ІВАН ФРАНКО

ЗІБРАННЯ ТВОРІВ
У П'ЯТДЕСЯТИ ТОМАХ

ЛИСТИ
ТОМИ 48—50

ІВАН ФРАНКО

ТОМ 49

ЛИСТИ
(1886—1894)

HURTOM.COM
сканування: Oooops
обробка: cizarion-a

ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1986

У1
Ф83

Редакційна колегія:

М. Д. Бернштейн
Г. Д. Вервес
А. Т. Гордієнко
О. І. Дей
Б. А. Деркач (заступник голови)
І. О. Дзеверін
В. Ю. Євдокименко
О. Є. Засенко
Д. В. Затонський
С. Д. Зубков
Є. П. Кирилюк (голова)
П. Й. Колесник
Н. Є. Крутікова
В. Л. Микитась
Ф. П. Погребенник (відповідальний секретар)
Є. С. Шабліовський
М. Т. Яценко

Редактор тому

Ф. П. Погребенник

Упорядкування та коментарі

Н. О. Вишневської
М. М. Павлюка
А. М. Полотай
К. М. Сєкарєвої

Редакція художньої літератури

Ф $\frac{4702590100\text{-}398}{\text{М221(04)-86}}$ передплатне

© Видавництво «Наукова думка», 1986, упорядкування, коментарі

ЛИСТИ
(1886·1894)

1. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

Львів, 1 січня 1886 р.

Дорога товаришко!

Лист Ваш і прекрасні вірші дістав і дуже Вам дякую за них. Жаль, що Ви в Лопатині не бачились з Коц[овським] і не розбалакалися з ним дещо трохи; він був би, може, трохи порадував Вас. У нас то зовсім не так кепсько йде, як Вам здається. Я просив уже, щоб Вам висилали «Зорю», бодай від першого н[оме]ра. В 1-ім н-рі годі мені помістити що-небудь з Ваших віршів, але надіюсь, що можна буде в другім. На святах, здається, буду в Болехові у Озаркевичів. Бажаю Вам щасливого Нового року, щасливішого, ніж був прожитий!

Стискаю Вашу руку.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 1/I 1886

2. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 4 січня 1886 р.

Ласкавий добродію!

За кавцією 15 з[лотих] р[инських] визичив я з бібліотеки Оссолінських для Вас Баронча на 4 тижні і посилаю Вам його під бандероллю. Надіюсь, що в 4 тижнях використаєте, що Вам буде треба.

Щодо «Зорі», то, з свого боку, радо згоджуюсь на те, щоб заявити її коаліційний і безтенденційний характер, і надіюсь, що й Кал[итовський] на те пристане. Що тикається Павлика, то трудність тут буде не з боку редакції, а з боку його самого. Поперед всього н і я к о ї с т а т т і у н ь о г о г о т о в о ї н е м а. Робота його про читальні не то що не скінчена, але і не зачата, тільки що матеріал зібраний. Написав він був в літі щось ніби вступ до неї, але й сам опісля роздумав, що в світ пускати його не можна. Коли ж буде готова чи то повість, чи праця про читальні, я всіх старань доложу (і вже маю слово деяких других людей з ширшого комітету), що праця його буде поміщена і по можності гонорована.

Оце недавно я прочитав Вашу статтю в «Киевской старине». Жаль, що Ви, беручись до її писання, не сказали мені докладніше якої іменно книги з давніх театрів шукати, може б, можна було дещо найти. А то я ввійшов, мов сліпий до лісу, і не найшов нічого. Тепер, бачачи, чого Вам не стає, я, може, би й вишукав дещо. Незадовго візьмусь до перегляду давньої польської бібліографії Пшиленцького і рукописного каталога книжок Оссол[інеуму], та як що вишукаю, не забуду звістити Вас.

Бажаю Вам веселих свят і з надходячим Новим роком усього доброго і щасливого сповнення Ваших замислів.

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 4/I 1886

3. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

[Львів, 4 січня 1886 р.]

Ласкава пані!

Ваше оповідання, приложений до нього листочок і другий, наздогін висланий лист Ваш я дістав, усе разом, аж нині, д[ня] 4 січня, коли вже перший лист «Зорі» зложений. Дуже жаль, що так воно сталось, але я думаю, що оповідання зовсім сміло і без втрати своєї вартості може бути напечатане в другому номері. Та й то згори кажу Вам, що в однім н[оме]рі ціле не піде, а ледве чи ввійде й у двох. Ну, та мені воно тим приємніше, бо менш турботи о матеріал. А за перший номер будьте ласкаві не гнівайтесь! Кілько з ним було у нас колотнечі та клопоту! Кожний

свою сяку чи таку роботу тиче, і то непремінно до 1-го н-ра, а він усього обнімати буде $2^1/_2$ листа, т. є. на белетристику випадає не більш одного листа. На тім однім листі прийшлось вдоволити стільки різних бажань, що годі було найти місце хоч би для Вашого прекрасного «Пророка». «Орла» редактор не захотів прийняти до 1-го номера; його, по моїй думці, треба б ще трохи ошліфувати, а зробити се без Вашого дозволу я не осмілюсь. «Юдіта» Ваша вийшла трохи задовга, а замало натуральна. Не пригадую собі вже повісті в «письмі св[ятім]» о ній, але мені здається, що там вона якось інакше виглядає, навіть чи не вдова, мабуть. Сам сюжет, звісно, дуже цікавий і надається до вельми ефектної, реалістичної поеми. А на закінчення ще про ту справу, котра Вам ні стій, ні пожди наробила деякого клопоту. Ви даремно приписуєте собі якусь вину в тій справі. Ніякої вини тут нема і не могло бути, бо нічого злого не сталося. Я не знаю, для чого б нам не поговорити при нагоді і о якім-небудь особистім ділі, і для чого б Ви мусили накладати на себе мовчання там, де йде о мою особисту справу, і особливо для чого б я, знаючи Вашу доброту, Ваш досвід і Вашу прихильність для мене, міг брати Вам за зле Вашу щиру бесіду навіть в такім делікатнім ділі? Ні, ласкава пані, я зовсім ані крихіточки не маю жалю ні до Вас, ні до себе, що між нами зайшла така бесіда. Противно, ставши раз на таку дорогу, на котрій зовсім не бачу перед собою ясного шляху, а бачу тільки неозначену можність, під котрою може критися й цілковита неможність, я тільки можу бути вдячний для Вас, коли Ви схочете чи тепер, чи й на дальше допомогти мені своєю радою. Щоб Ви що-небудь рішучого мені сказали — сього я зовсім не вимагав від Вас, бо се й неможлива річ. Але коли будете могли і схочете що-небудь сказати, то будьте згори переконані, що кожну увагу Вашу прийму з сердечною подякою.

Бажаю Вам веселих свят і щасливого Нового року.

Ваш Іван Франко.

Б[рат] писав мені перед кількома днями, трохи воспрянув духом; згоджується писати в «Зорю», коли в ній буде й П[авли]к. Надіюсь, що все те якось ще полагодиться, хоч багато ще прийдеться видержати обопільного тріння. Прощайте!

І. Ф.

Не вислявши нині лист, сідаю ввечір дописати Вам ще дещо. Якраз прочитав першу половину «Чаду» — дуже гарна, живо написана річ. Без найменшої зміни буде напечатана: перша половина в другім, а кінець у третім н-рі. І ще велике спасибі Вам за правопись. Ви перша й одинока з усіх українських писателів, що так докладно перейняли галицьку правопись, і тут, як і в многому ще дечому, я мушу подивляти Вас. От би Ви побачили, як не раз почне нашою правописсю гатити Кониський! Сусе Христе!

Мушу Вам сказати, що наші галицькі редактори великі прихильники і хвалителі Вашої музи, особливо ж Ваших оповідань, іменно за той свіжий тон і за ті ясні кольори, які світяться з кожної строчки Вашої — щоб Вашим же словом сказати «вельми зграбненької» прози. І справді, мов на свіжо розцвітаючій луці оддихаєш, так якось любо стає, читаючи Ваші оповідання, а коли де-не-де Ви й сатиру підпускаєте, то й вона така ж делікатна, мила та зграбна, мов та вода погожа в гарячу днину. Але що одно велике діло в Ваших оповіданнях, важний поступ супроти всіх давніших наших писателів: Ви перші і досі одинокі виводите в українській мові правдиву, живу конверзацію освічених людей. Досі ми її ніде не бачили: ні у Нечуя, ні у Мирного, ні у Кониського. Всі вони дуже гарно вміють підхопити розмову селянську, але розмови освіченого товариства — годі. Недаром же поляки сказали про «Причепу», що навіть такого «вищого» товариства, як економи та офіціалісти, п. Нечуй не знає. Ви перші і, як кажу, поки що одні тільки можете нам дати широкий роман на тлі соціально-політичних змагань і борб тої зароджуючоїся української інтелігенції, котрої такі живі зразки видно і в «Світлі», і в «Чаді». Впрочім, чому ж би «Світло» не мало вийти таким романом? Заснова його, по моїй думці, доволі широка, і сам проблем, який Ви собі поставили, вимагає виведення багато різнорідних типів. Щиро бажаю, щоб Ваше «Світло» стало справдешнім світлом в нашій літературі, і заразом прошу Вас: не теряючи часу на псалми, котрих нізачим і печатати, пишіть засвіже свій роман! І хто се нараяв Вам псалми перекладати? Хіба не досить їх у нас переклали? І Шевченко, і Куліш, і Максимович. А дослівний переклад мусить зовсім не так виглядати. Найближчий переклад псалмів, який мусить появитися на нашій мові, повинен бути не тільки дослівний прозовий, але заразом критичний, мусить показати їх хронологію,

теологічні, етичні й соціальні погляди їх авторів. Та коли-то появиться він у нас?

Що діється з Вашими перекладами древніх класиків? Я чув, що Ви працювали щось над Гомером, і дуже був цікавий на ту роботу, хоч, звісно, цікавий цікавістю, а не тим теплим інтересом, яким цікавий, напр., на продовження «Світла». Признаюсь Вам, що проба Вашого перекладу з Овідія (Пігмаліон) мені зовсім не подобалась, то я й боявсь, щоб Ви не потратили лишньої праці над Гомером, на котрого зовсім удачний переклад у нас ще, мабуть, час не прийшов. Впрочім побачимо, що покаже п. Ніщинський: він один до сього діла у нас спосібний, коли б тільки трохи вірніше держався оригіналу і не давав нам «українізованого» Гомера, так, як дав українізованого Софокла. Впрочім, переклад «Навзікаї» в «Ниві» в тім згляді — поступ супроти «Антігони».

О[тець] Ом[елян] Огоновський, що тепер у «Зорі» починає печатати свою нужденну історію літератури, просить Вас через мене прислати йому важніші дані з Вашого життя.

Отсе і все. Надокучив же я Вам своїм балаканням! Та що, коли чоловік знає, що не поб'ють, то й балакає, а бумага терпелива. А колись, коли приведе бог побачитись, то вже так за когось сховаюся, що хоч і схочете побити, то не досягнете. Кланяюсь Вам.

Іва.

4. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 9 січня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Отсе дістав Ваш лист з д[ня] 2 січня і спішу відписати Вам на нього. Даром Ви лякаєтесь, щоб я не нашкодив Вам своїми листами, писаними Вас ради в Росію. Щодо Вашої сестри, то не потребую, здається, і казати Вам, як високо я поважаю її. А вважав я конечним послать їй виписку з Вашого листа ось чому. 1) Без потреби кинулась вона видавати Гоголя «Вечорниці», котрих перший випуск напечатаний і, певно, піде на макулатуру, бо повістки, в нім поміщені, одно, що трохи вже застарілі, а друге, що були й по кілька разів уже переводжені і печатані у нас. А на те

видання заслала вона П[авли]кові 70 руб., котрі той повернув на свою потребу, надіючись сплатити друкарню з розпродажі,— тепер же, після його арешту, сестра мусить платити другий раз. 2) Так само без потреби обіцялась вона Кобринській, що заходиться біля жіночого альманаху, покрити з своїх грошей половину коштів видання, коли те видання обіймати буде 24 листи,— а се значить напевно не менш яких-небудь 300 руб. От я й послав їй виписочку з Вашого листа, щоб нагадати стару приказку: Erst die Menschlichkeit, dann die Kunst[1]. Щодо Тр[егубова] і Ан[тоновича], то я поступив, надіюсь, доволі оглядно. Лист до А[нтоновича] послав через руки Тр. в передачу і в листі тім пригадав йому обіцянку написати статейку для «Зорі», при тім згадав, що в справі ученого Кузьмичевського пишу Тр., котрий йому дещо скаже. І більш нічого. А Тр-ву я також написав коротко: виписав з Вашого листа уступи, доторкаючі його, А., громади, «К[иевской] ст[арины]» і Петерб[урга], і сказав, нехай з того те́ скаже А-у, що́ вважатиме відповідним. Нині я одержав від нього листок, з котрого переписую Вам інтересуючий Вас уступець: «Гірко читати Вашого листа про п. Кузьм[ичевського], але нічогісінько не зробиш, в ред[акції] «Стар[ины]» сказано, що сими днями заслали йому гонорар на руки Белея, з котрим редактор зводив рахунки за пренумерантів. Друга стаття чи й попаде на цей місяць, а піде на лютий, тоді, казали, защлють гонорар. Що ж до тих робіт, що лежать у Петерб., то розпитаюсь, чи не можна чим запомогти». З «Зорею» діло починає повертатись ліпше, ніж я думав. Калит[овський] прямо сказав мені, що ціла редакція — ми два, і що́ ми урадимо, те й буде зроблено, а тільки в разі нашої незгоди скликатимемо широкий комітет. Я вже дещо писав Вам про Кал. По думках він чоловік зовсім недалекий, та все-таки характер хоч слабенький, але чистий, а разом бодай настільки критично вироблений, що одним непривичним словом його не налякаєш, і потрафить розличити добру роботу від набору фраз, чого ніколи не потрафив ані Парт[ицький], ані Подол[инський]. Він показує велику охоту зробити «Зорю» серйознішим виданням, ніж яким зробили її Парт. і Подол. Я турнув його до роботи над рукописами Оссол[інеуму], дотикаючими історії Галичини при

---

[1] Спочатку людяність, потім мистецтво *(нім.)*. — *Ред.*

кінці XVIII в. Мені здається, що з ним можна буде зробити дещо більше, ніж робилось досі в «Зорі», а принаймні подати в ній багато матеріалу для дальшої роботи. Побіч такого матеріалу (по історії літератури, освіти і економічного побиту) я бажав подати дещо й етнографічного матеріалу і поклав надії на Вас. Звісно, я зроблю все, що Ви вважаєте потрібним «для дезинфекції», предложу лист Ваш Кал-му, чи згодиться випечатати. Та тільки я не знаю, як обіч сього бути з Вашим попереднім сказанням, що відступите від свого домагання щодо листа, коли «Зоря» стане виданням коаліційним і напечатає праці П-ка. Я вже написав Вам, що такому оборотові діла не бачу ніякої перепони, окрім хіба тої, що у П-ка ніякої праці готової нема. Але скоро буде і покажеться підходящою, то ми зовсім нелицеприятно і з підписом напечатаємо. Коли б Ви могли стояти на тому слові, з добавкою до нього ще й обіцяної мною примітки до рецензії на «Політ[ичні] пісні», то воно було б, може, й краще. Бо чи та дезинфекція, на котрій Ви так встоюєте, буде справдешньою дезинфекцією, чи, може, викличе тільки ще більше роздразнення, не доходячи до тих людей, для котрих повинна б дійти, і чи не утруднить хоч тої малесенької поступової роботи, яка, може б, могла тепер при «Зорі» зачатися? Про П-ка тільки й чути, що перед святами його і сестру його суджено в Коломиї,— але який вислідок суду — досі ще не знаю. Не знаю також, де він тепер, а то послав би йому дещо грошей, котрі на днях для нього одержав. Огоновський у «Зорі» переробляє цілковиту статтю з енциклопедії, а властиво дає «Коротку історію літератури». Що вона вийде лико, се всі ми знаємо; оскільки буду міг і знав, буду старатись не перепускати хоч грубших помилок; ну, та при дуже малесенькім знанні моїм о давній і новій укр[аїнській] літературі не багато на себе вповаю. А Ог. професор університ[ету], і фірма така, що може сам за себе одвічати, то нехай і пише, й одвічає.

Те саме скажу й про Целевича. Трудно ж редактору до кожної чужої, а ще по спеціальності далекої від нього праці, наводити справки. Звісно, що знаю, на те й увагу зверну. Впрочім, Целевич хоч тим цінний (як самі кажете), що дає документи. Нехай дає; другі й того не дають.

Щедрівки напечатав я на усильну просьбу самого вчителя, котрий обіщавсь, що заохочені тим способом дівчата й парубки в Рудні списуватимуть більше пісень, казок і проч.

Чи дістали Ви мій лист і Баронча? Дуже б я бажав, щоб Ви могли швидко його використати та щоб я міг віддати його і відобрати кавцію,— хоч, звісно, не налягаю на Вас наступом.

Щиро поздоровляю Вас.

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 9/I 1886

5. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 10 січня 1886 р.

Високоповажний добродію!

Пересилаючи Вам проспект редагованої мною від початку сього (1886-го) року літературно-наукової часописі «Зоря», за порадою деяких світлих українців удаюсь до Вас з просьбою запомагати її своїми цінними працями і своєю світлою порадою. Ім'я Ваше ще від часів «Основи» добре пам'ятне нам, галичанам, а й недавня праця Ваша в «Киевской старине» показала нам довідно, якого щирого патріота і світлого робітника має в Вас Україна. Не погордуйте ж, ласкавий добродію, отсими запросинами, походячими від людей хоч і молодшої генерації, але вміючих цінити кожне щире та розумне слово, кожне праведне змагання.

Як для часописі літературно-наукової для «Зорі» особливо цікаві були б Ваші споминки про духовне, літературне та наукове життя на Україні і його діячів, більше чи менше звісних, а також Ваші думки о біжучих питаннях, доторкаючих розвою нашої літератури та стану нашої інтелігенції на Україні. Про все те Ви, ласкавий добродію, багато могли б сказати цікавого і для нас, молодих, хосенного.

Засилаючи Вам щире помагайбіг, остаюсь глибоко поважаючий Вас

Іван Франко.

Львів, д[ня] 10/I 1886,
улиця Ліндого, № 3

6. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

[Львів], 10 січня 1886 р.

Дорога Олічка!

Ну та й спасибі же богу великому, іже отверзе уста Ваша і направи руку Вашу написати мені таке гарне письмо! З нього я довільно переконався, що Ви не зовсім вправі говорити, що через кореспонденцію не можна пізнати чоловіка. Ще кілька таких листочків, а я пізнаю Вас достаточно з різних боків, а Ви мене тим більше. Ось візьміть хоч би мій послідній лист. Здається, що ані Є[лисей] К[іпріянович], ані я сам, ані ніхто другий не міг би дати Вам належного виображення о тім, яка у мене духовна фізіономія тоді, коли мене почне мучити хандра, почуття самоти на світі та безучасності людей. Із стану понурого отупіння я переходжу тоді в порив до рівно безмисного ходження, блукання аж до цілковитої утоми, по чім починається болюща праця мислі. Та не в тім головна біда, а в тім, що до тої мислі домішується величезна доля фантастичного, так що в таких разах трачу перспективу і підстасовую аргументи, а все в тій цілі, щоб тільки ще дужче мучити себе. Одно живе, приязне слово могло б мене не раз вивести з того поганого стану, ну, та се вже така привілегія холостого життя, що іменно такого слова ніколи не почуєш. От і не дай боже в таку пору підвернутись кому-небудь далекому, котрий хоч яку-небудь дасть причину, щоб можна вилити на нього те, що на серці накипіло!

От для того я так просив і прошу Вас писати мені частіше. А змістом своїх листів Ви зовсім не стісняйтесь, пишіть так і о тім, як і о чім говорили б не кажу вже зо мною, а з ким-небудь із своїх знакомих. Пишіть не конче о собі — я знаю, що се для кожного чоловіка, а особливо для дівчини, конфузливо — пишіть о своїх курсах, о товаришках, особливо о тих, котрих я знаю: о Доброграєвій (в котрій тут один наш чоловічок закохався — але се секрет!!), о Єгуповій, котрій я рад би написати дещо, та не знаю адреса, о Максимовичці, о Альбрант — ну, і о кім ще хочете, не забуваючи, звісно, й про археологію Мельн[ик]. Гай, гай, боже мій, та коли б Ви тільки хотіли, то знайшли б доволі предметів, а що мене інтересує кожне слово, Вами написане, се я вже казав Вам. Ви кажете, що Ваше серце і досі мовчить: жаль дуже, що я про себе не можу сього

сказати. Коли вже не за що друге, то за отсей Ваш листок я мусив хоч крихітку полюбити Вас. Після такого доволі грубого подразнення з моєї сторони показалась мені Ваша щира і ясна душа в гарнім світлі. Раз рішившись іти зо мною в незвісну дорогу, Ви не почуваєте й сумнівів ніяких, хоч знаєте згори, що дорога та трудна. І се не для того, щоб Ви опрометчиво рішились (Ви помиляєтесь, твердячи, що я сам Вам те указую; я коли й писав о опрометчивості, то писав гіпотетично, в формі питання), а для того, що ціла істота Ваша туди звернулась. Та тільки ж Ви кажете, що серце Ваше мовчить?..

Ні, дорога Олічка, я знаю, що Ви добре роздумали свій крок і щиро бажаю, щоб Вам ніколи не довелось жалувати його з моєї причини. Гарно се Ви сказали, що при спільному житті «известная доля уступчивости» — найкращий спосіб приноровитися до себе. Се зовсім і мій погляд, і в тім згляді я перейшов уже таку школу в житті, що не много, мабуть, буду міг від Вас нового навчитися.

А се хіба в Вашім листі не інтересна, чисто жіноча логіка, коли Ви спочатку виказуєте, що наші погляди розходяться, далі показуєте, в як многих зглядах ми сходимось, а кінчите тим, що, мовляв, розійдемося зовсім і даймо собі спокій. «Ех, женщини, женщини!» — сказав десь-то Шекспір, і велику правду сказав. Ну, невже ж таки розходитися? І для чого? Що Ви мені не нав'язиваєтесь, се річ зовсім очевидна: в моїм листі я боявся зовсім противно, щоб не вийшло так, що я Вам нав'язуюсь. А так, сестричко, не годиться перевертати кота хвостом! Що Ви мене не удержуєте, се я також виджу і іменно бажав би, щоб Ви трохи більше мене удержували. Ну, скажіть-бо, будьте ласкаві, що се за заслуга перед богом, давши чоловікові слово, сказати опісля: я тебе не удержую — розходьмося! І такими словами відповісти іменно на його жалоби за полишування без одвіта його писем! Розходьмося! А коли мені не хочеться! І я зовсім не в тій цілі півроку надумувався писати до Вас, щоб по двох листах розходитися! Я Вас не удержу! А коли ж бо мені іменно хочеться, щоб Ви мене трохи старались придержати. А коли Ви не хочете, то скажіть виразно: я не хочу. Але сього я з Вашого листа не міг вичитати, значиться, можу сміло сказати, що й Вам розриву не хочеться. Впрочім, хто його знає. Тр[егубов] доносить мені, що якась «дівчина розказувала йому, що я маю в червні приїхати до Києва». Може, тота недобра дівчина

аж тоді, на самім порозі стрітить мене і огорошить такими словами: «Напрасно пожаловать изволили» (бо вона по-українськи, мабуть, і говорити не вміє!). «От що мене, мамцю, пече, от що мене мучить», — як каже наша народна пісня.

А знаєте, мені дуже б бажалось, щоб Ви не самі покинули Україну і емігрували в Галичину, а в якій добрій кумпанії. От, приміром, гарно б було, коли б товаришка Ваша Доброграєва також надумалась та перемандрувала в Галичину, хоч би рука об руку з тим чоловічком, про котрого я згадував! Се мій добрий приятель, і ми могли б устроїти собі життя дуже гарно в товаристві. Я надіюсь, що він приїде зо мною разом до Києва і попрошу його замість мене перетанцювати з Вами, що звичай велить, бо я сам до танцю, як віл до карети. Але господи, я говорю Вам усякі такі секрети, не знаючи, навіть, чи можна Вам говорити які-небудь секрети, т. є. чи вмієте Ви мовчати?

А невралгія Ваша таки доволі турбує мене. Скажіть, будьте ласка, з чого се у Вас пішло, чи часто буває, як довго триває, чи і як лічитесь і що кажуть Вам лікарі? Опишіть Ваш стан під час такої слабості, що її спроваджує, що зміцнює, а що усуває? Невже Крим таки нічого не поміг Вам, чи, може, тепер які осібні причини погіршили стан Вашого здоровля?

Та досить сеї мови! Розбалакався я з Вами і мусив уже занудити Вас, особливо знаючи, що серце Ваше мовчить при моїх словах, а без серця то й очі ледве можуть розібрати моє письмо. Та ні, ще одно таки мушу сказати і, хоч хотів би Вам на прощання сказати добре слово, то, їй-богу, не можу. Що се у Вас за звичай такий — давати карточку, прислану для В а с під залог, чи що, Є[исею] К[іпріяновичу]? Чи я для нього її послав? З якої статі Ви совістились держати її у себе? Чи гидко Вам на неї дивитися, чи що — і придумати не можу. Не хочете або не можете мені прислати своєї — ну, бог з Вами, і не шліть. Але що за те має одвічати моя карточка в аресті у Є. К.? Ну, бачите, отак би чоловік не хотів гніватись на Вас, а мусить.

А знаєте, тут уже деякі люди з України поздоровляють мене як жениха. Цікавий таки і у Вас народець буває, нічого сказати.

Прилагаю листочок до Є. К. А про свята в Галичині Ви маєте трохи чудне поняття. Вони у нас обходяться по тому

самому календарю, що і у Вас. Я проводив їх в Болехові, у тої самої пані Кобринської, що писала до Вас як до літератора. Стискаю Вашу руку.

Ваш Іван.

10.I.1886

7. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

Львів, 18 січня 1886 р.

Високоповажаний добродію!

Недавно прийнявши головне сотрудництво в «Зорі», я дістав до рук і Ваш лист ще з 27.XI і спішу відповісти Вам на нього. Поперед всього перепрошую Вас, що бувший редактор так довго Вам не відповідав і що не сповнив своєї обіцянки — напечатати Ваші праці, котрі й досі у нього лежать і котрі я постараюсь одібрати.

Не знаю, чи одержали Ви проспект «Зорі» з нового року, — на всякий случай посилаю Вам його. З нього можете побачити, що найщиріше бажання н о в о ї редакції «Зорі» єсть іменно зробити часопись нашу галицько-українською, а навіть, коли можна, то й українсько-галицькою. Ми просили і просимо всіх прихильників нашого рідного слова запомагати «Зорю» своїми працями і згори признаємо, що на полі белетристики радо уступаємо первенство українцям. Се Ви можете побачити і з минувшого року «Зорі», де українських белетристичних праць було далеко більше, ніж галицьких; так само мусить бути й тепер.

Тільки ж між давнішою редакцією (пана Парт[ицького]) а новою єсть та різниця, що коли давніша ред[акція] містила укр[аїнські] твори по неволі, не маючи галицьких, хоч нужденних, і вважала «Зорю» газетою спеціально галицькою, ми свідомо бажаємо дати перед українцям, бажаємо, чим можемо, запомогти їх змагання, бажаємо зробити з «Зорі» орган загальноукраїнської мислі і роботи. Чи і накілько нам се удасться, залежати буде від многих обставин, а в великій мірі від тих праць, якими запоможуть нас українці. Та тільки ж при тім прошу Вас не забувати об тім, що «Зоря» — часопись малесенька і хоч стоїть на

власних ногах, та то, по-вашому, фінансово дуже нікчемно, так що гонорару майже ніякого платити не може. Так само стоїть діло і з печатанням перекладів. Ну, скажіть, будьте ласкаві, де ми можемо напечатати хоч би «Сагайдачного»? Він у нас потягнувся б цілий рік, значиться, цілий рік домашня (галицька й українська) продукція мусила б покласти паузу. Воно б то не раз можна б і на те зважитись, коли б ішло о напечатання переводного твору перворядної стійності, а «Сагайдачний» хіба що таке? То само скажу про тургенєвські речі. Деякі кращі з них були у нас печатані, а всіх вкупі печатати в «Зорі» нема ані місця, ані інтересу.

Коли не помиляюсь, Ви заслали колись до п. Парт. початок перекладу Спенсерового «Виховання». І тут скажу: переклади наукових речей для нас дуже пожадані, але наукові к н и г и в «Зорі» печататись не можуть. Нам пожадані дрібні монографії, котрі би в 2—3 номерах кінчилися. В Ваших журналах багато таких речей, от би вибрали дещо трактуюче о загальніших питаннях чи то з наук природних, з соціології або етнології. Я вкажу хоч би такі монографійки, як Брандта «Животный индивидуум» («Вест[ник] Евр[опы]», 1877, кн. II), як Веселовського «Сравнительная мифология и ее метод» («Вест. Евр.», 1873, кн. X), як Спенсера «Происхождение суеверий» («Знание», 1875, н. 4). Тих книг у нас нема, а то ми б самі поперекладали сі праці — а коли Ви се зробите, ми дуже радо їх напечатаємо. Взагалі між дрібними ессе Спенсера, популярними лекціями Гекслі, Тіндаля можна знайти багато прекрасного і інтересного для широкого загалу, а при тім доволі короткого і відповідного для «Зорі». Звісно, не потребую й додавати, що наукові розправи оригінальні, особливо по укр[аїнській] історії, будуть нам завсігди дуже пожадані. Чи не міг би хто у вас зробити доброго резюме з праць Лазаревського про побит лівобічного селянства? Праці ті (я їх не читав і не бачив) мають бути багаті цікавими фактами, але тенденційні. От стоїло б фактами покористуватися! Мені здається, що до такої праці д. Шиманов був би дуже спосібний, а у нас про лівобережне селянство ніхто нічогісінько не знає.

У мене ще з матеріалів пок[ійного] «Світу» є декілька віршів Ів. Перекотиполя, з них деякі дуже гарні, і я напечатав би їх в «Зорі», та вагуюсь, не маючи до того уповаженнення від автора. Коли се вірші Ваші або якого Вашого

знакомого (так мені щось здається), то напишіть, чи можна їх печатати.

Стискаючи Вашу руку, остаюсь щиро поважаючий Вас.

Іван Франко.

Галичина, Львів, ул. Ліндого,
н[омер] 3. Д[ня] 18/I 1886

8. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

[*Львів*], *18 січня 1886 р.*

Дорога Олічка!

Знаючи з досвіду, що доконче треба моїх двох листів до Вас, щоб Ви написали мені один, а бажаючи мати від Вас хоч кілька слів, користаю з спосібності, що мушу написати до Є[лисея] К[іпріяновича], і посилаю через Ваші руки листок до нього. Дуже б я бажав мати Вашу карточку, та боюсь просити, щоб Ви не прогнівались або що. І загалом при всіх моїх убиваючих заняттях і гризотах частенько-таки думкою літаю на Фундуклеєвську ул. і представляю собі, як певна мала осібка гнівно махає рукою і каже: «Ну, побила мене лиха година та нещаслива! Нав'язався чоловік, пиши йому, та й пиши! І що я йому писатиму!» — Та ну, Олічка, може, воно трохи і так, що я Вам не даю покою, але все-таки, щоб Ви крихітку рушили мозгом і написали мені хоч такий банальний листок, як оцей мій до Вас, щоб, знаєте, пам'ять не гибла. Чи, може, Ви, помимо мого листа стоїте ще на своїм «розійдемся»? Н, Олічка, так-таки візьміть і напишіть!

Ваш Іван.

Д[ня] 18.I 1886

9. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 18 січня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Отсе що одержав Ваш лист і спішу відповісти Вам. З Киева від Тр[егубо]ва передаю Вам ось що: з «Київської старини» гроші вислав Вам Б[еле]й, ну, та й гонорар же такий, що справді аж смішно, як подумати, кільки роботи

стоїла Вас стаття! З Петербурга Тр. довідався, що статті Ваші там будуть надруковані, а поки що відтіль буде заслано Вам 300 руб.; розказують також, що надіятись на сотрудництво в петерб[урзьких] часописах дуже трудно, всі там бояться після краху «Отеч[ественных] зап[исок]». Хіба, може, так робить, як зроблено з остатньою статтею— себто посилати через моє посередництво. Я, звісно, радо згоджуюсь і пишу про те Тр-ву. Про справу Вашого листа я перебалакаю з Калит[овським] ще раз (від нього ж я й одержав його) і надіюсь, що в другім номері ми помістимо його бодай в такій формі, як помістили в першім заявлення Ор. Левицького. Так само скажу йому, щоб сам написав до Вас і до д. Вовка про сотрудництво, хоч властиво вся така переписка зложена на мене.

П[авли]к увільнений в Коломиї і ладиться приїхати з сестрою до Львова. Чи і яку можна буде наразі найти для нього роботу — не знаю.

З своїх книжок я передав Ок[уневськ]ому для Вас Кольберга «Pokucie» (два томи в однім), «Mazowsze» один том неоправл[ений] (тепер вийшов другий), «Yud» один том неопр[авлений] і Kraussa два томи. Я зовсім не налягаю на те, щоб Ви швидко мені присилали їх. Інтересна тут річ з збірником «Podania polskie, ruskie i litewskie» Лукіяна Семенського; в жодній бібліотеці не можна його найти,— з Оссолінеум його украдено, якийсь пан, мабуть, чи не Потоцький, на котрого родину там приписані якісь скандали, виловлює і нищить усі екземпляри.

Отсе і все. Щиро кланяюсь Вам.

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 18/I 1886

10. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 24 січня 1886 р.

Високоповажний добродію!

Велику радість вчинив мені Ваш ласкавий лист, а надто ще й прилога такого прекрасного вірша, за котрий я в імені цілої публіки щиро Вам дякую. Вірш я поміщую зараз же в другому номері «Зорі». На Ваші запитання відповідаю ось що: в проспекті заповіджений роман справді Анатолія Свидницького, а з біографії його вийшов пшик: обіцяно,

та не дано, так що в первому н[оме]рі я дав тільки приміт-ку, списану по тим фактикам, які мені передали пп. Антонович і Драгоманов. Тож незвичайно втішився я, почувши, що Ви знаєте більше подробиць про життя сього талановитого, а нещасливого писателя, і прошу Вас зробити ласку і розказати їх для «Зорі». Перший н-р коли Вам досі не висланий, то я попрошу вислати зараз-таки завтра, от Ви й побачите, щó я написав і чи не наробив помилок.

А з Руданським у нас теж не краще. Він помер уже трохи не десять літ тому назад, і разом з його смертю загули й його твори. «Іліада» лежала у Львові, відтак узяли її до Киева, і де опинилася— святий знає. «Війна жаб з мишами» є в Києві, і я з трудом випросив із неї копію. А торік розказував Ніщинський, що сам мав у руках два томи його рукописних творів, а де вони — бог знає. Кажуть, що один у Івана Рудченка. А про життепис сього талановитого писателя також ніхто не подумав. Їй-богу, сором нам, що так занедбуємо пам'ять людей заслужених, хоч і так їх не много маємо. Коли б ласка Ваша, шановний добродію, розказати свої споминки про декого з таких людей 60-х років, велике спасибі сказала б Вам історія.

Прийміть, ласкавий добродію, сердечний привіт і щире поздоровлення від вельми Вас поважаючого

Івана Франка.

Львів, д[ня] 24 н[ового]
с[тилю] січня 1886.
Улиця Ліндого, ч[исло] 3

11. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 2 лютого 1886 р.

Дорогий добродію!

Не знаю, чи дійшов уже Вас другий н[оме]р «Зорі», в котрім хоч сяк-так напечатано про Ваш протест против напечатання в «Зорі» замітки. Номер той опізнивсь задля конфіскати, а конфіскований був за афоризми Федоровича.

Редакція задумала святкувати 25-ті роковини смерті Шевченка ювілейним номером, посвяченим пам'яті Шевченка, його творам, життю і т. ін. Знаючи, що у всяких справах, дотикаючих нашої літератури, Ви один з найкомпетентніших людей, а спеціально про Шевченка знаєте більше дру-

гих, я удаюсь до Вас з просьбою допомогти нам, коли ласка Ваша, до видання такого номера, допомогти і порадою, і працею. Звісно, трудно нам на те числити, щоб ми могли подати який новий матеріал, нові, не звісні досі твори Шевченка; ішло б бодай о те, щоб подати які небезвартісні причинки до пояснення його творів і їх народного та літературного значення. Я написав отсе до Києва, але на всякий случай пишу й Вам, що дуже пожадана річ була б зладити два критичні зводи: погляди на Шевченка москалів і поляків. За поляків у разі потреби міг би я взятись, а хто візьметься за москалів, коли Ви сього не зробите,— не знаю. В Києві мені о чімсь подібнім говорив Михальчук, та він, мабуть, не зробить.

Так от Вам і просьба моя: зробіть таку річ, хоч би коротенько, а коли Вам неможливо, абощо, то порадьте, до кого б ударитись. Впрочім, коли б Вам не можна було сеї речі зробити, а можна що-небудь іншого,— то зробіть, що зможете.

Звісно, печатати мусимо з підписом одних Ваших ініціалів,— як довго «Зоря» іде в Росію. Має вона там досі до 60 предплатників, та й то самих найкращих, а знов в Росії тепер новий трус на нас пішов: «Ділу» вже заборонили вступ. Та для «Діла» ся заборона не така тяжка, як була б для «Зорі», се значило б розірвати послідню нитку, що нас в'яже з Україною.

Ожидаю скорої присилки Баронча, бо у мене тепер на копійки велика посуха, а віддача Бар[онча] значить для мене відобрання кавції 15 з[лотих] р[инських].

Павлик уже у Львові, він досить здоров, лиш одно те нещастя, що грошей не має і що наскочив на таку пору, коли й я зовсім голий та ще в довгах. Подвійне нещастя, що роботи собі ніякої знайти не може. Я вже й сам не знаю, як йому запомогти.

Щиро кланяюсь Вам.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 2/II 1886

12. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, початок лютого 1886 р.*]

Ласкавий добродію!

Шлю Вам від київських людей 200 руб. і лист, а від молодих — програмку з просьбою:

1) на лист відписати якнайшвидше на моє ім'я;

2) на програмку поробити свої уваги і заслати по звісному Вам адресу в Петербург, а також, коли можна, копію тих самих уваг заслати на моє ім'я для пересилки в Київ.

Баронча одібрав і віддав, коли треба буде, знов визичу. Щиро Вам кланяюсь. Лист Ваш вчора також дістав

Ваш Іван Фр.

13. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 8 лютого 1886 р.

Ласкавий добродію!

До письма товариша З. прилучую і свій листок і прошу Вас прислати ті книги, що тут виписані на карточці, по одному екземпляру кожду, а крім того, ще по два або й більше екземплярів «Нових українських пісень», «Историч[еской] Польши» і «Волів».

Говорить товариш, що добре було б, якби Ви [висилали] по одному екземпляру всяких своїх видань у всі російські університети, се й приписую на його бажання.

Книжки шліть на моє ім'я, під бандероллю, рекомендовані, і не всі одного дня, а так щодня по частині.

Дуже я тепер розірваний; то й не пишу більше, а на днях, як трохи зберусь з мислями, то й напишу більше.

Остаюсь з поважанням. Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 8.II 1886

14. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, 8 лютого 1886 р.*]

Ласкавий добродію!

Шлю гроші з рук того ж товариша, що й лист нині висланий, 250 карб. передачі, а 10 за книжки, про котрі в листі написано.

Приятелі Ваші, від котрих я вислав Вам перед трьома днями листа, полишили у мене для Вас деякі книги й ноти Лис[енка] (а іменно ілюстровані «Гайдамаки» і Молчановського «Очерк известий о подольской земле»), сими днями їх і зашлю.

Ваш Іван Франко.

15. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 10 лютого 1886 р.

Ласкавий добродію!

Вчора одержав Ваш лист і дуже посумував, прочитавши його. Невже таки ані крихітки доброї волі Ви в «Зорі» не бачите? Невже таки самі тільки мастодонти в Україні і Галичині її читають? Правда, я й сам чую, як далеко їй до того, щоб не то бути більш, але хоч би на стільки європейською, як російські журнали, та, з другого боку, подумайте, яким чудом можна се зробити, коли ніхто, крім Кониських та Ільницьких не пише до неї, коли найбільш європейські україно́філи лякаються навіть названия в ній свого ім'я? Пишете Ви саркастично, що «Др[агоман]ов дурень», хоч, може, «с другой стороны», себто, що вдався в яке-небудь діло з такими дурнями, як редактори «Зорі»,— але поставте себе на хвилю в шкуру хоч одного з тих редакторів, Вашого покірного слуги, то й побачите, що тут одуріти зовсім не так тяжко. От хоч би й само заявлення о Вашім протесті,— кільки прикрості, і унижень, і гризоти воно мені принесло! І звісно, вийшло не те, що повинно було вийти, хоч я робив, що тільки міг.

З П[авли]ком діло буде доволі трудне. Ланге печатати в «Зорі» не можна вже хоча б для того, що заповнив би цілий річник, а тут йдуть такі дві обширні речі, як «Люборацькі» і «Історія літератури», котра потягнеться весь рік. А про Тілле, мабуть, і говорити нічого, бо не напечатають. Далеко краще було б, якби Павлик скінчив свій роман, котрий міг би піти по «Люборацьких», і якби дав роботу про читальні до «Зорі», замість видавати її без грошей осібною книгою. Жаль тільки, що ані роману, ані «Читалень» він не скінчив і не кінчить, а поки не буде цілої роботи, жодна редакція не прийме.

За дані про Руданського дуже Вам дякую і при нагоді позволю собі скористати з них так, як скористав із даних про Свидницького (кінцева приписка в нотці про Св[идницького] н е м о я, а Калитовського, але я м у с и в долучити її до свого тексту!). А про Вашу конференцію про легенди що Вам сказати? Після всього того, що Ви сказали в своїм листі нащот «Зорі», я не с м і ю просити Вас, щоб Ви прислали її для «Зорі», хоч можу запевнити Вас, що коли розправа зовсім наукова і без алюзій до тутешніх політичних і релігійних відносин (вроді тих розправ, які Ви печатаєте в Росії), то вона буде напечатана без жодної зміни і з підписом чи то Кузьмич[евський], чи М. Д. Та тільки, як кажу, сумніваюся, чи схочете мати на будуще ще яке-небудь діло з такою мастодонтською часописсю, то й боюсь виразно просити Вас.

Та й з якої рації міг би я просити Вас о що-небудь, коли Ви в послідній листі прямо-таки вагуєтесь, чи признавати мене за чоловіка, чи за скотину, з котрою й балакати не стоїть. «А впрочім — н а в і щ о я ц е в с е п и ш у В а м?» — запитуєте Ви себе самого, немовби жалкуючи, що потратили дармо папір і чорнило. Що ж, ласкавий добродію,— хоч і як я дорожу Вашим судом о кожній справі, Вашою порадою і кожним Вашим словом,— але я не думаю набиватись Вам, і коли Ви міркуєте, що не стоїть зо мною балакати, то й не балакайте. Певно, що мені цікаво було б взнати, для чого іменно не стоїть зо мною балакати, ну, та тут уже Ваша воля сказати мені мотиви Вашого осуду або не сказати.

Кланяюсь Вам і засилаю щире поздоровлення Вам і Вашій сім'ї.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 10/II 1886

16. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 14 лютого 1886 р.

Ласкавий добродію!

На лист Ваш, одержаний сьогодні, зараз же одповідаю, що знаю. Перші гроші (200 руб.) привезла сюди жінка Трегубова, вона ж привезла й лист, і програму. Тільки ж

лист од інших людей, а програма од інших. Програма, як ви, може, й замітили, писана рукою тої ж баришні, що переписувалась з Вами вліті зі Львова. Від тої ж баришні був приложений листок до мене з просьбою переслати Вам програму, не читавши, і передати ту просьбу, яку я Вам дословно й передав. Більш ні об чім не знаю.

Рівночасно з Трегубовою приїхав сюди ще один чоловічок, Прихильний, і від нього я переслав Вам 260 руб. і лист, на котрий він жде одповіді у Львові. Прочитавши се все, Ви і розбирайтесь. Для Вашої інформації додам хіба те, що петербуржець, котрий восени побував у Львові й писав до Вас, мабуть, пропав десь, бо лист мій, писаний до нього по даному ним адресу,— вернувсь назад до Львова.

Трегубова вже вернула в Київ, — книжки для Вас покинула у мене («Гайдамаки» і Молчановського), а не вислав я їх Вам за біганиною та всякими клопотами. Вишлю якнайшвидше. З листами зробіть так: на лист перший (трегубовський) пришліть одповідь на мої руки, — я тут його перепишу і вишлю; уваги на програму одну копію шліть в Петерб[ург], коли знаєте кому, а не знаєте, то й не шліть, а другу копію шліть-таки на мої руки, і я зроблю те саме, що з листом, і перешлю в Київ, а вже з Києва їм легше буде в разі потреби і в Петербург переслати. Се здається, буде найпевніша дорога, впрочім, робіть, як знаєте. Що се Ви мені раз у раз туркаєте про довг? Коли то я впоминавсь від Вас його звороту? Я ж просив Вас, як будете мати лишні гроші, вихлопотати мені Рейса Біблію, а в Україну написав, що гроші, визичені Вам з тих, які вони мені передали, беру на свій рахунок і зверну, коли зажадають. І звернув уже дещо. Чи, може, Ви думаєте, що я теж попав в уніатський зелотизм і присяг стояти під прапором Пелеша? Надіюсь, що прочитаєте в «Kraju» мою допись (коли цензура пустить), у котрій я виступаю проти глупого народовецького (recte[1] Вахнянинського) jacta est alea[2]. Не тільки Ваші листи, але й самі живі факти переконують мене чимраз наглядніше, що конечно треба виступити з чимсь, що би принципіально торкало справу релігійну і становило б противагу всім напорам православія, з одного, а єзуїтизму і католицизму, з другого боку.

---

[1] Вірніше *(лат.)*.— *Ред.*

[2] Жереб кинуто *(лат.)*.— *Ред.*

Та тільки ж самі Ви знаєте, які слабі мої (і загалом наші галицькі) сили для такої боротьби і з якою резигнацією треба до неї братися. Кажу я се не проти сього, щоб надумувавсь, чи йти, чи не йти, а проти сього, що о зворотні грошей Ви не говоріть, а добудьте мені Рейса, наразі хоча б тільки перші томи («Інтродукцію» та «Генезис»). Вельгаузена я вже маю й читаю, потрібно для його розуміння конче мати добрий текст, а тексту, то іменно й нема.

Не знаю, що Ви скажете на таку думку — розпочати теологічну війну белетристичною ракетою. Є у мене готовий перший Entwurf[1] поеми на релігійну тему. Основою взята легенда, котру я колись чув від мого пок[ійного] батька: про лікаря Валентія, котрого всі люди дуже любили і котрий, ставши християнином, почав просити бога, щоб той спас його від людської любві і дав би йому таку слабість, котрої б усі люди перелякалися і відступились би від нього. От бог і дав йому епілепсію, в котрій він і помер, і по нім та слабість і названа «слабість святого Валентія». Я поклав час діяння тої легенди в третій вік по Христі, в часи після Марка Аврелія, і хотів показати тодішній стан християнства, а головне — ярко освітити антигуманні і антикультурні погляди християнської аскези. Матеріал беру з Lecky, «Sittengeschichte» і Hausrat, «Kleine Schriften», а надто хочу з Нового завіту вибрати якнайбільше цитат, котрі могли бути на руку всяким поборникам темноти. Як кажу, перший Entwurf сеї поеми у мене готовий, але я мушу цілковито ще переробити її і тоді пришлю рукопись Вам до перегляду та оцінки. Я дуже бажав би, щоб Ви, коли узнаєте, що штуку можна печатати, написали б до неї передмову, іменно прослідили б саму легенду і дали б історичний образ генези християнства та часу, в котрий легенда покладена. Чи велика буде поетична стійність моїх віршів, чи ні, а все-таки могли б вони зробити своє діло. Ну, та про се все ще буде час побалакати.

Кланяюсь Вам і засилаю поздоровлення.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 14/II 1886

---

[1] Начерк, нарис *(нім.)*.— *Ред.*

17. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 14 лютого 1886 р.

Дорога Олічка!

Посилаю на Ваші руки моє метриченське свідоцтво і прошу Вас передати його Є[лисею] К[іпріяновичу]. Здається мені, що воно не вистарчить і що справді треба буде старатись о посвідчення, що я не жонатий, хоча й і сам не знаю, в кого такого посвідчення просити. Ну, та се біда невелика— розпитаюсь у наших юристів. По Вашім від'їзді щось таке зо мною сталось, що й сам не знаю. Немовби мені половину життя взято, такий я почувся слабий, безсильний і безвладний. Се, мабуть, була натуральна реакція після тої несподіваної і великої радості, яку Ви вчинили мені своїм приїздом. Як я Вас люблю, Олічка! Як гаряче бажаю я бачити Вас щасливою! Одного тільки боюсь, щоб щастя не вбило мене. Ну, та, може, се тепер тільки хвилеве ослаблення так говорить з мене, а швидко оп'ять всі сили прийдуть в рівновагу. Вчора дістав я листа від п. Федоровича, що належить до крайової комісії для домашнього промислу, в котрім він, навіть без моєї просьби, обіцяє мені доложити всіх сил і старань, щоб виробити мені місце при тій комісії. І з інших боків запевнено мені протекцію, також без моєї просьби, ну, та про се буде час балакати, коли діло до ладу дійде.

Напишіть мені, як Ви їхали, чи здорові вернули додому і в якому стані застали все в Києві. На лист, котрий Ви привезли, ще й досі нема одповіді, а скоро тільки буде, я постараюсь передати її через Ваші руки.

Будьте ласкаві переказати Є. К.

1) щоб звістив мене, чи буде написана стаття про Шевченка, о котру я просив в попередньому листі або чи взагалі можемо надіятись чого-небудь про Шевченка для ювілейного номера?

2) що я запренумерував «Зорю» для нього і для В. Б. Ант[оновича] з грошей, давніше мені переданих; кому більше пренумерувати — не знаю і прошу о адреси.

Вас же прошу, коли Вам се буде можливо, роздобути мені ось які книжки, за котрі постараюсь Вам переслати гроші зараз же, скоро тільки звістите мене про їх ціну:

1) «Русский архив», 1882, книга 2.

2) А. Н. Веселовского «Малорусские думы и великорусские былины».

А. Н. Веселовский. «Разыскания в области русского духовного стиха» (у мене є номери II—X, отже, коли б могли найти № 1 або коли б вийшли дальші н-ри XI і пр.).

А. Н. Веселовского «Заметки по литературе и народной словесности» (у мене є випуск I з р. 1883,— отже, роздобудьте дальші, які вийшли).

А. Н. Веселовського «Вилла Альберти».

3) Славянский сборник, т. II.

4) «Журнал Министерства нар[одного] просвещения» (1875 р. Апрель, май; 1876 р. Февраль, март, апрель, июнь; 1877 р. Февраль, май; 1876 р. Апрель; 1880 р. Апрель).

5) Тихонравов. «Памятники отреченной русской литературы».

6) Порфирьев. «Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях (исследования и тексты)».

7) «Дело» (петерб[урзьке] з року, мабуть, 1873, стаття М. Т[олмач]ова про Галичину, не знаю котрі номери.

8) «Новь», кн. 1 (стаття о Котляревському).

Видання Тихонравова і Порфир'єва дуже мені потрібні, та, здається, дуже дорогі, то й розпитайте поперед всього їх ціну, а відтак напишіть мені.

Мабуть, в новім «Историческом вестнике» є якась цікава стаття про Україну. Коли справді цікава, то дістаньте. Оце поки що і все.

Засилаю Вам сердечне поздоровлення і стискаю Вашу руку.

Ваш Іван.

Львів, д[ня] 14.II 1886

18. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 22 лютого 1886 р.

Ласкавий добродію!

Крізь болючі сльози писав я до Вас онодішній лист, коли почувсь діткнений Вашою іронією, та так само приходиться писати й отсей і перепро[си]ти Вас за те, що я міг (в тяжку годину) так фальшиво зрозуміти Вас і, зрозумів-

ши фальшиво, не скрити перед Вами свого жалю, і таким способом через свою нерозвагу докинув ще гірку краплю до того великого горя, котре вилилось в Вашім великім листі до товаришів. Які діти, глупі, невидющі, а то ще й злосливі діти, всі ми супроти Вас і які дрібні та маловажні наші терпіння супроти Ваших! По прочитанні Вашого листа мені доперва вияснився зв'язок многих речей, котрого до того я не міг догадатися, вияснилась психологія многих фактів, котрі йшли почасти й на моїх очах, та так немов з закритим лицем.

Як переїде той Ваш лист на Укр[аїну] — не знаю, а ще важніше: як він застане Ваших товаришів. Боюсь, щоб не застав їх в погромі, бо якраз в минувшу суботу, коли від'їздив звідси чоловічок з книжками, й листами, дістали ми глуху вість, що в Києві арештування, що 4 українофілів (котрих — не знати, мабуть, Кониський між ними) арештовано. Досі нічого певнішого не чути, а може, й є яка вість, тільки до мене не дійшла. От тому я боюсь, щоб лист Ваш не прибув до К[иє]ва в таку пору, коли всі люди не розположені будуть і читати його і помогти зможуть ще менше, ніж звичайно.

Страшно подумати, а все-таки, здається, правда, що головна вина киян буде — зв'язки з Галичиною, і то якраз тоді, коли Галичина сама силується рвати ті зв'язки. Кониський уже кілька місяців дуже тремтів за себе: спершу накинулись на нього за Горовенка, і, мабуть, небагато поміг йому акт нотаріальний зі Львова, посвідчаючий, що автором Горовенка є Кахникевич, новинкар «Діла». Затим, мабуть, прийняли його за Дрозда, і хто знає,чи не удалось редакторам «Миру» (що друкувавсь в друк[арні] тов[ариства] Шев[ченка]) викрасти з коша рукопись і переслати її рос[ійським] жандармам як corpus delicti[1]. Боюсь дуже, щоб К[ониський] з великого страху сам себе не дав в руки жандармські: він ладився тікати за границю і вів о тім ділі живу переписку з деяким народом у Галичині. Може, се як-небудь його й запутало?..

Я не знаю, чи я вже просив Вас — н і я к и х книг укр[аїнських] женевського видання не висилати в пакетах, а тільки під бандеролями. Знайте, що майже всі вони тут заборонені (і «Воли», і «Пісні»!), а котрі й не заборонені, то будуть заборонені, скоро тільки попадуться в руки

[1] Доказ провини *(лат.)*.— *Ред.*

поліції. А попадуться вони зовсім просто з Женеви: всі пакети йдуть у Львові до комори цлової, тут їх одчиняють й переглядають, а комора має секретний наказ: всякі женевські видання передавати для перегляду поліції. І коли я сим разом дістав Вашу посилку, то була се тільки ласка, виблагана і випрошена; за тої півгодини, яку я провів на коморі, одбираючи Ваш пакет, я радо дав би був 10 гульденів або й більше. Будьте ж ласкаві на будуще в таких речах не комбінувати, а робити так, як Вас прошу. Я, впрочім, у міру того, як буду мати гроші, засилатиму Вам, що зможу, на кошти пересилки, а Ви час від часу пошлете мені по кілька книжечок, щоб, як лучиться знов оказія передати їх, були у мене під рукою. А у мене тепер нема ані одної книжки «Громади», бо Прихильний забрав і мої екземпляри з бібліотеки. «Пісні» ще є (всі три вип[уски]), рівно ж як «Письмо Костомар[ова]».

Моя допись у «Kraju» напечатана, хоч не ціла і трохи змодифікована. Та й то вона тут визвала проти мене нову бурю, котра може скінчиться таки елімінацією мене з «Зорі». Правда, наші народовці потроху зачали цінити мене, відколи «Зоря» за моєю причиною здобула,як кажуть, до 1000 передплатників, ну, але як схочуть елімінувати, то я ані на хвилю не буду отягався і піду. Як важко мені тягти лямку в парі з такими людьми, котрі в одній хвилі говорять, що «ми зовсім не хочемо в'язати Ваших політичних поглядів», і тут же збираються бити за те, що сміз ти висказати хоч дуже далекий і несмілий протест (та й то замазаний) проти їх поглядів,— про се й говорити не хочу, та що ж маю діяти? Станути на власних ногах і піти проти верховодячих тепер людей не чую в собі сили, не бачу достаточної опори ані на Україні, ані тут. Впрочім, коли б така опора найшлася, я, як не раз уже казав Вам, готов кождої хвилі віддати всю свою невелику силу на службу тому ділу, котре сто раз ближче і симпатичніше мені від народовського єзуїтства в політиці і літературі.

По поводу шевченківського празника я попробую що-небудь сказати, бодай у «Зорі», та не знаю, чи вдасться. Серед молодежі (не прилюдно) можна буде сказати все, та тільки хто ж о тім і знати буде?

Ви справедливо кажете, що вести борбу проти теперішньої реакції поемами — дарма робота. Та тільки ж я вважаю поему немовби прологом властивої борби, ballon d'es-

sai[1], річчю, котру прочитає багато й такого народу, котрі з принципу не похочуть читати «Оповідань з письма св.». Впрочім, бог її знає, ту поему, чи й зможу я зробити її такою, щоб годилась для печаті. Щодо П[авли]ка, то Ви несправедливо говорите о якійсь елімінації його в «Зорі». Я ж уже писав Вам і кілька разів говорив йому: нехай хоч яку-небудь роботу зладить і принесе! Я ж тому не винен, коли він тратить час, пишучи «відповідь руського федераліста» на річ Бісмарка в сеймі прусськім, за котру йому ніхто й цента не дав і котру не то що не напечатали, але й обсміяли прилюдно поляки; я не винен тому, що він кілька день для другого польського журналіста перекладає свою мову, виголошену в коломийськім суді, перекладає вп'ять таки мишам на снідання! Нехай П-к скаже: яку його роботу редакція «Зорі» відкинула, а тоді нехай говорить о елімінації. А я ж казав йому: докінчи роман — напечатаю і хлопотатиму, щоб заплатили (з роману готові 3 глави!); зладь роботу про читальні — напечатаємо і заплатимо! Ні, роботу про читальні (котра ще й не зачата, тільки матеріал зібраний) він хоче видати окремою книгою, котру мусять запренумерувати — ті ж читальні! І дарма я говорю йому, що се чиста ілюзія! Впрочім, на конто[2] тої роботи він уже взяв дещо грошей від «Академічного братства». Адже ж пора б П-ку перестати корчити з себе мученика там, де багато й його власної вини.

Напишіть мені, будьте ласкаві, чи є в Вас «Труды Киев[ского] археол[огического] съезда»,і, коли нема, чи потрібні Вам вони? Пані, що тут були з К[иє]ва, привезли і не знали, для кого, може, для Вас? Так само напишіть, чи маєте «Ниву» одеську?

З книжок, котрі Ви згадуєте, я писав Вам, що «Поэт[ические] воззрен[ия] слав[ян]» є в університетській библ[іотеці], «Історія» Бестужева-Рюміна є у мене перший том. Тим можу Вам служити. Напишіть на мої руки карточку до Белея, щоб віддав Вашу (переслану ще для «Світу») фотографію Руданського: шкода, щоб у нього пропадала.

Стаття Ка[литовського] в «Зорі» була просто підлість: йому ішло o captationem benevolentiae[3] Пелеша! Та натяг його Коцовський, і він покинув навіть кінчити. Тепер прий-

---

[1] Пробною кулею *(франц.).— Ред.*
[2] В рахунок *(польськ.).— Ред.*
[3] Запобігання прихильності *(лат.).— Ред.*

нявся за рукописні матеріали до історії Галичини з кінця XVIII в., тут, може, зробить що доброго.

Щиро поздоровляю Вас і засилаю поклін.

Ваш

Іван Франко.

Львів, д[ня] 22/II 1886

19. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 24 лютого 1886 р.

Дорога Олічка!

Щире спасибі Вам за посилку, особливо за Тихонравова і Порфир'єва, котрі мені дуже пригодяться для видання лірницьких пісень, котрі я тепер хочу дати для Академії Краківської. Веселовського о духовних стихах я маю вже і присланий Вами екземпляр перепродав Коцовському. Тихонравов, як бачу, коштує 7 крб. Порфир'єв 2 (чи два чи три?), а Веселовського розправа о билинах — 35 коп. На всякий спосіб постараюсь, щоб на днях переслано Вам з ред[акції] «Кгаju» 10 руб. Дуже жаль, що «Дела» у Вас дістати не можна; стаття М. Т[олмачова] була, мабуть, уже 1880 чи 1881 р. Ну, та се ще не таке важне для мене. Важніші були б праці Веселовського, печатані в «Журнале Министерства народного просвещения», а іменно його «Опыты изучения христианской легенды». Будьте ласкаві за ними пошукати, може, вони й осібною книжкою вийшли, а як ні, то хоч би журнал сам роздобути, ті номери, котрі я поперед виписав.

Для Є[лисея] К[іпріяновича] 2 н-р «Зорі» казав я вислати — на днях вишлють Вам також гуцула і гуцулку. За образи я заплачу на рахунок книжок. Крім метричного свідоцтва, буде мені потрібно ще іншого посвідчення від попа, котре я на днях роздобуду і вишлю.

Коцовському я передав Ваш поклін; він Вам кланяється і просить, щоб Ви з Доброграєвою поступали так, як Вам се накаже такт. Впрочім, я з свого боку цікавий, як Ви з нею тепер ладите і як вона дивиться на Галичину. Пані Пчілці передайте мій щирий поклін і нагадайте їй, що я чекаю на лист від неї і на дальші глави роману, коли тільки їй можливо тепер його писати.

Напишіть мені, будьте ласка, що там у Вас чувати? У нас тут були слухи про якийсь трус, якісь арести — чи то правда? Всі ми дуже злякались, та надіюсь, що воно все

був сліпий вистріл якогось панка поляка, що привіз ті вісті.

Я зачав писати по-українськи статейку о наших галицьких справах, котру, коли буде готова, зашлю Вам, щоб Ви, прочитавши її наперед з Є. К., переклали відтак, а Є. К., може б, переслав в Петерб[ург] до ред. чи «Вестника Европы», чи де там знає. Коли б сей перший крок удався, то було б дуже гарно.

Про себе я пишу Вам коротко, дякуючи за Вашу щирість, з якою Ви розпитуєте о моїх ділах. Я тепер спокійний і здоров, а се головне. Думка о Вас, дорога моя, не мучить, а покріпляє, успокоює мене. Звісно, коректуру «Зорі» роблю-таки я, і трудно буде так швидко сей тягар з пліч скотити. Та що тут діяти, коли се належить, мабуть, до літературного ремесла! А про очі мої не бійтесь — видержать, що їм суджено видержати, а прийде літо, то й геть поправляться серед живої природи. Коли Вам доведеться писати дідусеві про мою сім'ю, то ось Вам про неї докладна реляція. Батько мій був сільський коваль і вмер давно (мабуть, ще 1865 р.), мати вийшла заміж другий раз за мужика Гриня Гаврилика, котрого я тепер і зову батьком, се чоловік молодий ще (сорок і два роки), статний і розумний, був 5 літ начальником громадським, письменний, хоч, звісно, елементарно, на пробу посилаю Вам картку, писану його рукою, в котрій він просить мене приїхати на весілля брата.

Мати моя також померла (мабуть, 1871 р.), після чого вітчим оженився другий раз. Після батька осталось нас три брати: я (найстарший), Захар (звичайно, звуть Михайло) і Онофер; Захар уже три роки жонатий і живе осібно, а Онофер тепер жениться і осяде на батьківщині. Крім нас, осталась по матері (з вітчимом) сестра Юлька, котра отсе два роки вже замужем і також живе осібно. Вітчим дуже любить і поважає мене, о братах, звісно, й говорити не треба. Я досі, чим міг, запомагав їм, хоч хазяйство у них зовсім не таке малесеньке, в довгах ніколи не бували, держать наймичок і наймитів і в разі тяжкої потреби і я міг би о них хоч трохи опертися. Впрочім, тепер, побувавши на братовім весіллі, я зведу розмову й на свої заміри, і до чого договорюся, не перемину написати Вам.

Щиро поздоровляю Вас і кланяюсь Вашій сестрі і Є. К.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 24.II 1886

20. ДО О. Я. КОНИСЬКОГО

[Львів], 26 лютого 1886 р.

Великоповажний добродію!

Коли я досі не писав до Вас, так се, прошу повірити, не з яких-небудь інших причин, а тільки з тої одної, що вважав се не зовсім безпечним з погляду на вісті, які у нас ходили про Ваші обставини. Тепер же, коли самі Ви озиваєтесь, я радо готов відновити переписку, тим більше, що в виду часткової перерви тих ниток, які досі в'язали Галичину з Україною, всяку таку переписку вважаю ділом дуже потрібним. Вашу просьбу до «Діла» я передав, та не знаю, як і що вони з нею зроблять, бо сам я й досі дуже далеко стою од редакції.

В «Зорі» досі все йде доволі гладко, хоч, звісно, приходиться видержувати битви за самі елементарні речі, от хоч би за саму першу новелу в 1-м н[оме]рі, з котрої, на сором усьому світу, відрізано цілу третину і заступлено глупим-преглупим фіналом. Багато вичеркують і з «Люборацьких», а про вірші й говорити нічого.

Про відступлення від «Зорі» я не думаю, хоч і стараюсь найти яку іншу роботу, котра б давала мені змогу жити. Поки що на таку іншу роботу слаба ще надія, а коли б така робота й була, то вона роботі при «Зорі» не перешкодить. Відступати ж від «Зорі» я не вважаю себе вправі вже хоча б для того, що не сам же я по своїй волі приступив до неї, а з поручення молодежі і пр. Значить, доки не відкличуть мене ті, або не прожене Тов[ариство] ім[ені] Шевченка, доти я й стоятиму. От тим-то я й не можу нічого сказати на Вашу пропозицію — винайти когось на моє місце. Звісно, коли б хтось такий найшовся, то поставлення його на моє місце буде залежати з о в с і м н е в і д м е н е Замічу тільки, що те моє місце — зовсім не завидне місце к о р е к т о р а і н о в и н к а р я; редактирування залежить в крайньому разі від Калит[овського], котрий всяку річ може відкинути або й різати.

Думка Ваша — видавати побіч «Істор[ичної] бібл[іотеки]» ще біб[ліотеку] наук природних і громадських — дуже щаслива і досягла; з тою самою думкою і я віддавна ношуся, та тільки бог зна, як і хто її сповнить. Найкраще було б покласти се на Тов. ім. Шевч[енка], коли б у нього були гроші, та тепер годі! Може бути, що дасться дещо зро-

бити з «Акад[емічним] братством»; буду говорити, а коли що — напишу Вам, як стоїть діло.

З чернівецьким альманахом діло пішло зовсім навпаки сонця; жаль сказати: сталось так, як я пророчив, елементи паламарські і ретроградні взяли верх. Вашу роботу, як і роботу про Чернігівщину, відкинено, обі вони вже в моїх руках і підуть до «Зорі». Не знаю, чи, крім новели, Ви давали туди ще дещо, коли так, то може зажадали б звороту й усього прочого, щоб, буває, не фігурувало Ваше чесне ім'я побіч таких падлюк, як Калужняцький, Купчанко, або таких мастодонтів, як Блонський.

Засилаю щире поздоровлення і поклін Вам і всій Вашій сім'ї. Їдучи, не забуду зробити те, о що просите.

Ваш І. Франко.

21. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, 3 березня 1886 р.*]

Ласкавий добродію!

Отсе одержав Ваш лист і карточку з випискою із Боетія і зараз же берусь одповісти Вам на нього. Щодо конфіскати «Волів» і «Пісень», то діло по нашим законам стоїть трохи не так, як Вам показується. Одну й другу книжку суд сконфіскував «об'єктивно», т. є. без зачіпання чи то автора, чи властителя; ніхто з нас навіть не знав, коли се сталося, а довідались ми аж з «Gaz[ety] Lwowskiej». А після такої конфіскати видержувати процес нема за що, хіба за розширювання; коли ж відкриють на коморі, то поліція просто конфіскує, покликаючись на судову заборону.

Якраз сьогодні появився в «Kurjer'і Lwowski'м» Ваш протест проти вечерка шевченківського. Признаюсь Вам, що цілі такого протесту з Вашого боку і на такім місці я (і не тільки я сам) зовсім не розумію. Що Ви хочете осягнути таким протестом, зверненим до польської публіки? І яке значення взагалі може мати протест чоловіка постороннього проти обходу чисто галицького? Значення міг би мати протест галичан, та й то ще не знати, яке значення. І що Ви властиво маєте на меті? Чи хочете, щоб ніякого обходу в пам'ять Шевченка не роблено, чи щоб з такого обходу виключено Вахнянинів і Белеїв, чи, може, хочете, щоб на тім обході молоде покоління зазначило свою несолідар-

ність з поглядами старших? Коли Вам хотілось сього гослідного (як Ви й самі в листі своїм кажете), то чи не краще б було Вам або приватним, або й напечатаним в Женеві листом звернутись прямо до тої молодежі і вияснити їй, о що Вам ходить, ніж отсим листом у «Kur[jeri] Lw[owskim]» прямо-таки робити всяке подібне виступлення трудніш м, ніж було досі, або й неможливим? Ваш лист до «Kur. Lw.», по моїй думці, закороткий і занадто голословний, щоб переконати людей, не східних з Вами поглядів, але зате доволі гострий і категоричний, щоб викликати роздразнення у старших і знеохочення у великої часті молодежі, бодай у тої часті, котра стоїть посередині між поглядами старших і нашими і котру треба б радше переконувати та навчаги, ніж штовхати. І коли б після Ваших приватних рад велика часть молодежі, може, й підняла б була голос, то тепер після Вашого протесту не підійме його вже хоча для того, щоб не здавалося, що робить по Вашій команді. Мені здається, що, хотячи що-небудь зробити в якім-небудь місці, треба старатись робити, що можна, з місцевими людьми, хоч би і з немногими, а не самому з сторони проти всіх місцевих. Така робота ледве чи принесе овощі.

Ви скажете, що й тепер Ви робили спільно, нехай хоч з одним місцевим чоловіком, з П[авли]ком. Поминаю вже те, що гадка Ваша — підносити свій протест за посередництвом П-ка була маленьким votum недовір'я для мене, котрого Ви все-таки вважаєте потрібним до деяких інших робіт. Я можу тут тільки одного жалкувати, іменно того, що коли б Ви були звернулись до мене з своїм протестом, я був би відрадив Вам сунутись з ним до польських газет і виждати до часу обходу свята шевченківського, котрий не швидко ще буде. Ну, та се все дрібниці, а головне діло в тім: чи справді Ви стали на твердім грунті, опираючись на П-ка? Смію сказати, що ні. Якраз перед кількома днями П-к з чисто особистих і глупих причин зірвав всякі товариські зносини зо мною і Тер[лецьким], між іншим й за те, що ми не хотіли згодитись на його глупий вступ до Вашого протесту і радили не печатати його в «Pracy» (про «Kurj. Lw.» і речі не було). Малпуючи Ваш лист до товаришів, він написав мені подібне ж посланіє, тільки, звісно, по-своєму перекручуючи Ваші слова і пророчачи мені швидку погибель, коли не навернуся до нього. А куди мені навертатися і що робити — бог знає. Пишу Вам о тім не для того, щоб дати волю свому гніву, абощо,— я на П-ка не гніваюсь,

але вважаю його чоловіком, з котрим годі зачинати якунебудь спільну роботу іменно для того, що ніякого твердого грунту він під собою не має. Я вповні годжуся на те, що сказав йому Остап, що кожну справу, за котру він узявся, він сам скомпрометував і зробив неможливою. На ваших очах все робилося, і Ви можете се потвердити. І дарма Ви дорікаєте мені за його елімінацію. Поперед всього не я його елімінував, а по-друге, елімінували його за те, що зробив він річ публічну (похорон Нар[ольського]), а коли за се кинено каменем на цілу партію, він не виступив публічно, не признався до ініціативи і не прийняв на себе відповіді за свою роботу. Адже ж таке поступування, в котрім один чоловік вимагає для себе повної свободи ділання, а від других домагається повної солідарності з собою, не даючи їм в замін за те від себе нічогісінько, се, не знаю, як се назвати, але, певне, не товариське поступування. А гріхів такого поступування за П-ком доволі таки багато.

І ще одно. Дарма Ви докоряєте мене, що я втопив справу «Поступу», і то докоряєте П-ковими словами, що «справа та тільки від мене залежала». Прикро мені згадувати сю справу і повторяти те, що я вже писав Вам: справу втопили незалежні від мене обставини, а то: 1) непевність підмоги з Укр[аїни], на котру Ви й самі вказували, а певність противуділання з боку народовців, 2) неможність зібрання хоч невеличкої купки людей у Львові, з котрими б можна було стати бік о бік до роботи, не штовхаючись щохвилі, як незгідні воли в однім ярмі. А тут і Ви докинули свою частину (хоч, може, в найліпшій вірі), даючи П-кові повну міць — репрезентувати Вас в комітеті, між тим коли Остап і Коцовський, на котрих підмогу при видаванні я найбільше міг числити, прямо мені заявили, що в такім разі вони до комітету належати не будуть.

Дивно Ви аргументуєте на підставі якогось одного (чи й не одного) листа з Галичини, що у нас є люди, котрим обридло народовство і котрі того тільки й ждуть, щоб їм бог послав проводиря. Позвольте сказати Вам, що я тут на місці ліпше знаю, хто у нас є і на кого можна числити, і знаю, що тепер ще нема у нас так сильної групи людей рішуче поступових, щоб можна з нею приступати до якоїсь роботи. Впрочім, коли такі люди є і коли говорять самі о собі in plurali[1] і почувають свою силу, то як Ви думаєте

[1] В множині *(лат.).— Ред.*

краще: чи вискакувати мені самому і казати: от я буду вашим генералом, чи ждати, поки самі покличуть, звісно, не на генерала, а хоча б на коректора свого органу? Вискочити і крикнути не штука,— а що, коли ніхто не откликнеться? Звісно, і тоді на мене сором упаде, бо скажете: а ти що робив через 10 літ, що нікого не підготовив? І не підготовимо і за других 10 літ, коли будемо тільки експериментувати, і демонструвати, і дражнити людей, а не переконувати.

У листі своїм до українських товаришів Ви пишете, що многі з ідей, проповідуваних Вами в «Громаді» й «Вольнім слові», проникли в загал галичан. Коли се вірно, то не годилось би Вам забувати, якою дорогою і коли вони проникли? Чи не тоді, коли Ви лаяли мене, що проституюю себе в «Зорі» і «Ділі», що пишу глупості в безпрограмнім «Світі»? А все-таки той безпрограмний «Світ» держався трохи не два роки і розходився бодай в 150 прим[ірників] і розійшовся опісля й зовсім, так що став тепер рідкістю. А все ж таки те саме «Діло» дало було якийсь час притулок і П-ку і було б давало йому і досі, коли б він сам себе не зробив неможливим своєю демонстрацією, нікому ні на що не потрібною і безцільною, і коли б був совісніше і старанніше робив тоту роботу, за котру йому плачено, і плачено, як на наші обставини, зовсім непогано (по 5 з[лотих] р[инських] за лист перекладу, між тим, коли поляки у Львові платять maximum по 2 зр.!).

А факт з Кобринською Ви дарма підносите до висоти якогось принципіального розриву з попівщиною. Розрив вийшов задля особистих інтриг і єсть таке лико, котре в ніяку строку не годиться.

А тепер ще слово про моє «добровільне підданство песиголовцям»[1]. Я ж писав Вам, що після того, як розбилась (не по моїй вині) надія на свою газету, мені приходилось або їхати на село, або приставати до такої роботи, яка є, і хоч як-небудь повертати її к ліпшому. І коли я вибрав се друге, то вп'ять-таки не по своїй виключній волі, але на домагання молодежі і делегатів укр., а коли й досі стою при «Зорі», то певно не для особистих амбіцій ані для плати (я беру за в с ю р о б о т у 25 зр. в місяць), але для того, щоб вдоволити вимоги тих людей, котрі мені довірились і у котрих я бачу д о б р у в о л ю робити по мірі сил і

[1] В автографі йде далі п'ять густо закреслених рядків.— *Ред.*

вмілості. Помимо всього, що о тім думає П-к, я в тім ділі не почуваюсь до ніякої провини.

Разом з моїм листом шле Вам о тім же ділі й Коцовський своє письмо, написане з його власної ініціативи.

На закінчення подаю деякі факти. З пренумератою «Зорі» діло [не] стоїть так добре, як я писав Вам на підставі слів Калит[овського], котрий в адміністрацію не мішається. Від адміністратора чув я тепер, що пренумерантів ледве чи набереться 500.

Лист Ваш до укр. товаришів переданий через Прихильного і, як маємо добру звістку, через границю враз із книжками перейшов благополучно. То само й уваги до програми соц[іалістів]-федер[алістів].

За покалічення Ваших книжок мушу Вас дуже перепросити: позичав я їх товаришам «Академ[ічного] братства», от вони й покалічили їх, мабуть, внаслідок ревізії, зробленої в «Братстві».

«Исследований» Єфименкової у мене нема: Ви прислали їх на руки П-ка, котрий позичив їх Костю Левицькому; пишіть П-ку, нехай одбере. «Записки геогр[афического] общ[ества]», прислані Вами (білоруські пісні), є у мене, і, коли б можна, я просив би лишити їх у мене ще який час, поки випишу декілька пісень. Хотів би я зібрати галицькі пісні лірницькі (т. є. властиво всі пісні церковно-легендарного змісту) і, додавши до них тексти паралельних казок, апокрифів та святих легенд і покажчик бодай найближчих (українських, польських і білоруських) варіантів, послати для напечатання в Крак[івську] Академію. А для передмови маю цікавий матеріал — словничок жебрацького арго і т. ін.

Виписку із Афанасьєва зроблю, скоро тільки книга буде віддана (бо тепер в руках). От Ви недавно питали, чи нема тут де Тихонравова «Апокрифів». Коли б Вам треба з них чого, то можу або поробити виписки, або послати Вам на який час свій екземпляр, котрий на днях виписав з Киева. Так само й исследованіе о апокрифах Старого завіту Порфир'єва.

Чи у Вас нема одтиска Вашої статті про Галичину, що була в «Деле» петерб[урзькім]?

Ваш щирий Ів. Фр.

«Ниву» вишлю.

P S. На днях писав мені Кон[иськ]ий в тих словах: «Чув я, що Ви покидаете ред[акцію] «Зорі», напишіть, чи се правда, а в такім разі я вистарався би о нового редактора». Зв'язавши се з заміром Кон-го переїхати в Галичину, я міркую, що скоро се станеться, то мене преспокійно з «Зорі» проженуть. Ну, та се вже таке діло, котре від мене не залежить, а до того часу треба потерпіти.

22. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 14 березня 1886 р.

Високоповажний добродію!

Винуватий я перед Вами, що не сповістив Вас про одержання Вашої многоцінної праці, за котру в імені редакції наперед складаю Вам сердечну подяку і котру ми в «Зорі» почнемо печатати, як скоро тільки найдеться трохи вільного місця, т. є. найдальше з початком апріля місяця. Не гнівайтесь, будьте ласкаві, що я зараз же не одповів Вам, будучи завалений всякими роботами й турботами, а надто ще потроху недужий. «Зорю» Вам обіцялись вислати, і, оскільки знаю, кожний н[оме]р висилають правильно, диво дивне, що не доходить. Та вона не тільки до Вас не доходить; майже від усіх укр[аїнських] абонентів раз у раз доходять до нас листи, що не получають н-рів. Зараз же ни ні я скажу, щоб вислано Вам всі н-ри вдруге. Листи Ваші всі я одержую, як-небудь вони адресовані, так і, будьте ласка, адресуйте по-нашому, а не по-німецьки.

Не знаю, чи не надужию Вашої доброти, коли передам Вам одне запитання: чи не могли б Ви розказати дещо про Митра Олельковича, що написав був у «Основі» кілька цікавих оповідань. Тут видаються тепер ті оповідання осібною книжечкою, то пожадані були б і звістки про автора. Так само пожадані були б звістки і про Руданського, Ан. Свидницького і В. Коховського. Коли б змога і воля Ваша, то будьте ласкаві написати, що знаєте про тих людей, або до кого б нам удатися за звістками про них.

Щире спасибі Вам за присланну в листі строфу з поезії Руд[анського]го; вона буде поміщена в тексті тої поезії, що увійде в повне видання його віршів, котре також тепер у нас печатається осібною книжечкою.

Одтиски з Вашої праці будуть зроблені.

Прийміть, ласкавий добродію, поклін і щире поздоровлення од

Вашого
Івана Франка.

Львів, д[ня] 14 н[ового] с[тилю] марта, 1886

23. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, близько 15 березня 1886 р.*]

Ласкавий добродію!

Шлю Вам жадану виписку з «Поэтических воззрений славян». А на лист Ваш що ж одповім? Нехай і так, що Ваша правда, — «так что ж нам делать?» Скажу тільки про українців, що не всі ж вони т а к судять о Галичині, як Ваш кореспондент, а коли б вони всі з своїми строгими судами і закидами звертались на пряму адресу, то есть до галичан таки, то, певно, не від одної похибки охоронили б.

Про переїзд Прихильного деталей (і яких?) не знаю. Знаю тільки, що їхав він не звичайною дорогою на Підволочиська, а на Гусятин, відки підводою до Войтовець. В Гусятині на коморі якось легше пускають і людці є такі, що при помочі жидів всячину перешварцують. Отак і Пр[ихильний] зробив.

Щиро кланяюсь Вам.
Ваш Ів. Франко.

24. ДО С. І. ВОРОБКЕВИЧА

Львів, 16 березня 1886 р.
Львів, 16 марта 1886 р.

Високоповажний отче добродію!

В імені редакції «Зорі» засилаю Вам щиросердечну подяку за ласкаву пам'ять о нашій часописі і за присилку двох так гарних Ваших утворів, котрі ми, як скоро тільки буде місце, в «Зорі» напечатаємо. Щиро бажали б ми зробити «Зорю» тим, чим вона по сумним нашим обставинам яко одинока літературно-наукова часопись руська повинна бути. Та жаль, що дуже скромний об'єм її не дозволяє

зробити се вповні і дати в ній вираз стремлінням і інтересам не тільки наших центрів літературного й духовного життя, але і всіх закутин та окраїн. Однако що змога наша, стараємось робити.

Сказати правду, славна наша Буковина, хоч виплекала гарну і своєобразну групу писателів і поетів, котрої Ви, високоповажний отче добродію, єсьте окрасою, в дотеперішній «Зорі» майже нічим не була репрезентована, і для того подвійно нам пожадане Ваше щире слово. Радо відчиняючи Вашим творам двері нашої вбогої хати, дозволюю собі ще замітити, що дуже б нам бажалось почути з Буковини артистичний відгомін життя сучасної інтелігенції і її духових та громадських змагань. Чи то оповідання, чи поема на тлі сучасного життя буковинського, на тлі живих фактів, — отсе зробило би буковинський голос в нашій газеті і навіть в цілій Русі дуже цінним і голосним.

З глибоким поважанням кланяюсь Вам

Іван Франко.

25. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 18 березня 1886 р.

Дорога Олічка!

Жду я та й жду від Вас листа і, мабуть, не діждуся. Не знаю, чи Ви так зайняті (і чим)?, чи, може, — не дай боже — хорі, що нічого не напишите. А може, Ви щонебудь інше роздумали та отягаєтесь мені написати? Скажу Вам щиро, заглянувши в Ваші очі «в них же льсти ніг», я перестав було й сумніватися о Вас, і був спокійний, і вірив кожному Вашому слову. Але тепер, коли Ви по так довгім часі і словечком не озиваєтесь, мені мимоволі пригадуються хоч би такі Ваші слова, що серце Ваше мовчить і т. п. А може, Ви, побачивши трохи ближче і мене, і обстановку мого життя, і роздумали, що не стоїть трудитися? Бо то знаю, що коли б Ви були хоч крихітку полюбили мене, то все-таки не втерпіли б, а написали б хоч кілька слів. І вимовитись не можете, що нема об чім писати; адже ж мою обстановку Ви бачили і мусили ж якісь думки в Вас збудитися. Не менше цікаво було б мені знати, що вийшло з Вашої переписки з дідусем після поїздки, а мовчання Ваше якраз о тім ділі утверджує мене в тім, що мусило щось

нехороше вийти. Ех, Олічка, хоч, може, й не стою я Вас і Вашої любові, але я не заслужив на те, щоб Ви так мене мучили. Я розстарав уже документ (швидко буде в моїх руках), потрібний для свадьби, та не шлю його, бо не знаю, чи не застану свічки погашені. І о собі нічого більш не пишу — руки опадають, а Вам, може, й неінтересно буде й слухати. Так прощайте ж. Жду Вашого письма і вірю в те, що коли взагалі Ви змінили як-небудь свої замисли, Ви скажете мені щиро і одверто.

Ваш Іван Фр.

Львів, д[ня] 18.III 1886

26. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 28 березня 1886 р

Дорога Олічка!

Ну ледве-не-ледве я діждавсь Вашого листа, а то при ненастанних натяках деяких людей почав уже був думати бозна-що. Не дивуйтесь, мила моя, що такі мислі приходять мені в голову. Коли б Ви коли-небудь кого-небудь любили, то й самі б знали, що так воно й мусить бути. А то, признаюсь Вам, дивно трохи виходить у Вас, одне — то неохота писати до мене, навіть незважаючи на мою просьбу, а друге — от хоч би те церемонне «добродію» в Вашому листі. Невже ж у Вас так до себе пишуть люди, котрі через шість неділь лагодяться стати під вінець. Ну, та се мені не дуже страшне ввиду того, що Ви дальше кажете, що не зміняєте свого слова. Значиться, буду мав час і змогу віддячитись Вам за все так, щоб Ви пізнали, як-то воно смакує. От побачите!

А дідуся свого Ви, мабуть, дуже боїтесь, коли й досі не писали до нього. Невже-таки так можна? А мені здається, що се негарно, і, може, поки Ви ждете в Києві удобної години, він в Одесі жде Вашого письма.

Статті своєї я тепер Вам послати не можу, бо не написана, а не написана, бо й роздумав писати. Задумав я був доволі скомпліковану штуку, з котрої ся стаття мала бути послідним звеном, а так як мої преміси не збулись, то приходиться одложить писання до кращої пори. Може, воно й смішно, але я справді надіюсь, що при Вас, дорога Олічка,

оживу і наберу більш енергії та сили і більше зможу працювати. От тим-то й важко мені не раз, коли подумаю, що у Вас і у самої сили небагато, не то щоб піддержувати мене, навіть щоб самій здобутись на таку марницю, як написання кілька слів до чоловіка, котрий — здорові були, добродійко!

Рукопись Левицького є у мене, та не знаю, як її везти, Марка Вовчка я вже просив вислати Є[лисею] К[іпріяновичу]. «Журнал Министерства народного просвещения» я не дістав. Олені Пчілці низенько кланяюсь і дочку її (хоч незнакому мені особисто, але знакому по письмам) поздоровляю. Її запросини пробути після нашого вінчання кілька день в Колодяжнім дуже мене врадували, і я радо на се згоджуюсь, тим більше, що багато дечого буду мав з нею переговорити. Щодо бумаг, потрібних для вінчання, то метрика у Вас є, а свидет[ельство] об оглашенії я можу хіба привезти з собою, бо скорше як на свята оглашенія бути не може. Тільки, зіронько, для оглашенія потрібно мені Вашого метрического списка, — будьте ласкаві прислати, і то якнайшвидше. А про які се правила чи закони церковні Ви говорите, на котрих не знаєте, як ми помиримось. І чому б не написати виразно? Що там у Вас православна церков чи лоб велить брити перед вінчанням, чи що? Я не знаю, так, значить, мусите мені сказати, щоб я надумався і рішився. Може, й справді щось такого страшного, що й я не одважусь?

Про Доброграєву я Вам нічого більш не скажу, крім того, що вона чогось жалується на Вас. Шось Ви десь комусь наговорили. І не встид Вам, Олічка? Правду кажучи, я й не знаю добре, об чім там діло йде, ну, але то одно знаю, що з жіночим народом жартувать недобре. А що Ви з нею не подружились, то бог з Вами. Хіба я на те настаю? Не можна, то й не можна, та, мабуть, і не зовсім уже час тепер зачинати. Нехай, може, коли-небудь опісля, як буде нагода.

Отсе написав відповідь на все фактичне з Вашого листа. Про себе не маю Вам що казати. Був трохи недужий, але се не перешкоджало мені в роботі. Сими днями шукатиму нової квартири, щоб з д[ня] 15 цвітня по новому стилю перепровадитись. На перший почин нового хазяйства обіцявсь мені Федорович прислати на рахунок моєї роботи около 200 з[лотих] р[инських]. Я роздумав собі так, що ніякого устройства, ніякої мебелі ані нічого купувати тепер не буду аж до Вашого приїзду. Признатись, не розуміюсь

я на таких речах, і все-таки краще буде, коли Ви самі виберете і устроїте все так, як Вам буде до вподоби. Щодо квартири, то думаю, що вистарчуть для нас дві кімнати і кухня; глядітиму тільки, щоб було сухо, світло і не дуже далеко від городського центру та тихо.

Отсе і все про початок нашого нового життя. На зелені свята можемо поїхати до моїх батьків, а на вакації надіюсь на місяць одержати відпустку і поїхати в гори, в який далекий та тихий куток, вирушаючи в дорогу разом з студентською вандрівкою, котру і Ви в такий спосіб побачите.

Цілую Вас сердечно.

Ваш

Іван.

Львів, д[ня] 28.III 1886

Знакомим щиро кланяюсь.

І. Ф.

27. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО

Львів, 31 березня 1886 р.

Високоповажана пані!

Велику радість зробив мені Ваш аж надто для мене ласкавий і підхлібний лист і Ваша посилка. Ім'я Ваше, як чільної репрезентантки поступового і тверезого духу в польській літературі, звісне мені віддавна. З великою розкішшю я читав Ваші оповідання з жидівського життя («Eli Makower», «Meir Ezofowicz»), Ваших «Pompalińskich» і Ваші пречудні образки «Z różnych sfer». Читав я дещо і з Ваших теоретичних праць («Kosmopolityzm i patryotyzm»), і хоч далекий від думки, щоб відповідно пізнав цілість і глибину всеї Вашої поетичної продукції, то все-таки сміло можу сказати, що на горизонті теперішньої польської белетристики Ви являєтесь мені звіздою первої величини. Правда, я всього менше читав тих Ваших оповідань, у котрих Ви стараєтесь показати тип і ідеал с у ч а с н о г о польського інтелігентного чоловіка; деякі поляки мені говорили о тих оповіданнях (одно з них, мабуть, чи не «Widziadła») і відзивались о них не дуже симпатично. Не знаю, наскільки суд їх справедливий; я про себе можу сказати те, що досі нічого несимпатичного з-під Вашого пера

не читав, а деяких речей у писательській техніці дуже Вам завидую, як, напр., того делікатного тінювання чуття і характерів, можливого тільки для жіночої руки, тої всеобіймаючої любові, розлитої, мов прозірчаста синява погідного неба, над усіми Вашими битовими картинками («Sielanka nieróżowa», «Milord»). Розуміється, не говорю вже навіть о тій широті світогляду, о багатстві знання людських відносин, до котрих мені, виростому «на дні», так далеко, як з того дна далекого до тих світлих сфер, у котрих живуть вибрані немногі уми.

От з того вже може пізнати високоповажана пан', якою милою і дорогою несподіванкою був для мене Ваш лист, а надто ще лист такий теплий і дишучий такою симпатією для всього того, що мені рідне і дороге. З найбільшою охотою забираюсь затим до відповіді і рад би хоч в часті вдоволити Ваші бажання. Поперед всього замічу, що пишу своєю мовою тільки на Ваше виразне жадання; польською мовою я владаю хоч і не зовсім добре, та все-таки так, як от бачите по моїх кореспонденціях, котрі я пишу по-польськи. Я ж кінчив польську гімназію в Дрогобичі.

З наших видань до Росії іде тепер тільки одна «Зоря», одиноке наше письмо літературно-наукове, при котрім я від нового року є ніби редактором, а властиво головним співробітником і коректором. Я вже просив, щоб Вам вислали всі досі вийшовші номери і висилали й дальше. Прошу оповістити мене, чи і що дістанете. Найдете там дещо й з моїх праць, хоч дуже мало: пару віршів, пару дрібних оповідань та й дрібні вісті з літератури. Становище моє при тій газеті дивне: я, хоч ніби редактор, якраз найменше маю волі друкувати те, що мені б хотілося. А прислати Вам всі мої писання тепер нема ніякої можності: розкидав я їх по різних газетах і виданнях, так що й самому трудно було б їх зібрати, навіть коли б варто було трудитись над збиранням. Багато я потратив часу й чорнила на дрібну публіцистичну роботу, працював, напр., 1883 і 1884 р. при «Ділі» і «Зорі», в котрій первісно й напечатаний був «Беркут». Хотілось би мені бодай деякі мої белетристичні роботи — переважно дрібні битові очерки — напечатати вкупі. Було б того — без «Беркута» і ще одної більшої повісті — на два томи. Та лихо моє таке, що по-нашому приходилось би печатати хіба на власний кошт, а я чоловік такий, що скорше й сам потребую заробити, ніж можу дати наклад. Хотів я хоч по-польськи видати їх прикупі, удавався до деяких накла-

дів варшавських; помимо рекомендації пп. Пільца і Свєнтоховського один накладець, Папроцький, відмовив, а другий, п. Грушецький, навіть не відповів нічого на мій лист. Ну, та се байка. Я не маю претензії робити конкуренцію польським белетристам, то, може, воно й ліпше для мене оставатись у своїй норі. Так само й віршів моїх нема досі зібраних докупи, так що й їх не можу Вам наразі послати, хоч і тут я робив досить багато і оригінального і перекладів. Одно тільки можу Вам послати — мій переклад першої часті «Фауста» Гетего, виданий осібною книжкою. А тепер переходжу до Ваших спеціальних питань.

1. Щодо географії нашої, то можу Вам порадити книжку Elisée Reclus, «Geographie universelle», т. V (вийшла також у перекладі московськім). Там є географія України, оброблена при помочі нашого ученого Драгоманова. Границі нашої землі визначені також в «Переднім слові» до «Громади», видання того ж Драгоманова, котре радо б Вам заслав, та тільки воно у Вас заборонене. Білорусь п. Д[рагоманов] не зачислює до Укр[аїни], але признає білорусам право до самостійного національного розвою, хоч не запізнає великих впливів на них польського і українського елементів. Інші наші учені, як Огоновський й, зачислюють білорусів до малорусів (його книжка написана по-німецьки «Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache»).

2. Щодо нашої історії, то виходить тепер у Тернополі під редакцією Ол[ександра] Барвінського «Руська історична бібліотека», зложена з монографій різних писателів, з котрих має вийти ціла історія нашої землі. Жаль, що та «Бібліотека», хоч переважно зложена з праць перекладних з великоруського і цензурних, у Росії заборонена. Але коли Ви читаєте по-великоруськи, то ось Вам спис важніших праць історичних про Україну: Костомаров «Монографии», томів досі XVI, у котрих розсипані праці складають з невеликими перервами цілість нашої історії. Читати б їх треба більше-менше ось в якім порядку: 1) «Мысли о федеративном начале в древней Руси» (т. I), 2) «Две русские народности» (т. I), 3) «Черты народной южнорусской истории» (т. I), 4) «Начало единодержавия в древней Руси» (т. XII), 5) «Первоначальные предания русской летописи» (т. XVI), 6) «Куликовская битва» (т. III), 7) «Иван Свирговский» (т. II), 8) «Южная Русь в конце XVI стол.»

(т. III), 9) «Богдан Хмельницкий» (т. IX, X, XI), 10) «Гетманство Виговского» (т. II), «Гетманство Юрия Хмельницкого» (т. XII), 11) «Руина» (т. XIV), «Мазепа» (т. XV). Дальше Антонович «Монографии», т. I,особливо важна «История Литовского княжества», а надто його окремі праці: «О козаках», «О городах», «О крестьянах», «О гайдамачестве», «О дворянстве в Юго-Западной Руси». Dc dawniejszych, książęsych czasów ważna jest robota Daszkiewicza[1] «Княжение Данила Галицкого» і Багалія «Сиверская земля». Далі варто звернути увагу на працю Голубєва «Петро Могила», на працю Новицького «О крестьянах» і Ор. Лєвицького «Внутренние отношения в Южной Руси XVII стол.», Скальковського «История Новой Сечи» і матеріали і монографії, уміщені в місячнику «Киевская старина» від р. 1881 аж досі. Крім сього, звертаю Вашу увагу на двотомове видання Антоновича і Драгоманова «Исторические песни малор[усского] народа» і Костомарова «История козачества в песнях», напеч[атана] в «Русской мысли».

3. Щодо граматики нашої мови, то раджу Вам, коли читаєте по-німецьки, спровадити собі згадану вже книжку Огоновського «Studien», а коли ні, то нашу шкільну граматику Осадці, котру на жадання можу Вам вистарати.

4. Історії літератури, іменно в формі шкільного підручника, не маємо ніякої: тепер доперва печатається перша така проба Огоновського в «Зорі»,— вона вийде і осібною книжкою. По-великоруськи є досить добра книжка Петрова «Истор[ия] малор[усской] литерат[уры]», хоч з виключенням Галичини. Дещо є і у Пипіна — «Обзор истор[ии] слав[янских] литерат[ур]».

5. Щодо сучасної нашої літератури, то Ви вже, вельми-поважана пані, як бачу з Вашого листа, читали дещо, то й можете мати свій суд. Із укр[аїнських] писателів звернув би я Вашу увагу на одного ще, а іменно на Мирного, котрого роман «Повія» напечатаний, хоч і не цілий, у збірнику «Рада», а другий роман «Хіба воли ревуть, як ясла повні» виданий осібно в Женеві. З наших галицьких писателів стоїло б Вам пізнати двох, а іменно Федьковича (його повісті видав у Києві Драгоманов) і Кобринську, котра досі видала одну тільки цікаву новелу «Задля кусника хліба»

---

[1] До давніших, княжих часів важна робота Дашкевича *(польськ.).— Ред.*

(«Зоря»,. 1884 р.), а тепер лагодиться видавати «Жіночий альманах».

6. Погляд Ваш на нашу мову і правопись зовсім справедливий; змагаємо ми до того, щоб завести який лад, але се не так легко. Та о тім треба б широко писати, і коли буде нагода, я й розкажу Вам дещо. То тільки скажу, що орфографії у нас зміняються не для змін язика, але для зовсім інших і дуже скомплікованих, тільки з літературою нічого спільного не маючих, причин.

7. Що Ви, ласкава пані, хочете взяти на себе труд перекладу «Беркута», се мене потрохи здивувало. Чи варт же моя мізерна проба того, щоб над нею мучилася така писателька, котрої оригінальні твори так безмірно вище стоять від моїх? Але коли справді Ви тим способом думаєте зробити щось для своєї суспільності, то я можу тільки порадуватись тому і, розуміється, з найбільшою охотою даю свій дозвіл. Впрочім, коли будете писати студію над нашою літературою, будьте ласкаві сміло звертатися до мене чи то за вказівками, чи за випискаміи цитат, яких Вам буде треба. Радо я служив би Вам і книжками, але російський кордон — се дуже високі пороги на мої ноги.

По великодніх святах я збираюсь їхати до Росії, а іменно до Києва і Одеси. Коли б мені вдалось при тій оказії перевезти деяку книжку і вислати Вам, особливо згадане і дуже цікаве «Переднє слово», то не залишу се зробити.

Щиро стискаю Вашу руку і засилаю Вам братнє поздоровлення.

Іван Франко.

Львів, вул. Ліндого, № 3.
Д[ня] 31/III 1886

28. ДО К. К. ПОПОВИЧ

[*Львів, березень 1886 р.*]

Дорога товаришко!

Отсе іно що дістав Ваш лист і зараз же берусь відповісти Вам на нього. Зачну від кінця, а іменно від усправедливлення, для чого я не міг додержати свого слова і приїхати до Честинь. Не говорю вже о тім, що тепер на мої плечі звалилась велика маса чисто механічної роботи (коректа рукописів і складу «Зорі», переписка з авторами і редакціями,

кореспонденції до «Prawdy» і «Kraju» і т. ін.), о всім тім Ви бодай потроху знаєте. Зайшли ще й інші випадки, задля котрих я ані в січні, ані в лютім не міг і на один день вибратися зі Львова, і не міг поїхати навіть на весілля брата хоч і як мене прошено. У Львові були в ту пору деякі гості з України, з котрими я мусив потратити багато часу, робити багато різнорідних справунків і котрих зовсім не можна було покинути. А послідніми тижнями я слабий у такий спосіб, що, навіть поминувши великі морози, не міг би був нікуди рушатись.

Про жіноче товариство не вмію Вам майже нічого сказати, але зовсім годжусь на те, що Ви кажете, що Кобринська не повинна була виступати, тим більше, що коли по стороні виділу тов. є яка-небудь вина (радше глупота, ніж зла воля), то вже ж і по її стороні без вини не обійдеться, а може тож не вини, а нетактовності. Ви помиляєтесь, думаючи, що я з нею веду пильну переписку: противно, я й не питав її о те, що її спонукало з тов. виступити, хоч потроху догадуюсь. Найкраще буде, коли Ви, відписуючи їй, запитаєте її саму одверто і прямо о те; впрочім, коли Ви, як я чув від Вашого брата, будете на вечерку Шевченка, то побачитесь з нею особисто.

Інша річ з альманахом. Тут, очевидно, треба мати на увазі те, що Кобринська — одинока баба, котра може таку річ зладити, і треба стояти при ній. Чи в такім разі буде товариство видавати свій альманах і як той альманах буде виглядати, се вже річ товариства. А альманах Кобр[инської] повинен бути вже не діло товариства жіночого, а діло освіченої і поступової частини руського-укра[їнського] жіноцтва, до котрого вона й Вас має право зачисляти. Отсе ті «свої люди», з котрими Ви там зустрінетесь.

Чому Ви нічого не пишете літературного. Чи мало ж би бути правдою, що Вам пише Кобр., що галицькі русинки до ніякої серйозної праці ще не дозріли? Опрокиньте се! Після такого гарного початку не годиться Вам відразу залягати, згорнувши руки!

Ваш щирий
Іван Франко.

29. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 6 квітня 1886 р.

Ласкавий добродію!

«Зорю» обіцялись висилати Вам дальше, о жодній елімінації нема мови. Я їду по святах до Києва і Одеси, коли маєте що-небудь передати такого, що можете повірити рукам ренегата, то я готов служити.

З поважанням Іван Франко.

Львів, д[ня] 6.IV 1886

30. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 6 квітня 1886 р.

Дорога Олічка!

Тільки що одержав Ваш лист і Вашу метрическую справку і спішу звістити Вас о тім і написати Вам кілька слів по поводу Вашого листа. Як він мене врадував, про се й говорити Вам не потребую. Особливо кінець його, де Ви згадуєте про своє неприглядне дитинство, глибоко зворушив, і скажу Вам прямо — врадував мене. Не для того врадував, як коли б я тішився Вашому, хоч і давно прошлому терпінню, а для того, що всяке чуже терпіння є для мене мотивом до співчуття, до прихильності і симпатії, а те, що Ви колись перетерпіли, мусило і у Вас виробити співчуття до терпіння других. Не знаю, може, моя власна тяжка молодість так мене виробила, що всяке терпіння найборше мене розворушує, що з боку співчуття найборше трафити можна до мого серця. А бажання Ваше, щоб Ваше серце огрілося біля мого, — се такий доказ Вашої щирості для мене, котрий вистарчить мені за всі прихильні словечка, які Ви могли б мені сказати.

Хату я найму, мабуть, в тім самім домі, що й досі живу, ул. Лінде, н[омер] 3, на первому поверсі, тільки о одну стіну від мого теперішнього житла, котре Ви бачили. Дві невеличкі кімнатки і кухонька, плата місячно 16 ринських, а користь та, що хата суха і доволі тиха, і доволі світла, та й у центрі города, чи до друкарні, чи до бібліотеки близесенько. Служанка буде нам, крім їди, коштувати 4—5

ринських, значиться, ця рубрика вийде трохи дешевше, ніж я уперед рахував. Коли б тільки здоровля та сила до роботи, то якось проживемо. Цікаво мені було прочитати у Вашім листі про Городецького. Що він, бідний, добрий чоловік поробляє? Чи справді дуже нездужає? Я не міг розібрати в Вашому листі, через що таке він думає, що нажив таку біду. От горе наше, що найкращі наші люди переживаються, не вспівши й розжитися гаразд. І коли я отак не раз подумаю про себе, через які бездни пройшов, кільки разів близький був до того, щоб самому собі смерть заподіяти, кільки разів з резигнацією опускав руки, чуючи як пропадає всяка надія, а опісля згадаю собі Вас, ненаглядна моя, то мені здається, що з рвучої бистрини, з-поміж темних і грізних скель та заломів та круч випливаю на тиху ясну воду, на вільний широкий простір, де, певно, також не обійдеться без бур і труду, але де ми плисти будем з ширшим оглядом і з подвоєною енергією. Жити нам в сусідстві Шухевичів трудно буде: вони, як Ви бачили, далеко від центру города, в місці невигіднім, на взгір'ю, куди мені було б дуже тяжко ходити. І заходити до них часто не можна: дітей багато, хлопоти всякі і пр. Звісно, коли можна буде, то й заходитимем. Та, впрочім, Шухевич, хоч і один з кращих старших народовців, але все-таки чоловік дуже малої освіти; чоловік він більш діловий і по тій части у нього можна добути всякі інформації. Оскільки я собі представляю наше будуще життя, то ми повинні старатись звести круг себе товариство з молодежі, старатись прояснювати молоді голови, приводити їх до роботи. Матеріалу для сього найдеться тут доволі. Мені здається, що з нашої тихої й скромної хати повинна виходити струя нового, могучого руху, котрого елементи вже тепер проявляються на всіх кутках нашої Галичини, і котрий при нашій помочі повинен міцніти і ширшати, руху реального і розумного народолюбства. Знайте, Олічка, що життя тільки тоді життя, коли його движучою силою есть ідея; а моє дотеперішне життя, хоч і як не раз тяжке, було тим хіба щасливе і гарне, що ніколи ніяка невзгодина не могла мене зовсім втиснути в грязь ані збити на хвилю з ідейної дороги. Все і всюди я чув в собі сю силу, чув в ній собі таку опору, що не міг упасти. Помимо слабого здоровля, я в тій силі находив невичерпну і невтомиму енергію. Не тільки при духовній, але й при фізичній роботі, я, слабий хробак, дуже часто потрафив завстидати вдесятеро від мене сильніших

людей, у котрих по трохи надзвичайнім напруженні зараз з-під людської оболочки показується безвладна глина.

Та що се я пишу. Ще подумаєте, що хочу похвалитися перед Вами. Ні, сього я не хочу. Я тільки хотів би вказати Вам, куди, в якому напрямі й на будуще тягне мене моя вдача. В многих зглядах я мужик, простий і неотесаний, хоч чуткість на всякий грубий дотик сильно у мене розвинена. Не достає мені одного — смілої рішучості, ініціативи. На провідника я не сотворений; найвище моє бажання — бути рядовим великого діла здвигнення народного і бачити, що провід того діла спочиває в сильних руках, в ясним, широкім розумі. Ах, та коли ж то ми в своїх ділах побачимо такого провідника?.. Про тутешні літературні новини не пишу Вам нічого, хоч є дещо цікавого: прийдеться побалакати усно. А знаєте Ви, моя галочко, що вже тільки неповні чотири тижні до нашого звидання? При Вашім способі кореспондування я жду від Вас до того часу ще тільки одного листа, в котрім Ви повинні мені дефінітивно написати, коли мушу виїхати зі Львова, т. є. коли Ви виїжджаєте з Києва і коли будете в Жмеринці. Моєї метрики мені не треба. Лист напишіть, коли можна, швидко, на жоден спосіб не пізніше вербної неділі, бо в страсний тиждень, або в середу, або в четвер я поїду додому і буду там, мабуть, до слідуючої середи. Вернувши в середу вечором до Львова (коли треба буде, то можу вернути і в вівторок), я зараз буду збиратись до Києва.

Словар Беренштаму і твори Марка Вовчка Є[лисею] К[іпріяновичу] роздобуду. «Журнал Министерства народного просвещения» не дістав.

Широ цілую Вас, дорога моя, і остаюсь

Ваш

Іван.

Львів, д[ня] 6 н[ового] с[тиля] цвітня 1886

31. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО

Львів, 13 квітня 1886 р.

Вельмишановна і ласкава пані!

Оце дістав я другий Ваш лист і зачну відповідь на нього з кінця. Ви перепрошуєте мене за його довготу, між тим, коли я в ній бачу іменно доказ Вашої великої ласки і Ва-

шого інтересу для нашої справи Для того, прошу Вас, не в'яжіться місцем, тим більше що кожний Ваш лист дає мені можність чимраз краще розуміти Ваші погляди і змагання, а Ваші осуди про твори нашої літератури хоч і занадто подекуди підхлібні, все-таки містять багато трафного і справедливого і мають для мене велику ціну вже хоча б для того, що походять від так знаменитої спеціалістки белетристичного діла.

Сердечне спасибі Вам, ласкава пані, за присилку нових книжок. Мені аж встидно відбирати від Вас так многі докази Вашої прихильності, а не могти Вам нічим відповідним відплатитися. Отсе посилаю Вам в осібнім конверті і рекомендовано одну з найкращих книжок, написаних нашою мовою. Коли вона дійде, то такою самою дорогою вишлю Вам і «Передне слово». Рад би я достарчити Вам ще сього самого автора цікаву книжку: «Историческая Польша и великорусская демократия», та одно те, що не маю її тепер під руками, а друге те, що і висилка (задля формату і об'єму) буде трудніша. Їдучи до Києва, може, захоплю для Вас повість Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні».

Дуже важке враження робить те, що Ви, ласкава пані, пишете про теперішній стан польської суспільності і про пануючі в ній напрями. Можу Вам як самовидець сказати, що і у нас, в Галичині, помимо більшої свободи справа та стоїть не то що не ліпше, але хтозна, чи не гірше. Вбиває нас вплив німецької школи і та тіснота світогляду, яка конечно мусила виродитись з тісноти наших границь і стосунків. Та лихо в тім, що й серед руської суспільності в Галичині далеко не краще. Хоч мало у нас інтелігенції, та й тота розбита на атоми, ворогує між собою за букви, за правопись, за язик, за фантастичні мрії о будущині, а за той час не дивиться на те, що її окружає, не робить того, що найближче рук. Невчена і неосвічена не то науково, а навіть товариськи, не знає, чого держатись і куди йти слідом за людьми. Нещастя наше, що більша часть нашої інтелігенції — попи. Хоч і поклали вони деякі заслуги около народного відродження, та все-таки наложили на те відродження свою печать, старались і стараються втиснути його в тісні рамки своїх інтересів. Правда, якийсь час здавалося, що світська інтелігенція, особливо «молоде» покоління 60-х років, перейняте українофільськими ідеями, візьме верх. Але українофільство 60-х років у нас було романтичне, поза теоретичну оборону самостійності малоруської народності не ви-

йшло, західноєвропейських поступових ідей не набрало, тим-то й не могло встоятись на ногах, коли опісля піднялась попівсько-єзуїтська реакція, і з початком сього року одверто стало під її хоругов.

В середині 70-х років виступило у нас на сцену нове, наймолодше покоління, до котрого й я себе причислюю. Покоління те внесло в програму нашого народовства нові домагання: крім теоретичної оборони самостійності малоруського народу, воно домагалось практичної оборони інтересів народу на полі економічнім і соціальнім, домагалось служби інтелігенції для інтересів робочого люду, в літературі реального зображення життя того люду і тої інтелігенції і ширення правдивої, розумної освіти між людом і інтелігенцією. Так що ж! Нас було мало, урядові переслідування остудили запал, а у декого й зовсім зломили відвагу. Тепер ми також розбиті і не маємо сили навіть здобутись на свій, хоч маленький, журналець, котрий би у всякій справі подавав свій голос в нашім дусі. Дещо з того я старався робити кореспонденціями до «Kraju», але швидко побачив, що така робота ділу не то що не помагає, а ще й шкодить, бо до руської публіки голос мій туди не доходить, а противників тільки дразнить.

Ну, та про се Вам, мабуть, і слухати не мило, так як мені не мило розказувати.

Щиро дякую Вам за присилку поеми п. Висоцького; деякі його вірші я знаю і ціню. Будучи в Києві, напевно зайду до нього.

Дивно мені, чому се Ви досі не дістали «Зорі». В найновішім її н[оме]рі (7) помістив я своє малесеньке оповіданнячко «Довбанюк», за котре, боюсь, наші польські галичани дуже крикнуть на мене, а котре, мимо того, основане зовсім на живій дійсності, не на фантазії. У нас тут маленька купка поступових поляків видає місячник «Przegląd społeczny», до котрого й я дещо пишу, а іменно зладив-таки по-польськи казочку «Rębacz», котра однако ж досі не напечатана. Тепер печатається в нім моя повістка «Na dnie».

Даруйте, ласкава пані, що на Ваш так обширний і так сердечний лист відповідаю так коротко, а може, й сухо. Дуже я завалений роботою: коректура, перекладання, поправлювання чужих рукописів і всякі клопоти, а надто ще робота не йде мені так швидко і писання втомляє мене дуже. Чи позволите мені подати в «Зорі» після Ваших слів звістку о задуманій Вами праці над нашою літературою?

Звістка така може й для Вас бути корисна тим, що зверне увагу свідучих людей, котрі можуть (і, певно, схочуть) Вам допомогти і інформаціями і книжками.

Засилаю Вам щирий поклін

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 13.IV 1886

32. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ

Львів, 20 квітня [1886 р.]

Дорога Олічка!

Сьогодні вівторок, в четвер в полудне я виїжджаю зі Львова на свята; що се таке, що від Вас ніякої звістки нема, коли мені їхати? Правда, й я досі ще не маю паспорта, але се може бути швидко готове. Головне діло, що гроші на дорогу є. Книжки від Вас дістав і щиро дякую. Не знаю, може, Ви вже й написали листа до мене, може, прийде завтра або хоч і в четвер рано, коли ж нині (в вівторок) ще не вислали, то будьте ласкаві з а р а з п о о д е р ж а н н і о т с ь о г о м о г о л и с т а т е л е г р а ф і р у в а т и м е н і, коли Ви будете в Жмеринці. Я буду в четвер у Львові тільки до 12-ти часів полудня і ждатиму, а мені треба се знати перед виїздом. Ех, та й ліниві ж Ви в переписці! Боже мій! Бажаю Вам і всім близьким щасливих свят, а нам обом веселого і щасливого звидання.

Ваш Іван.

Львів, ул. Ліндого, № 3, 20.IV

33. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 21 квітня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Послідній лист Ваш одержав, лист до Коц[овського] давно одержав і зараз же передав йому,— він збирається Вам відповідати. Про висилку Вам «Зорі» я говорив адміністратору,— чи вислали і чи висилатимуть дальше — не знаю. В 7 н[оме]рі «Зорі» редакція заявила, що статті: Коскена про казки і «Укр[аїнські] думи з 1808 р.» не будуть на-

печатані в «Зорі» по волі їх автора. Про «Просвіту» я й не пам'ятаю, що мав Вам одповідати, бо Ви, здається, нічого мене й не питали.

Та й кумедні ж Ваші умови, на яких Ви хочете мати зо мною яке-небудь діло! Звісно, на таких умовах «одностороннього недовір'я» ніякого діла мати не можна, і я думаю, що коли вже самі заповідаєте війну, то й воюйте собі на здоров'я.

Чи перевіз Прих[ильний] Ваш лист до братії, не знаю, бо від нього ніякої звістки у нас не було. Коли не перевіз, то я по повороті з К[иєва] з тої копії, що у мене є, спишу ще одну копію і перешлю.

Ваші листи я візьму, хоч і проти мене направлені; що ж, нехай судять люди, audiatur utraque pars[1]. Скажу Вам тільки, що виїжджаю в четвер по святах, вечором, значиться, до того часу прошу прислати листа, а також під бандероллю, для передачі хоч по 2 прим[ірники] переднього слова «Громади», «Исторической Польши» й «Нових укр[аїнських] пісень».

Бажаю Вам щасливо святкувати.

Щирий Ів. Франко.

Львів, д[ня] 21/IV 1886

34. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 29 квітня 1886 р.

Добродію!

Посилку Вашу, кореспондентку і лист одержав і спішу перед виїздом відписати Вам. Рейса, коли ласка, пришліть неоправленого, за пересилку посилаю 6 з[лотих] р[инських]. Для чого Ви називаєте заявлення «Зорі» про «волю автора» брехнею, я не знаю. Адже ж самі Ви обіцяли ті статті для «Зорі» і самі опісля відкликали свою обіцянку, значить, чим же се не Ваша воля?

Дуже цікаві Ваші закиди проти мого вираження о «кумедних умовах», і хоч як мені немила оця війна за слова і вираження, то все-таки мушу трохи ближче увійти в сю справу. Ви пишете мені виразно в попереднім листі: «Я буду стерегтись, щоб уперед не довірять Вам, і мушу остерігати

[1] Нехай буде вислухана і друга сторона *(лат.)*.— *Ред.*

й других перед Вами як перед чоловіком, котрий при всіх добрих замірах слабий до повної безнадежності. Коли хочете на таких умовах мати зо мною взаємини, я радий,— а ні» і т. д. Виходить, що взаємини ті мали б бути такого роду: з мого боку повне довір'я до Вас,— котрого я Вам ніколи не одмовляв і не одмовляю,— а з Вашого боку повне недовір'я до мене. Цікава річ, які тут взаємини можливі. Тут можлива хіба вічна комедія помилок або щонебудь в тім роді. От я й написав, що умови Ваші «кумедні», коли на них збоку подивитись. Що вони для мене більш ніж печальні, а просто наносять чи повинні були нанести мені смертний удар, вразити в найглибше нутро, знівечити мене в моїх власних очах — се інше діло, моє діло, про котре я не мав охоти ні серця згадувати Вам. А що Ви тепер назвали моє вираженьє «диким» і заявили, що відповідаєте на нього тільки задля того, що воно походить від чоловіка зовсім не цивілізованого, і що Ви дальше перевернули се на той бік, що буцімто сам я обернувся до Вас, просячи, щоб Ви мали зо мною діло, себто, щоб передали що-небудь до Росії, се, признаюсь Вам, показує, що й Ви не зовсім докладно розважаєте те, що пишете і о чім так сильно виражаєтесь. Бо коли я обертався до Вас з просьбою передати що до Росії, то не вважав се ще ніяким «ділом», а пишучи про «діло», я мав на думці загалом спільну чи хоч в части спільну роботу тут, в Галичині. До сеї роботи я вважаю конечним обопільне довір'я, хоч в тих точках, в яких робота робиться, а передача листа — се свого роду пошта, не більше. А коли Ви тільки по поводу мого предложення — передати через мене яку вість в Росію — вважали конечним заявити мені і в усяких важніших справах своє недовір'я, то звісно, Вам се вільно було зробити, але мені воно мусило видатись ще більш, як німець каже, «vom Zaune gebrochen»[1]...

Мої слова «воюйте собі на здоровля», хоч написані в приливі жалю, все ж таки не такі вже дуже «дикі», як Ви їх судите. Говорив я тут не о війні з пелеховщиною і проч., котрої й сам я не цураюся і котру я сам веду, як можу і як умію, але говорив тільки о Вашім намірі воюватись зо мною особисто. Хоч і як Ви в послідній листі одрікаєтесь, що «з Вами особисто я не воювавсь і не воююсь», то

[1] Початком безпідставної сварки *(нім.)*.— *Ред.*

все-таки в передпослідній листі Ви писали виразно: «З мого боку ждіть навіть такого, в чому звичайні люди бачать війну. Війна політична само собою; але окрім того, я не можу викинути з пам'яті Вашого поступування зо мною особисто» і т. д. Значить, війна за справи особисті, бо війна за справи політичні мене анітрошечки не діткне, так, як я до табору народовського не належу, Пелеша не хвалю, інкрімінований Вами панегірик попам не такий-то вже страшний, щоб за нього аж вічним соромом покриватись, думок своїх ніяких не відрікавсь і не відрікаюсь, і весь той «протокол мого поступування особистого й політичного», котрим Ви мені грозите, зовсім не такий страшний для мене, як Ви, може, думаєте. А вже того я зовсім не розумію, що Ви закидаєте мені, що «я виелімінував (?) Вас з мого (?!) журналу, та ще хочу (??), щоб Ваші товариші Вас же і обвинили за те». З якого мого журналу я Вас виелімінував і коли? Чи, може, з «Зорі»? Та ні ж, бо «Зоря» не мій журнал, і я чолом світив серед людьми, щоб Вас просили до сотрудництва в ній, і тільки на просьбу Вашу, що наробите скандалу, відкликав дану редакцією обіцянку напечатати Ваші праці. А яким світом Ви знаєте, що я хочу, щоб Вас хто-небудь за те обвиняв? Ні, так і бачу, що не можна мати ніяких взаємин з собою, коли Ви завзялись уважати мене своїм ворогом і підсувати мені самі найгірші інтенції.

І ще одне Ваше речення мушу спростувати. Ви пишете в послідньому листі: «Ніяких листів проти Вас я Вам давати не думав», а в попереднім листі стоїть виразно: «Чи візьмете Ви листи, котрі будуть просто направлені й п р о т и В а с»?

Не знаю, що се за діло з «Кобзарем», про котре Ви з такими оговорками згадуєте мені з слів Павлика. Ніякого поручення нащот «Кобзаря» я Павлику до Вас не давав і ні про що не знаю.

Кланяюсь Вам і шлю поздоровлення. Іван Франко.

Львів, д[ня] 29.IV 1886

P. S. Так як від'їзд мій несподівано на 2—3 дні відложений, то я прочитав і Ваш лист до К[оцовського]. Я вповні згоджуюсь на все, що Ви в ньому написали, і думаю, що не переступлю границь поштарської компетенції, коли прочитаю його й декому з тутешніх народовських проводирів. Я зроблю се тільки в тій цілі, щоб витягнути від них ясну

декларацію: чого вони хочуть і куди йдуть. Взамін за те, може, надужиття компетенції я обіцяю Вам прислати або копію їх декларації, коли вони її зложать на письмі, або хоч докладний реферат з їх усної одповіді, яку б рад перевезти й на Україну. Впрочім, ще одно: щоб і тут не робити на власну руку, особливо маючи за собою Ваше повне недовір'я, я пораджусь з Павликом і Коц., і як вони скажуть, так і буде.

І.

35. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 20 травня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Повернувши з Києва, спішу переслати Вам ті звістки, які есть у мене для Вас. Поперед всього: лист Ваш новий я завіз і передав товариству, у котрого читали його М[ихаль]чук, Жит[ецький] і Ант[онович]. Попередній Ваш лист тож дійшов на місце і був читаний у гурті. Над ним була дискусія, котрої змісту не знаю; для уложення на нього відповіді вибрано трьох людей. Я просив, щоб передано відповідь через мої руки, але мені сказано, що так скоро уложити її годі. З розмов і з повідання Коваля я зміркував, що успособлення до Вас серед старого гуртка дуже не корисне, хоч, звісно, про розрив і ліквідацію яку-небудь і мови нема. Оскільки бачу навіть супроти минувшого року загальний настрій умів радше понизився, ніж піднісся. В старшій гром[аді] розстрій і розділ на гуртки, котрі поодиноко що дещо й роблять, та на спільну яку-небудь роботу не зберуться. Серед молодежі розстрій ще більший, особисті пересварки і знеохочення. Політичних гуртків я не зустрів майже ніяких, недобитки їх тепер оце виходять з університету. Кружків так званих культурних є кілька, хоч малочисленних, ворогують між собою за особисті речі, а коли й хапаються до роботи, то більш в одиночку, ніж гуртом. Появилось декілька гарних талантів белетристичних, і кружки стараються перетягати їх кожний до себе.

Коваль спеціально просив мене передати Вам ось що: 1) велику часть з тих книжок, які Ви виписали, він зібрав

і пересилає Вам через мене (вони ще лишились в Києві і прийдуть на днях ураз із пакунками моєї жінки, а тоді я перешлю їх Вам). Деяких книжок, що зробились бібліографічною рідкістю, він не міг роздобути, за інші мусив платити грубі суми, загалом, за недостаючими написав у Петербург і надіється хоч часть ще роздобути. Просить Вас також о дальші списки.

2) Просить о присилку через мої руки Ваших видань, особливо «Истор[ической] Польши» і «Пісень». У мене є доволі добра дорога, котрою можна буде слати їх у Росію. До мене засилайте, як звичайно, під бандероллю реком[ендованою], по адресу: Ulica Gołębia, № 9.

3) Просить Вас, коли вважатимете потрібним і можливим, написати брошуру про теперішній політичний стан України у всіх її частях і про те, що Ви вважаєте потрібним робити українцям молодим і старшим. Впрочім, змісту тої брошури він докладно не означав, а тільки виразив бажання, щоб основою її було більш-менш те, що було основою Ваших послідніх листів до к[ия]н, з виключенням всіх особистих рахунків, і щоб метою брошури було — підняти духу громадського, вказати конечність політичної і громадської роботи і вказати дальше, яка по Вашій думці політична і громадська робота тепер найпотрібніша і серед даних обставин можлива.

4) Виразив бажання, щоб Ви і з свого боку робили, що можна, щоб зменшити розстояння між Києвом і Женевою через устроєння посередньої станції у Львові, де повинні б печататись такі Ваші речі, котрі австр[ійськими] законами не заборонені, а для Росії могли б мати значення актуальне. Яким способом се можна зробити, про се він нічого не міг сказати. Замічу, що говорив я з ним, заким він ще читав Ваш послідній лист.

Про ніяке нове видання ніхто з «Гром[ади]» і мови не починав, а мені самому починати було і зовсім неловко, особливо коли я бачив те загальне пригнетенье духу, котре й на мене самого в великій мірі налягло. Єсть вправді невеличка надія на оснування такого незалежного журнальчика у Львові, але надія настільки ще непевна, що я й говорити Вам о ній не хочу, щоб ми оп'ять не почали ловити рибу перед саком, так як се було з «Поступом».

Кланяюсь Вам. Іван Франко.

Львів, д[ня] 20 мая 1886

P. S. Забув саме главне. Коваль обіцав Вам незабаром переслати дещо грошей на рахунок ремунерації за літературу. Літом надіється чи він, чи хто-небудь другий з його товаришів ближче порозумітись з Вами. І. Ф.

36. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

[*Львів, кінець травня 1886 р.*]

Високоповажний добродію!

Стаття Ваша, напечатана в «Зорі», вельми сподобалася і у нас, і на Україні. З неї зроблено для Вас 50 оддруків, хоч звичаю такого — робити оддруки для авторів — у нас нема. Не велів я висилати Вам оддруків для того, бо думаю, що дальші частини йтимуть у безпосередньому зв'язку з першою, і вийде книжечка. Правда, заслати оддруки поодиноко легше, ніж заслати книжечку, і для того я думаю, чи не можна б так зробити: я зашлю Вам 10 екземплярів того, що досі напечатано, а прочі 40 остануться до цілості, котра й буде зброшурована і по змозі засилана Вам. Та нещастя наше з тою пересилкою до Вас. От «Зоря», здається, дозволена в Росії, а як на біду ті номери, котрих Ви допоминаєтесь, вислані на Ваше ім'я під бандероллю, ще й заказним, попали у Варшаву і були нам назад звернені. Не знаю вже, що й робить експедиція: чи посилає Вам їх ще раз, чи ні.

Заміточка Ваша про Олельковича пригодилась нам, — á propos її — я дістав з Києва докладнішу його біографійку, він три роки тому як помер, так що й не прогнівається ні за що. І згадка про Свидницького з спомином про його пісні не думаю, щоб могла кому-небудь зашкодити, — в 1-ім н[оме]рі про ті ж пісні було згадано в зв'язку з ім'ям В. Б. Антон[овича], і нічого.

Перед тижнем був я в Києві і начувсь про Вас багато симпатичних згадок Ваших знакомих і друзів. Дай боже Вам якнайскоріше перекочувати з-над Дону на Дніпро, в такім разі і я міг би мати надію хоч десь колись побачитись з Вами, так як мені прийдеться відтепер частіше бувати на Україні, де я отсе женився.

Щиро поздоровляю Вас і бажаю Вам усього доброго.

Ваш
Іван Франко.

Львів, улиця Gołębia, № 9

37. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ

Львів, 5 червня 1886 р.

Ласкава пані!

Сердечно дякую Вам за Ваш лист і за гратуляцію, в котрій Ви, хоч ніби знехотя, наговорили мені компліментів, згадуючи щось о Вашім намірі зробити мене комендантом галицької літератури. Од повітря, глада, огня і войни і од команди над галицькою літературою спаси мене господи! І коли Ви, ласкава пані, хочете дорогою якоїсь конспірації (до котрої задумали втягти й мою жінку), якогось coup d'êtat[1], мені сю команду накинути, то я згори освідчаюсь Вам, що буду яко легальний чоловік всяким таким конспіраціям по змозі противодійствувати.

Адрес Ваш до Кулішихи добрий і я радив би Вам заждати ще трохи, а рівночасно написати об сім ділі до Ол[ени] Пчілки. Я радо допоміг би Вам тут чим-небудь, але з Кулішем я не тільки не переписуюсь, а надто ще маю на собі його височайшу неприязнь за рецензію його «Хуторної поезії» в «Світі». Значиться, не можу Вам тут нічим допомогти.

Що я не оповістив Вас ані нікого з галичан і галичанок о дні мого шлюбу, се походило з тої простої причини, що й сам я наперед о нім не знав. Я виїхав до Києва на два тижні перед тим, а в Києві стільки ще було клопотів, біганини та крутанини, що й на думку не спало кого-небудь сповіщати. Ну, та се ще не значить, щоб я хотів через те відриватися і відкараскуватися від галичан і від галичанок. Ні, ласкава пані, всім добрим галичанам і галичанкам я, як був, так і надальше хочу бути добрим товаришем і добрим другом і готов по змозі служити їм усім, що тільки буде в моїй силі. Що се в першій лінії відноситься й до Вас, ласкава пані, об тім, здається, і говорити багато не потребую: наші погляди, змагання і духовні інтереси так з собою близькі, що взаємна підмога єсть у нас таким ділом, котре само з себе розуміється.

Бажав би я, щоб Ви познакомились з моєю жінкою, і для того замість оповіщення о моїм шлюбі позволю собі на зелені свята відвідати Вас в Болехові, коли Вам се буде на руку. Коли б погода сприяла і кумпанія більша (о кот-

[1] Державного перевороту *(франц.)*.— *Ред.*

рій Ви згадуєте) зібралася, то могли б ми й до Бубнища екскурсію вчинити. Добре?

Щиро кланяюсь усім Вашим і стискаю Вашу руку.

Іван Франко.

5/VI 1886.
Львів, вул. Голембя, ч[исло] 9

38. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 7 червня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Лист Ваш з 6 гульд[енами] дістав, не знаю, для чого Ви прислали їх назад, коли я послав їх на пересилку Рейса? Ну, та побачу, одержавши Рейса, який рахунок буде, то й постараюсь вирівняти.

На Ваші запитання щодо Києва я не можу докладно одповісти. Хто писав до Вас лист, привезений Тр[егуби]хою, мені не сказано, так само, як нічого не сказано про лист Musicus'a, хоч я з ним кілька разів бачився. Хто ті трое, котрі мають написати Вам одповідь, також не знаю. В Одесі я не був, але просив Коваля, щоб з Вашого посліднього листа познімав копії і послав, куди треба.

Як я виступав у Києві, чи справді народовцем, чи, може, трохи й ні, се Ви побачите, може, з листів Коваля і других. Що ж до відзиву Вашої сестри, з котрою я кілька разів бачився і котрої щира прихильність до мене і до моєї жінки була мені мов освіжуюча роса, так я звертаю Вашу увагу на її слова «какие бы ни были народ[овцы]», котрі вказують, що апологетом народовців я навіть перед нею не виступав. Щодо слів «найближе к нам», то вони неясні. Я застугав тільки конечність — мати українцям зв'язки з Галичиною, і заступав їх з погляду не стільки України, скільки Галичини: адже ж розрив з Укр[аїною], який Ви дораджуєте, довів би в Галичині до цілковитого приглушення і придушення і тих невеличких іскорок хоч трохи розумнішого руху, які ще тепер тліють, між тим, коли зносини з Укр. можуть швидше чи пізніше довести до зміни теперішньої мертвеччини. Я радив, а далі й просив громадян, щоб вони по прочитанні Вашого посліднього листа (котрого правдивість признав у Львові, напр., Гладилович) написали до галичан письмо з своїми дезидератами практичними і прин-

ципіальними. Я не міг добре вирозуміти причин, задля яких мені сказано, що письма такого т е п е р писати не можна.

Що ж до нашої «размолвки», то надіюсь, що справа виясниться і сестра Ваша з часом розкаже Вам сама, я к я передав їй наші зносини. Коли вона мала право ужити тут слова «недоразумение», так се хіба задля того, що я казав їй, — що й Вам писав,— що «размолвка» наша вийшла не із-за принципіальних, але із-за особистих різниць.

У попередньому моєму листі я забув передати Вам ще ось що: Коваль сказав мені, що на видання «Кобзаря» гроші будуть Вам дані з шевченківського фонду, коли Ви напишете їм докладно, скільки Вам треба. В. Б. передав мені карточку з своєю рекомендацією до Каравелова, котру просив передати д. Вовку. Я карточку сю передав П[авли]ку, не думаючи, що прийдеться мені сими днями до Вас писати; надіюсь, що П-к рівночасно з оцим листом перешле її на Ваші руки для передачі Ф[едору] В[овку].

Шульг[іна] я бачив, він тепер з кружком молодежі заходиться коло зложення хрестоматії з укр. художественних і народних творів.

Жінка моя поздоровляє Вас і прикладає свою карточку та просить Вам передати, що вона вміє цінити й поважати писателя і мужа науки незалежно од того, які він має щоти з поодинокими, хоч і як їй близькими людьми. Листів Ваших до мене (крім самого посліднього) вона не читала, а зате читала хоч деякі Ваші печатані праці і певно прочитає й усі, які тільки єсть у мене.

Кланяюсь Вам.

Іван Франко.

Львів, д[ня] 7/VI 1886
Ul. Gołębia, N 9

Жінка просить Вас, щоб, коли ласка, прислали свою карточку.

І. Ф.

39. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 24 червня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Рейса і гроші дістав і сьогодні ж пишу до Києва о тім, що Ви довг звернули. Туди ж шлю і Ваш список книг. Будьте ласка, звістіть мене, чи одержали першу посилку

книг через «Speditionsbureau der Nordbahnin Wien», бо так я мусив їх звідси вислати. Не з моєї вини сталось теж, що я не оплатив висилку на місці; тож будьте ласкаві донести мені, скільки Ви заплатили, а я Вам гроші зверну. З книг, переданих Вам Ковалем, оставсь у мене тільки атлас до Батюшкова «Холмский край», бо не влазився в гачку, попробую Вам переслати його по пошті. З прочих книг, пересланих Вами для «Етногр[афічного] кружка», я З а р у д н о г о і Я к у ш к и н а п е р е д а в П[авли]ку для пересилки Вам, а про «Записки и[мператорского] р[оссийского] геогр[афического] общ[ества]» по обычному праву н і ч о г о не знаю, може бути, що їх Ви, як і монографії Єфименкової, прислали н а р у к и Павлика. Взагалі, я радив би Вам не кидати так з легкої руки такими закидами, як те, що Ваші книжки р о з і к р а л и; за книжки прислані Вами на мої руки, я відповідаю, і вони у мене не пропадають, і навіть коли б що пропало, як се при позичках не раз лучається (згубить чоловік, абощо), то я ще можу Вам і нову купити та звернути. А робити мене злодієм Ви не маєте права, а ні, то докажіть, що я Вам справді вкрав що-небудь.

Халанського «Великор[усские] былины» шлю Вам свій екземпляр і прошу Вас заразом прислати мені список тих моїх книжок, котрі є у Вас, у мене був та при переносинах загубився.

Книжки самі вжиткуйте, доки Вам треба.

П[авли]к тепер на селі, то я вияснити справи з переданими йому мною книжками не можу.

Чи дістали і чи передали Вовку картку В. Б.?

Остаюсь з поважанням. Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 24/VI 1886

40. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 7 липня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Вашу оповістку про видання Шевченка я ще давно, зараз по її одержанні, вперве післав до Києва на дві руки — пошлю й у треті.

Ваш закид о моїй «неохоті держати одвічальність в рішучу хвилю», по-моєму, зовсім рівний закидові «злодійства»,

бо коли Ваші книжки у мене єсть, а я не хочу за них одвічати, то чим же я ліпше від того, хто вкрав їх у Вас? Правда, положення моє остільки гірше, що Ви на мене складуєте одвічальність і за ті книжки, котрі Ви заслали П[авли]кові і котрі П-к від себе позичив Костю Левицькому, а тепер не хотів піти та відібрати. Що «по-товариському», як Ви кажете, один би мусив помогти другому, се так, але з К. Левицьким я ще менше сходжуся, як П-к, а коли сю аксіому примінити до П-ка, то я не знаю, чому він не заслав Вам Зарудного і «Трудовое начало», передані йому мною перед кількома місяцями для посилки Вам; «Трудовое начало» віддав мені аж тепер саме перед виїздом на село, а Зарудного не віддав. Та щоб Ви не казали, що я ухиляюся від одвічальності, то я посилаю Вам свій екземпляр Зарудного, куплений у Києві, а про Якушкіна напишу до Києва і пришлю Вам, як дістану.

Книжки, переслані Вам Ковалевським у великій пачці, прийшли були перед місяцем з Києва враз із деяким добром моєї жінки; я з вокзалу відправив їх прямо дальше до Відня для пересилки Вам. Сьогодні ж піду на вокзал і розвідаю, що з ними сталося.

Брошури (90, не 100 штук) дістав і досі переслав один примірник до Києва в листі, а коли приїдуть молоді люди на вандрівку, то постараюсь передати решту.

Про процес добрівлянців я напишу Вам докладніше тоді тільки, як дістану акт оскарження, котрий на днях повинен прийти з Дрогобича. З обжалуваних два мені особисто знакомі. У них найдено між іншим «Магіjу», «Молот» і «Дзвін», а також німецькі книжки раціоналістичного напрямку вроді «Das Buch der Natur» (походячі від одного попа). Я написав про процес статейку до «Кraju», та досі не напечатали, не знаю, чому. Як буду мати акт, то спробую написати до «Neue freie Presse».

Будьте здорові.

Ваш Ів. Франко.

7.VII 1886

41. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

Львів, 9 липня 1886 р.

Дорогий друже!

Отсе аж нині, при трохи вільнішій годині, сідаю відписувати тобі. Знаю вже, що ти календаря не укладаєш і при тих с т р а ш н и х цензурних обставинах, які тепер панують в «Просвіті», я находжу се зовсім натуральним. Щиро бажаю тобі вдачі і поводження з альманахом і щоб доказати тобі, що бажання моє не фраза, а правдиве активне співчуття з усяким самостійним змаганням, незалежним від нашої «професорської кормиги», то ось тобі й покажчик того, що я можу дати для твого альманаху.

З своїх речей у мене є готова обширніша новела «Місія»; зміст її — місія єзуїтська на Підлясся, розказана після оповідання очевидця і після історичних документів. Оповідання займе около аркуша друку, а може й трохи більше, — конфіскабельного нема нічого. До часті літ[ературно]-наукової міг би я переробити тобі свою статтю про твори Мордовця, печатану в «Кгаju». З віршів, коли хочеш, можу також дати хоч один або два.

З творів інших авторів можу дати тобі ось що:

1) «Лови», оповідання Мирного, відкинене ред[акцією] «Зорі», зроблене прекрасно, хоч сюжет трохи ховзький, — звісно не конфіскабельне ані не неморальне;

2) «Мазепу» Руданського;

3) «Ельдорадо», вірш Сивенького (посилаю);

4) Дещо з віршів Грінченка (В. Чайченка);

5) Вірш Маковея (посилаю);

6) Два вірші Шнайдер (посилаю);

7) Дещо з Кониського, коли б потребував (у мене є деякі з його фотографій, не прийнятих до «Зорі», [між ними] прекрасна штука «Бугай» і др.).

Жаль дуже, що ти не можеш сими днями бути у Львові, я радо обговорив би з тобою ближче програму і уклад видання. Я бажав би, щоб видання твоє зробилось першим тєвчком до нового, свобіднішого і поступового руху у нас, щоб було сигналом і для других — виломуватись з пут дотеперішнього шлендріану. І для того бажав би я, щоб зміст його був добірний і цікавий, так щоб всі мусили б

його читати. Для того я радив би, крім часті белетристичної (котра після всього, що досі бачу, може вийти доволі а навіть дуже інтересна), покласти вагу і на часть літературно-наукову чи радше критичну. Я радив би подати критичний огляд нашої нової літератури чи то в більших, чи менших очерках. Я вже згадував о тім Бачинському, що добре би було, якби п. Горбаль зладив хоч коротке резюме з книжки Др[агомано]ва «Историческая Польша и великор[усская] демократия». Я в такім разі зладив би розбір його видання пісень історичних і дав би для Вашого альманаху й ще дещо з своїх літерат[урних] очерків (про Федьковича, може, про Цеглинського і т. ін.). Можна б попросити де о що Комарова, Познанського, Антоновича і др., се вже я прийняв би на себе. Звісно, все се тільки в такім разі, коли б Ви (т. є. стрийські горожани) на мою основну думку згоджувались. Так само думаю, що не конче б потрібно в'язатися об'ємом 12 аркушів, а розписати передплату і друкувати во ім'я господнє.

Як кажу, дуже гарно було б, якби ти міг сам на день приїхати і побалакати про се діло, я б і матеріали тобі передав. Я й сам приїхав би до Стрия, та одно те, що часу нема й хвилини, бо всякої роботи бездна на голову злізлася, а друге те, що д[ня] 17 с[ього] м[ісяця] від'їжджаю на місяць на село.

Я й справді оженився і живу тепер зовсім ізольований, між людей ніяких не виходжу, то й новин ніяких не знаю. З новим журналом нічого не чувати, мабуть, нічого й не буде. Україна на «Зорю» відказує так, що крий боже, не знаю вже, як і поступати, щоб і їм догодити, і наших професорів не дразнити. Та, мабуть, скорше море решетом вичерпаєш, ніж таку штуку вдаси.

Мене ангажують до «Діла», та не знаю, що робити. Мабуть, так буде, що вступлю по повороті з села. Дуже б я не рад вступати туди тільки для милого хліба, а бажав би, щоб «Діло» зробило хоч який-небудь поворот «на свіжий воздух», але боюсь, що й з того нічого не буде.

Щоб охоронити своє ім'я від скоропостижного забуття серед публіки, я бажав би виступити з яким-небудь самостійним виданням своїх деяких творів, підлягаючим цензурі не професорській, а тільки прокураторській. Приготовую на перший раз книжечку творів епічних (віршами) п[ід] з[аголовком] «Три легенди», та не знаю, чи і коли

здобудусь на їх викінчення і видання. От тобі й усе нове, що у мене є.

Цілую тя щиро і пані твоїй, як також всім знакомим з Стрию, щиро кланяюсь.

Твій Іван Франко.

Ул. Голембя, ч[исло] 9.
Львів, д[ня] 9/VII 1886

42. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 12 липня 1886 р.

Ласкавий добродію!

Шлю Вам гроші від київських знакомих за юль і август і ще прошу Вас:

1) Переслати для мене комплект «Громади» (кн. 1, 2, 4, оба випуски «Громади» — журналу і «Листок «Гром[ади]» по одному екземпляру взамін за мій екземпляр, переданий мною в Київ Ковалевському.

2) Написати докладно про своє видання «Кобзаря» для того ж Ковалевського: яке се видання, як укладене і порядковане, що містить і скільки грошей на нього треба.

Так як я в суботу сього тижня на цілий місяць виїжджаю на село, то будьте ласкаві і книжки, і лист слати на адрес Коцовського.

Шлю Вам декілька книжок від Ков[алевського] і рекламую в Відні першу посилку.

Зостаюсь з поважанням.
Іван Франко.

Львів, д[ня] 12/VII 1886

43. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, кінець серпня 1886 р.*]

Шановний добродію!

Лист Ваш одержав, «Громаду» тож і щире спасибі Вам за неї. Передав мені Коц[овський] також Халанського, Зарудного і по 7 екземпл[ярів] Подолинського книжок.

Ваш списочок перешлю в Росію, як також пробні листочки «Кобзаря» і Вашу одповідь на мої питання по пунктах. Особливо II дуже важна річ: вияснити вже раз докладно джерела «Кобзаря», вказати, де є рукописи, що печатається з оригінальних рукоп[исів], що з копій і т. ін. Біографійка була б не лишня при виданні, котре повинно розійтися в тисячах екземп[лярів] і дійти туди, куди не дійде ні Чалий, ні Кулябка.

Щодо трьох п'єсок, котрих автентичність я (і не тільки я один) підозріваю, то п'єса «Гарно твоя кобза грає» написана Афанасьєвим-Чужбинським (гл[яди] Петров, Ист[ория] укр[аинской] лит[ературы], стор. 169); про «Полуботко» і «В альбом» сама редакція празького «Кобзаря» каже, що вони прислані людьми, знавшими нашого «Кобзаря» (ще не рація, щоб ті люди знали відрізнити його твори від чужих, особливо коли вони ж і прислали «Гарно твоя кобза грає»), самі ж п'єси дуже слабі і не мають в собі майже ані одного з тих так характерних шевченківських зворотів, по котрим усяку його п'єсу між десятками інших можна впізнати. «В альбом» — се якась нескладиця, ні розміру, ні рифми, ні логіки, крім двох послідніх стрічок не стоїло й печаті. «Полуботко», бог його знає, чому так названий, — ніщо в п'єсі не нагадує Полуботка, а ціла п'єса те, що німець називає Lappalie[1]. Інтересно було б знати, хто прислав ті вірші і видав їх за Шевченкові?

«Хустина» була надрукована в «Світі» і в «Луні» (принаймні «Світ» у Вас буде, то й не переписую п'єси). Пропущене місце «Катерини» було в «Киевской старине», також не переписую, бо не маю. Там же й поезія «До сестри».

«Листка до земляків» я поки що не дістав, але читав його від Коц[овського].

Коц. мабуть, буде (або й є вже) дуже недужий, то не пишіть до нього. Як з ним діло стоїть, донесу Вам в недовгім часі. П[авли]к на селі посидить ще з місяць. Жінка моя Вам кланяється.

Поздоровляю Вас.

Іван Франко.

---

[1] Пусте, дрібниця *(нім.)*.— *Ред.*

44. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Львів, 29 серпня 1886 р.

Шановна пані!

Отсе, може, й бачили вже Ви початок Вашого оповідання в друку; друга глава якраз сьогодні вийшла, третя завтра почне складатись. Ви вже й догадуєтесь, що я пишу сей лист, щоб пригадати Вам Вашу ласкаву обіцянку — чимскоріш прислати решту повісті. Дуже добре було б, якби Ви прислали ціле докінчення, але якщо у Вас нема готового, то я не налягаю, пришліть, що є. Я так і розщитав (по Вашому слову), що цілість обнімати буде не більше 12-ти глав. Правда, до кінця (без двох досі напечатаних глав) оставсь тільки 8 номер «Зорі»; надто ще «Люборацькі» і «Література» будуть іти до самого кінця, ну, та вже з двома главами якось дамо собі раду. Тільки коли б річ під руками у Вас (як се часто бува у мене) розрослася ширше, то се був би для мене клопіт, бо повість мусить вже бути сього року скінчена. Для того прошу Вас, шановна пані, кінчіть якнайшвидше і присилайте рукопис, щоб я міг добре обрахуватися з місцем.

Щодо перших глав, то сказав би я, що друга — сама краща, а третя найслабше оброблена, не для того, що нема діалогів, але для того, що багатий фактичний матеріал, що в ній міститься, якось хаотично накиданий і не дає ясного, випуклого образу. Ну, та се ще хиба невелика, котра аж надто окуплюється і живостію самого сюжету, і гарним опрацюванням двох перших глав. Поздоровляємо Вас обоє з Олею і засилаємо щире поздоровлення пані Лесі.

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 29.VIII 1886

45. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 17 вересня 1886 р.

Шановний добродію!

Спішу відписати на Ваш лист з д[ня] 12 сент[ября]. Щодо Буг[еля], то я скажу йому, хоч не маю надії, щоб він міг вислати Вам грошей, се бідний чоловічок, недавній бурсак Ставр[опігії] (про нього було в «Ділі»). Та Ви й не

спішіть з висилкою книг, а гроші я швидко вишлю Вам сам, бо мушу просити Вас і для себе вислати ще раз комплект «Громади». Той, що Ви прислали, взято у мене зараз же для перевозки на Укр[аїну], але всі книжки пропали.

П[авли]к сидить на селі, у одного попа в Турчанськім пов[іті]. Я бачив його, він здоров і якось над сподівання добре зумів акліматизуватись. Працює пильно, викінчуючи роботу про читальні, надіюсь, що привезе її готову, як приїде сюди. А приїхати повинен швидко, через 2—3 тижні.

З Коц[овським] було погано, у нього проявились були признаки божевілля, та якось він поправився, хоч все ще дуже він нервний і неспокійний. Казав мені Коц. що писав Вам о тім, що мене закликав Глад[илович] писати в «Ділі». Я не сперечався, надіючись взяти один куточок (справи крайові економічні) і вести його, окільки можна, автономно. Та здається, пани від редакції роздумали, то й мене не дуже голова болить.

Надумав я таки з новим роком розпочати видавництво «Поступу», — що буде, то й буде. Не спускаючись на нічию поміч, я зачну просто на ті гроші, які здужаю заробити, і в міру того й об'єм буде маленький, 3—4 листи в місяць. Якнайменше белетристики, а зато якнайбільше фактичних вістей з краю і обговорювання справ політичних та боротьба з попівством — отсе, думаю, повинна бути програма газети. Критика ділань і народовців, і кацапів з погляду хлопського, з того ж самого погляду і оговорювання загальнокрайових справ. Практичні цілі щодо Галичини: 1) піднесення хліборобів через попирання і закладання між ними спілок економічних, політичних і просвітніх, 2) реформа крайових відносин через зав'язання русько-польської організації людової для використання теперішньої конституції і автономії в інтересі робучого люду. Слідити за ходом сих справ і проводити сі думки я беру на себе. Щодо ширших, загальноукраїнських і слов'янських справ, то тут я буду мусив просити помочі Вашої в першім ряді, розуміється, коли взагалі схочете брати участь в сім виданні. З тутешніх буду просив П-ка, Остапа і Коц., хоча знаю, що сей послідній буде всіма силами противитись сьому починанню.

Тихомирова я не читав і не бачив.

Я і моя жінка кланяємось Вам.

Іван Франко.

Львів, д[ня] 17 сент[ября] 1886

46. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 22 вересня 1886 р.

Шановний добродію!

Дуже прикро мені зробилося, коли я оце що прочитав Ваш лист, в котрому Ви сваритесь на мене за оддруки Вашої статті, тим прикріше, що жаль Ваш несправедливий. Правда, винен я, що не написав Вам уперед і не вияснив, в чім діло. Та надіюсь, що й тепер не пізно. Оддрук для Вас робиться в 50 примірниках, як Ви й жадали. Досі оддруковано тільки дві форми, т. є. стор. 1—8 і 8—24, і з цих Вам і послано по 10 екземпл[ярів]. Кінець статті, т. є. стор. 25—28, досі лежить набраний, але не оддрукований, бо друкарня жде на продовження Вашої праці, щоб добрати ще цілу форму, т. є. 8 сторін. Для того-то, щоб Ви мали в руках цілу свою статтю, т. є. те, що досі було в «Зорі» (Ви о те й просили, щоб могти продовжати роботу), я просив директора друкарні, крім готових уже оддрукованих форм у 10 екземпл., послати вам і щітковий одтиск ненадрукованих ще чотирьох сторін. Ті чотири сторони як кажу, будуть оддруковані аж вкупі з дальшиною частиною Вашої праці, коли буде ласка Ваша її нам прислати. Надіюсь, що се вияснення заспокоїть Вас і зніме з мене вину, як коли б я з легковаженням відносився до співробітників «Зорі», а ще до таких співробітників, котрими письменство наше мусить так дорожити, як Вами, шановний добродію. Зголосився тут до нас із Вашого города молодий (як видно) поет, д. Омельченко, просячи редакцію надрукувати його вірші і покликаючись при тім на Вашу рекомендацію. Хоч і як дуже я мушу симпатизувати з духом, з провідною думкою тих віршів, такою щирою та чесною, то все-таки мені здається, що для друку вони без основної переробки не згожі і задля недокладної віршової техніки, і задля надто вже наївного розуміння і виражування тих справ, про котрі пишеться в віршах. Звиніть, будьте ласкаві, що пишу Вам про те, що повинен би був написати прямо самому автору, але коли він знакомий Вам, то думаю, що у Вас найдесь оказія йому се передати в такій формі, яку Ви признаєте найвідповіднішою, між тим коли я, не знаючи його, міг би, може, знеохотити або непотрібно вразити молодого чоловіка.

Щиро поздоровляю Вас. Іван Франко.

22/IX 1886

47. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 24 жовтня 1886 р.

Шановний добродію!

Тільки що одержав Ваш лист і спішу одповісти. Коц[овський] тепер сидить на селі; він, окільки можна думати, зовсім поздоровів, хоч, звісно, не знати, чи здоров'я це тривке. Занімається він тепер працею над своєю дисертацією про Шашкевича. Звісток від нього не маю ніяких. Книжки, послані в Рос[ію], не всі пропали, а тільки ті, що вирядженi були в апрілі, ті, що я передав тепер, в юлі, дійшли, хоч і не без якихсь, як мені сказано, «просто драматичних» пригод. По поводу тамтих книжок з київських не потерпів ніхто, тільки В[олодимир] С[тепанович] Кач[ала] набрався страху, а потерпів тільки Гладилович, хімік, галичанин, котрий мусив там покинути місце і тікати ніччю до Галичини. Він тепер в Рудольфштадті.

З відомостей про Київ можу уділити Вам хіба одну ту, що відноситься до журналу, проектованого в Галичині одним укр[аїнським] паном, д. Солодким (псевдонім). Діло було так. Коли розбилась справа «Поступу», задумало було Акад[емічне] братство видати хоч альманах в пам'ять XXV роковин смерті Шевченка, в котрий повинні були ввійти деякі праці, приладжені для «Поступу» (робота Остапа, мої оповідання про єзуїтські місії, Павлика про читальні і т. д.). Вже ухвалено було приступити до видавництва, розписати передплату, виєднано у одного чоловічка кредит на пару сот гульд[енів], щоб розпочати друк, коли втім приходить до нас лист Кониського, в котрім той каже, що єсть такий пан Солодкий, котрий почуває потребу заснувати в Галичині журнал в листів 10 місячно з напрямом поступовим і готов на його видання дати на нього в перший рік 3000, а в другий 1500 гульд. Просив Кон[иський] через його руки написати програму і кошторис такого журналу. Я зараз же написав — він і переслав Солодкому, а мене звістив, що той в маю повинен бути у Львові і обговорити се діло зо мною; Кон. мав також дати йому рекомендації до Олекси Огоновського і др. старих народовців. Коли я з кінцем цвітня був у Києві і зайшов до Кон., той якось нерадо балакав зо мною про журнал, хоч і впевняв, що діло таки вигорить, а тільки жалкував, що С., певно, буде у Львові тепер, поки я сиджу в Києві. Я, від'їжджаючи,

поручив був Коцовському балакати з Солодким, якщо б той приїхав. Але, звісно, Солодкого не було. Аж ось перед двома неділями я дістав від Кон. лист, з котрого посилаю Вам виписку дослівну як матеріал до осуду того, що думають і як заходяться українці біля свого діла.

«З Солодкого до якогось часу нічого не буде, по вині самих галичан. Він прислав до мене вельми цікавий і характерний лист. Жив він у Львові і в інших містах Галичини з 5(17) липня більш місяця; вельми жалкував, що не бачився з Вами; придивився до людей, добре проштудирував обставини і письменство і виїхав з болем і жалем. Не можу переказати Вам усього, що він пише в своєму довгому листі, подам тільки вступний шматок: «Усі галичани, каже він, об'єдинителі, одні з дашками, другі без дашків, усі вони принципіально нехтують Україну, ніхто не прямує до того духового об'єднання в письменстві, без котрого само галицько-руське письменство буде pia desideria»[1]. Між доводами його єсть доволі таких, що проти них нічого не скажеш. Найгірше ганить він т[оварист]во Шевченка... Перепадає і Вам особисто на горіхи... Отже, я не з усім тим годжуся... Вже ж що «Зоря» не вдовольняє і не може вдовольняти — то се правда, але ж довго треба ждати і того «Назорея», без якого він гадає неможливим підняти галицько-руське письменство до ступня, відповідного часу потребам. На мою думку, «Назорея» нічого й шукати, та що вдіє хоч би й сам «Назорей», коли в громаді нема потреби слухати слова «Назорея».

Тільки слів Кон. Я вважаю ті слова бодай почасти брехнею; попросту люди хочуть випутатися з обіцянки і плетуть, що, живучи місяць у Галичині і не бачившися з н і к и м, ані з старших, ані з молодших українофілів, «проштудирував» п. С. і письменство, і обставини, і дійшов до прекрасної ідеї — покинути все і ждати Назорея. Ага, а на закуску Кон. приписує ще ось що: «Може й правду рече Солодкий, що «треба добре-добре розжувати, чи не подаємо ми самі на себе сокиру катові» (N. B. запомагаючи галичанам). Хто його зна!»

Молодому приятелю в Стрию я передав обі книжки Подолинського і пісні. Як буде в мене більш книжок, а він зголоситься, то дам іще. Я вже оповістив деяких народовців, що з «Зорі», з новим роком виступаю. З «Поступом»

[1] Добрі побажання *(лат.)*.— *Ред.*

бажав би зробити так, щоб в половині падолиста видати проспект, а з початком грудня розпочати друк першого н[оме]ра. Через кілька день у мене буде зладжений нарис проспекту, ми обговоримо його з П[авли]ком, і відтак пришлю Вам для доповнення. В справі видавництва я думаю віднестись до Одеси за грошовою підмогою, кияни що дали торік, те їм і залічено буде.

Моя жінка засилає Вам свій поклін, і я тож здоровлю Вас.

Іван Франко.

24.X 1886

48. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 24 жовтня 1886 р

Шановний добродію!

Звиніть, що здержався з відповіддю на Ваш ласкавий лист аж до пори, коли міг би вдоволяюче відповісти на Ваше запитання щодо віршів п. Омельченка. Отже, відповідаю Вам, що вірш його «Чудова книжка» (пам'яті Т. Шевченка) я помістив в 20 н[оме]рі «Зорі», котрий швидко буде виданий у світ. Значить, тепер остається мені хіба просити Вас, щоб Ви заохочували д. Ом[ельченка] не покидати словесної ниви, але поезії свої більш оброблювати, щоб слово його мало міць будити і в других людей ті самі чуття, якими перейняте серце поета. А не всяке слово має сю міць. Вірш його я, розуміється, надрукував без ніякої зміни.

Продовження Вашої праці жду і, признатися Вам, боюся. Нещастя моє таке, що якраз на час мого редакторства, котре дасть бог, буде недовге, прийшлось завалити весь рік «Зорі» такою затяжною і неінтересною роботою, як Огоновського історія літератури. Як бачите й самі, вона тепер завантажує цілу третину, а не раз мало що не половину кожного номера, так що на інші роботи мало що місця й лишається. Та вже Ви, будьте ласка, не зважайте на се і шліть другу частину своєї прекрасної роботи, щоб хоч її ще сього року надрукувати.

Я при «Зорі» остаюсь ще тільки до кінця сього року, а з новим роком задумав розпочати на власну руку видання місячного журнальчика «Поступ». Яка буде його доля, не знаю, але будь-що-будь, обставини наші в Галичині такі,

що конче треба як-небудь вирватись з дотеперішнього болота. Через місяць надіюсь видати проспект, котрий і осмілюсь Вам переслати. А поки що прийміть, шановний добродію, щирий поклін від Вашого

Ів. Франка. Ваша печать була цілісінька.

Улиця Голембя, № 9
Львів, 24/X 1886

49. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 31 жовтня 1886 р.

Шановний добродію!

Шлю Вам нарис проспекту «Поступу». П[авли]к читав і замітив, що 1) не слід би писати того, що у мене написано на вступі про дотеперішню роботу людей поступових в Галичині, щоб не звертати увагу поліції і прочих народовців та кацапів. По-моєму, се не резон, коли тільки самі факти правдиві і нікому шкоди не зроблять, а що сяк чи так а увага всіх згаданих звернеться на видання, 2) що програма сама надто дріб'язкова. Се може бути, але я бажав, побіч загальних принципів, поставити на вид якнайбільше питань практичної роботи, вже хоч би в противенстві до тих загальних програм, à la Народна рада і др., які у нас досі голошено. Думаю, що коли загальні принципи висказані ясно, то подрібність у наміченні точок практичної роботи не може бути шкідлива.

Вас прошу перечитати сей нарис і звернути увагу на те: 1) чи принципіальний бік наміченої програми доволі ясний та повний, 2) чи щодо практичної програми попереставати на специфікації справ галицьких, чи в такий же спосіб намітити й ті українські справи, котрі б там наличними силами і на легальному грунті можна було зробити в користь народу. Звісно, о таких справах я не маю поняття і, коли б Ви вважали їх намічення потрібним і можливим, то й зробіть, хоч я думаю, що ліпше би обговорення таких справ лишити для самого журналу, тим більше, що й з України не маю нікого такого, кого б міг попросити взятися за їх систематичне оброблювання. Здається мені також, що й з деяких других боків ліпше буде, коли журнал виступить з програмою переважно місцевою, галицькою.

Я бажав би видати проспект іменно в такій рамці, як написаний, хіба що Ви проти такої рамки піднесли б серйозніші закиди від П-кових. А коли б таких закидів не було, то я просив би Вас, прочитавши і поробивши, де треба, чи то помарки, чи доповнення, прислати мені рукопис назад, щоб я якнайшвидше міг дати рукопис до друку.

Коц[овський] є тут, зовсім здоров. Він паче чаянія не противен новому видавництву і обіцав до нього свою поміч, хоч і без свого підпису. Впрочім, для белетристики помочі маю досить і з Укр[аїни], і з Галичини. Між іншими речами даю свій новий роман «Не спитавши броду» з сучасного галицького життя, Мирного драму «Лимерівна» (Вам шлю його комедію «Перемудрив»), вірші Гетьманця, Перекотиполя і др. і маю надію ще на дещо. Але щодо публіцистичної часті, то коли Ви мені не поможете, боюсь, щоб не прийшлось ограничитись на моїх і Коц. статтях. П-к зайнятий тепер своїми «Читальнями», котрі хоче друкувати осібною книжкою, Остапова робота надто велика для мого журналу і потребує деякої переробки, до котрої він тепер ледве чи буде мав час, а впрочім, оба вони будуть мусили працювати багато для зарібку, котрого я ледве чи буду міг їм дати.

Жінка моя і я кланяємось Вам.

Ів. Франко.

Львів, д[ня] 31/X 1886

50. ДО ГРИНЯ ГАВРИЛИКА

[Львів], 31 жовтня 1886 р.

Дорогий тату!

Дуже тяжко діткнула нас відомість о Вашім нещасті. Напишіть, що то за причина була того пожару і яка велика Ваша шкода, кільки надієтеся від асекурації? Чень же озимина вже була засіяна?

Ми досі з своїм купном так і сидимо на місці. До Ферусівки їздили, але купувати її не приходиться. Пусте поле, якась глинка погана, води нема, а вогка, ціла хата струпешіла, поля одного 30 моргів, а до 60 корчів, лісу доброго нема анітрохи. А за морг хоче по 60 ринських, то значить за все 5 400. Дав би й за 5 000, але ми не хочемо.

Я гадаю, що може би таки з усього найліпше було від Крайсбергів купити Галевичі, луку з лісом, сли би продали і не дуже дорого цабанили. Я пишу до Тігермана, щоби розвідав. Радять нам тут ще й коло Жовкви поле панське, около 50 моргів, але також не знати ще, ци пан продасть і кільки зацінить. Ци там, ци в Унятичах все-таки прийшлось би хату ставити, то вже на такий спосіб може би ліпше було ближче дому. Зрештов будемо видіти.

Цілую Вас щиро і Оля також.

Ваш Іван.

31.X 1886

51. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

[*Львів, 11 листопада 1886 р.*]

Дорогий друже!

Спасибі тобі за присилку дальших аркушів альманаху. З усього бачу, що альм[анах] буде одним з найкращих виданих у нас в Галичині. Трохи клопоту завдав ти мені своєю роботою, бо у мене часу дуже а дуже мало. Та вже що діяти, треба зробити, що можу. Зараз діставши її, я переглянув вступ і перший розділець «Походження, місце і число». Я позволив собі яко додаток до нотки в тім розділі додати дотичні дані з незвісного, мабуть, тобі діла Черніга «Die Ethnographie der Oesterreichischen Völker», діла перворядкої стійності, котре додає деякі цікаві доповнення до того, що ти подаєш у тексті. Звісно, до твого тексту ніяких доповнень додавати не думаю, а тільки позволю собі робити невеличкі, чисто стилістичні та язикові поправки, так, як ти о те просиш. А коли б і в дальшім тягу прийшло щось такого, до чого б у мене були які-небудь доповнюючі матеріали, то я додам їх в нотку, без підпису мого імені, бо при такій роботі діло йде головно (так мені здається) о повноту даних і сказівок. Тільки ж на всякий спосіб упереджаю тебе, що при моїх різнорідних заняттях перегляд цілості не так швидко буде готовий. Тільки ж коли робота має друкуватись у Львові, то се друку не забарить, бо я початкові аркуші вже й нині можу дати проф. Гладил[овичу], у котрого я й так сьогодні буду в справі друкування мого місячника «Поступ», котрий я задумав з новим роком видавати (редакцію «Зорі» ухвалено мені відняти). Пита-

ється мене Др[агоман]ов, що сталось з його роботою, присланою на твої руки для альман[аху]? Будь ласкав, оповісти мене якнайшвидше, чи буде вона друкуватись, чи ні? Коли б не мала друкуватись, то будь ласкав звернути її на мої руки, а я оповіщу Др-ова. Так само прошу тя о зворот рукописі Мирного, бо вона мусить бути відіслана назад властителеві. З Укр[аїни] прислано мені на мої численні просьби тільки одну історичну працю «Про зруйнування Січі», та й то доволі об'ємисту,— не знаю, чи вона для тебе на що здасться. Ані Ком[аров], ані Позн[анський] — нічого. Чи й поеми Федьковича про Кобилицю не будуть друкувати, чи тільки моєї роботи? Я і моя жінка кланяємось Вам.

Іван Франко.

52. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, близько 20 листопада 1886 р.*]

Шановний добродію!

Посилаю Вам 3 прим[ірники] проспекту, коли б було треба більше, то будьте ласкаві звістити. Щодо змісту перших номерів, то вони, думаю, ось які будуть: на першому місці (може, цілий рік) піде мій роман з нашого сучасного життя «Не спитавши броду», дальше підуть деякі вірші, затим Ваша робота, яку будете ласкаві прислати, дальше частина Остапової праці, котру розсікаємо на кілька статей під різними титулами. Все це повинно зайняти не більш $3\,^1/_2$ листів друку, а прочих $1\,^1/_2$ листів піде на хроніку в широкім значенні слова, до хроніки у нас приготовується ряд дописів про економічні та громадські порядки в Галичині, реферати про статистичні видавництва, дотикаючі Галичини, стаття про галицьке товариство господарське і т. ін. Сюди ж увійде й хроніка літературна, та тільки жаль, що не маю для неї співробітників. Коц[овський] завзято виступає проти нового видавництва і не хоче нічим йому допомагати, з України також, не знаю, чи що буде.

В однім з попередніх листів Ви сказали, що в виданні візьмете таку участь, яку ред[акція] схоче Вам приділити. Я з свого боку бажав би, щоб участь та була якнайбільша. Щодо більших статей, які Ви могли б і хотіли б для «Поступу» виготовити, я зовсім нічого не берусь означувати,

бажав би тільки, щоб Ви взяли на себе переглядати всякі статті публіцистичного характеру, які будуть з України і про Україну (закордонову) і всі програмові дискусії взагалі. Коли на се пристанете, то я буду засилати Вам усе, що у мене буде з сього відділу.

Я післав Вам «Славянскую зарю» і надіюсь, що отримали.

Щиро поздоровляю Вас.

Іван Франко.

53. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

Львів, 24 листопада 1886 р.

Шановний добродію!

Пересилаючи Вам проспект задуманого мною видання «Поступ», осмілююсь просити Вас прийняти в ньому уділ і запомагати його своїми цінними працями. Особливо пожадані були б мені Ваші причинки до української бібліографії і, коли можна, ширші критичні роботи. Одна з цілей, якої ставить собі «Поступ», є укріплення у нас реальної белетристики і реальної критики. До сеї-то роботи я насмілююсь запросити Вас, пізнавши Ваш гарний талант на послідніх Ваших рецензіях нових українських книжок. Із широких критичних і літературно-історичних праць особливо пожадані були б мені [і] до програми мого видання найбільш підходили б ось які:

1) Огляд популярних видань українських, всього того, що в разі допущення української мови до шкіл могло б служити чи то підручником чи «пособием», а також що написане прямо для люду.

2) Огляд історії і розвою укр[аїнського] театру і репертуару.

З інших робіт були б мені дуже пожадані, а Вам, може, зовсім не трудні:

1) Огляд статистичний шкіл народних на Україні (або хоч в деяких губерніях), які вони тепер є, з їх порядками і оцінкою їх впливу на народ.

2) Дописи або й монографії (звісно, короткі) про економічний побит укр. народу в поодиноких його частинах та в різних околицях.

Коли б ласка і спроможність Ваша згодитись на мою просьбу і взяти на себе дещо з тих робіт, то будьте ласкаві сповістіте мене о тім.

Уважаю потрібним додати Вам, що з редакції «Зорі» я з новим роком виступаю і вона переходить під редакцію учителя Цеглинського (Григорія Григорієвича), а для всяких писань, походячих з України, назначений спеціальним цензором п. Партицький, з котрим Ви мали вже приємність знатися.

Щиро поздоровляю Вас.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Голембя, ч[исло] 9.
Д[ня] 24/XI 1886

54. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 26 листопада 1886 р.

Шановний добродію!

Отсе посилаю Вам проспект мого журнальчика, а радше нарис політичної програми поступового галицького гурту. Прочитавши її, Ви й самі найкраще поміркуєте, чим Ви зможете допомогти сьому виданню, коли на се буде Ваша воля. Я дуже бажав би, щоб Ви могли написати свої думки про те, що тепер робить і що повинна робити українська інтелігенція для свого народу і серед даних обстанов. Такі «програмові» дописи з різних сторін і від людей різних кружків могли б, здається мені, найкраще причинитися до вироблення реальної програми української. Пожадані були б мені також дописи про життя укр[аїнського] народу, особливо про його економічні і громадські порядки в різних сторонах України.

Ваша стаття поміщена буде в «Зорі» в 23 і 24 н[оме]рах і з неї зроблений буде для Вас відтиск. Дальші частини Ви можете присилати або на мої руки, або (ліпше) прямо на адрес редакції.

Приймiть, шановний добродію, щирий поклін від шануючого Вас

Івана Франка.

Львів, ул. Голембя, ч[исло] 9.
Д[ня] 26/XI 1886

55. ДО М. Ф. КОМАРОВА

Львів, 26 листопада 1886 р.

Шановний добродію!

Пересилаючи Вам проспект задуманого мною видання «Поступ», осмілюсь просити Вас запомогти сьому виданню своїми многоцінними працями. Особливо пожадані були б мені (крім звісток і критичних оцінок біжучої укр[аїнської] белетристики) статті, вияснюючі положення і програму теперішньої української інтелігенції, її змагання і відносини до сусідів, а також статті, вияснюючі економічне і освітнє положення укр. народу, як, приміром, розвідка про теперішні школи народні на Україні, про фабрики і життя на них робітників, про стан великої і малоземельної власності і т. ін. Коли б важко було наразі зробити такі роботи в повнім обсягу, то чи не можна б подати хоч огляду тих статистичних і важливіших журнальних статей, які досі об сім ділі були в Росії видані земствами і др. комітетами? Що ж доторкається до нашої літератури, то мені дуже бажалось би мати докладний критичний розбір праць О. Мирного і Нечуя-Левицького, а також скільки можна докладну історію укр. театру.

Коли б Ви, шановний добродію, могли і були ласкаві не відмовити своєї помочі в мойому виданні, то прошу, звістіть мене о тім. Не знаю, чи можу Вас просити о яку-небудь працю для першого н[оме]ра, котрий вийде д[ня] 1 нового стилю січня.

За сим словом засилаю Вам свій поклін і щире поздоровлення. Прошу також поклонитись від мене і від моєї жінки добродійству Тур-ському і звістити їх, що «Веселки» надруковано вже 10 листів і що вона швидко буде могла вийти на світ божий.

Ваш покірний слуга Іван Франко.

Львів, улиця Голембя, ч[исло] 9.
Д[ня] 26.XI 1886

56. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів, близько 28 листопада 1886 р.]

Шановний добродію!

Отсе тільки що одержав Ваш лист і спішу подякувати Вам за Вашу щиру охоту допомагати виданню «Поступу».

Про Вашу статтю, переслану Лукичеві, я розпитував зараз же після першої Вашої згадки і, мабуть, уже й сповістив Вас, що Лукич її надрукує.

«Читальні» П[авли]ка я радо б помістив, тільки ж не 20-листову книгу, а статтю на 5—6 номерів, не збірку матеріалів, а с т а т т ю. Я починав про се розмову з П-ком, щоб він зладив таку статтю, так він не хоче. А містити таку довжезну роботу, се для такого малесенького журналу велика невигода, бо прийшлось би друкувати її зо два роки. Впрочім, об тім я надіюсь договоритися до ладу з П-ком, хоч і як воно тяжко.

Викинув я критичний уступець з програми за радою деяких прихильних виданню людей, котрі казали, що полеміка в самім проспекті може пошкодити виданню, розбуджуючи против нього агітацію з різних боків. Звісно, і се таки не перепиняє народовців бачити тут не проспект нової газети, а радше програму нової партії, хоч з практичними постулатами, поставленими мною, вони, як кажуть, по більшій часті годяться. Сьогодні жду в «Ділі» якоїсь статейки на сю тему при розсилці проспекту.

Замітка про болгарську путаницю була б дуже пожадана вже хоча б з погляду на кумедно претензіональний а безтолковий «Погляд галицької Русі на болгарську справу». Чи Ви читали про болгарські речі дописи Гжегоржевського в «Kraju» петерб[урзькім]? Вони нам видались доволі цікавими. Від станіславівців я досі не маю звістки, хоч послав їм проспект. Взагалі досі нівідки ніякого голосу про «Поступ», крім «Kurjera Lwowskiego», котрий жалкується, що поступові русини хочуть іти спільно з хлопами польськими, а не з демократами польськими, які, по думці «K[urjera] Lw[owskiego]», є більша часть польської інтелігенції. Перший раз почули!

Скабичевського вишлю, як тільки дістану, разом з ним зашлю й жадані проспекти.

Чи д. Вовк є ще в Швейцарії і чи можна його просити о які роботи для «Поступу»?

Кланяюсь і поздоровляю.

Ваш
Іван Франко.

57. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Львів, 1 грудня 1886 р.

Шановна пані!

Редакція «Зорі» одержала оба Ваші листи і IV главу «Світла» і поручила мені написати Вам ось що:

«Світло» буде надруковане в слідуючому році «Зорі», для котрого редакція дуже бажає мати іменно довге оповідання. Тим підпищикам, котрі б з новим роком приступили вперве до «Зорі», редакція думає розсилати безплатним додатком ті н[оме]ри, в котрих був початок Вашого оповідання. З тієї причини одержана тепер IV глава не буде друкована в сьому році, бо в такім разі редакція замість трьох н-рів мусила б розсилати 4. Редакція просить Вас надто не переписувати своє оповідання на правопись «Зорі», а прислати його якнайшвидше ціле, так як воно є. Переписуючи, Ви тільки задаєте собі дармого труду, а в правопись «Зорі» все-таки не попадаєте, так що коректору зовсім одне діло, чи поправляти рукопис чисто фонетичний, чи Ваш, підігнаний під етимологію. Від присилки цілості залежати буде й те, чи оповідання Ваше почне друкуватись з І-им н-ром слідуючого року, чи пізніше, хоч редакція дуже жалувала б, якби друкування мало знов опізнитись, бо оповідання Ваше й тут подобається.

Щодо перекладу «Іліади», то редакція й тут не може сказати нічого другого, як тільки: пришліть! Коли переклад буде вдатний, то «Зоря» радо дасть йому місце, як дала місце «Одіссеї».

Надто ще редакція, прочитавши Ваші оба листи, вивела з них против мене особисто ось які завини, котрі, хоч особисто мене дотикають, та все-таки посередньо підпягі і Вами, тож не прогнівайтесь, коли я бажав би, щоб Ви як-небудь пояснили їх.

І так обвинуватила мене редакція в тім, що я ніколи на Ваші листи не відписую Вам, помимо поручення — вести всю переписку редакційну, через що редакція поносить шкоду. На це я мусив предкладати редакції рецеписи моїх письм до Вас, хоч їх у мене найшлось небагато, так як переважно я писав до Вас письма не заказні. Що однако ж і ті мої письма Ви всі дістали, на те маю докази в Ваших відповідях. Причім же тут Ваше твердження, що «Редакція

ніколи не мала ласкавого звичаю одповісти на яке моє письмо хоч одним словом»?

Дальше обвинуватила мене редакція в тім, що я Ваше «Світло» друкував «маленькими уривками», «калічив і скорочував його», через що Ви, мабуть, і угнівались та не прислали дальше. На се я мусив предкладати редакції видані н-ри «Зорі», в котрих друкувалось «Світло» не жодними шматочками, а цілими главами, і то майже без ніяких скорочень, як се можу доказати Вам і кожному самим Вашим рукописом, котрий у мене хорониться.

Щодо виноски Вашої, доданої до IV глави, то, звісно, я вже тут не можу нічого сказати, бо, як сповіщав Вас, з 24-им н-ром від «Зорі» відходжу. Але все-таки думаю, що рядки про «Люборацьких» редакція не пустить, бо «Люборацькі» зовсім не мішали «Світлу», як не мішали його трьом першим главам; редакція знає, як я бігав за рукописами, щоб опісля заповнити місце в «Зорі», котре було призначене на «Світло», а зістало порожне, коли Ви не прислали дальших глав помимо Вашої виразної обіцянки, що за Вами задержки не буде.

Звиніть, шановна пані, що я все отсе пишу Вам, але прикро мені бути без вини винуватим, і надто ще обвинуваченим Вами, для котрої я старався робити що тільки міг на тім невольничім становиську, на якім я сей рік находився при «Зорі». Бажаю Вам якнайкращих успіхів в новім році з новими редакторами.

Ваш
Іван Франко.

Львів, д[ня] 1.XII 1886

58. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 8 грудня 1886 р.

Шановний добродію!

20-й н[оме]р «Зорі» висилаю Вам рекомендований, то чень дійде. Вашу главу «Великодній тиждень» я друкую в 23 і 24 н-рах. «Чумаків» присилайте, хоч від Нового року редакція «Зорі» буде вже інша, так що я не знаю, як вона дальше буде розпоряджатися з укр[аїнськими] працями. А треба вам знати, що нова редакція подекуди вийде реак-

цією против того общеукраїнського напряму, який я. хоч, може, й невдачно, старався проводити сього року.

З моїм журнальчиком вийшло діло погане. Против виданого проспекту піднялась з боку наших народовців велика вражда, а надто ще поліція сконфіскувала видання. Я Вам заслав один екземпляр, та не рекомендований, то й не знаю, чи дійшов. Напади з боку поліції і з боку самих своїх знеохотили й тих дуже немногих людей, що обіцались мені допомагати. Я побачився сам, без підмоги, а надто ще в дуже тісних обстановах матеріальних (мій одиноки й заробіток — дописування до польських газет), ну, а з такими достатками годі мені хапатися до засновування журналу. Виходить таке, що мушу покинути сю думку, щиро дякуючи Вас за охоту допомагати мені своїми роботами. «Кобзар» Шевч[енка] у нас повним виданням не вийшов. Збирається, правда, видати його д. Др[агоман]ов, але поки що ще нема.

Прийміть, шановний добродію, од мене щирий поклін і подяку за Вашу ласкаву поміч «Зорі» в сім році, та не забувайте і надалі

Вашого
Івана Франка.

Львів, д[ня] 8 грудня 1886.
Улиця Голембя, ч[исло] 9

59. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, 11 грудня 1886 р.*]

Шановний добродію!

Звиніть, що за всякими хлопотами аж тепер пишу. «Н[ового] пролома» дістати годі, прийшлось би хіба переписувати оба фейлетони в бібліотеці, та досі не було часу. Перший н[оме]р «Поступу», як гласить проспект (перша стрічка згори), повинен вийти 1-го нового стилю січня. Коли б Ваша ласка, так присилайте рукопис якнайшвидше.

Ваші питання передані до Києва Моя жінка збирається на свята їхати до Києва, то, може, будете мали щонебудь переказати?

З Станіславовом не так зле стоїть діло, як Ви думаєте, тільки вони не відписували мені, бо лагодились до віча. Тепер уже маю від них добрі вісті. З П[авли]ком також я порозумівся.

З Укр[аїни] вістей хіба тільки, що Кониський рішуче відказавсь від всякого співробітництва, в Києві трепещуть і радять мені або йти в сотрудники «Зорі», або купити її для себе. Зато з інших сторін відкликаються прихильно.

Друк зачинаю тільки на слідуючий тиждень. Першого тому Мирного не маю, але можу Вам купити. Є в ньому два оповідання, що колись були в «Правді» — «Лихий попутав» і «П'яниця».

Поздоровляю Вас.

Іван Франко.

60. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ

Львів, 11 грудня 1886 р.

Шановна пані!

Даруйте, що аж тепер відзиваюсь до Вас в справі мого «Поступу». Я вислав Вам 5 прим[ірників] проспекту в листі, не знаю, чи Ви дістали їх, а коли дістали, то будьте ласкаві осторожно з ними поступати, бо проспект зістав сконфіскований (сам не знаю за що).

В тяжких обставинах приступаю я до видання «Поступу». У Львові всі старші українофіли виступають против мене і раді б, якби ніякого поступу й на світі не було. Сам я не знаю, чи і о кілько можу на кого-небудь числити на провінції і для того якийсь час по виданні проспекту я зовсім упав був духом і нікуди не писав нічого. Аж тепер деякі прихильні голоси наново піддвигнули мене, і я на слідуючий тиждень приступаю до друкування 1-го н[оме]ра. Отак рішившися, я удаюсь попереду всього до Вас і прошу Вас поперти мою справу (не особисту) між Вашими знакомими, особливо між тим поступовим жіноцтвом, з котрим у Вас є зв'язки. Бюджет «Поступу» такий скромний, що коли б 300 передплатників, то він не тільки оплатив би кошти друку, але дав би мені можність хоч декому з співробітників дати часом хоч невеличкий гонорар. Та ба, 300 передплатників — се таке велике діло у нас, що я й думати о нім не смію. Коли б хоч удержатись, хоч небагато від себе докладати, бо се, як знаєте, переходить мої сили фінансові.

Просив би я Вас о літературну підмогу, та боюсь, знаючи, що Ви зайняті при своїм видавництві. На всякий спосіб я надіюсь, що коли не в перших, то хоч дальших номерах «Поступ» буде міг помістити щось і з Вашого пера. Через Вас осмілюсь просити також панну Міхаліну, Вашу братову (котрої адресу не знаю), і панну Зосю Окуневську до співробітництва,— надіюсь, що не відмовлять мені. Щодо братової, то її розбір «Антігони» буде в «Поступі» поміщений.

Коли б можна, то просив би я Вас налягти, щоб якнайскорше зголошувались охотники до передплати, бо номера на оказ розсилати не буду. Вчасне надсилання передплати було б мені дуже пожадане, бо зачинаю друк майже без ніяких фондів.

Щиро кланяюсь Вам і всім Вашим.

Іван Франко.

Львів, д[ня] 11.XII 1886

61. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 14 грудня 1886 р.

Шановний добродію!

Недобру новину мушу Вам донести. Ви повинні були вичитати в «Ділі», що проспект «Поступу» конфісковано. Не доручено мені ще мотивів тої конфіскати, а проте зачуваю, що поліція лагодиться конфіскувати мені номер за номером, придираючись до чого-небудь. Небагато б я дбав на таку погрозу, коли б у мене було грошей доволі на те, щоб видержати боротьбу, от як, напр., видержує «Przegląd społeczny». Але з грішми у мене круте діло. Я мав згоду з одним чоловічком, котрий обіцявся пособити при виданні перших н[омерів], доки діло не стане на власних ногах; конфіската проспекту і вражда наших людей, не стільки старших, скільки молодших, колишніх прихильників і співробітників «Молота» і «Світу», знеохотили його, і він не хоче нічого дати на видання. От я й задумав по конечності змінити план і замість місячного журналу видати альманах в 25—30 листів. Альманах цензурі не підлягає, значить, і ризико при ньому далеко менше, то й підмогу або й кредит легше на нього роздобути, як на журнал.

А зміст і напрям, звісно, остаються ті самі, не виключаючи і назви. Я бажав би випустити книжку найдалі перед великодніми святами, а коли б вона оплатилася і розійшлась, то літом видати ще й другу і таким робом підготовити грунт новому журналові.

Надіюсь, що Ви, зважаючи на тяжкі пресові обставини у Львові і на мої власні не легші, усправедливите таку зміну плану і не відмовите своєї помочі альманахові, котрий я бажав би уложити в такій формі, як бувають книжки великих журналів, т. є. щоб, крім ширших праць літературних, наукових та критичних, при кінці посвятити значне місце сучасній хроніці: кореспонденціям про життя народу і інтелігенції укр[аїнської], обговорці важних справ крайових, критиці праць товариств і партій і хроніці науковій і т. ін. Друк думаю розпочати вже сими днями; на чільне місце хотів би я покласти Мирного драму «Лимерівна» (далеко кращу від «Перемудрив»), котру львівське намісництво заборонило поставити на сцені з причин, нікому не звісних. Коли б можна було, то після драми пішла б Ваша стаття про Костомарова, а затим мій роман. П[авли]кові «Читальні» і Остапова робота тож увійдуть туди, хоч, може, не цілі відразу.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 14/XII 1886

62. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО

Львів, 14 грудня 1886 р.

Szanowna Pani!

Dawno i nagle jakoś przerwała nasza korespondencja. Przypuszczam, że narobiłem Wam kłopotu moją posyłką ukr[aińskiej] książeczki, gdyż od tego czasu napróżno oczekuję od Was jakiejkolwiek wiadomości. Ośmielam się obecnie znowu nadokuczyć Wam obecnym listem, przy którym dołączam prospekt wydawnictwa, które zamierzyłem rozpocząć. Prawda, początkowy zamiar — wydawać «Postup» w formie miesięcznika, pod naciskiem naszych fatalnych stosunków cenzurowych uległ zmianie o tyle, że zamiast miesięcznika jestem zmuszony wydawać pismo zbiorowe większej objętości (25—30 arkuszy druku), przynajmniej dwa razy do roku.

Czy nie zagniewacie się, Szanowna Pani, jeżeli i do Was udam się z prośbą — zaszczycenia mego wydawnictwa choć maleńkim przyczynkiem Waszego znakomitego pióra? Prawda, nasi galicyjscy rusyni znają Wasze prace z oryginału, lecz mało kto z nich zna Was jako przyjaciółkę naszego narodu i naszego narodowego rozwoju. Na wstyd też naszej, chociaż ubogiej literaturze, żadny z Waszych utworów nie był dotychczas przełożony na naszą mowę. Szczerze pragnę, żeby «Postup» w tym względzie zrobił początek i mógł bliżej poznajomić ukraińską publiczność z talentem i sposobem myślenia jednej z najsympatyczniejszych autorek Słowiańszczyzny.

Z prospektu mego, który pozostaje też programem pisma zbiorowego, osądzicie, Szanowna Pani, czymbyście najlepiej mogli się przyczynić do mego wydawnictwa. Zresztą nie potrzebuję Was uprzedzać, że czy to nowela, czy artykuł krytyczny Waszego pióra będą mi równie pożądane i z wdzięcznością przyjęte.

Przy tej sposobności zasyłam Wam serdeczne pozdrowienie z życzeniem wesołych świąt i pomyślnego nowego roku.

Wasz Iwan Franko.

Lwów, ulica Gołębia, N 9.
D[nia] 14/XII 1886

Шановна пані!

Давно і якось раптово перервалося наше листування. Припускаю, що я наробив Вам клопоту моєю посилкою укр[аїнської] книжечки, бо ж від того часу даремно очікую від Вас якоїсь відомості. Тепер насмілююся знов докучати Вам цим листом, а до нього долучаю проспект видання, яке я задумав розпочати. Правда, початковий намір — видавати «Поступ» у формі місячника — під тиском наших фатальних цензурних відносин змінився настільки, що, замість місячника, я змушений видавати збірник більшого об'єму (25—30 аркушів друку), принаймні два рази на рік.

Чи не загнівається, шановна пані, коли я і до Вас звернуся з проханням — зробити честь моєму виданню хоч невеликим твором Вашого прекрасного пера? Правда, нашим галицьким русинам відомі Ваші праці з оригіналу, але мало хто з них знає Вас як друга нашого народу й нашого національного розвитку. До того ж на сором нашій, хоч і убогій літературі, жоден з Ваших творів досі не перекладений на нашу мову. Щиро хотів би, щоб «Поступ» зробив у цьому напрямі початок і міг ближче познайомити українську суспільність із талантом і способом мислення однієї з найсимпатичніших авторок Слов'янщини.

З моєю проспекту, який є також програмою збірника, Ви зорієнтуєтеся, шановна пані, чим Ви могли б найкраще причинитись до мого видання. А втім, міг би не нагадувати Вам, що і новела, і критична стаття Вашого пера будуть однаково бажані та прийняті з вдячністю.

При цій нагоді передаю Вам сердечний привіт із побажанням веселих свят і щасливого Нового року.

Львів, вулиця Голембя, № 9.
14/XII 1886

Ваш
Іван Франко.

63. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА

[*Львів, кінець грудня 1886 р.*]

Шановний добродію!

Ласкавий лист Ваш одержав і дуже ним врадувався. Щиро Вам дякую за Вашу охоту допомогти задуманому мною ділу. Жаль тільки, що се діло згори вже зустріло у нас багато сильних ворогів, поперед всього наш уряд, котрий конфіскував програму і потайно (privatim) грозить конфіскувати кожний н[оме]р виходячого журналу. Зрозумієте, що се мусило б зложитися на те, щоб зруйнувати мене цілковито, так як видання задумав я на власний риск. Для того, за порадою добрих людей, я рішився змінити план і видавати «Поступ» неперіодичними книжками більшого об'єму (25—30 листів); такі книжки у нас зовсім свобідні від усякої цензури. Перша книжка повинна вийти перед великодніми святами. Не знаю, як Ви подивитесь на таку зміну, подиктовану прикрою конечністю, і як розпорядите своїми грішми, присланими на журнал. Книжка «Поступу» стоїти буде ок[оло] 3 руб[лів], так, може б, за другу половину грошей запренумерувати Вам «Зорю»? З «Зорею», звісно, і я не раджу Вам зривати зносин. Ваш ескіз «У церкві», котрого редакція «Зорі» не хотіла надрукувати, я передав для стрийського альманаху, де він і надрукований. Друге оповідання «Хата» лежить у мене, также не прийняте ред[акцією] «Зорі». Щодо популярної літератури укр[аїнської] для «Поступу», то я бажав іменно огляду і критики всього того, що на українській мові зроблено досі на тім полі, і коли б ласка Ваша взятись за таку роботу,

то я з дорогою душею надрукую її. Замітки бібліографічні, котрі б по Вашій думці годились для «Поступу», будьте ласкаві слати на мої руки; альманах міститиме при кінці обширну сучасну хроніку, в котрій усі вони найдуть місце. За вірші щире спасибі. Чи не знакомий Вам нікий добродій Гордієнко, котрий прислав до ред[акції] «Зорі» кілька гарних віршів п[ід] з[аголовком] «Земляки»? До «Зорі» вони не підуть, а я пру їх до «Поступу», і коли Ви його знаєте, то просіть, щоб слав дальші того роду вірші на м о ї руки, щоб можна було всі разом надрукувати.

Щиро поважаючий Вас
Іван Франко.

1887

64. ДО О. Г. БАРВІНСЬКОГО

Львів, 1 січня 1887 р.

Шановний пане професор!

Від д-ра Олескова чув я, що Ви закидаєте мені (чи моїм приятелям, котрих у мене у Львові трохи що й зовсім нема), що я нелояльно поступаю з партією народовців львівських, закидаючи їм, буцімто вони денунціювали проспект «Поступу» до поліції яко вимірепого на бунтування гімназій і через те сталися причиною конфіскати. Я не вважав би потрібним опрокидати такої думки, коли б вона не була висказана й Вами, чоловіком, котрого з-поміж всіх народовців я найвище поважаю за правоту і щирість характеру. Я не хотів би, щоб такий чоловік безпідставно (очевидно, з чужих уст) підозрівав мене, і для того впевняю Вас словом честі, що думка така навіть не постала в моїй голові аж до хвилі, коли я почув слова д-ра Олескова. Що більше, знаючи, що проспект після видрукування цілі два тижні лежав в друкарні, через помилку не бувши відданий в цензуру, я можу напевно твердити, що така денунціація з чиєї-небудь сторони просто неможлива, бо проспект сконфіскувала прокураторія зараз по його прочитанні. Друге діло, з поліції передавано мені, що директор був проспектом доволі сконстернований, підозріваючи «Поступ» о намір бунтувати (!?) молодіж, але зважившп, що се було якраз в ті дні, коли арештовано Северина і Фельдмана і коли поліція, забравши у тих людей масу листів, думала, що попала на слід якоїсь таємної конспірації, а й Броніслав Лозинський в намісництві радив зробити ревізію у всіх загалом львівських соціалістів — дуже легко пояснити собі, що таке підозріння в голові директора поліції могло само собою повстати. Що однако ж львівські народовці закидають мені повищу нелояльність, котра і до Вас, пане професор, найшла доступ, а в моїх очах тільки знак, що дехто

з них і справді не був би від того, щоб прислужитись предержащим властям. Приклади ми бачили, а qui j'excuse, j'accuse[1].

Бажаю Вам веселих свят і щасливого Нового року.

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 1 н[ового] с[тилю] січня 1887

65. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, середина січня 1887 р.*]

Дорога Олічка!

Що се такого, що ти не пишеш мені нічого? Жду, жду твого листа, а властиво не так листа, а в кождій хвилі, на кождім місці несвідомо шукаю тебе самої. Відколи ти виїхала, я прямо стався як сам не свій, чую, що мені хибує цілої половини мого существа. Еге, Олічка, признаюсь тобі, я й не думав сам, що так сильно зжився з тобою. Ходжу цілими годинами то по хаті, то по улиці, щоб заповнити нуду, хапаюсь до роботи і рука опадає,— сьогодні аж врадувався, зустрівши П[авлика], і запросив його на чай, щоб не сидіти самому. Коцовський знов обідає у нас, та клопіт мій, що він тепер, мабуть, зовсім уже з глузду зсунувся. Сьогодні був зовсім уже такий понурий та мовчазний, як тоді літом, тільки й усього, що сказав мені: «Здає ми ся, що швидко вмру, а найгірше те, що се для мене зовсім рівнодушно». Я, правду кажучи, боюсь з ним заговорювати, боюсь і мовчки слухати його балакання, щоб не сказав, що я слухаю його з простої цікавості. Вчора сказав мені: «Я думав, що я й усіх святих розумію, а показалося, що й одної Д[оброграєвої досі не міг зрозуміти». Як бачиш, все та сама нещасна історія.

Я скінчив статтю для «Пшегльонду сполечного» про галицьку земельну власність і надіюсь хоч 30 гульд[енів] гонорару. Від Коц[овського] я дістав гроші за обід до кінця сього місяця. Сьогодні велів купити сажень дров, гроші на дрова випозичив з тих 50 з[лотих] р[инських], що у нас лежать, одержу гонорар, то й віддам. «Prawda» надрукувала мою критику на Масляка і просить о дальші статті (Коц. за ту критику дуже сварив на мене).

[1] Виправдовуючись, видаю себе (*франц.*).— *Ред.*

Не можучи що ліпшого робити, я взявсь переробляти свою давню поему «Нове життя», котрої пролог був надрукований в торішній «Зорі». Бажав би я скінчити сю поему до твого приїзду, але не знаю, чи зможу. Надіюсь, що вона вийде доволі цікава і що ти признаєш її гідною, щоб могла бути тобі посвячена. По її скінченні засяду до роману, щоб він до літа був готовий. Конче бажав би я сього року хоч одну книжечку своєї фабрикації пустити в світ на нашій мові, а то люди подумають, що вже, крім Цеглинського і Масляка, нема зовсім ніякого писателя в Галичині.

Чи дійшла вже до Вас нова «Зоря»? Ціла вона заповнена Цеглинським і Огоновським. Цеглинський пише й друкує аж дві повісті нараз — одну з герцеговінського, а другу — з нашого життя, крім того, дав справоздання о театрі, де зганьбив Мирного за «Лимерівну», а підніс Біберовича за знамениту гру. А Огоновський друкує ліпообразную «Гальшку» і ціломудренную історію літератури. Шелуха попав в наші знамениті поети.

А на перемишльській лотерії я не виграв нічого, та й не було що вигравати. Головна виграна — з вартістю 1 500 р[инських], дві по 500, а прочі по 50, 20 і 10. З надрукованих 200 000 білетів розпродали 50 000, з чого 15 % припадає агентові, що займався розпродажею. Значить, велика монарша ласка, котру колись наші посли виторгували в Відні як одиноку підвалину спасенія Русі коштом многих важних уступок (іменно та ласка, що цісар дозволив розіграти лотерею на користь дівочого воспитанія), показалась для русинів стоючою всього-на-всього 42 500 гульденів. Бідна та Русь, коли її можна з усіма її животами купити за таку нужденну суму!

Ходив я шукати квартири, та, бачачи, які всюди солоні ціни за гарні квартири, роздумав так, що краще вже нам пересидіти на старім гнізді до весни, а там побачимо. Впрочім, приїдеш, то ще подумаємо, а то самого мене якась така лінь обпала, що важко було б самому переноситися. А надто ще бюджет наш на сей місяць так обтяжений, що бог його знає, як звести кінці, тим більше, що П., хоч дістав з «Przeglądu tygodniowego» 14 руб. (сам мені нині се казав), але навіть не думає о сплаті свого довгу.

З кухаркою знаходимось добре, рахунки записую всі докладно, так що, надіюсь, приїхавши, не будеш мала за що мене висікти. Здається, після всього сказаного й зовсім лишнє додавати, що я здоров і о тобі щохвилі згадую.

Ну, та набалакавши тобі так багато про наші речі, я бажав би й від тебе почути дещо. Як їхала, чи щасливо перевезла все, чи і хто тебе стрічав, як приймають у татуся, чи дуже виросла і похорошіла Катря, чи здорово брикається Володя і чи сказав тобі вже досі разів з кілька: «ду-у-ра!» Ну, і про дробину Романа не забудь написати. А після сих «старших за царя» напиши і про старшину: чи здорова пані Ніна Федорівна, і як тебе милує татусь, і чи підскакує сестра Саня, і т. д., і т. д. Я ж надіюсь, що ти всіх щиро перецілувала і поздоровила в і д м е н е, а коли, буває, забула, то зараз непремінно се вчини! Напиши також, що поробляє стара українська сім'я, Волод[имир] Бон[іфатійович], Павло Ігн[атович], (котрому подякуй від мене за співомовки), і Наум[енко], і Михаль[чук] і всі другі знакомі, котрим кланяйся від мене. А бачилась ти з Ковалем і переказала кому слідує все, що слідує? Особливо кланяйся від мене Мик[олі] Віталійовичу і Анні Іван[івні]. І що поробляють молоді: Яша і Вол[одя], і Тиміш, і Гнат Павлович, і Сивенький з приналежною до нього шелухою? Кланяйсь їм усім, особливо Сивенькому передай моє щире поздоровлення. Ну, а жіночий світок? Чи таки Мельничка за генерала? А хто зайняв тепле місце Доброграєви на команді? Не забудь зайти до Альбр[ант] і розпитати, чи дістала вона мій лист і чому не ласкава була відписати? Чи, може, її нема вже в Києві?

Отсе написав я тобі три міхи вовни і закінчу просьбою: купи мені, крім названих у тебе книжок, брошурочку Дашкевича «Былина о Алеше Поповиче и о том, как не стало богатырей на Руси», брошурка невелика, а потрібна. Коли б можна дістати які літографії, Н[аумен]ка граматику і В. Б. географію, то також привези.

Цілую тебе щиро і всіх, хто там у вас є з близьких моєму серцю. Бажаю тобі доброї забави і прошу тя, проводи час якнайвеселіше, не турбуйся ані мною, ані тим, що тут діється, нагуляйся, і натішся, і набалакайся з людьми, щоб набрала знов з на рік сили і бодрості для життя в Галичині. І пиши мені якнайшвидше! Ще раз цілую тя.

Твій Іван.

Кланяєсь тобі Остап.

66. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 18 січня 1887 р.

Шановний добродію!

Тільки що получив від моєї жінки для Вас отсі гроші (300 руб.) яко «довг киян» і спішу переслати їх Вам. Не знаю, від кого вони, і напишу аж тоді, як жінка верне. Вона і київські знакомі засилають Вам бажання щасливого Нового року, і я прилучуюсь до них.

Щодо питання, котре Ви порушили в послідній своїм листі до мене, будто Ваші грошеві справи сталисъ тут у Львові ділом публічним, то я скажу, що нічого о тім подібнім не знаю і не чував. Лист Ваш до киян читав тільки один посторонній чоловік — Гладилович, та й то читав тільки ту половину, де була мова о ділах загальних і критика галицьких партій. Живішу розмову визвала тільки думка одної часті Ак[адемічного] бр[атст]ва — підписатись на кількадесять екз[емплярів] Вашого «Кобзаря», ну, та се здається, не Ваші, а братства грошеві справи і про се я не пишу, бо нічого не знаю.

Поздоровляю Вас.

Іван Франко.

Львів, д[ня] 18.I 1887

67. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, 19 січня 1887 р.*]

Дорога Олічка!

Вчора тільки одібрав твій лист і зараз же послав галичанину гроші, а сьогодні пишу тобі коротенько. Лист мій, написаний в суботу минулого тижня, ти повинна була вже одібрати. Там потроху й розказано, як я проводжу дні. В якім розсіянні я живу, се можеш хоч би з того виміркувати, що я зовсім не замітив, коли закінчився старий і зачався новий рік, і забув по тому поводу заслати тобі і всім дорогим киянам свої «бажання», нехай же хоч тепер я догоню занедбане і бажаю тобі поперед всього доброго здоровля, а собі з тобою здорового, і кріпкого, і з головою сина, а всім близьким також здоровля і всякого щастя, а тьоті Сані, крім щастя, ще й долі. Дивувався я, якою се

Ви її мад[ам] Селецкой величаєте, і насилу догадався, що моя Олічка перепутала фамілію навіть своєї сестри, і назвала її Селецкой зам[ість] Сельской. Мені самому не то що неудобно, але скучно, ужасно скучно. Гроші, хоч з бідой пополам, а є, хоч ані Т[ерлецький], ані Павлик не віддали довгу. Від «Ruchu» получив 10 г[ульденів]. Роман мій зветься «Не спитавши броду», та не знаю я, чи буде він відповідний до «К[иевской] с[тарины]», а коли б навіть був відповідний, то хто його перекладе. Чому ти кажеш, що «теперь нечего думать о покупке земли»? Я о тім тільки й думаю, як би удрать зі Львова, хоча б прийшлось рішитися й половини теперішнього заробітку. Ну, та се не в моїй власті. «Зорі» ніколи й не було в списку дозволених газет, а проте вона йде в Росію jure caduco[1]. Татуся і Катрю поздоров і поцілуй від мене особливо і подякуй татусю за його велику і справді мною нічим не заслужену старанність о приміщення невдалих дітей моєї фантазії між добрими людьми.

З квартирою як буде — не знаю. Ходив я та розпитував на Хоружчині, в тім домі, де Коц[овський], на першім поверсі гарна і світла і суха квартира, дві кімнати і кухня — 24 гульд[ени]. Страшно мені зробилось. А дешевші кімнати, так погань така, що й бог з ними. Говорять, що під весну буде великий квартирний крах у Львові і ціни спадуть. Воно б гарно було підождати, коли б у нас не було так ужасно мокро.

Одержали ми тут «Вест[ник] Евр[опы]» з статтею А. Кн.— про Буковину,— статейка нічого собі, навіть як на Кн. доволі основна і свобідна від помилок, котрих так багато буває в його писаннях про Галичину. Тільки нещасна його теорія язикова, котру він усюди тиче, не маючи поняття о філології і о діалектах укр[аїнської] мови та о їх уживанні в літературі хоч до тої пори, доки Збруч нас ділить на два осібні світи культурні. Цілую тя сердечно, моя мила Олічка.

Твій Іван.

---

[1] Офіційно *(лат.)*.— *Ред.*

68. ДО П. Г. ЖИТЕЦЬКОГО

Львів, 4 лютого 1887 р.

Високоповажний пане добродію!

Посилаю Вам жаданий Вами статут братський. «Ономастикона» Лодія є у Львові тільки один екземпляр в бібліотеці Петрушевича, та від нього, як знаєте, нічого позичити не можна. Обіцяв він дати його Коцовському до переписання і для віддрукування в «Зорі», та коли то ще буде, я не знаю. А щодо «Петрології», то я зовсім не знаю, про яке се діло Ви думаєте, бо ні про що подібне я не чував. Будьте ласкаві, напишіть докладніше, що се за штука.

З XVIII стол[іття] є тут в бібліотеці Оссолінських доволі багато віршів руських церковно-морального змісту (я переписав два), писаних язиком коли не зовсім народним, то дуже близьким до народного. Якби пошукав в рукописах, то думаю, що повинаходив би багато дечого й суспільно-політичного. Коли б Вам такі речі були потрібні, то я міг би помалу вишукувати і переписувати їх для Вас.

Долучаю для Гн[ата] Павл[овича] каталог наших шкільних книжок.

Прийміть, шановний добродію, мій низесенький поклін і запевнення, що Вас глибоко поважаю.

Іван Франко.

Львів, д[ня] 4 н[ового] с[тилю] лютого 1887.
Ул. Голембя, ч[исло] 9

69. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 11 лютого 1887 р.

Шановний добродію!

Жінка моя просить мене передать Вам ось які відповіді на Ваші питання:

1) Лист Ваш Лисенкові вона передала, а для чого Л[исенко] Вам не одписав, не знає. Л. збирається приїхати до Львова на концерт в пам'ять Шевченка, так тоді, може, й напише що-небудь.

2) Щодо «Київської старини», то кияни не можуть нічого зробити. Дивно якось вони поставили себе з Лебединцевим; той немов і сам вірить, а властиво рад би, щоб всі

люди вірили, що Кузьмич[евський] — галичанин і для того ніякий з укр[аїнців] не осмілюється з Леб[единцевим] говорити про роботи галичанина. А просять вони, щоб про се діло писав Леб-ву Белей. Жінка моя, приїхавши, зараз же говорила про се Б[еле]ю, той обіцявсь написати, та, мабуть, не написав, а тепер занедужав. Не знаю я, як у Вас стоїть діло з Б-єм і чи не можна би мені написати Леб-ву. Коли ж ні, то треба заждати, поки Б-й видужає.

3) Щодо «125 р. от девицы», се діло Ков[алев]ського, котрий літом передав ті гроші і ще пачку книжок для Вас через якусь баришню, що їхала за границю. Фамілії її Ков. не сказав, вона, мабуть, поїхала вчитись в Женеву.

4) Гроші «для Кузьми» передані моїй жінці з тими тільки словами і з додатком, що «там уже звісно, за що». Мені здається, що се буде за «Кобзаря».

5) З громадою рахунок Ваш ось який: торік літом вони передали Вам через Бадрову 200 руб. (решту?) за 1886 р., а тепер тих 300, що я переслав, і других 300, що переслала жінка, се Вам громадські гроші за перший піврік 1887 р. Чи получили від Бадрової?

6) Про війну в Києві нічого не чути і не говорять.

7) Про громадські діла також нічого мудрого не чувати. Ант[онович], мабуть, зовсім усунувся набік, молодіж також у розстрої.

8) Альманах Лукича вийде вже на днях. Я зачну свій друкувати, скоро тільки як-небудь розживемось на гроші, бо тепер тіснота велика, а надто ще я пересварився з народовцями, так що не схочуть на кредит друкувати. Тільки ж на всякий спосіб Вашу роботу про старі укр[аїнські] вірші я радо надрукую. Я надіюсь, що за який тиждень або два мої фінанси настільки проясняться, що буду міг розпочати друк альманаху. Щодо питання релігійного, то я хотів би по Рейсу, Вельгаузену і др. зладити коротенький огляд критичної роботи над письмом св[ятим]. Значить, стаття Vernes'a була б немов загальним введенням у таку спеціальну роботу і для того дуже пожадана.

9) Лист от киян — є лист од киян. Здається, що ім'я писавшого тут ні при чім, а то ще тим більше, що всі вони, як каже моя жінка, дуже бояться. Завдав їм страху Кониський. Дивні діла господні на тім чоловіці. Жандармський полковник Новицький раз у раз кличе його до себе і завсігди скаже йому щось таке, що пустить пополох на всю громаду, а властиво ні на кого і ні на що не вказує.

От і недавно той же Новицький прикликав Конiського і показав йому нібито мій лист, писаний в Галичині до якогось галичанина, і до того ще, мабуть, [в] 1883 чи 84 році, а перехоплений у Галичині якимсь кацапом і присланий Новицькому; в тому листі, як казав Новицький, вимінованi всі співробітники «Зорі» — українці. Лист той показував Нов[ицький] Кон[иськ]му, але прочитати не дав. Хоч я й белетрист якийсь, але, далебі, такої фабули видумати не втяв би, і поклоняюсь перед талантом Кон-ого. Ще там одна сокирка між чесними людьми пропала. В «Одесском вестнике» появилась громова стаття проти «Поступу» і проти цілого напряму, не згідного з напрямом народовців. Стаття зробила в Києві дуже прикре враження, мабуть, що дехто підозрівав Кон-ого о її авторство. Жінка моя пішла до нього прямо запитати його. Кон. сказав, що се не його стаття, а якогось галичанина, найскорше Белея. У Львові питає вона Б-я, Б-й ані знати нічого не хоче і впевнює, що коли Кон. так сказав, то мусив сам статтю написати. Жаль, що самої статті я не бачив. Те тільки знаю, що зараз по виданні проспекту Кон. написав мені, щоб з його речей ані словечка в «Поступі» не друкувати. Хотів я ще написати Вам про стереотипне видання «Кобзаря», та не знаю, чи не остогидло Вам уже те, що люди про сю річ балакають та балакають, а нічого не помагають. А все-таки скажу одно: нізащо не раяв би видавати стереотипного «Кобзаря» в Женеві, бо в такім разі я певний, що його в Австрії конфіскують, значить, одинокий можливий ринок легального відбуту запруть, і тоді на довгі літа Ваша робота і кошт пропадуть. Я, здається, вияснював Вам уже, що оборонити конфіскованy в таких обставинах книжку у нас зовсім неможливо. В ділах преси у нас є два суди: об'єктивний, де судять саму книжку і де може її боронити тільки автор або видавець, і суб'єктивний (перед присяглими) за розширювання книжки, забороненої об'єктивним судом. Навіть увільнення по суб'єктивному суду нічого не значить; обжалуваного увільнять, але книжка пропала. Для того я радив би, щоб «Кобзаря» Вашого конче видати в границях австрійських, вже хоча б і для того, що і в Росії книжка австрійська все-таки не такий crimen[1], як женевська. Звісно, я не можу подати голосу за тим, що казав моїй жінці Ант[онович], щоб Ви передали стереотипи

[1] Провина *(лат.)*.— *Ред.*

«Просвіті», але все-таки рад би знати, чи пристанете Ви в принципі на те, щоб надрукувати «Кобзаря» хоч в Празі. В такім разі я прийнявсь би розвідати друкарню. Плити могли б остатись Вашою власністю, а з продажі екземплярів все-таки був би дохід.

Щиро поважаючий Вас

Іван Франко.

Львів, д[ня] 11/II 1887

70. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ»

Львів, 11 лютого 1887 р.

Шановні панове і товариші!

Дуже радо повітав я звістку про Ваш намір видати альманах на пам'ятку 20-літнього існування тов[ариства] «Січ» і з щирою охотою готов служити Вам для Вашого видання всім матеріалом, який у мене є і який тільки може Вам пригодитися. Не знаючи однако ж ані обсягу, ані плану Вашого альманаху, не можу знати також, що Вам для нього приготовлювати і для того прошу Вас дати мені відповідь на слідуючі питання:

1) Який буде об'єм альманаху? (т. є. чи можуть в нього ввійти праці обширніші, чи тільки дрібні?)

2) Який має бути його зміст? (т. є. чи сама белетристика, чи сама наука, чи, може, мішаний зміст, а коли мішаний, то в якій пропорції?)

3) Який правопис?

4) Чи зміст мусить бути оригінальний, чи може бути й перекладаний?

До відділу белетристики можу Вам служити слідуючими працями, котрі у мене находяться:

1) «Лимерівна», драма Мирного.

2) «Лук'ян Кобилиця» і «Новобранчик», недруковані поеми Федьковича і його ж деякі вірші недрук[овані].

3) Вірші недрук. Старицького.

4) Недрук. історичні поеми Руданського.

5) «Кудеяр», недрук. поема Безіменного.

6) Недрук. вірші панни Шнайдер.

7) Дещо з недрук. речей пок[ійного] Навроцького.

8) Недрук. лист Бодянського.

9) Недрук. листи Шеховича.

10) Недрук. вірш (польський) А. Могильницького.

Із моїх власних праць я готов прислати Вам дещо з віршів, між іншими невеличку поему з 1848 року «Панські жарти», далі повістку «Чума», казку «Як русин товкся по тамтім світі», комедію в 3 актах «Рябина», а з наукових речей життепис Лук'яна Кобилиці (яко pendant[1] до Федьковичевої поеми) і, коли б захотіли, розбір Шевченкових поем «Катерина», «Наймичка», «Відьма», «Неофіти» і «Марія» в одній статті.

Шо з сього матеріалу Вам сподобається, будьте ласкаві мені списати, щоб я міг усе як слід приготовити.

Широ поважаючий Вас

Іван Франко.

Львів, д[ня] 11 лютого 1887,
ул. Голембя, ч[исло] 9

P. S. Маю також одну статтю Житецького, недруковану, тільки що надрукувати її можете тільки під псевдонімом. Коли хочете, можу й її заслати.

І. Ф.

71. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *14 квітня 1887 р.*
14.IV 1887

Шановний добродію!

Рахунки, про котрі Ви згадуєте в своїм листі, по-моєму зовсім ясні, і ми обоє з жінкою писали згідно, тим більше, що я писав по її словам. Виходить ось що: від «Громади» за 1886 р. Ви получили все (1 200 р.), а за 1887 — половину (300 плюс 300 р.). Щодо Ков[алевського], то також путаниці нема ніякої (окрім тої нещасної баришні), а замітка про 300 р. переданих Ков. з Одеси, відноситься не до сього спеціального рахунку і походить з іншого джерела. Один з київських громадян був в Одесі, і там йому сказано, що «ми передали на руки Ков. для Д[рагоманова] 300 руб. йому особисто на життя, не за жодні роботи»,— і от се-то просив той громадянин передати Вам к сведению. А з баришнею щось не так. Ков. казав моїй жінці, що передав їй книги й

[1] Додаток *(франц.).— Ред.*

гроші в початку ст[арого] ст[илю] декабря. Жінка була в Києві в январі, коли баришня вже давно була виїхала. Не міг же Ков., відібравши від неї, таке говорити по її від'їзді!

Вашу відповідь на письмо киян пересилайте сюди, ми з жінкою радо приймемось її переписати і передати, хоч й тепер по київській, як Ви кажете, пантофобії у нас перервані всякі, навіть чисто сімейні, зносини. Та все-таки відповідь Вашу можемо переслати бодай via[1] Харків, де у моєї жінки є сестра; вона перешле до Києва. От через той самий страх я й не можу Вам нічого сказати про Київ, хіба те, що у декого з української молодежі були ревізії. Вчора писав Лисенко про свої концерти, про них і що важніше з листа повинен Б[еле]й надрукувати в «Ділі».

Не можу Вам нічого сказати й про настрій галицької публ[іки] супроти напряму «Діла», бо сиджу зайнятий літературною роботою, ні з ким не буваю і не говорю. Донедавна бував один Коц[овський], та й той перестав бувати по моїй просьбі. Він, очевидно, терпить Verfolgungswahnsinn[2], а викомпонувавши собі, що я його найбільший ворог і все, що роблю, говорю й пишу, звернене тільки проти нього, за кождим моїм словом впадав в роздразнення, так що я рішив, що найліпше з ним не сходиться. Його «Wacht am Bosphorus» з формального боку є купа преміс без заключення (третьої статті з заключенням Б-й не хотів друкувати); не знаю, яке повинно було бути те заключення, але здається мені (і Ви, впрочім, се так зрозуміли), що повинно було повести Україну на дорогу якраз противну тій, яку він раяв в «Нових дорогах», а там раяв прямо кланятись рос[ійському] урядові і жебрати від нього великие и богатые милости.

Спасибі Вам за замітки до моєї статті в «Przegl[ądi]». Про українства Гаршина і Весел[овського] говорив мені один земляк, студент петерб[урзький], родом харківець, котрий, мовляв, знає брата Гаршина, тож харківця, а Весел. лекції слухав. Здається, впрочім, що і в справозданнях Петербурзької академії по поводу вибору Весел. в члени була мова про його походження з «Юга России». Про Ясинського чув в Києві. А щодо «osobistych uraz»[3]

---

[1] Через *(лат.)*.— *Ред.*
[2] Манію переслідування *(нім.)*.— *Ред.*
[3] Особистих образ *(польськ.)*.— *Ред.*

і їх причини, то мені здавалось, що можу говорити про тиск хоча б з того поводу, що навіть при мені надто вже часто молодіж київська проявляла боязнь, щоб не було між ними якого шпіона, взаємні підозрівання, по-моєму, були одною з головних причин роздору; не можу, однак, заперечити, що багато тут винні й хиби власного характеру, а до послідньої крайності довів діло нетактовний поступок самого А[нтонови]ча. Та не знаючи сього діла докладно, а лиш по оповіданню одної сторони, не берусь про нього писати, впрочім, може, корсіканець ліпше його Вам вияснить.

Жінка і я бажаємо Вам і всім Вашим щасливих свят. Дві наші галичанки, Кобринська і Окуневська, їдуть до Швейцарії, до Цюріха. Може, будуть і у Вас.

І. Ф.

72. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ»

[*Львів, 25 квітня 1887 р.*]

Шановні панове товариші!

Вашого посліднього письма я зовсім не розумію. Тов[ариство] «Січ» розписало складки на працю Терлецького, а не на жодне м о є видавництво. Після якого мого письменного «заявленія» «наважився» виділ ті складки тов. Терлецькому виплатити, я не тямлю; нагадуючи мені о тім «заявленії», годилося прецінь подати й зміст його, бо тоді було б і Вам, і мені ясним, до чого мене те «заявленіє» обов'язує. Оскільки собі пригадую, я пропонував тов. «Січі» зробити на його кошт і на його власність відбитку з праці Терлецького, котра мала друкуватися в моїм журналі, і, значить, складка «Січі» мала йти не для мене, а на дохід «Січі». Коли моє «заявленіє» що іншого говорить, то напишіть. Не знаю також, о яку мою гадку взглядом тих складок «сміється» мене запитати? Я тих складок не брав, користі з них жодної не мав, а противно, на рахунок тої самої праці дав Терлецькому й своїх (а радше громадських) кількадесят гульденів. Чи можу «смітися» Вас запитати о Вашу гадку зглядом тих грошей?

На Ваш попередній лист я не відповідав і прошу прощення. На питання Ваші відповідаю лиш тільки: о жодний дозвіл і на жоднім стемплі на видання альманаху подавати

не треба. Я рад би знати, хто буде займатися редакцією альманаху, т. є. добором, укладом і пересмотром рукописів, значить, на чиї руки треба присилати рукописи? Щодо моїх праць, то прошу дарувати також, що не можу Вам відступити поеми «Панські жарти»; вона в переробці дуже розрослася і обнімає ок[оло] 5 аркушів друку, значить, для Вас рішуче задовга, і для того я рішився видати її осібно в своїм збірничку «З вершин і з низин». Мені здається, що, складаючи у Відні осібний редакційний комітет з людей — без сорому кажучи, — мало знакомих з літературним ремеслом, Ви причинете і собі, і співробітникам своїм багато клопоту і опізните вихід альманаху. Чи не ліпше б віддати сю роботу в руки, прим[іром], таких старих січовиків, як Терлецький, Сельський, що живуть у Львові і можуть з собою порозумітися, а при тім зайнятися також коректою і проч.?

Ваш
Ів. Франко.

73. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

Львів, [19 травня 1887 р.]

Шановна пані!

Отсе вже аж негарно з моєї сторони, що я так довго не писав Вам і навіть не побажав Вам щастя на Вашій новій дорозі. Ну, та я надіюсь, що Ви й без того певні, що я Вам бажаю всього доброго і хорошого. Звісно, попереду всього я бажав би, щоб Ви не забували нашої спільної приятельки — руської поезії, котра познакомила нас з собою, і надіюсь, що й надальше удержить у добрій дружбі. Правду сказати, я й тепер пишу до Вас в літературнім ділі, а іменно в ділі «Жіночого альманаху», о котрого виданні Ви, може, дещо й чували. Отож до того альманаху впакував я більшу часть Ваших недрукованих ще поезій, які у мене остались (досі надруковано 6 сонетів і дві осібні поезії, а до кінця ще піде кілька). Та от зайшла така штука. Пані Кобринська задумала між іншим подати «очерки з життя жіночого» і між ними, розуміється, очерк про життя «учительки». Очерк той написала вона, але на лихо вийшов він доволі слабий, так що якось ніяково його друкувати. Так от я рішив звернутися до Вас з просьбою: чи не могли б Ви на-

писати свої споминки про своє учительське життя в Бібрці і Стоках, від початку до кінця, з його добрими сторонами і злими. Головно звернути би треба увагу на відносини людей, дітей і товаришів-учителів до учительки, і здається, що про все те Ви будете могли розказати багато цікавого. Статейку будьте ласкаві написати попросту, без прикрас, без рефлексій, давайте самі факти, подайте копії (дослівні) листів тих дівчат, що до Вас писали, і розкажіть про ту історію, котра закінчила Ваше учительство в Бібрці, з вираженням імен або й без вираження, як Вам сподобається. Я, яко редактор альманаху, дуже бажав би, щоб така стаття Вашого пера була в нім надрукована. Об'ємом не стісняйтеся, пишіть докладно, як буде що лишнє, то я скорочу.

На зелені свята руські ми з Олею думаємо бути в Нагуєвичах. Чи не могли б і Ви тоді загостити до нас? З Лужка недалеко. Виїхавши рано на Мокряни та на Медвежу (через толоку), можете на обід бути на нашій слободі. От би гарно було! Будьте ласкаві напишіть, чи буде стаття (а її треба хоч би й за тиждень, а найдалі за два тижні) і чи приймаєте запросини? Кланяюсь Вам.

І. Фра.

Львів, ул. Голембя, ч[исло] 9

74. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, близько 24 травня 1887 р.*

Шановний добродію!

Звиніть, що, дожидаючи Вашого листа і зайнятий коректурами, я досі не писав Вам про «Наукову бібліотеку», тим більше, що мені сказали з «Братства», що «ми будемо писати». Тепер бачу з Вашого листа, що писали вони тільки натяком, так от я й скажу про неї дещо більше. Думка — видавати таку бібліотеку— постала серед деяких членів «Братства»; вони зложили між собою на початок дещо грошей і вибрали на першу книжку філософію Шульце, котра торік почалась була друкувати в «Зорі» і з котрої одного листа зроблена була одбитка; відси пішла й правопись тої першої книжечки, дальші будуть друкуватись фонетикою.

Плану докладного поки що не укладали ми. Молоді люди домагалися поперед всього коротких, зрозуміло написаних оглядів найважніших сучасних наук; от ми й вибрали, крім філософії Шульце (він дотягнув свій огляд тільки до Канта і, по-моєму, особливо гарно зробив філософію Платона і отців церкви, котра ввійде в другу книжечку), статтю Вагнера про статистику і статтю Гельвальда про європейську праісторію (се є коротенька стаття, на 3—4 аркуші, а не книга «Der vorhistorische Mensch»). Із праць про звичаєве право наразі годі було вибрати щонебудь коротке а займаюче, так от ми поклали статтю Єфименкової про «Трудове начало», хоч з тою статтею клопіт задля її полемічного викладу.

Ваших «Козаків» переклав і передав нам П[авли]к з тим, що Ви згоджуєтесь на їх друкування. Як скоро П-ків рукопис буде переписаний, ми пришлемо Вам його до перегляду. Крім «Козаків», ми будемо просити Вас о інші роботи до «Науко[вої] бібліот[еки]», а іменно о обіцяну давно статтю Коскена про європейські казки і о уступи з Вашої історії літератури, котрі Вам видасться відповідним опублікувати по-нашому перед виходом книги. Не знаю також, чи написана Вами стаття до «Revue d'histoire des rel[igions]» про дуалізм у нашій міфології і чи стаття ся була б для нас відповідна? а також стаття про Шевченка в англійськім журналі? Але, крім того, ми просили б Вас ще о одну редакційну роботу при «Наук[овій] бібл[іотеці]», а іменно о редагуванні «Вістей з України». Нам обіцяно з різних боків деякі дописи і праці про укр[аїнське] життя і літературу, і ми готові Вам усі ті матеріали пересилати, щоб Ви, розібравши, що́ стоїть друку, а що ні, звели їх в порядок і, як буде треба, пододавали до них чи то свій вступ, чи примітки. Може бути, що і у Вас будуть які-небудь вісті і роботи того роду, котрі поперед всього повинні б знакомити нашу галицьку публіку з економічним, громадським і освітнім життям укр. народу і інтелігенції. Нещастя то, що так трудно добитись якої-небудь роботи про ті питання від українців; я торік цілий рік вертів очі всім знакомим, щоб написали про стан народних шкіл, і нічого не добився, а коли я згадав о тім, чи не можна б зібрати і впорядкувати звістки про аграрні рухи і бунти, то мене трохи не висміяли і відіслали до архівів. Коли б Ваша воля прийнятися за сю роботу, то я переслав би Вам поперед всього роботу Шульгіна про Україну, правда, вона

довго вже спочиває в рукописі і, по-моєму, зроблена дуже прихапцем, ну, та все-таки прочитаєте і побачите, чи можна з неї що-небудь зробити.

У третім випуску (після «Козаків») повинні піти «Вісті з Галичини» про життя народне, а іменно думаємо надрукувати в тім випуску статтю П-ка «Москалофільство і україно-фільство серед галицького народу», мою статтю про громадський суд і економічне життя в Добрівлянах (часть її друкована була в тім номері «Світу», котрий Белей так і наквасив в друкарні і досі не випустив у світ) і статтю про дивовижний процес добростанської громади о конституції і автономії (для сеї статті надіємось одержати деякі нові матеріали).

Щодо питання релігійного, то тут ось який у нас план: поперед всього дати статтю Шульце «Генеза душі» (резюме з Тейлора «Анімізму»), потім Тілле «Історію релігій», потім Вельгаузена «Історію жидів» (коротеньку і дуже гарно написану) і його ж огляд критичної роботи над «Пентатевхом» (введення до перекладу Бліка) або відповідну частину з Рейса. Щодо Нового завіту, то ще не знаємо, що взяти, та на се ще час.

До редакції поки що входимо ми три: П-к, я і голова «Братства» Петрушевич. Крім того, є з братчиків комітет адміністраційний.

Вашу епістолію я дістав, і зараз же нині жінка сідає її переписувати. Як пошлемо, сього ще докладно не знаємо; здається, через Харків, на руки жінчиної сестри, котра відтам перешле до Києва. Як передати Ваші просьби Ков[алевському] — я й сам не знаю. Спробуємо через Музику, бо з ніким другим не маємо в Києві зносин.

Приїхав сюди Конись[кий], потроху навіть з гадкою тут і окошитись, та наші народовці якось доволі холодно його вітають. Мав він думку взяти на себе редакцію «Зорі», але Цеглинський прямо сказав йому: «Чого Вам треба від «Зорі», вона тепер зовсім добра!» Коніський був у нас пару разів і каже: сам тепер бачу, що з народовцями Вашими нема що говорити, бо все-таки ні до чого не договоришся. Він недобрий, що його речей не друкують, а для них він занадто «неестетичний» і «тривіальний». Головне діло, що «згоди» вже ніякої не думає робити, хоч, з другого боку, самі старші народовці починають о ній балакати. Вихід «Наукової бібл[іотеки]», а головно другої, популярно-політичної, перелякав їх так, що аж скомпонували цілу

«Räubergeschichte»[1] про якесь анархістичне і революційне товариство, на котре готові були самі й донос подати в поліцію, та, на щастя, все вияснилось яко поетичний твір Цеглинського і його «народно-консервативних» заушників. А от учора розказував один чоловічок з «Братства», що Романчук робив йому пропозицію, щоб молодіж починала видання газети наукової. «Ми вже (старі народ[овці]) дамо гроші, тільки Ви на нас не нападайте, а впрочім, пишіть собі, що хочете». Ми з Павликом просили того чоловічка, щоб трохи докладніше взяв Романчука на допити: хто такі «вони»? Чи як ми будемо писати против попів, Пелеша, консерватизму народного або о дарвінізмі та раціоналізмі,— чи се буде против них, чи не против них? Звісне діло, се романчуківська дипломатія, але все-таки цікаво витягти чоловіка на слово.

Лукич — молодий чоловік, мій ровесник, юрист, на Україні не був, великий поклонник Барвінського, але тепер пішов в опозицію до львівських народовців задля особистих причин.

«Зорю» надіюсь вислати Вам коли не сьогодні, то завтра, а також перший випуск «Наук[ової] библ[іотеки]». Сього тижня повинні Ви одержати й «Вільгельма Телля», виданого «Братством», з моєю передмовою, і томик моїх віршів. «Зоря», надіюсь, возрадує Вас не менше, як і нас радує при появленні кожного н[оме]ра, особливо література Огоновського.

Докладного каталога моїх писань не можу Вам дати, бо не маю деяких видань, в котрих вони друкувались, особливо писання публіцистичні. Подаю Вам спис хоч деяких, що у мене є під руками:

«Друг» 1874: Вірші (псевдонім Джеджалик).

«Друг» 1875—6: «Петрії і Добощуки», повість, вірші, критики і пр.

«Друг» 1877: «Борислав» (три повістки і передмова), вірші, критики.

«Дністрянка» 1876: «Два товариші», «Лесишина челядь» (оповідання), «Повінь» Золя (переклад).

«Думи і розкази» (вірші) 1876.

«Борислав» (передрук з «Друга») 1877.

«Громадський друг», «Дзвін» і «Молот» 1878: «Патріотичні пориви», «Boa Constrictor», «Моя стріча з Олексою»

[1] Розбійничу історію *(нім.)*.— *Ред.*

(повісті), Вірші, між ними: «Дума про Наума Безумовича», «Пісня про сорочку Гуда», «Каменярі» (був переклад на німецьке в віденській «Heimat»), спільні з Павликом переклади Шефле і Ланге, переклад Золя «Природа і церков», «Вісті з Галичини» (про гімназії, про життя наборщика). Критичні письма, рецензія на Джерю, на «Стражу сербську». «Дума про Маледикта Плосколоба» (вірш) 1878.

«Ruteńcy»: «Bursak», «Demokrata», «Pan Denys» (три повістки з передмовою, друковані в львівському журналі «Tydzień»). Там же стаття про Золя, яко передмова до Лімановської перекладу «Kartka miłości».

«Дрібна бібліотека» 1879—1880, переклади: Геккеля «О початку звірів», Байрона «Каїн», збірник поезій перекладаних (Гете, Гейне, Фрейліграт, Шеллі і др.), Гекслі «Білковина», Лавле «Община», Шель: «Німецькі сторонництва»; «На дні», пов[ість].

«Світ» 1881—82; «Борислав сміється» (повість). «Добрий заробок» (оповідання) (був переклад польський в «Kraju»), «Княгиня Трубецька» Некрасова (перекл[ад]), «Мислі о еволюції», знадоби до вивчення мови і етнографії, знадоби до статистики, дві статті про Шевченка («Гайдамаки» і «Поезії політичні»), стаття (не скінчена) про військо і мілітаризм, стаття про систематичне видавництво для народу (було резюме в польській часописі «Ziarno»), критика «Хуторної поезії» Куліша і дрібніші речі, а також досить віршів.

«Правда» 1877: Стаття про Помяловського і переклад «Зимового вечора в бурсі».

«Правда» 1878: «Оловець», оповідання (був перекл[аденій] в «Kraju» і «Kurjerze Lwowskim»).

«Діло» 1882: «Цигани» (оповідання).

«Діло» 1882: «Грицева шкільна наука» (було перекл. на великор[уську мову] в «Одесском вестнике», на польське — в «Prawdzie»).

«Діло» 1882: «Галицька індемнізація».

«Календар «Просвіти» 1882: «Слимак» (оповідання), було перекл. в «Kraju».

«Календар «Просвіти» 1883: «Сам собі винен» (був переклад в «Prawdzie»), «Історія моєї січкарні» (перекл. в «Kraju»), «Ліси і пасовиська».

«Слов'янський альманах» 1879 (конфіск[ований]): «Микитичів дуб», оповід[ання].

«Діло» 1883—84; багато статей про економічний побит і справи крайові (між іншими мова Нагірного на II вічу, статті о «Organicznej pracy», о корупції парламентарній і пр., також деякі фейлетони з підписом М* і Ів. Живий і повістка «Пироги з черницями» (був переклад на польське в «Wieńcu» і «Kurjerze Stanisławowskim».

«Зоря» 1883: «Захар Беркут» (вийшов і осібною книжкою), «Мавка», «Поєдинок», перекл. в «Kraju», вірші, статті: про новелу, про Тургенєва, про потоп світу, про європ[ейський] театр (переклад з Леккі) і рецензії, «Жіноча неволя в піснях» (також брошурою).

«Зоря» 1884: «Вільгельм Телль» (перекл. в польськім журналі «Ognisko», «Schon schreiben», перекл. в «Prawdzie» і в Календарі «Kurjera Lwowskiego», «Хлопська комісія» (перекл. в «Prawdzie» і в календарі «Kurjera Lwowsk[iego]»), «Хлопська комісія» (переклад в «Prawdzie»), вірші, «Польське повстання в 1846 р.», о загадках.

«Зоря» 1885: Вірші (між ними перекл. з Байрона «Новогрецька пісня», з «Дон-Жуана»), стаття про руський театр в Галичині, рецензії і матеріали до життєписи Могильницького.

«Зоря» 1886: Вірші (між ними перекл. з Сватоплука Чеха, Гейне і В. Гюго), «Довбанюк», оповідання. Матеріали і рецензії.

«Boa Constrictor» (осібною книжкою), польський перекл. в «Miesięcznym dodatku do «Przeglądu tygodniowego»; в тім же додатку була в р. 1879 чи 1880 стаття про «Rozwój zmysłu wzrokowego i wrażliwości na barwy», резюме з Гранта Аллена, а 1884 стаття про загадки.

«Kraj» 1885—1887: кореспонденції, статейка про Мордовця і про значення Міцкевича в руській літературі.

«Prawda» 1884—1887: кореспонденції і статті про галицьку літературу (рецензія віршів Масляка і драм Цеглинського).

«Głos» 1886—87: початок статті «Dwory i chaty w Galicji» і стаття: «Gmina i zadruga w Galicji».

«Przegląd Społeczny» 1886—87: «Na dnie» (перекл.), «Rębacz» (казка), «Echa», «Dżuma», «Przegląd spraw krajowych za styczeń i luty». «Galicyjska własność ziemska».

«Ruch»: «W pogoni za biedą» (казка), «Jak rusin tłukł się po tamtym świecie» (казка), «Jak powstają pieśni ludowe», «Chłop polski w poezji polskiej», «Echa».

«Фауст», трагедія Гете, часть перша, перекл., 1882.
«З вершин і низин», збірник віршів 1887.
«Вольное слово»: кореспонденції.

75. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Тернопіль, 27 червня 1887 р.*]

Дорога Олічка!

Пишу тобі коротко, бо втомлений такий, що й дихати годі. Вночі я хоч лежав, але не заснув і на волосок, а сьогодні хоч би хотів прилягти, то не мож і нема де. Написав я вже сьогодні 4 кореспонденції і подав одну телеграму до «Kurjera», але Мг. Федорович хоче всі мої кореспонденції цензурувати і посилати буцімто від комітету виставового. Але мені здається, що на хотінні воно й скінчиться, бо він літає як оглашенний по всім усюдам, хай йому цур! Грають вони тут комедію, Барвінський вказує мужикам, як танцювати,— чисто діти, котрі пересипаються піском і не думають, що може бути якась інша, важніша робота. Я віднині почав числити, кільки ще днів остається до кінця сеї каторги. Хата, в котрій маю ночувати, є справді хата, але крім голих стін нічогісінько. Пані професорова, котра сю хату віднаймила, здивувалася, коли почула, що може тут треба буде ліжка і постелі. Але вкінці сказала, що пошле визичити. Куди? Що і яке? Боюсь і не хочу думати. Ну, та се пусте, до таких речей я швидко привикну. Коли б тільки проспатися і огрітися, а то вночі було кляте зимно, а рано ми приїхали в 4 часа, ждали надворі цілий час (бо пани й лакеї спали), а опісля грілися в салоні вистави, майже так само теплім, як надворі.

Пиши мені, як живеш і що у тебе чувати. Цілую тя, моє серденько, і здоровлю знакомих.

Іван.

76. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Тернопіль, початок липня 1887р.*]

Дорога моя Олічка!

Щире спасибі тобі за твій листок, котрий мене дуже врадував і звеселив. Я тут живу сяк-так; нічліг против мого сподівання вийшов доволі добрий, тільки з їдою лихо,

обід дорогенький (50 або й більше кр[ейцерів] росіл і печеня), а з сніданням і вечерею й сам не знаю, що діяти: і дорого, і погано. Ну, та се вже якось мусить бути, і так уже мені несповна тиждень остався. Тут розгардіяш великий, я ходжу серед товкотні як сонний і дряпаю кореспонденції. Досі надряпав їх 20, від Федоровича за понеділок, вівторок і середу получив 16 гульд[енів], за четвер і п'ятницю прийдеться, мабуть, тільки 5, бо пишу ширші кореспонденції, але мало (сьогодні написав дві такі, за котрі Федор[ович] не платить, бо вони не дотикають вистави). Щодо уваг Коцовського, то ти просто скажи йому: а Вам яке діло? Ви нам їсти не даєте, і ми мусимо самі о себе дбати. Велика мені польза з «Діла»: 30 гульд. місячно і всякі униження та свинства. Коли вважають не згідним два сотрудництва, то я на «Діло» дуже радо резигную. А вступати в його постійні сотрудники я з о в с і м н е х о ч у. Знаю я, що значить постійне сотрудництво у них: сьогодні ти чим-небудь не вгодив «партії», та й наженуть, а ні, то корись і змий з себе образ людський так, як Белей. Все це я в потребі скажу їм і сам, а поки що від нас і Коцовському, і всякому другому одна одповідь: я в «Kurj[erze]» шукаю зарібку і більш нічого, а для «партії» не чуюсь нічим зобов'язаний, щоб тамтих 75 гульд. покидати для їх 30. Конiському подякуй за його хлопоти, але заразом скажи, що нізачим йому трудитись і що примір «Зорі» і заключеної за його і Коц[овського] старанням згоди повинен бути йому відстрашаючим приміром. Напиши мені, моя голубочко, як тобі гостилось у Ржегоржа, яке твоє здоров'я і все проче. Я дуже журюся, щоб з тобою не случилось що-небудь таке. Бережись, моє серденько! Адреса до мене добра. Лист Драгоманова дістав. Цілую тя сердечно. Пиши.

Твій Іван.

77. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, близько 20 серпня 1887 р.*]

Шановний добродію!

Поперед всього щире спасибі Вам за бажання моєму сину й жінці. Вони обоє здорові. Жінка також щиро дякує Вам за бажання і кланяється. Прийміть і від нас обох на ім'я Вашої дочки щирі бажання: щоб молодим велось, щастилось у новому житті і з роси, і з води, і з усеї лободи.

Надіємось, що їдучи в Болгарію, вони виберуть дорогу на Львів, хоч і дальшу. От ми б і пізнались особисто і особисто зложили б їм наші бажання.

Звиніть, що так довго не писав до Вас. Не то щоб не було об чім, а так, лінь була, то робота, то хотілось віддихнути свіжим повітрям. Аж тепер у сльоту берусь до кореспонденції.

Вам, може, звісно, що тут гостив доволі довго Кон[иськ]ий. Приїхав він сюди з думкою — зреформувати Галичину, взяти в свої руки «Зорю», присусідитись до «Діла» і осістись тут зовсім. А вийшло так, що осівся — на льоді. Дуже розчарувався в своїх любезних народовцях, в «Ділі» й Б[еле]ю і поїхав з тим, що конче треба осібного журналу, чи, як він каже, «пуги», котра б підганяла народовців. Пуга ця мала б називатися «Правда», а програму її ось як викладав Кон. при мені Б-ю, Араб[ажину]:

1) Єдина Русь (общеукр[аїнські] справи, які? того ближче не пояснював);

2) програма демократична, але без боротьби против аристократії; треба тільки радити перевертням, щоб вернулись назад до свого гнізда, але без лайки;

3) релігійного питання в Галичині не рушати, в Україні хіба лиш остільки, скільки треба буде говорити о штунді. Проти православія бити як проти казенної релігії;

4) соціалізм порушувати лиш настільки, наскільки позволить австрійська цензура.

Програму сю Кон. виложив спеціально перед Белеєм, питаючи його, як «Діло» віднесеться до часописі з такою програмою? Б-й відповів, що проти програми не має нічого, що за єдинством Русі стоїть і «Діло», але справами галицькими займається з конечності, як письмо місцеве. Против поляків (шляхти) виступає в ім'я народної рівноправності, релігійного питання не рушає, а о соціалізмі мовчить, бо се справа, далека від нас, а не з причин цензурних, бо австр[ійська] цензура позволяє на видавання навіть наскрізь соціалістичних писем.

Дискусії над тою програмою ми не починали, та й і нізачим було починати після того, як Кон. за першим закидом (щодо аристократії) згодився й на те, щоб боротися з нею, а «общеукраїнізм» звів остаточно на те, щоб писати язиком полтавських приповідок народних, і все писане не тим язиком признав за варварське. Журнал той думав

Кониський спершу видавати в Болехові, опісля, коли йому вияснено, що се неможливе, в Станіславові, а коли й там люди показались не скорі, пристав на Львів, тільки щоб видання йшло під протекцією Ол[ександра] Барвінського, а під редакцією Олесницького.

Отсе тільки що приїхав Арабажин з Станіславова і розказує, що там таки порішено видавати журнал по програмі «Поступу». Перші наради, в котрих була «ціла громада» з Бучинським і Заклинськими, зійшла ні на чім; опісля ж зібралася тісніша купка (Окун[евський], Озаркевич, Лукич-Левицький, Мандич[евський], Данилович) і ухвалили-таки з новим роком приступити до видання. Яке буде те видання, поки що докладно не обговорено. Данилович, котрий має бути його редактором, має приїхати для розмов до Львова і написати до Вас.

Зробилась у нас доволі несподівана зміна з «Батьківщиною», о котрій Ви вже знаєте. Тільки знаєте Ви трохи забагато. Романчук поки що не передав її ще нікому, а тільки, збираючись на вакації на село, здав її на руки Нагірному, а той здав видавання Левицькому. О передачі архіву редакційного Романчуком у чиї-небудь руки ані тепер, ані на будуще і мови нема. «Додаток» сього року зовсім не виходить. Важніше те, що Роман[чук] носиться з думкою від Нового року зовсім збути з рук «Батьківщину». Він провадив в тім ділі переговори з Гладиловичем, Нагірним, Чапельським і др. Гладил[ович] хотів перемінити її на часопись двонедільну, котра б могла заступити «Науку», — Романч. на те не пристав і зірвав переговори. П[авли]к удався до нього, чи не відступив би йому, та ще не дістав одповіді.

П-к тепер на селі, близь Львова, у Ржегоржа, чеха, де перебуде з місяць або й більше, аж доки не прийдеться йому їхати в Краків. Він тепер засів до роботи про віча, до котрої Ржегорж хоче додати про чеські сучасні «табори». Опісля засяде до читалень, котрі підуть в другім томику «Наукової бібліотеки». Я годжусь з Вами, щоб змінити план її видання остільки, щоб пустити наперед речі сучасні наші і речі про питання релігійні. M. Vernes вже перекладається.

В. Н. був, лист Ваш і посилку дістав і того ж дня поїхав, не вспівши перечитати лист ad Kijanos[1]. Так само й Араб.

[1] До киян *(лат.)*.— *Ред.*

дістав Ваш лист і посилки. Коцовського у Львові нема, але надіюсь, що швидко буде.

В моїх відносинах також зайшла деяка зміна. Я вступив до редакції «Kurjera Lwowskiego»,— газетина чесного напряму, противна шляхетчині і попівщині, робота не втомляюча і плата, як на мої обставини, добра, так що, друкуючи, крім поденної роботи час від часу фейлетони (за котрі платять осібно) і кореспонденції за границею, я буду мати змогу хоч за рік отрястись з довгів (головний довг Київській громаді) і піддержувати «Наукову бібліот[еку]».

Дуже цікаві були для мене звістки про Вашу історію укр. літератури, і я хотів предложити Вам, по мірі, як будуть готові поодинокі глави, присилати їх сюди: ми б переклали, звернули б Вам оригінал, а переклад друкували б невеличкими частками (листів по 5—6) в «Наук[овій] бібліотеці». Поки б таким робом був надрукований переклад, то й великоруський оригінал найшов би накладчика. А переклад, друкований фонетикою, був би важний не тільки для Галичини, але найшов би дорогу й на Укр[аїну] швидше, чим оригінал. Може б, Вам пожадано було получати «Kur[jer] Lw[owski]» — я міг би попросити, щоб Вам його висилали. Обіцяно мені для нього дописі з Укр. — одна вже й була надрукована, жаль, що тільки Кониський і спішить з такими речами.

Посилаю гроші від З., да сам він дурачина, не говорячи нічого злого о його характері і енергії. Наплів Вам про недискретність галичан, забув тільки хоч один який факт сказати, де би наша недискреція кому-небудь пошкодила. Він дивувався, як се ми можемо йому згадувати про Доброгр[аєву], котра перевозила книжки, а пречінь се було просто потрібне в виду того, що й він вибирався тою самою дорогою їхати, а було можливе в виду того, що він не шпіон. Жахався, коли ми при людях з інших кружків споминали, напр., про Ков[алев]ського, як коли б ті люди й зовсім не знали, що живе на світі такий К[овалевський] і що се за чоловік. Інтересно було мені тепер бачити сього чоловічка, як він по повороті з Європи виріс в своїх власних очах, говорив лаконічно і уривчасто, немов пророчествував, і то все тільки дивлячись на стелю, і ноги держав одкидані од себе, мов дохла коняка. Ну та се все пусте, головна річ, що діло своє він зробив, хоч і невеличке. А коли він каже, що про всякого укр[аїнця], хто побуде в Львові,

зараз вісті є в Росії (scilicet[1] від нас доноси, чи що?), то се чортзна-що таке. Нехай вкаже факт!

Ніякого молодого чоловіка з Вашою карточкою у нас не було.

На сьому кінчу і щиро здоровлю Вас.

Ваш Ів. Франко.

P. S. Чи у д. Вовка є та робота про соціологію, котру він лагодив, живши ще в Румунії? Коли б було можна сю роботу здобути, коли вона готова, ми просили б його передати її для нашої «Бібліот[еки] наук[ової]».

78. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

[*Львів, 26 серпня 1887 р.*]

Шановний друже!

Тільки сьогодні їду до Ш[ухевича]. Передаю книжку і прошу Вас завтра прислати про нас фіру, збираємось приїхати до Вас, коли буде погода.

Ваш
І. Фр.

79. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ

[*Львів, близько 10 жовтня 1887 р.*]

Шановна пані!

Не зовсім я розумію Ваш жаль з поводу появлення мого ім'я в «Зорі». Я ще торік дав був Цеглинському слово, що дам йому до «Зорі» одно оповідання. Досі я зволікав виповнення того слова, мимо його частих пригадок. Аж тепер, коли він зажадав, щоб я дав йому переклад «Зелепуги», надрукованого перед тим у «Kurjeri Lwowskim», я вважав можливим вволити його волю. Поміщення «Зелепуги» в «Зорі» не значить ще абсолютно ніякої зміни щодо мого становища зглядом народовців, не значить, як коли б я хотів або думав з ними входити в яку-небудь «згоду». Але ще більше, ніж Ваш жаль з поводу «Зелепуги»,

[1] Тобто *(лат.)*.— *Ред.*

здивувало мене те, що Ви пишете о своїм і наших спільних знакомих намірі — пактувати з народовцями о моїм вступленні до «Зорі». Коли Ви для осущення того наміру вже які-небудь поробили кроки, то я можу тільки висказати жаль, що така річ робиться без мойого відома, без розпитання, чи, може, я не маю яких інших намірів? Надіюсь прецінь, що Ви не вважаєте мене за дитину, о котру старші дбають і стараються, не питаючи її волі. Щодо думки Вашої — вступити мені під яким-небудь услів'ям до «Зорі», то я освідчаю Вам і всім знакомим одверто, що сього «in der nächts absenbaren Zukunft»[1] не зроблю. З людьми, заправляючими «Зорею» і «Ділом», хоч деяких з них особисто високо поважаю, не хочу мати ніякого публічного діла. Волю служити за хліб у поляків і робити на руській ниві своє хоч невеличке діло самостійно, ніж іти в каторгу до народовців, котрі обходяться з чоловіком, як та собака з хлібом: заким з'їдять, то ще попереду поваляють. Будьте ж ласкаві не предприймати ніяких кроків, котрі б вели в тім напрямі і згори були б засуджені на невдачу.

Але, з другого боку, ще сумніше було мені прочитати в Вашім листі думку, що коли се не вдасться, то прийдеться сидіти зложивши руки. Невже Ви так думаєте? Невже Ви прийшли до того переконання, що, крім народовського неба, нема спасенія? То би було дуже сумно для нас. Я думаю, що ми обоє видавництвами біжучого року хоч трошечки доказали, що можна дещо зробити й поза народовськими ложами. «Жіночий альманах», «З вершин і низин», «Наукова бібліотека» — невже се не докази? Невже так мало охоти осталось у Вас до дальшої самостійної роботи навіть після того, що самі народовці мусили за тими починами нашої самостійної роботи признати велике, майже історичне значення? А прецінь можна сказати сміло, що іменно ті наші роботи (включаю сюди й другий том «Наукової бібліотеки», котрий швидко повинен вийти) становлять майже все, що в біжучому році появилось цінного й оригінального в галицько-руській літературі. І ми мали б зараз же й опускати руки? Ні, шановна пані! Нехай і так, що видавання «Наукової бібліотеки» не зовсім заступить видавання газети, але я надіюсь, що вповні і вдвоє заступить видавання такої газети, як «Зоря». Чекайте лишень, яка розмова

[1] В найближчому часі *(нім.)*.— *Ред.*

піде про другий том П[авли]кової «Читальні». Наклад сього тому і всіх дальших я взяв на себе, бо компанія, котра дала наклад на перший томик (та й то тільки часть), показалася дуже нерухливою і тяжкою. Хотів я і Вас просити о яку підмогу для сього накладу, напр., о відступленні для неї частини того довгу, що маєте у мене на віршах, а я б Вам її знов в часті віддав екземплярами. Дохід з віршів я рішив повернути на видавання бібліотеки, так само як гонорар за «Зелепугу» в «Зорі». Треба латати, як можна.

Ми вибираємся до Вас не швидше вже аж на різдвяні свята. Тоді й рахунок Вам зложимо за «Жіночий альманах». Я переслав 6 екземплярів до Тернополя, а сьогодні шлю 10 до Чернівець, 10 до Коломиї, 10 до Дрогобича і 5 до Перемишля. Цілому домові мій низенький поклін. Остаюсь з правдивим поважанням.

Ваш Ів. Франко.

Лист і картку про Вашого мужа передав П-кові, котрий уступи з нього вложить дослівно в свою працю.

80. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 19 жовтня 1887 р.

Шановний добродію!

Спасибі за Ваш лист. Про «Наукову бібліотеку» скажу ось що. Сього року нам приходиться видати 4 книжечки. «Читальні» становити будуть подвійну книжечку (II і III), а на IV підуть три початкові статті Vernes'a. Значить, сього року ані Ваша, ані Вовкова робота не могла б піти. Та тільки ж сей рік вже не довгий, а слідуючий рік ми хотіли б розпочати Вашою роботою. Коли б, значить, на январь місяць у Вас була готова хоч глава Вашої літератури (листів на 3—5), то воно було б дуже гарно. Ну, а коли сього не може бути, то ми можемо розпочати й Вовковою роботою, а як і її не буде, то почнемо друкувати Остапову. Тільки, як кажу, з многих поглядів пожадано було б розпочати з новим роком Вашою працею.

«Читальні» вже друкуються, готових є вже три листи, і надіюсь, що друк піде доволі живо. Я взяв їх на свій наклад і задумав повернути на них все, що получу з розпродажі моїх віршів. Та тільки жаль, що вірші то ніби розпродані, а грошей народи не присилають.

Тішить мене те, що перша книжечка «Наук[ової] бібл[іотеки]» в значній часті розпродана, так що з її розпродажі покрито кошт друку. Що впливатиме дальше, те піде на дальші випуски.

З України звістки погані. Всі книжки, що віз Ар[абажин], пропали на границі. Забрав він ще й деякі рукописі, а іменно рукопись m-me Пчілки «Товаришки», та боюсь, що й вона пропала. Взяв Ваш лист ad Kijanos, та здається, що повіз його при собі і завіз додому, бо особи його не чіпали, але звістки певної і в сьому ділі не маю. Звісно, що лист Ваш узяв він не в оригіналі, а в копії.

Оповідав Ар. про стан молодежі і старої громади речі вельми непотішаючі. Нарікав головно на кружкову розрізненість, котра доходить до того, що люди різних кружків не хочуть вести з собою навіть просто товариських зносин. Передавав такий, напр., факт: їде чоловік одного кружка за границю; просять його з другого, принципіально нічим не різного кружка взяти лист в передачу; чоловік сам готов би се зробити, але кружок забороняє. Нарікав дальше на цілковитий упадок старшої громади: люди мішаються в особисті передирки молодежі і допомагають до того, щоб ті передирки заогнювались в формальні розриви, а дати для всієї молодежі якесь широке та ясне руководство, котре б направляло сили до роботи, не можуть, чи не думають. Навіть в науковім згляді зовсім опустились. Оце я, — казав Ар., — філолог, порівнюю філологічну роботу Житецького й Соболевського, і бачу у Соб[олевського] справді науку, дослід фактів, а у Жит[ецького] — поезію. Та сама поезія, тільки ще в більшій мірі, в граматиці Науменка. Сходини молодежі у членів старшої громади деморалізують молодіж, котра набирається там не позитивного знання, не любові до праці, а тільки гордості, що ось, мовляв, я у сього та того буваю, з сим та тим розмовляю. Починають такі хлопці звисока глядіти не то на других, не буваючих, але й на науку і на всяку спеціальну роботу. Мені здається, що у всіх сих словах є дещо правди, хоч, з другого боку, Ар. списав в них вірний з многих поглядів свій власний портрет.

Жальплахту я крихту знаю, чоловічок він гарний. Та, мабуть, Ви не так порозуміли його писання, бо чень же не в Гал[ичину], а в Росію предлагає він Вам перевоз книг. Впрочім, я тепер з ним не бачився і не знаю, про що він говорить і які має способи в руках.

Про газету в Станіславові не чувати нічого, і мені здається, що з неї нічого не буде. У нас деякі молоді люди збираються заснувати нове «Наукове товариство», котре б громадило людей, охочих до наукової роботи, і ділилось би на кружки спеціалістів. Чи що з того буде, також не знаю, але я з дорогою душею приступлю і бібліотеку свою дам в розпорядимість товаришів. Коцовський, як чую, також готов.

В «Братстві» готовиться, мабуть, невеличкий переворот. Старі люті на теперішній заряд «Братства» не тільки за його реалістичний та позитивістичний напрям, але й за те, що його старанням «Братство» дістало багато російських книжок та журналів до бібліотеки. Казали мені, що колись тут сам Романчук робив їм за се закиди, а Огоновський також в претензії, що братчиків менше ходить слухати його личану літературу, ніж членів «Академ[ічеського] кружка». Ось вони й організують свою «консервативну» партію, котра грозить повикидати рос[ійські] книжки з бібліотеки, а ні, то довести до розв'язання «Братства». Старші ж патріоти переловлюють молодіж з «Братства до своєї «Руської бесіди», знизивши до неї впис для студентів наполовину, і там, крім нарікань на соціалістів та реалістів, вправляють її до гри в карти. Дуже жаль, що й Коц[овський], свідомо чи несвідомо, в тім самім напрямі веде діяльну пропаганду і під окликом «спільної роботи» помагає ширити спільну деморалізацію.

Я й жінка засилаємо Вам щире поздоровлення.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, ул. Стрийська, ч[исло] 6 В.
Д[ня] 19/X 1887

81. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *6 листопада 1887 р.*

Шановний добродію!

Спасибі за Ваш лист! З Верна вже перекладені три статті: «Les principes de la critique biblique» по Рейсу, «L'origine et la composition du Pentateuque» по Кюнену і «Analyse critique des elements constitutifs de la Genèse».

Ті три статейки вчинять невеличкий томик, а щоб доповнити його до 5 листів, якраз у пору прийдеться та стаття, про котру Ви пишете. Для того будьте ласкаві прислати її, бо я хотів би пустити сю книжечку ще під кінець сього року. Другий випуск біблейщини я думав би дати переклад з Рейса: текст і аналіз перших 13 глав Genesis'а, котрі у нього трактуються віддільно і дуже цікаво. Жаль тільки, що в своїм обширнім коментарії до сих глав Рейс став так stricte[1] на становищі жидівськім і екзегетичнім, що й не пробував кинути погляду на міфи космогонічні і етнографічні других близьких народів. Се у нас конче потрібно б дати, бодай в короткім переднім слові, і мені здається, що для написання такого переднього слова ніхто не був би спосібніший, як Ви. Книжечка ся друкована буде аж в слідуючім році, може аж десь весною, так що для написання невеличкого (на друк[ований] лист або два) переднього слова Ви мали б доволі часу. Впрочім, коли б Ви могли зробити се швидко, то можна би Рейса дати й зараз після Верна: тут народ дуже заінтересований дослідами над Біблією, і я надіюсь, що сього року будуть і в «Братстві» читані реферати по Гаусрату, Хр. Бауру, а може, й дещо по Рейсу.

Остапову роботу на початок року дати не прийдеться, раз, для того, що Остап її ще перероблює, а по-друге, для того, що надто вона велика і вимагати буде відразу великого кошту. Фондів у нас готових нема, а «Читальні» тепер багато з'їдять, так що конче потрібно по них дати кілька дрібніших книжечок, котрі б і швидше б розходилися і захоплювали б трохи інші поля.

«Козаки» Ваші теж прийдуть перед Остапом. Вони перекладені П[авли]ком, але той написав цілий переклад олівцем, так що для друку треба переписувати, а переписчика у нас плаченого нема, ну, то й приходиться здаватись на ласку і — ждати. Через вакації робота лежала, а тепер не знаю, коли ще її докінчать. Скоро переписка буде скінчена, вишлю Вам рукопис для перегляду.

Помочі ні од кого при «Наук[овій] бібл[іотеці]» не ждемо. Щоб придбати фонду на прискорення видавництва, я тепер пишу по-польськи обширну повість на конкурс «Kurjera Warsz[awskiego]». Надіюсь її скінчити найдалі з кінцем сього місяця, а коли не дістану премії (1 000 руб.),

---

[1] Строго, точно *(лат.)*.— *Ред.*

то все-таки найду місце для її надрукування і придбаю хоч що-небудь лишніх грошей.

У «Братстві» консерватори зіграли роль синиці, що хотіла палити море, а коли на зборах показалось, що їх сили 4—5 чоловіка, то вони знялись і вийшли, а одного з них за якесь шахрайство загальні збори взяли й виключили. О викидуванні книжок нема й мови. Сьогодні збирається етнограф[ічний] кружок, котрий повинен вибрати з-поміж себе комітет для рефератів і відчитів, а крім того, є надія, що устроїться невеличке видавництво брошур, перекладів белетристичних і др. Вчора вечором було кілька братчиків у нас; ми з Павликом і наговорили їм дещо про те, яку треба завести роботу. Я предложив їм зладити ряд рефератів (Ваші — «Пісні про панщ[ину]» й Буняка, Пипінові статті про Укр[аїну] і Білорусь з «Вестн[ика]», Івановича статтю про Болгарію з «Северн[ого] вестника», Тена «Істор[ію] Франції», Брандеса життєписи, далі деякі речі про початок християнства і в кінці деякі теми загальні, як, прим.: ідеалізм, реалізм і натуралізм, поступ, свобода волі і т. ін.). Хочуть конче розбуджувати таланти писательські серед молодежі і в тій цілі думають розписати премії на твори белетрист[ичні] молодих людей. Ось Вам усе, що нового в «Братстві».

Про пропажу перевозки Ар[абажина] ні слуху ні духу. Кияни мов води в рот набрали, ніхто ні словечка. Що Ар. сам не попався, це я знаю, бо писав карточку, але що дальш — нічого не знаю. Ось ми ждемо з дня на день знаного Вам корсіканця, котрий писав нам недавно, що швидко їхатиме знов за границю, та якось не їде.

Чи звісна Вам критика Дашкевича на літературу Петрова? Я чув про неї, та нічого докладного, а отсе два тижні тому написав до Дашк[евича], щоб прислав (за гроші) або вказав, де можна дістати (в ніяких каталогах не стрічав), — і також не маю відповіді.

«Зорю» зашлю Вам. Поздоровляю Вас. Жінка також Вам кланяється, вона переписує мій роман і вчиться таким робом польській мові.

Ваш
Ів. Фр.

6/XI 1887

82. ДО Б. БАЧИНСЬКОГО

[*Львів*], *8 листопада 1887р.*

Шановний добродію!

Будьте ласкаві донести мені, що діється з присланими на Ваші руки книжками «З вершин і низин». Коли що дещо розпродано, то пожадано було б мені, якби Ви могли прислати гроші, хоч за раз, хоч частинами. Зачавши на власний кошт друкувати «Читальні», я хотів би повернути дохід з віршів на покриття сього нового і значного накладу. Се причина, для котрої осмілююсь безпокоїти Вас.

Остаюсь з правдивим поважанням

Ваш
Ів. Франко.

Ул. Стрийська, ч[исло] 6.
8. 11 1887

83. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, кінець листопада 1887 р.*]

Дорогий друже!

Читав я кілька разів Ваш уступ про 75—79 роки і бачу, що його в жоден спосіб так друкувати не можна в інтересі самої книжки і її об'єктивного тону. Я заступив Ваш уступ коротким резюме тих часів власного пера; я вважав се тим конечнішим, що хоч те, що Ви писали, є в с е правда, але не в с я правда, що на деякі складники тодішнього руху поза кружками Ви не звернули уваги (статті Др[агомано]ва і О. Терл[ецького] в «Правді», видання Шевченка в Празі, вплив моск[овських] революціонерів). Докладно розказувати про все тут не пора і не місце, тим більше, що й самі Ви кажете, що рух сей безпосередньо не мав впливу на читальні і молоді о них навіть не думали (се не зовсім і правда: про них обзивався я в «Друзі» в закінченні «Петріїв і Добощуків» і в вступних статтях 1876 року). На всякий спосіб я посилаю Вам Ваш оригінал і не думаю настоювати на своїм писанні: поправляйте і змінюйте, що вважатимете потрібним.

Ваші дописи «Kurj[er Lwowski]» надрукує і заплатить. Номери велено Вам посилати. Обоє з жінкою поздоровляємо Вас.

Ваш Ів. Фр.

Ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

84. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

[*Львів, 22 листопада 1887 р.*]

Шановний друже!

«Pokucia» не маю, мій екземпляр у Драгоманова в Женеві. Приповідок також Вам позичити не можу, бо сам над ними роблю, а з Народного дому хіба Ви самі собі позичите, бо п. П[авлик] уже в Кракові, а я рано не маю часу туди ходити. Поздоровляю Вас щиро.

Ваш
Ів. Фр.

85. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 26 листопада 1887 р.

Шановний добродію!

Верна дістав і зараз же сьогодні зачинаю перекладувати програму. Переклавши, я пошлю Вам і книжку, і переклад і буду просив Вас переглянути сей послідній, щоб при множестві назв, імен і натяків не попався який блуд. Дещо в тій програмі треба буде викинути, приміри, наведені автором, заступити ближчими до розуміння нашої публіки, і тут-то я сам не осмілюся поступати без Вашої ради.

Я вповні згоджуюся на те, щоб, крім статей про Пентатевх, дати також статтю про Євангелія, і зладжу її переклад. В передньому слові Ви будьте ласкаві, крім інших уваг, які вважаєте потрібними, додати о с о б л и в о про стан студій над історією релігій не тільки в ученій літературі спеціальній, але також в школах (у мене є під рукою два невеличкі нім[ецькі] підручники Ціттеля, в котрих ви-

ложені головні факти критики біблійної для н і м е ц ь к и х ш к і л л ю д о в и х і с е р е д н і х), а также подати ближчі звістки про Верна, його агітацію в тім же напрямі і його «Revue d'hist[oire] de rel[igions]» (я виписав її річник 1887, та поки що ще не дістав). Так само згоджуюсь на те, щоб після Верна дати «Козаків» і закінчити ними першу серію випусків «Наукової бібліотеки».

Чого хотіли молоді консерватори, сього вони й самі, мабуть, не знають. Головно хотілось їм, щоби «Братство» пішло назад під крила «Руської бесіди» і покинуло опозицію. О принципах ніяких не було мови. Нападали на одного з виділових, що держав відчит про Лассаля (по Брандесу), а впрочім, чіпалися самих дрібних дрібниць.

Корсіканець писав недавно, тижнів, мабуть, 3 назад. Та, як говорила знакома Вам з позаторічної переписки дамочка, що тут була на вандрівці, а тепер поїхала в Італію лічитись і буде також у Вас, він узятий до війська і мусить як-небудь викручуватись, і для того досі не міг виїхати.

«Труди» Академії наук є в Оссолінеум, і я постараюсь їх роздобути, то й Вам перешлю. П[авли]к вже в Кракові (Ulica dolnych młynow[1], № 47). Лист Ваш зараз того ж дня я вислав йому. «Читалень» уже зложено арк[ушів] 9, надіюсь, що десь через тиждень вони будуть готові. Я досі заплатив ок[оло] 60 гульд[енів], а цілість буде коштувати зо 180, значиться, з друком дальшої книжечки прийдеться почекати, доки хоч більша половина кошту не буде сплачена. Роман, на котрий я числю, що принесе мені трохи грошей і позволить вибитись з довгів, вже готов і швидко буде переписаний начисто. Штука вийшла доволі обширна (арк., може, з 12 або й більше) і, смію думати, інтересна (сцени з львівського життя газетярського, розправа судова, сцени з тюрми, сцени з життя уличних дітей, з бомбардування Львова в р. 1848 і т. д.). Хоча б надія на премію показалася й ілюзією, то все-таки я маю вже майже запевнену можність надрукувати роман рівночасно в однім варшавськім тижневику і в «Kurjer'i Lwowskim», що в усякім разі повинно принести кількасот рублів доходу. В такім разі прийдеться усе повернути на «Наукову бібліотеку», а в разі одержання премії я думав би надрукувати дещо з своїх белетристичних робіт, приміром, хоч переклад Лессінгового «Натана Мудрого» з статтею про нього Штрауса,

[1] Вулиця нижніх млинів (*польськ.*).— *Ред.*

що лежить у мене готовий оце вже два роки, або томик переводів поезії політичної і соц[іальної] Гейне (з «Німеччиною»), що також готовий від довгих літ. Ну, та се все як бог дасть.

Поздоровляємо Вас і кланяємось обоє з жінкою

Ів. Фр.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10.
26/XI 1887

86. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, початок грудня 1887 р.*]

Дорогий друже!

«Читальні» не вийшли ще, надіюсь, що сими днями будуть готові, і тоді зараз зашлю Вам. «Віча» дещо...[1] Пропонують Вам з Буковини, щоб там заслати один прим[ірник] і з деякими змінами видати під іншим титулом.

З «Kur[jerom] Lw[owskim]» вийшло дещо непреподобне, та з Вашої вини. Прислали Ви не допис, а копії з документів. Документи самі собою дуже цікаві і були б давно надруковані, якби Ви прислали були й дату, місце і все прочe, що потрібне для означення їх автентичності. А так вони — апокрифи, котрі не мають ніякої стійності. Так будьте ж ласкаві написати справді допис, т. є. невеличкий вступ про них з означенням дат — тоді зараз і надрукується. Те саме й з віршем, присланим на мої руки. Перший вірш був друкований — було друкованих і кілька відповідей на нього,— Ви шлете відповідь без ніякого означення, відки вона, ким написана. Так прецінь друкувати її не можна.

Що Ваш додаток про панщину не пішов — справді шкода, та годі було мені задля одної картки наражуватися на значний стосунково кошт, тим більше що річ сама в собі для Вашого сюжету не важна, а в тексті не так-то вже страшно наплутано.

Цілую Вас щиро.

Ваш Ів. Фр.

---

[1] Далі одне слово густо закреслено.— *Ред.*

87. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, [перша половина грудня 1887 р.]

Шановний добродію!

Шлю Вам книжку, переклад програми, пару номерів «Зорі» і опис збірника вояцьких пісень, що зладив недавно для «К[иевской] старины» та не послав задля її смерті. Може, Вам здасться.

Є в мене ще просьба до Вас. Виходить тут під покровом Ліского «Kwartalnik historyczny», дуже цікавий журнальчик, що складається майже з самих рецензій діл історичних, етнографічних і др. Просили й мене писати туди і дали мені до рецензії відбитку з «Zbioru wiadomości do antropologii Krajowej» — збірник пісень волинських. Може б Ви могли зладити сю рецензію, то я прислав би Вам книжку. І взагалі гарно було б, як би Ви давали до «Kwartalnika» звістки про нові книжки по фольклору. Я беруся перекладувати і містити їх (конечно, з Вашим підписом повним). Можна би туди дати й такі речі, як рецензію на Огоновського літературу, на ювілейний номер «Зорі» (зашлю Вам як вийде) і т. ін. Вони платять гонорар, хоч невеличкий, та все-таки вистарчив би хоч на закуплення деяких потрібних Вам книжок. Щиро кланяюсь.

Ваш І. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

88. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], грудень 1887 р.
дек[абрь] 1887 р.

Дорогий друже!

Ваші «Віча» сьогодні конфісковані. Не знаю, чи хто постарається відібрати їх, бо, правду кажучи, не було за що конфіскувати — сам комісар се признав, то, може, й звернуть.

«Передмови» до читалень я не дав, так само й додатку, що Ви нині прислали. Передмова надавала би вправді книжці індивідуальну окраску, але властиво не каже нічого такого, без чого книжка обійтись не може і чого кождий з самої книжки не вирозуміє. А для мене годі було

вбільшувати видання понад 12 аркушів — і так господь знає, коли зможу виплатити довг, а поки не виплачу хоч три чверті, то годі й розпочинати друк нового томика. З причин технічних зроблено так, що титул і посвята пішли на одній картці (по обох боках), дальше помилки друкарські, а на кінці зміст і за ним питання. Передмову загальну можна буде додати до другої часті.

З «Kurjerom [Lwowskim]» діло так стоїть: Вам від самого Вашого замовлення всі номери висилаються, тільки підіть на пошту до газетного бюро і відберіть собі, бо при 1-центовій марці листоноші не розносять по домах. Там знайдете й свою замітку — почисліть собі вірші і напишіть розрахунок до адміністрації, то вона Вам вишле гроші. В таких речах адміністрація посередників не знає. Листів Шевч[енка] «Kurjer» надрукувати не може — на те немає в нім місця ані публіки. Зато дописи, о яких згадуєте, прийме радо. Тільки не гнівайтеся, коли часом не будуть могли зараз по присланні надрукувати: не забувайте, що тепер сейм і «Kur[jer]» завалений матеріалом. Чи ви вже прислали тоту допись, о котрій згадуєте в листах? Звістка про curiosum ще лежить — niema placu[1], та вона не вистине. «Читальні» я вишлю Вам, скоро будуть готові. Редакціям «Діла», «Батьк[івщини]», «Зорі» і «Н[ового] прол[ому]» я роздам. До Дрогобича пишу про бібліот[еки], як буде відповідь — донесу Вам.

Переїздили тут через Львів Доброг[раєва] з матір'ю, в подорожі до Ментони чи кудись там на лічення, хора на сухоти (як вона каже), а як другі дехто говорить, на «бурякову пліснявку». Повезла дещо книжок і грошей для М. П.

Другий вип[уск] бібліографії вже вийшов. Деякі народовці, обурені за язик, скинулися дальшої пренумерати. Ювілейний номер «Зорі» вийшов доволі бідний і бліди́й. Коц[овський] вдряпав таку штуку, що голова болить, читаючи. Про цілий «молодий рух» написано дослівно лиш ось що: «Проявились і різкі політичні напрями, але помимо безперечної доброї волі (і за те спасибі!) надто теоретичні, і різкі більше in modo, як in re»[2]. Mein Libchen, was willst du noch mehr?[3]

Ваш
Ів. Фр.

---

[1] Нема місця *(польськ.)*.— *Ред.*
[2] Задля моди, як насправді *(лат.)*.— *Ред.*
[3] Мій любий, чого ти ще хочеш? *(нім.)*— *Ред.*

89. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів, 13], 15 січня 1888 р.

Шановний добродію!

Дальший томик «Наукової бібліотеки» хотів би я розпочати друкувати ще сього місяця, та не знаю, чи се мені вдасться. «Читальні» я видав своїм накладом, плачу місячно з грошей, зароблених в «Kurjerі». З розпродажі досі нічого ще не прийшло, бо свята, а книжка коштувала мало що не 200 гульд[енів]. Хоч сплачено вже 120 г., то все-таки з друкуванням слідуючої книжечки хочу здержатися, поки трохи більше не очищуся з довгу в друкарні, тим більше що в тій друкарні і без того криво на мене дивляться, а надто ще там за мною висить 90 гульд. довгу за «Дрібну бібліотеку», котрого мені годі так швидко сплатити. А тут ще у нас дома клопіт, хлопець наш занедужав ангіною, грошей треба на всі боки. Та все-таки я надіюсь ще сього місяця залатати друкарню грішми з «Kraju» й «Prawdy», так що й друк нової книжечки буде міг зараз розпочатися. Думаю, що вона не винесе більш восьми аркушів, «Козаки» не більш двох з половиною, так що ціла серія «Наукової бібліотеки» обняла б около 27 аркушів за ціну 1 г. 50 кр[ейцерів].

Уваги Ваші про «Читальні» передам П[авли]ку; він може охоче покористуватись ними в другій частині своєї роботи. Впрочім, можна буде справу відносин укр[аїнців] до галичан-народовців розказати в передмові до другого тому Навроцького. З ним діло таке, що другого тому (робіт політичних і економічних) не можна буде друкувати під фірмою «Братства», і для того я задумав друкувати його групами в «Наук[овій] бібл[іотеці]». На першу групу вибрав роботи «З життя громадського Галичини», куди увійдуть: З кореспонденції з «Киевского телеграфа», статті з «Правди» («Класові інтереси», «Шляхетні защитники» і деякі дрібні-

ші), а далі деякі листи про внутрішні справи русинів і дещо з рукописів, котрі мені ошуканським способом удалось видерти з суду, де вони лежали цілих десять літ від нашого процесу. Сю книжечку я думав би надрукувати або зараз на початку другої серії (коли Остап до того часу не злагодить своєї роботи), або після роботи Остапової. Я дав би від себе докладну бібліографію всіх творів і спис усіх рукописів Навр[оцького], а Вас просив би, щоб Ви по матеріалах, які будуть у книжці, і по звісним Вам фактам списали історію зносин укр. з галичанами за час 1873—1880 року, де би, звісно, сказано було й про роль у тій історії Навроцького й Барвінського. Мені здається, що се була б робота дуже вдячна і не без актуального інтересу і що для її зроблення Ви були б самий компетентний чоловік. Як кажу, книжка ся не швидко ще прийде на чергу, але я питаю Вас заздалегідь, чи прийметесь Ви за таку роботу, і коли б була на те Ваша воля, то я готов би зараз приступити до переписування матеріалів, а переписавши їх, переслав би Вам, щоб Ви могли не кваплячись написати передне слово.

Брошури Ціттеля, «Зорю» і дещо для рецензій до «Квартальника» зашлю Вам на днях пакетом, а поки що, як гадаєте, чи не добре було б написати Вам для того ж «Kwart[alnika]» рецензію на «Читальні»? Місце на рецензію maximum $^1/_2$ листа тісного друку.

Чи Ваша стаття в «Revue d'hictoire des religions» була вже друкована? Я одержав книжки за сей рік — там нема. От бібліографію й хроніку своєї науки бестії гарно ведуть!

По дводневій перерві берусь кінчити лист. Зайшло в тім часі дещо такого, що подекуди зміняє сказане мною досі. І так, поперед усього смерть Федьковича. Я замовив на похорон його вінок від Вас, мене й Павлика, не знаю, чи не прогніваєтесь Ви за се на мене, але мені здавалося, що при похороні Федьковича не повинно хибувати ім'я чоловіка, котрий найбільше причинився до його належної оцінки, а нас двох приплів я до Вашого імені, щоб зазначити, що Ваша традиція в Галичині не пропала.

Друге діло, ходить тут по людях думка видати другий том Навроцького. Хоч від думки до діла у нас звичайно далека дорога, але все-таки се була б річ добра. В такім разі я не потребував би в «Наук[овій] библ[іотеці]» передруковувати творів Навроцького (а міг би ограничитися листами — і вже не самого Навроцького, а цілого круга молодих людей 60-х літ). У мене є тих листів кілька сот, а між ними

5 листів Федьковича. Можна б дати ті листи (вони дуже цікаві й характерні), може б, удалось роздобути ще деякі його листи, Ви долучили б свої споминки про нього, далі вибір з листів Навроцького, Заревича, Климковича, деякі уступи з листів Куліша (що він писав про галицькі справи), і вийшла б цікава книжка — причинок до історії нашого літературного й громадського розвою. Коли б Ви пристали на співуділ в такій книжці, т. є. на написання до неї переднього слова, то я зараз би попереписував відповідні листи і послав би Вам.

Отсе був передучора з віце-редактором «Kwartalnika» — просить Вас о рецензії. Між іншим, бажали б рецензії на бібліографію Левицького (Ви, мабуть, її получаєте), — коли б Вам годі було її написати, то я міг би. Пожадані були б для них (для відділу заграничних публікацій) коротесенькі замітки о нових книжках по фольклору. Що мало б піти до книжки за другий квартал 1888 р. (перша вже вийшла), мусило б бути їм доручене до кінця сього місяця. А, от і ще одно — ювілейний н[оме]р «Зорі»! На нього і на «Читальні» годиться Вам поперед усього зладити рец[ензію]. В першім н-рі сьогорічної «Зорі» пані Олена Пчілка ні з сього ні з того почала друкувати свою автобіографію, та таку, що ти господи! От побачите.

Про «W[olne] pols[kie] słowo» у нас ніхто нічого не каже, бо ніхто його й не читає. Кореспондують до нього відси два люди: один молодий жидок і один старий та здурілий поляк, котрого ніхто всерйоз не приймає.

Щиро Вам кланяюсь.

Іван Франко.

15/I 1888.
ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

90. ДО О. М. ПИПІНА

Львів, 23 січня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Не прогнівайтесь, що хоч незнакомий Вам, смію звернутися до Вас з просьбою і занімати Ваш дорогий час своїм писанням. Відважився я на се тоді тільки, коли побачив, що в питаннях, котрі мене занімають, ні від кого другого не можу допитатися вдоволяючись вияснень і що, судячи

по матеріалах, якими користувались Ви в своїх роботах о 40-х роках (життя Бєлінського, «Характеристики»), именно у Вас найскорше буду міг найти те, чого мені треба.

А діло, бачите, ось яке. Задумав я зайнятися історико-літературною роботою над творами Шевченка, а головно над тими (на перший раз), котрі в Росії досі не були друковані — значить, над творами п о л і т и ч н и м и з-перед 1847 року. Позбирав я важніші матеріали до життєписі Шевченка з того часу, які були друковані (листи, споминки Сошенка, А[фанасьева]-Чужбинського, Костомарова, Білозерського, Чалого книжечку), і бачу, що всі ті матеріали для мойого питання не дають мені нічогісінько, крім натяків («намеков»), не раз цінних, частіше малозрозумілих, а не раз і суперечних, але з них ще зовсім не можна собі виробити відповіді на те: в і д к и в з я л а с я п о л і т и ч н а п о е з і я Ш е в ч е н к а? Які товчки пхнули Шевченка на сю дорогу, які впливи допомогли виробитися його думці? Певна річ, дещо можна вияснити самим походженням Шевченка, його кріпацтвом і ненавистю до всякої самоволі, та все-таки мені здається, що таких штук, як «Сон», як «Кавказ»,— сим не вияснив. Д[обродій] Петров в своїй «Истор[ии] укр[аинской] лит[ературы]» пильно і в многих місцях справедливо вказує на те, як в літературі українській відбивалися по-своєму головні течії літератури російської. Так от цікава річ, яка именно течія відбилася в тих політичних поемах Шевченка? Читав я «Запрещ[енные] стихотв[орения] Пушкина» — нічого в них не найшов такого, про що можна б сказати: отсе служило Шевченкозі взірцем, отсе навіяло на нього такі а такі думки. Переглянувши твори Бєлінського, бачу, що від других тодішніх рос[ійських] поетів (Лермонтова, Козлова, Майкова) Шевченко ще менше міг узяти. Тільки ж прочитавши Вашу біографію Бєлінського, я побачив в опублікованих Вами уривках листів, що між чільними людьми російськими в ту пору говорилося і писалося багато де об чім такім, що справді могло наткнути Шевченка на написання поем політичних. Важна, проте, для мене річ була б довідатись ближче о тім, які кружки були в Петербурзі в часі 1838—1846 років, а особливо, як виглядав тодішній кружок українців (що таке був по своїм політичним поглядам Гребінка, о котрого зносинах з Шевч[енком] знаємо, яке становище займали там Бодянський, Н. Маркевич, чим була для кружка

«История русов»), які були взаємини між укр. а другими кружками («Отечеств[енных] записок»), чи є які сліди зносин тих кружків, обміни думок, знакомств особистих? Бєлінський, бувши ще в Москві, негарно відзивався о Гребінці, пізніше, в Петербурзі, судить його вже ласкавіше, для чого одно й друге?

В життеписах і листах Шевч[енка] бачимо сліди його знакомства з множеством людей, як і відки взялося те знакомство — не знаємо. І так, напр., Шевч. знакомий і навіть у великій приязні з Щепкіним ще до 1847 року. Відки се? Що таке був Щепкін з політичного боку? Щепкін був приятель Бєлінського: чи нема яких слідів знакомства Бєл[інського] з Шевч.? Мені здається, що критична замітка Бєл. о «Гайдамаках», хоч побіжна, та не зовсім справедлива, мала значний вплив на Шевченка, охолодила його козацький патріотизм а звернула його в напрямі, рівнобіжнім до думок Бєлінського,— патріотизму на основі чисто людській і соціальній. Дуже важно було б добути які-небудь фактичні потвердження сеї догадки. Може, вони й є в яких-небудь статтях про його добу, друкованих по журналах, недоступних мені (напр., в «Современнике» споминки Панаєва, «Очерки гоголевского периода литерат[уры]», статті Скабичевського в «Отеч. зап[исках]» і др.). Та все-таки, грішний чоловік, я думаю, що до творення поезій політичних трохи чи не більше, ніж круги, згруповані довкола Бєлінського, попхнула Шевченка поезія польська, головно Міцкевич, котрого він, як говорять, знав. А що з нього знав? Отсе друге важне питання. Певна річ, що міг легко знати твори, друковані до р. 1830, т. е. «Balady i Romanse», «Grażyna», «Wallenroda». Але й сі твори, хоч мали на нього значний вплив (порівн. його власні балади), не виясняють ще його поезії політичної. Далеко важніші тут речі, друковані на еміграції, а головно третя часть «Dziadów» і додана до неї поема «Petersburg». По-моєму, се прямий взірець «Сну» Шевч. Отже ж питання важне: чи і як міг Шевч. знати сю поему? З статті д. Спасовича «Mickiewicz і Puszkin» виходить, що Пушкін знав її, творячи «Медного всадника». Чи нема яких слідів о її знакомстві й по інших кружках? Та до сього прямо нав'язується й ще одно питання: який був тоді в Петербурзі кружок польський ? Хто в ньому був і що являли з себе ті люди? Які були їх зносини з другими кружками і яка є правдоподібність знакомства їх з Шевч.? З біографії його знаємо, що до його увільнення з кріпацтва при-

чинився й Вієльгорський. Що се був за чоловік, і які були опісля його відносини до Шевченка?

Даруйте, вельмишановний добродію, що засипую Вас такою масою питань, і повірте, що тільки конечність змусила мене до того. Так тяжко дістати з Росії всяку потрібну книгу, особливо давнішу, а ще частіше, прочитавши її, з жалем побачиш, що нема в ній якраз того, чого надіявся. Поневолі приходиться звертатись до людей так тямущих, як Ви, шановний добродію, за сказівками і порадою. Ще раз прошу Вас — не прогніватись за мою сміліть. Прийміть заразом запевнення, що я з свого боку вважався б щасливим, коли б в заміну за ласкаві інформації про наведені мною питання міг по мірі своїх слабих сил чим-небудь Вам послужити.

Прийміть запевнення, що Вас щиро і глибоко поважаю, покірний

Іван Франко

Львів, д[ня] 23 січня 1888,
ул. Зиблікевича, № 10

91. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 6 лютого 1888 р.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10, 6 лютого 1888

Шановний добродію!

Поперед всього пишу про Народну раду. Збори сі були більш маніфестація, ніж нарада. Над найважнішими справами: справозданням з дотеперішньої діяльності виділу, програмою партії і внеском старого Заячківського щодо стосунку народовців до старих — не було ніякої дискусії. Одиноким важним актом була бесіда Січинського про дорогову уставу, та й та була безмірно довга, так що всіх утомила. Надіюсь, що всі речі прочитаєте в «Ділі», то й не подаю Вам їх змісту, скажу тільки, що коли по відчитанні Огоновським програми я замітив йому приватно (я, як не член, не промовляв), що в програмі не достає самого найважнішого — внутрішньої організації русинів і загалом цілого громадсько-економічного боку життя народного, він відказав мені, що се правда, але він уважав се лишнім, бо діткнув уже сеї справи в вступнім слові. Як її діткнув, се побачите з тексту того слова. На сю розмову наближа-

ється Січинський, а дізнавшися, про що я балакаю, каже мені стиха: се моєї роботи програма, а комітет народовецький тільки й зробив, що викинув з неї іменно те, про що Ви кажете,— справи громадські й економічні. Пізніше я довідався, що нарис програми первісно зложив Огоновський (Олекса), відтак переробив Січинський, а комітет повичеркував, що йому не вподобалось. Може, се факти й дрібні, але мені здається, що вони досить ясно показують, що теперішня «поступова» програма Народної ради була так само случайною й теоретичною, як торішня «консервативна» програма Цеглинського; ані одна, ані друга не попхне народовецької справи наперед. В найновішій програмі обік поступовості, федерації (про автономію г р о м а д нема мови) й толеранції думок тут же спокійно стоїть: «мусимо шанувати духовенство і дбати о церков і її автономію». З наших молодших було на зборах досить (о їх числі можна судити по тім, що при виборах упало 47 голосів на мене до виділу Нар[одної] ради на 383 усіх голосів), але не промовляв ніхто о програмі. І ніщо було промовляти, коли вже день перед тим старші народовці на зборах «Просвіти» ясно зазначили, що тут не йде о дискусії, а о «ухваленні» всього, що пропонують львів'яни. З наших промовив один молодший Кирчів (учитель народний), і зараз же накинувся на нього Січинський доволі грубим і безтактним способом: «Ви про се не говоріть, коли знаєте справу односторонню, а я її знаю ліпше, та не тут місце її обговорювати». А чоловік хотів іменно сказати те, що сам перетерпів. На зборах «Просвіти» мав Окуневський промовити за тим, щоб до праці просвітньої притягано й людей з молодшого табору, його закричали: «Ні! ніколи!» Се, мабуть, було й причиною, що Окун[евський] на зборах Нар. ради не промовляв! Впрочім, він про себе швидко має написати Вам. Певна річ, що з нашого боку зле зроблено, що ніхто й не трібував викликати дискусію над діяльністю й програмою Народної ради, тим більше, що й друкованим словом не швидко можна буде обізватися і прийдеться хіба ждати до слідуючих зборів, де можна буде порівняти програму з тою роботою, яка за той час буде зроблена. А до того часу треба буде хоч якою брошуркою обізватися.

«Читальні» загалом дуже подобалися, особливо в Коломийщині. Правда, грошей поки що зібрано мало, але хоч то добре, що книжка не конфіскована і розходиться. Слідуючу книжку зачну друкувати, може, ще сього місяця.

Дуже мене врадувало те, що Ви пишете свої споминки про Галичину і огляд своєї праці про неї за цілих десять літ. Коли тільки ся робота буде у Вас готова, то присилайте, я готов надрукувати її хоч зараз по «Козаках», т. є. на першу книжку другої серії. З тексту Вашого буде видно, що треба буде додати для повноти картини, а коли вийде так, що одна Ваша робота заповнить цілу книжку, то й ще лучче.

Хотів би я зладити для «Наук[ової] бібл[іотеки]» статтю про панщину в Галичині за часів Австрії й про її знесення. Начерк роботи про сю річ є вже у мене готовий, а в бібліотеці Оссолінських є множество прецікавого рукописного матеріалу, жаль тільки, що переважно недоступного (Kętczyński просто держить у себе і не хоче дати, каже, що не переплетене — і таке у нас лучається!). Та все-таки й сього, що є доступне, доволі для того, щоб кинути багато нового світла на справу панщини і її знесення (а знесення те властиво ще й досі не скінчилося!). Жаль тільки, що, роблячи цілий ранок у «Kurjerі», я дуже мало маю часу на працю в бібліотеці. Та все-таки надіюсь, що зроблю хоч першу половину праці до літа, так, щоб пішла по статті Терлецького, сли ще стаття тота буде.

Щиро кланяюсь Вам і поздоровляю.

Ваш
Іван Франко.

92. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

[*Львів, 6 лютого 1888 р.*]

Шановний друже!

Пані Лешова принесла нам книжку і при тім мала Ваші фотографії. Ми позволили собі взяти одну до свого альбому, так, як Ви нам обіцяли.

Поздоровляємо Вас усіх.

Ваш
Іван Франко.

93. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *16 лютого 1888 р.*

Дорогий друже!

Не писав я до Вас, бо справді хлопець був хворий, відтак прийшли хлопоти з розсилкою «Читалень», котрих половину якось ми розкинули між людей. Щоправда, грошей ще нема, але зате хоч книжки не лежать. Книжка Ваша загально сподобалась, можна сказати навіть, що зробила велике враження. Коли-то ми здобудемось на другу таку?

На слідуючу книжку (4—5) піде «З науки про релігію», далі «Козаки», і на тім закінчиться перша серія (6 томиків). На початок серії другої надіюсь дати річ цікаву — споминки Драгоманова про Галичину з додатком матеріалів до біографії Федьковича (його листів, споминок про нього других людей і т. ін.). За тою книжкою повинна піти робота Остапова, а там, може, й я стягнуся з своєю «Панщиною». До «Козаків», котрі вийдуть замалі на одну книжку, думаю я додати або переклад драгоманівських «Пісень про панщину», або відділ «Вістей з Галичини», куди увійшла би стаття Кобринської про Цеглинського критику на альманах жіночий і, може, ще дещо. Ваше «Москалофільство» буде, мабуть, мусило заждати аж до надрукування роботи Остапової.

Щодо «Панталахи», то замітки Ваші правдиві, і його прийдеться ще добре таки переробити. Не згоджуюсь з Вами в тім тільки, що треба було в саму фігуру Панталахи вложити черточку, котра б мотивувала його втеку. Мені здається, що втека ся досить мотивована. Впрочім, при переробці воно покажеться. В другій часті вийшла слабизна, раз, для того, що Вислоух декуди поврізував (в однім місці викинув цілі три сторони рукоп[ису]), а друге, для того, що внаслідок сього я був знеохочений.

Як Ви живете, і чи скоро будете у Львові? Чи передали «Читальні» крак[івським] акад[емікам]? Познакомтеся з Колессою і налягайте на нього, щоб списав дещо з слів Кобилянського про Федьковича.

Цілую Вас сердечно. Жінка Вам кланяється.

Ваш Ів. Франко.

16/2 1888

94. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 22 лютого 1888 р.

Шановний добродію!

Жду присилки Ваших робіт, т. є. передмови до релігій, рецензій для «Kwartalnika» і «Споминок». Поки що посилаю Вам короткий огляд того, що було зо мною і що я писав белетристичного від 1880 до тепер. Про рік 1879 ніщо говорити.

Є у мене до Вас одна просьба, та боюсь з нею до Вас і підступати. Задумав я робити докторський екзамен з української літератури і на тему для дисертації вибрав Шевченків «Сон», а властиво: чим була в сучасній російській літературі й відки взялася політична поезія Шевченкова? Придивившися до звісних фактів Шевченкового життя до 1846 року, насувається тут багато питань: яка була освіта Шевченкова, що він читав, з ким знався і хто мав на нього які впливи? Відки взялось слов'янофільство Шевченкове, котрого сліди бачимо вже 1841 («Гайдамаки») і 1843 («Гайдай»)? Звертаючись до деталей, котрі важно було б знати для моєї цілі, називаю ось які:

1) Що за чоловік в суспільно-політичному погляді був Гребінка і який взагалі був кружок українців, що тоді (1840—1843) громадився в Петербурзі?

2) Чи і який був тоді в Петербурзі кружок поляків, і чи є які сліди знакомства з ним Шевченка?

3) Що таке був журнал «Маяк» тих років?

4) Чи є які фактичні сліди зближення Шевченка з слов'янофілами московськими або хоч знакомства його з недрукованими меморіалами Погодіна? (Маб[уть], ні).

5) Що треба думати о генезисі «Истории русов»?

6) Чи звісні які деталі про знакомство Шевченка з Ник[олою] Маркевичем і Бодянським? (Чалий не подає майже нічого, а з листів Шевченка видно, що вони були «великими друзяками» з Марк[евичем]). Що таке були Маркевича «Украинские мелодии» (1835)?

7) Що таке був Афанасьєв-Чужбинський і наскільки вірними можна вважати його споминки про Шевченка і про Україну сорокових років? Я не знаю книжки А[фанасьєва]-Чужб[инського], а знаю тільки виривки з неї у Чалого; мені здається, що реляції ті хоч правдиві, але дуже односторонні і поверхові.

8) Що таке був з соц[іально]-політ[ичного] погляду Брюллов, і де би можна прочитати про нього що-небудь докладне?

Крім отсих питань смію предложити Вам ще просьбу: чи не можна би дістати у Вас в позику хоч на тиждень книжечки Афан.-Чужб. про Шевченка? За її цілість я ручаюсь і зверну в найкоротшім часі. А друге: чи не могли б Ви вказати мені яких книжок або хоч статей про стан української суспільності в першій половині 40-х років, відки б можна доповнити те, що розказує Чужб.? Чи є що такого в книжці Шульгіна «25-летие Юго-зап[адного] края»? Якби були у Вас які російські журнали 1838—1844 років, то чи не могли б Ви виписати мені їх зміст, щоб можна було знати, чим займалася тоді інтелігентна верства російська? Про все це я писав уже й до Києва й до Петербурга, та крім деяких книжок від Трегуб[ова] («Життя Бєлінського» Пипіна та Афан.-Чужб. «Подорож по Укр[аїні] Зап[адній]», «Воспомин[ания] про Шевч[енка]») та письма від Пипіна про відносини Бєлінського до Шевч. — нічого не получив. А у мене є крім Чалого, «Основи» та російських творів Шевч., що видала «Киевская стар[ина]» —дуже мало дечого про Шевч. («Жизнь Куліша» в «Правді» і передне слово до «Хуторної поезії», інші матеріали в «Правді», ті матеріали, що були в «Киевской старине», і одна стаття «Истор[ического] вестн[ика]» про польські агітації 1846 р.). Знайдеться, мабуть, дещо і в «Русской старине», що є в Оссолінеум. От і весь мій матеріал, коли не рахувати «Молодика», «України» Куліша, «Укр[аинского] вестн.», що є в бібл[іотеці] університ[ету]. Певно, що й сі речі добре використати значило б багато, та се, мабуть, не моєї голови діло.

У нас нема нічого нового. В «Братстві» відбуваються тепер за ініціативою Коцовського відчити і дискусії, в котрих приймемо часть і ми з Остапом. Швидко має бути розбирана програма Народної ради. Я бажав би здобутки тої дискусії опісля списати і надрукувати в «Наук[овій] бібл[іотеці]», в «Вістях з Галичини».

Засилаю Вам разом з жінкою щире поздоровлення.

Ваш
Ів. Франко.

22/II 1888
Львів, ул. Зиблікевича, ч. 10

95. ДО ЙОЗЕФА КОРЖАНА

Львів, 15 березня 1888 р.
We Lwowie, 15.3 88

Szanowny Panie Redaktorze!

Zawezwany przez przyjaciela mego Frantiszka Řehoŕa do współudziału w opracowaniu nowego «Naučneho Slovnika» czeskiego, pospieszam przesłać na ręce Szanownego Pana parę artykulików, dotyczących literatury i kultury rusińskiej. Z polecenia p. Řehoŕa napisałem je po polsku. Jeżeliby Szanowny Pan reflektował na obszerne uwzględnienie literatury, historii, kultury i etnografii rusko-ukraińskiego (małoruskiego) narodu, to mógłbym zorganizować w tym celu pracę, werbując do niej kółko znajomych mi rusińskich historyków, etnografów, lingwistów i literatów (mam na myśli głównie pp. Antonowicza, Dragomanowa, Naumenko, Żyteckiego, Wołkowa, Pawlika, Terleckiego, Oleśnickiego, Kobryńską) i myślę, że potrafilibyśmy tę część nowego Słownika reprezentować daleko lepiej, niż to miało miejsce w Słowniku Riegera. Ważnym jest tylko to, by Szanowna Redakcja w sprawach słowiańskich stała twardo na stanowisku zajmowanym tak zaszczytnie przez p. Jelinka, na stanowisku równouprawnienia (na razie przynajmniej w dziedzinie myśli, kultury, nauki i literatury) wszystkich plemion słowiańskich i pozwoliła każdemu z nich wykazać się przed światem słowiańskim z tym, co wytworzył i co ma dodatniego, ludzkiego, postępowego. Na tym gruncie najprędzej i najpewniej nastąpi ogólne porozumienie.

Oczekując rychłej odpowiedzi (proszę pisać po czesku), dodaję jeszcze, że w tych dniach wyślę dalsze artykuliki «Aleksandrow — do Antoni». W razie, jeżeliby prace moje były przyjęte, prosiłbym o wysłanie mi pierwszych zeszytów Słownika, bym mógł o nim podać wiadomość do «Kuriera Lwowskiego», którego jestem współpracownikiem, dalej do «Prawdy», «Głosu», «Kraju», «Kwartalnika historycznego» i «Kijewskoj Stariny», których jestem korespondentem.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem gotowy do usług

Iwan Franko.

Lwów, ul. Zyblikiewicza, N 10

Шановний пане редакторе!

Запрошений моїм приятелем Франтішком Ржегоржем до співучасті в опрацюванні нового чеського «Наукового словника», спішу переслати Вам кілька невеликих статей, які стосуються української літератури і культури. За дорученням п. Ржегоржа я написав їх польською мовою. Якби Ви бажали ширше представити літературу, історію, культуру і етнографію русько-українського (малоруського) народу, то я міг би організувати для цієї мети роботу, залучаючи до неї знайомих мені українських істориків, етнографів, лінгвістів і літераторів (маю на увазі передусім п. Антоновича, Драгоманова, Науменка, Житецького, Волкова, Павлика, Терлецького, Олесницького, Кобринську), і думаю, що ми зуміли б цю частину нового словника представити набагато краще, ніж це мало місце в словнику Рігера. Важливо те, щоб шановна редакція в слов'янських питаннях твердо дотрималася думки, яку з честю відстоював п. Єлінка, а саме — рівноправності (поки що в ділянці думки, культури, науки і літератури) всіх слов'янських народів, і дозволила кожному з них виступити перед слов'янським світом з усім тим, що він створив і що він має позитивного, гуманного, прогресивного. На цьому грунті настане найшвидше і найпевніше загальне порозуміння.

Чекаючи на швидку відповідь (прошу писати по-чеськи), додаю ще, що цими днями я вишлю подальші невеликі статті «Александров — до Антонія». У випадку, якби мої праці були прийняті, я просив би вислати перші зошити словника, з тим щоб я міг подати про них замітку до «Кур'єра львовського», з якими я співпрацюю, а також «Prawdy», «Głosu», «Kraju», «Kwartalnika historycznego» і «Киевской старины», в яких я працюю кореспондентом.

Залишаюся з глибокою пошаною,
відданий Вам
Іван Франко.

Львів, вул. Зиблікевича, № 10

96. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *19 березня 1888 р.*

Вельмишановний добродію!

Простіть, що так довго не одповідав Вам за всякими гризотами й клопотами. Зате сьогодні збираю цілу в'язку звісток.

Ваша рецензія на Стодольського прекрасна і для нас, галичан, а навіть для панів при Академії Краківській під не одним зглядом — новина. Вийшла ж вона як на рецензію трохи задовга; я, мабуть, забув написати Вам, що в «Kwartalnik'u» рецензії найдовші — 8 сторінок 8°, а Ваша буде, може, й два рази стільки. Та на сей раз я надіюсь

вихлопотати в редакції, щоб помістили її в відділі статей. Друге діло: прийшла вона запізно для тої книжки, що вийде з кінцем марта, і буде надрукована аж у тій, що вийде з кінцем юня. Я просив би Вас конче для тої книжки дати ще хоч дві коротші рецензії (от так по 4 карти Вашого письма), а іменно на Петрушевича і «Читальні». Збірничок пісень, про котрий я Вам згадував, рецензував я сам, бо треба було поспішити; всякі дальші матеріали того роду засилатиму Вам. Щодо заграничних фольклористів, то діло стоїть так, що «Kwartalnik» яко посвячений спеціально історичній літературі польській, а в дальшім ряді руській, обширних справоздань о заграничних працях того роду друкувати не може. Взагалі відділ літератури заграничної в ньому дуже маленький, так що Вам прийшлось би ограничитися короткими замітками віршів по 50 до 100 на книжку.

«Kwartalnik», усі книжки, що досі вийшли, вишле Вам редакція, скоро тільки переклад Вашої статті буде прийнятий до друку, а я надіюся виготовити його ще сього тижня. О тім, що стаття буде прийнята, я не сумніваюся. Книжки вишлють Вам на рахунок гонорару; решту гонорару виплатять по виході книжки.

Що Стодольський — Кониський, се Ви вгадали. Але Ліске — не піп, а світський чоловік, ученик Вайца. Він уже два роки в університет не ходить, а можна сказати, повільно вмирає, а все-таки за той час видав два томи «Актів гродських і земських», держить у себе в хаті семінар історичний і видає «Kwartalnik», да так, що не тільки перечитує всі надсилані статті в рукопису, але й усі три коректури.

З друкуванням книжечки про релігії я ще здержуюся якийсь час. «Читалень» розіпхав досі ок[оло] 300 прим[ірників], та грошей виручив ледве яких 20 гульд[енів]. 120 заплатив власнику, приходиться почекати, поки хоч що-небудь стягну з продажу «Читалень». З моїх зарібків приходиться запомагати батька, що недавно погорів, прийшлось помогти Остапові, що состоїть без зарібку, і ще одному емігранту (тому самому, що перекладував колись у «Зорі» Короленків «Ліс шумить»), він тепер у Цюріху. З романом, що я заслав на премію в Варшаву, досі нічого не чувати, хоч речинець (1 марта) давно минув. Ну, та я не зовсім іще стратив надію. Значить, діло таке, що про релігію зачну друкувати тоді, як Ви пришлете своє передне

слово і мій переклад «Програми». Переклад статей Верна зроблений уже.

Від Окуневського я дістав «Пісні про панщину» і напишу о них до «Kwartalnika». «Буняка» не дістав, але читав його в «К[иевской] стар[ине]». Жаль, що Ви не звернулися давніше до декого в Галичині, тут можна би було познаходити ще деякі усні перекази про Буняка, особливо в горах. Я пригадую собі, що бачив дещо такого записано у Ізидора Пасічинського. Я напишу до нього, а також ще до деяких знайомих у горах, а коли б удалось мені дещо зібрати, то приложу до рецензії.

Ваша замітка про правопис читана була в Науковому кружку в «Братстві»,— реферат про неї взяв Коцовський. Я думаю надрукувати її в прилозі до «Козаків» (вони на одну книжечку «Наук[ової] библ[іотеки]» замалі), а може, можна буде в тій же книжечці дати й оригінал Вашої рецензії на Стодольського — і так «Kwartalnika» мало хто з русинів читає. Надіюсь, що Ви против такої комбінації нічого не будете мати.

Вашу виписку з програми Костомарова і Вашу замітку я репродукував майже дослівно в «Kurjeri» в статті про панславізм. В статті тій багато фактичних помилок, особливо в початкових частках, та все-таки вона зробила тут враження, і ті н[оме]ри «Kurjera», де вона друкувалася, розпродувано зовсім, хоч і друкувалися в збільшенім числі екземп[лярів]. Для поляків було в ній много нового, особливо для львівських. Біда тільки, що конфіската не дала мені довести її як слід до кінця, т. є. розібрати полеміку проти Вашої програми в «Вестн[ике] «Нар[одной] воли», а опісля роздивити «Свободу» і «Самоуправление». Що се за така баламутна у Вас «Свобода» виходить? Я думаю, що після Ваших статей неможливо вже буде росіянам подавати руку полякам через голови українців, литовців, білорусів і пр., аж вони тут і є. А вся іронія в тім, що поляки, вважаючи їх нігілістами, якраз і відтручують сю руку. Стоїло труду!

Щире спасибі Вам за замітки про Шевченка. Пишу до Пипіна, щоб зробив копію листа Бєлінського про Шевч[енка]. Жду також од Вас книжечки Афанасьєва-Чужбинського. Чи Ви получаєте «Истор[ический] вестник» — там в 1886 р. в янв[арі] була стаття Гаршина про Шевч. в ссилці «по новим документам» — так от цікаво, що се за документи і чи не кидають вони якого світла взад? Впрочім, я маю думку виписати сю книжку «Историч. вестника».

Чи Ви бачили новий журнал «Пантеон литературы»? Се, кажуть, штука дуже гарна. Я вже написав в ред[акцію] «Kraju», щоб виписали його для мене, і хотів би, коли се буде можливо, заслати туди в російськім переводі свої очерки з історії руської літератури в Галичині, котрі мені попаскудила редакція «Głos'y», викидаючи цитати і даючи текст з великими похибками друкарськими. Я б їх переробив і заслав туди, може б удалось би нав'язати зносини з редакцією, щоб получати хоч книги, які там виходять важні для нас.

Я послав Вам «Молодик», будьте ласкаві, використавши, звернути мені разом з збірними томами, в котрих є брошури Zittel'a. Якби Ви були ласкаві прислати мені крім того (під бандеролями) «Громади», т. IV, V і оба н-ри журналу, а також «Нові укр[аїнські] пісні», і «Историч[ескую] Польшу» і «Воли», то дуже був би Вам вдячний. У мене тут таке роздоріжжя, що ніколи не можу втримати свойого екземпляра в бібліотеці, все якийсь земляк, чи свій, чи заграничний, забере.

На днях позбувся навіть празького видання Шевченка, так що на встид не маю в бібліотеці повного «Кобзаря», і, мабуть, прийдеться чекати аж на Ваше видання. А як воно стоїть? Чи посунулося що-небудь наперед і кільки гульденів потрібно би на його цілковите і скоре викінчення? Їй-богу, якби так щастя всміхнулося мені і поляки в Варшаві дали премію за роман, то я з усього готов дати мою половину на «Кобзаря». А як у Вас діло стало з передмовою? Мені здається, що при такім виданні, як Ваше, конечна річ була би дати те, що німці звуть apparatus criticus[1]: звістки про рукописи і видання, після котрих зроблений текст. Як Ви поступаєте з варіантами? Чи даєте їх під текстом, чи при кінці кожної п'єси, чи при кінці книжки? Послідне видається мені зовсім не відповідним, радше в такім разі зовсім відкинути варіанти. В передмові слід би також перевести докладну, по змозі, дискусію над хронологією і автентичністю деяких п'єс («Полуботко», «В альбом», «Сестрі»).

Чи читаєте Ви біографію Шевч. в «Зорі»? Лупить бідний Огоновський всякі деталі, які знає, мішаючи важне з неважним десять раз гірше Чалого і не дбаючи про хронологічні несообразності вроді, напр., того, що в одній

[1] Критичний апарат *(лат.)*.— *Ред.*

шпальті каже, буцімто Шевченко понаписував найкращі свої твори як «Г у с а», «Посланіє» і т. ін. під впливом ідей Кирило-Мефод[іївського] братства (1846 р.), а недовго перед тим за іншим джерелом написав, що «Г у с» написаний був 1844, перед знакомством з Костомаровим. Казав мені Коц[овський], що Цеглинський мав писати до Вас з просьбою о сотрудництво в «Зорі» і що Вам «Зорю» висилають. Чи се правда?

З Києва просять мене писати до «К[иевскóй] стар[ины]». Я написав замітку про «Читальні», та боюсь, що цензура не пустить. Я писав так, що, напр., цензура варшавська пустила б, та в Києві інші порядки. Для дальших н-рів я думаю зладити переробку своєї новели про єзуїта «Чума», тої що була в «Przegląd'i społecznym».

Ще одна в мене до Вас просьба. В Празі почав виходити накладом Otto новий словник научний. Редакція його звернулася до мене з просьбою єднати співробітників для сього словника між українцями, котрі писали б про укр[аїнську] літературу, культуру й етнографію. Поки що я думаю, що для Галичини крім Ржегоржа, мене, Павлика, Остапа і ще декого з молодих (Коц[овський] відказався, обурений тим, що запросини не надійшли до Огоновського!) не треба буде нікого. Звертаюся до Вас з просьбою — взяти на себе Україну. Іде о то, щоби давати коротші замітки про поодиноких писателів і лиць історичних, про поодинокі важніші в історії і культурі місця, ріки, гори, пам'ятники і пр., а також обширніші огляди в статтях таких, як «Україна», «Козаки», «Думи» і т. ін. Словник сей обчислений на великий розмір — зошитів около 300 Щомісяця виходить 3 зош[ити]. В дотеперішніх трьох зошитах є статті від А — Acta (стор. 144). Мені здається, що сотрудництво при сьому словарі не займе Вам багато часу, а все-таки дати може і Вам, і ще декому при Вас хоч невеличкий, та регулярний заробіток. Як самі побачите, діло се не енциклопедія Ерші і Грубера, не вимагає статей учених ані дослідів оригінальних, а більше коротких, зжатих заміток. Я на перший раз дав від себе статейки про Афанасьєва-Чужбинського (1 стор. письма), по Петрову, далі про маляра Алімпія по Патерику і Яковлеву, про Айталевича (Вітошинського), писателя гал[ицького], і про будівничого Алексу (по Костом[арову] і Іловайському). Такі самі короткі замітки дам про обох Александрових (Олельковича і сучасного), трохи довшу річ зладжу про Ангело-

вича, а з Петрушевича повикопую про єпископів Антоніїв, котрих у нас було пару штук. Остап і Величко займуться географічними речами, а Вас я просив би для букви А наразі о ширші замітки (коли треба) про Антонія Печерського, Антоновича, «Акты Юго-Зап[адной] Росс[ии]» і «Архив», видаваний в Києві. Коли крім сього найдете ще дещо на літери Ав — до Ант., то будьте ласкаві або нам вказати, або самі написати. Далі, здається мені, треба би було докладніше обробити: «Апокризис», «Апокрифи руські», не знаю, чи є і чи стоїть оброблення южноруська «Александрія» — і т. ін. Про «Адельфотес» написав Ржегорж за Огоновським. Коли буде Ваша воля взятися до сеї роботи, то будьте ласкаві сповістити мене, що б я міг завідомити редакцію, щоби вислала Вам видані досі випуски «Словника». Свої замітки прошу присилати на мої руки, тут ми їх переведемо і зашлемо в Прагу. Я дуже бажав би, щоб Ви не відцуралися сеї роботи, а коли змога, притягли до неї й ще кого з Ваших знакомих (Вовка, д[обродій]ку Ліду, може д[обродіїв] Мокрієвича і Масл[ова]-Стокіза, коли з ними маєте зносини). Гонорар редакція висилатиме Вам прямо по виході всякого випуску, а може, помісячно, напевне ще не знаю. З великим бажанням дожидаю Ваших споминок і ще раз прошу Вас не стіснятися: будь-що-будь, а записки Ваші надрукую, не змінивши ані одного слова. А конфіскати також нічого лякатися, коли книжка буде обширна.

Жінка моя дякує Вас за пам'ять про нашого малого. Він уже починає говорити, звісно, своїм язиком, і дуже її радує. Не знаю, що се за знак, що так любить папір їсти: я міркую, що як собі змалку понапсує живіт папером, то опісля відцурається всякого писательства. Була у нас на днях пані Кобринська і запросила жінку з дитиною до Болехова на той час, коли відлучати, бо тут годі о молоко. А на літо ми міркуємо вибратися на місяць в Дидьову, коли мені удасться получити відпустку з «Kurjera». Поздоровляємо Вас щиро з усією сім'єю.

Ваш
Ів. Франко.

Ул. Зиблікевича, ч[исло] 10
19/3 1888

97. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО

Львів, 19 березня 1888 р.

Вельмишановна пані!

Користаючи з Вашого колишнього дозволу, пишу до Вас по-руськи. Поперед всього щиро дякую Вам за ласкаву пам'ять. Панні Семашко з найбільшою охотою даю (а властиво поновляю даний Вам) дозвіл перекладати мойого «Захара Беркута». Дуже прошу прислати мені ті номери «Dziennika Łódzkiego», де було «На дні». Панна Семашко, певно, не знала, що сеї повістки робились уже два переклади польські: один був друкований (та не скінчений) ще в р. 1880 в львівській робітницькій газетці «Praca», а другий вийшов цілий в р. 1886 в тутешнім журнальчику «Przegląd społeczny», а також осібною відбиткою. Сей другий переклад посиланий був в своїм часі до Варшави до «Przeglądu tygodniowego» і до Петербурга до ред[акції] «Kraju», але обі редакції звернули рукопись, говорячи, що цензура не пропустила. Чи мала ж би цензура в Лодзі бути ліберальніша, як в столицях?

Панну Семашко прошу увідомити, що словник русинсько-польський не був ані заповіджений, ані досі не вийшов. Вийшов тільки словник русинсько-німецький. Коли б п. С[емашко] не знала яких слів в моїй повісті, то прошу її списати ті слова на карточці і заслати мені, а я в найкоротшім часі перешлю їй виклад їх на мову польську.

Дуже буду вдячний Вам, шановна пані, за присилку Ваших многоцінних творів. Рад би я віддячитися Вам тим же і з свого боку, та що, коли вбога моя муза нічого такого не творить, що стоїло б Вашої уваги. Видав я минувшого року томик своїх віршів, між котрими є також обширна поема «Панські жарти». Дуже я рад би про сю річ почути Ваш суд, та що ж, коли книжечки моеї до Вас не пускають. Приходиться хіба слати Вам в листах аркуш за аркушем. Сьогодні для проби посилаю початок.

Чи можна просити Вас о одну велику ласку: щоб Ви зволили прислати мені свою карточку. Обличчя Ваше я видав вправді в ілюстраціях, але хотілось би мати Вас між тими, котрих приязнь найдорожча для мене.

Прошу передати панні Семашко мій низенький поклін. Щиро поздоровляю Вас

готовий до услуг Іван Франко.

Львів, 19/3 1888, ул. Зиблікевича, № 10

98. ДО О. С. ЛАШКЕВИЧА

Львів, 4 квітня 1888 р.

Вельмишановний пане редактор!

Посилаю Вам оце дві рецензії на «Галицько-руську бібліографію». Щодо язика і стилю лишаю Вам повне право змінювати і поправляти, як Вам треба, бо я по-великоруськи хоч читаю добре, але писати досі не пробував.

На днях вишлю для відділу «Известия и заметки» деякі додатки до статті проф. Сумцова о апокрифах. Матеріали лежать у мене давно, та нікуди їх було приткнути. Надіюся, що Ви не відмовите їм місця в своєму журналі.

Для дальших номерів, крім рецензій, я пришлю два листи Бодянського до Бельовського з заміткою про них і дальші матеріали апокрифічні.

Чи ладить у Вас хто розбір книги проф. Потебні о колядках? Деякі свої уваги про сю книгу міг би я прислати (ураз із деякими новими матеріалами), але не так швидко, може, через місяць, абощо, коли вспію прочитати, а вона читається нелегко.

Чи надрукували б Ви статтю про розвій галицько-руської літератури або про який-небудь один її момент? Я міг би заслати яку частину з обширної роботи рукописної О. Терлецького про розвій русинів 1772—1872 р.

Остаюся з правдивим поважанням
готовий служити

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10
4/IV 1888

99. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 16 квітня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Дуже зрадував мене Ваш лист з 31 мая, і я щиро дякую Вам за Вашу готовість, з якою Ви одкликнулись на мою просьбу, передану Вам через М. П.

З словарем Otto діло ось яке. Спеціального проспекту він не видав, і діло його, хоч заложене на великий розмір (300 зшитків по 4 листи кожний), все-таки здається мені

більш книгарським ділом, ніж науковим. Та проте редактор його д. Коржан просить писати коротші або й довші звістки: про писателів, артистів, лиця історичні, важніші місця, пам'ятники історичні і культурні. Досі вийшли 4 зшитки А — АДЕ. Коли б ласка Ваша була писати туди, то я просив би Вас в короткому часі (до місяця, абощо) ось про які статті: Акти, Антонович, Андрусівський трактат, Антоній Печерський, Антропологія України, Ахтирка. Статті такі, як про Антоновича, антропологію і пр., повинні бути трохи довші — границі видавець не кладе, хоч по економії цілого міркую, що біографії можуть обнімати 1—2 сторон друку (в два стовпці, формату лексикона), а статті про моменти історичні і культурні, про стан певної науки і проч. можуть бути і вдвоє, втроє або й четверо довші. Думаю, що такі статті, як Україна, козацтво, Хмельницький, Шевченко і т. і., можуть обнімати хоч і по два листа друку.

До співроботи в сьому словарі я запросив Остапа і ще одного молодого географа, Величка. Думаю, що нас чотири, числячи сюди й Вас, можемо постачити часть українську так, що не будемо мати встиду перед прочими слов'янами.

Щодо гонорару, то Ви будете мати діло з самим Otto. Платити він платить і то зараз по видрукованні статті, але кільки платить, сього ще не знаю. В усякім разі я міркую так: послати кілька статей, хай надрукують, а коли б гонорар показався несхожий, то можна буде або поторгуватися, або й відступити. Я з свого боку торгуватися не буду, а запитувати редактора про гонорар, заким ще до діла дійшло, було якось ніяково.

Щодо того, як писати, то зробіть ось як: пишіть по-українськи і присилайте до мене, а я перекладатиму і посилатиму в Прагу. А тепер скажу про Вашу роботу. Може, Вам звісно, що зачав я торік видавати «Наукову бібліотеку». Тугенько йде це видання, поки що вийшли всього дві книжки, а матеріал є ще на дві невеличкі. В тій бібліотеці я хотів би видати й Вашу роботу, і коли б Ви були такі ласкаві взятися переглянути свою рукопись, то робіть так, щоб до осені могла вона бути готова до друку. Коли вийде на 20 аркушів друку, то ліпше буде розділити на дві частини, так щоби ціна одної книжечки ніяк не вища була 50-ти кр[ейцерів]. Всяка більша книжка у нас дуже туго йде. Не знаю, чи доходили Вас наші видання — «Наукова

бібліотека», «З вершин і низин», «Веселка», «Жіночий альманах» і т. ін. Якщо ні, то будьте ласкаві написати мені, що Вам треба заслати.

Остап живе у Львові. Він скінчив права, поробив екзамени і оце вже відбув рік служби у суді — був помічником у того самого судді, що колись провадив наше слідство. Про «Січ» теперішню мало маємо відомостів.

З Белеєм у нас вийшло таке, що ми й не видаємося, хіба що на улиці. Дуже він в консерватисти вдарився і вважав першим ділом свого навернення на нову віру — кинути болотом на тих, з ким колись ішов рука об руку. Жалко чоловіка, але історія се така звичайна, що годі їй дивуватися.

З Україною у мене є деякі зносини — може, Вам звісно, що я оженився на Україні і зробився шурином Є. К. Трегубова, мабуть, трохи знайомого Вам. Так от з ним у нас є зносини, а тепер заводяться й з «Киевской стариной», куди я бажаю засилати деякі звістки про галицько-руські видання і деякі матеріали до історії нашого письменства (апокрифи, давні вірші, пісні народні і т. ін.). Коли оті мої зносини можуть Вам в чім-небудь придатися, то я з великою охотою готовий служити Вам посередником.

Пишу до Вас так коротко, бо надіюсь, що переписка наша поведеться тепер правильно й часто. Чи буду я міг просити Вас від часу о деякі услуги, приміром, о вишуканні і закупленні для мене такої або другої книги де-небудь в антикварні. Мені не раз буває потрібно роздобути яку книжечку — платити ціни склепові дуже солоно, а як бачу по Рейсу, в Парижі можна антикварським способом значно дешевше купити таке саме видання.

Засилаю Вам моє щире поздоровлення й мій поклін

Ваш Іван Франко.

Львів, 16/4 1888,
ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

100. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО

Львів, 18 квітня 1888 р.

Wielce Szanowna Pani!

Najmocniej przepraszam, żem się tak opóźnił z podziękowaniem za łaskawie nadesłaną mi fotografię i cenne książki. Czekałem na list pani Wyrzykowskiej, bym mógł razem do-

nieść Szanownej Pani o rezultacie tej sprawy, w której mię Szanowna Pani prosisz o pośrednictwo. Otóż właśnie przed kilkoma dniami otrzymałem list od pani W[yrzykowskiej], w którym donosi mi o swych tłumaczeniach dzieł Szanownej Pani na język rusiński (małoruski) i oświadcza, że chciałaby je we Lwowie drukować. Bez kwestji byłoby to bardzo dobrze, i ja, tak samo jak moi rodacy na Ukrainie, czujemy dobrze potrzebę tłumaczenia na nasz język osobliwie rzeczy tak świetnych i z takim ciepłem serdecznym pisanych, jak powieście Szanownej Pani wzięte z życia ludu białoruskiego. Tłumaczeniu tych utworów i wydawaniu ich po-rusińsku nietylko przyklasnąłbym szczerze, ale gotów jestem nieść wszelką możliwą mi pomoc. Niestety jednak pani W[yrzykowska] zbyt różowo zapatruje się na tutejsze stosunki wydawnicze i myśli zapewne, że dość jest rzecz dobrą przetłumaczyć i posłać do Lwowa, a już ona tam jakoś wydrukowaną będzie. W tem jednak niestety sęk. Nasza literatura dotychczas nie posiada żadnego wydawcy, który by mógł dać nakład na takie dzieła; istniejące u nas towarzystwa wydają tylko prace popularne, albo też prace naukowe s w o i c h ludzi. Powieści tłumaczone wydaje u nas tylko redakcja «Diła» w dodatku, ale i to 2—3 na rok i — z życia «pańskiego». Jakąże wobec tego pomoc przynieść mogę pani W[yrzykowskiej]? Jeżeli zechce drukować swe przekłady własnym kosztem, to w takim razie może decydować i względem czcionek, papieru, formatu i t. p. — i w takim razie gotów jestem służyć jej wszystkim, czego zażąda: zgodzę się z drukarnią, zajmę się bezpłatnie korektą, mogę jej książki trzymać na składzie lub dać w komis księgarniom, ale więcej chyba nic nie mogę. O tem wszystkim piszę też do niej równocześnie.

Odsyłam spis wyrazów z tłumaczeniem i niektórymi objaśnieniami. Załączam też dwa egzemplarze swej fotografii jako słaby dowód mego uszanowania dla Sz[anownej] Pani i dla panny Siemaszko, której życzę szczęścia i pomyślności na tej nowej drodze, na którą wstępuje. Dołączam też dalszy arkusz swych wierszydeł.

Pozostaję z uszanowaniem
gotów do usług

Iwan Franko.

Lwów, ul. Zyblikiewicza, N 10
18/4 1888

Вельмишановна пані!

Прошу вибачити, що я так опізнився подякувати за ласкаво надіслану мені фотографію і цінні книжки. Я чекав на лист пані Вижиковської, щоб мати змогу відразу сповістити Вас про наслідки тієї справи, в якій Ви просите мого посередництва. Отож саме кілька днів тому я одержав листа від пані В[ижиковської], в якому вона повідомляє мене про нові переклади Ваших творів на русинську (малоруську) мову і сповіщає, що хотіла б надрукувати їх у Львові. Без сумніву, це було б дуже добре, і я, так само, як мої земляки на Україні, виразно відчуваємо потребу перекласти нашою мовою особливо такі блискучі і з такою сердечною теплотою написані речі, як Ваші повісті з життя білоруського народу. Переклад цих творів і видання їх по-українському я не тільки щиро вітав би, але й готовий подати всіляку можливу допомогу. На жаль, одначе, пані В. надто рожéво дивиться на тутешні видавничі стосунки і гадає, напевно, що досить якусь добру річ перекласти і надіслати до Львова, а вже вона там якось буде надрукована. З цим, однак, на жаль, є труднощі. Наша література досі не має жодного видавця, який міг би випустити такі твори своїм накладом, існуючі у нас товариства видають тільки популярні твори або ж наукові праці своїх людей. Перекладні повісті у нас видає тільки редакція «Діла», в додатку, та й то дві-три на рік і з «панського» життя. Яку ж допомогу у цьому міг би я надати пані В.? Якщо вона схоче друкувати свої переклади власним коштом, то в такому разі може розпорядитися і шрифтами, папером, форматом і т. д., і тоді я готовий служити їй усім, чого вона забажає: домовлюся з друкарнею, займуся безплатно коректурою, можу тримати її книжки на складі або дати на комісію книгарням, — але більше, мабуть, нічого не зможу. Про все це одночасно я пишу також і їй.

Надсилаю список слів з перекладом і деякими поясненнями. Додаю також два екземпляри своєї фотографії як скромний доказ моєї пошани до Вас, до панни Семашко, котрій бажаю щастя і успіхів на тій новій дорозі, на яку вона вступає. Додаю і наступний аркуш моїх віршиків.

Залишаюся з пошаною
відданий Вам

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, н[оме]р 10.
18/4 1888

101. ДО О. Ф. ФРАНКО

[Львів], 10 травня 1888 р.

Дорога Олічка!

З картки твоєї бачу, що ти все ще гніваєшся на мене, інакше не можу собі вияснити, як могла б ти писати до мене і не згадати ані словом про те, як ви заїхали з Наг[уєвич] до Болехова, яке здоров'я твоє і малого. Правду кажучи,

я не зовсім добре розумію твій гнів, і розумів би його скорше в такім разі, коли б ти гнівалася на мене за занедбання обов'язку зглядом редакції, ніж за його сповнення.

З розпискою вийшло погано. Я аж в Дрогобичі пригадав собі, що взяв її з собою. Не знаючи видумати нічого ліпшого, я видумав таке: в Стрию лишив розписку у того касієра, котрому платиться за пакунки (вікно коло ваги), і просив його, щоб видав возик на другий день, коли хто по нього зголоситься, міркуючи що ви, як будете їхати, все-таки не залишите попробувати сього одинокого способу. Тепер бачу, що ви якраз про се не подумали, а звістити вас я не мав ніякої можності. Не знаю, що тепер діяти. Чи поїхати мені самому і відібрати возик — се могло би статися хіба аж в неділю — чи, може, поїде хто від вас. На всякий спосіб поїхати комусь треба. Напиши, що робити.

Я зайшов до др[укарні] 3/4 на осьму, хоч порядно змахався, та все-таки поспів на час і добре зробив, бо Рев[аковича] рано не було. Получив множество листя. Лист від Мані посилаю тобі, при нїому було 10 руб. Сьогодні получив лист від татуся. Радить лагодити роман для «К[иевской] стар[ины]». Значить, коли не понадобиться мій приїзд в неділю, проси паню Кобр[инську], щоб прислала рукопис.

З романом сим у Варшаві вийшло таке, що він властиво був hors concours[1]. Посилка попала в цензуру, там усе розпечатано і покликано редактора на допрос, одним словом, секрет розкрито. Я довідався про се случайно з третіх уст і зараз же написав в ред[акцію] «Kurjera Warszawskiego», по якого біса вона держить мій роман у себе півроку, і пригадав заразом про «Гаву».

Ти, може, чула, що Лопатинський в Роздолі умер. Ржегорж віджив, набрав надії, що йому удасться добитись до свого з Неонілою. Та не знаю, як воно вийде.

Дожидаю твого листа і цілую тебе разом з мальчиком.

Твій Іван.

Пані Кобринській і всім добрим знайомим шлю низенький поклін.

10/5 1888

[1] Поза конкурсом (*франц.*).— *Ред.*

102. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, 16 травня 1888 р.*]

Дорога моя Олічка!

Оце сьогодні одібрав листа од Кобринської, шукав карточки й од тебе, та нічого не найшов. Я розумію (і К[обринська] пише), що ти дуже зайнята з малим. А я тішився тим, що ти найняла для нього слугу і що тобі буде трохи вільніше. Невже-таки нічого з сього не вийшло? А дуже б треба тобі трохи віддихнути, а то ти чисто замучишся з тим хлопцем. Я оце хочу в суботу приїхати до тебе і перебути до неділі до вечора — погуляли б трохи, рибу б половили і проч. Звісти мене зараз по одержанні цього листа, чи получила ти возик (П[авли]ку сказано, що його зараз вишлють до Стрия) і чи не треба тобі чого привезти (грошей чи чого).

Ми з П-ком живемо тихо і смирно. Я зачав свою дисертацію і надіюсь швидко кінчити її, хоч усе-таки не так швидко, як зразу думав. Татусь прислав мені Чужбинського, з котрого я багато дечого скористаю. Від «Kurjera Warszawskiego» ще ніякої одповіді, хоча повість моя на конкурсі удостоїлася «wzmianki» (згадки) як річ, проявляюча талант, хоча й не зовсім добра. Ну, нехай їм цур, побачимо, які це ті «добрі» речі по їхньому осуду. Я дав роман свій читати Вислоуху, хоч і думаю, що він ледве прочитає його. Ну, та се побачимо. Сіть привезу тобі. Цілую тебе і мальчика кріпко-кріпко.

Твій Ів.

Другий листок одірви і дай Кобринській!

103. ДО О. Ф. ФРАНКО

Львів, 22 травня 1888 р.

Дорога Олічка!

Пишу до тебе в вільній хвилі в друкарні, бо дома лінь. Заїхав я до Львова щасливо, застав лист від Вовка з Парижа, котрий прислав пару статей до чеського словника, і лист від редактора «Kurjera Warszawskiego»: обіцає гроші за «Гаву», а про «Lelum і Polelum» нічого докладного не

пише, чи будуть друкувати, чи ні, відсилає мене до реферату суду конкурсового, котрий має бути опублікований незадовго. Грошей за «Гаву» поки що не дістав, але жду і не міняю тих рублів, що є, може, обійдусь до кінця місяця тими, що прийдуть. Кухарці ще не платив. Кониський з хлопцем обідають у нас, Василенко поїхав в неділю, не сказавши нікому ані слова. Здається, що й Кониський недовго тут буде. Завтра (в середу) він має з Огоновським іти до намісника, щоб той впевнив його, чи може їхати на село і не боятися ніякої зачіпки з боку властей. Коли намісник не впевнить його, то він зараз збирається і їде до Росії, в Крим. Умова, заключена з «Ділом», ані крихти його не обходить і не в'яже. «Діло» «Ділом», а здоров'я для мене важніше». В такім разі інтересно, чого було їхати до Галичини і возитися з принципами!

В неділю був Коцовський і балакав з Павликом. П[авли]к виніс з тої розмови переконання, що Коц[овський] оп'ять недужий. Мав він дуже нападати на мене, повторюючи свої idées fixes[1], що я хотів затягти його до співробітництва в «Поступі», визискати його силу і його капітал. Всіх, котрі зичили у нього гроші, підозріває він о змову з його братом в тій цілі, щоб задокументувати його мотовство і на тій підставі взяти його під курателю. Якісь погані, скриті заміри підозріває він і в тім, що я не прийняв від нього 50 гульденів, що він давав мені на вірші, «хоч — додає П-кові — якби він був прийняв ті гроші, я був би ще гірше думав про нього». Як бачиш, чисте нещастя, не чоловік.

Був вчора і Остап, каже, що дуже хорий на живіт, чи що. Бажав би виїхати на село, та боїться, що як поїде, то вже ні за що буде вернути і т. п. Я вже й не знаю, що йому радити і що казати: виджу тільки одне, що надіятися по нім якої-небудь роботи — се значить просити від бика молока. Про рецензію на бібліографію ані не згадував — і бог з ним!

Як же ти поживаєш, серденько моє? Чи не похолодніло у вас так, як оце нині тут похолодніло? Мабуть, вночі після мого від'їзду був в Болехові дощ? Як ти зробила з сіттю? Проси паню Кобринську, щоб виписала з болехівської книги гродської тоту справу про чоловіка, що вбив свою жінку, але виписала дослівно і прислала мені разом

[1] Нав'язливі ідеї (*франц.*).— *Ред.*

з оповіданням усним народним, о котрім мені згадувала. Я би сю річ обробив для «Киевской старины».

Оце і все наразі. Просив би я тебе, щоб і ти написала мені дещо, та боюсь, що у тебе часу не найдеться. Надіюсь, що хлопчик наш здоров, цілую його. Кланяюсь усім знакомим і добрим приятелям і цілую тебе, моя дорога Олькуха, з цілого серця.

Твій Ів.

Львів, 22/5 1888

104. ДО ЙОЗЕФА КОРЖАНА

Львів, 29 травня 1888 р.

Szanowny Panie Redaktorze!

Posyłam parę dalszych artykułów do Słownika, moich i P[ana] Wołkowa z Paryża, i upraszam Szanownego Pana wysłać panu Wołkowowi zeszyty Słownika, jakie wyszły dotychczas. P[an] W[ołkow] jest wybitny pisarz małoruski, etnograf i znawca krajów naddunajskich (Rumunii i Bułgarii). Dobrze by było, gdyby Szanowny Pan redaktor zaprosił go od siebie listem do dalszego współpracownictwa o rzeczach ukraińskich, rumuńskich i bułgarskich.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem
Szanownego Pana sługa

Iw. Franko.

Lwów, 29/5 1888

Adres p. Wołkowa jest następujący:
Monsier Theodor K. Volkov.
Paris.
Rue de Caire, 8

Шановний пане редакторе!

Надсилаю кілька дальших статей до Словника, моїх і п. Волкова з Парижа, і прошу Вас вислати п. Волкову випуски Словника, які досі вийшли. П. Волков — визначний український письменник, етнограф і знавець наддунайських країн (Румунії та Болгарії). Добре було б, коли б Ви листом від свого імені запросили його до

дальшої співпраці у справах українських, румунських і болгарських.

Із щирою повагою
Ваш покірний слуга

Ів. Франко.

Львів, 29/5 1888

Адреса п. Волкова:
Monsieur Theodor K. Volkov.
Paris, Rue de Caire, 8

105. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, 29 травня 1888 р.*]

Дорога Олічка!

Лист твій учора дістав і ще сьогодні хочу відповісти тобі кілька слів. «Веселки» ані паперу не посилаю, бо маю надію в суботу або в неділю приїхати до Болехова, скоро дістану вільний білет. Листів у мене небагато, вчора тільки получив лист з «Киевск[ой] стар[ины]» з рахунком за статтю: гонорару вийшло руб[лів] 10, а за екземпляр «К[иевской] с[тарины]» за весь рік відрахували 13 руб., значить, я ще в довзі у них, і довг той вони вищитають з гонорару дальших статей. Ну, та все-таки й це добре: за лист друку платять 25 руб. Виписуй, серденько, з архіву все, що тобі видасться цікавого,— усе те можна буде пооброблювати. Тільки що мене без тебе велика лінь напала, так тяжко мені взятися до роботи, хоч каменя глодати. Розпочав новелу для «Kur[jera] Warsz[awskiego]», та й годі скінчити, так само й дисертація не лізе наперед.

Щодо пісні про страшний суд, то боюсь, що це буде щось зовсім неінтересного. Я розпитувався не про пісню, а про оповідання. Кілька пісень про страшний суд, зовсім в церковному дусі, мені звісно, вони були много разів друковані, ну, та все-таки записати не вадить, може, паче чаянія, буде що-небудь інтересне.

Кониський сьогодні їде до Підбужа. Між ним а народовцями вийшла інтересна історія, котрої не описую, бо довго б балакати, а котру розкажу усно. Результат такий, що, мабуть, усе, і з «Ділом», і з «Зорею» треба вважати розбитим.

Грошей мені хватить до першого, тільки що кухарці ще не заплатив. Манині 10 руб. пішли, але з «Kurjera Warszaw-

skiego» досі не получив Від Кон[иського] получив 11 гульд[енів].

Кінчаю сей лист, бо треба ще бігти до Кон. Цілую тебе сердечно і мальчика, і поздоровляю всіх знайомих, а пані Кобринській руку стискаю.

Твій Ів.

106. ДО І. І. ШАРАНЕВИЧА

[*Львів, після 21 травня 1888 р.*]

Вельмишановний пане професор!

Перед трьома днями передав мені д-р Лісевич «Воззваніе» Інст[итуту] ставропігійського для перекладу на язык польський. Пересилаю доконаний мною переклад і прошу о доручення віддавцеві сеї рукописі гонорару в квоті 8 з[олотих] р[инських], на котрі долучую й квит.

При тій нагоді не можу не виказати мого здивования по поводу кінцевого уступу «Воззванія». Вступлення на престол Австрії цісаря Франца-Йосифа вважаєте Ви, вельмишановний пане професор, фактом, обіч хрещення Русі, найважнішим в нашій історії. Даруйте моїй ігноранції, але я абсолютно не бачу, на якій підставі се зроблено. Чим заслужився Франц-Йосиф для нашого народу? для Русі? Адже ж панщину дарував Фердінанд I, а Франц-Йосиф через свій декрет о індемнізації з р. 1852 покинув на наш народ тягар індемнізації, т. є. повернув ту ж панщину, тільки в іншій формі. Адже ж конституцію дав той же Фердінанд I, а Франц-Йосиф тільки скасував її, а коли по тяжких 10 літах був змушений її привернути, то учинив се в формі голуховщини й шмерлінговщини.

107. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, початок червня 1888 р.*]

Дорога Олічка!

Я не писав тобі, бо все збирався їхати до Бол[ехова]. Надіюсь бути у тебе в суботу. Впрочім, лінь мене така розібрала, що я весь час, коли вернув з Болехова, майже нічогісінько такого не зробив, що стоїло б згадки. Татусю напишу ще

сьогодні. Журнальчик наш уже почав набиратися. Надіюсь, що перший номер буде гарний. Ішло б тільки о те, щоб жіноцький пол чим-небудь причинився до нього. Проси пані Кобринську, щоб на гвалт написала дещо, що знає і хоче. Гарно би було, якби й ти могла що-небудь дати, хоч невеличкого.

Не пишу тобі нічого більше, бо спішусь, щоб упоратися з кореспонденцією, яка ще сьогодні передо мною. Що таке з хлопчиком? Чи ви його не перестудили де-небудь? Цілую вас обох сердечно і поздоровляю всіх пань.

Твій Ів.

108. ДО О. Я. КОНИСЬКОГО

[*Львів, 11 червня 1888 р.*]

Вельмишановний добродію!

При нагоді додаю й від себе кілька слів о сій неапетитній справі. Коли в «Червоній Русі» появилася стаття з виписко̀ю із «Киевск[ого] слова», в котрій цитовано лист від ред[актора] «Діла» до Ант[оновича] слово в слово так, як Ви мені передавали, то я обговорював сю статтю з д. П[авли]ком і при тій нагоді передав йому те, що Ви згадували мені про існування такого листа. Я був певний, що й ред[акція] «Діла» знає, куди попав її лист до Ант., і, особливо по публікації головних уступів листа в двох газетах, не вважав сю справу секретом. Я згадав П-кові, що Вам удалось бачити той лист і зробити з нього копію; через кого і як се сталося, і де находиться тепер оригінал листа, сього я не сказав П-ку, бо навіть собі не міг пригадати, і не вважав сі подробиці важними, і не вважав би, коли б навіть знав їх, себе вправі голосити їх. В такій формі, як я передав сю річ П-ку, той сказав про неї Белеєві, котрий, як каже П-к, дуже тим змішався і найшов одну тільки відповідь: «Я сього листа не писав!» Що я свято переконаний був о тім, що ред[акція] «Діла» знає про те, куди попав її лист, доказом того є моя стаття в «Kurj[eri] [Lwowskim]», писана зараз по прочитанні статті «Черв[оної] Р[усі]» ще перед розмовою з П-ком, де я, хоч і простую деякі брехні «Ч[ервоної] Р[усі]», все-таки принімаю як річ певну, що такий лист, як цитований «К[иевским] словом», *є* і що воно не виссало його з пальця. Ред[актор] «Діла» (Б[еле]й) супро-

тив П-ка сказав, що я кидаю «Ділу» поліна під ноги таким ставленням питання, на що П-к мусив сказати, що знає о речі.

Щиро кланяюсь Вам, поздоровляю д. Реваковича і Юрка.

Ваш Ів. Фр.

109. ДО К. К. ПОПОВИЧ

Львів, 15 червня 1888 р.

Шановна пані!

Не знаю, де Ви обертаєтесь і навгад адресую до Вас до Честинь. Діло таке, що тутешня молодіж задумала видавати газетину «Товариш», котрої перший номер повинен вийти 10 липня. А так як і Ви по праву і напряму своєму причисляєтеся до тої ж молодежі, то й просимо Вас до співробітництва, а спеціально о прислання деякої своєї невеличкої праці (хоч віршем, хоч прозою) для першого номера. Часопись буде літературно-наукова, без політики і без ніяких екстраваганцій, то й надіємося, що не буде конфіскована.

Сли Ви досі в Честині пробуваєте, то чи не можна би Вас там коли відвідати? У мене часом в суботу по полудню і в неділю є натільки часу. Сли б Ви не були тому противні і описали мені добре дорогу, то, може б, я в слідуючу суботу або неділю й вибрався туди на пару годин. Чи, може, Ви будете коли сими днями у Львові? В такім разі не переминіть відвідати старого знакомого.

Щиро поздоровляю Вас і всіх Ваших

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10.
15/6 1888

110. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, 19 червня 1888 р.*]

Дорога Олічка! Пришли мені під бандероллю рекоменд[ованою] той номер німецького журнальчика «Neue Zeit», що я забув у тебе. Мені його конче треба для перекладу. Писав татусь, але коротесенько. Він ще з тиждень

буде у К[иєві]. В новій «Киевской старине» мого нема нічого. Шлю туди «Гаву». Нашого «Товариша» сими днями буде готовий перший лист, котрий тобі зашлю. Афера з листом «Діла» вияснюється — в «Ділі» найдеш про се широке балакання. Інтересно, як там вони на мене вдарять. Проси паню Коб[ринську], панну Єрон[іму] і М[ихайлину], щоб писали дещо для журналу і присилали ще сього тижня. Цілую тебе і мальчика.

Твій Ів.

111. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів*], *22 червня 1888 р.*

Дорога Олічка!

Журнальчик дістав, і велике спасибі тобі за твою догадливість, вона мене дуже тронула. Лист до татуся вислав ще вчора. В середу написав лист до о. Волянського в Шенандо, тут, у Львові, не говорив ні з ким о американських планах. Відповіді прийдеться, мабуть, довго ждати, ну, та все одно, заждемо. Ти помиляєшся, думаючи, що народовці тутешні можуть мати який-небудь вплив на рішення американців.

Вихід «Товариша» дуже дивує і безпокоїть народовців. Атмосфера тут стала ще душнішою і поганшою, ніж була. Всі дуються і дивляться вовком, а Громницький вчора дав мені до пізнання, що по виході першого номера «Товариша», котрий зараз треба буде заплатити, прийдеться нам переноситися до другої друкарні. Ну, та се для нас не буде страта.

Як буде з нашою поїздкою на село, я ще й досі не знаю. Тільки на всякий спосіб думаю, що тобі найліпше буде на іюль переїхати до Львова. Через іюль я ще побуду при «Kurj[eri]», а там побачимо, куди нам доведеться їхати.

Перший аркуш журнальчика вже готов, і я перешлю тобі його на показ, а також зашлю до татуся. Матеріалу, і то доволі інтересного, збирається чимраз більше. Вчора ми мали суперечку з Павликом на некрологу Доброграєви, котрий він написав. Я спротивився витяганню (і то доволі неделікатному) її зносин з Коц[овським], а також називанню її без ніякого ближчого пояснення «соціалісткою». П[авли]к розгнівався, але комітет станув по моїм боці.

Ну, та се нічого, надіюсь, що гнів пройде. А некролог прийдеться, мабуть, мені написати, тим більше, що маю до нього доволі матеріалу.

Будь ласкава сказати Геньові, що похлопотати для нього о вільну карту було б для мене дуже приємно, але річ ся н е м о ж л и в а. З початком сього року вийшло розпорядження, котре ограничує видавання вільних карт редакціям виключно тільки для тих співробітників, котрих спис редакція з початком року предложила дирекції даної залізниці. Значить, навіть случайні коресподенти білета вільного дістати не можуть.

Пише мені батько і просить о гроші. Прийдеться вислати йому сьогодні, хоч у нас самих тепер потрібно було б тих грошей якнайбільше. П-к заплатив за обід і снідання аж до кінця июля, так я буду міг тепер ще заплатити дещо й до друкарні, а скоро дістану посилку з Варшави, то зараз зашлю й пані Коб[ринській] рахунок. Проси її швидше присилати статейку. Пришли й ти свого медведя.

Цілую тебе щиро, моя голубочко, ураз із мальчиком, і кланяйся від мене всім знайомим. Адреси Коса я від Коц. не міг довідатися. Він живе на плацу Стрілецькім, але де саме — не знаю.

Твій Ів.

22/6 1888

112. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 30 червня 1888 р.

Високоповажний добродію!

Пишу Вам отсе другий раз, не дожидаючись відповіді Вашої на мій перший лист. Писав Вам уже П[авли]к по поводу листа до Вас Кониського і його наміру — видавати у Львові журнал «Правду». Я не знаю, що там написав Вам Коніський, але боюсь, що він написав Вам, буцімто між ним а мною повне порозуміння. А на ділі виходить таке нещастя, що правдивого порозуміння з Кон[иським] годі добитися для того, що у нього нема майже ніякої своєї твердої думки, при котрій би він стояв і на котрій би можна з ним спорити й порозумітися. То твердить з пафосом: наша програма — націоналізм! А скажеш йому, що націо-

налізм — тільки форма, котру треба заповнити чимсь реальним, то він зараз і каже: ну, се звісне діло, я й сам се кажу. А спитаєш його, чим же саме він думає її заповнити,— у нього й відповідь готова: освітою, та й годі.

Обговорювали ми з ним політичну програму його «Правди», і з того обговорення виніс я дуже сумне враження. В справах домашніх, — каже Кон.,— треба беззглядно бити москальофілів,— се перша точка (на тій точці, як міркую, він погодився й з тутешніми народовцями, й Барвінським). Кажу йому, що й між москальофілами є люди чесні й щирі, котрі роблять дещо й для народу.— Я й сам не знаю, — відказує він, але як себе поставить нова часопись супротив тих людей, не каже. Кажу йому, що, може б, ліпше було спори о національність полишити наболі, пояснювати се питання тільки науково-історично а покласти на першім місці оборону реальних інтересів народу? — Ото-то й моя думка! І я ж не чого другого бажаю!— каже Кон. Ось Вам і порозуміння в першій точці програми.

Друга точка — відносини до поляків. «Тут, конечно,— федерація!» — провозглашає Кон. Прошу його, щоб переклав сей абстракт на мову конкретну. «Поставимо полякам,— каже він, — minimum своїх жадань: школи народні мають бути руські, гімназія в Бродах — руська» (коли я замітив йому, що в гімназії тій нема тепер майже ніяких русинів, а самі жиди, то він відказав: се нічого, нехай жиди вчаться по-нашому, а для мене ся гімназія важна з політичного погляду!), університет Львівський — руський і ще дещо. Я кажу, що жадати то можна, але що буде, як поляки не дадуть? А вони, певно, не дадуть, і ваше minimum для них буде нечуване maximum. На се Кон. не найшов ніякої відповіді. Я кажу йому, що, може б, ліпше не жадати нічого категорично, поки не мається сили взяти самому, а поперед всього поставити на першім місці справу взаємного пізнання і організації спільними силами демократичного елементу польсько-руського для боротьби з шляхтою й жидами-капіталістами.— Ну, се ж річ очевидна, се й моя думка віддавна така! — сказав Кон.— І порозуміння на тій точці було повне.

«Найтрудніша точка — відносини до Росії. Конечно, з урядом у нас не може бути й розмови ніякої!» — Що ж Ви з ним думаєте робити? — питаю. — Чи проповідувати против нього революцію? — Ні, каже.— Чи мовчати? — І то ні.— Очевидно, — каже К[оницький], — треба нам

боротися з урядом, але освітою.— Як же Ви се зробите, коли уряд всяку освіту підріже Вам в самім зароді? — Се правда,— каже Кон., — чорт його знає, як тут бути.— Так що ж? Прийдеться Вам або ставити йому свої вимагання (як ставив Кон. в «Ділі» свої умови гр[афу] Ігнатьєву — і скомпрометувався!), значить, входити з тим урядом в розговори (і безплодні!), або вернутися до старої драгоманівської програми: організації інтелігенції й народу для боротьби з урядом на кожнім кроці, мирними й насильними способами.— Але ж очевидно! — каже він.— Організація інтелігенції — се й є моя програма!

Таке було наше порозуміння щодо принципів політичних, з котрого вийшло хіба те, що він рішився просити Вас написати для його журналу програмову статтю політичну. Я вказував йому, що се якось ніяково, але він настояв на своїм.

Щодо практичного боку видавництва, то він хоче зложити комітет ред[акційний] з двох людей: він і Барвінський (котрий з сентября переходить до Львова). Коли вони оба якусь роботу відкинуть, а автор її є у Львові, то має право просити кого третього розсудити справу. «Думаю,— каже К., — що се буде дуже добре і ліберально!» — А коли я сказав йому, що се буде безплодна забава, бо як вони оба з Барв[інським] згодяться, то той третій суддя буде мати проти себе більшість.— Кон. замість відповіді спитав: а як же би Ви думали? Я сказав, що о тій справі ніяк не думаю, а здається мені, що ліпше б було не робити ніякого суду, а коли стаття добра, то друкувати її, навіть коли б з її принципами редакція не вповні згоджувалась — NB, з примітками від редакції, в чім і чому з автором не згоджується. Ну, очевидно, що се так і треба! — сказав Кон.

Коли на підставі таких наших розговорів Кон[иський] написав Вам, що я з ним щодо принципів порозумівся і згодився, то будете тепер знати, як оцінювати таке речення. Я просив його, щоб він помимо всіх розговорів списав би точки своєї програми, як можна конкретно і подрібно, скликав усіх людей, котрих би бажав мати своїми співробітниками, і коли на такім зборі дійдемо до згоди, то я готов робити для його журналу. Тим часом він поїхав на село і обіцяв скликати збір аж по повороті. Побачимо, що з того буде. Я й не говорю о тім, чи і які має новий журнал шанси бути розпочатим. Кониський надіється відкись грошей. Чи дістане їх — побачимо.

Велика новина львівська те, що Цеглинського перенесли до Перемишля і що «Зоря» від августа перейде під іншого редактора. Кандидати є три: Коцовський, Борковський і Барвінський. Котрий візьме, ще не знати, може бути, що Барвінський.

Вичитав оце про смерть Зібера. Чи не були б Ви ласкаві написати коротенький його некролог для «Товариша»?

Засилаю Вам щире поздоровлення.

Іван Франко.

Львів, 30/6 1888

113. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 25 липня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам під бандероллю наразі два екз[емпляри] «Товариша». Якби понадобилось більше, то будьте ласкаві зажадати. Д[обродію] Вовку посилаю в Париж. Скандально опізнила нас друкарня, та й то виготовила лиш 200 екз. Некрологи Ваші не могли вже піти до сього н[оме]ра; підуть до слідуючого.

Чи, по Вашій думці, не було б добре, якби Ви для слідуючого н-ра написали розбір Сводної літописі Петрушевича? Був би се добрий pendant[1] до розбору Стодольського.

З журналу Кониського вийшли, як здається, пісі[2], як каже поляк, а по-нашому — пшик. Кониський поїхав до Росії спасати Антоновича від наслідків свого власного політикування, а видавання журналу здав на Барвінського. Був тут Барвінський і говорив зі мною в суботу. Що ж показалося? Матеріалу, крім кількох кореспонденцій, нема, грошей ні копійки, а Кон[иський] виїхав з тим строгим наказом: зараз починайте друк, щоб на 1 сент[ября] був н-р готовий. Та Барв[інський] не такий дурень. Він переходить до Львова і має надію взяти в свої руки «Зорю», значить, по його думці, ліпше ще два рази надуматись, ніж раз рішуче зірвати з народовцями. Перед від'їздом писав мені Кон., щоб я просив Вас поспі-

---

[1] Додаток *(франц.).— Ред.*

[2] Ніщо *(польськ).— Ред.*

шати з написанням статті. Передаю Вам його просьбу — робіть як знаєте, але мені здається, що коли у Вас нема багато лишнього часу на викинення, то можете спокійно задержатися з писанням статті, аж доки не рішиться чи б у д е взагалі виходити «Правда», чи не буде[1].

З «К[иевской] стар[ины]» є Вам така відомість, що редакція згоджується друкувати Ваші статті, тільки під і н ш и м псевдонімом, ніж досі. Значить, будемо мати в нашій літературі о одного «многоуважаемого ученого» більше! Кумедна якась та редакція! Навіть мене просить на листах пригатних до ред[актора] не підписуватися своїм іменем.

Щодо статей, засланих до попередньої редакції, то редакція теперішня нічого з тамтих матеріалів не дістала. Все находиться у попа Лебединцева, до котрого й просять обертатися. Я думаю се діло зробити так: напишіть Ви лист до попа, я напишу від себе (за тими матеріалами, які мені треба), і я пішлю оба листи до Трегубова, може, він згодиться піти та викопати від «його высокоблагословенія» ті речі, бо листовно сумніваюсь, щоб ми чого доказали.

В оцю суботу ми виїжджаємо на якийсь час на село. Якби Вам прийшлось писати що до мене, шліть на руки П[авли]ка, а він мені передасть.

Хотілось би від слідуючого н-ра «Товариша» розпочати друк речей релігійних. То як радите: чи давати відразу Верна, чи, може, Ви пришлете на початок свій вступ?

Кланяюсь Вам і поздоровляю.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, 10.
25/7 1888

114. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 3 вересня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Оце вже з тиждень збираюся відповідати на Ваш лист, та за прекрасною погодою, котра не дає всидіти в хаті, годі було. Надіюсь, що Ви одержали вже «Товариша» і змінили трохи свій суд про його виключну літературність. За-

[1] Не знаю, чи писав Вам Кониський, що статті Ваші і ще деяких других людей він думає друкувати анонімно?

чеплено там і бік економічний в статті Арцишевського і публіцистичний в «Нашій публіці», звісно, наскільки се можна було в літературно-науковій формі, котрої мусимо держатися, і при тих силах писательських, які зібралися докола «Товариша». До слідуючого н[оме]ра обіцав нам Коц[овський] свою статтю про партійні відносини між русинами, те що він говорив у Станісл[авові], та не знаю, чи він не розгнівається на мене за «Нашу публіку», де його зачеплено під маскою «старенького молодого чоловіка». Хотів би я дати туди також свою статейку про село Добрівляни, де порушено й економічний побит народу, погляди правові й історію польської колонізації на Русі. Обіцяно нам також кореспонденцію про духовну семінарію, а може бути, що дістанемо ще кореспонденцію про німецькі колонії на руській землі. Не знаю ще, що зладить нам П[авли]к для 2-го н-ра. Не знаю, чи переслав Вам Барвінський проспект «Правди». Я тут получив з друкарні один екземпляр, дав про нього звістку в «Kurj[eri]», відки вона пішла в «Dziennik polski» і «Черв[ону] Русь», і тепер Олесницький злий на мене, немовби я видав якийсь секрет. А секрет воно тому, що Барвінський ще не прибув до Львова, а коли б він і зовсім не був сюди перенесений, то, мабуть, і «Правда», не виходила б. Посилаю Вам той проспект на всякий случай. Статтю Вашу, як я чув від Олесн[ицького], Барв[інський] одержав, але хоче заховати аж до 2-го н-ра. Мене просить написати до 1-го н-ра «Огляд політичний», та я боюсь братися до такої речі, зовсім не по моїй часті.

Щодо «Киевской старины», то чи не добре було б ось як зробити? Жінка моя збирається їхати в Росію, так Ви, будьте ласкаві, напишіть їй конспект того, що вона має для Вас зробити і обговорити, а вона радо се зробить. Як поступа редакція з Вашим підписом, се Ви вже, певно, побачили в послідній книжці. Кузьм[ичевський], значить, не вмер, а тільки «сократился». Причина, задля якої жінка моя їде в Росію, се та сама справа, о котрій я натякав, пишучи, що може швидко прийдеться побачитись з Вами. А справа се така: ми збираємось їхати до Америки, до Шенандо, де мене запрошують обняти редакцію «Америки». Плата не бозна-яка, 50 дол[арів] в місяць, значить, мало що більше того, що ми тут получаємо в «Kurj.». Та все-таки доведеться робити не для чужих, а для своїх людей і дихнути вільним повітрям. Та й школа американська для мене,

думаю, важна і цінна річ, а пройти хоч 5-літній курс її придасться мені дуже. Я поки що доволі здоров, роботи ніякої не цураюся, то й думаю, що чому б не попробувати щастя за океаном, особливо з уваги на те, що тут, у Львові, й вік сидячи нічого не висидиш. Будьте ласкаві напишіть мені свою думку про те, і коли, може, знаєте які практичні сказівки про те, коли і як найлучче їхати через море, то дуже Вам буду вдячний.

Коли б ласка Ваша була написати для «Kurj.» про Дрентельна і про брошуру Тихомирова, то прошу; постараюся, щоб надруковано.

Про Тихом[ирова] треба б, може, і в «Тов[ариші]» згадати. Я читав про ту брошуру в «Neue freie Presse» і дивувався. Хотів було дати в «Kurj[eri]» ту замітку, та й встидно стало перекладувати. Жду Ваших заміток з великою цікавістю.

Кланяюсь Вам і всім Вашим

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, № 10.
3/9 1888

115. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

Львів, 9 вересня 1888 р.

Шановний друже!

Даруйте, що так довго не відписував на Ваш щирий і приязний лист, але одно те, що роботи досить, а друге те, що, повернувши з села, я трохи нездоров на очі. Дуже мене утішило те, що Ви пишете про чехів і про їх розвій — щасть боже вам усім, поступайте і розвивайтеся, може, то і ми коли-небудь зможемо вашим слідом піти. Та коли-то те буде! Наші верховодники ані не думають допомогти народові, а думають хіба об тім, щоб його ще більше обідрати. Ну, та се така стара і погана пісня, що не хочу Вам її співати, щоб Вам не псувала доброго гумору в рідним краю. Дуже мене врадувало й те, що Ви пишете про план видання Ваших писань про Галицьку Русь; книжка та була би цінною не тільки для чехів, але і для нас, русинів, задля згромадженого в ній цінного матеріалу, на який з нас, русинів, нелегко хто-небудь здобудеться. Загалом наші люди не вміють ще п р а ц ю в а т и, бояться д у м к и

і роботи, і то, здається мені, є наше найбільше нещастя. І в літературі, і в науці, і на всякім іншім полі маємо досить людей способних, але на біду мало маємо таких, котрі би вміли свою спосібність використати як треба для народу, а хоч би й для себе самих.

Посилаю Вам перший номер нашого нового місячника «Товариш». Вийшов він ще в липні, але досі мусив покутувати в поліції. Будьте ласкаві подати о нім відомість, куди узнаєте за потрібне, до чеських писем. По можності будемо ми звертати увагу на речі слов'янські. У 1-м н[оме]рі найдете переклад двох епіграм Гавлічкових, а в другім н-рі думаю дати переклад його «Тірольських елегій», котрий, власне, нині я скінчив, і думаю, що хоч трохи свобідний, все-таки буде досить вдатний. Чи не були б Ви такі добрі написати для нас коротеньку біографію Гавлічка, котра би пішла таки до 2-го н-ра разом з листом Г[авлічка] до Палацького з Бріксена яко пояснення до «Тір[ольських] елегій». Біографія повинна б бути не довша як 4 піваркушика друкованого, бо наше письмо дуже мало має місця. Подайте нам також адреси деяких чеських писателів і патріотів, котрим би ми могли 1-й н-р на оказ вислати.

Щодо «Зорі» і «Діла» буду говорити з редакторами, бо досі нікого не можна було здибати. Моя жінка і п. Павлик кланяються Вам. Хлопчик наш ще не бігає, але вчиться стояти. Цілую Вас щиро.

Ваш
Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, № 10.
9/9 1888

116. ДО О. Г. БАРВІНСЬКОГО

[*Львів*], *19 вересня 1888 р.*

Вельмишановний пане добродію!

Статейку про Федьковича я приготую сими днями, вона не займе більше, як 4—5 сторін друку. Я питався в друкарні, чи швидко їм треба скрипту, і сказали, що ще мають досить, а властиво, що ледве розпочали складати. Рукопис передам д. Олесницькому. Щодо перегляду політичного, то я не знаю, чи буде можливо мені його зробити, а надто

боюсь напутати дурниць. Волів би-м, сли того буде потреба, зробити огляд справ крайових. Але сумніваюсь, чи буде його треба до 1-го н[оме]ра.

Остаюсь з правдивим поважанням
Ваш Ів. Франко

19/9 1888

117. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 25 вересня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Не писав Вам досі, бо не було про що та й зайнятий був виданням «Товариша» і клопотами з ним, а три тижні, крім того, пересидів на селі. Тепер, одібравши Ваш лист, спішу одповісти Вам на Ваші питання.

Коржану Ви відповідайте по-українськи, але латинськими буквами (ч—č, ш—š, ж—ž, сь—ś, ць—ć). Я також так з ним переписуюсь.

Щодо вимітки слів, то у мене, признаюсь, її в цілості зробленої нема, є тільки для А і Б, та й то неповна. Ми над сим ділом радили оба з Ржегоржем, чехом, що пильно занімається нашою етнографією і літературою, та й спорили. Він вимічував усяку найменшу дрібницю, а я радив брати тільки важніші речі. А що він глухий, то ми так і не столкувалися. Тепер він поїхав в свою Чехію і там буде робити для Словника. Для А у мене є вимічені ось які слова: 1) Апокрифи українські і галицькі, 2) Апокрисис, 3) Апостоли (сім'я), 4) Архієпископи, 5) Арцишевський, 6) Аскоченський, 7) Атаман, 8) Аскольд, 9) Аскольдова могила, 10) Археологія укр[аїнська], 12) Азбуковники, 13) Азов, 14) Азовські три брати (дума), 15) Австрійська Русь. З тих н-р 15 я зроблю сам — прочі остались би для Вас. Коли б Ви найшли щобільше на А, то вимітьте і обробіть. Коли б де в чому приходилось доповнити Вашу роботу, напр., при 1,10 (що тикатиме Галичини), то я зроблю також. Коли можна, то обробляйте свої статті трохи ширше, ніж були перші (н-р 10 можна й 5-6 карт друкованих, також годилось би добре зробити н-ри 1, 2, 3, 12, 14). Для дальших букв робіть вимітки Ви самі, те, чого не доставатиме у Вас, я доповню.

Пісень сороміцьких, про які Ви питаєте, у мене нема. Одно що є, так те в збірнику Ольги Рошкевич, виданім мною в «Zbiorze wiadomości» Краківської Академії. Відбитку того збірника посилаю Вам в позику ураз з тими томами «Zbioru», де є збірники, про котрі Ви пишете. Будьте ласкаві, вживши, відіслати їх мені назад.

З румуном зробіть, як знаєте. Коли він напише по-московськи, хай присила на мої руки, а я переводитиму для чехів по-польськи.

У нас, як уже, може, знаєте, проявилися дві нові часописі: «Товариш», видаваний de facto[1] мною (1-й н[оме]р шлю Вам), і «Правда», котру починають видавати Коницький і Барвінський. Для «Товариша» я просив би Вас о яку невеличку роботу по соціології або етнографії, а також о замітки бібліографічні про нові книжки французькі, головно цікавіші белетристичні, етнографічні, історико-літературні і історико-релігійні. Впрочім, що тільки зволите написати, не сумніваюсь, що буде інтересне і для нас пожадане. Часопис виходитиме далі книжечками місячними, не так, як стоїть в проспекті.

З України ми тепер дуже мало маємо вістей. Літом був тут Коницький, та він там від життя кружкового осторінь, то й небагато вмів що сказати, крім одного: погано, Тетяно. Ну, та се ми й без нього знали.

Жінка моя вибирається до Києва,та здається, що не швидше, аж ік різдвяним святам. Може, й обоє виберемось. Кланяємось Вам обоє вкупі з Павликом. Остап сидить на селі. Здорові будьте!

Ваш Ів. Франко.

P. S. Бажалось би мені здобути в Парижі деякі книжки по історії релігій і по історії літератури, але щоб дешево, антикварським способом. Виходить там гарна часопись «Revue d'histoire des religions». Один рік її (1887) я маю, та виписка дуже дорога, 18 гульденів. Чи не можна би получити хоч деякі давніші томи у антикваріїв, і яка була б їм ціна? Так само бажалось би мені мати й «Revue des traditions populaires», котрої й на очі не видав, і книжку Gaston Paris «Poesie du moyen âge». Розвідайте, будьте ласкаві, яка би була ціна тим книжкам?

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10.
25/9 1888

[1] Фактично *(лат.)*.— *Ред.*

118. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 25 вересня 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Пишу Вам коротенько, бо дуже зайнятий, та й ще й очі трохи болять. Тільки вчора я видер 1 н[оме]р «Товариша» з зубів поліції. На днях думаю розпочати друк 2-го номера, куди й дам Вашу статтю про правопис. Що, крім неї і крім своєї белетристики, дам до сього н-ра, ще й сам не знаю, бо досі ніяких матеріалів нівідки не дістав. Впрочім, і не диво, люди з вакацій ще не поз'їздилися.

В «Правді» Ваша стаття друкується як програмова від редакції, значить, без Вашого підпису. Я даю туди статейку про молоді літа Федьковича, властиво голий матеріал без ніякої філософії.

Ред[акція] «Kurjera» просить Вас о присилку обіцяних статей, платитиме за них по 3 кр[ейцери] від стрічки.

З нашим подорожжям у Америку і в Росію поки що вийшла задержка, бо жінка не зовсім здорова. В Києві ми думаємо бути аж на різдвяні свята і постараємось сповнити по змозі все, що Ви повинотовували.

Рукописів Ваших про релігію і споминок жду. Просив би також о зворот тих книжок, що переслав послідним разом. З села допоминаються оповідань про багатство і бідність і про хліборобство. Коли вони ще є у Вас, то пришліть під бандероллю рекомендовано.

Я зайнятий тепер порядкуванням збірника приповідок галицьких, котрий хочу друкувати в Академії Краківській. Порядкую їх поазбучно і беру тільки такі, котрих нема в збірнику, виданому в Петербурзі і впорядкованому Вислоцьким (1868). Таких нових приповідок ураз і[з] варіантами є у мене вже ок[оло] 3 000, головно позаписуваних в Нагуєвичах. При кожній приповідці ставлю село, де записана, і заховую всі особності діалекту а надто, де треба, додаю пояснення речові й язикові і словарець при кінці. Думаю, що збірничок вийде гарний і пожиточний. Особливо по части божественній у мене багато є такого, що давніші збирачі-попи ніколи не посміли б були записувати. Не знаю тільки, чи Академія усе те так спокійно й видрукує.

Кланяємось Вам обоє з жінкою.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10.
25/9 1888

119. ДО КОСТЯ ГОРБАЛЯ

Львів, 6 листопада 1888 р.

Вельмишановний пане професор!

Зачав я ото в «Правді» стягати і критично сортувати матеріали до біографії Федьковича. Від тих матеріалів до дійсної біографії ще далеко, та все-таки хотілось би хоч намітити, що є досі певного, а що неясне. Ваш ученик д. Охримович сказав мені, що у Вас є деякі матеріали до життєписі Федьк[овича], а іменно його власні зізнання, виясняючі його прозвище Косованюк і домашню катастрофу в його родині. Коли б Ваша ласка була уділити мені тих матеріалів, чи то в копіях листів Федьк., чи просто в ексцерпті, то я був би Вам дуже вдячний. Надіюсь, що в інтересі самої справи не відмовите моїй просьбі, і з свого боку й не потребую, здається, додавати упевнення, що всяку й найменшу інформацію з подякою публічно піднесу.

Остаюсь з правдивим поважанням.

Ваш покірний
Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10.
Д[ня] 6/11 1888

120. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 6 листопада 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Не писав Вам досі раз за клопотами, а по-друге, задля того, що у мене (як і у Павлика) те саме лихо, що й у Вас,— очі болять. Та оце спішу передати Вам деякі новини і відповісти на деякі Ваші питання. Свою подорож до Америки я відложив до весни головно задля того, що жінка нездорова і надіється другої дробини. З розмов моїх з д. Сіменовичем виходить таке, що «Америка» стоїть недобре і що їм там головно потрібно чоловіка до лавки купецької. З другого боку, люди, знаючі о. Волянського особисто, вияснили мені, що порозумітись з ним було б мені доволі тяжко. На всякий спосіб треба се діло ще добре роздумати.

Кормош писав мені про получені від Вас книжки і обіцявсь присилати гроші частками, та поки що нічого не

прислав. Проте я постараюсь для Вас дістати «Бібліографію» і казки Карловича (NB. Карлович видає тепер у Львові збірку казок білоруських, котру, скоро вийде, зашлю Вам), а опісля з Кормошем обрахуюсь.

Кон[иський] приїхав до Львова, рівночасно приїхав сюди й Барв[інський]. Кон. хлопоче об устроєнні комітету редакційного, до котрого, по його плану, а, як він каже, «по порученню всієї України», належати мають: він, Барв., я і якийсь Петро Левицький, котрого я не знаю. Статті про слов'ян Кон. не писав, але хто писав — не каже. Мій «Політичний огляд» йому дуже не до солі, і він своїм звичаєм передає мені, що Потебня так на нього розізлився, що взяв назад своє слово писати в «Правду».

«Товариша» узяли молоді люди, студенти, на себе, покликаючись на те, що повстав він за їх ініціативою, хоч я сплатив більшу половину кошту. Їм хочеться мати свій орган, де б вони могли самі себе показати. Годі нам було з ними спиратися, особливо тоді, коли вони поставили діло особисто, а не принципіально. Що зробити з Вашими замітками «Сміх і горе», я ще й сам не знаю. Може, мені удасться помістити замітку про Сумцова в «Товаришi», а замітку про Костомарова — в «Правді». Щодо мемуарів, то будьте ласкаві їх писати дальше, я надіюсь швидко розпечати видавання дальших томиків «Наукової бібліотеки», то можна буде їх там надрукувати. А коли в журналах не найдеться місця для «Сміху й горя», то подам його хоч би, напр., в додатку до найближчої книжечки про «Козаків».

Стаття Ваша про вдову, оскільки я знаю, б у д е друкована в «К[иевской] стар[ине]», не знаю тільки, чого вони так довго її квасять. Замітка, котру Ви тепер прислали, вже переписана і вислана буде нині або завтра враз з моєю новелою «Чума». При тім я напишу їм urgens[1] про Вашу статтю. «К. стар.», має, як каже Кон., досі ок[оло] 400 підписчиків, а з новим роком є надія на більше. За новелу мені заплатила по 1 р. 50 коп. від сторони друку.

Комітет вічовий я вже лаяв в «Kurj[eri] Lw[owskim]» і за відозву, і за мазурських селян, і за постидне «вияснення» в «Przeglądzie» (моральним автором його був народовець Лінинський!), і гидко вже вертатися до того сюжету, та й не знаю, чи можна буде при новому комітеті «Правди»?

---

[1] Нагадування *(лат.)*.— *Ред.*

Оце вчора получив Дашкевича розбір «Очерков укр[аинской] литерат[уры]» Петрова. От книжка, від котрої і ясно і відрадно на душі робиться, а написана з таким теплим чуттям до України, що ледве чи котрий з «записних» україно́філів здобувся б на нього. Не знаю, яким би способом роздобути для Вас сю книжку. В крайнім разі пошлю Вам свій екземпляр, коли Дашк[евич] не догадається сам Вам його прислати. Книжка ся, мабуть, і не буде в продажі, се відбитка з «Присуждения уваровских наград», сторін 265, т. є. мало що менше самого Петрова.

З польсько-укр[аїнським] товариством діло, може, й вигорить. Конечно, з русинів ніхто ним не заінтересувався, а бодай нікого не видно, але з поляків збирається помалу купка. Сими днями має бути зборище, хоч і невеличке, на котрому думаємо радити над статутом і подати його до затвердження. Заінтересувалися сим ділом, між іншими, Ревакович, редактор «Kurjera Lwowsk[iego]», Леваковський і Оржеховський, посли до ради держ[авної], і дещо трохи з молодших людей. Скоро уляжеться трус по поводу руського царя (трус газетний, що займає багато місця і часу), то я почну дальше писати статті про організацію сторонництва демократ[ичного]. З новим роком думаємо також (три нас: я, Вислоух, той, що видавав «Przegląd społeczny», і Ціпсер, жидок, віденський кореспондент «Kurj[era] Lw[owskiego]»), видавати газетину людову русько-польську (туди, конечно, приступив би й П[авли]к) з ціллю наразі — вплинути на найближчі вибори. Дехто покладає надію й на комітет, вибраний вічем міст, але здається, що з тої кози м'яса не буде.

Жінка моя просить сказати Вам, що коли будете мати на будуще що-небудь переписувати для «К. стар.», або других яких рос[ійських] журн[алів], то не трудіть своїх пань, але присилайте їй, а вона охотно прийметься і совісно усе зробить та й швидко.

Кланяємось Вам і поздоровляємо Вас.

Ів. Франко.

Львів, 6/11 1888
ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

121. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 19 листопада 1888 р.

Вельмишановний добродію!

Пишу Вам по першому засіданню комітету «Правди». Зійшовся той комітет у суботу: Кон[иський], Барв[інський], я і Петро Левицький (старий україно́філ, що перенісся сього року сюди з Тернополя, але ні в чім не брав ніякої участі, чоловік, як видно, недалекий, але не приналежний до тутешньої «фамілії» і з «свіжими очима»). Олесницький уступає з редакторства, хто буде на його місці, не знати ще. Проти приняття П[авли]ка до ком[ітету] Кониський стоїть рішуче, здається, що противний тому й Барв., хоч про се з ним не було мови. Я стою за тим, щоб наразі бодай віддати П-ку коректуру й адміністрацію, що дало б йому хоч 30 гульденів місячного заробітку, а там далі ми побачили б, як би се діло дало зробитися. В справі Вашого протесту я конечно стояв за його надрукування, але, коли Кон. і Барв. рішуче стали проти того, я виказав таку думку, що тепер, коли є справді комітет і коли стаття програмова підписана не Вами, а редакцією, найсправедливіша річ самій редакції поправити хиби 1-го н[оме]ра. На се комітет пристав і поручив мені написати в тім дусі вступну статейку. В ній я думаю пересказати своїми словами оба Ваші застереження і проти пропаганди національної ненависті до моск[овського] народу (тим більше, що між desiderata'ми[1], які привіз Кон. з Укр[аїни] по поводу 1-го н-ра, на першому місці стоїть «писать в духе примирения укр[аинского] нар[ода] с соседями»), і проти доносу на слов'ян, і проти помилки Михальчука о обопільнім заприсяженні переяславської угоди (помилки, підхопленої вже, з Ваших слів, Борковським в «Зорі»). В статтях, що мають іти до 2-го н-ра, ми повичеркували багато таких речей; так і видно було, що Кон. і Барв. наввипередки старались не давати причини до нових протестів.

Що Ви супроти сього думаєте робити з своїм протестом? Коли що Ви схочете його конче надрукувати, то я міркую, що «Kurjer» дасть Вам на нього місце. Але, здається мені, лучче буде зачекати до виходу 2-го н-ра. Те, що я напишу замість Вашого протесту, я поперед усього прочитаю П-ку

---

[1] Вимогами, бажаннями *(лат.)*.— *Ред.*

і з ним разом обговорю, і міркую, що комітет нічого не похерить.

А тепер до наших осібних видань. У мене сими днями найдуться надбюджетні гроші — Просвіта друкує по-руськи мою «Гаву» в своїх виданнях, так от за гонорар той я хочу видрукувати хоч дещо дальше з «Наукової бібліотеки». Ми говорили з П-ком о тім виданні і рішили, що краще буде розширити крихту її програми на «Науково-літературну бібл[іотеку]» і видавати в форматі такім, як була «Бібл[іотека]» Олесницького, і випускати в світ маленькими книжечками, по дешевій ціні (10—20 кр[ейцерів]), та зато частіше. От так пішли б Ваші мемуари в 3—4 книжечках, могли б піти осібно й замітки «Сміх і горе» і т. ін. Першу книжечку (І главу Ваших споминок) я ще сього тижня даю до друку. Хотілось би мені давати в тій бібліотеці й поодинокі твори Шевченка з критичними і історико-літературними вводами, далі твори других письменників, важніші народні пісні і т. ін. В сьому ділі я буду поперед усього просити Вашої помочі. З творів західноєвропейської науки між першими підуть переклади з Верна про релігію і Вельгаузена «Коротка історія жидів». Для цілей того видавництва я смію запитати Вас ось о які речі:

1) Чи є у Вас твори Тредьяковського, нове видання з вступом?

2) Чи могли б Ви зладити ще сього року ввод до думи про Самійла Кішку, і яких би Вам до нього треба матеріалів?

3) Чи сюжет Шевченкового «Петруся» (звісна пісня народна) є сюжет вандруючий, західноєвропейський, і які є його протопласти? У нас колись у «Зорі галицькій» була інтересна допись з Жулина (пов[іту] Стрийського) про ніби історичну підкладку сеї пісні. Коли б Ви згодились обробити сю річ, то я прислав би Вам і копію дописі, і ті варіанти пісні про Петруся, які у мене є.

Для інших цілей, про котрі скажу опісля, запитую Вас: чи є у Вас готова рукопись дальшої частини «Політичних пісень», а коли ні, то коли могла б бути готова і якого об'єму вийшла б книжка? Тут є деякі такі знаки, що вказують на можність її скорого видрукування.

Будьте ласкаві, екземпляр «Pokucia» Кольберга, що є у Вас, переписати в свою бібліотеку, я дістав другий екземпляр. «Zbiór wiadomości» я виписав і вишлю на днях ураз із бібліографією. Від Корм[оша] частину грошей получив.

Жінка моя і П-к просять Вас не робити ніяких церемоній з присилкою своїх праць для перепису. Чи дочка Ваша, їдучи до Болгарії, не зможе по дорозі загостити в нашу палестину і побути хоч кілька днів у Львові? Ми були б дуже раді, а при тій оказії могла б привезти й деякі книги («Громади» і т. ін.). Коли се тільки можливе, то зробіть.

Кланяємось Вам щиро.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, 19/XI 1888,
ул. Зиблікевича, ч[исло] 10

122. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 17 грудня 1888 р.

Шановний добродію!

Посилаючи Вам «К[иевскую] стар[ину]» і «Гаву», берусь оце приписати Вам кілька слів про наші справи. Стоять вони дуже скандально, а найпаче справа «Правди». Народовці зробили проти неї невеличкий страйк, не хочуть Кон[иському] дати зпоміж себе редактора. Я раджу Кон. взяти Остапа, так він пішов радитись у поліцію, чи можна Остапові бути редактором, а в поліції сказали: «nie radzimy»[1]. І пішов чоловік крутитися, як та вівця, що має крутець, і докрутився до того, що й комітет, ним вибраний, оце вже два тижні не сходиться, і рахунків йому Ол[есницький] не здає, і сам він уже думає покинути видавання «Правди» і перейти на збірку абощо, хоч каже, що на будущий рік на видання «Правди» запевнених є місячно 130 р. грошей крім пренумерати. (Пренумерантів є з Галичини поверх 100, з Укр[аїни] ок[оло] 50). Я вже кілька разів говорив Кон., що комітет такий, який тепер є, не має ніякої рації: зараз по його від'їзді зі Львова розлізеться, отже, він розлазиться ще перед його від'їздом. І не диво, коли Кон. уважає його за свого поштуркача. Ані Барв[інський], ані Левицький не написали досі нічогісінько (та ні, брешу, Барв. написав і видрукував, нікому не показавши, глупу замітку редакції її до дописі Бучинського з Станіслава і не менше мудру за-

[1] Не радимо *(польськ.).— Ред.*

мітку до листа Українця), а мені щоразу загадують: і те зробіть, і се зробіть, як коли б у мене не було й своєї роботи по горло; огляд політичний, у котрім я попробував поглянути на наші національні спори в Галичині з боку соціальних інтересів, Барв. с а м відкинув, а уступи, котрі ми повикидали Кон-му з його статей, він без відома комітету повпирав у свою переписку редакції (??). Коли сими днями не буде реформи цілої «Правди» in capite et membris[1], то я прямо заявлю Кон., що з комітету виступаю. І ніякий комітет ні на що не придасться, доки Кон. буде тут сидіти.

Моя замітка про 1 н[оме]р перероблена Кон., хоча тільки стилістично. Я ограничився на те, що́ було піднесене в Вашім листі. Кінцеве речення про «фільство» і «жерство» — концепт самого Кон.

Як самі комітетові «Правди» поважають ті думки, котрі голосять в «Правді», ось Вам найліпший доказ. В перегляді політичнім, котрий так, як є, вийшов з-під пера Барв., хоча тільки способом компіляції (початок Олесницького, а кінець мій), сказано про акцію виборчу те, що там прочитаєте. І в ту саму пору, коли Барв. писав чи переписував той уступ, він на Народній раді виступав якраз противно — за тим, щоб народовці виступали до виборів зовсім самі,— і упав з тою думкою. А думку «Правди» підносив (не знаючи о ній) її завзятий противник, Коцовський, і також упав з нею. А рішено: програми ніякої не видавати, а просто повторити експеримент з 1884 року, т. є. творити комітет з обох партій без ніякого глибшого порозуміння, причім, очевидно, знов вийде так, що в тім комітеті одні будуть рити ями під другими, і обі партії разом упадуть, ще й взаємно обкидають себе болотом. Бог їм на поміч!

З «Науково-літерат[урної] бібл[іотеки]» до свят вийдуть два випуски: «Перебендя» Шевченка з мої розбором і перша глава Ваших споминів. Коректуру я перешлю Вам, скоро зложать. Звертаю Вашу увагу на те, що Пильчикова можна називати по ім'ю, так бодай каже Кон., хоча я в Вашому тексті без Вашої волі не зроблю сеї зміни. Як хочете, так і поправляйте, а ні, то й ні. На третій випуск я хотів би дати релігійну критику, так будьте ласкаві чи зладити переднє слово і надіслати ту програму ван Гамеля, котрої переклад я Вам вислав, чи взагалі сказати, як сю річ устро-

[1] В голові і членах, зверху донизу *(лат.)*.— *Ред.*

їти. Я з конечності (фінансової) виходжу на те, щоб друкувати «Бібліотеку» книжечками не більш 3 аркушів і не дорожче 10 кр[ейцерів] кожна, а зате випускати їх частіше. Правда, фінанси мої тепер доволі тісні; прийшлось виписувати багато книжок, а особливо платити великий довг за «Читальні» (220 з[лотих] р[инських]), котрі майже зовсім не розійшлися (досі виручено ледве 30 зр.) Щоб добути фонду на видання «Бібліотеки», я рішився продати «Зорі» мій роман, та не знаю ще, що з того буде, я поставив умову, щоб друкували його фонетикою. Коли б прийнято роман і заплачено добре (по нашій мірі, т. є. хоч по 20 зр. за лист), то я міг би випустити в світ 1889 року щонайменше 15 книжечок «Бібліотеки» без огляду на те, чи будуть їх швидко, чи не швидко розкуповувати. Можна б скінчити Ваші спомини, релігіозну критику і дати ще ряд робот по літературі та нар[одній] словесності (думу, Гаватовича, «Пісні про панщину» і т. ін.).

Про «Правду» в «Kurjeri» — буде, але аж під час ферій святочних, бо тепер усе завалено радою державною. Що зробити з Вашою працею про рос[ійський] земельний рух, я не знаю. Може б, можна було поперти її в «Kurjeri» і зробити одбитку. Коли б Ви на се пристали, то я можу постаратися о поміщенні і відбитку в крайнім разі візьму на себе. Можу порозумітись і з «Nową reformą» о рівночаснім друкуванні. Коли Вам се до ладу, то присилайте роботу, але «немедленно», щоб можна було поперти її під час святкових ферій.

Дочці Вашій бажаємо обоє всякого добра і щастя в новому житті і в новій вітчині. У нас тут заварюється таке діло, що, може, літом (коли не буде нічого з Америки) поїдемо в Крим ураз із Тр[егубо]вими. То, може б, і Ваші присусідились. От би гарно було!

Кланяємось Вам щиро обоє з жінкою.

Ів. Франко.

Львів, ул. Зибл[ікевича], ч[исло] 10.
17/12 1888

123. ДО ОЛЕКСАНДРА БОРКОВСЬКОГО

Львів, 20 грудня 1888 р.

Вельмишановний пане професор!

Вашу оцінку мого роману я дістав. За уваги щире Вам спасибі; деякі з них я вповні признаю, з іншими можна поспорити. І так поперед усього Ви закидаєте мені брак колориту локального, хоча й самі наводите «Вульку, суд львівський, поліцію львівську, барикади львівські і т. ін.» (в тім «і т. ін.» міститься, напр., стосунки газетярські л ь в і в с ь к і, історія фамілійна Регіни чисто галицька, розправа судова львівська, тюрма львівська, — здається, мало!). А от прочитайте Ви, напр., Шпільгагена «In Reih' und Glied», кільки і якого там найдете колориту місцевого? Або візьміть хоча б такого реаліста, як Толстой, і прочитайте його «Анну Каренiну». По Вашій думці, багато дечого в моїм романі фантастичного і з обставинами галицького життя незгідного. Інтересно, що таке? Ви наводите: 10 літ в'язниці слідчої, але се ф а к т, про котрий можете справитись в дирекції Бригідок; дід, о котрім мова в моїм романі, жив ще в 1877 році. Закопаний скарб — се така дрібниця і така, впрочім, невинна, що о ній не стоїть і говорити. Бал, котрий Ви, не знаю для чого, вважаєте руським, не є руським, помимо того, що на нім танцюють коломийки. «Goniec», з його вечірнім і пораннім виданням і з метаморфозою його редактора — се «Kurjer Lwowski» під Масловським, а потроху й «Kronika codzienna» (1875). Що Ви найшли фантастичного в Лютовиськах, я зовсім не розумію. Що Регіна обрисована не досить виразно, се признаю, та тільки н а п р я м, в якім має бути поповнена обрисовка, мусить бути зовсім противний тому, як Ви міркуєте. Ну, та се друге діло. Питання про провідну гадку лишаю отвертим. Сідаючи писати роман, я мав на думці змалювати деякі факти і моменти життя, котрі я бачив або чув, або по найбільшій часті сам пережив, а ніяких провідних гадок я собі не задавав, міркуючи, що коли буде правда,то й ідея в ній найдеться. Такої провідної ідеї, яку Ви формулюєте при кінці своєї замітки, я не мав і, мабуть, ніколи мати не буду. Коли наткнусь на факти, відповідаючі тій ідеї, то певно їх не промовчу, але поки що я таких фактів н е з у с т р і ч а в.

Щодо другої часті Вашого письма замічу ось що. Зайшло тут між нами невеличке непорозуміння. Я предложив Вам свій роман з тим запитанням, чи надрукуєте його в «Зорі» з такими перемінами проти польського тексту, які я вважати буду за потрібні. Замість прямої відповіді на се питання Ви предлагаєте мені план якогось іншого, Вашого роману, котрий, очевидно, найліпше буде Вам самим і написати. До мого роману ані до моїх поглядів артистичних план сей не підходить. Та й о що тут річ розходиться? Я ж друкую роман з своїм підписом, значить, за план, композицію і деталі я сам відповідаю, а не Ви. Ваше діло як редактора осудити, чи роман підходить під програму «Зорі», чи ні. Оце б Ви й сказали прямо, а не виставляли себе на смішність, бувши кравцем та вчити шевця, як має чоботи шити.

А за Ваш суд, висказаний — не сумніваюсь о тім — вповні щиро і, як кажете, без найменшої претензії, позвольте мені віддячитись Вам радою, висказаною так само безпретензіонально і щиро. Те, чого не знаєте, не видали й не чували, ніколи згори не вважайте неправдивим і неможливим. Завсігди ліпше виходити з того погляду, що не тільки світу, що в Вашому вікні.

Прийміть, шановний добродію, запевнення, що Вас щиро поважаю.

Ваш слуга
Іван Франко.

Львів, 20/12 1888

124. ДО ІЗИДОРА КОПЕРНИЦЬКОГО

Львів, 7 січня 1889 р.

Wielce Szanowny Panie!

Zaszczytny dla mnie list Szanownego Pana odebrałem i śpieszę z odpowiedzią na wyrażone w nim zapytanie. Zdaje mi się, że dla samego zbioru przysłów lepiej będzie, jeżeli będzie umieszczony w «Zbiorze wiadomości», a nie w osobnym dodatku, i że takie drukowanie, chociażby w dwóch po sobie następujących tomach, będzie wygodniejszym dla Komisji antropologicznej.

W przedmowie mojej jedna zaszła omyłka: Kobyłowłoki nie należą do pow. Janowskiego, ale do Trembowelskiego, — upraszam wiąc o poprawienie. Czy nie mógłby Szanowny Pan zrobić tak, żeby w razie drukowania można mi było przeglądać drugą korektę? Pismo moje jest dość niewyraźne, a dyalektyczne i językowe odcienia są takie, że żadną kombinacją nieraz dojść nie podobna prawdy. Szłoby mi o dobrą korektę w interesie samego wydania. Myślę, że ani koszt nie będzie zbyt wielki, ani zwłoka, zwłaszcza że każdy przysłany mi arkusz postaram się tego samego dnia odesłać z powrotem. O to upraszam jak najusilniej.

Od ks. Leszczyszaka mam zbiór pieśni nie Bojkowskich, ale łemkowskich. Od roku już leży u mnie przepisana na czysto część tego zbioru, zawierająca «krakowiaki» łemkowskie. Nazywam te krótkie piosenki (Schnaderhüpfeln) Krakowiakami per nefas; jak je nazywa lud miejscowy — nie wiem. Naukowo byłoby najstosowniej nazwać je pieśniami o rozmiarze 2 (6 + 6) lub 4 × 6 (cztery wiersze każdy po 6 zgłosek lub dwa wierszy, z których każdy złożony jest z dwóch muzykalnych stóp sześciozgłoskowych). Pieśni takie charakterystyczne są dla Polaków i Słowaków, tak jak dla Rusinów wschodniej Galicji Kołomyjki [2 (2 + 2+2+2+2+ +2+2)] lub 2(8 + 6). Pieśni typu Krakowiaka spotyka-

my z Rusinów tylko u łemków i u części Rusinów węgierskich. Znaczna ich liczba była już opublikowana w zbiorach Hołowackiego i De—Wollana. Stosownie do życzenia Szanownego Pana posyłam zbiorek ten in crudo, bez porównania i opracowania, z uwagą, że dla druku on się jeszcze nie nadaje, dopóki 1) nie będzie porównany ze zbiorami już drukowanych pieśni tego rodzaju, 2) dopóki się nie skonstatuje bliżej, jakim językiem rozmawiają zwykle ci ludzie, którzy śpiewają, te pieśni, gdyż, jak mi mówił ks. Leszczyszak, mówią oni językiem znacznie różnym i bardziej ruskim, niż język tych pieśni.

Dalsze części zbioru ks. Leszczyszaka przeszę, jeżeli Szanowny Pan tego zażąda, tylko trzeba je przepisać na czysto. Bardzo pożądaną byłoby rzeczą urządzić naukową ekskursję w Lemkowszczyznę. Miałbym wielką chęć do wzięcia w niej udziału. Czy nie mogłaby Komisja antropologiczna zastanowić się nad urządzeniem takiej ekskursji, nprz. w czasie feryj wielkanocnych? Myślę, że Szanowny Pan jako antropolog mógłby być jej kierownikiem i zbierać dane antropologiczne, ja zaś spisywałbym pieśni, powieści, zwroty językowe i t. p. Dla pomocy można by znaleźć jeszcze kogo trzeciego. Sądzę, że należycie przygotowawszy teren, moglibyśmy w przeciągu dwóch lub trzech tygodni zebrać materiału na porzadny tom à la Pokucie. Koszt byłby niewielki. Jeżeliby Szanowny Pan zdecydował się rzecz tę poruszyć w Komisji, to proszę o zawiadomienie mię o uchwałę, a w takim razie rozpocząłbym korespondencję z miejscowymi ludźmi, zebrałbym potrzebne informacje co do miejsc, któreby zwiedzić należało i przesłałbym Szanownemu Panu dokładny plan ekskursji.

Serdecznie dziękuję za życzenia, i, chociaż spóźnione, zasyłam moje wzajemne. Pozostaję z głębokim szacunkiem Szanownego Pana sługa

Iwan Franko.

Lwów 7/1 1889, ul. Zyblikiewicza, N 10

Вельмишановний пане!

Ваш дуже приємний для мене лист отримав і спішу відповісти на поставлене в ньому запитання. Мені здається, що для самої збірки прислів'їв буде краще, коли вмістити її в «Zbiorze wiadomości», а не в окремому додатку, і що така публікація, хай навіть

у двох чергових томах, буде зручнішою для Антропологічної комісії.

У моїй передмові трапилася помилка. Кобиловолоки належать не до Янівського, а до Трембовельського повіту,— дуже прошу виправити. Чи не могли б Ви, шановний пане, зробити так, щоб у разі друкування мені можна було переглядати другу коректу? Почерк у мене досить невиразний, а діалектні та мовні відтінки такі, що жодним комбінуванням не вдається дійти правди. Тому про добру коректуру мені йшлося б в інтересах самого видання. Гадаю, що ні вартість її не буде занадто велика, ані затримка, оскільки кожен надісланий мені аркуш я старатимусь того ж самого дня повернути назад. Прошу про це якнайнастійніше.

Від о. Лещишака маю збірку пісень не бойківських, а лемківських. Вже рік лежить у мене переписана начисто частина цієї збірки, яку становлять лемківські «краков'яки». Я називаю ці короткі пісеньки-частівки краков'яками за необхідністю, як звуться вони в місцевої людності — не знаю. По-науковому було б точніше назвати їх піснями з розміром 2 (6 + 6) або 4 + 6 (чотири рядки на шість голосних звуків кожен або два рядки, кожен з яких складається з двох музикальних шестискладових стоп). Такі пісні характерні для поляків і словаків, як для українців Східної Галичини коломийки [2 (2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2 + 2)] або 2 (8 + 6). Пісні типу краков'яка серед українців трапляються тільки у лемків та в частини угорських українців. Значна кількість їх уже була опублікована в збірках Головацького і де Воллана. Згідно з Вашим побажанням надсилаю цю збірочку у первісному вигляді без порівнянь і опрацювання, із застереженням, що для друку вона ще не надається, поки 1) не буде порівняна зі збірками вже надрукованих пісень цього виду, 2) поки не буде докладніше встановлено, якою мовою звичайно розмовляють люди, що співають цих пісень, оскільки, як казав мені о. Лещишак, їхня мова значно різниться від мови цих пісень і ближча до української.

Наступні частини збірки о. Лещишака я пришлю, якщо Ви того побажаєте, треба тільки переписати їх начисто. Дуже бажано було б організувати наукову екскурсію на Лемківщину. Я б з великою охотою взяв би в ній участь. Чи не могла б Антропологічна комісія зайнятися організацією такої екскурсії, наприклад, під час великодніх канікул? Гадаю, що Ви, як антрополог, могли б бути її керівником і збирати антропологічні дані, я ж записував би пісні, перекази, мовні звороти і т. і. На допомогу можна було б знайти ще когось третього. Гадаю, що належно підготувавши грунт, ми могли б протягом двох чи трьох тижнів зібрати матеріал на солідний том з Ia Pokucie. Витрати були б невеликі. Коли б Ви, шановний пане, вирішили порушити в комісії цю справу, прошу сповістити мене про ухвалу, в такому разі я розпочав би листування з місцевими людьми, зібрав би потрібну інформацію про місця, які належало б відвідати, і прислав би Вам докладний план екскурсії.

Сердечно дякую за побажання і, хай із запізненням, взаємно посилаю свої. Лишаюся з глибокою повагою Ваш покірний слуга

Іван Франко.

Львів, 7/1 1889, вул. Зиблікевича, № 10

125. ДО ІЗИДОРА КОПЕРНИЦЬКОГО

Львів, 2 лютого 1889 р.

Wielce Szanowny Panie Profesorze!

Przepraszam najmocniej, że tak się spóźniłem z przesyłką dalszej części zbioru ks. Leszczyszaka, ale zajęty obecnie jako reporter przy procesie Kukizowskim ledwie mam czas odetchnąć nieco wieczorem. Niech więc to mię wytłumaczy, że nie zdołałem dotychczas przepisać całego zbioru — a przepisywać go trzeba koniecznie, gdyż pisany on jest ołówkiem na świstkach ruskimi literami. Posyłam obecnie tylko pieśni ośmiozgłoskowe typów 4 + 4 (var. 4 + 3) i 5 + 3 i pieśni należące w zakres eposu żwierzęcego. Pozostają jeszcze u mnie: grupa pieśni weselnych, grupa pieśni o mieszanych rozmiarach, grupka kołomyjek, dalej parodyj i rymowanych żartów, zagadki i parę powieści ludowych. Jak więc Sz. Pan widzi, zbiór ten odpowiadałby mniej więcej całemu cyklowi łemkowskiej twórczości ludowej, i można by go opublikować jako całość tym bardziej, że zapisany on jest cały w jednej wsi Bilicznie, pow. Grybowskiego (nie Baligrodzkiego, jak przez pomyłkę poprzednio wspomniałem). Jeżeliby Szanowny Pan sobie tego życzył, mógłbym przyjąć się jego opracowania dla publikacji, t. j. napisania krótkiego wstępu, porównania warjantów i sporządzenia słowniczka. Rozumie się, że surowy materjał nasamprzód przeszlę częściami na ręce Szanownego Pana, a w razie gdyby Sz. Pan zgodził się dać mi go do opracowania, prosiłbym przysłać mi te odpisy napowrót. Słowa, które Sz. Pan przesłał mi jako niezrozumiałe, objaśniam:

R a w a ż e m i r a w a — onomatopoetyzm, oznaczające zwykle dźwięk skrzypiec, tutaj jest tylko dźwiękiem wyrażającym wesołe usposobienie.

W e r a — tutaj ale, tylko; zwykle znaczy: rzeczywiście (v e r o), częstokroć w przysłowiowym zwrocie «wera Bohu» — dalibóg.

Z o c h a b y ć — zostawić, porzucić.

B u ł g a r, u Hucułów b o w h a r — strzelec, puszkarz, dawna milicja.

H a j t o w — wolarz, pasterz wołów lub tez handlarz wołów.

H a j t u w a t y — pędzić woły na paszę lub na targ.

D r e ż e — gdzie że.

Z w a r i a t y — waryty, gotować, okropem parzyć.

D a k y — dejaki.

K i r a s i a n i a — jakieś węgierskie słowo, może dziewczyna? Królewna?

K i — choć by.

P a t c z y ł o — patrzyło.

Serdecznie dziękuję Szanownemu Panu za przysłanie mi pięknego zbioru piosnek górali Bieskidowych. Parę uwag o nim dałem do «Kwartalnika historycznego». Pozostaję z prawdziwym szacunkiem Szanownego Pana sługa

Iwan Franko.

Lwów, ul. Zyblikiewicza, № 10.
D[nia] 2 lutego 1889

Вельмишановний пане професоре!

Дуже вибачаюся, що так спізнився з надісланням дальшої частини збірки о. Лещишака, але зайнятий тепер як репортер на кукизівському процесі ледве маю час трохи передихнути ввечері. Хай це буде вибаченням мені за те, що я досі не спромігся переписати всю збірку, а переписувати її треба неодмінно, бо вона писана олівцем на клаптиках українськими літерами. Нині посилаю тільки восьмискладові пісні типів 4 + 4 (варіант 4 + 3) та 5 + 3, а також пісні, що належать до сфери тваринного епосу. В мене ще лишаються: група весільних пісень, група пісень мішаного розміру, групка коломийок, далі пародії, римовані жарти, загадки і кілька народних легенд. Отже, як бачите, шановний пане, збірка більшменш скидається на цілий цикл лемківської народної творчості, і можна було б опублікувати її як певну цілість, тим більше що її повністю записано в одному селі Біличні Грибовського повіту (а не Балігродського, як я помилково вказав раніше). Якби Ви, шановний пане, погодилися на це, я міг би взятися за опрацювання її для публікації, тобто написати невеличкий вступ, зіставити варіанти й укласти словничок.

Звичайно, сирий матеріал я насамперед перешлю частинами на Ваше ім'я, а в разі коли б Ви погодилися дати його мені для опрацювання, просив би прислати мені ці записи назад. Слова, які Ви прислали мені як незрозумілі, пояснюю.

R a w a ż e m i r a w a — ономатопеїзм, який звичайно означає звук скрипки; тут — лише звук, що передає веселий настрій.

W e r a — тут: але, тільки; звичайно означає: справді (w e r o), нерідко в приказковому звороті «wera bohu» — далебі.

Z o c h a b y ć — залишити, покинути.

B u ł g a r — у гуцулів b o w h a r — стрілець, пушкар, колишня міліція.

H a j t o w — воляр, волячий пастух або торгівець волами.

H a j t u w a t y — гонити волів на пашу або на продаж.

D r e ż e — де ж.

Z w a r i a t y — варити, кип'ятити, парити.

D a k y — деякі.

K i r a s i a n i a — якесь угорське слово, може дівчина? королівна?

K i — хоча б.

P a t c z y ł o — належало.

Сердечно дякую Вам за надіслання мені чудової збірки пісеньок бескидських горян. Кілька уваг про неї я дав до «Kwartalnika historycznego». Лишаюся з глибокою повагою Ваш покірний слуга

Іван Франко.

Львів, вул. Зиблікевича, № 10.
Дня 2 лютого 1889

126. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 10 лютого 1889 р.

Вельмишановний добродію!

Ви, може, вже й загнівались на мене, що я так довго нічого не пишу Вам. Дві тому причини: одна — процес кукизівський, при котрому я сидів репортером по цілих днях і вертав додому зовсім знесилений, а друга та, що я бажав написати Вам разом з посилкою коректури Ваших споминів. На превелику силу друкарня оце набрала Вашу книжечку, і я рівночасно з цим листом посилаю Вам коректуру. Будьте ласкаві, не гаючись відіслати її назад, щоб можна якнайшвидше випустити її у світ. Заразом прошу Вас присилати другу главу, котру я дам у четверту книжечку (перемежившн її одною белетристичною роботою мого пера). Так я бажав би пускати й дальші глави. Книжечки Ваших споминів будуть мати біжучу одноцільну пагінацію, так що по скінченні можна їх буде зложити й переплести в одну цілість. Для того будьте ласкаві не стіснюватися в писанні і подавати якнайбільше матеріалу, дбаючи тільки про те, щоб глави були не більші, як оця перша,— се просто для догідності видання.

Ще раз осмілююсь пригадати Вам релігійні статті. Конечно треба з ними вийти в світ. Вказані Вами статті Верна давно вже попереводжені. Жду тільки програми ван Гамеля і, коли вважатимете потрібним, Вашого переднього слова.

Може, Вам для Ваших споминів придасться на що-небудь знати, що між паперами, які дістались мені по Нав-

роцькім, є 17 Ваших листів з років 1872—1874. Чи не вважали б Ви можливим опублікувати їх в прилозі до своїх споминок як «оправдательные документы»? Мені здається, що се було б добре, хоча, конечно, се вповні від Вас залежить. Коли б Ви на се згодились або коли б хотіли покористуватись тими листами як матеріалом для споминів, то я міг би переслати Вам їх на якийсь час (вони — не моя власність). Для дальших книжечок я хотів би порозумітися з Вами щодо вибору народних пісень наших і других слов'ян (не знаю, чи Ви бачили в «Зернах» мою пробу переводу болгарських гайдуцьких пісень і що про неї скажете?), а також щодо вибору деяких речей з нашої старої літератури, де проявлявся народний напрям (Гаватович, Іван з Вишні, «Апокрисис», вибір характерніших листів гетьманів і других історичних осіб і т. ін.). Мені здається, що такі речі треба (звісно, по невеликій крихті і з добрими вступними словами) подавати й ширшій публіці, котра досі знає про се з слуху, а не знає, як виглядає ця література на ділі (говорю тут, конечно, про публіку і молодіж галицьку, для котрої головно й видається «Літ[ературно]-наук[ова] бібліот[ека]»). При видаванні таких речей я головно числю на Вас, як на пишучого історію нашої літератури. Мені здається, що найліпше було б розпочати таке видання систематично, та так, щоб з часом виробилась з тих книжечок хоч маленька хрестоматія найкращих творів і пам'яток нашого старого письменства і народної творчості. Я поробив тут деякі кроки, щоб роздобути на тільки фондів, щоб можна було в однім році випустити хоч 20 книжечок. Чи се удасться, се надіюсь узнати вже сими днями.

Про «Правду» не пишу Вам нічого, бо відколи поїхав Кон[иський] до Росії, я нікого з правдян не бачив і що з нею діється — не знаю. Як Вам подобались Антоновича «Три національні типи»? Ми з жінкою осудили тут, що Ант[онович] у Росії встидався б опублікувати таку річ, то й пхнув її в Галичину, подібно до тих «гріхів молодості», про котрі Ви згадуєте в «Споминах». І казка Мирного, помимо прекрасного язика і деяких прекрасних описів (напр., вулкан підморський), по цілій своїй концепції здається мені зовсім схиблена, а жінка моя твердить, що «правду» змалював він надто вже дурною й нетямущою.

Не знаю, чи писав Вам Коц[овський]. Він оженився з сестрою поетеси Шнайдер. Вчора були у нас обоє з жінкою. А поетеса покинула поезію і колише дітей.

Чи получили Ви які-небудь гроші з «К[иевской] стар[ины]» і чи получаєте які-небудь нові книжки з Росії? У мене є «Чтения в Общ[естве] Нестора», Еварницького «Запорожье», Веселовського «Из истории романа и повести», т. II (надто вже сухо і детально він цю роботу робить, без якого-небудь общого плану і без виводів, а впрочім, може, се я такий сліпий, та й не можу добачити!).

Недавно був один чоловічок відси в Відні у Ягича, і той завзивав через нього молодих людей русинів, щоб ішли на славістику, що він постарається о стипендії і т. ін. Дуже він мене соблазнив, бо хоч я й не такий молодий (33 роки), та все-таки й не такий ще старий, щоб не міг повчитися. Та з другого боку, не хотілось би мені покидати заробку при «Kurjeri» та зніматися з сім'єю з насидженого місця. Яка Ваша рада? Мені дуже хотілось би з часом обняти хоч доцентуру приватну слов'янських літератур при тутешньому університеті. Правда, я знаю, що доцентура така, по політичним раціям, була б тут дуже вузькою і ховзькою кладкою, та все-таки хто його знає, як можуть змінитися обставини. А може, ліпше сидіти на місці і не рипатись? Я знаю себе, знаю, що систематичного знання у мене нема, а те, що є, — нахапане з усіх боків, та все потроху, та все-таки бачу, що у других людей (навіть на університетських кафедрах) його ще менше, а зато безмірно більше формалізму та цехової заскорузлості. Ну, та се все υεῶν ἐν γούνασι κεῖται[1], як каже старий Гомер.

Жінка моя Вам кланяється, вона, бідна, тепер більшу часть часу нездорова, то зуби, то живіт, то крижі. Хлопчичок наш уже ходить; жінка ним не налюбується, та й я якось веселіше працюю під його чалапкання і балакання. Здоровлю Вас щиро.

Ваш
Іван Франко.

Львів, 10/2 1889

[1] Лежить на колінах богів *(грецьк.).— Ред.*

127. ДО О. С. ЛАШКЕВИЧА

Львів, 20 лютого 1889 р.

Вельмишановний пане редактор!

Посилаю Вам статейку про мого старого земляка Івана Вишенського. Може, вона в другій своїй половині й занадто суха, та мені здається, що й такі сухі речі потрібні, а куди з ними удаватися, як не до такого журналу, як Ваш?

Коли б Вам се не було занадто коштовне, я просив би зробити для мене з сієї статті, а також з статті про Шевченка (коли цензура її пропустить) хоч по 10 відтисків, котрі я хтів би послати декому з знайомих.

І ще одна у мене до Вас просьба. Тутешнє товариство «Просвіта» хотіло б закупити у Вас цілий комплект «Киевской старины», т. є. все те, що ще у Вас є на складі (конечно, в одному екземплярі). Воно не домагається ніякої скидки в ціні, а тільки просить, щоб Ви були ласкаві виписати, які річники є в цілості, які тільки в частях і подати ціну. Пришліть сей список на мої руки, а я зараз же перешлю Вам гроші.

Приложений тут листок будьте ласкаві передати д. Гнату Жит[ецькому]. Прийміть моє глибоке і правдиве поважання.

Мирон.

Львів, д[ня] 20 н[ового] с[тилю] февраля 1889,
ул. Зиблікевича, № 10

P. S. Чи Ви одержали брошурку «Перебендя», послану Вам в конверті?

128. ДО І. М. КОЛЕССИ

Львів, 24 лютого 1889 р.

Дорогий друже!

«Перебендя» висланий Вам. Чи можна й дальші зошити присилати Вам по 20 прим[ірників]? В такім разі ми висилали б пачкою. Сими днями буде експедіюватися другий вип[уск] — «Австро-руські спомини» М. Драгоманова.

Ваш довг виносить:

за 1 «Жін[очий] альманах» — 1 г[ульден]
за 11 «З вершин і низ[ин]» — 5 г. 50 кр[ейцерів]
за 20 «Перебенді» — 2 г.
Разом 8—50

«Товариша», мабуть, справді утопили наші молоді товариші. «Чорна хмара» вийде частками в «Літ[ературно]-наук[овій] бібл[іотеці]». Одна її частина — «Чума» буде друкована по-російськи в мартівській книжці «Киевской старины».

Що чувати з Вашим етнографічним збірником?

Щиро кланяюсь Вам і поздоровляю молоду «Громаду».

Ваш Ів. Франко.

Львів, 24/2 1889

129. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО

Львів, 27 лютого 1889 р.

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам одну книжечку мого видання. Коли б Ви або хто з Ваших знайомих хотіли получати дальші книжечки сього видання, то я готов висилати їх так само як оцю, по ціні 20 коп. за книжечку, з пересилкою.

Щиро кланяюсь Вам.

Ваш слуга

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, № 10
27/2 1889

130. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 1 березня 1889 р.

Вельмишановний добродію!

Велике спасибі Вам за присилку рукописі і «Своб[одной] России». Друга глава Ваших мемуарів справді більш публіцистична стаття, ніж оповідання про людей і факти. По-моєму, воно нічого не вадить, хоча, певно, лучче б було, якби Ваші спомини були похожі на «Былое и думы». Моя жінка, котра особисто зна сім'ю Кістяківських, думає, що не слід публікувати їх фамілію при тому факті, який Ви розказуєте спочатку, доволі буде зазначити К.

Крім сеї подробиці, я не бачу нічого, що би слід було ретушувати. Добре б було, якби в дальших главах Ви постарались списати рельєфно і оцінити такі особи, як Навроцького, Федьковича та В. Барвінського. Не знаю, чи Ви заговорите про діяльність Куліша в Галичині і чи будете її оцінювати, се була б також дуже важна річ.

«Своб. Россия» мені дуже вподобалась, особливо ж програма й Ваша стаття про лібералізм в земствах (правду кажучи, я досі більш і не читав нічого). Ваша стаття — прекрасне і необхідне доповнення до «Истор[ической] Польши» і написана справді з гомерівським спокоєм і силою аргументації фактичної. Я вже говорив з Реваковичем, і він згоджається на її друкування в «Kur[jeri] Lw[owskim]» і на передрук. Даруйте, що я не віднісся до «Now[ej] re[formy]», але, працюючи в «Kur[jeri] Lw[owskim]», якось ніяково поминати свою хату і йти з такою річчю в чужу. А те, що Ви пишете, щоб я порозумівся з Гіршбергом,— для мене просто незрозуміле. Об чім мені з ним порозумітись? Він до ніякої газети не причасний, а коли б до якої й був причасний, то швидше всього по своїм поглядам тягнув би до «Gaz[ety] narod[owej]» або до «Czasu», а вже ніяк до «Reformy».

Карловича досі видруковано ледве чи й три аркуші, постараюсь їх видобути і зашлю Вам на днях зараз із статтею Меруновича в «Dzienniku polskim» п[ід] з[аголовком] «Sprawa ruska i pansławizm rosyjski».

Врадувала мене дуже Ваша готовість обробити для «Літ[ературно]-наук[ової] бібл[іотеки]» таких інтересних давніх писателів, як Гаватович, Іван з Вишні, «Апокрисис» і т. д. Гаватовича я постараюсь визичити в університеті і переслати Вам, бо бібл[іотека] Краш[евського] в Кракові, так хто знає, чи й коли б прислали. Може, інтересно буде для Вас знати, що на теперішній виставі Ставропігійського інституту я найшов рукопись з новими, не відомими досі творами Івана з Вишні. Ся находка примусила мене зайнятися трохи детальніше сим писателем, і я написав про нього статтю для «Киев[ской] стар[ины]», до котрої прилучив також список новонайдених творів. Твори ті об'ємом невеличкі, та інтересні, а іменно: 1) передмова до збірника творів, зладженого, очевидно, самим Ів[аном] з Вишні, 2) зміст того збірника, також ним самим списаний; зміст той виказує 10 статей, а іменно: чотири надруковані в «Актах», одну вступну, котру я й списав, дальше «Загадку

філософом латинським», котру видрукував Голубєв в прилозі до Петра Могили, І п. з. «Зачапка», і ще чотири не звісні досі, котрих однак у нашій рукописі (фрагменті) нема; 3) о прочитанії сього писання, слівце о способі пропаганди його писань, ідентичне з закінченням другого полемічного твору, напечатаного Голубєвим після «Зачапки», значить, неоспоримий доказ, що й той другий твір належить до Ів[ана] Вишенського; 4) «Слово ко прочитателю» і 5) «Обличеніе диявола». Сих п'ять статейок я списав. З усіх творів Ів. В[ишенського] я постарався видобути біографічні та хронологічні деталі, котрих майже не торкавсь Сумцов у своїй дрантивій статті про Ів[ана] Виш[енського]. Саме інтересне в статті Сумцова (крім «ужасающого» незнання язика Івана з Вишні) його понімання слів сього писателя. З того, що Ів. з В[ишні] радить русинам цуратися латинської премудрості, що сам про себе говорить не раз, немов то він ані риторики, ані філософії ніякої не вчив, д. Сумц[ов] виводить, що Ів. В. справді «образовал свой ум на св. писании и отцах церкви». Я в способі писання Ів. Виш. бачу далеко більше таких взірців, як Скарга, Вуєк, Рей, Варшевицький і другі репрезентанти польського гуманізму, ніж взірців Єфрема Сіріна, Афанасія та других вітців церкви. Балакання про неуцтво і простацтво видаються мені чисто іронічними так, як часте повторювання «ми глупая Русь». Цікавий я дуже, чи Ви згодитесь з моїм поглядом.

В тім самім рукописнім збірнику, що й Ів. В., я найшов уривок (без початку) доволі інтересного твору (здається, з кінця XVII або початку XVIII в.), писаного доволі чистим народним язиком з примішкою церковщини. Се діалог школярів, виголошуваний, очевидно, перед родичами, при публічнім екзамені, т[ак] зв[ана] диспутація о речах релігійних. На початку йшов віршований пролог, з котрого остався тільки хвостик, а за діалогом іде також віршований епілог, доволі, здається, інтересний. Коли хочете, то я можу Вам переслати копію з сього фрагмента.

Працю свою, яка у Вас є, будьте ласкаві присилати без ніякої оглядки, я вже постараюсь, щоб вона була переписана і вислана, куди скажете. Чи ви получаєте відтиски з переписки Герцена з «Русской мысли»? Я виписав новий річник (поки що не дістав ще), та прийдеться, мабуть, виписати й попередній, хоч не дуже й хотілось би.

З «Недоразумением» мені клопіт. Воно доволі велике, а шлючи в листі, прийдеться заплатити, певно, з півтора

гульдена. Ну, та що вже діяти — вишлю. Коли автор його— Маслов-Стокіз і коли Ви видаєтесь з ним, то, будьте ласкаві, поздоровіть його від мене і перепросіть, що я так довго не пишу йому. Збиравсь, збиравсь, та й якось усе не виходило, а далі й почув, що його нема в Цюріху. Будьте ласкаві сказати йому, нехай він не думає, що я в претензії на нього за довг, я ж чоловік і також в біді бував, то й знаю, що виповнення фінансових зобов'язань не все залежить від нашої волі, а найчастіше від нашої кишені. Я позичив йому з лишнього, то як буде у нього лишнє, тоді й віддасть.

Жінка моя кланяється Вам, і я засилаю Вам поклін.

Іван Франко.

Львів, 1 марта 1889,
ул. Зиблікевича, № 10

P. S. Я вислав Вам 50 книжечок Ваших споминів і по тільки ж буду висилати дальших частей. В Росію вислав по одному прим[ірнику]: в Петербург Цвітк[овському], в Київ Трег[убову], Дашк[евичу] (на замовлення) і «Киев-[ской] стар[ине]», в Одесу Ковалевському (хотів слати Смоленському, та не знав адресу), в Харків Шиманову і Познанському в Павловськ. Написав я до Одеси тому ж Ков[алевському] (та боюсь, чи не зробив дурниці, хоч писав у самих «общих выраж[ениях]» і без називання осіб) про «Одіссею» Ніщинського. Чистий скандал, щоб ся робота так-таки лежала дурно. Я предложив їм видати її сам у Льв[ові], хоч своїм коштом, хоч за їх підмогою, та не знаю, що вони скажуть. Коли у Вас є які зносини з Одесою, то будьте ласкаві, попріть сю справу. Видання переводів деяких грецьких творів було б для нас дуже пожадане, вже хоч би для того, що у нас читають їх по гімназіях і переводять в руській гімназії. А «Одіссея», переведена Ніщинським, так хоч і для простого народу годиться; я колись розказував її з пам'яті в селі через кілька вечорів— і слухати її сходилась майже ціла наша слобода, чоловік по 30 і більше, старих і молодих, і відірватись не могли,— розказував і арестантам у тюрмі, і добре знаю, яке вона враження робить. «Одіссея» і «Reineke Fuchs» — се, помоєму, дві речі, котрі у нас треба гарно перевести (сього останнього можна б потрохи й підлити антишляхетським та антипопівським соусом) і пустити в публіку. І ось одесці мають між собою такого чоловіка, як Ніщинський, то

чому б їм не підбити його, щоб переклав хоч «Одіссею» та цілого Софокла та хоч дещо з Евріпіда. Чи переведена вся «Одіссея» — я не знаю; чув про 12 пісень. Та нехай би й 12, все-таки слід їх видати, і я готов прийнятись за се видання, випускаючи по одну, по дві пісні в своїй бібліот[еці]. Конечно, якби одесці запомогли грішми (хоч на одну частину видання), то вихід книжечок можна би прискорити, а не схочуть — то нехай хоч так пришлють роботу, щоб дармо не гнила.

131. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 20 березня 1889 р.

Вельмишановний добродію!

Посилаючи Вам «Киевскую старину», прикладаю «Каїна» 2 екз[емпляри], «Dziennika polskiego» 4 н[оме]ри (здається, вистарчить, щоб мати поняття о статті), 2 листи казок білоруських і 2 листи відбитки Вашої статті. Поправки Ваші прийшли запізно; друкарня «Kur[jera] Lw[owskiego]» не настільки багата, щоб могла держати наскладане так довго, по видрукуванні відбитки зараз же й розібрано. Впрочім, у відбитці, як побачите, я попоправляв багато помилок друкарських, які були в н-рах «Kur.» (там я коректури не читаю). Не прогнівайтесь, коли дальше мені прийдеться пропускати (щоб швидше скінчити) деякі нотки, менше інтересні для польської публіки[1]. Передмову, котру Ви бажали б зладити, будьте ласкаві переробити яко післясловіє, бо наперед уже годі.

На днях починаю складати другу главу споминок і для того прошу присилати швидше додаток, о котрім згадуєте, щоб можна обчислитися з місцем і коштом. Правду кажучи, якби не кошт, то друга часть споминів Ваших була б уже готова, але я на хвилю зупинився, щоб повернути хоч трохи виданих грошей і не влазити в великий довг. Три книжечки, досі видані, коштують ок[оло] 120 гульд[енів], а досі з розпродажі вернулось ледве 25 гульд. З України про моє видання аніоднісінького слова, окрім прихильного листа Дашкевича. Те, що я писав Вам про «Одіссею», — безпредметне; пізніше я довідався від Барв[інського], що

[1] Деякі, як бачите, я втикаю в текст і далі так само робитиму. [Примітка І. Франка в автографі.— *Ред.*]

Ніщинський дарував «Одіссею» редакції «Правди», де вона буде друкуватися. Ну, і з богом, хоч одна цінна річ буде в «Правді». Щодо Ваших споминів замічу ще одно: несправедливо Ви закидаєте Романчукові й Барвінському, що вони запропастили «Іліаду» Руданського (мимоходом скажу: переклад безбожно невдалий, скучний і зовсім не стоючий друку, з того, що було надруковано, я не міг перечитати й одної картки, хоч «Іліада» належить від 5-ої гімн[азичної] класи до улюблених моїх книжок і я читав її в різних переводах щонайменше 10 раз); в «Зорі» 1886 р. було показано мною «по свіжим слідам», що рукопись «Іліади» забрав Антон[ович] до Киева, де вона й досі лежить. Конечно, з другими Вашими закидами до галичан я вповні годжуся. Може би, також викинути малесеньку шпильку, пущену по адресу київської громади, котра признала шкідливим видання пісень політичних і Шевч[енка]? Шпилька заслужена, але мені здається, що не тут їй місце. Будьте ласкаві, щодо тих трьох пунктів (1) Кістяківський, 2) затрачення «Іліади», 3) шпилька громаді) написати свою думку, чи встоюєте на тім, щоб друкувати як є, чи згоджуєтеся на зміну vel[1] на пропуски, щоб можна було се зробити ще в рукописі, бо викидати або додавати в друкованому незручно, та й кошту мені більше друкарня числить. Жду також на переднє слово до Верна і на присилку книжок, де були брошури Zittel'a, в одній з них є Стоюніна життя Пушкіна, котрого мені дуже треба.

Ще одна до Вас просьба: будьте ласкаві замовити для мене яке добре видання Дантової «Divina commedia» з коментарієм, хотілось би мені деколи для віддиху навідуватись до тої колосальної святині середньовікового духу, головно задля недосяжимої простоти і грандіозності її стилю. Може, удасться дещо й на наше бідне поле перенести. Хотілось би так багато дечого зробити, а тут чую, що сила така малесенька, та й тої хвилями зовсім не стає. Я переконавсь о тім найліпше на своїм торішнім романі, тепер він видавсь мені зовсім не стоющим друку, крім одної першої глави, котру я відірвав і як осібну цілість надрукував у варшавському «Ateneum». Цікавий я дуже, що Ви скажете про «Каїна»? Він сидів мені в мозку ще від часу, коли я перекладував Байронового «Каїна», і тільки торік я осилив якось сю жидівську легенду, домішавши

[1] Або *(лат.)*.— *Ред.*

до неї шматок з легенди про Фауста, котрий з вершин Кавказу оглядав рай. З обробкою — сміло скажу — намучився я щиро: цілість перероблював два рази з грунту, так що з первісно написаного ледве чи осталось нетиканих до 200 віршів, деякі часті перероблював і три, й чотири рази, майструючи зовсім нахолодно, по-столярськи. Боюсь, що багато слідів того майстрування осталось видно. Найгірше те, що у нас, у Львові, абсолютно ні з ким о таких речах порадитись, нікого попросити о рецензію рукописі. Одна моя жінка, спасибі їй, задала собі праці прочитати рукопис після кожної переробки і дала мені деякі дуже розумні ради. Але в речах літератури і поезії вона профан. А з більш тямущих людей П[авли]к взагалі в мою поезію не вірить і для таких речей, як «Каїн», мало має зрозуміння, а Коцовський, одинокий у нас справді тямущий критик і тонкий аналітик, котрий уміє ввійти в річ, той, хоч тепер зо мною в дружніх відносинах, але тільки для того, що здалека. Після недавніх сумних досвідів я йому з нічим не набиваюся, особливо, коли він кілька разів з кровавим докором випоминав мені, що рецензував мого «Валентія».

Оце я розбалакався про поезію, а забув про дійсність. У мене родився другий син, Тарас. Жінка після родів дуже ослаблена, але, впрочім, здорова і пробує вже вставати.

Оце тільки був у мене Мандичевський і просив мене держати відчит у Станіславі на вечерку Шевченка.

Кланяюсь Вам і поздоровляю

Ваш
Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, ч[исло] 10
20/3 1889

132. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, [середина квітня] — 27 квітня 1889р.

Вельмишановний добродію!

Лист Ваш одержав ураз із приложеними в ньому додатками, листами Жел[ехівського] і 2 гульд[енами]. Спішу одповісти Вам на Ваш лист.

Поперед усього: на поправки Ваші згоджуюсь. Текст Вашої пісні вложу в текст споминів, а не в додаток. Кіст[я-

ківського] видрукую цілого, а про Руд[анського] випущу уступ про пропажу в с і є ї «Іліади». Щодо шпильки укр[аїнцям], то, конечно, я й мав на думці т і л ь к и пропущення згадки про Шевченка, а про пісні народні так і останеться. З України на Ваші спомини досі ніхто не обізвався толком. Симпатично віднісся до них тільки Познанський, та й то не сказав про них нічого виразного, а тільки виписав 10 екземпл[ярів]. Ну, і за се спасибі, а то досі на Україну з моєї «Бібліот[еки]» пішли тільки ті книжечки, котрі я задармо посилаю. З Києва написав про неї два слова Трегубов, та й то виразно обминаючи Вашу книжечку, про котру каже, що вона, мабуть, в Галичині не буде нікому інтересна. А в Галичині тим часом (не щитаючи пересланих Вам екз[емплярів]) розійшлось 260 екз. (заплачено за 70). Сі цифри, здається, найліпше говорять о тім, що книжечка інтересна для галичан.

Розпочатий лист сей пролежав недокінченим цілі два тижні, а тепер кінчу його і сумарично розкажу про те, що тим часом сталось. «Своб[одную] Рос[сию]» конфіскував на коморі поліцейський. Я думаю, що суд не затвердить конфіскати, а коли затвердить, то буду домагатися явної розправи. Я вже говорив про те з Олесницьким, і він згоджується стати до розправи. Кошту наразі не буде ніякого. А галас в газетах постараємось зробити. Ваша стаття в «Kurj[eri] Lw[owskim]» перервалась була задля ради державної, а тепер іде далі і на слідуючім тижні скінчиться. Мізерну замітку в «W[olnym] p[olskim] s[łowie]» читав, та на неї тут ніхто не звернув уваги, так, як «W. p. s.» взагалі тут не має ніякого значення. Листи Желех[івського] я друкую як додаток до другого вип[уску] Ваших «Споминів». Давайте такі додатки й дальше. Другий лист Жел[ехівського] дуже інтересний не по поглядам, а по фактичному матеріалу.

Я не посилав Вам коректури з другої книжечки для того, що не хотів занадто опізнювати її вихід, тим більше, що друкарня не могла настарчити шрифту і друкувала по пів-аркуша, та й то, зложивши один пів-аркуш, треба було ждати, аж його видрукують і розберуть, то тоді зачинали далі складати. Книжечка, впрочім, і досі ще не вийшла.

Прошу Вас прислати швидко переднє слово до релігійних статей, котрі я хочу пустити як п'яту книжечку за май. Будьте ласкаві також сповістити мене, коли пришлете

третю главу своїх споминів? Я думав би пустити її на 8-му книжечку (в августі), бо хотів би після релігії підпустити трохи белетристики (вірші Самійленка з Києва) і, може, також відчит Партицького про «Гайдамак» Шевч[енка]. Він прислав було мені те, що читав, але воно дуже слабе, і я звернув йому, поробивши деякі уваги. Він обіщавсь переробити, та не знаю, як воно вийде.

Про вибори я дізнаюсь тільки з газет, так як і Ви. Не знаю, чи получаєте Ви нашу мужицьку газетину польську «Przyjaciel ludu» (видає Вислоух, той, що видавав «Przegląd społ[eczny]»), та я, та ще один чоловічок з редакції «Kurj[era] Lw[owskiego]». Тут вона страшно псує кров полякам, сиплються доноси в пресі («Przegląd») і в поліцію, а вчора навіть зроблено ревізію у Висл[оуха], «celem wytoczenia procesu karnego»[1], а за що — не знати. Се так, як коли б хтось сказав Вам, дай-ко, я пошукаю у тебе, бо мені треба найти що-небудь для виточення тобі процесу. Забрали листи Брандеса, Мілковського, Гудена і т. і. фігур.

Чи є надія на правильне виходження «Своб. России»? Дуже б добре було, якби хоч сього літа вона виходила, коли багато росіян поїде на паризьку виставу і можна буде хоч сяк-так передавати її в Росію. Я не маю тепер ніяких доріг в Росію, а властиво були би, якби було кому за границею відбирати пакети. Впрочім, невеличкими пакетами можна би час від часу переслати в конвертах, котрі б добрий чоловік подавав на пошту за границею, в Росії. Для того добре було б, якби Ви друкували її на тонкому папері, як колись «В[ольное] слово», тільки на білому. Присилати могли б так, що напр. 10 екз. зброшу[ру]вати разом, а на початку і на кінці дати окладку якого-небудь (такого ж формату) французького журналу (якої-небудь «Revue scientifique») і слати під бандероллю. Впрочім, коли конфіскати 1-го н[оме]ра не затвердять в суді, то можна буде прислати на мої руки хоч цілу скриню, я радо приймусь по мірі оказій і змоги пересилати в Росію, а дещо розширити і в Галичині. Грошей не присилайте ніяких. З Ваших 20 фр[анків] я виручив 9 г[ульденів] 52 ц[енти], за телеграму дав 69 центів, — решта остається у мене до Вашого розпорядку. По случаю переїзду українців і всяких

---

[1] З метою заведення карної справи *(польськ.)*.— *Ред.*

росіян через Львів я просив би Вас також прислати мені (все під бандеролями) по кілька екземплярів женевських видань («Громади», «Листка», «Пісень», відтисків з «В. слова», «Волів»).

Вийшов мій Вишенський у «К[иевской] стар[ине]», та з такими блудами друкарськими і навіть з пропусками цілих строк, що аж сумно. Я послав цілу картку поправок, може, у відбитці поправлять.

Між хламом, котрий був присланий на виставу Ставропігійську, а Петрушевичем не допущений до вистави, я найшов повний текст рукописний одної містерії на страсті Христові («Dialogus de passione Christi») в рукописі з р. 1670. Пролог польський, а драма (в 5 сценах) віршем руським, макаронічним (мішанина польського, народно-руського і трохи церковного). Річ зовсім відмінна від «Драми страстей господніх», і радше можна б її назвати «Терпіннями Марії», ніж Христа. Я послав текст з невеличкою передмовою до «К. стар.». Інтересно, що Христос і Марія в драмі представлені ч и с т о п о - л ю д с ь к и. Зміст драми такий: являється ангел з «келѣхом», в котрім містяться муки Христові, і бідкається, що він, «нендзний ангел», мусить дати сей келих Христу. Стрічає його Марія, він зразу не пізнає її і питає, чи не знає вона Христа. Марія хоче взяти від нього келих, говорячи йому, що Христос — її син і що вона має його «в своїх нутрностех». Ангел деліkатно виказує їй побожну брехню сих слів і не хоче дати келиха. Далі стрічає ангел Христа, котрий зразу накидається на нього з закидами, бачить в його поступку (подаванні келиха) ребелію і не хоче брати келиха, нарікаючи на людей, ангелів і на бога, що завзялись на його згубу. Вже сконфужений ангел хоче вертати з келихом, коли втім з пекла даються чути ридання праведників, і Христос бере келих, щоб їх визволити. Являється Марія, плаче над Христом (доволі поетично, в тон голосіння народного), просить, щоб дав їй напитись з келиха, а коли Христос на се не пристає, іде з ним разом під хрест. Досі агірували люди, тепер ідуть абстракта. Виходить Серце Марії і, як другий Річард III у Шекспіра, просить меча, щоб увільнити Христа від муки. На те входить Окруценство і подає Серцю меч, але не рукояткою, але вістрям, а коли Серце против того ремонструє, Окруценство прошпигує його вістрям — оповіданням про муки Христові. Кінчиться драма діалогом між Вірою, Надією і Любвою а Цер-

квою, облюбленицею Христовою і дуже інтересним гімном Церкви до Христа.

Кінчу сей лист, засилаючи Вам щире поздоровлення. Жінка моя Вам кланяється.

Ів. Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, 10
27/4 89

P. S. «Недоразумения» будуть друковані в «К. стар.». Я підписав їх В. М. С., та редакція хоче знати настоящу фамілію автора.

133. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 7 травня 1889 р.

Вельмишановний добродію!

З нотками до Вашого «Лібералізму» вийшла ось яка халепа. Редакція налягала на мене, щоб я кінчив якнайшвидше, поки почнеться рада державна, бо тоді не буде місця, і я мусив пропустити дві-три нотки, щоб швидше скінчити текст. Нотку про земства я в передруку додав, а нотку (дуже інтересну) про якобінство задля поспіху забув додати, і прийдеться долучити її на кінці перед Вашим postscriptum'ом. Мені дуже прикро, що так воно вийшло, але якби Ви знали, кілько мені прийшлось задля Вашої праці перенести нарікання — не на її зміст, а на довготу, — то, може, хоч трохи лагідніше судили б мою провину. Додаток Ваш іде також в «Kurj[eri]», хоч прийшлось розірвати його на два н[оме]ри. Похибки в передруку деякі поправлені мною, а деякі (як з «Молодой Россией», де мене попутала інтерпункція) поправлю; з «разночинцами» мені трохи встидно, але на моє усправедливлення скажу хіба тільки, що й жінка моя не знала докладно, що воно таке. Листа М. Буч[инського], про котрий Ви згадуєте, у мене нема, мусили Ви забути приложити його. Так само я нічого не знаю про увагу, яку Ви мали до нього приложити. Та з погляду на те, що друга частина Ваших споминів вийшла більш чим у двоє ширше першої і що пора випускати її у світ, я прошу Вас стриматись з листом Буч. і з увагою до дальшої частини, хоч,

може, вона там і не так буде до речі. Та такі додатки, де б вони не були пришпилені, ніде не тратять своєї вартості.

З «Правдою» у мене вийшло таке, що я рішився остаточно плюнути на неї і не заглядати туди хіба для полеміки. В політичнім огляді VI (шевченківського!) н[оме]ра проспівав Кон[иський] вічную пам'ять панславізмові та космополітизмові у Росії, а далі кинувся (по поводу львівського студентського руху) навчати й руську молодіж у Галичині, щоб цуралася космополітизму і теорій, а кланялась своєму богу і своїй землі та держалася принципу: «перше жити, а потому філософувати». Я написав задля того лист до ред[акції] «Правди», запитуючи її, що вона розуміє під космополітизмом, і виказуючи, що космополітизм такий, як вони його розуміють, т. є. вискочення з усяких національних рамок, вже по їх власним теоріям о народності є нісенітниця. З другого боку, я вказав, що для нашої молодежі, котра проходить гімназії й університет, не раз не чувши навіть імен Данте й Шекспіра в школі, не вміючи відрізнити нервів від жил і т. і. (я знав таких докторів права), повинна іменно на університеті набиратися якнайбільше теорій, абстрактного і всякого другого знання, що се для неї іменно пора філософування, вироблювання загальнолюдських ідеалів і поглядів, з котрих опісля в практичнім житті, затисненім тисячними обставинами, прийдеться черпати. Надто вказав я на моральну гниль, яка лежить в проповіді на тему «перш жити, а потім філософувати», згадуючи, що є такі філософії-ідеали, супроти котрих життя само малу має вартість. Лист сей писаний був від моєї особи, але молодіж, котрій я його показав, вповні на нього згодилася і навіть послала з нього відпис до краківського «Ogniska» в своїм імені. Редакція «Правди» узнала його (vide[1] переписка посліднього н[оме]ра) неприличним по тону (хоч там нічогісінького такого не було), а молодежі, котра від себе написала лист, домагаючись пояснення про космополітизм, відповіла показом на Вашу програмову статтю! Се таке свинство, котрому рівне найдеться хіба в тім самім VII н-рі, де редакція, друкуючи лист Навроцького (захований мною від затрати, бо пок[ійний] Барвінський, порвавши його, кинув був до коша, де я підібрав шматки і списав з них копію), подала початок і кінцеву фразу, а саме головне — нарис програми політичної, дуже інтересний! —

[1] Дивись *(лат.)*.— *Ред.*

відложила собі до ліпшої нагоди, т. є. ad calendas graecas[1]. Чогось подібного я ніколи не допускав, і се, по-моєму, вистарчає вповні, щоб вийти з такої хати і обтрясти порох з своїх чобіт.

Прилагаю Вам лист Качали, писаний до редакції «Друга», може, він придасться Вам для споминок. Добре б було його пришпилити в додатки, коли взнаєте за річ потрібну. На всякий спосіб буду просив о зворот оригіналу, бо то власність Мандичевського.

«Walky klas» ані «Na dziś» не читав.

Жінка моя щиро Вам кланяється. Діти здорові. Ми обоє сими днями були в Нагуєвичах. Жінка з початком юня вибереться туди з дітьми на все літо. Я, може, вирвусь на який місяць в гори, щоб віддихнути, а то чисто оглупів при газетярськім кераті.

Кланяюсь Вам і поздравляю.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Зиблік[евича], ч[исло] 10
7/5 1889

P. S. Сьогодні дістав з суду затвердження конфіскати «Свободной России» за «забурення публічного спокою через захвалювання вчинків законом заборонених і через намагання до насильної зміни уряду в Росії». Завтра поговорю про се діло з Олесницьким.

Ів. Фр.

Споминки Богдановича купив для Вас і вишлю враз із 2 ч[астиною] «Споминів».

134. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, кінець травня*] — *7 червня 1889р.*

Шановний добродію!

Посилаю Вам 36 прим[ірників] «Споминів» і 10 прим. «Лібералізму». Богдановича заховаю для себе. Для слідуючої книжки «Літ[ературно]-наук[ової] библ[іотеки]» потребую якнайшвидше обіцяного Вами переднього слова, щоб міг дати рукопис до друку, тож прошу Вас якнай-

[1] До грецьких календ, на віки вічні *(лат.)*.— *Ред.*

скорше прислати те переднє слово. Ви писали мені, що зладили однє обширніше, а друге коротше,— чи не могли б прислати оба? З фінансових причин даю до сеї книжечки тільки одну статейку Верна «Основи критики біблійної», так що при ній могло б піти й обширніше переднє слово, коли б тільки предержащії до нього не причепилися.

Про «Своб[одную] Россию» досі нічого не чувати. Прошу Вас прислати хоч кілька екземп[лярів] під бандеролею, щоб я мав під рукою, а то, крім того фрагмента, котрий я дістав (без останнього аркуша), я досі й не бачив повного екземпляра. Читали рецензію на неї в «Ділі»? Інтересно б знати, хто її уджигонув. Видно там потроху злобу і конищину, але є декуди й проблиски розумнішої думки. Інтересне совпаденіє думок у рецензента «Діла» і «W[olnego pol[skiego] sł[owa]» в тому, що Вас скидає на одну купу з нігілістами і на тій купі й молотить, прикинувши туди трохи не весь лібералізм російський. Хоч би прочитали Thun'a, коли на власній шкурі слідів ніяких не осталося з цілої історії останніх 15 років.

Лист сей, зачатий ще перед 2 тижнями, лежав нескінчений. Я ждав на «Лібералізм» і тільки сьогодні посилаю. Притім же сам я їздив декуди: був в горах, був і на Мазурщині у посла-мужика Оржеховського балакати про вибори. Жінка моя тиждень тому назад виїхала з дітьми на село до Нагуєвич, а я, оставшися сам, зовсім відбився від усякої роботи. Розправа за «Своб. Россию» назначена на 19 с[ього] м[ісяця]. Пришліть конче номер, бо у мене й для оборони нема.

Поздоровляємо Вас оба з П[авли]ком.

Ваш Ів. Франко.

7/6 1889

135. ДО В. І. КОЦОВСЬКОГО

[Львів, після 12 червня 1889 р.]

Дорогий друже!

Прочитавши Ваш лист і передумавши над ним дещо трохи, забираюсь відповідати Вам, зовсім спокійно, з щирою інтенцією пояснити річ, а не оправдувати себе або винуватити Вас. Може бути, що пояснення таке причиниться дещо до упрощення наших взаємних відносин, а на всякий

спосіб принаймні я сам буду спокійніше глядіти Вам у очі, не потребуючи гнути в собі деяких думок, котрих не осмілювавсь висказувати Вам усно.

Ви говорите, що вже від кількох літ я відношусь до Вас «неприродно і штучно». В чім полягає та неприродність і штучність — Ви не кажете, або, сли й кажете дальше, то так неясно, що я не можу сього розуміти. Ви думаєте, що мірою мого «штучно-вирозумованого» поступування з Вами була засада «dabo si dabis»[1] (правду кажучи, засада в звичайнім житті зовсім не така погана, за котрою в дискусіях Ви звичайно більше обставали, ніж я, але в многих разах гидка, тісно-егоїстична і до глибини душі мені противна). Що я на практиці тої засади не держався, се почували й Ви самі, коли кажете, що я «якось с а м о - в і л ь н о абсольвував Вас від того, до чого Ви самі супротив мене почувалися». Як погодити «dabo si dabis» з тим абсольвуванням, особливо коли прийметься яко незрушену догму, що одно і друге було «вирозумоване» або, як Ви іншим разом виражалися, вирафіноване, сього Ви не знаєте і до сього, очевидно, я повинен був дати Вам ключ, і не хотів (очевидно!) — от і одна причина неясності між нами!

Лессінг сказав, що твердити о кімсь без достаточної підстави, на здогад: das tut er gegen bessere Erkenntniß[2] — се найгірший гріх против людської натури. Ви так же не раз в подібний спосіб виражалися, мабуть, навіть переконуючи мене, хоч я ніколи нічого противного не твердив. А чим же є Ваше твердження о моїм «вирозумованоштучнім» поступуванні з Вами, твердження, не поперте ніякими фактами, — чим воно, є, як не таким підозріванням, що я поступав після згори обдуманого плану Вам на зло, що я укував на Вас якусь пекельну інтригу, старався впхнути Вас в якусь пропасть? Я пишу сі слова в тім переконанні, що Ви тепер здорові і можете їх спокійно обдумати і сконтролювати, хоча признаюсь Вам, що фраза о «штучно вирозумованім» поступуванні видалась мені останком Вашої хворобливої термінології з р. 1886. Останків таких я найшов ще кілька у Вашім листі, та про них дальше.

Та все-таки я й сам признаю, що моє поступування супроти Вас не було таке, якого б я сам бажав з погляду на

---

[1] Я тобі, ти мені *(лат.).— Ред.*

[2] Він робить це всупереч здоровому глуздові *(нім.).— Ред.*

Вашу до мене давнішу приязнь, на Вашу спосібність і на те, як я сам її цінив. Я особливо в останніх роках цілим рядом дуже болючих для мене досвідів доведений був до тої неприродності в поступуванні з Вами, котра властиво не була нічим іншим, як тільки здержуванням, стушовуванням свого я, була ганьблячою не раз трусістю або почуттям своєї неспосібності противоставитись Вам, була часом пасивною дефензивою, а часом боязню, щоб не погіршити стан хворого чоловіка, котрому помогти своїм виступленням я не чув себе спосібним. Як воно до того дійшло, се я постараюсь по-своєму вияснити дальше, але на всякий спосіб думаю, що й самі Ви признаєте, що майже кожна наша стріча, котра кінчилась для мене униженням, а часом і вся була цілим рядом унижень (і то часто зовсім не заслужених), все більш і більш відбивала у мене охоту до дальших стріч з Вами, до щирості і дружньої одвертості, путала свободу думок і ставила мене в положення щоразто прикріше і незносніше супроти Вас.

Відки се взялось і як до того дійшло? Я виясняю собі се контрастом наших вдач і темпераментів, контрастом, доведеним до крайності Вашою слабістю. Історії і розвитку тої слабості я докладно не знаю, то й не можу зміркувати, накільки переважає вплив темпераменту, а накільки його хворобливої аберації. Практично для мене оба впливи злились в одно. Моя натура більш м'яка, імпульсивна, не глибока, легко зворушується і швидко осідає. Ваша ж натура далеко глибша, твердша, більш енергічна і неподатлива. Не знаю, чи натура, чи виховання породили в Вас велику концентрацію думок, концентрацію, котра становить одну з головних і цінних прикмет Ваших праць наукових, але заразом одно з головних нещасть Вашого життя від того моменту, коли головним центром Ваших думок і Вашого світогляду почало ставатись Ваше власне я.

136. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, після 19 червня 1889 р.*]

Шановний добродію!

Користуючись оказією, посилаю Вам звістку, що суд по розправі публічній (на котрій нікого з публіки не було) таки затвердив конфістату «Своб[одной] России». Справо-

здання з розправи я подав в «Kurjeri». Жду на переднє слово до статей про релігію і ще раз прошу о присилку давніших Ваших видань для передачі прибуваючим сюди землякам. Д[обродій] К[ониський] посилає Вам на се трохи грошей. У мене ще лежить дещо грошей, присланих Вами (20 фр[анків]), скажіть, що з ними робити. «Своб[одную] Рос[сию]» для Коц[овського] пошлю. Кланяюсь Вам і поздоровляю.

Ваш Ів. Франко.

P. S. А інтересні речі розказує К. про Україну. Думаю, що він написав Вам обширно і докладно про все. Просто руки опадають, коли слухаєш, «do jakiego stopnia nikczemności prowincja ta zeszła»[1]. Впрочім, може бути, що оповідання трохи й пересадні, та все-таки з них віддух правдивості й щирого болю.

І. Фр.

137. ДО О. Ф. ФРАНКО

[Львів, між 19 і 22 червня 1889 р.]

Дорога Олічка! Дуже мене радує, що ви всі здорові. Старайсь виводити діток якнайчастіше на свіже повітря, хоч потроху й на дощ та вітер, нехай гартуються. А ти сама чи часто ходиш у ліс? Чи був у вас дощ? У нас потроху почав перепадати.

Ми були прошлої неділі в Волкові у Дошліх, Ржегорж приїхав, і ми з ним разом поїхали; я, П[авли]к і Каспрович. Були там цілий понеділок (бо в неділю на ніч приїхали), ловили рибу, хоч крім окунів, та плотиць, та 2 невеличких щук, не спіймали нічого. Каспр[ович] сміло ліз у воду по саму шию. У нас обідає m-me Дашинська. Вислоух на неї дуже злий із-за її чоловіка, а коли довідався, що ми всі, т. є. Дашинська, я, П-к, Каспров[ич] і Бігеляйзен, разом вислали телеграму до Рима в честь Джордано Бруно, то так загнівався на Каспров[ича], що нічого до нього не говорить, і той бідний тепер думає покидати «Kur[jer]».

Я не відписав тобі зараз по одержанні твого листа, бо лагодивсь до розправи судової за «Своб[одную] Россию». Я сам боронив її, та суд затвердив конфіскату.

[1] До якого ступеня нікчемності дійшла ця провінція *(польськ.)*. — *Ред.*

З України приїхав твій знайомий Богдан Кістяківський. Інтересний хлопець і багато цікавого розказує про Київ, хоч глядить він, як мені здається, досить односторонньо. Від старої і від молодої громади він зовсім одчахнувсь, навіть Антоновича покинув; се така виробилась там арабажинська група, Богдан сам себе зове ад'ютантом Араб[ажина]. Деген має прибути на днях, та поки що його ще нема. Се якийсь москвич поукраїнщений, має тут прибути з цілою сім'єю і шукають місця, де б могли пожити кілька неділь, так щоб і гори, і ліс, і вода, і всяка вигода, і ще й дешево. Я й не знаю, куди йому порадити, хоч і сім'я невеличка: він, да вона, да дві дорослі дочки. З Богданом ми, може, коли-небудь заїдемо до Нагуєвич, він хотів би побути на селі хоч з тиждень. Я ще не знаю, коли буду міг виїхати, тепер в суботу не можна, бо вечором зібрання виборців, на котрім мені треба буги для справоздання.

«Przemysł domowy» вже не виходить. Грошей я тепер ще вислати не можу, аж хіба по першім, може, й сам тоді привезу.

Про холерний рік (1831) то розпитайсь добре у Мартина і ще де в кого (там є в селі коваль Сень, що добре знає про се оповідати) і посписуй докладно, се річ дуже інтересна. Я давно чув сі оповідання, та не позаписував їх, а про се є дещо й друкованого. Розпитай у жінок дещо ширше й про опирів, і про всяку відьомщину і все позаписуй. Про холеру можна буде дати гарну статейку до «К[иевской] стар[ины]». Мартин міг би тобі розказати ще дещо цікавого — розпитай його про те, як Гайгель його бив за колеса, про тісні роки і посписуй. Розпитай також про кошутську війну і про москалів, тут і батько зуміє тобі багато дещо розказати.

На сьому кінчу і цілую діток і тебе.

Твій Ів. Фр.

138. ДО ОЛЕКСАНДРА БОРКОВСЬКОГО

Львів, 2 серпня 1889 р.

Шановний пане професор!

Спасибі Вам за те, що виручили мене в перекладі «Чуми». Я коректуру переглянув і віддав у друкарню, майже нічого не змінивши. Жаль тільки, що, друкуючи фонети-

кою, Ви прийняли ту безглузду «правдянську» фонетику, котрої засад я ніяк не второпаю. Я із-за неї спорив в комітеті редакційнім «Правди» і завсігди буду проти неї протестувати. Де його писати ї — я ніяк не знаю. Чому писати нїм, а не нім? Чому зїлє, а не зілє? Чому сьвїт, а не світ? Чому сіль, а не сїль? У нас говорять сїль, ніж (нож, зовсім так само, як ніж — als) і т. д. І представте собі, що ся фонетика заведена буде в школах, то цікавий я дуже, як Ви, не взявши до помочі цілого апарату етимологічного, витолкуєте дітям, де писати ї, а де і? А фонетика на те прецінь і є фонетика, щоб можна було писати нею без виводів етимологічних. Так само немудрим видається мені надуживання того ь там, де воно є тільки провінціональним говором (сьвіт, зьвізда, сьпівати — говорять тільки в деяких частях Галичини, а не говорять на Покутті, над Збручем і в цілій майже Україні!) А надто вже писання ї (=Ѣ?) в чужих словах (наївний — naiv, а не najiv) видається мені зовсім не відповідним. Одним словом, мені здається, що дотеперішні досліди наших філологів о нашім звуці *і* повинні були переконати нас, що при писанні того звука ми ніколи не дійдемо до ладу, коли схочемо віддавати всі його відтінки, і що найліпше буде уживати для нього одного знаку *і* і лишити всякому до волі вимовляти його, як хоче, грубше чи тонше, твердо чи м'яко. Се, конечно, тільки для практичного, літературного вжитку, в науці так чи сяк прийнята буде правопись драгомановська (ji, ьі), котра для практичного вжитку мені видається трохи заскомплікована. Простота і ясність засад — се перші умови практичної писовні. Щодо ji, то й тут я не розумію, пощо б нам уживати ієрогліфа *ї*, т. є. знака, котрий сам за себе нічого не мовить, а не писати йі. З консеквенції *ї* — йі виходило б писати ёго зам[ість] його. Мені здається, що Ви зробили б діло богоугодне, коли б порушили сю справу в «Зорі» і, сли узнаєте се відповідним, навели й мої уваги против правописі т[ак] зв[аної] Желехівського. В словарі, де пок[ійному] Ж[елехівськ]ому йшло о віддання всіх відтінків провінціональних говорів і заразом о ощадність місця, така правопись від біди була на місці, але ані в школах, ані в письменстві вона, по моїй думці, не годиться. Посилаю Вам при тій оказії статейку полемічну против «Правди». Мені здається, що в інтересі «Зорі» буде помістити її, хоч би редакція де з чим і не згоджувалась (се можна в примітці зазна-

чити). Поміщення такої статті з п і д п и с о м г а л и ч а н и н а важне буде особливо для України як документ, що галичани в таких а таких принципіальних речах не згоджуються з «Правдою», і може причинитися до підірвання грунту під ногами блягерів. Жаль, що статейка моя вийшла трохи подовга, але я думаю, що в 5-аркушевім н[оме]рі найдеться на неї місце.

Щиро поздоровляючи Вас і бажаючи Вам усякого щастя на Вашім новім многотруднім, але й многоважнім становищі, остаюсь

Ваш Іван Франко.

Львів, 2/8 1889

139. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, початок серпня 1889р.*]

Дорога Оля! В суботу по полудні приїдемо до Дрогобича оба з Дегеном і підемо пішки до Наг[уєвич]. Може, вийдеш насупротив нас? Я не писав тобі, бо тиждень був в Дидьові, а мин[улої] суботи не міг виїхати. Пипку для хлопчика привезу, вина тож. «Зорю» татусю вислав. Ми не виграли нічого ані в тираж не вийшли. Цілую вас усіх.

Іван.

140. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, після 9 вересня 1889 р.*]

Дорога мама!

Лист твій дістав, і велике тобі за нього спасибі. Слабість мою ти почасти вгадала, вона переважно моральна, та не зовсім. Живіт у мене болить дуже, маю розвільнення, котре триває вже з малими перервами 2 тижні, а при тім внутрі болить мене часом так, що не знаю, що з собою зробити. Ночами болить мене також голова, і раз у раз чую якусь тяжесть в мозгу, немов там у мене камінь. При тім тоска у мене страшенна. Здається, що вся причина — бездіяльність, брак воздуху (на 24 години ми ходимо тільки по півгодини на прохід). Ти помиляєшся, думаючи, що твої візити для мене прикрі, противно, по них я звичайно чуюся свіжішим, і для того бійся бога, не роби мені того,

щоб бувати рідше. Вино твоє мені досі не помагає, як вип'ю сю фляшку, то зверну тобі, а більше не шли. Чаю також не треба. А от з словарем, то ти мучиш мене дуже. Невже-таки у тебе не стає терпливості, щоб заглянути в книжку і переконатися, що се не словар гебрейський, а розправа о старословенській рукописі! Знаєш, кожний твій експеримент з тим нещасним словарем затроює мені спокій на які два дні! Попробуй ще зробити ось який експеримент: сядь собі коло стола, там, де я звичайно сидів, лицем до вікна, то по п р а в і й руці будеш мати нову шафу, а зараз коло неї стару, з відломаними дверцями. То н а тій шафі, на самім розі від стола, під брошурами, лежить доволі товста книжка (так як «Русская мысль» і в такій же сірій оправі), нова, нерозрізана, отсе й є той нещасний словар. Принеси мені, крім того, останній (5-аркушевий) н[оме]р «Зорі», а як зверну тобі «Русскую мысль», то принеси книгу Буслаєва «Народная поэзия» (вона в новій шафі, знайдеш її по каталогу).

Твої записки про холеру 1831 р. треба буде обробити в статтю історичну, та сього ти сама не зробиш. Для сього треба буде зібрати матеріал про холеру з «Gazety Lwowskiej», 1831 і 1832 р., а також найти в «Слові», 1875 чи 1876, записки монаха Коссака о паленні упирів в Нагуєвичах. Коли хочеш що небудь для сього робити, то проси або кого з академіків, щоб тобі визичили «Gaz[etu] Lw[owsku]» з бібліотеки університетської, або m-me Marie, щоб через знайомого літерата дістала ті річники з ред[акції] «Gaz. Lw.».

На сей раз кінчу, хоч багато мав би ще дечого сказати, та дозорці принаглюють до поспіху. Смотри, щоб Андруник не рвав книжок і рукописів. Цілую Вас всіх по сто раз і бажаю Вам всього доброго.

Твій Іван.

141. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 23 листопада 1889 р.

Шановний добродію!

Даруйте, що так довго не одзивався до Вас. То одно те, що не було так о чім, а друге, що годі здобутися на хвилю супокою, як довго були тут росіяни. Оце сьогодні зачинаю

лист до Вас рано в друкарні, та не знаю, чи і коли його скінчу. Про наш процес не буду Вам нічого писати, подробиці Ви знаєте достаточно, скажу лиш тільки, що для всієї цеї справи я не находжу іншої назви, як тільки Delirium des Zeitgeistes[1]. Справді, всі признаки delirium мали ми перед очима: безцільне а гарячкове кидання, шукання, питання, а за чим, про що, то й чорт не розбере. А основою всього була нужда — моральна і інтелектуальна — наших властей. Суди наші все ще живуть тим поглядом, що, знаючи параграфи, можна перевести яке хочеш слідство, хоч не мається ніякого виображення о людях і фактах, котрих дотичить слідство. Ну, та бог з ними. Я й досі дивуюся, як се сталося, що нас не поставили перед суд і не засудили. Адже ж могли так само, як 1878 року, і з таким же правом. Та, мабуть, через 10 літ появилось трохи встиду. Мене самого тюрма сим разом страшно придавила. Я думав, що зійду з ума, хоч сам не знав, що саме мене так болить. В казні я цілими днями ні до кого не говорив і слова, особливо коли не стало жидів, з котрими всяка розмова була інтересна.

Видання «Літ[ературно] наук[ової] бібл[іотеки]» трохи зупинилось. Хоча наші фінанси й не погіршились супроти давнього (хіба що через смерть Лашкевича упаде «Киевская стар[ина]» і увірветься той невеличкий заробіток, який я там мав і якого мені досі не заплачено), та все-таки під час процесу прийшлось дещо задовжитися, так що про нові видатки на дальше видання поки що годі думати, тим більше що й дотеперішнє не все ще сплачено. Хіба вийде так, що наймусь до якої-небудь праці для «Зорі» (не вступаючи в сотрудники, — мене просять о повість, та готової у мене нема, а є кілька великих torso[2], з котрих чорт знає, чи що-небудь буде) і за гонорар потягну дальше видання.

Налягла на мене жінка, щоб я конче здавав екзамен докторський. Говорив я вже давніше про се діло з Огоновським, взяв був зразу тему «Літературний рух русинів 1848 р.», до котрої у мене зібрано багато матеріалу. Та, оглядівшися, я побачив, що тема не відповідає головному постулатові Огоновського: «прошу, щоб то була справді література, а не політика». Ну, а у нас в 1848 р. «справді

---

[1] Божевілля в дусі часу *(лат., нім.).— Ред.*
[2] Заготовка *(італ.).— Ред.*

літератури» майже не було, а була тільки політика. Так само прийшлось покинути й другу тему, до котрої мене тягло, — політична поезія Шевченка 1840—1846 років. От я й зупинивсь на темі зовсім уже невинній з політичного боку — піснях церковних. Пісні ті, найважніший пам'ятник у н і а т с ь к о ї літератури, повстали в XVII і XVIII віці і сконцентрувались в виданні почаївського «Богогласника» 1790, потім 1825, далі у Львові 1850 і 1880, а крім того, були багато разів видавані частками, з додатками нових пісень в Любліні 1805, Почаєві 1806, Перемишлі 1836 і т. д. Вони різняться від віршів, про котрі Ви, мабуть, готовите чи, мабуть, готовили спеціальну роботу, тим головно, що згори були призначені до церкви, співались і співаються по церквах при різних нагодах, процесіях і т. ін., коли тим часом вірші були творами, так сказати, позацерковними, а переважно т[ак] зв[аними] «ораціями». Не знаю, чи Вам, яко лівобережцю, доводилось чувати такі орації і чи Ви знаєте, що воно таке, — в Вашій статті про віршу пасхальну у «Ватрі» я не добачив означення, що за штука — вірша і що було приводом її творення. Отже, мені здається, що приводом таким був звичай латинський, і досі у нас по містечках захований, що на різдво і великдень малі діти, звичайно школярі, вдень ідуть від хати до хати і рецитують вірші, відповідні до празника. Вірші ті кінчаться «віншованням», по чім декламуючому дають якийсь дарунок, трактують його свяченим і т. ін. Даруйте, що говорю Вам о речах, котрі Ви, може, й ліпше від мене знаєте; чиню се для того, бо хотів би просити Вас о сказівки для своєї праці, а евентуально й о випозиченні деяких матеріалів, коли вони є у Вас. Для того вважаю потрібним виложити Вам свою тему так, як вона мені тепер по розгляді матеріалу мені доступного показується. Пісні церковні, о котрих я говорю, вже через те, що були введені до обряду церковного (в церкві православній того нема), мусили мати деякий вплив на народ, котрий у нас привик такі пісні співати всею масою, хоч унісонно. Більша часть пісень зложена язиком церковним, але деякі майже чистим народним, і оці-то головно ввійшли в народ, витискають з уст його стародавні колядки (у Чубинського я начислив около 10 пісень, взятих з «Богогласника»); у нас співають їх два рази тільки, та співають декілька й таких, котрих не заведено в «Богогласник», а котрих ненародне, книжне походження видне з першого разу. Так от Вам одна галузь моєї теми: п р о -

слідити вплив «Богогласника» на народ. Друга, важніша часть — прослідити генезис «Богогласника», т. є. зібрати, що можна, про джерела пісень, авторів і хронологію. Питання про джерела — дуже інтересне. Певна річ, автори пісень черпали головно з того, що мали під рукою. А позаяк автори ті переважно попи-василіани, то мали вони під рукою книги церковні руські й польські (та й писали пісні по-руськи й по-польськи, — всього тільки одна в виданні 1806 р. писана по-московськи). З руських книжок церковних в першім ряді вони черпали з «Акафістів» і з «Міней»; в другім ряді, мабуть, з грубих томів казань XVII віку. З польських книжок поперед усього звернути треба увагу на т. зв. кантички та канціонали, т. є. збірники таких же пісень церковних польських і латинських; дещо брано відси живцем до «Богогласника», дещо перекладувано, дещо використувано тільки як матеріал, наслідувано форму, перенімано типові звороти і фігури або поодинокі факти. Очевидна річ, що автори пісень не могли охоронитися й від впливу того світогляду народного, з котрого і серед котрого виростали, — значить, прийдеться прослідити й елемент народний в тих піснях, хоч він, як мені бачиться, не дуже значний. В дальшім ряді являється питання про джерела «Акафістів», «Міней», кантичок, місцевих легенд о чудесних іконах і т. ін. Що писання апокрифічні, з одного боку, латинські гімни і німецько-чеські пісні, з другого боку, займають тут важне місце, се річ очевидна. Прийдеться, значить, пробиратися крізь цілий лабіринт християнської традиції канонічної й апокрифічної.

Формулюю наразі те, про що хотів Вас запитати:

1) В одній з вступних глав я хотів би дати короткий огляд літератури червонорускої в XVII і XVIII віці (майже неткнутої Огоновським у його літературі). Крім Івана Вишенського й Гаватовича, тут прийшлось би сказати про «Патерик скитський» Гната з Любарова, «Dialogus de Passione Christi», збірники апокрифів, переклад псалмів на язик лемківський Прислопського, Александрію ілинецьку, збірник Поповича (vide «Зоря» 1884) і світські вірші з того часу (vide «Сводная летопись»). З друкованих прийдеться переглянути передмови книг церковних («Осмогласник» львівський 1700 і др.), «Науки парохиальные», «Свѣтскую политику», статути братств і т. ін. Які ще речі друковані

або рукописні Ви могли б мені вказати для характеристики тої літератури, що плодилась в XVII і XVIII віці в тім кутку України, котрий нині становить Галичину, з добавкою Луцька, Холма, Почаєва, культурно з Галичиною дуже тісно зв'язаних? Я ще не переглянув, але маю (тільки на позиці) «Труды археолог[ического] съезда» в Києві, де є стаття Калужняцького про рукописі галицькі. Дещо ще надіюсь найти у Оссолінських. Багато має Петрушевич, та стара собака лежить на сіні, сама не їсть і другому не дає. В бібліотеці Народного дому рукописі поки що лежать не впорядковані і бог знає, коли діждемось їх упорядкування.

2) В розділі о авторах пісень прийдеться більше говорити о тім, що в XVII і XVIII в. звалось руською інтелігенцією, т. є. о попах і василіанах, аніж о особах авторів. Які джерела для характеристики тої інтелігенції Ви могли б мені вказати?

3) Які книги Ви могли б мені вказати до історії обрядів грецької церкви в Візантії і на Русі?

4) Чи нема у Вас або чи не звісна Вам яка праця критична про апокрифи Нового завіту, а особливо про євангеліє Никодима. У нас в бібліотеках таких речей зовсім нема. Я виписав за дорогі гроші видання апокрифів Нового завіту (з гарним апаратом критичним) Гільгенфельда, але Євангел[елія] Никодима там нема.

5) Ви колись вказували мені на книжку французьку «Légendes pieuses». Коли вона у Вас є, то чи не могли б Ви визичити її, а коли ні, то прийдеться хіба виписати. Тільки скажіть, будьте ласкаві, чи найду я там що для своєї теми?

6) Про вірші, канти школярські і т. ін. мені прийдеться сказати тільки коротко, оскільки вони суміжні з піснями церковними (між ними є, напр., діалог між автором і Рахілею, ридаючою по своїх дітях; в одній рукописі в Оссол[інських] є діалог між розумом і волею по поводу морової зарази в Луцьку 1765 (3), в одній рукописі монастирській я найшов діалог прозовий церковного змісту з віршованим прологом і епілогом і т. ін.). Тут, очевидно, Ви найкомпетентніший подати мені головні здобутки своїх дослідів, а також вказати матеріали, на котрих ті здобутки оперті.

Ви, певно, читали статтю Головацького «Замечания и поправки к статьям Пыпина о гал[ицком] возрождении».

Згадує там Головацький і о Вас по поводу «Історичних пісень», т. I, і розказує про рукописний збірничок пісень, котрий він передав для бібліотеки Київського університету. Що се за збірничок і який був його зміст?

Не знаю, чи дістаєте Ви «Правду» і чи читали н[оме]ри XI і XII, де Коніський кинувся на Вас особисто і на нас яко червоних радикалів, котрі буцімто хотіли опанувати «Правду». Я ще перед арештом написав був досить обширну замітку про «Правду» і передав її Борковському, котрий навіть обіцяв її видрукувати, але обіцяв тоді, коли сам уже не був редактором. Новий редактор каже, що зо страху перед ревізією судовою спалив мою замітку. Другої мені тепер якось не хочеться писати, тим більше, що бог знає, де її й видрукувати. Радьте вже Ви, що нам з «Правдою» діяти? Я, впрочім, чуюсь тепер дуже змучений і пригноблений, — не знаю, як буде дальше. Всі давніші знайомі (хоч їх у нас було дуже мало) покинули нас, Коц[овський] не показується, а Белей хоч і показався раз чи два рази, то з ним говорити все одно, що отруб'яний пиріг їсти. Важко у нас в Галичині!

Є тут у мене знайомий, що дуже розохотився до Болгарії. Він фаховий огородник і ботанік, а тепер вчиться агрономії. Вичитав він десь, що в Болгарії дуже дешеві землі, гектар щось по 50 франків, чи що. От він і просить мене спитати Вас, чи справді воно так, а коли можна, вказати йому болгарські видання про економічний стан краю і вказати їх ціну, щоб він міг їх собі виписати. Він носиться з планами устроїти цілу колонізацію русинів до Болгарії, щоб запобігти несхибній колонізації німців. Інтересно, що Ви на се скажете?

Чи в Софії є у кого наукові зв'язки з Афонською горою і чи можливий там доступ для пошукувань? Мені все здається, що тільки там можна би найти автентичні і повні дані про Івана Вишенського, та й чи про нього одного тільки?..

Не гнівайтесь, що таку масу питань завдаю Вам, знаючи, як Ви зайняті своєю роботою. На що будете могли відповісти, на те й відповіжте при нагоді й прийміть згори мою подяку за все. Жінка моя Вам кланяється.

Ваш
Іван Франко.

Львів, 23/11 1889,
ул. Зиблікевича, № 10

P. S. Оце й забув одну важну річ! Редакція «Kur[jera] Lw[owskiego]» згоджується посилати Вам письмо своє безплатно, але тільки з умовою, щоб Ви взяли на себе кошти пересилки й стемпля,— се значить, щоб згодились за кожний н-р заплатити 4 центи (3 ц[енти] коштує посилка!). Вона в останніх часах так багато мала надзвичайних коштів, що не може інакше.

Ів. Фр.

142. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, після 21 грудня 1889 р.*]

Шановний добродію!

Оба Ваші листи одержав, останній сьогодні. Книжки, про котрих висилку Ви говорите, ще не прийшли, та я згори дякую Вам за них, особливо за Köstlin'a. Книжку російську про Марію Діву я маю, — не знаю, чи се та сама, котру Ви шлете, Авдотьї Глинки. Я тепер вліз в отців церкви, перебив отроху Єпіфанія «Contra haereses» — багато там інтересного! — читаю Roscoff'a «Geschichte des Teufels», переглянув «Altfranzösische Bibliothek» і заберусь зараз до Міня «Патрології». Гастона Paris вже дістав, та ще не мав часу прочитати. Чим більше переглядаю тутешні бібліотеки, тим більше переконуюсь, які великі люки тут по части легенд, фольклору і історії літератури. Подумайте, що у нас навіть спеціалісти не мають виображення о «Histoire littéraire de la France», так що я думаю сам виписати хоч XXII, XXIII і XXX томи! Мировича нема у нас у Львові ніде, написав я про нього до Вільна до Площанського, та досі не одержав відповіді. Думаю звернутись ще в сій справі до проф. Дашкевича в Києві, котрий один з київських людей хоч відписує на листи. За Тішендорфа й Гофмана буду Вам дуже вдячний, я думав визичити Т[ішендорф]а з бібліотеки пок[ійного] Крашевського з Кракова, та на лист П[авли]ка, написаний перед місяцем, досі нема ніякої відповіді.

З моїми пошукуваннями за рукописними збірниками пісень церковних не маю щастя. Досі удалось мені натрапити лиш на один такий збірник з 1830 р., другий, важний, з 1780 р., є в Перемишлі в бібліотеці капітульній, та чи буду міг дістати його, ще не знаю. Значить, дослідити хоч скільки-небудь докладно хронологію пісень по рукописним збірникам дальше як до 1780 року — неможливо. Ну, та

І. Я. Франко та О. Ф. Хоружинська. Фото. 1886

А. Ю. Кримський. Фото. 1894

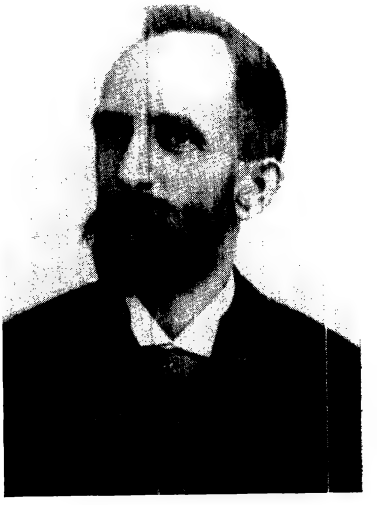

Франтішек Ржегорж. Фото. 90-ті роки

В. Г. Щурат. Фото. 900-ті роки

Еліза Ожешко. Фото. 900-ті роки

се й не так-то дуже важно. Чи вдасться зробити що-небудь для розслідження авторів (крім голих імен), також дуже сумніваюсь. Значиться, треба буде ограничитись на загальних увагах про склад червоноруської інтелігенції і її життя духове в XVII і XVIII віці. Пісні я розбирати буду групами: різдвяні, богоявленські, воскресні і т. ін. Говорячи о джерелах, виходити буду завсігди від найближчих: акафістів, прологів, канонів, житій, євангелій і апокрифів, по можності вказуючи на їх літературну історію на Сході й Заході; гімнологію латинську і німецькі та др. пісні церковні я притягати буду до порівняння зрідка, особливо при колядках, де вплив Заходу найвидніший. Інтересно б було зробити екскурсію до польських колядок («пасторалок») і прослідити докладно їх історію літературну. Я вважаю їх обламками західноєвропейської рождественської драми. Але се, мабуть, затягло би дуже мою роботу, і я, мабуть, ограничуся на тих сказівках, які мені случайно попадуться під руки. Wackernagel'a два перші томи (вони й найважніші для мене) я перебив докладно зараз з самого початку, так само Ebert'a «Geschichte der Literatur des Mittelalters». Купив я Thiersot «Histoire de la chançon populaire en France», де є глава про пісні церковні. Се книжка дуже гарна, і коли б Вам коли була потрібна, то прошу до мене удатися. Книги по історії театру Веселовського й Морозова маю сам, Prölss є в бібліотеці університетській. Митрополита Макарія «Ист[ория] русской церкви» є в Народнім домі, не знаю, чи вся, бачив тільки деякі томи; Голубинського нема зовсім, ну, та се, мабуть, буде лишне. Я дав сими днями до «Діла» короткий (без цитатів) нарис з деяких глав моєї роботи, головно ж із вступу загального і з глав про коляди. Я списав те, що по дотеперішнім розгляді мені відомо, певно, там буде багато невірного, що прийдеться поправляти, але скелет, думаю, останеться і робітка ся дасть виображення о тім, як бажаю трактувати весь «Богогласник». До поміщення сеї «скороспілки» склонив мене головно перегляд найновішого видання «Богогласника» і ухвала виділу Ставропігії приступити якнайшвидше до нового видання сеї книги; от я й подумав, що треба вказати літературну стійність сих творів, щоб запобігти дальшому, просто ідіотському псуванню їх тексту. Не знаю, чи Ви получаєте «Діло», — на всякий спосіб я пришлю Вам відбитку моєї статейки, скоро тільки вийде.

При сій нагоді позвольте спитати Вас, чи Ви вислали з Женеви ті книги, о котрих писали, що висилаєте на моє ім'я («Молодик» і Ціттеля)? Я досі не одержав їх. Коли б не пропали!

До дальшого видання «Літерат[урно]-наук[ової] бібл[іотеки]» я приступлю зараз по новім році. Я, конечно, так, як і досі, буду тягти її своїм коштом, а коли б Ваша ласка і змога чим-небудь поперти видання, то, звісно, я не від того, але домагатись нічого не буду. Я повисилав деякі свої роботи белетристичні і в Варшаву, і в Росію (до «Русской мысли»), та досі не маю ніякої одповіді. Наразі остається затим тільки «Зоря», в котрій мені обіцялись платити по 15 гульд[енів] за лист друку. Сі гроші я поверну на видавництво, хоч, звісно, багато на них видати не можна. Вашу статтю про релігії і програму фон Гамеля я дам зараз у п'яту книжечку, а по ній дальшу частину споминів. Я думав, що кияни запоможуть хоч трохи виданню таких речей, як «З науки про релігію» і «Спомини», та нема надії, коли Кістяк[івський] поїхав до Харкова.

З газетою («Народ» називається) маємо невеличкий клопіт. Почали ми її друкувати за порадою деяких людей з провінції (головно Даниловича з Коломиї), надіючись, що запомога, про котру Ви писали, поможе нам перетривати якийсь час, поки здобудеться грунт на провінції. Звісно, запомога така найпотрібніша на перший момент, заким ще являться підписчики, а коли, проте, треба платити друкарні. Наразі я позичив дещо. Ми не знали, що сталось з Вами, що Ви так довго не озивалися, П[авли]к боявся вже, чи Ви не вгнівались. Тепер після Вашого листа ми зовсім спокійні, хоча й просимо, щоб Ви якнайшвидше вислали на руки П-ка хоч 200 фр[анків], щоб було чим покрити кошти на перший місяць. П-к пише Вам також про сю справу, і для того я не буду широко про неї говорити. Скажу тільки, що «Народ» друкується в друкарні ставропігійській; покликуватись там на Вас зовсім не можна, так само, як не можна Вам мати діло прямо з сею друкарнею. Впрочім, ми не розуміємо, для чого Ви сього жадаєте. Я думаю, що найліпше буде зробити ось як: пришліть тепер 200 фр. на перший місяць. В тім часі збереться дещо підписчиків, і на ті гроші ми будемо видавати, доки стане грошей. Аж коли власні наші фонди вичерпаються, ми оп'ять звернемося до Вас. Нам обіцяно з пов[ітів] Коломийського, Снятинського, Городенського й Косівського

200 підписчиків; коли б нам не з тих повітів, а з усієї Галичини удалось зібрати тільки 300 підписчиків, то вже з них самих (300 × 4 = 1200) було б забезпечене існування газети на цілий рік, а Ваших 1000 фр. остались би як ресурси на слідуючий рік.

Ми (П-к, Кістяк. і я) також застановлялись над тим, чи не ліпше б видавати брошури, але дійшли до того, що брошури все-таки не те, що газета. Ми обоє з жінкою були за тим, щоб газета була місячна, вже хоч би для того, що всі ми зайняті іншими роботами, а за місяць все-таки можна б краще приготовити матеріал, чим за 2 тижні. Але П-к підніс деякі резони, також важні, за двотижневиком, а так як він сьому ділу голова, то ми й уступили. Перший н[о-ме]р зредагований, по-моєму, гарно, мені дуже сподобались статті П-ка о еміграції і «По соймі». Зате я просто встидаюся своєї статті о голоді, та вона вродилась була трохи ліпша, а зробилась поганою страха ради конфіскати. У нас, бачите, прокураторія і суд (по мановенію намісника!) не вірять в голод і конфіскують газети за подавання фактичних звісток о нужді в краю, як за ширення вістей «niepokojących a bezpodstawnych»[1]. Чи чували Ви про таке? Просто Delirium des Zeitgeistes, куди тільки поступись! Я написав про се кореспонденційку до «Kraju», та боюсь, що редакція її викине, так як викинула кореспонденцію про наш процес. З белетристики в 1 н-рі «Народу» буде переклад одного шматка з Гліба Успенського і моє оповідання з жидівського життя. Я сидів між жидами, то й підхопив деякі інтересні факти намагання жидів «до землі», котрі я обробив (з конечності в тюрмі) у віршовій формі. Та, проте, оповідання, думаю, не втратило вірності. Повстав там у мене також цикл тюремних сонетів, в котрих доволі вірно (свідки — прочі socii doloris[2]) списане життя в тюрмі. Писані вони без огляду на нашу цензуру і тут певне були б сконфісковані. Шкода було б мені лишати їх в теці, тим більше, що тепер вони могли б мати деякий вплив. Через пару місяців у мене, може б, і найшлись гроші на те, щоб видати їх малесенькою книжечкою, всього буде ледве на аркуш друку, а з нотами (потрібними) щонайбільше на півтора. Чи не порадили б Ви мене, до кого б то удатися з сим ділом денебудь на вольній землі? Як пробу стилю тих сонетів подаю

---

[1] Занепокоюючих і безпідставних *(польськ.)*.— *Ред.*
[2] Товариші по недолі *(лат.)*.— *Ред.*

Вам тут один з них, котрий описує наш перший вхід в тюрму:

Гей, описали нас, немов худобу:
І назву, й вік, і ріст, і всю подобу,
Волосся, очі, зуби, всі приміти,—
Тепер хоч в Відень нас на торг гоніте!

Гей, обшукали нас, немов бандити:
Всі кишені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн і гроші й всю оздобу
Забрали,— хоч в турецький рай ведіте!

Ну, от тепер ми чисті!.. Глупі, глупі!
Ножі, оздоби й скарби наші з нами!
Тих вам не взять бандитськими руками.

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні всякі компліменти:
Салон, їдальня, спальня й срач — все вкупі.

Таких штук є у мене около 50, і дорогі вони мені, може, більш як Schmerzenskinder[1], ніж задля їх справдішньої вартості.

Статей Дегена й Марша ми не маємо. Давно написали до Киева, щоб нам поприсилали, тут вони будуть переложені на німецьке і подані міністрові, та ось уже кілька тижнів минає, а з Киева ні пари, ні духу.

«Правду» з статтями про нас висилаю зараз по висилці сього листа. Висилку «Kurj[era]» також уладжу. Думаю, що найліпше буде, коли я тут заплачу, що буде треба, а вже там ми якось порахуємось. Властиво ж у мене є ще Ваші гроші, прислані ще на весну, от я їх і поверну туди.

Жінка моя висказує щире співчуття з недугою Вашої дочки і просить спитати Вас, що се такого з нею було. Її обслугувала оба рази акушерка, хоч і екзаменована, та майже безграмотна, а все-таки оба рази обійшлось щасливо. Адже ж і в Болгарії родяться люди, як же се так, що аж ученої акушерки треба було, щоб наробила глупостів?

Скобельський, теперішній редактор «Зорі», — також вчитель руської гімназії і чоловік де в чому доволі вчений

---

[1] Діти страждання *(нім.)*.— *Ред.*

(він кінчив університет у Відні і занімавсь дипломатикою, палеографією та потроху історією штуки), тільки що дуже прибитий біднотою, відбився від роботи і від товариства. Відповідь «Правді» він спалив (казав мені) з поручення «громади», котра, довідавшись, що має бути ревізія судова, казала б то йому всякі папери попалити. «Я навіть не читав, що там було написано, — сказав він мені.— Сказали спалити, й я спалив».

Ну, розписався, пора й кінчити. Жінка моя кланяється Вам, обоє поздоровляємо Вашу дочку й внука.

Іван Франко.

143. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ» У ВІДНІ

Львів, 23 січня 1890 р.

Вельмишановні панове товариство!

Даруйте, що так опізнився виразити вам свою щиру подяку за честь і повагу, яку ви мені вчинили, іменуючи мене почесним членом вашого товариства. Вірте, що по тяжкій пробі, яку довелось мені перебути минувшої осені, звістка про вашу почесть була для мене не тільки вельми потішаючою особисто, але заразом була найліпшим доказом, що наша молодіж, цвіт нашої суспільності, вміє думати і почувати самостійно, не оглядаючись на високі впливи, не вивішуючи хоругвки на вітер. Зародження такої молодежі, такої інтелігенції в нашім краю, с а м о с т і й н о ї не тільки з огляду на переконання національні, але, що далеко важніше, самостійної умом, і характером, і всім способом думання, се, по-моєму, перша і найголовніша условина нашого справдішнього відродження. Товариство «Січ» перше у нас підняло сю думку, перше дало її приклади ще в 70-х роках, перше старалось поставити ім'я галицького русина на висоті «европейського чоловіка», і для того прийняття мене в почесні члени того товариства я вважаю найвищою почестю, яка могла мене дійти від галицько-руської інтелігентної мол дежі. Прийміть же, панове товариші, мою щиру подяку і оцю скромну лепту, котру тут залучую, і злучімось разом в поклику старім, та для нас дуже ще новім: «Impavidi progrediamur!»[1]

Іван Франко

Львів,
23 січня 1890

[1] Без вагань простуймо вперед *(лат.)*.— *Ред.*

144. ДО О. М. ПИПІНА

Львів, 17 лютого 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Поперед усього позвольте занести Вам щиру подяку за Ваш попередній лист, котрим Ви зволили мене почтити. Той лист осмілює мене сьогодн звернутися до Вас з слідуючою просьбою. Ви згадали в ньому, що в Вашім посіданні находиться лист Белінського з р. 1847, в котрім знаменитий критик остро відзивається о членах Кирило-Мефодіївського братства по поводу їх арештування. Отож, задумавши к 29 роковинам смерті Шевченка видати маленькою книжечкою деякі менше звісні досі або й зовсім не звісні подробиц з життя Шевченка (з кореспонденції Тургенєва й Герцена, споминів Драгоманова і т. ін.), я осмілююсь просити Вас о уділенні мені копії того листа Белінського, а по крайній мірі тих його уступів, що відносяться до Кирило-Мефодіївського братства, для публікування їх у моєму виданні.

Я заслав Вам ще минувшого року перші дві книжечки видаваної мною «Літературно-наукової бібліотеки», та не знаю, чи дійшли вони до Ваших рук. Будьте ласкаві сповістити мене про се, а в такім разі я зараз же зашлю Вам дальші три книжечки, що досі вийшли, і за честь собі матиму засилати й усі дальші, що будуть виходити.

Остаюсь з глибокою до Вас пошаною

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, № 10,
17 февр[аля] 1890

145. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 5—7 березня 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Листи Ваші одержали вчора і прочитали разом. Зараз же берусь відповідати на те, що доторкається до мене. Посилку ми вислали Вам конечно franco[1], і заплатили за неї дуже солоно, посилаємо Вам рецепіс.

[1] Вільний *(італ.)*; тут: оплачений.— *Ред.*

Уваги Ваші про коляди справедливі,— я дав до друку частину не оброблену ще і навіть не спрецизував докладно теми в титулі, хоч з тексту видно, про які коляди йде річ. Впрочім, те, що Ви кажете про розширення, у нас не зовсім так. В більшій часті Галичини (крім гір) коляди книжні або зовсім витиснули давніші «колядки» (у нас їх інколи звуть навіть «сабадашками», т. є. піснями світського, л е г к о г о характеру в протиставленні до поважних пісень релігійних), або значно частіше від них співаються.

З великим інтересом прочитав я Вашу статтю про пожертвування дітей, а особливо вступ, котрий декуди майже до слова сходиться з готовим уже вступом моєї роботи, де я вказую на характер сучасного folklor'y і напираю на зв'язок органічний між писаною і усною літературою. Російський оригінал своєї роботи на всякий спосіб прийліть: коли не помістить «Діло», то можна буде помістити в «Літ[ературно]-наук[овій] бібл[іотеці]», хоч і не зараз.

Велике Вам спасибі за книжки. У великій пригоді стали мені особливо Кестлін і Гофман. З Тішендорфа я вже перед тим поробив собі докладні виписки (о кільки мені потрібно), позичивши його з Відня через бібліот[еку] університетську, тож Ваш екземпляр я відішлю на днях ураз із VI томиком «Літ.- наук. бібліот.». З ними разом зашлю одним пакетом і жадані 25 екз[емплярів] 5 т[омика].

Тепер про «Бібліотеку». Я провинився перед Вами справді, що змінив пропонований Вами титул — не статті, а цілої книжки, не вмовившись попередньо з Вами, але надіюсь на Ваше прощення, коли почуєте моє вияснення. Поперед усього щодо зміни титулу. Коли стаття друкувалась, ми боялися конфіскати. Я давав читати її Вислоуху, котрий впевняв мене (навчений досвідом), що статтю напевно конфіскують. Отим-то я в останній хвилі рішився дати на обложці інший, незачіпливий титул, котрий остаточно є тільки Schmutztitel[1]; коли вийдуть прочі книжечки, що з сею становитимуть одну цілість, то видрукується й карта титулова, і зміст, і там даний буде такий титул, який Ви пропонували. Я рад, що брошура хоч під такою фальшивою (для сеї книжечки й не зовсім фальшивою) вивіскою уйшла конфіскати, о що мені головно ходило. На дальших брошурах я можу на обложках давати титули, які хочу, здається, що дам настоящий «З науки про релі-

[1] Шмуцтитул *(нім.)*.— *Ред.*

гію». А щодо порозуміння з Вами, то будьте ласкаві подумати, що зміна титулу состоялась тоді, коли вже текст був видрукований і приходилось би чекати пару тижнів на Вашу відповідь, мені ж при виданні треба було спішитись, щоб з розпродажі сплатити хоч часть кошту.

Щодо враження, яке зробила брошура, не багато можу сказати. Висл[оух] читав її просто з завистю і грозив, що постарається о переклад на польське. Наша публіка потроху розкуповує. Я друкував 600 екзем., з котрих 100 дав до книгарень, а ок[оло] 200 уже розпродав. Щоб покрити кошт накладу, треба б розпродати 400. Помалу воно піде, але п о м а л у.

В VI томику я друкую Вашу торішню статейку «Листочки до вінка на могилу Шевченка» з додатком доповнень до Вашого видання листів Шевченка до Залеського. П[авли]к роздобув від Крашевського копію листів Ш[евчен]ка з обширними увагами Зал[еського]. Я порівнюю рукопис листів з друком і подаю важніші одміни, а також подаю в перекладі ноти Зал., деякі дуже інтересні з многих поглядів. Написав я ще до Пипіна, щоб прислав лист Белінського про арест к[ирило]-м[ефодіївських] братчиків, та досі не маю відповіді. В усякім разі я хотів би сього тижня (перед 9 марта) скінчити друк VI книжечки, по чім розпочну друк Ваших споминок. Сим разом рискну на подвійну або потрійну книжку і видам обі глави (III і IV) вкупі відразу. За сим, звісно, піде релігія. Думаю дати в одній книжечці статейку Верна про методу критики біблійної (по Рейсу) і, коли хочете, статейку його про композицію Біблії, про котру Ви згадуєте. Тільки яко ж буде опісля давати його статті про композицію Пентатевха і Генезиса по Рейсу та Кюнену? Чи не лучче би дати насамперед ті статті старші і спеціальніші, а опісля, на закінчення тому загальніші і новішу статтю про повстання Біблії? При тім же «Revue d'histoire des religions» тої книги, де стаття Верна, у мене нема. З новими поглядами Верна на Біблію я потроху знайомий з його книжки «Précis d 'histoire juive», котра є у мене, але погляди ті, а особливо їх практичні консеквенції наукові при трактуванні історії біблійної, мені зовсім не заімпонували, се якесь худосочіє, а замість яких-небудь критичних доказів — просте petitio principii[1]. Звісно, зовсім переходити до порядку

[1] Декларування принципів (*лат.*).— *Ред.*

дневного над тим поглядом не можна, але я сумніваюсь, щоб він міг зробити значний поворот в науці, тим більше що в детальній роботі історичній і критичній він майже не вносить нічого свого, але оперує здобутками «голого раціоналізму» Рейса, Кюнена та Вельгаузена і братії.

Щодо фінансового боку видання, то стоїть воно ось як: грошей, присланих Вами (47 гульд[енів]), вистало на вирівняння оставшого ще довгу за кн[ижку] 4 (37 г[ульденів]) і на частину накладу кн. 5. Гонорар за мої новели в «Зорі» (20 г.) і те, що здобуте з розпродажі, покрили вже решту і дали дещо трохи й на кн. 6, на котру я повертаю також часть невеличкого гонорару, який платить мені «Дзвінок» за віршовану переробку «Reinecke Fuchs». Ad vocem[1], чи Ви дістаєте «Дзвінок»? Там же й Ваша сестра пише. «Лис Микита» (для дітей!) вийде й осібною книжкою, коли не дістаєте його тепер, то я зашлю Вам книжку. Але вертаю до «Бібліо[теки]». Коли б Ви могли ще що-небудь прислати на друк «Споминів», то се значно би прискорило їх видання, тим більше що мій заробіток в «Зорі», мабуть, швидко урветься: редакція має нову повість Нечуя «На березі Чорного моря», котра займе всі н[оме]ри аж до кінця року, значить, на мою «дробину», за котру надто ще треба платити по 15 г. від друкованого листа, не буде місця, тим більше, що «Зоря» тепер, як чути, стоїть дуже слабо (говорять про 90 пренум[ерантів], але, мабуть, є їх більше). Виїмковим способом пішла ще в 4 н-рі одна глава мого роману (перша була в 1 н. в формі осібної новели «Гава і Вовкун», а пішла для того, що ред[акція] «Зорі» торгується ще з Нечуєм про якість зміни в його повісті і для того зупинила першу главу, вже набрану. Вашу пропозицію щодо «До світла» ми радо приймаємо, і жінка моя вже перекладує сю річ, а скоро буде готова, то зашлемо Вам. Дуже б то добре було, якби я міг з моєю белетристикою дістатися до такого журналу як «В[естник] Е[вропы]», може би, з часом самою белетристикою можна заробити настільки, щоби можна покинути поденщину в «Kurj[eri] Lw[owskim]», котра хоч є для мене доброю школою, але доводить мене до такої втоми, що ані робити, ані думати нічого не можу, тим більше, що через дітей і вночі рідко коли сплю більше, як 4—5 годин.

---

[1] До речі *(лат.)*.— *Ред.*

Ми з жінкою, а властиво сама вона задумала видати вкупі одним томом мої новели про селян і робучий люд (під загальним титулом «В поті лиця»). Чи можна б було Вас просити о написанні переднього слова до них — для мене була б се велика честь, а для публіки, думаю, Ви змогли б сказати багато навчаючого по поводу тих новел. Не лякайтесь, що ми хотіли б від Вас зараз сеї передмови. Коли б Ви в принципі згодились на її написання, то ми висилали б Вам аркуші так, як будуть виходити з друку, а передмову Ви написали б опісля, маючи в руках усю книжку, і стаття Ваша була б надрукована напереді з осібною пагінацією. Друк тексту новел, певно, потягнувся б до літніх вакацій, от тоді Ви й могли б написати передмову. Я з великим інтересом дожидаю Вашої відповіді на сю просьбу, бо ж новели мої досі або не чули зовсім слова прилюдної критики, або коли й чували, то такі слова, як Цеглинського, котрий ані похвалити, ані поганьбити не вмів без доносу.

Не знаю, на кільки було б можливо переслати Вашу відповідь Кіст[яківському] на Вкраїну. Думаю, що можна б се зробити через агронома в Мітвейді. Ми прямо з молодими людьми не маємо ніякої кореспонденції. Чи довго вони там будуть такі паралізовані страхом, святий знає. «Трійця», се Жит[ецький], Трег[убов] і Наум[енко].

Чи Ви дістали 1 н-р «К[иевской] стар[ины]»? До нас прийшов лиш 1 екз., бо ми писали через Трег., щоб редакція слала Вам прямо.

Жінка моя і я шлемо Вам щире поздоровлення, а Андруньо засилає «па» Вашому маленькому внукові. Був у нас один англичанин переїздом з Києва; він поїхав на Пешт і Белград до Софії і, певно, бачився з Вами. Інтересна фігура. Оставайтесь здорові.

Ів. Франко.

5—7/3 1890

146. ДО ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА» В СТАНІСЛАВІ

Львів, 9 березня 1890 р.

Вельмишановні панове!

Ваші запросини — виголосити відчит в роковини Шевченка на ваших вечорницях — чинять мені велику честь, тож хоч як дуже я тепер занятий своєю роботою, то

все-таки не смію просьбі Вашій відмовити і з огляду на пам'ять Шевченка, і з огляду на Ваше товариство. Текст відчиту — т е м о ю й о г о б у д е «Т о п о л я» Ш е в ч е н к а — я пришлю Вам сими днями.

Засилаючи щирий поклін усім знайомим, остаюсь

з поважанням Іван Франко.

Львів, 9 марта 1890

147. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 26 квітня 1890 р.

Шановний добродію!

Щире спасибі Вам за прислані книжки: «Сборник» і апокрифічне життя Марії. З своєю дисертацією я дуже помалу посуваюся наперед, і вона при тім способі роботи, як у мене тепер іде — прихапцем, серед гамору дітей і втоми після роботи газетної, — виходить дуже хаотична. Я надумавсь на тепер викінчити і подати Огоновському тільки часть загальну, в більшій половині вже готову, котрої зміст ось який:

1. В с т у п: вплив теорій еволюційних на науку історичну і на історію літератури. Двояка підстава в оцінюванні творів літературних: давніша естетична і новіша культурно-історична. Література мас людових (folklore), її різниці від літератури артистично-індивідуальної і її зв'язки з нею. Вандрівка творів традиційних, постепенне вменшування сили традиції в літературах Заходу. Наші пісні церковно-релігійні, книжні й усні, є творами традиційними.

2. П і с н і ц е р к о в н о - р е л і г і й н і н а С х о д і й З а х о д і. Різниця між піснями релігійними і церковними і схожість (деякі пісні релігійні з часом стають церковними). Пісні в первісній церкві християнській, мішання впливів гебрейських з грецькими; боротьба між грецькою ритмікою а гебрейським паралелізмом — гностики і св[ятий] Єфрем, побіда гебрейського ладу в церкві грецькій — гімни латинські і їх паросте — церковно-релігійні пісні на мовах національних Західної Європи, опять єретики як товчок, вплив апокрифічних легенд. Акафісти грецькі — заміна лат[инських] гімнів; форма акафістів, їх джерела (проповіді, книги екзегетів, канони,

мінеї празничні resp[ective][1], опять легенди апокрифічні). Популярність акафістів на Русі, видання Скорини, рукописний збірник з 1583, видання і нові твори руські в тім роді. Джерела наших пісень церковно-релігійних: а) грецькі (акафісти, прологи, четьї-мінеї, патерики, легенди про чуда Марії і др.), б) західні: гімни латинські і пісні національні. Посереднє становище «Богогласника» між Сходом і Заходом.

3. Релігійні і церковні пісні на Русі, їх зв'язок з рухом реформаційним, з школою і драмою. Зв'язки України з Заходом під Литвою й Польщею: колонізація німецька по містах, впливи гуманізму, братства церковні і їх зв'язок з цехами, з одного, а сектами богомильсько-комуністичними, з другого боку, — зв'язки з гуситами — вплив Реформації через Вільно і Краків — праця соцініан — переклади письма св. на мову народну, перші пісні церковні, переложені з німецького — література полемічна і світська. Вплив протестанства на підйом поезії релігійної в Польщі — Рей. Реформація побуджує католиків до конкуренції — Кохановський, кантички і канціонали, вплив єзуїтів. Вплив сеї творчості на руську. Руські школи і віршовані «цвичення», орації, діалоги і канти. Театр на Заході, в Польщі і у нас. Обломки всіх тих явищ культурно-освітніх бачимо в «Богогласнику». Його циклічний уклад, характеристика важніших центрів, де творилися і збиралися пісні.

4. Огляд суспільної історії України в XVII—XVIII в. Війни козацькі і їх вплив на стан нашої суспільності (руїна, переміщення центрів культурних на схід). Стан православія на лівім березі Дніпра, стан православія й унії під Польщею, василіани й світське духовенство, вичислення мужів знатніших наукою, подорожами і проч., кілька слів про міщан і мужиків.

5. Бібліографія «Богогласника»: опис видань 1790, 1805, 1825, 1850, 1886 і поменших 1806, 1836 (Перем[ишль]), 1884 (Київ). Поодинокі пісні в метеликах, в устах народу (на правім і лівім березі Дніпра, в Білорусії, Галичині, Угорщині). Рукописі, інші пісні релігійно-моральні з уст люду в збірках Чуб[инського], Голов[ацького], «Зап[иски] Юго-Западного отд[еления] географиче-

---

[1] Тобто, відповідно *(лат.)*.— *Ред*

ского общ[ества]», «Киевская стар[ина]» і др. Опрацювання пісень церковних: Котович, Мирович, Безсонов і пр.

6. Хронологія і автори.

7. Форма і музика.

Дві останні глави ще не написані, та зато написано декілька глав з дальших частей, а іменно: розбір пісень на різдво, на богоявленіє, на обрізаніє і стрітеніє, о успенії Марії, о Петрі і Павлі, о Іллі, але се все я заховаю собі на пізніше.

З поданого тут змісту моєї дотеперішньої роботи Ви побачите, що порушую я в ній далеко більше речей, аніж можна в так тісних рамах докладно обговорити. Одно тільки можу сказати, що ніде досі я не зупинявсь на формальностях, а всюди старавсь добиратися до суспільного грунту, — чи всюди з поводженням, то питання. Я дуже рад би, коли скінчу свою роботу, переслати Вам її до перегляду, та одно, — боюсь забрати Вам час на читання моєї рукописі, а по-друге, боюсь, щоб та рукопись де по дорозі мені не затратилась, бо макулатуру у мене діти порвали.

Кольберга III т[ом] посилаю. Щодо «Наук[ово]-літ[ературної] бібліот[еки]», то тепер друкується збірна книжечка 7, 8, 9, в котрій поміщені будуть обі глави (III і IV) Ваших «Споминів». Досі готові вже 3 аркушики, і я надіюсь, що сього місяця книжечка вийде. Для 10 кн[ижки] обіцяв мені Євг[ен] Левицький дати свою статтю, що мала бути читана на вечірку Федьковича, «Молоде покоління». Я рад би помістити її як документ і маніфест молодежі, потрібний задля тих спорів і криків, які підняли старші народовці вже для самої тіні сього маніфесту. Який буде зміст сеї праці, я досі й сам ще не знаю. В 11 кн. пішли б зо дві статті М. Верна, а що дальше — не знаю. Не знаю, чи можна буде Вам ще до вакацій написати хоч одну дальшу главу «Споминів». Коли ж ні, то я може, почну друкувати листи Навроцького з поясненням як pendant[1] до Ваших споминів У мене є збірка до 200 листів різних людей з 60-х років, головно т[ак] зв[аних] «громад гімназіальних»; не все в тих листах стоїть друку, але дещо таки стоїть, значить, можна буде з часом і з них зредагувати томик матеріалів до історії того часу. Підбираю я ще й інші матеріали, як напр. польсько-руську і руську літературу агітаційну 1833—1848 р. (маю значний комплект листків і рукописних

[1] Додаток *(франц.).— Ред.*

матеріалів), історію панщини і її знесення в Галичині (1772 — дотепер), в нарисі праця у мене готова в рукописі, але вимагає ще деяких переробок і доповнень, матеріали до історії шкіл народних в Галичині 1819—1848 р. (крім друкованих, маю деякі рукописні документи) і т. і. Дещо з сього потроху буду подавати і до «Народу». Щодо Вашої підмоги на видання «Літ.-наук. бібл.», а спеціально «Споминів», то я повторюю Вам те, що писав уперед: жадати від Вас я не жадаю нічого, і дуже прикро було б мені, коли б Ви запомагали моє видання з ущербом для Ваших чи Вашої сім'ї потреб. Але коли зможете що-небудь прислати, то я, звісно, прийму се як завдаток на видання і готов вислати Вам (чи на подані Вами адреси) стільки екземплярів книжок, скільки випаде за ті гроші.

Щиро дякую Вам за обіцянку написати переднє слово до моїх новел. Про цензуру російську мені байдуже, бо я знаю, що вона мого видання не пустить, хоч майже всі новели поодиноко були друковані в Росії.

В справі видання творів Шевченка мені навіть поручено від комітету (в котрім і я засідаю) віднестись до Вас з деякими запитами, а іменно:

1) Що звісно Вам про упорядкування празького видання «Кобзаря» і про рукописні та друковані джерела, по яких редактори того видання встановлювали текст і хронологію Шевченкових творів?

2) Що сталося опісля з тими джерелами і куди би нам обертатися, щоб могти й собі ними покористуватися та зладити докладний їх опис?

3) Якими джерелами послугувались Ви при складанні свого стереотипного «Кобзаря»?

Оці питання поручила мені передати Вам комісія. Який її план і намір, се Ви протроху знаєте з «Народу». Тепер комісія стала на тім, що лагодимо матеріал для біографії й пояснення творів Шевченка, т. є. виписуємо з Ш[евчен]кових творів і споминів і праць про нього все, що може пригодитися для біографа. Чи та часть вийде путня, я дуже сумніваюся. Правдоподібно, комісія поручить зладити біографію Ш-ка Ом. Огоновському, а як він її зладить, се ми вже знаємо. Огон[овський] же настоює й на тому, щоб додана була критично-естетична оцінка творів, та я спротивився тому, бо й то знаю, як виглядає така оцінка під пером Ом. Ог[оновського]. Натомість я стояв за тим, щоб до кожного важнішого твору чи то перед ним, чи при

кінці тому додано було все, що ми знаємо про повстання сього твору, його сюжет і форму, а також пояснення стрічаючихся в ньому імен власних і географічних. Справа ся поки що полишена в завішенні. На всякий спосіб мені здається, що до друкування Шевченкових творів в нашому виданні прийде дуже нешвидко, так що дуже велика шкода, що Ваш стереотипний «Кобзар» не вийде. Дурно приписані Шевченкові в II т[омі] празькім тільки «Полуботко», «Гарно твоя кобза грає» і «N. N.» (зараз після «Гарно твоя кобза грає»). Нових творів нецензурних після сього видання не віднайдено, мабуть, нічого; віднайдено тільки «Хустину», та вона ввійшла в видання російські. Вірш «Сестрі», що був в «К[иевской] стар[ине]» і в «Ватрі», — рішуче не Шевченків, а взятий з альбома Варвари Репніної. Може, інтересно буде для Вас, що кияни (Науменко і комп[анія]) стрітили думку комплетного львівського видання «Кобзаря» дуже неприхильно і з листа, писаного до Огон. Н[ауменк]ом, можна вичитати таку суть, що лучче вам не братися до того діла, бо ви, галичани, все-таки зробите його погано, а оставте його нам. Я не стою на тім, що ми зробимо його добре, у нас нема й десятої часті тих помічних средств (рукописів, перших видань і т. і.), що у киян, та все-таки питання, чи кияни зроблять in absehbarer Zeit[1] і те, що ми зробимо, т. є. чи подадуть хоч голий текст усього «Кобзаря». Я в комісії подав голос за тим, щоб просити киян, котрі б могли й хотіли, бути нам помічними і взяти на себе критичне зредагува[ння].

Ось Вам моє curriculum vitae[2].

Я родився в Нагуєвичах, пов[іту] Дрогобицького, в р. 1856. Батько мій був доволі заможний селянин, а до того коваль. Як чоловік і ремісник він мав велику повагу не тільки в своєму селі, але й широко в окрузі і досі ще багато людей з великою пошаною згадує «Яця (Якова) коваля з Гори» (так зоветься присілок чи слобода, де я родився). Хрестив мене знаний в літературі Осип Левицький, автор граматики й кепських перекладів з Гете; деякі книжки, котрі по нім остались в селі в руках мужиків, як «Вінок русинам на обжинки» (1846—47 рр.), історія біблійна і збірник «пісень богоговійних» (Перемишль, 1837), належали до першої моєї лектури. На шостім році життя батько від-

[1] Протягом видимого часу *(нім.)*.— *Ред.*
[2] Життєпис *(лат.)*.— *Ред.*

дав мене до сільської школи до сусіднього села Ясениці Сільної. В Нагуєвичах є школа ще від 1828 р., але далеко, в горішньому кінці села, для того віддано мене в сусіднє село до брата моєї матері, шляхтича «загонового» Павла Кульчицького, досить бідного селянина і одного з найсимпатичніших людей, яких я знаю. Він сам учив мене читати, хоч я при тому ходив і до школи, котра була близько його хати і котра в Ясениці здавна ведеться далеко краще, чим в Нагуєвичах.

Там я пробув два роки і вивчився читати по-руськи (під проводом вуйка, через 10 день), по-польськи і по-німецьки (се ще були часи германізації), писати, рахувати (чотири операції) і співати до служби божої. По двох роках батько віддав мене до Дрогобича до т[ак] зв[аної] німецької або нормальної школи у василіан до другого класу, де я, помужицьки вбраний, боязливий, несмілий та часто немитий хлопець, цілий курс бувши посміховищем у класі і, перетерпівши досить від деяких нелюдських учителів (гл[яди] «Schönschreiben»), при кінці першого курсу на превелике диво цілого класу і своє власне одержав першу локацію. На екзамені, котрий був властиво тільки парадом, був і мій батько,— я не бачив його, а тільки коли мене викликали першого, щоб одержати нагороду (книжку), то я почув, що він голосно заплакав. В два місяці опісля, на самий великдень, він умер, покинувши господарство в розстрою і в довгах, молоду матір і четверо дрібних дітей. Мати мусила швидко вийти замуж, щоб запобігти цілковитому розстроєві господарства. Пристав до неї молодий парубок, також з Ясениці, Гринь Гаврилик, котрий заробив був трохи грошей у Бориславі при ямах. Він довгі літа мусив боротися з різними трудностями, а почасти навіть з традиціями сусідськими, які виробились були за часів батька, а тепер підкопували господарство. За часів батька у нас бувало багато людей, ішло гостеприємство, водились знайомості чисто безкорисні і поетичні, годувалось при хаті багато бідної, а то й неробучої батькової рідні, котра по батьковій смерті почала красти та розтягати оставше добро. Вітчим звільна все се покасував. Се натура наскрізь практична і реальна, без іскри поезії, а зато з значною дозою скептицизму і вільнодумства, чоловік сильної волі і енергії. Я й досі дуже високо поважаю його, як звичайно поважаємо того чоловіка, що відзначується прикметами, яких у нас самих мало. Я кінчив за його старанням школи

нормальні і перейшов до гімназії саме в р. 1868, коли заведена була шкільна рада і мова викладова німецька змінена була на польську. В гімназії повторилось зо мною те саме, що у василіан. Зразу ніхто мене не знав, і весь перший курс я сидів у «ослячій лавці», в самім куті, та пальцями довбав діри в стіні — і раптом дістав другу локацію, і так ішов через цілу гімназію другим, третім або першим. Науки шкільної я не любив, тож звичайно інші побивали мене пильністю і акуратністю, навіть такі, котрі без мене не могли зробити письменної задачі або вияснити труднішого місця в німецькім, латинськім або грецькім авторі. Коли я був у шостім класі, вмерла моя мати, і вітчим оженився другий раз, так що ми дістали вітчима й мачуху замість родителів. З четверих дітей, що остались по батькові, жили тільки три брати, між ними я найстарший; наймолодша сестра померла. По матері з вітчимом осталась сестра, з мачухою у вітчима дітей не було. Тепер ми всі вже «на своїм хлібі», т. є. всі три брати жонаті і сестра замужем; у середнього брата й сестри є по двоє, а у мене й меншого брата — по троє дітей. В р. 1875 я видержав «матуру» (генеральний екзамен гімназіальний) і перейшов на університет до Львова. Тут я вступив до «Академического кружка», привабленний туди видаваним «Другом», з котрого редакцією я був у переписці ще з гімназії. В «Друзі» від 1874 почали друкуватися мої вірші, а прийшовши до Львова, я почав для тої газети писати повість «Петрії й Довбощуки». Але тут годиться сказати кілька слів про початок і характер мого писательства. Почав я писати — віршем і прозою — дуже вчасно, ще в нижчій гімназії. Вплив на вироблення у мене літературного смаку мали два вчителі: Іван Верхратський і Юлій Турчинський, оба писателі і поети, хоч один одного дуже не любили (Турчинський повстанець і патріот польський, автор скучних драм «Kiejstut» і «Mojmir», досить інтересної казки «Poema o czarnobrewcu», ліпший критик і знавець літератури польської, автор цінних розборів Міцкевичевих «Dziadów», «Wallenroda» і «Grażyny»). Заохотив мене до писательства також примір товариша Ізидора Пасічинського, котрий ще в нижчій гімназії почав друкувати свої вірші в «Учителю», «Руській раді» і «Ластівці». Верхратський ставив його вірші дуже високо. Другий товариш Дмитро Вінцковський, також поет, ходив кількома роками вище мене, і тільки його слава доходила до мене та його скучна гекзаметрова поема «По-

падя», котру я читав набожно, але в котрій не міг найти смаку. В нижчій гімназії я читав дуже мало. Перша книжка, друкована фонетикою, що попалась мені в руки, то було львівське видання «Переяславської ночі» Костомарова, але я не зрозумів ані язика, ані речі. Так само не розумів я «Русалки Дністрової», котру мені визичив був Верхр[атський]. Зато Шевченка (львівське видання), також визиченого від Верхр[атського], я вивчив майже всього напам'ять (а пам'ять у мене була така, що лекцію історії, котру вчитель цілу годину говорив, я міг опісля продиктувати товаришам майже слово в слово!). Ще в нижчій гімназії я почав збирати пісні народні, спершу від моєї матері, а опісля і в Дрогобичі розпитував свідущих людей (ремісників і т. і.), так що швидко мав мілко списані два товсті зшитки, вміщаючі 800 номерів, правда, в значній часті коломийок. Менший зошит я послав у «Просвіту» і опісля случайно віднайшов його в третіх руках, а більший таки в Дрогобичі у мене пропав. В вищій гімназії я кинувся з жаром до читання всякої всячини: Шекспір, Шіллер, Клопшток, Красіцький, Гете, Ежен Сю, Коцебу, «Nibelungenlied», Красінський, Міцкевич, Словацький і т. д. Я прочитав усе, що було інтереснішого в бібліотеці гімназіальній (з виїмком дітських повістей Шмідта і Гофмана), що міг дістати від Верхратського, з котрим відбував кілька разів природничі екскурсії до Урича і до Нагуєвич[1], а від 6-го класу почав збирати собі власну бібліотеку, котра за 3 роки заповнила у мене цілу шафу і в котрій, крім комплекту Шіллера, Клопштока, Шекспіра, мав я й «Neues Leben» Ауербаха, і Діккенса, том Гейне, дещо з Жан Поля, Гете, Віктора Гюго і т. і. Гомер, Софокл і Таціт, читані в гімназії, зробили на мене сильне враження, а так само й Біблія, котру я читав почасти в старослов'янськім, а почасти в польськім тексті, і я почав дещо перекладувати з тих авторів. Виїжджаючи з Дрогобича, я віз із собою кілька книжок, записаних своїми роботами. Були там і оригінальні складання— вірші любовні (патріотизму я тоді ще не знав), драми і оповідання віршовані, але головно були переклади: «Антігона» й «Електра» Софокла, значна частина Іова, кілька глав Ісаії, кілька пісень «Нібелунгів», дві пісні «Одіссеї», два перші акти «Уріеля Акости» Гуцкова, ціла «Короледворська рукопись» і т. і. Я писав фонетикою і провадив за неї гарячі

[1] Одну з них описав Верхратський у своїй «Денниці».

спори з учителем історії і старорущини д-ром Антоневичем (послом). Від Щ. Сельського, котрий ходив о рік чи о два вище від мене, я дістав був перші річники «Правди» і читав з них тільки белетристику українську: Стороженка, Марка Вовчка, Куліша, Шевченка, Руданського, Мирного. Сей останній (крім Шевч[енка] і М[арка] Вовч[ка]) зробив на мене найсильніше враження своїм оповіданням «Лихий попутав». Публіцистики і «наукових» речей в «Правді» (крім розборів Шевченка, котрі мені не подобались) я не читав. Скінчивши сьомий клас, я перший раз пустився під час вакацій в дальшу вандрівку, перший раз не поїхав додому пасти худобу та помагати при збірці сіна і збіжжя. Я поїхав залізницею до Стрия, а відси рушив скільським трактом до Синєвідська та на Побук, Бубнище, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж, зайшов до Лолина. Ся маленька вандрівка дала мені пізнати трохи більше світу і людей, ніж я знав досі. Вернувши з Лолина до Дрогобича, я пустився в противний бік у гори на Опаку, Смільну, Тур'є, до Волосянки, де вуйко моєї пок[ійної] матері був попом.

Прийшовши до Львова до «Акад[емического] кружка», я опинився раптом серед спорів язикових і національних, котрі для мене були досі майже зовсім чужі і не зрозумілі, то й, очевидно, не міг у них найти ладу і хитався довго то на сей, то на той бік. Я заприязнився тут з М. Павликом. Хоч оба ми були хлопські сини, але наше виховання, розвій і склад думок були дуже неоднакові, не говорячи вже про велику різницю темпераментів і привичок. То й не диво, що приязнь наша була властиво зразу вічною суперечкою.

Я не буду тут розказувати історію тої переміни, яка сталася з редакцією «Друга» під впливом головно Ваших листів: і історія, й психологія тої переміни для Вас ясніша, мабуть, ніж для мене. Скажу лиш тільки, що сам я в спорах кружкових не грав майже ніякої ролі, а хоч у «Друзі» мусив зразу друкувати «язичієм», то все-таки у себе писав фонетикою і народним язиком. А коли в половині 1876 року народний напрям узяв верх і заманіфестувався поперед усього виданням «Дністрянки», я виступив в ній з першими оповіданнями з народного життя «Лесишина челядь», «Два товариші», та з перекладом «Повені» Золя (з «Вестника Европы»). В «Друзі» тим часом кінчились мої «Петрії», розпочаті під враженням фантастичних оповідань Е. А. Гофмана, а кінчені вже потроху в іншім дусі (при кінці піднесено

важність читалень і спілок господарських), друкувався такий вірш, як «Наймит», а 1877 р. почались образки п[ід] з[аголовком] «Борислав», котрі мали повний succés de scandal[1] серед галицької публіки. Ви були перший і майже одинокий чоловік, що додав мені духу і охоти. З Ваших листів до ред[акції] «Друга» я вичитав лиш тільки, що треба знайомитись з сучасними писателями, і кинувсь читати Золя, Флобера, Шпільгагена, так як перед тим уже з запалом читав Л. Толстого, Тургенєва та Помяловського, а далі Чернишевського, Герцена і т. і. В тих трьох роках університетського життя я читав досить багато, хоч без вибору, більш белетристики, ніж наукових речей. Лекції на університеті зовсім мене не зайняли і не дали мені нічогісінько — ані методи, ані здобутків. Я слухав класичної філології у пок. Венцлевського і зівав, слухав руської граматики і літератури у д-ра Огоновського. В р.1877 в липі арестовано мене і цілу редакцію «Друга». Безтолковий процес, котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий), був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців, пробутих в тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія, посаджено між самих злодіїв та волоцюг, котрих бувало в одній камері зо мною по 14—18, перекидувано з камери до камери, при ненастанних ревізіях та придирках (се, бач, за те, що я «писав», т. є. записував на случайно роздобутих карточках паперу случайно роздобутим олівцем пісні та приповідки з уст соузників або й свої вірші), а кілька тижнів я просидів в такій камері, що мала тільки одне вікно, а містила 12 людей, з котрих 8 спало на тапчані, а 4 — під тапчаном для браку місця. З протекції, для свіжого повітря, соузники відступили мені «найліпше» місце до спання — під вікном насупротив дверей; а що вікно задля задухи мусило бути день і ніч отворене і до дверей продувало, то я щорана будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна. Та не сама тюрма була для мене найтяжчою пробою: засуд кримінального суду, а особливо те, що я опісля застав на світі, сто раз тяжчий

[1] Скандальний успіх *(франц.)*.— *Ред.*

і несправедливіший засуд усеї суспільності, кинений на нас, страшенно болів мене. Мене викинено з «Просвіти», заборонено приходити на «Бесіду» (бо д-р Шараневич, котрий пару разів побачив мене там, читаючи газети, настояв на тім, щоб мені конче заказати приходити туди, а то він виступить з товариства, і коли мені справді заказано, він таки виступив), а люди (з старших), котрі хотіли мати зо мною яке-небудь діло, видáлись зо мною тільки в секреті, що мене ще дужче принижувало. Сей настрій відбився і на видаванім М. Павликом при моїй помочі письмі місячнім, а потім неперіодичнім п. заг. «Громадський друг», «Дзвін» і «Молот» (1878). Тут я помістив свою більшу повість (з ряду «Бориславa») п. з. «Boa Constrictor», пару дрібних ескізів і віршів (між котрими переклад «Пісні про сорочку» Томаса Гуда і вірш «Каменярі», котрий 1879 р. перекладений був на німецьке і поміщений в віденській часописі «Die Heimat». Признати треба, що до видавання такої часописі, як «Гром[адський] друг», ми оба з Павликом були зовсім не приготовані, не мали ані достаточної підготовки теоретично-наукової, ані практичного знання свого краю і людей. Старші народовці і попи нас цуралися, при нас стояла тільки горстка молодежі, тим часом коли нам самим треба було ще багато вчитися. Я, впрочім, не покинув університету і користав головно з викладів д-ра Охоровича, котрий читав філософію, психологію, антропологію і преісторію. Пару курсів я працював у нього в семінарії, слухав також курс економії у проф. Білінського, бував на викладах римського права проф. Зрудловського, німецької літератури проф. Зауера, не покидаючи й викладів проф. Огоновського. По упадку «Гром[адського] друга», коли М. П[авли]к був змушений виїхати за границю, я почав разом з купкою молодежі видавати «Дрібну бібліотеку» і задумав було видавати часопись «Нова основа», та се не вдалось. Ще 1878 р. поклик з Відня до співробітництва в виданні «Слов'янського альманаху» заставив мене засісти до писання новел з життя народного; деякі з написаних тоді новел були друковані пізніше («Мавка», «Муляр»), одна, надрукована в другім томі «Альманаху слов[ʼянського]» (сконфіскованім), так і пропала, але тоді-таки я задумав в цілім циклі новел списати по змозі всі боки життя простого люду і інтелігенції: відносини економічні, освітні, правні, політичні і т. і. В р. 1879 я через посередництво д. Лімановського дістав доступ до польського журналу

«Tydzień polski» і помістив тут невеличку статтю про Ем[іля] Золя, а також три ескізи п. з. «Rutеńcy», де в сатиричний спосіб спортретував кілька фігур окружаючої мене інтелігенції руської. Кілька дальших ескізів з тої серії осталось недрукованих в портфелі редакції «Tygodnia», як також обширний розбір книжки д. Ау «Socjalizm jako objaw choroby społecznej». Рівночасно кінчив я деякі давніше позачинані роботи, особливо переклад поеми Гейне «Deutschland», «Фауста» Гете, «Каїна» Байрона, розпочав перекладувати Шеллі «Queen Mab». З початком (мабуть, в марті) 1880 року я виїхав в пов. Коломийський до К. Геника до Березова, щоб там пробути якийсь час, по дорозі був арештований в Яблунові і потім ураз з К. Геником, Ковцуняком і ще кількома іншими пришпилений до процесу, що вівся в Коломиї против сестер Павликівен і селян Фокшеїв. Нас тримали три місяці і пустили, а мене спеціально яко не належачого до сього повіту велено було відставити під ескортом поліції на місце уродження. Сей транспорт по поліцейським арештам в Коломиї, Станіславові, Стрию і Дрогобичі належить до найтяжчих моментів в моїм житті. Вже до Дрогобича я приїхав з сильною гарячкою. Тут впаковано мене в яму, описану в моїй новелі «На дні», відти ще того самого дня (через протекцію) послано пішки з поліціантом до Нагуєвич. По дорозі нас заскочив дощ і промочив до нитки. Я дістав сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах, вернув до Коломиї, щоб удатись до Геника, прожив там страшенний тиждень в готелі, написав повістку «На дні» і на останні гроші вислав її до Львова, а опісля жив три дні трьома центами, найденими над Прутом на піску, а коли й тих не стало, я заперся в своїй кімнатці в готелю і лежав півтора дня в гарячці й голоді, ждучи смерті, безсильний і знеохочений до життя. Один із моїх соузників, посланий Геником, спас мене від голодної смерті. Я ще раз поїхав до Дрогобича, взяв собі паспорт і вернув до Коломиї, а відтак пішком пішов до Березова, де в гостиннім домі Геника прожив кілька тижнів, лічачись від пропасниці і гуляючи по свіжому повітрі. В коломийській тюрмі я зібрав значне число пісень, приповідок і інших матеріалів етнографічних, а також написав ряд віршів, з котрих тільки невелика часть досі була друкована. Але не довго міг я попасати в Березові. Староста коломийський дізнався про мій побут і наказав жандармам приставити мене до Коломиї, а що у мене не

було грошей на підводу, то жандарм ще хворого, в літню спеку погнав мене туди пішком. Тяжка се була дорога, після котрої мені на обох ногах повідпадали нігті на пальцях. Староста дуже озлився, побачивши у мене паспорт, але мусив пустити мене на волю, а тільки написав до намісництва до Львова просьбу, щоби заборонило мені побут в Коломийськім повіті, і намісництво се вчинило. Я не дожидавсь другого примусового транспорту і поїхав до Нагуєвич, відки восени вернув опять до Львова і знов записався на університет. У Львові під час моєї неприсутності надруковано мою новелу «На дні» на складкові гроші деяких молодих русинів, поляків і жидів. Новела та зробила сильне враження; польський її переклад зачала (та не скінчила) друкувати робітницька часопись «Praca», котрої співробітником я був ще від 1878 р. В тих роках зносини мої з львівськими робітниками були досить живі. Ще 1878 р. я написав невеличкий катехізм економічного соціалізму, котрий був виданий львівськими робітниками. 1879 і 1880 р. я в спілці з другим знайомим (із жидів) викладав економію суспільну в робітницьких кружках самоосвіти. В р. 1879 я зладив був невеличкий елементарний підручник економії сусп[ільної] по Міллю, Чернишевському й Марксу на взір сербської компіляції Светозара Марковича, а 1883 частину її переробив і дав «Просвіті», котра й випустила її як осібну книжечку «Про гроші і скарби». Результатом зносин з робітниками і отих кружків була видана в Женеві 1881 р. брошурка «Program socjalistów polskich i ruskich Wschodniej Galicji», написана не мною, але при моєму співуділі. Тим часом з початком 1881 р. почали ми з Ів. Белеєм видавати місячне письмо «Світ», в котрім я помістив початок своєї більшої повісті «Борислав сміється», кілька статей наукових і значне число віршів оригінальних і перекладених (Некрасова «Русские женщины» і т. і.). Не маючи з чого удержатись у Львові, я вже в великий піст 1881 р. вернув на село до Нагуєвич, де зразу жив під дозором жандармським і де жандарм радив мені вступити до василіан. На весну я перебув тиф, по тому працював коло поля, кінчив переклад «Фауста», лагодив статті для «Світу» і кореспонденції для київської «Зари», котрих вислав дві, але з котрих ані одної цензура не пропустила. В р. 1882 за підмогою Вашою «Фауст» вийшов осібною книжкою, а швидко опісля «Світ» упав. Я писав з села дописи до «Вольного слова» в Женеві, а рів-

ночасно лагодив на розписаний «Зорею» Партицького конкурс обширнішу повість «Захар Беркут», котра й одержала премію, і 1883 р. видана була в «Зорі» і осібною книжкою і була прихильно оцінена між іншим і «Киевскою стариною». Зимою з початком 1883 р. я приїхав до Львова саме перед смертю В.Барвінського і по його смерті якийсь час працював при «Ділі». До нього кликав мене Барв[інський] ще з самого початку його видавання 1880 р., але ми не могли погодитися. Пізніше, з села я дав для «Діла» пару новел, а 1882, коли Барв. був у Карлсбаді, ширшу статтю про галицьку індемнізацію. Але й по смерті Барв. я не довго був при «Ділі», а поїхав уже в апрілі до Вікна, куди запросив мене В. Федорович (за радою К. Устияновича) і поручив мені написати біографію його батька, бувшого в 1848 році посла до Відня і автора не виданого досі діла філософічного. Я пробув там пару місяців, зібрав дещо трохи матеріалу з архіву, відтак поїхав на село до Нагуєвич і занявся читанням книг і праць до історії політичної і економічної Галичини в роках 1810—1848. Восени я вернув до Львова, щоб користати з бібліотек, і мене запрошено до редакції «Діла» і «Зорі». При обох сих часописях я працював від осені 1883 до початку 1885 року. В «Ділі» я головно наляг на крайові, економічні і громадські справи, випрацював реферат о справах економічних, що був виголошений д. Нагірним на вічу 1883 р. і зробив в цілій Галичині велике враження. На статті «Діла» про справи крайові почали звертати увагу і посли, і краківські станьчики. Рівночасно (1884 р.) я обняв в варшавськім журналі «Prawda» кореспонденції з Русі Галицької замість Ревери-Рамулта; крім кореспонденцій, я посилав туди переклади деяких своїх новел, котрих у мене за той час назбиралось значніше число. Деякі з них були друковані в календарях «Просвіти», а одна («Ліси і пасовиська») сталась навіть причиною, що звісний посол Поляновський в соймі остро ударив на «Просвіту» і радив відмовити їй субвенції. З кінцем 1884 р. Партицький обіцяв передати мені на власність «Зорю»; я поїхав до Вікна до Федоровича, щоби ще раз переглянути його збірники кореспонденцій з часу 1848—1870 рр., зібрав там за місяць багато матеріалу, а вернувши до Львова, застав несподівану зміну. Народовці перелякалися, що Парт[ицький] передасть «Зорю» в мої руки, Вахнянин виміг на нім те, що він передав її товариству Шевченка. Я виступив з «Діла»,

котре зараз за пару день ударило на мене за статейку, поміщену в «Kurjeri Lw[owskim]». Весною 1885 р. я перший раз поїхав до Києва, стараючись склонити тамошніх людей, щоби помогли заснувати нову часопись літературну. Головна користь з тої подорожі була та, що я пізнав людей; щодо часописі, то небагато вийшло добра; кияни згодились дати ледве 500 руб. на перший рік, та й то по частям. І справді, мені прислано було руб. 300, але до видання часописі не прийшло. Під осінь того року уклепано натомість «згоду» між мною і «Зорею»: я мав узяти на себе її редагування, але стояти під цензурою одвіч[ального] редактора. Діло вийшло мертворожденне, тим більше що мої кореспонденції в «Prawdzie» і «Kraju», не цензуровані народовцями, мішали сьому ділу на кожнім кроці, і народовці раз у раз всилувались і на ті кореспонденції наложити свою цензуру. Весною 1886 р. я опять поїхав до Києва і оженився там; восени того ж року народовці відставили мене від «Зорі» за поміщення деяких українських речей (вірш Руданського і рецензія Вільхівського), котрі їм видались неморальними, хоч речі ті повинні були перейти цензуру редактора Борковського і хоч я редактору передав був рукописі перед друком. Літом 1887 р. я вступив до редакції «Kurjera Lwowskiego», де працюю й досі. Відтепер я почав головну часть своїх робіт поміщувати в польських журналах, галицьких і заграничних. І так «Kurjer Lw[owski]» друкував, крім біжучих статтей публіцистичних (в тім числі о панславізмі, о організації тов[ариства] демократичного і т. і.), мої новели: «Яць Зелепуга», «Панталаха», «Маніпулянтка». В «Kraju» друкувався цілий ряд дрібних новел, то само і в «Prawdzie». Варш[авський] «Przegląd tygodniowy» в своїм місячнім додатку помістив був ще в 1880 р. мій реферат з Гранта Алена про розвій барв у світі звірячім, а 1885 р. переклад «Boa constrictor». «Dziennik Łódzki» 1888 помітив переклад «На дні», доконаний за ініціативою і під доглядом Елізи Ожешкової. Другий (а властиво третій) переклад тої новели вийшов 1886 р. в місячнику «Przegląd społeczny», котрого я був одним з пильних співробітників і в котрім помістив, крім того, свою казку «Rębacz», а також ряд статтей про економічні й соціальні справи Галичини. В р. 1887 і 1889 помістив також деякі мої речі «Kurjer Warszawski», а 1889 надрукована була в «Ateneum» одна глава з моєї ширшої повісті п. з. «Jeden dzień z życia uliczników lwowskich». Від р. 1887

я пишу також до варшавського журналу «Głos», де видрукував кілька статей про економічні справи і про літературу галицько-руську. Від 1888 р. деякі мої роботи поміщувані були також в «Киевской старине», а іменно новели «Гава» і «Чума», стаття про Івана Вишенського і деякі дрібніші матеріали. В р. 1889 я ураз з д. Вислоухом почав був видавати польську часопись людову «Przyjaciel ludu». В тім же часі я друкував ряд статей і в руськім письмі людовім «Батьківщина». З руських моїх праць згадати ще треба: переклад «Мертвих душ» Гоголя (1882), переклади з Щедріна, Достоєвського, Брет Гарта, Марка Твена, друковані почасти в бібліотеці «Діла» («З чужих зільників»), а почасти в фейлетонах тої часописі. В р. 1887 видав я своїм коштом збірник своїх віршів «З вершин і низин», далі на гроші, прислані з України на часопись, я видав працю М. Павлика про читальні і розпочав видавництво «Літературно-наукової бібліотеки». Крім того, я дописував до польської літературної часописі «Ruch», де помістив дві казки, «W pogoni za biedą», «Jak rusin tłukł się po tamtym świecie» і розбір повісті Б. Пруса (Гловацького) «Placówka», крім інших дрібніших речей. Літом 1889 р. мене знов арештовано враз із росіянами, прибувшими в Галичину. Мене держано 10 тижнів, але за що, який факт мені закинено, сього я не міг дізнатися і досі не знаю. По 10 тижнях мене випущено. В тюрмі я написав ряд поем з оповідань арештантів — головно жидів, а також оповідання «До світла» і ряд тюремних сонетів. Від початку 1890 р. я почав ураз з М. Павликом видавати часопись «Народ».

До бібліографічного списку моїх праць додати б хіба ще, що з моїх новел «Цигани» були перекладені на німецьке («Züricher Volksblatt» і віденська «Arbeiterzeitung»), а віденська робітницька часопись «Gleichheit» в своїм тижневім додатку друкувала переклади «Рубача» і «W pogoni za biedą». З віршів дещо було перекладено на польське.

Подав я тільки здебільшого факти з мого життя, поминаючи багато таких, котрі хоч мали на мене значний вплив, але мали при тім характер більш особистий. Про свої новели скажу тільки одно, що майже всі вони показують дійсних людей, которих я колись знав, дійсні факти, на котрі я дивився або про котрі чув від свідків, малюють крайобрази тих закутків нашого краю, котрі я, як-то кажуть,

переміряв власними ногами. В такім розумінні всі вони частки моєї автобіографії.

Львів, д[ня] 26 цвітня 1890

148. ДО. О. Ф. ФРАНКО

[Львів], 19 травня 1890 р.

Дорога Оля!

Пишу тобі зараз нині, в понеділок. Учора заїхав добре, хоч майже всю дорогу дощ ішов. Я спав усю дорогу, тільки що з двірця йшов під дощем. Застав тут лист від татуся з грішми. Лист посилаю тобі, а з грішми розпорядивсь ось як. За 60 руб. получив 79 гульд[енів] з центами. 50 гульд. кладу до каси, 20 дав до друкарні, решта осталась у мене. Столярці заплатив сьогодні за снідання, обід і вечерю, разом 8 г[ульденів] 36 ц[ентів] за 12 день. Просив Вислоуха, щоб висилано тобі «Kurj[er] Lw[owski]», а П[авли]к «Народ», думаю, що будеш мати досить.

В дирекції лісів буду аж завтра, бо нині довго засидівся в редакції. Завтра також надіюсь вислати Онофрові паперових вощин, сли дістану. Може, приложу й книжечку Драгоманова. Ще досі не принесли її від інтролігатора.

«Правда», мабуть, уже перестала виходити; казав Беднарський, що майського н[оме]ра ще й досі не зачато друкувати. До сентября мин[улого] року платили за друк справно, а від того часу до тепер наробили більше як 300 з[лотих] р[инських] довгу. Значить, пани побачили, що Кон[иський] не така міцна шкапа, щоб могла вивезти їх на київське князівство, та й перестали давати грошi. Ну, менше гріха буде.

Мою оповістку «Діло» видрукувало, і я пришлю тобі вирізку для пересилки татусю. Роздобуду також н-р «Правди», де було про Антоновича, і виріжу тобі для нього ж.

Цілую тя сердечно, і Андруська, і Тарасища і поздоровляю всіх прочих.

Твій Іван.

19/5 1890

149. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 30 травня 1890 р.

Шановний добродію!

Тільки що одержав Ваш лист з 12/24 мая і спішу відповісти Вам на нього. Спасибі за інформацію щодо празького «Кобзаря» — я перекажу її зміст комітетові. Я вже, мабуть, писав Вам, що комітет відразу відкинув думку Огоновського додавати критично-естетичну оцінку до творів Ш[евчен]ка, а тільки згодився на те, щоб була біографія, бібліографія, і, мабуть, згодиться також на те, щоб при важніших віршах або там, де є питання спорні щодо хронології, автентичності і т. ін., подати коротку речову дискусію спорного питання, а також об'яснення т[ак] зв[аних] realia[1] — географічних назв, імен, посвяти і т. ін., загалом, щоб праця комітету, крім критичного встановлення тексту, давала по можності все потрібне до зрозуміння його генезису і його самого, не вдаючися в ніякий осуд. Чи і на кільки се нам удасться, я не знаю, та небагато маю надії вже хоч би для того, що у нас нема перших видань, по котрим би можна розпочати роботу, не кажучи вже про рукописі.

Щодо документних доказів неавтентичності «Гарно твоя кобза грає», то мені здається, що найліпший доказ буде сей, що вірш той був у «Молодику» Бецького друкований під іменем Чужбинського і що він є посланієм до Шевченка, про котре згадує Чужб[инський] у своїх споминах про Шевч[енка] (стор. 7). Щодо «Полуботка», то такого доказу не можу Вам дати. Вірш сей н е є Р у д а н с ь к о г о; у мене є рукопись Руданського поем історичних, і з неї надрукований був «Полуботко» у «Ватрі» Лукича. Хто написав того «Полуботка», що в празькому «Кобзарі», я не догадуюсь, та се, мабуть, і не велика річ, — такого «Полуботка» міг написати й тургенєвський Пігасов, але не Шевченко.

З моєю автобіографією робіть, що знаєте. Коли думаєте, що її можна пустити в Ваше переднє слово до «В поті чола», то нехай іде, а коли б потрібно яку часть обробити ширше, то й се можна. Та все-таки переднє слово Ви злагодьте; коли буде можність обернутися до цензури російської задля

[1] Реалій *(лат.)*.— *Ред.*

пропуску книжки в Росію, то я можу яких 100 екземплярів пустити без переднього слова. Се мені не зробить ніякої трудності. «Дзвінок» висилає Вам Шухевич по моїй просьбі. Щедрість се невелика, а він обов'язаний мені потроху тим, що через мого «Лиса Микиту» письмо його йде; особливо по читальнях люди дуже втішаються Микитою. Хвалив його і весь «Дзвінок», також «Одесский вестник».

Я вислав Вам 10 екз[емплярів] «Споминів». Вони тут наробили великої бучі. Народовці бий-забий на Вас за те, що Ви виступили з смертельними закидами проти Качали й Сушкевича аж по їх смерті. Я дещо передаю зі споминів у «Kurj[eri] Lw[oswkim]», а главку о етнографічній границі Польщі передрукувала й «Gazeta narodowa». Вирізки шле Вам П[авли]к.

Щодо друкування Ваших «печених дітей» я говорив з Б[елее]м, але він відповів мені ні се ні те. Та тепер, мабуть, трудно буде, щоб напечатали. В усякім разі пришліть рукопись. Я не знаю, чому б не пустити сеї статті хоч і в «Літерат[урно]-наук[овій] бібліотеці»?

З великою радістю приймаю Вашу думку, щоб з'їхатись нам у Будапешті. Шкода, що Ви не можете вибратись трохи скорше, бо мені і так прийдеться побувати в Відні. Мені нараджено сідати до докторського екзамену не у Львові, а в Відні, під Ягичем, котрий з усякого погляду все-таки не Огоновський і не вважає мене своїм ворогом. От я й почав лагодити свою дисертацію — по-німецькому і думаю скінчити її до кінця червня, а найдалі до половини липня по лат[инському] ст[илю], то й завіз би її Ягичу і порозумівся б з ним щодо усного екзамену. Ну, та се все одно, чи з'їдусь з Вами, їдучи до Відня, чи з Відня; сяк чи так мені прийдеться брати відпуск з редакції хоч на два тижні.

«Правда» перестала вже виходити, значить, і пренумерувати її ні за чим, а вийшовші н-ри і «Одіссею» (тільки половина й є!) я куплю і вишлю Вам, та тільки лихо, що посилки дуже дорого коштують, трохи чи не більше, як самі книги.

Жінка моя з дітьми на селі. З Києва нічого нового, окрім хіба приватних новин вроді того, що Трег[убов] обнімає директорство колегії Галагана після Ничипоренка. Циклоп зовсім затих і виїхав десь на село. В Станіславові ладять переклад статей Пипіна про малор[уську] етногра-

фію, здається, що Пипін якісь додатки ще подописував. Комаров має незабаром бути в Галичині.

Кланяюсь Вам і всім Вашим.

Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, 10
30 мая 1890

150. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *24 червня 1890 р.*

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам дальші три листи моїх новел і прошу мені донести:

1) коли їдете в Європу?

2) чи стоїте на тім, щоб нам з'їхатись, а коли так, то де і в якому місці? (Означіть день і готель, бо ані в Будапешті, ані в Відні я незнайомий, і напишіть, як довго забавите в тому місці?)

3) коли можна би надіятися Вашого переднього слова до новел? Думаю, що найдальше до половини августа друк їх тексту буде укінчений, то на той час треба би мати вже переднє слово.

З України були тут два люди: д-р Галин з Києва і один молодий чоловік з Вінниці. З першим я не бачився, з другим говорив, він починаючий белетрист — і нічого більше.

П[авли]к увільнився від коректури «Kurjera», т. є. від одинокого, хоч і тяжкого та скупого, але постійного заробку і то на одно слово Г[али]на, що кияни «ухвалили» давати йому по 25 руб. місячно. Я дуже боюсь, що з сього вийде один пшик і що П-к останеться ні при чім. А фінанси «Народу» дуже слабі: нові пренумеранти не приходять, старі не платять, і я зовсім не знаю, як ми видержимо другий півpік, тим більше, що в першім півроці й адміністрація, і експедиція коштувала стосунково дуже дорого. Я не знаю, кільки грошей прийшло досі з пренумерати, але думаю, що на всякий спосіб прийшло їх не менше 600 з[лотих] р[инських]. До того дочисливши 235 Ваших і 60 київських (присланих на іншу ціль, а за їх згодою обернених на «Народ»), то будемо мати дохід около 900 зр. По моїм рахункам виходило б, що навіть коли б кожний н[омер] коштував 50 зр. (а коштували тільки всього лиш 3 н-ри, прочі кош-

тують в друкарні по 38—40), то за дванадцять н-рів заплачено б у друкарні summum[1] 600 зр. Значить, усе проче пожерла адміністрація і експедиція — і пожерла трохи більше, бо в друкарні є ще довг, хоч невеличкий, ок[оло] 30 гульд[енів]. Се все заставляє мене боятися о долю «Народу» в другім півроці, на котрий ми не маємо надії і на половину таких ресурсів, які були в першім півроці. П-к ходить дуже пригноблений, так що й говорити з ним про справи адміністраційні не можна. Я його питаю, що думаєте дальше робити, а він каже: втоплюся! — та й по всій розмові. Я дуже добре розумію, що йому страшенно важко і, конечно, буду старався помогти «Народові», що в моїй силі, хоч на всякий спосіб великою моя поміч не буде задля довгу, який маю в друкарні Шевч[енка]. Упадок «Правди» окошився посередньо на мні, бо коли Барв[інський] не міг заплатити свого довгу (ок. 300 зр.), то директор наляг на мене, і я мусив, хоч як мені се прикро, взяти жінчиних грошей і заткати йому горло. На «Науковій бібліотеці» стоїть ще довгу 45 гульд. (в остатнім місяці я заплатив 95 гульд.), а на новели дано тільки 100 гульд. Я звернувся з просьбою до «Просвіти», щоб вона запренумерувала для своїх членів кількадесять екземплярів новел по зниженій ціні, та, мабуть, тільки сорому наберусь, бо оце вже три тижні минає, засідання бували, про мою просьбу нічого. Звернувсь я і до Остапа, котрий колись узяв 200 гульд. з грошей київських, присланих на «Поступ», а тепер все-таки має заробіток. Так він мені ані слова не відповів. Так само поступають і наші поступовці з провінції, і, напр., коломийці, котрі спочатку писали, що треба натужити всі сили, понести всякі жертви, а удержати свою газету, тепер, задовживши около 80 гульд. (т. є. зібравши їх з пренумерат у себе і не відіславши до редакції), затихли і не показуються ні з грошима, ні з працями.

Кланяюсь Вам і поздоровляю всіх Ваших.

Іван Франко.

24/6 1890

[1] Загалом *(лат.)*.— *Ред.*

Н. І. Кобринська. Фото. 90-ті роки

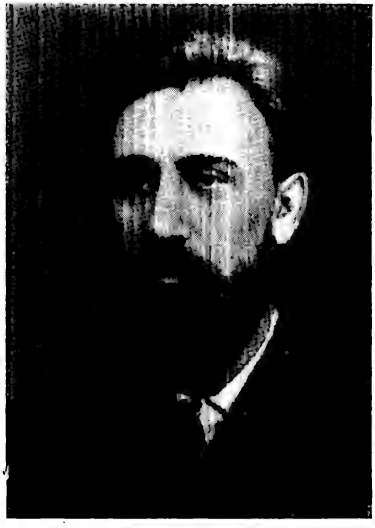

Б. Д. Грінченко. Фото. 1889

І. Я. Франко з дружиною О. Ф. Франко та дітьми — синами Андрієм, Тарасом, Петром та дочкою Анною. Фото. 1902

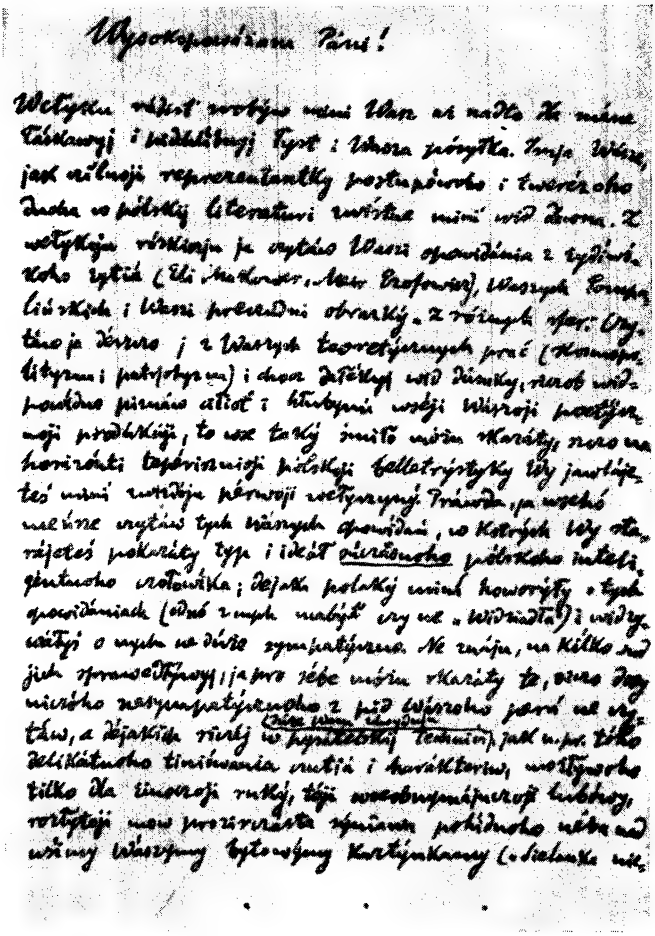

Сторінка автографа листа І. Я. Франка до Е. Ожешко від 31 березня 1886

151. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 8 липня 1890 р

Шановний добродію!

Лист Ваш і гроші получив і спішу написати Вам. За гроші спасибі, друк Ваших «Споминів» уже майже весь заплачений, але з дальшими випусками «Літ[ературно]-наук[ової] бібл[іотеки]» я здержуся ще, поки не скінчиться друк новел. Щодо нашого звидання, то й мені здається, що лучче буде відложити його на август, уже хоч би для того, що у нас 17, 18, 19 з'їзд істориків, на котрім мені треба бути і як референту газетному, і як членові, а бачитися з Вами на пару годин — шкода. В августі ж я буду міг приїхати на довше і, може, відпроваджу Вас аж до Белграда.

Що робити з дальшими листами новел, куди посилати Вам їх? Чи, може, лучче привезти з собою в августі? Ви не добре зрозуміли мене щодо уплати довгу за «Правду», та, може, я не добре й виразився. Діло в тім, що, друкуючи книжки в друк[арні] Шевч[енка], я користуюсь деяким кредитом (напр., при «Читальнях» кредит сей дійшов був до 200 гульд[енів], котрі я сплачував цілий рік). І тепер я також мав конто в друкарні і надіявся, що вона буде трохи ждати, поки у мене зберуться гроші. А тим часом вийшло таке, що «Правда» не заплатила с в о г о довгу (300 г[ульденів]), а коли друкарні прийшлось сплачувати вексель, то директор, не можучи нічого видушити з «Правди», почав душити мене, щоб я платив с в і й, а не «Правди» довг, на котрий я надіявся трохи довшого кредиту. Оце «обстоятельне» вияснення мого грошового клопоту. Конечно, ані біди великої (крім біганини за грішми), ані буддизму ніякого тут не було. Я хоч і вважаю буддизм великим і благотворним ферментом в житті народів Востока й Заходу, то все-таки на тепер він для мене хіба тільки предмет студій (читаю власне інтересну, хоч вельми хаотичну книжку про нього Васильєва, т. І), але не практики.

Коли вже мова про релігії, то розкажу, що сими днями мав я розмову з професором тутешнього університету Шараневичем. Старий був по обіді, мабуть, і по скляночці вина і, вдарившися в щирість, розпочав розмову зо мною зовсім так, як щедрінський становий: ну, скажіть мені, вірите в особистого бога чи ні? Признатись, я трохи сконфузився таким питанням і почав звертати так, що се діло приватне,

інтимне і т. д., але він не унявся. Тоді я сказав, що не вірю. «Я так і знав!» — скрикнув він. «Ну, але проте я вас шаную, як робучого чоловіка і хотів би приєднати вас для Ставропігії» (для роботи при виданню II т. «Ювилейного издания»).

Хотів би я просити Вас о одну ласку. Чи не позичили б Ви мені з своєї бібліотеки деяких книжок, потрібних мені для студій над літературою XVII віку, а іменно:

1) Скабалановича, исследование об «Апокрисисе»,
2) «Русская историческая библиотека», всі 4 томи,
3) Завитневича, исслед[ование] о «Палинодии».

Я вже писав у Київ, щоб купити ті книги, та не міг їх добитися. У мене ще є дві Ваші книги про апокрифи, котрі я відішлю Вам по вакаціях.

Ваша звістка про слабість Вашу наповнила нас жалем. Невже в Софії не тільки політичний, а й фізичний клімат нездоровий?

Кланяюсь Вам.

Іван Франко.

Львів, 8 липня 1890

152. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 28 липня 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Посилаючи Вам дальші три листки моїх новел, осмілююсь пригадати Вам ось які речі:

1) книжки мої, вислані Вам давніше (збірники, де були брошури Ціттеля про Біблію, і старі німецькі з автографом Зубрицького, коли вони Вам не потрібні),

2) ті, о котрих позику я просив,— специфікую їх тепер ще раз, а іменно:

а) Малишевського «Мелетий Пигас»,
б) Скабалановича исследование об «Апокрисисе»,
в) Завитневича о «Палинодии»,
г) коли б була «Русская историч[еская] библиотека», т. VII, бо тут його нема (т. IV я найшов).

Чи не можна би дістати де-небудь хоч в позику, а як ні, то купити у якого антикварія L a n g l o i s, Le mont Athos, Paris, 1866. Якби Вам лучилося, то добудьте для мене, я гроші зараз зверну.

У мене вродився третій син, прозвали ми його Петром. Жінка здорова, живе на селі з дітьми. П[авли]к недужий, не виходить із хати оце вже зо два тижні.

Кланяюсь Вам і Вашій сім'ї.

Іван Франко.

28/7 1890
Львів, ул. Зиблікевича, 10

153. ДО О. Ф. ФРАНКО

[Львів], 30 липня 1890 р.

Дорога мамо!

Лист до татуся відіслав, до діда напишу нині. Я сиджу майже безвихідно над своєю роботою, щоб скінчити її ще в августі, і хоч остався ще добрий шмат писання, то все-таки можу похвалитися, що го[ло]вні трудності вже переборені і стежка протоптана. Може бути, що в суботу привезу тобі дві перші глави до прочитання, благо вони досить загального змісту і, може, заінтересують тебе. Власне для того я заховав їх собі на кінець, так само як життєпис і характеристику Івана Вишенського писати буду аж тоді, коли скінчу детальний аналіз усіх його творів і уложу собі конспект здобутих при тім результатів.

Тут у нас минувшого тижня було дуже холодно, а вчора сильний дощ. Боюся, щоб мене в суботу в дорозі дощ не застукав. На всякий спосіб постараюся виїхати рано о 6, значить, пів до 11 буду в Дрогобичі. Коли б ти схотіла виходити напроти мене, то вибирайся не швидше як пів до 12 і не йди дальше, як по кінець Радичева. Сли би було гарно і тепло, то можеш винести з собою той менший сак, то я скочив би в річку за рибою.

У неділю весілля Михайлини, просить мене її мати, та я, розуміється, не їду. Д[о] дирекції лісової зайду.

Цілую тебе і діток.

Твій Іван Фр.

30/7 1890

154. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

Львів, 1 жовтня 1890 р.
Львів, 1 октября 1890.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так опізнився з відповіддю на Ваш дружній лист і з подякою за цінну посилку. Хоча книжка прийшла тоді, коли я вже наближувався до кінця своєї роботи, то все-таки я скористав з неї і щиро дякую Вам за Ваш труд, що Ви роздобули її для мене.

Прошу Вас також не гніватися за те, що досі не прислав Вам кінця новел. Вони й досі не скінчені остільки, що переднє слово ще навіть не написане. Кінця тексту я не слав Вам, вичитавши в Вашому листі, що Ви від'їжджаєте на який час до Києва. Якби Ви були ласкаві, повернувши з дороги, написати, що Ви там бачили, з ким і про що балакали (оскільки се може обходити нас, галичан, і оскільки «письмо видержить»), то я і ще дехто з моїх знайомих були б Вам дуже вдячні.

Белею, богу дякувати, нічого досі не сталося, а може, він уже й відписав Вам, а як ні, то «имѣйте его отреченна».

У нас не чути нічого нового, а принаймні я не чую, сидячи все в хаті і не виходячи нікуди між людей. На днях я був у Відні і бачився з будущим автором передмови до моїх новел. Вислав я ті новели без передмови в Вашу цензуру, та не знаю, чи пустять у Росію, чи ні.

На присилку Ваших творів я дуже цікавий. Думку свою про них я напишу Вам по щирості і буду старався по змозі примістити їх де-небудь.

Вашим знайомим, а особливо д. Ч. Нейману щиро кланяюсь. Павлик Вам кланяється.

Остаюсь з поважанням.

Ваш щирий
Ів. Франко.

Ул. Зиблікевича, 10

155. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 17 жовтня 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Жду, жду на Вашу передмову до моїх новел та й надію трачу. Думав, що, може, у Вас хто недужий в сім'ї, або що-небудь інше неблагополучно, та й вибив собі з голови сю думку. Се було би дуже сумно. Так і міркую, що Ви дуже заняті, або, може, не дістали моєї книжки, котру я послав Вам зараз по моїм приїзді з Відня. Будьте ласкаві, озовіться хоч так, хоч сяк, а то мені дуже прикро і налягати на Вас, і остатися брехачем перед публікою. А тепер якраз була найліпша пора для продажі книжок— і минула. Та вже будьте ласкаві, зробіть, що зможете, щоб я міг якнайскорше випустити книжку в світ.

Ви вже, мабуть, дістали лист Павлика і дізналися з нього о подробицях нашого з'їзду і о зав'язанні руcько-української радикальної партії, то я й не буду Вам писати про се. А поручено мені написати Вам ось що. Партія наша ухвалила зробити «Народ» своїм органом, ухвалила й підпомогати його роботою й грошима. З роботою діло сяк-так уладилось, але з грішми поки що швах. Субскрибовано вправді місячно 15 з[лотих] р[инських] (з них 5 припадає на мене), але заплачено поки що дуже мало, а хоч би й заплачено все, то се була б для пса муха, бо довг «Народу» виносить уже звиш 200 г[ульденів] в друкарні. Так отже, зібравшися вчора, комітет редакційний поручив мені просити Вас, щоб Ви зволили прислати оставшіся ще у Вас гроші з тих, що приобіцяли були на «Народ». Ви сказали вправді, що заховуєте їх на слідуючий рік, але тут діло так стоїть, що «Народ» може на сьому н[оме]рі перестати виходити і не дочекати до другого року. І ще ось що певно: коли не лучиться якась хоч невеличка підмога, то «Народ» на слідуючий рік о своїх силах не може виходити і мусить упасти, так нехай уже хоч сей рік дотягнемо без скандалу. Правда, ті гроші, що у Вас, далеко не вистарчать на те, щоб заплатити хоч той довг, що вже досі затягнений, але будь-щобудь улегшать трохи тягара. Кому прийдеться платити решту, я вже й зміркувати не можу. З України аж донині не було ніякої чутки, а сьогодні прийшов лист Кіст[яківськ]ого з Дерпта. Можна з того листа вичитати деяку надію, та все-таки не раз і всі три заповіді вийдуть, а весілля не буває. А се ж тільки друга заповідь!

Я все ще не скінчив своєї роботи, прію тепер над остатньою главою «Язик і стиль Вишенського». Хоч філолог я дуже слабий, але вважав конечним не поминути сеї теми, та боюсь, що оброблення її вийде у мене скандальне. Все проче вже скінчене, а і з філологією думаю швидко дійти до кінця.

Дуже б мені бажалось якнайшвидше розв'язатися з тим докторатом і засісти за белетристику.

Щиро кланяюсь Вашій пані і поздоровляю m-lle Раду і Зорку і всіх Ваших. Жінка моя низенько Вам кланяється і я також.

Іван Франко.

Львів, 17/10 1890

P. S. Кістяк просить, чи не могли б Ви вистаратись, щоб вислано з Софії до університетської бібліотеки в Києві твори Любена Каравелова і Захара Стоянова. А я від себе додаю запитання, чи не найшлось би там кількох охочих купити мої новели, так, щоби й мені за сі гроші можна було роздобути деякі збірки болгарських пісень народних і твори Стоянова?

Ів. Фр.

156. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 29 листопада 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так опізнився з присилкою Вам решти «В поті чола». Та вина тут не моя, а автора передмови, котрий опізнився з її написанням і ледве перед тижнем прислав її, так що вона й досі ще не готова. Текст новел від стор. 289 посилаю Вам удруге. Передмову, титулову картку і обложку надіюсь вислати на другий тиждень. Чому не доходить до Вас «Народ», я не знаю, він Вам, без сумніву, висилається на кожне Ваше жадання. І теперішнє передам П[авли]ку, бо він має се діло в руках. Ваш Хайям видрукований, хоч вірші не всі пішли. Замічу, що всі його вірші вийшли в німецькім переводі Боденштедта, а кількадесят чотиристишій є також в перській антології, що видав Гарт в переводах різних німців.Стоїло б із сього поета вибрати

більше. А що Ви думаєте про Фірдоусі? Я думаю, що коли Ви персист, то варто б хоч дещо перекласти з сього великого поета, от наразі хоч би його вірш на шаха Махмуда. А то арабські моаллаки, їй-богу, не стоять друку; може, вони мають історичну та язикову вартість, але в нас вони не будять нічогісінько — думка в них наскрізь дитиняча, фантазія похожа на фантазію божевільного — мигкоче, а не світить. А в поемі Фірдоусі велика сила такого чисто людського елементу, котрий ніколи на устаріє. Антологія найкращих уступів із його Шахнаме, от так на том в 15—20 листів друку, була б дуже гарним здобутком для нашої переводної літератури, і я думаю, що тут, у Галичині, найшовся б наклад на таку книжку.

Хотів я Вас запитати про дві речі: чи виходить або чи вийшла вже решта «Истории всемирной литературы» Корша і Кирпичникова? У мене є 22 випуски, та се не все. Якби вийшла решта, то я б попросив Вас виписати її для мене, розуміється, і прислав би гроші. Те саме діло і з «Биографическим словарем» Венгерова. Перший том (букву А) я маю, більш нічого. Третє діло, про котре я хотів би просити Вас, се вишукати мені у антикварів чи букіністів Тихонравова «Летописи русской литературы», хоч що можна, коли не все, і книжку «Содержание Чтений в Моск[овском] обществе ист[ории и древностей]». Якби Ви найшли ті книжки, то звістіть мене, кільки коштують, а я постараюсь вислати гроші.

Щиро стискаю Вашу руку і кланяюсь Вам.

Іван Франко.

Львів, 29 н[ового] с[тилю] ноября 1890

157. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 7 грудня 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, прошу, що я так пізно зібрався написати Вам, і позвольте при тім щиро подякувати Вам за гарну передмову до моїх новел. Вона враз із моєю автобіографією буде видрукована, за ким ще сей лист дійде до Ваших рук, і я швидко постараюсь прислати Вам пару екземплярів моєї книжки. А що не писав я Вам так довго, сьому ось яка причина. Скінчив я свою дисертацію про Вишенського,

вийшла величенька книжка в 300 сторін. Тоді сунувсь до університету Львівського, щоб допустили мене держати докторський екзамен. Показалося, що мені по новому розпорядженню міністеріальному треба слухати ще один семестр лекцій (у мене досі було їх 7, а тепер треба 8). Подався я, щоб позволили вписатися, — і сенат університетський не прийняв мене і не подав жодної причини, для чого не приймає. Прийшлось перенестися на університет Чернівецький, де мене не тільки прийняли, але позволили так кінчити семестр, щоб приїхати 2—3 рази на лекції, та й годі. Оце приходилось уже два рази побувати в Чернівцях. Я там записався на лекції Стоцького і Калужняцького, лекції обох сих професорів мені подобалися без порівняння ліпше, ніж лекції Огоновського,— все видно більш європейський метод науковий. Від Стоцького я маю передати Вам поклін і перепрошення за те, що він за хворобою своєю так довго не писав Вам. Він просить мене заявити Вам, що споминів Ваших про Федьковича він не одержав. Ми багато з ним говорили про політику, та вона, мабуть, для Вас не цікава і рекомендує Ст[оцького] не з найліпшої сторони. Зате я дуже бажав би, щоб обговорена нами справа наукового видавництва стала на добру дорогу. Він зачав був перед роком видавати «Руську школу», та зупинився на першому зошиті. Дальше не виходило нічого задля браку матеріалу. На кошти видання він надіється роздобути гроші від сойму, ради шкільної чи навіть від міністерства. А йому самому бажалось би сотворити наукове видавництво, котре б могло рекомендувати його для одержання ординарного професора. От я й подумав, що чому б не скористати з сього і не пустити в світ тих наукових робіт, котрі лежать і у мене, і ще де в кого з наших молодих людей, а котрі інакше не швидко побачили би світ божий, і предложив Стоцькому заповнити йому з 10 листів у рік працями й матеріалами. Молоді львівські товариші: Колесса, Охримович і Левицький згодилися дати для «Р[уської] шк[оли]» свої семінарійні роботи (Колесса — «Вплив поезії Міцкевича на Шевченка», Охр[имович] — «О акценті малор[уськім]» і т. ін.), я приткну туди свого «Вишенського» і деякі дрібніші речі, Ст[оцький] має також досить інтересних праць, котрі треба тільки трохи пообшліфовувати. Отже, від нас обох і до Вас просьба, щоб Ви прислали дещо й зі своїх праць, наразі, хоч би російський оригінал «Печеної дитини», котру я перекладу. Ми уложили вже зміст

слідуючої книжки в такий спосіб: на початок стаття про те, чим є тепер історія літератури (переклад віденської лекції Еріха Шмідта, з моїм додатком), потім стаття Стоцького про навчання руського язика, потім пішла б Ваша стаття, дещо з робіт наших молодих, а потім у матеріалах і замітках я дав би огляд російських праць до історії южнор[уської] літератури XVI і XVII в., Стоцький пару рецензій, може, дещо Коцовський — і книжка була б готова. Я надіюсь, що Ви не відмовите нашій просьбі щодо присилки Вашої статті, а коли б могли й ще деякі дрібніші замітки або рецензії, то було б іще ліпше. Також просив би я Вас о присилку II т. «Сборника», де я бачив початок Вашої роботи про Константина і Шишманова рецензію на Головацького. Пригадую також, що Ви обіцяли визичити мені Засадкевича про «Палінодію» і Скабалановича про «Апокрисис». Від Яросевича я дістав передану Вами одну мою книжку, та жаль, що не дістав ані другої, де були на початку Келлера «Altfranzösische Sagen» (їх би мені тепер дуже потрібно!), ані «Молодика», ані двох старих книг Зубрицького, за котрі мене їдять їх властителі. Напишіть мені, чи і на коли Вам потрібно тих книжок від мене, про котрі Ви згадували (Дідеріхса і Пипіна), то я Вам пришлю їх.

Друге діло, про котре я маю поручення написати Вам, се справа «Народу», та тут уже випередив мене П[авли]к, так що я небагато що маю додати. З листа П-ка Ви, певно, знаєте вже, як погано стоять діла «Народу» і які слабі його вигляди на будущий рік. Поїздка Яросевича, мабуть, дуже мало допомогла ділу. Українці обіцяли, щоправда, 1500 руб., але для співробітників, котрі б вели хроніку слов'янську і європейську, а не на саму газету, котра, по їх думці, повинна сама оплачувати кошти видавання. Ми послали їм докладний рахунок коштів друку і сподіваного доходу з пренумерати і жадали по 600 руб. для двох співробітників, котрі б посвятили всю свою роботу газеті. На се одержали ми лист, котрий Вам посилаю в оригіналі, а з котрого побачите, що кияни:

1) дуже слабу надію роблять на регулярну виплату грошей;

2) що не догадуються, мабуть, що для видавництва дуже важно мати трохи більше грошей на початку, коли тим часом вони обіцяють на март, а до того часу може «Народ» уже бути небіжчик;

3) що не відступають від своєї думки вести хроніку руху европейського і слов'янського, але відсувають набік справу побільшення об'єму «Народу».

Ми не противні б були вести таку хроніку, якби 1) було кому вести її фахово, і 2) якби було місце. А то давати в кожнім н[оме]рі картку-другу написаного чортзна-як, то тільки сором буде і вічні нарікання, а пожитку ніякого ані для наших читателів, ані для України. Для нас тепер найважніша річ — наші галицькі обставини і скріплення нашої партії, та українці, здається, сим іменно ділом зовсім не інтересуються і принести для сього яку-небудь жертву не думають. Прочитавши сей лист і урозумівши його, ми з П-ком подумали, що ліпше буде чемно плюнути на ту поміч з України, ніж нав'язувати собі з нею тисячі клопотів, нарікань та претензій в заміну за обіцяну підмогу, на котру ніколи на час не можна буде числити. Ми задумали написати їм так, що нехай вони самі найдуть собі авторів, котрі б їм писали про Європу і Слов'янщину, нехай платять їм кільки хочуть, а ми будемо друкувати їм се в «Народі» за оплатою з їх боку коштів друку тих карток, де будуть надруковані ті їх речі. А відки при такім стані діл узяти грошей на видання «Народу» я, далебі, не знаю, хоч певна річ, що тепер покидати його видавання значило б, уступати з поля дуже ганебним способом. І от ми урадили ще раз вислати когось на Україну. П-к малу має надію на Київ, та зате хотів би поїхати до Петербурга, розшукати там бувшого видавця «Вольного слова», від котрого надіється одержати запомогу. Та мені сей план видається фантастичним, і я раджу їхати до Киева. В разі, коли б не їхав П-к, готова поїхати моя жінка, для котрої ведення переговорів було б, мабуть, далеко зручніше. Поїздка мусила б відбутися якнайшвидше, і ми ждемо тільки відповіді від Вас, як Ви порадите. Горе наше, що мусимо наразі числити на яку-небудь поміч збоку, бо щоб наша часопись, навіть не платячи ніяких гонорарів і обходячись якнайекономніше, могла вдержатись сама з власних доходів тепер, при такій агітації і боротьбі, яка, певно, піде проти неї, і серед такої публіки, яку маємо в Галичині, се, певно, і Ви самі признаєте неможливим. Правда, в першім році свого існування «Народ» здобув собі поле таке широке, якого я в Галичині не надіявся. Він має около 250 п л а т я ч и х пренумерантів, а се на таку еретицьку часопись аж надто багато. Може бути, що на

слідуючий рік діло стане трохи ліпше, та все-таки треба буде доложити так, як і сього року. Конечно, і видатки, і потреби часописі остаточно такі дрібні в стосунку до того, що деінде політичні сторонництва видають на пресу, що найбільший сором для нас просити іменно такої дрібної запомоги і чути, що ми й без тої дрібної запомоги не можемо обійтись.

Про нашу політику не пишу Вам нічого, бо Ви й самі про неї досить знаєте, а мені вона так грунтовно обридла, що ліпше б я й не чув про неї.

На сьому кінчу сей лист і засилаю щирий поклін Вашій в[исоко]пов[ажаній] пані і всій сім'ї.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, 7/12 1890.

158. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 9 грудня 1890 р.

Вельмишановний добродію!

Тільки що одержав Ваш лист і спішу одповідати Вам. Я дуже рад, що Ви такі охочі до роботи над перекладами орієнтальних поетів, про котрих я ще в гімназії не раз з тугою думав, читаючи врывки з них в німецьких переводах. Чи статтю про Гафіза надрукує «Народ», я не знаю, але сумніваюся, бо він тепер в дуже тяжких матеріальних условинах, а надто завалений політикою. Та проте Ви робіть і присилайте, я надрукую Вашу роботу хоч би своїм коштом у «Літературно-науковій бібліотеці». Щодо Хайяма, то Ви несправедливо закидаєте (в своїй статті, котру я передав «Правді»), що «Народ» викинув якісь речі нерелігійні. Задля браку місця пропущено власне такі вірші (не тямлю, чи два, чи три), котрі були зовсім невинні і не тикали питання релігійного, значить, і не характеризували Хайяма як вільнодумця. Щодо книжок, конечно, я буду чекати, тим більше, що у мене тепер грошей дасть біг. Коли розживусь, то пришлю на Ваші руки і проситиму, щоб Ви купили мені. Поки що я рад би знати ціни. Ну, та про се побалакаємо, коли у Вас буде по екзаменах, а поки що щире спасибі за добру волю.

Хотілось би мені поспорити з Вами про Ваш лист до «Правди», та дуже жаль, що часу у мене так мало, а при тім і жалко Вас. Ви, очевидно, як я міг переконатися, чоловік щ и р и й, гарячий, віруючий в те, що пише. Тим сумніше, що Ви своєю щирістю задумали піддержувати людей, котрі — с к а ж у В а м п о с о в і с т і — її неварті. Добре-то говорити in abstracto[1] про «народні святотощі», про націоналізм і т. ін., але завсігди треба дивитися, хто, як і в якій цілі орудує тими святощами. От напр., по-Вашому, «Правда» — носительниця «святої народної корогви», а по-моєму, вона, вийнявши те, що пишуть недогадливі кореспонденти, — збірка брехень, крутійства та пустої фразеології, і мені хіба те дивно, як такий чоловік розумний, як Ви, сього відразу не розкусить. Треба Вам знати, що та «носительниця» видається на польські магнатські гроші, видається зовсім не в інтересі мужика українського (котрий в ній систематично замінюється «мовою, землею, ідеєю»), а в інтересах — ну, та я думаю, що поки дійде до Ваших рук отсей мій лист, Ви будете мати в руках «Народ» і дізнаєтесь про угоду, заключену Вашими «носителями народних святощів» з австрійським урядом і ультрамонтанством єзуїтсько-уніатським, угоду, «постыдную во всех отношениях». А знайте, що перші товчки до тої угоди вийшли з Києва, від основателя «Правди», і що немаловажну роль в її уклепанні грав Ол. Барвінський. Я думаю, що угода та повинна на Вкраїні отворити людям очі більше і швидше, ніж дотеперішні статті «Народу», котрі постороннім людям могли справді не раз видаватися загострими або й зовсім несправедливими. Конечно, я далекий від того, щоб уважати «Народ» за часопись, редаговану зовсім добре, багато де в чому не годжуся з деякими редакційними статтями щодо тону і тактики (хоч годжуся в принципах), але одно тільки кажу: можемо помилятися,та з розмислом ніколи не брешемо і коли щось кажемо т а к, то будьте пересвідчені, що маємо на се докази, хоч не все їх і виставляємо напоказ. Се відноситься, напр., до Вашої уваги про згідність молодежі української з нашою програмою, згідність таку заявило нам кілька гуртів молодежі в Києві й Одесі (по 50 або й більше людей), і заявили устами нашого делегата, що був у них особисто. Правда, практичної ваги сі заяви для нас

[1] Абстрактно *(лат.)*.— *Ред.*

поки що (крім невеличкого співробітництва) не мають, але се ще один резон, для чого ані ми, ані наші кореспонденти не потребували компонувати сеї відомості. Не знаю, може, мова моя видається Вам гіркою і прикрою, але по совісті кажу Вам, що пишу сі слова зовсім спокійно, а тільки задля поспіху лишаю їх в такій необтесаній формі. Не знаю, чи не покажесь Вам невмісним і те, що я скажу далі, але я скажу се тільки для того, що щиро поважаю Ваш письменський талант. І для того кличу до Вас: залишіть на якийсь час політику, поки докладніше не пізнаєте людей і обставин, поки не розчовпаєте того, що твориться поза кулісами, на котрих намальовані всякі «народні святощі». Пишу Вам се як чоловік, котрий на своїм віку багато наробив дурниць і помилок власне через те, що, не спитавши броду, кидався в воду і тільки пізніше переконувався, що се не вода, а проста калюжа. Для того смію радити Вам: пишіть вірші, новели, перекладуйте Гафіза, Сааді і кого хочете, сим Ви здобудете собі ім'я і пошану в літературі. Але такі статті, як та, котру Ви (в щирім намірі) вислали «Правді», нічогісінько Вам не здобуде, і коли «Правда» видрукує її (об чім я сумніваюся), то боюсь, що Ви швидко так само будете каятися її, як і автор давнішої московської кореспонденції.

Надіюсь, шановний добродію, що сі мої слова не зроблять ущербу в наших дружніх відносинах; з мого боку вони йдуть із щирого серця і бажання розвою нашого рідного письменства, в котрому, як мені здається, Ви можете зайняти видне місце.

Стискаю Вашу руку.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 9/12 1890,
ул. Зиблікевича, № 10

159. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

[*Львів, 15 грудня 1890 р.*]

Вже Марисуне по заручинах!
погадай же ти собі,
та як же буде тобі?
а в чужої матіноньки —
сніданенька не буде,
обідець під полудне,
вечеренька опівночі,
виплачеш чорні очі!

Вечереньку на стів дают,
Марисуню висилают:
«Йди, Марисю, і по воду
до далекого броду».

Ніім Марисє з водов прийшла,
вечеренька вже відійшла.
«Помий, Марисю, миски,
не стало тобі ложки».

Засилаю сердечні поклони і поздоровляю щирого товариша і приятеля.

Ів. Франко.

160. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

[Львів], 19 січня 1891 р.

Дорогий друже!

Посилаю тобі шматочок казки — не було коли більше перекласти — і цілу переробку поеми Гартмана фон Ауе «Бідний Генріх». Думаю, що вона тобі подобається і що ти пустиш її у «Зорю». Напиши мені,

1) чи піде «Наречена з Корінфа»?

2) чи піде «Бідний Генріх»?

3) коли би ти думав подати «Казку», щоб я до того часу міг тобі зладити хоч половину перекладу, а коли можна, то й увесь.

Коли буду мати час, то постараюсь для шевченківського н[оме]ра зладити тобі статтю «Шевченко героєм польської революційної легенди», або коли вона тобі не в лад, то другу «Шевченко і попередня література українська». Напиши, котру з сих двох статей волиш; перша у мене майже готова, для другої треба ще збирати матеріал, хоч його й недалеко прийдеться шукати.

Цілую тя і кланяюсь усім знайомим.

Твій
Іван Франко.

19/I 1891

161. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 27 березня 1891 р.

Вельмишановний добродію!

Mea culpa![1] приходиться мені сказати на початку сього листа. Не писав до Вас уже довго, раз, тому, що під час виборов[о] і гарячки у мене була трохи що не денна й ніч-

[1] Моя провина! *(лат.).— Ред.*

на служба при «Kurj[eri] Lw[owskim]», по тому приходилося їхати в Чернівці, лагодити дещо для «Руської школи», для «Народу» і для себе, а на додаток діти два рази хорували, так що я зовсім закрутився і чув непобориму відразу до всякого писаного слова, а навіть читання мусив уважати розкішшю, на котру не все міг собі позволити. З листа Вашого до П[авли]ка довідуюсь, що Ви не дістали «Юліана». Се мені дуже прикро, тим більше, що екземпляр посланий був Вам зараз по виході. Посилаю другий екземпляр разом з дальшою книжечкою — статтею Верна. Я вповні годжуся з Вами на суд про Флоберову новелу. Вона мені також не дуже подобалася. Але з її друкуванням вийшло таке діло, що, щоб прискорити видавництво «Бібліотеки», до мене прилучилися до спілки ще два молоді люди, починаючі писателі. Один з них мав уже віддавна приготований переклад «Юліана» і бажав бачити його надрукованим, ось і прийшлось вволити його волю. Верна початок, як бачите, також уже надрукований; в 13 книжечці підуть дальші дві його статті про П'ятикнижжя. Розпродаж іде дуже туго; за «угодою» люди у нас попросту й читати відвикають.

Вашу статтю про «печену дитину» я вже переклав, і вона друкується. Жаль тільки, що прийдеться, мабуть, розірвати її на дві книжки «Руської школи», бо оця книжка вийде невеличка (2 листи), так що Ваша стаття зайняла б більшу її половину, а Стоцький конче хоче наразі зберегти хоч трохи ще педагогічний характер часописі і вперти, крім того, деякі «miscellanea»[1]. Та я думаю, що чим менша буде II кн[ижка], тим швидше вийде III, до котрої ввійшла би 3 глава Вашої статті.

Щире спасибі Вам за «Константина». Прочитав я його з великим зацікавленням, хоч у болгарських піснях багато дечого не зрозумів. Ну та й втелющили Ви індійщини! Жаль тільки, що не дали хоч коротенького систематичного огляду буддизму в обох його галузях, його догм, котрі мали рішучий вплив на формування певних творів літературних і самої класифікації тих творів. Се хиба і у Бенфея, і у Веселовського хоч перший з них виходить від Індії, а другий, поскакавши по Європі та Передній Азії, врядигоди біжить до індійської криниці води напитися. Я не знаю, чи є де такий систематичний огляд індійської літератури в зв'язку з індійськими віруваннями, сектами і т. і

[1] Суміш, різне *(лат.)*.— *Ред.*

і з розширенням кругозору на всі парості, куди твори тої літератури з часом розширювалися. Я досі не читав Лефмана, та здається мені, що він все-таки в першій лінії звертає увагу на історію і то на історію І н д і ї, а лишає на боці л і т е р а т у р у індійську її, і н т е р н а ц і о н а л ь н е значення. Певно, що десь мусять бути праці такі, якої б мені бажалось (індійська література у Корша—Кирпичникова зроблена дуже слабо), та слід би було й Вам хоч потроху зазначити зв'язок у тій літературі. А то тепер цитуєте Ви збірник Сомадеви, чи там «Лалітавістару», чи «Sinhasanadvatrinçati», чи що-небудь таке, і кожному з боку цитати ті являються якісь случайні, вихоплені мовби навгад. Знаючи ближче становище тих діл в літературі індійській, ми зрозуміли б, для чого іменно в них є криниця, з котрої бігають пити Веселовські, Лібрехти і др. Може, се значить, що такі роботи треба читати з більшою історико-літературною підготовкою, ніж є у мене, а може, й справді тут є незаповнене ще місце, котре би треба заповнити. Я стрібую, впрочім, написати рецензію на Вашу роботу, хоч і як чую себе до сего некомпетентним, та у мене є один варіант казки, вхожий до Вашого циклу, з одного боку, дуже близький до французької поеми про Кутана, а з другого, — до деяких наведених Вами індійських варіантів. Варіант сей схожий досить з надрукованим Вами Марком багатим, але й від нього де в чому відмінний. Може, він на що-небудь і придасться.

Получив статтю Вовка про побратимство в «Melusine» і про неї бажав би написати звістку.

Щиро кланяюсь Вам і всім Вашим.

Іван Франко.

27/3 1891

162. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

Львів, 15 травня 1891 р.

Дорогий друже!

Посилаю тобі дальший шматочок казки, на жаль, знов тільки шматочок, бо для неї я відриватись мушу від інших праць, а поки таке відривання не є к о н е ч н е, поти стараюсь усе відволочи його з дня на день. Добре тобі казати: пришли решту, але ся решта трохи величенька. Се, що

досі маєш у руках, разом з тим, що тепер іде, то ледве четверта часть цілості, і хоч ціліть уся готова (по-польськи), то переробка її таки вимагає часу. Коли б ти зачав її друкувати, то я би відложив набік усяку іншу роботу і скінчив би казку за який-небудь тиждень, а так годі зібратись. Для того я думаю і прошу тебе ось що: коли хочеш друкувати казку в «Зорі», то друкуй початок так, як маєш, не дожидаючи кінця. В такім разі я поспішусь з пересилкою решти. Або принаймні напиши мені, в котрім номері почнеш друк, а я до того часу постараюсь зладити достаточний шмат далі і пришлю тобі. А коли схочеш конче тиснути мене своїм правилом: не друкую, поки не буду мати всього в руках, — то лучче зверни мені початок, і я собі сам надрукую. Заводу ніякого від мене не потребуєш боятися: скрипт буде тобі достарчений на час, а і в самім змісті казки не буде нічогісінько такого, щоби могло образити найневиннішу пансіонерку.

А щоби тобі не видалось підозреним моє жадання — починати друк, не маючи кінця, — то скажу тобі одверто, що вважаю се яко доказ довір'я з твого боку, котрий ти менівинен після того деспекту, який ти мені оказав, бувши у Львові, мавши до мене діло і не зайшовши до мене, а тільки поручивши се діло, хоч і яке невеличке, другому, котрий собі ж поручив його третьому. Признаюсь тобі, се поступування видалось мені трохи дивним, а твоє об'яснення в листі, що буцімто ти був два рази у Павлика і не застав його, ще скісніше світло кинуло на цілу історію. Колись був такий час, що ти знав, де я мешкаю, а й тепер знаєш принаймні, що я не мешкаю у Павлика і що, заставши Павлика дома, ти все-таки був би не застав мене. А ходити два рази до Павлика, то можна було зайти раз до мене. Правда, до такого поступування з боку різних товаришів я вже повинен був давно привикнути і привик би, може, якби не довелось мати зносини з поляками, чехами і другими людьми, у котрих так не водиться.

Чи є який спосіб, щоб видерти у твого шваґра книжки, котрі я послав йому в коміс на вашу просьбу і про котрі ви тепер ані ду-ду? Адже навіть з ворогом так поступати негарно.

Д[обродію] Кокорудзові щиро дякую за розбір «Сурки». Переціпив він її трохи, але все-таки він перший критик в «Зорі», котрий стрібував ввійти в інтенції автора і

критикувати річ саму по собі, з того, що в ній сказано і показано, не примірюючи і не прикроюючи її ані до своїх власних улюблених тенденцій, з котрими автор не має нічого спільного (метода Цеглинського), ані до того, що той автор десь колись на зовсім іншу тему о іншій речі сказав або й не сказав (метода Кримського). Д[обродій] Кокорудз приступив до діла як критик, а не як публіцист, і за се йому велике спасибі, хоч я був би радіший, щоб підніс був і слабі сторони поемки, щоб не виглядало, що я дякую йому за те, що мене похвалив. Від критика, котрий справді науково розбирає річ, догана для мене цінніша, ніж похвала, бо з догани я більше навчуся. Колись Цеглинський хвалив мої «Панські жарти», а прецінь похвалу сю мені п р о с т о в с т и д н о було читати, бо ж я чув добре, що автор не зрозумів речі, котру хвалить, не зрозумів і не старався зрозуміти моїх інтенцій, а зловився тільки на деякі поверхові «Kunstgriffe»[1], за котрими треба б було дошукуватися глибшого смислу.

Засилаю поклони всім знайомим, низенько кланяюсь твоїй в[исоко] пов[ажаній] пані і остаюсь з поважанням

Іван Франко.

15/5 91

163. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 8 червня 1891 р.

Вельмишановний добродію!

Оце повернувши з довгої вандрівки по різним сторонам, пишу Вам про деякі факти, котрі, певно, цікаво Вам буде почути. Не згадую про празький з'їзд слов'янської молодежі, про нього прочитаєте в «Народі», коли не читали в «Ділі» та «Kurjleri] Lw[owskim]». Мені здається, що з'їзд сей був імпровізацією і що більша часть слов'ян не була приготована до серйозних розмов про конкретні справи. Ну, та важно, що хоч сяк-так лід проломано і різні «брати» будуть мати над чим подумати, так що слідуючий з'їзд може вийти інтересніший. Інтересно, може, буде для Вас, що часть віденців приїхала з пропозицією — домагатися

[1] Прийоми, звороти *(нім.).— Ред.*

від слов'ян, щоб завели російську мову яко всеслов'янську для зносин між собою. Внесок сей, поставлений в секції руській, упав і на спільних нарадах не був підношений.

З Праги поїхали ми, львов'яни і краков'яни, до Відня, щоби там порадитись з січовиками над запомогою для «Народу». Нарад було кілька: перша на комерсі, друга офіціальна в «Січі», спільна, а третя самих січовиків, на котрій я не був. Дві перші наради зробили на мене дуже пригнітаюче враження, бо показали, що більшість січовиків, з виїмком хіба Гриневецького, Лаврівського та почасти Партицького, Лопатинського й Білинського, — народ зовсім не серйозний і не освічений, вдоволяючийся або голими фразами, або, ще гірше, відносячийся з нехтуванням, а то й з нехіттю та погордою до всього, що виходить поза сферу печені, пива і дівчат. Се таке дрантя, якого я серед нашої львівської молодежі не бачив. На комерсі більшість всилувалась якмога скоротити «часть офіціальну», т. є. розмову власне про ті речі, задля котрих ми приїхали до Відня, щоб тільки якнайшвидше розпочати «часть забавну»; головний аргумент був: завтра зійдемось до «Січі» при днині, по тверезому, та поговоримо. Дискусія велась так глупо і безладно, що просто сором, а коли я по скінченні тої нещасної офіціальної часті встав і вийшов, ті люди здивувались і мало що не розгнівались на мене за те, що я своїм відходом простестую проти того, що, по їх думці, є найінтересніше. Зате вони на другий день запротестували проти того, що для мене було інтересне, бо на заповіджену спільну нараду в «Січі» явилась більшість гостей, а з січовиків щось тільки 4 чи 5.

У розмовах про піддержку «Народу» я бив головно на те, щоб піддержка основана була на постійній організації, на постійних складках, з котрих би в Відні, Кракові і Львові творилися осібні, хоч невеличкі фонди на цілі партійні. Чи і окільки се буде виконане — не знаю. Далі я домагався, щоби піддержка «Народові» йшла попереч усього від членів радикальної партії в формі пренумерати, а то ж на скандал «Січ» досі, хоч дістає «Народ», ані яко товариство за нього не заплатила, ані жоден січовик його не пренумерує. І представте, деякі січовики почали спорити проти сього жадання: ми собі, мовляв, будемо радикалами, але не жадайте від нас, щоб ми пренумерували радикальну газету. Чую, що на своїх власних сходинах все-таки січовики субскрибували около 80 з[лотих] р[ин-

ських] запомоги для «Народу»; гроші ті мали бути зібрані на 1 червня, але отсе вже минуло й 7, а замість грошей ми дістали цидулку, щоб «Народ» пождав до 20-го. Я певний, що й 20-го грошей не буде, а пренумерати від них таки нема.

З Краковом діло стоїть остільки ліпше, що там все-таки пренумерують з 10 екземплярів, а й запомогу якусь збирають. Данилович також обіцяв на 1-го іюня 200 гульденів, та досі не дав нічого і навіть не озивається, навіть обіцяних статей для «Хлібороба» не надіслав.

Тепер переходжу до самого інтересного, до моєї подорожі на Україну. Сестра Ваша, бувши у нас у Львові, запросила мою жінку з дітьми перебути у них літо в Колодяжному. Користаючи з тих запросин, ми вибрались туди. На границі мали ми трохи клопоту. Консул бродський, котрому ми послали свої паспорти для візи, поклав на них синім олівцем якийсь містичний знак h — очевидно, условлений знак для пограничних властей. По довгих перешіптуваннях наші речі, вже раз перешукані, перетрясли ще раз дуже грунтовно, а опісля зробили на нас обоїх персональну ревізію, і тільки тоді, не найшовши нічого, пустили нас їхати. Інцидент сей, котрого я надіявся, не зробив на мене ніякого враження, тим більше, що в самій Росії ми ніякісінького клопоту вже не мали.

Приїхавши в Колодяжне, ми не застали дома ані Ольги Петрівни, ані Петра Антоновича, тільки самих дітей. Обоє приїхали тільки в понеділок (ми приїхали в суботу). Вони були два рази в Києві і в Задніпрянщині [у] своїх. В Києві за обома наворотами мали розмови з тамошніми людьми, і оце я хотів би передати Вам головні пункти з того, що розказував мені про киян Петро Антонович.

Зачну від практичного. Ковалевський передав на «Народ» 250 руб. з тих 300, котрі ним призначені були на часопись в разі критичного її положення. Правда, так як тепер стоїть діло, грошей тих (350 гульд[енів]), вистарчило б якраз тільки на те, щоб покрити довг, але ми робимо з друкарем таку угоду, що будемо сплачувати його довг частками, а рівночасно будемо платити йому за кожний друкуючийся н[оме]р готівкою, і так міркуємо на ті гроші, при помочі січовиків і краков'ян, видати ще яких 6—7 номерів, а там чень набереться дещо з пренумерати або покажуться які-небудь нові джерела. Вправді Ковал[евський]

робив надію ще й на тих 1000 руб., котрі були ним обіцяні спеціально для мене і П[авли]ка за наші праці, поміщувані в «Народі», та я не знаю, як і говорити про сі гроші. За свої праці я ніякого гонорару ні в кого не просив і думаю, що перше діло — піддержати часопись, а о гонорарі можна б говорити тільки тоді, коли б з часописі був дохід. Правда, Ковал. думав, що маючи сей гонорар, я буду міг зречись роботи в «Kurj[eri] Lw[owskim]» і віддатись увесь «Народові». Ну, та се така ілюзія, що про неї не стоїть і говорити. «Kur[jer]» дає мені 90 гульд[енів] місячно і платить точно; покинувши сей заробіток і здавшись на поміч з України, я мусив би з сім'єю відразу повісити, як-то кажуть, зуби на клинок і статись вічним попрошайкою, вічно «чающим движенія води», а сього я не хочу. На всякий спосіб я думаю бути в Києві восени (в сентябрі), коли поїду по жінку й дітей, і тоді переговорю і з Ковал. і ще де з ким, то, може, що-небудь і здолаю зробити. Додам іще для Вашої відомості, що Ковал. збирає гроші на видання Вашої історії укр[аїнської] літератури і має надію сього року положити в банк готових 1 000 руб. Думаю, що від Вас буде залежати, куди і як повернеться сей фонд, і що, коли у Вас не буде готова систематична історія літератури, то дуже добре було б видати на ті гроші хоч два томи Ваших праць, чи то політичних, чи історико-літературних, а на два добрі томи сих грошей вистарчило б.

Перейду тепер до справ київської громади. Окільки я вирозумів з оповідань П[етра] Ан[тонови]ча, стара громада тепер дуже малочисленна, з молодіжжю прямих зносин не має, а тільки поодинокі люди заходять один в сей, другий в той кружок. Кружків українофільських тепер, здається, дуже мало, бо справді не знаю, що може тепер молодіж у Києві загрівати до українофільства. Одинока річ, на котрій молоді і старі «відводять дух», по словам П. Анча і Михальчука (з котрим я оце нині балакав у Львові і про котрого скажу далі), се «Народ». Громада на сходинах занімається по-старому своїм словарем та науковим виданням Шевченка. Щодо словаря, то П. Ан-ч виражався дуже скептично: зачеркнули план колосальний, але те, що зроблено для його виповнення, коли б віддати фаховому філологові, то він би або сказився, або викинув би все к чорту. Ідеалом їх є праця чисто «культурна», в політику, а тим паче галицьку, вони входити не хочуть, і тому-то після довгих розмов (на останніх двох сходинах) про га-

лицькі справи рішили: не вмішуватися зовсім в галицькі діла партійні, яко речі занадто місцеві а замало принципіальні, такі, в котрих пряме вмішання українців могло б нашкодити і самих вмішуючихся осмішити (слова Михальчука). Мих[альчу]ку, котрий їде в Емс на лічення, поручено заявити у Львові про се рішення громади, але додати виразно, що громада не має нічого спільного з «Правдою» і не відповідає ні за що, що в ній пишеться. Мабуть, дано йому також аналогічне поручення й щодо «Народу», та я про се не чув. Мих. сидів цілий тиждень у Львові, був, оскільки я від нього чув, у Белея, Шухевича, Партицького і, мабуть, ще десь у когось. Б[еле]й, по його словам, признавався йому, що у них (в «Ділі») в пропагуванні «нової ери» були помилки, але тепер уже їх не буде, і що вони готові робити поворот на давнє опозиційне становище, коли посли в Відні нічого не виторгують. М[ихальчу]к думає (і, мабуть, народовці так думають), що справа вияснится через місяць-два; я доказував йому, що се пуста надія, та він, мабуть, при свойому остався.

Головну вагу кладуть українці (вертаю до реляцій П. Ан-ча) на нав'язання чисто наукових зносин з Галичиною, т. е. на перетворення Тов[ариства] ім[ені] Шевченка з комерційного товариства на наукове. На лихо, і тут діло основано на спекуляції і обмані. Барвінський, бувши в Києві, підвіз їм такого москаля, що коли б тільки товариство видало 2—3 томи праць наукових, то цісар буде мусив по конституції (!?) признати товариству характер академії наук, що сполучене з річною субвенцією 30 000 гульд[енів]. Чи Барв[інський] сам вірить у сю нісенітницю, чи просто дурив українців, щоб від них витуманити праці для заповнення наукового збірничка, котрий Тов. ім. Ш[евченка] обіцяло ще перед роком і на котрий досі не спромоглося, — не знаю. Українцям ся ідея припала дуже до смаку, і вони зараз принялися рисувати широкі плани наукового видавництва. «Житецький поставив 35 питань, Антонович 18, Михальчук 10», — яких питань і про що — не знаю; по тим питанням розділено роботу, і вона робиться. Галичанам поставлено такі услів'я: що позаяк центр тяжкості України все-таки в Києві, а не де, то комітет редакційний для збірника буде в Києві, ту[ди] мають бути надсилані всі праці, а Тов. ім. Шевч. має друкувати все зредаговане тим комітетом без зміни. За те громада готова взяти на

себе часть коштів. Щодо Вашої особи (бо й про се балакано спеціально), то на питання киян Барвінський заявив, що галичани Вас о співробітництво просити не будуть, але, коли запросять кияни і комітет поручить друкувати Ваші праці, то вони друкувати їх будуть. Українці мають надію сим збірником приперти галичан до стіни так, що вони або зречуться спілки з клерикалами, або розірвуть зв'язки з Україною. Пощо ся дипломатія, пощо підпирати галичан в такій цілі,— я не знаю, і взагалі висказав П. Ан-чу свою думку, що вважаю се діло мертвородженним і не ведучим до цілі, вже хоч би для того, що українці не посміють друкувати за границею своїх праць з підписами, а з колекції псевдонімів яка ж академія наук? Впрочім, се ж ясна річ, що не протестуючи явно проти політики угодовської і правдянської, а підпираючи тих же угодовців і правдян на полі науковім (котре також не зможе заховатися зовсім чистим від політики), кияни самі ж ламають свій принцип невмішування, бо ж угодовці і правдяни непремінно визискають їх наукову поміч для своїх політичних цілей, так, як тепер визискують навіть таку мізерну працю, як Баштового.

Що принцип, прийнятий громадою, — не мішатися в галицькі справи — для самої ж громади дуже не вигідний з многих поглядів, се громадяни, мабуть, і самі бачать, а принаймні бачать одно, що той принцип дуже на руку Кониському і зв'язаному з ним Антоновичу — говорити в «Правді» іменем України все, що їм схочеться, і говорити зовсім без страху. Правда, вони проявляють хоч натільки страху, що в Києві «Правди» нікому не показують і більша часть громадян, крім деяких торішніх н[оме]рів, зовсім її не бачила. Сам Антонович на зборах громади відпекувався спільності з її редакцією і божився, що помістив в ній ледве дві-три свої заміточки, а ані одної статті. І тут громада взяла знов на дипломатію, приймаючи назад Антоновича в свій круг без жадання від нього якогонебудь обрахунку з того, що він робив в часі, коли до громади не належав; зробили вони се головно в тій цілі, щоби Ант[онови]ч, належачи до громади, чув себе більше зв'язаним і старався здержувати своїх дотеперішніх спільників — Кониського і Комарова. З сим останнім вийшла неприємна історія по поводу Шевченка. Написав він в «Елисаветградском вестнике» статтю прямо, кажуть, денунціаторську (передаю слова П. Ан-ча), в котрій виразно тиче пальцем на громаду, що ось, мовляв, деякі людці

захопили в свої руки право видавання творів Шевченка, тягнуть з нього великі зиски, а сім'я поетова пропадає в крайній нужді. В тім самім тоні писано було в «Правді» і в «Зорі» — і безосновно, бо ж — каже П. А. — Комаров дуже добре знає, що видавництво творів Шевч. досі зовсім таких великих зисків не дало, а на сім'ю Шевч. громада раз у раз дає, що може, а то й більше, ніж може (він вичислював мені цифри, та вони, може, недокладно заховались у мене в пам'яті, то й не передаю Вам їх, і не в них же й діло). Інтересні були в громаді розмови про «Народ»! Конечно, про підмогу для нього, мабуть, і речі не було, тут принцип нейтральності заховується зовсім строго. Тільки критика була Перший дебютував Антонович, і дебютував такою похвалою «Народу», його раціоналізму і т. ін., що визвав голосний сміх у всіх присутніх. Сконфужений, він, мов той Рябко Гулаків, озирнувся і запитав: за що глузуєте? — А йому відповіли, що ми не того від вас ждали і похвали «Народу» від вас не вимагаємо. А коли так, то В[олодимир] Бон[фатійович] повернув оглоблі і всю свою похвалу кількома словами перевернув в догану: що раціоналізм «Народу» зовсім нераціональний, полеміка його груба, що се письмо москвофільське і т. ін. Яка була дальша дискусія на сю тему — не знаю. П. Ант. передав мені лишень оті принципіальні закиди: пощо ви поставили в програмі раціоналізм, а не толеранцію? Пощо ви поставили соціалізм, коли наш мужик індивідуаліст? Полеміка ваша з народовцями занадто остра, а особливо коли ви пали при виборах, то треба вам було промовляти скромніше. На перше я відповів, що ставити в програмі толеранцію для нас значило би згори зложити оружжя перед єзуїтським католицизмом (признав рацію). Ставити індивідуалізм для мужика пролетарія або халупника — се просто безсовісно, а соціалізм поставили ми як науковий принцип, а не як практичну, детально оброблену програму, противно, наша детальна програма економічна має в собі дещо таке, що не зовсім годиться з теперішнім розумінням соціалізму в соціально-демократичних партіях європейських. Що ж до полеміки, то я вказав на те, що критики «Народу» звичайно занедбують поговірку «audiatur et altera pars»[1] і судять о «Народі», не знаючи, що і як говорять його галицькі противники.

[1] Треба вислухати і другу сторону *(лат.)*.— *Ред.*

Отсе і все важніше, що я вивіз з Росії; Ваш лист, присланий тепер П[авли]ку, не застав мене у Львові і остався не переданий. Для контролю мого оповідання Вам, певно, інтересно буде переписатися з Михальчуком; скоро тільки дістану його адрес в Емсі, зараз перешлю Вам, хоч думаю, що він і сам тим часом напише до Вас. П. Ант-ч бажав би, щоб Ви якмога вплинули на М-ка, котрий у громаді є одним з головних Ваших противників.

Ваша сестрінниця Леся їде на днях в Євпаторію лічитися, може, через неї Вам буде вигідніше обмінятися де з ким листами. Чи дістали «Руську школу»? На днях висилаю переклад решти Вашої статті. В друку є деякі помилки, котрі поправлю.

Чи Ви літом поїдете куди-небудь у Європу? Може б, нам можна деяк з'їхатися?

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш
Іван Франко.

Львів, 8/VI 1891

164. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, середина липня 189*! *р.*]

Дорога Оля!

Лист твій прийшов мені досить несподівано і врадував мене дуже звісткою, що діти наші здорові. Чому ти мені не пишеш, що вони поробляють. Прошу тебе, пильнуй їх. Ось сими днями 5-літня дочечка проф. Стоцького померла, поївши черешень з кістками, одна кістка зайшла в сліпу кишку, і дитина, страшенно промучившись шість день, умерла. Стоцький був тут — ходить як убитий. При його оповіданні мені страшно стало за наших дітей.

Квартира Озарк[евичів] і мені не сподобалась. Я думаю, що ми таки останемось у тій самій, що буде, то буде. На Зеленій, де Березінський, далеко гірше, головно тим, що дуже крадуть, і так є всюди по окраїнам міста. Сумніваюсь, щоб баба варила тут який сок, у нас ягід якось мало, впрочім, побачимо.

Де є Гриневецький і Білинський, я не знаю, а як узнаю, то напишу. «Нар[од]» П[авли]к вам не висилав, хоч я

просив його, він боїться, каже, що Ольга Петрівна не казала мені висилати, то й не буду, а то ще прогнівається. До Євпаторії вислано.

Питаєш про паню Кобринську. Вона, мабуть, зовсім одуріла. Оце на днях дістав я від неї лист такої основи: «казав мені один чоловік, що Ви (себто я) сказали про мене, що я дурна, як чіп, а всі мої писання не варті фунта клаків. Прошу Вас, витолкуйтеся з того». Відписав я їй на сей лист, та так, що й боюсь посилати сю відповідь, так і лежить у мене на столі.

Щодо грошей і книжок, ти досить непотрібно читаєш мені нотацію. Я ж не просив твоїх грошей, а своїх, зароблених. І коли переплітаю книжки, то також не для самої потіхи, а щоби не псувались. А говорити мені о відніманні хліба у дітей із-за переплетів книжок ти не маєш права, бо ж сама знаєш, що ти досі на дітей не дала ані копійки своїх грошей, а давав я свої тяжко зароблені (о тім, як тяжкі, ти, мабуть, не маєш доброго поняття) і давав завсігди стільки, що жодне з них (і ти в додатку) не було ні голодне, ні голе. Скрупулятно ти рахуєш мої гроші, і коле тебе в очі кожаний переплет одної книжки, а про се ти ані разу не поміркуєш, чи є в мене сила тягти газетярську лямку, працювати рівночасно науково хоч трохи, няньчити дітей, вчитися докторату. Ти дивишся зверху на те, що я не кисну, не піддаюся, видаюсь бодрим і веселим, не раз себе самого дурячи, хоч ясно бачу, що пам'ять моя тупіє, думок у голові не стає, що ідіотію і переміняюся в машину. І ніде мені відітхнути, ні з ким душу відвести, бо ти — се я давно побачив — не друг мені, а с у п р у г а, та й більш нічого. У нас у селі люди розуміють, що поверх певної ваги на коня класти не можна; у тебе нема того почуття міри. Ти пилиш мене за докторат, не бійся, я не ждав на твоє пиляння, вчусь до нього, перероблюю греку і граматику старослов'янську, але по совісті тобі кажу, вчусь не для якої-небудь практичної цілі, а тільки щоби догодити твоїй дитинячій амбіції. Бо се я знаю н а п е в н о, і знаю від людей досить компетентних, що кафедри мені при жоднім австрійськім університеті не дадуть — не для того, що я русин, а для того, що я «політично намаркований». Мусила б хіба Австрія перестати бути Австрією. А те, що ти говориш про рівноправність русинів при «новій ері», показує таку наївність, котрої тепер уже й «Діло» повстидалось би, бо й воно починає, хоч несміло, переходити в опозицію.

І прошу тебе ще об одне: не пиши ані не говори мені нічого більше про докторат, бо кожде твоє говоріння відбирає мені всяку охоту до роботи, бо показує мені, для якої марної цілі я трачу свої сили. Те, що ти мені пишеш про роботу Арабажина, радує мене за Араб[ажина], але показує тебе в тім же самім світлі, що й попереднє. Гарну роботу зробив Ар[абажин], се так (я її не читав, але думаю, що вона справді гарна), але ти не питаєш, як довго він над нею робив і при яких обставинах? А робив він около 4 літ, робив зі свобідною головою, не маючи ніякої другої роботи ані турботи, користуючись сказівками і поміччю професорів, їздив до Варшави, працював у бібліотеках і віддихав в товаристві людей, котрі з симпатією і розумінням слідили за його роботою, а не шпилькували його. А ти тичеш мені в очі, чому я такої роботи не зробив! Еге, зробиш, без наукової підготовки, мавши професорів ідіотів, без средств, без супокою, посвячуючи половину часу на оглупляючу газетярську роботу.

Пишу тобі спокійно, не в гніві, а більше в жалю. Я трохи нездоров, очі болять, так що мало можу читати. В «Kurjері» тепер роботи багато: Левакович їздив до Праги, тепер поїхав Фрілінг на 6 тижнів, приходиться сидіти рано при телеграмах, потому в редакції, а по полудні в друкарні. Ну, та про се годі. Даруй, що розписався так по щирості о тім, що мене болить, хоч зарікався ніколи тобі про се не говорити. Та сама ти визвала мене на слово. Більше не буду, а писатиму про політику, котра тебе більше інтересує. Цілую вас усіх

Іван.

165. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, близько 10 серпня 1891 р.*]

Дорога Оля! Дуже се мене тішить, що ти прийшла пречінь до того переконання, що (уживаю твоїх власних слів) «нізачим посилати листи, повні колкостей» і що такі листи замість приємності «роблять найпаскудніше враження». Се все якраз підходить до твого попереднього листа, на котрий я тобі відповів, може, трохи прикріше, ніж хотів, та все-таки рівнем за рівне. Сердитись я не сержусь і не сердився і дожидав твого листа з нетерплячкою. З моєю

наукою тепер дуже слабо йде; Фрілінга нема, і на мені лежить добра половина всієї роботи в «Kurj[eri]». Приходиться ходити рано до телеграмів, по тому сидіти до 1-ої в редакції, по полудні не раз іти до друкарні, а часом на згромадження, з котрих справоздання треба писати вечором. Я ще досі не скінчив перероблювати драму, а вона мусить бути скінчена сього місяця, коли має йти до конкурсу. Так само просили з «К[иевской] стар[ины]» переписати їм «Кобилицю», а він також іще не скінчений, а по скінченні треба буде ще переписувати, а дещо й перероблювати. Я був у Огоновського, носив йому ще деякі дані до моєї біографії, котра піде в «Зорі» слідуючого місяця (ну, намалює він там мене!). Він питав мене, що я думаю з докторатом. Я кажу: не знаю, що думати, не подавав іще роботи нікуди. Він каже: тут у Львові я би Вам не радив подавати, тут Вам будуть робити перепони. І почав виговорювати на ляхів, хоч я певний, що в першій лінії він сам старався б мені підставити ногу. Представ собі, яку комедію сей чоловік зіграв з анкетою, вибраною для видання Шевченка! Після історії з Костем Левицьким і моєю заміткою в «Народі» Огон[овський] почувся дуже ображений і настояв на те, щоб анкету розв'язати. Щоб однако ж не виглядало так, що се він тому причина, умовлено діло так: почин до розв'язання анкети дає Тов[ариство] ім. Шевченка, котре відкликує своїх делегатів (мене і Коцовського). О сім завідомляє Гладилович «Просвіту» під час засідання виділу. Огоновський удає дуже ображеного, питає, чи то має бути вотум недовір'я для «Просвіти», на що, очевидно, Глад[илович] відповідає, що зовсім ні, але Тов. ім. Шевч[енка] роздумало, що трудно буде вести рахунки спільного видання, а ліпше воно само видасть на свій кошт. Мені Огон. про се все не хотів, помимо мого запитання, нічого сказати, а помимо того обурення на засіданні «Просвіти» він узяв на себе труд — видати Шевч[енка] с а м для Тов. ім. Шевч. «Просто ходило їм о те, щоб Вас позбутися»,— сказав мені один із добре поінформованих народовців.

«Боян» їздив до Праги. Зібралось там 165 русинів і русинок. Із знайомих тобі були: Кобринська, Шухевич, Барвінська, Вахнянин з дочкою, Ревакович з Підбужа, Кокорудз, з наших радикалів молодий Бачинський і Бережанський. Прибув там з Німеччини і Гладилович, мій дружба. Була й буковинська писателька Ярошинська з сестрою, Гузар зі Станіславова і т. д. Наробили там великої слави;

у Відні москвофіли наробили їм скандалу на комерсі, та й годі. Задля того скандалу «Січ» уже знов зірвала зносини з «Буковиною».

Бачинського батько, ректор семінарії, буде іменований станіславським єпископом. Пелеш уже в Перемишлі, бо Ступницький умер. Семінарія буде передана василіанам і єзуїтам. На слідуючий місяць буде у Львові синод уніатський. Серед русинів смятеніе. «Нова ера», мабуть, недовго вже потягне. Сими днями було невеличке віче у Турці, на котрім прийнято в головних точках нашу мінімальну програму. Телішевський має зложити мандат. Він у Відні ані раз не відізвався, а потім покинув парламент і поїхав з жінкою на купелі, де й досі сидить.

У нас в перших днях октября має бути також з'їзд партійний. Було б добре, якби ти була також на нім. Між іншим поставлена на порядку дневнім справа органу. Після всього, що досі було, П[авли]к хоче зречись видавання «Народу» і віддати його партії, нехай вона видає його сама. Я, очевидно, також зречусь підписувати одвічальність і буду тільки співробітником. П-к тепер сидить без цента, нічим заплатити за хату ані за обід. Гроші привезені я сам виплачую друкарні (досі дав 280, з чого 104 на сплату давнього довгу). Ані «Січ», ані Краків не дали з обіцяних і зібраних грошей ані цента.

Будь ласкава, запитайся татуся, чи можна мені приїхати до Києва. Не мені самому так дуже треба, але, мабуть, будуть деякі інші діла. Конечно, мені буде пожадано порозумітися з «К[иевской] стар[иной]». Може, до того часу я зладжу свою статтю про Кобилицю. Пригадай, коли можна, Арабажину, що він обіцяв мені прислати свою книгу про Бродзінського. Вичитую з «Киевлянина», що у Йогансона вийшло видання Лермонтова з його статтею. Там же читав я його фейлетончик про Лерм[онтова]. Невже він так і пішов в сотрудники «Киевлянина»? Невже, коли ходить о заробіток, він не може заробити деінде? Щодо Захер Мазоха ти помиляєшся: він ані не жид, ані з Іспанії родом, а справді галичанин, син бувшого 1840—1848 у Львові директора поліції Сахера. А що він про Галичину бреше несотворенні речі, се звісно цілому світу, крім французів і москалів.

Не знаю, чи Ольга Петрівна має відомість про М[ихайла] П[етрови]ча. Він тепер у Відні з жінкою й дітьми. Я дуже був би рад поїхати до нього, та нема гро-

шей, а головно часу. Він зовсім нещасний чоловік: зять у сухотах, жінка й діти хорі, а у самого найгірше: параліч голосниці, так що тепер зовсім стратив мову. Коли лікарі не порадять що-небудь, то йому прийдеться пропадати, бо в Софію ні за чим вертати, бо лекцій німому чоловікові читати годі. Се така важка відомість, що ми тут з П-ком ходили як прибиті. М[ихаль]чук із Глейхенберга вернув. Балакали ми з ним. Він вернув великим романчукістом; не знаю, накільки нам удалось його охолодити. До М. П-ка не писав нічого, хоч обіцювався.

Невже ви там так і не ходите на гриби? Наша баба насмажила трохи соку малинового. Більш нічого я не казав варити. Хати не шукаємо, остаточно можна буде і в тій ще з рік побути. Чому ти не пишеш мені більше про дітей? Баба допитується, чи Петрунько вже ходить, чому Тараско так часто в яму паде і що робить Андрусько, чи кріпший став, чи виріс? Мені інтересно би було знати і про тебе: чи спиш добре уночі, чи здорова, чи покріпшала дещо? Коли вернеться Леся? Листок Ольги П[етрівни] я передав П-кові, він уже відписав на нього.

166. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *22 серпня* [*1891 р.*]
22/8

Вельмишановний добродію!

Мов тяжкий гріх почуваю довге занедбання переписки з Вами, переписки, котра завсігди така для мене корисна. Від д. П[авли]ка довідався я про Ваше нещастя — слабість, та надіюсь, що вона не буде така серйозна, як зразу здавалося. Се справді була би дуже недобра річ. Я щиро бажав би відвідати Вас, і може бути, що в сентябрі, перед поїздкою в Росію, таки виберуся до Відня, хоч се для мене досить ненаручно, раз, для коштів, а по-друге, й задля того, що у нас в «Kur[jeri] Lw[owskim]» тепер лиш три робітники (а четвертий не знати ще, коли верне). Коли ж іще в додатку в сентябрі збереться сойм, то я й зовсім не знаю, як і вибратися, бо тоді для нас робота мало що не подвоюється, особливо ж для мене, котрому приходиться реферувати проекти устав, що подаються до ухвали соймові. Та я надіюсь, що сим разом бог помилує і що мені таки доведеться сього року побачити Вас.

Я тільки що скінчив писати рецензію на Ваші болгарські праці. Боюся, що багато я в ній напутав, бо приходилося писати о речі, в котрій я поки що слабо підготовлений ученик, а не суддя, а по-друге, наші львівські бібліотеки позамикані, так що треба було писати переважно з пам'яті або після того, що є у мене. Ну, та вже сяк чи так, не пишуть компетентніші, то нехай хоч «каменіє дадят глас». Побачимо, чим то отеляться компетентні в збірнику Тов[ариства] ім. Шевченка. Михальчук казав, що кияни трохи чи не поставили таку умову, щоби в тім збірнику, коли вони мають його держати на своїх плечах, н е б у л о праць наших галицьких учених Огоновських, Вахнянинів, Целевичів і т. ін. А чиї ж мають бути? Чутка є, що українці дали якісь гроші на видання збірника, принаймні так казав мені, яко on dit[1], Коцовський. Стоцький удавався до них, щоби покинули свій план видавання збірника, а пристали до його «Руської школи», та йому відповіли коротко, що про се й мови бути не може. Новий випуск «Руської школи» почне десь незабаром друкуватися.

Я кінчу тепер для «К[иевской] ст[арины]» досить обширну монографію про Лук'яна Кобилицю, мужика-посла буковинського 1848 р., котрий почав було робити в горах досить оригінальну революцію (про нього згадують і деякі пісні нар[одні] в збірці Купчанка). Чи Ви не чували що про нього від Федьковича, бо те, що се verlogenes Individuum[2] про нього писало і говорило, годі склеїти докупи і прийдеться хіба поминути.

Не знаю, чи бачили Ви в «К. стар.» мою статейку про Шумлянського? Я написав для «Буковинського календаря» популярну статейку про Вишенського і впер туди його антипопівські речення, та не знаю, чи помістять. Дав також переробку старонімецької поеми «Der arme Heinrich», котра пару літ уже лежала в мене. В вільних хвилях порядкую свій збірник галицьких приповідок. Хотів би я звести докупи все те, що було досі надруковано (Ількевич Вислоцький і др.), з рукописними матеріалами (збірк Минчакевича, 1838; Петрушевича, 1828) і новими збірками, що є у мене (около 4 000 приповідок), упорядкувати все те суцільно, на взір Wander'a — пододавати примітки для об'яснення і видати. Та де? Академія Краківська, котра

---

[1] Кажуть *(франц.)*.— *Ред.*

[2] Брехливий індивід *(нім.)*.— *Ред.*

зразу взялась було видати збірку в своїм «Zbior'i», тепер чогось угнівалась, та я не дуже й хочу до неї набиватися; сам я не маю тільки грошей на страту, бо книжка вийде около 15 аркушів або й більше, а розходитися буде туго. Так що нипаєш, нипаєш над тою дробиною, та й руки опадають. Спробую хіба через киян наперти на Тов. [ім.] Шевч[енка], нехай друкує, та чи вдасться штука. А до Росії давати годі, бо багато є скабрезних та антирелігійних, котрі цензура непремінно повикидає, так як повикидала велику силу в Номиса, про що мені казав книгар Пантелеєв.

Що се за Рід (Reed) такий видав історію індійської літератури в Чікаго («The Hindoo Literature or Ancient Books of Hindoos», щось так, обширна книга, стоїть 12 марок ще з чимось)? Я хотів виписати її, хоч по-англійськи не вмію, та треба вчитися на старості літ, коли без сього не можна.

Хотів би я зайнятися детальним розбором «Містерії страстей Христових» (виданої мною в «К. стар.»), та не можу при скудості нашої бібліотеки дійти, відки міг узяти її автор таке розуміння типів Христа і Марії, яке там бачимо (Христос не хоче йти на муки і свариться з ангелом, що приносить йому чашу терпіння, а Марія хоче сама взяти муку на себе, а далі хоче з мечем кинутися і відбити Христа у мучителів) Се на всякий спосіб доволі незвичайне розуміння страстей Христових і варто би його ближче пояснити.

Жаль дуже, що Ваш перший і такий інтересний причинок, надісланий для «Хлібороба», сконфісковано. Чорт їх знає, як для них писати. У Вашій статті вони ухитрилися найти vorschriftmässig[1] «висміювання і побуджування до ненависті» — і робіть їм, що хочете. І процесуватися з ними дарма — затвердять, та й годі.

З Вашої просьби прислати Вам виписку з Кольберга бачу, що лагодите до друку свого «Едіпа». Посилаю Вам жадану виписку і ще одно оповідання на сю тему, трохи відмінне від Григорія, а де в чому ближче до грецької повісті. Дуже жаль, що не можу віднайти статейки Дідеріхса про російських Едіпів, про котру Ви мені колись згадували. Я шукав її вже давно, щоби Вам послати, та боюся, що десь затратилася або, може, хто позичив на вічне від-

[1] Згідно параграфа (*нім.*). — *Ред.*

дання. На всякий спосіб шукатиму ще, і коли найду, то привезу Вам.

Вашої третьої болгарської праці я не дістав, то й не міг про неї нічого згадати.

Хотілось би мені роздобути Новаковича «Історію сербської літератури» і видання пісень Вука Караджича, те, що тепер почало виходити. Якби Ви могли де-небудь замовити їх для мене, бо я не знаю, куди обертатися, то я радо заплачу. «Іст[орія] літератури», мабуть, розпродана вже.

Про наші партійні відносини не пишу нічого: про них треба би або багато писати, та нема часу й охоти, або бути тихо. Надіюся, впрочім, що поговоримо незабаром. Поздоровляю щиро Вас і всіх Ваших.

Іван Франко.

167. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 29—31 серпня 1891 р.
29/8

Вельмишановний добродію!

Щодо «Народу», то я думаю, що справа злагодиться. Певна річ, на мовах порозумітися легко, але коли прийдеться до діла, т. є. коли настане такий поділ праці, що на плечах одного або двох людей буде вся робота, а прочі, особливо в Кракові та в Відні, будуть дивитися на готове і критикувати, а радше бурчати, то аж тоді готовий квас. Ми вже тут з Яросевичем толкували, як би, по нашій думці, треба устроїти організацію часописі і, що з тим дуже тісно зв'язано, організацію ненастанного порозуміння і співділання всіх груп партії, та дуже сумніваємося, чи се дасться зробити.

Статтю Вашу про попів-магарів (чи «магар» — віл чи осел?, бо по-сербськи магарац — осел) я прочитав. Невизискання і[сіх укр[аїнських] варіантів я Вам не закину, бо й сам не знаю того варіанта Шейковського, про котрий Ви згадуєте (в «Словниці» Ш[ейковськ]ого його нема, а який є інший збірник? Хіба «Великдень у подолян»?) Скоріше можна б запитати Вас, чому Ви не шукали далі в орієнті за спільними джерелами європейських і апокрифічних оповідань? Вони, здається, мусять бути.

Дуже рад, що Вам придалася Охримовичева казка. А польський текст чень зуміють відчитати січовики.

31/8

Сьогодні одержав разом Вашу картку і лист з грішми та фотографією для П[авли]ка. П-к ще у Львові і, мабуть, не зараз виїде, бо треба ще прилагодити матеріал для 19—20 н[оме]рів «Народу». Вчора дістав лист від жінки, що їхати мені ані нікому з галичан до Києва тепер зовсім не можна і навіть їй там обмінятися листами з ними (з Н. В. Ков[алевським]) не можна, так усі бояться. Відомість се фатальна, бо з моєю поїздкою в Київ в'язалася справа видобуття деяких (обіцяних) грошей на «Народ». Се дуже недобре, бо тепер я вже й не знаю, як його дотягти «Народ» до кінця року і сплатити висячий на його шиї довг.

Фотографія Ваша, оскільки я можу судити, дуже вдатна. При тій спосібності позвольте мені пригадати Вам Вашу колишню обіцянку — наділити й мене своєю фотографією. В друкарні я був і передав Вашу ферфлюхтацію за книжки, і казав директор, що «Зорю» (крім 1 н[омера]) вислано, а книжки будуть вислані на днях. Я вже буду напирати на них, щоби вислали якнайшвидше.

У мене є в рукописі буковинським з 1741 р. «Слово св. Іероніма о Іуді предателі», те саме, що переказав Костомаров. Може, Вам потрібний його текст?

Щодо «Бідного Генріха», то я таки стояв би на своїм, що поема ся — звід теми о лічничій силі крові з Вашою темою, хоч переробленою трохи поетом відповідно до його цілей — піднести геройську саможертву дівчини. Та вважайте, що дівчину сю таки б а т ь к и предлагають в жертву панові, хоч вони улягають намовам дівчини. Вважайте далі, що фактично до лічення прокази кров'ю в поемі не доходить, а фактично лічить тут сама сила ж е р т в и ч и п о с в я ч е н н я, об'явленого в в о л і дівчини. Що ж до св. Туїни, то аргументація Ваша на користь приналежності її до Вашої теми видається мені трохи силуваною. Для мене рішаючим тут видається те, що т у т п о с в я ч е н н я д и т и н и н і я к о г о н е м а, а оживлення погибшої случайно дитини являється тільки надгородою за те, що Туїна послухала жадання старця, жадання нічим не мотивованого і не управненого. Що се тема також буддійська, я не сумніваюся: щось подібне лежить в осно-

ві «Сакунтали» Калідаси та й ще деяких Bettlerlegenden[1], з котрих я дещо читав, хоч тепер не пригадую, де.

Прочитав Ваші уваги про квестіонар. Я вже, мабуть, писав Вам давніше про мої з П-ком суперечки з нашими марксівцями в тім же дусі, а не раз і тими самими аргументами, як і в Ваших увагах. Від тих марксівців, котрим дуже на руку прийшли уваги Полінковського, вийшло домагання ревізії програми, і ми мусимо й у «Народі» дати їм виговоритися.

Що ж до з'їзду, то я думаю зробити ось яку штуку. По залагодженні вступних формальностів, а заким перейти до порядку дневного, треба поставити внесок на зміну того порядку в той спосіб, щоби точку 1 (ревізію програми) поставити аж на сьоме місце, перед внесками-інтерпеляціями, а наперед висунути всі такі точки, котрі дотикають справ практичних і від котрих полагодження залежить те, чи партія має бути партією чи кружком самообразованя.

Інтересна Ваша думка — не приймати до партії с т у д е н т і в. Коли б ми стали на сій думці, то, очевидно, прийшлось би в тій же хвилі сказати, що партії нема, а утворення її відкладається на неозначений час. А не треба Вам сього казати, що Галичина має стосунково мало людей на становищах, а дуже мало на н е з а л е ж н и х с т а н о в и щ а х, т. є. на таких, де би чоловік міг сказати сміло і явно: держуся таких і таких поглядів політичних, належу до такої партії, і хто мені що зробить. На що вже польська суспільність багатша від руської, а й вона не може досі здобутися на зорганізовану партію демократичну головно задля того, що брак їй людей на незалежних становищах. В нашій партійці таких людей (здецидованих) круглим числом 4, а дуже тільки хитких, решта — молодіж. Не забувайте ще ось про які обставини: наша молодіж ішла і йде досі переважно в попи (становище про око незалежне, на ділі ж дуже залежне), в педагоги (становище просто рабське) або в урядники (судові, адміністраційні і т. і., становище також дуже залежне). Хоч межи людьми на всіх тих становищах є у нас прихильники, то все-таки ми рішили — нікого з них принципіально на з'їзд не запрошувати. На незалежних становищах маємо хіба кількох адвокатів та й ми два журналісти (оскільки становище

[1] Легендах про жебраків *(нім.).— Ред.*

П-ка можна назвати становищем, а не міражем). Зважте ще й се, що молодежі університетській в нас устава позволяє брати участь в житті політичнім (хоч потроху) і за належання до партії радикальної нікого не карають — чому ж із сього не користати? Зважте далі, що молодіж, котра дасть себе знати яко члени партії радик[альної], згори зрікається (і мусить зрікатися) всяких становищ, залежних від уряду світського чи церковного, і мусить шукати собі «свобідних професій», значить, і з того боку притягання її до партії може бути суспільно корисне. Зважте в кінці і тоту спеціально галицьку властивість, що у нас люди змолоду люблять порадикальствувати, а пізніше, попавши на становище, стають чолобийниками такими, що не суди боже! І тут наша партія, втягаючи таких людей в їх радикальній порі в трохи серйознішу роботу, одно те, що покористає у них ті пориви, а друге, що дасть їм школу, котра поможе їм опісля або остатись і на своїх становищах радикалами, або бодай стояти трохи простіше, внести свіжішого, енергійнішого духу в інші партії, до котрих вони примкнуть. Примір такого впливу бачу нині на Олесницькім.

Уриваю сей лист, бо маю ще роботу нині вечором. Кланяюсь Вам.

Ваш Іван Франко.

Львів, 31/8 1891

168. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Львів, кінець серпня 1891 р.*]

Олеськів хоче перенестися до Львова, подався до семінарії учительської, та не знати, чи приймуть. Величко вернув з Парижа і набалакав мені про Кобринську таку масу всякого свинства, що аж уші болять. Лист її, про котрий я тобі згадував, був писаний внаслідок її сварки з Ромцею і Величком. А все-таки козак-баба, вижила сестру і зятя з батьківського дому, вони мусили найняти собі жидівську хату і там живуть. Озаркевичі в Городку.

Про себе мало що маю тобі додати. Я здоров, тільки очі поболюють, ну, та се, мабуть, звичайна моя літня слабість. З грошей, що були у Вислоуха, я взяв 100 з[олотих] р[ин-

ських] на сплату довгів, а прочі 400 оставив йому на новий вексель на дальшого півроку. Думаю, що по видрукуванні в «К[иевской] стар[ине]» Шумлянського і Кобилиці я буду міг відложити назад ті гроші, що тепер приходиться потратити. Немент[овський] прислав за друк віршів своєї жінки 20 з. р., котрі я й уплатив друкарні, так що сей томик нічого майже мені не коштує, а користь деяку все-таки принесе.

Коли ти думаєш вертати додому? Я думаю, що з кінцем сентября по лат[инському] стилю. Я би в такім разі виїхав зі Львова десь коло 20-го сент[ября] н[ового] с[тилю], побув би пару день у Києві, а відтам заїхав до Ковля, забрав вас, та й додому. Впрочім, напиши мені сама, як має бути.

Оце, здається, перебалакав усе, що було на умі. Баштового висилатиму, хоч сказавши правду, воно таке драптиве і скучне, що ви ледве чи дочитаєте до кінця. Нечуївщина в самім водянистім роді. Цілую тя і дітей.

Твій Іван.

169. ДО О. Ф. ФРАНКО

Львів, 31 серпня 1891 р.

Дорога Оля!

Лист твій дістав. Дуже жаль, що не можна мені бути в Києві. Супроти сього нема інтересу їхати мені до Ковля, коли ти можеш там найти кого, хто би проводив тебе до границі, а в Бродах я ждав би на вас. Я думаю, що їхати тобі в суботу, тим же поїздом, що я виїжджав, о 11 годині вполудне. Так-то, не задержуючися ніде довго, на 9 вечора будете в Бродах, а на 1 чи що опівночі у Львові. Завідоми мене чи карткою, чи телеграмою, коли маю виїжджати по вас, щоб я міг постаратися о карту. Чого тобі забажалося їхати до Почаєва — не знаю.

Мені тепер тяжко би було на довший час відлучитися від редакції, бо роботи багато. Та як приїде Фрілінг, то, може, би-сьмо могли хоч на тиждень поїхати в гори або де-небудь на село. Для того, я думаю, що чим швидше приїдете, тим ліпше, хіба щоби приїзд Сані до Кол[одяжного] був зовсім певний. Мих[айло] Петр[ович] живе коло Від-

ня, йому трохи ліпше, і він пробуде там ще з місяць, можна б і до нього поїхати. Та в такім разі треба би видобути гроші з «К[иевской] стар[ины]», котрих там мені буде належатися з 80 руб.

Коцовський не їде нікуди. Пригадай Араб[ажину], щоб мені вислав свою книжку, то я б тут дещо написав про неї.

Цілую тебе і дітей і кланяюсь д[обродіям] Косачам.

Твій Ів. Франко.

31/8 91

170. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 15 вересня 1891 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що трохи опізнився відповідати на Ваші листи, та оце на днях приїхала жінка з дітьми, пішли клопоти, біганина і проч., то тяжко було взятися за перо. Ледве-не-ледве, крадучи час у друкарні рано, переписав Вам «Іуду предателя», посилаю так, навіть не колаціонувавши правопись; неконсеквентна вона, та тим інтересна, що не знає *ы* і пише, напр., оувій зам[ість] оувы. Ну, та текст списаний вірно, інтерпункція підправлена. Весь збірник дуже інтересний, є в нім різні «слова», оповідання, резюме з книг біблейських, апокрифи (є й уступи з Євангелія о дітстві Христовім: як Христос зробив 12 горобців і др.), є виписки із книги «Перло многоцѣнное», обширне «Хожденіе богородиці по мукам» (без початку), а також декілька віршів на різдво і воскресеніе, є й інтересна бібліографія теологічної літератури канонічної і апокрифічної. Коби було де друкувати, то я зладив би докладний опис сеї рукописі з обширними виписками.

Дуже мене врадувала відомість, що Ви взялися далі до писання Ваших споминів. Конче би треба їх скінчити та випустити книжкою суцільною, я зладжу до них індекс назв при кінці. Тільки з друком не піде так швидко. Я надіюся вправді покрити часть свого довгу в друкарні гонораром за казку, що друкується в «Зорі», та все-таки останеться ще зо 70 гульд[енів], а до того набралося у переплетчика звиш 100 гульд. довгу, котрий треба сплатити, заким приступити до дальшого друкування. Є у мене одна спеку-

ляція, та ледве щоб вона вдалася: написав я драму з народного життя і послав її на конкурс у виділ крайовий. Та не маю я щастя до конкурсів. Ну, стрібувати можна, а якби получити хоч найменшу премію (150 гульд.), то можна би бодай одну книжечку видати на готові. На 13-ту книжечку я хотів би дати Верна «Досліди про Пентатевх».

Вертаючи до Вашої статті в «Хліборобі», скажу ось що: кампанія наша не програна, а треба її вважати не розпочатою, і розпочинати наново, exemplo doctis[1]. А exemplum[2] — се, по-моєму, ось яке: 1) писати речі наукові без публіцистичного вістря, а навіть без усякого вістря, т. є. говорити і не договорювати до крайнього слова; 2) писати речі суцільні, зв'язані одні з одними, але без спільного титулу, а по змозі писати так, щоби преміси були осібно, а виводи осібно. Се способи, яких ми тут вживаємо, щоб обійти глупоту нашої прокураторії; тягатися з нею по судах у нас нема найменшої рації, бо суди у нас такі, що в справах пресових майже завсігди рішають по думці прокураторії, а коли перша інстанція рішить інакше, то прокуратор відкличеться до вищого суду, а сей перерішить по-прокураторському. Я дуже тішуся за Вашу статтю про Швейцарію, та все-таки бажав би, щоб Ви вели дальше свої розмови про релігію. Осмілюся пригадати Вам нашу розмову про 10 заповідей божих; адже з сього можна зробити чудесну статтю або навіть книжечку популярну на 2—3 листи друку; розібрати тексти заповідей, скритикувати їх як документ праводавства, як кодекс моральності, порівняти з іншими стародавніми кодексами того роду, а в кінці довести річ до наших днів і показати, які вимоги ставить нинішня мораль до чоловіка. Я й сам радо б узявся до оброблення сеї теми, та боюся, щоби чого не напутати, бо діло заходить тут на такі поля, де я зовсім дурний.

З Росії жінка привезла лиш одну новину, котра виясню̀є, чому мені не вільно стало їхати до Києва. До Ольги Петрівни, Вашої сестри, прийшла вість від Комарова з Одеси, буцімто в Києві Новицький-жандарм тягав до допросу Трегубова і Кониського по поводу того місця в моїй автобіографії, де сказано, що кияни дали мені на видав-

---

[1] Навчившись на прикладі *(лат.)*.— *Ред.*
[2] Приклад *(лат.)*.— *Ред.*

ництво газети 300 руб. Звісно, нічого їм Новицький не зробив, але страху все-таки напустив, так що Трег[убов] навіть до моєї жінки в Колодяжнім не осмілився ані разу написати, а тільки переказував їй часом дещо через Петра Антоновича. Жінка моя дуже вдячна Вашій сестрі за гостину і за правдиву материнську чулість до наших дітей, котрі особливо в останні часи причинили їй багато гризоти тим, що в Колодяжнім багато дітей хорувало на дифтерит. Ольга Петрівна дуже затурбована Вашим нездоров'ям і збирається сама їхати до Вас. Лесю, мабуть, вона привезе-таки додому, бо боїться, щоб і Ялта не була так само заражена, як і другі купелеві місця.

Посилаю Вам 1 півлист «Народу», «Сурку» і «На новий шлях». «Сурку», тямиться, я вислав Вам ще зараз по виході разом з іншими книжками. Написана вона в тюрмі, в самі тяжкі години, коли мені здавалося, що прийдеться пропадати з гризоти. Бажалося віддихнути згадкою про дітей, та власне ся згадка найдужче мучила, бо бачилось їх самих, покинутих і безпомічних, мов те старченя в снігу. От тут і підвернулося оповідання конокрада Гершона про Сурку, і я взяв його живцем та й обробив віршами болгарських пісень. Чайченка повісті ще не вийшли, та зате в «Правді» розпочалася його громова стаття про галицькі вірші, інтродукована денунціаторським покликом редакції до властей шкільних у Галичині (поляків), щоби не допускали русинам калічити своєї мови. Може, воно й не à propos[1], але я таки не видержав і вичесав трохи і д. Чайченка, і редакцію «Правди», та тільки не знаю, чи схоче «Зоря» помістити критику на свого чільного співробітника, гонорового члена «Просвіти» і т. п. В своїй статейці стрібував я підійти трохи до прояснення того питання (порушеного й Вами), чому се галицькі вірші не подобаються українцям і з погляду на мову, і з погляду на всю техніку поетичну.

П[авлик сидить у хуторі Зарогізній (пошта Жидачів), та верне, мабуть, на днях. «Хлібороб» почне друкуватися по скінченні «Народу», мабуть, іще сього тижня.

Чи се Ваша замітка в останній «Киевской старине» про «Щолудивого Буняка», з підписом Р. Л. Н.? Щось не похоже на роботу звісних мені українців, а заразом трохи

[1] До речі *(франц.)*.— *Ред.*

відмінне й від Вашого способу писання. Ну, та міркуючи по «Корделії-замарашці», можна підозрівати Вас і в сій масці.

Кінчу сей лист, бо ще треба лагодити кінець казки.

Кланяюсь Вам, і жінка моя засилає Вам щире поздоровлення.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, 15/9 1891

171. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Львів, 30 вересня 1891 р.

Вельмишановна пані Ольга Петрівна!

Пишу сей лист іще під свіжим враженням оповідань моєї жінки про ту безконечну, справді материнську доброту і терпливість, з якою Ви, зайняті своїми власними клопотами і гризотами, піклувалися ще й моєю сім'єю через усе літо. Я не в силі описати Вам, як глибоко зворушили мене ті оповідання — і завстидали не трохи: я добре тямлю, як мало я заслужив на таку Вашу добрість, хоч запевняю Вас, що в моїм поважанні Ви все стояли високо, обіч Вашого брата, а мого найліпшого вчителя. Та се вже якась така фатальність, що я завсігди мушу робити прикрості та клопоти тим, котрих найбільше поважаю і котрим найбільше завдячую. В моїх споминах набереться багато таких моментів, котрі я рад би окупити своєю кров'ю, коли б се було можливе.

Крім слів щирої подяки за всю Вашу добрість і щирість, оказану моїй сім'ї, я хотів би написати Вам ще про дві речі. Перша річ ось яка. Пані Олеся Озаркевичева (Бажанська) під впливом дискусій стрийського жіночого віча задумала розпочати з новим роком видавання раз в місяць невеличкої жіночої часописі. Вона, певно, швидко удасться до Вас з просьбою запомагати її видання Вашою цінною працею літературною. Я не сумніваюся, що Ви не відмовите їй своєї підмоги і заохоти. Вона не свідуща в журналістичнім ділі і боїться різних страхів видимих і невидимих: завісті товаришок, насміхів з боку «поступовців» à la Цеглинський, злоби з боку ретроградів і т. ін. Ми вже тут оба з П[авли]ком силувалися вспокоювати її

і додавати їй духу, та я думаю, що Ваше слово буде мати для неї далеко більшу ціну. А думка сама мені видається дуже щасливою, тим більше що видання другого тому альманаху, крім коштовності і малої покупності такої книжки, має ще й те недобре за собою, що в найліпшім разі буде тільки об'явом літературним, коли тим часом газета самою своєю природою перетягає справу на поле роботи громадської, стається осередком і виразом певного руху, зав'язком певної постійної організації, котрої іменно жіноцтву нашому найбільше треба.

Друге діло, про котре я хотів поговорити з Вами, — се новела Лесі Українки, котра находиться у мене. Що Ви думаєте з нею робити? Я чув, що Ви призначили її для другого тому альманаху. Та коли-то ще той альманах буде друкований Чи не можна би змінити сю постанову, щоби така гарна річ не лежала в рукописі? Я прочитав сю новелу, і вона мені дуже сподобалася, так що коли би була на те Ваша і Лариси Петрівни воля, то я радо опублікував би її в найближчій книжечці своєї «Літературно-наукової бібліотеки». Я готов розпочати друк, як тільки одержу Ваш дозвіл. Дуже жаль, що здоров'я Лариси Петрівни не поправилося в Криму так, як усі ми надіялися. Та я надіюся, що чень хоч тепер, при холоднішій порі, воно буде ліпше, і ми зможемо якнайшвидше бачити нові її праці, особливо ж обіцяні мені для «Бібліотеки» переводи з Віктора Гюго. Ми обоє з жінкою дуже турбуємося станом Вашого здоров'я, шановна пані. Від'їжджаючи, жінка покинула Вас недужою і боїться, чи турботи, які причинили Вам наші діти, не пошкодили Вашому здоров'ю. Будьте ласкаві, напишіть нам хоч кілька слів.

Ми обоє засилаємо низенькі поклони Вам, шановна пані, Ларисі Петрівні, панні Лілі, а діти мої поздоровляють Дорочку, і Микося, і Оксаночку, і Марисю. Як з її здоров'ям? Дарма вона боялася, що набралася сухіт від нашого Петруська. Його оглядував лікар і запевняв нас, що ніяких сухіт у нього нема ані признаки, а є невеличка англійська болізнь і звичайні припадки, якими болюють діти, коли у них ріжуться зуби. Старші хлопчики, дякуючи побутові на селі, вернули геть-геть здоровіші і кріпкіші; звісно, я з сього маю поки що лиш тільки користі, що весь день до 8-ої години вечора не можу й думати, щоби сідати за якунебудь роботу. Шукали ми квартири іншої і не найшли, прийдеться, мабуть, зимувати ще в тій самій.

Прийміть, шановна пані, ще раз мою щиру подяку і запевнення, що Вас високо поважаю.

Ваш покірний
Іван Франко.

Львів, д[ня] 30 нового
с[тилю] сент[ября] 1891

172. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, 2 жовтня 1891 р.*]

Вельмишановний добродію!

Слова, не прочитані Вами в моїй копії Кольберга: «I gdy» (і коли) а друге «trzęsawę» (трясовину, болото). «Народ» Вам вислано, та, мабуть, ще в Сальмансдорф.

Щодо статті, сконфіскованої в «Хліборобі», то її передруковувати не можна, бо прокуратор сконфіскував її всю від початку до кінця, не означивши ніяких особливих місць, а передруковуючи мусили б ми наразитися на процес за безправне передруковування заказаних статей, і нас мусили би засудити, не входячи в мерітум речі. Ви помиляєтесь, думаючи, що хто-небудь друкував би справоздання з такої розправи, а також, що в такім справозданні можна би репродукувати всю статтю. Коли йде процес о таку формальну річ, як передрукування конфіскованої статті, то її на розправі навіть не відчитують, а просто з слідства констатують ідентичність, і се вистарчає для засуду, або щонайбільше відчитують на вирівки деякі місця, як було в процесі о передрук нашої відозви. Репродукція сих місць у справозданні не дала б читателям нічого, а кару все-таки прийшлось би заплатити. А що се діло сполучене з коштами, за котрі відповідають видавці «Хлібороба», то я не вправі сам тут рішати. Я, з свого боку, конечно готов узяти на себе обов'язок перенести процес із-за Вашої статті. Та чи не згодились би Ви ще на одну річ: позвольте мені перед повторним друкуванням переробити Вашу статтю так, як би мені видалось відповідним (її й так треба би при кінці змінити, там, де говориться про синод як про річ будущу). Може, мені удасться суть Ваших думок в трошки зміненій формі провести в публіку без конфіскати. Не сподобається Вам моя переробка (я можу при-

слати Вам її відпис перед друкуванням), то Ви можете видрукувати свій оригінал у Женеві, хоч, по-моєму, се буде страчений гріш, бо женевська книжка мало кому попаде в руки власне з тих, для кого вона призначена.

Жаль, що Ви не прислали статтю про Швейцарію, вона могла б була вже початися друкуванням у сьому н[оме]рі «Хлібороба». Окрема відбитка коштувати буде дуже небагато. Щоби прокураторія причіплялася до такої статті, я не думаю, а печатати в Женеві таки не раджу, не стрібувавши вперед у Львові. Верну ще до способу писання статтей про дразливі матерії. Не забувайте, що у нас прокураторія далеко остріше судить видання популярні, ніж ті, що для інтелігенції і писані тяжче. І коли я говорив Вам про метод розриваної логіки, то не для того, щоб я вважав його добрим, а тільки для того, що се не раз одинокий спосіб провести якусь думку або хоч шматочки думки в люди. Певна річ, що прості люди не привикли читати між стрічками ані в'язати в одно дві статті відрубні. Та все-таки, маючи в руках дві такі статті, вони хоч п'яте через десяте доглупаються, хоч з часом зложать собі з них те, що треба. А коли будемо писати все виразно і суцільно — для прокураторії, то народ не буде мав нічогісінько в руках і ні до чого не доглупається.

Щодо «Споминів», то я непримінно стою за тим, щоби передрукувати Ваші всі три листи до ред[акції] «Друга». Се дуже важні документи до історії руху серед молодежі половини 70-х років. Закулісних історій, сполучених з друкування тих листів, у мене в пам'яті задержалося мало, може, у П[авли]ка буде їх більше. На всякий спосіб Ви пишіть і присилайте, а ми постараємося доповнити, що буде наша змога.

Замітки Ваші дуже гарні і інтересні, та коли-то їм прийдеться побачити світ божий? На вихід дальших н-рів «Народу» у мене дуже слаба надія.

«Псалтир» Куліша виданий був у Львові 1871 («Псалтир або книга хвали божої». Переспів український Павла Ратая. Львів. Накладом автора. З друкарні К. Будвайсера 1871). Позволю собі пригадати Вам, що ми з жінкою надіємось Вашої фотографії, котру Ви нам обіцяли. Далі, коли можна Вам буде роздобути для мене Новаковича «Історію сербської літератури» і Караджича «Пісні», нове видання, що тепер почало виходити. Чи є у Вас в Софії нове видання Вандера «Sprichwörterlexicon»? Представ-

те собі, що у нас в жодній публічній бібліотеці сеї книги нема. А се збірник величезний, купувати його мені не приходиться, а пророедагувати свого збірника без нього не можна, я вже розложив свій збірник по сюжетам і значну часть наліпив на осібних аркушах, в поазбучнім порядку. Тепер по скінченні сього ліплення прийдеться редагувати цілу збірку суцільно: зводити варіанти, робити відсилачі, виказувати варіанти і identica[1] в інших збірках (Номиса, у поляків, чехів, німців, москалів, жаль що не маю жодної московської збірки), а також збирати матеріал до пояснюючих нот. Сю[ди] ввійдуть замітки язикові, а головно казки, повірки, анекдоти, фрагменти пісень, описи обрядів, забав, одежі, страв і т. і., далі виписки з друкованих книг, особливо старших, з рукописів і т. і. Я ограничуся тільки на Галичину, бо з інших частин не маю систематично зібраного матеріалу, але рад би зладити книжку, цінну для галицько-руського фольклору. Мені зроблено малесеньку надію на те, що Тов[ариство] ім. Шевченка прийметься друкувати сю книжку. В остаточнім разі хоч би прийшлося й самому дещо доплатити до своєї роботи, то все-таки буду старатися довести се діло до кінця. Матеріал майже з кожним днем росте мені під руками. Самих приповідок без варіантів надіюсь набрати 8—10 тисяч.

З Росії не маємо ніякісіньких відомостей. Не знаю, чи я писав Вам, що Симиренко дає значні гроші на руки Комарова, а той з них дає на удержання Ніщинського і на видання «Правди», котра, значиться, виходить тепер на Симиренкові гроші.

Жінка моя і я поздоровляємо Вас.

Ваш Іван Франко.

173. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 4 листопада 1891 р.

Шановний земляче!

Листи Ваші застали мене недужим, і для того я тільки тепер збираюся відписати Вам. Даруйте, що поперед усього попрошу Вас об одній формальності: пишіть мені без ком-

[1] Збіги, подібності *(лат.)*.— *Ред.*

пліментів, просто як товариш до товариша. Я ані не панночка, ані не жоден великий писатель, а в додатку ще чоловік не без злоби, так щоби часом у мене не зародилася думка, що пише чоловік до мене так для того, щоб і я йому платив такою ж монетою. Я знаю, що Ви орієнталіст і людина щира, та все-таки орієнтальна парфюмерія не для мужицького носа. А найліпше говорімо попросту.

Зачну від Вашого першого листа, від справи словника. Я дуже добре розумію, що тут ходить більш о зав'язок якоїнебудь гуртової роботи серед української громади, ніж о сам словар, та не знаю, чи іменно словар є щасливий зав'язок до такої роботи. О[с]кільки знаю, над таким словарем від кількох літ роблять у Одесі, і доробилися до того, що не тільки словаря нема, а й до всякої ширшої роботи і думки антипатії набрали. Взагалі робота над словарем, помоєму, може і повинна бути тільки ділом одного-двох спеціалістів; запрягати до такої роботи гурт молодежі, палкої, котра бажає живого діла, а щонайменше живих думок, — се значило би по короткім часі розігнати її і від того діла, і від цілого українофільства, котре, мовляв, у таку важку пору не вміло для молодежі придумати нічого живішого та зворушнішого. Певна річ, що якби Ви спитали мене, що ж його робити вкраїнській громаді, а особливо молодшій, то я не зумів би на се відповісти одним словом. Та мені здається, що одним словом на се питання одповісти зовсім не можна і що всі проби найти якусь одну роботу на всіх, без огляду на те, чи вони хочуть і вміють се робити, — будуть шаблоном, знаком духової безсильності укр[аїнської] громади. Життя громадське — діло зложене і вимагає праці різностайної, в усіх напрямах: чим різностайніша буде ся праця, тим ліпше. Нехай одні роблять словники, другі збирають матеріал етнографічний, треті придивляються до економічного побиту селян та міщан, інші — іншим дечим займаються, а всі нехай рівночасно здобувають широку книжкову науку — і загальну, і спеціальну, бо тільки тоді їм стане ясний смисл і шлях їх власної роботи. По моїй думці, найменше надії треба покладати на загальні рецепти, на формули хоч би й які ясні та логічні, а противно, завсігди треба дивитися на них скептично: чим вони ширші, тим менше в них реального змісту; чим більше блискучі, тим небезпечніші. Життя йде відразу тисячами шляхів, усіх їх у одну формулу не вбгаєш. От тому-то я думаю, що з словарем нам

нічого робити. Коли вважаєте, що його тепер конче потрібно, то питайте в Одесі, що там з ним чувати, і пристібніть туди свою роботу. Ми в Галичині не почуваємо потреби такого словаря; звісно, коли у вас його зроблять і зажадають від нас помочі при виданні, ми радо зробимо, що буде наша спромога.

Оба Ваші оповідання я перечитав і скажу Вам про них свою думку зовсім щиро. «Батьківське право» мені видалося доволі слабеньке, якесь шаблонне і дуже нагадує великоруську школу, котра напродукувала таких речей багато. Психологія неглибока, особливо психологія батьків, помоєму, зовсім невірна. Та все-таки в оповіданні є проблиски таланту (сценка з служницею і її дівчиною, хоч також трохи утрирована). Мова трохи штучна, підроблена, та здається, що велику часть вини несе глупий коректор (він же і редактор). Взагалі оповідання на мене зробило таке враження: се не образок, вихоплений з дійсного життя, а формула абстрактна, розіграна драматично кількома особами. Не знаю, може, я несправедливий, але більша часть «новел» молодих укр. писателів (Чайченка, Катренка, Обачного і др.) робить на мене іменно таке враження. Формули, доктрина драматизована, а при тім елементарна невміліть схопити і передати найпростіший факт, найзвичайнішу фізіономію з окружаючого життя. Далеко краще враження зробило на мене друге Ваше оповідання (чому Ви дали йому такий абстрактний титул?). Правда, і тут розмова в кухні трохи розтягнена і непатуральна, так що здалось би її ще раз переробити, але дальша характеристика Захарка дуже гарна. Характеристика панича трохи нескладна, якось одні риси не в'яжуться з другими, та все-таки в цілості се фігурка інтересна. Нескладним мені видалося українофільство панича, його 7-ма класа й побожність. Певно, все це може міститися вкупі в одній душі, та треба б зазирнути в неї глибше, показати, як воно там виростало і на якім грунті, як спліталося і т. ін. Та й загалом треба б було зважитися Вам на одно: чи центром оповідання має бути Захарко — і тоді все перевести з його тону, на все дивитися його очима, — чи має ним бути панич, і тоді всю композицію достроїти до нього. Може, се принцип застарілий, але я в своїх композиціях усе так роблю і, вибравши собі одну фігуру чи одну подію, групую довкола неї все те, що вважаю потрібним до найрельєфнішої обрисовки і характеристики. В романі, певно, треба б

робити інакше, та от те й лихо, що мені (помимо кількох спроб) не вдалося досі написати роману, коли не числити сюди «Захара Беркута», котрий властиво також новела, не роман.

Про все те я вважаю «Захарка» пригожим до друку, навіть коли б Ви не хотіли його перероблювати. З друком його ось яке діло. В «Народі» годі. Лишалась би або моя «Літературно-наукова бібліотека», або «Зоря», або «Буковина». У мене на видавання нема ніякого фонду, крім тих грошей, які я можу заробити своєю працею в польській газеті і відняти від рота собі й дітям. А що заробляю я не що багато (90 гульд[енів] місячно), то зрозумієте й самі, що видання йде у мене не швидко. Тепер назбиралося кілька більших праць: «Нові досліди про П'ятикнижжя», дальша частина інтересних споминів Др[агоман]ова про Австрійську Русь і його ж праця популярна про 600-ліття Швейцарії. Поки сі праці не будуть видані, я не можу братися до чого-небудь іншого. Далі хотілось би к роковинам Шевченка видати щось для пошанування його пам'яті. Значить, бібліотека моя на довший час занята, навіть коли б у мене найшлися гроші на те, щоб поперти видання швидше, ніж ішло досі. Коли б Вам задовго було ждати, то не знаю, чому б Вам не обернутися з сим оповіданням до «Зорі» або до «Буковини». В такім разі тільки звістіть мене, куди маю послати Ваше оповідання, і я зроблю се. Певно, по-моєму, найліпше було б узяти його ще раз на верстат, та, може, у Вас час дуже занятий, та й при тім я не знаю, чи Ви привикли перероблювати свої речі, чи ні,— так міркуйте, як знаєте, і пишіть мені свій рішенець.

Про переклади з Гафіза і Сааді скажу те саме, що про новелу: я готов надрукувати в своїй бібліотеці книжечку або й дві — вибір кращих речей з одного й другого писателя, тільки не напирайте на мене, щоб се було зроблено зараз. Лагодьте переклади і передмови і присилайте, а вже в сьому будьте певні, що я їх напечатаю хоч за півроку, хоч за рік. Се діло не видається мені поспішне, хоч певно, що й йому буде своя ціна, а ніяке інше видання його не помістить. Розпочалося тут у нас іще одно видання — ювілейне видання «Акад[емічного] братства», в котрому тепер має йти мій переклад Гейне «Германії». Коли б се пішло добре, то я не сумніваюся, що можна би туди вперти й антологію орієнтальних поетів; з західних лагодиться сюди

переклад «Пісні про Роланда» із старофранцузького і ще деякі другі речі.

Радо я прислав би Вам свою фотографію, та не маю наразі ані одної карточки. Але скоро тільки знімуся, то вишлю Вам.

Позволю собі обернутися до Вас з одною просьбою, а властиво з повторенням давньої просьби: чи не могли б Ви винайти мені в якій московській книгарні або антикварні книжку «Содержание Чтений в Московском обществе истории и древностей». Книгу сю я бачив колись у Києві у Оглобліна, та не купив, а тепер годі достати. Розпитайте також, чи і по чому можна б роздобувати поодинокі книжки «Чтений», якби мені було їх потрібно. Коли б найшли «Содержание», то, будьте ласкаві, купіть і вишліть, а я Вам гроші зараз зверну. Посилаючи, приложіть також якмога більш каталогів книгарських (нових книг) і антикварських, може, мені що-небудь понадобиться купити.

На сьому кінчу і стискаю Вашу руку.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Зиблікевича, 10.
Д[ня] 4 н[ового] с[тилю] ноября 1891

P. S. Оце в останній хвилі найшов одну карточку, хоч і дрантивеньку, то й посилаю Вам. Вибачайте, що не маю кращої, як буде, то пришлю.

І. Ф.

174. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 14—15 листопада 1891 р.
14—15/11 1891. Львів, ул. Зиблікевича, 10

Вельмишановний добродію!

Сьогодні одержав Вашу картку і спішу написати Вам декілька слів. З картки бачу, що Ви знов за науковою роботою, значить, трохи здоровіші? Я не буду Вам описувати, яке важке враження зробила на нас усіх відомість про Вашу тяжку слабість. Вірити не хотілося, щоб вона могла віщувати нам велику, незаміниму страту, — досі вірити сьому не хочеться і подумати страшно, що було би з нами всіма, якби у нас не стало Вашого ясного та розум-

ного слова, котре в критичних моментах вказує нам усе ясну та пряму дорогу. Читаючи Ваші неоціненні «Чудацькі думки», жахаєшся тої мислі, щоб се могло бути, як Ви кажете, Ваше «політичне наслідда». Не знаю, чи Яросевич і Окуневський писали Вам докладно про свої подорожі по Україні. Враження, які вони відтам повивозили, а особливо з Києва, дуже важкі. В Києві народ тим і живе, що тремтить, а господь зна чого. Громада, мабуть, зовсім не сходиться, між трійцею Жит[ецький], Трег[убов], Наум[енко] а Антон[овичем] велика ворожнеча, а Кон[иський], оскільки видно з оповідань Яро[севича], став зовсім щоденним гостем у жандарма Новицького. Ярос. оповідав один інтересний факт, як Кон. сам зловився на тому, що комунікує жандармам факти, котрих вони не знають. Я розказав би Вам сей факт, та боюся перепутати деталі, ліпше зажадайте від Ярос., щоб Вам розказав, коли Вам се інтересно.

Я перейду тільки до здобутків їх поїздок. Ковал[евський] переслав П[авли]кові з обіцяних йому на життя 120 руб. (здається) і мені з обіцяних за мою роботу в «Народі» п'ятсот руб. — 200 руб. з приказом узяти собі ще й тих 100 руб., котрі в маю б[іжучого] р[оку] прислані були на «Народ» Вашою сестрою і котрі, звісно, давно видані. Я, звісно, з сих 200 руб. нічого не візьму для себе, а надіюсь продержати ними ще хоч 3 н[оме]ри «Народу» та сплатити трохи давнього довгу, котрий усе ще висить на нас в сумі звиш 200 гульд[енів].

З нової організації «Народу» вийшло таке, що адміністрація, котрої спекався П-к, впала на мене. Поки що вона не чинить мені великої трудності, побачимо, як буде дальше. Я принаймні чуюся спокійним, коли за кожний н-р можу заплатити в друкарні і за експедицію.

Я дуже рад, що останні н-ри «Народу» Вам подобаються. Певна річ, рубрики виглядають негарно, так, як сині лінії на дітських зошитах до писання, але мені видаються вони пожиточними і потрібними для нас, недисциплінованих галичан, являються таким, трохи аляповатим memento[1], щоби не розбігатися по бокам, а йти дружно бік о бік. А статті, прислані збоку, все можуть найти місце чи в рубриках, чи й поза ними.

Далі прислав Ковал. 200 руб. на видання Ваших політичних пісень. Гроші ті лежать у мене. Що з ними робити?

---

[1] Нагадування *(лат.)*.— *Ред.*

Коли б можливо було друкувати «Пісні» у Львові, то було б добре, бо хоч дещо розійшлось би в Галичині, ну, та се залежить від Вас. В усякім разі я жду Вашого показу, куди послати ті гроші.

«Wisłu» я надіюсь Вам вистарати і вислати на днях разом з Дідеріхсом, котрого найшов. Натомість просив би Вас, коли у Вас в Вашій або публічній бібліотеці є Wander — «Sprichwörterlexicon», позичити його мені для впорядкування моєї збірки приповідок. Я вже розложив їх по Stichwort'ам[1], лишилося ще стягти докупи варіанти, поприписувати значення і пояснення, до котрих я хотів би втягти якнайобширніший фольклорний матеріал наш (повірки, казки, анекдоти і т. ін.) і порівнячий. Матеріалу дещо трохи маю зібраного, а на повноту не маю претензій; kiep ten, kto daje więcej, niż może[2]. А хто видрукує таку книжку, про се вже й думати перестав, — побачимо.

Чи в Вашім матеріалі про Едіпа є стара датська пісня: «Der unrechte Bräutigam» (Wilhelm Grimm — Altdänische Volkslieder)? Коли нема, то можу Вам написати.

Чи є у Вас які праці про «Книгу о сімох мудрецях»? Недавно читав я бібліографічну працю Мурка «Das Buch der sieben Weisen bei den Slaven» і при тій нагоді прочитав саму книгу в польськім перекладі. Як се Ви в своїй статті про печену дитину пропустили останню повість тої книги, де є епізод дуже похожий на «Amis et Amyles»?. А варто би обробити сю книгу трохи докладніше, особливо з поглядом на її вплив на нашу усну словесність. Я радо взявся б до сеї роботи, коли б тільки зібрати важнішу літературу.

Як, властиво, стоїть діло з Вашим опрацюванням історії южноруської літератури? Чи у Вас є деякі частини сеї праці готові (не говорю о спеціальних монографіях), і чи маєте пороблені які виписки з матеріалу книжного (стара література), і чи взагалі думаєте братися до виконання свого колишнього широкого плану? Я думаю, що після Огоновського конче треба забратися до зладження більш наукової історії нашої літератури. Особливо перший її том є зовсім скандальний, а не менше скандальний буде, я думаю том останній — усна словесність. Чи не можна би нам як-небудь зложитися на таку роботу, так щоб Ви взяли на себе

---

[1] Теми, рубрики *(нім.)*.— *Ред.*

[2] Дурень, хто дає більше, ніж може *(польськ.)*.— *Ред.*

вступну часть і усну літературу, а я книжну, аж до Котляревського. Я відложив би в такім разі набік усяку іншу роботу (покінчивши те, що позачинане), зладив би і переслав Вам детальний план цілої своєї части, а відтак випрацьовував би його, порозуміваючись з Вами. Я дуже добре знаю, як багато мені бракує до того, щоб написати справді добрий науковий підручник, та думаю, що при Вашій помочі все-таки зробив би дещо ліпше від Огоновського, не говорячи вже про Вашу часть, котра, певно, була би замітним фактом у слов'янській науці. Я щиро бажав би, щоб Ви найшли час і силу взятися до сеї роботи.

Про «Зорю» я говорив у друкарні,— кажуть, що вислали Вам. П-к лежить хворий. Інфлюенца його покинула, та зате мучить невралгія. Я також 2 тижні пролежав на інфлюенцу, а властиво, на поганий кашель. Осмілююсь пригадати Вам II, III і IV томи Вашого «Сборника», котрий Ви обіцяли мені прислати, і Вашу фотографію. «Швейцарію» швидко зачнемо друкувати.

Ваш Ів. Франко.

175. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

[*Львів, 25 листопада 1891 р.*]

Вельмишановна пані!

Оля розписалася і лишила мені небагато місця та й небагато справ до обговорення. Мені хотілось би витолкувати Вам поперед усього те місце в моїм листі до Олі, котре Вас так неприємно доткнуло. Може, я виразився там надто лаконічно, але думка моя була зовсім не така, як Ви собі толкували. Їхати до Києва у мене був інтерес, потроху мій, а головно дядьків, і для поїздки туди варто було мені старатися о відпустку з редакції «Kurj[era] Lw[owskiego]», котра тоді була дуже бідна співробітниками. Коли ж показалося, що їхати в Київ мені не можна, то я для своєї особистої приємності не вважав можливим покидати редакцію і їхати до Колодяжного, хоч Ви самі знаєте, як приємно провів я там тиждень часу, про котрий і досі з радістю згадую.

Щодо видання віршів Лесі Українки, то я радо готов узятися за нього і зробити його швидко своїм коштом у «Літ[ературно]-наук[овій] бібліотеці» або й осібно в біль-

шім форматі. Закроюється тут у нас видання «Антології європейських поетів» осібними книжками; видаватиме її «Акад[емічне] братство». Звісно, наші сили не позволяють нам уложити відразу план цілого видання і виконувати його в певнім порядку і в означених речінцях. Приходиться друкувати те, що є готове. На першу книжку йде вибір політичних віршів Г. Гейне (та й пощастилося йому сього року!), а іменно «Deutschland», «Disputation», «Spanische Atriden», дещо з «Romancero» і т. ін. в моїх перекладах. На другу книжку хотілось би набрати вибір з Віктора Гюго; у мене є дещо поперекладуване з «Châtiments», а коли б панна Леся згодилася дати туди своїх «Бідних людей» і перекласти ще дещо з «Légendes des siécles» або інших збірок, то ми могли би зложити гарну книжечку, а оригінальні вірші могли б рівнобіжно друкуватися осібно і, певно, зробили би більше суцільне враження, ніж коли б були помішані з перекладами. На всякий спосіб я прошу панну Лесю присилати якнайшвидше, що у неї є, і заразом план її книжки, т. є. порядок, в якім вона бажала би бачити уложені свої вірші, а ми вже тут найдалі з новим роком розпочнемо друк. А о переклади з Віктора Гюго ще раз прошу.

Прийміть, шановна пані, щире запевнення, що Вас глибоко поважаю. Заразом засилаю в[исокоповажаному] Петрові Ан[тоновичу], Лесі і всій Вашій сім'ї низенький поклін.

Ваш покірний
Іван Фр.

М[ихайло] П[етрови]ч не пише нічого докладно, тільки коротесенькі картки, в котрих просить о виписки для свого Едіпа. Дай бог, щоб йому було ліпше.

176. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 29 листопада 1891 р.

Шановний земляче!

Даруйте, що так опізнився з відповіддю на Ваш лист. Дуже він для мене інтересний як документ, що посвідчує, як розвиваються і виростають тепер в Росії люди молодого

покоління. Як жаль, що Ви не могли приїхати на кілька часу в Галичину та придивитися до наших людей і обставин; думаю, що се було би для Вас, певно, з користю. Для Вашого сангвінічного темпераменту конче треба якнайширшої знайомості світу, особливо того тіснішого світу, що зветься русько-укр[аїнською] землею, на котрій Ви хочете працювати. Тільки така знайомість охоронить Вас від помилок і надто сангвінічних надій на одну якусь партію, одного якогось чоловіка, навчить Вас відрізнювати фразу від діла. Я в тім пункті наробив також багато сумних і важких досвідів, і дай боже, щоб нікому не прийшлось їх робити. У мене кілька разів доходило до того, щоб або з ума зійти, або втопитися, так я був сам собі обрид через хитання «между чахи и ляхи», і для того для таких помилок у мене багато співчуття і толеранції.

З словником робіть як знаєте, тільки вже як починати, то доводьте конче до кінця, бо проспекти, відозви і т. ін., за котрими нема діла, підкопують кредит цілого пишучого гурту. А на мою думку, ліпше би було Вам особисто не виступати з сим планом т е п е р, а лишити його трохи на пізніше, коли покінчите свої екзамени, а то словник може Вас затягнути в роботу, котра Вам тепер не по дорозі і могла б забрати багато часу.

Щодо друку Ваших оповідань, то я радо згоджуюся допомогти Вам не тільки своєю радою, але й кредитом у друкарні. Коли б Ви хотіли взяти на себе часть видатку, то я готов видрукувати Ваші оповідання в своїй «Літ[ературно]-наук[овій] бібліотеці», де воно вийде найдешевше. В тім виданні аркуш друку (32 маленькі сторони) коштує 16 гульд[енів]. Ваше оповіданнячко «В обіймах старшого брата» винесло б, я думаю, не більше двох аркушів. Половину кошту я візьму на себе, так що Вам прийшлось би заплатити не більше 15-ти рублів (числю вже обложку і брошуровку). Я радив би Вам у разі Вашої охоти друкувати й другі оповідання, держатись і далі сього способу і випускати малими книжечками, котрі все-таки у нас швидше йдуть і котрі легше й Вам переслати. По видрукуванні, звісно, Вам приходиться половина екземплярів. Правда, переслати Вам їх буде трудно, але можна продавати тут, а половину виручки слати Вам. Буде се, звісно, капанина: наклад в 600 екземпл[ярів] розходиться у нас не швидше як в 3—4 роки, та все-таки капати потроху буде, а Вам не прийдеться запозичуватися. На Вашу орієнталіс-

тику надіюся також найти місце. У нас розпочало товариство «Академічне братство» видавати осібними книжечками всякі праці на пам'ятку свого 20-літнього існування. Перша книжечка «Жіноча неволя в історичнім розвою» М. Ганкевича була конфіскована. Друкується друга книжечка, політичні поезії Гейне («Deutschland» і ще деякі) мого перекладання. Ся книжечка (вона буде обнімати 6 або більше листів друку) має бути початком «Антології заграничної поезії» в перекладах на нашу мову. Така антологія була віддавна моєю мрією, і я старався 3 роки тому назад підбити до співробітництва над нею Сивенького, та з сею полтавською галушкою годі було договоритися до діла. На другий томик антології у нас є приладжено дещо з Віктора Гюго, і я надіюся на співробітництво при сьому томику Лесі Українки. Чому б, напр., на третій томик не можна дати Вашу антологію з перських поетів, з коротеньким нарисом історії перського письменства і біографійками видніших поетів? У мене є така перська антологія по-німецьки (впорядкував Гарт), і вона мені дуже сподобалася. Чи Ви й санскритист? Чи могли би перекладувати дещо й з індійського? І на яку Ви службу думаєте поступати?

За «Указатель Чтений» велике Вам спасибі, а так само й за каталоги. З них мені пригодився тільки каталог Шибанова, з котрого я просив би Вас закупити мені ось які книги:

Каталог XLI.

№ 32. Буслаев, Исторические очерки русской нар[одной] словесности (8 руб.).

№ 131. Кирпичников, Опыт... Поэмы ломбардского цикла (50 коп.).

№ 224. Никитский, Очерк внутренней истории церкви в Великом Новгороде (1 р. 50 коп.).

№ 293. А. Попов, Изборник славянских и русских сочинений і т. д. (3 руб.).

Дуже і дуже потрібні були б мені також речі № 150 Кушелев-Безбородко, Памятники старинной русской литературы, вып. 1, 3 і 4 (вип. 2 у мене є), та цілість дуже дорога, 20 руб., а поодиноких випусків, мабуть, годі буде дістати. Та якби можна було дістати за дешевшу ціну (я за 2 вип. у Львові заплатив 1 гульд[ен]), то, будьте ласкаві, купіть.

Вищевиписані книжки по каталогу коштували би 13 руб. На се я посилаю Вам тепер 4 руб., бо більше не маю

під руками. Та я прошу Вас ось о що: коли у Вас також нема під руками л и ш н і х грошей, то не спішіться купувати книжок, а напишіть мені зараз, і я по першім вишлю Вам решту. Коли ж маєте зайві гроші, напр., призначені на друк Вашої повістки, то зробімо так: доложіть своїх грошей до тих, що Вам посилаю, купіть книжки і вишліть мені, а гроші, видані Вами, підуть на рахунок друку Вашого твору. Звісно якби можна у Шибанова дещо виторгувати, то було б добре. Крім Кушелева-Безбородька, мені дуже потрібні би були ще Тихонравова «Летописи русской литературы». Я, мабуть, уже колись писав Вам про них. Будьте ласкаві і пошукайте за ними по книгарнях та «ларях»: коли б можна було дешево купити (10—15 руб.), а у Вас були би гроші, то купіть, а коли видання (його, мабуть, щось 4 томи) стоїть дорожче, то напишіть мені, а я поміркую, чи і в якім часі міг би стягнутися на гроші.

Не прогнівайтесь, що навалюю на Вас так багато роботи. Може, доведеться колись чим-небудь відслужитися. Бувайте здорові!

Ваш Ів. Франко.

29/11 1891. Львів

Що Ви Агафангел, се Ви самі колись писали, значить, не секрет.

177. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА

Львів, 18 січня 1892 р.

Wielce Szanowny Panie!

Śledząc od samego początku z radością za rozwojem cennego Pańskiego pisma, pragnąłem dawno już dorzucić i swą skromną cegiełkę do budowy naszej wiedzy etnograficznej. Co prawda, większa była moja chęć, niż możność, gdyż w dziedzinie etnografii jestem wprawdzie starym zbieraczem i obserwatorem, ale początkującym badaczem samoukiem. Nie chciałem dzielić się z czytelnikami «Wisły» surowym materiałem, którego mam wielką obfitość, a na pracę oryginalną zdobyć się nie mogłem, szczególnie przy braku odnośnej ogromnej literatury w naszych bibliotekach i przy braku wolnego czasu dla studiów wobec męczących zajęć gazeciarskich.

Teraz dopiero zdobyłem się na rozprawkę, która, zdaniem moim, może się nadać do Pańskiego pisma. Posyłam ją Szanownemu Panu z prośbą o umieszczenie. Wiem, że dużo jej brakuje, by odpowiadała wymaganiom nauki, sądzę jednak, że materiał w niej zestawiony ma pewną wartość i może dać pochop do dalszych badań w tym kierunku, szczególnie co do wpływu zachodnioeuropejskich szwanków, facecyj i t. p. na naszą literaturę ustną i piśmienną.

Jeżeli u Panów jest zwyczaj płacenia honorarium za prace umieszczane, to prosiłbym za rachunek tegoż przysłać mi ubiegły rocznik «Wisły». Byłbym bardzo wdzięcznym, jeżeliby Szanowny Pan po przeczytaniu mojej pracy napisał mi słów kilka, czy się nadaje do «Wisły», a zarazem, czy dla redakcji byłyby pożądane dalsze moje prace i jakie. Pozostaję z prawdziwym szacunkiem gotowy do usług

Iwan Franko.

Lwów, ul. Zyblikiewicza, № 10.
Dnia 18/1 92

Вельмишановний пане!

Від самого початку з радістю стежачи за розвитком Вашого цінного видання, я давно вже хотів додати й свою скромну цеглинку до будови нашої етнографічної науки. Щоправда, моє бажання було більшим, ніж можливість, оскільки в галузі етнографії я хоч і давній збирач та спостерігач, але як дослідник — початківець-самоук. Мені не хотілося ділитися з читачами «Wisły» сирим матеріалом, якого я маю велику кількість, а на оригінальну працю здобутися не міг, зокрема з огляду на брак відповідної літератури в наших бібліотеках та нестачу вільного часу за втомлюючими газетярськими обов'язками.

Тільки тепер здобувся на статейку, яка, на мій погляд, може придатися Вашому журналові. Посилаю її Вам з проханням надрукувати. Я знаю, що їй ще багато бракує, щоб вона відповідала науковим вимогам, однак гадаю, що зібраний у ній матеріал має певну цінність і може дати поштовх дальшим дослідженням у цьому напряму, зокрема, щодо впливу західноєвропейських шванків, фацецій і т. п. на нашу усну й писемну літературу.

Якщо у Вашому журналі прийнято виплачувати гонорар, я просив би в рахунок його прислати мені журнал за минулий рік. Було б дуже люб'язно, якби Ви, прочитавши мою працю, написали мені кілька слів, чи годиться вона для «Wisły», а разом з тим чи цікавлять редакцію подальші мої праці й які саме.

Лишаюся з щирою повагою, готовий до послуг

Іван Франко

Львів, вул. Зиблікевича, № 10,
18.I 92

178. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 18 лютого 1892 р.

Шановний земляче!

Даруйте, що так довго не писав Вам; зразу не знав, де Ви обертаєтесь, чи в Москві, чи де, а опісля часу не було. Поперед усього мушу Вам подякувати за присилку книжок. Особливо «Памятники» Костомарова—Кушелева мені дуже пригодились. І «Очерки» Буслаєва дуже інтересна книжка, хоч більш по матеріалу, ніж по методу роботи і по виводах. Жаль, що Ви не прислали мені рахунку, так що я й досі не знаю, скільки Ви заплатили за закуплення і висилку тих книжок. 4 руб. я послав Вам, щоб покрити часть Ваших видатків, і нехай вони лежать у Вас, поки не буде видрукована Ваша новела і я буду міг зовсім обрахуватися з Вами. А рахунок за книжки, будьте ласкаві, пришліть к о н ч е!

Друк Вашої новели опізнився через те, що досі друкувався Гейне, а друкарня не дає мені ніколи більш одного

наборщика Вчора Гейне вийшов, і я сими днями даю до друку Вашу річ. Пробні аркуші буду Вам присилати в міру, як будуть видрукувані.

Щиро мушу Вам погратулювати за статтю о нашім язиковім безголов'ї. Се, признаюсь Вам, перша Ваша стаття, котра мені в п о в н і подобалася і під котрої виводами і аргументацією я готов майже всюди підписатися. Не міг би я тільки згодитися на Ваш суд про Чайченка — не для того, що Ви порівняли його зі мною — я о своїм таланті дуже невисокої думки, — але для того, що Ви зачислюєте його до якогось прогресивного табору і бачите в нім якісь свіжі тони чи ноти. По-моєму, він обсерватор життя дуже мізерний, по думках не йде далі пересічного російського ліберала, так що навіть консервативний М. Комар не раз іде дальше його, а його белетристика, а особливо поезія, доволі чисте пустомельство. Пробував я читати його «Сонячний промінь», і хоч я читець досить терпеливий і, як німець каже, ergicht(ласий) на всякі проблиски таланту, та за один такий проблиск готов дарувати дуже багато, — та все-таки не міг дочитати до кінця сеї вкучно-однотонної папки, повторюючої зади російської післятургенєвської школи.

Думаєте Ви, може, сього року бути в Галичині? Здоровлю Вас щиро і стискаю Вашу руку.

Ваш Іван Франко.

Львів, 18/2 92

179. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «ДІЛО»

Львів, 23 лютого 1892 р.

Світла редакціе! Надіюсь, що не відмовите помістити оцих кілька слів у своїй шановній часописі, як відповідь на ваш зазив, обернений до мене особисто в ч[ислі] 30 «Діла» в статейці «З регістру клевет». Признаюсь, що статейка та трохи здивувала мене. Звісно, здивував мене не її грубий і простацький тон, до котрого я, пильний читач «Діла» з часів «нової ери», доволі вже привик. А здивувала мене, з одного боку, нічим не заслужена л а с к а д л я м е н е шановної редакції «Діла», котра зволила пригадати собі, що я не тільки польський журналіст, але також і руський

писатель, хоч від останнього разу, коли я для шановної редакції був тільки польським журналістом, ніщо властиво не змінилося. А з другого боку, здивувала мене чимало забутливість шановної редакції, котра з пафосом, покликуючись на мою «дрібку честі», запитує мене: коли і кому обіцював п. Романчук рясні «посади і аванси»? Думаю, що шановна редакція повинна би ліпше тямити, що і коли обіцював голова партії, котрої органом служить «Діло». Я, як чоловік посторонній, можу привести тільки те, що чув на власні уха з уст д. Романчука на останніх зборах Народної ради д[ня] 26 грудня 1890 року в великій залі Народного дому і що опісля було дослівно видруковане в ч. 283 «Діла» з р. 1890. Не потребую пригадувати, що був се перший прилюдний виступ д. Романчука після звісної угоди і що д. Романчук робив зібраним в зовсім категоричній формі надію на зміну дотеперішньої системи правительственої супроти русинів. А система та, по словам д. Романчука, грішила між іншим, ось чим: «Важніші посади в адміністрації і судівництві не заміщуються майже зовсім русинами; в раді шкільній є тільки один сталий член — русин, майже так само буває в радах окружних, на університеті Львівськім робляться всякі перепони руським доцентурам і професурам; руські урядники, учителі, священики дізнають всяких секатур і поминаються при компетованні о вищі посади». Ся іменно «система правительственна» в «новій ері» мала бути зміненою відповідно до потреб русинів, а потреби ті зібрав д. Романчук у своїй (читаній) промові в шести точках, з котрих п'ять тут наводжу:

«і. Щоби при обсаджуванні вищих посад в адміністрації і судівництві увзгляднювано також русинів;

3. Щоби урядники і учителі-русини при авансах і в кожнім іншім взгляді були нарівні трактовані з другими;

4. Щоби в Міністерстві просвіти був один вищий урядник-русин для справ руського шкільництва і гр[еко-католицької] церкви;

5. Щоби для руських шкіл народних інспекторами і учителями іменовано тільки такі особи, котрі докладно знають руський язик;

6. Щоби при обсаджуванні гр[еко-католицьких] капітул і парохій уважно передусім на спосібність і заслуги компетентів».

Не входячи тут в критику і розбір тих точок, я осмілюся сконстатувати, що мова в них іменно тільки про посади і аванси для русинів; обіцюючи зміну системи правительственої, д. Романчук обіцював і м е н н о с е, і так його, певно, розуміли всі зібрані.

Шановна редакція запитує мене ще в додатку, і також з покликом до моєї «дрібки честі», «котрі-то народовці осягнули або мають обіцяні «посади і аванси»? Не знаю, що дало шановній редакції право мене о се питати— мої слова, певне, такого права їй не дали. Шановна редакція зволить з сим запитанням обернутися до компетентнішого джерела, а іменно до автора вищенаведених пунктів і до тих, що з ним разом так шумно робили руській суспільності надію на скору зміну «системи правительственої супроти русинів».

Остаюсь з повним поважанням

Іван Франко.

Львів, д[ня] 23 февр[аля] 1892

180. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 25 лютого 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Ну, насилу дождався од Вас листа, а то й не знав уже, що думати про Вашу довгу мовчанку. З останнього Вашого листочка бачу, що Ви не одержали мого попереднього листа з Юдою Іскаріотським, записаним із уст народу з інтересними варіантами. Я власне сьогодні переглянув Вашого «Едіпа», присланого до П[авли]ка, і не найшов в нім згадки про Юду з Кобиловолок. Жаль, що Ви не одержали листа, тепер лишається хіба подати кобиловолоцького Юду яко доповнення в рецензії.

«Зорю» вислала Вам жінка сьогодні, а ще передучора вислано Вам Гейне, «Дон-Кіхота» і «Без праці». Напишіть, чи одержали. Сьогодні висилаю Вам «Pustelnik і anioł» з Кольберга XIV, а в томі XVII, ані в XVIII, ані в XIX нічого подібного нема. Колись в Дрогобичі я чув се оповідання далеко повніше і з інтересними відмінами, мав навіть записане, та десь пропало. Але коли б Вам конче було треба, то за якийсь час я, може, зміг би роздобути [його], бо тямлю, від котрого чоловіка [його] чув. Тямлю що там була

мова про якусь золоту чашу і що ангел сина добрих хазяїнів кинув з моста в воду. Якось-то в зв'язку з сею легендою пригадується мені й та, що Толстой переказав в своїй казці «Чем люди живы»: ангел мав виймити душу з бідного і змилосердився, за се бог казав йому іти служити до того чоловіка. Ось той наймит їде з хазяїном у ліс красти дрова чи не тямлю вже, які та[м] були дальші пригоди, але тямлю, що, переїздячи попри церков, наймит кидає на неї каменем, а переїжджаючи попри шибеницю, знімає шапку і хреститься. Хазяїн питає його, чому се робить, а він розказує, що на церкві сиділо 7 чортів, котрі записували, кільки там робиться наруги над богом, а на шибениці був власне ангел, котрий принимав душу невинного чоловіка, там повішеного. В значно зміненій формі я обробив сю легенду в казці «Ręb acz» («Przegląd społeczny»).

Ви не зовсім справедливо закидаєте мені, що в своїй замітці в «Народі» я показав народовців перед угодою зовсім правими і гарними; я тільки сконстатував, що вони тоді сяк чи так, а опиралися на народі, признавали вагу віч і не доходили до такої негації, як тепер.

Не знаю, чи читали Ви в 1 н[оме]рі «Народу» шматок моєї статейки «Жидівська війна». Я жалую дуже, що помістив сей шматок в «Народі», де він зовсім не на місці. Мене набурчали товариші, так що я вже не важуся давати кінець. А цілу статейку я зладив по-польськи і вислав до редакції «Wisły»; Карлович обіцяв мені, що видрукує в тій книжці, що вийде в іюні.

В «Зорі» я розпочав давати ряд заміток про «Співомовки» Руданського, т. є. про ті, котрих оригінали маю списані з уст народу або котрих джерела можу слідити далі взад. Досі вислав до редакції замітку про «Ні зле, ні добре»; оригінал тої вірші я найшов в польській збірці анекдотів з кінця 18-го віку з виразними слідами французького походження. В тій же збірці є родичі ще деяких співомовок.

Мій збірник приповідок помаленьку двигається наперед. Всі приповідки вже розведені по Stichwort'ам[1] (як би їх назвати по-нашому? Чеське heslo) і наліплені на аркуші. Тепер приходить найважніша робота: остаточна редакція. Тут я бажав би засягнути Вашої поради. У мене план такий:

---

[1] Коріннихъ словах *(нім.)*.— *Ред.*

1) Під кожним гаслом порядкую приповідки поазбучно і нумерую самостійно.

2) По змозі до кожної приповідки даю ноту, де а) зводжу звісні мені галицькі варіанти в спосіб, ужитий Вами в «Істор[ичних] піснях» і др. (т. є. винотовую тільки відмінні слова); б) подаю, також по змозі, значення приповідки і в яких оказіях вона уживається; в) вказую по змозі на джерело приповідки, коли вона оперта на якім оповіданні, анекдоті, пісні і т. і.; г) пояснюю слова малоуживані, місцевості, імена і т. і., де чого треба; д) вказую ідентичні або близькі форми тої приповідки у інших народів, розуміється, де се зможу вчинити.

3) При кожній приповідці і кожнім варіанті подаю місцевість, де вони записані, окільки вона мені звісна (т. є. всюди при нових збірниках, надсиланих мені збирачами), або ім'я збирача, з котрого збірки приповідка взята.

4) Сам текст приповідок і варіантів друкувати хочу грубшими буквами, а ноти (під кожною приповідкою в тексті) тоншими; принаймні текст приповідок науковою фонетикою.

В ноти я впакую багато різного, переважно рукописного матеріалу, що нагромадився у мене і з котрим я не знаю, що діяти (дітські забави, каламбури, жарти, анекдоти, прокляття, пародії молитов і пісень церковних, повірки, ліки, казки, саги про місцевості і т. і.). Робота величезна, але я дуже пристрастився до неї і думаю, що хоч, може, не зроблю її дуже мудро, то все-таки хоч дам другим матеріал до дальшої роботи. Приповідок, самих галицьких, з виключенням Буковини і Угорської Русі, є вже у мене около 10 000. Я писав на Україну, щоби відтам вплинули на Товариство Шевченка, щоб воно взяло на себе друк, і мені переказали, що се вже зроблено. Але Тов[ариство] Шевченка стоїть на грошових дефіцитах, підрізане «Ділом», котре з кінцем минувшого року винне було друкарні щось 9000 гульд[енів]. Тим-то я й не надіюсь, щоби з тої кози було м'ясо, а думаю, що прийдеться друкувати приповідки власним коштом на страту або, видавши один випуск, на решту жебрати підмоги хоч би у соймі, за приміром Желехівського, котрий також свій словар, що нині народовці вважають предметом національної гордості, видав майже без помочі тих самих народовців. Ну, та про се ще буде час подумати. А поки що я просив би Вас поробити свої уваги до виложеного мною плану редакції і вказати мені, що би

ще треба мати на оці, а що, може, в моїм плані є лишне. Якби у Вас під руками були деякі збірки приповідок югославських, то позичте. Нема в мене й збірки чеської Челяковського ані російських Даля і Сахарова. Wander'a я виписав через бібліотеку, а деякі інші мушу купувати. Звісно, про вичерпання всього порівнячого матеріалу нема що й говорити, хотілось би тільки достаточно замаркувати межинародність власне тих творів, в котрих у нас привикли бачити найчистіше зеркало «народної душі», по котрим компонували «народну філософію».

«Сборника» маю тільки т. I. Переписувати для Вас береться моя жінка.

Бувайте здоров.

I. Ф.

181. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

[*Львів, 11 березня 1892 р.*]

Шановний земляче!

Посилаю Вам окладку з підписом і марки. Вашого обширного листа, про котрий Ви згадуєте, я р і ш у ч е не дістав — дуже жаль. Ваш суд про мій переклад Гейне дуже для мене прихильний. Що «Німеччина» трохи нерівна по мові, сьому не подивуєтесь, коли Вам скажу, що зачав я її перекладати ще в 1876 році, докінчив переклад 1880, відтак перероблював разів зо два частки, а тепер перед друком усю роботу зробив майже наново. Іменно перші голови найбільше заховали давньої роботи. Байки ж усі нової роботи, навіть ті, що були вже давніше друковані («Вандруючі щури», 1876, в «Друзі», «Цар Довгоух»), тепер перероблені зовсім наново. У мене лишилося ще декілька тих «байок», в тім числі «Spanische Atriden», де розказано дальшу часть історії дон Педра Жорстокого. Дуже рад був умістити їх в сю ж книжку, та боявся, щоб вона не вийшла надто товста і надто коштовна.

Спасибі Вам за рахунок. Три карб., надіслані Вами з Звенигородки, я повернув на рахунок нашого фонду партійного, так що на друк Вашого оповідання є у мене Ваших 17 руб. 55 коп. Сього, я думаю, вповні досить на Ваш пай. По видрукуванні я пришлю Вам рахунок. Друк почнеться на днях, і скоро буде готовий перший аркуш, я зашлю

Вам його в листі. Сьогодні посилаю Вам 8 руб. і прошу доложити їх до тих 4, що у Вас є, і купити «Летописи» Тихонравова. Гроші, які видасте на пересилку, я Вам при нагоді зверну. Про Чайченка я з Вами не спорю — ніяково якось. Ми ж з ним колись-то кореспондували, я навіть через його писання, за котрими встоював, коли був редактором «Зорі», потерпів одно з моїх кораблекрушеній серед народовців, а його вірші, друковані в «Світі» під псевдонімом Перекотиполя, мені дуже були сподобались. Та оце-то мені й досадно, що замість поступати далі, поглиблюватись і міцніти, він почав продукувати, як у нас кажуть, «хоть рідкого, але много». В «Сонячному промені», як і в других його оповіданнях, які я читав, я не чіпляюсь до думок, а в першому ряді мене вдаряє брак живих фактів і живих людей, обсервованих самим автором; читавши досить російської белетристики столичних журналів, я зараз бачу у Чайченка перемелювання того ж самого — ліберальні ідеї і шаблоново мальована, хоч нібито й реальна, дійсність. І одно, й друге роззброює критика: що ж, мовляв, против ідей нічого не скажеш, *а дійсність, хто його зна, може,* вона й така. Але ні одно, ні друге не вдоволяє душі і чуття — читаєш і чуєш, що тут не все сказано, що все це не жива правда, що переболіла у автора в душі, а так собі, непоганий шкільний вироб. А вже такі речі, як «Одна, зовсім одна» — навіть доволі дрантивий шкільний вироб, котрого б автор не повинен був пустити зі своєї теки. Що Чайченко] не образився на Вас за Вашу статтю, се мене не дивує, бо й за що ж було ображуватися? А кореспонденції його з Вами я дуже рад. Не знаю, з ким він кореспондує на Україні, але міркую тільки, що його кореспонденція з нашими галичанами не може нічогісінько причинитися до зросту і розвитку його таланту і його критичної думки. А Ви, може, трохи загрієте його своїм огнем.

Щодо лубочників, то я даю Вам повну волю розпоряджатись моїми творами, як схочете. Я думаю, що цензура не повинна мати нічого против тих новел, що у «В поті чола», бо ж майже всі вони були друковані в Росії по-польськи, перейшли цензуру коли не петербурзьку, то варшавську. А торгуватися з лубочниками, звісно, Ваше діло,— я на все пристану.

Дуже мене тішить, що Ви хочете взятися перекладувати дещо з орієнтальної поезії на нашу мову «Шахнаме» я не читав цілого, а читав тільки деякі епізоди (Рустем і Сограб,

Бішен і Меніше і др.). Я не маю вибраження о розмірі оригіналу і для того не можу сказати, чи підходить він до гекзаметра. Та все-таки мені здається, що перекладати з розміру перського на грецький — українською мовою — якось ніяково. Коли вже не можна передати розмір первотвору, то чи не ліпше б ужити космополітичний розмір нового часу — п'ятистопний ямб, рифмований або й не рифмований? Гекзаметр для нас надто чужий і непривичний. Оце і все, про що хотілося з Вами побалакати. А тепер прощавайте!

Ваш Ів. Франко

P. S. Писатель, звісний Вам з «Зорі» по підпису «Панько», а з «Народу» по підпису «Харько Воля», прислав мені кілька зшитків віршів своїх і перекладених, в тім числі переклад віршів Рамшева і першу главу Пушкінового «Євгенія Онєгіна». Переклади ті мені досить сподобались, та що з ними робити? Де їх друкувати? Відколи «Зоря» заперла свої листки для перекладів — у нас нема для них місця, а друкувати своїм коштом осібною книжкою — не швидко спроможешся.

І. Фр.

P.P.S. Марок за 8 і 17 крейцерів у нас нема і дістати не можна.

182. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «ДІЛО»

Львів, 19 березня 1892 р.

Шановна редакціе!

На підставі § 19 закону пресового взиваю вас, щоб ви конче видрукували мою відповідь на ваше запитання, звернене до мене в ч[ислі] 30 «Діла» б[іжучого] р[оку] в статейці «З регістру клевет», інакше буду змушений доходити свого права судовою дорогою.

З поважанням

Іван Франко.

Львів, д[ня] 19/3 92

183. ДО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У ЛЬВОВІ

[Львів, близько 25 березня 1892р.]

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО СВІТЛОГО ЗБОРУ НАРОДОВЦІВ РУСЬКИХ, ЧЛЕНІВ ТОВ[АРИСТВА] «ПРОСВІТА» У ЛЬВОВІ

Світлий зборе!

Обертаюся до вас при нагоді сьогорічного Загального збору тов[ариства] «Просвіта» в тій надії, що обертаюся до самого чола, самого цвіту інтелігенції галицько-руської, до мужів правих, до щирих патріотів. Підношу голос в справі, може, на перший погляд, особистій, але, по моїй думці, не позбавленій ширшого, принципіального значення. Справа ся, се потрійне викинення моєї особи з товариства «Просвіта» і неприйняття мене до Товариства імені Шевченка, очевидно, в цілі виелімінування мене від усякої праці просвітньої і наукової серед русинів галицьких. До товариства «Просвіта» належав я ще від хлоп'ячих літ, від 1873 чи 1874 року. Убогий ученик Дрогобицької гімназії, почувши про існування сього товариства, я цілим серцем пристав до нього; віднімаючи собі від уст, щадив гроші, щоби заплатити вступне і вкладку, і радувався тим, що належу до сього товариства, мов найбільшим скарбом. Я рад був служити «Просвіті», чим міг, переслав їй свій збірник пісень народних, котрий, щоправда, пізніше віднайшов в третіх руках яко макулатуру. Вступивши на університет, я з щирим інтересом слідив за розвоєм сього товариства і, добиваючися ширшої освіти і науки, я ніколи не забував про те, що остаточно вся вартість моїх здобутків повинна лежати в тім, щоби передавати їх моїм темним, убогим, на кожнім кроці кривдженим і понижуваним братам.

Та ось в р. 1878 постигло мене і кількох моїх товаришів нещастя: нас арештовано, довгі місяці промучено в тюрмі, нас засуджено. Чи винно, чи не винно? — не буду в те входити. Але за що? Чи за яку ганьблячу провину? Ні, за нібито тайне товаришування в цілі пропаганди незних думок, і то думок в основі таких самих, як широко голошені провідні думки вашого славного товариства, думок, за котрих пропаганду нині вже нікого не засудять, з котрих

багато нині голоситься в парламентах, на публічних зборах і навіть в ліпших виданнях товариства «Просвіта». Тоді ті думки були ще у нас нові, непривичні; щоби здобути для них місце в головах суспільності, треба було жертв. Доля хотіла, щоб я і мої товариші мусили бути першими такими жертвами. Процес зруйнував нас, підрізав усю нашу будущину, зробив нас інтелігентними пролетаріями без ніякої надії на поправу нашої долі. Руська суспільність поспішилась і собі кинути на нас каменем, а товариство «Просвіта» було перше, котре офіціально санкціонувало сю проскрипцію, викинувши мене і моїх товаришів: д-ра Щ. Сельського і д-ра Ів. Мандичевського з числа своїх членів. Мене, прибитого горем, тоді се не дивувало, і я не застановлявся навіть, на якій підставі правний виділ «Просвіти» се зробив, коли, напр., університетські власті не відмовили мені права кінчити університетські студії. І нині я не буду входити в мотиви тодішнього виділу, а полишаю вам, шановні мужі, оцінку тої постанови.

Скінчивши студії університетські і не маючи ніякого заробітку, ніякого способу удержання, я виїхав на село, не покидаючи вчитися і працювати по змозі своїх сил над двигненням нашої літератури. Не буду тут говорити нічого про свої праці, скажу тільки те, що коли тодішній і теперішній впорядчик календаря «Просвіти», д. Василь Лукич, зажадав від мене праць для сього календаря, я ані не згадав про кривду, яку мені зробив виділ товариства, і послав йому в р. 1881 одну, а в 1882 три повістки, за котрі не жадав і не дістав ані цента заплати, а й пізніше давав до сього календаря так само безплатно свої праці, навіть тоді, коли своєю працею виробив собі між чужими людьми те, що міг би був за них одержати добрий гонорар.

В роках 1883 і 1884 і 1885, проживаючи у Львові і беручи живу участь в усіх працях народовської партії, я оп'ять зблизився з «Просвітою», бував на загальних зборах, забирав голос у дискусіях, платив вкладки, а деякі впливові члени товариства прямо давали мені до пізнання, що все давнє забуто і що я знов уважаюся членом товариства. Та вийшло не так. Коли в 1886 році деякі молодші члени «Просвіти» без мого відома і моєї волі подали на мене голоси, щоби мене вибрати до виділу, ті самі впливові члени, що перед тим заохочували мене брати участь у зборах, страшенно тим обурилися, уневажнили ті голоси і звернули мені зложену вкладку за той рік, заявляючи,

що мене не вважають членом товариства. Оцінку сього другого викинення мене з вашого товариства лишаю також вашій справедливості. Та сього не досить. Вже після сеї формальної елімінації виділ «Просвіти» на однім своїм засіданні ухвалив обернутися між іншими писателями також до мене з просьбою запомагати видавництва товариства своїми працями. І сим разом, дивлячись на саму річ, а не на особисті урази, я згодився і дав товариству деякі свої праці — одну за гонорар (книжечка «Гава»), а кілька до календарів задарма. А сього року, бажаючи посвятити більше сили праці для «Просвіти» і вважаючи, що при зміненім і розширенім статуті товариства і моя скромна поміч може де на що придатися, я зголосився зиов з вкладкою до прийняття в члени товариства, але виділ «Просвіти» на однім з січневих засідань ухвалив не прийняти мене — з якої причини, сього напевно не знаю.

Для повноти фактів наведу ще одно. Знаючи, що в своїм статуті має «Просвіта» також параграф о попиранні літератури і видавництв літературних, я в р. 1890, задумавши видати своїм коштом збірку своїх оповідань окремою книжкою, обернувся до виділу «Просвіти» з просьбою — не о запомогу, не о позичку, але о те, щоби за знижену відповідно ціну запренумерував певне число примірників мого видання, щоб улегшити мені сплату коштів друку, а з розпродажі книжок придбати для каси товариства певний, хоч і скромний зиск.

До такої просьби я зважився головно йдучи за приміром В. Масляка, котрого видання віршів «Просвіта» запомогла досить значною квотою. Світлий виділ «Просвіти» відповів на мою просьбу, що каса товариства не має грошей. Запевно, для ще більшого ствердження тої резолюції ухвалив той сам виділ зараз на слідуючім засіданні дати ремісничому товариству «Зоря» на устроєння прогулки 80 з[олотих] р[инських].

184. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 5 квітня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так довго не писав Вам: одно те, що ждав на казку з Дрогобича, про котру Вам згадував, а друге те, що був зайнятий то вічем, то писанням фейлетонів до

«Kurjlera] Lwlowskicgo]» (про Толстого і про килими подільські), то працюю над приповідками. Отсе перед кількома днями через велику силу одержав Вандера «Sprichwörterlexicon», п'ять величезних томів, кожний містить около 60 000 приповідок. Визичили його мені з Загреба з умовою — звернути за 4 тижні. Хотячи докладно прочитати цілий лексикон а не ослінпути, треба хоч рік часу. Я почав було читати і виписовувати форсовно, і після другого разу очі так розболілися, що мусив покинути думку — порівняти весь матеріал. Зроблю тільки, що зможу, а іменно — перейду важніші порекла і зазначу інтернаціональний, почасти загальнослодський, а почасти вандрівний характер переважної часті «сентенцій», а національний інших (характерних зворотів, жартів і т. ін.), конечно, з многими ограниченнями. Вже в укладуванні своєї збірки я звернув пильну увагу на теорію, висказану різними людьми, а мотивовану Естерлеєм, що велика часть приповідок — се обшліфовані і скристалізовані оповідання, анекдоти, фацеції або їх поенти, — і для того, де тільки можу, даю при приповідках ті пояснення і оповідання, які сам народ до них прикладає. Таких пояснень маю досі з півтораста; жаль, що другі збирачі, котрі мені достарчали матеріалу, рідко коли звертали на них увагу. До тих оповідань і анекдотів, я, де тільки буду міг, пододаю бібліографічні вказівки на паралелі в інших літературах, ссилки на варіанти друковані, книжні джерела наші, рукописі і т. ін. Звісно, не думаю навіть, щоб міг усе се зробити повно, вичерпати матеріал, — се неможливо, раз, для того, що у мене часу мало, а по-друге, для того, що європейська література етнографічна для мене дуже мало доступна, задля браку найважніших того роду видань в наших бібліотеках. Я ставлю собі дві найголовніші цілі: 1) вичерпати і добре впорядкувати весь досі звісний у друку і мною згромаджений галицько-руський матеріал приповідковий, взятий з уст народу, і 2) видати його по змозі науково, критично, з показом джерел, з захованням діалектових осібностей (в дуже многих разах се зовсім неможливо, де записачі подали мені вже без захования тих осібностей) і з долученням таких об'яснень, на які спроможуся. Третя точка: зазначення паралель мусить бути виконане нерівномірно: паралелі українські (по Номису, Чубинському, Вашій збірочці, Комарову) постараюсь зробити докладно. Те саме маю надію зробити з матеріалом польським. Маю також досить багатий мате-

ріал для порівняння приповідок греко-латинських, а іменно франкфуртське видання «Adagia» з р. 1670, де зведено «Хіліади» Еразма і збірки кільканадцяти інших збирачів з доби гуманізму. Клопіт, що не маю збірників російських, крім найновішого (воронезького) Дикарєва, ані білоруських. Якби Ви могли що-небудь винайти в своїй бібліотеці і визичити мені, то дуже був би Вам вдячний.

Щире спасибі Вам за Ваш суд о моїх торічних продуктах поетичних. Я з Вами зовсім згоджуюсь і щодо «Дон-Кіхота», і щодо казки. «Дон-Кіхотом» я сам дуже невдоволений і взявся до нього нерадо, тільки на налягання Шухевича. Я знав, що в рифмованій переробці, та й ще для молодежі, не зможу дати вірного відбиття того високого образу, котрий змалював Сервантес. Правда й те, що спочатку, в першій половині першого тому і у Сервантеса Д[он]-К[іхот] виходить мало чим більше від дурня, і тільки з часом, особливо в другому томі, росте в велетня, а мені прийшлося переповідати власне сю першу половину першого тому. Та, проте, я не перечу, що мій Дон-Кіхот вийшов не таким, як би був повинен і яким я сам бажав його вивести.

Щодо казки, то я також признаю, що основна її концепція не дуже щаслива і не свобідна від ідейних суперечностей. Є вони і в переведенні поодиноких епізодів. Та, проте, мені з нею трапилося таке, як тій матері з кривоногою дитиною, котру вона, проте, любить. Се моє Schmerzenskind[1], задумане в тюрмі в часи тяжкого суму, коли мені здавалося, що от-от одурію. Образи, тоді схоплені, врізалися в мою душу так глибоко, що я потому не то що не міг їх позбутися, але навіть не міг змінити їх так основно, як би того треба було для вигладження композиції. Я пару разів переробляв сю казку, і, певно, дещо поправив, але не все. І дорога мені в ній не казочна, ідейна основа, а оте тло, взяте з дійсного життя, ті дійсні, ж и в і фігури (Івана, князя, Ніни, барона), котрі я в неї вплів. Ви трошки помиляєтесь, думаючи, що на мене вплинув Толстой щодо писання казок. Мені далеко більше подобалися казки Щедріна, але перший попхнув мене до сього жанру німець Гофман, котрого казки найбільше підходять именно до такого роду, як моя «Без праці».

Посилаю Вам казку Гутовича, далі казку про Юду і нову церковнослов'янську версію повісті про Григорія

---

[1] Вистраждане дитя *(нім.)*.— *Ред.*

на камені. Вона взята з інтересної рукописі, котру я сими днями одержав від селянина Гулейчука з Іспаса на Буковині. Опис рукописі даю поперед повістю, а тут додам, що в тамтих сторонах, як оповідав мені сей селянин, котрого я пізнав на вічу в Снятині, між селянами находиться багато рукописів, що походять з давніх покасованих монастирів. Я нетерпливо дожидаю віча на Вижниці, а коли його не буде, то літом виберуся в ті сторони з запасом грошей і буду полювати на рукописі, а також на казки. Бажав би після приповідок зладити і видати збірку галицьких казок і вже тепер нотую собі імена народних оповідачів, до котрих опісля удамся, щоб позаписувати їх скарби. У нас на сім полі, як самі знаєте, зроблено дуже мало, та й то більше поляками (Войціцький, Кольберг), ніж русинами.

Зголосився я в тутешнім товаристві історичнім прочитати реферат про южноруську літературу XVI—XVIII віку з особливим поглядом на літературу червоноруську. Цікавий дуже, чи і яка буде полеміка, особливо з боку Огоновського. Читати буду мая, звісно, по-польськи.

Не знаю, коли я спроможуся на розбір Вашого «Едіпа». Досі не спромігся навіть прочитати його більш половини, хоч річ сама дуже інтересна. Не знаю, чи Ви слідили докладно вандрівку сеї казки в Орієнт (чи, може, є там тільки її паралелі, поставші незалежно від грецьких?). Не знаю, чи читали Ви статтю Охримовича в «Этнограф[ическом] обозр[ении]» — там є заміточка і про едіпівську тему: Охр[имович] зводить початок тої теми до часу переходу сім'ї матріархальної в патріархальну і сим об'яснює перевагу кровосумішки: син і мати, брат і сестра над: батько з дочкою. Ся думка, впрочім, здається, натякнута й у Вас.

Чи Ви не були б ласкаві прислати мені російський оригінал Вашої праці? Се було б мені велике улегшення в читанні і придалось би, може, на пізніше, коли б, може, прийшлося зладити укр[аїнський] переклад Ваших фольклористичних робіт. Те саме відноситься й до Константина і до попа-осла. А обіцяних томів «Сборника» (II і далі) я так і досі не одержав.

На сьому кінчу і поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Фр.

Львів, 5/IV 92

185. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, перша декада квітня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Посилаю Вам «Вишенського». Що там з вічем станіславівським? Чи приділено мені який реферат і який іменно? Може, би-сьте з «Вишенського» зробити відбитку, і в такім разі я готов би був додати до статейки ще вибір кращих місць з його писань, так в напів-аркуша або й на аркуш. Коли б того треба було, то я половину кошту візьму на себе. Напишіть мені, чи згоджуєтесь на се, то я би зараз засів до роботи.

Здравлю Вас і всіх знайомих.

Іван Франко.

186. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, близько 9 квітня 1892 р.*]

Шановний добродію!

Спішуся на станіславівське віче і для того не маю часу переписати Вам усю повість про Григорія і посилаю те, що вспів переписати, — більшу половину. Коли б Вам ся повість придалася, то дайте знати, а я пришлю Вам решту; як ні, то будьте ласкаві звернути копію, бо я оригінал мушу відіслати назад властителеві.

Чи не згодилась би редакція «Сборника» надрукувати в прилозі збірочку апокрифічних повістей та легенд, зібраних з червоноруських рукописів. Я міг би за 2—3 місяці зладити таку збірку об'ємом 5—8 аркушів, головно з рукописі Білахевича, збірника дрогобицького, з тих, які є в библ[іотеці] Оссолінських і університетській, і з інших рукописів, котрі є у мене під рукою. Я вибирав би такі, котрі виявляють більші або менші відміни супроти текстів, друкованих у Тихонравова, Костомарова—Кушелева. Напишіть, що Ви на се і чи стоїть братися за сю роботу?

Бажаємо Вам обоє з жінкою і Вашій в[исоко]пов[ажанній] пані, і всій сім'ї щасливих свят.

Ваш Ів. Франко.

187. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 26 квітня 1892 р.

Шановний земляче!

Оце я цілісінький місяць опізнився з відповіддю на Ваш лист: не хотілося посилати Вам листа без екземпляра Вашої книжечки. Та хоч вона готова була ще перед святами, то переплетчик забарив аж до сьогодні. Рахунку ще не посилаю, та, думаю, він не буде більший 35 гульденів, так що я буду Вашим довжником ще на кілька гульд[енів]. Що робити з Вашою половиною екземплярів? Якби Ви хотіли мати їх у Росії, то нам хоч не тепер, то колись пізніше найшлась би спроможність перевезти їх.

Щире спасибі Вам за «Летописи русской литературы». Видання се настільки цінне, що не жаль заплатити за нього й 15 руб. Буде се, мабуть, одинокий екземпляр на всю Галичину.

Марки, які маю інтересніші, посилаю Вам. Сею комісією Ви не турбуйтеся, бо мені се клопоту не робить.

Факти, котрі Ви розказуєте з С. Жуком, — зовсім натуральні. Я ж колись був у великій приязні з сим патріотом і сварився з Д[рагоманов]им, боронячи його. Я бачив в нім спосібного і невтомного писателя, та з часом переконався, що він чоловік безпринципний, а зірвав з ним тоді, коли переконався, що він, засновуючи «Правду» у Львові, надто почав лащитися до нашої поліції і навіть радився поліцейського комісара про особу одвічального редактора.

Кінчу сей лист, бо не маю вільної хвилі, треба йти до суду, де я оце від тижня нотую прескучний процес горілчаний. Стискаю Вашу руку і здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 26/4 92

188. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів, 29 квітня 1892 р.]

Вельмишановний добродію!

До писання моєї жінки додам кілька слів від себе. Мені бажалось би бачити Вас, коли будете їхати за границю, і для того напишіть мені, коли поїдете і чи будете на пару день зупинятися в Відні.

Про пустинника і ангела я дістав ще одну казку з Заліщицького пов[іту], та ще не вспів переписати для Вас. Жду також Вашого листа щодо переписування легенди про Григорія. Скінчивши роботу над приповідками, я займуся збиранням казок і думаю, що на тім полі у нас дуже багато інтересного можна знайти.

Осмілююсь ще раз пригадати Вам, що «Сборник» Ваш досі мені не присланий, а мені дуже бажалось би його мати. Ваша сестрінниця Леся Українка збирається друкувати у Львові збірку своїх віршів. Моєї бібліотеки вийшли томики 13 і 14 (котрі посилаємо), та 14 сконфіскований!

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

P. S. Що Ви скажете на «глибоко вчену» статтю Грабовського в «Wiśle»? Чи се вченість, чи крадіж, я й не розберу. Читали статтю Охримовича в «Этногр[афическом] обозр[ении]» і замітку там про Едіпову легенду?

189. ДО ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА

Львів, 30 квітня 1892 р.

Високоповажний добродію!

Щиро дякую Вам, що обізвались-таки, і спішу обтяжити Вас деякими комісіями. Будьте ласкаві роздобути мені ось які книжки:

1) Пыпин, Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских («Ученые записки второго отдел[ения] императ[орской] Акад[емии] наук», книга четвертая, 1858).

2) Сборник отделения русского языка и словесности императ[орской] Акад[емии] наук, томи IV, XII, XXXVI, а також каталог тих томів, які досі вийшли.

3) Библиография сочинений А. Н Веселовского, видана його учениками по поводу його 25-літньої діяльності.

Грошей поки що Вам не посилаю, бо не знаю, кільки буде треба. Щось трохи грошей буде мені ще належатися від д. Сирку доцента університету Петерб[урзького]. Будьте ласкаві звести з ним рахунок, і якби що мені приходилося, то візьміть і оберніть на покупку. Про решту напишіть.

Ага, забув іще

4) Д а л ь, Пословицы русского народа!

Лист Ваш передам Ганкевичу. «Русскую мысль» братство дістає. Щиро поздоровляю Вас.

Ваш Іван Франко.

Львів, 30/4 92

190. ДО П. А. ГРАБОВСЬКОГО

[*Львів, квітень—травень 1892 р.*]

Шановний земляче!

Даруйте, що трохи опізнився з відповіддю на Ваш лист, присланий ураз із посилкою «Шільйонського в'язня». Передивившися мої рукописі, я найшов ось які Ваші твори: 1) прозове оповідання про дякона (не даю титулу, бо перший листок десь закинувся, але, певно, є), 2) «Шемяка», поемка з Міллера (який се Міллер?), 3) зшиток (15 сторін) з перекладами з Губера, Жадовської, Гете, Беранже (14 віршів), 4) зшиток (18 стор.) Ваших оригінальних віршів, усіх 31, 5) Перша глава «Онегіна», 6 і 7) «Шільйонський в'язень», у двох копіях, одна прислана з рік тому назад на руки Павлика, 8) зшиток (32 стор.) з 34 Ваших віршів («Шкода, нам рають і балакать»; там же і «Піп-танцюра»), 9) зшиток з віршами Рамшева і др., 10) кореспонденція «Коротенькі вістки з Сибіру», 11) кореспонденція про сектантів укр[аїнських], була друкована в «Народі». Оце і все, що в мене є, — тепер міркуйте, чи що з посланих Вами речей пропало.

Як бачу з Вашого листа, Ви не одержали мого обширного письма, писаного десь в февр[алі] чи марті як відповідь на Ваші запити про Галичину, про наші літературні і просвітні справи. Дуже жаль.

З усіх Ваших творів, які в мене є, я дам до «Народу» тільки кореспонденцію з Сибіру, інших речей не можу друкувати, бо «Нар[од]» не поміщає белетристики зовсім. Я рад би дещо з Ваших речей видати окремою книжечкою, та не знаю, коли буду міг се зробити. Я чоловік незаможний, журналіст, що з місячного жалування (85 гульд[енів]) мусить вижити з жінкою і 3 дітьми, купити деяку книжку, сплачувати деякі довги, а тільки що з сього урву, можу обертати на видавництва, котрі, звичайно, не оплачуються.

191. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 21 травня 1892 р.

Шановний земляче!

Представте собі скандал! Вашу повістку сконфісковано, і майже всі екземпляри забрала прокураторія. Сконфісковано її за монолог Захарка о тім, що пани його обкрадають і що йому слід й їх обкрадати, і ще за щось, не знаю, за що таке. Ось Вам і натішились! Я попросив в суду, щоби вказав мені ті місця, що стягли на себе заборону, і позволив би з забраних готових екземплярів повирвати ті картки та замінити їх новими, в котрих би ті місця були відповідно перероблені. Прокуратор особисто заявив мені, що не буде сьому противний, а тільки казав змінити й титул — в інтересі самої брошури, щоб опісля, коли де найдуть книжечку з тим самим титулом, не чіпались її як забороненої. Не маю ще рішення судового, то й не знаю, як буде. Але коли би суд на таке згодився, то як думаєте, чи послати Вам самим ті місця для переробки, чи зробити се мені самому? Я, звісно, волів би, щоб Ви се зробили, і на всякий випадок, скоро одержу судовий рішенець, вишлю Вам позачеркувані ті місця, що сподобилися честі бути нелегальними.

Щире спасибі Вам за те, що дали мої новели до прочитання такому чоловікові, як Веселовський, котрого праці про Рабле і Мольєра, а особливо прекрасну роботу про західний вплив у російській літературі я читав давно і добре затямив. Суд його про мої новели видався мені трохи занадто підхлібний; може бути, що він прикладав до мене занадто поблажливу мірку. Я чую добре, аж надто добре, границі свого таланту, і ніяка похвала, навіть з уст таких компетентних знавців, як Веселовський або Дашкевич, не заставить мене забути про ті границі. Колись у «Правді» котрийся український критик, не тямлю котрий, дуже вірно замітив в моїх писаннях певну сухість — я б назвав її вбожеством свіжих, пластичних вражень і образів, на котрі такий багатий, напр., Мирний або Короленко. Нема у мене дару (хоч є зусилля) викликати в читателю те, що називається Stimmung[1], вирисувати фігуру «во весь рост», з її

[1] Настрій *(нім.).— Ред.*

окруженням, підхопити і передати наглядно процес її розвою, як се вміють такі великі майстри, як Золя та Діккенс (чи Ви замітили, що й Гоголь сього не вмів?). Я собі скромний мініатюрист і ледве чи зможу коли вибитися з тої тісної рамки. Широка повість, роман, мабуть, так і не дасться мені. У мене в теці є кілька романів, покінчених і непокінчених, з котрих я друкував деякі уступи, а цілість так і прийшлося кинути геть.

Безмірно врадувала мене передана Вами думка Веселовського написати про мене статтю для росіян. Звісно, се була би для мене не тільки велика честь, про яку мені, привикшому до галицьких лайок, підозрівань або промовчування, і в сні не снилося, але я певний, що була б і наука, бо вже ж такий чоловік, як Веселовський, пустомельної або голословної статті не напише, а розбере річ глибоко, не нагородить глупостів, як Огоновський, не буде ані глупо придиратися, як наш професор (хоч, звісно, дещо, в деталях, він замітив вірно і, хоч несвідомо, підійшовтаки до моєї фатальної границі, про котру я вище згадував), ані не буде без глузду хвалити так, як Цеглинський в рецензії на «Панські жарти». Та, признаюсь Вам, мені якось не віриться, щоб ся річ могла сповнитися; не під такою, мабуть, звіздою я родився, щоб аж веселовські мали знайомити Росію з моїми скромними писаннями; а ентузіасти такі, як Ви, по слов'янськім полю рідко посіяні.

Може, Вам інтересно буде знати, що моя жінка є тепер у Росії, а іменно в Харкові, де вона, певно, пробуде ще з тиждень. Вона повезла для Вас пару екземплярів Вашого оповідання, врятованих від конфіскати, і я сьогодні ж передам їй адрес, куди їх треба вислати. Мабуть, бачитися з нею Вам не доведеться.

Моє оповідання «Boa constrictor» у Росії не заборонене, але й не дозволене спеціально в оригінальнім тексті; по-польськи воно друкувалося в Варшаві в місячнім додатку до «Przeglądu tygodniowego», в котрім році — не знаю.

Я передав через нашого галичанина, актора Підвисоцького, що є при трупі Кропивницького, свою драму «Украдене щастя». Може б, під час вакацій Вам як-небудь трапилося довідатись, що з нею діється, а головно, чи пустила її цензура на сцену. У нас сього, мабуть, не швидко можна буде дождатися.

«Нар[од]» Вам вислано вже в Звенигородку. Марки минувшого разу забув вложити, то вкладаю тепер. Щиро стискаю Вашу руку і кланяюсь.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 21 мая 92

192. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, друга половина липня 1892*]

Дорогий друже!

Сьогодня дістав разом Ваш лист і кореспондентку. Оферта д. Білоуса мені зовсім не подобається. Його друк лабатий, а сторона має 34 вірші (сторона друку в моїх новелах має 42 вірші і папір куди кращий, а кошт за аркуш з папером 600 екз[емплярів] 16 г[ульденів]. Коли би-м мав друкувати в Коломиї, то не інакше мусила би ціна бути значно нижча. За такий друк, як на пробнім аркуші, я міг би дати б е з п а п е р у не більше, як 7 г у л ь д е н і в за аркуш, так щоби аркуш з папером коштував мене не більш 11—12 гульденів. Інакше не оплатиться друкувати в Коломиї. Коли д. Білоус пристане на се, то я замовлю папір сам, а також пришлю йому задаток, коли ж ні, то будьте ласкаві відіслати скрипт, і я дам його до друку у Годака.

Яр[осевич] не був у мене. Кланяюсь Вам і здоровлю всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко.

193. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, кінець липня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Шлю Вам лист Яворського, присланий на Ваше ім'я. Глупость. Розправа наша д[ня] 1 серпня.

«Чудацькі думки» ліпше друкувати у Львові. Пришліть зараз скрипт.

Ваш Ів. Фр.

194. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 28—30 липня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Пишу Вам у Париж, надіючись, що Ви вже там. Посилаю рівночасно лист П[авли]ка і гроші. Мені передали українці 60 рублів (по курсу вийшло несповна 70 гульденів), щоб я переслав Вам тоді, як Ви будете в Парижі, з тим, щоби Ви на ті гроші в добрім ательє фотографічнім дали зробити 12 своїх фотографій так великого формату, на який вистарчить грошей. Фотографії ті мають бути прислані на мої руки для передачі українцям при оказії. Заразом просіть фотографа не нищити матриці, щоб в разі потреби можна було зробити ще одну серію знімків. Ваші «Чудацькі думки» друкуються яко книжечка «Літ[ературно]-наук[ової]-бібліот[еки]», і я надіюсь, що будуть скінчені ще до Вашого повороту з заграниці. «Спомини», ч[асть] V, вже готові, і я на днях вишлю Вам книжечку. Ся глава дуже сподобалась. Чи не могли б Ви тепер написати докінчення?

Я пішов за Вашою радою і вислав дещо з моїх збірників апокрифічних до «Киевской старины» (про голову Адамову, про Соломона, що закопав біси в одній «дельві» (бочці?), про дітство Ісусове (історія з 12 горобцями глиняними, два епізоди о Ісусі і вчителю, епізод, як Ісус із високої стіни зійшов по сонячнім промені, а діти жидівські пустились за ним і попадали і т. д.), в кінці оповіданнячко про двох розбійників Дизму і Гесту, що були повішені разом з Ісусом. Надто додав я спис апокрифів з Яремецького, порівнявши його з списом у Тихонравова. На жаль, Соколова «Материалы и заметки» у мене нема, є тільки Попова «Библиографические материалы» з укр[аїнським] текстом Еноха з XVII в. Срезневський є в Оссолінеум, та я не мав часу його переглянути, а тепер бібліотека вже замкнена, бо щось там направляють. Про який се збірник Пипіна Ви пишете? Чи се ті самі «Памятники старинной русской литературы, изданные гр. Кушелевым-Безбородко», т. III? У мене він є, га видерта титулова карта, то я й путаюсь, бо томи II і IV впорядкував Костомаров.

Переписую Вам ще з того ж іспаського збірника фрагмент оповідання «о хитрості божій», т. є. про пустинника і ангела. Я тільки тепер віднайшов його на пошарпаних

карточках,— кінця годі дочитати, та все-таки те, що є, дає досить добре поняття о цілості. Збірник писаний около р. 1730 якимсь Мохначуком; прислав мені його селянин с. Іспаса коло Вижниці на Буковині, Гулейчук, визичивши його у якихось своїх свояків. Говорить, що у них є більше рукописів, між іншим, також легенда про вічного жида.

Казочку про чоловіка і верблюда я зладжу для «Сборника» і вкажу її вандрівку з Індії (по Бенфею). Не знаю тільки, чи є які її усні пароелі у слов'ян. Та треба пошукати.

Не знаю, що Ви скажете на план, котрий ми уложили удвох з жінкою. План сей такий, щоб узяти мені на півроку відпустку від «Kurjera», поїхати у Відень, послухати лекцій Ягича і ще деяких професорів і зробити докторський екзамен. Правда, я й досі не знаю, на що мені той екзамен придасться, бо не сумніваюся, що навіть до приватної доцентури на Львівськім університеті мене не допустять. Ну, та мені хотілось би пожити у Відні, повчитися у трохи розумніших людей, як Огоновський, і я рад се зробити тим більше, що редакція «Kurj[era]» згоджується пустити мене, а може, вдасться навіть зробити таке arrangement[1],що я буду робити і для «Kurj.» часть тої роботи, яку роблю досі, і получати свій звичайний гонорар. А докторат поки що був би важний для мене хоч тим, що він дає права політичні (право голосування і вибираємості до парламентів). Дуже б мені ще хотілося якийсь час побути в Петербурзі і Москві, роздивитися в тамтешніх бібліотеках, поповнити свою бібліотеку хоч найпотрібнішими речами, а головно — пізнати людей. Ну, та се, мабуть, так і лишиться pium desiderium[2].

Щодо часу, коли я вирушу зі Львова, то я досі не знаю. Може бути, що станеться се десь коло 10 сентября, а то для того, що 12 сент[ября] там зачнеться процес о буковинські дефравдації, з котрого, мабуть, мені прийдеться писати справоздання. В такім разі маю надію, що побачився б з Вами, як будете вертати з Європи, і, надіюсь, в кращому здоров'ї, ніж туди поїхали.

Що буде з «Народом», скоро ми оба з П[авли]ком виїдемо зі Львова, — не знаю. Тепер П-к пише, що осідає в Коломиї і бажає й «Народ» туди перенести. Я, звісно, не

[1] Влаштування *(франц.)*.— *Ред.*

[2] Добрими побажаннями, нездійсненними намірами *(лат.)*.— *Ред*

маю нічого проти сього, та боюсь, щоб партія не запротестувала і не зажадала, щоб «Народ» видавався у Львові. Звісно, в такім разі нехай «Іван п'є, Іван і плате», т. є. нехай партія і видає, і платить.

Фінанси «Народу» поки що непогані. Друкуючи дотеперішні номери, ми не тільки довгу нового не зробили, але ще й торішнього довгу (на вексель П-ків) сплатили більш 50 гульденів. Але тепер фонди вичерпані. Слідуючого н[оме]ра ні за що друкувати, і я поклав собі — не друкувати в довг і не побільшувати тягара, котрий лежить на «Народі» з мин[улого] року. На векселі стоїть іще 180 гульд[енів], щось буде за додатки, так що сума тягара перенесе 200 г. А передплатників досі нема й 200, так що коли б усі поплатили по 4 г., то було б не більше 800 г., коли тим часом кошт «Народу» на рік винесе щонайменше 1500 г. Правда, дотеперішній корисний стан став можливий тільки таким способом, що я дав на «Народ» свій quasi[1] гонорар, присланий мені Arbeitgeber'ом[2] (300 руб.). Ну, та на друге півріччя я вже не маю що дати, передплати більша часть уже виплачена і видана, значить, я не знаю, як дотягти кінця року. На з'їзді партійнім я думаю просто предложити — закрити «Народ», коли не винайдеться якого розумного способу держати його порядно. А способу такого я при наших силах і при наших людях не бачу.
30/9 92

Оце вчора дістав VII том «Сборника» з Вашою статтею про етичні легенди слов[']янські] і бачу, що мій варіант іспаський є просто уступ із «Gesta Romanorum». Позаяк він переписаний, то посилаю Вам його, хоч він Вам і ні на що не придасться. Мою замітку про оповідання матері Гутовича Ви не так зрозуміли. Я писав Вам, що чув власне від неї осібно оповідання про ангела, що мусив жити на службі з бідного чоловіка, а осібно про пустинника, що ходив з ангелом і бачив дивні суди божі. Варіант, котрий я Вам прислав, є власне зілляний з сих обох. «Швейцарії» 10 екз[емплярів] і статтю Охримовича висилаємо Вам разом з оцим листом. Радо написав би я Вам детальний рахунок «Народу», та тепер дуже зайнятий, а головне, не дістав ще рахунку з друкарні. Надіюсь зробити се невдовзі.

---

[1] Ніби *(лат.)*.— *Ред.*
[2] Роботодавцем *(нім.)*.— *Ред.*

Ваші рукописі я дістав, також і лист для П-ка, котрий йому вислав до Коломиї. Пишіть до нього на мій адрес, бо в Колом[иї] ще, як бачите, нечиста сила маніпулює. В понеділок буде наш процес за «Соціалізм утопійний і науковий»; коли буде судитись «Вікліф», я не знаю.

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Фр.

195. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

[*Львів*], *4 серпня 1892 р.*

Дорогий друже!

Даруйте, що так довго не давав про себе ніякої чутки! Стільки в мене клопотів і гризот, що трохи не вдурію. Тільки тепер зачну Вам висилати брошури в конв[ертах]. Вашої брошури суд не звернув мені, і вона пропала, прийдеться хіба робити друге видання. Книжки Метл[инського] я ще не передав у «Просвіту», бо хочу зробити собі з неї деякі виписки, а з бібліотеки «Просвіти», певно, не доведеться більше її побачити.

Напишіть, що Ви поробляєте, як живете. Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

4/8 92

196. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

[*Львів, перша половина серпня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Тільки сьогодні посилаю тобі «Мініха». Як бачиш, річ доволі об'ємиста, було що переписувати. Поема ся, як і всі «Гетьмани» Руданського, дуже драптива, та, звісно, ліпше її надрукувати, ніж щоб пропадала марно. Посилаю також рукопис «Лимерівни», друкувати треба й те, що поперечеркуване олівцем — то перечеркувала театральна цензура тутешня. Посилаю вкінці — що маю робити — звісну вже тобі статейку про Руданського «Ні зле, ні добре». Нехай не лежить дармо, а друкувати її не маю де. Може, ще сього року здобудуся на одну-дві такі статейки.

Чув я, що ти попитуєш за галицькими статтями науковими. Чи не взяв би ти що-небудь з моїх статей, друкованих у фейлетонах «Kurj[era] Lw[owskiego]», таких, як «Килими галицько-руські», «Лев Толстой», «Галицьке краєзнавство»? Сю останню статтю я переробив би і поповнив бібліографію, так що її з інтересом прочитали би на Україні. Якщо хочеш що-небудь, то напиши.

Цілую тя.

Твій Ів. Франко.

В[ельми]п[оважній] пані добродійці кланяюсь низенько.

197. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, серпень 1892 р.*]

Дорогий друже!

Даруйте, що тільки сьогодні відповідаю на Ваш лист. Щире спасибі Вам за те, що боронили мене в Станіславі. З «Вікліфом» вийшло негарно о[с]тільки, що д[ня] 30 рано я абсолютно не мав часу явитися до суду, щоб розвідатись, коли і де розправа, а коли прийшов по полудні, вже справа була залагоджена. При складі трибуналу: Маєвський, Гайдерер і ще котрийсь третій, годі навіть думати, щоб моя оборона на що-небудь придалася. З Вашими речами також поки що не можу дійти ладу. Тушинський, мабуть, жде на гроші, бо досі й не думав зголошуватись по речі. Впрочім, минувшого тижня було б се навіть ні на що не придалося, бо Ваш капітан їздив на маневри до Перемишля, а капітанова десь кудись виїхала на ферії. Я по кількаразовім ходженні ледве застав кухарку, так та не хотіла мене й пустити до Вашого покою, кажучи, що панства нема. Я би радив усе-таки Вам приїхати самому і перевезти свої речі, а то так більше будете мати шкоди і неладу, ніж того кошту.

Стаття Дра[гомано]ва про «Сонячний промінь» і ще деякі його речі є у мене. «Народу» не даю складати, бо абсолютно нема ще за що. Впрочім, коли гадаєте, що треба давати, то я й дам, і посилаю Вам тепер статтю Дра-ва. Які дальші матеріали давати, я не знаю. Треба б і мені щось написати, та, далебі, не знаю що. У мене дома благодать: дочка вродилась, жінка нездужає, з кухаркою вічні сварки,

діти кричать, грошей треба багато, а нема, одним словом, голова тріщить і робити нічого не хочеться. Думаю, що треба буде дати справоздання з наших процесів — крайового у Львові за соціалізм і станіславівського. Про оба можна попросту перекласти те, що було в «Kurjeri». Може, я ще здобудуся на рецензію книги Wolfa «Sozialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung», про котру маю ладити реферат і для «Kurjera». Посилаю статтю о набуванні грунтів пера судії Чайковського, може, придасться для «Хлібороба». Коли не придасться, то звістіть мене і зверніть рукопис.

Був ту[т] звісний варшав'як і розповідав про Ваші збори. Дуже йому подобались мужики, особливо Сандуляк.

Цілую Вас і поздоровляю всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко.

P. S. А грошей ніяких нізвідки нема. Статути «Поступу» завтра подаю до намісництва.

198. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА

[*Львів*], *6 або 7 вересня 1892 р.*
6 lub 7 września 1892

Wielce Szanowny Panie!

Serdecznie dziękując Szanownemu Panu za umieszczenie w «Wiśle» mego artykułu o wojnie żydowskiej i za staranną tegoż korektę pomimo mego barbarzyńskiego rękopisu, a wreszcie za łaskawie przysłane mi honorarium, posyłam Panu nową moją pracę o «psiej krwi» jako też maleńkie, ale niezbędne dopełnienie do «Wojny żydowskiej», z prośbą, o ich umieszczenie. Jeżeli Szanowny Pan będzie i nadal tak samo jak dotąd pobłażliwy i łaskawy dla moich robót, to gotów jestem stać się pilnym współpracownikiem «Wisły». Posiadając znaczne zbiory rękopiśmienne materiałów folklorystycznych rusińskich a także dość obfitą (jak na Lwów) bibliotekę etnograficzną, sądzę, że mogę być pożytecznym przynajmniej jako dostarczyciel materiałów, chociaż, rozumie się, nęci mię więcej ich opracowywanie.

Czy nie byłoby to dla redakcji «Wisły» zbyt uciążliwym, jeżelibym prosił: 1) o przysyłanie mi do przejrzenia korekty

mych arktykułów (koszt chętnie poniosę, a otrzymaną korektę niezwłocznie przejrzę i wyekspediuję z powrotem), przejrzenie korekty uważam za rzecz potrzebną raz z powodu mnóstwa imion własnych i cytatów, a powtóre z powodu mego nieczytelnego pisma, którego zmienić nie mogę, a po trzecie i z tego powodu, że w nauce takiej, jak folklorystyka, każdy dzień przynieść może materiały, na które pożytecznym jest bodaj w nocie wskazać; 2) prosiłbym także o robienie choć kilkunastu odbitek z mych artykułów, rozumie się, jeżeli to nie jest połączone z jakimiś nadzwyczajnymi trudnościami, naprzykład cenzuralnymi. Odbitki takie byłyby mi pożądane dla posyłania ich niektórym znajomym nie posiadającym «Wisły».

Wreszcie jeszcze jedno żądanie. Nie posiadając dawniejszych tomów «Wisły», pragnąłbym na razie mieć bodaj tom Y w komplecie, a posiadam z niego tylko ostatni zeszyt. Prosiłbym więc o nadesłanie mi (rozumie się z potrąceniem należytości z mego prezumpywnego honorarium) trzech pierwszych zeszytów tomu Y-go.

Jutro jadę do Krakowa, gdzie zabawię parę dni; stąd pojadę na parę dni do Wiednia, dokąd od października wybieram się na kilka miesięcy celem zakończenia mych studiów nad slawistyką i etnografią i, jezeli się uda, zdania doktoratu.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem.

Szanownego Pana sługa Iwan Franko.

Вельмишановний пане!

Щиро дякуючи Вам за надрукування у «Wisłі» моєї статті про іудейську війну і за старанну коректуру її, незважаючи на мій жахливий рукопис, та, нарешті, за люб'язно надісланий мені гонорар, посилаю Вам свою нову працю про «пся крев», а також невеличкий, але необхідний додаток до «Іудейської війни» з проханням їх надрукувати.

Якщо Ви, шановний пане, будете й далі так само, як і досі, поблажливі і ласкаві до моїх праць, то я готовий стати сумлінним співробітником «Wisły». Маючи значне зібрання рукописних українських фольклорних матеріалів, а також досить багату (як для Львова) етнографічну бібліотеку, я вважаю, що міг би бути корисним принаймні як постачальник матеріалів, хоча, зрозуміло, мене більше приваблює їхнє опрацювання.

Чи не було б для редакції «Wisły» занадто обтяжливим моє прохання: 1) присилати мені для перегляду коректуру моїх статей (кошти я охоче покрию, а отриману коректуру негайно перегляну і поверну назад), перегляд коректури вважаю конче необхідним, по-перше, у зв'язку з великою кількістю власних імен і цитат,

по-друге, через мій нерозбірливий почерк, який я змінити не можу, а по-третє, у зв'язку з тим, що у такій науці, як фольклористика, кожний день може принести нові матеріали, на які варто вказати принаймні хоча б у примітках;

2) я просив би також робити хоча б кільканадцять відбитків з моїх статей, ясна річ, якщо це не пов'язане з якимись надзвичайними труднощами, напр., цензурними. Такі відбитки були б мені потрібні для того, щоб висилати їх деяким знайомим, які не мають «Wisły».

Нарешті, іще одне побажання. Не маючи попередніх томів «Wisły», я хотів би поки що дістати хоча б том V у комплекті, бо я маю з нього лише останній зошит. Тож я прошу вислати мені (зрозуміло, з відрахуванням належної суми з мого майбутнього гонорару) три перші зошити V тому.

Завтра я від'їжджаю до Кракова, де затримаюся кілька днів, а звідти поїду на кілька днів до Відня, де збираюся з жовтня провести кілька місяців для завершення моєї праці в галузі славістики і етнографії і, якщо пощастить, здобути ступінь доктора.

З щирою повагою Ваш покірний слуга

Іван Франко.

199. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, 21 вересня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Тільки вчора вернувся я з дороги на захід. Сьогодні пишу Вам, посилаючи рівночасно 50 рублів, одержаних з Києва через Б. Коли вийде «Народ» — ще не знаю. Я думаю видати тепер 4 н[оме]ри нараз у двох аркушах, хоч на сплату коштів маю лиш 40 гульд[енів]. В такім разі лишилось би нам ще до кінця року 6 н-рів, котрі можна би видати разом зошитом.

Що робити зо з'їздом? З молодих ніхто ані пальцем ще не кивнув досі, щоби зробити які-небудь приготування, а я не маю часу. Я був би за тим, щоби тепер з поводу холери відложити з'їзд на пізніше і оголосити се в «Народі». Будьте ласкаві, напишіть мені, як коломияни на се дивляться? Я потому і з Відня буду міг приїхати на з'їзд. Сей номер «Народу» містити буде: статтю Левицького, допис Марцинюка про еміграцію (прекрасна!), усю драгомановщину, кінець моєї статті про театр і ще дещо дрібного. Друга коректа буде Вам вислана (може, вже й вислана, я не знаю)— спішіться з відсилкою. Може би, заявити при кінці, що «Народ» яко періодичне видавництво завішується, передплатники за сей рік дістануть ще зошит, доповняючий зо

змістом і титулом, а дальша доля видавництва залежати буде від ухвали з'їзду партійного. Як би-сьте на се згодилися, то законцінуйте таке післясловіє. Чи Ви ладите ще дещо до сього н-ра? Присилайте швидко!

Тут закроюю[ть]ся на нове видавництво, про котре поки що не маю права нічого Вам говорити, а як буде час, то напишу. Вашу заяву о переїзді в Коломию видрукуємо.

Цілую Вас і здоровлю всіх товаришів.

Ваш Ів. Франко.

200. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 22—23 вересня 1892 р.
Львів, 22/9 92

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так довго не писав. Хотілось послати Вам відразу й працю про притчу про однорога, та зайшли такі речі, що праця ся й досі не готова. Притім же я чув від поляків, що Ви на якийсь час виїжджали з Парижа на купелі. Останніх 12 день я також був у дорозі, в Кракові, Відні, Нюрнберзі й Франкфурті, а вернувши, застав Ваш другий лист.

Що робити з «Народом», я й сам не знаю. Тут є намагання, щоб удержати його, та я сумніваюся, щоб се було можливе і щоби се було варто для 180 передплатників. Я тепер кінчу друк н[оме]рів 15—18 (у двох аркушах), та на покриття кошту здужав зібрати ледве 50 гульденів. За Вами за «Вікліфа» стоїть 20 гульд[енів]. Загалом «Народ» має 180 гульденів довгу торічного і около 100 г[ульденів] сьогорічного. Звісно, суми се не такі дуже великі, особливо коли зважити, що Данилович обіцявся повернути те, що було видано на його вибір, т. є. около 270 гульд., в тому числі 70 моїх приватних. Та тепер він заявляє, що грошей так швидко годі від нього надіятися, бо його адвокатська канцелярія, ведена без ладу і енергії, дає йому дуже невеликий дохід (Олесницький в Стрию заробляє, як кажуть, місячно 800—1000, а Данилович ледве 200—300 гульденів), а на будуще діла його, мабуть, ще й погіршаться. Значить, все-таки довг друкарні прийдеться заплатити мені.

Переносити редакцію до Коломиї я б не радив уже для того, що там і коло «Хлібороба» нема кому порядно робити, а П[авлик] сам на ведення обох часописів не

настачить сили. Коли вже держати «Народ», то чи не лучче перемінити його на квартальник з характером більш науковим? Видати квартально книжечку в 10 аркушів — значило би кошт не більший 200—220 гульденів, щорічно чинило би кошт мало що більший над 1000 гульденів, так що при 200 передплатників лишився б дефіцит мало що більший над 200 гульденів. А хто знає, чи часопись, хоч і радикальна по думках, але з характером науковим, поміщаючи бодай в половині речі загального, непартійного змісту, не здобула б їх собі й більше? Я говорив про се з Охримовичем, і він згоджується на мою думку. Впрочім, ся нова часопись не мусила б перепиняти й існування «Народу», коли б партія хотіла його держати. В такім разі я, повернувши з Відня, взяв би се нове видавництво сам на себе[1]. Певна річ, я не закриваю перед собою всеї трудності — держати власними силами таку наукову часопись; знаю, що співробітників буде мало і вартість праць буде невелика, та все-таки мені бажалось би зробити хоч слабий початок. От я й обертаюся до Вас з просьбою: Ви знаєте більше-менше наші сили і наші обставини, то будьте ласкаві сказати свою думку, чи заложення такої наукової часописі (я уявляю собі, що вона головно займалась би історією, особливо новішою, літературою, фольклором і науками соціальними) уважаєте на тепер потрібним (обік «Народу» або й замість нього), чи ведення її в Галичині при наших силах уважаєте можливим і чи в разі її заложення Ви могли би запомагати її своїми працями? Тільки одержавши Вашу відповідь, я буду про сю справу говорити з деякими людьми, від котрих можу надіятися почасти співробітництва (О[стап] Терл[ецький]), а почасти грошової запомоги (Окуневський, Сельський і др.).

Що по упадку «Народу» партія лишиться без свого органу, се так, та вона на се вповні заслужила своєю нерадивістю. По-моєму, далеко важніша річ була б тепер піддержати і запомогти «Хлібороба», котрий здобуває собі, як кажуть, щораз ширшу публіку і, значить, документує свою живучість. До ведення такої часописі П[авли]к дуже добрий, і він взявся до сеї роботи з великим замилуванням. Треба би тільки, щоб українці й надалі підпомагали його, даючи йому на прожиток, а «Хлібороб» і сам удержиться. Я думаю, що П-к для того головно настоює на існуванні «Народу», що українці, мабуть, виплату під-

[1] Далі три рядки закреслено.— *Ред.*

моги для нього зробили залежною від його співробітництва іменно в тій часописі. Коли б се справді так, то з їх боку було б се вузьке доктринерство, а упадок «Народу» був би для П-ка справді фатальним.

З фотографіями і малюнками робіть, як знаєте; мені Ваша пропозиція зовсім подобається. Соколова дістав, — велике Вам за нього спасибі. Прочитав його і почав робити виписки, та скінчу їх, мабуть, аж у Відні і відтам вишлю Вам книгу до Софії. До Відня я думаю їхати в перших днях слід[уючого] місяця і дуже бажав би здибатися ще з Вами, так що готов навіть приспішити трохи свій виїзд зі Львова.

Статути тов[ариства] «Поступ» уже затверджені намісництвом, тепер треба би взятися до роботи, до писання популярних книжечок.

Наш з'їзд радикальний прийдеться, мабуть, задля холери на якийсь час відложити. Через се проволічеться трохи рішення долі «Народу», але я думаю, що втрати великої не буде.

Кінчу сей лист, котрий і так писав два вечори Дуже радуюсь, що Ваше здоров'я поправилось. Та як воно поправилось? Чи тривко, чи тільки моментально? Як стоїть діло з Вашим аневризмом? Чи він був дійсним фактом, чи тільки міфологією, привидом лікарів?

Чи не можна б Вас просити, щоб Ви в Парижі купили для мене деякі книги з тим, щоб гроші за них я звернув Вам у Відні, коли побачимось, або вислав Вам з Відня у Софію? Мені хотілось би мати «Lalitavistara» у виданні Musée Guimet-Cosquin'a «Contes Lorraines» та, мабуть, Maury (?) «Lègendes pieuses» (Ви подавали мені титул сеї книжки, та я тепер не можу його найти). Я не посилаю Вам тепер грошей, бо не знаю, скільки вони будуть коштувати (може, можна добути старі екземпляри). Бажав би мати й англійське видання Джатак, та воно дуже дороге, і не знаю, чи можна його дістати в Парижі.

За «Дон-Жуаном» треба буде пошукати в бібліографії та розпитати тут декого з знавців польської літератури. Я се зроблю за кілька день. Будьте ласкаві дати мені адрес Морфілла, а я вишлю йому все, що найду. «Твардовський» не має, м[а]б[уть], нічого спільного з «Дон-Жуаном».

Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

23/9 92

P. S. Коли будете вертати через Женеву, то будьте ласкаві взяти з собою і лишити для мене у Відні (хоч би в «Січі», якби мене ще не було) ось які книги з Ваших видань:

1 комплект «Громади» (5+2 книжок),
1 екз[емпляр] «Громадський листок»,
1 » «Розмова про хліборобство», 2 випуски,
5 » «Хіба ревуть воли...»,
2 » «Ремесла і фабрики»,
2 » «Життя і здоров'я»
5 » «Историч[еская] Польша»,
6 » «Нові укр[аїнські] пісні»,
6 «Політичні пісні», оба томики.

За сі книги я вишлю Вам гроші з Відня, їх замовлено на Укр[аїні].

Бувайте здорові.

Ваш Ів. Франко.

201. ДО НЕВСТАНОВЛЕНОЇ ОСОБИ

[Львів, кінець вересня — початок жовтня 1892 р.]

Шановний пане!

Загубивши адрес Вашого свояка, котрий познайомився зо мною в Снятині і котрий прислав мені до ужитку дві рукописі, я посилаю одну з них на Ваші руки, щоб Ви були ласкаві при оказії передати її йому, подякувати і просити о присилку інших, котрі він мені обіцяв. Маленький зошитець, котрий ще лишився у мене, я рад би купити і прошу розпитати Вашого свояка, чи властитель хотів би його продати і за яку ціну. Я міг би дати за нього 1—2 гульдени або в разі жадання якусь новішу книжку в тій ціні. Більшої вартості сей зошитець не має. За таку саму ціну міг би я купити й ту рукопись, котру Вам посилаю, і коли б була згода, то прошу відіслати мені її назад, а я гроші вишлю зараз чи на Ваші руки, чи на адрес, який Ви вкажете.

Крім цього інтересу, прошу Вас також занятися пошукуванням за старими книгами і рукописами у Ваших сторонах, особливо у Вижниці. Коли можна, то добре би було присилати їх мені до перегляду, а коли ні, то принаймні будьте ласкаві подати мені титули і зміст старих рукопи-

сів і книжок та адреси їх властителів, а також чи згодили би ся вони продати їх і за яку ціну. За ті пошукування і інформації буду Вам дуже вдячний.

Остаюсь з правдивим поважанням

Ваш Ів. Франко.

P. S. З відповіддю на сей лист будьте ласкаві поспішитися, бо за тиждень я виїжджаю на довший час до Відня, відки подам Вам свою нову адресу.

Ів. Фр.

P. P. S. Розуміється, що евентуальні кошти посилок книжок і рукописів я беру на себе. Звертаю Вашу увагу на те, що у Вижниці має бути якийсь міщанин, що має гарні і цінні рукописи.

202. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 1 жовтня 1892 р.

Дорогий друже!

Посилаю Вам частину з дописі Марцинюка, котру я пропустив; вона сама для себе становить цілість, і то досить інтересну.

Жаль дуже, що я тепер не можу приїхати до Коломиї: о кошти мені не ходить, але абсолютно не маю часу. З одного боку, треба лагодитись до Відня, а з другого боку, в «Кур'єрі» сими днями нема Фрілінга, значиться, треба мені сидіти в редакції. Впрочім, я не знаю, чого б я мав їхати до Коломиї. Моя думка про «Народ» така: коли він не оплачується, а субвенції на нього ніякої не маємо, то покинути видавництво. Коли «Хлібороб» держиться власними силами, то його піддержувати. Я надіюсь, що українці будуть посилати Вам запомогу і за працю при «Хліборобі». Держати Вам на своїх плечах у Коломиї «Народ» і «Хлібороб» я не виджу ніякої можності і для того ще раз настоюю на тім, щоби при кінці сього н[оме]ра написати, що «Народ» яко періодичне видавництво перестає виходити, на закінчення річника вийде ще один зошит, а в слідуючім році інтереси партії заступати буде «Хлібороб», коли тим часом з'їзд членів партії не ухвалить як-небудь інакше. Щось

у такім роді конче треба написати. Я пошуся з думкою розпочати видавництво наукового квартальника для історії, літератури і справ суспільно-політичних. Чекаю, що скаже на се Драгоманов, а коли він буде за тим, то я зараз розпочав би укладання першої книжки. Я міркував би видати в році 4 книжки по 10 аркушів, а коли буде змога, то й побільше. Зараз у першій книжці треба б розпочати друк Дрепера. Часопись не була б нічиїм органом. Що Ви на се?

Статути «Поступу» відкинуло намісництво задля точки о видаванні брошур «політичного» змісту, підсуваючи, що в такім разі мусило б се бути товариство політичне. Що робити тепер?

Цілую Вас і поздоровляю всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 1/10 92

203. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 3 жовтня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Відомість, що стан Вашого здоров'я, хоч сяк-так да поправляється, дуже врадувала мене. Коли б Ваш аневризм справді показався преборимим, то ми всі могли б з тріумфом сказати: ще не вмерла руська мати! Правда, надія обставлена важкими перешкодами, та котрої надії вони не обсідають! Speriamus bene[1], повторю й я Ваші слова, хоч без тої гіркої іронії, яка тремтить у Ваших словах, а з щирим бажанням, щоби д о б р а надія була тільки стежкою до доброго сповнення.

Книжок женевських поштою м е н і ані до Відня, ані до Львова не висилайте, бо боюся, що по старій пам'яті поліція їх сконфіскує. Лучче, якби Ви казали їх прислати с о б і в Париж, а відти привезли до Відня. На сю експедицію, а також на закуплення Cosquin'a я посилаю Вам поки що 10 гульд[енів], решту заплачу у Відні. До Відня я їду в середу або в четвер, так що в усякім разі в п'ятницю, 7, б[іжучого] м[ісяця] «Lalitavistar'u» не купуйте, справді, лучче буде прочитати її у Відні.

[1] Маю тверду надію (*лат.*).— *Ред.*

Дуже мене радує, що Ви згоджуєтесь зо мною на велике значення для рад[икальної] партії «Хлібороба». Щодо «Народу», то я повторяю ще раз, я не противний його видаванню, противно, і сам готов усякими способами, працями й грішми допомагати йому. Я признаю вагу його для інтелігенції галицької й української, та все-таки я не вижу на тепер можності видавати його. Правда, Окуневський в розмові зо мною також рішуче стояв за тим, щоби далі видавати «Народу», а в розмові з Остапом мав навіть обіцюватись дати 300 гульденів в рік підмоги «Народу», але з тою умовою, щоб Остап був редактором «Народу». Остап навідріз відказався, і в розмові зо мною Окуневський звалював усю одвічальність за виходження, resp.[1] упадок «Народу», на мене і заявляв, що тепер мій обов'язок держати його, а про запомогу з свого боку не говорив нічого. Впрочім, я думаю, що запомога ся (він обіцювався дати її не сам, а зібрати від усього свого роду) дуже проблематична, а навіть коли б була реальна, то не вистарчила б на те, щоб удержати «Народ». П[авли]к рішуче заявляє, що візьме «Народ» до Коломиї, та боюсь, що, взявши його туди, він його не зможе вдержати, а ще при ньому і «Хлібороба» погубить. Я писав йому се і ще сьогодні писатиму, а там нехай робить, як знає.

Щодо наукового видання, то я, мабуть, не докладно виразився. Я ані на момент не думав класти його на плечі партії, а іменно бажав би вести його сам від себе. З партії я рефлектую на праці ось яких людей: П[авли]ка (переклад Дрепера і т. і.), О[стапа] Т[ерлецького] (його давня робота, котру він тепер береться переробляти), Колесси (передав мені працю «Шевченко і Міцкевич»), Охримович, Євг[ен] Левицький. Коли Ви згоджуєтесь помагати сьому виданню своїми працями, то я ще тепер, перед від'їздом до Відня, пороблю приготування, щоби перша книжка могла вийти з початком слідуючого року. У Відні ми зможемо при Вашім переїзді детально обговорити план першої книжки.

«Чудацькі думки» друкуються, — досі готових є 11 аркушів, ще буде, може, друге тільки. Аркушів досі не висилав Вам, бо носився з думкою — зладити докладний покажчик імен і головних речей до цілої книжки, та тепер бачу, що се буде доволі трудно, а може, й лишне, і досить буде зробити докладний покажчик змісту.

---

[1] Тобто (*лат.*). — *Ред.*

«Діла» жадані н[оме]ри вишлю Вам завтра, коли збе-руть їх в редакції.

Бувайте здорові!

Ваш Іван Франко.

Львів, д[ня] 3/10 92

P. S. За «Вікліфа» друкар порахував таки 20 гульд[е-нів], бо брошура була видрукувана, мабуть, уся; посилаю Вам оригінальний рахунок з просьбою звернути мені його. Впрочім, з присилкою грошей не потребуєте спішитися. Коли хочете, то можемо їх узяти в рахунок книг.

Ваш Ів. Франко.

204. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *3 жовтня* [*1892 р.*]

Дорогий друже!

Чи Окуневський поступив добре, чи зле, приступаючи до клубу на підставі національній, з застереженням свободи у всяких інших справах — се діло спірне. Я думаю, що добре зробив і нікого тим не скомпромітував, і готов боронити сеї своєї думки. З votum'-ами недовір'я на всякий спосіб нема що квапитись, бо можна стрілити дурницю і нагнати воду на млин тим, котрим би її не треба наганяти. Впрочім, робіть і думайте, як знаєте. Я тільки против одного мушу застерегтися, немовби я намовляв Ок[уневськ]ого або Гаморака до приступування до клубу. Ок. мене питався о раду, і я сказав йому свою думку, кладучи натиск на застереження вільної руки, а з Гамораком я бачився тільки раз на вулиці по замкненні сойму, значить, коли справа зав'язання клубу була вже докопаною. Я ні до чого не намовляв його, а тільки висказав «недоумение», що він не приступив до клубу з застереженням проти «нової ери».

Ваша рішучість узяти «Народ» назад до себе, з одного боку, тішить мене, і я, звісно, буду допомагати Вам при його видаванні чим тільки зможу. Але, з другого боку, я дуже боюсь, щоб Ви швидко не побачили себе серед такої самої кліпи, як були торік о тім часі і не раз перед тим,

і щоби на тім не утерпів «Хлібороб». Прошу Вас тільки не забувати, що я найпізніше в четвер в полудне мушу їхати до Відня, що до того часу «Народ» мусить вийти і перейти цензуру, а що я досі не маю Вашої кінцевої декларації, що і як буде далі з «Народом» Присилайте якнайскорше!

Щодо підмоги з боку Окун., то, по моїй думці, вона і без всього того, що сталося тепер, була дуже проблематична. При тім же не забувайте, що Окун. обіцював підмогу тільки в такім разі, коли «Нар[од]» схоче видавати Остап, котрий, розуміється, і чути не хотів о тім. Чи схоче він дати її Вам, про се я нічого не знаю. В розмові зо мною він настоював конче на тім, щоб «Народ» держати і щоб я його держав, але про жертву з свого боку не згадував нічого. З Сельським про се діло я говорити не берусь. В усякім разі Вам прийдеться приїхати до Львова, щоб забрати книги, запасові н[оме]ри і т. ін., а в такім разі могли б поговорити з ким міркуєте.

2-й піваркуш «Нар.» вже видрукований — містить кінець «Споминів» Др[агоманов]а, мою статтю про театр і статтю Др-ва про «Спробу» Шефле і т.д. В 3-му пів-аркуші піде стаття про Niti socialismo, відозва Кобринської про видавництво жіноче і Ваша декларація — на сім н[оме]р і скінчиться.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

3/10

205. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 7 жовтня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Отсе я вже в Відні. Адрес мій: Wien, I, Wipplingerstrasse, N 26, I Stiege, 4 Stock[1]. Дожидаюсь Вашого приїзду. «Народ» перенесений до Коломиї. З коштами друку «Вікліфа» вийшла справді помилка з боку друкаря — Вам прийдеться заплатити лиш 10 гульд[енів].

Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Відень, 7/10 92

[1] Відень, І, вул. Віплінгер, № 26, І сходи, 4 поверх (*нім.*). — *Ред.*

206. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень, між 7—11 жовтня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Шлю Вам поздоровлення з Відня. Мій адрес: Wien, 1, Wipplingerstrasse, № 26, 1 Stiege, 4 Stock.

Д-р Ціпсер просить д-ра Даниловича, щоб в разі, коли лучиться потреба до найв[ищого] трибуналу, слав клієнтів на адрес: Dr. Moritz Zweibrük, Hof-und Gerichts-advokat, Wien, 1, Kohlmarkt, № 5[1]. Має се бути добрий адвокат і щирий приятель робітницько-соціалістичного руху. Він обняв би, коли б Ви схотіли, і ведення справи Вашої сестри в трибуналі.

Здоровлю Вас усіх сердечно.

Ваш Ів. Франко.

207. ДО О. Ф. ФРАНКО

Відень, 11 жовтня [1892р.]

Дорога Оля!

Тільки що одержав твій лист з посилкою. Щиро дякую за сповнення просьби і спішусь з новою. Я сьогодні записався вже на університет. Заплатив 18 г[ульденів] 65 кр[ейцерів]. Декан прийняв мене дуже ласкаво і казав зараз предкладати письменну роботу, а також усе, що було друковано з моїх наукових праць, запевнюючи, що все буде швидко зроблене. Значить, жду тільки на приїзд Ягича, а тим часом кінчу роботу про буддійську легенду і, може, предложу її по-німецьки, а «Ів. Вишенського» по-руськи так, як є. Се ощадило би мені зо два місяці часу. Покидати лекції і сидіти дома мені нема ніякої цілі; я ж записуюсь на університет не для самого докторського титулу, а також для того, щоби справді щось скористати в науці і познайомитися з ученими людьми, котрих знайомість може мені бути більше придатною, ніж сам титул докторський

---

[1] Доктор Моріц Цвейбрюк, придворний адвокат... *(ніж.).— Ред.*

Я здоров, читаю досить, але ще до праці зовсім не вложився для того, бо не сиджу в своїй хаті.

Посилаю тобі просьбу до дирекції поліції, будь ласкава або вислати, або ще ліпше сама занести її. Мені треба тут свідоцтва моральності за рік 1891 до сент[ября] 1892. Жадають на університеті, хоч, проте, записали.

Цілую кріпко тебе і дітей.

Бувайте здорові!

Твій Ів.

11/10
Wien, I, Wipplingerstrasse, 26, 1 St[iege], 4 St[ok], Thür 29

208. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень, 11—12 жовтня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Лист Ваш дістав. Посилаєте мені рекурс і кажете переводити «головні уступи», а не кажете, для якого вжитку? Для власної сатисфакції не варто, тим більше, що я досить-таки зайнятий, а коли треба для якої-небудь реальної цілі, то я постараюсь.

Сьогодні буду у Адлера і поговорю з ним о справі Вашої сестри.

Від Др[агоман]ова власне нині дістав лист, котрий одним уступом діткнув мене так болюче, що я цілий день ходив мов одурілий. На шпигання він майстер. Ну, та не про се мова, а про те, що з його листа видно, що він ще не швидко думає їхати до Болгарії, а може, й зовсім не поїде, бо болгари не захотіли відновити з ним контракту, а хоч позволяють йому ще на рік лишитися при університеті, то все ж не за давньою пенсією, а з платою «від лекції», по штуці. Можете собі представити, який се удар для нього.

Щодо рахунків з 1890 р. «Народу» Ви помиляєтесь: я не признаю тільки (т. є. не радив би переймати на рахунок партії) 60 г[ульденів], виданих Яросевичем на поїздку до Києва, для того, що з тої поїздки він привіз гроші тільки для Вас особисто, а не для партії. Решти видатків, і то аж 1277 г., не признавати був би нонсенс. Противно, я є за тим, щоби й зецерову надвишку сплатити з партійних фондів, якби які найшлися.

Будьте ласкаві в книжці доходів і видатків, заким зачнете вписувати дальше, звести суми від останнього мого сумування, щоби потому не було замішання.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко

Wien, I, Wipplingerstrasse, 26, 1
St[iege], 4 St[ock], Thür 29

209. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Відень, 11—12 жовтня 1892 р.*]

Шановний добродію!

Дуже жаль, що Вас не так швидко можна надіятися до Відня і що з Вами така історія коїться в Софії. Не треба Вам сього повторяти, як щиро всі ми, Ваші поклонники, радувались Вашому побутові в Софії при практичній науковій роботі і без тих тяжких клопотів, котрі Вам приходилося перебувати в Женеві. А тим часом вийшло щось таке, що аж сумно робиться: якраз у пору, коли Ви найшлись при роботі і симпатичній Вам, і пожиточній для широкого загалу, здоров'я Ваше робить страйк, і Вам, може, прийдеться через те знов відбитися від твердого берега. Я не можу собі подумати, яка се була б страшна і болюща річ і для Вас, і для Вашої сім'ї. Та невже-таки в болгарській міністерській раді не було нікого, хто б витолкував тим панам Ваше положення і ціну Вашої роботи? Я підозріваю, що після звісної російської ноти вони потроху раді би позбутися Вас як одної, хоч, звісно, далеко не головної, з причин неприхильності до них Росії. Се мені видається досить натуральним, хоч, з другого боку, я певнісінький, що, позбуваючися Вас, вони в очах російського уряду нічогісінько не виграють, бо йому не ходить о Вас, а тільки о причину, до чого б причепитися. Не стане Вас, то він причепиться до чогось іншого.

Про наші громадські справи небагато що можу Вам сказати. Щодо Окун[евського], то я думаю, що те, що сталося тепер, добре сталося. Не буде плутанини. Він перед коломийцями рішуче вирікся радикальства, рішуче заявив, що «хоч симпатизує з партією, але до неї не належить» і волить зложити мандат, ніж пофнути своє приступлення

до клубу. Значить, з богом, Парасю, коли тя люди хочуть! Окун. і мені говорив те саме, що, мовляв, Австрія готується до війни з Росією і готова на в с я к і уступки для русинів, і я зараз же сказав йому, що тільки тоді увірю в правду тих слів, коли побачу перший крок Австрії до піднесення економічного добробуту селян. Окуневський з своєю звичайною гарячістю сказав: все буде зроблено, треба тільки, щоб хто сказав, чого іменно треба. Я сказав, що від того є посли, щоб проштудирували не по книгах, а з самого життя, чого треба народові, і додав жартом, що на перший раз варто б побачити, що центр[альне] правит[ельство] дало, напр., мільйон на оснування фонду для викупу землі у дідичів і парцеляції її з довголітньою сплатою і процентовими пільгами між селян. Окун. зразу живо підхопив: добре! будемо над тим застановлятися! — по тому, розсмакувавши, трохи сквасився, а на другий день забув. Тепер, звісно, я виджу, що то все бляга, що Австрія нічогісінько сущного для мужика руського не думає зробити, а тут у Відні дехто прямо говорить, що Австрія і польські пани згори махнули рукою на Галичину, певні, що в разі конфлікту вона пропаща, і стараються тільки як можна більше її експлуатувати.

Що буде з «Народом», я й досі не знаю. Хоч то я тепер повинен би по Тарасовому слову «серце запечатати», та все-таки воно не перестає битися по-галицьки. П[авли]к пише, що доходів ніякісіньких, а кошти є, і що ще досі не зачали нічого складати. Що доходів до кінця року вже майже не буде, се я згори знав і остерігав П-ка. Ну, та Данилович обіцявся дати кошт оставшихся ще 6 н[оме]рів. Але Дан[илович] і сам стоїть досить слабо і має досить видатків на інші речі. Ну, та вже нехай роблять, що знають.

Скажіть, будьте ласкаві, що мені робити з «Притчою об инороѣ», а властиво з її варіантом «притчою о богатих от книг болгарских»? Монографійка про неї у мене майже готова і займе, може, з аркуш друку. Для скінчення чекаю ще на сербський текст, котрий найшов у Белграді московський про[фесор] Сперанський, з котрим я тут пізнався (він бачив Вас у Парижі і дуже інтересується Вашими працями), і обіцяв мені прислати з Москви. Я рад би дати сю працю до «Сборника», а може бути, що рівночасно предложу її Ягичеві яко дисертацію, щоби не мусити переробляти по-німецьки свого «Вишенського», що зайняло б

мені пару місяців часу. А коли давати до «Сборника», то, будьте ласкаві, скажіть мені, на якій мові переписувати її начисто (досі я писав по-російськи) і на чиї руки слати? Я найрадніше вислав би на Ваші руки з просьбою, щоб Ви прочитали мій елаборат, та боюсь забрати Вам пару годин часу, а може, ще й зробити Вам прикрість читанням моєї мазанини.

З квартальником я не спішусь, після Ваших уваг готов навіть зовсім махнути на нього рукою, бо виджу, що далеко куцому до зайця.

Поздоровляю Вас сердечно.

Ваш Ів. Франко.

Wien, I, Wipplingerstrasse, N 26, 1 St[iege], 4 St[ock], Thür 29

210. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО

Відень, 21 жовтня 1892 р.

Wien, I, Wipplingerstrasse, 26,
1 Stiege, 4 Stock, Thür 29

Милостивый государь!

Спасибо Вам, что не забыли о мне при выборе сотрудников своего журнала, и я, конечно, готов участвовать в Вашем издании, насколько на это позволяет мое время и мои занятия, которые, к сожалению, теперь поглощают почти все мое время. Но так как научные работы, об которых Вы меня просите, входят в программу моих занятий, то я надеюсь, что и сотрудничанье в Вашем журнале разницы большой для меня не составит.

Извините меня, однако, что я должен прежде всего поставить некоторые условия, которые хотя логически вытекают из всего того, что мы с Вами обговаривали, однако, может быть, будут несколько шокировать Ваших друзей. Вы говорите, что будете издавать «свой радикальный журнал», значит, направление его будет радикальное. Я прекрасно знаю, что в понимании радикализма мы с Вами несколько расходимся, но я никогда не думаю настаивать на радикализме и при том я не сектант, чтобы душить брата из-за другого понимания слова ὁμοούσιος. Ваша личность ручается мне, что журнал будет держать себя честно,

искренне и откровенно во всех спорных вопросах, что будет относиться с уважением к противникам nota bene, к противникам, воюющим также честно и откровенно за свои убеждения. Это для меня главное. Во-вторых, из разговоров с Вами, что в общечеловеческих, научных вопросах Вы будете держаться прогрессивного направления, не будете отстаивать мнений, отброшенных и опроверженных современной наукой, что, конечно, могло бы только компрометировать Ваше издание в глазах людей серьезных. Все это предварительные замечания, о которых я предполагаю, что они у В а с разумеются сами собой.

Но вот мое специальное условие, п[р]одиктованное моим специальным положением в галицкой литературе. Вы знаете, что я, хотя отношусь с одинаковым уважением и одинаковой любовью ко всем славянским языкам, а особенно к русскому, все-таки не перестаю считать себя писателем малорусским. Вы знаете далее, как легко на галицкой почве попасть в фальшивое положение, как легко у нас люди, которые сами всякую минуту готовы изменить свои убеждения и ждут только на покупателя, умеют закинуть другому отступничество, предательство и т. п. Во избежание этого, а также и для того, чтобы дать Вам возможность практически заявить, что Вы, считая себя русским, тем самым не отрицаете существования малорусского языка (или, коли хотите, наречия), не отрицаете возможности существования литературы малорусской (отрицание такое было бы ведь абсурдом), я принужден поставить третье у с л о в и е sine qua non[1] моего сотрудничества в Вашем журнале, а именно, чтобы Вы согласились принципиально печатать, хотя небольшие, произведения на малорусском языке фонетическим правописанием. Пусть это для начала будут только стихи, но важно именно самое начало, самый принцип. Я с своей стороны в этом отношении готов предложить Вам свои услуги.

Ежели Вы согласитесь на это условие, то я в непродолжительном времени могу прислать Вам статью п[од] з[аглавием] «Повесть о Варлааме и Иоасафе и ее литературная история». Я надеюсь, что статья будет интересна для галицких читателей и по сюжету, и по методу работы. Жду Вашего ответа и определения времени, к которому должен прислать рукопись. Замечу, что статья у меня готова, но

[1] Тут — необхідна умова *(лат.)*.— *Ред.*

на немецком языке, и мне нужно будет перевести ее на русский язык.

Жму Вашу руку,
покорнейший слуга
Иван Франко.

Вена, 21/X 1892

211. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень, 25 жовтня 1892 р.*]

Дорога Олічка!

Спасибі тобі, що не прогнівалась за коректу. Вона, впрочім, не така придирчива, як тобі здається, бо правопись в моїм передруку трохи відмінна, ніж в «Народі», — Россія усюди писана *сс*. Ну, та все-таки нехай уже лишається як є, хоч воно трохи й сорокате буде. Годаку тепер ще грошей не давай. Я, від'їжджаючи, дав йому 100 г[ульденів]. «Чудацькі думки» коштувати будуть, певно, зо 120 г., то якби Год[ак] конечно домагався, можна буде десь в половині слід[уючого] місяця дати йому 50 г , але лучче би, якби заждав до часу, коли буде друкуватися нова газета. Тоді будемо платити за нову газету, а попри неї помаленьку сплачувати й наш довг, щоб не було затяжко. Звісно, про се ти йому не говори, а тільки проси, щоби кінчив друк книжечки. Статей, котрі там ще в «Народі» позачеркував Павлик для передрукування, не треба друкувати, бо й так книжка буде завелика. «Киевской старины» не получив. Будь ласкава не посилати мені її, тут, мабуть, є в семінарії, а впрочім, я тепер маю мало часу читати.

Будь ласкава взяти у Висл[оуха] більше грошей і купити собі і дітям бутики, і шубки, і що треба. Як станеш на се жаліти, то погода тебе не пожаліє, і тоді більше стратиш. Я не знаю, чи Висл[оух] схоче за сей місяць дати 50 г., та надіюсь, що дасть. Я тепер слатиму статті щодня, коби лиш правильно друкували. В усякім разі візьми від нього по можності всі гроші за місяць, посправляй дітям і собі що треба і обчислися, кілько тобі треба на життя. Мені поки що не посилай нічого, а як буде мені конче треба, то я напишу, то можна буде взяти з книжечки щад[ної].

Листів Кулішевих П[авлик] мені ніколи не давав, то я й не знаю, де вони є.

Скрипт Пчілок давай до друку. З переривами у них таке баламутство, що нічого на те вважати. Як там на скрипті написано, то зецер так і зробить. Давай друкувати! А ось що Богдан попався, се дуже, дуже прикро. Так уже видно йому не судилося скінчити той університет. У мене також катар — се тепер видно пора така. Я сиджу за своєю роботою і хочу якнайшвидше скінчити, щоб узятися за граматику Др[агоман]ову пишу сьогодні. За машиною і літерами, котрі вже вислані до Льв[ова], приїде чоловік аж по першім. З Варшави кажуть приготовити якісь мішечки для переносу через границю, та я не маю виображення, які се мають бути мішечки. Мабуть, найліпше буде почекати з ними аж до приїзду Пав. Як він скаже, так треба й зробити. Я надіюсь, що ти з Год[аком] сама управишся і що мені приїжджати нізачим, тим більше, що тут тепер показується холера, то готові у Львові завести карантин, абощо.

Прошу тебе, уважай на своє здоров'я і не жалуй собі нічого ані в їді, ані в одежі.

Добре би було, якби моя дра...

212. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 25 жовтня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Не знаю, чи Ви ще в Парижі, то пишу коротко. Від Вашої сестри передано мені звістку, що в Дерпті арештований наш товариш Богд[ан] Кіст[яківський] разом з польськими соціал-демократами. Кофушка Будилович зараз заявив себе! В Києві з того поводу арештований Е. С. (Тучапський), автор статті «Шевченкові ідеали і укр[аїнська] дійсність». Сестра Ваша пише: «Ми теж трохи скомпрометовані, але поки що не грозить нічого». Вона звертає Вашу увагу на те, що тепер пробуває за границею жінка писателя Воронцова (В. В.), котрої брат Петр Петрович Габерман також пробува за границею. Отже, їм просять також передати сю звістку (не знаю, чи докладно передав Вам остатній passus[1], бо в копії листа, що мені прислала жінка, тут якась путаниця).

Кланяюсь Вам низенько.

Ваш Ів. Франко.

Wien I, Wipplingerstrasse, 26, I St[iege], 4 St[ock], Thür 29
25/X 92

[1] Уступ *(лат.).— Ред.*

213. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень*], *25 жовтня 1892р.*

Дорогий друже!

Листів Куліша Ви мені не давали. Шукайте у себе. А може, є в тім пакеті, що Ви колись-то лишили у нас. Він, мабуть, так і лежить на шафі тій, що коло софи. Коли вони там, то напишіть жінці, може, вона винайде його і вишле Вам. Тутешня робітницька партія згоджується заплатити за оборону Вашої сестри і д-р Цвейбрюк просить Вас прислати йому повномочіе на ім'я: Dr. Moritz Zweibrück, Hof-und Gerichtsadvocat, Wien, Kohlmarkt. N 5 (я подав Вам давніше).

Цілую Вас.

Ваш Іван Франко.

25/X 92

214. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень, між 25 і 30 жовтня 1892 р.*]

Дорогий друже!

Д-р Цвейбрюк згоджується обняти оборону Вашої сестри за 25 гульденів. Нині буду говорити о тім з Адлером, а тим часом запитую Вас, чи в разі, коли б вони нічого не могли дати, Ви могли б самі дати що-небудь і скільки іменно. Що би бракувало, можна би, може, тутка доложити. Чи термін уже визначений? Скоро буде Ваша відповідь, зараз сяду до перекладання рекурсу.

«Хлібороба» дістав. Статейку незабаром вишлю. До «Kurjera» дамо статті о еміграції. Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

215. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 30 жовтня [*1892 р.*]

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам рівночасно під бандеролькою пачку вирізок газетних про еміграцію, все, що маю. Статті в «Kurjeri] Lw[owskim]» I—XI (без додатка) мої, я написав ще дві

дальші, та редакція їх чомусь не пускає. Я помістив статтю про еміграцію в тутешній «Arbeiterzeitung», та наразі не маю н[оме]ра, то й не можу Вам її прислати, а як дістану, то зараз вишлю. З моєї статті в «Arbeiterzeitung» цифровий матеріал узяла тутешня антисемітська «Volkszeitung» і переробила по-своєму. Сьогодні приїхали росіяни з Києва і привезли деякі звістки. Кістяк[івський] попався якось погано, його вхопили на самій границі, в хвилі, коли він ускочив уже в заграничний вагон, і витягли звідси. Тучапський просидів 6 тижнів і вийшов на волю. Arbeitgeber прислав П[авли]ку 100 руб. і обіцявся держати й надалі свою умову з «Народом», коли редакція згодиться печатати те, що він пришле, з тим, щоб було конче напечатано. Я думаю, що П-ку нема ніякого резону не приймати тої умови, тим більше, що статей від Arbeitgeber'а приходить не гук. Коли вже стало на тім, щоб «Народові» виходити, то, звісно, не можна цуратися одинокої підмоги, яка для нього показується.

Не знаю, як бути з довгом, що належиться друкарні львівській. З моментом, коли «Народ» перенесено до Коломиї, друкарня весь довг переписала на мене і тепер шле мені упімнення, щоб я платив. А у мене тісно. Заробіток у «Kurj[eri] L w[owskim]» урвався наполовину, а кошти удержання побільшилися вдвоє. П-к вправді заявив, що, переймаючи «Народ» на себе, бере й його довги. Довгів тих буде около 280 гульденів (к слову сказати, будьте ласкаві звернути мені рахунок друкарні, котрий я Вам вислав, бо без нього я не можу дати собі ради і відділити те, що я сам маю платити друкарні, від того, що є довг «Народу»). Добре би було, якби він тепер дав друкарні хоч 50 гульд[енів], а то потому бог його знає, чи буде міг і тільки заплатити. Я про се пишу йому сам.

Про Воронцову і її брата не довідуйтесь, — вони вже в Росії.

Переглянув «Lalitavistara» в «Annales du Musée Guimet» і справді, не стоїть купувати. Чи не можна би там, у Парижі, дістати ще C o s q u i n — «Barlaam et Josaphat», тут у бібліотеці нема, а мені би дуже здалося. Взагалі я просив би Вас зібрати мені кілька каталогів антикварень паризьких, щоб я міг, не трудячи добрих людей, і сам обертатися до них, або ще ліпше, дати їм мій адрес і просити, щоб висилали мені каталоги по літературі, історії, лінгвістиці і фольклору.

Хотів би по скінченні своєї роботи зладити для «Чеського ліду» статейку в доповнення до роботи Тілля про сагу о Пшемиславі, іменно про суху палку, котра чудом зазеленіла. Чи Вам не звісні слов'янські варіанти сеї саги, крім Кулішевого великого грішника? Європейські варіанти зведені у Лібрехта. Чи Ви знаєте що-небудь про нову редакцію «Русского богатства»? Де воно виходить? Мені рекомендують писати туди.

Даруйте, що труджу Вас своїми питаннями, та я в усякім разі лишаю Вам свободу не відповідати на них.

Кланяюсь Вам низенько.

Ваш Іван Франко.

Відень, 30/10
I, Wipplingerstrasse, 26, 1 St[iege], 4 St[ock], 29 Thür

216. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень*], *30 жовтня 1892 р.*

Дорогий друже!

Приїхав ту Хмельницький і привіз для Вас 100 руб., котрі Вам і вишле, певне, з Праги.

Друкарня упоминається мене о гроші. Мадам Манецька хотіла підвести мене, щоб я підписав вексель на весь довг, та я сього не хотів зробити, і для того вони тепер неспокійні і натискають на мене. За «Народом» там ще около 200 гульденів (докладний рахунок буду міг Вам подати, як дістану друкарський рахунок від Др[агоман]ова, що я післав йому зі Львова). Чи не могли б Ви тепер з тих грошей, що дістали, сплатити дещо друкарні? Я дуже Вас прошу, коли тільки можете, зробити се, бо у нас, як знаєте, дуже тепер тісно. Мій заробок в «Kurje[ri]», мабуть, швидко зовсім урветься, деінде заробити мені тепер дуже тяжко, сли хочу вчитися,— значить, приходиться бідувати так, як ми бідували колись за часів університетських. Коли зачну іноді думати, яка властиво будущина жде мене, то так і хочеться кинутись з четвертого поверху на вулицю і відразу скінчити все. А головно, що при таких думках і робота з рук паде.

Ковал[евський] предлагає й надалі запомагати «Народ», т. є. Вас по-давньому, з тою умовою, щоб Ви згодились

печатати його статті, котрі він надішле. Я думаю, що на се можете преспокійно згодитися.

«Народу» коломийського я ще не бачив, казала мені пані Морачевська, що Ви там виступили з закидами між іншим і против моєї жінки, чому не закладає жіночої гімназії. Пора б Вам дати спокій тій жіночій справі, в котрій ми з Вами аж надто довго вже грали ролю, означену в польській приповідці: Gadał dziad do obrazu, a obraz do niego ani razu[1]. Дайте знати в слідуючім «Народі», що вийшли осібною книжкою «Чудацькі думки», переглянені і доповнені автором, і коштують 50 кр[ейцерів]. Книжка обняла майже 10 аркушів друку і, не хотячи збільшати об'єму і кошту (і так приходиться до того, що лишалося з грошей, присланих на додаток, доложити з 50 гульд[енів] своїх), я не передруковував прочих статей. Їх можна буде потому пустити в осібній книжечці, коли того буде конче треба.

Цілую Вас і всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко.

30/10 92

217. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

Відень, 1 листопада 1892 р.

Дорогий друже!

Запросини твої радо приймаю, та не знаю оце, що би я міг тобі прислати, крім дрібної белетристики, сли вона у мене трафиться. Поки що посилаю дві віршовані «східні повісті»; таких повісток мені при моїх студіях трафиться, певно, не одну найти по дорозі, та тут головне діло найти форму, досить прозору і куцу, щоби вони робили ефект. Надіюсь, що читателям «Зорі» сі дві сподобаються.

З праць наукових у мене є готова хіба одна — «Нарис літературної історії повісті про Варлаама і Йоасафа» — на півтора до двох аркушів об'єму. Коли б ти хотів її друкувати, то, будь ласкав, звісти мене зараз, а я швидко приготовлю її (вона написана по-німецьки для Ягича). Я радо дав би для «Зорі» й свою роботу про Лукіяна Кобилицю

[1] Звертався дід до образу, а образ до нього жодного разу *(польськ.).— Ред.*

(також давно готова), якби редакція згодилась заплатити мені по 20 г[ульденів] за аркуш друку («Киевская старина», для котрої я зладив сю роботу, платить по 25 рублів) і прислати мені ще сього місяця хоч 20 гульд. задатку, бо я тепер в дуже тіснім положенні і мушу надуживати різного кредиту. Роботу саму я би швидко міг вислати, хоч також мусив би переробити (вона писана по-російськи), а займе вона около 3 аркушів друку. Будь ласкав порозумітися з адміністрацією і написати мені, на чім стало діло. З грошей, котрі би я заробив в «Зорі», принаймні половина в усякім разі, лишиться в товаристві Шевч[енка] на уплату мого довгу в друкарні. Але тепер було б мені дуже пожаданим дістати хоч що-небудь на життя у Відні і присилку задатку буду вважати за доказ довір'я, за котрий буду вдячний.

Цілую тя.

Твій Ів. Франко.

Відень, 1/XI 92
I, Wipplingerstrasse, N 26, 1 Stiege, 4 Stock, 29 Thür

218. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень, початок листопада 1892р.*]

Дорога Оля!

«Киевской старины» я не дістав. Чи її завернули до тебе, чи вона пропала? Виписки дістав і дякую. Коректуру зараз зробив, вислав, доробивши детальний зміст, з котрого ти вже, певно, зробила коректуру сама. Мені її не треба присилати.

Була у мене m-me Морачевска (Зося) і Хмельницький з панною Галецькою. Хм[ельницький] привіз для П[авли]ка 100 рублів, та я просив його не висилати їх поки що П-ку, а запитати його, чи не хотів би він хоч якусь часть з тих грошей уплатити друкарні. Думаю, що тепер, коли він уже дістав 100 г[ульденів] з Росії, а надто 50 г. від Мійського (про що писав мені), може спокійно хоч 100 г. дати друкарні. Я написав йому про се (ти не пиши) і також написав Др[агоманов]у. Друкарня прислала мені рахунок, по котрому виходить, що за «Народом» є ще зо 200 г. довгу. Я, звісно, не думаю його платити зі своєї кишені Як рішиться П-к, донесу тобі, а поки що ти вспокой Годака, що грошей часть він швидко дістане. При тій спосібності

представ йому, що з «Чудацькими думками» вийшла якась путаниця. Він обіцявся друкувати аркуш (32 стор.) з папером (500 екз[емплярів]) по 15 гульд. Книжечка обіймає $9^1/_2$ аркушів, значить, 142 г., окладка 5 або й то ні, значить, несповна 150, а він порахував мені 168. Будь ласкава представити йому, що се н е г а р н о.

Хмельн[ицький] переказує в[ід] імені Ковал[евського], щоб ті гроші, що є у нас на перевозку книжок до Росії (50 г. чи кілько?), ти зараз же переслала на руки Яросевича до Кракова, котрий має їх вислати Невестюкові. Таким способом позбудемося всіх чужих грошей зі свого рахунку і зі свого сумління.

«Народу» коломийського мені не прислано. Чую, що в нім П-к причепився і до тебе, чому не закладаєш жіночої гімназії. Се забавно! Говорять мені бувші твої, а нині мої гості, що ти дуже зле виглядаєш. Напиши мені, як там живете, чи маєш хоч уночі спокій і чи хоч трохи поправляєшся? Я здоров.

Хотів би я просити тебе ще о одну книжку, що є у мене, та боюся, що вийде те саме, що було колись з гебрейським словарем, замісто котрого ти прислала мені раз французький, а раз якусь брошурку. Ну, та все-таки зважуся написати тобі: книжка, котрої мені треба, н е о п р а в л е н а, н о в а (з 1892 року) і стоїть, мабуть, в тій новій шафі, в котрій Петрусько збив скло. Окладка сіра, а на окладці титул: «Archiv für slavische Philoloqie, Supplementband». А далі є титул інший (докладно його не тямлю) і автор книжки P a s t r n e k. Дуже би-м був тобі вдячний, як би-сь мені тоту книжку прислала під бандеролею (коли її нема в тій шафі збитій, то є в тій, що в спальні). Тільки прошу тебе, в шафах не перевертай, а зразу поглянь добре і переконайся, чи справді се тота книжка, а не шли перше-ліпше, що тобі під руки попадеться. А не зможеш найти, то ліпше не шли, я якось обійдуся, а потому приїду на свята, то сам собі візьму.

Цілую тебе і дітей щиро.

Твій Іван.

P. S. Що з Вислоухом? Зведи з ним рахунок: кілько є моїх статей за сей місяць і напиши мені, кілько він тобі дав грошей. Мені поки що не шли нічого, а вважай, щоб тобі нічого не бракувало і щоб здоровлєм поправлялася. Вари собі часто зупу з червоного вина, їж м'ясо, пий пиво і спи, кілько зможеш.

219. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА

Відень, 7 грудня 1892 р.

Wielce szanowny Panie!

Pisząc przed kilkoma tygodniami do p. Popławskiego, redaktora «Głosu», dodałem do listu także maleńki dodatek do swej pracy «Węgierska bajka» Potockiego i «psia krew» — parę szczegółów wyjętych z pracy Benfeja o Hermesie, której we Lwowie nie mogłem dostać. Ponieważ od p. Popł[awskiego] dotychczas nie otrzymałem żadnej odpowiedzi, dlatego nie wiem, czy spełnił on moją prośbę i czy dołączył Szanownemu Panu ową kartkę, którą należało wkleić gdzieś przy końcu mej rozprawy jako osobne a capite, czy, jeżeli to było za późno, dodać przy końcu numeru jako dopisek.

Przy tej sposobności daruje Szanowny Pan, że się zwrócę do niego jeszcze z jedną prośbą. Prosiłem o to samo również p. Popł(awskiego), lecz nie otrzymawszy od niego żadnej odpowiedzi, a nie mając w Warszawie nikogo znajomego, ośmielam się trudzić Szanownego Pana. Rzecz się ma tak. Siedząc we Wiedniu i ucząc się po trosze slawistyki, wieczorami napisałem powieść. Tłem jej są niedawne wypadki galicyjskie, mianowicie skandaliczny fakt handlu dziewczętami do zagranicznych domów rozpusty i odbyty przed kilkoma laty rownież skandaliczny proces Weissowej, która pod firmą pensjonaty utrzymywała dom rozpusty dla złotej młodzieży cywilnej i wojskowej. Wszystkie te skandaliczne rzeczy jednak osłonięte są pewną mgłą; dramat przeniesiony z gruntu społecznego na psychologiczny, tak że moim zdaniem cenzura nie będzie robić trudności. Oczywiście, że jako dobry ojciec chciałbym to swoje dziecię dobrze sprzedać, tymbardziej że porzuciwszy pracę w «Kurierze» L w[owskim] i przygotowując się do doktoratu, potrebuję drobnych zarówno na utrzymanie swoje we Wiedniu, jako też i na utrzymanie żony i dzieci we Lwowie.

Prośba moja streszczałaby się w tym; czy nie mógłby Szanowny Pan pomówić z redaktorami dzienników, m(oże) b(yć) miesięczników, którzyby chcieli reflektować na moją powieść. Rzecz obejmuje około 12 arkuszy (144 str. mego zbitego pisma większe 8^{ki}). Ułożenie warunków publikacji, honorarium i tp. pozostawiam Szanownemu Panu, gdyż nie znam terenu warszawskiego, żądałbym jedynie nieco znaczniejszej zaliczki (30—50 %) po otrzymaniu przez odnośną,

redakcję całego rękopisu i po jego przeczytaniu; właśnie wyżej wspomniane stosunki moje zmuszają mię do takiego postawienia kwestii.

W tych dniach wyjeżdżam na ferie świąteczne do Lwowa, gdzie mam nadzieję przygotować także cokolwiek dla następnego numeru «Wisły».

Spodziewam się, że Szanowny Pan nie weźmie mi za złe mej prośby i zaszczyci mię rychłą odpowiedzią (adres we Lwowie po dawnemu), pozostaję z głębokim szacunkiem

Iwan Franko.

Wiedeń, 7/XII 92

Вельмишановний пане!

Написавши кілька тижнів тому листа до пана Поплавського, редактора «Głosu», я вклав у конверт також невеличкий додаток до моєї праці «Угорська казка» Потоцького і «пся крев»—кілька подробиць, взятих з праці Бенфея про Гермеса, яку я у Львові не міг дістати. Оскільки від п. Попл[авського] відповіді я й досі не одержав, то не знаю, чи виконав він моє прохання і чи передав Вам цю мою сторінку, яку треба було б вклеїти десь у кінці моєї розвідки як окремий підрозділ або, якщо вже надто пізно, подати її наприкінці номера як додаток.

При цій нагоді, прошу мене пробачити, я звертаюся до Вас іще з одним проханням.Я просив про те саме і п. Попл[авського], але не отримавши від нього жодної відповіді і не маючи у Варшаві знайомих, я насмілююся потурбувати Вас. Справа ось яка.

Перебуваючи у Відні і займаючись трохи славістикою, вечорами я написав повість. Тло її — недавні події в Галичині, а саме— скандальний факт продажу дівчат до закордонних публічних домів і отой також скандальний процес, який відбувся кілька років тому над п. Вайс, що під вивіскою пансіонату тримала публічний дім для золотої молоді — цивільної та військової.

Усі ці скандальні речі у повісті прикриті ніби туманом; драма перенесена з суспільного грунту у план психологічний, так що, на мою думку, цензура не буде чинити перешкод. Я, звичайно, як добрий батько хотів би це моє дітище добре влаштувати, тим більше, що, залишивши роботу в «Kurjer'i Lw[owskim]» і готуючись до захисту на ступінь доктора, потребую грошенят як для свого перебування у Відні, так і для утримання дружини і дітей у Львові.

Моє прохання полягає ось у чому: чи не могли б Ви, шановний пане, поговорити з редакторами газет чи журналів, які могли б зацікавитися моєю повістю. Твір має близько 12 аркушів (144 сторінки густого почерку більші за вісімку).

Угоду про умови публікації, гонорар і т. п. залишаю на Ваш розсуд, оскільки я не знайомий з місцевими варшавськими умовами. Я хотів би лише отримати дещо більший аванс (30—50 %) після того, як у якійсь редакції приймуть мій рукопис і прочитають його; моя ситуація, про яку я згадував вище, змушує мене до такої постановки справи.

Цими днями я від'їжджаю на святкові канікули до Львова, де сподіваюся підготувати також що-небудь для наступного номера «Wisły».

Сподіваюся, що Ви, шановний пане, вибачите мене за моє прохання і зробите мені честь швидкою відповіддю (адреса львівська та сама).

З глибокою повагою

Іван Франко.

Відень, 7.XII 92

220. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 20 грудня 1892 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що тільки тепер пишу Вам. Лист Ваш дійшов до мене уже у Львові, куди я отсе вже тиждень тому приїхав на святочні ферії і, розуміється, запрягся знов на місяць у журналістичне ярмо, т[о] зн[ачить] пишу в «Kurjer-i» про новий культуркампф, що намісник і його клеврети починають з русинами.

Чому Ви не пишете трохи докладніше, як Вам їхалось, як перебули карантин, що застали дома? П[авли]к, котрий був тут якраз того дня, коли прийшов Ваш лист, і котрому я дав той лист прочитати, почав уже догадуватися з нього, що Ви серйозно нездорові. Признаюсь, я тупий з того боку і таких речей боюсь догадуватися.

Даруйте, що пригадаю Вам мою «Притчу о багатих»: чи Ви про неї говорили кому в Белграді? Скінчивши свій роман, я ще трохи пошукав у Відні за дальшими матеріалами до своєї дисертації (Ягич заявив, що прийме мій реферат на дисертацію, тільки треба дещицю переробити і подоповнювати) і найшов: 1) Гоммеля: «Die älteste arabische Version», про котру Ви згадували, 2) «Die älteste syrische Version» якогось Weisslovits'a (книгу виписав, бо в Відні ніде її нема), 3) Марра грузинську рецензію і 4) рукописну румунську рецензію, перекладену з італьянського. Бракує ще тільки відкритої Ольденбургом перської рецензії, та в усякім разі й тепер уже реферат про теперішній стан дослідів над Варлаамом я можу написати повний. А з самою «Притчою о багатих» виходить чисте нещастя: в останніх днях найшов її інтересний варіант — у Китаї! Що прикажете робити? Китай — і східно-полуднева Слов'янщина, а посередніх огнив дасть біг! Правда, китайський ва-

ріант записаний з уст китайця, живучого в Європі в наших часах, і все-таки записаний як річ, що живе в устах китайського люду!

Статтю в «Вестн[ике] Евр[опы]» я читав. Звісно, стаття гарна. Простота і ясність викладу, а при тім густота фактів такі, що я усумнився в своїх спосібностях написати аналогічну статтю для англ[ійського] журналу, про що Ви говорили. Ні, далеко мені до того, щоб бути публіцистом на ширшу міру. Нема в мене того живого почуття зв'язку між фактами, котре я так подивляю у Вас (і не я сам, а й такі Ваші противники, як, напр., Вислоух) і котре іноді проривається й у Павлика.

На мене тепер найшла манія белетристична. Скінчивши свій роман іще в Відні, я переробив тепер по-своєму одну індійську легенду (із «Маркандеї-пурани», текст і переклад німецький були в ZDDMG, т. XIII) про Гарісчандру і Віссвамітру. Вийшла доволі довга поемка в 1268 віршів. Я старався цю типово індійську штуку перетягти якмога на загальнолюдський грунт, не фальшуючи її основного характеру. В «Пурані» вона — звеличення брахманізму, хоч зміст її показуе брахманця Віссвамітру прямо собакою. От я і вложив ціле оповідання в уста Будди яко полеміку проти попів-брахманів і «святих» аскетів, котрі в погоні за святістю загубили людське серце і людське чуття. Так само прийшлося змінити й кінець легенди. Задумав я сунутися з нею до «Зорі», та не знаю, що з того буде.

На роман свій я зачинаю тратити надію. У Відні читав його один поляк і дуже хвалив, а тут прочитала моя жінка, у котрої в тім пункті дуже вірне чуття, і значно охолодила мене. Дав тепер рукопись Вислоухові, почую, що він скаже. Та в усякім разі надіюсь, що обоє з жінкою перекладемо його ще тепер на російську мову. Я написав лист до редакції «Вестника Евр[опы]» (ще з Відня) і, коротко виложивши зміст повісті, просив сповістити мене, чи прийняла б її редакція. Відповіді досі не одержав, та все-таки думаю послати туди переклад, як буде готовий, — що буде, те й буде. До німецького перекладу засяду аж опісля; о поміщенні його обіцяв мені постаратись Пернерсторфер.

Про нашу кризу парламентарну не знаю, як Вам і писати. Зверхня історія була така: проговорив князь Шварценберг іменем феодалів чеських, домагаючись чеського права державного, обсадження посади міністра для чех

вмісце пражака, і притім ударив на мадяр, що хочуть завести цивільні шлюби, та погрозив їм Віндішгрецом. На це відповів гр. Тааффе різкими нападами на німецьку лівицю обіцянкою, що пост чеського міністра буде швидко обсаджений, і взагалі так, що німці прямо почали коритися. Кімбург зложив свій портфель, котрого й не мав, а лівиця рішила перейти до опозиції і відмовила міністерству фонду диспозиційного.

Жінка посилає Людмилі Михайлівні фотографію наших двох хлопчиків. Поздоровляємо Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 20/XII 92

221. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

Львів, 27 грудня 1892 р.

Дорогий друже!

Отсе посилаю тобі першу часть мого огляду. Може, не такого ти надіявся, та на інший мене не стати, та й думаю, що сей підходить до речі. З досить у нас оригінального боку і дає дещо нове і інтересне для читачів. В другім листі огляну Галичину і Буковину, і той буде коротший. Та от довгота сього листу робить мені гризоту. Не знаю, як ти з ним даси собі раду, а діло таке, що його конче треба б вперти в один н[оме]р. Впрочім, він і не буде такий страшно довгий, 4 — найбільше 5 сторін[ок] «Зорі». Радь, брате, як знаєш, хоч урізуй, хоч мені, звісно, бажалось би, щоб можливо було помістити все без урізування. Другий лист вишлю за кілька день. Напиши мені, яка випаде твоя резолюція щодо моїх робіт, висланих на твої руки, т. є. щодо віршів і сього листа.

Цілую тебе і кланяюсь твоїй в[исоко]п[оважаній] пані добродійці.

Твій Ів. Франко.

Львів, 27/XII 92

222. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 2 січня 1893 р.

Дорогий друже!

Що се таке з Вами сталося, і зрозуміти не можу. Поперед усього позвольте сказати Вам під словом честі, що у нас між мною і жінкою ніколи ані мови, ані думки не було о тім немовбито Ви хотіли відсторонити мене від «Народу». Думка така була б і абсурдна і несправедлива, і для того я не можу припустити, щоби моя жінка сказала що-небудь подібного, і радше готов припустити, що або Ви не так зрозуміли її, або вона позволила собі зажартувати. Вона ж так само добре, як і я, знає відносини «Народу». Ще день перед її поїздкою до Коломиї між нами власне була мова о тім, що треба б мені написати для «Народу» статтю про теперішню ситуацію, і я признав, що справді треба би, та у мене поки що часу дуже мало. Правда, жінка жалувалася мені на Ваш лист, писаний під час мого побуту у Відні, і давала мені навіть читати той лист, та [текст?] його був якраз противний тому, що вона ді тепер Вам закинула — виходило таке, що Ви закидали їй, буцімто вона відірвала мене від «Народу» і засадила за непотрібну роботу у Відні.

Сказати по правді, в цілій тій перестрілці Вашій з моєю жінкою моя роль дуже неінтересна. Раз, я виходжу як бездушна кукла, котру кидають і попихають то сюди, то туди, а тепер Ви обертаєтесь до мене, не знаю вже чи як до судії, чи як до обжалуваного. А по-моєму, всі три оті ролі для мене в сій справі зовсім не підходять. Я думаю, що коли Ви викликали всю отсю саламаху своїм листом до моєї жінки, то тепер і сьорбайте її. А апелюючи до мене, Ви ставите мене в дуже прикрій ситуації, бо або (по-Вашому) мусив би я завдати брехню жінці, не знаючи докладно,

що вона сказала, або также насліпо признати їй правду і тим самим зробити кривду Вам — моєму найліпшому приятелеві. І одно, й друге для мене неможливе, бо знаєте, пречінь, як люди кажуть: гріх того бити, з ким треба жити. Я дуже жалую, сли моя жінка свідомо або несвідомо образила Вас, хоч, знаючи її почуття справедливості, я не можу припустити, щоб вона мала намір образити Вас. Значить, доходіть собі з нею правди самі. Принципіально ж я вивів би з усієї сеї афери тільки одно: що роль ментора фамілійного, в котру Ви трохи необдумано себе поставили, пишучи мені і жінці адмоніції в справі, котра в першій лінії є нашою родинною справою, є невдячна і нічого, крім прикростей, не приносить. Звісно, я, знаючи Вашу щирість, не мав і не маю Вам сього за зле, але жінка моя має повну автономію чуття, і думання, і говорення, а також находиться в тім віці, що може сама відповідати за свої слова і вчинки.

Прошу Вас іще раз, не майте мені за зле отих моїх слів, але коли вдумаєтесь в моє положення, то зрозумієте, що інакше годі мені Вам відповісти. Цілую Вас і бажаю Вам веселих свят.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 2/I 93

223. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *14 січня 1893 р.*
14/I 93

Вельмишановний добродію!

Дуже жаль, що Ваш свояк вернув з Відня без нічого. Від'їздячи, я поручив своїй хазяйці, щоби видала пакет тому, хто приїде з Софії і скаже, що пакет є власність der m-me Dragomanowa. Одержавши Ваш лист у Львові, я того ж дня ще раз написав до хазяйки те саме, та бачу, що надармо. Що його тепер робити? Я сими днями їду до Відня і готов зробити все, що скажете.

Лист отсей я розпочав писати перед двома тижнями, та приїзд київської землячки, котра гостила у нас, перервав його скінчення, так що я тільки сьогодні (14/I) кінчу. Про Вашу статтю в «Зорі» я писав Лукичу і одержав від нього звістку, що стаття йому подобалась, та він, маючи виразне поручення, передав її виділові Тов[ариства] ім[ені] Шев-

ченка, котрий і рішив її не друкувати і відіслати Вам назад з мотивами того рішення. Смерть Целевича спізнила висилку, а ще більше лінь секретаря Коцовського, котрий має устилізувати ті мотиви. Лукич обіцяв налягти на те, щоб стаття і мотиви вислані були Вам якнайскорше. Значить, — одержите статтю Ви, сли Коцовський, з котрим я тепер не видаюся, не згодиться віддати її прямо мені.

Що буде з статтею для англійського журналу я ще й сам не знаю. В усякім разі деякий матеріал для неї я візьму з собою до Відня; тут я не міг нічого робити.

Сербської виписки я потребував би якнайшвидше, бо вона ввійде, як знаєте, в мою дисертацію, до котрої я думаю засісти зараз у Відні. Я бажав би до великодніх ферій віддати дисертацію і здати перше ригорозум з філософії. Коли Ви досі не одержали виписки, то будьте ласкаві в своєму листі подати мені адрес Новаковича, а я обернусь до нього сам. Розправи «Die älteste Kirchliche Recension» я ніде не можу знайти. За виписки з G[astona] Paris спасибі — друге видання його книги є у мене. Далеко повніша бібліографія є у Крумбахера «Історія візантійської літератури». Представте собі скандал: у «Всеобщей истории литературы» Корша-Кирпичникова д. Кирп[ичников] навіть не згадав про сей роман, так само, як забуто там про літературу новоперсидську з такими велетнями, як Фірдоусі, Сааді, Гафіз і др.

Сьогодні у мене добрий день; можна сказати, чудо сталося. Комісія, зложена переважно з народовців, признала мені третю премію за драму з народного життя «Украдене щастя». Премія — 200 гульд[енів] — приходить мені тепер дуже впору, бо довги друкарські і книгарські тиснуть, а при тім на два місяці треба буде знов лишитися без заробітку. Я тепер у Львові працював у «Kurj[eri] Lw[owskim]» і заробив около 100 гульд. Кілька моїх нових статей, поміщених у «Kurj. Lw.», посилаю Вам для того, що вони викликали певне невдоволення і в Коломиї (у Павлика), і в Відні (у Левицького). П[авли]к невдоволений тим, що я потроху взяв в оборону попів супроти намісника, а чим невдоволений Левицький, я й сам не знаю. А по-моєму, ми маємо право бути з нього невдоволеними, бо, реферуючи у Відні справу циркуляра намісницького, він не тільки грубими і нецензурними словами вилаяв намісника (се зрештою не гріх), але іменем радикальної партії зсоліда-

ризувався з попами, заговорив о духовній єдності попів з народом, котру б то думає розбити намісник.

До сього листа прилучую лист панночки, написаний перед від'їздом її в Київ. Статті Ваші в «К[иевскую стар]ину]» вислав того ж дня по одержанні. Стаття про упадок нар[одних] пісень прекрасна. Ми ту з жінкою сумнівалися, чи схоче Житецький помістити другу Вашу замітку проти його розглагольствій о думах. А Ваші давні тексти дум друкуються! Страх яка заманчива тема, порушена Житецьким, про генезис, мотиви, техніку, авторів і розширення дум козацьких, та власне робота Житецького показує, як тяжко справитись з сею задачею і як обережливо треба до неї братися. Тут, по-моєму, Потебня вказав вірну дорогу: треба брати одну думу за другою і аналізувати її а тільки при кінці зводити здобутки і доходити до якихсь ширших виводів. У Житецького при всій вірності поодиноких заміток я бачу страшенну безсистемність і ноншалансію в трактуванні речі і неясність остаточних цілей досліду. Особливо жалко мені зробилося, прочитавши його главу о інтермедіях.

Сидячи у Львові, прочитав з половину книжечки Верна «Etudes Bibliques» і почав потроху освоюватись з його теорією.

Чи дістали Ви перший том Наукових записок тов[ариства] ім. Шевченка? Отелився в нім Рильський широкою статтею про економію політичну, та такою тяжкою, претензіональною (хоче, бачте, подати деякі поправки до теорій західноєвропейських економістів, в тому числі й Маркса), що я не знаю, для кого саме вона написана. Я не думав ніколи, що Рильський такий економіст. У статті його зрозумів, властиво, тільки praeliminaria[1] і побачив у них досить гороху з капустою, а про дальші спеціальності не берусь судити. Кандидат на кафедру руської історії у Львові, Грушевський, переповів (закрившися псевдонімом) головну главу із своєї книжки про історію Київської землі, а Коніський «вистежив» деякі деталі про дитячі літа Шевченка. З галичан показав себе один Колесса (студент, радикал) статтею про вплив українських пісень на Залеського. Ось Вам і весь зміст томика.

З романом своїм усе ще не можу дійти до ладу. Вислo-

---

[1] Попередні умови *(лат.)*.— *Ред.*

ух прочитав його в один вечір і виразився, що се найлуччa річ з усіх моїх писань, йому звісних. Згодився друкувати в «Kurj. Lw.», та от ніяк не найду місця для нього в Варшаві, відки головно можна надіятися якогось людяного гонорару. На російське перекласти нам з жінкою не удалось — часу не було. На німецьке перекладе тут одна пані, та де я здужаю його приткнути, святий знає.

Індійську легенду згодився друкувати Лукич у «Зорі», та тільки десь аж в марті або апрілі.

Одержавши премію за драму з нар[одного] життя, я почув охоту після докторату взятися за одну драматичну роботу, на котру у мене здавна велика охота, та хочу отсе порадитися з Вами. Що би Ви сказали на мій план написати драматичну трилогію про Хмельницького? Оскільки я думав про сю справу, виходило б ось що:

Перша драма: Жовті Води. Показати стан суспільності на Україні в 1647 р. — шляхту, міщан, селян, жидів, козацтво; показати, як шляхта сильна, певна свого панування, бутна, міщанство зайняте наживою і спорами релігійними — і ніхто не думає про можливість катастрофи; показати грунт, підготування і вибух тої катастрофи, котра змітає з лиця землі і шляхту, і жидів, і міщанських різновірців.

Друга драма: Берестечко. В рамах образа тої битви, що була важким кризисом в історії козацтва, показати стан і взаємодійство тих сил суспільних, що були тоді на Україні. Про сю драму я ще найменше думав.

Драма третя: Смерть Богдана; тут інтересний аналіз моментів політичних і психологічних.

Яко четверте огниво до сеї трилогії я думав би з часом долучити драму Іван Богун, де показано би кінець того чоловіка, що весь вік був непримиримим ворогом польської шляхти, а під кінець життя стрібував увійти з нею в компроміс на те тільки, щоб швидко переконатися, що зробив велику помилку, і щоб, поправляючи ту помилку, наложити головою.

Чую дуже добре, яка се величезна задача і кільки трудності тут спеціально для драматурга, щоб зробити справді драму, т. є. одно ціле, органічне дійство, а не ряд сцен, заповнених політичними тирадами. Та, з другого боку, чую, що драма така мала б деякий сучасний інтерес і що річ, підхоплена з відповідного боку, дати може доброму драматичному писателеві широке поле до показання своєї сили.

Чи я можу бути таким писателем? Не знаю, та все-таки in magnis tentasse sat est[1]. Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

P. S. Адрес мій у Відні той же, що був уперед: Wien, I, Wipplingerstrasse, 26, 1 Stiege, 4 Stock, Thür 29.

Чи Ви вислали мені Коскена? Коли ні, то будьте ласкаві поспішитись з висилкою.

Вашій пані добродійці обоє з жінкою шлемо низенький поклін, а всій Вашій сім'ї наші хоч спізнені, та щирі бажання новорічні, а Вам поперед усього доброго здоров'я.

Ваш Ів. Франко.

Жадані екземп[ляри] «Споминів», а також том словаря з статтею Арабажина вислано Вам. Чи дістали? «Чудацькі думки» ідуть слабо. В Росію вислано не більше 5—6 примірників. Крім Будил[овича], також Кулішу.

224. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *17 січня 1893 р.*

Дорогий друже!

Посилаю Вам статейку для слід[уючого] н[омера] «Народу». Жаль, що на з'їзді не буду міг бути, бо завтра мушу їхати до Відня. Жінка моя просить Вас не гніватися за її закид щодо підписування наших спільних статей Вашим іменем; вона признала зараз по приїзді, признала неслушність того закиду і супроти гостя возстановила Вашу честь. Гроші передано друкарні (40) і Ейтельбергеру (10) — шлю квити. Остаточний рахунок пришлю з Відня.

225. ДО ЧЕНЕКА ЗІБРТА

[*Відень, 24 січня 1893 р.*]

Вельмишановний пане!

Посилаю на руки шановного пана свою статейку, що є немовби доповненням праці п. Тілле про Пшемислава. Я написав її по-німецьки, і п. Карасек, тепер мій колега

[1] У великих речах досить навіть і випробування (*лат.*).—*Ред.*

по слов'янському семінару, мав її перекласти на чеську мову, але через те, що він тепер дуже зайнятий, посилаю шановному пану мою працю так, як була написана, сподіваючись, що коли буде визнана придатною для вміщення на сторінках «Českého Lidu», знайдеться там в редакції хтось, що схоче її перекласти. Прохаючи шановного пана прочитати мою працю, я просив би заразом повідомити мене, чи і коли вона може бути надрукована. Якщо б мала бути вміщена, я дуже хотів би прочитати коректу (з огляду на імена і цитати), а одночасно просив би прислати мені відповідний номер «Č[eského] L[idu]», а якщо можна, також кілька відбитків. Насмілююся також запитати шановного пана, чи дальше моє співробітництво в «Č. L.» було б бажане в такому напрямі, який виявляє теперішня стаття.

Посилаючи сердечне поздоровлення, підписуюся з глибокою пошаною.

Ваш слуга

Ів. Франко.

Wien, I, Wipplingerstrasse, 26,
1 Stiege, 4 Stock, Thür 29

226. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 28 січня 1893 р.
Відень, 28/I 93

Вельмишановний добродію!

Я вже від тижня у Відні, та ходжу мов прибитий: дома дітей лишив хворих, а й жінці мало бракує, щоб за клопотами та безсонницею не заслабнути. До сього додайте фінансові клопоти, котрих не вменшає ждання на премію, фатальна робота над переробкою, а властиво попсуванням моєї бідної драми, деякі поправки, які прийшлось робити над романом, і ще деякі дрібні журнальні роботи та поповнювання матеріалів про Варлаама — ось Вам і все, що заповнило мій час за сей тиждень. Ну, та якось я з сим справився і тепер засяду до Варлаама, хоч хотілося би ще перед тим зладити замітку до тексту моєї рукописної легенди про «Соломона, иже закопа бесы в одной дельве». Чи Вам не звісні джерела тої легенди? У Веселовського, здається, нема про се нічого. Оскільки тямлю, демон, замкнутий у залізній скрині (Соломоном?), проходить у «Тисячі

і одній ночі». Чи є де її критичне видання з покажчиком? Є й людові оповідання про те, як чорта, смерть і т. ін. запирали в скриню, в дерево, в кість («Wisła»). У моїй легенді чортів викопує і випускає син Соломона — Ірод за порадою найстаршого чорта, одинокого, що лишився був не закопаний.

Браунгольца читав — гарна праця, тільки не для моєї теми, се про три скриночки (Шекспіра «Купець венецький»). До Лукича напишу про Ваші болгарські статті, та у нього чудні погляди, а ще тепер він застрашений тим, що цензура російська загрозила, що заборонить «Зорю» в Росії, коли там будуть напади на рос[ійську] адміністрацію і т. ін., і Лукич перемінився в такого строгого цензора, що з моєї преневинної статті в н[омері] 1 викинув цілу середину (про початки і зріст україно фільства в Харкові і в Києві) і масу деталей попереміняв.

З преміями виділу крайового вийшла невеличка історія. Першу одержала Наталя Кибальчич з Полтави, що підписується «Наталка Полтавка», — вона дебютувала в «Дзвінку» і, мабуть, у «Зорі», — не знаю її ближче. Другу дістав Писанецький, артист драматичний, також з рос[ійської] України. Деякі народовці (Савчак, мабуть, Огоновський і Коцовський) гаряче промовляли проти преміювання моєї драми, та переважили поляки, котрі були за тим, щоб преміювати хоч одну галицьку річ. А тепер показалося, що премійована на другім місці драма Писанецького є перекладом чи переробкою дуже близькою одної з драм пок[ійного] Островського.

Що буде з Вашим листом до киян — не знаю. Панночка не дожидалась його і поїхала. Та, може, буде оказія, то й передамо. Він лишився у Львові.

Про кафедру укр[аїнської] історії у Львові нічого не звісно. Та можливий і ще один скандал, а іменно ось який. Незадовго кінчиться служба Огоновського і йому прийдеться йти на пенсію, а хто буде його наслідником, сього і вгадати тяжко. Одинокий русин, про котрого могла б бути мова, — Стоцький та він своїми останніми роботами достаточно-таки компромітує свій науковий авторитет, і, о кілько можу судити, доки Ягич у Відні, він навіть ординаріусом не буде, N[ota] B[ene][1] коли не проявить себе якими справді науковими працями. Отже ж, при кінці ми-

[1] Май на увазі *(лат.)*.— *Ред.*

нувшого року нікий д. Третяк, поляк, з України родом, автор кількох праць по історії польської літератури (з них одній «Mickiewicz w Kownie i w Wilnie» виказували плагіати), написав брошурку по-руськи про «Вплив Міцкевича на Шевченка» і видрукував її в Кракові pro venia legendi[1] укр. язика і літератури на Краківськім університеті. Ось Вам і кандидат у наслідники Огоновського, котрий звиш 20 літ учив, а нікого нічому не вивчив. А потім русини будуть жалуватися на «гніт» і «удар».

«Записки Тов[ариства] Шевч[енка]» жінка повинна вислати Вам на днях, як також газети, котрих я за зборами до Відня не вспів скомплектувати. Щодо своєї «оборони» попів у «Kurj[eri] Lw[owskim]» я дав невеличке вияснення до «Народу» і надіюсь, що П[авли]к видрукує його. Коли Ви схочете докладно прочитати цілу мою статтю, де я, між іншим, говорю й про глупий протест перемишльських попів, то думаю, що згодитесь зі мною. Замітку Вашу в 1 н-рі «Народу» читав, але мушу в значній часті признати рацію П-ові, котрий каже, що відділ церкви від держави у нас справи церковної не то не полагодить, а противно, ще її погіршить, т[о] зн[ачить] піддасть наше духовенство безоглядно під власть Рима. Коли досі Рим не осмілюється цілковито окатоличити нашої церкви, завести целібат, віддати інституції церковні в руки єзуїтів і т. ін., так се головно тому, що в Відні бачать, що се було б «неполітично». Говорити о якійсь автономії руської церкви, як се говорять народовці, — сьогодні пуста байка, — се Ви найлучче знаєте. А вкінці треба ж pro praeterito[2] признати попівству нашому деякі заслуги, бодай, напр., в порівнянні з сусіднім йому попівством польським: сяк чи так, а грало воно у нас більше як півстоліття роль одинокого представника інтелігенції, сяк чи так робило що-небудь, і я переконаний, що ще й тепер наглий зворот усієї маси попівства до попівської кастовості, до клерикалізму і ультрамонтанства (а до сього поведе целібат) ослабить інтелігентні сили русинів. Отсю думку висказав я в «Kurj.». Звісно, pro futurum[3] можна спорити, чи буде так чи сяк, та я в такий спір не хочу вдаватися. А з боку П-ка видається мені все-таки нетактовним ви-

---

[1] Для дозволу викладати *(лат.)*.— *Ред.*
[2] За минуле *(лат.)*.— *Ред.*
[3] В майбутньому *(лат.)*.— *Ред.*

кликувати із-за того призрак розлому в партії, не трібувавши навіть порозумітися.

Перечитую тепер річники «Romaniа» і роблю з них виписки. Гарний журнал, та яку широчезну перспективу великої, довговікової літературної праці відслонює він! Страшно робиться, коли подумаєш об тім, щоб обгорнути, опанувати хоч один відділ того широкого поля. А як воно манить! Як бажалось би, напр., опанувати хоч би таке поле, як «народні» епопеї, починаючи з «Іліади» чи, коли хочете, з «Іздубара», а кінчаючи хоч би нашими та сербськими юнацькими думами! Яка маса інтересних фактів та уваг про тисячні явища життя культурного та соціального, про творчість і психологію мас та одиниць, про метод і історію критичних поглядів! Та куди нам куцим за такими зайцями гнатися! Я й тепер уже мало що не тяжким гріхом уважаю те, що сиджу в Відні та читаю «Романію» в часі, коли моя бідна жінка мучиться з хворими дітьми і ночі не спить, і вдень увесь час на ногах, а сама виглядає тільки як тінь людини!

Та досить тої меланхолії! У Вас, мабуть, і своєї досить, а надто лист не повинен бути белетристикою; тільки в романі можна давати волю своїм чуттям і турботам. Нетерпеливо дожидаю Коскена; з університетської бібліотеки його визичено, так що я досі не дістав його до рук. Зате від Щербатського дістав статтю Ольденбурга про перську редакцію.

До Новаковича напишу на днях. Віднайшов ще один текст інтересуючого мене варіанта параболи в Перемишлі, та видобути відтам що-небудь усе одно, як вовкові з горла. Цеглинський, до котрого я обернувся, обіцяв вправді, та коли-то се буде!

Отсе заляпав кілько паперу! Пора кінчити. Поздоровляю Вас сердечно і кланяюсь низенько Вашій в[исоко]пов[ажаній] пані добродійці, котру прошу дуже перепросити за неприємність, якої наробив з пакетом. Може б, попросту вислати Вам його по пошті? Жду інструкції.

Ваш Іван Франко.

Wien, I, Wipplingerstrasse, 26,
1 St[iege], 4 St[ock], Thür 29

227. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Відень*], *31 січня 1893 р.*

Дорогий друже!

Будьте ласкаві вислати мою «люту» замітку «Попи і цивілізація» Д[рагоманов]у. Резигную з її друкування[м], щоб не давати публіці не дуже-то будуючого виду нашої обопільної полеміки. Та тільки боюсь, що з таким поступуванням швидко з цілої партії лишитесь Ви самі.

Здоровлю Вас і всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко.

31/I 93

228. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Відень*], *10 лютого 1893 р.*
10/II 93

Wien, I, Wipplingerstr[asse], 26,
I St[iege], 4 St[ock], 29 Thür

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так опізнився з відповіддю на Ваші два листи і що й тепер не відповім на них так докладно, як би того бажалося. Я дуже зайнятий і до того стурбований хворобою дітей, про що пише жінка.

З моєю заміткою в «Народі» вийшло не зовсім добре. Зараз по одержанні Вашого листа я написав був П[авли]кові кореспондентку, в котрій просив його не друкувати моєї замітки, показалося, що вже було запізно. Я не розумію, чому се П-к перед тим не звернувся до мене самого з увагою, що ліпше б не друкувати тої замітки, на котру я зовсім не клав великої ваги і котру був би абсолютно цофнув, якби був знав його немудру примітку, де, говорячи Вашими словами, «набормотано» ні се ні те, а між іншим сказано і про «математичну точність» доказу в «Читальнях», що попи en masse[1] нічого не робили, хоч для тої «математичної точності» треба б було хоч почислити ті парафіальні і «тривіальні» школи, що позаводжені були руськими попами в Галичині, почавши від 1818 до 1868 року.

[1] У повному складі (*франц.*).— *Ред.*

Звісно, я на ніякім клерикалізмі не стою, і, здається, хто як хто, а Ви не повинні о мене о те підозрівати, знаючи мої думки в тім погляді. Теперішній спір між мною і П-ком, по-моєму, зовсім не принципіальний, бо в принципах, в антиклерикалізмі, ми оба вповні годимося, а більше суперечка о тактичну подробицю. Роздувати таку дрібницю до розміру якогось розколу в партії, як се потроху робить П-к, — значить шкодити партії і силоміць творити в ній розкол. Тільки не треба при кожнім трохи відміннім вираженні підозрівати лютість, а то й злу волю або якусь інтригу.

Не знаю, чи Ваші дами дістали вже пакет, котрий я вислав отсе тиждень тому яко «Getragene Kleidungsstücke»[1] вартості 50 г[ульденів]. Боюсь, щоб не наробив тим якого клопоту при цілі, бо я на ділі не знаю, що там у пакеті лежить і що воно варто. Прошу Вас, напишіть мені, як ся справа скінчилася, чи все дійшло благополучно. За посилку я заплатив summa summarum[2] 4 гульдени — з того наполеона, що Ви мені лишили. Я тоді словаря не купив, аж тепер — по повороті зі Львова. Словар коштує 6.50, з наполеона я дістав 9.50, значить, Ви винні мені ще 1 гульдена. Словар вишлю Вам, скоро зажадаєте, тепер трохи його сам переглядав, а думав передати Щербатським, котрий в марті вибирається до Венеції, а відтам думає морем поплисти до Бургаса і загостити до Вас, та коли Вам його швидше треба, то напишіть, а я зараз вишлю. При нагоді прошу дуже прислати мені Коскена — тут в університеті його нема, а з Hofbibliot. хтось визичив, і ніяк не дійду до того, щоб прочитати його статтю про Варлаама.

Коли б там Вам зі Львова прислали 12-й н[оме]р «Зорі» за той рік, то будьте ласкаві відіслати його на адрес моєї жінки; зайшла ідіотична помилка в експедиції, і н-р, призначений для мене, мабуть, вислали Вам перед 2—3 тижнями. Звістіть, чи прийшов і що Ви з ним зробили?

Поздоровляю Вас щиро і кланяюсь в[ельми]п[оважній] добродійці.

Ваш Ів. Франко

---

[1] Поношений одяг *(нім.)*.— *Ред.*

[2] Врешті-решт *(лат.)*.— *Ред.*

229. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Відень*], *19 лютого 1893 р.*

Вельмишановний добродію!

Лист Ваш дістав і здивувався, що Ви й досі не одержали пакета. Мені тоді ворожили на залізниці, що воно буде йти з 14 днів, та я не хотів вірити. Аж воно вже трохи не місяць! Звістіть, будьте ласкаві, чи прийшло, а то я піду і буду рекламувати.

«Народу», № 3, дістав майже рівночасно з Вашим листом. Пощо властиво П[авли]к написав мені переписку, я не знаю; адже він перед тим уже звістив мене був листом, що моя кореспондентка опізнилася і що він не міг викинути моєї замітки. Та я о його «кореспонденцію від ред[акції]» ані полемізувати, ані гніватися не думаю. Я згоджуюсь також з Вами і з П-ком в суді про виступ віденців і, здається, в такім дусі писав Вам уже давніше, та тільки знов не розумію, пощо П-к, крім річевої полеміки, дразнить їх такими речами, як «кореспонденція» Є. Левицкому і відмова друкувати статтю Будзиновського. Заслонюватися тим, що, мовляв, тепер будемо друкувати самі статті про аграрні справи, не випадало, раз, тому, що «Народ» письмо політичне, а не аграрно-економічне, по-друге, тому, що сам П-к про ніяку аграрну справу нічого писати не буде, а по-третє, тому, що фрази сеї ужито тільки на те, щоб зав'язати рот Будз[иновському], котрий тепер говорить: коли П-к із моїх статей друкує тільки те, що відповідає й о г о цілям і й о г о поглядам, а не те, що я вважаю найважнішим, то я ані стрічки більше до «Народу» не напишу. Щодо себе особисто, то я, звісно, писати до «Народу» буду і розколу ніякого в партії робити не думаю, та тільки тепер на якийсь час прошу о звільненні від обов'язку, поки не скінчу своїх екзаменів.

До Тов[ариства] Шевч[енка] я б радив Вам вступити, та тільки без ніяких ультиматумів, принаймні щодо моєї особи. Мене не просять вступати, а хоч би й просили, то я не вступлю після торішнього скандалу. Я торік подавався сам, зложив гроші вкладкові, а тепер не маю охоти повторяти сього експерименту, бо ану ж збори знов не приймуть Коли Вас просять, значить, міркують, що збори Вас приймуть.

Не знаю, про яку війну між коломийцями і Будз. Вам пишуть. Окілько знаю, Будз. сидить у Відні і ні про яку війну не думає. Хотів писати якісь спростування на статтю П-ка про з'їзд мужів довір'я, та я йому відрадив. Про більше нічого я не чув. До коломийців він відноситься з повагою, і я не розумію, чого б йому з ними воюватися. Впрочім, побачусь з ним і розпитаю.

Щербатський Вам щиро кланяється, та приїхати до Вас, мабуть, не вспіє. План своєї подорожі він скоротив тільки до Трієста і Венеції. Адрес його: Wien, VIII. Schlösselgasse 15, Thür 10. Про щось хоче Вам писати Ягич, бо розпитував про Ваш адрес.

Так що мені робити з словником жидівським?

Засилаю Вам і Вашій сім'ї низенький поклін.

Ів. Франко.

19 II 93

P. S. Коскена ще не дістав, та прочитав його худу статейку про В[арлаама] і Йоас[афа] в Hofbibl. А видання саме чудесне!

230. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень*], *20 лютого 1893 р.*
20/II 93

Дорога Оля!

Гроші і лист твій [з] виписками дістав. За гроші велике спасибі! Надіюсь, що вистане їх мені аж доти, доки не дістану з виділу крайового. Чи не добре було б тобі часом при спосібності, якби-сь мала вільну хвилю, около 12 години рано зайти до виділу кр[айового] або вечором до «Бесіди» і спитати Савчака, як стоїть діло з тою премією, та попросити його, щоб прискорили з виплатою грошей. Якби можна, щоб виплатили на твої руки, то було б іще лучче.

Дуже мене занепокоїла відомість про нову слабість наших діточок. Що се таке з ними? Будь ласкава, напиши мені хоч коротенько, але хоч що другий день, як вони маються і як ти даєш собі раду. Я інколи, сидячи тут у сгокійній і теплій бібліотеці, сам собі закидаю, що гріх було так самою лишати тебе з тількими дітьми, та ще й недужими. Та що вже діяти! Почав, то треба скінчити, тим більше, що

Ягич мені дуже прихильний і в товаристві своїх знайомих з великими похвалами відзивається о моїх наукових роботах.

Виписки про Магомета прийшли запізно — в п'ятницю, коли тим часом я вже в середу читав в семінарії свою другу роботу: «Причинки до легенди про Магомета у слов'ян», на підставі одної рукописі, котру я тут найшов у бібліотеці. Праця дуже сподобалася Ягичу, і він, оцінюючи її, навіть назвав мене Herr Doctor[1]. Свою роботу про Варлаама я вже зачав переробляти і надіюсь скінчити за дві неділі, хоч Драгоманов і досі не прислав книжки, котру купив для мне в Парижі і котра мені для неї потрібна. Ну, та про се пишу до нього сьогодні. Якби в хвилі, коли сей лист прийде до тебе, був іще у Львові Байздренко, то будь ласкава, крім «Читалень» і «В поті чола», передати мені через нього також Überweg'a «Geschichte der Philosophie», 3 томи, котрі я дав враз з іншими книжками оправити до Старжецького. Коли ще не принесли, то запитаєш у нього, чи готові. Сли готові, то передаси, коли ж не готові, то я буду просив тебе прислати мені сю книгу, як буде готова, в пакеті, так де за два тижні, то тоді буду міг засісти вчитися.

В сей понеділок, що прийде, маю читати лекцію про Шевченка в тутешнім товаристві польськім «Biblioteka polska». Є се товариство старших людей, туди приходять посли, члени палати панів і всяке високе панство. Я ще там не був, але запросини до відчиту прийняв, побачимо, як-то воно вийде. Біда тільки, що не маю порядного сурдута, мій чорний на рукавах геть потріскав. Ну, та я не з тих, що надто дуже стісняються костюмом.

У неділю маю з Будзиновським бути у Пернерсторфера.

Прошу тебе, пиши мені як можеш частіше, поки діти нездорові, хоч на картці кореспонденційній. Напиши також, яку маєш нову служницю і як розсталася з Ганею. Я здоров, тільки щось спати не можу. Та се чень мине. Тут погода погана. По Дунаю льоди пливуть, та я ще не мав часу піти подивитися.

Цілую тебе і діточок.

Твій Ів.

---

[1] Пане доктор! *(нім.)— Ред.*

Вислав тобі роман у трьох ковертах рек[омендованих]. Як дістанеш, передай Прухніковій і проси, щоб поскорила з перекладом і частками присилала мені, бо я буду мусив переглянути — не з недовір'я до її роботи, але з недовір'я до Гулейчукової копії, котру не мав часу тепер прочитати.

231. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів, друга половина березня 1893 р.]

Дорогий друже!

Шлю Вам закінчення замітки про Кобр[инську] (від ⁄ на третій стор[інці] Вашого скрипту). Сумніваюся дуже, щоб «Зоря» схотіла його помістити, а втім, трібуйте! Коли не помістить, то я стрібую сам написати коротеньку заміточку до «Зорі», а Ви подайте в «Народі». Прочитайте ще раз цілість і особливо погляньте в листі Кобр. на уступ, де вона говорить про свою кокетерію та вицитуйте його — се варто спасти від забуття. Шпильку про молодих мужчин і старших жінок розміркуйте, чи лишати, чи ні. Якби пішла, то мали би-сьмо Кобр. ворогом до смерті, aber die Lacher wären auf unserer Seite[1], а хто знає, чи вся «жіноча справа» Кобр. відразу не взяла б в лоб. Жінка Геньова не була жодна кав'ярка, а «упавше індивідуум» «in optima forma»[2].

Цілую Вас.

Ваш Ів. Фр.

232. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 1 квітня 1893 р.

Дорогий друже!

Посилочку Вашу дістав і відсилаю назад. Лукича письмо не грубе, а зовсім справедливе, і, по-моєму, в такий спосіб не слід було ставитися до «Зорі», як Ви се вчинили, а на § 19 зовсім покликуватися не можна, бо там говориться о простуванні ф а к т і в, коли тут ходить

---

[1] Адже й сміхуни були б на нашому боці *(нім.)*.— *Ред.*
[2] В найкращій формі *(лат.)*.— *Ред.*

о простуванні поглядів Кобринської на нашу програму. Я був би за тим, щоби дати спокій цілій тій справі і не рушити її і в «Народі» (є ж деякі важніші справи), тим більше, що може вийти така історія, що Кобр[инська] з Ваших же писань і з брошури Ганкевича докаже Вам, що правда по її стороні.

В усякім разі, коли б діло ходило о те, чи порушувати сю справу в «Народі», чи ні, будьте ласкаві, прийняти мій голос п р о т и в.

Цілую Вас і всіх товаришів.

Ваш Ів. Франко.

1/IV 93

233. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 21 квітня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Справді, дуже негарно з мого боку, що я так довго не писав до Вас, хоч і прочував, що Вам мусило пригодитися щось недоброго. Та раз попавши в вир львівського життя (не політичного, а сімейно-журналістичного), крутишся, як муха в окропі, і ніколи навіть засісти до кореспонденції. Рано редакція, дома діти кричать і бігають до 10 години ночі, а коли підуть спати, тільки тоді можу засісти до деякої роботи. А тут оп'ять: Вислоух тисне, щоб давати йому рецензії про всякі книжки, котрих я не маю часу й прочитати, а тут трафилася й ще одна річ: найшовся чоловічок, котрий згодився дати наклад на збірку моїх віршів, і мені приходиться на гвалт збирати та перероблювати мої поетичні складання. Збірник уже друкується під старим титулом «З вершин і низин» (перше видання давно вже розпродане), та в об'ємі вчетверо більшім — книжкою в 25—28 листів друку. Я даю туди дещо з друкованого (все те, що було в першій збірці і ще дещо з газет) і головну масу досі не друкованих віршів, в тім числі також виривки із забракованих Вами «Ботокудів», котрих я тепер по довгих літах прочитав і побачив, що вони де в чому мають ще інтерес сучасний, не лише як документ, і рішився друкувати їх, повикидавши все особисте і все те, що вже й зовсім не стоїть друку. Решта вийшла все-таки досить обширна,

більш як 120 куплетів, а викинене я переповідаю прозою. Піде сюди й «Гарісчандра», підуть жидівські оповідання, тюремні сонети і т. ін. Досі готових є 6 аркушів, і я поспішаю, щоби перед моїм від'їздом до Відня злагодити хоч 10 аркушів.

У Відні я скінчив семестр і зробив два колоквіуми. Дисертація моя ще не докінчена, лишилось з на тиждень роботи, до котрої засяду зараз по повороті до Відня, го чім приймусь за вчення до усних екзаменів, котрі хотів би зробити хоч в іюні або в іюлі. Що далі буде, про се й не думаю.

З початком мая наш львівський адрес тратить свою силу; ми виповіли сю хату. Жінка з дітьми переїжджає на все літо до Нагуєвич, я їду до Відня. Свій віденський адрес пришлю Вам зараз, скоро там напитаю хату.

Статтю Вашу «Інтерес галицької літератури» я, нарешті, дістав від Лукича і шлю Вам її. Перепрошаю за порвані останні картки: се один з моїх хлопців в хвилі недогляду так зредагував. Стаття дуже інтересна, а примітки Коцовського ще інтересніші для характеристики того духу, який віє в кругах «наукового» Тов[ариства] ім[ені] Шевченка. От так люди в ім'я «строгої» і «об'єктивної» науки доходять до того, що щодня до півночі можуть сидіти за картами і пивом яко одинокою, справді «об'єктивною» забавою. Волю бути неуком!

Про квартальник науковий я писав Вам ще восени до Парижа і тоді ж дописався до того, що нема що й думати про се діло, раз, тому, що, як каже Маковей, «нема грошей», а по-друге, тому, що й сил у нас не стане, щоби поставити на ноги видання справді вартне. Та в Відні деякі младенці (Лаврівський, Будз[иновський], Щурат і др.) заговорили про се видання як про конечну річ для того, що нікуди їм діватися з своїми роботами (у Лавр[івського] є роман, у Щурата переклад «Роланда») і ні для кого писати нових. Та все-таки розмови про те були теоретичні, поки не приїхав Байздренко і не висказав гарячого бажання молодої генерації укр[аїнських] писателів мати таке видання, котре б 1) давало більше місця справжній науці, 2) друкувалось би без огляду на рос[ійську] цензуру. Байздр[енко] обіцяв деяку поміч матеріальну, на котру, звісно, числити не можна. Я задумав було послати жінку в Росію, вже й паспорт добули, та на листи, вислані до Києва і до Вашої сестри, чи можна їй приїхати, досі нема ніякої одповіді.

Значить, поки що діло кануло в воду. Та може бути, що мені літом явиться можність бути в Петербурзі, то стрібую балакати з тамошніми людьми. Зрештою на виданнях для наукових праць не було б поки що хиби: Тов. Шевченка друкує другий том свого збірника, до котрого я даю свою дисертацію про Варлаама, а отсе перед кількома днями одержав я від Стоцького лист, у котрім завідомлює мене, що від міністерства йому дадуть 200 гульд[енів] на продовження «Руської школи», в котрій він і запрошує мене писати далі. Хоч який скромний буде обсяг науки, котру даватимуть сі видання, то все-таки се могло би вистарчити. Та для белетристичної продукції у нас справді місця замало.

Щодо «Народу», то конгрес справді порішив не друкувати белетристики, та я думаю, що ухвала ся тепер зовсім не важна. П[авли]к сам порішив, переносячи «Народ» до Коломиї, не друкувати й ніякої науки (крім політики) і, по-моєму, при такім малесенькім об'ємі «Народу» інакше й не можна.

Щодо Тов. Шевч[енка], то я стою при своїй думці — не подаватися в його члени. Неналежання до Товариства, по-моєму, не перепиняє друкувати в збірнику наукові роботи, котрі все ж таки друкуються за українські гроші і читаються ширшим кругом людей, ніж кружок членів Тов. Та що Ви скажете про таку евентуальність, коли б збори Товариства (по народовецькому звичаю) ухвалили покликати нас або декого з нас в члени, без огляду на те, що ми туди не просимось? Про подібну евентуальність щось мені бормотав один з членів, хоч у можливість її щодо Вас і щодо мене я не дуже вірю.

«Киевскую старину» я послав Вам з Відня № 1, а зі Львова № 2 і 3. Коли Ви її дістаєте через Шишм[анова], то будьте ласкаві відіслати мені назад сі екземпляри — до Відня. Я посилав Вам, зле, мабуть, зрозумівши якісь слова, написані Вами в листі до панночки. У «Wisłі» вийшла моя стаття про короля-собаку,— чи дістаєте сей журнал? Не знаю, чи вийшов уже «Český Lid», де мала бути моя замітка про розцвітаючу палку.

З романом моїм клопіт. Я переслав один текст у Варшаву, де книгар Папроцький обіцявся його продати якомусь накладцеві. Опісля, діставши і прочитавш роман, написав мені, що ніхто не хоче його купити і що він буде друкувати його сам і дає 75 руб. Я згодився, і він дав його

в цензуру — і досі ніякої відомості не маю. В Галичині його буде друкувати «Kurj[er] Lw[owski]». Н[оме]ри, в котрих він буде друкуватися, скажу висилати Вам.

Отсе розписався! Пора кінчити. Бажаю Вам прийти чимшвидше до здоров'я. Що «Сборник» Ваш? Чи ще не вийшов?

Жінка моя кланяється Вам. Вашій в[ельми]ш[а]н[о]в-[ній] сім'ї засилаємо щире поздоровлення.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 21/4 93

Долучую лист Науменка.

P. S. Порадившись з жінкою, не шлю Вам Вашої рукописі, а шлю її в ред[акцію] «Народу». Думаю, що за се на мене не прогніваєтесь, а у П[авли]ка тепер, при його слабості, оскудініє матеріалів.

І. Ф.

234. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА

[*Львів, 24 або 25 квітня 1893 р.*]

Дорогий друже!

Моєї книжки «З вершин і низин» 2 вид[ання] вже є готових 7 аркушів, і я надіюсь, що цілість буде готова за півтора місяці. Перше видання давно розійшлося.

Посилаю тобі Руданського «Війну жаб з мишами». «Ігоря» переписати тепер не маю часу; зроблю се аж по повороті з Відня. Натомість посилаю два повістеві фрагменти пок[ійного] Навроцького — надіюсь, що подякуєш мені за них. Долучую також рукописну заміточку пок. Целевича — роби з нею, що знаєш. Пригадую тобі й свою заміточку про опришківську пісню. Не погорджуй такими замітками, вони додають інтересу газеті і заохочують людей до шукання і надсилання подібних матеріалів. Коли не помістиш, то пришли обі сі замітки на мої руки до Відня (Universität)[1].

[1] Університет (*нім.*).— *Ред.*

235. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 25 квітня і 4 травня 1893 р.

Дорогий друже!

З кінцем сього тижня вибираємося всі зі Львова: жінка з дітьми до Нагуєвич, а я до Відня (якби хотіли що писати, то адрес Universität). Не знаю, кому тут будете висилати «Народ» і «Хлібороб».

Шнейдерка просить прислати її минувший річник «Народу» (вона заплатила за цілий, мабуть, а дістала тільки половину) або бодай другий піврік.

Шлю Вам рукопись Др[агомано]ва, що довгий час лежала в ред[акції] «Зорі»; на полях є примітки Коцовського, котрий реферував про неї в Тов[аристві] ім[ені] Шевченка, щоб не друкувати. Варто б видрукувати в «Народі», а примітки і уваги до них подати в нотках.

Дуже мені прикро чути про Вашу слабість, котра тим більше мене болить, що Байздренко недавно говорив, що Ви геть-геть поправились. Важко також чути мені про деякі суперечки між товаришами коломийцями. Не знаю, чи буду міг написати що-небудь до однодневки Трильовського, бо тепер я не маю ані хвилі вільного часу, треба пакувати книжки і ладитись в дорогу.

Цілую Вас і всіх товаришів.

Ів. Франко.

25 /IV 93

P. S. Посилка до Вас здержалась через кілька днів — не з моєї вини. Жінка передає Вам 2 г[ульдени], котрі зложено яко передплату на «Народ» — не знаю від кого. Вона донесе Вам. Вона вже в Нагуєвичах. Я сьогодні (4 мая) їду до Відня. Здорові будьте.

Ів. Франко.

236. ДО М. І. ПАВЛИКА

Відень, 10 травня 1893 р.

Дорогий друже!

Отсе я вже у Відні. Адрес мій той сам, що був уперед: Wien, I, Wipplingerstrasse, N26. 1 St[iege], 4 St[ock], Thür 29.

Удаюсь до Вас ось з якою пропозицією. Поки я сидів у Львові, найшовся добрий чоловік, що згодився дати наклад на більше-менше повну збірку моїх віршів. Вона вже й друкується, досі готових 10 аркушів, а всіх буде 28—30. Ходить о то, щоби якнайшвидше розпродати книжку, і для того я, за згодою накладця, пропоную Вам ось що: оголосити в «Народі», що кожний передплатник «Народу» може одержати книжку за знижену ціну, коли зголоситься і гроші пришле до кінця липня. Для передплатників «Хлібороба» ціла збірка, може, не буде інтересна, та я постараюсь зробити окрему відбитку «Панських жартів».

В усякім разі посилаю Вам оголошення так, якби повинно бути і уміщене,— коли на те буде Ваша згода.

Цілую Вас.

Ваш Іван Франко.

Відень, 10/5 93

237. [ДО К. БЕДНАРСЬКОГО]

Відень, [перша половина травня 1893 р.]

Шановний пане директор!

Посилаю на Ваші руки для п. Паньківського решту моєї статті (I розділ) для «Записок Тов[ариства] ім. Шевч[енка] і прошу через Вас д. Паньківського, щоб звістив мене, чи буде вона друкована ще в сім томі, чи ні? Коли б друкувалася (а вона, як бачите, місця багато не займе), то я просив би непремінно, в інтересі самих «Записок», прислати мені другу коректу і рукопись. По-друге, я бажав би зробити з сеї статті осібну відбитку в форматі своїх новел і віршів, і в разі, коли б Товариство не схотіло, я візьму кошт на себе.

По-третє, прошу п. Паньківського, щоб сповістив мене, як стоїть діло щодо умови з «Зорею» о набуванні моїх віршів?

По-четверте, се вже до Вас просьба — будьте ласкаві конче поскорити зі складанням дальшого аркуша і прислати мені друковані аркуші 10 і 11. На 12 аркуш скрипту мають, зрештою, шлю Вам ще осьде кавалок і по одержанні коректи вишлю більше. За грішми, коли б Вам їх було треба, удайтеся до Хойнацького.

Прошу Вас дуже зробити те, о чім тут написано, і п. Паньківського прошу відповісти мені якнайшвидше.

Кланяюсь низенько.

Іван Франко.

Відень
Wien, I, Wipplingerstrasse, N 26,
1 St[iege], 4 St[ock], Thür 29

238. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «KWARTALNIK HISTORYCZNY»

Відень, 12 травня 1893 р.
Wieden, 12/5 93.

Wielce Szanowna Redakcjo!

Recenzję na pracę d-ra Tretiaka o Szewczence i Mickiewiczu wysłałem jeszcze w marcu. Czyjby miała nie dojść? Recenzji na pracę ks. Bażańskiego, pomimo najlepszej chęci, podjąć się teraz nie mogę. Nie będąc muzykalnym, nie mogę skontrolować jego teoretyczno-muzykalnej części, a dla motywowania swoich odrębnych poglądów na historję ludowej muzyki ruskiej brak mi obecnie czasu, chociaż materiału tu mnóstwo. Zresztą dzieło ks. Bażańskiego jeszcze nie skończone, — to może o całosci napiszę rzecz obszerniejszą, jeżeli Sz. Redakcja do tego czasu nie znajdzie innego recenzenta.

Iw. Franko.

Вельмишановна редакціе!

Рецензію на працю д-ра Третяка про Шевченка і Міцкевича я вислав ще в березні. Невже вона не надійшла? Рецензії на працю, кс[ьондза] Бажанського, навіть при найщирішому моєму бажанні, зробити зараз не зможу. Не будучи музикознавцем, не можу проаналізувати її теоретично-музичної частини, а для мотивування моїх власних поглядів спеціально з приводу історії народної української музики, мені бракує часу, хоча взагалі матеріалу для цього є багато. Зрештою, праця Бажанського ще не закінчена, то, може, напишу про неї ширше, якщо шановна редакція не знайде за цей час іншого рецензента.

Ів. Франко.

239. ДО О. Ф. ФРАНКО

Відень, 12 травня 1893 р.

Дорога Оля!

Щире спасибі тобі за твій лист! Дуже мене тішить, що ви вже в своїй хаті, хоч я представляю собі, кілько невигоди ви мусили витерпіти перед тим. Добре зробила ти, купивши пацюка, хоч як же се? Грошей потребуваз Онофер, а ти купила його від старих? Значить, Онофрові сяк чи так грошей не дістанеться. Тяжкі се стосунки, та все-таки треба якось з ними числитися. Чи сиру і масла так-таки й не дістане, чи може о. Левицький обіцяв? З Зосею я не радив би зривати,— з тих сільських дівчат, що до тебе напрошуються, ти не будеш вдоволена і вони тільки обскубуть тебе і по кількох днях підуть геть. Се треба мати на увазі.

Тішить мене дуже, що у Вас там погода настільки гарна, що можете ходити в ліс. Тут по днях чудових бувають дуже погані, пару день було так холодно, як у зимі. Зрештою, я мало виходжу, сиджу над своєю дисертацією, котрої докінчення йде досить помалу, хоч усе-таки надіюсь скінчити її на другий тиждень і зараз же віддати, а тоді засяду вчитися до усного. Роблю також статейку про Коллара для слов'[янського] альманаху. Вийшла з тою статейкою забавна історія. Ще заким я зачав її писати, появилася в «Галичанині» замітка, що стаття Франкова в комітеті редакційнім альманаху справила невдоволення, бо писана фонетикою і в українофільськім дусі. Шлю спростування, котре — можеш собі виобразити — який викличе сміх.

Розповідав мені Студинський, що Ягич і його зять мали перед одним з галицьких послів і професорів з великими похвалами виражатися о мні і о моїй роботі, мовляв, що такої праці семінарія слов'янська вже давно не бачила. Навіть Огоновський мав сказати, що в цілій Галичині ніхто так не знається на апокрифах, як я. Ну, се в його устах похвала невелика.

Минувшої неділі був я перший раз у Пратері і придивлявся забавам народним, гойдалкам, керуселям і проч. Отут би нашим хлопчикам побути та погойдатися! Вчора ходив трохи вечором по садку перед бургом — боз турецький зацвів, та так, що цілі корчі аж до самої землі обліпле-

ні цвітом Каштани цвітуть, зелено, запах. А сьогодні знов дощ.

Тут продають уже черешні, позюмки, трускавки, горох у стручках, шпараги, печериці, сморжі величезні і всякої всячини купи-купи. Рад би вам послати що-небудь, та боюсь, що попсується, поки дойде. І ти не посилай мені нічого з небіжки-свині — я ж тут можу всього дістати, а вам там трудніше.

Посилаю тобі кілька конверт і марок поштових.

На тім кінчу і цілую Вас усіх сердечно.

Твій Іван.

Відень, 12/5 93
Wien, I, Wipplingerstrasse, 26,
1 St[iege], 4 St[ock], Thür 29

240. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 12 травня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Картку Вашу дістав уже в Відні, де я вже мало не від тижня. Статтю Вашу вислав П[авли]ку перед від'їздом зі Львова, 8 день тому назад, значить, мусить уже мати її. Примітки Коц[овського] не пропадуть, бо писані на маргінесах статті. З Тов[аристом] Шев[ченка] Ви добре зробили, хоч вони, може, й не стоїли Вашої відповіді. О кілько я міг догадатися з баламутної балаканини секретаря Паньківського, то думаю, що се він сам на власну руку запросив Вас приступити в члени, а збори, певне, були б Вас не прийняли. Такі речі у нас практикуються, і Ви добре зробили, усунувшись від того concours de scandal[1].

Я ще не скінчив своєї дисертації. Робота над нею посувається у мене доволі пеняво наперед, а я хотів би ще сього семестра упоратись з усним екзаменом. Не знаю, як воно буде. Працю мою Ягич хвалив дуже перед одним галицьким послом, професором унів[ерситету] (поляком).

Забавна історія вийшла з моєю статейкою про вплив Коллара на русинів. Я ще не написав її (та й матеріалу зібрав, як кіт наплакав), а вже в «Галичанині» появилася замітка, що редакційний комітет альманаху дуже нею

[1] Скандального конкурсу (*франц.*).— *Ред.*

невдоволений тому, що вона писана фонетикою, і т. ін. Я вислав спростування.

Віршів моїх готових уже 11 аркушів друку. Всі мої на селі, в Нагуєвичах, так що до Львова не пишіть і не посилайте для мене нічого.

Кланяюсь Вам і Вашій в[исоко]п[оважаній] добродійці.

Ваш Ів. Франко.

Wien, I, Wipplingerstrasse, N 26,
1 Stiege, 4 Stock, Thür 29
12/5 93

241. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Відень], 14 травня 1893 р.

Звістки Ваші мене дуже врадували, хоч, здається, в них дещо є сангвінічного. Ну, та тим гріхом усі ми грішні, і, крім нас самих, він нікому не шкодить. Відповідаю по порядку. Щодо відозви про вірші, то стилізуйте, що зголошення і гроші нехай шлють на адрес к н и г а р н і С т а в р о п і г і й с ь к о ї у Львові. Я з Хойнацьким маю угоду, та й він узяв на себе всю розпродажу (він ще дав і наклад, а л е с е с е к р е т!). До російських земляків стилізуйте, як узнаєте відповідним; я хотів натякнути на те, що коли зголоситься більше 50 охочих, то оплатиться перешварцувати цілу паку за границю, а тоді надбавка кошту на однім екземплярі винесе не більш 50 коп. Може, на се не треба натякати, щоб не звернути увагу жандармів? Вість про приїзд старого дуже мене тішить, хоч я боюсь, щоб знов не було того, що попередніх літ: дадуть паспорт, а по тому відберуть. Дуже б інтересно було й мені з ним побачитися, як приїде, та в половині червня поїхати Галичину тяжко буде, а він ледве чи схоче їхати до Відня.

За щоденний «Народ» на підмозі українців братися я б не радив. Навіть тижневий уважав би тільки тоді обезпеченим, коли б вони здобулися раз на таке, щоб зложити в якому-небудь банку такий капітал, з котрого б процент покривав видатки, зглядно недобори «Народу». Капітал лежав би собі нетиканий на ім'я властителя, а ми були б певні свого і не потребували б з номера на номер жебрати. Переконайте старого, що се одинокий спосіб запевнити видавництву життя. Видаючи «Народ» тижнево, я клав би ось який рахунок:

Кошт н[омер]а, друк[арський]	папір	— 50 г[ульденів]—
	річно	2 500
на експедицію і адміністрацію		— 800
канцелярія редакційна		— 3 600
пренумерата часописів		— 100
	Разом	— 7 000

Се такий низький бюджет, як тільки можна, і, значить, він на перші роки ув'язнення капіталу не більш як 120 000. В міру, якби стан матеріальний часопису поправлявся, можна б той капітал амортизувати, або, коли б капітал був публічний, можна б робити вклади в часопись, поправляти її зміст, платити авторам і т. ін.

Тижневик видавати я радив би абсолютно у Львові — Коломия не місце для такого предприемства; ані моя, ані ніяка приватна бібліотека до того не вистарчить. Ну, та про спосіб редагування буде час говорити ще, коли діло в який-небудь спосіб вигорить. Я тепер якийсь час не можу Вам нічого написати. Сими днями кінчу і віддаю свою докторську дисертацію і засідаю вчитися до усного екзамену історію слов['янських] літератур, граматику, древності, історію політичну, латину і греку враз з древньою історією — здається, досить на два місяці.

З письмом святим було б дуже добре, і коли б Вам удалося сю роботу дістати, то ми умовились би, як її робити. Я думаю, що тут непремінно треба нам обом робити слово за словом, маючи під руками весь потрібний апарат науковий. Се праця на пару літ, і я не знаю, як би ми її довели до кінця.

Найгірше то, що англійське товариство друкує сам голий текст, а по-нашому його без об'яснень і друкувати не стоїть. Дуже добре було б, якби вдалося виєднати наклад на два видання: одно з об'ясненнями, а одно голе.

Против переїзду до Коломиї, коли б там був мені заробок, ані я, ані жінка не мали б нічого, а для дітей се було б іще й ліпше. Мене особисто не одно туди тягне, та й для партії, думаю, було б корисніше. Але перенесення цілого центру партійної роботи туди я не вважаю ділом можливим, бодай один тямучий амбасадор мусить сидіти у Львові.

На тім кінчу. Цілую Вас і всіх товаришів.

Ваш Іван Франко.

14/5 93

242. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень, 19 травня 1893 р.*]

Дорога Оля!

Не хотів я писати тобі, поки не скінчу своєї роботи, та отсе, богу дякувати, скінчив і віддаю нині. В неділю буду в домі у Ягича. Нині ще хочу скінчити статтю про Коллара, і тоді набік усяке писання, а засяду клепати усне.

У нас тут погода прекрасна, вчора вечір перепав легенький дощик. У неділю з одним поляком був я в Лаксенбургу, кілька миль за Віднем, де є величезний цісарський парк і замок цісаря Франца I на острові, довкола обведений ставом. Оглядали замок усередині. Та про се треба усно оповідати, бо писати ніколи. Впрочім, не буваю ніде, переважно сиджу в хаті і роблю. Крім праці, треба було написати свою біографію, і вона вчора забрала мені цілий день.

Віршів моїх досі видрукувано 11 листів, а власне, маю коректуру з 12-го. Бувша княгиня Чарторийська, у котрої є Клавдій Білинський, затребувала через нього книжок — драгомановщини, я й вислав, що мав. Папроцький пише з Варшави, що передрук моєї повісті, коли вона буде друкуватися у Львові, бере на свій кошт. Не знати тільки, коли Вислоух розпочне друк і чи взагалі розпочне, чи, може, спекається. Я вже так привик до всяких розчарувань на тім полі!

Тут уже продають позюмки, черешні, цвітів усяких множество, та мене се все не манить і загалом якось не маю апетиту, так що не можу м'яса їсти. Вечором ходжу на квасне молоко з чорним хлібом.

Коли буде мій усний екзамен, досі ще не знаю. І боюсь його, і бажалось би якнайскорше. Ну, та про се побалакаємо з Ягичем. Чень він дасть мені які полегші. Карасек уже здав сими днями усний екзамен.

На тім кінчу і цілую щиро тебе і дітей.

Твій І.

243. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 28 травня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Що се таке, що від Вас ні слуху, ні духу? Невже Ви знов недужі? Жду, жду з дня на день вістки від Вас, а далі рішився й сам написати Вам отсих пару слів.

Пізнав сьогодні Вашого знайомого Гревса з Петербурга. Він їде на два місяці до Італії, відтак буде в Парижі. Питав про Вас і, певно, на днях перешле Вам лист від петербурзьких знайомих. Шкода, що не буду міг з ним довше побалакати, бо він затра їде.

Вчора у нас був невеличкий комерс славістів, на котрім були Ягич, Їречек, молоді віденські славісти, багато хорватів, що поприїжджали були на Philologentag[1], пражці Краль і Полівка, а вкінці явився й Крумбахер, звісний візантініст. Промов було багато, заставили й мене говорити як екземпляр южноруського народу. Був і Щербатський, на котрого честь говорив Ягич (по-російськи), відзиваючися про Росію з великою симпатією.

Чи маєте звістку про арешти українофілів у Росії (в Харкові, Києві і др.)? Я сьогодні получив такі звістки з двох боків, у тім числі від Гревса, котрий каже, що в Харкові арештовано Русова з жінкою і декого ще і найдено якісь галицькі видання. Докладнішого про сю катастрофу нічого поки що не знаю.

Пише мені П[авли]к, що дожидає старого з Києва на іюнь. Сумніваюсь, чи удасться йому виїхати. Мабуть, є думка побільшити «Народ», зробити його тижневником або й щоденним виданням. По-моєму (я се й написав П-кові), щоденної газети нам тепер видавати ні для кого і ні по що, а на тижневник можна би зважитися тільки тоді, коли б нам гарантовано було хоч 5 000 руб. річної субвенції, і то гарантовано в той спосіб, щоб зложений був у касі капітал (100—120 тисяч), ненарушимий, з котрого б проценти, хоч через кілька літ, мусили йти на видавництво. Тоді можна би було зорганізувати редакцію, при котрій мусив би засісти хтось і з України, можна би було й мені покинути всяку іншу писанину і віддатися «Народові». Ну, та про се, здається, нема що й думати, бо таким чином Україна показа-

[1] День філолога *(нім.).— Ред.*

ла би, що є дозріла до політичної акції, а сього ми, мабуть, не доживемо.

Жду обіцяної Вами посилки («Киевск[ой] стар[ины]» і «Сборника»), а поки що шлю Вам дві виписочки, не знаю, чи вони Вам на що придадуться.

У мене тут нічого нового. Сиджу і переробляю Пипіна «Історію слов['янських] літератур». А propos[1] Пипіна. Ви колись обіцяли мені вишукати у себе і прислати Пипіна «Книжку о русских сказках» («Записки», II отд.), сказавши, що у Вас вона є в двох екземпл[ярах]. Не прогнівайтесь, коли позволяю собі тепер пригадати Вам сю обіцянку.

Я перед тижнем віддав свою дисертацію і жду терміну, коли мені визначать сідати до усного екзамену. І жду, і боюся.

Поздоровляю Вас щиро і бажаю Вам усього доброго.

Ваш Ів. Франко.

Відень, 28/5 93
I, Wipplingerstrasse, N 26, Thür 29

244. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень, 28 травня 1893 р.*]

Дорога Оля!

Сповняючи обіцяне, пишу тобі пару слів про вчорашній комерс славістів, на котрім і я був. Були тільки запрошені Ягичем, з-поміж слухачів Ягичевих тільки я і ще один серб, решта самі доктори і приїжджі гості. Були й дві дами хорватки. Ягич був дуже веселий і говорив пару разів промови. Крім нього, були: проф. Їречек, проф. Краль з Празького університету, багато хорватів. При кінці прийшов проф. Крумбахер з Мюнхена, автор історії візантійської літератури, котрий розмовляв зі мною про Варлаама і Йоасафа і обіцяв прислати мені працю свого товариша Е. Куна про сю тему. Промов було багато, між іншим і мене заставили говорити по-малоруськи. Скінчилося вже по 1 годині вночі. Посилаю тобі дещо до читання — дві збірочки орієнтальних казок. Ти не лякайся, що велика пака, такі речі тут дешеві, і все коштує 2 г[ульдени]

[1] Щодо *(франц.).— Ред.*

50 кр[ейцерів]. А купив я їх, діставши від Чарторийської 5 г. за послані їй книжки. Думаю, що ся лектура більше тебе займе, ніж Біблія. А надто придумав я...

245. ДО О. Ф. ФРАНКО

Відень, 2 червня 1893 р.

Дорога Оля!

Пишу тобі тільки сьогодні, в п'ятницю, після моєї вчорашньої візити у Ягича. Розмовляли ми з ним досить довго (по-російськи), і я маю повну надію, що екзамен видержу добре. Друге питання, коли се буде? Ягич ще досі не читав моєї роботи, значить, і терміну мені ще не визначено, а після першого екзамену треба ще буде чекати пару неділь на другий, значить, тут не можу тобі сказати нічого певного. Я просив Ягича, щоб якнайскорше мене проекзаменували. В усякім разі треба чекати.

Розпитував мене, що думаю далі робити, і радив попробувати габілітуватися на доцента на Львівськім університеті. Ну, та про се прийшлось би балакати у Львові з професорами, і я сумніваюся, чи вони, а головно чи намісництво на се згодиться. Побачимо.

Посилаю тобі 10 г[ульденів], а як буде ще треба, то обертайся до мене. Малюнки для дітей посилаю осібно.

На з'їзді філологів я не був, крім того одного засідання, на котрім промовляв мін[істр] Гауч. На тім засіданні був і цісар, та я зблизька його не бачив, бо мав вступ тільки на галерею. На прийняття у цісаря могли йти тільки запрошені. Щербатський був, і цісар розмовляв з ним.

У нас тут переважно погода, хоч бувають і дощові дні. Вчора дощ попсував віденцям «боже тіло».

На Україні тепер ідуть арешти за україно фільську пропаганду. В Харкові арештовано кілька людей і між ними Русова і його жінку. Найдено доволі книжок українських.

Вчасне дістав лист з Цюріха від Хмельницького, того, що був у Празі. Він чомусь мусив переїхати в Цюріх. Від Драгоманова давно не маю листа. «Народ», останній н[оме]р, тільки вчора дістав і сьогодні вишлю Тарновському. З Росії ніяких вістей. Вислоух також нічого не пише,

а роман мій, певно, аж тоді буде друкувати, коли покінчить ті фейлетони, що тепер ідуть. Пернесторфер також нічого не говорить.

Цілую тебе і діток щиро.

Твій Іван.

2/6 93
Wien, I, Wipplingerstrasse, N 26
(вистарчить так!)

246. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Відень], 4 червня 1893 р.

Дорогий друже!

«Діла» з листом Коцовського я не бачив. Чи він був противний друкуванню статті, про се я не знаю і, мабуть, нічого про се не писав, а коли писав що в тім роді, то тільки про примітки, котрі показують, що Коц[овський] не годиться з статтею.

Статтю я одержав через пошту від Лукича під кінець апріля. Я пару разів перед тим просив його прислати мені, скоро тільки дістане зі Львова. Целевич умер ок[оло] 20 дек[абря], значить, мусив передати Коц. статтю вчасніше, так що в усякім разі вона пролежала у нього найменше 3—4 місяці.

Спасибі Вам, що пригвоздили Лукича за його спростування щодо Арабажина. Можу Вам сказати, що спростування се дав Лукич не з доброї волі, а прямо змушений російськими українцями (киянами), котрі Ар[абажи]на страшенно не люблять із-за різних особистих передряг. І що його з тим усім свинством робити — чорти знають. Аж думати огидливо!

Гратулюю гарної вдачі віча!

Цілую Вас і знайомих.

Іван Франко.

P. S. Писав мені Хмельн[ицький]. Він уже не в Празі, а в Цюріху. Там за границею також катавасія робиться. Мендельсон агітує за «соціальну революцію в цілі відновлення Польщі в давніх границях». Як Вам се подобається?

Ів. Фр.

4.VI 93

247. ДО О. Ф. ФРАНКО

[Відень, 12—13 червня 1893 р.]

Дорога Оля!

Ну, насилу дочекався твого листа! Думав, чи не вода там Вас позаливала, що так довго нема ніякої відомості! У нас тут переважно погода, тільки отсе пару день дощ перепадає. Тішуся дуже, що діти здорові і ти, мабуть, також, хоч про себе нічого не пишеш. Я ще не знаю, коли мені термін екзамену, та ти тим не журися. Я просив Ягича, щоб поспішився, і надіюсь, що він не буде такий, щоб мав мені робити на зло. А визначувати термін перед тим, заким прочитати і одобрити розправу — не можна. Та я надіюсь, що ще сього місяця справа та буде полагоджена, в усякім разі довше, ніж до половини июля, чень мене не потримають. Звістки про арешт у Харкові я не подавав, а подали її поляки варшавські, з котрими й я бачився. Їх догадка про донос Хараша ні на чім не основана. Чоловіка, котрий відібрав книги, не арештовано, і взагалі арешт був аж по двох тижнях після одібрання книжок. Що се тобі приплило — подавати жида до суду? Се ж значить в першій лінії подати себе саму, і то зовсім безцільно, бо за перемитництво до чужої держави речей, у нас не заборонених і не підлягаючих цловій оплаті, у нас не карають. Взагалі треба бути терпливими і ждати, що буде. Русовим подібні речі вже не раз трафлялися, і все нічого з того не було. Жаль, що Bilderbogen[1] пропали. Я їх послав під перепискою. Висилаю ще, да вже тепер у конверті, чень не пропадуть. Тут за демонстрацію проти митрополита буде кримінальний процес проти тих, що яйця кидали. Щурат був між демонструючими, був Левицький, Партицький і ще дехто з січовиків, та вони не кидали. Їх також переслухували в поліції. Я не був і мав значні перепалки з москвофілами, котрі жадали, щоб я підписався на маніфесті, де витолковано мотиви демонстрації. Я й їм наговорив дещо гіркої правди — і відстали. Посилаю тобі той маніфест — вчора вийшов і був прокураторією конфіскований.

Щодо казок, то я думаю, що найліпше прочитай наперед усі — котра тобі подобається, то ту відмічуй у списі содержанія, а потім прочитаєш її ще раз і стрібуєш перепо-

[1] Аркуші з картинами (*нім.*).— *Ред.*

вісти. Відки ти взяла, що селяни люблять, щоб було оповідання коротке? Отже залюбки читали «Беркута». Ходить о те, щоб оповідання було ц і к а в е, щоб оповідано ж и в о і з а й м а ю ч о. А оповідання «1001 дня» тим іменно й інтересні, що в них зібрано казки про в і р н і с т ь, чесність, совісність і взагалі добрі прикмети жінок і мужчин, у противність до «1001 ночі», до «Papageienbuch», «Сімох мудреців», «40 візирів» і т. ін. Для порівняння прочитай «Papageienbuch», котрий я також тобі вислав...

248. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Відень], 13 червня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Лист Ваш дуже мене втішив. Не одержуючи від Вас ніякої звістки, я вже почав був непокоїтись за Вас.

Коли буде мій екзамен, я ще й сам не знаю. Жду, коли визначать термін, а за той час перечитую дещо по тих питаннях, з котрих прийдеться екзаменуватись. Пройшов П е к а р с ь к о г о «Наука и литерат[ура] при Петре В[еликом]», Ш л я п к и н а «Св. Димитрий» та ще дещо спеціальне по чеській істор[ії] літ[ератури] часів гуситських, а в вільних хвилях упиваюся сербськими піснями Вука і перекладую з них, що мені особливо сподобається. Хотів би я поперекладати і з часом видати усі легенди сербські, а надто вибірку з пісень гайдуцьких, полишених набоці Старицьким; в деяких дуже інтересні новелістичні теми.

Не розумію, що таке вийшло з Гр[евс]ом: Щерб[атський] казав мені, що він ще з Відня вислав Вам лист петербуржців. Невже не вислав?

Арешт у Харкові вийшов справді із-за нас, т. є. із-за книг моїх і Ваших, виекспедійованих Байд[зренк]ом. У польських часописях була телеграма, що жид, котрий перевіз книги, був в порозумінні з жандармами, та се тільки догадка, бо чоловіка, котрий відібрав книги з залізниці, не арештовано, і взагалі арешт вийшов аж у дві неділі по одержанні книг.

Мій фантастичний рахунок зі 100 000 був тільки рефлексом фантастичних рахунків П[авли]ка, котрий писав мені про намір зробити «Народ» щоденним або тижневим виданням, поселити мене і ще декого в Коломиї і т. ін. В усякім разі я дуже б був рад, щоб Arbeitergeb[er] приїхав,

і рад дуже за коломийське віче та за з'їзди відпоручників громад. Та видавництва, а особливо «Народ», дуже слабі: якби не Ваші писання, котрі звичайно годяться для більшого журналу і повинні б стояти серед довшого ряду писань про біжучі місцеві справи, то абсолютно не було б що читати. Сойм, рада держ[авна], справа чесько-німецька, і т. ін. не існують для «Народу».

У нас тут тепер cause célebre[1] — демонстрація проти митрополита. Хід фактів Вам, певно, буде вже звісний по газетах; шлю Вам документ — прокламацію буковинців у тій справі. Наші радикали, котрих також 5—6 було на двірці, лагодять і від себе прокламаційку; не знаю, яка вона буде. Я не був між демонструючими, та ось чую, що якась добра душа і мене туди приплутала. Справа піде, мабуть, на дорогу карного слідства.

Щире спасибі Вам наперед з[а] книги. Я тут, у Відні, хоч дуже небагатий на гроші, купую, що можу, з фольклористики, щоб у Галичині не бути як без рук. Dunlop — Liebrecht у мене є, то не висилайте. Був колись-то у Kraus-s'a і переглянув VIII т. «Сборника», бачив Вашу величезну статтю про сотворення світу і тексти церковно-слов['янських] легенд. Аналогічну збірку варто б видати і у нас, та хто її видрукує?

Щодо друкування моєї дисертації, я ще нічого не знаю. Чи вдасться видрукувати її де-небудь по-німецьки, я сумніваюся; Ягич у свій «Archiv» її не візьме, для сього вона замало філологічна. Я хотів було друкувати першу главу в «Зап[исках] Тов[ариства] Шевч[енка]» по-руськи. Коли хочете, можу вислати Вам по екзамені цілу рукопись до перегляду, а якби годилась для «Сборника» , то я й радніший.

Вчора (12 іюня) був вечерок чеського Akad. Spolku на котрім були делегати всіх слов['янських] акад[емічних] товариств. Проводив Масарик. Були й Щерб[атський] і москвич Север'янов з Рум[янцевського] муз[ею]. Пізнався з чеським поетом Махаром, котрий запросив мене, щоб я бував у нього.

Вульфів ще не було.

На сьому кінчу і засилаю Вам щире поздоровлення.

Ваш Ів. Франко.

13/VI 93

[1] Визначна подія (*франц.*).— *Ред.*

P. S. Щерб[атський] через тиждень виїжджає з Відня в свою Новгородщину. Жаль дуже.

249. ДО О. Ф. ФРАНКО

[*Відень*], *20 червня 1893 р.*

Дорога Оля!

Пишу тобі лиш кілька слів. Лист твій дістав. Сьогодні власне здав я перше (головне) ригорозум з відзначенням. Слідуюче ригорозум (з філософії) буде в середу від завтра за тиждень, а там чень у суботу й промоція, так що за два тижні можете побачити мене у вас.

Думаю, що сього тобі на нині вистарчить і цілую Вас усіх.

Твій

Іван.

20/VI 93

250. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Відень, 20 червня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Сьогодні, 20/VI, здав я перше своє ригорозум (славістику і латину) і здав, бог його знає яким способом, з відзначенням. Самий комічний був екзамен з латини, для котрої я посвятив не сповна півдня науки. Так я і вмів! Підкусила мене біда сказати професору, що я читав дещо з отців церкви, от він і давай питати мене про Мінуція Фелікса і Тертулліана, далі про різниці між «срібною латиною» а ціцеронською — речі, про котрі я зроду й не чував. Не мудро пішов і переклад одної глави Лівія. Зате про богомилів і про апокрифи, про наші братства, про Вацлава Потоцького і Гуса знав я добре; трохи слабше язикову партію: різниця між староруським а церковнослов['янським] і різниці між вел[ико]рус[ким], мал[о]рус[ким] і білор[уським]. Ну, та богу дякувати, що й так пішло. Через тиждень (28) я сідаю до другого, філософічного ригорозум, а к кінцю сього місяця надіюсь діждати промоції і виїхати до Галичини. Жаль дуже , що не буду міг діжда-

тися Вас у Відні, та ждати мені тут ще місяць неможливо, вже хоч би для того, що фонди мої вичерпані і ні за що буде жити.

Що його далі робити з собою, я й не пригадаю. Страшенно не хочеться йти оп'ять до «Kurjera», в котрім тепер узяв верх один жидок, да так, що вніс у нього й своє гешефтярське жидівство, так що огидливо й писати там. Схотілось би мені сконцентруватися трохи бодай на белетристиці. Ягич радить габілітуватися у Львові на доцентуру слов'янських літератур, та я боюсь, що часу потрачу на роботу, а до доцентури мене не допустять, та й доцентура також хліба не дасть. От якби найти чоловіка, котрий би хотів експлуатувати мій белетристичний талант, щоб мати запевнених річно хоч 1000 гульд[енів] доходу, то я на все інше махнув би рукою, знаючи, що учений з мене не буде.

Та годі тих фантазій. Ось Вам деякі новини: Щер[батський] поїхав учора вечором і буде тут назад восени. Він страшенно «увлекся» Масариком і його останніми промовами в делегаціях. Маніфест «москаликів» сконфіскований, січовики свій зладили, та й не публікували, не знаю навіть, чи написав хто з них до «Народу» про сю справу. Я абсолютно не мав часу. Справа наробила тут колоту: у «Січі», у «Буковині» і у кільканадцяти людей були ревізії, навіть у Щурата, що живе зі мною; при тій вірній оказії запросили й мене в поліцію для переслухання. Тут чутка загальна, що два народовці — молоді — доносили поліції імена демонстрантів; кілько в тім правди — не знаю.

Якби Ви могли тепер, перед моїм від'їздом, прислати мені обіцяні книги (може би, долучили й «Молодика», о котрого в Братстві допоминаються!), то я дуже був би Вам вдячний. Може, у Вас є непотрібний екземпляр Безсонова «Калік перехожих», то пришліть, або хоч у позику: ані у Львові, ані тут його нема, а в Москві, кажуть, повна пивниця їх гниє, а дістати не можна. Видобув з «Січі» Афанасьєва «Сказки», хоч би Вам в однім томі один аркуш розрізаний! Як прислано з Росії, так і лежало досі. Те саме з іншими збірками нар[одних] матеріалів. Стоїло громадити бібліотеку!

Кінчу і засилаю Вам щирий поклін.

Ваш Ів. Франко.

Відень, 20/VI 93
I, Wipplingerstr[asse], N 26

251. ДО О. Ф. ФРАНКО

[Відень], 28 червня 1893 р.

Дорога Оля!

Сьогодні здав я другий екзамен (філософію) також з відзначенням. Значить, моя задача сповнена. Приходиться тепер зачекати тільки на промоцію, т. є. торжественний акт, на котрім об'являють публічно уділення такому-то степені доктора, після чого вручають і диплом, на котрий однако ж я не буду чекати і котрий кажу собі прислати на місце. А тепер подаю тобі рахунок усеї тої паради: за прочитання дисертації такса 20 г[ульденів], а стемплі і інші формальності 5 г. За перше ригорозум 60 г., друге 20, [з]а промоцію 61, та й ще слугам, педелям і т. ін. прийдеться дати з 10 — виходить разом 176 г. Проїв я за ті два місяці около 90 г., за хату і прання, світло і т. ін. заплатив 16, за убрання 31, тобі вислав 15, за дорогу з Нагуєвич до Відня заплатив ок[оло] 15 і на книжки видав також около 15 г. Разом, як бачиш, потратив я 343 г. Зі Львова я взяв щось 68, а опісля Вислоух прислав мені ще 300. Так що у мене лишилося ще в кишені 25 г., а крім того, маю у Вислоуха щось з 10 за писання. З тих 25 дещо ще прийдеться видати на дорогу, решту привезу.

Я виїжджаю в суботу зараз по промоції. Їду на Краків. У Львові буду в неділю, здається вечором. Коли приїду до Нагуєвич, не можу напевно знати: може, у вівторок, а може, аж у середу: се залежить від того, які у Львові будуть справи до полагодження. В усякім разі, якби тобі що треба, то напиши мені слідуючий лист до Львова, до редакції «Kurjera» (Chorążczyzny). До Відня вже не пиши. У Ягича буду, мабуть, завтра, хоч справа з доцентурою не представляється зовсім так, як ти думаєш. Ягич не має тут ніякого права представляти мене куди-небудь: право таке має тільки сенат того університету, де я хотів би читати лекції, а тільки коли сенат згодиться і подасть міністрові до затвердження, міністр може запитати Ягича о його думку, а тоді, звісно, Ягич буде за мною. Але коли львівські професори мене відкинуть, то справа не дійде до міністра. Так було з одним учеником Ягича, котрий старався до Чернівець і котрого там не допустив Стоцький. Ну, та стрібу-

вати все можна. Впрочім, про се поговоримо. Кінчу на сім і цілую тебе і дітей.

Твій Іван.

28/VI 93

252. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Коломия, 2 серпня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте ласкаво, що не писав Вам з Відня. За розтряском, і гризотами, та біганиною до промоції не встиг, а після промоції того ж дня мусив зараз же виїжджати з Відня, бо не було за що й дня одного довше прожити. У Львові пробув дня два, та також прийшлось бігати сюди та туди по різним ділам, а попавши на село між дітей, ліси та річки, я й думати перестав про все, що пахне книжкою, пером та чорнилом. Тільки дворазовий побут у Коломиї обертає мене на путь писательства, та й то тільки періодично.

Порт'єрові в Hotel de France пишу сьогодні ж з Дрогобича.

Позвольте й мені прилучити свій голос до Даниловичевого в справі «Нар[одної] волі». Термін, може, й нещасний, не перечу, та все-таки гріх не такий смертельний, як Ви собі уявляєте, бо «воля» у нас зовсім не те значить, що у москалів. Жаль, що Arb[eitergel]ber, бувши при зав'язанні комітету, не звернув увагу на невідповідність назви: тоді ще можна було її змінити, а тепер, коли вона враз зі статутами затверджена намісництвом, сього не можна без ухвали нових загальних зборів. А як перевести таку ухвалу через загальні збори, чим її мотивувати нашим селянам, котрим назва подобалася, а котрі про рос[ійську] «Нар. волю», про якобінізм і диктатуру більшості нічого не второпають? Я маю надію, що розваживши се, Ви перестанете брати річ надто трагічно і робити з неї квестію кабінетову.

Боюся, що будете лаяти мене за камінець, котрий я кинув на свіжу могилу «Січі», причім рушив неделікатно Вашу улюблену дитину — бібліотеку «Січі». Вірте, живучи у Львові, я так само з набожністю зітхав до неї, та й сам не був би, може, й досі міг читати в оригіналі Островського.

Достоєвського і др., якби не ся бібліотека. Та тим більше болюче було моє розчарування, коли я доочне побачив ті «бренные остатки», ті disjecta membra[1], що тепер носять назву бібліотеки «Січі», і почув, з яким жахом січовики один за другим зрікалися бібліотекарства, коли їм ставлено услів'я впорядкувати бібліотеку.

Кінчу сей лист, бо кваплюся на залізницю, щоб їхати до Дрогобича. Надіюся на днях вернути до Львова, відки напишу Вам знов. Туди ж (Lwów, redakcja «Kurjeral Lwówskiego», Chorążczyzna, N 5) прошу адресувати до мене, коли що писатимете.

Щирий поклін Вашій в[ельми]п[оважній] добродійці, д. Вовкові і д. Гревсу, коли він є в Парижі.

Ваш Іван Франко.

Коломия, 2/VIII 1893

253. ДО М. І. ПАВЛИКА

Попелі, 7 серпня 1893 р.

Дорогий друже!

Вертаючи з Коломиї, застав я жінку в Дрогобичі і від неї дізнався о страшній новині, яка мене постигла: в мо'й неприсутності вона дістала вибух крові і д-р Антоневич рік, що се початок сухіт. Можете собі представити моє успособлення. Силуюся вправді потішати її й себе, але вона сама чує, що в моїх словах нема переконання. Антоневич вправді потішає мене, що з таким можна ще довго жити, але при ослабленні її організму я не маю великої надії. Будьте ласкаві, скажіть се док-рові Кобринському з такими ще обставинами: вона весь день була при кухні, розігрілася, потім казала вечором поодчиняти вікна й двері, щоб провітрити хату, а коли лягла, у неї бухнула кров чорна, спечена, потім капала ще з чверть години, всього витекло, як каже, з кватирка. Відтоді чує біль у грудях. Ант[оневич] радить спокій, много молока їсти і приписав якийсь жовтавий порошок що 3 години. Я ходив отсе в гори, щоб вишукати для неї місце, де би можна хоч на пару неділь ізолювати її від дітей і доставити їй досить

[1] Розрізнені частини *(лат.).— Ред.*

молока, жентиці і свіжого повітря. Якби Кобр[инський] міг сказати дещо на підставі сього, то напишіть мені, та осторожно, щоб вона, побачивши лист, не потривожилася. Я ходжу мов убитий і навіть не трібую думати о тім, що буде, коли вона справді ляже і стан її не поправиться.

Був я в суботу у Багрія, чоловіка сестри, переказав йому про неї. Кажіть їй, щоб не безпокоїлася ані роботами, ані дитиною. По її від'їзді мама пару день були там, дитина привикла і бавиться добре. Сорочки пришлють їй нині або завтра. Гроші також будуть. Напишіть, як поступає її лічення.

Я, від'їжджаючи, забув узяти останній номер «Народу» — пришліть. Лист сей пишу у д. Воробця в Попелях, де схоронився перед дощем, вертаючи з гір. Д[обродій] Воробець просить Вас, щоб Ви стримали висилку для нього «Народу» і «Хлібороба» на його ім'я (обох екземплярів), аж до дальшого донесення. Йому ж се грозить формальна катастрофа — супензіум, абощо. Та, може, воно ще відвернеться.

Щось іще хотілося писати, та в голові пусто, не тямлю нічого. В разі потреби напишу з Нагуєвич. Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Попелі, д[ня] 7/VIII 93

254. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 28 серпня 1893 р.
28/VIII 93

Дорогий друже!

Я від сьогодні у Львові. Адрес в ред[акції] «Kurj[era]» тимчасово. Сюди шліть центи. Пришліть також колларівську книгу, а коли можна, то й усі книги, що я лишив у Вас. Долучіть і лист Охримовича. Жінці трохи лучче, вона ще на селі. Листом більше напишу.

Цілую Вас і всіх.

Ваш Ів. Франко.

255. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 15 вересня 1893 р.

Дорогий друже!

Даруйте, що за клопотами перепроваджування і т. і. тільки тепер здобувся докінчити статейку для «Народу», та й то не цілу: одну частину прийшлося ще відложити до дальшого номера, щоби ще більше не опізнювати висилку. Тепер буду мати більше часу, то надіюся, що дальша праця для «Народу» піде без опізнень. Не знаю тільки, що писати, тож будьте ласкаві написати мені, про які речі було б Вам пожадано мати від мене статті. Розуміється, коли у мене найдеться предмет відповідний, я й без питання напишу Вам про нього, та поки що моя голова пустісінька.

Жінка моя трохи здоровіша. Сьогодні підемо до доктора Глюзинського, щоб сказав, що їй властиво є.

Будьте ласкаві запитати доктора Кобринського, скільки йому треба заплатити за лічення сестри. Я на днях буду в Нагуєвичах і видобуду гроші. Сестрі, мабуть, знов погіршало, та ми, виїжджаючи, не мали ніякої докладнішої відомості.

Нині ще зачну перекладати свій роман і за 1—2 дня вишлю Вам першу частину. Я думаю, що Ви зачніть його друкувати тепер, а з новим роком можна новим передплатникам для приманки давати видруковані вже аркушики. Вислоух уже скинувся друкування роману в «Kurjeri Lwowskim». Пошлю польський текст до «Ateneum'a».

Я живу тепер на Байках (ул. Глибока, № 7), занімаємо 3 покої з кухнею і передпокоєм на 1 поверсі, плата 30 г[ульденів]. Помешкання дуже гарне і здорове.

Бачився я з Охримовичем: мав з ним дипломатичну розмову. Скінчилася вона тим, чим і зачалася, що між нами мости зірвані, але задля яких принципіальних різниць, сього Охр[имович] не хотів чи не вмів сказати. Будзиновського бачив раз на вулиці, та ані він до мене, ані я до нього.

Де Драгоманов і що з ним чувати? Пишіть!

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 15/IX 93

256. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, між 15 та 20 вересня 1893 р.*]

Дорогий друже!

Шлю Вам статтю про Коллара — кінець буде. Річ розлізлася трохи мені під руками, та думаю, що шкоди з того не вийде ні для кого. Завтра вишлю ще замітку про статтю «Діла» о виборі в Долині і напишу ширший лист. На вічу в Сколім буду.

Цілую Вас.

Іван Франко.

257. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 20 вересня 1893 р.

Дорогий друже!

Лист Ваш від 20/VIII прийшов до моїх рук аж щось коло 15/IX; блукав тим часом для того, що ми не тільки змінили помешкання, а ще й не були довгий час у Львові. От тим-то й відповідь моя цілісінький місяць спізнюється.

Просьбу Вашу я сповню і перероблю Ваше оповідання та вишлю його Павлику. Думаю, що в книжці воно піде, особливо коли вона обійматиме більше як 5 аркушів друку.

У мене за сей рік, що ми не листувалися з собою, було всіляково. Сидів 6 місяців у Відні і зробив докторський екзамен, грошей масу потратив, получив премію за драму, написав роман, з котрим ось уже рік вожуся, та ніде його друкувати не хочуть. Літо пробув на селі, та на лихо жінка моя занедужала: у неї лучився вибух крові, і хоч лікарі впевняють, що се нічого, катар легких, то я все-таки боюся, щоб не було що гірше. У Відні пізнав декого з учених, між іншими Ваших москвичів проф. Сперанського і ще одного добродія від Румянцевського музею, забув моментально його фамілію.

Я тепер зайнятий друкуванням збірки моїх віршів. Книжка вийде величенька, листів з 28. Якби Ви хотіли написати на неї критику, то я готов би був Вам вислати ті листи, що досі видрукувані (24) і в міру друку дослати решту.

У нас в партії рад[икалів] зайшли непорозуміння: групка молодших (Охримович, Ганкевич, Бачинський, Левицький і Будзиновський) хочуть зовсім відірватися і засновувати якийсь новий орган. Ми не могли тому запобігти, бо вони не дали нам матеріалу до дискусії, а в своїх ультиматумах поставили точки формальні, редакційні (щодо видавання «Народу»), з котрих деякі полягали прямо на нерозумінні редакційної техніки. Ну, побачимо, як то воно буде.

Поки що бувайте здорові. Стискаю Вашу руку.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7
20/IX 93

258. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *20 вересня 1893 р.*

Дорогий друже!

На просьбу д. Кримського посилаю Вам його оповідання «Сирота Захарко». Думаю, що під таким титулом і з пропуском місць, мною перечеркнених, воно може увійти в збірку його оповідань, тим безпечніше, що збірка виносити буде більше 5-ти аркушів, значить, і цензуруватися не буде так остро. Мені заявив був тоді ж таки прокуратор, що, змінивши титул і пропустивши ті місця, можна передрукувати її.

Відбитку з «Русск[ого] бог[атства]» дістав. Що се за Василевський? От якби вони так друкували мій роман!

На днях пишу до В. В.

Чи від Ков[алевського] є які звістки? Що се Ви нічого не пишете? Що чувати з Др[агоман]овим?

Цілую Вас.

Іван Франко.

Ул. Глибока, 7
20/IX 93

259. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 23 вересня 1893 р.
23/IX 93

Дорогий друже!

Що се таке, що від Вас ні слуху ні духу? Що з «Народом»? Як собі радите? Напишіть мені конче по виході кожного н[оме]ра, які маєте матеріали і чого Вам треба від мене, а то я не знаю, що маю писати. Тепер треба б написати про стан виїмковий у Празі, та я не знаю, чи там у Вас хто сього не пише. На вічу в Стрию буду і напишу про нього. Посилаю Вам першу главу роману. Звістіть, чи будете друкувати і коли думаєте зачинати. Отаких або трохи довших глав є 10, значить, річ зовсім не така дуже довга. Якби-сьте друкували осібно, то візьміть формат такий, як «Братство хрестителів» або «600 літ швейц[арської] спілки».

Цілую Вас.

Ваш Ів.

Коли засідання «Нар[одної] волі»? Хотів би-м приїхати.

260. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 27 вересня 1893 р.

Дорогий друже!

Шлю Вам початок наукової хроніки, котру хотів би вести систематично. На днях пришлю так само заложений початок хроніки літературної (про Хиляка) і кінець статті про Коллара. Початок роману вислав. Я думаю, що роман може йти замість того піваркуша, котрий Ви додаєте до двох арк[ушів] при кожнім н[оме]рі, а то забагато буде. Я радив би також конче видати н-р 19 осібно від 20-го, хоч би тільки в півтора аркуші або в 2. Опізнення вийде невелике, а старий виразно того жадав, щоб не видавати номерів подвійних.

З Козакевичем будьте осторожні. Перша його стаття ще ввійде, та на його теоретичні міркування треба вважати, щоб не попасти в таке, як з Бачинським.

Ваша замітка про статтю Василевського трохи незручна: допрошуючися острішого суду, Ви ставите його в незручнім положенні супроти редакції, котра його статтю друкує, і даєте в руки оружжя противникам нашого руху, що ось, мовляв, і самі радикали не вірять тим похвалам, які їм розписано в статті. Такі речі пише[ть]ся в інтимних листах, але не публічно.

Гроші дістав. Цілую Вас.

Ів. Франко.

27/IX 93

261. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, кінець вересня — початок жовтня 1893 р.*]

Дорогий друже!

Написав статейку «З табору народ[овців]» та й сам не знаю, чи друкувати її, чи ні. В усякім разі шлю Вам її. Скличте людей і прочитайте при всіх. Коли признають, що можна друкувати, то в ім'я боже, нехай іде, тільки без мого підпису — для покриття того чоловіка, котрий мені розповідав про всю історію. Жінка моя є за тим, щоби друкувати.

Цілую Вас.

Ів. Франко.

262. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, 5—6 жовтня 1893 р.*]

Дорогий друже!

Шлю Вам реферат про віче стрийське. Завтра вишлю його докінчення і статейку про події в таборі народовців. На титуловій картці романа друкуйте:

Для домашнього огнища.

ПОВІСТЬ

Івана Франка.

Коломия, 1894.

Друкувати можна 600 екземпл[ярів]. Для мене буде 100, решта комплектів най іде на фонд агітаційний «Нар[од-

ної] волі». Ціну треба буде поставити 1 гульдена, але аж на окладці, котра надрукується при кінці.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Фр.

Останній н[оме]р «Хлібороба» прекрасний. Від Др[агоман]ова одержав лист, на днях напишу йому.

263. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 6 жовтня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Не писав до Вас так довго раз тому, що не знав напевне Вашої адреси (П[авли]к доносив мені, що Ви вибираєтесь в Рим), а, по-друге, за крутаниною дома і в редакції, де ми мали вибори і треба було сидіти на зібраннях і т. ін.

Книги з Hôtel de France я одержав. За «Калік» велике Вам спасибі, та я маю надію дістати їх невдовзі з Москви, то тоді Ваш екземпляр вишлю Вам назад. Дуже жаль, що «Сборника» Вашого міністерства я все-таки досі не одержав. Я незадовго вишлю в Софію частину своєї дисертації — про «Притчу от книг болгарских» і, коли редакція найде її гідною друку, то буду просити, щоб вислано мені томи «Сборника», крім I і VII, на рахунок гонорару. Висилка моєї роботи задержалася через те, що рукописі моєї дисертації я досі не міг одержати з секретаріату філософ[ського] виділу Віденського університету.

Про книжечку Куна о Варлаамі я знаю віддавна, вона заповіджена вже Крумбахером у його історії візантійської літератури, і Крумбахер, бувши у Відні, обіцявся мені її прислати, та, звісно, не прислав. В усякім разі перед друкуванням своєї праці надіюсь переглянути се діло.

Не знаю, що Ви скажете на сю звістку, котрою отсе хочу поділитися з Вами. Мені удалося найти тут чоловіка, котрий готов дати наклад на невеличкий журнальчик літературно-науковий, а спеціально фольклористичний. Я предложив йому ось який план, на котрий він згодився.

Журнал виходить раз на два місяці книжками по 10 аркушів, річно 60 арк[ушів] (ціна 5 гульд[енів]). Половину

займає белетристика, оригінальна і переводна, і статті критичні та матеріали історико-літературні, другу — статті і матеріали фольклористичні. Розпорядок сеї другої часті я представляю собі так: 1 аркуш оригінальні чи перекладні статті по теорії фольклору або по спеціальних питаннях та темах, 1 аркуш казок та легенд, чи з уст люду, чи з старих рукописів, 1 аркуш пісень, повірок, звичаїв і т. ін., 1 аркуш приповідок (моя збірка) і 1 аркуш хроніки та бібліографії. В часті літературній я бажав би налягти головно на переклади творів людової та полутрадиціональної літератури інших народів. Надіюсь, що вже в першій книжці розпочнеться друк «Пісні про Роланда», далі підуть сербські моралізуючі легенди та деякі пісні, пропущені Старицьким, а покревні з нашими або інтересні з інших поглядів, вибір російських билин і т. ін. Та попри те я звертатиму увагу і на новіші літератури слов'янські і європейські.

Знаючи добре, що без Вашої помочі і поради таке видання не буде тим, чим би воно повинно бути, я осмілююся в першій лінії звернутися до Вас з просьбою о співробітництво в такім об'ємі і в такій формі, як Ви самі признаєте можливим. Для перших книжок мені була б потрібна праця загальна про теперішній [стан] і методи фольклору. Чи міркуєте, що стаття д. Шишманова в «Сборнику» відповіла би сій цілі? В такім разі я взявся б перекласти її. Важно би також було мені мати коротку а добру статтю про «Chanson de Roland». Я знаю, крім коротких обрисів у підручниках історії літерат[ури], тільки статтю Буслаєва «Народная поэзия» та книжище Gautiér'a «Les épopées nation[ales]», «Histoire litter[ature] de la France» у нас у Львові нема, а в Відні я не мав часу її переглянути. Ви згадували про осуд Андрю Ланга про «Ch[anson] de R[oland]»; чи він написав про сю поему спеціальну статтю і де вона є?

Я хотів би просити в сотрудники також д. Вовка. З українців обернуся наразі до Вашої сестри і сестринниці (у них є інтересні матеріали з уст люду), далі до Крим-ського, Самійленка та Панька (у мене є його переклад першої глави «Євг[енія] Онєгіна», хоч не зовсім і гарний). З наших галичан надіюсь на співробітництво Охримовича, Колесси, Щурата, Копача і, може, ще декого.

Назву журналу проектую «Русалка».

З огляду на Україну і на передплату бажалось би, щоби журнал мав дебіт у Росію, хоч певна річ, що се потягне за собою великі стіснення, особливо в першій часті.

Будьте ласкаві, напишіть мені, яка Ваша думка про се предприємство і чим би Ви могли його запомагати?

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7.
Д[ня] 6/X 93

264. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 7 жовтня 1893 р.

Дорогий друже!

Вірші мої зачну пересилати Вам сими днями по частях у конвертах. Кошти пересилки винесуть 5—6 гульденів. Коли Ваша воля взяти на себе той кошт, то, може б, Ви були такі добрі добути мені через проф. Сперанського в «Общ[естве] ист[ории] и древн[остей]» «безсоновські «Калики перехожие», котрих там лежить купа нерозпроданих. Сеї книги, як також Пипіна «Очерк истории др[евне]-русск[их] повестей, сказок» і т. д. (Ученые записки II отд[еления] Акад[емии], 1854, кн. IV), мені дуже потрібно. Якби се друге можна було здобути де у антикварія, то купіть навіть швидше, ніж Безсонова, котрого я тепер маю позиченого від Драгоманова.

Заким піду далі, ділюся з Вами ось якою звісткою: мені удалося найти тут чоловіка, котрий готов дати наклад на видання літературно-наукового журналу. Я предложив йому такий план: видати річно 6 книжок, одну що 2 місяці, кожну в 10 листів об'єму, посвячену через половину белетристиці, критиці та історії літератури, а в другій половині фольклору (статті оригінальні або переклади), а далі матеріали наші, хроніка і бібліографія.

Звісно, з українців я Вас першого запрошую до співробітництва як у відділі белетристики, так і в відділі наукової роботи. З белетристики мені пожадані, розуміється, оригінальні новели і повісті, та трохи чи не ще більше переклади знаменитих творів світової літератури. Ваша орієнталістика може нам тут стати дуже в пригоді, і коли Ви думали про мій колишній проект — познайомити нашу публіку з вибраними епізодами із «Шахнаме», — то се була б найкраща пора до його осущення. Спішитися надто не потребуєте, бо для перших книжок ми

маємо готовий уже переклад старофранцузької «Chanson de Roland». Бажалось би мені також подати нашій публіці вибір найкращих великоруських билин і легенд народних, то й тут, думаю, можна буде числити на Вашу поміч.

Для наукового відділу мені було б пожадане ось що:

1) Коротші або довші статті про наукове життя і інституції в Росії, головно ж в Москві (опис Румянцевського музею, діяльності «Общ[ества] ист[ории] и др[евностей]», «Общ[ества] любителей др[евне]р[усской] письм[енности])», враз з характеристикою їх видань і вичисленням того, що в них є спеціально інтересне і важне для українського вченого, характеристики вчених людей, таких, як Тихонравов, Буслаєв (з вичисленням і оцінкою їх праць), а врешті хроніка і бібліографія нових наукових видань (по історії літератури, критиці і фольклору), причім, треба би звернути увагу на журнали і подавати все, що в них попадається інтересного в тих відділах, по змозі з поданням змісту статті. Я думаю, що таку роботу Ви будете могли робити і що вона і для Вас, і для публіки буде далеко корисніша, ніж шпортання по смітниках літератури вроді того, до якого Вас заставляв Лукич у «Зорі» з лубочними образками і т. ін.

Мені бажалось би, щоби мій журнал, з котрого виключена буде всяка політика, дістав вільний вхід у Росію; се, я думаю, обезпечило би його існування і надалі, бо при невеликих коштах друку і невеликім накладі (все стоїти буде в рік не більш 2000 гульд[енів]) треба би 400 підписчиків, щоб кошти верталися. Я думаю, що Галичина в першім році дасть 200—250 (ціна підписки за рік 5 гульд., за поодиноку книжку 1 гульд.), і міркую, що Україна, певно, дала б друге тільки, коли б видання було дозволене. Для сього стоїть понести деякі жертви в відділі літератури і критики, хоч і як се неприємно для авторів і видавця.

Будьте ж ласкаві написати мені свою думку про мій план видання, як також про те, чи і що Ви схочете робити в новому журналі і що могли б Ви доставити мені для першої книжки, котра повинна вийти к лат[инському] 1 янв[аря] 1894 р. Коли план Вам сподобається, то будьте ласкаві вказати мені ще декого з Ваших знайомих і приятелів, до котрих я міг би обернутися чи то в справі вербування підписчиків, чи в справі дописування. Мені важко було б найти декого в Петербурзі, Києві, Харкові і Одесі, щоб вели аналогічну хроніку і подавали характеристики

тамтошніх наукових інституцій та видань. У Харкові я думаю обернутися до Сумцова, та в других університетських] городах не маю тепер нікого знайомого, здатного на таке діло.

Куди Вам обернутися з рецензією на мої вірші, я й сам не знаю. Певна річ, що найліпше було б, якби її надрукувала «Зоря», та, з другого боку, не менш певне й те, що без зрізок тут не обійдеться. Так чи не лучче буде Вам відразу розділити Вашу роботу — коли будете вважати, що мої вірші того стоять, — на дві часті: оцінку форми, мови, речей побутових і т. ін. дати до «Зорі», а оцінку політичних та соціальних віршів і загалом усе те, що не підійде під рамці «Зорі», вперти в «Народ». Трохи се кумедно, та що діяти! В оцінюванні мови й форми будьте строгі — тут я із найгострішого суду, навіть з несправедливих закидів, вроді декотрих Чайченкових, ніколи не залишаю користати: порівняння першого видання «З вершин і низин» з отсим другим і поправок, які я в ньому всюди поробив, вкаже Вам, що не брешу. Впрочім, я настільки вірю Вашій щирості і прямодушності та любові до нашої рідної мови і її розвою, що вважаю лишнім давати Вам які-небудь інструкції або замітки. Робіть, як узнаєте відповідним, а я певний, що і я, і публіка скористаємо з Вашого суду, тим більше, що се буде перший суд українця про галицькі вірші, що не зупиниться (надіюсь) на самій формі, як се вчинив Чайченко.

Про Ваші оповідання я маю намір написати критику в «Народі», де я зачну вести літературну хроніку.

Ваш намір — покинути белетристику і віддатися праці над укр[аїнською] філологією не дуже мене тішить, хоч Ваша стаття в спорі Чайченка contra[1] галичан показує Вашу здатність до філології. Та все-таки мені здається, що Ви вменшуєте себе, думаючи, що белетриста з Вас не буде, а, з другого боку, я боюсь, що, пішовши слідом за Житецьким, Ви влізете в яку-небудь спеціальну нору філологічну, як той щедрінський премудрий ковбель, і то в пору, коли українське діло потребує не мудрих ковблів, але смілих і рухливих щук та кленів, котрі б усюди плавали, усюди виявляли життя і будили других до життя. А на Україні, крім Чайченка і Вас, таких людей поки що нема та й хто знає, чи швидко й будуть: помре Чайченко,

[1] Проти *(лат.)*.— *Ред.*

заховаєтеся Ви в філологічну нору — і запанує знов мертва тиша. Я не маю нічого проти того, щоб Ви з часом зробилися спеціалістом — чи філологом, чи чим хочете, та все-таки мені здається, що спеціаліст уже не ц і л и й ч о л о в і к, се вже машина, приспособлена до одної тільки роботи. Значить, не обрізуйте себе завчасно! Жийте повним духовним життям, доки живеться, давайте волю своїм поривам, доки вони у Вас молоді, сильні та здорові, доки рвуть Вас вони на загальне, добре діло. Прийде час, життя поб'є і поморозить Вас — виспеціалізує так, що й не раді будете, то тоді лізьте в філологію по слідах Житецького чи хоч би й Михальчука! Се моя неміродайна думка, виведена з мого власного досвіду. На тім і кінчу і поздоровляю Вас щиро.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7
7/X 93

265. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, перша половина жовтня 1893 р.*]

Дорогий друже!

Посилаючи Вам ще одну, сим разом останню вже статейку до сього н[оме]ра «Народу», ділюся з Вами ось якою звісткою. Мені удалося найти тут чоловіка, котрий хоче дати наклад на журнал літературно-науковий, посвячений бодай в половині фольклористиці. Я предложив йому, і він прийняв ось який план: журнал виходить раз на два місяці книжками по 10—12 аркушів формату такого, як «В поті чола». В кожній книжці 5 аркушів посвячені белетристиці, критиці, історії літератури і матеріалам до неї, бібліографії та хроніці науковій, а друга половина— статтям по фольклору і друкуванню матеріалів: пісень, приповідок, казок, повірок і т. і., далі бібліографії і хроніці фольклористичній. Чоловік сей обіцює запевнити існування видання поки що на один рік (контрактом). Його фірми на журналі не буде, редакцію веду я зовсім автономічно, зиск і страти наполовину. Я згодився на сей план, хоч знаю, що він причинить мені багато труду, але все-таки маю надію, що можна буде зробити видавництво гарне і цінне. Політику, справи соціальні і т[аке] пр[оче] виклю-

чаю зовсім, щоби не робити конкуренції «Народові», для котрого, розуміється, буду працювати й надалі, як і досі. У мене лежить така маса різних готових матеріалів етнографічних і історико-літературних, що на довгі літа буде чим заповнювати журнал, а раз порушивши се джерело, я надіюся, що з різних сторін краю будуть сипатися щораз нові матеріали. За працями також, надіюсь, діло не стане; в крайнім разі можна буде давати переклади та реферати, до котрих я думаю засадити декого з молодих людей, котрі окажуться охочими до роботи. Досі я писав про се діло Др[агоман]ову і Кримському. Напишу ще до Вовка до Парижа. Коли у Вас є які зносини з Києвом, перекажіть про се туди, — я там не маю до кого писати. Мені хотілось би поробити старання о узисканні для журналу дебіту в Росію — тоді його існування було би запевнене, та я сумніваюся, чи се мені вдасться. Та сяк чи так, вихід журналу на один рік забезпечений, а що буде далі, про те я не дбаю. Після прелімінарія коштів треба би 300 передплатників, щоби виплатилися кошти друку, ну, а стільки чень буде: хто не полакомиться на фольклористику, може, піде на белетристику і vice versa[1].

Вірші мої вийдуть сими днями; коли схочете зайнятися їх розпродажжю, я можу прислати Вам декілька екземплярів. «Панські жарти» видані також осібною книжечкою і коштують 30 кр[ейцерів] — се повинні би купувати мужики, якби в «Хліборобі» хто написав розбір.

На днях вишлю Вам другу главу повісті.

До журналу буду Вас просив також о матеріали, особливо о казки. Може би, Мартович дав дещо до літературної часті? Де він? Я десь так в початку падолиста видам проспект і запросини до передплати, котра річно без пересилки виносити буде 5 гульд[енів], а за кожну книжку 1 гульд.

Цілую Вас.

Іван Франко.

---

[1] Навпаки *(лат.)*.— *Ред.*

266. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Львів, [18 жовтня 1893 р.]

Вельмишановна пані!

Не знаю, де Ви тепер і чи можна мені писати до Вас, чи, може, Ви зовсім загнівалися на нас, що й чутки від Вас ніякої нема. Та проте я пишу до Вас і надіюсь на Вашу добрість, думаючи, що Ви скажете твердо, коли не схочете мати зо мною ніякого діла, а в противнім разі відкликнетесь прихильно до того, про що буде мова в цьому листі. Діло таке, що мені удалося найти чоловіка, котрий готов дати наклад на журнал літературно-фольклористичний, а іменно готов гарантувати мені на один рік видання 6 книжок (одна на 2 місяці) по 10 листів кожна, лишаючи мені повну свободу редакції. Видання мало б розпочатися з новим роком і то так, що в новому рокові повинна б піти перша книжка за янв[ар] і февр[аль], я бажав би, щоби видання було посвячене [слово нрзб.] літературі (т. є. белетристиці оригінальній і переводній, критиці історії літератури з матеріалами до неї) і фольклору (пісні нар[одні] наші власні і переводні, казки, говірки (?), звичаї і досліди про них), причім додана б була хроніка і бібліографія.

Просячи Вашої і Ваших дітей писательської помочі для мого видання, я, звісно, лишаю Вам вповні доволі вибір того, чим Ви схочете запомогти його, та все-таки позволю собі висказати ось які свої бажання, щодо котрих прошу о ласкаву відповідь.

1) У панни Лариси Петрівни бачив я інтересну збірку пісень народних. Особливо цікавими видались мені пісні купальські, і я дуже бажав би мати їх враз з записом обрядів купальських до першої книжки. Я просив би о якнайскоршу присилку рукопису, щоб я міг порівняти ті пісні з іншими, вже друкованими, влегшуючи через те працю дослідчика.

2) Чи не можна б Вас або Ваших панночок просити о детальні описи селянської хати, праці, приладів і т. ін. Тут треба б звернути увагу і на термінологію (як називаються різні части аж до найдрібніших), на доборі місця, закладинах, будуванні, посвячуванні і т. ін., і легенди, сполучені з різними частями і моментами (о дереві, о камені, о запічку, о сверщках у хаті, о бузьках, о огню). Опис та-

кий на місці зробити не тяжко, а міг би він бути дуже інтересний з погляду етнографічного.

3) Так само хотів би я Вас просити о статтю про укр[аїнські] народні вишивки і орнаменти. Після Вашої збірки і передмови до неї повиходило на Вкраїні чимало збірок, декотрі й з статтями (Волкова), були, здається, й осібні статті, народний орнамент укр. здобув собі широку популярність. Так от і слід би це все оглянути й зібрати докупи здобутки тих кільканадцять літ, а до сього, здаєсь, компетентнішого робітника над Вас, не найду. Боюсь, що такої роботи в першій книжці Ви вже не вспієте зробити, та все-таки я бажав би мати коли вже не частину її, то бодай Вашу відповідь на те, як і коли можу я надіятися.

З белетристики мені були б пожадані короткі новели і то найрадніше з народного життя, вірші оригінальні, а ще радніше переклади лучших творів європейських поетів. Дуже радо прийму також статті про старших наших писателів, недруковані їх твори, листи і т. ін. Не маючи тепер зовсім ніяких зносин з Україною, я просив би Вас іще вказати мені, кого ще міг би я просити в сотрудники мойого видання. Хоча політика з нього буде виключена, то все-таки я не думаю, щоб воно (вже задля самих фамілій видавця і співробітників) могло мати вільний доступ у Росію. А з другого боку, мені все-таки бажалося би, щоби й рос[ійські] українці заінтересувалися ним і запомагали його також пренумератою, бо хоч видавання його на рік і запевнене, та все-таки евентуальну страту по році буду мусив я через половину повернути, а що важніше, в разі недобору в першім році про дальше видавання журналу нема що й говорити. А видавати так, щоб ваша цензура пускала, то, значить, ліпше дати спокій. От тут роби, що знаєш! З наших новин доложу Вам наразі дві. В тих днях вийде збірка моїх віршів, книжка в форматі «В поті чола», об'єму 30 листів. Я радо вислав би Вам її, та бог його знає, як се зробити Та й чи можна?

А друге те, що жінка моя, літом живучи на селі, замість поправитися, заслабла погано. У неї був вибух крові з горла. Лікарі впевняють, що се нічого небезпечного не є, та все-таки вона дуже хора, і я не придумаю, як їй поправитися, коли лікарі перш усього рають спокій, спокій, спокій, а тут наше життя таке, що їй приходиться раз у раз бути з дітьми, котрі ані хвилечки не дають їй спокою. Ми живемо тепер досить далеко від центру города, де повітря

свіжіше, і хата простора, і дітям можна вибігти на подвір'я та в огород, та все-таки тепер уже холодно, сльота, і діти мусять сидіти дома, а се значить для матері правдиву і ненастанну муку.

Засилаю Вам і всім Вашим щире поздоровлення і низенький поклін.

Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7

267. ДО В. Г. ЩУРАТА

[*Львів*], *26 жовтня 1893 р.*

Дорогий друже!

Лист Ваш дуже мене втішив. Новини з Відня для мене, мов у літі холодна вода. З моєю доцентурою прийдеться ждати, бо є припис, що о доцентуру не можна старатися скорше, як в два роки по докторатi. А мені се й гарно, бо тим часом трохи попрацюю, видам бодай один рік журналу.

Сими днями вишлю на Ваші руки мої вірші для Ягича, Пастрнка, Мурка і для семінарії. Донесіть мені, чи є Щербатський у Відні, то я вислав би й йому.

Посилаю Вам «Народ». Буду сими днями в Коломиї і постараюся для семінарії дістати комплект.

Тішить мене, що Ви, хоч «запряжені», та все-таки влазите в фольклористику. Надіюсь, що з праць, про котрі пишете до Kraussa, подаєте правоздання й для «Живого слова». Про Волкова я бажав би справоздання як можна докладного. Порівняйте, на[с]кільки його французька розправа є ідентичною з болгарською в «Сборнику» (він є у Kraussa). Пришліть також, крім «Роланда», і свого «Аггея». Може, й для нього знайдемо місце, коли не в першій книзі, то де-небудь далі.

Посилки не оплачуйте!

Цілую Вас.

Ваш Іван Франко.

26/X 93

268. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА

Львів, 26 жовтня 1893 р.

Дорогий друже!

Після нашої останньої розмови я й не думав, що мені прийдеться так швидко писати до Вас і просити Вас в співробітники нового видання. А діло склалося таке, що тут один чоловічок обіцявся дати наклад на журнал літературно-етнографічний під моєю редакцією. Остаточно стало так, що журнал має виходити раз на два місяці книжками в об'ємі 10 аркушів кожна і обнімати має белетристику оригінальну і переводну, праці по історії загальній і нашій, історії літератури, критику, хроніку наукову і фольклористику (розправи, матеріали і хроніку). Перша книжка має вийти 1 н[ового] с[тилю] січня.

Просячи Вас у співробітники сього видання, я думаю, що ані моя особа яко редактора, ані напрям видання не будуть Вам такі антипатичні, щоб Ви чулися змушені відмовити. Щодо праць, які були б мені пожадані, то я не буду Вам давати ніяких вказівок. Позволю собі тільки запитати, що Ви колись споминали мені про свою (задуману чи зроблену вже) працю про Шевченка. Коли вважаєте можливим дати її для «Живого слова» (так, мабуть, буде називатися журнал), то присилайте вже для першої книжки. Остаточно можете тут друкувати й дальші розділи своєї праці про пісні й обряди весільні, коли не гадаєте друкувати їх в «Этн[ографическом] обозр[ении]». Та в такім разі добре було б дати бодай короткий (а можна й довший) реферат з обох досі надрукованих глав. На днях вийде книжка моїх віршів, і я вишлю Вам один екземпляр. Добре б було, якби Ви схотіли написати про них чи коротку, чи довшу рецензію для мойого журналу. А може, воно не випадає друкувати в своїм журналі рецензію на свої вірші? Міркуйте, як знаєте. Коли будете у Львові?

Цілую Вас Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, № 7
26/X 93

269. ДО В. Г. ЩУРАТА

[*Львів, початок листопада 1893 р.*]

Дорогий друже!

Посилку Вашу дістав, і щире Вам за неї спасибі. «Роланда» надіюсь пустити всю пайку в першій книжці. О відбитку будьте спокійні. Просіть Колессу, щоб прислав до першої книжки дещо зі своїх віршів.

Крушинському щиро дякую за його готовність уділити мені листи В. Шашкевича і прошу його зробити се не гаючись, може б, дещо могло ввійти ще до першої книжки. Я написав би йому сам, якби знав його адрес.

За радою Др[агоман]ова титул журналу змінюю на «Житє і слово». Др[агоман]ов обіцяв багато інтересного матеріалу.

Драма моя ще не йшла на сцені, і не знати, коли піде: досі ще покутує на цензурі в намісництві. Поема італійська про «Boccadoro» є видана в книжці A.d'Ancona «Poemetti popolari italiano». Bologna, Zanichelli, 1889.

Про «Мелюзіну» маєте зведену літературу у L i e b r e c h t ' a. «Gervasius von Tilbury, Otia imperialia», 4, 65—66, «G r ä s s e. «Die grossen Sagenkreise des Mittelalters», 382, і далі.

Найновіша спеціальна праця є: L. D e s a i v r e. «La legende de Mélusine Niort», 1885; про неї «Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie», 1887, 346.

Про «Мелюзіну» на слов'янськім грунті гл[яди]: П ы п и н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских, 230—233, де й бібліографія.

Чи не була б для Вас можлива річ визичити для мене з університетської бібліотеки «Dichtungen des deutschen Mittelalters, herausgegeben von Vollmar, Massmann und Pfeiffer», Band YII». Я б його через тиждень звернув, а у нас є тільки 5 томів.

Як будете з Ціпсером, кланяйтесь йому від мене і просіть, щоб на гроші, котрі маю у нього, купив мені у Манца і вислав «Jahrbuch der Weiner Universität für das Studienjahr», 1892—93.

Роману мойого при «Народі» вийшов тільки шматочок. Пришлю Вам цілість або хоч більший кусень. Вірші на днях вишлю.

На тім кінчу сей лист і щиро здоровлю Вас і всіх знайомих.

Ваш
Іван Франко.

P. S. Перекажіть Студинському, щоби був ласкав якнайшвидше прислати мені «Архив», бо маючи намір друкувати «Вишенського» в «Записках», дуже його тепер потребую.

Ів. Фр.

270. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 6 листопада 1893 р.

Вельмишановний добродію!

На Ваш лист я можу одповісти тільки щирою подякою за Ваші добрі ради і Вашу готовність запомогти моєму виданню. Я приймаю титул «Житє і слово» і отсе завтра друкую малесенький проспект, котрий порозсилаю, між іншим, і на Вкраїну. Щодо правописі, то я думаю ось як: матеріали етнографічні, звісно, підуть женевкою, а решта нехай іде нашою правописсю, котра мені видається найбільш упрощеним варіантом кулішівки. Лишати кожному авторові до волі його правопись не вважаю потрібним, бо се могло б довести видання до хаосу. І без того різноманітність буде, бо матеріали зі старих книг і рукописів, листи і т. ін. друковані будуть правописсю оригіналів. Про свої рукописі не журіться, адже їх тут і так треба переписувати, бо наборщики не вміють їх читати.

Посилки Вашої ще не дістав. Як дістану, то тоді й буду міг уложити план першої книжки, в котру поки що ввійде: початок мого роману «Основи суспільності», початок «Роланда» (60 тирад), перша глава «Варлаама і Йоасафа» (я дістав від Крумбахера статтю Куна, про котру Ви згадували, і перед друком своєї роботи покористуюсь нею, хоч де в чому буду спорити), а з матеріалів деякі листи Навроцького, Володимира Шашкевича та Федьковича, початок «Документів до історії 1846 року», статейка «Греко-католицька ієрархія в боротьбі з літературою і освітою в Галичині» (збірка куренд, забороняючих різні видання, читальні і т. ін.). Се все у мене готове. Друк

першої книжки розпочну вже сього тижня і висилатиму Вам successive[1] кожний видрукуваний аркуш у конверті.

На днях вислав Вам своє «З вершин і низин». Що то Ви про нього скажете?

Леся обіцяла прислати свою збірку пісень купальських з нотами і опис мужицької хати на Волині. Пісні купальські я бачив у неї, ще бувши в Колодяжнім, і збірка її видалась мені вельми інтересною. В усякім разі я порівняю її з тими матеріалами про Купала, які досі були друковані. Леся на зиму їде до Києва. Ольга Петрівна ще не відписала. Кримський обіцяв перекласти вибір великоруських билин (вони у нас майже нікому не звісні) та деякі уступи з його улюбленого Фірдоусі. Живучого тут Василевського я просив зладити статтю про Ожешкову — по Хмельовському. Наші молоді радикали, Охримович і Ганкевич, хоч нібито заявили радість з нового видання, але досі нічого до нього не дали і не обіцяли. Колесса передав було свою працю про вплив Міцкевича на Шевченка, та зараз же знов відібрав. А я й рад, бо праця довжезна, а писана дуже по-школьницьки та поверхово.

От не знаю, що робити з працею О. Терлецького. Хотів би я друкувати її, та, з другого боку, боюся. Праця обширна і трохи застаріла, балакання много, а нового і вірного мало. Ще якби він хотів переробити її відповідно до теперішнього стану дискусії і повкорочувати своє балакання! Та про се з ним і говорити тяжко. А хотілось би все-таки дати його роботу, раз тому, що все-таки се перший систематичний огляд розвитку русинів від 1772 року в Галичині, а, по-друге, що в деяких частях він і тепер не стратив вартості і новини. А нарешті, може б, друкування роботи оживило й самого Остапа, вирвало його з дотеперішньої скислятини.

Ваші статті про «Старі хартії свободи» дуже б бажалося мені мати для «Житя і слова». Чи не можна б зробити так, щоб вони друкувалися і по-болгарськи, і по-нашому? Я зовсім не буду в претензії, коли болгари видрукують перші, а мені пришлють Вашу рукопись. А коли б у мене могло піти швидше, то пришліть рукопись мені на якийсь час, я перекладу і відішлю Вам назад.

Про Євангеліє Петрове була в «PreussischeJahrb[ücher»] стаття Гарнака, котра вийшла і осібною брошурою.

---

[1] Частинами *(лат.)*.— *Ред.*

В усякім разі постараюсь і о книжку «Nuova Antol[ogia]». Перекладати з франц[узького] і італ[ійського] прийдеться хіба мені самому. Леся згори застерігається, щоб їй ніяких робіт не накидати,бо хвора і зайнята якоюсь більшою працею белетристичною, «а більше ні в кого й питать».

До Вовка ще не писав. Дещо обіцяли чехи Ржегорж і Єлінек (що видавав «Slovenský Sbornik»); напишу ще до Полівки.

Кінчу сей лист, щоб зараз вислати. Здоровлю Вас щиро.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Глибока, № 7
6/XI 93

271. ДО В. Г. ЩУРАТА

[*Львів, 11 листопада 1893 р.*]

Дорогий друже!

Лист Ваш дістав і відписую наборзі, бо спішуся, їду до Кракова на віче мазурське. Розправа про «Мелюзину» може вийти інтересна, хоч усе-таки ліпше було б брати щось таке, щоби в'язалося з нашою літературою чи з нашим фольклором. Переклад повісті о «Мелюзині» був і у нас, та не друкований, а рукописи нам недоступні.

Рейнгольд у мене є.

З Ваших віршів, може, дещо виберемо на шпунти.

За переказане Студинському і Крушинському дякую. Сьому останньому скажіть, що, вернувши до Галичини, він в усякім разі міг би ще дати мені дещо й до І-ї книжки.

З «Dichtungen des deutschen Mittelalters» мені потрібне «Mai und Beaflor», і се прошу прислати.

Про Вовка реферат такий, як Ви зробили, мені власне пожаданий і будьте ласкаві зладити.

Посилаю Вам пару проспектів журналу.

Цілую Вас.

Ів. Франко.

А про Ціпсера і «Jahrbuch der Wiener Universität» і забули?

272. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, 11 листопада 1893 р.*]

Дорогий друже!

Трохи спізнився з посилкою докінчення Коллара. Та все-таки Вам ще прийдеться заждати на справоздання з віча мазурського, на котре їду сьогодні. Разом зі справозданням пришлю й замітку про вибір Вахнянина і про кризу парламентарну чи міністеріальну. Сьогодні їду до Кракова. Хотів забавити там ще з день задля виписок у бібліотеці, та бачу, не буде часу. Напишіть, що у Вас чувати? У нас велика біднота на гроші — не знаю, як його й бути далі.

Цілую Вас.

Іван Франко.

273. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *13 листопада 1893 р.*

Дорогий друже!

В суботу посла[в] Вам кінець статті про Коллара, не рекомендувавши (бо був бідний на гроші!), а тепер шлю початок статті про віче мазурське і дві дрібні замітки. До замітки «А хто виграв?» прийде ще цитат з «Času», котрий будете ласкаві вставити під знак *V*. Пришлю його завтра разом з кінцем статті про віче.

Будьте ласкаві донести мені:

1) чи дістали Коллара?

2) чи і коли буде віче в Снятині, щоб я міг завідомити о тім Шарка, котрий збирався на нього поїхати.

Заразом будьте ласкаві:

3) вислати тому ж Шаркові на мій рахунок 1 екземпляр польського патенту (Адрес: Maciej Szarek. Brzegi, p[owat] Wieliczka).

Коли продалося що-небудь із моїх книжок, то будьте ласкаві по струченні коштів прислати мені гроші, бо-сьмо сими часами дуже бідні. Буває так, що «Kurjer» zaliczki[1] не може дати і сидимо дома без цента — і жінка починає плакати.

[1] Аванс (*польськ.*).— *Ред.*

Посилаю Вам кілька проспектів журналу. Заохочуйте людей, щоб пронумерували, може б то, далося удержати, а принаймні щоб не прийшлося нам доплачувати, бо се б нас зарізало. Заразом прошу Вас о деякі матеріали. Там десь у Вас має бути збірка казок Філ[арета] Колесси. Найдіть і пришліть. Казки мені особливо пожадані.

Цілую Вас.

Іван Франко.

13/XI 93

274. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 21 листопада 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Пишу Вам коротко, бо часу мало і очі болять. «Будду» і «Матеріали» до іст[оричних] віршів одержав,— спасибі Вам. «Матеріали» вже складаються, та тільки я, хотячи в першій книжці дати якнайбільшу різнорідність матеріалів, мусив поділити першу часть надвоє і дати в першій книжці тільки самі різдвянські вірші і «Радість святих» (до сеї останньої я додав ще один варіант з року около 1780, по моєму рукопису). Ціла часть I забрала би около 2 аркушів друку, а се було б по моєму розрахунку, з місцем неекономно. Статтю про Будду думаю також помістити всю в 1 кн[ижці], а до другої лишити буддизм. За казки угорські щиро дякую, — підуть усі в 1 кн. Ваша сестра обіцяє також щось до 1 кн., та досі не прислала. Щурат дав обширний реферат про працю Вовка о укр[аїнських] піснях і звичаях весільних.

Свого «Варлаама» початок я відібрав від Тов[ариства] ім. Шевч[енка] і дам також у 1 кн. журналу, а Товариству дав «Вишенського». Впрочім, журнал друкую в Ставропігії, де можна друкувати й ноти (при піснях).

Главу моєї дисертації про «Притчу о багатих» швидко перепишу і вишлю.

Ви колись займалися «лицарськими відголосами в укр. піснях» і згадували там також пісню про Гребенюшку, Кременюшку і т. ін. Коли не думаєте посвятити тій пісні спеціальної роботи, то, може б, могли відступити мені свій матеріал? У мене є зібрані всі друковані її варіанти і кільканадцять рукописних, а надто варіант польський.

Первовзір її я вбачаю в середньовіковій поемі «Маї і Беафлор» (франц. і нім.) і вийшовшій з неї народній книзі про «терпливу Єлену», та тільки кінець нашої пісні до змісту сих творів не підходить. Може, у Вас є які чеські або інші варіанти, котрі б пояснювали нашу пісню? Звісно, і наша пісня, і середньовікові поеми та повісті черпали з народних казок про лиху свекруху. Може, в тих казках треба шукати первовзору нашої пісні? Мені б се якось не видавалося правдоподібним, і я клонився б до того, щоб шукати для нашої пісні жерела зовсім літературного. Тема дуже інтересна.

Чи не могли б Ви для 1 кн. написати мені коротенький бібліографічний огляд болгарських видань літературно-наукових? Дуже був би Вам вдячний. А може б, д-р Шишманов був ласкав се зробити, коли Вам ніколи?

Даруйте, що, може, надоїдаю, та я хотів би зробити 1 книжку справді оказовою.

Щиро здоровлю Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7
21.XI 93

275. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО

Львів, 21 листопада 1893 р.

Дорогий друже!

Даруйте, що так пізно і так коротко відкликаюся на Ваш так щирий і гарячий лист. Я дуже зайнятий, а в додатку ще й очі болять. Що лист Ваш мене зрадував, сього не потребую Вам і говорити, і що не задля тих комплементів, які наговорили Ви мені як поету, а головно задля того, що ми зачинаємо тісніше сходитися в принципіальних питаннях. Щоправда, Вашої віри в єдність національну всіх русів я поки що не то не поділяю, а не відчуваю так гаряче, як Ви, — в ділах віри, як знаєте, — я маловір. Та за практично я вповні годжуся з Вами на те, що можна і слід р у с с к о м у писателю, котрий має до сього личність і здатність, уживати обох рідних діалектів. Особливо для писателя-малоруса, а буває іноді конечним, і класти собі тут принципіальне non plus ultra[1] буду писати тільки по-

[1] Виключно *(лат.)*.— *Ред.*

малоруськи або тільки по-великоруськи... значить, заклеймувати себе або в вузькім провінціалізмі, або в рівно вузькім доктринерстві. Я щиро тішуся, що Ви хочете писати для мойого журналу, котрого проспект Ви, певно, вже бачили (посилаю в листі ще один екземпляр). Перші аркуші його вже друкуються (в Ставропігії), і для того мені було б дуже пожаданим, якби Ви поспішилися з присилкою своєї праці, щоб я міг обчислитися з місцем.

Я хотів би обернутися з просьбою о присилку деяких матеріалів, особливо виписок із старих рукописів, до проф. Калужняцького, та не знаю, як він се прийме.

Може б, Ви, коли з ним сходитеся, показали йому проспект «Житє і слово» і запитали його в моїм імені, чи можна його просити о деякі хоч дрібні причинки?

Цілую Вас щиро і поздоровляю.

Ваш Іван Франко.

Львів, ул. Глибока, ч[исло] 7
21/XI 93

276. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 22 листопада 1893 р.

Дорогий друже!

Щире спасибі Вам за лист і вказівки, з котрих скористаю. Шлю Вам пару проспектів. Напишіть, чи дістали комплект моїх віршів?

З Вашою новелою «Сирота Захарко» поки що треба здержатися, — се мені сказали в прокураторії. Коли буде можна, то якось її вир[в]емо. Впрочім, у нас її кількадесять (ок[оло] 50) екземплярів розійшлося.

Для 1 кн[ижки] «Життя і слова» просив би я Вас написати коротко про Румянцевський музей, його історію, його колекції, бібліотеку, рукописи і їх каталоги і т. ін.— взагалі все, що може інтересувати публіку. Думаю, що роздобути відомості про се Вам не буде трудно на місці. Особливо звертайте увагу на все, що доторкається до історії України. Для другої кн. я буду Вас просив (крім NB перекладів і белетристики, що завсігди можете слати) о біографію Тихонравова, його портрет і підпис, бо хотів би дати його портрет на чолі 2 книжки (по нагоді його юві-

лею). В першій кн. піде портрет Драгоманова. Так Ви, будьте ласка, постарайтесь о сю біографію з докладним списком бібліографічним (опять з піднесенням, чим цінні праці Т[ихонраво]ва для історії літ[ератури] Южної Русі).

Щодо перекладів билин, котрі можуть піти аж у 2 кн., я ще з Вами порозуміюся.

Цілую Вас сердечно.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, № 7
22/XI 93

277. ДО ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА»

Львів, 6 грудня 1893 р.

Світлий виділе «Руської бесіди»!

Роздумавши над тим, що висказав в[исокоповажний] голова «Р[уської] бесіди» посол д-р Савчак у моїй присутності на засіданні виділу в неділю д[ня] 4 декабря 1893 р. про потреби театру руського на слідуючий рік, головно ж про потреби репертуару, я осмілююсь зі свого боку предложити світлому виділові ось яку оферту.

До мая 1894 року обов'язуюся приготовити для театру три оригінальні штуки, з котрих кожна заповнить цілий вечір, а три переробки з класичних авторів драматичних інших народів. Оригінальні штуки будуть:

1. «Рябина», комедія в 4 діях, уже готова, читана мною в присутності проф. Вахнянина і артистів К. Підвисоцького і Лопатинського.

2. «Quem di odere», комедія в 4 діях, з життя сільського вчителя.

3. «Світло і в тьмі світить», драма з життя інтелігенції, в 5 діях.

Щодо драм чужоязичних, котрі я взявся б приладити для нашої сцени (не перекласти, а переробити!), то у мене в плані є ось які штуки:

4. «Війт заламейський», драма в 5 діях Кальдерона де ла Барка, в котрій виставлений чудесний тип селянина.

5. «Фуенте Овехуна», драма в 5 діях Лопе де Вега, де показані панщизняні надужиття і бунт селян проти них.

6. «Віндзорські куми», комедія в 5 діях Шекспіра.

Виготовлення тих штук вимагає великої праці і вільної голови і для того смію просити, щоб світлий виділ, роздумавши мою пропозицію, зволив якнайшвидше повзяти ухвалу, щоб я міг знати, чи маю братися до роботи, лишивши все інше набоці, чи ні.

Щодо гонорару, то я думаю, що не переступлю границь скромності, коли зажадаю за оригінальну штуку по 150, а за переробку по 50 гульд[енів] і яко тантіему від кожного представлення 10 процент чистого зиску.

Коли світлий виділ в засаді прийме мою пропозицію, в такім разі

1) для поновного перечитання і одобрення «Рябини» прошу визначити час і відповідну комісію.

2) слідуючі штуки предложу в тім порядку, як вище написано, в 1-місячних відступах.

Щодо виплати гонорару, міг би-м «Р[уській] бесіді» зробити таке улегшення, щоб по одобренні «Рябини» заплатила мені 100 г[ульденів], а далі кожного 1-го знов 100, поки б уся сума не вичерпалася. Дожидаючи на се предложення скорої відповіді, остаюсь з поважанням

д-р Іван Франко.

Львів, д[ня] 6 декабря 1893

278. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 7 грудня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що опізнився з відповіддю на Ваш лист з 12/24 нов., але дуже був зайнятий, і в додатку очі болять.

Ваша стаття про «Хартії» піде, звісно, в 1 кн[ижці] хоча я досі здержуюся з її друкуванням, не маючи кінця того, що має прийти до 1 кн. Тепер друкується «Будда» (кінець 5 і початок 6 листа), а по нім приходить черга на Вашу статтю. Я надіюсь, що нині або завтра дістану решту, обіцяну Вами. Початок дуже інтересний.

Посилаю Вам 3 лист друкований, з Вашими віршами; з нього побачите формат журналу і переконаєтесь, що я не

дуже-то дроблю статті. Віршів більше годі було дати, — се тяжка страва для наших людей.Та все-таки я надіюсь скінчити їх у 3 книгах. Трохи забагато місця займає «Роланд», та я хотів би виперти його у 4 кн., щоб дати ще опісля переклад Софоклового «Едіпа-царя», що лежить у мене майже готовий.

З моїм «Варлаамом» приходиться задержатися до дальшої книжки. Для 1 кн. дав Бігеляйзен реферат із Группе про нові напрями в міфології, — реферат трохи сухий, без власної філософії, та надіюсь, що буде добрий. В 1 кн. він пішов увесь, так що в 2 можна дати Коскена. Чи не варто б перекласти вступну главу Компаретті з його книги про «Калевалу» «про нові досліди над національними епопеями»? Се могло б піти за Коскеном і також умістилось би в одну книгу. До того можна б нав'язати реферати з праці Серенсена над сербським епосом і Житецького над нашими думами.

З правописом нашим Ви не мучтеся. Пишіть, як Вам до вподоби, адже й так Ваші рукописи треба переписувати» бо наші наборщики не вміють їх читати і роблять таку масу помилок, що хоч святих із хати виноси.

Сестра Ваша досі нічого мені не прислала, хоч сама просила, щоб непремінно якась її робота була в 1 кн. А у мене нема часу багато листів писати, от я й жду. Взагалі з Росії для 1 кн. нічогісінько, крім двох віршиків Одарки Романової. Сестра Ваша писала мені, що, бувши в Києві, говорила старим громадянам про мій журнал, так вони рішуче одказались чим-небудь його запомагати. Звісно, се вона говорила без моєї просьби, і я згори знав, що не інакше воно буде. Та бог з ними, чень якось обійдемося, а по крайній мірі 1 рік журнал піддержимо. А там уже нехай буде, що буде.

Щиро здоровлю Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 7/XII 93

279. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 7 грудня 1893 р.

Дорогий друже!

Шлю Вам листок з України! Дальшої програми 1 кн[ижки] «Житя і слова» не друкуйте. Бажав послати Вам ще до сього н[оме]ра «Народу» дещо, та дуже часу нема. Впрочім,

якби ще пішло,то, може, зладжу нині або завтра замiточку про Стояловського. Прислав лист з різними ремонстраціями, треба дати йому голос. Матеріалів етнографічних від Вас не дістав, а й Вам досі нічого не вислав, бо нема грошей навіть на життя. Не знаю, як перебути сю зиму, а тут іще за різні довги тиснуть! Книжки вишлю незабаром.

Цілую Вас.

Іван Франко.

Львів, 7/XII 93

280. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 19 грудня 1893 р.

Дорогий друже!

За гроші, хоч спізнені, спасибі! Шлю Вам огляд політичний — мудрішого годі було щось написати. Що се у Вас так глухо?

Матеріали, переслані через Васил[евського], дістав і переглянув. Крім казок, небагато буде здатного для мене, та все-таки дещо є.

Книжки на днях вишлемо. Д-рові Кульчицькому прошу переказати, що моїх віршів в коміс йому прислати не можу, бо вже їх не маю. Можу, впрочім, переказати книгареві, щоб йому їх вислав. Та коли він хоче розпродувати, то передайте йому ті екземпл[яри], що є у Вас.

«Вишенського» я передав Тов[ариству] ім[ені] Шевченка, притиснений довгом, котрий у них маю, мені обіцяли за нього заплатити.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 19/XII 93

281. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 24 грудня 1893 р.

Дорогий друже!

Даруйте, що так рідко пишу Вам. Зайнятий дуже, ще й очі болять. З передруком Вашого «Захарка» треба трошки підождати. Коли хочете, то я візьму його до одної з

дальших книжок «Житя і слова». Ви забули про мене для першої книжки, а дуже жаль! Нічого українського в ній нема, так що я боюсь, що для українців вона покажеться зовсім неінтересною. Сими днями вона вийде.

Чи зможете для другої книжки дати мені портрет і факсиміле підпису Тихонравова і його біографію? Я дуже Вас о се прошу.

Коли б через Сперанського могли дістати «Калік перехожих», то вжийте на їх закуплю тих 6 руб., що Вам лишилося до передплати «Ж[итя] і сл[ова]», а я тут внесу за Вас (бо наклад журналу не мій, значить, передплатні гроші треба складати по рахунку).

І ще одно! Чи не могли би Ви роздобути в моск[овском] «Общ[естве] любителей русс[кой] письменности» статтю Максимовича «Воспоминание о пребывании в Москве Мицкевича» і переписати або переклати її дослівно для «Ж. і сл.». Велике б Вам за се було спасибі.

Жінка моя просить Вас купити і прислати їй фунт чаю на 3 руб. То в такім разі здержтеся з «Каліками»!

Що ж з рецензією на мої вірші? Чи знаєте, що в галицьких газетах досі ані словечка про них? Добре ще, що «Зоря» хоч бібліографічну звістку дала, а «Діло» й того не дало. Я цікавий хоч приватно почути Вашу думку про них, коли вже з критикою якось не маю щастя.

Стискаю Вашу руку.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 24/XII 93

282. ДО ВОЛОДИМИРА ГЕРАСИМОВИЧА

Львів, 27 грудня 1893 р.

Дорогий друже!

Бажаючи для наукових цілей познайомитися зі старими друками і рукописами, що зберігаються в бібліотеці Крехівського монастиря, а не маючи там, крім Вас, нікого знайомого, удаюся до Вас з уклінною просьбою виєднати мені у о[тця] ігумена і у кого там ще слідує дозвіл на переглянення бібліотеки і архіву того монастиря.

Надіючись, що не відмовите моїй просьбі, згори висказую Вам сердечну подяку і жду від Вас звістки, коли б я міг

на день на два заїхати до Крехова. В отсю суботу і неділю, а в разі потреби й у понеділок мав би я час.

Щиро стискаю Вашу руку.

Ваш
д-р Іван Франко.

Львів, 27/XII 93

283. ДО В. Г. ЩУРАТА

Львів, 29 грудня [1893 р.]

Дорогий друже!

Пригадую рецензії для 1 кн[ижки] «Ж[итя] і сл[ова]». Останній час! Висилайте, що маєте! Щасливих свят!

Ваш Ів. Франко.

Львів, 29.XII

284. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 31 грудня 1893 р.

Вельмишановний добродію!

Перед кількома днями я вислав Вам Соколова і книжечки Загірньої, а сьогодні або завтра вишлю «Житє і слово». Трохи воно не все так вийшло, як хотілося, та що вже робити! Мені хотілося особливо при друкуванні матеріалів уберегтись накопичування сирих матеріалів без бібліографічних вказівок, а по-друге, дати рамку, в котру би вигідно входили як нові матеріали, так і доповнення та поправки до того, що вже надруковано. А за несподіванку з Вашим портретом і життєписом приходиться Вас перепросити. Думка зародилась уже в часі друкування книжки, і задля того годі було зладити щось ліпшого. Ну, та тепер про першу книжку не мені слід говорити, а Вам, і я з цікавістю дожидаюсь Вашого суду.

Щодо другої книжки, то план мій ось який. Я хотів би потроху змінити порядок матеріалів і дати насамперед (по романі і «Роланді») Ваші «Хартії», то й прошу Вас прислати їх чимшвидше, і то прислати трохи більше, ніж першого разу, сторін Ваших 25—30, бо се, що Ви тепер дали,

вистало ледве на 14 сторін друку (в передруку се й добре, бо дві сторони пішли на титул). Віршів укр[аїнських] я дам тепер другу частину церковних, а в третій книжці підуть усі світські, так що збірка Ваша скінчиться в 1 томі. Статті Ваші з «Киев[ской] стар[ины]» і «Правди» я видобув. Чи друкувати їх у «Житі і слові»? Як бачите, я заповів на 2 кн. статтю Коскена, та боюсь, що Вам затяжко прийде її найти. Якби могли, то було б добре, а як ні, то прийдеться дати щось іншого.

З Укр[аїни] потроху зголошуються передплатники, дехто присилає й матеріали. Та передплатникам я не дуже й рад, бо гроші всі йдуть на висилку, а екземпляр задармо. А знов ставити ще більшу ціну встидно було, 100 передплатників з України, то була б руїна для письма.

В кн. 2 хочу дати портрет Тихонравова і його біографію. Одно й друге вистаратись має Кримський. Може б, Ви могли дещо написати про Тихонравова і від себе?

Мені хотілось би одержувати взамін за «Ж[итє] і сл[ово] деякі журнали заграничні, особливо з італійських «Giornale» д'Анкони і «Archivio» Пітре; з французьких «Melusine», «Romania» і ще деякі фольклорні та «Revue des questions historiques». Чи не могли б Ви подати мені ближчі адреси тих видань, а крім того, написати до знайомих Вам видавців, щоб вони згодились обмінювати свої видання за моє. А, забув про «Revue de l'historie des réligions»! адрес її маю).Може, вони найдуть дещо для себе і в нашому виданні.

На сьому поки що кінчу і кланяюсь.

Ваш Ів. Франко.

31/XII 93

285. ДО МАТІЇ МУРКА

[Львів, кінець грудня 1893 р.]

Вельмишановний добродію!

Удаюсь до Вас з просьбою. Розпочав я видавати 2-місячний журнал «Житє і слово», котрого першу книжку враз із книжкою моїх віршів надіюсь Вам особисто привезти до Відня незабаром. Та поки що — чи не могли б Ви для одної із слідуючих книжок зладити мені біографії проф.

Ягича? Я хотів би дати його портрет і життепис, то думаю, що для сього остатнього найкраще буде попросити Вас, і надіюсь, що Ви не відмовите мені сього. Стаття може займати від піваркуша і більше, кілько схочете. Пишіть по-великоруськи, ми собі тут перекладемо. Я дуже був би рад, якби Ви відписали мені, чи приймаєте мою просьбу. Самому проф. Ягичу про се не кажіть, я хочу особисто просити його о дозвіл і о фотографію.

Чую, що приїхав до Відня д. Щербатський. Кланяюсь йому низенько. Призначену для нього книжку моїх віршів надіюсь також вручити йому особисто.

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

286. ДО В. Г. ЩУРАТА

Львів, 9 січня 1894 р.

Дорогий друже!

Жду на рукопис. Будьте ласкаві присилати якнайшвидше!

Цілую Вас.

Ів. Франко.

Львів, вул. Глибока, № 7, 9/I 94

287. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

[*Львів, 12 січня 1894 р.*]

Дорогий друже!

Спасибі за Ваш лист, котрого давно ждав. Відповідаю по порядку справ, у ньому порушених.

За рецензію на мої вірші наперед Вам дякую. На статтю про Румянцев[ський] муз[ей] наперед тішуся. Як бачите, в 1 книжці хроніки зовсім нема, та й відділ критики й бібліографії вийшов дуже вбогий. Тішить мене стаття Вас[илевського] про «Wisłu»; в такий спосіб я рад би оглянути комплекти всіх важніших слов['янських] журналів, а далі й позаслов'янських. Жаль тільки, що на таку роботу, пожиточну, хоч і не дуже головоломну, мало находжу охочих робітників.

Кліше Тихонр[авова] дістав і щиро Вам дякую. Звісно, я буду потребувати далі кліше Буслаєва, Бодянського і др. Та чи не краще б було, коли Ви вже такі добрі зайнятися сею справою, зробити там у Москві в якій добрій друкарні відбитки на гарнім папері, 600—800 екз[емплярів], і вислати сюди — кошти я радо зверну. Се хоча, може, й не

так дешево, та зате остільки вигідніше, що друкарні у нас звичайно плохі і не мають машин, спеціально приспособлених до відбирання портретів.

Життєпис Тихонр. присилайте якнайшвидше, щоб я мав час обчислитися з місцем у книжці.

Як побачите з 1 кн[ижки], в друкарні, де друкується «Ж[итє] і сл[ово]», та й загалом у всіх львівських друкарнях, кирилиця препогана. Чи не можна б було там, у Москві, замовити де-небудь гарного фасону кирилиці (з тих, яким друкувались тихонравовські апокрифи або якої вживають для друкування старих текстів у «Чтениях»)? Ставропігія радо замовила б по кілька сотнарів гармонду, петиту і цицеро, та задля звісної неточності москалів не хоче до них обертатися прямо, а просить Вас через мене розпитатись про се діло і розшукати цінники на взірці і прислати на мої руки. В такім разі через Ваші руки вислано б замовлення і гроші. Екземпляри книжки до «Русской мысли» і в Політехн[ічний] музей вишлю сими днями. Про кошти напишу Вам опісля. На днях також вишлю Вам екземпляр «Сироти Захарка». Аркуш друку в такім форматі, як «Ж. і сл.», в 600 екз. коштує около 22 гульд. Прилагаю декілька марок.

Здоровлю Вас.

Ваш Ів. Франко.

P. S. Перша книжка «Ж. і сл.» зробила у нас добре враження, про неї заговорили і в пресі, і приватних кружках, та пренумерата поки що йде слабо. З укр[аїнців], крім Вас, досі ледве 4. Правда, ціна для Росії безстидно висока, та проте ми тільки при теперішнім високім курсі рубля можемо вийти на своє, а при нижчім курсі рубля будемо тратити.

288. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 13 січня 1894 р.

Дорогий друже!

Дуже жаль, що Ви не написали мені хоч карточку кореспонденційну, коли виходить «Народ», щоб я міг для нього написати що-небудь. Щодо грошей, я Вас тепер нудити не буду, бо на якийсь час ми забезпечені. Я зробив

контракт з «Руською бесідою» на достарчення трьох драм оригінальних і трьох переробок до мая. Одну штуку («Рябина») я вже віддав,і вона вже в цензурі. Другу (з життя сільського вчителя «Quem Di odere») кінчу сими днями, а третю мушу зладити сього місяця. До перекладів я вибрав Кальдерона «Війт заламейський», Лопе де Вега «Фуенте Овехуна» (історія бунту хлопського) і Шекспіра «Віндзорські куми». Як бачите, роботи досить. Потроху ся робота, потроху журнал, а в головному слабість дитини здержали мене, що я не поїхав на віче, чого дуже жалую. Н[оме]р журналу Д[рагомано]ву посланий уже давно, жду кожного дня його листа.

Портретів Д-ва у нас є ще 400, і я думаю, що накладець продасть Вам їх гуртом по 4 кр[ейцери].

На запросинах, звісно, підписуйте мене.

На портреті друкувати нічого не можна — се фотолітографія і попсується. Кліше також нема. Хотівши більше екз[емплярів], треба робити наново, а се досить коштовне.

Цілую Вас і здоровлю з Новим роком Вас, сестру і маму і всіх знайомих.

Ваш Ів. Франко

Львів, 13/I 94

289. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 20 січня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Сердечно перепрошую Вас за неприємність, котрої я був причиною, хоч і без власної вини. Я вислав Вам самий екземпляр «Життя і слова» на саме наше різдво, а вини моєї хіба стільки, що не зарекомендував його. Значить, екз[емпляр] пропав. Учора (19/I), одержавши Вашу першу карточку, я зараз вислав другий екземпляр — рекомендований. Надіюсь, що тепер не пропаде, та на будуще буду висилати все рекомен[доване]. Другого н[оме]ра вже є 3 аркуші. Не маючи Ваших «Хартій», котрі я хотів дати після Роланда, я дав початок «роботи» Остапової, що лежить у рукописі вже отсе 8 літ. Дав — та й боюсь. Перша глава — сама фразеологія. Та що вже діяти! Все-таки дещо є й інтересного, а головно, після бібліографічної ма-

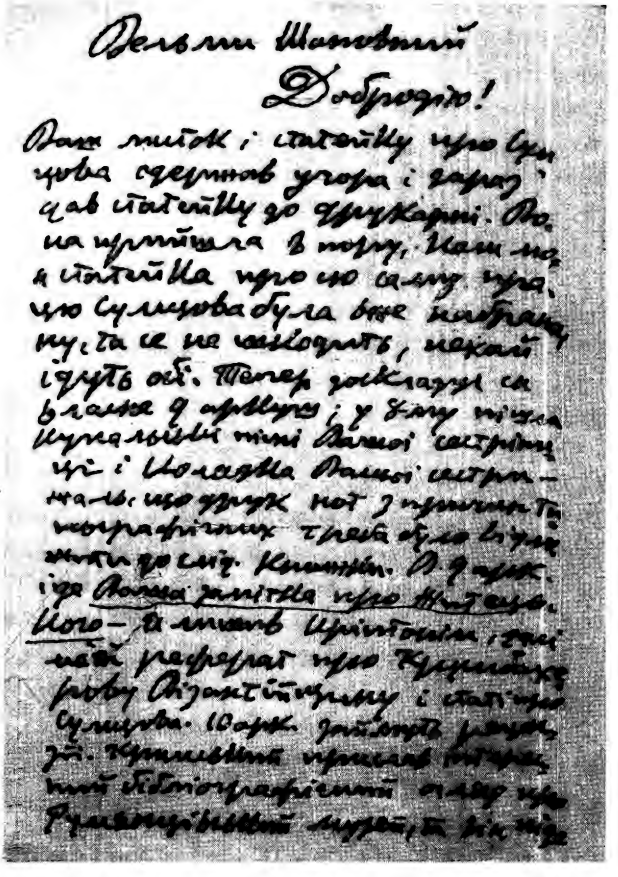

Сторінка автографа листа І. Я. Франка до М. П. Драгоманова від 23 лютого 1894 р.

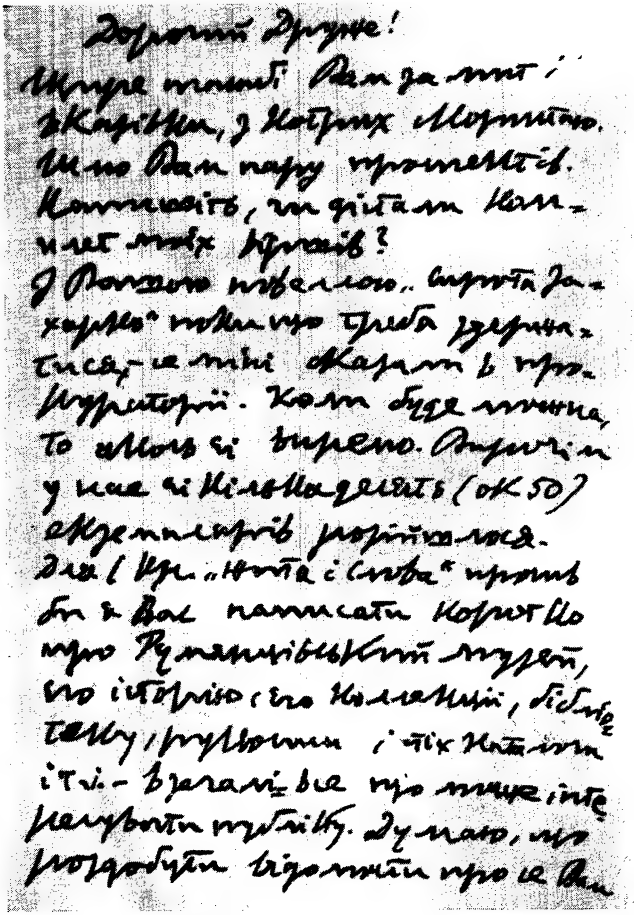

Сторінка автографа листа І. Я. Франка до А. Ю. Кримського від 22 листопада 1893 р.

нери à la Коцовський люди будуть чень радніше читати в резонерській манері à la Остап.

Дуже мене тішить те, що одержав від Ваших— сестри і сестринниці. Пані Ольга Петрівна прислала переклад трьох віршів з Віктора Гюго — «так собі», як вона каже. А Леся прислала прекрасну і багату збірку купальських пісень (усіх щось 45). Я додаю до них бібліографічні вказівки варіантів, досі друкованих. До збірки доданий опис обрядів і ноти пісень. Цілість уміститься в 2-х книжках.

Я від себе, крім дальшої глави роману, даю початок перекладу Софоклового «Едіпа-царя» і текст (у двох варіантах) Євангелія Фоми, що найшлося в моїх рукописах, — текст преінтересний, з варіантами проти усіх досі звісних апокрифічних текстів. До тексту даю порівняння змісту всіх глав. Дуже б інтересно було бачити той старосл[ов'янський] текст (сербський) Євангелія Фоми, що був друкований в Росії («Описание рукописей Хлудова»), та книги сеї у Львові ані у Відні нема. Може, є у Вас?

З віршів піде друга половина божественних, так що в кн[ижці] 3 Ваша колекція скінчиться. У мене є нові матеріали рукописні, а іменно:

1) Вірша про сотворення і потоп світу, записана для мене одним селянином в с. Любші над Дністром.

2) Вірша про св. Василія і Євладія, в двох варіантах, з котрих один кращий від тих, що є у Безсонова «Каліки» (до сеї вірші є в мене також два списки церковної легенди про Василія і Євладія, *оба з XVIII в., оба галицькі).*

3) Вірша *про морове повітря з р. 1764 (?), в формі розмови між душею і тілом.*

4) Плач невольника, *«в темници во кайданах сущаго».*

Маю, впрочім, звістки про існування різних інших віршів, та поки що не маю їх у руках.

З Коскеном і іншими речами прийдеться заждати, поки вигрузиться той матеріал, що позачинаний. З Будди до сього н-ра даю малий шматочок, щоб ощадити трохи більше місця на хроніку, критику і бібліографію. Та в 3 кн.і Будда мусить скінчитися, також поема Маковея.

Ані Куліша, ані Вовка я досі в співробітники не просив, Вовка тому, що ніяк не можу дістати його адреси. Так само й н-рів досі ніяким чужим редакціям не вислано. В Росію вислано тільки в ред[акцію] «Русской мысли» та «Киевск[ой] стар[ины]». Інтересно, що пише Ваша сестра, буцімто в Києві чула через когось, що цензор мав сказати, що

«Ж.і сл.» буде допущене в Росію. Та, проте, ми не подаємо сеї книжки до цензури, а подамо аж слідуючу, з Тихонравовим на чолі.

Економічно видання стоїть досі непогано. Передплатників є вже мало що не 100, а є надія, що з часом збереться більше.

На ньому кінчу свою реляцію і здоровлю Вас щиро.

Ів. Франко.

Жінка моя Вам кланяється.

З «Хартій» робимо передрук в 300 екз. Здається, досить.

Львів, 20/I 94

290. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 25 січня 1894 р.

Дорогий друже!

Шлю Вам половину огляду. Завтра вишлю решту. Що се Ви думаєте з «Народом», що так пізно його випускаєте? Невже пренумерантів нема?

Наш проект з'їзду, мабуть, розіб'ється. Ані народовці, ані москвофіли не прийдуть. Про їх опінії пишу в огляді.

Якби-сьте могли, їдучи до Львова, привезти мені комплекти «Народу» з 1892 і 1893, то був би Вам дуже вдячний, а то у мене нема. З р. 1893 здалось би й 2 екземпляри. Що се з Коломиї ніхто не пренумерує «Житя і слова»? Досі з наших радикалів анікогісінько нема.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 25/I 94

291. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 25 січня 1894 р.

Дорогий друже!

Шлю Вам сьогодні кінець політичного огляду, а завтра вишлю статтю Ант[оніна] Гайна про чеську «Омладіну». Стаття інтересна. Вона написана для «Kurj[era] Lwlow-

skiego] і буде в нім опублікована по-польськи, та я думаю, що не завадить дати її і у нас.

З друкуванням декларації я здержався, не знаю, яка ціль її публікування перед з'їздом. 1) вона безіменна, значить, або ніхто не відповідає за її публікацію, або відповідають ті, що були підписані на запросинах. А коли так, то я мусив би знати Ваші аргументи, для чого її треба публікувати, бо мені, наприклад, здається, що публікування такого документа перед з'їздом а навіть перед тим прелімінарним з'їздом, який властиво ми скликали, не має ніякого сенсу. Адже ж ми тепер не будемо радити над спільною програмою русинів, бо на се треба б зібрати справді більше русинів, ніж 8—10 (сли й стільки буде). А публікуючи такий документик дається вид, що ми не тільки хочемо скликати з'їзд, але хочемо накинути йому й свою програму, а се значить згори унеможливити не тільки сей, але і всякий інший з'їзд з нашою участю. Звісно, на пункти декларації я зовсім годжуся, та думаю, що вони уложені не для публікації, а як директива для нас під час нарад, тим більше, що власне з наради мужів довір'я повинна вийти не така загальна ухвала, але спеціальніше означення і тактики і стратегії, т. є. намічення тих пунктів, котрі наразі мусять становити ціль спільної акції русинів і від котрих не можна відскакувати, і намічення способів ділання, котрих також усі партії повинні згідно уживати, не перешкоджаючи одна другій.

Впрочім, коли конче хочете, щоб декларація була опублікована, то зателеграфуйте по одержанні сього листа, але я за сю публікацію не візьму на себе одвічальності.

«Народа» дістав сьогодні.

Цілую Вас.

Ів. Франко.

Львів, 25/I 94

292. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, 29 січня 1894 р.*]

Шлю Вам початок «Омладіни» по-польськи. Будьте ласкаві перекласти, бо я страшно зайнятий. Сьогодні вечір вишлю дальшу часть, уже перекладену. В моїм огляді поправте дати хронологічні (з'їзд в Кракові не Сокола,

а Міцк[евича], рік не 1890, а 1891). Статтю Данил[овича] і резолюцію даю в «Kurj[er]», та не знаю, чи буде місце.

Цілую Вас.

Ів. Ф.

293. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 29 січня 1894 р.
29/I 1894

Вельмишановний добродію!

Не мавши Вашої адреси, я тільки вчора вислав Вам 1 книжку розпочатого мною історично-етнографічного і літературного видання «Житє і слово». З тої самої причини я й не писав до Вас нічого, починаючи се видання, хоча гаряче бажав просити й Вас, добродію, о ласкаву поміч. Та я думаю, що що трохи проволоклось, те не втекло. Правда, об'єм мого видання доволі малий, та й просити Вас о якінебудь більші праці, а не маючи можності заплатити Вам за труд, — у мене нема смілості. Та, проте, я надіюсь, що Ви не відмовите запомогти моєму виданню хоч такими речами, котрі Вас не будуть стоїти надто багато праці. Ітак, мені були б пожадані:

1) рецензії на нові книги по етнографії і фольклору; по історії літератури і цивілізації і т. і.;

2) бібліографічні огляди змісту важніших часописів за всі роки їх існування або бодай за останні, вроді того, що в 1 кн[ижці] зроблено про «Wisł-y». З французьких часописів я дуже бажав би мати огляд таких, як «Romania», «Melusine», «Revue des traditions», «Revue des questions historiques», «Journal asiatic» і т. ін., звісно, з вийменуванням таких праць, котрі чим-небудь для нас інтересні чи по самому сюжету, чи по методу оброблення;

3) описи вистав, з'їздів, музеїв, некрологи видніших діячів і вчених з тих областей, котрими займається видання, загалом, матеріал для хроніки.

Звісно, за рецензії на моє видання в письмах чужостороннїх буду дуже вдячний.

І ще одна просьба. Я хотів би обмінюватися за своє видання хоч з деякими часописами французькими (напр., з тими, що названі вище). Чи не були б Ви такі ласкаві розвідатись і написати мені, чи і котрі часописи захочуть

мінятися зо мною? Даруйте, що, може, надуживаю Вашої доброти для такого діла, але тут, у Львові, де ані одного з тих часописів нема в публ[ічних] бібліотеках, мені годі навіть розвідати їх адреси. А Вам там на місці, може, легше буде при нагоді порозумітися з редакторами. А може, можна б і так, щоб я на Ваші руки прислав кілька екземплярів, щоб Ви при нагоді могли їх розіпхати по редакціям?

І ще одно. Як бачите, я розпочав друкувати старофр[анцузьку] пісню про Роланда в нашім перекладі. Епос сей у нас досі не звісний, і мені бажалось би, коли він скінчиться (в 4 кн.), дати про нього добру орієнтаційну а недовгу статтю. Чи звісна Вам така стаття, по-французьки написана? Драгоманов вказував мені на Gaston Paris. «Histoire poetique Charlemagne», та се, здається, ціла книжка. А мені б ходило о невеличку статтю енциклопедичного характеру, об'ємом в 1—2 аркуші друку. Чи в «La grande Encyclopedie» нема ще такої статті? Коли Вам звісна така стаття, то напишіть мені, а я зараз вишлю Вам гроші на її закуплення.

Не знаю, чи придалась би Вам на що моя белетристика: 1 том новел і 1 том віршів. Коли зажадаєте, то Вам вишлю.

Чи видаєтесь часом з Буглем? Кланяюсь йому, та також не знаю його адреси, а то б написав.

Кланяюсь Вам низенько.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, № 7

294. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 5 лютого 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Перелякали Ви мене до смерті своєю кореспонденткою і своїм листом про те, що я Вас зарізав, — так що мені навіть ніяково було й відписувати Вам. Бо й справді, якими словами, яким чолом обертатися до чоловіка, котрого я зарізав? Та й то зарізав без своєї волі, без наміру, без ножа? Тямиться, у Толстого в «Крейцеровій сонаті» є сцена, де чоловік зустрічається з жінкою, котру він зарізав, сцена по-моєму слаба і дуже противна. Невже ж і мені розіграти подібну сцену? Та ні, у мене не найдеться для оправдання і стільки аргументів, як у Позднишева: я, зарізавши Вас,

не боронив своєї честі. Хіба стільки могло б, може, промовляти в моє оправдання, що ціла ідея з уміщенням Вашого портрета і біографії прийшла нам з жінкою досить пізно, коли вже більша половина книжки була надрукована і порозумітися з Вами було запізно, а Губернатісового «Словника» у Львові в бібліотеках нема, так що прийшлося брати те, що було під руками.

Посилаю Вам листок Павлика. Про з'їзд мужів довір'я пишу лиш тільки, що людей усіх було 14: 4 радикали (П[авли]к, Данил[ович], д-р Олійник і я), два народовці-опозиціоністи (Олесницький і піп Темницький), два клерикали (брати Черлюнчакевичі, з них один піп), а решта москвофілів (Антоневич, Кулачковський, Давидяк, Марков). Темою розмови були «камни преткновения», що стоять на перешкоді поєднанню руських партій (з виключенням сервілістичних, на що всі згодилися!). А іменно перший Антоневич запитав радикалів про їх відносини до віри і до попів: згодженося на мою заяву, що радикали 1) проти загалу попів не виступають, а тільки вказують надужиття одиниць, 2) бажають навіть боронити економічного биту і народного характеру попів, т. є. солідарності попів з інтересами народу, а 3) в ділах віри стоять на основі толеранції обопільної, нікому своїх поглядів не накидають, але жадають для себе вільності тої, яку мають усі другі, — ширити свої погляди способом спокійної дискусії.

Другий камінь преткновенія висунув Олесницький против москвофілів: агітація против укр[аїнської] народної мови і літератури, висміювання і зогиджування р[уськ]о-укр[аїнської] літератури, мови, театру т. і. На се заявив Антоневич, що сього далі не буде.

В кінці третю річ підніс Кулачковський — справу фонетики, і на тій мало що не розбилася вся справа. Кулач-к[овський] жадав, щоб будучі союзники прилучилися до кампанії против фонетики, щоб радикали видавали один часопис етимологією і т. ін. На те відповів йому П-к, що в такім разі радикали зажадають, щоб москвофіли один свій часопис видавали фонетикою. Остаточно всі згодилися лишити сю справу набоці, поза пунктами будущої угоди. Для її переведення рішено скликати ширший з'їзд мужів довір'я, і поручено Кулачковському, Олесницькому і мені вести справи дальше і приготовляти той новий з'їзд. Москвофіли виражалися о тих переговорах дуже похвально; проводив Данилович. Окуневський був не на цілій на-

раді і не сказав ані слова. Тільки по нараді почав жадати від Павлика, щоби зрезигнував із своєї кандидатури на користь народовця Громницького, за котрим він сам збирається їхати агітувати.

Статтю про «Хартії» одержав. Присланий шматок піде весь і зміститься, мабуть, на однім аркуші. Початок уже завтра буде видрукуваний, решта складається і буде готова сього тижня (арк. 6). Натомість віршів буду міг до сього н[оме]ра дати дуже небагато, — забрало місце Євангеліє Фоми, а надто хотілось би хоч півтора аркуша лишити на хроніку і бібліографію.

Власне я вичитав у газетах, що в Філіпополі помер Веркович. Чи не могли б Ви подати про нього хоч коротеньку замітку? А може, у болгарських часописах були які некрологи, то пришліть. Стаття Пипіна про його відкриття у мене є. Хочу також подати до хроніки про Ролле, Глібова, Манжуру і про етнографічний відділ на будущій львівській виставі. Мене просять упорядкувати для сеї вистави літературу, що доторкається южноруської етнографії. Чи міг би я в сій справі числити на Вашу поміч? Крім книг і часописів, котрі будуть виставлені, треба буде зладити також розумований каталог, т. є. бібліографію, і тут, очевидно, Ваша поміч була б мені дуже потрібна. Подумайте про сю річ і відпишіть мені, чи і що зможете зробити? Вистава має бути створена дня 1 мая.

Здоровлю Вас сердечно.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 5.II 94

295. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 5 лютого 1894 р.

Дорогий друже!

Лист Ваш, проби друків і каталоґи Карбасникова, а також карточку кореспонден[ційну] одержав. Обіцяної статті досі не маю. За прислане велике спасибі, і я й не знаю, як Вам відплатитися за Вашу доброту і за масу видатків, котрі Ви, мабуть, із-за мене поносите. Відповідаючи попереду на картку, заявляю: «Калік» поки що не купуйте, хай їм біс! У мене є ще екземпляр Драгоманова, а там побачимо. А от лучче купіть мені у Карбасникова:

1. Афанасьєва, «Детские сказки».

2. Тихонравова, «Драматические сочинения».

Обі ці книжки разом стоїти будуть, м[а]б[уть], 3 рублі чи що.

Біографію Тихонр[авова], мабуть, уклеплю сам, а на статтю про Рум[янцевський] муз[ей] дуже цікавий. Чи Вам не звісно, де є рукописі, що колись були власністю Царського, і ті, що були власністю гр[афа] Толстого (обох каталоги зладив Строєв)? По тих каталогах я найшов дещо цікаве для себе і бажав би мати виписки, та не знаю, куди за ними вдаватися. Також інтересно б мені було побачити «Описание рукописей Хлудова». Чи не могли б визичити де-небудь для мене хоч на місяць? У антикваріїв такі речі зовсім якось не стрічаються.

Дожидаюсь також відпису статті Максимовича про Міцкевича.

Як же се, що Ви живете ніби в Москві, а ніби не в Москві? І чим Ви займаєтесь, що так якось притихли і нічого не друкуєте? Що з Вашою дисертацією, з перекладом Фірдоусі і т. ін.?

Може, Вам звісно, що у нас сього року має бути вистава крайова польсько-руська. Вона заповідається досить інтересно. Гарно б було, якби зібралася й купка українців та відвідала нас. Чому б, напр., не списатися хоч би всім писателям молодшої генерації та не дати собі rendez-vous[1] у Львові, де би можна свободно побалакати з собою і з галичанами, а і з інших слов'ян побачити не одного інтересного чоловіка? Подумайте про се!

Щодо літер, котрих взірці Ви прислали, то Ставропігія готова замовити деяких фасонів та просить Вас через мене звідатися у відносних фірм, як би вони хотіли зробити сю зділку? У нас з німецькими словолитнями процедура така, що, коли друкарня замовить стільки-то черенок, словолиття виготовлює і висилає, а друкарня, одержуючи пакети, рівночасно платить на пошті або висилає сама гроші по одержаному рахунку. Звідайте, будьте ласкаві, чи прислали би Ваші словолитні на таку процедуру? Коли ні, то прийдеться робити все через Ваші руки, бо друкарня, навчена досвідом, безпосередньо з московськими фірмами не хоче мати ніякого діла.

---

[1] Зустріч *(франц.)*.— *Ред.*

Шлю Вам декілька марок і Вашу книжечку. Звертати її мені не потребуєте, у мене ще є 2 екземпляри. Чи Ви не були б такі добрі прислати мені свою фотографічну карточку? Ви, здається, обіцяли її мені давніше, коли я Вам висилав свою. Тепер я міг би Вам вислати ліпшу свою фотографію, та зроблю се тільки по одержанні Вашої.

Ну, та й засипав Вас орудками, аж встидно! Та що його робити, коли ні до кого більше обернутися в цілій великій матушці Росії!

Ну, прощавайте! Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, ул. Глибока, № 7
5/2 94

296. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 5 лютого 1894 р.

Дорогий друже!

Лист Ваш Др[агоман]ову послав разом зі своїм, де подав короткий нарис результатів нашого з'їзду. З Окуневським побачуся завтра і скажу йому, що буду міркувати. Клопіт з грішми. Я тут у світі фінансовім зовсім не знаний, то й не знаю, де б його позичити, своїх грошей не маю, а жінчині білети в заставі. Чи не стрібували б Ви обернутися до Яросевича? Адже у нього є гроші на таку ціль. Може би, він що-небудь видобув.

Впрочім, я думаю, що Вам без грошей нічого сидіти в Бродах. Приїжджайте сюда. На збір поїду й я.

Посилаю Вам 2 рублі, котрі забув Вам передати під час Вашої присутності у Львові, і листок від Українця.

Цілую Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

5/II 94

297. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

Львів, 5 лютого 1894 р.

Дорогий друже!

Щиро дякуємо Вам за Ваш лист, та даруйте, що так пізно на нього відписую. Я казав вислати Вам на адрес «Museum Náprstkovo» І н[оме]р моєї рев'ю «Жите і слово» і надіюсь, що Ви його дістали. Я хотів би одержувати взамін за «Ж[итє] і сл[ово]» деякі чеські часописи, особливо ж «Česky Lid», «Květy» і др. Будьте ласкаві порозумітися з редакціями, котрі би хотіли мінятися за моє видання, і напишіть мені їх адреси. При тій оказії прошу Вас о одну річ: до редакції «Česk[eho] Lidu» вислав я ще тамтого року свою статейку «Počatky legendy pro Přemysla». Д-р Зібрт обіцяв мені, що її видрукує, та, мабуть, досі не видрукував. Отож я прошу Вас відібрати мою статейку в редакції «Českeho Lidu» і прислати мені, може, я ужию її в «Ж. і сл.».

Є у мене ще дві просьби до Вас. Оскільки собі пригадую, Ви позичили у мене III і IV томи Кольбергового «Pokucia», Кольберга «Przemyskie»; два зошити «Киевской старины» (де була стаття Василенка про рекрутські пісні) і, виїжджаючи, забули мені звернути ті книги. Вони мені дуже потрібні, і для того прошу Вас донести мені, чи вони в Вас є, а коли Вам їх не треба, то прошу прислати їх. Особливо ходить мені о «Киевскую старину», котра зістала мені здекомплектована.

Друга просьба дотичить львівської вистави. Проф. Шухевич просив мене зайнятися впорядкуванням і виставленням літератури етнографічної, котра дотикає Галицької Русі. Не хочу говорити Вам компліментів, коли скажу, що в тій літературі Ви займаєте дуже поважне місце, а під зглядом різносторонності і докладності обсервації, мабуть, ніхто з наших збирачів Вам не дорівняє. От тому-то я хотів би мати виставлений весь комплект Ваших праць, а коли се неможливе, то бодай мати їх повний опис і опублікувати його в каталогу. Та оскільки пам'ятаю, у Вас є комплект Ваших статей, і я надіюсь, що Ви схочете на пару місяців розстатися з ним і вислати його до Львова, розуміється, з тою порукою, що по виставі все Вам буде в цілості звернено, а на виставі все буде уложене в габлотах з склом і, розуміється, не буде зовсім рушане.

Я дуже радо приїхав би до Праги, та не знаю, чи зможу вибратися. Маю думку вибратися при кінці сього місяця до Відня і до Праги, та се залежить від того, чи будуть дрібні. В Празі я мав би поробити деякі виписки в бібліотеці Musea Král[ovství] česk[ého]...[1] Чи має Museum друкований каталог своїх рукописів, а коли має, то чи можна би його дістати? Будьте ласкаві звідатися також, чи посилало би мені Museum свій «Časopis» взамін за «Ж. і сл.»? В Празі хотів би я також познайомитися особисто з Вашими basnikami[2], особливо з Врхліцьким, про котрого хотів би написати в «Ж. і сл.» студію і дати його портрет та переклади деяких віршів. Інтересно, як Вам і Вашим землякам подобається мій переклад Гавлічкових «Тірольських елегій», що є в 1 кн[ижці] «Ж. і сл.»? В одній з дальших книжок прийде «Král Lávra».

На тім кінчу і, дожидаючи Вашої відповіді, цілую Вас щиро.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, вул. Глибока, № 7
д[ня] 5/II 94

298. ДО РЕДАКЦІЇ «GAZETY NARODOWEJ»

Львів, 6 лютого 1894 р.
Lwów, d[nia] 6 lutego 1894

Świetna Redakcjo!

W numerze z d(nia) 6 b(ieżącego) m(iesiąca) Szanownego pisma w rubryce «Ostatnie wiadomości» umieszczona została wiadomość o przebiegu zwołanej przez radykalistów ruskich d(nia) 2 b(ieżącego) m(iesiąca) we Lwowie Konferencji mężów zaufania. Jako jeden z uczęstników tej Konferencji mam zaszczyt oświadczyć, że prawie wszystkie podane tam szczegóły są zupełnie nieprawdziwe i polegają na kombinacji. I tak nieprawdą jest, jakoby na Konferencji odczytane były jakiekolwiek wnioski; nieprawdą jest, jakoby akceptowano «w ogóle» program radykałów; nieprawdą jest, jakoby omawiano ewentualną emigrację ludu do Rosji; nieprawdą jest, jakoby na Konferencji nie było żadnego księdza; niepra-

[1] Музея королівства чеського *(чеськ.)*.— *Ред.*
[2] Поетами *(чеськ.)*.— *Ред.*

wdą jest wreszcie to, co powiedziano przy końcu tego ustępu o «zgodności starych partii w złośliwych rzeczach i poglądach» i o «wygłaszaniu wręcz innych poglądów przez przedstawicieli narodowców»; nieprawdą jest wreszcie podana tamże cyfra uczestników Konferencji: było ich nie 10, ale 14.

Upraszając o łaskawe zamieszczenie tego sprostowania na łamach Szan[ownego] pisma, pozostaję z prawdziwym szacunkiem

Dr. Iwan Franko.

Шановна редакціе!

У номері Вашого журналу, що вийшов 6-го ц[ього] м[ісяця], у рубриці «Останні вісті» було вміщено інформацію про хід скликаної українськими радикалами 2-го ц. м. у Львові конференції довірених осіб. Як один з учасників цієї конференції я маю честь заявити, що майже всі подані там подробиці абсолютно не відповідають дійсності і зводяться до комбінацій.

Отож, неправдою є те, що на конференції нібито було прийнято якісь рішення; неправдою є, що було схвалено в цілому програму радикалів; неправда, ніби обговорювалася можлива еміграція населення до Росії; неправда, ніби на конференції не було жодного священика; неправда, зрештою, й те, про що говориться в кінці цього фрагменту — «про єдність старих партій у ширенні прикрих справ і поглядів» і про «проголошення щораз то інших поглядів представниками народовців»; невірним є, зрештою, подане там же число учасників конференції, було їх не 10, а 14.

Прохаючи про люб'язне вміщення цього спростування на сторінках Вашого журналу, залишаюся з щирою повагою

д-р Іван Франко.

299. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 14 лютого 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам Новий завіт. Ваша стаття увійшла до сього н[оме]ра вся, вийшло трохи більше, ніж аркуш, та се не вадить нічого. Коли Вам не буде можливо зробити до слід[уючого] н-ра дальшу главу, то можемо зробити на один н-р паузу, хоч, звісно, я був би радніший дати і в слід[уючім] н-рі хоч півaркуша. Я мушу давати Вашої статті більші порції задля передруку, щоб вийшло на аркуш.

На Ваш лист відповім трохи докладніше сими днями, тепер дуже спішусь. Замічаю тільки, що сейм ще триває,

Окун[евський] у Львові і агітувати до Бродів не думав їхати. Та, впрочім, агітація за Громницьким була б безпредметова, бо Громн[ицький] зрікся своєї кандидатури, а агітація за П[авли]ком також безпредметова, бо його в Бродах ніхто не бере всерйоз, взагалі він, по моїй думці, зовсім хибно повів справу і підрізав ноги не тільки собі, але й цілій партії на многі літа. Та про його кампанію виборчу, надіюсь, він сам напише Вам докладніше.

Замічу ще, що Вартовий не Чайченко, а катеринославець Катренко, і що надарма Ви його балакання приймаєте за голос «нашої публіки». Ну, та про се при ліпшій нагоді.

Здоровлю Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 14/2 94

300. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

[*Львів, середина лютого 1894 р.*]

Дорогий друже!

Вашу статтю про Румянцевський музей, а також пачку каталогів одержав (також фотографію). За все велике Вам спасибі! Стаття про музей піде аж у 3 книжку, рецензії йдуть тепер. Рецензій присилайте якнайбільше, втягуючи туди й орієнталістику — нехай люди привчаються інтересуватися всім, що інтересує по всім світі освічених людей.

Дуже мене втішив Ваш намір — подати обширну антологію з Фірдоусі, і я, звісно, дуже радо буду її друкувати в «Ж[иті] і сл[ові]» і за передрук нічого Вам не почислю; у мене з накладцем є така умова, що передруки йдуть на його рахунок, а автору даром 50 екз[емплярів]. Тільки я не знаю, як би нам се зробити, т. є. коли починати друк? Як бачите, у мене тепер ідуть поряд дві великі поеми. Поема Мак[овея] скінчиться в № 3, а Роланд аж у 5, та й то в № 6 мусить прийти ще студія про нього, значить, займе він весь рік. По скінченні «Новика» я хотів розпочати свій переклад Софоклового «Царя Едіпа», котрого думав скінчити в сьому році. Остаточно можна би ще розпочати й третю віршовану річ, та ходить о те, щоб вона також вмістилася в сьому році (звісно — один епізод чи два з тих, що Ви намітили). В усякім разі я бажав би, щоб антологія була попереджена короткою розвідкою про автора, його зна-

чення в літературі і про його діло. Якби Ви могли зладити такий вступ і переклад одного епізода для IV кн[ижки], то було б добре. Тільки ж я мусив би мати все те к 1 маю, щоб могти собі уложити номер так, щоб він не був перетяжений чим-небудь одним.

Зі статтею Максимовича вийшла у Вас помилка. Вона досі, оскільки тямлю, не була друкована, а рукопис її (після Пономарева — «Киевская старина», т. 1) є в «Общ[естве] любителей др[евней] письм[енности]», і там я просив Вас відписати її. І тепер прошу Вас не забувати про неї. А поки що чи не могли б ще для 3 кн. подати з Рум[янцевського] муз[ею] опис і виписки з паперів і автографів Котляревського, про які Ви згадали в своїй статті? Адже се дуже інтересно. Взагалі звертаю Вашу увагу на те, що таким речам, особливо кореспонденціям наших письменників, я даю першенство перед усякими другими матеріалами. Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності,а щодо укр[аїнських] писателів, як знаєте, тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити тайною. Відси йдуть усякі теорії про сякі чи такі на них впливи, теорії, котрих, звичайно, не треба б, якби ми знали дійсно, на чім образувався, з ким зносився і як розвивався даний писатель.От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед, і для того я прошу Вас узяти на себе спеціально сей відділ щодо Москви і за кожний Ваш побут у М[оскві], коли маєте нагоду бути чи в Рум. музеї, чи деінде, виписати хоч однудві карточки, що відносяться до сього відділу. Та, крім того, я думаю, що в М[оскві] можна би ще дещо добути. От, напр., що сталося з паперами Гатцука? Адже він в часи «Основи», а може, ще й після, був у живій переписці з українськими діячами. Чи не можна б відтак що добути, а головно треба пильнувати, щоб ті папери не були знівечені, не пішли на обвивання масла, як се часто лучається.

Сьогодні одержав Тихонравова і дальші каталоги. Шибанов з біса дорогий, хоч є дуже гарні речі. Якби Вам було можливо, то закупіть мені Соболевського статті о шкільній драмі (50 коп.) і о світській повісті (25 коп.) (гл[ядіть] катал[ог] Шиб[анова], № 12), Якушкіна пісні (1 руб. — катал. 12), Вікторова «Описи рукописей» (1 руб. 25 коп.) і — опис р[у]к[описів] Ундольського (1 р. — обі катал. 11),

Павлов[а]' «Критические опыты по истории греко-русской полемики против латинян» (1 руб.— катал. 5), «Грузинские нар[одные] сказки» (40 коп. — катал. № 2), Сковороди «Харьк[овские] басни» (1 р. — катал. 2). Разом се винесе 6 р. 80 коп.,а з Тихонравовим (і пересилкою) около 10 руб., щодо котрих розпорядіть, як знаєте.

Цілую Вас.

Ваш. Ів. Фр.

Афан[асьева] не купуйте —я думав, що се збірка відрубна. Щодо букв, я сими днями напишу Вам.

301. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 19 лютого 1894 р.

Дорогий друже!

Шлю Вам листок Др[агомано]ва із Росії. Що з Вашою кандидатурою? Тут ходять дивоглядні слухи, буцімто Ви попідписували селян без їх уповажнення. Що про се думати? Що з вічами? Як же се Ви нічого не пишете і не даєте чутки? Кандидувати без агітації, без віч, то ліпше було дати спокій. Впрочім, не берусь судити, тільки рад би знати, яке становище зайняти мені в «Kurj[eri] Lw[owskim]».

Цілую Вас.

Ваш Ів. Фр.

Львів, 19/II 94

302. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *23 лютого 1894 р.*

Вельмишановний добродію!

Ваш листок і статейку про Сумцова одержав учора і зараз дав статейку до друкарні. Вона прийшла в пору, коли моя статейка про сю саму працю Сумцова була вже набрана, ну, та се не шкодить, нехай ідуть обі. Тепер доскладується власне 9 аркуш; у 8-му пішли купальські пісні Вашої сестринниці і колядка Вашої сестри, — жаль, що друк нот з причин типографічних треба було відложити до слі-

д[уючої] книжки. В 9 арк[уші] іде Ваша замітка про Житецького, — я лишив криптонім, далі мій реферат про Крумбахерову Візантійщину і статті про Сумцова. 10 арк[ушів] займуть рецензії. Кримський прислав інтересний бібліографічний огляд про Румянцевський музей, та він піде аж у 3 кн[ижці].

Не знаю, чи інтересує Вас фінансовий бік мого видавництва, та, проте, скажу Вам, як воно тепер стоїть. Правдоподібно, мені не вдається продержати його довше як рік. Кошти дуже великі, 1 кн. коштує звиш 300 гульд[енів], значить, річний бюджет обійдеться, не числячи передруків, щонайменше у 2000 гульд., а се значить — 400 повних підписчиків. На се досі маємо около 140. Чи набереться ще до 200, хто його знає, а решту прийдеться покривати все-таки мені. Я не хочу говорити про те, яку з тої причини маю грызоту з жінкою, тим більше, що мій теперішній заробіток з «Kurj[era] Lw[owskiego]» (85 гульд. місячно) далеко не вистарчає нам на життя, обіцяний заробіток з «Народу», на котрий ми числили, вийшов зовсім проблематичний, а журнал не дає анітрохи вільного часу, щоб заробити десь збоку на поповнення місячного бюджету. Що я переніс за отсю зиму, коли траплялося таке, що не було й цента в хаті, — се хіба лишу собі колись як матеріал для якогось експериментального роману. Помимо болю очей, працюючи до 1—2 години вночі, я написав дві драматичні штуки для «Бесіди», та коли першу відкинуло намісництво, але то відкинуло основно, яко протизаконну, наскрізь від першої стрічки до останньої (показана громадська господарка по селах і боротьба сільської молодежі, «читальників», з усякими темними силами, показана в спосіб дуже скромний!), то виділ «Бесіди» звернув мені й другу штуку (доля сільського вчителя в горах, про котру я розповідав Вам у Відні), котра вже була перерецензована і мною після вказівок рецензентів перероблена. Мовляв, і сю штуку намісництво непремінно відкине, так що шкода часу її й переписувати та подавати. А се була моя одинока надія бодай на моментальну поправу фінансів (за штуку обіцяли мені заплатити по 150 гульд.). Спасибі Окуневському, що першу з тих штук прочитав і представив намісникові ідіотизм такого рішення, і намісник казав її другий раз предложити, та навряд чи поможе що рекурс від вовка до медведя. Як часто сими часами я завидую небіжчикам або ідіотам!

Завтра надіюсь вислати на Ваші руки першу половину моєї статті, призначеної для «Сборника» болгарського. Прочитайте, може, пригодиться, а коли ні, то будьте ласкаві звернути мені рукопис. Перша частина доторкається притчі о інорозі, а тільки друга — її варіанта, що в рукописах має титул «от книг болгарских». Я цікавий, на Ваш суд про сю роботу, що становить часть моєї дисертації, і, звісно, бажав би бачити її видрукованою в «Сборнику», коли се буде можливим.

«Народу» № 2 я тільки сьогодні (23/II) одержав. На П[авли]кову виборчу кампанію дивляться всі у Львові з юмористичного становища. Я дуже цікавий на його подрібне справоздання в «Народі». В усякім разі фатальне те, що їхав чоловік агітувати і ані одного збору не скликав, ані на однім публ[ічнім] зборі не виступив і не промовив. Він каже вправді, що багато зробив для справи радикалізму в Брідщині, та сам же говорить, що більшість мужиків, з котрими там стикався, до крайності здеморалізовані.

Прийміть поклін і поздоровлення.

Ів. Франко.

23/II 94

303. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 23 лютого 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Щире спасибі Вам за Ваш лист, такий ласкавий та щирий. Він додав мені духу в тих тяжких обставинах, серед котрих мені приходиться жити, і показав мені, що й за атмосферою вічної гризні, клопотів та розчарувань є ще світ, є люди, що хоч, певно, й самі бідують, та все-таки свої клопоти ховають для себе і не вважають своїм обов'язком наділяти своїх приятелів штовшками та ударами. Ну, та не про се річ. Я дуже рад, що «Ж[ите] і сл[ово]» Вам сподобалося, і рад би його зробити якнайліпшим, хоч боюся, що се мені не дуже-то вдасться. Головно дуже сумніваюся, чи вдасться мені удержати його довше як рік. Тут один чоловічок дає наклад, та все-таки не згоджується на покриття більше як половини дефіциту. Друк коштує багато: перша книжка вийшла більше як у 300 гульд[енів], значить, на рік прийдеться видати около 2000 гульд.

По 5 гульд пренумерати треба би 400 підписчиків таких, котрі б точно все заплатили. Про таке число нема що й думати навіть тоді, коли б рос[ійська] цензура пустила журнальчик у Росію. Досі маємо около 140 пренумерантів, з Росії нема й 10, правда, підписка 12 рублів може хоч кого відстрашити.

З Ваших ласкавих рад щодо розсилки «Ж. і сл.» я користаю остільки, що висилаю 1 н[оме]р Себілоту, Карнуа, Гедоду, Ролланду, Гастону Парі. Карток я не писав, пішлю кореспондентки або листи. Я думаю, що для мого скромного видання вистарчить, якби я получав в заміну «Tradition», «Revue des Traditions» і «Melusine». Дуже бажав би мати «Romania» і «Revue de l'histoire des religions», та боюсь, що сі видання не схочуть мінятися за моє, а заплатити за них нема відки. Чи не могли б Ви переговорити з д. Г. Парі нащот обміна за « Ж. і с л. », а з Р е в і л л е м то вже й сам не знаю як бути. Побачимо, може, з часом, розживемося на гроші. Книжечки Gautier-a про Роланда я не знаю, а бачив тільки його велике видання «Les épopées nationales» . Коли книжечка недорога, то купіть і пришліть мені. Та мені здається, що в «Gr[ande] Encycl[opedie]» вже мусить бути стаття про «Chanson». Ходить о те, щоб була основна, популярна і не довга, щоб умістилася в 1 книжку «Ж. і сл.», значить, на 1—$1^1/_2$ листа друку. Щодо регабілітації Сумцова, то в 2 кн[ижці] ідуть дві статейки про його нову статтю в «К[иївській] стар[ині]» о Олексії Поповичі, одна моя, а друга М[ихайла] П[етрови]ча, котрий прислав свою вчора, коли моя вже була набрана. Взагалі 2 кн. містити буде досить багатий відділ рецензій і критик, в тім числі гарну статейку М. П-ча по поводу праці Житецького о думах (статейка написана була первісно для «К. стар.», тож написана дуже делікатно, та все-таки ред[акція] продержала її досить довго і не напечатала), моя бібліографічна стаття про візантійську літературу по поводу видань Крумбахера і т. д. Надіюсь, що хоч для 3 кн. Ви напишете дещо, хоч би декілька рецензій та бібліографічних звісток про нові видання. Я взяв собі думку подавати в кожнім н-рі систематичний огляд цілого комплекту якогось видавництва, чи то фольклорного, чи літературного, чи історичного, чим дається добрі вказівки для молодих людей, котрі хочуть знайомитися з тими видавництвами. В 1 кн. є огляд «Wisły», в 2 — огляд «Byzantinische Zeitschrift», далі піде «Ur-

quell», «Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft», «Zeitschrift des Vereins fur Volkskunde» і т. і. Чи не могли б Ви взяти на себе зладження огляду деяких видавництв французьких, котрі найближчі Вашим занятям. Я дуже бажав би сього року дати огляд обох «Revues» традиціоністських, а надто «Romania» і «Revue de l'hist[oire] des religions». Також бажалось би дуже подати статтю-реферат про «Histoire littéraire de la France», чи не міг би се зробити Бугель? Треба б розказати коротко історію видання, а відтак, перебираючи том за томом, підносити головно праці ширшого інтересу і матеріали такі, що мали вплив інтернаціональний, а особливо коли промені їх доходили й до нас. Чи повірите, що у Львові в жодній бібліотеці нема сього видання? Бажалось би також мати статті про поодиноких діячів з переказом бодай змісту їх творів — от, напр., хоч би Maury, котрого праць тепер не можна ніде дістати.

Ну та що я буду Вам морочити голову своїми десідератами. Вам там видніше, що можете для мене зробити.

Тільки сьогодні посилаю Вам свою белетристику — том оповідань і том віршів.

Щиро поздоровляю Вас і Бугля.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, 23/II 94,
ул. Глибока, № 7

304. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *25 лютого 1894 р.*

Вельмишановний добродію!

Посилаю Вам першу частину моєї праці, котру бажав би помістити в «Сборнику». Другу частину пришлю на днях. Вступ я написав по-російськи, решту переписано по-німецьки. Прочитайте і звістіть мене, чи буде могла піти до «Сборника». В усякому разі, коли б праця знадобилась, я просив би по доконанні перекладу звернути мені назад рукопис, бо мій оригінал мушу звернути Віденському університетові, а хотів би з часом перекласти сю статтю і по-нашому.

Дуже мені прикро, що я в попередньому листі розвів перед нами свою особисту трагедію, тим більше, що Ви можете побачити в ній тільки «трагедо-комедію». Я дуже добре розумію, що черв'яки, котрі кожного з нас гризуть, не надаються на замінний товар, а в порівнянні до моєї біди Ваша безмірно більша. Тому прошу Вас не брати мого трагічного листа так трагічно, як я його писав в хвилі моментальної знеохоти.

Ще в попередньому листі я хотів написати Вам про Куліша. Я досі до Росії посилаю «Ж[ите] і сл[ово]» тільки тим, хто замовляє. Кладу цілий н[омер], без обложки, в конверт і рекомендую. Досі всі подоходили. Кілька (до редакцій) вислано під бандеролями (також рекомендованими), і вони також подоходили, хоч не знати, чи всі. Другу книжку думаємо посилати в цензуру, може, пустять. Тоді, звісно, можна буде свобідніше рушитись з розсилками.

А щодо Куліша, то я не гаразд розумію, що мені з ним починати. Найцікавіше, що у нього є, се, певно, листи до нього різних людей — українців і галичан. За ними я й звернуся до нього. А щодо його поезій та перекладів, то я в них не вірю. Ще Шекспір був непоганий, але Байрон зовсім ні до чого, і я такого перекладу, яким він угостив «Правду», нізащо б не друкував. Та й і з Шекспіром ще треба б почекати, бо місця мало. При тім же Куліш людина вередлива. Скаже мені: нате Вам другу пісню «Дон-Жуана», або «Тімона Атенського», або «Перікла», а я б хотів «Короля Ліра» — і вийде квас. Впрочім, як кажу, я напишу до нього і вишлю йому «Ж. і сл.» та виложу в листі, чого б мені від нього треба, а чого не зможу взяти.

Чи не маєте Ви такого впливу на Gaston Paris'a і на D'Ancon'y, щоб написати їм, щоб вони висилали мені Romani-ю і Giornale в заміну за «Ж. і сл.». Я їм н-ри вислав. Може б, вислати ще й до Comparetti? Я бажав би про оба ті журали (їх у Львові ніде нема!) дати такі реферати, як у 1 кн. про «Wisłu», а 2 кн. про «Byzantinische Z[ei]tsch[rift]», т. є. оглянути весь комплект. Ну, та звісно, у Львові се годі буде зробити. У Відні я поробив собі багато виписок, та все-таки не стільки, скільки потрібно для такого реферату.

Кланяюсь.

Ваш Ів. Франко.

25/II 94

305. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 26 лютого 1894 р.

Дорогий друже!

Посилаю Вам Ваші записки. Щодо друку Вашого спростування, то сталася неприємна історія. Ваш рукопис передано Реваковичу, та він зайнятий був у сеймі, і не знати, де її уткнув. Я зладив був переклад з «Діла», та й се десь затратилось. Коли конче настоюєте на тім, щоб ще тепер надрукувати, то я наляжу, хоча мені здається, що ліпше буде дати з «Народу» Ваше справоздання докладне. За се я вже ручу. Допис присилайте.

Через Хойн[ацького] зголосився один пренумерант на «Народ». Висилайте: гор. Купянск, Харьковской губ[ернии], Марии Федоровне Григоровой. Гроші є у Хойн. Чи вислати їх Вам, чи зредукувати Ваш рахунок у Хойн., чи, може, на те конто вислати Вам портретів Др[агомано]ва? Пришліть, будьте ласкаві, зараз «Quem Di odere»!. «Бесіда» децидується подати до цензури. Зі з'їздом буду робити, що можна.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

26/II 94

306. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА

Львів, 6 березня 1894 р.

Wielce Szanowny Panie!

Posyłając Sz[anownemu] Panu moją nową pracę «Przyczynki do podań o Mahomecie u Słowian», chciałbym prosić o sporządzenie i przysłanie mi bodaj z 10 nadbitek z tejże dla rozdarowania znajomym nie posiadającym «Wisły». Jeżeliby nadto przypadało mi jakie honorarium, prosiłbym o kupienie i przysłanie mi na mój rachunek: «Wisły», t. V, zeszytów 1, 2 i 3,

t. VII, zeszyt I (gdzieś mi się ztracił).

Adalberga «Przysłów» (już gdzieś muszą być gotowe).

Sz[anowny] Pan obiecał mi kiedyś przysłać w darze niektóre tomy Biblioteki «Wisły». Otóż prosiłbym o tomy I, II,

IV, IX, X, XI, XII. Inne tomy mam. Opowiadał mi profesor Brückner, że nakładem Kasy Mianowskiego drukuje się (w pracach filologicznych?) zbiór apokryfów polskich. Jeżeli to nie byłoby nadużyciem dobroci Sz[anownego] Pana, to prosiłbym o danie mi dokładniejszej informacji względnie o zakupienie i przysłanie tego dzieła czy zeszytu, gdyż ta rzecz bardzo mię zajmuje.

Czy nie wybiera się Sz[anowny] Pan w tym lecie do Lwowa? W takim razie byłoby mi bardzo przyjemnie złożyć Sz[anownemu] Panu osobiście moje uszanowanie.

Pozostaję z prawdziwym szacunkiem

Iw. Franko.

Lwów, ul. Głęboka N 7.
D[nia] 6 marca 1894

P. S. Babskim zwyczajem nie mogę obejść się bez P. S. Od nowego roku rozpocząłem wydawanie pisma 2-miesięcznego rusińskiego «Życie i słowo», poświęconego historii, literaturze i folklorystyce. Chociaż przesyłka do Rosji w kopertach wściekle droga (półtora guldena za zeszyt), wysłałbym je Sz[anownemu] Panu, jeżeliby Pan zażądał. Czy może można wysyłać pod opaską rekomendowaną? Do instytucji publicznych do Rosji wysłane egzemplarze doszły—nie wiem atoli, czy doszły do redakcji.

Iw. Fr.

Вельмишановний пане!

Посилаючи Вам мою нову працю «До вивчення слов'янських легенд про Магомета», я хотів би просити Вас про виготовлення і пересилку мені хоча б 10 відбитків цієї праці, щоб я міг подарувати її знайомим, які не мають «Wisły».

Якби, крім того, мені б належав якийсь гонорар, я просив би Вас купити і надіслати мені за мій рахунок:

«Wisły» — т. V, зошит 1 (він десь у мене загубився). Адальберга «Прислів'я» (вони вже ось-ось мають бути готові).

Ви мені обіцяли колись прислати як подарунок деякі томи бібліотеки «Wisły». Тож я просив би про томи I, II, IV, IX, X, XI, XII. Інші томи я маю. Мені розповідав проф. Брюкнер, що у виданні каси Мяновського виходить друком (у «Філологічних працях»?) зібрання польських апокрифів. Якби це не було зловживанням Вашою добротою, я просив би Вас дати мені про цей том чи зошит докладнішу інформацію або ж купити його і вислати мені, оскільки це питання мене дуже цікавить.

Чи не збираєтеся Ви найближчим часом приїхати до Львова? У такому разі мені було б дуже приємно особисто засвідчити Вам мою пошану.

З щирою повагою

Ів. Франко.

Львів, вул. Глибока, № 7
Д[ня] 6 березня 1894

P.S. По-жіночому не можу обійтись без P. S. З Нового року я розпочав видавати український двомісячний журнал «Житє і слово», присвячений історії, літературі і фольклористиці. Хоча пересилання до Росії у конвертах коштує надзвичайно дорого (півтора гульдена за зошит), я б вислав його Вам, якби Ви цього побажали. Чи, може, можна вислати їх як рекомендовані? До громадських установ у Росії вислані екземпляри дійшли, але не знаю, чи дійшли до редакцій.

Ів. Фр.

307. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 10 березня 1894 р.

Дорогий друже!

Посилаю Вам дві статейки для «Народу» і заразом долучую лист краків'ян, коли Ви подібного ще не дістали. В листі тім віє трохи духом Трильовщини, ходить о приєднанні наших славетних сецесіоністів. Та я думаю, що ті уваги, котрими я обтяжив їх проект, пересувають пункт тяжкості зовсім у інший бік. Я надіюсь, що Ви скажете й від себе дещо на ті проекти.

Рівночасно з сим листом, а може, трохи пізніше буде Вам висланий 2 н[оме]р «Життя і сл[ова]». Др[агомано]ву вже вислано рекомен[доване]. Прочитайте уважно гімназіальну нужду, чи не буде до конфіскати. Я писав із глибини обурення, під впливом слізних оповідань учеників.

Допис, котрий Ви вислали на ім'я Реваковича, Реваковичузяв і сховав. Містити його не буде, кажучи, що так як воно написано, виходить, що староство має рацію. Чому Ви не вислали на мої руки?

Що се за ідіотизми пописав якийсь піп у «Галичанині» про ревізію у Бородайкевича? Вилайте таке писання в «Хліборобі»! Сьогодні дістав № 3 «Народу», дуже інтересний, особливо стаття Д-ва прекрасна.

Від Олесницького щодо з'їзду ще нема відповіді. Жду з дня на день, а як дістану, зараз піду до Кулачковського і донесу Вам.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 10/3 94

308. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, між 10 і 19 березня 1894 р.*.

Дорогий друже!

Бачився з Олесницьким. Він радить з нашим з'їздом зачекати до по 19-тім, щоб побачити, що буде з тим, котрий скликають посли. Будь-що-будь, за нами лишається те, що ми їх підбичували.

Кузьмі я висилаю «Ж[итє] і сл[ово]». Кошт (рекоменд[ована] посилка) 6. 50. Значить, 5 гульд[енів] Ваших є ще у мене з тої пренумерати.

Статтю мою про гімназії будьте ласкаві прислати до мене до ред[акції] «Kurj[era] Lw[owskiego]» — ми її пустимо там, побачимо, чи легальна, чи ні.

Чи про «Омладіну» Гайнову статтю даєте? Я був би за тим, щоб конче її дати всю — там при кінці прямий зарив до нас, а для українців буде дуже навчаюча.

Чи одержали 2 кн[ижку] «Ж. і сл.»?

Цілую Вас.

Ваш Ів. Фр.

309. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *11, 19 березня* [*1894 р.*]
11/3

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що пишу так коротко, але я втомлений і зайнятий різними роботами, так що формально приходиться викрадати хвилю часу на написання листа. Щодо Вашого плачу на моє самодурство з поміщенням Вашої статті про Житецького, то даруйте, але і Ви тут винні тим, що знаючи, що стаття є у мене і я маю намір її друкувати,

не остерегли мене й одним слівцем: не друкуй! Ваша ремонстрація прийшла запізно, так що примітки Вашої я не міг дати, бо вже перед тим була редакційна, котра від біди виражає те саме.

До Сумцова я не писав і перепрошувати його не вважаю потрібним, бо з змістом і формою Вашої першої замітки зовсім згоджуюся.

№ 2 «Ж[итя] і сл[ова]» вислав Вам учора рекомендований, чень не пропаде. Чи до № 3 дасте дальшу часть «Хартій»? Коли дасте, то прошу слати якнайшвидше, бо треба прискорити друк, адже й так уже запізнилися о цілих 10 день. Читанку Барв[інського] я вислав Вам також рекоменд[ованою] бандер[оллю]. Чи одержали? З моїми драмами ще кінця нема. «Рябина» як лежить, так лежить у цензурі, а «Учителя» «Р[уська] бесіда» дала врешті переписати і подасть його сими днями туди ж. Я тим часом скінчив переробку Кальдеронового «Alcalde de Zalamea». Як думаєте, пустить його поліція та цензура польська? Якби пустили, то я мав би повну сатисфакцію за обі мої оригінальні штуки, хоч плата за переробку мізерна — 50 гульд[енів]. Чи нема у Вас IV тому «Літописі» Величка, в цілім Львові не можу найти екземпляра. І чи є де яка студія про його джерела? Мені б сього треба до одної невеличкої роботки.

19/3

Лист отсей написаний був ще перед тижнем, та я не висилав його, бажаючи рівночасно вислати другу частину своєї роботи. Тільки вчора я вспів переглянути відпис до кінця і сьогодні висилаю під реком[ендованою] бандероллю. Вкладаю також брошурку Лучаківського — передмову до «Читанки» для V кл. Самої читанки ще не маю, то як добуду, то вишлю Вам. Ся брошурка нас з жінкою перейняла страхом. Ну, як нашим дітям прийдеться визубрювати всі оті глупості! Якби Ви хотіли написати на неї критику, то я б Вам вислав швидко і текст «Читанки».

№ 3 «Ж. і сл.» вже друкується. «Хартій» для сеї книжки не шліть. Я хочу в ній підігнати наперед статті Остапа, «Будду» і вірші, скінчити «Новика» і «Купала» і дати дещо з прози «Із уст народу». Надто я розпочав друк Софоклового «Едіпа», котрий зайняв більше, як аркуш.

Ваш суд про Лесині пісні мені не видається справедливим: все-таки се найбагатша досі збірка купальських пі-

сень, зібраних в одній околиці, і між ними багато є досі не звісних, бодай не звісних яко купальські. Не зовсім годжусь і на Ваш суд про Маковея. Він певно талант не перворядний, та все-таки талант, а «Новик» найлучче з усього, що він досі написав, і хто зна, чи напише що луччого. А щодо стихотворної форми, то, по-моєму, вона зовсім добра. Варто б нам колись порозумітися докладно в тім згляді: які у Вас критерії при оцінюванні віршів і поезії, а які у нас, а се могло б статися тоді, якби Ви взяли на себе труд розібрати, par exemple[1], які-небудь галицькі вірші і порівняти їх з українськими. Я дуже радо напечатав би таку роботу, хоч би й трохи обширнішу. Щодо підпису Кралицького, я запитував тут його знайомих кореспондентів з «Галичанина» а вони відносилися до нього. Він не мав нічого проти друкування його фамілії. Решта його записів піде в сій книжці.

Празького «Кобзаря» у мене нема, та в нім була п'єса про Полуботка, про котру ми колись з Вами кореспондували і котру я вважаю не шевченківською. Звісно, щодо форми се зовсім не дума, а так собі мотання коломийковим складом: і про Полуботка там тільки сказано, як кіт наплакав. Огоновський, здається, викинув сю «думу», — не маю в тій хвилі його під рукою, та зараз же в книгарні погляну.

Я даю в сій книжці свою статтю «Шевченко героєм польської революційної легенди», котра колись лежала довго в редакції «К[иевской] стар[ины]» (в менше обробленім виді) а на котру натяк я дав був у «Зорі» 1886 р. Я цікавий, що Ви про неї скажете. Я пришлю Вам аркуші зараз по видрукуванні.

Жінка моя засіла тепер до роботи. Хоче зладити збірку казок **для дітей** і в тій цілі перечитує всі збірки, які є у мене. На перший раз вибирає казки звірячі. Маємо надію, що коли не «Просвіта», то Тов[ариство] педагогічне видасть сю книжечку. Та боюсь, що се буде не так-то швидко, бо діти дають їй мало спокою, а здоров'я її не таке, щоб могла разом зо мною сидіти до 1 години півночі.

Бігеляйзен передав мені досить багату збірку казок жидівських. Дуже б хотілось би їх виперти ще сього року, та не знаю, як помістити.

---

[1] Наприклад (*франц.*).— *Ред.*

Як буде з Вашими «Хартіями»? Вони, певно, сього року не скінчаться? Якби не було їх більше як 3 глави, то можна би дати по одній главі в кожній книжці, щоб довести до кінця. Будьте ласкаві, напишіть про се, щоб я міг обчислитися з місцем. Мені треба скінчити в 2 півроці «Будду», «Едіпа», «Роланда», першу часть свого роману і вірші. Ті останні я думаю відразу вперти в 4 кн[ижку] (всі світські). Роману прийдеться дати в дальших книжках по 3 глави (2—3 аркуші), «Роланда» тепер іде 20 тирад, а в двох слід[уючих] книжках мусить скінчитися, значить, треба буде дати по 80 тирад. Остапову статтю доведено до 1848 р. (також у 2 кн.).

Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

19/3

Полуботко є у Огоновського [т.] I, 248—49. В нотці пише Ог[оновський] (I, 308—309), що, по думці Конись-кого, сей твір не є автентичний Шевченків. Сам Ог., мабуть, прихиляється до думки про автентичність сеї вірші.

310. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

Львів, 15 березня 1894 р.

Дорогий друже!

До Праги я висилаю тільки 3 екз[емпляри] «Житя і слова»: Вам, докторові Полівкові і Зібртові. «Českého Lidu» досі не одержав. Якби доктор Зібрт схотів мені прислати — хоч би á konto моєї статті — весь комплект свого видання. то я дав би про нього обширний реферат, такий як про «Wisłu» і «Byzantin[ische] Z[ei]tsch[rift]». «Čas[opis] Česk[ého] Mus[ea]» є у нас в університеті і в Оссолінеум, то обмінюватися не потребую, а комплект для «Museum» колись сам привезу.

У мене є до Вас просьба. Хотів би в № 3 дати портрет Rački. Портрет його друкувала «Zlatá Praha», так чи не можна би там дістати кліше, і скільки би воно коштувало? А може би, ліпше там дати видрукувати портрет на картоні (600 екз.), і скільки би се коштувало? Будьте ласкаві про се розвідати.Я мав велику охоту приїхати до Праги, та біда з грішми. Ну, та колись-то воно буде.

В одній з дальших книжок «Ж. і сл.» я хотів би дати портрет і біографію Гавлічка. Звертаю на се Вашу увагу. Ви обіцяли мені зладити таку біографію А може, там є який спеціаліст, котрий би се хотів зробити, розуміється, без гонорару, бо «Ж. і сл.» стоїть слабо і не платить нічого.

Даруйте, що так мало відписую на Ваші щирі і сердечні листи, але Ви знаєте, який я зайнятий і як тяжко мені прибратися до кореспонденції. А ще до того очі болять.

Коли Ви знайомі з д-ром Полівкою, то просіть його, чи не міг би прислати мені відбиток із деяких своїх праць.

Цілую Вас сердечно.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, 15. III 94

311. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 16 березня 1894 р.

Шановний добродію!

В «Literarisches Centralblatt», № 11, є оголошення книгарні паризької H. Walter, Rue Bonaparte 59, що продає за prix du faveur[1] книжки: Bibliotheque grecque vulgaire: «Exploits de Digenis Acritas» за 12 фр[анків] і «Mystéres de la Passion» p. Arnoul Greban, ed. par G. Paris за 5 фр. Коли б Вам се було можливо, то закупіть для мене отсі книжки. Особливо потрібна мені друга. Гроші зараз по одержанні книжок Вам зверну. Чи не можна б там дістати Maury «Légendes pieuses du moyen âge» або того річника «Revue des questions historiques» (здається, 1856), де була його стаття про св. Михайла і страшний суд? Чи дістали вже «Ж[ите] і сл[ово]» і мою белетристику?

Цілую Вас.

Ів. Фр.

Львів, ул. Глибока, 7
16/III 1894

[1] За зниженими цінами (*франц.*). —*Ред.*

312. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *22 березня 1894 р.*

Вельмишановний добродію!

Картку Вашу і лист з 19 марта одержав сьогодні, 22/3. Якраз 19 я писав Вам лист, котрий Ви вже мусили одержати. Про з'їзд з 19 пишу Вам коротко, надіюсь, що Ви вже будете мати в руках реферати часописів. Ми оба з Дан[иловичем] і з порадою П[авли]ка ухвалили собі держатися в резерві і тільки, коли б усі згодилися на першу точку (зовсім «новоерівську»), тоді виступити зі своєю критикою тої точки. До сього не прийшло, бо народовці зараз зчепилися з москвофілами на тій точці. Я виступив в ролі примирителя і вніс, що позаяк ся точка є головна кість незгоди і позаяк на ній годі обом сторонам примиритися, а й ми, радикали, зі свого боку маємо проти неї багато замітів, то найліпше буде сю точку пропустити і розпочати слідуючу точку словами: «Ми, галицькі русини». Сей внесок многі мужі довір'я зразу прийняли за Witz[1] — і розсміялися, та швидко, при дальших безплодних дебатах, пізнали, що Witz був серйозніший, ніж їм здавалося. Москвофіли перші готові були на нього пристати, та народовці з Романчуком не згодилися зо страху перед Барвінським, котрий, мовляли, зараз закричить, що ось Романчук вирікся народності. На сім пункті товкли-товкли воду в ступі і ні до чого дотовктись не могли, і остаточно скінчилося на тім, що прийнято мій внесок, щоб відложити рішення сеї справи до слідуючих зборів, на котрих має бути предложена до ухвали спеціальна програма політичної акції, вироблена на підставі тих точок, на які сей з'їзд згодився. Для виробу тої програми вибрано комісію з 5 послів, тих, що скликали сей з'їзд, а вони мають собі добрати ще 5 людей; в тім числі запропоновано і мене, так що в комісії було б 2 радикали, я і Окуневський. Я думаю, що коли не дасться оминути національну кліпу, то найпростіше буде покласти національне profession de foi всіх трьох партій поряд не як пункт програми, а як вступне речення вроді:

Ми, русини народовці, вірячи в те і те...
Ми, русини радикали, бажаючи того і того...
Ми, чорт зна хто, і т. д.,— а за тим уже:

---

[1] Жарт *(нім.)*. — *Ред.*

1) стоїмо, чи сидимо, чи лежимо і т. д.

Інтересно ще ось що. Коли різні люди почали були творити поправки до стилізації § 1 декларації, то і ми з Дан[иловичем] уложили свою стилізацію в тім роді: «Стоїмо на основі русько-укр[аїнської] національності, хочемо, щоби наш русько-укр. народ розвивався самостійно і рівнорядно з другими народами слов'янськими, супротивляємося всякому надуживанню віри і обряду в цілях політичних і винародовляючих і признаємо, що тепер Австрія дає найліпші умови для розвою русько-укр. народу і через те хочемо в нашім власнім народнім інтересі її підпирати». Задля незгоди Романчука з Кулачковським, котра робила всяку дальшу дискусію неможливою, ми свого проекту не оголосили, але деякі попи, і то навіть гарячі клерикали, котрим ми приватно читали свій проект, говорили, що радо згодяться на нього. Може, й те цікаво Вам буде знати, що коли була мова о голосуванні партіями і пропоновано стати кожній партії осібно (до того не прийшло), то до радикалів призналося 5 чи 6 людей, крім нас, в тім числі 2 попи. Взагалі я думаю, що ми своїм виступом на з'їзді не то що не оскандалили своєї партії і не попустили ані на крихту зі своїх принципів, але противно, зискали чимало в опінії учасників. Ми забирали голос в найдразливіших моментах, говорили коротко і до речі і кілька разів прямо попихали дискусію з мертвого пункту, на котрім вона грозила застрягнути. Жаль, що Окуневського на з'їзді не було, та заразом дивно, як він міг ураз з Романчуком і тов[аристом] пристати на ту першу точку, о котру з'їзд розбився.

Жінка моя тріумфує по поводу Вашої картки з осудом на «Хмару», котру вона також уважала дуже слабим твором. Та, проте, я дав її як стилістичний фейєрверк. Добре Вам казати: не друкували б, то мав би чоловік науку. А я з досвіду знаю, що науки б чоловік не мав, а невидрукування повело б за собою війну з Пчілками, для мене зовсім не пожадану, а остаточно довело б і до формального страйку з їх боку. На що мені того? А «Хмара» все-таки скандалу не робить, читається з інтересом і при кінці робить навіть деякий ефект. Що все воно не глибоке — що ж порадиш! По-моєму Колесси вірші ще плиткіші, та я також дав їх,— нехай ідуть.

«Зорю» Вам висилаю. Напишіть, чи одержали другу часть моєї статті для «Сборника» і «Поетику» Лучаківського.

Прочитав сьогодні «Харьковские басни» Сковороди і бачу, що сей «старчик» мав неабиякий талант писательський. Що Ви скажете на те, якби я переклав ті «басні» (звісно, без моралізацій) і напечатав у «Ж[иті] і сл[ові]». Їх усього 30, і вони війшли би в 1 н[оме]р.

Не знаю, що Вам сказати про «Русскую жизнь». Про русинів у ній печатав статті Василевський,і я не знаю, чи міг би я потрафити під лад цензурі, та й Вас[илевський] міг би се вважати за конкуренцію собі. Відки Ви взяли, що я ще й досі пишу до «Kraju»? Я перестав до нього писати ще, мабуть, в 1888 році і тепер взагалі нікуди не кореспондую. Тепер мене просять писати в чеські радикальні «Rozhledy» в Хрудімі, і я, мабуть, скорше зважусь писати туди, ніж у Петербург, де непремінно прийдесь крутити і хитрити.

«Руська бесіда» просить мене зладити для вистави брошуру про розвій і стан руського театру. Я задумав при тій нагоді дати короткий огляд нашого давнього театру, а також театру на Україні. Чи не могли б Ви мені вказати для сього деякі джерела, особливо для історії укр. театру від Котляревського до ери Кропивницького? Адже се зовсім темна історія.

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

22/3 94

Приписую ще звістку, що всі галицькі часописи руські, значить, «Дзвінок» і «Зоря», що досі допускалися під бандеролями в Росію, тепер «безусловно воспрещены», і всі номери з границі позвертали назад. Для «Зорі» се великий удар. Вона мала на Вкраїні щось з 600 підписчиків, утрое більше, ніж у Галичині. Інтересно, що «Ж. і сл.», висилане під бандеролею, правда, до публ[ічної] інституції (Политехнический музей у Москві) дійшло. Не знаю, чи дійшло до «К[иевской] стар[ины]», куди я також висилаю.

313. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 22 березня 1894 р.

Дорогий друже!

Два Ваші листи і посилки одібрав. «Голістана» виривки з першої книжки вже надруковані, решта піде в слід[уючий] №.

Та все-таки я жалкую, що Ви вибрали сього мізерного

Сааді; не знаю, чому ті перські лірики та моралісти à la Гафіз, Сааді і др. мені такі противні, похожі на римського Горація і на наших тупих буржуа, у котрих брак страсті і моральна імпотенція вважається верхом премудрості. Покиньте к бісу тих мудреців а візьміться до поетів, котрі навспражки вміють любити і ненавидіти, дуріти і боротися, плакати і сміятися. Я читав у німецькому переводі кілька виривків із Казвіні «Іскандер-наме»; знаєте, там є гарні речі, як, н[а]пр., епізод про мандрівку Іскандера з Хіддером до джерела живої води — глибока штука і гарно розказана. Чому б Вам не поперекладати кілька таких речей? Виривків з «Бустана» я, мабуть, зовсім не буду друкувати. Чи знаєте, що Сковородині «Харьковские басни» десять раз глибші і краще розказані, ніж Саадієві? Дивно мені й те, що Ви пишете про життєпис Фірдоусі. Давати вірш Гейне замість прозової життєписі абсолютно не можна. Може, сей вірш де в чому й схожий з прозовим оповіданням Девлет-шаха, та все-таки він по-гейнівськи прикроєний, кокетливий і, оскільки знаю, де в чому фальшивий. Краще вже взяти та перекласти статтю про Фірдоусі з лексикона або з літератури Корша-Кирпичникова.

Щире спасибі Вам за прислані книжки. Досі вспів прочитати тільки Сковороду і думаю його байки дати перекладом в «Житі і слові» (без моралізацій). Попова книжку про полеміку з латинами купіть; книжка Павлова — се тільки розбір тамтої.

Ви пишете, що купили для нас чай, а ми його досі не одержали. Що се за притча? Ваш рахунок виглядати буде ось як: від Вас прийде мені: за 1 екз[емпляр] [«Житя і слова»] у конвертах 12 р., за 2 екз. під бандероллю по 5 руб.— 10 р., р а з о м 22 руб. На се Ви вже видали, як самі вирахували, 19 р. 10 коп., лишається 2 р. 90 коп. Попов коштувати буде 1 р. 50 коп. Чи не можна б там де дістати Тихонравова розбір Галаховської історії руської літератури (мабуть, 19-те присуждение демидовських наград) і Потебні розбір пісень Головацького (чи 20-те і 21-е «Присуждение»). Вони коштують небагато. У книгарні Глазунова повинні бути. Екземпляри «Ж[итя] і сл[ова]» до Політехн[ічного] муз[ею] висилаю сьогодні.

Котляревського «Ода Сапфо», про котру Ви згадуєте в своїй статті, дарована [Румянцевському] музеєві 1868 року Є. Бецьким. З того ж дару є й листи Квітки; якщо не друковані, то спишіть хоч для 4-ої книжки.

Портрет Бодянського, думаю, підійде до «Житя і слова», та тільки я не знаю, коли ще він піде. В 3 книжці я хочу дати портрет Рачкі, в 4 [книжці], мабуть, піде Горнік або наш Малиновський, так що Бодянський пішов би аж у 5 або 6 книжку. В 3 кн., крім «Голістана», піде вся Ваша стаття про музей і рецензія на Германа. Дальших частей статті про музей жду нетерпливо. Перша мені дуже сподобалась, хоч деякі суперлятиви прийдеться злагодити. Думаю, що за те не прогніваєтесь.

З обгортками до книжок «Житя і слова» такий клопіт, що ті екземпляри, котрі призначені для висилки в конвертах, обгорток не мають. При 3 книжці вийде титул і зміст першого тому, і треба зараз дати переплести. Екземпляри, висилані під бандеролею, звісно, в сорочці.

Щодо того, чи надовго вистарчить нам набоїв, то можу Вам сказати, що матеріалів етнографічних і історико-літературних у мене є найменше на 4 роки. І за опрацюваннями, певно, діло не стане. З белетристикою трохи швах, ну, та тут можна латати перекладами. А ще ж треба Вам знати, що я сам-самісінький, хіба при помочі хворої жінки, веду весь технічний бік видання, коректуру, перегляд рукописів, кореспонденцію і заграничну розсилку, при тім (для свіжого повітря задля жінки і дітей) живу півтора кілометра від міста і мушу щодень бігати щонайменше 2 рази там і 2 рази назад, іноді й 3 рази і більше, мушу півдня сидіти в редакції «Kurjera Lwowskiego» і писати січку для щоденної газети, а другого півдня бавити дітей, котрі не дають ні писати, ні читати, так що до своєї роботи сідаю тільки о 9 або 10 годині ночі і сиджу до 12, 1 або й до 2, а в додатку ще й очі в мене болять, то будете мати образ тих обставин, серед яких виходить «Житє і слово». Та се ще не все. Докторський екзамен минувшого року коштував мені багато, прийшлось запозичитися; слабість жінки і вижившлення дітей також коштують, а заробіток мій при «Kurjerze Lwowskim» далеко не вистарчає. Досить буде сказати Вам, що місячний бюджет моїх потреб виносить minimum 120 гульд[енів], а в «Kurjeri Lwowskim» я заробляю 85. Приходиться заробляти збоку, і тут «Житє і слово» стає мені подвійною перешкодою. Раз, тому, що само вимагає чимало праці, а по-друге, тому, що за нехибний дефіцит прийдеться при кінці року заплатити здорову суму грошей. Підписчиків досі є ледве 160, т. є. не сповна половина того, скільки б треба, щоб видання покрило кошти.

Я кинувся було на драматичне поле. Поводження моєї драми «Украдене щастя» (при котрій конкурсове жюрі обікрало мене на 100 гульд[енів], давши першу премію і другу премію штукам зовсім слабим, котрі не можуть держатися на сцені) заохотило мене, «Руська бесіда» згодилася платити мені за оригінальну штуку, заповнюючу вечір, по 150 гульд., а за переробку по 50 гульд. Я зладив дві штуки оригінальні. За першу заплатили, та цензура поліційна її заборонила. Тоді «Бесіда» відкинула й сама другу і не платить і за третю (переробку Кальдеронового «Заламейського війта»). От Вам і заробіток!

Якби Ви знали, якою важкою драмою робиться в таких обставинах щоденне життя чоловіка! Ну, та бог з ним! Довголітня практика навчила мене резигнації, хоч і не суфічної, а такої, котра одним потішається: повіситись завше матимеш час. Почекаємо, аж положення зробиться зовсім безвихідне, а поки що — ostro, smiało, bez przytomności[1], як каже поляк.

Даруйте, що розводжу перед Вами свою особисту трагедію. Давно хотілось Вам за Вашу щирість відповісти такою ж, не моя вина, що вона виходить така нечумазна. Шлю Вам свою фотографію нового фасону і досилаю марок. Цілую Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 22/3 94

314. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, між 21—26 березня 1894 р.*]

Дорогий друже!

Даруйте, що так шматочками ціджу сю статтю! Вчора несподівано заскочила мене нарада комісії мужів довір'я, котра забрала весь полудень до 9 вечора. Результат скажу коротко: всі згодилися на такий 1 пункт: «Стоїмо на грунті малоруської національності і хочемо дальше на ній розвиватися свобідно яко рівноправний в Австрії народ, остаючись при с в о ї й вірі й обряді, вірний австр[ійській] державі і цісареві».

[1] Гостро, сміло, невпинно (*польськ.*).— *Ред.*

На пропоновану мною стилізацію віри і народності таку, як ми зложили з Дан[иловичем], ніхто не хотів пристати, Окуневський також ні. Остаточно зроблено ту концесію, що замість віри батьків вставлено «свою віру», причім виразно заявив Романч[ук], що віра не становить перепони в політичній акції, а я заявив, що під словами «своя віра» можна розуміти implicite[1] й безвір'я, на що всі згодилися. Прошу розміркувати стилізацію сеї точки і донести мені, чи можете на неї згодитися?

Сеї ухвали поки що публікувати не можна. Вчора вибрано комітет з 3 мужів (Романчук, Кулачк[овський] і я) для виробу спеціальної програми акції — сьогодні перше засідання. Другий з'їзд мужів довір'я, тим разом уже не іменованих, але вибраних кожною партією, означений на 14 мая.

Цілую Вас щиро.

Ваш
Ів. Фр.

315. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, близько 28 березня 1894 р.*]

Дорогий друже!

Шлю кінець статті про з'їзд. Ваш учорашній лист зробив мені клопіт. Звісно, в комісії угодовій я виступаю в імені с в о ї м, а не в імені партії та й особисто не обов'язуюся ні до чого, та все-таки стараюся не тільки боронити принципів партії, але ввести якнайбільше з нашої програми в програму спільної роботи всіх партій. Може бути, що Романчук поступає не зовсім щиро, та все-таки пам'ятайте, що діло тут не в Романчуку, а в цілім загалі русинів, у п р о в і н ц і ї. Коли москвофіли пристають на малоруську основу, то я не бачу, щоби то шкодило нам пристати на с в о ю в і р у і с в і й о б р я д, що прецінь нічого не перешкодить нам друкувати наукові статті про віру і релігію. Не забувайте, що тут ходить передовсім о п о л і т и ч н у декларацію (у нас, на нещастя, віра є так само політичною признакою, як азбука і календар), а не ограничування наукової роботи. Впрочім, коли партія за-

[1] Приховано *(лат.)*.— *Ред.*

явить, що до моєї акції в комісії (до котрої я не пхався і не був партією делегований) не має довір'я, то я виступлю. Для того я жалую, що Ви, подаючи мені ухвалу Вашої наради, не подали заразом: з ч и м не годитеся в новій стилізації і для чого? Може би, ще відповідно до Ваших уваг можна ту стилізацію переробити. А д[ня] 21 апр[іля] може бути запізно. І взагалі мені видається трохи смішним те, що Ви кажете, що 21 хочете ще нарадитися, як Вам віднестися до всеї тої угодової акції. Адже Ви самі (замітьте без мене!) заініціювали її. Я думаю, що, раз пішовши на сю дорогу, треба йти до кінця, а то всі скажуть про нас, що ми капризні діти, а не люди, спосібні до якої-небудь політики. Замітьте також і те, що тут ходить о к о а л і ц і ю, а н е о ф у з і ю партій, значить, партії і їх організації лишаються по-старому, а ходить тільки о зсолідаризування їх до політичної діяльності.

Комісія, вибрана з'їздом, поручила трьом людям з-поміж себе: Ром[анчуку], Кулачк[овському] і мені виробити програму акції. Я подав проект, Ром. подав свої поправки до нього. Сьогодні наради. Оба проекти і результат нинішніх нарад закомунікую Вам сьогодні. Друкувати з сього не можна нічого.

Ваша «Одіссея» робить страшенно прикре враження. Невже Ви не чуєте того, що самі себе ріжете?

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

316. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 9 квітня 1894 р.
Львів, 9/4 94

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що на Ваші три листи з 10, 17, і 22 марта відповідаю тепер разом. Я дуже був зайнятий, а що приходилось писати довший лист, то й відкладав з дня на день. Та тепер годі відкладати, а то Ви подумаєте, що я вже по вуха заліз у яку-небудь «новішу еру» абощо.

Щодо першого пункту в стилізації децемвірату, то я й сам бачу, що його годі буде удержати, і тоді ж на нараді говорив, що мої сопартійники на нього не згодяться. Окуневський може Вам посвідчити, що я довго супротивлявся

пунктові про віру і обряд, але ніхто, не виключаючи й Ок[унев]ського, не попер мене, а Романчукова концесія «свого» зам[ість] «батьків» була одиноким, що я міг витиснути. Що те одиноке — гнилобоке, се бачу не тільки я, але бачить, мабуть і Романчук, та він все-таки не згоджується зовсім пропустити сей passus[1] зо страху перед Барвінським і його клерикалами, котрі, мовляв, на тім пункті потягнуть за собою попів і розіб'ють угоду. Та попи, я сказав се йому зараз, будуть так само противні і теперішній стилізації, вони домагаються «католицької віри», та й годі.

Загалом, здається, всі тепер бачать, що стилізація 1 пункту децемвірам не удалася і що новий з'їзд чи нове засідання децемвірів будуть мусили ще раз над нею ламати собі голови. Задля того я думаю, що публічна критика тої точки нічого не може зашкодити.

Щодо мене особисто, то на першім засіданні децемвірів я по довгім опорі для того тільки пристав на сю стилізацію (з застереженням, що чиню се не в імені партії, а від себе і лишаю за собою право поновити дискусію, коли одержу від партії категоричні вказівки), бо бачив перед собою лиш один вихід, супроти згідності всіх прочих членів — покинути дальше балакання і вийти. З другого боку, почувши Романчукові пропозиції щодо виконання точок декларації, пропозиції зовсім —делікатно кажучи — наївні, я подумав, що, може, ліпше буде провести нашу програму практичної діяльності, котра властиво надає тій декларації політичне значення, є перекладом її з догматики на мову політичну. Задля того я й прийняв вибір до комісії трьох, що мали зайнятися виготовленням сеї програми, і зараз же на слідуюче засідання предложив свій нарис програми, в котрім зібрав коротко мінімальну програму нашої партії. Нарис той посилаю Вам in originali[2]. Поправки синім чорнилом пороблені під час дискусії. Над тим нарисом митикували москвофіли, митикував і Романчук. Ром[анчук] по 3 днях випрацював свій власний нарис програми, котрий Вам також шлю in originali. Дебати над сими нарисами тривали щось з 5 годин. Москвофіли пристали на мій нарис щодо I цілком, щодо II цілком (з заміною «мас робочого люду» на «мас народних», щодо III, що становить головну точку практичну, були за тим, щоб «комітет викону-

---

[1] Крок *(лат.)*. — *Ред.*

[2] В оригіналі *(лат.)*.— *Ред.*

ючий» складався з 5 або 7 членів, вибраних партіями в той спосіб: москвофіли вибирають 2 (resp. 3), народовці і радикали разом 2 (resp. 3), а ті 4 (resp. 6) вибирають собі самі п'ятого (resp. сьомого) «миротворця», безстороннього, чи що. Романчук не хотів на се пристати, і оба вони з Кулачк[овським] довго дебатували над тим, як би то зробити, щоб радикали в тім комітеті не були «ein Zünglein an der Waage»[1]. Я слухав їх дебати сміючись і в кінці вивів їх з клопоту тою увагою, що в тім комітеті не буде ходити о ніякі ухвали ані о голосуванні, тільки о порозумінні. Над проектом Романчука, що написаний олівцем, навіть не дебатовано, і стало на тім, що комітет виконуючий складався б з 5 членів: двох народовців, двох москвофілів і одного радикала. З Романчукового проекту прийнято деякі ріа desideria[2], зазначені значками $\sqrt{=}$, $\sqrt{=}$.

Я не буду обширно розказувати Вам ходу дебатів над кожною точкою, скажу тільки загально, що супроти моїх аргументів Ром. відступив від порушування в 1 програмі другий раз віри і обряду, а пристав на протест против конфесійності в школах в II с[тилізації?]. Мені здається, що се хоч потроху відломлює вістря неполітичній точці 1 декларації.

Заходять тут деякі важні питання, як ось:

1) чи можлива згода партій на такій програмі і яких саме партій? Мені здається, і під час нарад се підношено виразно, що елементи сервілістичні à la Барвінський і Вахнянин і клерикальні à la митрополит сюди не пристануть — не з конфесійних причин, а задля соціального, хлопського і опозиційного характеру програми. Зізолювання митрополита, — се були слова Романчука, — повинно бути нашою метою. Що й многі народовці, котрим встидно числитися до барвінщаків, не радо приймуть сю програму (перший Ром., як бачите з його проекту, мов кіт довкола сала, старався облізти довкола права загального голосування), се певна річ, та, проте, я думаю, що коли б сю програму ухвалено, народовці по провінції бодай не сміли би шкодити радикальній агітації політичній та соціальній, а декотрі стали б, може й, попирати її. Взагалі я думаю (і знаю се від деяких людей з провінції, котрим я показував сю програму), що ухвалення її підняло б духу, направило б

[1] Не мали вирішального значення *(нім.)*.— *Ред.*
[2] Благі побажання *(лат.)*. — *Ред.*

трохи ту деморалізацію, котру розілляла по провінції «нова ера». Чи щиро чи нещиро підпишуть народовці, москвофіли і радикали 1 точку декларації, то все-таки я думаю, що на програму можуть усі пристати щиро, а се був би для наших думок зиск і для нашої роботи значне улегшення.

2) Чи для радикальної партії вийде з того яка користь? Тут справедливо Ви ставите питання ширше: чи взагалі для радик[альної] партії пожадана згода? По думці наших «молодих», бодай по думці давнішій (вони зміняють свої думки досить живо), згода така зовсім непожадана, бо вона завсігди вийде на те, що радикали піддавати будуть другим партіям свої ідеї, т. є. будуть зміцнювати ті другі партії, а самі нічого при тім не зискають. Я не знаю, наскільки Ви вважаєте сю думку правдивою, та я вважаю її надто тісно партійною і вузько опортунною. Мені не ходить о партію, тільки о цілі, що стоять в програм[і] партії, а чим більше людей нам удасться запрягти до виконування тих цілей, тим ліпше. Впрочім, і з погляду партійного коаліція, котра тут робиться, не є ніякою абнегацією для нашої партії. Коаліція обов'язує тільки в рам[к]ах програми, а поза нею кожна партія лишається при своїх думках і поглядах. Я думаю також, що помимо всяких дебатів Ром. і Кулачк. о «Zünglein an der Waage»—наш делегат в комітеті виконуючім буде мати дуже важний голос, а коли се, може, й не доведе до многих позитивних здобутків, то в усякім разі може охоронити русинів від многих скандалів, а й се щось значить. Чи удасться сим способом здобути радикалам хоч пару мандатів до сейму і хоч один-два до р[ади] держ[авної] — се бог знає, вже для того, що при теперішнім брутально-неконституційнім режимі у нас взагалі ще питання, чи хто-небудь із скоалізованих русинів здобуде хоч один мандат.

Отсе і все, що я мав сказати Вам de politicis[1]. Оба нариси програми будьте ласкаві, перечитавши, вислати з своїми увагами Павликові з тим, щоб він вислав їх мені назад. Можете також закомунікувати йому із отсього мойого листа, що вважаєте відповідним, а хоч би і ввесь лист. Я з браку часу тільки коротко пишу йому про сю історію.

Величка одержав, спасибі Вам, і найшов те, чого мені потрібно. З моїми драмами ще нема кінця. Кілька днів тому назад я був в справі тих драм у гр[афа] Станіслава

[1] Про політику *(лат.)*.— *Ред.*

Бадені, брата намісника (на його жадання), і мав з ним досить цікаву розмову de politicis. Граф запевняв кілька разів, що вірить в щирість і чесність Барвінського, і тільки Барвінського, дуже іронічно відзивався о згоді, не вірив в зріст нужди мужиків і бачив для русинів одинокий вихід в тісній коаліції з правительством. Як бачите, предвосхитив те, що сказав Вахнянин у раді держ[авній]. Чи, може, Вахн[янин] тільки повторив те, що йому натуркано.

Щодо запросин на конгрес літераторів руських, то се мені дивно, що Вас запросили, а тут, у Львові, ніхто таких запросин не дістав. Звісно, якби Ви могли приїхати, то се було б дуже добре, особливо якби на той конгрес приїхали деякі українці. А щодо карти етногр[афічної], то, навіть, якби Ви могли за неї взятися, то я не радив би Вам мішатися в те діло, бо тут, очевидно, є якесь свинство. Адже ж карту Величка давно прийняли і одобрили, так чого ж іще хочуть? Хіба того, щоб ущипнути йому дещо з того мізерного гонорару? Ваші замітки про Огон[овського] і Кудринського одержав і радо поміщу їх у сьому н[оме]рі, коли тільки буде місце. З місцем клопіт. Дав звиш аркуша «Едіпа», аркуш Остапа, аркуш Кримського про Румянц[евський] музей, звиш аркуш моєї статті про Шевченка, от Вам і завалений н-р. Тепер кінчиться «Новик» (також аркуш), треба дати «Вірші великодні» (також буде з аркуш), скінчити Купала, також мало що не аркуш, а надто хотілось би дати збірку пісень про Кошута і кошутську війну. Я вже повибирав те, що є друковане у Голов[ацького], Кольберга і по часописах, а також те, що у мене є в рукописах. У Вас, певно, будуть ще деякі варіанти, а може, й цілі пісні яких нема у мене, та я боюсь і просити Вас, щоб Вам не завдавати надто много труду з шуканням. Але коли б Вам се було можливим вишукати для мене ті пісні, то я був би Вам дуже вдячний.

Хочу в сьому н-рі дати портрет Рачкі. Чи не попадалась Вам де-небудь добра стаття про нього, котру б можна зреферувати? Бо я не стрічав, та, правду кажучи, не мав часу шукати.

Вовк прислав французьку книжечку Gastona Paris, де є стаття про Роланда, але не пише нічого. Мабуть, Ви наполохали його. З Укр[аїни], ані загалом з Росії (крім одного Кримського), ні від кого ані вістки, ані слова. Свого Варлаама я вислав до «Киевской старины» (се значить, ту главу моєї дисертації, де йде мова про сам роман), та

досі також не маю відомості, чи приймуть. «Wisła» друкує мої «Польські і руські причинки до легенд про Магомета», працю, що я читав у Відні в семінарії, а тепер переробив, пододававши нові рукописні і друковані матеріали. Коли буде осібний відтиск, то вишлю Вам.

Чи Ви одержали другу частину моєї статті про «Притчу о багатих»? Ви нічого не згадуєте про її получку. І коли вона буде вся в руках редакції «Сборника», то чи не можна б від неї одержати трохи грошей a conto[1]? Я тепер по поводу банкротства моєї драматичної штуки в великій біді і мушу братися за такі ганебні роботи, як ладити провідник по Львові і покажчик вистави, щоб заробити кількадесят гульд[енів] для сплати довгів, котрі вже надто дуже на мене тиснуть, не кажучи вже про те, що самим приходиться буквально недоїдати і ходити обідраними. Мій заробіток в «Kurj[eri]» (85 гульд.) не вистачає на наш місячний прожиток (сама хата 30 гульд.), а тут робиш, робиш, а заробітку нівідки ніякого, ще й в перспективі — платити дефіцит за журнал. Що Вам пишуть про нього з Петербурга? Ходить по руках, а проте мудрий народ, здобулися всього на одну пренумерату! В Москву все-таки йде 3 платні екземпляри. До Києва, звісно, крім Лесі—нікому. «Київскій старині» я послав під бандеролею, 1 № пішов, другий звернули.

Посилаю Вам свою найновішу фотографію, се знайомий фотограф зняв мене безплатно яко знаменитість (після представлень моєї драми) і ще й 3 екз[емпляри] фотографії дав. Так, значить, туне пріяхом, туне даю й Вам.

Жінка моя Вам кланяється. Поздоровляю щиро Вас і Вашу сім'ю.

Ів. Франко.

317. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *9 квітня 1894 р.*

Дорогий друже!

Сьогодні власне пишу Д[рагоманов]ву в справі угоди обширний лист і залучую документи, котрі по перечитанні він має прислати Вам з моїми поясненнями. З них побачите,

[1] В рахунок плати *(італ.).— Ред.*

що багато дечого з того, що Ви говорите, справді зроблено (коаліція, не фузія, програма політично-соціальна без етнографії і конфесії, хоча, звісно, резолюція притім остається). Прочитайте, а потім напишіть мені свою думку. Я відповідно до того й поступлю в комітеті і в децемвіраті, котрий перед з'їздом ще раз мусить зібратися.

Щодо 4 точки Д[рагомано]ва, то, звісно, я з нею годжуся і промовляв в тім дусі в комітеті, та що Ви зробите, як вони не годяться на нашу стилізацію? Лишалось мені або виступити зараз і зірвати дальші переговори— а сього я на свою одвічальність не хотів узяти, — або прийняти їх стилізацію з тим застереженням, що чиню се сам і не ручу за те, чи прийме се партія. Я зробив се для того, щоб могти взяти участь в дальших дебатах над програмою практичної діяльності, а тим часом вийшло так, що тісніший комітет, до котрого й мене вибрано, власне прийняв майже в цілості мою програму, т. є. звід головних точок нашої мінімальної програми. Та про се все докладніше переконаєтесь з письма і посилки Д-ва.

Що чувати з «Народом»? Чи прийшли вже петербурзькі капітали?

Цілую Вас.

Ваш
Ів. Франко.

9/4 94

318. ДО В. Г. ЩУРАТА

[*Львів*], *10 квітня 1894 р.*

Дорогий друже!

Дуже жаль, що я з Вами не міг бачитися під час Вашого побуту у Львові. Багато дечого хотілось перебалакати, що листовно не так-то й вигідно. Та поперед усього відповідаю на Ваш лист по пунктам. «Аггея» дістав — спасибі! Я, звісно, надрукую його, та все-таки в такій формі, як є, він ще не може піти: щодо деяких місць треба би нам ще порозумітися усно. Поминаю вже місця, на котрі може цензура звернути надто пильну увагу, але є чимало таких, де вірш переходить у прозу, де акценти хибні і т. і. Сам я сих хиб поправляти не можу, хоч вони не такі-то й великі, щоб поправлення їх могло Вам становити яку трудність. Я думаю, що коли в маю будете у Львові, то ми се зробимо.

Про Роланда прислав мені Вовк гарну статтю Гастона Парі, першого нині спеціаліста на полі старофранцузької епопеї. Стаття невеличка, не буде й аркуша друку, значить, якраз така, якої нам треба. Я думаю, що краще буде її перекласти, чим відважуватися на оригінальну роботу. Впрочім, се діло лишаю Вам зовсім до волі.

Що в II кн[ижці] пішли слабші речі Пчілки і Обачного, се я знаю, та на се годі порадити. Пчілка обіцяла мені статтю про укр[аїнську] орнаментику, котра повинна б бути цінним доповненням того, що у нас досі зроблено на тім полі,і для того мені прийшлося взяти оті речі як задаток. Обачний — її син, і його «Хмара», хоч по змісту річ і неглибока, та все-таки стилістично дуже інтересна і встиду журналові не робить. І мова прекрасна. Ми, галичани, не швидко до такої дійдем.

Як стоять Ваші відносини до «Рус[ской] беседы»? Невже Ви не порвете їх після того свинства, яке зробив редактор, денунціюючи глупо і неправдиво Вас[илевськ]ого в примітці до кінця статті Яворського? Я думав писати свої замітки про сю статтю до «Беседы», але після того закінчення і тої примітки рішився не писати нічого, раз, що з Яворським полемізувати не стоїть, бо він, очевидно, і сам не знає, що пише, раз махаючи пером направо, то знов наліво, а по-друге, що до часопису, котрий бавиться в такі денунціації, я одного слова свого не дам, хоч би там про мене писали, що їх душа забажає.

З кн. «Ж[итя] і сл[ова]» вже кінчиться. Боюсь, що вона буде менше цікава від попередніх. Змістом вона далеко бідніша, бо приходиться кінчити деякі порозпочинані роботи, а надто «Едіп» і моя стаття про Шевченка зайняли много місця.

На сім кінчу. Цілую Вас.

Ів. Франко.

10/4 94

319. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 17 квітня 1894 р.

Дорогий друже!

Листи Ваш[і] з 11/IV, і 12/IV, і 13/IV, і соборний з 13/IV одержав разом і супроти них став як теля перед новими воротами.Не для того, як коли б мандат, висказаний

у соборному листі, був для мене непожаданий і чим-небудь противний моїм власним бажанням. А тільки я бачу певну суперечність між соборним листом, підписаним також Вами, і Вашими листами рівночасними. В соборнім листі Ви кажете мені зірвати зараз дальші переговори угодові і виступити з комісії, а в приватних листах говорите про з'їзд 15 мая і про те, яке нам становище на нім заняти, і т. і. Бачу в тім певну суперечність. Бо коли я тепер в імені партії відкажуся від усякої дальшої акції угодової і з комітету виступлю, то мені видається очевидним, що або з'їзд 15 мая зовсім не відбудеться, або відбудеться без нас — в усякім разі нам тоді нема чого й самим з'їздитися і радити над своїм становищем, бо нас ніхто не буде питати о голос. Вашої певності в те, що ми, коби тільки не попустили зі свого, швидко побідимо, я абсолютно не поділяю, головно для того, бо бачу нашу комплектну безсильність. Та, проте, звісно, я також не є за тим, щоб нам попускати зі своїх принципів, хоча мав би багато дечого сказати щодо тактики. Ну, та не про те річ, а про нашу роль в угодовій акції.

Я прошу Вас узяти під розвагу ось які мої соображенія і написати мені, що Ви про них надумали. Думаю, що тим часом Ви одержите від Др[агоманов]а ті документи угодові, котрі я йому послав, і мій лист, котрий я просив його переслати Вам, і зможете з ним побачити докладніше, як стоїть досі діло.

А поки що замічаю:

1) До комісії 10-ти і 3-ох я ввійшов не як репрезентант рад[икальної] партії, а як внескодавець на з'їзді 19 марта, ввійшов не з вибору партії, значить, ніде і ніколи в комісії не промовляв іменем партії ані іменем «Нар[одної] волі». Противно, зараз же діставши Ваш перший лист о тім, що Ви не годитесь на першу точку, я заявив се Романчукові і застерігся, що ся стилізація, так само як і все досі комісією ухвалене, є тільки проектом, над котрим ще мусить бути дискусія.

2) Задля того я вважаю можливим на слідуючім засіданні комісії 10-ох ще раз вивести сю справу і піддати 1-шу точку поновній дискусії, користуючись тими аргументами, котрі справедливо підніс Драгоманов. Правда, деякі його аргументи випали трохи недостаточними для того, бо він не знав того, що підношено pro і contra в дискусії комісійній. Коли комісія на нашу стилізацію не зго-

диться, тоді звісно можна буде або виступити зовсім, або внести перед зборами своє votum separatum[1]. Ся друга дорога мені видавалась би відповіднішою, бо взагалі зривання пертрактацій, доки ті пертрактації мають тільки академічну вартість, мені видається дитинством і похоже на страх перед дискусією.

3) Виступати мені з комісії тепер, коли Романчук у Відні, значить, коли приходилось би його о тім завідомлювати листовно, якось ніяково. І головно: чим я маю мотивувати своє виступлення. Недовір'ям своєї партії до угодової акції? Але ж партія мені мандату не давала, в дотеперішніх пертрактаціях партія яко така не ангажована, а одинока точка, котра б могла нарушити партію, т. є. 1 точка декларації, по-моїй думці, ще не є такою незрушеною догмою, щоб її не можна було переробити. Я думаю, що треба ще сього стрібувати. Чи маю далі мотивувати своє виступлення захованням Романчука? Се було б смішно. Ви бачите самі, що я до Романчука відношуся скептично, та тільки ж хіба акція угодова робиться для Романчука? Може бути, що він сам і колишеться в тій ілюзії, але я надіюсь, що його слова, висказані в комісії 10-тьох, що «я вважаю свою політичну кар'єру за скінчену», окажуться далеко правдивішими, ніж би йому самому бажалося. Я вважаю, що акція робиться для провінції, для того щоб інтелігенції руській, збитій з пантелику і здеморалізованій «новою ерою», дати в руки справді політичну і поступову програму на місце ославленої «т[ак] зв[аної] програми з 20 падолиста 1890 р.». Се значить, щоб тій інтелігенції голосом всенародного збору зарекомендувати таку працю, до якої ми її накликуємо вже віддавна. Що робити тут прийдеться головно нам, се звісно, та се й добре, бо тільки тим способом нам може бути запевнена побіда. Та все-таки мені здається, що і се буде вже певна наша побіда, коли ми свою програму практичної політики зможемо поставити не яко партійну, а яко програму всього народу. Щоб інші партії покористувалися нашою програмою против нас же, того я не боюся. Сього боявшися випадало б нам свою програму держати в вертгеймівській касі і зовсім не публікувати. Для того я не можу зрозуміти й цілі Вашої приписки щодо вицофання свого проекту програми і його копій. Копій я не робив, значить, вони не моя власність; копії зроблено

[1] Окрема думка *(лат.)*.— *Ред.*

на кілька рук, і вони пішли по руках; то де ж я за ними уганяюся? Та й пощо?

Що з москвофілами тяжко буде прийти до згоди, се я також розумію, і посилаю Вам навіть статейку в тій справі. Та таке саме можна сказати й про деяких народовців. Взагалі годі собі з тої згоди обіцювати якоїсь наглої гармонії. Навіть коли на з'їзді й згодимося, то клопотів, дисгармоній і дурниць і опісля буде чимало — на те ми рутенці. Та все-таки ходить о те, щоб витворений був орган, котрий би в дорозі порозуміння, без диктатури а систематично лагодив ті дисгармонії та направляв похибки.

Піддаючи Вам під розвагу отсі свої міркування, я позволяю собі аж до Вашої відповіді здержатися з виконанням мандату, вираженого в Вашім соборнім листі. По одержанні Вашої остаточної відповіді поступлю так, як Ви узнаєте відповідним.

«Народ» дістав, «Хлібороб» також. Щодо сього останнього мушу висказати свій жаль. Мені здається, що, так редагуючи часопис, не можна числити на його удержання. «Прометей» гарний, та надавався до брошури, не до часопису. З гецою на попів треба раз дати собі спокій хоч на якийсь час: будиться лютість і завзяття з противної сторони, а не зискується нічогісінько, але то буквально нічогісінько, бо попів не позбудетеся, а такою гецою підбурите против себе не тільки злих, але й добрих. Не розумію, пощо се? І коли вже гецувати, то чи нема інших ворогів? І чи взагалі муситься гецувати? Я думаю, що далеко ліпше було б натомість освічувати мужика, даючи йому коли вже не статті, то хоч орієнтуючі замітки о всяких справах економічних та політичних, як се робилося в перших роках. Скажете: хто се має робити? Я не знаю, та все-таки кожний скаже Вам, що за брак того відповідає редакція. Взагалі праці редакційної в «Хліборобі» майже зовсім не видно: пару статейок або зовсім локального або зовсім загального змісту — ось і номер. Та чи се часопис, та й ще для люду? Заангажуйте хоч би Дорундяка, коли самі не можете, а все ж таки конче зробіть щось, щоб «Хлібороб» був хоч крихту подібний до часопису популярного і політичного.

Щодо «Народу» замічу ще, що Ваша приписка до статті о з'їзді нетактовна, бо могла б дати повід думати, що Вам ходить о свою особу, і фактично невірна остільки, що на з'їзд не прошено не тільки Вас, але також Гарасимовича

і Яросевича з наших, не прошено Добрянського, ані Мончаловського, ані Тиндюка, ані Мардаровича, ані Кралицького з Дернова з москвофілів, не запрошено Ом. Огоновського, ані К. Левицького, ані Цеглинського з народовців. Звісно, я через те не хочу усправедливлювати того методу скликування з'їзду, яким поступлено перед 19 марта, та вважайте, що й тут прецеденс вийшов від Вас, бо на перший з'їзд Ви вибирали мужів довір'я, устроївши остракізм навіть між послами. Щодо з'їзду нашого, то я готов порозумівatися з краків'янами, та звісно, тільки одержавши від Вас відповідь на отсей лист.

Статейку для «Народу» про москвофільські денунціації і т. і. вишлю осібно, бо не хочу опізнювати сей лист, а вчора стратив вечір, розбираючи нову працю Коцовського. Хотілось мені раз розтрясти його ученість.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 17/4 94

320. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *26 квітня 1894 р.*

Вельмишановный добродію

Бажаємо Вам обоє з жінкою веселих і щасливих свят, Вам і Вашій усій сім'ї і заразом дякуємо за гроші, котрі Ви були ласкаві нам вислати. Надіюсь, що Ви одержали «Зорю», з котрої висилкою було багато клопоту. Рівночасно з сим листом висилаю Вам 3 кн[ижку] «Життя і слова». У мене лишилася ще Ваша рецензійка на 3 кн. «Київської старини». З «Правди» передано мені статтю Вашу про Костомарова — що з нею робити? Чи не переслати її для «Народу»?

Не знаю, що Ви скажете на те, що сталося у нас з угодою. Одержавши соборне письмо від коломийців, що вони не годяться на угодову акцію і взивають мене зірвати дальші переговори, я трібував ремонструвати і викладав їм, що слід іще трібувати дальшої дискусії. Та коли вони написали мені через П[авли]ка, що не вірять в можність угоди і що пропонована мною програма є фразеологія і, приймаючи її, партія скомпромітувалась би, я написав Романчуку і Кулачковському, що виступаю з комісії угодової за-

для вотум недовір'я, даного мені партією, а рівночасно заявив се публічно в газетах, додавши до того те, що вважав натуральною консеквенцією попереднього, — зречення з уряду голови «Народної волі». Тепер коломийці пишуть мені, що вони не хотіли давати мені вотум недовір'я, що не слід було виступати з комітету, а тим менше зрікатись провідництва «Народної волі» і т. д. Се дуже неприємна історія. Я не міг знати, що вони х о т і л и, а бачив тільки те, що було написане. Що через се зірвання одіум зірвання угоди спадає на партію радикальну, що в чуднім світлі являються наші попередні накликування до згоди і аванжований нами перший з'їзд мужів довір'я, се кожний бачить, а мені здається, крім того, що партія сим поступком підрізала собі на довгий час ноги до всякої серйозної політичної акції, бо в серйозність її ніхто не схоче вірити. Се все я толкував коломийським товаришам, а коли вони не схотіли сього розуміти, то сьому не моя вина. Сидіти мені в комісії при такій заяві товаришів, яку я одержав, було зовсім неможливо.

Здоровлю Вас щиро. Жінка моя Вам кланяється.

Ваш Ів. Франко.

26/4 94

321. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 7 травня 1894 р.

Дорогий друже!

Даруйте, що так опізнився з листом до Вас. Свята були, то я з дітьми виїжджав трохи на село, а крім того, роботи всякої по горло. Чай одержали — спасибі! Щодо «Отчетов», то 19-тий, де є стаття Тихонравова, я вже случайно дістав, так що потребував би тільки 21, де є стаття Потебні. Не знаю, чи не робитиме Глазунов якого клопоту з тим, що замовлено книгу, а не беруть? Лист з фотографією (рекомендований) дістав. З кліше ще маємо час, та, може, я дам його зробити до Праги, а при тім у мене з передплатою на «Ж[итє] і сл[ово] » так крухо, що совісно якось позволяти собі на таку розкіш, як додавання портретів.

Щодо Ваших творів, то я 13 н[ового] с[тилю] мая буду в Коломиї і розвідаю, що там з ними діється, а коли мож-

на, то переберу їх сюди, де вони, надіюсь, швидко дійдуть до кінця. Може б, удалося заодно пришпилити до них і «Сироту Захарка».

Не знаю, чи не міг би я потрудити Вас ще деякими книжними ділами. Мені конче треба видання «Палеї», зробленого учениками Тихонравова. Я видів колись першу його частину в Відні,—тепер, надіюсь, воно вийшло вже ціле. Я найшов тут доволі давній список «Палеї» (м[а]б[уть], XV в.) і бажав би зладити спеціальну студію про сей пам'ятник. Друга річ: хотілось би мати «Хождение игумена Даниила». У мене є перша його частина, видання «Палестинского сборника» (Спб., 1883), вип[уск] 3. Так от чи не могли б Ви добути мені дальший випуск того «Сборника», де є кінець «Дан[иила] Паломника»? Се, мабуть, видання не дуже дороге. Врешті дуже б мені потрібно було найповнішого видання «Истории русс[кой] слов[есности]» Галахова, бодай тих томів, що говорять про літературу до часів Катерини. У нас у Львові є тільки 2 прим[ірники], тої історії: у Петрушевича та у Коцовського. Петр[ушевич] нікому не зичить, а з Коц[овським] я тепер не на приязній стопі, так що конче хотілось би мати книгу самому. Гроші за всі три оті видання я повернув би чи Вам прямо, чи даючи їх на друк Ваших творів.

Сими днями вислано Вам у конверті 3 н[омери] «Ж[итя] і сл[ова]», а сьогодні шлю в Політехнічний муз[ей]. 4 н[омер] вже друкується. Будьте ласкаві поспішитись з присилкою дальшої статті про Румянцевський музей, щоб не було задержки. Тільки благаю Вас, придивіться трохи до правопису, уживаного в «Житі і слові», і підладжуйтесь до нього, а то я трохи не осліп, поправляючи Ваш скрипт, та й після того коректура ще була дуже велика. Сааді я даю кінець зараз сьогодні, після Едіпа.

Може б, могли зладити один епізод Фірдоусі для 6 кн[ижки] «Ж. і сл.»? «Роланд» і «Едіп» скінчаться в 5 книжці.

У мене є ще Ваша статейка про Гафіза з виїмками з його віршів. Може, можна її пустити в 5 кн.?

Та невже-таки в «Исто[рии] лит[ературы]» Корша-Кирпичникова перської і т. д. літератури зовсім нема? Я виписував се діло і маю всі (здається) його випуски, а сеї партії справді нема. Та отсе в останнім випуску находжу покажчик, а в нім показано III т., ч. 2, і в ній усіх отих авторів. Розвідайтесь, будьте ласка, чи вийшла 2 ч. III

тому, а коли ні, то що се за містифікація з покажчиком? Та ні, вона мусила вийти, бо в покажчику вказано сторони, і все.

Цілую Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, дня 7/5 94

322. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[Львів], 13 травня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що одержавши Ваш лист отсе два тижні тому (я пару день по святах був на селі), тільки сьогодні берусь відписувати Вам. Роботи багато, а надто я мав намір бути сими днями в Коломиї і написати Вам відтам, переговоривши з П[авли]ком і компанією. Та вчора, коли я мав їхати, заслаб хлопчик, і мені годі було покинути жінку з дітьми, і через те я й берусь тепер писати Вам і коломийцям. Поперед усього позвольте запевнити Вас, що в справі моєї абдикації я ані в Ваших листах, ані в листах коломийців не находжу нічогісінько такого, за що б мав на кого-небудь сердитися. Спеціально щодо Вас я зовсім згоджуюся на Ваші погляди і на Ваш суд над моєю особою, хоча фактичні преміси того суду вимагають деяких фактичних спростувань. І так Ви невірно думаєте, кажучи, що на з'їзді 2 февр[аля] були прийняті чи хоч би тільки предложені нами до прийняття ті стилізовані Вами 4 пункти, що були опубліковані в «Хліборобі» і «Kurjeri Lwowskim». Про сі пункти на тім з'їзді не було ані мови. Звісно, се ще не значить, щоб ми на ті пункти не годилися і щоб вони не мусили бути вихідною точкою всякої будущої угодової акції між русинами, але говорити про яке-небудь їх ухвалення поки що в усякім разі передчасно. Друге спростування дотикається знаменитого приступлення Окуневського до «новоєрівського» клубу. Я писав Вам про сей факт тоді ж і мушу тепер ще раз категорично заявити, що на властиву децизію Ок[уневськ]ого я не мав ніякого впливу. Ок. здибав мене вечором на вулиці і сказав мені як новину, що вже зобов'язався вступити до клубу, а тільки вимовив собі певні услів'я, і просив мене допомогти йому устилізувати їх. Я був противний його приступлення до клубу, але коли він за-

явив, що се вже діло рішене, то я й порадив йому стилізацію условин. Ок. мою стилізацію обкроїв і зробив з неї карикатуру, а тепер голосить, що се я йому порадив приступити до клубу. Ще бувши в Відні, по поводу якогось печатного виступу Ок-го я написав був про се статейку до «Kurj[era] Lw[owskiego]», та редактор не пустив її, щоб не компромітувати Ок. Се все, звісно, не аргументи против Вашого суду про мою особисту вдачу, котру я досить добре знаю і з котрою борюся, та Ви знаєте, що в такій боротьбі всього менше можна поручитися за успіх.

Пишете мені: «Коли хочете займатися політикою». Тото й є, що я нею не хочу займатися, і власне рад, що останній мій провал сам собою наказує мені усунутися від політичної діяльності, до котрої у мене поперед усього нема нервів. Я вже писав Вам і тепер ще раз повторяю, що, наприклад, в акцію угодову сам я не то що не пхався, але з початку був противний її ініціованню, а випхали мене в число децемвірів і в комісію трьох зовсім случайні обставини, котрим я не міг запобігти. Та історія отся буде для мене наукою на будуще — сидіти при писательстві і не лізти в політику, а головно не лізти в неї там, де властиво потребують моєї фірми, а не моєї думки і ради, як се було з моїм вибором на голову виділу «Нар[одної] волі».

Питаєте: що буде далі? Я думаю, що моя абдикація справі згоди не пошкодила, але, противно, поставила її навіть на ліпшу дорогу. І Ром[анчук] і Кул[ачковський] переконалися, що на таких основах, як пропонував Ром., згоди не побудується, ані таким методом, як він почав, до неї не дійдеться. Через те розпочату акцію закинули зовсім, і постановлено розпочати діло наново. Ходить тепер о те, хто і як її розпочне, та в усякім разі народовці не зроблять першого кроку без попереднього порозуміння з другими партіями. Я не знаю, як стане радикальна партія до сеї нової акції, особливо після заяви, що «в згоду партій не віримо». Тут мусять коломийці здобутися на якийсь крок, на якусь маніфестацію, котра б вияснила становище партії. По-моєму навіть ліпше було б скликати з'їзд партії і, заким консолідувати цілу Русь, поперед усього сконсолідувати свою власну партію, котра тепер серед інтелігенції старшої і молодшої, власне, що зовсім не існує. З'їзду домагалися перед місяцем краків'яни, і я написав був для «Народу» замітку, в котрій промовляв також за його скликанням. Тим часом коломийці мою замітку

кинули до коша і П-к виразно написав мені, що з'їзду не треба. Я думаю, що тепер попереду усього потрібний наш партійний з'їзд в цілі реорганізації і внутрішнього скріплення партії. Коли б ми в своїй партії мали силу, то нам байдуже було б про згоду з другими партіями, значить, справа згоди міжпартійної річ другорядна. Я про се й пишу коломийцям. Коли Ви згодитеся з сею думкою, то будьте ласкаві також їм се написати. Навіть в інтересі міжпартійної згоди наша внутрішня консолідація дуже пожадана, бо ж се зовсім не все одно вступати в союз слабою і розстроєною фракцією, а сильною і однодумною партією.

Коломийці прислали й мені обширний акт оскарження на П-ка, та я не находжу його зовсім справедливим. Вони кажуть, що П-к не точно передав мені їх ухвали. Але я маю їх власний лист (Дан[иловича] і Гар[асимовича]), де мені виразно наказано з комісії угодової виступити і заявити се в газетах. Чи останні їх ухвали, буцімто невірно передані мені П-ком, були в чім-небудь відмінні, про се вони не згадують, а се ж, власне, головна річ. Задля того я зовсім не можу в тім факті бачити такої вини П-ка, як вони йому приписують, а міг би мати до нього жаль хіба за те, що моїх листів в тій справі, писаних до всіх коломийців, він не давав їм і не відчитував цілих, а тільки (як пише Дан. деякі уступи, так що вони, очевидно, не знали докладно мотивів мого поступування. Ну, та се tempi passati[1], а коли остаточно добре сталося, що ся хибно розпочата згода розбилася, то, очевидно, нема потреби винуватити П-ка.

О сем доздѣ, як каже Вишенський, а тепер іще пару слів про літературу. Вашу замітку про «Граматку» Куліша одержав і випечатаю. Спасибі! Чи не походить часть путаниці з тою «Граматкою» також з тої обставини, що в 1862 вийшло друге, зовсім перероблене її видання? Що уступ про Ценглевича в моїй статті трохи, як каже німець, bei den Haaren herbeigezogen[2], се я й сам чую, та мені не здається, щоб він був зовсім лишній. Певна зв'язь між «Інструкцією» а легендою з зернами таки є, і сьому не перепиняє нічого й те, що сама легенда про катехізацію з зернами може бути давніша і занесена на польський грунт бог зна

[1] Часи минулі *(італ.)*.— *Ред.*
[2] Надуманий *(нім.)*.— *Ред.*

відки. Впрочім, побачимо: здобудемо нові матеріали, то й суд наш сам собою змодифікується.

«Житє і слово», № 4, вже друкується. Жду на «Хартії», котрими багато читачів дуже зацікавилось, так що ремствують на мене, чому їх нема в № 3. Вірші скінчаться в № 4—5. Тепер ідуть гайдамацькі. До Ваших матеріалів я думаю долучити ще осібно ті, які є у мене, і бібліографію друкованих та рукописних (в бібліотеці Оссолінських, Чарторийських і т. ін.). В бібліотеці Чарторийських у Кракові є цікаві вірші про Хмельниччину. Я просив декого з краківських русинів, щоб їх мені виписали, та вони не могли сього зробити. Може, мені як-небудь самому удасться.

За гроші ще раз спасибі! Дуже нам стали в пригоді, а більше й не треба було.

Кланяюсь Вам низенько. Жінка поздоровляє Вас і всю Вашу сім'ю.

Ваш Ів. Франко.

13.5 94

323. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 13 травня 1894 р.

Дорогий друже!

Вчора дістав Ваш лист і Галахова, котрого зараз же й одсилаю назад. Ви, мабуть, не зрозуміли мене. Мені ходить о перші томи (літературу до Карамзіна), та й то ніяк не о старе видання, котре тепер має тільки бібліографічну вартість, а о найновіше, котре, мабуть, прийдеться купити в книгарні. В такім разі купуйте цілість. Що зробите з сим, котре Вам відсилаю, я й не знаю; чень вже антиквар візьме його назад, хоч би в заміну за що іншого. Попова про «Палею» купіть і вишліть, так само й Скороду запренумеруйте і купіть видання «Палеї», хоч би тільки те, що досі вийшло. А щодо Корша-Кирпичникова, Ви, мабуть, таки помиляєтесь: у покажчику виразно цитують т. III, ч[асть] 2 і сторони такі, котрих в першій часті зовсім нема. Чень же зовсім фантастичних цифр цитувати не будуть. У мене є один випуск дублет, я вишлю Вам його, може б, удалось виміняти за нього що-небудь інше.

Жду на Вашу статтю про Румянцевський музей і на інші обіцяні новинки. Якби могли написати ще кілька рецензій, то добре б було. Чи не зрецензувати б Граба «Пролісок», що вийшов у Львові? Ви, певно, маєте його, а коли ні, то напишіть, а я вишлю Вам його. Вийшла тепер також книга віршів Чайченка. От би інтересно було розібрати її! Поміркуйте, чи могли б Ви зробити для мене розбір, а в такім разі я вишлю Вам книжку. Посилаю декілька марок і цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 13/5 94

324. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 14 травня 1894 р.

Дорогий друже!

Рівночасно з отсим листом шлю листи до Даниловича і до Др[агомано]ва, в котрих промовляю за конечністю реорганізації, а властиво, консолідації нашої партії. Думаю, що се конечне.

Романчуківська акція угодова занехана, тепер Нар[одна] рада почне нову акцію, до котрої партія радикальна мусить стати міцна і сконсолідована так, щоб ніхто не міг її зігнорувати. Вся трагікомічна історія з попередньою акцією не викликає в мене ані крихти жалю. Може, воно й ліпше так сталося, а тепер буде можна розпочати діло experientia voctis, міцнішими і певнішими руками. Я щодо своєї особи, звісно, лишуся також при тій науці, яку виніс із сеї трагікомедії: не мішатися в політику, до котрої у мене нема нервів, а сидіти при літературі і науці. От тим-то я мушу стояти при своїй резигнації з голови «Нар[одної] волі», не думаючи, впрочім, щоб се могло партії ані товариству так пошкодити, як пише Дан[илович].

Сими днями був у мене Гарматій з Купчинець і передав для Вас 2 г[ульдени] на «Народ» а 1 г. на «Хлібороб». Гроші ті, ураз із рештою одержаних від Хойн[ацького] (разом 7 гульденів), вишлю Вам завтра.

Даруйте, що не пишу нічого до «Народу», але, їй-богу, не маю ані хвилиночки часу. Про збори Нар. ради можете і Ви написати по тим справозданням, які були в газетах.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

14/5 94

325. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА

[Львів], 29 травня 1894 р.

Дорогий друже!

Будьте ласкаві прислати всі свої праці на виставу. Коштів висилки не оплачуйте, а адресуйте пакунок просто на ім'я проф. Шухевича. Зробіть се якнайшвидше. За цілість і точний зворот Ваших праць гарантуємо Вам оба з Шухевичем. Все буде установлено в замкненій шафі, і ніхто того не буде рушати.

Коли Ви не відіслали ще 1 екземпляр 3 № «Житя і слова», то будьте ласкаві передайте його д-ру Полівкові, котрого адресу я десь загубив.

Бібліографію Ваших праць я опублікую в «Ж[иті] і сл[ові]» для відома наших учених.

Цілую Вас.

Ваш
Ів. Франко.

29/5 94

326. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів, червень 1894 р.]

Дорогий друже!

Шлю Вам статтю про правопис. Трохи довга вийшла, не знаю, чи вміститься в один н[оме]р. Прочитайте, покоригуйте правопис (чи «етімологія» чи «етимологія», бо я мішав) і, коли вважаєте відповідним, зробіть передрук. Остаточно я готов би взяти на себе половину коштів передруку.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

327. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 3 серпня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так довго не писав Вам, але я такий зайнятий і змучений, що рад, коли можу трохи відпочити і покинути перо з рук. Та й не було так об чім писати.

Про наш з'їзд, певно, вже писали Вам коломийці; я не міг бути присутній на всіх нарадах, бо мусив бігати до редакції, та у мене лишилося враження повної безрезультатності сього з'їзду. В тому, що говорив один студент, голова «Акад[емічного] братства», я бачу, що «радикальна» молодіж страшенно обезрадикалилась і отупіла, застрягла знов у старім рутенськім болоті, що обходиться без читання книжок і без власної думки. Се одиноке живіше враження, яке полишив у мене сей з'їзд, і то враження дуже немиле. Наші сецесіоністи щось таке крутили, що я й не зрозумів добре, чи вони є радикали, чи ні, чи соціал-демократи, чи ні. А що робити для партії чи то для своїх думок нічого не хочуть, се видно.

З покликом на сорочці № 4 «Ж[итя] і сл[ова]» Ваша правда, і мені самому встидно було його писати, та все-таки здається, що я мимоволі потрапив у тон «нашій публіці»: нові пренумерати починають потроху капати, і я все-таки не трачу надії продержати «Ж. і сл.» ще й на слідуючий рік.

Були тут проїздом деякі москалики, з котрими я познайомився, а поперед усього Водовозов, Ваш знайомий. Він був тут дуже коротко, і розбалакатись з ним ми якось не встигли. Більше ми зійшлись з Міклашевським, молодим доцентом Моск[овського] університету, що вертав із наукової командировки в Англію і Італію, де ізучав економічний стан селянства. Він з роду українець, а по поглядах общерус, навіть централіст. Ми з ним досить спорились, і я дав йому на дорогу Ваші «Чудацькі думки» і ще деякі виданя. «Думки» він почав ще тут читати, і вони дуже його здивували (зразу), і видно було, що зробили на нього велике враження, бо зачавши читати вечором, просидів над книжкою більшу часть ночі, хоч мав думку йти в театр і т. ін. Він мені покинув книгу М. Ковалевського «Modern customs and ancient laws of Russia», я прочитав із неї дві глави «Про староруські парламенти» і «Про кріпацтво та його знесення» і бажав би перекласти їх для «Ж. і сл.» на слідуючий рік, коли Ви признаєте, що се буде добре. Глава про земські собори доповнює гарно те, що Ви про них написали в «Хартіях», а глава про кріпацтво для нашої публіки буде першим откровеніем про сю тему. «Хартії» я переклав і відсилаю Вам текст рос[ійський]. На днях був тут доцент Петерб[урзького] універс[итету] Сирку. Балакали ми з ним багато, та більше по славістиці. Він обіцяв агітувати за тим, щоб

цензура пропустила «Ж. і сл.», та не знаю, як і чи він се зробить. В усякому разі журнальчик його зацікавив.

На з'їзді польських писателів були між іншими Карлович, Бодуен-де-Куртене, з чехів Врхліцький і Єлінек. За ініціативою Карловича зав'язується тут фольклорне товариство під проводом проф. Каліни. Чехам хотіли русини зробити якесь привітання, та так і не дійшли ні до чого; я подавав їм свої видання. З польських писателів я балакав багато з новелісткою Остоею, котра дуже заінтересувалася нашою літературою. На з'їзді я промовляв досить багато і, можу сказати, не без пожитку.

Де се Ваша Леся Українка поділася, що про неї не чуєати? Може, там повиходили в Парижі нові книги, котрі було б цікаво мені мати? Я тут мало про що й знаю, а якби що таке вийшло, то сповістіть мене, а я Вам вишлю гроші, щоб Ви купили, коли ласка.

Чи Вам звісне видання Бр[оніслава] Залеського про киргизькі степи з чудесними офортами? Між іншим, там є рисунки Новопетровська — види з Мангишлака, де був Шевченко і де, здається, Залеський не був ніколи. Тут у одного антикварія є се видання, коштує 15 гульд[енів]. Як думаєте, варто його купити? Я на рисункових виданнях не розуміюся і їх не збираю, а се мене зацікавило.

Щиро поздоровляю Вас і д. Волкова. Чи він не ласкав написати що-небудь для «Ж. і сл.»? Вас також прошу о деяку критику або хоч рецензію на нові книги.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 3/8 94

328. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

Львів, 4 серпня 1894 р.

Шановна пані!

Лист Ваш і кореспонденцію Вашого мужа дістав. Кореспонденцію передав Реваковичеві, бо се його спеціальний реферат, не знаю, що він з нею зробив.

Щодо Ваших віршів, я тільки сьогодні найшов хвильку вільного часу, щоб прилагодити їх до друку, і в тих днях передам їх Беднарському для пересилки Лукичеві. Вірші гарні, хоч трохи занадто етеричні, метафізичні та абстракційні, як уся Ваша поезія. Може, воно тепер і модно так.

Я з жінкою і з дітьми виїжджаю завтра на село, вони на пару неділь, а я тільки на день-два. Сли у Вас будуть тепер деякі нові вірші, то пришліть: я тепер буду мати трохи більше вільного часу, то буду міг приладити чи для «Ж[итя] і сл[ова]» чи для «Зорі». Чи для «Ж. і сл.» Ви не переклали б дещо із Ленау? Я хотів би на чолі кн[ижки] 6 подати в'язанку перекладів з різних поетів європейських.

На сім кінчу сих кілька слів і здоровлю щиро Вас і Вашого мужа.

Ів. Франко.

Львів, 4/8 94

329. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 4 серпня 1894 р.

Дорогий друже!

Ледве-не-ледве захоплюю отсе хвильку вільного часу, щоб написати Вам хоч кілька слів. Звістка про Вашу слабість дуже занепокоїла і стурбувала мене. Прошу Вас, звістіть мене, як тепер Ваше здоров'я! І що се за слабість така у Вас? Ви, певно, не шанували себе і занедужали з надміру праці та напруження. Чи, може, московський клімат такий? Напишіть мені про се докладніше, як там тепер з Вами.

Книги всі я від Вас одержав. Галахова першого видання т. І відсилаю назад та добавляю й випуск Корша-Кирпичникова, що є дублетовий. Може б, Ви могли, будучи в Києві, роздобути мені новий том «Архива Юго-Зап[адной] России» (часть 1, т., здається, VIII), де є «Літос», виданий Голубєвим?

Статтю Вашу одержав і дав уже до друку. Бажалось би дуже, щоб Ви в слідуючій книжці скінчили її і загалом у дальших частях замість спеціального вичислювання ограничились короткими характеристиками та описами. Звісно, пишу се не для того, щоб Вам давати якісь вказівки, а тільки для того, що, не знаючи, чи продержиться «Ж[итє] і сл[ово]» на другий рік, бажав би скінчити Вашу статтю в сьому році.

Щодо «Шахнаме», то я думаю розпочати його аж у слідуючім році, коли «Ж. і сл.» доживе. Та, проте, Ви приси-

лайте, що можете, а я постараюсь, щоб було видрукувано. Коли буде «Ж. і сл.», то я даватиму в кожній книзі більшеменше стільки, як «Роланда», а як буду мати більше рукопису під рукою, то й побільше, приміром, по 2 аркуші. Коли Ваша вибірка зложиться в органічну цілість, то я готов зробити відбитку осібною книжкою. Щодо об'єму вибірки, то я радив би Вам тямити, що навряд чи в найближчих 100 роках у нас хто-небудь удруге візьметься за сю роботу; значить, Ви лагодьте свою щонайменше на 100-літній ужиток укр[аїнської] публіки, т. є. не стійсняйтеся об'ємом, вибирайте все, що краще, хоч би прийшлось дати й 30 або й більше аркушів, зладьте гарний вступ, а я ручу Вам, що робота Ваша буде напечатана. 12—15 листів я міг би вперти в один річник; коли буде більше, то поділимо на два.

З надгробним каменем Федорова Ваше «Арх[еологическое] общ[ество]» трохи запізно вибралося. Звісно, нині б і тут його вшанували як святість, та з ним склалася пригода. Ще кільканадцять літ назад він лежав десь під порогом, поки при якійсь перебудові ігумен не казав ним залатати якусь діру в мурі — його вперли туди і замурували надписом досередини і навіть не звісно, де, в котрім місці, так що тепер надаремно було б шукати за ним.

Я говорив з Павликом про Ваше видання оповідань, і він стоїть на тім, що ліпше буде допечатати книжку там, де почалася. Він згодився також перепечатати й «Сироту Захарка», і я дав йому в тій цілі Ваші поправки, а також 10 крб.

Незадовго вийде моя книжка про Вишенського. Я рад би переслати її Вам, та не знаю, як і куди. Може, найліпше було б на Політехн[ічний] муз[ей]? Звістіть мене, чи довго ще будете на селі і чи загалом вибираєтесь оп'ять у Москву?

На сьому кінчу сей лист і засилаю Вам щире поздоровлення.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 4/8 94

330. ДО В. Г. ЩУРАТА

[Львів], 4 серпня 1894 р.

Дорогий друже!

Що з Вами, що Ви забули про «Ж[итє] і сл[ово]» і не присилаєте р[укопису] «Роланда»? Прошу Вас дуже, присилайте якнайскорше, бо номер уже близький кінця, а не хотілось би переривати. Також просив би я обіцяний вірш із Рішпена, бо може бути, що на чоло № 6 дам вибірку перекладів віршових на 1—1$\frac{1}{2}$ аркуша друку.

Поздоровляю Вас щиро.

Ів. Франко.

4/8 94

331. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 9 серпня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Я тепер маю трохи більше часу, відвізши жінку з дітьми на село, і відписую Вам зараз. Про з'їзд не можу Вам багато більше написати, чим написав, бо, як я згадував, я не міг бути на всіх нарадах. Голова «Ак[адемічного] бр[атства]» плів дурниці про потребу власності (проти соціалізму) і про потребу релігії (проти нової освіти). Се не «помраченіе умов», бо, щоб щось помрачилося, треба, щоб уперед світило, а попросту дитиняча невинність у всяких науках.

Про Груш[евського] я не знаю багато. Він дебютував у нашій літературі декількома новелами з підписом Михайло Заволока і навіть написав був роман «Свої й чужі» — річ зовсім слабу. Щодо політичних поглядів, він, здається, барвінщанин, і отсе недавно, восени минувшого чи весною сього року, коли Барв[інський] їздив на Україну, щоб збирати підписи людей, похваляючих його політику, а порицаючих Романчука, в числі тих підписів був і його підпис.

Про Сирку я чув у Відні те саме, що Ви пишете, і так і говорив з ним. Впрочім, і не можна було інакше, коли він, сходячи з рукописів і старих книг на політику, почав з того, що став хвалити університетську свободу в Росії. Впрочім, не знаю, наскільки правди в тім, що він говорив,

немов то «классическая система у нас совершенно рушилась» і в університетах привернено трохи що не давній ліберальний устав. В усякім разі я більше слухав його, ніж балакав, а він оповідає і говорить дуже швидко та рішуче, а мені то й гарно.

Щодо Ковалевського, то , звісно, я й не думаю, щоб мав давати щось нового росіянам по самій суті діла; та сама книжка його в Росії не дозволена, а у нас в Галичині і річ сама буде цікава.

Міклаш[евського] здивувало в «Чуд[ацьких] думках» власне те, що Ви говорите против політичної самостійності України, бо власне на думці про політичний сепаратизм українофілів і опиралася вся його антипатія до них. Оскільки я міг осудити, він виїхав відси з значно зміненими поглядами на укр[аїнську] справу і обіцював слідити за нею далі з Москви.

Чи д. Вовк дістав № 4 «Ж[итя] і сл[ова]»?

Про Лібельта я Вам писав на карточці, вложеній ex post[1] у лист, що тепер Оссолінських бібліот[ека] заперта на якийсь час. На днях уже її отворять, і я Вам його визичу. У мене є книжечка Морачевського про той з'їзд, може, Вам і її треба? Надто була ще десь брошура Форстера, містично-філософічна брошура Маліша (адвокат львівський) і ще деякі кавалки. Чого Вам спеціально треба із сього з'їзду? Може б, я поробив Вам виписки?

Щодо англійських грошей, то їх є несповна 100 гульд[енів] (саме 98 г. 95 кр[ейцарів]. Я дістав їх з лаконічною приписком Ватсона: посилаю на Ваше ім'я сі гроші для укр[аїнських] штундистів. Що з ними робити? Ми хотіли положити їх в касу ощадності, та жінка розміркувала: задержатися, що Ви скажете з ними зробити.

Я друкую свою роботу про Вишенського власним коштом і хочу подати її як габілітаційну розправу на право бути доцентом університ[итету] по іст[орії] літератури руської. Досі видрукувано 10 аркушів, коли хочете, можу вислати їх Вам для перегляду, що Ви скажете про сю роботу. А коли Ви тепер чим іншим зайняті, то я вишлю Вам, аж як буде все готове.

«Будда» скінчиться в сім році «Ж. і сл.». Тепер кінчиться вже друкувати[ся] 5 кн[ижка]; може, вона заінтересує Вас фольклорним матеріалом. Я дав тим разом 16 легенд

[1] Пізніше *(лат.).— Ред.*

і 3 казки. В сьому н[оме]рі скінчився «Едіп-цар», скінчилися вірші, я додав три галицькі: про сотворення і потоп світу, про голодні роки і про битву росіян з турками під Плевною.

Вчора переводив я генеральний обрахунок «Ж. і сл.». Пренумерантів маємо около 220 (звиш 30 прийшло в останніх днях!), заплачено ними грошей несповна 800 г[ульденів]. Коли ще до кінця року прибуде зо 300, то дефіцит не буде такий великий, як я боявся. Та вже тепер я маю надію, що накладчик згодиться держати його ще рік.

На сьому й кінчу і засилаю Вам і д. Вовку щире поздоровлення.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 9/8 94

332. ДО М. І. ПАВЛИКА

Львів, 12 серпня 1894 р.

Дорогий друже!

Постараюсь приїхати на неділю. Шлю Вам тим часом 10 руб. на книжку Кримського.

Др[агоман]ов пише мені, що Ви хворуєте. Я й сам догадувався, що щось воно недобре, коли ні «Народ», ні «Х.ліб[об]» не виходять.

Жінка моя з дітьми тепер на селі. Коло Жовкви в Купині.

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 12/8 94

333. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів*], *11 вересня 1894 р.*

Дорогий друже!

Відсила[ю] Вам книжку почтову. Шлю рівночасно 2 екз[емпляри] «Читалень». Скільки екземплярів є ще у мене, не можу наразі знати, бо треба би розбивати великі паки в пивниці, а на те тепер нема часу. За 1 екз. пришліть мені

«Про рай і поступ». Грабовському треба, мабуть, слати в конверті — вишлю.

Останній «Народ» інтересний. Ваша стаття дуже добра.

Для слід[уючого] номера я пришлю про виставу і віче мазурське.

Трильовський написав мені монументальний лист з поводу відкликання віча, де говорить між іншим, що коломийці, так само як і він, злі на мене за ніби самовільне поступлення. Тим часом я зробив се після умови з Дан[иловичем], Гарас[имовичем] і Сандом[ирським] і то аж тоді, коли переконався, що ані залу, ані нічлігу на той день не мож буде дістати, а надто, коли Трильовський] сам на власну руку оголосив в «Ділі», буцімто «Нар[одна] воля» скликає віче на 16, що, очевидно, було неправдою. Прошу мені написати, як справа стоїть, а то справді можна одуріти.

Ваш Ів. Франко.

11/9 94

334. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО

Львів, 12 вересня 1894 р.

Шановний друже!

Вас невірно поінформовано, коли Вам сказано, що я гніваюся на Вас за Вашу критику моїх віршів. Противно, я вдячний Вам за неї, бо все-таки Ви були одинокий, хто приложив до них скальпель критики, а народовці, так само як і радикали, благополучно промовчали мою книжку. Будьте певні, що я признаю вповні управнення критики навіть тоді, коли вона виходить з основ, з котрими я не згоджуюся і для того я ані слова не сказав би против усього того, що Ви сказали річево про мої вірші, оцінюючи їх добрі і злі боки. Я хотів писати спростування тільки тих деяких точок, де Ви від віршів переходили до моєї особи, де Ви приписували мені, не знаю на якій основі, «ненависть ко всему русскому» або надто поспішно вбачали наслідування там, де його нема (напр., щодо Хомякова, котрого я в моїм житті не читав). Та опісля, коли вийшов кінець Вашої критики, більше неприємний для Вас, ніж для мене (напр., Ваше високомірне відношення до індійської легенди, признаної за одну з перел всесвітньої літератури,

Ваша рада мені — писати по-російськи, хоча я доситьтаки написав на тій мові), я побачив, що нема потреби простувати перші Ваші промахи, тим більше, що дещо-таки сказав в тім напрямі Драгоманов. Отсе і вся та «тень недоразумения», що лягла між нами після Вашої статті, і я думаю, що тут вистарчить крихти доброї волі, щоб її усунути.

Мене дуже втішили звістки про Ваш намір віддатися праці літературній і критичній, а теми, вибрані Вами — дуже інтересні. Я читав, що Ваша стаття про наш сепаратизм уже друкується. Чи не зашвидко? Чи маєте Ви весь потрібний для сього матеріал і чи не будете мусили плавати та говорити умозаключеніями замість фактами. Наш южноруський сепаратизм — досить давня річ. Язиково він датується від Остромирового євангелія, політично — від часів Нестора, літературно — щонайменше від Скорини. Прослідити його — певна річ, що дуже інтересно, та на се треба написати цілу історію южноруської цивілізації. А навіть галицько-руський сепаратизм — штука досить сложна, і для того я дуже цікавий на Вашу статтю. Щодо повістей Ієроніма Аноніма, то, звісно, розбір їх вельми ложаданий, хоча мені здається, що Єр[онім] Анонім ніколи не буде у нас мати великого значення власне задля старомодності свого способу писання (польська gawęda) і задля браку соціального елементу в його писаннях. Деякі причинки до розбору його творів надіюсь опублікувати в «Житі і слові», то Ви, певно, будете могли ними покористуватися, тим більше, що Ваша праця, мабуть, не спішить.

Щодо факту о Стоцькім, котрий Ви мені комунікуєте, то я знаю о нім давно. Діло було ось яке: коли Терл[ецький] написав свою працю (літ 10 тому назад), а Стоцький тільки що починав свою професорську карієру, то він попросив Терл., щоб дав йому свою роботу для користання під час лекцій університетських, упевняючи, що при кожній нагоді буде цитувати, відки бере се або те в своїх лекціях. Терл. дав йому свій рукопис, тим більше, що сам опісля значно переробив і розширив свою роботу. Ось і все.

Тепер перейду до Ваших фольклорних причинків, котрі Ви ласкаві були мені прислати. Оповідання про дику бабу дуже інтересне, і я позволяю собі, користуючись Вашим дозволом, напечатати його в тій формі, як Ви його списали, і, розуміється, з Вашим підписом. Паралелі

до нього і дотичну літературу європейську найдете в книжках д-ра Зібрта, названих мною в останній кн[ижці] «Ж[итя] і сл[ова]» (при Вашім тексті я зацитую їх ще раз), далі у Афанасьєва «Поэт[ические] воззр[ения] славян на природу», Лібрехта «Zur Volkskunde» і др. Казкою про чоловіка і змію я не міг би покористуватися задля язика, в якім вона написана, так фольклористи не записують. Впрочім, саме оповідання зовсім інтернаціональне, паралелі найдете в кожнім більшім збірнику казок (гл[яди]: Афанасьев, Русские сказки, т. IV; Grimm, Deutsche Kinder-und Hausmärchen, Bd. III; Gourenbach, Sicilianische Märchen, Cosquin, Contes lorraines).

Я дуже буду Вам вдячний, коли Ви уділите для «Ж. і сл.» ще дещо з Ваших записок. Стискаю Вашу руку.

Ів. Франко.

Львів, 12/9 94

335. ДО В. Г. ЩУРАТА

Львів, 13 вересня 1894 р.

Дорогий друже!

Даруйте, що так запізнився з відписом на Вашу кореспондентку. Рівночасно з сим листом Ви, чень, дістанете V кн[ижку] «Ж[итя] і сл[ова]», котра дещо трохи запізнилася. Ваш «Роланд», як бачите, прийшов у останній хвилі та й то прийшло його замало, так що я мусив дати половину, статті Г. Парі, щоби в сім н[оме]рі не прийшлося завантажувати надто багато. І так я боюсь, що тяжко буде без диспропорції змістити в одній книжці 90 тирад. Ну, та вже дарма!

Жаль, що Ви не підоспіли з Рішпеном до сеї книжки (VI); я дав на початок збірочку перекладів під титулом «Із чужих квітників». Сюди пішли 4 п'еси із Віктора Гюго (мій переклад), 10 із Рамшева (переклад Павла Граба), 1 із Теннісона (мій) і 2 із Ленау (У. Кравченко).

Як побачите із окладки V кн., ми рішилися видавати «Ж. і сл.» далі. З пренумерантами досі стоїть слабо, не знаю, чи є 250, хоч помалу капають і нові. Та все-таки треба би ще зо 100, щоб покрити кошти, значить, дефіцит буде з на 500 г. А з акційним проектом я й не знаю, до кого обернутися. Кому схочеться давати гроші на дефіцит?

Дуже мене тішить, що Ви також узялися до розбору питання про нашу літературну мову. Се справа дуже важна і досі замало дискутована. Чайченко з легкої руки дилетанта порушив більше питань, ніж на них можна відповісти kurz und bündig[1]. Дилетанти першим ділом зупиняються на словах і формах; треба піти далі, розібрати справу наголосу, складні, та не поминаючи тут наших книжок шкільних, особливо граматики Стоцького. Ну, та я думаю, що тут з мого боку не потрібні Вам ніякі вказівки.

На Вашого «Чернеця» я написав маленьку рецензійку, та вона не вмістилася в V кн. і лишилася до VI.

Здоровлю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 13/9 94

336. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 14 вересня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Даруйте, що так спізнився і з листом, і з «Ж[итем] і сл[овом]». Приїзд цісарський не давав ані хвилі віддихнути. З матеріалами для Бакуніна я не мав щастя. В брошурці Морачевського, про котру я згадав, про нього нема нічогісінько, ледве що ім'я його раз згадано. Статті Лібельта осібною книжкою нема та й в збірці його творів нема. Кажуть, що вона була в однім із познанських журналів 50-х років. Я вже трохи шукав, та досі не находив нічого. А ось безпосередньо для Вас потрібні були б дві речі: мова Бакуніна, виголошена 1848 на празькому з'їзді (вона вийшла по-польськи у Львові 1848, та тут, мабуть, була конфіскована, бо в бібліотеці Оссолінських її нема), і «Відозва до слов'ян», видана в Парижі 1849 (також по-польськи «Odezwa do braci Słowian» M. Bakunina — також нема в Оссолінеумі). Про польське слов'янофільство перед 1848 р., особливо на еміграції, погляньте: «Pamiętnik Towarzystwa Demokratycznego» з 40-х років, де були слов'янофільські статті, між іншим, і Теофіла Вішньовського, того самого, що був 1847 р. повішений у Львові. Може, ті речі будуть в Bibliothéque nationale. Передучора вислав Вам

[1] Стисло і виразно *(нім.)*.— *Ред.*

«Ж. і сл.», кн[ижку] V. Надіюсь, що на брак фольклору не пожалуєтесь. Маю велику масу казок і новел, та всі такі довгі, що духу не хватає друкувати їх. В усякім разі я наляжу на легенди, міфи та вірування (в VI кн. даю їх гарну низку), місцеві саги та новели. Жидівських казок також маю гарну збірку від Бігеляйзена.

Вишенського на днях вишлю Вам цілого. Разом з «Ж. і сл.» послав Вам свої дві драми: «Украдене щастя» і «Едіпа». Я дуже був би рад, якби Ви прочитали ті речі і сказали мені свою думку, особливо про «Укр[адене] щ[астя]». Бажаючи кинутись головно на поле драматичне, я дорожу всякою Вашою увагою, котра могла б мене устерегти від помилок.

Чи Ви в кореспонденції з д-ром Nestl-ем? Він спеціаліст від Бакуніна і міг би дати Вам інформації про його роль в 1848 р. Оскільки тямлю із розговорів з ним, усі названі мною речі про з'їзд празький він знає і має з них коли не копії, то обширні ексцерпти.

Чи довго забавите ще у Парижі?

Чи не можна б там, у Парижі, дістати ще Gaston Paris, «Contes orientaux dans la litterature française au moyen âge» і його ж «La poèsie du moyen âge», 2 ed. 1887. Якби можна, то будьте ласкаві закупити їх для мене, а я гроші зверну. Дуже бажалось би мати «Montaiglon et Raynaud, Recueil general et complet des fabliaux», та, мабуть, дуже дороге. А то у нас в жодній бібліотеці сього діла нема, а я у Відні ледве вспів переглянути зміст. Будьте ласкаві, розвідайте, чи можна його ще дістати і за яку ціну? А також по якій ціні продають поодинокі томи «Romania»?

Вийшло там недавно (сього літа) якесь дільце про унію в Южній Русі. Чи воно що варто?

Будьте ласкаві поспішитись з присилкою «Хартій» на сей н[омер], бо не хотів би спізнитись.

Щиро Вам кланяюсь і поздоровляю.

Ваш Ів. Франко

Львів, 14/9 94

337. ДО ЧЕНЕКА ЗІБРТА

Львів, 17 вересня 1894 р.

Вельмишановний пане доктор!

Власне сьогодні я одержав нову книжку «Českeho Lidu» і в ній побачив опубліковану мою статейку. Щиро дякую Вам за труд перекладу (оскільки, бачу, Ви де в чому ласкаві були доповнити мої зсилки, за що я, розуміється, Вам дуже вдячний) і перепрошаю, що свій текст я написав був по-німецьки. Я писав се в Відні як семінарський реферат для проф. Ягича. Бажаючи видрукувати свою статейку і в «Житі і слові», я прошу Вас прислати мені мій рукопис. Думаю, що се не зробить Вам ніякої трудності.

В V книжці «Житя і слова», котра нині буде Вам вислана, найдете мій реферат о Ваших працях. Думаю, що не візьмете мені за зле тих контраверсій, які я, при всій пошані для Вашої методичності, обширного знання і прекрасного способу писання, позволив собі піднести щодо самої теоретичної основи Ваших праць. Я був би дуже щасливий, коли б тим спонукав Вас висказати свої думки систематично, бо не сумніваюся, що се було би корисне не тільки для Ваших чеських земляків, але і для нас, слов'янських фольклористів, котрі нині, після Вашого Indiculus-a, бачать в Вас одну з оздоб сеї науки у Слов'янщині.

Остаюсь з щирим поважанням.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 17/9 94
Вул. Глибока, № 7

338. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 18 вересня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Сьогодні дістав Вашу картку і зараз же відписую. «Ж[ите] і сл[ово]» Вам вислано в Париж, і Ви, певно, вже дістали його. Туди ж послав і лист, бо думав, що Ви вже покинули свою Вокрессон. Надіюсь, що все дійде до Ваших рук.

З Бакуніном клопіт. В книжечці Морачевського є тільки згадане його ім'я. У Maly («Naše znovuzrození», котре маю по-чеськи), також тільки згадка, що Бакунін прибув до

Праги не.для самого слов'[янського] з'їзду, що не без його причини прийшло до повстання і бомбардування Праги і що він разом з Захом і Лібельтом редагував маніфест до народів Європи (Maly, op. cit., II, 69—70). Завтра випозичу в Оссолінеум і вишлю Вам «Časop[is] česk[ego] Museum», 1848, де є обширне справоздання зі з'їзду. Польського реферату з Maly у мене нема; я колись читав його в «Kraju», та там нічого цікавого не було. Шукатиму ще Лібельта.

Кн[ижка] VI вже зачалася друкувати. Прошу о «Хартії», а також, коли ласка, о деякі рецензії або звістки з наукового поля. Для VI кн. призначив я деякі інтересні речі: «Дневник» Навроцького, листи Федьковича до Кобилянського, віршовану драму про збурення пекла Христом, апокриф про боротьбу Христа з дияволом. В відділі «Із уст народу» піде низка «Міфів і вірувань», кілька варіантів пісень про Кошута, пару легенд, казок і новел. Даю також драму про збурення пекла Христом.

Найшов у Оссол[інських] відозву Бакуніна до слов'ян, та по-німецьки. Ось її титул: «Aufruf an die Slawen, von einem russischen Patrioten Michael Bakunin, Mitglied des Slawenkongresses in Prag. Koethen, Selbstverlag des Verfassers. 1848. Druck von Alexander Wiede in Leipzig». Накликає слов'ян до революції. Коли Вам буде треба, то по звороті «Časop. č. M.» визичу Вам сю брошурку.

Поки що засилаю Вам щире поздоровлення.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 18/9 94

339. ДО М. І. ПАВЛИКА

[Львів], 20 вересня 1894 р.

Дорогий друже!

Шлю початок «Хроніки». Завтра вишлю решту. «Статути «Поступу» намісництво відкинуло. Я перероблю і скажу переписати другий раз та подам.

Пришліть «Про рай і поступ»! Чи одержали «Ж[итє] і сл[ово]» кн[ижку] V?

Цілую Вас.

Ваш Ів. Фр.

Посилку (2 казки) дістав.

20/IX 94

340. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 25 вересня 1894 р.

Дорогий друже!

Жду не діждуся від Вас якої-небудь звістки та посилки рукописів. Шоста книжка вже друкується. Напишіть, будьте ласкаві, чи Ви одержали кн[ижку] V, далі послані мною в Звенигородку том Галахова і 1 випуск Корша-Кирпичникова? Та поперед усього напишіть про своє здоров'я, як Ви себе чуєте на силах і над чим працюєте?

Не можете собі уявити, як нетерпеливо дожидаю я Вашого Фірдоусі. Не забувайте, що через місяць його треба буде вже зачати друкувати.

Як бачите з окладки V кн., ми рішилися продовжити життя «Ж[итя] і сл[ова]» ще на один рік. Сей рік закінчимо дефіцитом — се вже так і бог приказав, та все-таки пренумерантів набралося около 260 — компанійка невеличка та така, що можна для неї і ризикувати тих пару сот гульденів. Побачимо, чи в другім році ся компанійка прирасте, чи дотеперішнім галицьким звичаєм змаліє. Я рад би оживити зміст «Ж. і сл.», та при наших слабих силах се доволі тяжко. Особливо мені бажалось би розширити відділ критики та рефератів із книжок та часописів, та власне для сього найтяжче знайти помічників.

Чи Ви тепер сидите в Москві і можете добувати для «Ж. і сл.» деякі виписки із Рум[янцевського] муз[ею]? Особливо пожадані були б кореспонденції наших письменників, для котрих я завсігди зможу найти місце.

Коли б Ви думали на слід[уючий] рік пренумерувати «Ж. і сл.», то прошу Вас не присилати грошей. Мені треба буде знов деяких книжок, котрі я Вас попрошу закупити і вислати мені. Наразі я просив би Вас роздобути для мене Буслаєва «Историческую грамматику русского языка». Книжка тепер без вартості, та мені потрібно її до зарізу — і не для себе, а для другого чоловічка, у котрого я колись позичив її, котрому віддав її, та він тепер твердить, що не одержав, і задля неї робить велику історію. Якби Ви роздобули мені сю книгу, то зробили б мені велику прислугу.

Просив би я Вас написати мені для VI кн. дещо до рубрики критики або нових книжок, та не знаю, чи в пору Вам буде моя просьба. Мені хотілось би подати оцінку вір-

шів Чайченка. Мені вони en general[1] не сподобалися, а дещо, як, прим., «Хома Макогін», я вважаю прямо скандальним. Та я не хочу сам писати про сю книжку, щоб не сказано, що я маю гнів до автора і для того дивлюсь на нього пристороннo. Чи хотіли б Ви написати критику? Моєю думкою не потребуєте в'язатися. Я прийму і з найбільшими похвалами, коли тільки річ буде мотивована, а не голословна.

Також хотів я Вас просити — хоч для VI, хоч для I кн. о реферат із дотеперішніх річників «Этнографич[еского] обоз[рения]», зладжений вроді тих, які у нас були про «Wisłu», «By[zantinische] Zeitsch[rift]» та праці Зібрта. З огляду на багатство змісту сього часопису і багатство матеріалів власне українських Ви можете розписатися ширше, на аркуш або й на 2 арк[уші] друку, подавати докладніше зміст праць, особливо таких, що відносяться до України, писати взагалі так, щоб о виданні мали поняття люди, що не бачать його на очі. Такий реферат був би для нас дуже пожаданий, а тут його зробити не можемо, не маючи «Этн. обозр.» під рукою. Чи редакція «Энт. обоз.» не хотіла б мінятися за «Ж. і сл.» своїм виданням? В такім разі я вислав би їй комплект 1894 р. за її комплект з того ж року. З давніших років («Этн. об.») у мене є тільки рік 3-й, кн. VIII і рік 4-й, кн. XII. Про скомплектування сього цінного видання поки що нема ані мови, бо се вимагало б багато грошей, котрих у мене дасть біг.

Я кінчу, власне, друкувати свою працю про Івана Вишенського. Праця доволі обширна, 16 аркушів друку. Коли б Ви хотіли мати її, то напишіть, а я висилатиму Вам у конвертах. Я дуже рад би почути суд про неї Ваш і декого з московських учених.

На сьому кінчу і щиро поздоровляю Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 25/9 94

---

[1] Взагалі *(франц.)*.— *Ред.*

341. ДО М. І. ПАВЛИКА

[*Львів, кінець вересня 1894 р.*]

Дорогий друже!

«Рай і поступ» одержав. Шлю кінець хроніки — даруйте, може, трохи опізнився, але не було способу швидше написати. Долучую плакат парцеляційний Сюдака в Нагуєвичах. Ступниця граничить з Нагуєвичами. Варто би, якби наші люди покупили там парцелі. Будьте ласкаві оголосити се в «Хліборобі».

Цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

342. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

[*Львів, вересень 1894 р.*]

Вельмишановна пані!

Даруйте, що досі не відписав на Ваш щирий і ласкавий лист і не вислав Вам книжок. Пишу тепер пару слів, щоб дати знак, що жию і пам'ятаю про Вас. Висилка книжок спізнилася головно для того, що деякі були розпозичені і тільки тепер я постягав їх і сими днями вишлю. За переклади із Ленау щиро дякую: прийшли в саму пору, і я постараюся зробити з них ужиток ще в 6 книжці, котра в сих днях починається друкувати.

Стискаю Вашу руку

Ваш...

343. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 7 жовтня 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Лист Ваш і обі посилки одержав. Книжку до Оссолін[ських] віддав, завтра вишлю Вам Бакунінову відозву до слов'ян, а може, найду й промову на з'їзді. Можу вислати й Maly'го, хоч він, здається, Вам не придасться.

«Хартії» підуть в VI кн[ижці] всі, мені здається, що сим разом буде не о много більше від попередніх разів. Ся

книжка і так буде трохи переладована Роландом, котрого йде мало що не три аркуші.

Книжечку Гастона Парі одержав, та се не те, о що я просив. У нього є осібна книжка про орієнтальні казки в франц[узькій] літературі, а в отсій книжці сього й зовсім нема. Та все-таки є дещо інтересного, особливо стаття про Полена Парі. Ваша замітка в «Kurj[eri] Lw[owskim]» піде сьогодні або завтра. Номери Вам вишлю.

Питаєте мене, що я роблю в «Kurj. Lw.»? В значенні такім, як Ви розумієте роботу, я мушу сказати, що роблю «ничего иль очень мало», та все-таки заробляю на хліб, і без нього мені нівідки було б жити. «Kurj. Lw.» поки що все ще є найчесніша з польських часописів у Львові, та з його напрямом, особливо тим, який бере верх в останніх часах, польсько-патріотичним, я не можу симпатизувати. Звісно, не можучи довести до того, щоб «Kurj. Lw.» ішов проти сього напряму або хоч стояв нейтрально, я відгороджую хоч себе самого, пишу про такі речі, котрі лежать осторінь від польсько- і русько-патріотичної фразеології, про справи соціальні та парламентарні і т. д. Певна річ, я дуже не радо сиджу в редакції газети, з котрою чимраз менше можу солідаризуватися, та що ж маю робити? Куди повернутися? Я тепер думаю габілітуватися на доцентуру руської літератури при університеті, та проте все-таки треба буде десь заробляти на хліб, бо приватна доцентура його не дасть. А потреби у мене при найскромнішому житті все-таки доволі великі, на само життя і хату місячно зо 120 гульд[енів]. Даруйте, що виволік перед Вами отсе все, та здається, що воно прямо чи непрямо належить до відповіді на Ваше питання.

Щодо Мілковського, то справді кацапи набрехали, пишучи, немовби то я говорив про якесь його гетьманство на Україні і в Польщі. Ми з Мілковським тільки тепер познайомились і то бачились дуже мало. Мене просив його зять Равіта-Гавронський зайти до нього, та я не йшов. В кінці затягли мене на прощальний банкет. Я пішов головно для варшав'яків: Хмельовського, Остої (преінтересна дама, з котрою я трохи ближче познайомився). Там прийшлося й мені сказати кілька слів на честь Єжа, і я, піднісши його українське походження, поклав натиск на те, що він козацьку свободолюбність виніс поза границі України і Польщі, що вмів здобутися на симпатизування з придунайськими слов'янами і в найкращих своїх повістях

величав боротьбу тих слов'ян з турками, навіть в такі моменти, коли його земляки з польсько-державного погляду організували волонтерів, щоб помагати туркам проти слов'ян. Я говорив по-руськи, і львівські поляки, котрі були на банкеті, дуже крутили носом і опісля в жоднім письмі польським не було й згадки про мою промову. Відки взяли галичани свою звістку, я не знаю, та мені й байдуже.

Сими днями ледве-не-ледве кінчиться мій Вишенський. Екземпляр зараз Вам вишлю. Чи можна б просити Вас о рецензії сеї роботи для «Житя і слова»? Книжечка вийшла досить велика, 16 аркушів друку. Цікавий я дуже, що то скажуть про неї наші університетські мудреці. Від Вашої статті в «Народі» Огоновський хворий!

Що чувати з моєю статтею про «Притчу о багатих»? Чи буде вона друкуватися? Я рад би в разі друкування одержати на рахунок гонорару ті томи «Сборника», котрих у мене нема, а власне II, III, IV, V, VI, VII і VIII. Може, тепер буде се легше, ніж досі було?

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 7/10 94

344. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів, кінець жовтня — початок листопада 1894 р.*]

Шановний добродію!

Даруйте, що так замовчав, та я ждав на Ваш лист із Софії. Який такий лист Ви переслали мені? Я зовсім не тямлю. Йорданові «Slavische Jahrbücher» з 1848 є в бібл[іотеці] університетській. Я сьогодні постараюсь визичити їх для Вас і переслати, та не знаю, чи там буде те, чого Вам треба, бо екземпляр, оскільки тямлю, некомплектний. Побачу. Будз[иновського] писанню в «Народі» я не дуже радий. Він упражняється в кріпких словах, а фактична основа у нього дуже слаба, факти хапані без системи і без критики. По поводу першого розділу я послав навіть у «Народ» невеличку заміточку. Та, проте, нехай іде й його писання, коли нема кому писати про се, а давно треба було. Впрочім, я думаю, що тепер, коли П[авли]к буде у Львові,

можна буде засадити когось до такої роботи порядно, а може, й мені найдеться час поповнити мої давні студії про панщину і її знесення і зробити з того якусь цілість.

А Огоновський зробив нам несподіванку: взяв та й умер. Доконав його, як кажуть, процес Левицького. На кладовищі промовляли між іншими Грушевський і Макарушка: перший упевняв, що ім'я покійника славне і дороге і на Кавказі, і над Чорним морем, а другий величав його яко професора, хоча забув додати, що за 23 роки його професорства ледве чи 5 людей зробило під ним екзамен з руської мови і літератури, а ні один не робив докторату, що пок[ійний] не лишив по собі наслідника і т. ін.

Я подаюсь сими днями о veniam legendi[1] на підставі своєї праці про Вишенського (котру Вам вислав передучора). Професори роблять мені надію, що до доцентури мене допустять. Правдоподібно, прийдеться в такому разі покинути «Kurj[er] Lw[owski]», та з чого жити, я й сам не знаю. А тут іще й книжок треба маси для викладів. Я хотів просити Вас — хоч позичити, хоч відпродати мені деякі книги для історії руської літератури, які у Вас є, а Вам для Ваших праць не потрібні. Чи не могли б Ви, хоч би при помочі Лесі, — звісно, коли не відкажете принципіально тій моїй просьбі — зладити спис тих книжок по історії укр[аїнської] літератури, які у Вас є і без яких Ви могли б обійтись, хоч на час, і переслати мені той спис, щоб я міг знати, чим у разі потреби міг би від Вас покористуватися. Особливо наразі потрібні були б мені матеріали і праці до старої літератури, значить: тексти літописів і праці про них (Погодін, Бестужев-Рюмін), далі Сухомлинова видання Кирила Туровського, Калайдовича «Памятники», Срезневського «Известия и заметки» і т. ін. Звісно, дещо з сього є і тут у бібліотеках, та позабирали історики і держать у руках.

Статтю Верна я готов печатати в «Ж[иті] і сл[ові]», тим більше що й попередня стаття до «Народу» не зовсім-таки надавалась, а тепер надіюсь, що «Народ» не буде терпіти на брак статей. А у мене до «Ж. і сл.» досі дуже мало є готового. Остап переробляє свою працю про 1848 рік. Кримський замовк зовсім, от Вам і всі мої співробітники. Для І н[омер]а маю етнографічну статейку Зубрицького. Прийдеться давати більше матеріалу сирого (із старих рукопи-

[1] Дозвіл читання лекцій у вищій школі *(лат.)*.— *Ред.*

сів, казок, новел і т. ін.). Прошу Вас поспішитись з дальшою главою «Хартій», те, що Ви прислали, пішло все в VI кн[ижці], котра вийде на днях. Чи можна числити на деяку Вашу критичну статейку до I н-ра? Може, найдете дещо сказати по поводу Вишенського? Ваш листок про Заленського був друкований в «Kurj. Lw.». Два екземпляри вишлю Вам при нагоді.

«Просвіта» не видала ніякої бібл[ійної] історії. Видало її общ[ество] Качк[овського].

345. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 1 листопада 1894 р.

Дорогий друже!

Що з Вами? Чи Ви хворуєте, чи гніваєтесь, чи яка нечиста сила не позволяє Вам відізватися? Ждав, ждав від Вас хоч словечка, та й уже й не знаю, що думати. Одержав тільки 1 том Буслаєва, та й то другий, а першого — ні. А я ждав на рукопис! Ані Рум[янцевського] музею докінчення нема, ані Фірдоусі. У мене завтра кінчиться 6 кн[ижка] «Ж[итя] і сл[ова]» і зараз же починає друкуватись I кн. другого року, і мені треба б знати, чи буде мені що від Вас на сей рік, чи ні. В усякім разі Фірдоусі ледве чи попаде вже до I кн.; друкарня чекати не може, і я мушу мати скрипт завчасу. Та впрочім будьте ласкаві хоч тепер озватися. Коли б прислали зараз скрипт, то я б, може, ще впер його, та в такім разі зараз по одержанні сього мого листа відписуйте і шліть свій рукопис. Коли ні, то розпочнемо друк аж у II кн.

На сьому кінчу і цілую Вас.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 1/XI 94

346. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

Львів, 10 листопада 1894 р.

Вельмишановний добродію!

На днях вислав Вам пакетом Maly-го, «Житє і слово» і пару екземплярів «Чуд[ацьких] думок» і теологічних; перед тим рекомендованим листом послав відпис про-

грами Бакуніна із «Slavische Jahrbücher», а потім вислано рекомендованою бандеролькою брошуру Бакуніна «Поклик до слов'ян». Здається, все, о що Ви просили. Даруйте, що спізнився трохи, але майже тиждень по поводу інавгурацій і свят (задушних) бібліотеки були замкнені, а потім мені прийшлось сидіти на процесах (Костя Лев[ицького] і Вислоуха), так що ніколи було йти до бібліотек.

З листом, про котрий Ви згадуєте, нічого злого не сталося. Писав його наш співробітник і знайомий Василевський, петербурзький поляк. Чого він їздив до Києва, я не знаю, так само як не знаю, чого хотів бачитися з Вами. Тепер він у Празі.

П[авли]к уже тут. На днях вийде н[оме]р «Народу»; був би вийшов у суботу, та зупинилось через мою статтю про пок[ійного] Огоновського. П-к згоджується відступити статтю Верна про Євангелія в перекладі Лесі Укр[аїнки] для «Життя і слова». Я бажав би мати її хоч частину для І н-ра і для того прошу переводчицю поквапитись з присилкою рукопису. З Росії не маю поки що нічогісінько, навіть Кримський замовк і не відповідає навіть на мої листи. Не знаю, що се значить. Щоб зазначити всеукраїнський інтерес, я дав у І н-рі укр[аїнські] переклади віршів (Граба «Сповідь Наливайка» Рилєєва і Кримського з Гафіза), що лежали у мене вже досить довго, а далі, мабуть, прийдеться обходитись без помочі українців. Дивний народ! Коли нема такого видання, де б могли свобідно висказувати свої думки, всі жалуються, що треба б такого видання; а як воно є, то ніхто й не гавкне до нього.

Про ситуацію у нас небагато вмію Вам сказати. Стою здалека від народовців і тільки десь-колись чую се або те про їх діяння. П-к, певно, буде міг сказати Вам більше. Я чув тільки, що по поводу віденської політики менери перегризлися в товариствах, що Романчук викинув Барвінського з Нар[одної] ради, а Барв[інський] хоче знов відкись викинути Романчука і т. д. По смерті Огон[овського] Барв. порядкує в «Просвіті». В Тов[аристві] Шевченка, як чую, хочуть зробити головою Грушевського. Інтересно, що на кафедру по Огон[овському] університет думає запросити Житецького або Дашкевича. Впрочім, не знаю докладно, чи се думка університету, чи також Барвінського. Мої шанси з доцентурою стоять досить добре, а може бути, що мене зроблять навіть суплентом по Огоновськім; се виджу з того, що всі професори плачуть на те, чому я подався

на викладання історії літератури і етнографії, а не на граматику.

Друк 1-го н-ра «Ж[итя] і сл[ова]» вже розпочався і для того осмілююсь ще раз пригадатися Вам з рукописом «Хартій».

Поздоровляю Вас щиро.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 10/XI 94

347. ДО Ф. К. ВОВКА

Львів, 12 листопада 1894 р.

Вельмишановний добродію!

Картку Вашу сьогодні одібрав. Дуже жаль, що в справі виписки з «Діла» я спустився на слово Белея, котрому я передав листок М. П. Др[агоманова], писаний до н ь о г о; він же тоді обіцяв мені, що виписку зараз зробить і вишле Вам. Я думав, що він і зробив се, бо листком М. П. Д. покористувався остільки, що подав у «Ділі» відомість про приготовану брошуру. Брошура повинна б уже була вийти! Я зараз завтра зайду до «Діла» і постараюсь о виписку, котру й перешлю Вам.

Rolland-у я вислав усі книжки «Ж[итя] і сл[ова]», крім, здається, V і свіжо вийшовшої VI, котрі також перешлю. Коли йому більше бракує, просіть його сповістити мене. «Melusine» я одержав, здається, 3 випуски, та, признатись Вам, нічого там інтересного для себе не найшов, так що, мабуть, не буду на слідуючий рік за неї мінятися. «Revue des traditions» не одержую. Рад би на слідуючий рік одержувати «Revue critique». Дуже добре, якби вона хотіла мінятися за «Ж. і сл.», а коли ні, то прийдеться виписати. Вона звертає увагу також на Slavica,— сього року була стаття про праці Махала.

Казку, про котру Ви згадуєте, я дуже бажав би мати до 1 н[оме]ра, та не знаю, чи можу просити Вас о поспіх, бо рубрику «Із уст народу» я почну друкувати, мабуть, уже за тиждень. В усякім разі шліть, коли можете.

Коли буде Ваша ласка і час вільний, напишіть мені, що думаєте про перший рік мого видання і які, по-вашому, його хиби?

І ще одно Вас прошу: пришліть відбитку своєї французької праці «Rites et usages nuptiaux». Мені прийдеться

дечим покористуватися нею, а я не маю її під рукою, так що рецензію дав по позиченому екземпляру.

Рівночасно з VI кн[ижкою] «Ж. і сл.» посилаю Вам також мою книжечку про Івана Вишенського. Я подав її в університет як габілітаційну розправу і стараюся одержати місце доцента русько-укр[аїнської] літератури і етнографії при тутешнім університеті. Не знаю ще, як мені се вдасться.

І ще одна просьба до Вас. Для моєї рубрики «Із чужих квітників» у «Ж. і сл.» мені треба різних віршів для перекладування. З французьких поетів я маю тільки Віктора Гюго «Légendes des siécles» і «Châtiments» та Рішпена «Blasphèmes». Посилаю Вам у сьому листі 5 г[ульденів] і прошу Вас вибрати і купити мені, що вважаєте відповідним для перекладів із новіших чи старших французів. Мені хвалено Рішпенові «Chanson des gueux». У нас люди цікаві на Бодлера. Може б, найшлось де дешевеньке видання Беранже? Чи не стоїло б перевести з Віктора Гюго драму «Торквемада»? Роздобудьте що можна і що вважаєте вартим перекладу на нашу мову.

У нас тут зав'язується фольклорне товариство (Towarzystwo Ludoznawcze). Статути вже затверджені, та першого збору ще не було. Я вишлю Вам екземпляр статуту, а пізніше подавати буду в «Ж. і сл.» справоздання з його діяльності. На чолі стоїть проф[есор] тутешнього університету, славіст Каліна.

Щиро кланяюсь Вам і бажаю Вам усього доброго.

Ваш
Ів. Франко.

Львів, д[ня] 12/XI 94.
Ул. Глибока, № 7

348. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА

[*Львів*], *14 листопада 1894 р.*
14/XI 94

Вельмишановний добродію!

У виписці, котру Ви переслали мені, є справді пропуск. Дуже перепрошую, що не мав часу перед висилкою копії провірити її з друком. Речення виглядає так (місце пропущене підчеркую): alle Nachbarstämme verpflichtet sind,

sich zu seiner Befreiung zu beeifern. Als Verräther wird demnach jedes[1] і т.д.

У нас поки що нема нічого нового. П[авлик] бідує з «Народом». У друкарні зложили, та не хочуть друкувати, поки П-к не заплатить давнього довгу і не дасть грошей наперед. Не знаю, як він собі порадить. З Вашої статейки «Старі потреби перед новим царем» іде переклад до «Kurj[era] Lw[owskiego]». З моєю доцентурою діло стоїть так, що вибрано комісію з трьох референтів: Каліна, Пілят і Грушевський. Розказували мені, що на конференції професорів при виборі тої комісії всі професори поляки були за тим, щоб допустити мене, а з русинів Шараневич не говорив нічого, а Грушевський був проти мене. Які аргументи він виводив у поле, не знаю.

Здоровлю Вас.

Ів. Франко.

349. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА

[Львів, до 16 грудня 1894 р.]

Дорогий друже!

Посилаю Вам статут, ладьте і присилайте! На порядку дневнім нашого з'їзду треба ще поставити: уконституования тов[ариства] «Поступ». Згідні?

Не забувайте за приповідки!

За тиждень в неділю може буду в Тухлі на пстругах.

Цілую Вас.

Ів. Фр.

350. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО

Львів, 21 грудня 1894 р.

Дорогий друже!

Насилу діждався Вашого листа, думав уже, що з Вами бог зна, що сталося! Ну, та богу дякувати, що Ваше здоров'я хоч сяк-так піддужало. Що се таке за хвороба у Вас?

---

[1] Всі сусідні племена повинні прагнути до свого визволення. Отже, відповідно до цього зрадником буде кожне *(нім.)*.— *Ред.*

Адже Ви молодий чоловік! Яким робом Ви вспіли так фундаментально розстроїти своє здоров'я?

Переходжу тепер до наших книгарських і прочих справ. «Этногр[афическое] обозр[ение]», звісно, я конче хочу мати, значить, будьте ласкаві здобути його для мене. По тому рахунку, який Ви подаєте (3 р. 35 коп. за річник), виходить, що разом з пересилкою стоїти буде ся справа около 20 руб.

Останню книжку «Ж[ия] і сл[ова]» в конверті я вам вислав тільки тепер. В П[оліт]ехнічний] музей через якусь помилку не було вислано, висилаю завтра, а рівночасно висилаю туди й один комплект у трьох бандеролях. Всі прочі замовлені Вами книжки («В поті чола» і «Вишенського») також висилаю.

Буслаєва одержав — спасибі Вам! Пушкіна П[авли]ку передав, Кирпичникова випуск продайте — у менеє комплект. Мені хотілось би ще мати макар'євські «Четьи-Минеи», вид[ання] археографічної комісії, здається, вони не дуже дорогі, а у нас їх нема. Якби Ви мали можність здобути їх, то зробіть ласку! А що з творами Сковороди? Чи Ви запренумерували їх задля мене? Коли запренумерували, т. є. заплатили гроші наперед, то, звісно, пришліть, коли ж ні, то тепер не купуйте, бо тут екземпляр є у проф. Грушевського; значить, від нього я можу мати, коли мені буде треба.

Чи з барсуковської бібліографії Погодіна можна добути поодинокі томи? Мені треба б мати останній том, іменно той, де описано подорож Погодіна за границю і побут його в Галичині, здається, 1838 р. Якби могли добути сей том, хоч по склеповій ціні, то купіть і перешліть!

Отсе Вам наразі мої справунки, котрими вичерпалась би вирахувана Вами сума 27 р. 80 коп. Якщо лишилось би з неї дещо (після покупки «Энт. обозр.» Погодіна і «Миней»), то будьте ласкаві купити і вислати для моєї жінки фунт чаю на 3 рублі. Я числю «Мінеї» на 4 руб., а Погодіна за 3, а в такім разі ті 3 руб. я був би Вам винен. Та на них Ви дещо уторгуєте за 1 випуск Кирпичникова, решту при нагоді я сплачу Вам.

Ну, та досить сього крамарства! Перейдемо до літератури. Як Ви, може, побачили з VI кн[ижки] «Ж. і сл.» я розпочав давати на чолі всякої кн. антологійку перекладів із чужомовних поезій. Звісно, не всі вони однакової стійності, та се дарма! Мені бажається звільна знайомити

нашу громаду з новішими проявами поетичної творчості і з переводами старших творів, чим-небудь цікавих для нас або важних в історії літератури. Робітників, а ще добрих робітників, на сім полі у нас поки що дуже мало, значить, треба приймати, яке дають, хоча, звісно, не без розбору. В I кн. 1895 я впер-таки Ваші переводи трьох пісень Гафіза, що були долучені до Вашої статейки про нього, засланої давніше для «Народу». Статейку я відложив набік, а переводи мені сподобались, і я думаю, що Ви не поремствуєте на мене за їх напечатання. А мені конче хотілось дати в 1 номері хоч що-небудь Вашого. Жду не діждуся «Шахнаме». Зразу я хотів печатати його так, як «Роланда», правильно в кожнім н[оме]рі великими шматками, та тепер бачу, що думки сеї треба зректись, бо Ваше здоров 'я і Ваш час не позволяють Вам так поспішитися з перекладом, як би для такого друкування було потрібно. Для того я думаю вперти «Шахнаме» в ту ж рубрику — «Із чужих квітників» і друкувати епізод за епізодом так, як Ви пришлете, не в'яжучись тим, щоб непримінно в кожнім н-рі було продовження. Се й для Вас не буде понад силу (тільки щоб кожний епізод прислали цілий!) і для передруку не становитиме перешкоди, тільки що затягне вихід окремої книжки трохи надовше. Якби, крім сього, Ви могли мені від часу до часу зладити переклад дечого дрібнішого з орієнтальних поетів (Гафіза, Казвіні, Джелаледдіна і др.), то я радо поміщу.

На сьому кінчу поки що і здоровлю Вас сердечно.

Ваш Ів. Франко.

Львів, д[ня] 21/XII 94

351. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА

Львів, 23 грудня 1894 р.

Дорогий друже!

Лист Ваш і посилку дістав. Відки се Ви взяли, що я маю до Вас якийсь гнів? Противно, для Вашого таланту я завсігди маю повне і щире поважання.

З присланих мені Ваших праць я роблю такий ужиток. Статейка про бойків іде до 1 кн[ижки] в рубриці «Критика і бібліографія», а стаття про юридичні обичаї йде в 2 кн.

Я прочитав поки що вступ і думаю, що він дуже добрий, власне, для наших юристів.

До сеї самої рубрики юридичних обичаїв я хотів би від себе дати замiточку про снохачество (життя свекра з невісткою в наших горах). Прошу Вас розвідати, чи не найдете деяких його слідів у Вас? То тоді я долучив би свої замітки до Ваших в подібний спосіб, як же зробив з статейкою о бойках.

Книжки «Ж[итя] і сл[ова]» кажу Вам вислати ще сьогодні.

Поздоровляю Вас і бажаю веселих свят.

Ваш Ів. Франко.

Львів, 23/XII 94

ДОДАТКИ

352. ДО О. С. МАКОВЕЯ

Львів, 14 серпня 1890 р.

Запросини на з'їзд 4 н[ового] ст[илю] жовтня 1890 для в[исокоповажаного] п[ана] Осипа Маковея, академіка, у Львові.

Вступ тільки за показом оцеї картки запросин.

Вельмишановний добродію!

Підписані мають честь запросити Вас до уділу в приватнім з'їзді, котрий відбудеться у Львові дня 4 н. ст. жовтня с[ього] р[оку] в цілі обговорення слідуючих справ:

1) Потреба заснування нової радикальної партії.
2) Її програма максимальна.
3) Програма мінімальна:
   а) справи економічні;
   б) політичні;
   в) просвітні.
4) Тактика і організація партії.
5) Орган партії.

По всім тим точкам відчитані будуть реферати та піддані під дискусію і рішення збору.

У Львові, дня 14 н. ст. серпня 1890

Ів. Франко,
Мих. Павлик, Євг. Левицький.

КОМЕНТАРІ

До 49-го тому Зібрання творів І. Франка у п'ятдесяти томах входять листи письменника 1886 — 1894 рр. до літераторів, громадських діячів України, Росії, Польщі, Німеччини, наукових установ та ін. (М. Драгоманова, М. Павлика, О. Маковея, Василя Лукича, А. Кримського, М. Коцюбинського, П. Грабовського, Е. Ожешко, Фр. Ржегоржа, Ч. Зібрта, до Академії наук у Відні та ін.). Значне місце посідають листи до дружини Ольги Франко.

Всього у томі вміщено 352 листи І. Франка, з них 75 публікуються вперше. Листи подаються мовою оригіналу. Листи, написані польською мовою (12 листів), друкуються в оригіналі та перекладі українською мовою за редакцією Н. П. Романової.

Автографи більшості листів зберігаються у фонді І. Франка у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР (далі — ІЛ, ф. 3).

Листи 1—96 та коментарі до них підготувала Н. О. Вишневська; листи 97—194 та коментарі до них — М. М. Павлюк; листи 195—285 та коментарі до них — А. М. Полотай; листи 286—352 та коментарі до них — К. М. Секарева, Л. А. Кочубей.

У підготовці тексту листів 195—285 брав участь Г.Ю. Сінько.

У томі прийняго такі умовні скорочення:

ІЛ — відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Матеріали — Матеріали для культурної й громадської історії Західної України, т. 1, Листування І. Франка і М. Драгоманова. К., 1928.

Переписка — Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895). Зладив і видав Михайло Павлик, т. 2—8. Чернівці, 1910—1912.

Літературна спадщина — Літературна спадщина, т. 1, Іван Франко. К., 1956.

Твори, т. 20 — Франко І. Твори в 20-ти т., т. 20. К., 1956.

1. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО. *Львів, 1 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник 5. Львів, 1956, с. 168—169, публікація Д. Лук'яновича.

Листування І. Франка з українською письменницею демократичного напряму Уляною Кравченко (Шнайдер Юлія Юліївна; 1860—1947) розпочалося 1883 р. і тривало з перервами до останніх днів життя І. Франка. З цього листування у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у фонді І. Франка зберігається 31 лист І. Франка та 70 листів Уляни Кравченко.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 4948).

Лопатин — тепер селище міського типу Радехівського району Львівської області.

Коц[овський] Володимир Іванович (1860—1921) — український літературознавець, публіцист «народовського» напряму, співробітник журналу «Зоря», газети «Діло» та інших галицьких періодичних видань, приятель І. Франка.

«Зоря» — український літературно-громадський журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Львові в 1880—1897 рр.

В 1-ім-рі годі мені помістити що-небудь з Ваших віршів... — Вірш Уляни Кравченко («Думка») надрукований у журналі «Зоря», 1886, № 8.

Болехів — тепер місто Долинського району Івано-Франківської області.

Озаркевичі — родина української письменниці демократичного напряму, однієї з організаторок жіночого руху в Галичині Наталії Іванівни Кобринської (1855—1920; прізвище до одруження — Озаркевич).

2. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 4 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 149—150.

Листування І. Франка з М. Драгомановим розпочалося 1877 р. і тривало до смерті М. Драгоманова — середини 1895 р. У фонді І. Франка збереглося 166 листів І. Франка та 189 листів М. Драгоманова.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1349).

Драгоманов Михайло Петрович (1841—1895) — український публіцист, критик, учений і громадський діяч буржуазно-демократичного, пізніше ліберально-буржуазного напряму.

Бібліотека Оссолінських — складова частина Оссолінеуму — культурно-освітньої установи у Львові, заснованої 1817 р. Юзефом Максиміліаном Оссолінським (1748—1826), польським бібліографом та істориком.

Баронч Садок (1814—1892) — історик, вірменин за національністю. Тут ідеться про видання: Baraącz Sadok. Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi. Tarnopol, 1886. Цю книжку М. Драгоманов просив у І. Франка в листах від 14 та 28 грудня 1885 р. Примірник книжки зберігається в особистій

бібліотеці І. Франка, № 1179, в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, далі — бібліотека І. Франка.

...ї ї к о а л і ц і й н и й і б е з т е н д е н ц і й н и й х а р а к т е р...— У 1885 р. І. Франка було введено до складу редакційного комітету журналу «Зоря». У листі від 28 грудня 1885 р. М. Драгоманов писав йому: «Єсть ще спосіб закінчити зо всіма старими сварами: це обернути одверто «Зорю» в коаліційний журнал науково-літературний усіх русинів, котрі годяться поміж себе в ідеї національній, хоч і розходяться в політико-культурних ідеях, і зробити в такім смислі декларацію на новий рік» (Матеріали, с. 147).

К а л [и т о в с ь к и й] Омелян (1855—1924) — український громадський діяч і журналіст ліберально-буржуазного напряму, в 1886 р. редактор журналу «Зоря».

П а в л и к Михайло Іванович (1853—1915) — український письменник, публіцист і громадський діяч революційно-демократичного напряму. У листі від 28 грудня 1885 р. М. Драгоманов писав: «Хай редакція надрукує статтю Павлика з його підписом» (Матеріали, с. 147).

Р о б о т а й о г о п р о ч и т а л ь н і...— Йдеться про працю М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні» (Львів, 1887).

...п р о ч и т а в В а ш у с т а т т ю в «К и е в с к о й с т а р и н е»...— Мова йде про статтю «Старейшие русские драматические сцены», надруковану в журналі «Киевская старина», 1885, кн. 11, с. 371—407, під псевдонімом П. Кузьмичевський.

«К и е в с к а я с т а р и н а» — історико-етнографічний та белетристичний журнал ліберально-буржуазного напряму. Видавався в Києві в 1882—1907 рр. (Останній рік виходив українською мовою під назвою «Україна»)

...д а в н ь о ї п о л ь с ь к о ї б і б л і о г р а ф і ї П ш и л е н ц ь к о г о...— Йдеться про працю «Ukrainne sprawy» (1842) Станіслава Пшиленцького (1803—1868), польського історика, бібліотекаря Оссолінеуму.

3. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. [*Львів, 4 січня 1886 р.*]

Вперше надруковано: Літературний архів, 1930, кн. 3-4, с. 302—304 (публікація І. Ткаченка).

Листування І. Франка з українською письменницею Оленою Пчілкою (Ольга Петрівна Косач; 1849—1930) розпочалося 1885 р. і тривало з перервами до кінця 90-х років. У фонді І. Франка зберігається 31 лист Олени Пчілки до І. Франка і лише 9 Івана Франка.

Датується за змістом.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 116).

В а ш е о п о в і д а н н я...— Йдеться про «святочне оповідання» Олени Пчілки «Чад», надруковане в «Зорі», 1886, № 3—5.

«П р о р о к» — вірш Олени Пчілки, надрукований у «Зорі», 1886, № 2.

«О р л а» р е д а к т о р н е з а х о т і в п р и й н я т и...— Йдеться про байку Олени Пчілки «Орел на визволі» (1886). У «Зорі» не друкувалася.

«Ю д і т а» — поема Олени Пчілки. В «Зорі» не друкувалася.

...ще про ту справу...— У попередніх листах І. Франко писав Олені Пчілці про бажання одружитись. Олена Пчілка на це відповідала: «Довге заживання ясного щастя родинного неможливе для людини ідейної без сполучення того щастя з життям духовним, ідейним» (ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 795).

Б[рат] писав мені...— Йдеться про М. П. Драгоманова.

Конисський Олександр Якович (1836—1900) — український письменник, громадський діяч і педагог ліберально-буржуазного напряму.

«Причепа» — повість І. С. Нечуя-Левицького, надрукована 1869 р., 1878 р. видана польською мовою в Познані.

«Світло» — повість Олени Пчілки «Світло добра й любові», перші розділи якої вона надіслала І. Франкові для друкування в «Зорі» в кінці 1885 р. Надруковано в «Зорі», 1886, № 13—14, 15—16, 17.

...не теряючи часу на псалми...— Олена Пчілка перекладала біблійні псалми, які разом з поемою «Юдіта» та віршем «Пророк» надіслала для друкування в «Зорі» (ІЛ, ф. 3, № 1619).

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819—1897) — український буржуазний письменник, критик, історик, етнограф. Його політичні погляди еволюціонували від поміщицько-буржуазного лібералізму до буржуазного націоналізму, реакційного слов'янофільства й вірнопідданського схиляння перед царизмом.

Максимович Михайло Олександрович (1804—1873) — український вчений-природознавець, історик, фольклорист і етнограф.

Ніщинський Петро Іванович (1832—1896) — український композитор і письменник демократичного напряму, автор перекладів на українську мову творів Гомера й Софокла.

«Нива» — український літературно-художній альманах. Вийшов у Одесі в 1885 р. Тут надруковано перекладену П. І. Ніщинським шосту пісню «Одіссеї» Гомера, в якій йдеться про дочку феакійського царя Навзікаю.

Огоновський Омелян Михайлович (1833—1894) — український літературознавець, критик і письменник буржуазно-націоналістичного напряму, автор «Історії літератури руської», що друкувалася в журналі «Зоря» протягом 1886—1894 рр., вийшла окремим виданням (6 т.) у 1887—1894 рр. Матеріали Олена Пчілка надіслала.

4. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 9 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 150—152.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1350).

...своїми листами, писаними Вас ради в Росію.— У листі від 28 грудня 1885 р. І. Франко писав М. Драгоманову: «Рівночасно з сим листом я висилаю три листи на Вкраїну: до Вашої сестри, до Трегубова і до Ант[оновича]»(Матеріали, с. 144).

Щодо Вашої сестри...— Йдеться про Олену Пчілку.

...кинулась вона видавати Гоголя «Вечорниці»...— Йдеться про видання: Гоголь М. В. Вечорниці

на хуторі під Диканькою. І. Запропаща грамота. ІІ. Зачароване місце. Переклад Михайла Обачного й Лесі Українки. Львів,1885.

...п і с л я й о г о а р е ш т у... — 9 вересня 1885 р. М. Павлик і його сестра Анна були заарештовані в Косові. 2 січня 1886 р. у Коломиї над ними відбувся суд. М. Павлик був звільнений, а А. Павлик засуджена на місяць тюремного ув'язнення за соціалістичну пропаганду серед селян Косівщини.

Ж і н о ч и й а л ь м а н а х — «Перший вінок, жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки», Львів, 1887.

Т р е г у б о в Єлисей Кіпріянович (1849—1920) — учитель Колегії Павла Галагана у Києві, член Київської громади.

А н т о н о в и ч Володимир Боніфатійович (1834—1908) — буржуазно-націоналістичний український історик, археолог, етнограф, археограф.

П. К у з ь м [и ч е в с ь к и й] — один з псевдонімів М. Драгоманова.

Г р о м а д и — організації української ліберально-буржуазної інтелігенції в другій половині XIX — на початку XX ст. на Україні, займалися просвітительською діяльністю. Першу українську громаду (так звана «Стара громада») засновано в Києві 1859 р. В її роботі активну участь брав М. Драгоманов. В 70-х роках прихильники більш радикальних методів боротьби утворили так звану «Молоду громаду», яка, однак, не мала чіткої програми. 1876 р. громади, звинувачені в «сепаратизмі», були заборонені царським урядом. М. Драгоманов та деякі громадівці емігрували. У 80-х роках поміркована частина громадівців об'єдналася навколо журналу «Киевская старина».

Б е л е й Іван Михайлович (1856—1921) — український журналіст, приятель І. Франка, знайомий М. Драгоманова. В 1881—1882 рр. разом з І. Франком видавав журнал «Світ». У 1884—1902 рр. був редактором української «народовської», згодом буржуазно-націоналістичної газети «Діло». Оскільки в російських журналах не дозволялося друкуватись емігрантам, М. Драгоманов надсилав свої праці для «Киевской старины» до Львова І. Белееві, який пересилав їх до Києва від імені галичанина Кузьмичевського. Гонорар за ці праці надходив на ім'я І. Белея.

П а р т [и ц ь к и й] Омелян Осипович (1840—1895) — український мовознавець, етнограф, історик і педагог ліберально-буржуазного, згодом буржуазно-націоналістичного напряму. У 1880—1885 рр. редактор і видавець журналу «Зоря».

П о д о л [и н с ь к и й] Михайло (1844—1894) — український ліберально-буржуазний літературознавець, публіцист і педагог, співробітник «Зорі».

...п р е д л о ж у л и с т В а ш К а л [и т о в с ь к о] м у... Йдеться про лист-протест М. Драгоманова проти публікації в журналі «Зоря», 1885, № 21, за ініціативою І. Франка, листа І. Тургенєва до М. Драгоманова з приміткою М. Драгоманова. М. Драгоманов відмовився співробітничати в «Зорі», поки її видавцем буде О. Партицький, який займав щодо нього ворожу позицію. 1882 р. О. Партицький, тодішній редактор журналу «Зоря», опублікував у «Зорі» (№ 16 і 17) виклад наклепницької брошури В. Черкезова «Драгоманов из Гадяча в борьбе с русскими социалистами» (Женева, 1882) з просторими цитатами. 1885 р. «Зоря» стала власністю

Наукового товариства імені Шевченка і І. Франка було введено до складу редакційного комітету журналу. Він запропонував М. Драгоманову поновити співробітництво в «Зорі» й опублікував тут без попередньої домовленості з ним лист І. С. Тургенєва до М. Драгоманова з приміткою останнього, надісланий М. Драгомановим до газети «Діло» ще 1883 р. Ця історія викладена в брошурі М. Драгоманова «До суду земляків» (Матеріали, с. 197—200). У листі до М. Драгоманова від 11 грудня 1885 р. І. Франко писав з цього приводу: «... зараз і відписую Вам, поперед всього о тім, що для мене найбільш болюче, о Вашій замітці до листа Тургенєва і о Вашім протесті по поводу її напечатання. Може бути, що була се з мого боку нетактовність — печатати Вашу замітку в «Зорі». Я пригадую собі, добре, що Ви ще 1883 р. заборонили мені печатати її в «Зорі», тоді, коли не хотіло напечатати «Діло». Тільки ж тепер обставини настільки змінилися, що «Зоря» перестала бути власністю Партицького, а коли його ім'я ще й стоїть під нею, то тільки як вивіска, та й то призначена на замазання. От тому-то, бажаючи хоч таким дрібненьким причинком пригадати галицькій публіці Вас і Вашу роботу, я перепер уміщення Вашої замітки» (див. лист 261 у т. 48 даного видання).

«Д і л о» — українська газета ліберально-буржуазного, згодом буржуазно-націоналістичного напряму. Виходила у Львові в 1880—1939 рр.

«П о л і т [и ч н і] п і с н і».— Йдеться про вид.: Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст., редакція і коментарі М. Драгоманова. Женева, 1883—1885.

...с е с т р у й о г о...— Анну Іванівну Павлик (1855—1928), громадську і політичну діячку Галичини революційно-демократичного напряму. В 70—80-х роках вела агітаційну роботу серед селян Косівщини. На початку 1886 р. була притягнута до судової відповідальності.

Ц е л е в и ч Юліан (1843—1892) — український історик. Йдеться про його статтю «Перехід козаків через Покуття до Молдавії в р. 1739», надруковану в журналі «Зоря», 1885, № 3. У листі від 2 січня 1886 р. М. Драгоманов з приводу цієї статті писав: «Целевича «Перехід козаків» просто скандал, звісно, окрім актів» (Матеріали, с. 140).

Щ е д р і в к и н а п е ч а т а в я н а у с и л ь н у п р о с ь б у с а м о г о в ч и т е л я...— Йдеться про публікацію в «Зорі», 1885, № 24, щедрівок, записаних дівчатами с. Рудні (тепер Львівської області), ученицями сільського вчителя М. Банаха.

5. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 10 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 296.

Листування І. Франка з Борисом Станіславовичем Познанським (1841—1906), українським етнографом, публіцистом, громадським діячем ліберально-буржуазного напряму, тривало з січня 1886 р. до лютого 1889 р. Дев'ять листів І. Франка та чотирнадцять листів Б. Познанського зберігаються у фонді І. Франка в ІЛ.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 101).

І м ' я В а ш е щ е в і д ч а с і в «О с н о в и»...— В журналі «Основа», 1861, № 8—9; 1862, № 3, надруковані «Листи з Дударів» Б. С. Познанського.

«О с н о в а» — перший український суспільно-політичний і літературно-мистецький журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Петербурзі в 1861—1862 рр.

...п р а ц я В а ш а в «К и е в с к о й с т а р и н е»...— тобто «Воспоминания о польском восстании в Украйне 1863 г.», надруковані в «Киевской старине», 1885, № 11—12.

6. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. [*Львів*], *10 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 419.

Листування І. Франка з Ольгою Федорівною Хоружинською (1864—1941), майбутньою дружиною письменника, розпочалося у вересні 1885 р. Воно нараховує 64 листи І. Франка та 81 лист О. Хоружинської. Листи зберігаються в ІЛ, ф. 3.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 127—130).

Є л [и с е й] К [і п р і я н о в и ч] — Трегубов, чоловік сестри О. Ф. Хоружинської — Антоніни Федорівни; в їхній родині жила О. Хоружинська.

...о с в о ї х к у р с а х...— О. Ф. Хоружинська була слухачкою Вищих жіночих курсів у Києві.

Д о б р о г р а є в а Олена Олексіївна (1864—1888) — знайома І. Франка, слухачка Вищих жіночих курсів у Києві. Брала участь у революційному русі, підтримувала зв'язок з прогресивними колами Галичини.

...о д и н н а ш ч о л о в і ч о к...— Коцовський Володимир.

М а к с и м о в и ч к а — Максимович Марія Василівна, дружина М. О. Максимовича.

А л ь б р а н т Ольга — київська знайома І. Франка. Їй присвячений вірш «Притча про двох рабів» (1913).

М е л ь н и к Катерина (1859—1942) — археолог, історик, дружина В. Б. Антоновича.

...к а р т о ч к у, п р и с л а н у д л я В а с...— У листі до О. Хоружинської від 4 грудня 1885 р. І. Франко писав: «Оце шлю Вам свою карточку» (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 160) і просив у О. Хоружинської її фото.

7. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА. *Львів, 18 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 296—298.

Автограф зберігається в приватному архіві українського радянського літературознавця О. К. Дорошкевича (1889—1946).

Листування І. Франка з українським письменником Борисом Дмитровичем Грінченком (1863—1910) розпочалося в січні 1886 р. цим листом і тривало до смерті Б. Грінченка. Автографи листів І. Франка до Б. Грінченка частково зберігаються в приватному архіві О. К. Дорошкевича. Листи Б. Грінченка (20 листів) — в ІЛ, ф. 3.

Подається за автографом.

. . .п р и й н я в ш и г о л о в н е с о т р у д н и ц т в о в «З о р і»...— У вересні 1885 р. І. Франко став працювати як робочий редактор журналу «Зоря». Головним редактором «Зорі» він так і не став. Цьому перешкоджали проводирі «народовської» партії, органом якої був журнал «Зоря».

...б у в ш и й р е д а к т о р...— Омелян Партицький був редактор «Зорі» в 1880—1885 рр. З першого номера 1886 р. редактором «Зорі» став Омелян Калитовський.

...В а ш і п р а ц і, к о т р і й д о с і у н ь о г о л е ж а т ь...— У листі до редакції «Зорі» від 25 листопада 1885 р. Б. Грінченко писав: «Ще у 1884 р. заслав я для «Зорі» декілька віршів і прозаїчних праць. У числі 19 «Зорі» в «Переписці редакції» обіцяно мені, що твори ці будуть надруковані. Проминув уже рік, а їх і досі нема в «Зорі» (ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 831).

«С а г а й д а ч н и й» — історичний роман українського та російського письменника, історика Данила Лукича Мордовцева (1830—1905), був перекладений з російської мови Б. Грінченком, який запропонував його редакції журналу «Зоря» (ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 833).

Т о с а м о с к а ж у п р о т у р г е н е в с ь к і р е ч і.— У листі до редакції «Зорі» від 27 листопада 1885 р. Б. Грінченко пропонував свої переклади з І. Тургенева — «Записки мисливця», «Поезії в прозі» (ІЛ, ф. 3, № 1603, арк. 834). Ці переклади в «Зорі» не друкувалися.

С п е н с е р Герберт (1820—1903) — англійський філософ-позитивіст.

Б р а н д т Федір Федорович (1802—1879) — російський зоолог. Деякі його праці присвячені описові викопних тварин, знайдених на Україні.

«В е с т [н и к] Е в р [о п ы]» — російський науковий, суспільно-політичний та літературний журнал ліберально-буржуазного напряму. Виходив у Петербурзі в 1866—1918 рр.

В е с е л о в с ь к и й Олександр Миколайович (1838—1906) — російський філолог, дослідник фольклору, давньої і нової літератури європейських народів, академік (з 1880 р.).

«З н а н и е» — російський науковий критико-бібліографічний журнал. Видавався у Петербурзі в 1870—1877 рр. Приділяв чимало уваги успіхам природничих наук, пропагував дарвінізм.

Г е к с л і Томас-Генрі (1825—1895) — англійський фізіолог, дарвініст.

Т і н д а л ь Джон (1820—1893) — англійський фізик.

...р е з ю м е з п р а ц ь Л а з а р е в с ь к о г о п р о п о б и т л і в о б і ч н о г о с е л я н с т в а.— З праць українського історика ліберально-буржуазного напряму Олександра Матвійовича Лазаревського (1834—1902) «Черты из староукраинского быта» (1861), «Малороссийские посполитые крестьяне (1648—1783)» (1866).

Ш и м а н о в Андрій (1839—1901) — співробітник журналу «Киевская старина», адвокат.

...з м а т е р і а л і в п о к [і й н о г о] «С в і т у»...— літературно-наукового журналу революційно-демократичного напряму, видавався І. Франком та І. Белеєм у 1881—1882 рр. у Львові.

І в. П е р е к о т и п о л е — один з псевдонімів Б. Грінченка. Під цим псевдонімом у «Зорі», 1886, № 17, надруковано вірш Б. Грінченка «В степах».

8. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. [*Львів*], *18 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 421.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 131).

...думкою літаю на Фундуклеевську ул. ...— О. Хоружинська жила в сім'ї Трегубових у казенній квартирі при Колегії Павла Галагана на вул. Фундуклеївській (тепер вул. Леніна, № 11).

9. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 18 січня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 153.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1351).

...після краху «Отеч[ественных] зап[исок]»...— У 1884 р. журнал був закритий після виходу третього номера.

Левицький Орест Іванович (1848—1922) — український письменник та історик ліберально-буржуазного напряму. В «Зорі», 1886, № 1, було надруковано його лист до редакції з проханням не згадувати його імені в проспекті «Зорі» між особами, які обіцяли співробітничати в журналі, оскільки такої обіцянки він не давав.

Вовк Федір Кіндратович (1847—1918) — український буржуазний етнограф, археолог і антрополог.

Ок[уневський] Теофіл (1858—1937) — український громадський діяч, «народовець», пізніше один з лідерів національно-демократичної партії в Галичині. Про його поїздку до Женеви І. Франко писав у листі до М. Драгоманова від 11 грудня 1885 р.: «Сими днями буде там у Вас чоловічок від нас; я передав через нього для Вас Кольберга послідні речі, а також Крауса югославенські казки» (див. лист 261 у т. 48 даного видання.) Взаємини Т. Окуневського із М. Драгомановим так характеризував М. Павлик: «Д[обродій] Т. Окуневський робив Драгоманову великі услуги, пересилаючи, напр., його статті в російські видання (головно в «Киевскую старину» та «Вестник Европы»), де вони мусили прокрадатися під псевдонімами із оглядів цензурних. Він ширив завзято женевські видання Драгоманова, продаючи їх і посилаючи уторговані гроші видавцеві, чого не робив майже ніхто інший з наших земляків, яким Драгоманов посилав книжки задурно або за плату лише на пересилку. Він інформував Драгоманова про хід подій на Україні, головно парламентарних, про які Драгоманов не мав вісток ні від кого іншого» (Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілом Окуневським (1883, 1885—1891, 1893—1895). Зладив і видав М. Павлик. Львів, 1905, Передне слово, с. XII).

Кольберг Оскар (1814—1890) — польський фольклорист, етнограф, музикант, композитор, автор монументальної праці «Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce» (1857—1890). «Pokucie», «Mazowsze» — назви частин цієї праці.

Krauss — Краус Фрідріх-Самуель (1859—1936) — німецький учений-етнограф, видавець і редактор фольклорних матеріалів різних народів.

Семенський Люціан Іполит (1807—1877) — польський письменник, критик, перекладач і публіцист. І. Франко має на увазі

укладений ним збірник «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie», Poznań, 1845 (примірник книжки зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1637).

Потоцький — представник родини Потоцьких, польських магнатів, власників великих маєтків на Україні, які займали високі посади у Польщі XVII—XVIII ст. Можливо, йдеться про Андрія Потоцького (1861—1908), згодом намісника Галичини.

10. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 24 січня 1886 р*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 298—299.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 102).

...прилога такого прекрасного вірша...— Йдеться про вірш українського поета-демократа Степана Васильовича Руданського (1834—1873), надрукований у «Зорі», 1886, № 2, під назвою «Пісня кріпачки над дитиною» (авторська назва «Над колискою»).

На Ваші запитання...— У листі від 6 січня 1886 р. Б. Познанський писав: «В надісланій мені програмі Вашої часописі я вичитую ймення Руданського і Свидницького. Програма обіцяє і біографію Свидницького. Чи це не Анатолій Свидницький? Якщо він, то я зміг би подати Вам деякі дрібні звістки про його життя. Він уже покійник (?). А Руданський... Де його талановиті малюнки тепер? Чи живий він сам?» (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 50—51).

...роман ... Анатолія Свидницького...— Йдеться про роман «Люборацькі» українського письменника-демократа Анатолія Патрикійовича Свидницького (1834—1877), що друкувався в журналі «Зоря» протягом 1886 р.

...прошу Вас зробити ласку і розказати... для «Зорі».— Б. Познанський надіслав біографічні відомості про А. Свидницького, надруковані в журналі «Зоря», 1886, № 7 («До біографії Анатолія Свидницького»).

«Іліада».— Йдеться про здійснений С. Руданським у 60-х роках XIX ст. переклад поеми Гомера «Іліада». Уривки перекладу друкувалися в журналі «Правда» в 1872, 1875, 1876, 1877 рр.

«Війна жаб з мишами» є в Києві, і я з трудом випросив із неї копію.— 1869 р. С. Руданський переклав старогрецьку пародію на гомерівський епос «Батрахіомахію». У примітці до статті А. Кримського «Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою та про поетові листи» («Житє і слово», 1895, кн. 5, с. 265), І. Франко писав: «Я бачив його (тобто автограф перекладу.— *Ред.*) 1886 р. у д. Трегубова в Києві, він же був ласкав зладити для мене копію того рукопису...».

...два томи його рукописних творів...— У статті «Про рукописи Руданського, про їх відносини між собою та про поетові листи» А. Кримський писав: «Рукописи всіх неопублікованих творів Руданського, які вважалися досі загубленими, тепер лежать у мене: мені їх передав шан[овний] проф. Павло Гн. Житецький» («Житє і слово», 1895, кн. 5, с. 261). Опубліковані у виданні: Руданський С. Твори, т. 1—7. Львів, 1895—1903.

Рудченко Іван Якович (псевдонім Іван Білик; 1845—1905) — український письменник, критик і фольклорист.

...про життєпис сього... писателя також ніхто не подумав.— Б. Познанський надіслав для «Зорі» матеріал «До біографії Степана Руданського», надрукований у «Зорі», 1886, № 8.

11. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 2 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 154—155.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1352).

...напечатано про Ваш протест против напечатання в «Зорі» замітки.—У «Зорі», 1886, № 2 (див. примітку до листа 4).

...афоризми Федоровича.— Йдеться про фрагменти з рукописів Івана Федоровича (1811—1870), громадського діяча, у 40—50-х роках XIX ст. депутата до австрійського парламенту, «Народність, слов'янство, Русь», надруковані в журналі «Зоря», 1886, № 2.

За поляків уразі потреби міг би я взятись...— І. Франко написав статтю «Шевченко героєм польської революційної легенди» («Зоря», 1886, № 6).

...коли Ви сього не зробите...— М. Драгоманов у листі від 6 лютого 1886 р. писав: «Просьби про Шевченка сповнити не можу, вже через одно те, що не маю під рукою матеріалів» (Матеріали, с. 155).

Михальчук Костянтин Петрович (1841—1914) — український мовознавець і фольклорист, член Київської громади.

12. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, початок лютого 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 156—157.

Датується за змістом: 5 лютого до Львова приїхала О. Ф. Хоружинська і привезла гроші та листи від киян.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1358).

...від молодих — програмку...— Зауваження М. Драгоманова до цієї програми І. Франко опублікував під заголовком «Уваги на «Програму українців соціалістів-федералістів» з такою приміткою: «Не пригадую вже, що се була за програма і від кого була послана Драгоманову... Критику її прислав Драгоманов разом з ...листом, і з неї у Львові знято копію і вислано в Росію, а оригінал лишився у мене» (М. Драгоманов. Листи до І. Франка і інших. 1881—1886. Видав Іван Франко. Львів, 1906, с. 190).

13. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 8 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 157.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, 1354).

Товариш З.— Про кого йде мова, не встановлено.

...«Нових українських пісень», «Историч[еской] Польши» і «Волів».— Йдеться про упорядковане М. Драгомановим видання «Нові українські пісні про громадські

справи (1864—1880)» (Женева, 1881), працю М. Драгоманова «Историческая Польша и великорусская демократия» (Женева, 1881) і роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», виданий М. Драгомановим у Женеві 1880 р.

14. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 8 лютого 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 157.

Датується за змістом на підставі згадки про «лист, ним і висланий», який І. Франко надіслав М. Драгоманову 8 лютого 1886 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1355).

...і л ю с т р о в а н і «Г а й д а м а к и»...— Йдеться про видання поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» (Спб., 1886) з ілюстраціями українського художника Опанаса Георгійовича Сластіона (1855—1933).

М о л ч а н о в с ь к и й Никандр Васильович (1858 — ?) — український історик, друкував статті в журналі «Киевская старина».— Йдеться про працю: Н. М. М о л ч а н о в с к и й. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. К., 1885.

15. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 10 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 158—159.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1356).

В ч о р а о д е р ж а в В а ш л и с т...— Йдеться про лист М. Драгоманова від 6 лютого 1886 р., в якому він писав: «Що незабаром і «Зорю» спинять,— це тільки питання часу. Кажучи по совісті, в тім великої страти для України не буде. Є це нитка, коли, певно, «Зорю» получають 30 мастодонтів, а 30 створінь більше постділювіальних здвигають плечима, читаючи «Зорю»? «Нитка» буде тільки тоді, коли «Зоря» буде хоч в чому-небудь доповняти петербурзькі і моск[овські] журнали та буде більш європейським журналом, ніж російські» (Матеріали, с. 155—156).

І л ь н и ц ь к и й Василь (1823—1895) — український педагог, письменник і публіцист «народовського» напряму.

З П [а в л и к о м] д і л о б у д е д о в о л і т р у д н е.— У листі від 6 лютого 1886 р. М. Драгоманов пропонував, щоб «Зоря» для матеріальної підтримки М. Павлика надрукувала його переклади праць німецького історика філософії Фрідріха Ланге (1828—1875) «Робітниче питання» та нідерландського богослова Корнелія Петера Тілле (1830— ?) «Історія релігії».

...я к б и П а в л и к с к і н ч и в с в і й р о м а н...— Йдеться про повість М. Павлика «Вихора», початок якої надруковано в журналі «Громада», 1880, № 1.

...«Ч и т а л е н ь» в і н н е с к і н ч и в...— тобто праці «Про русько-українські народні читальні».

З а д а н і п р о Р у д а н с ь к о г о д у ж е В а м д я к у ю...— У листі від 6 лютого 1886 р. М. Драгоманов подавав деякі відомості про історію друку перекладів з «Іліади» та «Енеїди», зроблених С. Руданським. Перша пісня «Енеїди» в переклад С. Руданського надрукована в журналі «Правда», 1874, № 5.

...к і н ц е в а п р и п и с к а в н о т ц і п р о Св[идницького] *не моя*...— Йдеться про кінець примітки до початку публікації роману А. Свидницького «Люборацькі» («Зоря», 1886, № 1): «...різниця між духовенством нашим а православним українським була і есть незмірно велика. Наше духовенство — то моральні провідники і учителі народні».

...п р о В а ш у к о н ф е р е н д і ю п р о л е г е н д и...— У листі від 6 лютого 1886 р. М. Драгоманов повідомив І. Франка, що прочитав лекцію про фольклор у женевському студентському товаристві.

16. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 14 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 161—163.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1357).

...ж і н к а Т р е г у б о в а — Антоніна Федорівна Трегубова.

П р и х и л ь н и й — Микола Васильович Ковалевський (1841—1897), прогресивний український громадський діяч. Матеріально підтримував українські прогресивні видання, що виходили в Галичині. Перебував у дружніх стосунках з І. Франком, М. Павликом, М. Драгомановим.

П е т е р б у р ж е ц ь — особа не встановлена.

...Р е й с а Б і б л і ю...— Йдеться про книжку: La Bible, traduction nouvelle avec introduction et commentaires. Paris, 1874—1878, видану німецьким істориком церкви і богословом Едуардом Рейсом (1804—1891). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2572.

З е л о т и з м (від грецьк. «зелоти») — ревнителі. Тут у значенні: завзяті прибічники уніатської церкви.

П е л е ш Юліан (1833—1896) — уніатський церковний діяч, єпископ станіславський та перемишльський, прихильник концентрації усієї церковної влади в руках папи римського. Основна теза його тодішніх численних виступів — «лише через католицизм має уся малоруська народність доходити до совершенства» (Переписка Михайла Драгоманова з д-ром Теофілом Окуневським..., с. 30).

...п р о ч и т а е т е в «К г а j u» м о ю д о п и с ь...— Йдеться про кореспонденцію І. Франка «Lwów, 29 stycznia (Z obozu rusińskiego)» в польській громадсько-політичній газеті проурядового напряму «Kraj» (виходила в Петербурзі в 1882—1906 рр.) від 2 (14) лютого 1886 р.

В а х н я н и н Анатоль (Наталь) Климентійович (1841—1908)— український композитор і письменник, один з лідерів партії «народовців».

В е л ь г а у з е н Юліус (1844—1918) — німецький історик, автор дослідження «Вступ до історії Ізраїля» (1878).

...п о е м и н а р е л і г і й н у т е м у.— Йдеться про поему «Святий Валентій» (1885).

М а р к Аврелій Антонін (Каракалла) — римський імператор у 211—217 рр.

L e c k y — Леккі Вільям-Едуард-Гартополь (1838—1903), англійський історик, дослідник історії християнства.

17. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 14 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 421.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 153—155).

По Вашім від'їзді...— О. Хоружинська разом з сестрою А. Трегубовою перебувала у Львові 5—10 лютого 1886 р.

Федорович Владислав Іванович (1845—1917) — український буржуазний громадський діяч, у 1873—1876 рр. голова товариства «Просвіта», син Івана Федоровича. У 1883—1884 рр. І. Франко розбирав та впорядковував архів І. Федоровича в с. Вікно на Тернопільщині і працював над написанням його біографії. В архіві І. Франка зберігається записна книжка І. Федоровича (ІЛ, ф. 3, № 3722), матеріали до його біографії (ІЛ, ф. 3, № 673—675), а також написана Франком біографія Івана Федоровича (ІЛ, ф.3, № 670). (Вперше публікується у т. 46, кн. 1 даного видання).

...стаття про Шевченка...— Мабуть, І. Франко замовляв Є. К. Трегубову статтю для «Зорі». Така стаття в «Зорі» надрукована не була.

«Русский архив» — історико-літературний збірник Виходив у Москві в 1863—1917 рр. Друкував в основному матеріали з російської історії XVIII—XIX ст.

«Журнал Министерства нар[одного] просвещения» — орган Міністерства народної освіти. Виходив у Петербурзі в 1834—1917 рр. Публікував статті з усіх галузей науки, рецензії на наукові праці та художні твори.

Тихонравов Микола Савич (1832—1893) — історик російської літератури, археограф, академік (з 1890 р.). Йдеться про вид.: Памятники отреченной русской литературы, т. 1—2, Спб., 1863.

Порфир'єв Іван Якович (1823—1890)— історик російської літератури. Йдеться про його працю «Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях» (Казань, 1872).

«Дело» — російський літературно-політичний журнал демократичного спрямування. Видавався в Петербурзі в 1866—1888 рр

...стаття М. Т[олмач]ова про Галичину...— Йдеться про статтю М. Драгоманова «Литературно-общественные партии в Галиции (Эпизод из истории русско-славянских отношений)» («Дело», 1881, № 9, с. 84—116. Підпис «Турист»). М. Толмачов — один з псевдонімів М. Драгоманова.

«Новь» — російський літературно-науковий журнал. Видавався в Петербурзі в 1884—1898 р.

«Исторический вестник» — російський історичний і літературний журнал. Видавався в Петербурзі в 1880—1917 рр.

18. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 22 лютого 1886 р*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 164—167.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1358).

...в Вашім великім листі до товаришів.— Йдеться про так званий «Перший лист до киян» (До «Старої громади»), вперше надрукований у кн.: М. Драгоманов. Листи до І. Франка та інших. 1881—1886, с. 153—175.

...нажинулись на нього за Горовенка...— тобто за повість «Юрій Горовенко», видану у Львові 1885 р. під псевдонімом Красюченко.

Кахникевич Кирило (1850—1926) — український журналіст ліберально-буржуазного напряму.

Дрозд — один з псевдонімів О. Конiського.

«Мир» — клерикальна газета, виходила у Львові в 1885—1887 рр.

«Воли» — роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

«Пісні».— Йдеться про «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. З увагами М. Драгоманова», частина перша, розділ перший. Женева, 1883; частина перша, розділ другий. Женева, 1885.

«Громада» — український громадсько-політичний і літературно-художній збірник. Видавався в Женеві за редакцією М. Драгоманова (1878—1879 рр. — чотири книжки, 1882 р.— п'ята книжка); в 1881 р. виходив як журнал, вийшло два номери.

«Письмо Костомар[ова]» — «Письмо Н. И. Костомарова к издателю «Колокола». С предисловием М. Драгоманова». Видання «Громади», Женева, 1885.

Моя допись у «Кгаju» напечатана...— Див. примітку до листа 16.

Ви справедливо кажете, що вести борбу проти теперішньої реакції поемами — дарма робота.—У листі (лютий, 1886 р.) М. Драгоманов писав: «Вашу ... ідею боротись з клерикалізмом поемою знаходжу непрактичною. Коли-то ще буде та поема?» (Матеріали, с. 163). Йдеться про поему «Святий Валентій» (1885).

Бісмарк Отто фон-Шенгаузен (1815—1898) — німецький державний діяч. У 1871—1890 рр. — рейхсканцлер Німецької імперії.

«Академічне братство» — товариство студентів-українців «народовської» орієнтації, засноване 1882 р. у Львові, об'єднувало молодь усіх вищих шкіл.

«Труды Киев[ского] археол[огического] съезда» — «Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 г.», т. I—II. К., 1878.

«Поэт[ические] воззрен[ия] слав[ян]» — «Поэтические воззрѣния славян на природу» (М., 1866—1869), праця російського історика літератури, фольклориста і етнографа Олександра Миколайовича Афанасьєва (1826—1871).

«Історія» Бестужева-Рюміна — «Русская история» (Спб., 2 т., 1872—1885), праця російського історика Костянтина Миколайовича Бестужева-Рюміна (1829—1897).

Стаття Ка[литовського] в «Зорі»...— Йдеться про «Нові матеріали до історії унії» («Зоря», 1886, № 1,2).

19. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 24 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 423. Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 137—139). М. Т[олмачов] — один з псевдонімів М. Драгоманова.

...вишлють Вам також гуцула і гуцулку.— Йдеться про літографії двох акварельних малюнків польського художника Северина Обста (1847—1917), що надсилалися в 1885—1886 рр. передплатникам «Зорі» як премія (див.: «Зоря», 1885, № 8). Літографії І. Франко надіслав на прохання О. Хоружинської, яка у листі від 3 лютого 1886 р. писала: «Потрудитесь мне прислать один экземпляр гуцула и гуцулки. У нас был Нечуй-Левицкий, видел и просил меня достать ему 1 экз[емпляр] через Ваши руки» (ІЛ, ф. 3, № 1603, с. 866).

...дальші глави роману...— В журналі «Зоря» у 1886 р. розпочалося друкування повісті Олени Пчілки «Світло добра і любові».

...писати дідусеві....— І. Федоровському, дідові О. Хоружинської по матері, який жив в Одесі.

Батько мій...— Яків Іванович Франко (1802—1865).

Гаврилик Гринь (Григорій; 1842—1916) — вітчим І. Франка, селянин с. Нагуєвичі.

Мати моя...— Марія Миколаївна Франко (1835—1872).

Захар — Захар Якович Франко (1859—1942), брат І. Я. Франка.

Онофер — Онуфрій Якович Франко (1861—1913), брат І. Я. Франка.

Юлька — Гаврилик (згодом Багрій) Юліанна Григорівна (1868—?) — сестра І. Франка.

20. ДО О. Я. КОНИСЬКОГО. [*Львів*], *26 лютого 1886 р.*

Вперше надруковано: «Життя й революція», 1927, № 9, с. 241—242.

Листування І. Франка з О. Коніським тривало протягом 80-х років. З цього листування в ІЛ зберігається 14 листів І. Франка та 40 листів О. Коніського.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 77, № 126, арк. 154).

...вісті, які у нас ходили про Ваші обставини.— Про ці обставини І. Франко писав М. Драгоманову у листі від 22 лютого 1886 р. (див. лист 18).

Вашу просьбу до «Діла» я передав...— У листі від 17 лютого 1886 р. О. Коніський писав І. Франку: «А чи Ви ж не тямите, як важко чоловікові, сидячи в тюрмі, не відати, що діється з його сім'єю. Запомогти б сьому лиху легко могла б редакція «Діла», висилаючи хоч деякі більш цікаві числа в глухих пакетах під різними адресами: сьогодні Івану, завтру Петру і т. д.» (ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 131).

...першу новелу в 1-м н[оме]рі...— В журналі «Зоря» (1886, № 1) надруковано оповідання О. Коніського «Заверткa» з циклу «Життя на селах (фотографії)».

Про відступлення від «Зорі» я не думаю...— В листі від 17 лютого 1886 р. О. Коніський писав: «Тут, не тямлю відкіль, пішла поголоска, що Ви лишите незабаром редакцію, маючи іншу роботу... Коли б Ви мені про се написали щиро, може б, я кого вистарався відсіль на Ваше місце» (ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 132).

Товариство імені Шевченка — Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Створене 1892 р. групою українських діячів ліберально-буржуазного напряму внаслідок реорга-

нізації Літературного товариства імені Т. Г. Шевченка, заснованого 1873 р. Мало два ідейно-політичні напрями — демократичний на чолі з І. Франком, В. Гнатюком і буржуазно-націоналістичний, ідеологом якого був М. Грушевський. У 1885 р. журнал «Зоря» став власністю Наукового товариства імені Шевченка.

Думка Ваша — видавати побіч «Істор[ичної] бібл[іотеки]» ще біб[ліотеку] наук природних і громадських...— У листі від 17 лютого 1886 р. О. Кониський писав: «От коли б це заложити кому подібну бібліотеку природних і соціальних наук» (ІЛ, ф. 3, № 1619, с. 132).

«Історична бібліотека» — «Руська історична бібліотека», видавалась у Тернополі українським буржуазно-націоналістичним діячем, педагогом та істориком літератури Олександром Григоровичем Барвінським (1847—1926). Протягом 1886—1903 рр. вийшли т. 1—33.

З чернівецьким альманахом...— Йдеться про видання: «Буковинський альманах, виданий в пам'ять десятилітнього существованія (1875—1885) общества руських академіків «Союз» в Чернівцях» (Чернівці, 1885), де надруковано два вірші О. Конїського («До руської молодежі» й «Мати») і його ж переклад поезії «Смерть ватажка перехожих» німецького поета Фердінанда Фрейліграта (1810—1876).

Вашу роботу...— Можливо, йдеться про оповідання О. Конїського «Отак були вскочили», надруковане в «Зорі», 1886, № 18, 19.

Калужняцький Омелян Іеронімович (1845—1914) — професор слов'янської філології в Чернівецькому університеті, «москвофіл».

Купчанко Григорій Іванович (1849—1900) — український фольклорист та етнограф, «москвофіл».

Блонський Тит Кирилович (? — 1897) — клерикальний письменник у Галичині.

21. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 3 березня 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 169—173.

Датується на підставі слів І. Франка у цьому листі: «Якраз сьогодні появився в «Kurjeri Lwowskim» Ваш протест...» — Цей відкритий лист М. Драгоманова надрукований у газеті «Kurjer Lwowski» 3 березня 1886 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1359).

Боетій Аніцій (470—525) — римський державний діяч, філософ-неоплатоник, батько середньовічної схоластичної філософії.

Щодо конфіскати «Волів» і «Пісень»....— Ці видання М. Драгоманов посилав І. Франкові пакетом, а не бандероллю, як той просив, і вони мало не були конфісковані на митниці. У листі від 25 лютого 1886 р. М. Драгоманов писав: «...все-таки не розумію, як можуть сконфіскувати «Воли» або «Пісні». На Вашім місці я б видержав процес проти конфіскати, якби на неї зважилась поліція, бо інакше яка ж це конституція, коли й «Воли» або «Політичні пісні» конфіскувати будуть!» (Матеріали, с. 167).

«Gazeta Lwowska» — польська реакційна газета, що виходила у Львові в 1890—1914, 1918 рр.

«Kurjer Lwowski» — польська щоденна громадсько-політична газета ліберально-буржуазного напряму. Виходила у Львові в 1883—1926 рр.

...Ваш протест проти вечерка шевченківського.— Цей відкритий лист М. Драгоманова від 20 лютого 1886 р., надрукований в газеті «Kurjer Lwowski», 1886, 3 березня, під редакційним заголовком «Rusin do rusinów», передрукований І. Франком у кн.: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881—1886, с. 192—196.

Тер[лецький] Остап Степанович (1850—1902) — український громадський діяч революційно-демократичного напряму, публіцист, економіст.

«Praca» — польська робітнича газета. Виходила у Львові в 1878—1892 рр.

Малпуючи Ваш лист до товаришів...— тобто лист М. Драгоманова до членів «Старої громади» в Києві.

...похорон Нар[ольського]...— 29 листопада 1884 р. М. Павлик виступив з промовою на громадянських похоронах «народовця» Адольфа Нарольського, що заповів поховати його без церковної відправи.

...я втопив справу «Поступу»...— На початку 1885 р. І. Франко мав намір видавати журнал «Поступ» і радився з цього приводу з М. Драгомановим. Але справа на якийсь час відклалася за порадою М. Драгоманова. В кінці 1886 р. І. Франко знову взявся за підготовку видання журналу «Поступ», проспект якого було завершено 15 листопада 1886 р. і через кілька днів надруковано. 2 грудня 1886 р. проспект «Поступу» конфіскувала львівська прокураторія. Видання журналу було заборонено.

«Вольное слово» — російська газета ліберально-демократичного напряму, виходила в Женеві у 1881—1883 рр. за участю, а з січня 1883 р. — за редакцією М. Драгоманова.

...факт з Кобринською...— Йдеться про вихід Н. Кобринської з культурно-освітнього «Товариства руських жінок», створеного в Станіславі 1884 р.

За покалічення Ваших книжок...— У листі від 25 лютого 1886 р. М. Драгоманов писав: «Вашу посилку получив і, по правді кажучи, ще раз пожалів, бачачи сліди галицької неблаговоспитаності: хто ж таки чужі книжки ріже та ще й пише на них свої імена, вирізавши ім'я того, хто позичив книжки? Коли це страха ради іудейська, то ще стидніше» (Матеріали, с. 169).

«Исследований» Єфименкової...— тобто збірника «Исследования народной жизни» (М., 1884), українського та російського історика та етнографа-«народника» Олександри Яківни Єфименко (1848—1918).

Левицький Кость (1859—1941) — український громадський діяч ліберально-буржуазного, згодом буржуазно-націоналістичного напряму.

Виписку із Афанасьєва зроблю...— Йдеться про працю О. М. Афанасьєва «Поэтические воззрения славян на природу».

...Тихонравова «Апокрифів».— Мова йде про працю М. С. Тихонравова «Памятники отреченной русской литературы», Спб., т. I—II, 1863.

...і с е л е д о в а н і є о а п о к р и ф а х С т а р о г о з а в і т у П о р ф и р ' є в а.— Йдеться про працю І. Я. Порфир'єва «Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки», Спб., 1877.

22. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 14 березня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 128.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 103).

...о д е р ж а н н я В а ш о ї м н о г о ц і н н о ї п р а ц і...— Йдеться про статтю Б. Познанського «Весна в українському селі», надруковану в «Зорі», 1886, № 7, 8.

...ч и н е м о г л и б В и р о з к а з а т и д е щ о п р о М и т р а О л е л ь к о в и ч а...— Відомості про маловідомого українського письменника Митрофана Миколайовича Александрóвича (Митра Олельковича; бл. 1840—1881) Б. Познанський надіслав І. Франку в листі від 9 (21) березня 1886 р. (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 219). Надруковані в «Зорі», 1886, № 8.

К о х о в с ь к и й Всеволод Порфирійович (1835—1891) — український письменник і педагог демократичного напряму, друкувався в журналі «Основа», автор повісті «Пан-народолюбець» (1870).

...с п а с и б і В а м з а п р и с л а н у в л и с т і с т р о ф у з п о е з і ї Р у д[а н с ь к о]г о...— У листі від 31 січня (12 лютого) 1886 р. (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 74) Б. Познанський навів строфу вірша С. Руданського «Над колискою», пропущену при друкуванні в «Зорі»:

Приведуть тебе у присутствіе,
Як родила тя мати,
І почнуть тебе пани з дохтором,
Мов коня, оглядати.

...п о в н е в и д а н н я й о г о в і р ш і в...— І. Франко має на увазі «Поетичні твори Степана Руданського», Львів, 1886 (накладом Євгена Олесницького), де були вміщені всі надруковані на той час у журналі «Зоря» поезії С. Руданського. Надіслана Б. Познанським строфа надрукована на с. 23 даного видання.

23. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 15 березня 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 176—177.

Датується за змістом. Це відповідь на лист М. П. Драгоманова від 9 березня 1886 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1360).

...с к а ж у т і л ь к и п р о у к р а ї н ц і в, щ о н е в с і ж в о н и *т а к* с у д я т ь о Г а л и ч и н і, я к В а ш к о р е с п о н д е н т...— У листі від 9 березня 1886 р. М. Драгоманов писав: «Ще недавно писав мені один із рус[ьких] українофілів (про котрого мало говорять, бо він тихий, але котрий один з найщиріших і най-

розумніших і найбільш роблячих для народу): та чого Ви так возитесь з галичанами? (Він бував і в Галичині). Нічого з них не буде, поки їх не забере російський цар, та не почне їх «обрушувати» lege artis[1]: одних поробить благочинними (деканами), других поліцейськими та жандармами, тоді треті, коли вони єсть справді, поробляться справдешніми ліберадами і народовцями» (Матеріали, с. 176).

Про переїзд Прихильного...— Це відповідь на запит М. Драгоманова у листі від 9 березня 1886 р.: «Хотілось би мати деталі про переїзд Прихильного» (Матеріали, с. 175).

Підволочиськ — місто і залізнична станція на кордоні Австро-Угорщини й Росії (тепер Тернопільської області).

Гусятин — місто і залізнична станція на кордоні Австро-Угорщини й Росії (тепер Тернопільської області).

24. ДО С. І. ВОРОБКЕВИЧА. *Львів, 16 березня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Руслан», 1909, 17(30) січня, с. 2—3 (публікація О. Маковея «Матеріали до історії Буковинської Русі»).

Цей лист І. Франка є відповіддю на лист С. Воробкевича від 15 березня 1886 р.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

Воробкевич Сидір Іванович (1836—1903) — український письменник і композитор. Зберігається два листи С. Воробкевича до І. Франка (ІЛ, ф. 3).

...подяку за...присилку двох... Ваших утворів...— У журналі «Зоря», 1886, № 7, с. 108, надруковано один вірш С. Воробкевича «Чарівниця (Я в чари вірив вже давно...)».

25. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 18 березня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 424.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 157).

26. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 28 березня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 424

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 424—426).

Рукопись Левицького...—Йдеться про рукопис повісті І. Нечуя-Левицького «Старосвітські батюшки і матушки», який знаходився в І. Белея. Повість планувалась до видання в серії «Бібліотека найзнаменитших повістей» (додаток до газети «Діло»), але видана не була. Друкувалася у журналі «Зоря» протягом 1888 р.

...Марка Вовчка я вже просив вислати...— 1886 р. журнал «Зоря» надсилав своїм цілорічним передплатникам

[1] За всіма правилами мистецтва *(лат.)*.— *Ред.*

як премію видання творів Марка Вовчка в трьох томах «Народні оповідання», Львів, 1877 (див.: «Зоря», 1886, № 1).

...д о ч к у ї ї...— Лесю Українку.

...о б і ц я в с ь...Ф е д о р о в и ч п р и с л а т и н а р а х у н о к м о є ї р о б о т и... Йдеться про біографію І. Федоровича.

27. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО. *Львів, 31 березня 1886 р.*

Вперше надруковано: O r z e s z k o w a E l i z a. Listy do literatów i ludzi nauki. Nakładem towarzystwa im. Elizy Orzeszkowej oraz Instytutu Wydawniczego «Biblioteka Polska». Warszawa — Grodno, 1938, t. 2, cz. 2, c. 256—260.

Українською мовою вперше надруковано: «Літературна критика», 1940, № 6, с. 27—29, в публікації М. Возняка «Еліза Ожешко й Іван Франко у взаємному листуванні».

Автограф зберігається в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук у Варшаві, фотокопія — ІЛ, № 1137.

Лист написаний польською транскрипцією з проставленими, на прохання Е. Ожешко, наголосами.

Листування польської письменниці Елізи Ожешко (1842—1910) з І. Франком тривало протягом 1886—1888 рр. і складається з шести листів Е. Ожешко та п'яти листів І. Франка. Автографи листів Е. Ожешко зберігаються в ІЛ, ф. 3, автографи І. Франка — в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук у Варшаві.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1137).

В е л и к у р а д і с т ь з р о б и в м е н і В а ш . . . л и с т і В а ш а п о с и л к а.— Йдеться про лист Е. Ожешко до І. Франка від 20 березня 1886 р., в якому вона писала: «...як польська письменниця представляюся Вам двома своїми повістями, які посилаю разом з цим листом»[1] (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 187).

Як свідчить каталог бібліотеки Франка, в ній свого часу зберігалися такі твори Е. Ожешко: «Niziny» (з автографом), «Panna Antonina» та «Widma».

...п и ш у с в о є ю м о в о ю т і л ь к и н а В а ш е в и р а з н е ж а д а н н я...— У листі від 20 березня 1887 р. Е. Ожешко писала: «Не знаю, наскільки знаєте польську мову й чи можете вживати її до писання. Правда, зустрічаю Ваші праці в наших часописах, але їх можуть перекладати в редакціях. Але якщо Ви й уміли б писати по-польському, прошу Вас,— якщо зволите відповісти на цей мій лист,— напишіть до мене по-українському. Зрозумію з певністю, бо вже набрала я значної вправності в читанні українських речей, а одержання листів на цій мові зробить мені і приємність, і користь. Якщо вже схочете дуже ущасливити мене, посвятіть хвилину часу на зазначення наголосу висловів, з яких Ваш лист складатиметься. Про Ваш наголос маю дуже слабе уявлення і яснішого не можу тут нізвідки набрати» (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 205—206).

---

[1] Тут і далі всі уривки з листів Е. Ожешко подаються в українському перекладі М. Возняка за статтею «Еліза Ожешко і Іван Франко у взаємному листуванні» (У кн.: В о з н я к М. С. З життя і творчості Івана Франка. К., 1955, с. 111—135).

...без «Беркута» і ще одної більшої повісті...— Йдеться про повісті «Захар Беркут» («Зоря», 1883) та «Борислав сміється» («Світ». 1881, 1882).

Пільц Еразм — редактор газети «Kraj». Листувався з І. Франком. У ІЛ, ф. 3, зберігаються 44 його листи.

Свєнтоховський Александр (1849—1938) — польський письменник, редактор варшавського тижневика «Prawda».

Папроцький Теодор (1857—1895) — книгар і видавець у Варшаві.

Грушецький Артур (1852 — 1929) — польський письменник, редактор і видавець журналу «Wędrowiec» (1883—1887).

...переклад першої часті «Фауста» Гете го...— Йдеться про вид.: Гете Йоганн Вольфганг. Фауст. Часть перша. З німецького переклав і пояснив Іван Франко. Львів, 1882.

Elisée *Reclus*, Géographie universelle.— Йдеться про працю французького географа Елізе Реклю (1830—1905) «Nouvelle geographie universelle» (19 т., 1875—1894). Географії України присвячено п'ятий том (1880). Російською мовою видано 1884 р.

...в «Переднім слові» до «Громади»...— Мова йде про передмову М. Драгоманова до збірника «Громада» (Женева, 1879).

«Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache» — праця О. Огоновського («Студії в галузі української мови»), видана у Львові 1880 р.

...*Костомаров* «Монографии»...— тобто «Исторические монографии», т. 1—XVI (два видання 1863 та 1885 рр.).

...*Антонович* «Монографии»...— Йдеться про праці В. Б. Антоновича: «Монографии по истории Западной и Юго-Западной России, К., 1885; Очерк истории великого княжества Литовского до половины XV столетия, К., 1878; Исследование о казачестве по актам с 1500 по 1648 год, К., 1863; Исследование о городах в Юго-Западной России по актам 1432—1798, К., 1870; Исследование о гайдамачестве по актам 1700—1768, К., 1870; О происхождении шляхетских родов в Юго-Западной России, К., 1867.

... robota Daszkiewicza...— праця українського та російського літературознавця Миколи Павловича Дашкевича (1852—1908) «Княжение Данила Галицкого по русским и иностранным известиям», К., 1873.

...*Багалія* «Сиверская земля»...— праця українського історика Дмитра Івановича Багалія (1857—1932) «История Сиверской земли до половины XIV столетия», К., 1882.

...*Голубєва* «Петро Могила»...— праця українського буржуазного історика Степана Тимофійовича Голубєва (1849—1920) «Киевский митрополит Петро Могила и его сподвижники», К., 1883, т. 1.

...*Новицького* «О крестьянах»...— праця українського історика і етнографа ліберально-буржуазного напряму Івана Петровича Новицького (1844—1890) «Очерк истории крестьянского сословия Юго-Западной России в XV—XVIII в.», К., 1876.

...*Ор. Левицького* «Внутренние отношения в Южной Руси XVII стол.»...— праця Ор. І. Левицького «Очерк внутренней истории Малороссии во второй половине XVII в.», К., 1873.

...*Скальковського* «История Новой Сечи»...— тритомна праця українського дворянського історика Аполлона Олександровича Скальковського (1808—1899) «История Новой Сечи или последнего коша Запорожского», Одеса, 1846.

...двотомове видання *Антоновича* і *Драгоманова* «Исторические песни малор[усского] народа»...— видані в Києві у 1874—1875 рр.

...*Костомарова* «История казачества в песнях»...— праця М. І. Костомарова «История казачества в южнорусских народных песнях», надрукована в журналі «Русская мысль» (1880—1883).

«Русская мысль» — російський науковий, літературний і політичний журнал ліберально-буржуазного напряму. Видавався у Москві в 1880—1918 рр.

Осадця Михайло (1836—1865) — український мовознавець, автор шкільної «Граматики русского языка» (Львів, видання 1862, 1864, 1876, 1882 рр.).

...перша така проба Огоновського в «Зорі»...— «Історія літератури руської» друкувалася в журналі «Зоря» протягом 1886—1894 рр.

...книжка Петрова «Истор[ия] малор[усской] литерат[уры]»...— Йдеться про праці українського літературознавця М. І. Петрова (1840—1921) «Очерки из истории украинской литературы XVII в.» (К., 1880), та «Очерки истории украинской литературы XIX ст.» (К., 1884).

Дещо є і у Пипіна — «Обзор истор[ии] слав[янских] литерат[ур]».— Йдеться про працю О. М. Пипіна та В. Д. Спасовича «История славянских литератур» (у 2-х т., 1879—1881), де є нарис історії української літератури.

...«Повія» напечатаний, хоч і не цілий, у збірнику «Рада»...— Роман Панаса Мирного «Повія» надруковано: частина I — «Рада», К., 1883; частина II — «Рада», К., 1884.

...видав у Києві Драгоманов...— Йдеться про вид.: «Повісті Осипа Федьковича. З переднім словом про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова», К., 1876.

...я збираюсь їхати до Росії...— У травні 1886 р. І. Франко виїжджав до Києва.

28. ДО К. К. ПОПОВИЧ. [*Львів, березень 1886 р.*]

Вперше надруковано: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник третій. Харків, 1952, с. 90—91, публікація М. Возняка «Листи Івана Франка до Климентії Попович».

Датується за змістом на підставі згадки про шевченківський вечір, який відбувся у Львові 25 березня 1886 р. (див.: «Зоря», 1886, № 6, с. 104).

Листування І. Франка з українською письменницею і громадською діячкою Климентією Карлівною Попович (1863—1945) тривало протягом 1884—1895 рр. У ІЛ, ф. 3, зберігається 28 фотокопій листів І. Франка до К. Попович (автографи — у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР, ф. М. Возняка, № 658, п. 150) та 44 листи К. Попович до І. Франка.

Подається за автографом (відділ рукописів Львівської державної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР, ф. М. Возняка, № 658, п. 150, арк. 41—42).

Честині — село на Львівщині (тепер Кам'янсько-Бузького району Львівської області), де вчителювала К. Попович.

«Prawda» — польський громадсько-політичний і літературний тижневик ліберально-буржуазного напряму. Видавався у Варшаві в 1881—1915 рр.

...неміг поїхати навіть на весілля брата...— У березні 1886 р. одружився наймолодший брат І. Франка Онофер.

...Кобринська не повинна була виступати...— У листі до І. Франка К. Попович писала: «Вчора дістала я письмо від п. Кобринської, в котрім вона повідомляє мене о своїм виступленні з Товариства руських жінок «задля неможливої з Товариством згоди» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 389).

Альманах.— Йдеться про жіночий літературний альманах «Перший вінок» (Львів, 1887).

29. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 6 квітня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 178.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1361).

«Зорю» обіцялись висилати Вам дальше, о жодній елімінації нема мови.— У листі від 21 березня 1886 р. М. Драгоманов писав: «Зорі» не маю 4 № ні 5. Справтесь, чи це елімінація, чи случайність» (Матеріали, с. 127).

Я їду по святах до Києва й Одеси...— На початку травня 1886 р. І. Франко поїхав до Києва, щоб взяти шлюб з О. Хоружинською. Поїздка до Одеси для знайомства з дідом О. Хоружинської — І. Федоровським не відбулася.

...що можете повірити рукам ренегата...— У листі від 21 березня 1886 р. М. Драгоманов дорікав І. Франкові за співробітництво в «народовській» «Зорі».

30. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 6 квітня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 426—427.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 161—164).

Особливо кінець його...— І. Франко має на увазі кінець листа О. Хоружинської від 20 березня 1886 р.: «Жаль мені, що я не можу послать ні одного прихильного словечка до вас. Змалку така була, така і остаюсь. Не знаю, чи, може, обращеніе окружающих мене людей, ще як я була дитиною, наложило на мене такий одпечаток. Мені розказують, что я с семи лет була на руках у польки-гувернантки, котра мене била і мучила ні про що. Чи не вона мене такою зробила. Ну та що там казать, і я надіюсь, що моє серце согріється біля вас» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 414—415).

Городецький Василь Васильович — київський знайомий І. Франка, брав участь у подорожі київських студентів у Карпати. У листі від 20 березня 1886 р. О. Хоружинська писала: «Це добре, що Ви, наймаючи квартиру, не забули про кухню. Я вже

давно хотіла просити Вас про це, в особенности поддаваясь просьбам і благанням пана Городец[ького], що ото був у Вас. Він тепер дуже хворий, думає, що через їду по трактирам він собі нажив таку біду» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 412—413).

Жити нам в сусідстві Шухевичів...— У листі від 20 березня 1886 р. О. Хоружинська писала: «Мені б дуже бажалось мати квартиру ближче до панів Шухевичів. Мені вони сподобались та й Ви, здається, очень дружны с их семьей» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 413).

Шухевич Володимир Осипович (1850—1915) — український етнограф і педагог ліберально-буржуазного напряму.

Словар Беренштаму...— Йдеться про прохання В. Беренштама, передане в листі О. Хоружинської від 20 березня 1886 р.: «Г-н Беренштам просив через Є[лисея] Кіпр[іяновича] Вас достать ему недостаючих листів до того словаря, що він получає» (ІЛ, ф. 3, № 1605, с. 412). Мабуть, йдеться про видання «Малорусско-німецький словар. Уложили Є. Желеховський і С. Недільський», Львів, 1885, 1886 (в 2-х т.).

Беренштам Вільям Людвігович (1839—1904) — український громадський діяч і педагог, член Київської громади.

...твори Марка Вовчка... роздобуду.— Див. примітку до листа 25.

31. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО. *Львів, 13 квітня 1886 р.*

Вперше надруковано: Orzeszkowa Eliza. Listy do literatów i ludzi nauki, 1938, t. 2, cz. 2, c. 267—269.

Автограф зберігається в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, 1138).

Ви перепрошуєте мене за його довготу...— У листі від 8 квітня 1886 р. Е. Ожешко писала: «Ви вибачите мені, шановний добродію, монструальну довготу цього листа? Хай вона не відстрашує Вас від мене» (ІЛ, ф. 3, 1608, с. 284).

...посилаю... одну з найкращих книжок, написаних нашою мовою.— Можливо, йдеться про поему Т. Шевченка «Марія», видану М. Драгомановим у Женеві 1882 р. Про цю книжку йдеться в наступному листі І. Франка до Е. Ожешко.

...дякую Вам за присилку поеми п. Висоцького...— Йдеться про поему «Laszka» («Ляшка», К., 1883) польського поета, представника «української школи» в польській поезії Володимира Висоцького (1846—1894), який жив у Києві. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1847.

«Przegląd społeczny» — польський прогресивний літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у Львові в 1886—1887 рр.

«Rębacz» — казка І. Франка «Рубач», вперше надрукована в журналі «Przegląd społeczny», 1886, № 9.

«Na dnie» — оповідання «На дні», вперше надруковано в «Дрібній бібліотеці», 1880, № 14. В автопереказі польською мовою надруковано 1886 р. в журналі «Przegląd społeczny», N 3, 4, 5, під назвою «Na dnie. Studium społeczno-psychologiczne».

32. ДО О. Ф. ХОРУЖИНСЬКОЇ. *Львів, 20 квітня [1886 р.]*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 427—428.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 165).

Рік написання листа встановлюється за змістом.

33. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 21 квітня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 180—181.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1362).

В 7 н[омері] «Зорі» редакція заявила...— Йдеться про замітку «Од редакції «Зорі», в якій, зокрема, говориться: «...оповіщаємо, що обіцяні нами в проспекті праці — Коскена про європейські казки і «Укр[аїнські] кобзарські думи з рукоп[исного] збірника 1808 р.»— по волі автора їх не будуть поміщені в «Зорі». Ці праці М. Драгоманов обіцяв підготувати для журналу «Зоря», сповіщаючи І. Франка у листі від 7 грудня 1885 р. («...переклад статті Cosquin «Les contes populaires et leur origine» ... з примітками з укр[аїнського] матеріалу і переднім словом» та збірку «кобзарських дум, зроблену ще в 1808 р.») (Матеріали, с. 136). У листі від 21 березня 1886 р. М. Драгоманов зажадав, щоб редакція «Зорі» оголосила, що ці його матеріали друкуватись не будуть (Матеріали, с. 177).

Коскен Еммануїл — французький фольклорист та історик літератури.

Ваші листи я візьму, хоч і проти мене направлені...— У листі від 12 квітня М. Драгоманов питав у зв'язку з близькою поїздкою І. Франка на Україну: «...чи візьмете Ви листи, котрі будуть просто направлені і проти Вас?» (Матеріали, с. 179).

«Нових укр[аїнських] пісень»...— тобто видання М. Драгоманова «Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880)», Женева, 1881.

34. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 29 квітня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 182—183.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1363).

Рейса, коли ласка, пришліть неоправленого...— М. Драгоманов запитував І. Франка, яке видання Біблії з примітками Е. Рейса прислати йому — оправлене чи зброшуроване (Матеріали, с. 180).

...інкримінований Вами панегірик попам...— Йдеться про примітку до публікації роману А. Свидницького «Люборацькі» («Зоря», 1886, № 1).

35. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 20 травня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 184—185.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1364).

...лист Ваш новий язавіз...— Йдеться про так званий «Другий лист до киян», вперше опублікований у виданні:

М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881 — 1886. Видав Іван Франко. Львів, 1906, с. 211—221.

Житецький Павло Гнатович (1836—1911) — український мовознавець, історик літератури, фольклорист, громадський діяч.

Коваль — М. П. Старицький.

Встаршій гром[аді]...— Див. примітку до листа 4.

...так як се було з «Поступом».— Див. примітку до листа 21.

36. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. [*Львів, кінець травня 1886 р.*]

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 128.

Датується за змістом. І. Франко виїхав з Києва 16 травня 1886 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 109).

Стаття Ваша, напечатана в «Зорі»...— Йдеться про статтю «Весна в українському селі» («Зоря», 1886, № 7, 8).

Заміточка Ваша про Олельковича...— Див. примітку до листа 22.

...в 1-ім н[омері] про ті ж пісні було згадано...— У примітці І. Франка до публікації роману А. Свидницького «Люборацькі».

...перекочувати з-над Дону на Дніпро...— Б. Познанський з початку 60-х років жив у Воронезькій губернії в м. Павловськ-на-Дону, куди був засланий у 1861 р.

37. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ. *Львів, 5 червня 1886 р.*

Вперше надруковано: зб. Іван Франко. К., 1926, с. 271—272.

Листування І. Франка з українською письменницею Н. І. Кобринською (1855—1920) розпочалося на початку 80-х років і тривало з перервами до смерті І. Франка. Збереглися чотири листи І. Франка до Н. Кобринської. Автографи трьох з них — в Центральній науковій бібліотеці Харківського державного університету ім. О. М. Горького, автограф четвертого не зберігся. Листи Н. Кобринської до І. Франка (понад 80) — в ІЛ, ф. 3.

Подається за автографом (Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету ім. О. М. Горького, інвентарний номер 796, сейфовий 1415).

...дякую Вам за Ваш лист і за гратуляцію...— У листі від 3 червня 1886 р. Н. Кобринська вітає І. Франка з одруженням і пише: «Ви продукт нашого краю, наших обставин, Ви наша амбіція, тож ми не перестанемо над тим працювати, щоби борше чи пізніше віддане Вам було неограничене проводирство в нашій літературі, та просимо Вашу жінку до нас прилучитися» (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 341).

Кулішиха — Білозерська-Куліш Олександра Михайлівна (псевдонім Ганна Барвінок; 1828—1911), українська письменниця, дружина П. О. Куліша.

...маю на собі його височайшу неприязнь...— Йдеться про негативну рецензію І. Франка на збірку П. Куліша «Хуторна поезія» («Світ», 1882, № 3, с. 267—273).

Бубнище — село (нині Болеховського району Івано-Франківської області). Відоме своїми печерами в скелях.

38. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 7 червня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 188—189.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1365).

Musikus — Микола Віталійович Лисенко.

Гладилович Дам'ян (1846—1892) — український громадський діяч «народовського» напряму.

...видання «Кобзаря»...— М. П. Драгоманов мав намір здійснити в Женеві нове видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. (Повідомлення про це див. у журналі «Зоря», 1886, № 4, 10). Це видання не було здійснене.

В. Б.— Володимир Боніфатійович Антонович.

Каравелов — можливо, Петко Каравелов (1843 або 1845—1903), болгарський політичний діяч, брат відомого болгарського письменника і громадського діяча Любена Каравелова (бл. 1834—1879).

Шульг[ін] Яків Миколайович (1851—1908) — український історик ліберально-буржуазного напряму, педагог та громадський діяч.

39. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 24 червня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 191—192.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1366).

...Ваш список книг.— У листі від 19 червня 1886 р. М. Драгоманов надіслав І. Франкові список книг, які просив висилати йому в Женеву для пересилки М. В. Ковалевському (Матеріали, с. 191).

...Батюшкова «Холмский край»...— Йдеться про працю російського державного діяча і письменника Помпея Миколайовича Батюшкова (1810—1892) «Холмская Русь. Исторические судьбы русского Забужья» (Спб., 1887).

«Етнограф[афічний] кружок» — Етнографічно-статистичний кружок, заснований за участю І. Франка восени 1883 р. при студентському товаристві «Академічне братство» з метою вивчення побуту українського народу.

...Зарудного і Якушкіна...— Йдеться про праці російського юриста і етнографа Євгена Івановича Якушкіна (1826—1905) «Обычное право» (три випуски — 1875, 1896, 1899) і російського юриста Митрофана Івановича Зарудного (1834—1883) «Законы и жизнь. Итоги исследования крестьянских судов» (Спб., 1874), які М. Драгоманов просив повернути йому.

Халанського «Великор[усские] былины»...— Йдеться про працю російського філолога і фольклориста Михайла Георгійовича Халанського (1857—1910) «Великорусские былины киевского цикла» (Варшава, 1885).

40. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *[Львів], 7 липня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 194—195.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1366).

«Трудовое начало».— Йдеться про працю О. Я. Єфименкової «Трудовое начало в русском народном праве».

...процес добрівлянців...— судовий процес над п'ятьма селянами з сіл Воля Якубова і Добрівляни, звинуваченими в соціалістичній пропаганді й богохульстві, відбувся в травні 1886 р. у Дрогобичі.

«Марія» — видання поеми Т. Шевченка «Марія», здійснене М. Драгомановим у Женеві 1882 р. латинською транскрипцією («Marija maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa». Genewa, 1882).

«Молот», «Дзвін» — збірники, видані І. Франком і М. Павликом 1878 р. у Львові як продовження конфіскованого журналу «Громадський друг».

Я написав про процес статейку до «Kraj u»...— Надруковано в газеті «Kraj», 1886, № 26, с. 11, під датою: «Lwów, 4 lipca».

«Neue freie Presse» — австрійська ліберально-буржуазна газета, виходила у Відні в 1864—1939 рр.

41. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. *Львів, 9 липня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с.101—102, у публікації М. Возняка «Листи Ів. Франка до Вол. Левицького».

Листування І. Франка з Василем Лукичем (Володимиром Лукичем Левицьким; 1856—1938), українським громадським діячем, публіцистом ліберально-буржуазного напряму, розпочалося в 70-х роках і тривало до кінця 90-х років. У ІЛ, ф. 3, збереглося 12 листів І. Франка та понад 50 листів Василя Лукича.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1116).

Знаю вже, що ти календаря не укладаєш...— Василь Лукич протягом 80-х років укладав ілюстровані щорічні календарі товариства «Просвіта».

«Просвіта» — культурно-освітня громадська організація, заснована «народовцями» у Львові 1868 р. Спочатку діяльність «Просвіти» мала ліберально-буржуазний характер. З кінця XIX ст. більшість «Просвіт» стала осередками пропаганди буржуазного націоналізму.

...бажаю тобі вдачі і поводження з альманахом...— Йдеться про літературний альманах «Ватра», який саме тоді задумав видавати Василь Лукич. Виданий1887 р. у Стрию. У листі від 3 липня 1886 р. Василь Лукич писав: «Я, бачиш, задумав видати альманах літературний о 12 аркушах друку в 8-ку на кошт «Рус[ького] касина в Стрию» і на його дохід з тим, щоб за ті гроші закупити дещо путнього до своєї бібліотеки і інвентар» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 375). Далі Василь Лукич просить І. Франка надіслати щось з нових творів для цього альманаху.

...обширніша новела «Місія»...— Оповідання було надруковано в альманасі «Ватра».

...статтю про твори Мордовця, печатану в «Краju».— Йдеться про рецензію «D. L. Mordoweć. Opowidania. S. Peterburg, 1885» («Kraj», 1886, № 24), перероблену і надруковану в альманасі «Ватра»: «Д. Л. Мордовець. Оповідання. С.-Петербург, 1885».

«Лови», оповідання Мирного...— Оповідання Панаса Мирного «Лови» надруковане в альманасі «Ватра».

...«Мазепу» Руданського...— Поема С. Руданського «Мазепа» надрукована в альманасі «Ватра».

...вірш Сивенького...— В. Сивенький — псевдонім українського поета Володимира Івановича Самійленка (1864—1925). Вірш «Ельдорадо» надрукований в альманасі «Ватра».

Вірш Маковея...— Йдеться про вірш О. Маковея «Думка», надрукований в альманасі «Ватра».

...Два вірші Шнайдер...— Йдеться про два сонети Уляни Кравченко «За чим огнем в душах горить вражда» та «Чи ж не зістане, люди, ще над вами...», надруковані в альманасі «Ватра».

...деякі з його фотографій...— У 80-х роках у «Зорі» друкувався цикл нарисів О. Конисього з селянського життя під загальною рубрикою «Фотографії з натури». Оповідання О. Конисього «Бугай» І. Франко опублікував у «Літературно-науковому віснику», 1901, кн. 5.

Бачинський — можливо, Михайло Бачинський (1866—1912), який друкував свої вірші в «Зорі».

Горбаль Кость (1836—1903) — український громадський діяч і педагог ліберально-буржуазного напряму, журналіст, видавець.

...розбір його видання пісень історичних...— Йдеться про видання «Исторические песни малорусского народа. С объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (К., 1874) та «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. З увагами М. Драгоманова» (Женева, 1883—1885).

...дещо з своїх літерат[урних] очерків (про Федьковича, може, про Цеглинського)...— Такі матеріали в альманасі «Ватра» не були надруковані. Стаття «Молодий вік Осипа Федьковича» надрукована 1888 р. у журналі «Правда», вип. 1, 2; нарис про комедії Гр. Цеглинського ввійшов у статтю «Literatura rusińska w Galicji za rok, 1886» («Prawda», 1887, N 6).

Цеглинський Григорій Іванович (псевдонім Григорій Григорієвич; 1853—1912) — український письменник, педагог і громадський діяч ліберально-буржуазного напряму.

Комаров Михайло Федорович (псевдонім Уманець; 1844—1913) — український бібліограф, критик, фольклорист, письменник ліберально-буржуазного напряму.

...книжечку творів епічних (віршами) п[ід] з[аголовком] «Три легенди»...— Це видання не було здійснено.

42. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 10 липня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 195.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1368).

«Листок «Гром[ад и]» — додаток до зб. «Громада», упорядкований М. Драгомановим. Вийшов один номер у Женеві 1878 р.

43. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, кінець серпня 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 201.

Датується на підставі відповіді М. П. Драгоманова від 12 вересня 1886 р., в якій зазначено: «Лист Ваш я получив уже з тиждень тому» (Матеріали, с. 201).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1369).

...Подолинського книжок.— Йдеться про брошури українського прогресивного діяча, публіциста і економіста Сергія Андрійовича Подолинського (1850—1891), видані 1875 р. у Відні заходами О. Терлецького.

Ваш списочок перешлю в Росію...— У листі від 27 липня 1886 р. М. Драгоманов вислав І. Франкові список потрібних йому книг.

Особливо ІІ дуже важна річ...— У листі від 27 липня 1886 р. М. Драгоманов, відповідаючи на питання І. Франка по пунктах, писав: «ІІ. Як упорядковане? — В хронологічнім порядку зведено два томи празькі з додатками по рукописам, які були під рукою Вовка, після закінчення празького «Кобзаря». В початку буде коротке передне слово про джерела видання, а також про історичну точність Шевченка (по реферату Антоновича в «Труде»). Дехто хоче, щоб додати біографійку Ш[евчен]ка, а з Галичини хотять навіть і оцінки Ш-ка, та я думав би обійтись без того» (Матеріали, с. 196).

Чалий Михайло Корнійович (1816—1907) — український педагог і письменник, автор праці: Жизнь й произведения Тараса Шевченко, К., 1882.

Кулябка С.— російський критик, написав ряд статей про Шевченка, серед них статтю «Шевченко и В. Белинский» («Научное обозрение», 1898, кн. 8).

Щодо трьох п'єсок, котрих автентичність я... підозріваю...— Вірш «Гарно твоя кобза грає...» написаний Олександром Степановичем Афанасьєвим-Чужбинським (1817—1875), українським і російським письменником та етнографом. Автори віршів «В альбом» та «Полуботко», надрукованих серед творів Т. Г. Шевченка у «Кобзарі» (т. 2. Прага, 1876), не встановлені.

«Луна» — український літературний альманах, виданий 1881 р. у Києві.

...поезія «До сестри».— Автор вірша «До сестри» українська поетеса Олександра Іванівна Псьол (1817—1887).

«Листка до земляків» я поки що не дістав...— Йдеться про брошуру М. Драгоманова «До суду земляків», надруковану в Женеві в червні 1886 р., в якій М. Драгоманов

викладає історію своїх взаємин з редакцією журналу «Зоря».Передруковано в кн.: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881—1886. Видав Іван Франко, с. 229—236.

44. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. *Львів, 29 серпня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературний архів, 1930, кн. 3-4, с. 309 (публікація І. Ткаченка).

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

...б а ч и л и в ж е В и п о ч а т о к В а ш о г о о п о в і д а н н я в д р у к у...— Йдеться про публікацію повісті Олени Пчілки «Світло добра й любові» в «Зорі», 1886, № 13—14, 15, 16, 17.

«Л і т е р а т у р а» — праця О. М. Огоновського «Історія літературы руської».

...п а н і Л е с і — Лесі Українці.

45. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 17 вересня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 202—203.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1370).

Щ о д о Б у г [е л я]...— Йдеться про гімназиста Володимира Бугеля, який листувався з М. Драгомановим.

О с т а п — Остап Степанович Терлецький.

Т и х о м и р о в а я н е ч и т а в і н е б а ч и в.— У листі від 12 вересня 1886 р. М. Драгоманов запитував І. Франка, чи бачив він книгу російського народовольця Л. О. Тихомирова (1852—1923) «La Russie politique et sociale» (Матеріали, с. 202).

46. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 22 вересня 1886 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 326—327.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 104).

...о д д р у к и В а ш о ї с т а т т і...— Йдеться про статтю Б. С. Познанського «Весна в українськім селі», що друкувалася в журналі «Зоря», 1886, № 7, 8.

...м о л о д и й . . . п о е т, д. О м е л ь ч е н к о...— Йдеться про Івана Омельченка, автора поезії «Чудова книжка», надрукованої в «Зорі», 1886, № 20.

47. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *24 жовтня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 204—205.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1371).

З а н і м а є т ь с я в і н т е п е р п р а ц е ю н а д с в о є ю д и с е р т а ц і є ю п р о Ш а ш к е в и ч а.— Протягом 1886 р. у журналі «Зоря» друкувалася праця В. Коцовського «Мар-

кіян Шашкевич і замітки до історії народного відродження русинів в Галичині», видана тоді ж окремою книжкою під назвою «Життя і значення Маркіяна Шашкевича і в додатку матеріали і замітки до генези русько-народного відродження в Галичині» (Львів, 1886).

К а ч [а л а] Володимир Степанович — емігрант з Галичини, що проживав у Києві, промисловець, власник заводу штучних мінеральних вод. Іноді давав чималі суми грошей на українські видання.

С о л о д к и й.— Можливо, йдеться про П. О. Куліша.

...р о б о т а О с т а п а...— Йдеться про працю О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872».

...м о ї о п о в і д а н н я п р о є з у ї т с ь к і м і с і ї...— антиклерикальні оповідання І. Франка «Місія» (1887), «Чума» (1887), «Тріумф» (1887, незавершене).

О г о н о в с ь к и й Олександр Михайлович (1848—1891) — громадський діяч «народовського» напряму, професор права Львівського університету.

М о л о д о м у п р и я т е л ю в С т р и ю...— Богдану Бачинському, учню восьмого класу Стрийської гімназії. Про нього йдеться у листі М. Драгоманова до І. Франка від 14 червня 1886 р.: «До Вас обернеться за книгами Б. Бачинський, гімназист з Стрия. Дайте йому» (Матеріали, с. 191).

...о б і к н и ж к и П о д о л и н с ь к о г о...— Йдеться про брошури С. А. Подолинського «Про багатство та бідність» (Відень, 1876) та «Парова машина» (Відень, 1875).

...з «З о р і» з н о в и м р о к о м в и с т у п а ю.— Восени 1886 р. «народовські» керівники Товариства імені Шевченка вивели І. Франка із складу редакції журналу «Зоря».

48. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 24 жовтня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 130.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 105).

П р о д о в ж е н н я В а ш о ї п р а ц і ж д у...— продовження статті «Весна в українському селі». Надруковано в «Зорі», 1886, № 23, 24, під назвою «Великодній тиждень в українському селі».

49. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 31 жовтня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 206.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1372).

Ш л ю В а м н а р и с п р о с п е к т у «П о с т у п у».— І. Франко планував з 1 січня 1887 р. розпочати видання журналу «Поступ».

Н а р о д н а р а д а — політична організація «народовців», заснована у Львові 1885 р.

...н о в и й р о м а н «Н е с п и т а в ш и б р о д у»...— Повість, над якою І. Франко працював у 1886 р. і яка залишилася

незакінченою. Згодом І. Франко опублікував як окремі оповідання кілька уривків з цієї повісті.

Гетьманець — один з псевдонімів М. Старицького.

Перекотиполе — один з псевдонімів Б. Грінченка.

50. ДО ГРИНЯ ГАВРИЛИКА. [*Львів*], *31 жовтня 1886 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 327).

З листування І. Франка з Г. Гавриликом у фонді І. Франка зберігся один лист І. Франка та близько 40 листів Г. Гаврилика.

Ми досі з своїм купном так і сидимо на місці.— Подружжя Франків мало намір на гроші, отримані О. Хоружинською як посаг, купити невеличку садибу.

Тігерман Ізидор — адвокат у Дрогобичі, гімназійний товариш І. Франка.

Жовква — тепер місто Нестеров Львівської області.

Унятичі — село поблизу Нагуєвичів, тепер Дрогобицького району Львівської області.

51. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. [*Львів, 14 листопада, 1886 р.*]

Вперше надруковано: «Україна», 1927, кн. 5, с. 102 (публікація М. Возняка «Листи Ів. Франка до Вол. Левицького»).

Датується за поштовим штемпелем.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1117).

Спасибі тобі за присилку дальших аркушів альманаху.— Йдеться про альманах «Ватра».

Трохи клопоту завдав ти мені своєю роботою...— Мова йде про статтю «Угорська Русь», надруковану в альманасі «Ватра». У листі від 8 листопада 1886 р. Василь Лукич писав І. Франку: «Оце посилаю тобі рукопись моєї «Угорської Русі» і прошу уклінно, щоби зволив ласкаво перечитати і справити під зглядом стилю і мови» (ІЛ, № 3, № 1608, с. 471).

Черніг Карл (1804—1889) — австрійський статистик і етнограф.

...коли робота має друкуватись у Львові...— Василь Лукич у листі від 8 листопада 1886 р. повідомляв І. Франка, що «виділ (Наукового товариства імені Шевченка.— *Ред.*) зобов'язався на власний кошт видрукувати 2 1/2 аркуші мого збірника» (ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 472).

...що сталось з... роботою, присланою на твої руки для альман[ах у]? — Йдеться про розвідку М. Драгоманова «Із історії вірші на Україні», надруковану в альманасі «Ватра».

...прошу...о зворот рукописі Мирного...— Мова йде про автограф оповідання Панаса Мирного «Лови» (1883), надрукованого в альманасі «Ватра». Автограф зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1619, с. 395—403.

52. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 20 листопада 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 208—209.

Датується на підставі помітки М. Павлика: «1886, XI, коло 20».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1378).

Посилаю Вам 3 прим[ірники] проспекту...— Йдеться про проспект журналу «Поступ» «Запросини до передплати» (Матеріали, с. 209—212).

«Славянская заря» — «москвофільська» газета, виходила у Відні в 70-х роках XIX ст.

53. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА. *Львів, 24 листопада 1886 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», 1982, № 8, с. 63—64.

Подається за автографом, що зберігається в приватному архіві О. К. Дорошкевича.

...на послідніх Ваших рецензіях...— У «Зорі» протягом 1886 р. під псевдонімом Б. Вільхівський були надруковані рецензії Б. Грінченка на водевілі українського письменника Григорія Максимовича Бораковського (1846—1880), видані в Києві 1886 р., збірку Панаса Мирного «Збираниця з рідного поля» (К., 1886, № 17), «Збірник драматичних творів Івана Карпенка-Карого» (Херсон, 1886, № 22) та комедію Панаса Мирного «Перемудрив» (К., 1886, № 24).

54. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 26 листопада 1886 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 130—131.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 106).

...посилаю Вам проспект мого журнальчика...— тобто журналу «Поступ».

Ваша стаття...— Йдеться про статтю «Великодній тиждень в українському селі».

55. ДО М. Ф. КОМАРОВА. *Львів, 26 листопада 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 432, за рукописною копією (ІЛ, ф. 3, № 1097) з машинописного примірника збірника листів до М. Ф. Комарова, що зберігається у відділі рідкісної книги і рукописів Одеської державної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького, ф. 168, арк. 722—723.

Автограф невідомий.

Подається за копією.

З листування І. Франка з М. Комаровим в ІЛ зберігаються дві копії листів І. Франка до М. Комарова та шість листів М. Комарова до І. Франка.

....добродійству Турсь-кому...— Невідомо, про кого йде мова.

...«Веселки» надруковано вже 10 листів...— Йдеться про літературну збірку, яку підготували київські студенти. Вийшла у Львові 1887 р. під прибраним ім'ям упорядника Андрія Молодченка під наглядом І. Франка («Веселка», Літературна збірка. Зложив Андрій Молодченко. Львів, 1887).

56. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 28 листопада 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с 213—214.

Датується на підставі помітки М. Павлика: «1886, XI, коло 28».

Подається за автографом (ІЛ, ф.3, №1374).

...тільки що одержав Ваш лист...— Йдеться про лист від 25 листопада 1886 р., в якому М. Драгоманов писав: «Ту роботу, котру Ви мені думаєте дати до перегляду політичних статей, я згоджуюсь взяти. Окрім того, я радий взяти редакцію фольклористичного матеріалу» (Матеріали, с. 213).

Про Вашу статтю, переслану Лукичеві...— У листі від 7 листопада 1886 р. М. Драгоманов питав про долю статті «Із історії вірші на Україні», надіслану до альманаху «Ватра» і надруковану тут.

Викинув я критичний уступець з програми...— з програми журналу «Поступ».

Замітка про болгарську путаницю...— У серпні 1886 р. державну владу в Болгарії захопили австрофіли на чолі з Стефаном Стамболовим (1854—1895), що проводили ворожу щодо Росії політику. Це призвело до розриву російсько-болгарських дипломатичних взаємин.

«Погляд Галицької Русі на болгарську справу» — редакційна стаття без підпису в газеті «Діло», 1886, № 127—128 (точна назва «Погляд Галицької Русі на справу болгарську»).

Скабичевського вишлю...— Йдеться про статтю російського літературного критика та історика літератури Олександра Михайловича Скабичевського (1838—1910) «Украинофильство Н. И. Костомарова», передруковану з петербурзької газети «Новости» в газеті «Новий пролом» (1885, № 246, 248), яку М. Драгоманов просив у листі від 25 листопада 1886 р.

...зашлю й жадані проспекти.— У листі від 15 листопада 1886 р. М. Драгоманов просив прислати кілька примірників проспекту «Поступу»: «Програмових листів пришліть з десяток (коли можете)» (Матеріали, с. 213).

57. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. *Львів, 1 грудня 1886 р.*

Вперше надруковано: Літературний архів, 1930, кн. 3-4, с. 301—302.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 113).

Редакція «Зорі» одержала оба Ваші листи...— Йдеться про листи Олени Пчілки до редакції «Зорі», що зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 477—480 та 481—483.

«Світло» буде надруковане...— Йдеться про повість Олени Пчілки «Світло добра й любові», перші три розділи якої друкувалися в журналі «Зоря», 1886, № 13-14, 15-16, 17. Закінчення повісті надруковано в журналі «Зоря», 1887, № 2—3, 5—9, 12—14, 23—24.

...дала місце «Одіссеї».— В «Зорі», 1886, № 21, був надрукований переклад П. Ніщинського «Одіссееві плавники (Гомерової Одіссеї зшиток п'ятий)».

58. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 8 грудня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 131.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 107).

«Чумаків» присилайте...— Нарис Б. Познанського «Чумаки» надрукований у «Зорі», 1887, № 9.

...нова редакція...— На початку 1887 р. редактором «Зорі» став Г. Цеглинський.

59. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 11 грудня 1886 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 216.

Датується за поштовим штемпелем.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1375).

«Н[овий] пролом» — клерикальна газета, орган галицьких «москвофілів», виходила у Львові в 1883—1887 рр.

...оба фейлетони...— Стаття О. М. Скабичевського «Украинофильство Н. И. Костомарова» друкувалася в двох номерах газети «Новий пролом» (1885, № 246, 248).

Ваші питання передані до Києва.— У листі від 3 грудня 1886 р. М. Драгоманов просив І. Франка передати «громадівцям» і М. Ковалевському два питання з приводу видавничих і фінансових справ.

...лагодились до віча.— Окружне віче в Станіславі відбулося 8 грудня 1886 р.

Першого тому Мирного не маю...— Йдеться про вид.: Мирний Панас. Збираниця з рідного поля. Приповістки, оповідання і драматичні твори. К., 1886.

...два оповідання, що колись були в «Правді»...— Оповідання Панаса Мирного «Лихий попутав» надруковано в журналі «Правда», 1872, № 5; оповідання «П'яниця» — в журналі «Правда», 1874, № 16, 17, 18, 19.

60. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ. *Львів, 11 грудня 1886 р.*

Вперше надруковано: «Західна Україна», 1930, № 5, с. 43—44.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

...зайняті при своїм видавництві.— Н. І. Кобринська готувала до видання жіночий літературний альманах «Перший вінок», надрукований у Львові в 1887 р.

М і х а л і н а — Михайлина Михайлівна Рошкевич (1859—1957), сестра О. М. Рошкевич. Під впливом І. Франка пробувала свої сили в літературі.

...В а ш у б р а т о в у...— Ольгу Михайлівну Рошкевич (1858—1935), давню приятельку І. Франка, яка одружилася з братом Н. Кобринської — В. Озаркевичем.

...п а н н у З о с ю...— Софію Атанасіївну Окуневську (1865—1926), знайому І. Франка, яка стала згодом лікарем, громадською і культурною діячкою в Галичині.

...ї ї р о з б і р «А н т і г о н и»...— В ІЛ, ф. 3, № 3113, зберігається рукопис статті О. Рошкевич «Антігона, трагедія Софокла (Критичні уваги)».

61. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 14 грудня 1886 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 216—217.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1376).

В и п о в и н н і б у л и в и ч и т а т и в «Д і л і»...— Газета «Діло», 1886, 4 грудня, у рубриці «Новинки» повідомила про конфіскацію 2 грудня 1886 р. державною прокураторією проспекту місячника «Поступ».

...В а ш а с т а т т я п р о К о с т о м а р о в а...— Стаття про М. І. Костомарова, яку М. Драгоманов обіцяв написати для журналу «Поступ» у листі від 7 листопада 1886 р. (Матеріали, с. 207).

62. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО. *Львів, 14 грудня 1886 р.*

Вперше надруковано: O r z e s z k o w a E l i z a. Listy do literatów i ludzi nauki, t. 2, cz. 2, c. 271—272.

Лист написаний польською мовою. В українському перекладі вперше надруковано в журналі «Літературна критика», 1940, № 6, с. 35—36 (публікація М. Возняка «Еліза Ожешко й Іван Франко у взаємному листуванні»).

Автограф зберігається в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1139).

...я н а р о б и в В а м к л о п о т у м о є ю п о с и л к о ю у к р [а ї н с ь к о ї] к н и ж е ч к и...— У листі-відповіді від 23 грудня 1886 р. Е. Ожешко писала з цього приводу: «Я повинна була подякувати Вам за прислану книжечку, яка не завдала мені жодного клопоту» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 575).

...п р о с п е к т в и д а н н я, я к е я з а д у м а в р о з п о ч а т и.— Йдеться про проспект журналу «Поступ».

...д о В а с з в е р н у с я з п р о х а н н я м...— У листі від 23 грудня 1886 р. Е. Ожешко відповіла: «... Ваше запрошення до співробітництва в «Поступі», може, найприємніше, а напевно одне з небагатьох найприємніших, яке коли-небудь я одержала. До 1 січня замало вже часу, але до найближчого номера Вашого часопису бажаю конче написати або яку картинку з життя білоруського народу, або статейку про українську літературу. Отже, напишіть

мені з своєї ласки, коли вийде цей найближчий номер, бо пишете в листі, що це не буде стисло місячник, та коли маю прислати Вам свою малу працю?» (ІЛ, ф. 3, № 1608, арк. 576).

63. ДО Б. Д. ГРІНЧЕНКА. [*Львів, кінець грудня 1886 р.*]

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», 1982, № 8, с. 64.

Датується за змістом (поштовий штемпель нерозбірливий, можливо, 14 грудня 1886 р.).

Подається за автографом, що зберігається в приватному архіві О. К. Дорошкевича.

...грішми, присланими на журнал.— У листі від 17 листопада 1886 р. Б. Грінченко писав: «Укупі з цим листом посилаю передплатних шість руб.» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 549).

...я передав для стрийського альманаху...— альманаху «Ватра».

...оповідання «Хата» лежить у мене...— Це оповідання надруковано пізніше в журналі «Зоря», 1891, № 23.

За вірші щире спасибі.— У листі від 17 листопада 1886 р. Б. Грінченко писав: «Я нічого не можу Вам тепер послати для «Поступу», опріч цих двох віршів, котрі, може, знадобляться Вам до 1-го номера...» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 549). Невідомо, про які вірші йде мова.

Чи не знакомий Вам нікий добродій Гордієнко...— У листі від 9 грудня 1886 р. Б. Грінченко писав: «Д. Гордієнка я трошки знаю, казав йому про те, що вірші його перейшли до Вас, він радий цьому і обіцяється незабаром вислати Вам ще» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 570). Зберігся недатований лист Д. Гордієнка до редакції журналу «Зоря», в якому він пропонує журналу свої вірші з циклу «Земляки» (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 513)

1887

64. ДО О. Г. БАРВІНСЬКОГО. *Львів, 1 січня 1887 р.*

Вперше надруковано: Українське літературознавство. Випуск 1. Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1966, с. 144.

Подається за автографом (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, ф. Барвінського, № 2634, арк. 1).

В ІЛ, ф. 3, зберігаються вісім листів О. Г. Барвінського до І. Я. Франка (1883—1901 рр.).

Олеськів Йосип (1860—1903) — економіст і агроном, директор учительської семінарії в м. Сокалі, приятель І. Франка.

Северин З.— учасник польського соціалістичного руху, друкувався у редагованому І. Франком журналі «Товариш».

Фельдман Вільгельм (1868—1919) — польський літературний критик, історик літератури, журналіст, громадський діяч, у 80-х роках учасник соціалістичного руху.

Лозинський Броніслав (1848—1911) — польський буржуазний історик, автор праць з історії Галичини.

65. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, середина січня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 428—429.

Датується за змістом: протягом січня 1887 р. О. Франко перебувала в Києві у родичів.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 121—123).

Відколи ти виїхала...— На початку січня 1887 р. О. Франко виїхала на різдвяні та новорічні свята до Києва.

...скінчив статтю для «Пшегльонду спо.лечного»...— Йдеться про статтю ««Galicyjska własność ziems-ka» («Przegląd społeczny», 1887, № 1, 4).

«Prawda» надрукувала мою критику на Масляка...— тобто статтю про поезію В. Масляка і комедії Г. Цеглинського «Literatura rusińska w Galicji za rok 1886» («Prawda», 1887, № 2, 6).

Масляк Володимир Іванович (1852—1924) — український письменник, співробітник журналів «Зоря» і «Зеркало».

...давню поему «Нове життя»....— Поема І. Франка «Нове життя», розпочата 1883 р., залишилась незавершеною. Пролог до поеми надруковано в журналі «Зоря», 1886,№ 1. Пізніше уривки поеми друкувалися в журналі «Зоря», 1890, № 7, та збірці поезій І. Франка «З вершин і низин» (1893).

...засяду до роману...— Йдеться про повість «Lelum i Polelum», яку І. Франко писав на конкурс газети «Kurjer Warszawski», оголошений на початку 1887 р.

Чи дійшла вже до Вас нова «Зоря?» — Мова йде про перший номер журналу «Зоря» за 1887 р.

Біберович Іван (1854—1926) — український актор, у 1881—1882 рр. директор українського театру товариства «Руська бесіда» у Львові.

...ліпообразную «Гальшку»...— В журналі «Зоря», 1887, № 1, надрукований перший акт трагедії Ом. Огоновського «Гальшка Острозька» (друкувалася в № 1—14).

Шелуха — Сергій Павлович Шелухін (1864—?), український поет, друкувався під псевдонімом С. Павленко.

«Przegląd tygodniowy» («Przegląd tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych») — польський прогресивний журнал, виходив у Варшаві протягом 1866—1905 рр.

Татусь — Трегубов Єлисей Кіпріянович.

Катря, Володя, Роман (при хрещенні названий Іллею) — діти подружжя Трегубових.

Саня — Олександра Федорівна Хоружинська, сестра О. Ф. Франко.

Володимир] Бонифатійович] — В. Б. Антонович.

Павло Ігнатович], (которому подякуй від мене за співомовки)...— П. Г. Житецький передавав І. Франку рукописи творів С. Руданського.

Науменко Володимир Павлович (1852—1919) — український буржуазно-націоналістичний історик і журналіст, у 1893—1906 рр. редактор журналу «Киевская старина».

...бачилась ти з Ковалем... — М. П. Старицьким.

...кланяйся... Ми[коли] Віталійовичу] і Анні Іван[івні]... — М. В. Лисенку і А. І. Судовщиковій, київській знайомій І. Франка.

Гнат Павлович — Г. П. Житецький (1866—1929), син П. Г. Житецького, філолог, співробітник «Киевской старины».

66. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 18 січня 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 220.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1377).

Тільки що получив від моєї жінки для Вас отсі гроші...— О. Франко в цей час гостювала в Києві у родичів.

...в послідньім своїм листі до мене...— У листі від 20 грудня 1886 р. (Матеріали, с. 217—220).

67. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, 19 січня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 430—431.

Датується на підставі листа до М. Драгоманова від 18 січня 1887 р.

Подається за автографом (ІЛ, № 1606, с. 169—170).

...послав галичанину гроші...— У листі від 1(13) січня 1887 р. О. Франко писала: «Если ты будешь писать галичанину, то поздравь и от меня и передай наш долг» (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 26). Галичанин — М. Драгоманов.

«Rusch» — польський прогресивний журнал, виходив у Львові в 1887—1888 р.

«Зорі» ніколи й не було в списку...— Це відповідь на повідомлення О. Франко у листі від 1(13) січня 1887 р.: «Вот тебе новость: «Зорі» нет в списках книг и журналов, допускаемых в Россию. Будет ли она разрешена — неизвестно».

...з статтею А. Кн. — Йдеться про О. Кониського і його статтю «Буковина і русины. Письма с дороги» («Вестник Европы», 1887, № 1).

68. ДО П. Г. ЖИТЕЦЬКОГО. *Львів, 4 лютого 1887 р.*

Вперше надруковано: «Советская Украина», 1955, № 7, с. 151.

В ІЛ, ф. 3, зберігається один лист П. Г. Житецького, написаний у 1887 р.

Подається за автографом (відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, ф. ІІІ, № 71182).

Лодій Петро Дмитрович (1764—1829) — російський та український філософ-просвітитель, автор підручників логіки та теорії права, панегириків.

Петрушевич Антоній Степанович (1821—1913) — український історик, філолог, етнограф ліберально-буржуазного напряму. Зібрав колекцію старовинних рукописів та документів, велику бібліотеку.

...щодо «Петрології», то я зовсім не знаю, про яке се діло Ви думаєте, бо ні про що подібне я не чував.— У листі від 19 лютого 1887 р. П. Житецький так відповів на це: «Про «Петрології» я чув від Вас у себе в хаті. Тільки ж як се було пізно увечері, та ще й після вечері, то, мабуть, не дочув добре, та й перекрутив назвище. Мені здавалось, що се якесь писання із того ж періоду, як і «Ономастикон» Лодія» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 659).

Долучаю для Гн[ата] Павл[овича] каталог наших шкільних книжок.— У листі до І. Франка від 17 січня 1887 р. Г. П. Житецький просив написати йому, які підручники з фізики, математики, географії та природничих наук використовуються у Галичині в українських гімназіях та вказати їхню ціну (ІЛ, ф. 3, № 1708, с. 597).

69. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 11 лютого 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 222—223.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1378).

Лебединцев Феофан Гаврилович (1828—1888) — у 1882—1887 рр. редактор журналу «Киевская старина», український історик ліберально-буржуазного напряму.

...Щодо «125 р. от девицы»...— У листі від 2 лютого 1887 р. М. Драгоманов, повідомляючи І. Франка про отримання листів і грошей від киян, писав: «125 р. от девицы» не получив і не розумію, що значить «девица» (Матеріали, с. 222).

Кузьма — псевдонім Антона Михайловича Ляхоцького (1853—1918), українського політеміграната, складача, згодом власника української друкарні у Женеві.

Бадрова — особа не встановлена.

Про війну в Києві нічого не чути...— Це відповідь на питання М. Драгоманова у листі від 2 лютого 1887 р.: «Що чути в Росії про війну?» (Матеріали, с. 222). Поширювались чутки про можливу війну між Австрією й Росією, зумовлені тодішньою політичною ситуацією, посиленим озброєнням Німеччини, Франції, Австрії, Росії та інших європейських держав.

...стаття Vernes'a...— Йдеться про Верна Моріса Луї (1845—1923), французького богослова, автора ряду праць з історії релігії, публіциста, професора Паризького університету. У листі від 2 лютого М. Драгоманов пропонував І. Франку перекласти для альманаху «Поступ» частину праці М. Верна «Історія релігії».

«Одесский вестник» — щоденна газета ліберально-буржуазного напряму, виходила в Одесі в 1827—1893 рр.

70. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ». *Львів, 11 лютого 1887 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, 1293).

Листування І. Франка із студентським товариством «Січ» тривало протягом 80-х — 90-х років. У фонді І. Франка зберігається чотири листи І. Франка до товариства «Січ» і шістнадцять листів товариства «Січ» до І. Франка.

«Січ» — українське студентське культурно-освітнє товариство, засноване 1868 р. у Відні. В різний час до нього входили

О. Терлецький, Марко Черемшина та інші українські культурні діячі, які навчалися у Віденському університеті. Пізніше перебувало на буржуазно-націоналістичних позиціях.

...радо повітав звістку про Ваш намір...— У фонді І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 179) зберігається лист товариства «Січ» (січень 1887 р.), у якому І. Франка запрошувалося до участі в ювілейному альманаху товариства. Прибутки від цього видання призначалися на пам'ятник Тарасу Шевченку. Альманах не був надрукований за браком коштів (ІЛ, ф. 3, № 1619, с. 183). Лише 1898 р. у Львові вийшла перша книга альманаху «Січ» «в пам'ять 30-тих роковин оснування тов[ариства] «Січ» у Відні (1868—1898)».

Навроцький Володимир Михайлович (1847—1882)— український економіст, статистик, етнограф і публіцист, прогресивний діяч Галичини.

Бодянський Осип Максимович (1808—1877) — український і російський філолог-славіст, історик і письменник.

Шехович Северин (1829—1872) — український публіцист і письменник, співробітник різних «москвофільських» видань, видавець.

Могильницький Антін Любич (1811—1873) — український поет-романтик.

71. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *14 квітня 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 228—229.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1379).

Рахунки, про котрі Ви згадуєте в своїм листі...— Йдеться про лист від 14 лютого — 24 березня 1887 р. (Матеріали, с. 224—228).

...з баришнею щось не так.— У листі від 16 лютого — 27 березня 1887 р. М. Драгоманов писав: «... получив звістку про «девицу», що мусила одвезти мені книги й гроші (130 р.). Така «девица» есть справді тепер в Італії, їй справді К[овалевський] дав книги й гроші, та тільки коли вона одклала на місяць виїзд, то К. узяв у неї книги й гроші, кажучи, що знайдеться друга оказія, скоріша! Такої оказії, певно, не оказалось» (Матеріали, с. 228). Мається на увазі О. Доброграєва, яка виїхала на лікування до Італії, в Ментону.

...можемо переслати бодай via Харків, де у моєї жінки є сестра...— Марія Федорівна Хоружинська, працювала медичною сестрою.

...він раяв в «Нових дорогах»...— Йдеться про статтю В. Коцовського, надруковану в газеті «Діло», 1884, № 92, 94, 96, 97, 99—101.

...моєї статті в «Przeg[lą]dzie]».— Йдеться про статтю І. Франка «Przegląd spraw krajowych za miesiąc styczeń, 1887», надруковану в польському журналі «Przegląd społeczny, pismo naukowe i literackie», 1887, № 2, що виходив у Львові в 1886—1887 рр. У цій статті І. Франко назвав російського письменника В. Гаршина (1855—1888), російського вченого-філолога О. Веселовського (1838—1906) та Ясинського (Максима Белінського) українцями.

...м о ж е, к о р с і к а н е ц ь...— Йдеться про якогось киянина, який, їдучи лікуватися на Корсіку, завіз М. Драгоманову книги. У листі від 16 лютого — 24 березня 1887 р. М. Драгоманов писав: «...дістав книги через Вас, а також через приїжджого хворого, що тепер в Корсіці» (Матеріали, с. 224). Публікуючи лист М. Драгоманова від 15 жовтня 1887 р. (у вид.: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1887—1895, с. 105), І. Франко дав примітку до слів: «листок — до П-на»: «Полуніна, той же корсіканець».

72. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ». [*Львів, 25 квітня 1887 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1294).

Датується за поштовим штемпелем.

В а ш о г о п о с л і д н ь о г о п и с ь м а я з о в с і м н е р о з у м і ю.— У листі від 14 квітня 1887 р. від товариства «Січ» І. Франкові читаємо: «... загадало тов[ариство] «Січ» видати альманах, в котрім буде поміщена праця Остапа Терлецького. Сю працю обіцяли Ви, добродію, в своїм часі напечатать і на сій підставі рішило тов. «Січ» розписати складки між членами на повище видавництво, і після Вашого письменного заявленія поважився тодішній виділ ті вкладки ратами виплатити тов[аришу] Остапу Терлецькому. Позаяк се видавництво не узріло світу, а праця ця увійти має в наш альманах, сміємося Вас, добродію, спитати о Вашу гадку взглядом тих на видавництво призначених складок» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 45).

Н а В а ш п о п е р е д н і й л и с т...— тобто на лист товариства «Січ» від 4 квітня 1887 р., де запитувалось про те, як оформити заяву на видання альманаху (ІЛ, ф. 3, № 1619, с. 182).

С е л ь с ь к и й Щасний (Фелікс) Станіславович (1852—1922)— український громадський діяч демократичного напряму, лікар, приятель І. Франка. У студентські роки активний учасник товариства «Січ»

73. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО. *Львів,* [*19 травня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 5. Львів, 1956, с. 169—170.

Датується за поштовим штемпелем.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 4949).

...н е п о б а ж а в В а м щ а с т я н а В а ш і й н о в і й д о р о з і.— В кінці 1886 р. Уляна Кравченко вийшла заміж за вчителя Яна Неметовського.

...ч и н е м о г л и б В и н а п и с а т и с в о ї с п о м и н к и п р о с в о є у ч и т е л ь с ь к е ж и т т я...— Уляна Кравченко такі спогади тоді ж написала і надіслала І. Франкові, але вони не були надруковані в альманасі «Перший вінок». Про ці спогади є також згадки в листах Уляни Кравченко до І. Франка від 25 травня 1887 р. та в недатованому листі 1887 р. (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 729; та ф. 3, № 1602, с. 33—34). «Спогади учительки» Уляни Кравченко надруковані 1936 р. в Коломиї окремим виданням.

Б і б р к а, С т о к и, Л у ж о к, М о к р я н и, М е д в е ж а — тепер села Дрогобицького району Львівської області.

74. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 24 травня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 231—234.

Датується на підставі помітки М. Павлика на автографі: «Коло 24.V 1887».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1380).

«Наукова бібліотека» — серія науково-популярних книжок загальноосвітнього характеру, видавалася у Львові в 1887—1888 рр. за редакцією І. Франка. Згодом перейменована на «Літературно-наукову бібліотеку».

Братство — «Академічне братство».

...бачу з Вашого листа...— У листі від 20 травня 1887 р. М. Драгоманов писав: «Прочитав я в «Ділі» про «Наукову бібліотеку» й здивувавсь, чому я не получив звістки од редакції, що туди мою роботу беруть» (Матеріали, с. 230).

...вибрали на першу книжку філософію Шульце...— Йдеться по працю німецького філософа-неокантіанця Фріца Шульце «Очерки із історії мислі людської», що в перекладі І. Франка друкувалася в журналі «Зоря», 1886, № 9, 10, 11. Видана в «Науковій бібліотеці» окремою книжкою: Нарис історії філософії. Часть 1. Грецька натурфілософія від Фалеса до Демокріта. Із німецького, проф. Фріца Шульце, переклав Іван Франко. Львів, 1887 .

Кант Іммануїл (1724—1804) — німецький філософ, зачинатель класичного німецького ідеалізму.

Платон (427—347 до н. е.) — давньогрецький філософ, об'єктивний ідеаліст.

Отці церкви — загальна назва церковних діячів і письменників II—VIII ст., які брали участь у розробці догматики, культу й організації християнської церкви.

...статтю Вагнера про статистику...— Мова йде про працю німецького економіста Адольфа Вагнера (1835—1917) «Історія і теорія статистики».

...статтю Гельвальда про європейську праісторію...— Йдеться про працю німецького історика культури і географа Фрідріха Гельвальда (1842—1892) «Доісторична доба Європи».

Ваших «Козаків»...— Стаття М. Драгоманова «Die Kosaken» із «Allgemeine Encyclopädie des Wissenschaften und Künste» (т. XXXIX, 1887) Й.-С. Ерша (1766—1828) та Й.-Г. Грубера (1774—1851).

...статтю Коскена...— У 1883 р. М. Драгоманов надсилав до «Киевской старины» переклад статті французького фольклориста Е. Коскена «Про генезу європейських казок» з додатком огляду праць над казками на Україні і в примітках — історії українських казкових сюжетів. Стаття не була надрукована.

...роботу Шульгіна про Україну...— Йдеться про роботу Я. Шульгіна «Дещо про Україну наших часів та її поводатарів», уривок з якої «Освіта на Україні» був надрукований у журналі «Зоря» (1885, № 19, 20), за підписом *Я. Ш.*, з примітками І. Франка.

...статтю П-ка «Москалофільство і українофільство серед галицького народу»...—

Йдеться про статтю М. Павлика «Москвофільство та українофільство між українським населенням Галичини та Буковини», надруковану в газеті «Kurjer Lwowski», 1884, 8 листопада. В українському перекладі видана у Львові 1906 р. під назвою «Москвофільство і українофільство між руським людом в Галичині».

...мою статтю про громадський суд...— У журналі «Світ», 1882, № 20-21 (8-9), під рубрикою «Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу», була надрукована стаття І. Франка «Суд громадський в селі Добрівлянах».

Тейлор Едуард (1832—1917) — англійський етнолог і антрополог.

«Пентатевх» — П'ятикнижжя, п'ять книг Мойсея в Біблії (Битія, Ісход, Левіт, Числа, Второзаконіє).

Петрушевич Михайло (1869—1895) — український письменник, автор реалістичних оповідань з життя галицьких селян.

Вашу епістолію я дістав...— Третій лист до киян вперше опублікований І. Франком у виданні: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1887—1895. Видав Іван Франко, Львів, 1908, с. 4—79.

Музика — Микола Віталійович Лисенко.

Романчук Юліан (1842—1932) — буржуазно-націоналістичний діяч, один з лідерів «народовців», організатор антинародної «нової ери» — реакційної угоди української буржуазної інтелігенції з австрійським урядом і польською шляхтою (1890).

...повинні Ви одержати й «Вільгельма Телля», виданого «Братством», з моєю передмовою...— Йдеться про вид.: Вільгельм Телль. Драма в п'яти діях Фрідріха Шіллера. З німецького переклав Володимир Кміцикевич. Львів, 1887.

...томик моїх віршів...— З вершин і низин, Львів, 1887.

«Друг» — український літературно-науковий журнал. Виходив у Львові протягом 1874—1877 рр. Спочатку мав «москвофільський» напрям. З приходом до його редакції І. Франка та М. Павлика (1876) став органом демократичної молоді.

Шефле Альберт Еберхард (1831—1903) — німецький буржуазний політеконом і соціолог.

«Tydzień» («Tydzień literacki, artystyczny, naukowy i społeczny») — польський прогресивний журнал, виходив у Львові в 1874—1881 рр.

Золя Еміль (1840—1902) — французький письменник.

Геккель Ернст-Генріх (1834—1919) — німецький біолог-еволюціоніст.

Гете Йоганн-Вольфганг (1749—1832) — німецький поет і мислитель.

Гейне Генріх (1797— 1856) — німецький поет, революційний демократ.

Шеллі Персі-Біші (1792—1822) — англійський поет.

Лавле — Лавальє (Лавеле) Еміль Луї Віктор (1822—1892), бельгійський буржуазний економіст, історик, публіцист.

Шель Ганс — німецький буржуазний економіст.

Помяловський Микола Герасимович (1835—1863) — російський письменник.

...мова Нагірного на II вічу...— Йдеться про реферат «Бесіда, виголошена на другім народнім вічу русинів дня 17(29) червня 1883 р. для умотивування першої резолюції о економічних справах краю» («Діло», 1883, № 69, 70), виголошений українським економістом і громадським діячем ліберально-буржуазного напряму Василем Нагірним (1847—1921). І. Франкові належить перша половина реферату В. Нагірного (критика крайової економіки).

«Ognisko» — польський студентський журнал. Виходив у Кракові в 1889—1890 рр.

Байрон Джордж-Ноел-Гордон (1788—1824) — англійський поет.

Гюго Віктор-Марі (1802—1885) — французький письменник.

Чех Сватоплук (1846—1908) — чеський письменник-демократ.

«Przeglądu tygodniowego» («Przegląd tygodniowy życia społecznego literatury i sztuk pięknych») — польський прогресивний журнал, виходив у Варшаві в 1866—1905 рр.

Грант Аллен (1848—?) — англійський природознавець-дарвініст і письменник.

75. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Тернопіль, 27 червня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 343—344.

Датується за змістом: І. Франко прибув до Тернополя 26 червня 1887 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 127).

...подав... телеграму до «Kurjera»...— тобто до «Kurjera Lwowskiego». 1 травня 1887 р. І. Франко став працівником редакції цієї газети, вів відділ поточних крайових економічних і соціальних справ.

...посилати буцімто від комітету виставового.— Йдеться про етнографічну виставку, яка відкрилася в Тернополі 1 липня 1887 р.; одним з організаторів виставки був В. Федорович. І. Франко відвідав виставку як кореспондент газети «Kurjer Lwowski» протягом 26 червня — 7 липня 1889 р. Його кореспонденції «Wystawa etnograficzna w Tarnopolu» друкувалися в газеті «Kurjer Lwowski», 1887, № 179, 180, 184, 186, без підпису.

76. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Тернопіль, початок липня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 431.

Датується на підставі перебування Франка на етнографічній виставці у Тернополі.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 131).

Щодо уваг Коцовського...— У листі від 29 червня 1887 р. О. Франко писала: «Був Коцовський і зразу мене огорошив питаннями: правда, що Франко буде писать в «Ділі» й в «Курьере львовском»?..— Я кажу, — не знаю. Тоді він почав викладати свої уваги насчет пользи для «Діла» і насчет поведенції з людьми (партія і публіка), на що я йому відповіла, що ти й сам

про це добре знаєш. Казав мені під секретом, буцімто Белей казав, що вони хотять зовсім зсунуть Вахнянина, а тебе лишити яко постоянного сотрудника» (ІЛ, ф. 3, № 1601, с. 134).

...чим-небудь не вгодив «партії»...— тобто «народовцям», органом яких була газета «Діло».

...так, як Белей...— У 1883—1902 рр. І. Белей був редактором газети «Діло».

Кониському подякуй за його хлопоти...— Це відповідь на повідомлення О. Франко у листі від 29 червня 1887 р.: «Был Конисский. Советует тебе непременно поступить до «Діла». И предлагает устроить у себя генеральный совет по этому случаю, чтобы дело было решено наверно» (ІЛ, ф. 3, № 1602, т. 134).

...примір «Зорі»...— Йдеться про співробітництво і розрив І. Франка з редакцією «Зорі».

Ржегорж Франтішек (1857—1899) — чеський вчений, етнограф і фольклорист, автор численних праць з етнографії України. Приятель І. Франка; проживав на той час у селі Волкові поблизу Львова.

77. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 20 серпня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 237—239.

Датується за змістом. Це відповідь на лист М. Драгоманова від 15 серпня 1887 р. (Матеріали, с. 236—237).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1381).

...спасибі Вам за бажання моєму сину й жінці.— 16 липня 1887 р. народився старший син І. Франка Андрій (раптово помер 21 квітня 1913 р.).

Приймість і від нас обох на ім'я Вашої дочки...— Старша дочка М. Драгоманова Лідія Михайлівна (1866—1937) мала одружитися з професором Софійського університету Іваном Шишмановим (1862—1928).

Араб[ажин] Костянтин Іванович (1866—1929) — російський і український публіцист, літературознавець і громадсько-культурний діяч.

Бучинський Мелітон (1847—1903) — український фольклорист і громадський діяч «народовського» напряму.

Заклинські — Заклинський Роман (1852—1918), український публіцист, письменник «народовського» напряму, Заклинський Леонід (1850—1902), український громадський діяч «народовського» напряму, педагог.

Озаркевич Лонгин Іванович — адвокат з м. Городка (тепер Львівської області), брат Н. Кобринської.

Мандич[евський] Іван (1854—1926) — притягався разом з І. Франком і М. Павликом до судового процесу 1878 р., згодом адвокат у Станіславі. Листувався з М. Драгомановим.

Данилович Северин (1861—1942) — український публіцист, один з активних діячів українсько-руської радикальної партії. Згодом став на шлях угодовства.

«Батьківщина» — політична і наукова газета ліберально-буржуазного напряму, видавалася «народовцями» у Львові протягом 1879—1896 рр. під редакцією Ю. Романчука.

«Н а у к а» — «москвофільська» газета, видавалась протягом 1871—1877 рр. у Коломиї і Львові, в 1877—1893 рр. журнал, виходив у Відні.

...д о к и н е п р и й д е т ь с я й о м у ї х а т и в К р а к і в.— Син польського письменника Ю.-І. Крашевського (1812—1887) запросив М. Павлика для опрацювання архіву покійного батька та складання опису його бібліотеки в Кракові. На початку липня 1887 р. М. Павлик поїхав до Кракова.

...з а с і в д о р о б о т и п р о в і ч а...— тобто до роботи над брошурою «Про віча. Зложили вкупі Д. В. і П. К. Видав Г. Р. Молодик» (Львів, 1887), видану коштом гуртка галицької молоді і конфісковану цензурою. Автори брошури — М. Драгоманов та М. Павлик (М. Драгоманов написав вступ і план брошури).

...ч е с ь к і с у ч а с н і «т а́ б о р и».— Йдеться про народні збори, що відбувались у Чехії під відкритим небом у період піднесення масового національного руху в 1868—1871 рр.

...ц і к а в і б у л и д л я м е н е з в і с т к и п р о В а ш у і с т о р і ю у к р. л і т е р а т у р и...— У листі від 20 червня 1887 р. М. Драгоманов писав: «... я, як черга дійде, пожалуй, дам Вам частини з історії літератури» (Матеріали, с. 286).

...м о л о д о г о ч о л о в і к а з В а ш о ю к а р т о ч к о ю...— У листі від 15 серпня 1887 р. М. Драгоманов питав: «Чи не був у Вас недавно один молодий чоловік з моєю карточкою? Це дуже добрий хлопець» (Матеріали, с. 237).

78. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. [*Львів, 26 серпня 1887 р.*]

Вперше надруковано: За сто літ, 1929, кн. 4, с. 274 (З листування Франтішека Ржегоржа).

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Датується на підставі помітки на автографі, зробленої, очевидно, Ф. Ржегоржем: «26/8—887». Лист писаний латинською транскрипцією.

Листування І. Франка з чеським етнографом і фольклористом Франтішеком Ржегоржем тривало протягом 80-х — 90-х років. Збереглося 10 листів І. Франка (автографи знаходяться в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі) та 43 листи Франтішека Ржегоржа (ІЛ, ф. 3).

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1164).

...п р о ш у... п р и с л а т и п р о н а с ф і р у...— З 1877 р. Ф. Ржегорж жив у с. Волкові поблизу Львова і часто запрошував подружжя Франків в гості, на відпочинок.

79. ДО Н. І. КОБРИНСЬКОЇ. [*Львів, близько 10 жовтня 1887 р.*]

Вперше надруковано: Іван Франко. Харків, 1926, с. 272—273.

Датується за змістом: це відповідь на лист Н. Кобринської від 5 жовтня 1887 р.

Подається за автографом (Центральна наукова бібліотека Харківського державного університету ім. О. М. Горького, інвентарний номер 797, сейфовий № 1416).

Не зовсім я розумію Ваш жаль...— У листі від 5 жовтня 1887 р. Н. Кобринська писала І. Франкові: «Не могло ся нічого гіршого стати, як то, що Ваше ім'я появилося в «Зорі», тепер ми вже не будемо мати підстави домагатися, щоб Вас запросили до видавництва, а ми хотіли-сьмо ставити условія, і то добрі условія. Я тепер уже не буду нічого робити, зложу руки і буду сидіти» (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 233).

...переклад «Зелепуги...» — Оповідання І. Франка «Яць Зелепуга» (1877), надруковано в журналі «Зоря», 1887, № 18—20, 23—24.

«Читальні» — праця М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні» вийшла у серії «Наукова бібліотека», Львів, 1887, як кн. 2 і 3. Примірник книжки зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1821.

...про Вашого мужа...— Теофіла Кобринського, композитора, піаніста, співака.

80. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 19 жовтня 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 240—242.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1382).

...перша книжечка «Наук[ової] бібл[іотеки]»...— Нарис історії філософії. Часть 1. Грецька натурфілософія від Фалеса до Демокріта. Із німецького, проф. Фріца Шульце, переклав Іван Франко.

...рукопись т-те Пчілки «Товаришки»...— Оповідання Олени Пчілки надруковане в альманасі «Перший вінок», 1887 р.

Соболевський Олексій Іванович (1856—1929) — російський мовознавець, історик російської літератури.

...в граматиці Науменка.— Йдеться про працю В. Науменка «Обзор фонетических особенностей малорусской речи» (видана в Києві 1889 р.).

Жальплахту я крихту знаю...— У листі від 5 жовтня 1887 р. М. Драгоманов писав: «Получив я оце лист від якогось Jana Zalplachty (były gimnazyalista lwowski) об тім, що мовляв, Павлик чи Budzynowski мусили мені писати об тім, щоб пересилати книги в Галичину через Румунію; предлага свої услуги. Чи не можете дати мені світла до цеї справи...» (Матеріали, с. 240).

Публікуючи цей лист (у виданні: М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1887—1895. Видав Іван Франко. Львів, 1908, с. 105—107), І. Франко дав таку примітку: «Ян Жальплахта, один із польських молодих соціалістів львівського гуртка, шкільний товариш Будзиновського, був сином поляка-емігранта, що став досить важним урядником при румунських залізницях. Здається, що через нього йшли якісь транспорти женевських видань у Росію. Молодий Жальплахта стрічався мені ще 1893 р. у Відні, де, здається, і вмер» (с. 106).

«А к а д е м [і ч е с ь к и й] к р у ж о к» — студентське товариство у Львові, засноване 1870 р., «москвофільського» напряму.

«Р у с ь к а б е с і д а» — культурно-просвітницьке товариство дрібнобуржуазної інтелігенції в Галичині, засноване 1861 р. у Львові.

81. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *6 листопада 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 243—245.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1383).

К ю н е н Авраам (1828—1891) — голландський богослов. Автор ряду робіт в галузі критики Біблії.

...т а с т а т т я, п р о к о т р у В и п и ш е т е.— У листі від 21 жовтня 1887 р. М. Драгоманов писав: «Коли буде скоро печататись Верн, то чи не прикласти б до нього й програм історії релігії, котрий він переробив з голландського? Коли згодитесь у принципі, я зараз пришлю книжку. Програм не візьме більше 1 1/2 листи» (Матеріали, с. 142).

Г а у с р а т Адольф (1837—1909) — німецький історик, досліджував історію християнства.

Б а у р Фердінанд Хрістіан (1792—1860) — німецький історик церкви.

О с т а п о в у р о б о т у...— Йдеться по працю О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872». Опублікована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2, 3; кн. 4, 5, 6; 1895, кн. 1, 2, 3; кн. 4, 5, 6.

...я т е п е р п и ш у п о - п о л ь с ь к и о б ш и р н у п о в і с т ь н а к о н к у р с...— Йдеться про повість «Lelum і Polelum». Повість не була відзначена премією. Вперше опублікована повністю в українському перекладі М. Возняка 1929 р. в т. 30 «Творів» І. Франка (Харків, «Рух»). Польською мовою вперше опубліковано у т. 17 даного видання.

« K u r j e r W a r s z a w s k i» — щоденна польська газета ліберально-буржуазного напряму, виходила у Варшаві в 1821—1939 рр.

...В а ш і — «П і с н і п р о п а н щ [и н у] » й Б у н я к а.— Йдеться про статті М. Драгоманова «Малорусские песни об освобождении крестьян» («Киевская старина», 1887, кн. 3, 4) та «Шелудивый Буняка в украинских народных сказаниях» («Киевская старина», 1887, кн. 8, 10).

...П и п і н о в і с т а т т і п р о У к р [а ї н у] і Б і л о р у с ь з «В е с т н [и к а] » ...— Йдеться про статті історика російської літератури, етнографа та фольклориста О. М. Пипіна (1833—1904): «Обзор малорусской этнографии» («Вестник Европы», 1885, № 8—12); «Малорусская этнография за последние 25 лет» («Вестник Европы», 1886, № 1); «Великорусская этнография» («Вестник Европы», 1887, № 4—7).

...І в а н о в и ч а с т а т т ю п р о Б о л г а р і ю з «С е в е р н [о г о] в е с т н и к а»...— Мова йде про статтю «Борцы и мученики за свободу Болгарии» («Северный вестник», 1887, № 1, 3).

«С е в е р н ы й в е с т н и к» — російський літературно-науковий і політичний журнал. Виходив у Петербурзі в 1885—1898 рр.

Тен Іполит (1828—1893) — французький теоретик мистецтва і літератури, філософ, історик.

Брандес Георг (1842—1927) — датський літературний критик, автор ряду монографічних досліджень про видатних письменників та історичних діячів.

...критика Дашкевича на літературу Петрова.— Йдеться про рецензію М. П. Дашкевича «Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX века» (1888).

82. ДО Б. БАЧИНСЬКОГО. [*Львів*], *8 листопада 1887 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 904).

...з присланими на Ваші руки книжками «З вершин і низин».— Йдеться про збірку поезій І. Франка «З вершин і низин», видану в Львові 1887 р.

83. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, кінець листопада 1887 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1505).

Датується на підставі зворотної адреси: близько 25 листопада 1887 р. родина І. Франка переїхала на вулицю Зиблікевича, 10.

Листування І. Франка з М. Павликом тривало протягом 1879—1907 рр. З цього листування в ІЛ, ф. 3, зберігається 98 листів І. Франка та 130 листів М. Павлика.

...Ваш уступ про 75—79 роки...— Йдеться про останні сторінки праці М. Павлика «Про русько-українські народні читальні», ч. 1, що саме тоді друкувалася у друкарні Товариства імені Шевченка у серії «Наукова бібліотека».

...коротким резюме тих часів власного пера...— Як видно з листа М. Павлика до І. Франка (від 4 листопада 1887 р. — ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 309), вставка І. Франка зроблена на с. 175 праці про читальні.

...статті Др[агоманова] і О. Терл[ецького] в «Правді»...— Йдеться про статті М. Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька» (1873—1874) та О. Терлецького «Галицько-руський нарід і галицько-руські народовці» (1874).

...видання Шевченка в Празі...— Шевченко Т. Г. Кобзар. Вийшов у Празі 1876 р. у двох томах.

...в вступних статтях 1876 року.— Йдеться про редакційні статті, надруковані в журналі «Друг» у 1876 р.

84. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. [*Львів, 22 листопада 1887 р.*]

Вперше надруковано: За сто літ, 1929, кн. 4, с. 274 (З листування Франтішека Ржегоржа).

Датується на підставі помітки на автографі: «22/II—887». Лист написаний чеською транскрипцією.

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1163).

«Р о к у с і а»...— див. примітку до листа 9.

Н а р о д н и й д і м — культурно-освітня організація у Львові, заснована 1849 р. Головною руською радою. Мав велику бібліотеку і архів.

...П[а в л и к] у ж е в К р а к о в і...— На початку липня 1887 р. П. М. Павлик поїхав до Кракова розбирати і описувати архів і бібліотеку Ю. Крашевського.

85. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 26 листопада 1887 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 246—247.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1384).

В е р н а д і с т а в і з а р а з ж е с ь о г о д н і з а ч и н а ю п е р е к л а д у в а т и п р о г р а м у.— М. Драгоманов надіслав І. Франкові працю М. Верна, в якій надрукована його програма курсу історії релігії.

Ц і т т е л ь Еміль (1802—1871) — німецький теолог.

Л а с с а л ь Фердінанд (1825—1864) — німецький дрібнобуржуазний соціаліст.

«Т р у д ы» А к а д е м і ї н а у к...— Йдеться про «Труды императорской Академии наук» (Спб., 1885), в яких було надруковано як «Отчет о двадцать девятом присуждении наград графа Уварова» працю М. П. Дашкевича «Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» (окремою відбиткою видано 1888 р.).

Л и с т В а ш... я в и с л а в й о м у.— У листі від 21 жовтня 1887 р. М. Драгоманов писав: «Передайте, бу[дь] л[аска], мій лист Павлику. Боюсь, що його вже нема ві Львові» (Матеріали, с. 243).

Р о м а н, н а к о т р и й я ч и с л ю... в ж е г о т о в...— Йдеться про повість «Lelum і Polelum».

...я д у м а в б и н а д р у к у в а т и... п е р е к л а д Л е с с і н г о в о г о «Н а т а н а М у д р о г о»... а б о т о м и к п е р е в о д і в п о е з і ї п о л і т и ч н о ї і с о ц [і а л ь н о ї] Г е й н е...— Надруковано значно пізніше лише уривок з драми Г.-Е. Лессінга «Натан Мудрий» («Притча про три перстені», «Літературно-науковий вісник», далі — ЛНВ, 1906, т. 33, кн. 3) та збірку «Вибір поезій Генріха Гейне». Львів, 1892.

86. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, початок грудня 1887 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1504).

Датується за змістом: лист написаний за кілька днів до виходу в світ праці М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні», що вийшла з друку 15 грудня 1887 р.

87. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, [перша половина грудня 1887 р.]*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 247—248.

Датується за змістом на підставі згадки про зміни в складі редакції журналу «Киевская старина».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, 1385).

Шлю Вам книжку...— Мабуть, йдеться про працю М. Павлика, що вийшла з друку 15 грудня 1887 р.

...опис збірника вояцьких пісень...— Праця І. Франка «Воянцка писня» надрукована в журналі «Киевская старина», 1888, кн. 12, с. 143—148.

...не послав задля її смерті.— В кінці 1887 р. Ф. Лебединцев відмовився від видання журналу «Киевская старина». Редактором і видавцем «Киевской старини» став Олександр Степанович Лашкевич (1842—1889).

Ліске Ксаверій (1838—1891) — польський історик, редактор журналу «Kwartalnik historyczny», органу польського історичного товариства, заснованого у Львові 1886 р. «Kwartalnik historyczny» почав друкуватися у Львові в 1887 р., виходить і до сьогодні у Варшаві як орган Польської Академії наук.

...ювілейний номер «Зорі»...— тобто № 21-22 за 1887 р. «Число пам'яткове в п'ятдесятилітню річницю видання «Русалки Дністрової». М. Драгоманов висловив ряд зауважень до праці М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні».

88. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *грудень 1887 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1503). Лист був надісланий М. Павликові до Кракова разом з коректурою праці про читальні.

«Вича» — див. примітку до листа 77.

«Передмови» до читалень я не дав, так само й додатку, що Ви нині прислали.— У листі від 4 листопада 1887 р. М. Павлик писав: «Чи Ви пропускаєте передмову?» та надсилав вставки до с. 32 і 37 про скасування панщини в Галичині (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 314).

...зміст і за ним питання.— До книжки «Про руcько-українські народні читальні» після змісту було додано 23 питання про читальні — своєрідна анкета, що мала б дати уявлення про стан культурно-освітньої роботи в Галичині. «Все те буде совісно і докладно визискане в другій книжці про читальні і в інших працях про життя народне, котрі з часом будуть друкуватися в «Науковій бібліотеці». Друга книжка про читальні написана не була.

...від самого Вашого замовлення...— У листі від 4 листопада 1887 р. М. Павлик писав: «Попросіть також, щоби мені посилали № «K[urjer] Lw[owski]», і дав свою нову адресу (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 312).

Листів Шевч[енка] «Kurjer» надрукувати не може...— Йдеться про листи Т. Шевченка до польського історика і художника, діяча польського визвольного руху Броніслава Залеського (1820—1880), копії яких зберігалися в архіві Ю. І. Крашевського, що його розбирав М. Павлик у Кракові. У листі від 4 листопала 1887 р. М. Павлик писав: «На конверті останнього листа я Вас питав, чи «Kurjer» надрукував би в перекладі

листи Шевченка до Залеського з оригінальними увагами останнього» (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 315).

До Дрогобича пишу про бібліот[еки]...— М. Павлик у листі від 4 листопада 1887 р. писав: «... просив би Вас написати до дрогобицького бургомістра, ... чи не купив би Дрогобич бібліотеку після Крашевського?» (ІЛ, ф. 3, № 1602, с. 310).

М. П. — Михайло Петрович Драгоманов.

Другий вип[уск] бібліографії...— Йдеться про видання бібліографії І. О. Левицького «Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801—1886)». Львів, вип. 2, 1887.

Ювілейний номер «Зорі»...— тобто № 21-22 за 1887 р. «Число пам'яткове в п'ятдесятилітню річницю видання «Русалки Дністрової».

Коц[овський] вдряпав таку штуку....— Цитується уривок із статті В. Коцовського «Огляд національної праці галицьких русинів», надрукованої в ювілейному номері «Зорі» (1887, № 21-22).

1888

89. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 13*], *15 січня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 250—251.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1386).

«Дрібна бібліотека» — видання оригінальних і перекладних творів художньої і наукової літератури,здійснюване І. Франком, М. Павликом, І. Белеєм протягом 1878—1880 рр. Вийшло 14 випусків.

Уваги Ваші про «Читальні»....— У листі від 24 грудня 1887 р.

...в передмові до другого тому Навроцького.— Перший том «Творів» Володимира Навроцького вийшов у Львові 1884 р. накладом «Академічного братства» вже після смерті автора. Том другий не був виданий.

«Киевский телеграф» — політична і літературна газета, видавалась у Києві в 1859—1876 рр.

...від нашого процесу.— Йдеться про судовий процес над І. Франком і його товаришами в 1878 р.

...смерть Федьковича.— Осип-Юрій Федькович помер 11 січня 1888 р.

У мене єтих листів кілька сот...— Зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 4230, 4322.

...5 листів Федьковича.— Опубліковані в журналі «Житє і слово», 1894, т. 1, кн. 1, с. 116—120, під заголовком «Листи Федьковича до ученицької громади в Станіславі 1866—1868» у рубриці «Із переписки наших літературних і політичних діячів».

...вибір з листів... Заревича, Климковича...— Йдеться про українських письменників «народовського» напряму Федора Заревича (1835—1879) і Ксенофонта Климковича (1835—1887).

...був...звіце-редактором «Kwartalnika»...— Людвіком Фінкелем (1858—1930), польським істориком.

Левицький Іван Омелянович (1850—1913) — український бібліограф, автор праць «Галицько-руська бібліографія (1800—1886)» (Львів, 1888—1895) та «Українська бібліографія Австро-Угорщини», т. 1—3 (1887—1893) (Львів, 1909—1911). Йдеться про окремі випуски за 1887 р.

...Олена Пчілка... почала друкувати свою автобіографію...— «Олена Пчілка (Біографічна замітка)», надрукована в «Зорі», 1888, № 1, 3.

«W[olne]słowo polskie» — польська емігрантська реакційна газета, виходила в Парижі протягом 1887—1893 рр.

90. ДО О. М. ПИПІНА. *Львів, 23 січня 1888 р.*

Вперше надруковано: «Вісті», 1940, 10 січня, в публікації «Неопубліковані листи Івана Франка».

Листування І. Франка з О. М. Пипіним припадає на кінець 80-х — початок 90-х років XIX ст. Відомі три листи І. Франка та два листи О. М. Пипіна. Автографи листів І. Франка зберігаються: два листи у відділі рукописів Інституту російської літератури АН СРСР в Ленінграді, один лист — в ІЛ, ф. 3; листи О. М. Пипіна — в ІЛ, ф. 3.

Подається за автографом (відділ рукописів Інституту російської літератури АН СРСР в Ленінграді, ф. 250, № 281).

...життя Белінського, «Характеристики» ...— праці О. М. Пипіна «Белинский, его жизнь и переписка» (т. 1—2; Спб., 1876) та «Характеристики литературных мнений от двадцатых до пятидесятых годов. Исторические очерки» (Спб., 1875).

Задумав я зайнятися історико-літературною роботою над творами Шевченка...— На початку 1888 р. І. Франко розпочав роботу над докторською дисертацією про політичну поезію Т. Г. Шевченка. Було написано план дисертації, проспект першого розділу та частину вступу (див. т. 27 даного видання).

...матеріали до життєписі Шевченка...— Йдеться про праці: Сошенко И. М. Воспоминания о Шевченко (у кн.: Пискунов Ф. М. Шевченко, его жизнь и сочинения. К., 1876); Афанасьев-Чужбинский А. С. Воспоминания о Т. Г. Шевченко («Русское слово», 1861, № 5), Костомаров Н. И. Воспоминания о Шевченко (у кн.: Пискунов Ф. М. Шевченко, его жизнь и сочинения) та Костомаров Н. И. Поэт Т. Г. Шевченко. Очерк его жизни. Воспоминание о нем (1856—1861) («Русская старина», 1880, т. 3); Белозерский Н. М. Т. Г. Шевченко по воспоминаниям разных лиц («Киевская старина», 1882, № 10); Чалый М. К. Жизнь и произведения Тараса Шевченко (К., 1882).

Козлов Іван Іванович (1779—1840) — російський поет і перекладач.

Майков Аполлон Миколайович (1821—1897) — російський поет-демократ.

Гребінка Євген Павлович (1812—1848) — український письменник.

Маркевич Микола Андрійович (1804—1860) — український дворянський історик, письменник, етнограф, автор «Истории Малороссии» в 5-ти томах (1842—1843).

«Історія русов» — історичний твір невідомого автора, виданий 1846 р. О. Бодянським у Москві; подає історію України з давніх часів до 1769 р.

«Отечеств[енные] записки» — російський літературно-політичний журнал, який виходив у Петербурзі в 1818—1884 рр. В 1842—1846 рр., коли його ідейним керівником був В. Белінський, та після 1868 р., коли журнал очолювали М. Некрасов і М. Салтиков-Щедрін, він мав революційно-демократичний характер.

Щепкін Михайло Семенович (1788—1863) — російський актор, основоположник критичного реалізму в російському і українському театральному мистецтві.

«Современник» — російський літературний і громадсько-політичний журнал. Заснований у Петербурзі 1836 р. О. С. Пушкіним. У 60-х роках став органом революційної демократії. В 1866 р. закритий царським урядом.

...споминки Панаєва...— Йдеться про «Литературные воспоминания» (1861) російського письменника Івана Івановича Панаєва (1812—1862), в яких, зокрема, створений літературний портрет В. Г. Белінського.

«Очерки гоголевского периода литерат[уры]» — праця М. Г. Чернишевського «Очерки гоголевского периода русской литературы» (М., 1855).

...статті Скабичевського...— Йдеться про статті російського критика та історика літератури Олександра Михайловича Скабичевського (1838—1910): «Живая струя (Вопрос народности в литературе)» (1869), «Беседы о русской словесности (Критические письма)» (1876—1877).

Міцкевич Адам Бернард (1798—1855) — польський поет і діяч національно-визвольного руху.

Спасович Володимир Данилович (1829—1907) — польський і російський історик літератури, публіцист, юрист.

Вієльгорський Михайло Юрійович (1788—1856) — російський композитор і музичний діяч.

91. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 6 лютого 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 252—254.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1387).

...пишу про Народну раду.— У листі від 1 лютого 1888 р. М. Драгоманов просив: «Будьте ласкаві, напишіть мені возможно більше про Народну раду» (Матеріали, с. 252). Загальні збори Народної ради відбулися у Львові 2 лютого 1888 р.

Заячківський Йосип — «народовець», священик в с. Лоп'янка Долинського повіту.

Січинський Микола (1850—1894) — депутат галицького сейму, «народовець», уніатський священик.

...на зборах «Просвіти»...— 1 лютого 1888 р. у Львові відбулися загальні збори товариства «Просвіта».

Кирчів Павло (1862—1916) — український письменник, педагог.

...Ви пишете свої споминки про Галичину...— Йдеться про працю М. Драгоманова «Австро-руські

спомини (1867—1877)», вперше надруковану І. Франком у серії «Літературно-наукова бібліотека» (Львів, 1889 —1892).

...статтю про панщину в Галичині за часів Австрії й про її знесення.— Праця «Панщина і її скасування в 1848 р.» І. Франко надрукував у Львові в 1898 р. (див. т. 47 даного видання).

Кętczyński (Кентшиньський Войцех; 1836—1918)—польський історик, етнограф, публіцист, з 1878 р. директор бібліотеки Оссолінських у Львові.

92. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. [*Львів, 6 лютого 1888 р.*]

Вперше надруковано: За сто літ, 1929 р., кн. 4, с. 274, у публікації «З листування Франтішека Ржегоржа».

Датується на підставі помітки олівцем: «6/2 — 888».

Лист написаний чеською транскрипцією.

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1165).

93. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *16 лютого 1888 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1506).

...хлопець був хворий...— син І. Франка — Андрій

«З науки про релігію».— Під цією рубрикою планувалось видати в серії «Літературно-наукова бібліотека» ряд праць західноєвропейських авторів (див. лист до М. Драгоманова від 24 травня 1887 р.).

...споминки Драгоманова про Галичину ...— «Австро-руські спомини (1867—1877)».

...робота Остапова...— Йдеться про працю Остапа Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872».

...може, й я стягнуся з своєю «Панщиною».— Мається на увазі праця «Панщина та її скасування в Галичині» в 1848 р. (див. примітку до листа 91).

...стаття Кобринської про Цеглинського критику на альманах жіночий...— Стаття Н. Кобринської «Відповідь на критику жіночого альманаху в «Зорі» з 1887 р.» (на статтю Г. Цеглинського «Перший вінок. Жіночий альманах, виданий коштом і заходом Наталії Кобринської і Олени Пчілки».— «Зоря», 1887, № 15, 16) надрукована окремою брошурою в Чернівцях 1888 р.

Ваше «Москалофільство»...— Йдеться про брошуру М. Павлика «Москалофільство і українофільство серед галицького народу», яку він пропонував для друку в «Науковій бібліотеці» 1887 р. Праця «Москвофільство та українофільство серед австро-руського народу. Написав і видав М. Павлик» надрукована у Львові лише в 1906 р.

Щодо «Панталахи», то замітки Ваші правдиві...— У листі від 5 лютого 1888 р. М. Павлик писав І. Франкові про свої враження від оповідання «Панталаха», що друкува-

лося в газеті «Kurjer Lwowski» в січні і лютому 1888 р.: «Читав Вашого «Панталаху». Штука чудесна, тільки, по-моєму, в деяких місцях заслабо написана, а в деяких навіть дуже слабо. Такі, власне, відносини військової сторожі до втеків арештанта. Видно, що Вам не случалось бачити її в такий час. Також невірно, буцім би то начальник сторожі позволив жовняреві продріматися — це ж против усього військового. Далі, в львівськім криміналі жовняр не стоїть на коритарі і ключиник уночі не сидить, тільки заходить, як має ревізію, про котру Ви і забули, і т. ін. дрібніші, може, похибки. Вам би слід цю повістку ще ліпше обробити, бо, по-моєму, це Ваша найкраща чи, власне, найдраматичніша повість... На цій канві — втеках арештанта — можете прекрасно змалювати цілий львівський мертвий дім, і для того раджу Вам хоть би і кілька раз переробити чи доповнити» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 471).

В и с л о у х Болеслав (1855—1937) — польський громадський діяч, публіцист, у 1888 р. редактор газети «Kurjer Lwowski».

К о л е с с а Олександр Михайлович (1867—1945) — український історик літератури, мовознавець, фольклорист. Праці О. М. Колесси 20—30-х років позначені буржуазними тенденціями.

К о б и л я н с ь к и й Антін (1837—1910) — український публіцист, громадський діяч ліберально-буржуазного напряму, перший публікатор творів Ю. Федьковича.

94. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 22 лютого 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 256—257.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1388).

...п е р е д м о в и д о р е л і г і й...— Йдеться про передмову до брошури «З науки про релігію», яка мала друкуватися в серії «Наукова бібліотека».

«С п о м и н к и» — праця М. Драгоманова «Австро-руські спомини» (1867—1877).

...п о с и л а ю В а м к о р о т к и й о г л я д т о г о, щ о б у л о з о м н о ю і щ о я п и с а в б е л е т р и с т и ч н о г о в і д 1 8 8 0 д о т е п е р.— Цей матеріал не зберігся. Відомості про себе І. Франко надсилав на прохання М. Драгоманова, висловлене в листі (недатованому) на початку 1888 р.: «Готовиться нове видання де Gubernatis, Dizzionario biografiko, тільки по-французькому. Чи Ви дістали запрос додати нові дані про Вас? Коли ні, то пришліть їх мені по-німецькому» (Матеріали, с. 249).

Г у б е р н а т і с Анжело (1840 — 1913) — італійський історик літератури, автор 23-томної праці «Storia universale della letterati», у 1869—1876 рр. редактор журналу «Rivista Europea». Виступав також як письменник.

«М а я к» («Маяк современного просвещения и образованности») — російський літературно-художній журнал реакційного напряму, виходив у Петербурзі в 1840—1845 рр.

П о г о д і н Михайло Петрович (1800—1875) — російський історик, журналіст, публіцист офіційно-монархічного напряму.

«М а р к е в и ч а «У к р а и н с к и е м е л о д и и» (1 8 3 5—?)— Йдеться про поетичну збірку «Украинские мелодии» Миколи Андрійовича Маркевича, видану в Москві 1831 р.

Брюллов Карл Павлович (1799—1852) — російський художник, професор Петербурзької Академії мистецтв.

Шульгін Віталій Якович (1822—1888) — російський буржуазний історик. Йдеться про його монографію: Юго-Западный край в последнее 25-летие (1838—1863), К., 1864.

«Русская старина» — російський історичний журнал ліберально-буржуазного, а згодом консервативного напряму. Видавався в Петербурзі в 1870—1918 рр.

«Молодик» — «Молодик на 1844 год, украинский литературный сборник, издаваемый И. Бецким» (Харків, 1843).

«Укра[инский] вестник» — літературно-художній і науковий журнал, виходив у Харкові в 1816—1819 рр.

95. ДО ЙОЗЕФА КОРЖАНА. *Львів, 15 березня 1888 р.*

Друкується вперше за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1576).

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Лист написаний польською мовою.

Українською мовою вперше надруковано в журналі «Жовтень», 1956, № 4, с. 82 (публікація М. Мольнара та М. Мундяк «Листи Івана Франка до чеських учених і письменників»).

Коржан Йозеф (1838—1912) — чеський письменник, редактор видання «Ottův slovnik naučny».

«Науковий словник».— Йдеться про «Ottův slovnik naučny», видання енциклопедичного типу. Перший том вийшов 1888 р. Редакція словника запросила до участі у підготовці Ф. Ржегоржа, який рекомендував редакції І. Франка. І. Франко надіслав до словника кілька статей, надруковані під криптонімом *Ф-ко*.

Рігер Франтішек (1818—1903) — чеський поет, критик і політичний діяч. У 1859—1874 рр. видавав чеську національну енциклопедію «Slovnik naučny».

Єлінек Едвард (1855—1897) — чеський прогресивний письменник і публіцист, дослідник міжслов'янських літературних взаємин.

96. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *19 березня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 259—262.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1389).

Ваша рецензія на Стодольського...— Рецензія М. Драгоманова «Науковий метод в етнографії» на книжку О. Стодольського (О. Я. Конського) «Етнографія Слов'янщини», надрукована в журналі «Товариш», 1888, № 1.

Збірничок пісень, про котрий я Вам згадував...— У недатованому листі (кінець грудня 1887).

...рецензував я сам... — Рецензія І. Франка на видання «Przyczynek do etnografji ludu ruskiego na Wołyniu. Z materiałów zebranych przez p. Zofję Rokossowska we wsi Jurkowszczyźnie w powiecie Zwiahelskim, opracował prof. dr. I. Kopernicki» (Kraków, 1887), надрукована в журналі «Kwartalnik historyczny», 1888, № 2, с. 268—273.

Щодо заграничних фольклористів...— У листі від 22 лютого 1888 р., надсилаючи рецензію на працю О. Стодольського, М. Драгоманов писав: «... надалі напишу вже про самих європейців: нові твори про folklore — Andr. Lang, Cosquin і др.» (Матеріали, с. 254).

Вайц Георг (1813—1886) — німецький історик.

...одному емігранту...— Йдеться про Василя Павловича Маслова (Стокоза), російського і українського громадського діяча, учасника революційного руху, політичного емігранта, перекладача творів І. Франка.

...я дістав «Пісні про панщину» і напишу оних до «Kwartalnika».— Цієї рецензії І. Франко не написав.

Пасічинський Ізидор (1853—1930) — український письменник.

Ваша замітка про правопис...— У листі від 22 лютого 1888 р. М. Драгоманов писав: «Прикладаю й замітку про правопис, що написав, коли думав, що будете скоро печатати. Робіть з нею, що знаєте; може, де за реферат зійде» (Матеріали, с. 256).

Вашу виписку з програми Костомарова і Вашу замітку я репродукував майже дослівно в «Kurjeri»...— У статті «Posłępy panslawizmu (I—VIII)», «Kurjer Lwowski», 1888, № 66—71, 74, 76. Частину VII № 75 було конфісковано. Цю виписку М. Драгоманов надіслав І. Франкові разом з листом від 22 лютого 1888 р. (Матеріали, с. 256).

«Вестник «Народной воли» — журнал народовольської еміграції, видавався в Женеві в 1883—1886 рр.

«Свобода».— Можливо, йдеться про журнал «Свободная Россия», що видавався за кордоном у 1888—1889 рр. російськими емігрантами-народовольцями.

«Самоуправление» — російська газета, видавалась у Швейцарії емігрантами-народниками в 1887—1889 рр.

...спасибі Вам за замітки про Шевченка.— Вперше опубліковано: Матеріали, с. 257—259.

...стаття Гаршина про Шевч[енка]...— Йдеться про статтю Євгена Михайловича Гаршина (1860—1931), російського історика, літературознавця, археолога і педагога — «Шевченко в ссылке (1847—1857)» («Исторический вестник», 1886, № 1).

«Пантеон литературы» — російський історико-літературний журнал, виходив у 1888—1895 рр. у Петербурзі.

...очерки з історії руської літератури в Галичині, котрі мені попаскудила редакція «Głos'у»...— Йдеться про працю «Szkice z dziejów literatury rusińskiej w Galicji» («Głos», 1888, № 2, 4, 5, 12).

«Głos» — польський громадсько-політичний і науково-літературний журнал ліберально-демократичного напряму. Виходив у Варшаві в 1886—1905 рр.

...празького видання Шевченка....— Шевченко Т. Г. Кобзар, т. 1—2. Прага, 1876.

Я написав замітку про «Читальні»...— В «Киевской старине» таку замітку не було надруковано. У журналі

«Prawda», 1888, № 1, була надрукована під рубрикою «Literatura rusińska».

...думаю зладити переробку своєї новели про єзуїта «Чума»...— Новела надрукована в журналі «Киевская старина», 1889, кн. 5—6.

В Празі почав виходити накладом Otto новий словник научний.— Перший том енциклопедичного словника Отто вийшов у 1888 р.

...енциклопедія Ерші і Грубера...— Йоганн Самуель Ерш (1766—1828), німецький бібліограф, разом з Йоганном Готфрідом Грубером (1774—1851) німецьким істориком літератури, заснували видання «Allgemeine Encyklopädie der Wissenshaften und Künste».

Алімпій (Алімпій Печерський; ?—1114) — київський живописець і майстер мозаїки.

Айталевич (Вітошинський).— Йдеться про маловідомого галицького письменника Івана Вітошинського, який в кінці 40-х — на початку 50-х років XIX ст. виступав з оповіданнями і статтями під псевдонімом Іван Айталевич.

...про обох Александрових (Олелькoвича і сучасного)...— Йдеться про українських письменників Митрофана Миколайовича Александровича та Володимира Степановича Александрова (1825—1894).

Ангелович Антін (1756—1814) — галицький митрополит, написав історію української церкви.

Величко Григорій (1863—1935) — український географ і природознавець.

Антоній Печерський (983—1073)—церковний діяч Київської Русі, один із засновників Києво-Печерського монастиря.

«Апокризис» — антиуніатський полемічний твір, виданий 1598 р. староруською мовою. Спрямований проти Брестської церковної унії 1596 р. і засилля католицизму.

«Александрія» — легендарна повість про життя й походи Александра Македонського. Написана грецькою мовою у II—III ст.

«Адельфотес» — «Грамматика доброглаголавого еллинословенського языка», складена 1588 р. грецьким церковним діячем і педагогом, ректором Львівської братської школи Арсенієм Єласонським (1549—1626) разом з учнями Львівської братської школи. Видана 1591 р. грецькою та староукраїнською мовою.

...д[обродійку] Ліду... — Лідію Михайлівну Драгоманову.

Мокрієвич — Володимир Карпович Дебогорій-Мокрієвич (1848 — 1926), революційний народник, приятель М. Драгоманова.

Дидьова — село на Львівщині.

97. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО. *Львів, 19 березня 1888 р.*

Вперше надруковано: Orzeszkowa Elisa. Listy do literatów i ludzi nauki, t. 2, cz. 2, c. 274—275. Передруковано в журналі «Літературна критика», 1940, № 6, с. 38 (публікація М. С. Возняка «Еліза Ожешко й Іван Франко у взаємному листуванні»).

Автограф зберігається в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук. Лист написано українською мовою в польській транскрипції.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1140).

Користаючи з Вашого колишнього дозволу, пишу до Вас по-руськи.— В листі до І. Франка від 20 березня 1886 р. Е. Ожешко просила писати до неї по-українському.

Панні Семашко... даю... дозвіл перекладати мойого «Захара Беркута».— Марія Семашко (1853—1916), помічниця і приятелька Елізи Ожешко. Про намір перекласти повість «Захар Беркут» польською мовою Е. Ожешко сповіщала у листі до І. Франка від 8 квітня 1886 р. Однак перевантаженість письменниці працею над власними творами не дозволила здійснити цього задуму. 10 березня 1888 р. Е. Ожешко звернулася до І. Франка з проханням відступити право польського перекладу «Захара Беркута» М. Семашко. Остання у своєму листі до І.Франка в тій же справі (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 533—534) сповіщала про публікацію зробленого нею перекладу Франкового оповідання «На дні» в газеті «Dziennik Łódzki».

...Вийшов тільки словник русинсько-німецький.— Йдеться про «Малорусько-німецький словар», т. 1 (уклав Є. Желехівський), т. 2 (уклали Є. Желехівський і С. Неділський), Львів, 1886.

Видав я минувшого року томик своїх вірш і в...— Мова йде про збірку І. Франка «З вершин і низин» (Львів, 1887).

98. ДО О. С. ЛАШКЕВИЧА. *Львів, 4 квітня 1888 р.*

Вперше надруковано: «Советская Украина», 1955, № 7, с. 152 (публікація Д. М. Іофанова «Неопубликованные письма Ивана Франко»).

З Олександром Степановичем Лашкевичем (1842—1889), який був редактором-видавцем журналу «Киевская старина» протягом 1888—1889 рр., І. Франко листувався в справах публікації своїх статей. Відомі два листи І. Франка до О. Лашкевича (квітень 1888— лютий 1889 р.).

Подається за автографом (відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, далі ЦНБ АН УРСР, ф. III, № 71183).

Посилаю Вам оце дві рецензії на «Галицько-руську бібліографію».— Рецензія І. Франка на книжку: Левицкий И. Е. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзгляднением изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801—1886). Львів, 1887, та його ж коротка замітка про «Галицко-русскую библиографию за 1887 г.» (Львів, 1888) надруковані в «Киевской старине», 1888, кн. 5.

...деякі додатки до статті проф. Сумцова о апокрифах.— Праця М. Сумцова «Очерк истории апокрифических сказаний и песен» опублікована в «Киевской старине», 1887, кн. 6—11. Стаття І. Франка «К истории апокрифических сказаний» надрукована в «Киевской старине», 1891, кн. 11.

...пришлю два листи Бодянського до Бельовського...— Копії листів О. Бодянського до Августа

Бельовського (1806— 1870), польського письменника і вченого, від 25 червня 1857 р. та 24 березня 1859 р. зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 2184, арк. 77—80. В «Киевской старине» вони не друкувалися.

...дальші матеріали апокрифічні.— Стаття «К истории южнорусских апокрифических сказаний» надрукована в «Киевской старине», 1894, кн. 12.

...розбір книги проф. Потебні о колядках? — Йдеться про працю російського та українського мовознавця, фольклориста і етнографа Олександра Опанасовича Потебні (1835—1891) «Объяснения малорусских и сродных народных песен, ч. II. Колядки и щедровки» (Варшава, 1887). Рецензії на неї І. Франко опублікував у журналах «Правда», 1888, вип. 3, та «Kwartalnik historyczny», 1888, № 3.

...обширної роботи рукописної О. Терлецького...— Стаття О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872 р.» в «Киевской старине» не друкувалася. Згодом І. Франко опублікував її в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2—6; 1895, кн. 1—6.

99. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 16 квітня 1888 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 438—439.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 961).

Дуже зрадував мене Ваш лист з 31 мая...— Описка І. Франка: йдеться про лист Ф. Вовка від 31 березня 1888 р. (в автографі датований «31 мар. 1888».— ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 667—670), що збігається і з авторським датуванням Франкової відповіді (16 квітня 1888 р.).

...одкликнулись на мою просьбу, передану Вам через М. П.— Йдеться про запрошення співробітничати в чеському енциклопедичному словнику Отто, надіслане І. Франком Ф. Вовку через М. Драгоманова.

...просив би Вас в короткому часі... ось про які статті...— Статтю «Акти» Ф. Вовк відмовився писати за браком потрібних джерел у Парижі (лист до І. Франка від 20 квітня 1888 р.— ІЛ, ф. 3, № 160, арк. 617). Решту згаданих тут статей він написав і надіслав І. Франкові, в архіві якого їх автографи зберігаються й нині (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 351—361).

До співроботи в сьому Словарі я запросив Остапа і ще одного молодого географа, Величка. — Йдеться про Остапа Терлецького і Григорія Величка.

...будете мати діло з самим Otto.— Відомий чеський видавець Ян Отто протягом 1888—1909 рр. випустив 28 томів енциклопедії «Ottův slovnik naučny».

...тепер скажу про Вашу роботу.— В листі до І. Франка від 31 березня 1888 р. Ф. Вовк цікавився, чи не можна було б видати в Галичині його працю «Про робітницьку справу в Західній Європі і думки про спільне громадське життя». Рукопис обсягом 18—20 аркушів був завершений наприкінці 70-х років, однак потребував доопрацювання.

100. ДО ЕЛІЗИ ОЖЕШКО. *Львів, 18 квітня 1888 р.*

Вперше надруковано: Orzeszkowa Eliza. Listy do literatów i ludzi nauki, t. 2, cz. 2, c. 278—279.

Автограф зберігається в Інституті літературних досліджень Польської Академії наук.

Лист написано польською мовою.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1141).

...опізнився подякувати за ласкаво надіслану мені фотографію і цінні книжки.— В листі від 25 березня 1888 р. Е. Ожешко сповіщала І. Франка, що надсилає йому фотокартку, два томи своїх новел і номери газети «Dziennik Łódzki», 1888, № 24—39, з перекладом Франкового оповідання «На дні».

...я одержав листа від пані В[ижиковської]...— В зазначеному листі Е. Ожешко йдеться про те, що до неї звернулася Станіслава Вижиковська (мешкала в с. Карпівцях на Волині), яка мала намір перекладати твори Е. Ожешко українською мовою, і просила знайти видавця у Львові. Е. Ожешко порадила їй звернутися до І. Франка. Згадуваний тут лист С. Вижиковської до І. Франка від 30 березня 1888 р. зберігається в його архіві (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 573—576) разом з її листом до Е. Ожешко від 10 березня 1899 р. у тій же справі (ІЛ, ф. 3, № 1602. арк. 565—568).

Перекладні повісті у нас видає тільки редакція «Діла», в додатку...— Мається на увазі видавана при газеті «Діло» «Бібліотека найзнаменитших повістей».

Надсилаю список слів з перекладом і деякими поясненнями.— На прохання М. Семашко І. Франко переклав польською мовою не зрозумілі їй слова і вирази у повісті «Захар Беркут».

Додаю також два екземпляри своєї фотографії...— На звороті одного з них І. Франко зробив дарчий напис: «Wielce szanownej pani Elizie Orzeszkowej sługa Iwan Franko» (див.: Orzeszko Eliza. Listy do literatów i ludzi nauki. t. 2, cz. 2, c.402).

...щастя і успіхів на тій новій дорозі, на яку вона вступає.— Йдеться про одруження М. Семашко.

101. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів*], *10 травня 1888 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 434—435.

Цей і наступні листи (№ 101, 102, 103, 105, 110, 111) було надіслано зі Львова до Болехова, де О. Франко із сином Андрієм гостювала з 9 травня до 1 липня 1888 р. на запрошення письменниці Н. І. Кобринської (хрещеної матері хлопчика — див. ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 119—121). І. Франко неодноразово відвідував сім'ю по суботах і неділях.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 175—177).

З картки твоєї бачу...— Йдеться про листівку О. Франко з проханням негайно надіслати квитанцію на здану в багаж дитячу коляску (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 645).

Ревакович Генрік (1836—1907) — головний редактор газети «Kurjer Lwowski» (з 1884 р.).

Лист від Мані...— М. Хоружинської, старшої сестри О. Франко. Лист невідомий.

...лист від татуся.— Йдеться про Є. К. Трегубова. Лист невідомий.

....лагодити роман для «К[иевской] стар[ины]».— Можливо, йдеться про повість «Lelum i Polelum», відхилену на конкурсі газети «Kurjer Warszawski». В «Киевской старине» вона не друкувалася.

...пригадав заразом про «Гаву».— Йдеться про гонорар за оповідання І. Франка «Гава», опубліковане польською мовою в газеті «Kurjer Warszawski», 1888, 31 січня — 2 лютого.

...Лопатинський в Роздолі умер.— Василь Лопатинський (1838—1888), священик с. Розділ (нині Миколаївського району Львівської області), громадський діяч «народовського» напряму. Помер 4 травня 1888 р. Про смерть В. Лопатинського І. Франко писав у своїй кореспонденції до петербурзької газети «Kraj» (1888, 25 травня).

Ржегорж віджив, набрав надії, що йому удасться добитись до свого з Неонілою.— Йдеться про нездійснений намір Ф. Ржегоржа одружитися (див. листування Ф. Ржегоржа з М. Павликом.— За сто літ, кн. 4, с. 279—283).

102. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, 16 травня 1888 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 179). У верхній частині листа, перед звертанням до О. Франко, нотатка рукою І. Франка: «Другий листок одірви і дай Кобринській!».

Датується за змістом на підставі згадки про лист Н. Кобринської від 15 травня 1888 р.

Оце сьогодні одібрав листа од Кобринської...— Очевидно, йдеться про лист Н. Кобринської до І. Франка від 15 травня 1888 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 651—656).

Ми з П[авли]ком живемо тихо і смирно.— На час відсутності Франкової сім'ї у Львові М. Павлик жив і харчувався в І. Франка.

Я зачав свою дисертацію...— Див. примітку до листа 90.

Татусь прислав мені Чужбинського...— Одержані через Є. Трегубова спогади О. Афанасьєва-Чужбинського про Шевченка (друкувалися в петербурзькому журналі «Русское слово», 1861, № 5, того ж року вийшли окремою відбиткою), потрібні І. Франку для роботи над дисертацією.

103. ДО О. Ф. ФРАНКО. *Львів, 22 травня 1888 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 435—436.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 185—186).

...заєтав лист від Вовка з Парижа...— Лист Ф. Вовка до І. Франка від 16 травня 1888 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 549).

...лист від редактора «Kurjera Warszawskiego»...— Лист Ф. Ольшевського до І. Франка від 17 травня 1888 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 657—658).

...чи може їхати на селоіне боятися ніякої зачіпки з боку властей.— Запрошуючи до себе О. Кониського на відпочинок у с. Підбуж, адвокат і громадський діяч «народовського» напряму Тит Ревакович (1846—1919) неодноразово попереджав, що місцеві власті ставляться до О. Кониського з підозрою й погрожують вислати його за межі Австро-Угорщини, якщо він приїде без дозволу львівської поліції (листи Т. Реваковича до О. Кониського від 28 квітня та 14 травня 1888 р.— ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 307—308, 319—321).

Умова, заключена з «Ділом»...— Йдеться про намір О. Кониського співробітничати в «народовській» пресі.

Яби сю річ обробив для «Киевской старины». — Така стаття І. Франка в «Киевской старине» не друкувалася.

104. ДО ЙОЗЕФА КОРЖАНА. *Львів, 29 травня 1888 р.*

Мовою оригіналу друкується вперше.

Вперше надруковано в українському перекладі: «Жовтень», 1956, № 4, с. 83 (публікація М. Мольнара та М. Мундяк).

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі. Лист написано польською мовою.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1577).

105. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, 29 травня 1888 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 181).

Датується за змістом на підставі згадки про від'їзд О. Кониського.

«Веселки» ані паперу не посилаю...— Це відповідь на прохання О. Франко: «Будь ласкав прислати 1 екз[емпляр] «Веселки», дам її Вані, щоб він мені списав пісню про страшний суд, а то тої жінки скоро не буде тут... Разом з «Веселкою» вложи 3 арк[уші] паперу і конвертів» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 609—610).

...лист з «Киевск[ой] стар[ины]» з рахунком за статтю...— Лист до І. Франка від 12 травня 1888 р. з розрахунками за вміщену в «Киевской старине» рецензію на «Галицко-русскую библиографию» І. О. Левицького (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 647—649).

Кониський сьогодні їде до Підбужа.— Дата виїзду О. Кониського зі Львова до Підбужа встановлена за листами до нього І. Белея та Д. Гладиловича. В листі від 29 травня 1888 р. І. Белей згадує «вчорашню умову» з О. Кониським (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 113), в листі від 30 травня 1888 р. Д. Гладилович

запитує О. Конiського, як він заїхав до Підбужа (ІЛ, ф. 3, №1605, арк. 116). Отже, О. Конiський виїхав зі Львова 29 травня 1888 р.

106. ДО І. І. ШАРАНЕВИЧА. [*Львів, після 21 травня 1888 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 831).

Датується за змістом на підставі згадки про відозву Ставропігійського інституту.

Шараневич Ізидор (Сидір) Іванович (1829—1901) — український історик «москвофільського» напряму, професор Львівського університету, очолював Ставропігійський інститут — клерикальну культурно-освітню установу в Галичині, що виникла на базі колишнього Ставропігійського (Успенського) братства. З 60-х років XIX ст. нею керували «москвофіли». Відомі два листи Шараневича до І. Франка (жовтень 1888 р.— лютий 1889 р.— ІЛ, ф. 3, № 1607, 1635).

...«Воззваніє» Інст[итуту] ставропігійського...— Запобігаючи перед австрійським урядом, керівництво Ставропігійського інституту у Львові вирішило поєднати святкування 900-річчя хрещення Русі з відзначенням 40-ї річниці правління австрійського імператора Франца-Йосифа І. З цієї нагоди в жовтні—грудні 1888 р. було влаштовано ювілейну виставку старожитностей. Ставропігійський інститут звернувся з відозвою до духовенства і всієї громадськості, прохаючи надсилати на виставку старовинні предмети церковного вжитку, давні рукописи і стародруки. Текст відозви опубліковано в газеті «Діло», 1888, 21 травня, а також випущено окремим виданням українською, німецькою та польською мовами.

...по поводу кінцевого уступу «Воззванія».— Мається на увазі вірнопідданське зіставлення у відозві «двох важних подій на Русі: правління київського князя Володимира Святославича та австрійського імператора Франца-Йосифа І» («Діло», 1888, 21 травня).

Вступлення на престол Австрії цісаря Франца-Йосифа...— Франц-Йосиф І (1830—1916), австрійський імператор. Вступивши на престол 1848 р., придушив буржуазно-демократичну революцію 1848—1849 рр., скасував її завоювання і відновив реакційний абсолютистський лад, проводив політику жорстокого гноблення та розпалювання національної ворожнечі.

...панщину дарував Фердінанд І...— Мається на увазі закон 1848 р. про аграрну реформу і скасування кріпосних повинностей, прийнятий під час правління Фердінанда І (1793—1875), попередника Франца-Йосифа І на австрійському престолі.

...учинив се в формі голуховщини й шмерлінговщини.— Йдеться про політику жорстокого соціального й національного визиску, яку проводила в Галичині австрійська монархія. Агенор Голуховський (1812—1876) — граф, намісник Галичини в 1849—1859 та 1867—1871 рр., міністр внутрішніх справ Австрії з 1859 до 1860 р. Впроваджував у Галичині полонізацію, переслідував революційний і національно-визвольний рух.

Фон Шмерлінг Антон (1805—1893) — реакційний австрійський державний діяч, протягом 1860—1865 рр. був міністром внутрішніх справ, змінивши на цьому посту А. Голуховського.

107. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, початок червня 1888 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 435.

Датується за змістом на підставі згадки про журнал «Товариш».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 171).

Журнальчик наш уже почав набиратися...— Йдеться про «Товариш», літературно-науковий журнал революційно-демократичного напряму, заснований 1888 р. у Львові групою прогресивних студентів. До редакції входили І. Франко, М. Павлик та інші. Вийшов з датою: «10 липня 1888 р.», але був затриманий властями під приводом порушення юридичних формальностей.

Гарно б було, як би й ти могла що-небудь дати...— І. Франко всіляко заохочував свою дружину до літературної праці. В жіночому альманаху «Перший вінок» (Львів, 1887), виданому заходом І. Франка, Н. Кобринської та Олени Пчілки, було опубліковано етнографічну студію О. Франко «Карпатські бойки і їх родинне життя». Перебуваючи в Болехові, О. Франко мала намір опрацювати народні казки про ведмедя.

108. ДО О. Я. КОНИСЬКОГО. [*Львів, 11 червня 1888 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 263).

Датується за одночасно надісланим листом М. Павлика до О. Конисього.

При нагоді додаю й від себе кілька слів...— Цей лист І. Франка був надісланий О. Конисьому разом з датованим «11 червня 1888 р.» листом М. Павлика та копією листа М. Павлика до Д. Гладиловича в тій же справі (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 265 — 270).

...о сій неапетитній справі.— Йдеться про інцидент у зв'язку з листом Д. Гладиловича до В. Антоновича від 2 грудня 1887 р. Адресований на Київський університет, лист потрапив до професора поліційного права, редактора реакційної газети «Киевское слово» А. Антоновича, який скористався цим, щоб публічно звинуватити «Діло» в безпринципності й продажності («Киевское слово», 1888, 20 червня). Ці звинувачення повторила львівська «москвофільська» газета «Червоная Русь» в передовій статті «Убеждение за звонкую монету» (1888, 5 червня). Наступного дня «Діло» відгукнулося на виступ «Червоної Русі», оголосивши згаданий лист фальшивкою. Після того, як «Киевское слово» повністю опублікувало текст листа в номері від 14 (2 за старим стилем) червня 1888 р., «Діло» змушене було змінити тактику. В газеті було опубліковано велику полемічну статтю «Чим воюють наші противники?» (в номерах від 18—21 червня 1888 р.), де редакція намагалася якось виплутатись із незручного становища. І. Франко взяв участь у цій полеміці, виступивши в газеті «Kurjer

Lwowski», 1888, 7 та 8 червня, із замітками «Miałoż to być prawdą?» та «Odpowiedź «Діла», в яких, хоч і полемізував із «Червоною Руссю», однак не вважав за можливе робити вигляд, ніби листа до В. Антоновича взагалі не існує, що й викликало згадуване в коментованому листі роздратування редакції «Діла». До цієї історії І. Франко повернувся також у своїй замітці «Nieapetytna sprawa» («Kurjer Lwowski», 1888, 20 червня).

109. ДО К. К. ПОПОВИЧ. *Львів, 15 червня 1888 р.*

Вперше надруковано: Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 3. Харків, 1952, с. 91 (публікація М. Возняка «Листи Івана Франка до Климентії Попович»).

Автограф зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. С. Стефаника АН УРСР (ф. М. С. Возняка, № 658, арк. 43; фотокопія — в ІЛ, ф. 3, № 5025).

Подається за автографом.

...п р о с и м о В а с д о с п і в р о б і т н и ц т в а.. — В журналі «Товариш», 1888, № 1, надруковано вірш К. Попович «Не зривай квітки, що у ніг твоїх».

110. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, 19 червня 1888 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 437.

Датується за поштовим штемпелем на листівці.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 183—184).

«N e u e Z e i t» — теоретичний журнал німецької соціал-демократичної партії, виходив у Штутгарті в 1883—1923 рр.

В н о в і й «К и е в с к о й с т а р и н е» м о г о н е м а н і ч о г о. Ш л ю т у д и «Г а в у».— Мається на увазі перехід журналу «Киевская старина» після смерті Ф. Лебединцева під редакцію О. Лашкевича. Оповідання І. Франка «Гава» в перекладі російською мовою опубліковано під назвою: «Слава богу, для начала и это хорошо! (Этюд из жизни прикарпатского народа)».— («Киевская старина», 1888, кн. 10, с. 121—148).

А ф е р а з л и с т о м «Д і л а»...— Див. примітку до листа 108.

І н т е р е с н о, я к в о н и т а м н а м е н е в д а р я т ь.— Мається на увазі застереження редакції «Діла» в першій частині статті «Чим воюють наші противники?» («Діло», 1888, 18 червня) про те, що вона має намір обговорити позицію І. Франка щодо цієї справи в другій частині статті. Відповідаючи на цей лист, О. Франко писала: «Читала усе «Діло», себто ту ве[льми] патріотичну статтю. Звісно, що вони тобі нічого не найдуть відповідати, а оттак? Звісна їх манера дурити і обманувати, а потім викручуватись, прикриваючись патріотичними цілями» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 632).

П р о с и п а н у К о б [р и н с ь к у], п а н н у Є р о н [і м у] і М [и х а й л и н у], щ о б п и с а л и д е щ о д л я ж у р н а л у...— Н. Кобринська готувала для «Товариша» рецензію на роман німецького письменника Юлія Штінде «Родина Бухгольців». Є р о н і м а — Іероніма Іванівна Озаркевич (Величко), сестра Н. Кобринської. М и х а й л и н а — Михайлина Михайлівна Рошкевич (Іванець), сестра Ольги Рошкевич.

111. ДО О. Ф. ФРАНКО. *[Львів], 22 червня 1888 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 439—440.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1606, арк. 173—174).

Журнальчик дістав, і велике спасибі тобі за твою догадливість...— Йдеться про журнал «Neue Zeit»; О. Франко надіслала його до Львова наступного дня після від'їзду І. Франка з Болехова (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 631).

Лист до татуся вислав ще вчора.— Цей лист І. Франка до Є. Трегубова невідомий.

...лист до о. Волянського в Шенандо...— Цей лист І. Франка невідомий.

Волянський Іван (1857—1926) — уніатський священик с. Острівчик на Тернопільщині, у 1884 р. виїхав до Америки з метою заснування там уніатської церкви і культурно-освітніх установ для емігрантів із Галичини. 1886 р. почав видавати у м. Шенандо (Пенсільванія) українську газету «Америка» і мав намір запросити І. Франка редагувати її.

Громницький Сидір (1850—1927) — український громадський діяч ліберально-буржуазного напряму, адміністратор видавництва газети «Діло».

Вчора ми мали суперечку з Павликом на некрологу Доброграєви...— О. О. Доброграєва померла в Ментоні від туберкульозу легень 2 червня 1888 р. У журналі «Товариш» з'явилася лише коротка звістка про її смерть. Написаний В. Коцовським некролог надруковано в «Зорі», 1888, № 11. У архіві І. Франка зберігається кілька листів О. Доброграєвої.

Будь ласкава сказати Геньові...— Євген Іванович Озаркевич (1861—1916), брат Н. Кобринської, просив І. Франка дістати йому через редакцію «Kurjera Lwowskiego» пільговий залізничний квиток до Відня (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 687).

Пише мені батько і просить о гроші.— Йдеться про лист Франкового вітчима, Гриня Гаврилика з проханням допомогти в будівництві хати (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 506—507).

...скоро дістану посилку з Варшави...— Йдеться про сподіваний гонорар за «Гаву» з «Kurjera Warszawskiego».

Пришли й ти свого медведя.— Як видно з листів О. Франко (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 615, 632), йдеться про запис дитячої казки, зроблений О. Франко в Болехові.

Кос Андрій (1864—1918) — адвокат, в молодості знайомий і однодумець І. Франка. Збереглося десять листів А. Коса до І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1604, 1613, 1631, 1638).

112. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 30 червня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 266—267.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1390).

...не дожидаючись відповіді Вашої на мій перший лист.— Цей лист І. Франка до М. Драгоманова невідомий. Про його зміст можна судити з відповіді М. Драгоманова від 26 червня 1888 р. (Матеріали, с. 263—265).

Писав Вам уже П[авлик]...— лист М. Павлика до М. Драгоманова від 27 червня 1888 р. (Переписка, т. 5, с. 223—226).

...по поводу листа до Вас Конисього...— Йдеться про лист О. Конисього, пересланий М. Драгоманову М. Павликом разом з листом від 27 червня 1888 р.

...як ставив Кон[иський]в «Ділі» свої умови гр[афу] Ігнатьєву...— Микола Павлович Ігнатьєв (1832—1908), російський військовий і державний діяч, з 1888 р. голова реакційного «Слов'янського благодійного товариства». Йдеться про статтю О. Конисього «Гр. Ігнатьєв і всякі сподівання», вміщену без підпису в газеті «Діло», 1888, 11 травня, де твердилося, що коли б згадане товариство обстоювало вільний національний розвиток і федерацію слов'янських народів, а також виступило проти запровадженої в 1876 р. заборони української мови, «воно придбало б собі серед слов'янства велику, правдиву симпатію». Ця стаття викликала довгу полеміку в тодішній галицькій пресі (див.: «Діло», 1888, травень—червень).

Вичитав оце про смерть Зібера.— Микола Іванович Зібер (1844—1888), економіст, популяризатор марксизму в Росії та на Україні. Помер 28 квітня 1888 р.

...некролог для «Товариша»? — У журналі «Товариш» було вміщено лише коротку звістку про смерть М. Зібера (без підпису).

113. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 25 липня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 269—270.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1391).

Некрологи Ваші не могли вже піти до сього н[оме]ра...— Йдеться про замовлені І. Франком М. Драгоманову для «Товариша» некрологи Л. Мечникова та М. Зібера. Автографи їх зберігаються в архіві І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 287—291).

...розбір Сводної літописі Петрушевича? — Йдеться про працю А. С. Петрушевича «Сводная галицко-русская летопись», хроніку історичних подій у Галичині та на Наддніпрянській Україні протягом XVII—XVIII ст. (1874, т. 1; 1887, т. 2, ч. 1; 1889, т. 2, ч. 2).

...до розбору Стодольського.— Йдеться про статтю М. Драгоманова «Науковий метод в етнографії» — критичний розбір праці О. Конисього (надрукованої під псевдонімом «О. Стодольський») «Етнографія Слов'янщини», Львів, 1887. Автограф статті зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 271—286.

З журналу Конисього...— Йдеться про плани відновлення журналу «Правда» (див. лист 112).

Кониський поїхав до Росії спасати Антоновича...— В. Антоновичу в зв'язку з публікацією в газеті «Киевское слово» адресованого йому листа Д. Гладиловича загрожували неприємності (див. примітку до листа 108).

...поспішати з написанням статті.— М. Драгоманову була замовлена передова стаття для журналу «Правда».

...редакція згоджується друкувати Ваші статті, тільки під *іншим* псевдонімом...— Статті М. Драгоманова публікувалися в «Киевской старине» за підписом «П. Кузьмичевский».

Все находиться у попа Лебединцева...— Мається на увазі Петро Гаврилович Лебединцев (1819—1896), протоієрей Софійського собору в Києві, брат померлого на початку 1888 р. редактора «Киевской старины» Ф. Лебединцева.

...вийжджаємо на якийсь час на село.— 28 липня 1888 р. І. Франко з родиною поїхав відпочивати у Карлсдорф (нині присілок с. Климець Сколівського району Львівської області).

...розпочати друк речей релігійних.— І. Франко мав намір друкувати в журналі «Товариш» наукові праці з історії релігії (М. Верна, Ю. Вельгаузена та інших).

114. До М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 3 вересня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 270—271.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1392).

...збираюся відповідати на Ваш лист...— лист М. Драгоманова до І. Франка від 6—20 серпня 1888 р. (Матеріали, с. 268—269).

...змінили трохи свій суд про його виключну літературність.— Йдеться про закид, висловлений у згаданому листі М. Драгоманова щодо опублікованого в «Ділі» змісту «Товариша», ніби журнал обмежується виключно літературними питаннями, обминаючи суспільно-політичну проблематику.

...в статті Арцишевського...— Рецензія В. Арцишевського на брошуру: Szczepański St. Nędza Galicyi w cyfrach. Lwów, 1888, надрукована в журналі «Товариш», 1888, № 1, с. 97—105.

...чи він не розгнівається на мене за «Нашу публіку»...— Йдеться про фейлетон І. Франка, надрукований у журналі «Товариш» (с. 53—65).

...свою статейку про село Добрівляни...— І. Франко надрукував статтю «Gmina Dobrowlany (Materiał do monografji)» в журналі «Głos», 1887, № 23, 24.

...дав про нього звістку...— Замітка І. Франка «Nowy miesięcznik ruski», надрукована в газеті «Kurjer Lwowski», 1888, № 237.

Олесницький Євген (1860—1917) — український громадський діяч, журналіст і перекладач ліберально-буржуазного напряму.

Кузьмичевський, значить, не вмер, а тільки «сократился».— Відгук на саркастичне зауваження М. Драгоманова в листі від 6—20 серпня 1888 р.: «К[узьмичевськ]ий... їй-богу, не розумію, кому в чому шкодив, щоб його в гріб класти» (Матеріали, с. 268). Нова редакція «Киевской старины» побоювалася користуватися цим псевдонімом М. Драгоманова — в грудневій книжці журналу за 1888 р. статтю М. Драгоманова «Фатальная вдова» підписано ініціалами П. К.

«А м е р и к а» — газета українських переселенців у США, виходила у м. Шенандо з 1886 до 1890 р. за редакцією І. Волянського, згодом — В. Сіменовича.

...н а п и с а т и д л я «K u r j e r a L w o w s k i e g o» п р о Д р е н т е л ь н а... — В листі від 6—20 серпня 1888 р. М.Драгоманов висловлював бажання взяти участь у полеміці навколо особи київського генерал-губернатора Олександра Романовича Дрентельна (1820—1888), що точилася у зв'язку з його раптовою смертю.

...п р о б р о ш у р у Т и х о м и р о в а... — Йдеться про брошуру народовольця, згодом ренегата Л. О. Тихомирова «Почему я перестал быть революционером», в якій він зрікався своїх революційних переконань, видану 1888 р. в Парижі російською і французькою мовами.

115. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. *Львів, 9 вересня 1888 р.*

Вперше надруковано: За сто літ, кн. 4, с. 274—275. Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 1166).

...н е в і д п и с у в а в н а В а ш щ и р и й і п р и я з н и й л и с т... — лист Ф. Ржегоржа до І. Франка від 29 серпня 1888 р. (див.: Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками. Братіслава, 1957, с. 522—524).

...п л а н в и д а н н я В а ш и х п и с а н ь п р о Г а л и ц ь к у Р у с ь... — І. Франко мав намір видати на початку 1889 р. в серії «Moravska biblioteka» збірку праць Ф. Ржегоржа з українського фольклору та етнографії. Ф. Ржегорж радився з І. Франком щодо назви збірки та коректури статей і мав приїхати в цій справі до Львова.

...п е р е к л а д д в о х е п і г р а м Г а в л і ч к о в и х... — Карел Гавлічек-Боровський (1821—1856), чеський поет і громадський діяч. Сатиричні епіграми, спрямовані переважно проти монархії і церкви, були одним з провідних жанрів його поетичної творчості. В журналі «Товариш», 1888, № 1, с. 30—31, опубліковано перекладені І. Франком епіграми К. Гавлічка-Боровського «Пророк Йона» та «Осторога».

...в д р у г і м н[омері] д у м а ю д а т и п е р е к л а д й о г о «Т і р о л ь с ь к и х е л е г і й»... — У сатиричній поемі К. Гавлічка-Боровського описано історію його арешту в грудні 1851 р. і заслання до глухого тірольського містечка Бріксена, де була тюрма для політичних в'язнів. Оскільки «Товариш» перестав виходити, цей переклад опубліковано в журналі «Житє і словс», 1894, кн. 1 (з датою: «Львів, у сентябрі 1888»).

Ч и н е б у л и б В и т а к і д о б р і н а п и с а т и д л я н а с к о р о т е н ь к у б і о г р а ф і ю Г а в л і ч к а... — Ф. Ржегорж узявся виконати це замовлення, але у зв'язку з тим, що видання журналу «Товариш» припинилося, його життепис К. Гавлічка-Боровського не був використаний І. Франком. У журналі «Житє і слово» було надруковано тільки текст «Тірольських елегій». Випускаючи свої переклади з К. Гавлічка-Боровського окремим ви-

данням (Львів, 1901), І. Франко додав до них свою власну передмову і короткий життєпис чеського поета.

...разом з листом Гавлічка до Палацького з Бріксена, яко пояснення до «Тір[ольських] елегій».— Франтішек Палацький (1798—1876), чеський історик і політичний діяч ліберально-буржуазного спрямування. К. Гавлічек-Боровський почав листуватися з ним одразу після прибуття до Бріксена.

Щодо «Зорі» і «Діла» буду говорити з редакторами...— В листі від 29 серпня 1888 р. Ф. Ржегорж просив довідатися, чому йому не надсилають згаданих часописів.

116. ДО О. Г. БАРВІНСЬКОГО. [*Львів*], *19 вересня 1888 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство». Іван Франко. Статті і дослідження. Вип. 1. Львів, 1966, с. 144 (публікація О. І. Дея та М. О. Мороза).

Автограф зберігається у Львівській науковій бібліотеці ім. В. С. Стефаника АН УРСР (ф. Барвінських, № 2634, арк. 2). Подається за автографом.

Статейку про Федьковича я приготую сими днями...— Йдеться про статтю І. Франка «Молодий вік Осипа Федьковича» («Правда», 1888, вип. 1, 2).

Щодо перегляду політичного...— Мова йде про статтю І. Франка «Політичний огляд» («Правда», 1888, вип. 1).

117. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 25 вересня 1888 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 440—441.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 962).

Щодо вимітки слів...— Ф. Вовк просив заздалегідь вимітити для нього статті за проспектом словника Отто (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 826).

...у мене є вимічені ось які слова...— Доданого тут списку статей Ф. Вовк висловив ряд зауважень у своєму листі до І. Франка від 30 серпня 1888 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 805—810).

Пісень сороміцьких, про які Ви питаєте, у мене нема.— В листі до І. Франка від 18 вересня 1888 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 825—828) Ф. Вовк просив надіслати йому весільні пісні, що не надаються до друку, потрібні для етнографічної праці про українські весільні звичаї.

... в збірнику Ольги Рошкевич....— «Obrzędy i pieśni ludu ruskiego we wsi Lolinie, powiatu Stryjskiego. Zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko». — «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej», t. 10. Kraków, 1886, c. 3—54.

...збірники, про котрі Ви пишете.— У зазначеному листі Ф. Вовк просив дістати для нього етнографічні праці: Moszyńska. Zwyczaje, obrzędy i pieśni weselne ludu ukraińskiego z okolic Białej Cerkwi. Kraków, 1882; Tomaszewska

Michalina. Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Winnicach. Kraków, 1887; Stadnicka Lucyna. Pieśni i obrzędy weselne ludu ruskiego okolic Nemirowa. Kraków, 1888, які друкувалися у збірнику «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» та окремими відбитками з нього.

З румуном зробіть, як знаєте.— На пропозицію І. Франка писати для енциклопедії Отто також статті про Румунію. Ф. Вовк сповіщав у листі від 18 вересня 1888 р., що має в Бухаресті знайомого, який володіє також російською та французькою мовами і міг би взяти румунську частину словника на себе (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 826). Йдеться про Замфіра Арборе-Раллі (1848—1933), молдавського письменника, публіциста, перекладача й громадського діяча.

«Revue d'histoire des religions»— паризький науковий квартальник з проблем історії релігії, виходив з 1880 р.

Gaston Paris «Poesie au moyenâge» — монографія французького літературознавця і лінгвіста порівняльно-історичної школи Гастона Парі (1839—1903) надрукована в Парижі в 1887 р. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1793.

118. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 25 вересня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 273.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1393).

Тільки вчора я видер Ін[омер] «Товариша» з зубів поліції.— Журнал був затриманий під приводом недотримання юридичних формальностей, вийшов 24 вересня 1888 р. після того, як на обкладинці було додруковано: «За редакцію відповідає Ст. Козловський».

...Вашу статтю про правопис...— Стаття М. Драгоманова «В справі реформи нашої правописі» була надіслана М. Павликові і мала друкуватися в четвертому випуску «Наукової бібліотеки» разом з іншими працями М. Драгоманова (Переписка, т. 1, с. 217), потім призначалася для журналу «Товариш». Автограф її (датований «11 липня 1887 р.») зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 339—353.

Ред[акція] «Kurjera» просить Вас о присилку обіцяних статей...— У листах від 6 серпня та 7 вересня 1888 р. М. Драгоманов пропонував написати для газети «Kurjer Lwowski» статті з приводу ренегатських виступів Л. Тихомирова та про тодішню міжпартійну полеміку в справі польсько-українських взаємин (Матеріали, с. 269, 272).

З села допоминаються оповідань про багатство і бідність і про хліборобство.— Брошури С. Подолинського «Про багатство і бідність», «Парова машина» та інші видані в Женеві та Відні протягом 1875—1880 рр.

Я зайнятий тепер порядкуванням збірника приповідок галицьких...— І. Франко ще у 80-х роках мав намір опублікувати у збірнику «Zbiór wiadomości do antropologji krajowej» зібрані ним приповідки. Проте «Галицько-руські народні приповідки» надруковані у Львові в т. 10, 16, 23, 24, 27, 28 «Етнографічного збірника» в 1901—1910 рр. Численні ру-

кописні матеріали до цієї збірки зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 867—870.

...в збірнику, виданому в Петербурзі й впорядкованому Вислоцьким...— Збірка А. Вислоцького «Пословицы и поговорки Галицкой и Угорской Руси» опублікована в «Записках императорского Русского географического общества по отделению этнографии», Спб., 1868, т. 2.

119. ДО КОСТЯ ГОРБАЛЯ. *Львів, 6 листопада 1888 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 371—372.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1008).

Зачав я ото в «Правді» стягати і критично сортувати матеріали до біографії Федьковича.— Початок статті І. Франка «Молодий вік Осипа Федьковича» надруковано в газеті «Правда», 1888, вип. 1.

Ваш ученик д. Охримович...—український етнограф і мовознавець Володимир Юліанович Охримович (1870—1931), учень К. Горбаля під час навчання у Стрийській гімназії.

...у Вас є деякі матеріали до життєписі Федьк[овича]...— Відповідаючи на цей лист І. Франка, К. Горбаль сповіщав, що всі листи О. Федьковича, які в нього збереглися, були віддані ним Іванові Вахнянину для скопіювання й публікації (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 249—251).

...домашню катастрофу в його родині.— Йдеться про незгоди між батьком і матір'ю О. Федьковича.

120. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 6 листопада 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 275—277.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1394).

З розмов моїх з д. Сіменовичем виходить таке, що «Америка» стоїть недобре...—Володимир Сіменович (1862—1932), український громадський діяч. Навесні 1887 р. виїхав до Америки допомагати в організації культурних закладів для емігрантів з Галичини. Брав участь у виданні української газети «Америка».

Кормош писав мені про получені від Вас книжки...— Теофіл Кормош (1861—1927), адвокат у Перемишлі, одержав від М. Драгоманова роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» та «Політичні пісні українського народу», за які мав повернути гроші І. Франкові. Збереглася його листівка до І. Франка в цій справі (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 765).

...я постараюсь для Вас дістати «Бібліографію» і казки Карловича...— Маються на увазі «Галицко-русская библиография» І. О. Левицького, т. 1, та «Podania białoruskie, zebrane przez Władysława Weryhę, poprzedzone wstępem przez Jana Karłowicza», про які М. Драгоманов запитував у листі від 30 жовтня 1888 р. (Матеріали, с. 275).

Карлович Ян (1836—1903) — польський фольклорист, етнограф, філолог і музикознавець.

Статті про слов'ян Кон. не писав, але хто писав — не каже.— Йдеться про статтю «Слов'янським гостям, що завітали в Київ на ювілей 900-літнього християнства Русі», надруковану в «Правді» (1888, вип. 1) під криптонімом «Х-л». Як видно з наступного листа І. Франка до М. Драгоманова, автором статті був український мовознавець і громадський діяч Кость Петрович Михальчук.

Мій «Політичний огляд»...— стаття І. Франка в «Правді», 1888, вип. 1.

Що зробити з Вашими замітками «Сміх і горе»...— Це продовження критичних заміток М. Драгоманова, що почали друкуватися в першому номері «Товариша». Автограф замітки про Костомарова зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1619, арк. 371—378.

Сумцов Микола Федорович (1854—1922) — український фольклорист, етнограф і літературознавець. Статтю М. Драгоманова «Наукові методи проф. Сумцова» І. Франко опублікував у журналі «Житє і слово», 1894, т. 1.

Щодо мемуарів, то будьте ласкаві їх писати дальше...— Початок «Австро-руських споминів» М. Драгоманова призначався для другого номера «Товариша». Оскільки журнал перестав виходити, І. Франко публікував спогади М. Драгоманова окремими випусками видаваної ним «Літературно-наукової бібліотеки».

Стаття Ваша про вдову...— Стаття М. Драгоманова «Фатальная вдова (Уголовно-психологическая тема в украинской народной песне)» надрукована за підписом П. К. в журналі «Киевская старина», 1888, кн. 12.

Замітка, котру Ви тепер прислали...— Замітка про казки була призначена для журналу «Киевская старина» (Матеріали, с. 275).

...враз з моєю новелою «Чума».— Оповідання І. Франка «Чума» опубліковано в «Киевской старине», 1889, кн. 5—6.

Комітет вічовий я вже лаяв...— Це відповідь на пораду М. Драгоманова «... поки що проберіть Ви в будущім н[омер]і львівський вічовий комітет за те, що злякавсь покликати мазурських селян» (Матеріали, с. 275). Статтю І. Франка з цього приводу «Wiec ruski we Lwowie» надруковано в газеті «Kurjer Lwowski», 1888, 19 вересня.

...Дашкевича розбір «Очерков укр[аинской] литерат[уры]» Петрова.— Йдеться про видання: Дашкевич Н. П. Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки украинской литературы XIX ст.».— «Отчет о двадцать девятом присуждении наград графа Уварова», Спб., 1888 (Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 330). Свою рецензію на цю працю І. Франко опублікував у журналах «Правда», 1888, вип. 3, та «Kwartalnik historyczny», 1889, № 3.

З польсько-укр[аїнським] товариством діло, може, й вигорить.— Йдеться про спробу політичної консолідації польського і українського демократичного руху в Галичині.

Леваковський Кароль (1836—1912) — один із засновників польської селянської партії Stronnictwo ludowe,

Оржеховський Тадеуш (1837—1902) — польський громадський діяч, селянин, депутат державної ради.

З новим роком думаємо також... видавати газетину людову руcько-польську...— Йдеться про план видання робітничої газети «Robotnik galicyjski», до якого М. Драгоманов поставився скептично (Переписка, т. 1, с. 239, 243 та ін.). Здійснити цей задум не вдалося.

Ціпсер Йозеф — адвокат і судовий перекладач у Відні, разом з І. Франком учився в Дрогобицькій гімназії. Надсилав кореспонденції до газети «Kurjer Lwowski».

...з ціллю наразі — вплинути на найближчі вибори.— Маються на увазі вибори до галицького сейму 1889 р.

121. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 19 листопада 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 279—286.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1395).

Олесницький уступає з редакторства...— Є. Олесницький був редактором трьох випусків відновленого в 1888 р. журналу «Правда». З початку 1889 р. редактором став І. Стронський.

Проти принятія Павлика до ком[ітету] Кониський стоїть рішуче...— В листі від 11—13 листопада 1888 р. М. Драгоманов радив І. Франкові всіляко підтримувати кандидатуру М. Павлика як члена редакційного комітету «Правди» (Матеріали, с. 277—278).

В справі Вашого протесту...— Йдеться про лист М. Драгоманова до редакції «Правди» з протестом проти антиросійських випадів та порушення журналістської етики у кількох матеріалах першого випуску «Правди» (Переписка, т. 5, с. 260—263).

...поручив мені написати в тім дусі вступну статейку.— В написаній І. Франком і переробленій О. Кониським передовій статті другого випуску «Правди» за 1888 р. визнано, що внаслідок недогляду редакції деякі матеріали першого випуску давали підставу для закидів, «нібито ми ворогуємо з великоруським народом, з його мовою і культурою... Запевняємо ще раз, що ми твердо стоїмо на грунті мирного поводження і прихильності українців до всіх сусід наших при обороні інтересів спільних і в боротьбі з ворогами спільними, але ж не поступаючись ні на один ступінь нашими інтересами національними...» («Правда», 1888, вип. 2, с. 84).

...проти доносу на слов'ян...— М. Драгоманов закидав редакції «Правди», що вона «припустилась прямого поліцейського доносу на галицьких гостей у Києві, кажучи, що буцімто вони «шматували Австрію» і т. д.» (Переписка, т. 5, с. 262).

...проти помилки Михальчука о обопільнім заприсяженні переяславської угоди.— Помилковість цього твердження в опублікованій без підпису статті «Слов'янським гостям, що завітали в Київ на ювілей 900-літнього християнства Русі» («Правда», 1888, вип. 1, с. 16) було відзначено в рецензії О. Борковського («Зоря», 1888, № 21, с. 364). У передовій статті другого випуску «Правди» згадки про це немає.

...«Просвіта» друкує по-руськи мою «Гаву» в своїх виданнях.— Українською мовою оповідання «Гава» вийшло окремою книжкою: Франко Іван. Гава. Образок з життя підкарпатського народу. Львів, 1888.

...розширити крихту її програми на «Науково-літературну бібл[іотеку]»...— Йдеться про продовження розпочатої І. Франком 1887 р. «Наукової бібліотеки». Протягом 1889—1897 рр. виходила як серійне видання «Літературно-наукова бібліотека».

...«Бібл[іотека» Олесницького...— «Руська-українська бібліотека», яку видавав Є. Олесницький (відгук про неї див.: «Зоря», 1886, № 1, с. 18—19).

...перекладі з Верна про релігію...— Йдеться про працю професора Паризького університету Моріса Верна «L'Histoire des religions, son esprit, sa méthode et ses divisions», Paris, 1887.

...Вельгаузена «Коротка історія жидів».— Wellhausen Julius. Prolegomena zur Geschichte Izraels. Berlin, 1886.

...твори Тредьяковського, нове видання з вступом? — Останніми на той час були видання: Избранные сочинения В. Тредьяковского, изд. П. Перевлесского. М., 1849, та Сочинения В. Тредьяковского, т. 1—3. Спб., 1849.

«Зоря галицька» — українська газета ліберально-культурницького спрямування, виходила у Львові в 1848—1857 рр.

... чи є у Вас готова рукопись дальшої частини «Політичних пісень»...—Йдеться про другу частину впорядкованої М. Драгомановим збірки «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст.», перша частина якої (в двох випусках) вийшла в Женеві в 1883 та 1885 рр.

...екземпляр «Pokucia» Кольберга....— Йдеться про надіслану І. Франком М. Драгоманову працю: Kolberg Oskar. Pokucie. Obraz etnograficzny, т. 1—2. Kraków, 1882—1884.

«Zbiór wiadomości» — серійне видання Краківської Академії наук «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej». Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1616—1632.

122. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 17 грудня 1888 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 282—284.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1396).

...комітет, ним вибраний...— Мається на увазі редакційний комітет «Правди» в складі І. Франка, О. Кониського, О. Барвінського, П. Левицького.

...замітку *редакції* до дописі Бучинського з Станіслава.— Редакційна примітка до вміщеного (без підпису) в другому випуску «Правди» за 1888 р. полемічного відгуку на допис П. Домонтаря («Правда», 1888, вип. !) про стан справ у станіславській «Просвіті». У своїй примітці О. Барвінський захищав попередній виступ «Правди» і звинувачував керівництво станіславської «Просвіти» у бездіяльності.

...замітку до листа Українця...— Йдеться про редакційну замітку до відкритого листа (за підписом «Українець»)

редакторові «Правди» з приводу протесту О. Борковського («Зоря», 1888, № 21) проти того, щоб вважати відновлену 1888 р. «Правду» продовженням раніш видаваного «народовського» журналу і відповідно позначати його «річником XIV».

...уступи, котрі ми повикидали Кон[иському] з його статей, він без відома комітету повпирав у свою переписку редакції.— Мається на увазі відповідь редакції «пані Ш-і» («Правда», 1888, вип. 2).

...в перегляді політичнім...— Стаття під цією назвою друкувалась в «Правді», 1888, вип. 2.

...повторити експеримент з 1884 року...— Йдеться про блокування «народовців» з «твердими москвофілами» перед виборами 1884 р., яке скінчилося поразкою «народовської» партії.

...Пильчикова можна називати по ім'ю...— Йдеться про українського громадського діяча, члена Кирило-Мефодіївського товариства Дмитра Павловича Пильчикова (1821—1893). У першому виданні «Австро-руських споминів» М. Драгоманова (ч. 1, Львів, 1885, с. 12—14) його прізвище було подано скорочено.

...програму ван Гамеля...— Йдеться про «Програму початкового курсу історії релігії» голландського вченого ван Гамеля. В українському перекладі І. Франка опубліковано в кн.: З історії публічного виховання в Західній Європі, Львів, 1890, с. 39—70.

... я рішився продати «Зорі» мій роман...— Після того, як на конкурсі газети «Kurjer Warszawski» було відхилено повість «Lelum i Polelum», І. Франко пропонував надрукувати її в журналі «Зоря», але редактор О. Борковський не надрукував цей твір.

...з Вашою працею про рос[ійський] земельний рух...— Стаття М. Драгоманова «Земский либерализм в России. 1855—1883» вперше надрукована в женевському журналі «Свободная Россия», 1889, № 1, і перевидана І. Франком у перекладі польською мовою в газеті «Kurjer Lwowski», 1889, 6 березня — 5 травня. В тому ж році вийшла окремою відбиткою.

«Nowa reforma» — польська щоденна газета ліберально-буржуазного напряму, виходила у Кракові в 1882—1928 рр.

Дочці Вашій бажаємо обоє всякого добра і щастя в новому житті і в новій вітчині.— Йдеться про одруження дочки М. Драгоманова — Лідії з болгарським ученим І. Шишмановим та її переїзд з Женеви до Болгарії.

123. ДО ОЛЕКСАНДРА БОРКОВСЬКОГО. *Львів, 20 грудня 1888 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 6, с. 491—492.

Борковський Олександр (1841—1921) — український журналіст і видавець ліберально-буржуазного напряму, діяч «народовської» партії, редактор «Зорі» в 1888—1889 рр. І. Франко листувався з ним у справах публікації в «Зорі» своїх творів. Відомі два листи І. Франка до О. Борковського (грудень 1888— серпень 1889) і чотири листи О. Борковського до І. Франка (1886— серпень 1906), які зберігаються в ІЛ, № 1607, 1608, 1621, 1628.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 938).

Вашу оцінку мого роману я дістав.— Відгук О. Борковського на запропонований «Зорі» роман І. Франка «Лель і Полель» (вперше опубліковано: Франко Іван. Твори, т. 30. Харків, 1929, с. 10—12). Автограф зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 927—929.

Вулька — передмістя Львова.

...барикади львівські.— Йдеться про революційні події 1848 р.

...Шпільгагена «In Reih und Glied»—роман популярного в XIX ст. німецького письменника-реаліста Фрідріха Шпільгагена (1829—1911) «Міцною лавою» (1866).

Бригідки — тюрма у Львові.

...«Kurjer Lwowski» під Масловським...— Йдеться про Людвіка Масловського (1842—1928), який на початку своєї діяльності виступив як пропагандист матеріалістичного світогляду і перекладач Дарвіна, але згодом перейшов на реакційні, шляхетсько-клерикальні позиції. В 1883—1886 рр. був редактором газети «Kurjer Lwowski».

«Kronika codzienna» — польська газета, виходила у Львові.

Лютовисько — село (тепер на території Польської Народної Республіки).

Такої провідної ідеї, яку Ви формулюєте при кінці своєї замітки, я не мав...— Йдеться про підсумковий висновок О. Борковського: «Була провідна гадка: руська молодіж по більшій часті з нічого добивається власною працею, спосібностями, серед тяжких злиднів, якогось становиська, та пропадає відтак марно, залізши нерозважно під першу-ліпшу погану спідницю. От де гинуть так часто найкращі наші сили!» (ІЛ, ф. 3, № 1602, арк. 929).

1889

124. ДО ІЗИДОРА КОПЕРНИЦЬКОГО. *Львів, 7 січня 1889 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство», вип. 5. Іван Франко. Статті і матеріали, Львів, 1968, с. 136—137 (публікація О. І. Дея та М. О. Мороза).

Автограф зберігається в архіві Етнографічного музею в Кракові.

Лист написано польською мовою.

Листування І. Франка з польським антропологом, етнографом, фольклористом і археологом, професором Краківського університету Ізидором Коперницьким (1825—1891), яке розпочалося 1883 р., відновилося на початку 1889 р. у зв'язку з наміром опублікувати впорядковану І. Франком збірку «Przysłowia ludu ruskiego w Galicji i na Bukowinie» у періодичному виданні Антропологічної комісії Краківської Академії наук «Zbiór wiadomości do antropologji krajowej», редактором якого в 1877—1889 рр. був І. Коперницький. В архіві І. Франка збереглося тринадцять листів І. Коперницького

за період з січня 1884 по грудень 1889 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, 1603, 1605, 1607, 1608, 1615, 1631).

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 4998).

Ваш дуже приємний для мене лист отримав...— лист І. Коперницького до І. Франка від 6 січня 1889 р. (ІЛ, ф. 3, № 1605, с. 37—40). У автографі помилково зазначено рік «1888». Незважаючи на схвальну оцінку І. Коперницьким упорядкованої І. Франком збірки прислів'їв та попередню згоду опублікувати її в т. 13, 14 «Zbioru wiadomości», в цьому виданні збірка так і не була надрукована. Як видно з листа І. Коперницького від 12 грудня 1889 р., І. Франко в листі до нього від 30 листопада 1889 р. (нині невідомий) висловив «намір повністю переробити свою збірку «Przysłów ludu ruskiego w Galicji» з метою укласти у більше науковому порядку і помножити новозібраним матеріалом» (див.: «Українське літературознавство», Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 5. Львів, 1968, с. 140). Очевидно, до затримки з друкуванням спричинилося й те, що саме в цей час І. Франко висловив ряд критичних зауважень про працю І. Коперницького «O góralach ruskich w Galicji. Zarys etnograficzny» (Kraków, 1889) в рецензіях, надрукованих у журналі «Kwartalnik historyczny», 1889, № 4, та в газеті «Kurjer Lwowski», 1889, 23 лютого. Як зазначав згодом І. Франко, «учений розсердився на мене і звернув мені рукопис приповідок, жадаючи, щоб я впорядкував його інакше, методом Номиса, і докладно визначив усі Номисові паралелі. Се була задача понад мої сили» («Етнографічний збірник», Львів, 1905, т. 14, с. VI).

Номис — псевдонім Матвія Терентійовича Симонова (1823—1901), українського етнографа і фольклориста.

Збірка І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» друкувалася у Львові в «Етнографічному збірнику», в т. 10, 16, 23, 24, 27, 28 протягом 1901—1910 рр.

Умоїй передмові...— Її первісна редакція, свого часу надіслана І. Коперницькому, опублікована О. І. Деєм у журналі «Народна творчість і етнографія», 1963, № 2. В «Етнографічному збірнику» вона була надрукована в переробленому вигляді.

Від о. Лещишака маю збірку пісень...— За свідченням І. Франка, 1883 р. він ознайомився із записами лемківських пісень, зробленими священиком Никифором Лещишаком у с. Біличні Грибівського повіту, й запропонував йому свою допомогу в підготовці їх до друку. Згодом І. Франко повідомив про це І. Коперницького й на його прохання надіслав до Кракова опрацьовані ним частини збірки Н. Лещишака. Відомості про це (з кількома фактичними неточностями) з'явилися в пресі («Діло», 1889, 13 квітня), у зв'язку з чим Н. Лещишак звернувся з листом до редакції («Діло», 1889, 6 травня), а І. Франко дав відповідні пояснення («Діло», 1889, 9 травня). Див.: «Українське літературознавство», Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 5. Львів, 1968, с. 141—142.

Надіслана І. Франком збірка Н. Лещишака зберігається в архіві Етнографічного музею в Кракові разом з автографами листів І. Франка до І. Коперницького.

...в збірках Головацького і де Воллана...— Йдеться про фольклорні збірки: Головацький Я. Ф. Народные песни Галицкой и Угорской Руси. М, 1878, ч. 1—3; Г. А. де Воллан. Угро-русские народные песни. Спб., 1885.

...організувати наукову екскурсію на Лемківщину.—В листі до І. Франка від 13 січня 1889 р. І. Коперницький сповістив, що антропологічна комісія не має коштів для організації подібних експедицій.

...том à la «Pokucie».— Йдеться про грунтовну працю польського етнографа і фольклориста Оскара Кольберга. Pokucie. Obraz etnograficzny, t. 1—4. Kraków, 1882—1889.

125. ДО ІЗИДОРА КОПЕРНИЦЬКОГО. *Львів, 2 лютого 1889 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство» Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 5. Львів, 1968, с. 138—139 (публікація О. І. Дея та М. О. Мороза).

Автограф зберігається в архіві Етнографічного музею в Кракові.

Лист написано польською мовою.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 4999).

...знадісланням дальшої частини збірки о. Лещишака...— Про це І. Коперницький просив у листі до І. Франка від 13 січня 1889 р.

...на кукизівському процесі...— Йдеться про судовий процес над поміщицею с. Кукизова (поблизу Львова) М. Стшелецькою та її сином, звинуваченими у нападі на ксьондза Я. Тхужніцького. За матеріалами цього процесу написано повість І. Франка «Основи суспільності».

...дякую Вам за надіслання мені чудової збірки...— Йдеться про впорядковану І. Коперницьким збірку «Pieśni górali Bieskidowych z okolic Rabki»,[1] Kraków, 1888. Рецензія І. Франка на неї надрукована в журналі «Kwartalnik historyczny», 1889, № 2.

126. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 10 лютого 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 284—286.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1397).

...процес кукизівський...— Репортерські звіти про цей процес друкувалися в газеті «Kurjer Lwowski», 1889, 14 січня—8 лютого.

...разом з посилкою коректури Ваших споминів.— Йдеться про першу главу «Австро-руських споминів» М. Драгоманова.

...між паперами, які дісталися мені по Навроцькім, є 17 Ваших листів з років 1872—1874.— Автографи листів М. Драгоманова до В. Навроцького зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 1622, 4230. Публікації їх див.: Драгоманов М. Листи до І. Франка і інших, ч. 2. Львів, 1908, с. 303—306; Возняк М. З листування М. Драгоманова з В. Навроцьким.— «Літературно-науковий вісник» 1923, кн. 3; Студинський К. Переписка М. Драгоманова з В. Навроцьким.— За сто літ, кн. 1, К. , 1927.

...чи Ви бачили в «Зернах» мою пробу переводу болгарських гайдуцьких пісень...— До-

бірка з чотирьох болгарських гайдуцьких пісень у перекладі та із вступною заміткою І. Франка надрукована в збірнику: Зерна. Літературно-науковий додаток до «Буковини» за рік 1888. Чернівці, 1888, с. 30—41.

Як Вам подобались Антоновича «Три національні типи»? — Стаття В. Б. Антоновича «Три національні типи народні» опублікована в «Правді», 1888, вип. 3, під псевдонімом «Низенко».

...казка Мирного — Мається на увазі «Казка про Правду та Кривду» Панаса Мирного («Правда», 1889, вип. 4).

Умене є«Чтения в Общ[естве] Нестора»...— Йдеться про науковий збірник київського «Общества Нестора-летописца», де друкувалися археологічні, історичні, літературознавчі праці. Видавався в 1879 та 1888—1914 рр. (Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 393).— Йдеться про другу книжку цього збірника (К., 1888), рецензію на яку І. Франко надрукував у журналі «Kwartalnik historyczny», 1889, № 2.

...Еварницького «Запорожье»...— Йдеться про книжку українського історика, археолога, етнографа Дмитра Івановича Яворницького (1855—1940): Эварницкий Д. И. Запорожье в остатках старины и преданиях народа, Спб., 1888. Рецензія І. Франка на цю книгу опублікована в журналі «Kwartalnik historyczny», 1889, № 2.

Недавно був один чоловік відси в Відні у Ягича...— Невідомо, про кого йде мова.

Ягич Ватрослав Ігнатій (1838—1923)—хорватський філолог-славіст, у той час професор Віденського університету.

127. ДО О. С. ЛАШКЕВИЧА. *Львів, 20 лютого 1889 р.*

Вперше надруковано: «Советская Украина», 1955, № 7, с. 152—153 (публікація Д. М. Іофанова «Неопубликованные письма Ивана Франко»).

Подається за автографом, який зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР, ф. III, № 9482.

...статейку про мого старого земляка Івана Вишенського.— Статтю І. Франка «Иоанн Вишенский (Новые данные для оценки его литературной и общественной деятельности)» надруковано в журналі «Киевская старина», 1889, кн. 4. В додатку опубліковано твір Івана Вишенського «Книжка Іоанна мниха Вишенского от святыя Афонския горы в напоминание всех православных христиан» зі вступною заміткою І. Франка.

...з статті про Шевченка (коли цензура її пропустить)...— Йдеться про російський варіант статті І. Франка «Шевченко героєм польської революційної легенди», вперше надрукованої в журналі «Зоря», 1886, № 6. У журналі «Киевская старина» стаття не друкувалася. В переробленому вигляді вміщена в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, вийшла окремим виданням у серії «Літературно-наукова бібліотека» (№ 19, Львів, 1901). Текст її див. у т. 29 даного видання.

Приложений тут листок будьте ласкаві передати Гнату Жит[ецькому].— Цей лист І. Франка до Г. Житецького невідомий.

Чи В и о д е р ж а л и б р о ш у р к у «П е р е б е н д я»...— Йдеться про перший випуск видаваної І. Франком «Літературно-наукової бібліотеки»: «Перебендя» Т. Г. Шевченка. З переднім словом І. Франка, Львів, 1889.

128. ДО І. М. КОЛЕССИ. *Львів, 24 лютого 1889 р.*

Друкується вперше за автографом, що зберігається у Львівському літературно-меморіальному музеї І. Я. Франка.

К о л е с с а Іван Михайлович (1864—1898) — український етнограф і фольклорист. Почав листуватись з І. Франком у 1885 р., навчаючись на медичному факультеті Краківського університету. В архіві І. Франка збереглося шість його листів 1885—1889 р. (ІЛ, ф. 3, № 1602, 1603, 1607, 1615). Коментований лист є відповіддю на лист І. Колесси від 19 лютого 1889 р. з Кракова в справі поширення там Франкових видань (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 201).

«Т о в а р и ш а», м а б у т ь, с п р а в д і у т о п и л и н а ш і м о л о д і т о в а р и ш і.— Йдеться про нездійснений намір молодих львівських літераторів підготувати другий і наступні номери журналу «Товариш».

«Ч о р н а х м а р а» в и й д е ч а с т к а м и в «Л і т [е р а т у р н о] - н а у к [о в і й] б і б л [і о т е ц і]».— Відповідь на запитання І. Колесси в листі від 19 лютого 1889 р.: «... чи появиться Ваша заповіджена «Чорна хмара»? Йдеться про задуману І. Франком трилогію, що мала складатися з оповідань «Місія», «Чума», «Тріумф» (повідомлення про те, що вона має вийти друком, було вміщене на обкладинці Франкової збірки «З вершин і низин», 1887). Цей задум не було здійснено; оповідання «Місія» опубліковано в альманасі «Ватра» (Стрий, 1887), «Чума» (польською, російською та українською мовами) — в журналах «Przegląd społeczny», 1887, № 2, 3; «Киевская старина», 1889, кн. 5-6; «Зоря», 1889, № 13—17; оповідання «Тріумф» лишилося незакінченим (початок його див. у т. 16 даного видання, с. 496—502).

Щ о ч у в а т и з В а ш и м е т н о г р а ф і ч н и м з б і р н и к о м? — Етнографічна розвідка І. Колесси «Народження, хрестини, весілля і похорон українського люду в селі Ходовичах Стрийського повіту» надрукована у Кракові в 1889 р. Підготовлена І. Колессою велика збірка «Галицько-руські пісні з мелодіями» була опублікована за допомогою І. Франка вже після смерті упорядника («Етнографічний збірник», т. 11, Львів, 1901).

...п о з д о р о в л я ю м о л о д у «Г р о м а д у»....— наукове і культурно-освітнє товариство українських студентів у Кракові «Академічна громада», засновником і головою якого (до 1889 р.) був І. Колесса.

129. ДО Б. С. ПОЗНАНСЬКОГО. *Львів, 27 лютого 1889 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», № 19, К., 1957, с. 131.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 108).

Посилаю Вам одну книжечку мого видання. — Можливо, йдеться про брошуру: Шевченко Т. Перебендя. Львів, 1889, видану коштом і з передмовою І. Франка як перший випуск «Літературно-наукової бібліотеки».

130. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 1 березня 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 287—290.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1398).

Велике спасибі Вам за присилку рукопису...— Йдеться про рукопис другої частини «Австро-руських споминів» М. Драгоманова.

Моя жінка, котра особисто зна сім'ю Кістяківських, думає, що не слід публікувати їх фамілію при тому факті, про який Ви розказуєте...— Йдеться про Олександра Федоровича Кістяківського (1833—1885), українського юриста і громадського діяча, професора кримінального права в Київському університеті. На початку другої частини «Австро-руських споминів» М. Драгоманов пише про те, як О. Кістяківський, несподівано отримавши зі Львова журнал «Правда» і побоюючись звинувачень в українофільстві, ладен був сам сповістити про це жандармське управління. В друкованому тексті спогадів (Львів, 1889), прізвище вже померлого на той час О. Кістяківського названо повністю (с. 50—53); в третій частині своїх спогадів М. Драгоманов помістив спеціальний додаток «Ще слівце про О. Ф. Кістяківського» (с. 328—330), де застеріг, що не хотів образити пам'ять його як людини і вченого, а прагнув лише схарактеризувати тодішню суспільну атмосферу.

«Своб[одная] Россия» мені вподобалась...— Йдеться про перший номер ліберально-буржуазного журналу «Свободная Россия», виданий у Женеві в лютому 1888 р. Всього протягом 1888—1889 рр. вийшло три номери цього журналу (за редакцією В. Бурцева та В. Дебогорія-Мокрієвича і найближчою участю М. Драгоманова).

Ваша... стаття — прекрасне і необхідне доповнення до «Истор[ической] Польши»....— Йдеться про опубліковану в першому номері «Свободной России» статтю М. Драгоманова «Земский либерализм в России (1858—1883)». І. Франко надрукував її 1889 р. польською мовою в газеті «Kurjer Lwowski» та окремою відбиткою (Львів, 1889); «Историческая Польша и великорусская демократия» — праця М. Драгоманова, опублікована в женевській газеті «Вольное слово» (1881, № 3—20) і окремим виданням (Женева, 1882).

Даруйте, що я не відніссся до «N[o]w[e]j re[form]»...— В листі від 25 лютого 1889 р. М. Драгоманов запитував, чи не можна б надрукувати польською мовою в газеті «Nowa reforma» його статтю про земський лібералізм у Росії, і просив зв'язатися в цій справі з львівським істориком Гіршбергом.

«Gazeta narodowa» («Gazeta narodowa lwowska») — щоденна польська газета, виходила у Львові з 1842 по 1915 р. З 1866 р. стала органом крайніх консерватистів.

«Czas» — щоденна польська газета консервативного напряму, виходила в Кракові в 1848—1934 р.

Карловича досі видруковано ледве чи й три аркуші.— Йдеться про впорядковану Я. Карловичем збірку білоруських казок «Podania białoruskie, zebrane przez Władysława Weryhę, poprzedzone wstępem przez Jana Karłowicza».

...уразі із статтею Мерунoвича...— Теофіл Мерунович (1846—1926) — польський громадський діяч реакційного напряму, депутат австрійського парламенту. Його стаття «Sprawa ruska i pansławizm rosyjski» була опублікована в газеті «Dziennik polski».

Крашевський Юзеф Ігнаци (1812—1887) — польський письменник.

...чотири надруковані в «Актах»...— Твори Івана Вишенського «Послание ко князю Василию Острожскому и ко всем православным христианам в Малой России», «Послание афонского монаха Иоанна Вишенского ко всем православным жителям Юго-Западной Руси и Польско-Литовского королевства», «Послание афонского монаха Иоанна Вишенского к митрополиту и епископам Юго-Западной Руси, принявшим унию», «Сочинение монаха афонского Иоанна Вишенского о заблуждениях римской веры» надруковані у вид.: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, т. 2, Спб., 1865, прибавления, с. 205—270.

...«Загадку філософом латинським», котру видрукував Голубєв в прилозі до Петра Могили, п[ід] з[аголовком] «Зачапка»...— Йдеться про твір Івана Вишенського «Зачапка мудрого латинника з глупим русином в диспутацию, а попросту глаголющи в гадание или беседу», опублікований в додатку до кн.: Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. Опыт исторического исследования, т. 1. К., 1883, с. 67—109, другої пагінації. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1008.

...ідентичне з закінченням другого полемічного твору, напечатаного Голубєвим після «Зачапки»...— Йдеться про твір Івана Вишенського «Краткословный ответ Феодула...», вміщений у згаданій книзі С. Голубева (с. 109—145, другої пагінації).

..котрихмайже не торкавсьСумцов усвоїй дрантивій статті про Ів[ана] Виш[енського]. — Йдеться про статтю М. Сумцова «Иоанн Вишенский (южнорусский полемист начала XVII ст.)».— «Киевская старина», 1885, кн. 4.

...бачу далеко більше таких взірців, як Скарга, Вуєк, Рей, Варшевицький і другі репрезентанти польського гуманізму...—Скарга Петро (1536—1612), ієзуїтський полеміст, активний запроваджувач унії; Вуєк Якуб (1540—1597) — ієзуїт, перекладач Біблії на польську мову; Рей Міколай (1505—1569) — польський письменник-сатирик; Варшевицький Кшиштоф (1524—1603)— польський історик.

Працю свою, яка у Вас є, будьте ласкаві присилати без ніякої оглядки...— Йдеться про працю «Украинские легенды о пожертвовании собственным ребенком», переписувача для якої М. Драгоманов просив знайти у Львові (Матеріали, с. 287).

...відтиски з переписки Герцена в «Русской мысли»? — Йдеться про публікацію листів О. Герцена в російському журналі «Русская мысль», 1888, кн. 7, 9, 11; 1889. кн. 1, 4, 5, 11, 12; продовжувалася в 1890—1892 рр.

З «Недоразумением» мені клопіт...— Мається на увазі повість під цією назвою, переслана І. Франкові М. Драгомановим з проханням подати в «Киевскую старину» під будь-яким псевдонімом. І. Франко вважав її автором В. П. Маслова-Стокоза. Насправді повість була написана В. К. Дебогоріем-Мокрієвичем (див. його лист до І. Франка від 10(22) травня 1889 р., де він засвідчує своє авторство.— ІЛ, ф. 3, № 1607. с. 21—24).

Цвітковський Юрій Юрійович (1843—1913) — український громадський діяч ліберально-буржуазного напряму, педагог, член Київської громади і один з організаторів Південно-Західного відділу Географічного товариства.

Смоленський Леонід (1844—1905) — український громадський діяч, керівник Одеської громади. Прихильник М.Драгоманова.

...про «Одіссею» Ніщинського.— Йдеться про рукопис українського перекладу «Одіссеї», зробленого П. Ніщинським.

«ReineckeFuchs» —поема Й.-В. Гете, написана 1793 р. за мотивами середньовічного епосу про Рейнеке-лиса, в якій розгорнуто широку сатиричну панораму тодішньої феодальної Німеччини. Франкова віршована переробка цього епосу («Лис Микита») вперше надрукована в журналі «Дзвінок», 1890, № 3—21, вийшла окремим виданням (Львів, 1891).

Софокл (бл. 495 — бл. 406 до н. е.) — давньогрецький драматург.

Еврипід (бл. 480—406 до н. е.) — давньогрецький драматург.

131. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 20 березня 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 290—292.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1399).

...прикладаю «Каїна»...— Поема І. Франка «Смерть Каїна» видана у Львові у серії «Літературно-наукова бібліотека» (1889, кн. 3).

... 2 листи відбитки Вашої статті.— Йдеться про статтю М. Драгоманова «Земський лібералізм в Росії».

Поправки Ваші прийшли запізно...—Надіслані в листі М. Драгоманова до І. Франка від 12 березня 1889 р. (див.: Матеріали, с. 290).

Передмову, котру Ви бажали б зладити, будьте ласкаві переробити яко післяслово є...— Це відповідь на пропозицію М. Драгоманова в тому ж листі написати «передне слівце» до окремої відбитки статті «Земський лібералізм в Росії» (див.: Матеріали, с. 290). Післямова М. Драгоманова опублікована під заголовком «Ziemstwa rosyjskie i polacy» в газеті «Kurjer Lwowski», 1889, 8 травня; 1889, 9 травня, і в окремому виданні: Dragomanow M. Z dziejów liberalizmu w Rosji. Lwów, 1889.

З України про моє видання аніоднісінького слова — окрім прихильного листа Дашкевича.— Йдеться про лист М. Дашкевича до І. Франка від 22 березня 1889 р. за ст. ст. (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 235—236) з подякою за другий і третій випуски «Літературно-наукової бібліотеки» та схвальним відгуком про поему І. Франка «Смерть Каїна».

...Ніщинський дарував «Одіссею» редакції «Правди», де вона буде друкуватися.— Переклад П. Ніщинського опубліковано накладом «Правди» у вигляді окремого додатку до журналу: Гомерова Одіссея. Гекзаметром на мову українсько-руську переверщував Петро Байда, Львів, 1890 (ч. 1) 1892 (ч. 2).

...несправедливо Ви закидаєте Романчукові й Барвінському, що вони запропастили «Іліаду» Руданського...— Це закид М. Драгоманова в другій частині «Австро-руських споминів» (Львів, 1889, с. 52—58) редакторам львівської «Правди», які нібито зволікали з публікацією перекладеної Ст. Руданським «Іліади». І. Франко вмістив у «Зорі», 1886, кн. 7, замітку «До бібліографії творів Ст. Руданського», де засвідчив, що 1880 р. рукопис перекладу «Іліади» «на жадання київлян» був забраний у редактора «Правди» Ю. Романчука і переданий до Києва.

...брошури Zittel'a...—Йдеться про кн.: Zittel Emil. Bibelkunde. Karlsruhe, 1882, надіслану І. Франкові М. Драгомановим.

...Стоюніна життя Пушкіна...— Йдеться про працю російського педагога та літературознавця Володимира Яковича Стоюніна (1826—1888) Исторические сочинения, ч. II. Пушкин. Спб., 1881. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 364.

Данте Алігієрі (1265—1321) — італійський поет, автор поеми «Божественна комедія».

Може, удасться дещо й на наше бідне поле перенести.—Свої переклади з «Божественної комедії» І. Франко почав публікувати 1900 р. у «Літературно-науковому віснику»; згодом вони увійшли до його книги «Данте Алігієрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії». Львів, 1913.

«Atenеum» — літературно-науковий журнал ліберально-буржуазного напряму, виходив у Варшаві в 1876—1901 рр.

...рецензував мого «Валентія».— Згаданий відгук В. Коцовського, очевидно, не друкований і досі не відомий. Поема І. Франка «Святий Валентій» уперше опублікована вже після його смерті («Червоний шлях», 1926, № 9).

У мене родився другий син, Тарас.— Тарас Іванович Франко (1889—1971), український радянський літературознавець, автор спогадів про І. Франка. Народився 9 березня 1889 р.

...був у мене Мандичевський і просив мене держати відчит у Станіславі на вечерку у Шевченка.— Цей виступ І. Франка відбувся 1 квітня 1889 р. (див.: «Діло», 1889, 26 квітня).

132. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, [середина квітня] — 27 квітня 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 293—295.

Початок листа датується за змістом (згадка в тексті: «Розпочатий лист сей пролежав недокінченим цілі два тижні, а тепер кінчу його...»).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1400).

Лист Ваш одержав ураз із приложеними вньому додатками...— Лист М. Драгоманова до І. Франка від 21 квітня 1889 р. з додатками до «Австро-руських споминів».

...листами Жел[ехівського]...— Три листи Є. Желехівського до М. Драгоманова від 15 березня 1872 р., 17 жовтня 1872 р., 11 лютого 1873 р. опубліковано в додатку до другої частини «Австро-руських споминів» М. Драгоманова (Львів, 1889, с. 117—150).

Желехівський Євген (1844—1885) — український педагог і лексикограф.

Текст Вашої пісні вложу в текст споминів, а не в додаток.— Вірш М. Драгоманова «Поклик до братів-слов'ян» опублікований у другій частині «Австро-руських споминів» (с. 84—87).

«Свободную Рос[сию]» конфіскував на коморі поліцейський.— Йдеться про надіслані І. Франкові М. Драгомановим 13 квітня 1889 р. 30 примірників журналу «Свободная Россия» з проханням допомогти поширити їх у Росії. В листі від 21 квітня 1889 р. М. Драгоманов обурювався цією незаконною конфіскацією і вимагав, щоб І. Франко розпочав з цього приводу судовий процес (Матеріали, с. 292—293).

Ваша стаття в «Kurj[eri] Lw[owskim]» перервалась була задля ради державної.— Стаття М. Драгоманова «Z dziejów liberalizmu w Rosji», друкування якої припинилося в зв'язку з публікацією звітів про засідання австрійського парламенту.

Мізерну замітку в «W[olnym] p[olskim] s[ł]owie] читав...— Йдеться про відгук З. Мілковського на статтю М. Драгоманова, вмішений у польській емігрантській газеті «Wolne słowo polskie».

...хотів би ... підпустити трохи белетристики (вірші Самійленка з Києва)...— В «Літературно-науковій бібліотеці» збірка В. Самійленка не вийшла. В Галичині його вірші публікувалися в періодичній пресі та альманахах; окремим виданням вийшли з передмовою І. Франка: Самійленко В. Україні. Збірка поезій 1885—1906 років. Львів, 1906. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2731.

...нашу мужицьку газетину польську «Przyjaciel ludu»...— польська двотижнева газета демократичного напряму, орган селянської партії. Засновником і редактором (до 1902 р.) був Б. Вислоух. Виходила у Львові в 1889—1902 рр., у Кракові в 1903—1914, 1919—1933 рр.

Мілковський Зигмунт (1824—1915) — польський письменник і громадський діяч, друкувався під псевдонімом «Томаш Єж».

Я послав текст з невеличкою передмовою до «К[иевской] стар[ины]».— «Мистерия страстей Христовых» надрукована з вступною заміткою І. Франка в журналі «Киевская старина», 1891, кн. 4.

133. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 7 травня 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 296—298.
Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1401).

З нотками до Вашого «Лібералізму»...— Йдеться про доповнення М. Драгоманова до його статті «Z dziejów liberalizmu w Rosji», надіслані І. Франкові в листі від 2 травня 1889 р. (Матеріали, с. 295—296) й надруковані під заголовком «Ziemstwa rosyjskie i polacy» («Kurjer Lwowski», 1889, 8 травня, та 1889, 9 травня).

В політичнім огляді VI (шевченківського!) номера проспівав Кониський вічную пам'ять панславізмові та космополітизмові в Росії... — Замітка «Сучасна хроніка», вміщена (без підпису) в «Правді», 1889, вип. 4.

...я написав задля того лист до ред[акції] «Правди»...— Відкритий лист до редакції «Правди» «Кому за се сором?» вміщено за підписом «Один з молодежі» в краківському журналі «Ognisko», 1889, № 1, с. 6—7; передруковано у статті М. Возняка «Драгоманов у відновленій «Правді» (За сто літ, кн. 6, К., 1930).

Редакція «Правди» узнала його... неприличним...— Відповідь «Авторові листа до редакції «Правди» вміщено під рубрикою «Переписка редакції» на обкладинці «Правди» (1889, вип. 7).

Се таке свинство, котрому рівне найдеться хіба в тім самім VII н[оме]рі.—Йдеться про неповну публікацію листа В. Навроцького до В. Барвінського від 16 січня 1879 р. з позначкою від редакції: «Кінець листа надрукуємо при іншій нагоді» («Правда», 1889, вип. 8).

«Walki klas» ані «Na dziś» не читав.—Йдеться про третю книжку журналу «Walka klas», органу «міжнародної соціалістичної партії» (виходив у Женеві), третій і четвертий випуски краківського періодичного збірника «Na dziś».

Споминки Богдановича купив для Вас...— Йдеться про спогади учасника польського повстання 1863 р. і революційного народницького руху в Росії Флоріана Богдановича, написані ним після відбуття карійської каторги: Bohdanowicz F. Wspomnienia więźnia (1876—1885). Lwów, 1888.

134. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, кінець травня*] — *7 червня 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 298—299.

Початок листа датується за змістом на підставі згадки в тексті: «Лист сей, зачатий перед 2 тижнями, лежав нескінчений».

Посилаю Вам 36 прим[ірників], «Споминів» і 10 прим. «Лібералізму».— Йдеться про другу частину «Австро-руських споминів» М. Драгоманова та окрему відбитку статті М. Драгоманова «Z dziejów liberalizmu w Rosji».

Богдановича заховаю для себе.— Див. примітку до листа 133. В листі від 15 травня 1889 р. М. Драгоманов сповіщав, що вже має цю книжку (Матеріали, с. 298).

...статейку Верна «Основи критики біблійної»...— Названа стаття вийшла окремими виданням у «Літературно-науковій бібліотеці» (№ 11, Львів, 1891).

...рецензію на неї в «Ділі»? — Стаття «Нова часопись «Свободная Россия» вміщена в газеті «Діло», 1889, 13 і 15 травня, за підписом Г. П-ій.

Хоч би прочитали Thun'a...— Тун Альфонс (1853—1885), німецький економіст, історик революційного руху в Росії, автор книги «Geschichte der revolutionären Bewegungen in Russland» (1883).

Розправа за «Свободную Россию».— Див. примітки до листа 132.

135. ДО В. І. КОЦОВСЬКОГО. [*Львів, після 12 червня 1889 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 17—19).

Лист незакінчений. Датується за листом В. Коцовського від 12 червня 1889 р.

Прочитавши Ваш лист і передумавши над ним дещо трохи...— Йдеться про лист В. Коцовського до І. Франка від 12 червня 1889 р. (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 243—248).

136. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, після 19 червня 1889 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 300.

Датується за змістом на підставі згадки про судовий процес у справі заборони «Свободной России».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1403).

...суд... затвердив конфіскату...— Судовий процес з приводу конфіскації «Свободной России» відбувся 19 червня 1889 р.

Справоздання з розправи я подав в «Kurjerі».— Див. «Kurjer Lwowski», 1889, 22 червня.

137. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, між 19 і 22 червня 1889 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 389—390.

Датується за змістом на підставі згадок про судовий процес з приводу заборони «Свободной России», що відбувся 19 червня 1889 р., та про неможливість виїхати в суботу, що припадала на 22 червня.

Цей і наступний (№ 139) лист було надіслано до с. Нагуєвичі, де О. Франко з дітьми відпочивала влітку 1889 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 181—182).

Ми були прошлої неділі в Волкові у Дошлі х...— Волків, село на Львівщині (нині с. Вовків Перемишлянського району Львівської області), де жила сестра Ф. Ржегоржа з чоловіком, Людвігом Дошлім.

Каспрович Ян (1860—1926) — польський письменник і громадський діяч демократичного спрямування, разом з І. Франком працював у редакції газети «Kurjer Lwowski».

Дашинська Софія (1866—1934) — польська громадська діячка, економіст і соціолог демократичного напряму. На початку своєї діяльності наближалася до марксистських поглядів, згодом перейшла на право-реформістські позиції.

Бігеляйзен Генрік (1855—1934) — польський літературознавець і етнограф.

...телеграму до Рима в честь Джордано Бруно...— Йдеться про вітальну телеграму групи українських та польських діячів культури Львова з нагоди відкриття пам'ятника Джордано Бруно в Римі. Надіслання телеграми та опублікування її в газетах «Kurjer Lwowski», 1889, 11 червня, та «Батьківщина», 1889, 14 червня, викликало лють у клерикальних колах і було однією з причин усунення М. Павлика від редагування «Батьківщини» (див.: «Житє і слово», 1896, кн. 6, с. 456).

Я не відписав тобі зараз по одержанні твого листа...— Мова йде про недатований лист О. Франко з с. Нагуєвичі (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 236—237).

З України приїхав твій знайомий Богдан Кістяківський.— Богдан Олександрович Кістяківський (1868—1920) — український громадський діяч і вчений. Навчався в Київському, Дерптському, Харківському університетах. Був одним з перших популяризаторів марксизму на Україні, академіком АН УРСР, видавав праці М.Драгоманова. Влітку 1889 р. разом з кількома товаришами приїхав до Галичини, прагнучи налагодити зв'язки з галицьким демократичним рухом, але за провокаційним доносом був заарештований австрійськими властями разом з І. Франком, М. Павликом та ін. У документах слідства фігурував як Федір Кістяківський та Богдан Городиський.

Деген Сергій Вікторович (1862—?) — студент-філолог Київського університету, згодом учитель.

...зібрання виборців, на котрім мені треба бути для справоздання.— Докладну інформацію про ці збори вміщено в окремому додатку до газети «Kurjer Lwowski», 1889, 23 червня.

Про холеру можна буде дати гарну статейку до «К[иевской] с[тарины]».— Мають на увазі

почуті О. Франко в Нагуєвичах розповіді селян про холерну епідемію 1831 р. та «спалення упирів». Написану на цьому матеріалі статтю «Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 р.» І. Франко опублікував у «Киевской старине», 1890, кн. 4, включивши в неї «Записки г-жи Ольги Франко, писанные летом 1889 г.»

...розпитайсь добре у Мартина іще де в кого...— Мартин Лялюк, Сень Буцах, Іван Гайгель — селяни з с. Нагуєвичі, від яких І. Франко свого часу записував народні пісні, приповідки, перекази.

...про кошутську війну і про москалів...— Йдеться про події, пов'язані з буржуазно-демократичною революцією 1848—1849 р. в Угорщині та її придушенням військами російського царя Миколи І. Кошут Лайош (1802—1894) — угорський політичний діяч, один із керівників революції 1848—1849 рр. в Угорщині. Українські народні пісні про ці події І. Франко опублікував у своїй статті «Кошут і кошутська війна» («Житє і слово», 1894, кн. 3, 6).

...батько зуміє тобі багато дещо розказати.— Мова йде про вітчима І. Франка Гриня Гаврилика.

138. ДО ОЛЕКСАНДРА БОРКОВСЬКОГО. *Львів, 2 серпня 1889 р.*

Вперше надруковано: «Література і мистецтво», 1941, № 5, с. 44 (публікація В. Щурата «Іван Франко в боротьбі за український правопис»).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 939).

...виручили мене в перекладі «Чуми».— Йдеться про зроблений П. Скобельським український переклад оповідання І. Франка «Чума», надрукований у журналі «Зоря», 1889, № 13—17. Як згадував у зазначеній статті В. Щурат, «закінчення перекладу, призначене до друку в 17 ч[ислі] «Зорі» (за вересень), довелось писать під диктант проф. Скобельського мені — тодішньому гімназійному учневі. Він перекладав з російської мови, на якій тоді ж появилась була «Чума» в «Киевской старине».

...моїх уваги против правописі т[ак] зв[аної] Желехівського.— Мова йде про правопис, запроваджений Є. Желехівським в укладеному ним «Малорусько-німецькім словарі» (Львів, 1866).

Посилаю Вам при тій оказії статейку полемічну против «Правди» — За свідченням В. Щурата, йдеться про статтю І. Франка «Формальний і реальний націоналізм (Кілька уваг про IX і X випуски «Правди»)», яка так і не була опублікована за його життя.

...на Вашім новім многотруднім, але й многоважнім становищі...— Йдеться про призначення О. Борковського в липні 1889 р. на посаду директора гімназії в Дрогобичі.

139. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, початок серпня 1889 р.*]

Друкується вперше за автографом (ф. 3, № 1607, арк. 99).

Датується за змістом на підставі згадки про відвідання І. Франком та С. Дегеном с. Нагуєвичі.

В суботу пополудні приїдемо до Дрогобича оба з Дегеном і підемо пішки до Наг[уєвич].— Разом із С. Дегеном І. Франко відвідав дружину в Нагуєвичах 11 серпня 1889 р. (див.: Іван Франко. Документи і матеріали. К., 1966, с. 126).

...тиждень був у Дидьові...— І. Франко з 21 до 30 липня 1889 р. перебував у свого знайомого І. Кузева в зв'язку з приїздом С. Дегена та його сестер у с. Дидьова на Львівщині (нині не існує).

140. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, після 9 вересня 1889 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 392—393.

Датується за змістом на підставі згадки про лист О. Франко від 9 вересня 1889 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1227).

Лист твій дістав...— Лист О. Франко до І. Франка від 9 вересня 1889 р. (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 279—282). Лист написано в тюрмі, де І. Франко був ув'язнений після арешту 16 серпня 1889 р. у справі С. Дегена та ін.

Принеси мені крім того останній (5-ар. кушевий) н[омер] «Зорі»...— Йдеться про здвоєний (15-16) номер «Зорі», де друкувалося продовження Франкового оповідання «Чума». Тут же І. Франко сподівався побачити надруковану свою статтю «Формальний і реальний націоналізм», полемічно спрямовану проти журналу «Правда». Однак у номері було вміщено лише відповідь редакції І. Франкові та іншим кореспондентам (с. 276), в якій зазначалося, що в зв'язку із зміною редактора їхні статті будуть опубліковані пізніше. Згадана стаття І. Франка так і не була надрукована в «Зорі».

«Русская мысль» — російський науковий, літературний і політичний щомісячник. У 80—90-х роках мав ліберально-буржуазне спрямування, друкував твори видатних російських письменників-реалістів, праці революційних демократів (М. Чернишевського, М. Шелгунова та ін.). Комплект «Русской мысли» за 1889 р. зберігається в бібліотеці І. Франка, № 580—602.

...книгу Буслаева «Народная поэзия»...—праця російського філолога і фольклориста Федора Івановича Буслаева (1818—1897) «Народная поэзия. Исторические очерки», Спб., 1887. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 382.

...матеріал про холеру з «Gazety Lwowskiej»...— Офіційні відомості про поширення холерної епідемії 1831 р. у Галичині («Gazeta Lwowska», 1848, 18 жовтня) використано в статті І. Франка «Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г.» («Киевская старина», 1890, кн. 4).

...записки монаха Коссака о паленні упирів в Нагуєвичах.— У згаданій статті І. Франко посилається на записки іеромонаха-василіана Іллі-Еміліана Коссака, вміщені в газеті «Слово», 1880, № 106.

...m-me Магіе...— Можливо, Марія Вислоух.

141. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 23 листопада 1889 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 301—305.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1404).

Дарuйте, що так довго не одзивався до Вас.— Перерва в листуванні І. Франка була викликана його ув'язненням у справі С. Дегена та ін. (перебував під слідством з 16 серпня по 21 жовтня 1889 р.).

...годі здобутися на хвилю супокою, як довго були тут росіяни.— Київські студенти С. Деген із сестрами Наталією та Марією, Б. Кістяківський та А. Маршинський, що приїхали до Галичини влітку 1889 р., були заарештовані разом з І. Франком та М. Павликом за доносом, ніби вони мають намір підбурити селян проти панів і сприяти відокремленню Галичини від Австрії.

Я й досі дивуюся, як се сталося, що нас не поставили перед суд і не засудили.— Після двомісячного попереднього слідства всіх заарештованих у цій справі було звільнено за відсутністю доказів.

...хіба що через смерть Лашкевича упаде «Киевская ста[рина]»...— Редактор-видавець «Киевской старины» О. С. Лашкевич помер 31 жовтня 1889 р. Написаний І. Франком некролог вміщено в газеті «Kurjer Lwowski», 1889, 19 листопада.

...зупинившись на темі зовсім уже невинній з політичного боку — пісняхцерковних.— Написавши значну частину цієї праці, І. Франко згодом ще раз змінив тему своєї дисертації і захистив 1898 р. у Віденському університеті працю «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» на вчений ступінь доктора філософії.

...сконцентрувались в виданні почаївського «Богогласника»...— Йдеться про поширену в Галичині, неодноразово перевидану Почаївською лаврою збірку духовних співів з нотами, виконуваних поза церковною відправою. Крім канонічних псалмів і кантів, збірка містила багатий апокрифічний і фольклорний матеріал, який зацікавив І. Франка.

...в Вашій статті про віршу пасхальну у «Ватрі»...— Стаття М. Драгоманова «Із історії вірші на Україні. Критичний уривок» вміщена у виданому Василем Лукичем літературному збірнику «Ватра» (Стрий, 1887). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 372.

...у Чубинського я начислив около 10 пісень, взятих з «Богогласника»...— Мається на увазі видання: «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским», т. 1—7, Спб., 1872—1877. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2681.

Попи-василіани — ченці уніатських монастирів ордена василіан, заснованих на західноукраїнських землях після запровадження Брестської церковної унії 1596 р.

«Акафісти» — збірники церковних пісень на честь Христа і богородиці.

Мінея — православна богослужебна книга, укладена з житій святих у помісячному порядку.

...майже неткнутої Огоновським у його літературі.— «Історія літератури руської» Ом. Огоновського вийшла в шести томах (1887—1894), частинами друкувалася в «Зорі». Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 321—325, 4168.

...«Патерик скитський» Гната з Любарова ...— Патерики — запозичені з візантійської аскетичної літератури збірники повчальних оповідей про християнських подвижників. «Скитський патерик» — одна з поширених у східнослов'янських літературах редакцій патериків. Тут йдеться про його список, зроблений Гнатом з Любарова.

«Dialogus de Passioni Christi».— Знайдений І. Франком рукопис «Містерії на страсті Христові» (1670) був опублікований ним у журналі «Киевская старина», 1891, кн. 4.

...переклад псалмів на язик лемківський Прислопського...— Йдеться про рукописну збірку (1760) священика Прислопського. (Див.: Франко Іван. Карпаторуське письменство XVII—XVIII в. Львів, 1900, с. 96—100 окрема відбитка із ЗНТШ, 1900, т. 37—38).

...Александрію ілинецьку...— українська переробка «Александрії» виконана в с. Ілинцях Коломийського повіту. Рукопис її, писаний Андрієм Помяковим 1726 р., зберігався в бібліотеці А. Петрушевича. І. Франко мав намір опублікувати його. (Див.: Франко Іван. Карпаторуське письменство XVII—XVIII в., с. 15).

...збірник Поповича...— Йдеться про рукописну збірку (1750) священика Теодора Поповича Тухлянського. Неповний опис його був надрукований Ом. Калитовським («Зоря», 1884, № 8, с. 65—66). Один з віршів цього збірника («Пѣснь о свѣтѣ») І. Франко опублікував в «Киевской старине» (1889, кн. 3). Повний опис його див.: Франко Іван. Карпаторуське письменство XVII—XVIII в., с. 66—72.

«Сводная летопись»...— Мова йде про книжку: Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись с 1700 до конца 1772 г. Львів, 1887; Сводная галицко-русская летопись с 1772 до 1800 г. Львів, 1889. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 889.

«Свѣтская политика»...— Хрестоматійна збірка «Полѣтика свѣцкая от иностранных авторов вкратцѣ собранная. Младым прилична, всѣм же общеблагопотребная», видана 1770 р. в Почаєві.

...стаття Калужняцького про рукописи галицькі.— Калужняцкий Е. Обзор славянорусских памятников письма, находящихся в библиотеках и архивах львовских.— Труды третьего археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года, т. 2. К., 1878, с. 213—321. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1680.

Євангеліє Никодима — видатний твір апокрифічної літератури, в перекладі французькою мовою опублікований окремою книжкою: «Evangile de Nicodéme. Trois versions rimées». Paris, 1885. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1939.

...видання апокрифів Нового завіту (з гарним апаратом критичним) Гільгенфель-

да...— Йдеться про книжку: Hilgenfeld A d. Novum Testamentum extra canonem receptum. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1557.

...книжку французьку «Légendes pieuses»...— Мова йде про книгу: Maury Alfred. Légendes pieuses du moyen âge. Paris, 1843. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1644.

Ви, певно, читали статтю Головацького...— Йдеться про випущену окремим виданням працю Я. Головацького «Заметки и дополнения к статьям г. Пыпина, напечатанным в «Вестнике Европы» за 1885 и 1886 годы» (Вильна, 1888). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5630.

...чи дістаєте Ви «Правду» і чи читали н[оме]ри XI і XII, де Конишский кинувся на Вас особисто і на нас яко червоних радикалів...— Йдеться про фейлетон «Між бабами» («Правда», 1889, вип. 11), редакційну передову та початок рецензії на «Австро-руські спомини», М. Драгоманова (вип. 12) з різкими полемічними випадами проти М. Драгоманова та І. Франка.

Я ще перед арештом написав був досить обширну замітку про «Правду»...— Йдеться про статтю І. Франка «Формальний і реальний націоналізм».

142. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, після 21 грудня 1889 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 308—312.

Датується за змістом на підставі згадки про лист М. Драгоманова від 21 грудня 1889 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1405).

Оба Ваші листи одержав...— листи М. Драгоманова до І. Франка від 25 листопада і 21 грудня 1889 (Матеріали, с. 305—308).

...дякую Вам за них, особливо за Köstlin'a.— Йдеться про книжку: Köstlin A. Geschichte des christlichen Gottesdienstes.

Книжку російську про Марію Діву я маю...— Глинка Авдотья. Жизнь пресвятыя девы богородицы. Из книг Четьи-Минеи. М., 1869. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2504.

Єпіфанія «Contra haereses» — Єпіфаній Кіпрський (310/338 — 403), ранньохристиянський богослов-догматист, автор праць, спрямованих проти церковних єресей і розколів («Панарій» та ін.).

...читаю Roscoff'a...— Роскоф Георг-Густав (1814—1889), протестантський богослов, професор у Відні. Йдеться про його працю «Geschichte des Teufels» (Wien, 1869).

...заберусь зараз до Міня «Патрології».— Жан-Поль Мінь (1800—1875), французький богослов, видавець творів християнських авторів античності і середньовіччя. Його багатотомне видання «Patrologiae cursus completus» вийшло в світ у Парижі в 50—70-х роках XIX ст. у двох серіях — латинській і грецькій.

Гастона Paris вже дістав...— Йдеться про книжку: Paris Gaston. La poésie au moyen âge. Paris, 1887. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1793.

«Histoire littéraire de la France» — багатотомна історія французької літератури, видана в Парижі.

Мировича нема у нас у Львові ніде... — Йдеться про вид.: Мирович Н. Библиографическое и историко-литературное исследование о богогласнике. Вильно, 1876. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1367.

Площанський Венедикт Михайлович (1834—1902) —український громадський і літературний діяч «москвофільського» напряму в Галичині; в той час жив у Вільно.

За Тішендорфа й Гофмана буду Вам дуже вдячний...— Йдеться про кн.: Tischendorf C. Evangelia apokrypha. Lipsiae, 1853. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4162; Hoffmann R. Das Leben Jesu nach den Apokryphen. Leipzig, 1851; М. Драгоманов обіцяв надіслати їх І. Франкові.

Wackernagel'а два перші томи... — Wackernagel F. Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zum Anfang des XVII Jahrhunderts, 1864—1877.

...так само Ebert'а...— Йдеться про кн.: Ebert A. Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendlande bis zum Beginne des XI Jahrhunderts, B. 1. Leipzig, 1889.

Купив я Thiersot...—Thiersot Julian. Histoire de la chançon populaire en France. Paris, 1889. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 127.

...книги по історії театру Веселовського й Морозова...—Веселовский Алексей. Старинный театр в Европе. Исторические очерки. М., 1870; Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 358; Морозов П. О. История русского театра до половины XVIII столетия. Спб., 1889. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1670.

Митрополита Макарія «Ист[ория] русской церкви»...— Макарій (Михайло Петрович Булгаков; 1816—1882), російський богослов та історик церкви.

Голубинського нема зовсім...— Євген Євстигнейович Голубинський (1834—1914), російський історик церкви. Йдеться про його працю «История русской церкви», т. 1—2. М., 1880—1882:

Я дав сими днями до «Діла» короткий (без цитатів) нарис здеяких глав моєї роботи...— Нарис опубліковано в газеті «Діло», 1889, 25 грудня; 1890, 4 січня, і окремою відбиткою: Франко І. Наші коляди. Львів, 1890.

...книги, о котрих писали, що висилаєте на моє ім'я («Молодик» і Ціттеля)? — Йдеться про альманах «Молодик на 1843 год», Харків, 1843. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1280; та кн.: Zittel Emil. Bibelkunde. Karlsruhe, 1882. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1651.

Я повисилав деякі свої роботи белетристичні і в Варшаву, і в Росію (до «Русской мысли»)...— Можливо, йдеться про «Казку про Добробит», опубліковану на початку 1890 р. в польському перекладі в газеті «Głos», 1890, 11 січня, та окремою відбиткою: Franko I. Bajka o dobro-

bycie. Warszawa, 1890. В журналі «Русская мысль» твори І. Франка не друкувалися.

Вашу статтю про релігії...— Стаття М. Драгоманова «Наука теологічна в Західній Європі», опублікована в п'ятому випуску Франкової «Літературно-наукової бібліотеки» (Львів, 1890).

...Кістяк[івський] поїхав до Харкова.— Йдеться про Богдана Кістяківського.

...Даниловича з Коломиї...— Мова йде про лист Северина Даниловича до М. Павлика від 2 грудня 1889 р. у справі видання «Народу» (див.: Переписка, т. 5, с. 401—402).

...запомога, про котру Ви писали...—В листі до М. Павлика від 21 грудня 1889 р. М. Драгоманов писав: «Коли Ви беретесь видавати газету, то я плачу за неї в типографію в квоті 1000 франків. Таке можете сказати в типографії, а я висилатиму долю щомісяця» (Переписка, т. 5, с. 409).

П[авлик] пише Вам також про сю справу...— Йдеться про лист М. Павлика до М. Драгоманова від 27—28 грудня 1889 р. з проханням надіслати обіцяну грошову субсидію на видання газети «Народ» (Переписка, т. 45, с. 411—413).

...статті П[авлик]а...— Павлик М. Про еміграцію наших людей; По соймі («Народ», 1890, № 1).

...я просто встидаюся своєї статті о голоді...— Можливо, йдеться про статтю за підписом «Д». «Як живеся селянам-хліборобам у Галичині?» («Народ», 1890, № 1).

...переклад одного шматка з Гліба Успенського імое оповідання з жидівського життя.— Йдеться про перекладене М. Павликом оповідання Гл. Успенського «Народна совість» та вірш І. Франка «У цадика (оповідання жидівки)» («Народ», 1890, № 1).

Повстав там у мене також цикл тюремних сонетів...— Ці твори окремим виданням на той час не були надруковані. Вперше опубліковані в другому виданні збірки «З вершин і низин» (Львів, 1893).

Статей Дегена й Марша ми не маємо.— Йдеться про статті: Деген С. Письмо в редакцию («Киевлянин», 1889, 19 листопада); Маршинский А. Приключения русского в Галиции («Киевское слово», 1889, 25 листопада), згадані І. Франком у його замітці «Wspomnienia z Galicji» («Kurjer Lwowski», 1889, 12 грудня).

Скобельський Петро (1849—1912) — український педагог і громадський діяч «народовського» напряму, редактор «Зорі» в 1889—1890 рр.

1890

143. ДО ТОВАРИСТВА «СІЧ» У ВІДНІ. *Львів, 23 січня 1890 р.*

Вперше надруковано: Іван Франко. Документи і матеріали. 1856—1965. К., 1966, с. 141.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1295).

...подяку за честь і повагу, яку ви мені вчинили...— 27 листопада 1889 р. культурно-освітнє товариство українських студентів у Відні «Січ» обрало І. Франка своїм почесним членом «за знамениті заслуги, які Ви поклали для нашого товариства і для русько-українського письменства». Грамота про обрання зберігається в ІЛ, ф. 3, № 2328.

...по тяжкій пробі, яку довелось мені перебути минувшої осені... — Йдеться про арешт і ув'язнення І. Франка восени 1889 р. у справі С. Дегена та ін.

144. ДО О. М. ПИПІНА. *Львів, 17 лютого 1890 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 402—403.

Автограф зберігається в Інституті російської літератури (Пушкінський Дім) АН СРСР (ф. 250, оп. 3, № 281). Фотокопія — в ІЛ, ф. 3, № 5033.

Подається за автографом.

...щиру подяку за Ваш попередній лист...— Мова йде про лист О. Пипіна до І. Франка від 21 січня 1888 р. (ІЛ ф. 3, № 1602, арк. 453—456).

...лист Белінського з р. 1847... — Йдеться про лист В. Белінського до П. Анненкова від 1—10 грудня 1847 р. (вперше опубліковано скорочено в журналі «Вестник Европы», 1875, № 5, повністю — в кн.: П. В. Анненков и его друзья. Спб., 1892).

...задумавши к 29 роковинам смерті Шевченка видати маленькою книжечкою...—Йдеться про видання: Листочки до вінка на могилу Шевченка. В XXIX роковини його смерті, Львів, 1890. (На титульному аркуші помилково — «в XIX роковини».)

...осмілююсь просити Вас о уділенні мені копії того листа Белінського...— У своїй відповіді від 11 березня 1890 р. О. Пипін детально виклав зміст листа В. Белінського до П. Анненкова і свої міркування з цього приводу, але копії його не надіслав, оскільки на його переконання «издавать такое письмо, основанное на слухах или незнании фактов, было бы совершенно излишне» (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 463).

Я заслав Вам ще минувшого року перші дві книжечки видаваної мною «Літературно-наукової бібліотеки»... —Як видно із згаданої відповіді О. Пипіна, цих випусків він не отримав і просив, висилаючи надалі книжки, щоразу окремо сповіщати його про це.

145. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *5—7 березня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 314—316.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1406).

Листи Ваші одержали вчора і прочитали разом.— Один з них — лист М. Драгоманова до І. Франка від 16—26 лютого 1890 р. (Матеріали, с. 312—313).

Уваги Ваші про коляди справедливі...— Йдеться про закид М. Драгоманова щодо композиційної нестрункості й неточно сформульованого заголовку Франкової праці «Наші коляди», яка публікувалася наприкінці грудня 1889 р. в газеті «Діло» (№ 278—287) і надрукована окремою відбиткою (Львів, 1890).

...Вашу статтю про пожертвування дітей...— Праця М. Драгоманова «Славянски сказания за пожертвуване собствено дете» опублікована болгарською мовою (Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 1, 1889, с. 65—96, та окремою відбиткою — Софія, 1890).

Велике Вам спасибі за книжки.— Йдеться про надіслані М. Драгомановим праці про апокрифи: Köstlin Heinrich Adolf. Geschichte des christlichen Gottesdienstes. Freiburg-Berlin, 1887; Rudolf Hofman. Das Leben Jesu nach den Apokryphen. Leipzig, 1851. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1548; Tischendorf Constantinus. Evangelia apocrypha. Lipsiae, 1853. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4162.

...ураз із VI томиком «Літ[ературно]-нук[ової] бібліот[еки]».— Мова йде про вид.: Листочки до вінка на могилу Шевченка. В XXIX роковини його смерті. Львів, 1890. В ньому вміщено статті М. Драгоманова «До історії арешту Шевченка в 1859 р.», «Французький переклад «Катерини», «Поезії Шевченка в народних устах».

Я провинився перед Вами справді, що змінив пропонований Вами титул... — Це відповідь на висловлене в листі М. Драгоманова незадоволення зробленою з цензурних міркувань зміною назви збірки статей з історії релігії, надрукованої в «Літературно-науковій бібліотеці» (кн. 5) під заголовком «З історії публічного виховання в сучасній Європі» (Львів, 1890).

П[авлик] роздобув від Крашевського копію листів Ш[евчен]ка з обширними увагами Зал[еського].— Розбираючи бібліотеку і архів померлого Ю. Крашевського, М. Павлик виявив копію 16 листів Т. Шевченка до польського історика, художника і громадського діяча Броніслава Залеського (1820—1880) періоду їх оренбурзького заслання. І. Франко порівняв цю копію з публікацією тих же листів, свого часу зробленою М. Драгомановим («Киевская старина», 1883, кн. 1—3), й опублікував найважливіші різночитання в «Листочках до вінка на могилу Шевченка».

...видам обі глави (III і IV) вкупі.— Третій і четвертий розділ «Австро-руських споминів» М. Драгоманова надруковані в «Літературно-науковій бібліотеці» (кн. 7, 8—9, Львів, 1890).

...статейку Верна про методу критики біблійної...— Ця стаття вміщена у виданій І. Франком книжці: Верн Моріс. Основи критики біблійної. Львів, 1891 («Літературно-наукова бібліотека», кн. 11).

Чи не лучче бидати на сам перед ті статті старші і спеціальніші...— Це відповідь на зауваження М. Драгоманова про те, що в своїх нових працях Моріс Верн відступає від голландсько-німецької школи науково-раціоналістичної критики Біблії (Ю. Вельгаузен, А. Кюнен та ін.), погляди якої він поділяв раніше.

З новими поглядами Верна на Біблію я потроху знайомий з його книжки...— Мова йде про вид.: Verne Maurice. Précis d'histoire juive. Paris, 1889. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1938.

...гонорар за мої новели в «Зорі»...— 1889 р. у журналі «Зоря» було надруковано оповідання І. Франка «Чума» (№ 13—17), у 1890 р. — «На лоні природи» (№ 1), «До світла!» (№ 2, 3), «Гава і Вовкун» (№ 4), «Борис Граб» (№ 9), «Геній» (№ 12).

«Дзвінок» — ілюстрований двотижневий журнал для дітей та юнацтва ліберально-буржуазного напряму, виходив у Львові в 1890—1914 рр.

Там же Ваша сестра пише.— На початку 1890 р. Олена Пчілка опублікувала в «Дзвінку» свої твори «Дивна хатка!» (№ 1) та «Найкращі діти матусі» (№ 2); згодом продовжувала активно співробітничати в цьому журналі.

...редакція має нову повість Нечуя «На березі Чорного моря»...— Повість І. С. Нечуя-Левицького «Над Чорним морем» надрукована в «Зорі», 1890, № 5—21.

...пішла ще в 4 н[оме]рі одна глава мого роману (перша була в 1 н-рі)...— Йдеться про незакінчену повість І. Франка «Не спитавши броду»; скорочено опубліковано 1890 р. у «Зорі» як окремі оповідання: «На лоні природи» (№ 1), «Гава і Вовкун» (№ 4), «Борис Граб» (№ 9), «Геній» (№ 12).

Вашу пропозицію щодо «До світла» ми радо приймаємо...— М. Драгоманов запропонував, щоб дружина І. Франка переклала російською мовою його оповідання «До світла!», надруковане 1890 р. в «Зорі» (№ 2, 3), і хотів опублікувати переклад у петербурзькому журналі «Вестник Европы» разом з біографією І. Франка та бібліографією його творів. Переклад О. Франко був надісланий М. Драгоманову, але в «Вестнике Европы» він не друкувався.

...видати вкупі одним томом мої новели про селян і робучий люд...— Мова йде про збірку оповідань «В поті чола. Образки з життя робочого люду», Львів. 1890 (з позначкою «Накладом Ольги Франкової»).

Чи можна було Вас просити о написанні переднього слова до них...— Передмову М. Драгоманова, датовану 6 листопада 1890 р., вміщено в збірці «В поті чола».

...новели мої досі або не чули зовсім слова прилюдної критики або коли й чували, то такі слова, як Цеглинського...— Йдеться про вміщену в «Зорі» (1887, № 11) гостро неприхильну рецензію Ф. Цеглинського на оповідання І. Франка «Місія» (1887). Полемізуючи з нею, І. Франко зазначав, що це був «перший хоч скільки-небудь докладніший розбір моєї праці в галицько-руській публіцистиці» («Зоря», 1887, № 15-16, с. 271).

Не знаю, на кільки було б можливо переслати Вашу відповідь Кіст[яківському]...— М. Драгоманов просив передати його листи Б. Кістяківському та К. Арабажину, які побоювалися відкритого листування.

Був у нас один англичанин переїздом з Києва... — Йдеться про Еллена, англійського юриста і журналіста

з Манчестера, що відвідав І. Франка у Львові. Див. лист А. Маршинського до І. Франка від 19 лютого 1890 р. з рекомендацією Еллена (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 431—432).

146. ДО ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА» В СТАНІСЛАВІ. *Львів, 9 березня 1890 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 103 (публікація М. С. Возняка «Листи Івана Франка до Володимира Левицького»).

У попередніх публікаціях помилково ідентифіковано як лист до Василя Лукича («Україна», 1927, № 5, с. 103), до товариства «Просвіта» у Львові (Іван Франко. Документи і матеріали. К., 1966, с. 143).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1292).

Ваші запросини...— Йдеться про лист товариства «Руська бесіда» в Станіславі від 3 березня 1890 р. (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 443—446) з проханням виголосити доповідь на ювілейному шевченківському вечорі. Цей виступ І. Франка відбувся в Станіславі 31 березня 1890 р. («Діло», 1890, 4 квітня).

...темою його буде «Тополя» Шевченка...— За життя І. Франка ця доповідь не друкувалася. Вперше опубліковано: «Радянська література», 1941, № 3.

147. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 26 квітня 1890 р.*

Повністю вперше надруковано: Матеріали, с. 316—329. Автобіографічну частину листа (від слів: «Ось вам моє curriculum vitae») вперше опубліковано як додаток до передмови М. Драгоманова у кн.: Франко І. В поті чола. Львів, 1890, с. IV—XVI.

Зберігся автограф початку листа (ІЛ, ф. 3, № 1411) до слів: «взяти на себе критичне зредагува[ння]...», автобіографічна частина в автографі відсутня.

Подається: не друкована за життя частина листа — за автографом, автобіографічна — за першодруком.

Щире спасибі Вам за прислані книжки...— Йдеться про вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (т. 1. Софія, 1889) та апокрифічне житіє Марії.

...тільки часть загальну, в більшій половині вже готову...— Праця І. Франка частково опублікована у вигляді статті «Духовна й церковна поезія на Сході й на Заході. Вступ до студій над «Богогласником» («Записки Наукового товариства імені Шевченка», далі — ЗНТШ, 1913, т.113, кн. 1, с. 5—22). Коментарі до неї див. у т. 22 даного видання.

...видання Скорини...— Збірник акафістів виданий 1525 р. у Вільні білоруським першодрукарем Георгієм (Франциском) Скориною (бл. 1490 — бл. 1540).

...сектами богомильсько-комуністичними...— Мова йде про громади учасників антифеодального суспільно-релігійного руху, який набрав особливого поширення в південнослов'янських країнах у X—XIV ст.

Р е ф о р м а ц і я — соціально-політичний рух в Європі XVI ст., спрямований проти засилля римсько-католицької церкви. Призвів до утворення в ряді країн протестантських церков із богослужінням рідною мовою.

С о ц і н і а н и — прихильники раціоналістичного напряму в Реформації, який відзначався більшою віротерпимістю, повагою до людського розуму, освіти й культури. Був поширений у Польщі й на Україні в XVI—XVII ст.

К о х а н о в с ь к и й Ян (1530—1548) — польський поет.

К о л ь б е р г а I I I т[ом] п о с и л а ю.— Йдеться про працю О. Кольберга «Pokucie», t. 3. Kraków, 1885.

...о б і ц я в м е н і Є в г[ен] Л е в и ц ь к и й д а т и с в о ю с т а т т ю...— Євген Левицький (1870—1925), український публіцист і громадський діяч. Належав до радикальної партії, згодом перейшов на буржуазно-націоналістичні позиції. Його реферат «Молоде покоління» в «Літературно-науковій бібліотеці» не друкувався.

...м о ж е, п о ч н у д р у к у в а т и л и с т и Н а в р о ц ь к о г о...— Листування В. Навроцького в «Літературно-науковій бібліотеці» не друкувалося, згодом І. Франко опублікував його щоденник («Житє і слово», 1894, кн. 2).

...і с т о р і ю п а н щ и н и і ї з н е с е н н я в Г а л и ч и н і...— Опублікована окремим виданням: Ф р а н к о І. Панщина і її скасування в 1848 р. Львів, 1898.

...м е н і н а в і т ь п о р у ч е н о в і д к о м і т е т у...— 1889 р. Наукове товариство імені Шевченка та «Просвіта» ухвалили підготувати нове, повне й критичне видання творів Шевченка. Для його впорядкування було створено редакційний комітет у складі Ом. Огоновського, О. Барвінського, В. Коцовського та І. Франка, але незабаром внаслідок інтриг «народовців» І. Франко був фактично звідти усунений.

...п р а з ь к о г о в и д а н н я «К о б з а р я»... — Це видання вийшло двома окремими томами: Ш е в ч е н к о Т. Г. Кобзар. З додатком споминок про Шевченка писателів Тургенєва і Полонського. Прага, 1876; Ш е в ч е н к о Т. Г. Кобзар. З додатком споминок про Шевченка Костомарова і Микешина. Прага, 1876.

...с в о г о с т е р е о т и п н о г о «К о б з а р я»? — Йдеться про випущений заходами М. Драгоманова у двох книжках «Кобзар» Т. Г. Шевченка (видання стереотипне), Женева, 1881.

Я к и й ї ї п л а н і н а м і р, с е В и п о т р о х у з н а є т е з «Н а р о д у».— І. Франко має на увазі свою статтю «Про видання творів Т. Шевченка» («Народ», 1890, № 6), в якій він висловив сумнів щодо можливості здійснити задумане «народовцями» критичне видання творів Шевченка в трьох томах при відсутності в Галичині належної джерельної бази.

...д у ж е в е л и к а ш к о д а, щ о В а ш с т е р е о т и п н и й «К о б з а р» н е в и й д е.— У листі до І. Франка від 20 березня — 1 квітня 1890 р. (відповіддю на який є коментований лист) М. Драгоманов сповіщав, що змушений відмовитися від свого попереднього плану завершити женевське видання «Кобзаря» 1881 р. через те, що «багато стереотипів попсувалося» і обмежитися передруком дещо виправленого другого тому празького видання. Підготовлене М. Драгомановим видання вийшло під назвою «Поезії Т. Г. Шевченка, заборонені в Росії», Женева, 1890.

Вірш «Сестрі»... рішуче не Шевченків...— Вірш «До сестри» написаний Олександрою Іванівною Псьол (1817—1887) й адресований її сестрі, Глафірі Іванівні Псьол (1823—1886). У 80-х роках з'явилося кілька публікацій, де цей вірш приписувався Шевченкові (Каминский Ф. Еще щепотка на могилу Т. Г. Шевченка.— «Киевская старина», 1885, кн. 3, с. 522; Ватра. Літературний збірник. Видав Василь Лукич. Стрий, 1887, с. 11). Хоча приятелька Шевченка Варвара Миколаївна Репніна (1808—1891), в сім'ї якої виховувалася О. Псьол, одразу ж заперечила авторство Шевченка: «Стихи «До сестри» вовсе не посвящены мне и написаны не Шевченком, а одной моей знакомой к ее младшей сестре» («Русский архив», 1887, кн. 2, с. 258), протягом 80—90-х років XIX ст. вірш включався в деякі видання «Кобзаря».

Я родився в Нагуевичах...— І. Франко народився 25 серпня (офіційно як день народження записано дату хрестин — 27 серпня) 1856 р. в с. Нагуевичі (нині с. Івана Франка Дрогобицького району Львівської області).

...знаний в літературі Осип Левицький... Йосиф Левицький (1801—1861), український письменник клерикального напряму, автор підручника української мови «Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache» (Перемишль, 1834. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4257), переклав кілька віршів Шіллера і Гете. Був священиком у Нагуевичах (з 1852 р.) та інших селах Дрогобиччини.

«Вінок русинам на обжинки» — літературний збірник, виданий І. Головацьким у Відні (ч. 1, 1846; ч. 2, 1847).

...збірник «пісень богоговійних»... — Пѣсни набожныя, из Богогласника почаевского передрукованыя. Перемышль, 1834.

В «Друзі» від 1874 почали друкуватися мої вірші...— Першими в журналі «Друг» опубліковано (за підписом «Джеджалик») сонет «Народні пісні» (1874, № 3) та вірш «Моя пісня» (1874, № 4).

Верхратський Іван (1846—1919) — український письменник, діалектолог, природознавець, викладав українську мову й математику в Дрогобицькій гімназії.

Турчинський Юліан (1839—1913) — викладач польської мови в Дрогобицькій гімназії, польський письменник, учасник повстання 1863 р.

Пасічинський Ізидор — з І. Франком учився у гімназії, друкував вірші й статті у «москвофільських» та «народовських» виданнях.

«Учитель» — педагогічний тижневик «народовського» напряму, виходив у Львові в 1869—1874 та 1880 р.

«Руська рада» — газета «москвофільського» напряму, виходила в Коломиї в 1871—1893 рр.

«Ластівка» — тижневик для дітей та юнацтва, виходив у Львові в 1869—1881 рр.

Вінцковський Дмитро (1846—1917) — український поет, шкільний товариш І. Франка; згадувана тут його поема насправді мала назву «Вдова», а не «Попадя».

...львівське видання «Переяславської ночі» Костомарова...— Переяславська ніч. Трагедія Іеремії Галки. Львів, 1867.

«Русалка Дністровая» — літературний збірник, виданий у Будапешті 1837 р. М. Шашкевичем, Я. Головацьким та І. Вагилевичем. Зберігається в бібліотеці Ів. Франка, № 4277.

...Шевченка (львівське видання)...— Мова йде про випущені накладом К. Сушкевича «Поезії Тараса Шевченка», т. 1—2, Львів, 1867. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4324.

Шекспір Вільям (1564—1616) — англійський драматург і поет.

Шіллер Йоганн-Фрідріх (1759—1805) — німецький поет.

Клопшток Фрідріх-Готліб (1724—1803) — німецький письменник.

Красіцький Ігнаци (1735—1801) — польський поет.

Сю Ежен (1804—1857) — французький письменник.

Коцебу Август Фрідріх Фердінанд фон (1761—1819) — німецький письменник.

«Nibelungenlied» («Пісня про Нібелунгів») — німецький героїчний епос.

Красінський Зигмунт (1812—1859) — польський поет.

Словацький Юліуш (1809—1849) — польський поет і драматург.

Шмідт Хрістоф фон (1768—1854) — німецький дитячий письменник.

Гофман Генріх (1809—1894) — німецький психіатр і дитячий письменник.

...природничі екскурсії... одну з них описав Верхратський...— Стаття І. Верхратського «Екскурсія на гадюки-сорокулі» вміщена в журналі «Денниця» (1880, № 8).

«Neues Leben» («Нове життя») — тритомний роман німецького письменника Бертольда Ауербаха (1812—1882).

Діккенс Чарлз (1812—1870) — англійський письменник.

Жан Поль — псевдонім німецького письменника Йоганна Пауля Фрідріха Ріхтера (1763—1825).

Гомер — давньогрецький поет, якому приписуються епічні поеми «Іліада» та «Одіссея».

Тацит Публій Корнелій (бл. 55 — бл. 120) — давньоримський історик і письменник.

Іов, Ісаія — йдеться про книги Біблії.

«Уріель Акоста» — драма німецького письменника Карла Гуцкова (1811—1878).

«Краледворська рукопись» («Краледворський рукопис») — збірка поетичних творів на теми давньочеської історії, видана 1819 р. В. Ганкою. В XIX ст. вважалася оригінальною пам'яткою стародавньої чеської поезії й користувалася великою популярністю в багатьох європейських літературах. Згодом було доведено, що це підробка чеських філологів В. Ганки та Й. Лінди.

...я писав фонетикою...— Мається на увазі правопис за фонетичним принципом, за яким на Західній Україні друкувалися деякі книжки, починаючи з «Русалки Дністрової» (1837). Проти нього виступали галицькі «москвофіли», які обстоювали правопис за історико-етимологічним принципом.

Антоневич Микола (1840—?) — учитель Перемишльської гімназії, «москвофіл», депутат сейму.

Стороженко Олекса Петрович (1805—1874) — український письменник.

...дістав був перші річники «Правди»...— журнал «Правда» почав виходити 1867 р.

...переміни, яка сталася з редакцією «Друга» під впливом головно Ваших листів...— Три листи М. Драгоманова, в яких критикувалася обмеженість галицької «рутенщини» й наголошувалася потреба орієнтуватися на кращі зразки передової української, російської та світової літератури, були опубліковані в журналі «Друг» (1875, № 11; 1876, № 5, 13, 14, 15).

...мусив зразу друкувати «язичієм» — тобто мішаною російсько-українською мовою, якою видавалися друковані органи «москвофілів».

...виданням «Дністрянки»...— Альманах «Дністрянка» вийшов у Львові 1876 р. Тут опубліковано оповідання І. Франка «Два приятелі», «Лесишина челядь», вірш «Хрест Чигиринський» і переклад оповідання «Повінь» Еміля Золя, зроблений за публікацією в російському журналі «Вестник Европы», 1875, № 8.

Флобер Гюстав (1821—1880) — французький письменник.

В р. 1877 в і ю л і арестовано мене і цілу редакцію «Друга».— І. Франко був заарештований 11 червня 1877 р.; крім нього, до судової відповідальності було притягнуто М. Котурницького (Е. Кобилянського), М. Павлика, О. Терлецького, І. Мандичевського, Щ. Сельського, Г. Павлик. Формальним приводом для їх звинувачення в приналежності до таємного соціалістичного товариства і ширенні соціалістичної пропаганди були привезені М. Котурницьким з Женеви листи М. Драгоманова до М. Павлика та І. Франка і заборонені в Австрії женевські видання. Обвинувачення не було підтверджене, підсудні дістали невеликі строки ув'язнення (І. Франко — шість тижнів, хоч фактично просидів дев'ять місяців).

...заборонено приходити на «Бесіду»...— Мається на увазі товариство «Руська бесіда» та його клуб у Львові.

...на видаванім М. Павликом при моїй помочі письмі місячнім...— У квітні 1878 р. І. Франко та М. Павлик почали видавати щомісячний літературно-політичний журнал «Громадський друг», але обидва випущені номери були конфісковані. Того ж року як продовження «Громадського друга» вони видали збірники «Дзвін» та «Молот», які також були заборонені.

«Die Heimat» — ілюстрована газета, виходила у Відні в 1876 — 1901 рр.

...коли М. Павлик був змушений виїхати за границю...— Щоб уникнути тюремного ув'язнення, М. Павлик виїхав до Женеви, де перебував протягом 1879—1881 рр., встановивши зв'язки з прогресивною українською та російською еміграцією.

...я почав разом з купкою молодежі видавати «Дрібну бібліотеку»... — Неперіодичне серійне видання, виходило у Львові в 1878—1880 рр. заходами І. Франка, І. Белея, Є. Олесницького. Всього з'явилося 14 випусків.

...задумав було видавати часопись «Нова основа», та се не вдалось. — Її програму частково втілено у виданні журналу «Світ».

...в виданні «Слов'янського альманаху».— Перший том цього альманаху видав у Відні 1879 р. Радивой Позник. Другий том (Відень, 1880), де було вміщено оповідання І. Франка «Микитичів дуб» (с. 91—94),конфісковано через статтю М. Драгоманова «Політико-соціальні думки в нових піснях українського (малоруського) народу». Згодом «Микитичів дуб» опубліковано в збірці І. Франка «На лоні природи» (Львів, 1905).

...деякі з написаних тоді новели були друковані пізніше...— Написане 1878 р. оповідання «Муляр» вперше опубліковано польською мовою в газеті «Praca», 1880, № 14, 15, українською — в збірці І. Франка «В поті чола» (Львів, 1890), оповідання «Мавка» — в журналі «Зоря», 1883, № 21.

В р. 1879 я через посередництво д. Лімановського дістав доступ до польського журналу «Tydzień polski».— Співробітництво І. Франка в прогресивному польському журналі «Tyzdień literacki, artystyczny, naukowy і społeczny» розпочалося 1878 р.

Лімановський Болеслав (1835—1935) — польський громадський діяч, засновник польської соціалістичної партії.

...помістив тут невеличку статтю про Ем[іля] Золя...— Стаття І. Франка «Emil Zola і jego utwory» опублікована в журналі «Tydzień literacki, artystyczny, naukowy і społeczny», 1878, № 44.

...три ескізи під заголовком «Rutеńcy»...— Сатиричний цикл І. Франка «Ruteńcy. Туру і portrety galicyjskich ludzi» опубліковано 1878 р. у журналі «Tydzień literacki, artystyczny, naukowy і społeczny»: I. «Młoda Ruś» (N 57); II. «Człowiek zwyczajny» (N 58); III. «Zniechęcony» (N 63). 1913 р. І. Франко переклав ці твори українською мовою і видав окремою книжкою: Франко Іван. Рутенці. Типи галицьких русинів із 60-х та 70-х років минулого віку. Львів, 1913.

Кілька дальших ескізів з тої серії осталось недрукованих в портфелі редакції «Tygodnia»...—Один із них (IV. «Патріотичні пориви») опубліковано в журналі «Громадський друг», 1878, № 1.

Ау Юліуш (1842—1888) — польський економіст-аграрник, автор книги«Socjalizm jako objaw choroby społenej» (Poznań, 1878).

...переклад поеми Гейне «Deutschland»...— Уривки перекладу друкувалися в «Зорі» (1886, № 12, 18); повністю опубліковано у вид.: Вибір поезій Генріха Гейне. Львів, 1892.

...«Фауста» Гете...— Початок перекладу друкувався в журналі «Правда» (1880, вип. 1—3), продовження опубліковано як додаток до річника «Правди» за 1884 р. Повністю вийшов окремим виданням: Гете Й.-В. Фауст. Часть перша. Львів, 1882. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1165.

...«Каїна» Байрона...— Опубліковано окремим виданням: Байрон Гордон. Каїн. Львів, 1879 («Дрібна бібліотека», кн. 4). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 290.

...розпочав перекладувати Шеллі «Queen Mab».— Переклад філософської поеми П. Б. Шеллі «Цариця Меб» лишився незакінченим. Уривок його друкувався у збірці І. Франка

«Думи і пісні найзнатніших європейських поетів». Львів, 1879, с. 27—28.

...у разі з К. Геником, Ковцуняком іще кількома іншими...— Геник Кирило, товариш І. Франка по Дрогобицькій гімназії, згодом учитель у с. Березів, Ковцуняк (Колцуняк) Микола, учитель у с. Шешори, автор кількох етнографічних розвідок.

...пришпилений до процесу, що вівся в Коломиї...— Йдеться про судовий процес у справі нападу косівських селян на місцевого старосту. Хоч І. Франко не був причетний до цієї справи, його було заарештовано як «звісного соціалістичного агітатора» і ув'язнено на три місяці.

...описану в моїй новелі «На дні»...— Опубліковано окремим виданням: Франко І. На дні. Суспільно-психологічна студія. Львів, 1880 («Дрібна бібліотека», кн. 14).

...польський її переклад зачала (та не скінчила) друкувати робітницька часопись «Праса»...— Початок нездійсненого видання: Na dnie. Studium społeczne Jana Franka, przełożył z ruskiego Z. I., Lwów, nakładem redakcji «Pracy». 1880. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3388.

...я написав невеличкий катехізм економічного соціалізму...— Брошура написана польською мовою у формі запитань і відповідей, вийшла друком у Львові 1878 р. з дезорієнтуючою позначкою: «Lipsk, dnia 8 sierpnia 1878»; була конфіскована.

...зладив був невеличкий елементарний підручник економії сусп[ільної] по Міллю, Чернишевському й Марксу...— Цей підручник, написаний 1879 р., І. Франко сподівався надрукувати в запланованому ним часописі «Нова основа», але внаслідок несприятливих обставин він так і не з'явився друком. Доля автографа невідома.

...на взір сербської компіляції Светозара Марковича...— Светозар Маркович (1846—1875), сербський критик і публіцист революційно-демократичного напряму, популяризатор матеріалістичної філософії та ідей соціалізму в Сербії. Йдеться про його працю: Начела народне економије или наука о народном благостаньу. По Н. Г. Чернишевском израдио Светозар Марковић. Београд, 1874. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1662.

...1883 частину її переробив і дав «Просвіті»...— Йдеться про вид.: Розмова про гроші і скарби з передмовою о заложенні Добровільської читальні. Львів, 1883.

...брошурка «Program socjalistów polskich i ruskich Wschodniej Galicji»...— І. Франко разом з Л. Інлендером і Б. Червенським написали брошуру: Program socjalistów galicyjskich. Genéve, 1881.

...з початком 1881 р. почали ми з Ів. Белеєм видавати місячне письмо «Світ»...— Журнал «Світ» виходив у Львові протягом 1881—1882 рр., номінальним редактором його був І. Белей, фактичним — І. Франко.

«Зоря» — ліберально-буржуазна газета, виходила в Києві в 1880—1886 рр.

...писав з села дописи до «Вольного слова» в Женеві...— Йдеться про кореспонденцію І. Франка «Письма

из Галиции». I—II («Вольное слово», 1882, № 49, 51). М. Драгоманов співробітничав у цій газеті і був офіційним редактором її останніх номерів (№ 52—60).

...прихильно оцінена між іншим і «Киевской старино ю».— В журналі «Киевская старина», 1885, кн. 2, надрукована рецензія В. Горленка на повість «Захар Беркут».

Барвінський Володимир Григорович (1850—1883) — український публіцист і письменник консервативного, буржуазно-націоналістичного напряму, один з провідних діячів партії «народовців», засновник газети «Діло».

...з села ядав для «Діла» пару новел... — У газеті «Діло» опубліковані оповідання І. Франка «Цигани» (1882, 18, 22 листопада); «Грицева шкільна наука» (1883, 19 квітня).

...ширшу статтю про галицьку індемнізацію.— Йдеться про статтю «Галицька індемнізація» («Діло», 1882, 13—27 вересня).

...поїхав уже в квітні до Вікна...— Вікно — село (нині Гусятинського району Тернопільської області), де в квітні 1883 р. І. Франко займався опрацюванням архіву та бібліотеки Івана Федоровича (1811—1870).

Устиянович Корнило Миколайович (1839—1903) — український художник і письменник ліберально-буржуазного напряму. На той час редактор сатиричного журналу «Зеркало» (виходив у Львові в 1882—1886 рр.).

...краківські станьчики...— Іронічна назва партії краківських консерваторів, поширилася після опублікування 1869 р. групою прогресивних польських діячів памфлета «Тека Станьчика». Станьчик — ім'я блазня польського короля Сігізмунда I (1469—1548).

...посилав туди переклади деяких своїх новел...— До 1890 р. у тижневику «Prawda» опубліковано польські переклади Франкових оповідань «Lekcja kaligrafji» (1884, N 18), «Chłopska komisja» (1884, N 26).

Деякі з них були друковані в календарях «Просвіти»...— Оповідання «Слимак» (Ілюстрований календар товариства «Просвіта» на рік 1882, Львів, 1881), «Сам собі винен», «Історія моєї січкарні» (Ілюстрований календар товариства «Просвіта» на рік 1884, Львів, 1883), «Ліси і пасовиська» (там же); «Гершко Гольдмахер» (Ілюстрований календар товариства «Просвіта» на рік 1891, Львів, 1890).

Я виступив з «Діла», котре зараз за пару день ударило на мене за статейку, поміщену в «Kurjerі Lw[owskim]».— Йдеться про полемічний відгук «Діла» (1885, 17 січня) на спрямовану проти галицького рутенства і клерикалізму статтю І. Франка «Ukrainofilstwo galicyjskie» («Kurjer Lwowski», 1885, 15 січня).

Весною 1886 р. я опять поїхав до Києва і оженився там...— 16 травня 1886 р. в Києві І. Франко одружився з Ольгою Федорівною Хоружинською.

...народовці відставили мене від «Зорі» за поміщення деяких українських речей...— Йдеться про надіслані з Наддніпрянської України співомовки Ст. Руданського та рецензію Б. Вільхівського (Б. Грінченка) «Нові книжки українські» («Зоря», 1886, № 17, 22, 24). Справжньою причиною

усунення з редакції «Зорі» була незгода «народовців» з прогресивним напрямом, якого І. Франко прагнув надати журналові.

...«Kurjer Lwowski» друкував ... моїновели...— В газеті «Kurjer Lwowski» надруковано польські переклади оповідань І. Франка «Jać Żełepuha» (1887, № 224, 227—231, 233—238), «Manipulantka» (1887, № 197—202, 205—209, 211), «Pantałacha» (1887, № 25—29, 31—33, 36, 38—42).

...мій реферат з Гранта Алена про розвій барв у світі звірячім...— Alen Grant. Wrażliwość na barwy, jej rozwój i znaczenie w organicznej przyrodzie.— «Przegląd tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych. Dodatek miesięczny, półrocze pierwsze», 1881, c. 684—739.

...переклад «Boa constrictor».— Надруковано в «Przegląd tygodniowy... Dodatek miesięczny, półrocze drugie», 1884, c. 17—459.

...переклад «На дні», доконаний за ініціативою і під наглядом Елізи Ожешкової.— «Na dnie. Społeczno-psychologiczne studium» («Dziennik Łódzki», 1888, 31 січня — 18 лютого).

Другий (а властиво третій) переклад тої новели...— Надруковано в журналі «Przegląd społeczny», 1886, № 3—6 (першим був незакінчений переклад 1880 р. в газеті «Praca»).

...в котрім помістив, крім того, свою казку «Rębacz»...— Надруковано в журналі «Przegląd społeczny», 1886, № 9.

...1889 надрукована була в «Ateneum» одна глава з моєї ширшої повісті...— «Jeden dzień z życia uliczników lwowskich» (уривок з повісті «Lelum i Polelum») надруковано в «Ateneum», 1889, т. 1.

...переклад «Мертвих душ» Гоголя...— Вийшов окремим виданням: Мертві душі або вандрівки Чичикова. Поема М. В. Гоголя. Львів, накладом редакції «Діла», 1882. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5956.

Брет Гарт — псевдонім американського письменника Гарта Френсіс-Брета (1836—1902). Переклад його оповідання «Меліса» І. Франко надрукував у збірнику «З чужих зільників» (Львів, 1885).

Марк Твен — псевдонім американського письменника Самюеля-Ленгхорна Клеменса (1835—1910). Переклад його оповідання «Як то я видавав рільничу газету» І. Франко надрукував у журналі «Зоря», 1885, № 324; оповідання «Як то я був секретарем у сенатора» — в газеті «Діло», 1886, 10 липня.

...дописував до польської літературної часописі «Ruch», де помістив дві казки...— Йдеться про публікації: «W pogoni za biedą. Zimowa baśń» (Ruch, 1887, 1 січня; «Jak Rusin tłukł się po tamtym świecie» («Ruch», 1887, 15 березня, 1 квітня).

...розбір повісті Б. Пруса (Гловацького) «Plac ówka»...— Рецензія «Chłop polski w świetle poezji polskiej» надрукована в газеті «Ruch», 1887, 1 травня — 1 липня.

...оповідання «До світла» і ряд тюремних сонетів.— «До світла! (Оповідання арештанта)», надруковано в журналі «Зоря», 1890, № 2, 3. «Тюремні сонети» опубліковані в журналі «Народ» (1889, № 23, 24), увійшли до збірки «З вершин і низин», Львів, 1893.

148. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів*], *19 травня 1890 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 104.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 545).

У ч о р а з а ї х а в д о б р е....— І. Франко виїхав з Нагуевич, де О. Франко з дітьми відпочивала навесні 1890 р.

...л и с т в і д т а т у с я з г р і ш м и.— Цей лист від Є. Трегубова невідомий.

С т о л я р к а— служниця й куховарка.

О н о ф е р (Онуфрій) — наймолодший брат І. Франка, на той час коваль у Нагуєвичах.

М о ж е, п р и л о ж у й к н и ж е ч к у Д р а г о м а н о в а.— Йдеться про третій і четвертий розділи «Австро-руських споминів» (Львів, 1890).

Б е д н а р с ь к и й Кароль — з 1879 р. завідуючий друкарнею Наукового товариства імені Шевченка.

М о ю о п о в і с т к у «Д і л о» в и д р у к у в а л о...— повідомлення про наступний вихід з друку збірки оповідань І. Франка «В поті чола» («Діло», 1890, 17 травня).

Р о з д о б у д у т а к о ж н о м е р «П р а в д и», д е б у л о п р о А н т о н о в и ч а...— В «Правді» (1890, вип. 6) надрукована ювілейна стаття до 20-річчя наукової діяльності історика В. Б. Антоновича.

149. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 30 травня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 332—333.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1407).

Т і л ь к и щ о о д е р ж а в В а ш л и с т...— Лист М. Драгоманова до І. Франка від 12—24 травня 1890 р. (Матеріали, с. 329—331).

...в і р ш т о й б у в у «М о л о д и к у» Б е ц ь к о г о д р у к о в а н и й п і д і м е н е м Ч у ж б и н с ь к о г о...— Йдеться про вірш О. Афанасьєва-Чужбинського «Шевченкові («Гарно твоя кобза грає»)», вперше опублікований у виданому І. Бецьким альманаху «Молодик на 1843 год» (ч. 2. Харків, 1843) і помилково приписаний Шевченкові у празькому виданні «Кобзаря» 1876 р.

...«П о л у б о т к а», щ о в п р а з ь к о м у «К о б з а р і»...— Вірш «Полуботко» («Віє вітер, віє буйний») помилково приписаний Шевченкові у празькому виданні «Кобзаря» 1876 р.

...т у р г е н є в с ь к и й П і г а с о в...— Персонаж роману І. Тургенєва «Рудін», за авторською характеристикою, «озлоблений проти всього і всіх». Хоча його українофобські висловлювання в романі засуджуються, націоналістична реакція закидала І. Тургенєву неповагу до української культури, проти чого рішуче виступали М. Драгоманов та І. Франко.

Н а р о д о в ц і б и й - з а б и й н а В а с з а т е, щ о В и в и с т у п и л и з с м е р т е л ь н и м и з а к и д а м и п р о т и К а ч а л и й С у ш к е в и ч а...— Йдеться про рецензію на «Австро-руські спомини» М. Драгоманова («Діло», 1890, 26—31 травня). К а ч а л а Степан (1815—1888), С у ш к е в и ч Корнило (1840—1885) — діячі «народовської» партії.

Я дещо передаю зі споминів у «Kurj[eri] Lw[owski m]»...— І. Франко переклав уривки спогадів М. Драгоманова та його полемічну замітку з приводу виступів «Діла» («Kurjer Lwowski», 1890, 24, 25, 30 травня).

Щодо друкування Ваших «печених дітей» я говорив з Б[елеєм]...— Йдеться про переговори з редактором «Діла» І. Белеєм щодо вміщення в газеті статті М. Драгоманова «Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини». У перекладі І. Франка опублікована 1891 р. у журналі «Руська школа».

...приймаю Вашу думку, шоб з'їхатись нам у Будапешті.— Зустріч І. Франка з М. Драгомановим відбулася у Відні у вересні 1890 р.

«Правда» перестала вже виходити...— Влітку 1890 р. «Правда» виходила з перервою (вип. 7 — квітень, вип. 8 — жовтень).

Колегія Павла Галагана — приватний учбовий заклад у Києві (1871—1920).

Циклоп зовсім затих...— Йдеться про О. Конисського.

В Станіславові ладять переклад статей Пипіна про малор[уську] етнографію...— Це видання не було здійснене.

150. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *24 червня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 333—334.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1408).

Посилаю Вам дальші три листи моїх новел...— Мова йде про збірку І. Франка «В поті чола» (Львів, 1890), передмову до якої писав М. Драгоманов.

Галин Мартирій (1858—?) — київський лікар і громадський діяч, укладач російсько-українського та латинсько-українського медичного словників. Відвідав І. Франка у Львові в червні 1890 р. Після 1917 р. — емігрант.

...один молодий чоловік з Вінниці.— Йдеться про М. М. Коцюбинського.

Звернувсь я і до Остапа...— Цей лист І. Франка до О. Терлецького невідомий.

151. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 8 липня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 335—336.

Подається за автографом: (ІЛ, ф. 3, № 1409).

Лист Ваш і гроші получив...— Лист М. Драгоманова до І. Франка від 23 червня — 5 липня 1890 р. і 300 франків на видання спогадів М. Драгоманова та журналу «Народ» (Матеріали, с. 334—335).

...у нас 17, 18, 19 з'їзд істориків...— Газетний звіт І. Франка про цей з'їзд «Drugi zjazd historyków polskich» надруковано в газеті «Kurjer Lwowski», 1890, 17—20 липня.

...при «Читальнях» кредит сей дійшов був до 200 гульд[енів]...— Мається на увазі видана І. Франком у «Науковій бібліотеці» праця М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні», ч. 1, Львів, 1887.

...ані буддизму ніякого тут не було.— Це відповідь на жартівливий закид М. Драгоманова з приводу боргу, сплаченого І. Франком замість редакції «Правди»: «Ви, бачу, чи не в буддизм уже обернулись» (Матеріали, с. 335).

...книжку про нього Васильєва, т. І...— Йдеться про вид.: Васильев В. П. Буддизм, его догматы, история и литература, ч. I—III. Спб., 1857—1869. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1199.

...Скабалановича, Исследование об «Апокрисисе»...— Скабалановичъ Н. Об Апокрисисе Христофора Филалета. Спб., 1873.

«Русская историческая библиотека» — серія збірників, які з 1872 р. неперіодично видавала Археографічна комісія, де публікувалися архівні матеріали з історії суспільного та літературного руху в середньовічній Русі. Йдеться про видані в цій серії чотири томи «Памятников полемической литературы в Западной Руси».

...Завитневича, исслед[ование] о «Палинодии».— Завитневичъ В. З. Палинодия Захарии Копыстенского и ее место в истории западнорусской полемики XVI и XVII в. Варшава, 1883. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1014.

152. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 28 липня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 337.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1410).

...брошури Ціттеля про Біблію...— Zittel Emil. Bibelkunde, Karlsruhe, 1882. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1651.

...Малишевського «Мелетий Пигас»— Малышевскій И. И. Александрийский патриархъ Мелетий Пигасъ и его участие в делах русской церкви. К., 1872. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 827.

«Русская историч[еская] библиотека», т. VII...— Йдеться про вид.: Памятники полемической литературы в Западной Руси, кн. 2. Спб., 1882; серед цих пам'яток було опубліковано й «Апокрисис». Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 875.

...т. IV я найшов...— Йдеться про т. 4 «Русской исторической библиотеки (Памятники полемической литературы в Западной Руси», кн. 1. Спб., 1878), в якому вміщено «Палінодію» З. Копистенського.

У мене вродився третій син...— Петро Іванович Франко (1890—1941), український учений і педагог, хімік за фахом. Народився 23 червня 1890 р.

153. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів*], *30 липня 1890 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 408.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 367).

...до діда напишу нині.— До І. Федоровського, діда О. Франко.

Я сиджу майже безвихідно над своєю роботою...— Мається на увазі праця І. Франка про Івана Вишенського.

...не йди дальше, як по кінець Радичева.— Йдеться про ліс поблизу с. Нагуєвичі.

У неділю весілля Михайлини...— Йдеться про М. М. Рошкевич.

154. ДО М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО. *Львів, 1 жовтня 1890 р.*

Вперше надруковано: «Життя й революція», 1926, № 5, с. 115—118.

Автограф зберігається в Чернігівському літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського (фотокопія — в ІЛ, ф. 3, № 1102).

М. М. Коцюбинський познайомився з І. Франком під час своєї подорожі до Галичини в червні 1890 р., листувався з ним протягом 1890—1905 рр. Збереглися три листи І. Франка до М. Коцюбинського (1890—1903) і дванадцять листів М. Коцюбинського до Франка (1890—1905) — ІЛ, ф. 3, № 1102—1104, 1605, 1612, 1620, 1624, 1629, 1631.

Подається за автографом.

...опізнився з відповіддю на Ваш дружній лист...— Йдеться про перший лист М. Коцюбинського до І. Франка, написаний у вересні 1890 р. (зберігся лише частково).— Див: Коцюбинський Михайло. Твори в 6-ти т. К., 1961, т. 5, с. 19.

...з подякою за цінну посилку.—Йдеться про «Подольские епархиальные ведомости» (1875, № 15—21), де надрукована стаття С. Лебедєва про І. Вишенського, використана І. Франком у його праці «Іван Вишенський і його твори».

...досі не прислав Вам кінця новел.— Мова йде про збірку оповідань І. Франка «В поті чола» (Львів, 1890), окремі аркуші якої друкувалися в той час.

...написати, що Ви там бачили...— У своїй відповіді від 16 жовтня 1890 р. М. Коцюбинський сповістив, що не застав у Києві потрібних йому людей (див.: Коцюбинський Михайло. Твори в 6-ти т., т. 5, с. 21—22).

...може, він уже й відписав Вам...— М. Коцюбинський просив довідатися, чому І. Белей нічого не відповідає про долю надісланого до «Діла» перекладу оповідання М. Вагнера «Люди та собаки» (надруковано в «Ділі», 1890, 31 липня — 2 серпня).

На днях я був у Відні і бачився з будущим автором передмови до моїх новел.— Йдеться про зустріч І. Франка з М. Драгомановим у вересні 1890 р.

Вислав я ті новели без передмови в Вашу цензуру, та не знаю, чи пустять у Росію...—

О. Франко — формальному видавцеві збірки І. Франка «В поті чола»—було дозволено вивезти в Росію цю книжку, що викликало незадоволення деяких членів Київської громади.

Нейман Чеслав Гермогенович (1852—1906) — польський і український етнограф, присяжний повірений у Вінниці, знайомий М. Коцюбинського.

155. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 17 жовтня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 337—338.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1412).

...дістали лист Павлика і дізналися з нього о подробицях нашого з'їзду...— Лист М. Павлика до М. Драгоманова від 11 жовтня 1890 р. (Переписка, т. 6, с. 75—78). Йдеться про установчий з'їзд русько-української радикальної партії, який відбувся у Львові 4—5 жовтня 1890 р. Кореспонденцію І. Франка «Nowe stronnictwo ruskie» про цей з'їзд надруковано в газеті «Kurjer Lwowski», 1890, 18 жовтня.

Русько-українська радикальна партія — демократична партія, заснована 1890 р. за участю І. Франка, М. Павлика, М. Драгоманова та ін. з метою захисту інтересів селянства Східної Галичини.

Партія наша ухвалила зробити «Народ» своїм органом...— В опублікованій 15 жовтня 1890 р. заяві редакції з цього приводу сказано: «З сим числом, як зазначено в заголовку, «Народ» стає органом партії. Не переміняє він тим ані своїх дотеперешніх основ, ані дотеперішнього напряму, ані навіть тону, тільки що відтепер мусить писати виразніше, згідно з дальшими й ближчими цілями партії» («Народ», 1890, № 20, с. 315).

...сьогодні прийшов лист Кіст[яківського]...— Б. Кістяківський у цей час був студентом Дерптського університету.

Рада — Драгоманова Аріадна Михайлівна (1877—1954), дочка М. Драгоманова.

Зорка — Драгоманов Світозар Михайлович (1884—1958), син М. Драгоманова.

156. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 29 листопада 1890 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 411.

Листуватися з І. Франком А. Ю. Кримський почав у лютому 1890 р., будучи студентом Лазаревського інституту східних мов у Москві. Листування тривало (з перервами) до 1904 р. В архіві І. Франка зберігається 29 його листів до А. Кримського (ІЛ, ф. 3, № 49—94) та 76 листів А. Кримського до І. Франка (ІЛ, ф. 3, №1605, 1609, 1612, 1613, 1614, 1620, 1626, 1631).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 49).

...так опізнився з присилкою Вам решти «В поті чола».— Окремі аркуші своєї збірки І. Франко надсилав А. Кримському, який писав на неї рецензію (надрукована в «Зорі», 1891, кн. 3, 4).

Текст новел від стор. 289 посилаю Вам у другге.— В листі до І. Франка від 23 листопада 1890 р. А. Кримський сповіщав, що одержав аркуші збірки тільки до с. 288 (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 641).

Ваш Хайям видрукований...— Хайям Омар (бл. 1048—1131), перський поет і вчений, класик перської і таджицької літератури. Статтю А. Кримського «Один із перських протестантів Хайям» та його переклади шістьох Хайямових чотиривіршів І. Франко вмістив у журналі «Народ», 1890, № 22.

...всі його вірші вийшли в німецькім перевоі Боденштедта...— Йдеться про збірку німецького перекладача Фрідріха Боденштедта (1819—1892) «Lieder und Sprüche des Omar Chejjam, verdeutscht von Friedrich Bodenstedt», Berlin, 1881.

...в перській антології, що видав Гарт...— Hart J. Divan der persischen Poesie. Halle, 1887. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 125.

Фірдоусі Абулькасим (бл. 934 — бл. 1020) — перський і таджицький поет. Його сатиричний вірш, спрямований проти султана Махмуда Газневі (XI ст.), увійшов до заключної частини поеми «Шахнаме».

...арабські моаллаки, їй-богу, не стоять друку...— Моаллаки — поеми давньоарабських поетів доісламської доби. І. Франко має на увазі перекладену А.Кримським моаллаку давньоарабського поета Антара (VI — початок VII ст.), надруковану разом із вступним словом перекладача в журналі «Правда» (1890, вип. 8, 9; 1891, вип. 3).

...в поемі Фірдоусі...— Переклади А. Кримського з поеми «Шахнаме» І. Франко надрукував у журналі «Житє і слово» (1895, кн. 2—6).

...чи вийшла вже решта «Истории всемирной литературы» Корша и Кирпичникова? — Йдеться про «Всеобщую историю литературы», чергові томи якої (т. 2—4, 1885—1892) після смерті В. Корша редагував О. Кирпичников. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1455—1459.

...з «Биографическим словарем» Венгерова.— «Критико-биографический словарь русских писателей и ученых» С. Венгерова друкувався в 1886—1904 рр., вийшло шість томів. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3651, 4024.

...книжку «Содержание Чтений...» — Йдеться про «Указатель ко всем периодическим изданиям Общества истории и древностей российских при императорском Московском университете», М., 1883, Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1505.

157. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 7 грудня 1890 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 339—341.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1413).

Скінчив я свою дисертацію про Вишенського...— Працю І. Франка «Іван Вишенський, руський писатель XVI віку» надруковано в часописі «Хлібороб» (1892, № 8—11) та окремою відбиткою (Коломия, 1892). Згодом вийшла також праця:

Франко І в. Іван Вишенський і його твори. Львів, 1895. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1684, 3417.

«Хлібороб» — літературно-політичний журнал демократичного напряму, виходив протягом 1891—1893 рр. у Львові та Коломиї.

...сенат університетський не прийняв мене...— У виданому І. Франкові 19 листопада 1890 р. свідоцтві Львівського університету висловлено сумнів, чи прослухані ним протягом 1875—1879 рр. учбові семестри «можуть бути зараховані до обов'язкових чотирьох років навчання» і поставлено йому в провину судовий процес 1878 р. (див.: Іван Франко. Документи і матеріали, с. 150).

Прийшлось перенестися на університет Чернівецький...— Слухачем Чернівецького університету І. Франко був зарахований 19 грудня 1890 р.

...записався на лекції Стоцького і Калужняцького...— В зимовому семестрі 1890/1891 р. І. Франко опрацював курси професорів С. Смаль-Стоцького (з української фонетики та з історії української літератури XIX ст. до Шевченка) та О. Калужняцького (старослов'янська граматика та слов'янська міфологія). Свідоцтво про закінчення Чернівецького університету видано І. Франкові 30 квітня 1891 р.

...споминів Ваших про Федьковича...— Можливо, маються на увазі згадки про О. Федьковича в «Австро-руських споминах» М. Драгоманова.

«Руська школа» — науково-педагогічний журнал, виходив у Чернівцях у 1890—1891 рр.

Молоді львівські товариші... згодилися дати... свої семінарійні роботи... — Згадані в листі праці в «Руській школі» не друкувалися.

...переклад віденської лекції Еріха Шмідта...— «Задачі і метода історії літератури» («Руська школа», 1891, вип. 2) — таку назву має перекладена І. Франком друга частина прочитаної 1871 р. у Віденському університеті лекції німецького літературознавця, професора Берлінського університету Еріха Шмідта (1853—1913). Німецькою мовою надруковано в кн.: Schmiedt Erich. Charakteristiken. Berlin, 1886. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 361. Первісний варіант цього перекладу І. Франка опубліковано М. Возняком («Життя й революція», 1926, № 9).

...початок Вашої роботи про Константина...— Йдеться про статтю М. Драгоманова «Славянските сказания за рождението на Константина Великий» (Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. II—IV. Софія, 1890—1893).

...Шишманова рецензію на Головацького.— Мається на увазі рецензія болгарського літературознавця і фольклориста Івана Шишманова (1862—1928) на працю Я. Головацького «Географический словарь западнославянских и югославянских земель и прилежащих стран». Вильна, 1884 (Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. II. Софія, 1890).

...Ви обіцяли визичити мені Засадкевича про Палінодію...— Очевидно, йдеться про працю В. Завитневича «Палинодия Захарии Копыстенского» (див. примітку до листа 151); книга Н. Засадкевича «Мелетий Смотрицкий как

філолог» (Одеса, 1883). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1015.

Яросевич Роман (1862—1938) — український громадський діяч, член радикальної партії. 1890 р. відвідав М. Драгоманова в Софії.

...Келлера «Altfranzösische Sagen»...—Збірка старофранцузьких переказів «Altfranzösische Sagen. Gesammelt von Adelbert von Keller». Heilbronn, 1876. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1198.

Зубрицький Михайло (1856—1919) — український історик та ентограф.

З листа П[авли]ка Ви, певно, знаєте вже.— Йдеться про лист М. Павлика до М. Драгоманова від 6 грудня 1892 р. (Переписка, т. 4, с. 88—90).

Поїздка Яросевича...— В жовтні 1890 р. Р. Яросевич їздив на Наддніпрянську Україну.

...розшукати там бувшого видавця «Вольного слова»...— Йдеться про Аркадія Павловича Мальшинського, видавця газети «Вольное слово» в 1881—1882 рр. Як згодом виявилося, А. Мальшинський був провокатором і заснував «Вольное слово» на кошти монархічної російської організації «Священная дружина».

...готова поїхати моя жінка...— В листі до М. Павлика від 18 грудня 1890 р. М. Драгоманов радив їхати на Україну не М. Павликові, а Ользі Франко (Переписка, т. 4, с. 91—92).

158. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 9 грудня 1890 р.*

Вперше надруковано: Кримський А. Розвідки, статті та замітки. К., 1928, с. 339—340.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 50).

Тільки що одержав Ваш лист...—лист А. Кримського до І. Франка від 5 грудня 1890 р. (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 639—640).

Чи статтю про Гафіза надрукує «Народ», я не знаю...— У своєму листі А. Кримський повідомляв, що хоче надіслати велику працю про Гафіза. Намір І. Франка опублікувати її в «Літературно-науковій бібліотеці» не був здійснений. Праця А. Кримського «Гафіз та його пісні (бл. 1300—1389) в його рідній Персії XIV в. та в новій Європі» була опублікована в 1923—1924 рр.

Щодо Хайяма, то Ви несправедливо закидаєте...— У пересланому через І. Франка листі до редакції «Правди» від 5 грудня 1890 р. А. Кримський скаржився, буцімто в опублікованій у «Народі» (1890, № 22) статті про О. Хайяма «викинено такі «безвірні» вірші перського поета, які й наша цензура була б дозволила» (Кримський Аг. Розвідки, статті та замітки, с. 337).

Хотілось би мені поспорити з Вами про Ваш лист до «Правди»...— Історію листування з «Правдою» та свою пізнішу оцінку його, в якій враховано й думку І. Франка, А. Кримський виклав у статті «М. П. Драгоманов» (Кримський Аг. Розвідки, статті та замітки, с. 319—367).

...будете мати в руках «Народ» і дізнаєтесь про угоду...— В статтях «В справі угоди», «Ще про угоду та її плоди» («Народ», 1890, № 24) йдеться про так звану «нову еру»— політичну угоду, укладену в грудні 1890 р. групою найреакційніших галицьких «народовців» на чолі з Ю. Романчуком та О. Барвінським, з намісником Галичини графом Бадені. Означала союз з австрійською монархією, польськими шляхетсько-шовіністичними колами та клерикальною реакцією й була спрямована проти демократичного суспільно-визвольного руху в Галичині.

...з Києва, від основателя «Правди»...— Мова йде про О. Конiського.

...згідність молодежі української з нашою програмою...— Мається на увазі «Програма руської-української радикальної партії» («Народ», 1890, № 20, с. 301—303).

...заявили устами нашого делегата...— Р. Яросевича.

Саади Абу-Абдаллах Мушріфі ібн Муслiх (1208(1210?)— 1292) — перський поет.

...коли «Правда» видрукує її (об чім я сумніваюся)....— Лист А. Кримського до редакції «Правди» від 5 грудня 1890 р. надруковано в «Правді» (1890, вип. 10).

...як і автор давнішої московської кореспонденції.— Йдеться про опублікований без підпису в «Правді» (1890, вип. 8) лист А. Кримського з полемічними випадами проти М. Драгоманова.

159. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. [*Львів, 15 грудня 1890 р.*]

Вперше надруковано: За сто літ, кн. 4, с. 275 (публікація П. Богатирьова).

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Лист написано українською мовою в чеській транскрипції. Датується за поштовим штемпелем на листівці.

Подається за фотокопією (ІЛ, ф. 3, № 116).

У першодруку є така примітка П. Богатирьова: «Очевидно, Ржегорж надіслав Франкові листівку з оплаченою відповіддю, де питався, чи він не знає такої пісні. Франко на «Відповіді» («Antwort. Odpověd») пише текст пісні» (За сто літ, кн. 4, с. 275).

1891

160. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. [*Львів*], *19 січня 1891 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 103 (публікація М. С. Возняка «Листи Ів. Франка до Вол. Левицького»).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1118).

Посилаю тобі шматочок казки...— Йдеться про казку І. Франка «Без праці» («Зоря», 1891, № 15—19), яку він надсилав до «Зорі» частинами, перекладаючи з власного польського рукопису.

...переробку поеми Гартмана фон Ауе «Бідний Генріх».— Переспів поеми старонімецького поета XII ст. Гартмана фон дер Ауе «Der arme Heinrich», зроблено І. Франком за пізнішою (1837) переробкою німецького поета А. Шамісco (див.: Chamisso's Werke. Herausgegeben von H. Kurz, B. 1. Leipzig, с. 230 — 240). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 223. Надруковано: Буковинський православний календар на рік 1892. Чернівці, 1891.

«Наречена з Корінфа» — балада Й.-В. Гете. За життя І. Франка цей переклад не публікувався. Вперше надруковано в кн.: В століття смерті Йоганна Вольфганга Гете. Львів, 1932, с. 65—67.

...чи піде «Бідний Генріх?» — Василь Лукич у листі до І. Франка від 26 січня 1891 р. сповістив, що обидва переклади йому подобаються, але не можуть бути вміщені в «Зорі», оскільки протягом 1891 р. журнал друкуватиме лише оригінальні твори. Крім того, він побоювався, що «Нареченою» «можуть згірчитися наші вельми моральні батьки...» (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 7—9).

...коли б ти думав подати «Казку»...— В цитованому листі Василь Лукич повідомляв, що планує казку «Без праці» для шостого і сьомого номерів «Зорі».

...постараюсь для шевченківського н[оме]ра зладити тобі статтю «Шевченко героем польської революційної легенди»...— Перша стаття І. Франка на цю тему була надрукована в «Зорі», 1886, № 6, згодом вона призначалася для «Киевской старины», але була заборонена російською цензурою. В доповненому вигляді І. Франко пропонував її 1891 р. «Зорі»,але Василь Лукич відмовився від її публікації (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 8). Надруковано в журналі «Житє і слово» (1894, кн. 3). В ювілейному номері «Зорі» І. Франко вмістив свою статтю «Тарас Шевченко» (1891, № 5).

161. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *27 березня 1891 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 342—343.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1415).

...під час виборов[о]ї гарячки...— Йдеться про вибори до державної ради, що відбулися в березні 1891 р.

З листа Вашого до П[авли]ка ...— Лист М. Драгоманова до М. Павлика від 10 березня 1891 р. (Переписка, т. 4, с. 137—140).

...не дістали Юліана...— Новела Г. Флобера «Легенда про св. Юліана Милосердного» в перекладі з французької В. Сави (псевдонім В. Щурата) видана 1891 р. в «Літературно-науковій бібліотеці».

...разом з дальшою книжечкою...— Верн Моріс. Основи критики біблійної. Львів, 1891.

...за «у годою»...— Див. примітки до листа 158.

Вашу статтю про «печену дитину» я вже переклав, і вона друкується.— Стаття М. Драгоманова «Слов'янські перекази о пожертвованню власної дитини»

(ч. 1) у перекладі І. Франка друкувалася в чернівецькому журналі «Руська школа» (1891, т. І, вип. 2).

Щ и р е с п а с и б і В а м з а «К о н с т а н т и н а».— Див примітки до листа 157.

Б е н ф е й Теодор (1809—1881) — німецький учений, фахівець з індійської філології, загального та порівняльного мовознавства; розробив «теорію запозичення», зводячи казкові сюжети у різних народів світу лише до індійської літератури.

Я д о с і н е ч и т а в Л е ф м а н а...— Йдеться про вид.: L e f m a n n S. Geschichte des alten Indiens. Berlin, 1880. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5096.

...ц и т у є т е В и з б і р н и к С о м а д е в и, ч и т а м «Л а л і т а в і с т а р у», ч и «S i n h a s a n a d v a t r i n ç a t i».— Мова йде про твори стародавньої індійської літератури: казкову епопею кашмірського поета XI ст. Сомадеви «Катхасаритсагара» («Океан оповідей, які вливаються в нього потоками»), написану санскритом поему про життя й учення Будди «Лалітавістара», збірку оповідей VIII—IX ст. «Сінхасанадватриншаті» («32 оповідання царського трону»).

Л і б р е х т Фелікс (1812—1890) — німецький літературознавець. Йдеться про його книгу: L i e b r e c h t F e l i x. John Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen. Berlin, 1851, що є доповненим перекладом англійського видання праці Дж. Денлопа «History of Fiction» (1814).

П о л у ч и в с т а т т ю В о в к а п р о п о б р а т и м с т в о...— V o l k o v T h. La fraternisation en Ukraine, надруковану в паризькому журналі «Melusine» (1891, № 8). В українському перекладі передрукована в «Правді» (1891, вип. 7, 8).

162. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. *Львів, 15 травня 1891 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 103—104 (публікація М. С. Возняка).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1119).

...п і с л я т о г о *д е с п е к т у*, я к и й т и м е н і о к а з а в...— В листі від 9 квітня 1891 р. Василь Лукич сповіщав І. Франка, що був у Львові й хотів бачитися з ним, але не застав у Павлика й тому передав його переклади (очевидно, йдеться про «Бідного Генріха» і «Наречену з Корінфа») через П. Кирчева (ІЛ, ф. 3, № 1624, арк. 3—5).

Д [о б р о д і ю] К о к о р у д з о в і щ и р о д я к у ю з а р о з б і р «С у р к и».— Кокорудз Ілля (1857—1937) — український педагог і літератор ліберально-буржуазного напряму. Йдеться про рецензію на випущену 1890 р. окремим виданням поему І. Франка «Сурка» («Зоря», 1891, № 7).

К о л и с ь Ц е г л и н с ь к и й х в а л и в м о ї «П а н с ь к і ж а р т и»...— Йдеться по рецензію Г. Цеглинського на збірку І. Франка «З вершин і низин» («Зоря», 1887, № 13—14).

163. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 8 червня 1891 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 345—349.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1414).

...п о в е р н у в ш и з д о в г о ї в а н д р і в к и п о р і з н и м с т о р о н а м...— 16—19 травня 1891 р. І. Франко перебу-

вав у Празі, 20—25 травня — у Відні, з 30 травня по 7 червня — в Колодяжному.

...празький з'їзд слов'янської молоді...— З'їзд прогресивного студентства Австрії відбувся в Празі 17—18 травня 1891 р. Стаття І. Франка «Po zjezdzie młodzieży słowiańskiej» друкувалася в газеті «Kurjer Lwowski», 1891, 26—30 травня. Див. також «Народ», 1891, № 9, № 13—14; «Діло», 1891, 18—23 травня.

...порадитись зсічовиками...— Йдеться про українське товариство «Січ» у Відні.

Гриневецький Іван (1862—1929) — український лікар і громадський діяч.

Лаврівський Володимир (1850—?) — український громадський діяч, один із засновників фізкультурного «сокільського» руху в Галичині.

Петро Антонович — Косач Петро Антонович (1841—1909), український громадський діяч ліберально-буржуазного напряму, батько Лесі Українки.

Громада на сходинах занімається по старому своїм словарем...— Йдеться про підготовку матеріалів для «Словаря українського язика» (вийшов друком у Києві 1907—1909 р. за редакцією Б. Грінченка).

...таку мізерну працю, як Баштового.— Йдеться про статтю І. Нечуя-Левицького «Українство на літературних позвах з Московщиною» («Діло», 1891, 1 квітня — 11травня).

...Ваш лист, присланий тепер П[авлик]у...— Очевидно, лист М. Драгоманова до І. Франка від 18 травня 1891 р.,пересланий через М. Павлика з позначкою «Франкові» (Матеріали, с. 344—345).

164. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, середина липня 1891 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф.3, № 1607, арк. 369—371).

Датується за змістом на підставі згадки про смерть Марії Смаль-Стоцької.

Лист твій прийшов мені досить несподівано...— Йдеться про лист О. Франко до І. Франка від 3 липня 1891 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 99—102) з Колодяжного, де О. Франко з дітьми перебувала влітку 1891 р. на запрошення сім'ї Косачів.

...5-літня дочечка...— Згадку про смерть Марії Смаль-Стоцької див. у газеті «Діло», 1891, 14 липня.

Де є Гриневецький і Білинський...— українські студенти у Віденському університеті, знайомі Лесі Українки з часів її перебування у Відні 1891 р. Адресу їх просила довідатись Олена Пчілка, щоб надіслати їм ноти.

Ольга Петрівна — Олена Пчілка.

До Євпаторії вислано.— В Євпаторії в цей час перебувала на лікуванні Леся Українка.

Оце на днях дістав я від неї лист такої основи...— Йдеться про недатований лист Н. Кобринської до І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1605, арк. 219—220).

Відписав я їй на сей лист...— Ця відповідь І. Франка невідома, можливо, вона не була надіслана адресатові.

...про роботу Арабажина...— Арабажин К. И. Казимир Бродзинский и его литературная деятельность (1791—1835). К., 1891. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 156.

Фріліг— співробітник редакції газети «Kurjer Lwowski».

165. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, близько 10 серпня 1891 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1609, арк. 185).

Датується за змістом на підставі згадки про віче в Турці, яке відбулося 6—8 серпня 1891 р., та про призначення станіславського єпископа в газеті «Діло», 1891, 10 серпня.

Дуже се мене тішить...— Це відповідь на лист О. Франко від 23 липня 1891 р. з Колодяжного (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 103—105).

Я ще досі не скінчив переробляти драму...— Йдеться про драму І. Франка «Украдене щастя», що призначалася на конкурс виділу крайового.

...просили з «К[иевской] стар[ины]» переписати їм «Кобилицю»...— Очевидно, йдеться про написану польською мовою статтю І. Франка «Lukjan Kobylica. Epizod z historyi 1848»; автограф якої, датований «20—27 вересня 1884 р.», зберігається в ІЛ, ф. 3, № 581. Призначаючи статтю для «Киевской старины», І. Франко почав переробляти її та перекладати російською мовою (уривок перекладу також зберігся в його архіві — ІЛ, ф. 3, № 582). У «Киевской старине» ця стаття не була надрукована. Опубліковано під назвою «Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в.» у ЗНТШ (т. 49, 1902, кн. 5).

...до моєї біографії, котра піде в «Зорі» слідуючого місяця...— Мова йде про нарис «Іван Франко» в «Історії літератури руської» Ом. Огоновського, початок якого надруковано у вересні 1891 р. («Зоря», 1891, № 18).

Після історії з Костем Левицьким імоєю замітkою в «Народі»...— Йдеться про виступ К. Левицького з приводу опублікованої в «Народі» (1891, № 7) заяви І. Франка про те, що він не погоджується брати участь в «обкроєному» виданні Шевченка і виходить з редакційного комітету. Див. також замітку І. Франка «В справі нового видання Шевченка» («Народ», 1891, № 9).

«Боян» їздив до Праги.— Відвідання Праги (з нагоди влаштованої там ювілейної виставки) хоровим товариством «Львівський Боян» та великою групою галицької інтелігенції відбулося з 20 по 25 липня 1891 р.

...у Відні москвофіли наробили їм скандалу на комерсі...— Йдеться про інцидент, спровокований 27 липня 1891 р. членами віденського «москвофільського» товариства «Буковина» під час вечірки, влаштованої українським товариством «Січ» на честь приїзду «Львівського Бояна» до Відня. Цей інцидент мав значний розголос у тодішній пресі.

Бачинського батько... буде іменований станіславським єпископом. — Повідомлення про призначення ректора Львівської духовної семінарії Олександра Бачинського єпископом у Станіслав, що з'явилися в газетах «Kurjer Lwowski» та «Галицкая Русь», не підтвердилися. Як сповістила газета «Діло» (1891, 10 серпня), станіславським єпископом було призначено священика Куїловського.

...синод уніатський... — Відбувався у Львові з 24 вересня по 8 жовтня 1891 р.

Сими днями було невеличке віче у Турці...— Загальні збори товариства Народна рада відбулися в м. Турка на Львівщині 6—8 серпня 1891 р. Ухвалену на ньому програму опубліковано в газеті «Діло» (1891, 7—8 серпня).

Телішевський має зложити мандат. — К. Телішевський, нотаріус у Бучачі, депутат австрійського парламенту і галицького сейму.

...має бути також з'їзд партійний.— Другий з'їзд радикальної партії відбувся у Львові 3—5 жовтня 1891 р.

...чи можна мені приїхати до Києва.— Ця поїздка не відбулася через заборону російських властей.

«Киевлянин» — щоденна газета реакційного спрямування, виходила в Києві в 1864—1918 рр.

...видання Лермонтова...— Лермонтов М. Ю. Собрание сочинений. Со статьею о Лермонтове К. И. Арабажина. К., 1891.

...його фейлетончик про Лерм[онтова].— Стаття К. Арабажина «Памяти М. Ю. Лермонтова» надрукована з нагоди 50-х роковин смерті Лермонтова («Киевлянин», 1891, 17 липня, за підписом «К. Иванович»).

Щодо Захер Мазоха ти помиляєшся...— Це відповідь на зауваження О. Франко в листі від 23 липня 1891 р., що в «Коломийському Дон-Жуані» австрійського письменника Леопольда фон Захер Мазоха (1836—1895) вона зовсім не бачить галицьких типів, «а сам він виходить жид родом із Іспанії» (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 164).

М[ихаль]чук із Глейхенберга вернув... великим романчукістом...— К. Михальчук був у Львові по дорозі з Німеччини, куди їздив на лікування. Ю. Романчук — провідний діяч «народовської» партії, один з авторів політичної програми «нової ери».

Коли вернеться Леся? — Леся Українка, яка перебувала на лікуванні в Євпаторії та Одесі, повернулась до Колодяжного близько 20 вересня 1891 р.

166. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*] *22 вересня* [*1891 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 351—353.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1416).

...довідався я про Ваше нещастя — слабість...— У М. Драгоманова було виявлено аневризму аорти.

...в сентябрі, перед поїздкою в Росію...— Ця поїздка І. Франка не відбулася.

...скінчив писати рецензіюна Ваші болгарські праці.— Йдеться про статтю І. Франка «Болгарські праці М. Драгоманова» («Народ», 1891, № 15—16, 19).

...обширну монографію про Лук'яна Кобилицю...— Див. примітки до листа 165.

...деякі пісні нар[одні] в збірці Купчанка. — Йдеться про упорядковану Г. Купчанком збірку: Лоначевский А. Сборник песен буковинского народа. К., 1875.

...те, що се verlogenes Individuum про нього писало...— Маються на увазі згадки про Лук'яна Кобилицю в працях Г. Купчанка.

...мою статейку про Шумлянського? — Статтю І. Франка «Иосиф Шумлянский, последний православный епископ Львовский и его «Метрика» надруковано в «Киевской старине» (1891, кн. 6, 7).

Я написав для «Буковинського календаря» популярну статейку про Вишенського...— Стаття І. Франка «Іван Вишенський. Руський писатель XVI в. » в «Буковинському православному календарі» не друкувалася. Опублікована в газеті «Хлібороб», 1892, № 8—11, та окремою відбиткою (Коломия, 1892).

...переробку старонімецької поеми «Der arme Heinrich»...— Див. примітки до листа 160.

...те, що було досі надруковано (Ількевич, Вислоцький)...— Йдеться про збірки: Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем. Відень, 1841 (зберігається в бібліотеці І. Франка № 2645); Вислоцкий А. Пословицы и поговорки Галицкой и Угорской Руси.— Записки императорского Русского географического общества по отделению этнографии, т. II. Спб., 1868.

...збірки Мінчакевича...Петрушевича...— Рукописні збірки народних приповідок, записані 1838 р. Филимоном Мінчакевичем та в 1828 р. Стефаном Петрушевичем, зберігалися в бібліотеці Народного дому у Львові, Львівському університеті та в інших сховищах.

...новими збірками, що є у мене...— Перелік їх див. у передмові І. Франка до «Галицько-руських народних приповідок» (т. 1, вип. II, Львів, 1902).

Wander (Вандер Карл-Фрідріх Вільгельм; 1803—1879)— німецький педагог і громадський діяч, уклав п'ятитомну збірку німецьких прислів'їв «Deutsches Sprichwörterlexicon» (Leipzig, 1850 —1880).

Академія Краківська, котра зразу взялась було видати збірку...— Мається на увазі польська наукова і видавнича інституція Akademia Umiejętności в Кракові, яка випускала серійне видання «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej». Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1616—1632, 2678.

...в Номиса...— Український письменник і фольклорист Номис упорядкував збірку «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (Спб., 1864). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2686.

Що се за Рід.... такий видав історію індійської літератури...— Йдеться про кн.: Reed Eli-

zabeth A. Hindu Literature or the Ancient Books of India. Chicago, 1891. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 164.

...детальним розбором «Містерії страстей Христових»...— Див. примітку до листа 141.

...Ваш перший і такий інтересний причинок, надісланий для «Хлібороба», сконфісковано.— Початок статті М. Драгоманова в справі релігійної реформації був заборонений для публікації в газеті «Хлібороб» (див.: Переписка, т. 6, с. 248).

...лагодите до друку свого «Едіпа». — Праця М. Драгоманова «Славянските преправки на Едиповата история» вміщена у вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. 5, 7. Софія, 1891.

...статейки Дідеріхса про російських Едіпів...— Diderichs Victor. Russische Verwandte der Legende von Gregor auf dem Stein und der Sage von Judas Iscariot.— «Russische Revue. Monatsschrift für die Kunde Russlands», B. 17, 1884, c. 119—146.

Вашої третьої болгарської праці... — Очевидно, стаття М. Драгоманова «Славянските варианти на една евангелска легенда» (Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. 4. Софія, 1890, с. 257—269).

...Новаковича «Історію сербської літератури»...— Йдеться про книжку: История српске књижевности (Београд, 1874) сербського літературознавця й письменника Стояна Новаковича (1842—1915).

...видання пісень Вука Караджича...— «Српске народне песме» (Београд, 1887—1895) сербського фольклориста Вука Караджича (1785—1864).

167. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 29—31 серпня 1891 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 357—359.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1417).

Щодо «Народу», то я думаю, що справа злагодиться.— Це відповідь на пораду М. Драгоманова в листі від 29 серпня 1891 р.: «... робіть, як знаєте, тільки доведіть до того, щоб редакція «Народу» зоставалась хоч підписана Вами і Павликом....» (Матеріали, с. 354).

...в «Словниці» Ш[ейковськ]ого...—Фольклорні записи українського етнографа і лексикографа Каленика Васильовича Шейковського опубліковані в його працях: Быт подолян, т. 1, вип. 1. К., 1860, та Опыт южнорусского словаря,т. 1. К., 1861. Зберігаються в бібліотеці І. Франка, № 2685.

...Охримовичева казка.— І. Франко надіслав М. Драгоманову казку, записану В. Охримовичем.

Сьогодні одержав разом Вашу картку і лист...— Лист і листівка М. Драгоманова до І. Франка від 29 серпня 1891 р. (Матеріали, с. 356—357).

Вчора дістав лист віджінки... — Цей лист О. Франко в архіві І. Франка не зберігся.

В друкарні я був і передав Вашу ферфлюхтацію...— М. Драгоманов нарікав на те, що він не отримав замовлених ним видань.

...«Сакунтали» Калідаси...— «Сакунтала» («Шакунтала»), драма індійського поета V ст. Калідаси.

Прочитав Ваші уваги про квестіонар.— Стаття М. Драгоманова «Уваги до квестіонару для II з'їзду руських-українських радикалів» («Народ», 1891, № 19). Квестіонар — анкета, опублікована перед другим з'їздом русько-української радикальної партії в статті В. Охримовича «Куди нам іти, що і як нам робити»? («Народ», 1891, № 15—16, 17—18).

...мої з П[авлик]ом суперечки з нашими марксівцями...— Йдеться про полеміку І. Франка та М. Павлика з поглядами тих соціал-демократичних діячів у Галичині (І. Дашинський, В. Будзиновський та ін.), які недооцінювали роль трудового селянства в суспільно-визвольному русі. Ця полеміка відбилася, зокрема, в статтях І. Франка: «Organizacja stronnictwa demokratycznego» («Kurjer Lwowski», 1888, 27 вересня — 15 листопада); «Ще про нашу культурну нужду» («Народ», 1891, № 23); «Російські соціал-демократи» («Народ», 1891, № 24) та М. Павлика: «Наші селяни й радикалізм» («Народ», 1890, № 23); «Загальне голосування в Галичині» («Народ», 1891, № 5); «Соціалістична агітація по селах у Німеччині» («Народ», 1891, № 6); «Матеріали до ревізії програми русько-української радикальної партії» («Народ», 1892, № 8); «В справі робітницького руху в Галичині» («Народ», 1892, № 13, 14).

...уваги Полінковського...— Йдеться про статтю із зауваженнями до програми радикальної партії («Народ», 1891, № 7) Осипа Полінковського, соціал-демократа реформістського напряму, автора брошури «О безвыходности украинского социализма в России» (Женева, 1891).

168. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Львів, кінець серпня 1891 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 373).

Датується за змістом: наступний лист І. Франка до О. Франко написаний 31 серпня 1891 р., з Колодяжного вона повернулася 6 вересня 1891 р.

Величко вернув з Парижа...— В грудні 1890 р. Г. Величко виїхав у Париж, де слухав лекції з географії та історії в Сорбонні й «Collége de France» (див. його лист до І. Франка від 22 грудня 1890 р.— ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 73).

...внаслідок її сварки з Ромцею...—Йдеться про сестру Н. Кобринської Іероніму Величко. Див. лист О. Франко від 25 листопада 1891 р. (ІЛ, ф. 28, № 1436).

Озаркевичі в Городку.— Йдеться про брата Н. Кобринської Лонгина Івановича Озаркевича та його дружину, які жили в м. Городку.

...по видрукуванні в «Киевской старине» Шумлянського і Кобилиці... — Статтю І. Франка «Иосиф Шумлянский, последний православный епископ львовский и его «Метрика» надруковано в журналі «Киевская старина», 1891,

кн. 6—7. Стаття «Лук'ян Кобилиця» в «Киевской старине» не друкувалася (див. примітки до листа 165).

Н е м е н т [о в с ь к и й] п р и с л а в з а д р у к в і р ш і в...— Ян Нементовський, чоловік Уляни Кравченко. Йдеться про її збірку «На новий шлях», видану І. Франком 1891 р.

Б а ш т о в о г о в и с и л а т и м у....— Йдеться про статтю І. Нечуя-Левицького «Українство на літературних позвах з Московщиною» («Діло», 1891, 1 квітня — 11 травня).

169. ДО О. Ф. ФРАНКО. *Львів, 31 серпня 1891 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 442.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, арк. 395).

Л и с т т в і й д і с т а в...— Цей лист О. Франко не зберігся.

...в Б р о д а х я ж д а в б и н а в а с.— Броди — залізнична станція на російсько-австрійському кордоні.

П о ч а ї в — місто на Тернопільщині.

...п р и ї з д С а н і д о К о л [о д я ж н о г о]...— О. Франко сподівалася, що її сестра Олександра зможе приїхати до Косачів. Як сповіщала О. Франко в листі до Олени Пчілки від 25 листопада 1891 р., «сестричка моя направду не приїхала тоді в Колодяжне через переполох, котрий зробився коло них з приїздом фамілії нашої в Росію» (ІЛ, ф. 28, № 1436).

170. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 15 вересня 1891 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 361—363.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1418).

...т р о х и о п і з н и в с я в і д п о в і д а т и н а В а ш і л и с т и...— Йдеться про листи М. Драгоманова до І. Франка від 1, 6, 12 вересня 1891 р. (Матеріали, с. 359—361).

«П е р л о м н о г о ц ѣ н н о е»— збірка віршованих і прозових творів релігійно-повчального змісту, складена українським письменником і проповідником XVII ст. Кирилом Транквіліоном-Ставровецьким, видана в Чернігові 1646 р.

«Х о ж д е н і є б о г о р о д и ц і п о м у к а м» — популярний твір християнської апокрифічної літератури.

...з а к а з к у, щ о д р у к у є т ь с я в «З о р і»...— «Без праці» («Зоря», 1891, № 15—19).

...н а п и с а в я д р а м у з н а р о д н о г о ж и т т я... — Йдеться про драму І. Франка «Украдене щастя».

...В е р н а «Д о с л і д и п р о П е н т а т е в х».— Ця книжка надрукована в «Літературно-науковій бібліотеці»: В е р н М о р і с. Основи критики біблійної. Львів, 1891.

...к а м п а н і я н а ш а н е п р о г р а н а...— Мається на увазі заборона вміщеної в газеті «Хлібороб» статті М. Драгоманова про релігійну реформацію і необхідність застосовувати гнучкіші методи в антиклерикальній пропаганді, яку на той час розгорнув І. Франко в Галичині.

...дуже тішуся за Вашу статтю про Швейцарію...— Драгоманов М. Шістсот років швейцарської спідки (1291—1891). Львів, 1892. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2204.

...по поводу того місця в моїй автобіографії...— Це згадка про те, що після першої поїздки І. Франка до Києва 1885 р. йому було прислано 300 крб. на видання часопису (Франко І. В поті чола. Львів, 1890, с. XIV).

Посилаю Вам і півлист «Народу», «Сурку» і «На новий шлях».— Йдеться про журнал «Народ» (1891, № 19, вийшов з датою «15 вересня»), випущену окремим виданням поему І. Франка «Сурка» (Львів, 1890), надруковану І. Франком збірку віршів Уляни Кравченко «На новий шлях» (Львів, 1891).

...розпочалася його громова стаття....— стаття Б. Грінченка «Галицькі вірші» («Правда», 1891, вип. 8—10).

...не видержав і вичесав трохи і д. Чайченка, і редакцію «Правди»... — Йдеться про полемічну статтю І. Франка «Говоримо на вовка, скажімо і за вовка» («Зоря», 1891, № 18).

Чи се Ваша замітка...— Мається на увазі стаття М. Драгоманова «К рассказам о Шелудивом Буняке» («Киевская старина», 1891, № 8), надрукована за підписом «Р. Л. Н.»

...міркуючи по «Корделії-замарашці»... — Йдеться про статтю М. Драгоманова «Корделия-замарашка. Литературно-критический отрывок» («Вестник Европы», 1884, № 11).

171. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. *Львів, 30 вересня 1891 р.*

Вперше надруковано: «Червоний шлях», 1923, № 2, с. 226—227 (публікація І. Ткаченка).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 114).

...під свіжим враженням оповідань моєї жінки...— 6 вересня 1891 р. О. Франко повернулася з Колодяжного до Львова.

...обіч Вашого брата, а мого найліпшого вчителя...— М. Драгоманова.

Озаркевичева (Бажанська О. П.; 1866—1906) — діячка жіночого руху в Галичині, дружина Лонгина Озаркевича.

...під впливом дискусій стрийського жіночого віча...— Назване віче відбулося в Стрию 1 вересня 1891 р., воно порушило питання поліпшення жіночої освіти, дозволу на навчання жінок в університетах і т. п.

...видання другого тому альманаху....— Йдеться про заплановане в той час продовження жіночого альманаху «Перший вінок». У своїй відповіді на цей лист (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 260—264) Олена Пчілка погодилася з міркуваннями І. Франка про переваги періодичного часопису.

...новела Лесі Українки, котра находиться у мене.— Оповідання Лесі Українки «Жаль». Олена Пчілка не погодилася на Франкову пропозицію надрукувати його окремою книжкою, вважаючи, що «ся повість більше підходить до жіночого видання, ніж до друку осібно». Згодом оповідання було опубліковано в «Зорі» (1894, № 9—12).

...п а н н і Л і л і...— Ольга Петрівна Косач (Кривинюк) (1877—1945), українська письменниця, сестра Лесі Українки.

...Д о р о ч к у, і М и к о с я, і О к с а н о ч к у...— Йдеться про менших дітей Косачів.

М а р и с я — служниця Косачів.

172. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 2 жовтня 1891 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 364—365.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1419).

С а л ь м а н с д о р ф — дачна місцевість під Віднем, де М. Драгоманов перебував у липні—вересні 1891 р.

...в п р о ц е с і о п е р е д р у к н а ш о ї в і д о з в и.— Йдеться про конфіскацію передвиборної відозви радикальної партії («Народ», 1891, № 4).

З а м і т к и В а ш і д у ж е г а р н і і і н т е р е с н і...— Стаття М. Драгоманова «Сліпі проводирі» («Народ», 1891, № 20—21) та його рецензія на повість І. Нечуя-Левицького «Над Чорним морем» надруковані в журналі «Народ» (1891, № 22).

П а в л о Р а т а й — псевдонім П. О. Куліша.

С и м и р е н к о Лев Платонович (1855—1920) — український учений-помолог і громадський діяч демократичного напряму, підтримував деякі галицькі видавничі починання.

173. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 4 листопада 1891 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 432—435.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 52).

Л и с т и В а ш і з а с т а л и м е н е н е д у ж и м...— Очевидно, йдеться про листи А. Кримського до І. Франка від 25 та 31 жовтня 1891 р. (ІЛ, ф. 3, N 1612, арк. 169—176, 179—182).

...в і д с п р а в и с л о в н и к а.— В листі від 25 жовтня 1891 р. А. Кримський запропонував І. Франкові очолити колективну працю над складанням російсько-українського словника.

...н а д т а к и м с л о в а р е м в і д к і л ь к о х л і т р о б л я т ь у О д е с і...— В Одесі група укладачів на чолі з М. Комаровим підготувала «Словарь російсько-української мови. Зібрав і впорядкував М. Уманець і А. Спілка», т. І—4, Львів, 1893—1898.

«Б а т ь к і в с ь к е п р а в о» м е н і в и д а л о с я д о в о л і с л а б е н ь к е...— Йдеться про оповідання А. Кримського («Зоря», 1891, № 20).

...м о л о д и х у к р[а ї н с ь к и х] п и с а т е л і в (Ч а й ч е н к а, К а т р е н к а, О б а ч н о г о)...— псевдоніми Б. Грінченка, О. Катрухіна, М. Косача. Як припускав А. Кримський, «прізвище «Катренко» написав тут Франко замість «Коцюбинський», бо такий самий Lapsus calami або memoriae можна найти у Франка і в його літературних оглядах, зроблених пізніш» (ІЛ, ф. 3, № 1297, с. 219).

Д а л е к о к р а щ е в р а ж е н н я з р о б и л о н а м е н е д р у г е В а ш е о п о в і д а н н я...— «В обіймах старшого

брата» («Сирота Захарко»), надруковане І. Франком 1892 р. окремим виданням у «Літературно-науковій бібліотеці».

«Буковина» — українська щоденна газета, виходила в Чернівцях з 1885 по 1910 р., у 80—90-х роках мала демократичне спрямування.

...дальша частина інтересних споминів М. Др[агоман]ова...— Йдеться про продовження «Австроруських споминів» (ч. 4, Львів, 1892).

...його ж праця популярна про 600-ліття Швейцарії.— Драгоманов М. Шістсот років швейцарської спілки (1291—1891).

...найліпше було б узяти його ще раз на варстат...— Своє оповідання «Сирота Захарко» А. Кримський більше не доопрацьовував.

...перекладі з Гафіза і Сааді... готов надрукувати в своїй бібліотеці...— «Гюлістан» Сааді та вірші Гафіза в перекладах А. Кримського І. Франко надрукував у журналі «Житє і слово» (1894, кн. 3, 4; 1895, кн. 1).

...ювілейне видання «Акад[емічного] братства»...— Вийшло з нагоди двадцятої річниці заснування у Львові цього студентського товариства.

...мій переклад Гейне «Германії».— Ввійшов до збірки: Гейне Г. Вибір поезій. Переклав і пояснив І. Франко. Львів, 1892. Зберігається в бібліотеці І. Франка, №1000.

...лагодиться сюди переклад «Пісні про Роланда»...— Перекладений В. Щуратом старофранцузький епос «Пісня про Роланда» опубліковано в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1—6, та окремою відбиткою (Львів, 1894).

Радо я прислав би Вам свою фотографію...— Це відповідь на прохання А. Кримського в листі від 31 жовтня 1891 р.

Коли б найшли «Содержание»...— Йдеться про «Указатель изданий Общества истории и древностей российских при императорском Московском университете. 1815—1883». Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1505.

174. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 14—15 листопада 1891 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 367—369.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1420).

...одержав Вашу картку...— листівка М. Драгоманова до І. Франка від 31 жовтня 1891 р. за ст. ст.(Матеріали, с. 366—367).

Читаючи Ваші неоціненні «Чудацькі думки»...— Праця М. Драгоманова «Чудацькі думки (Листи на увагу мудрим людям через редакцію «Народу»)» друкувалася в журналі «Народ», 1891, № 7—24.

...на виданнях Ваших політичних пісень.— Йдеться про продовження впорядкованої М. Драгомановим збірки «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст.» (ч. І, розд. 1, Женева, 1883; ч. І, розд. 2, Женева, 1885).

«Wisłu» я надіюсь Вам вистарати...— Це відповідь на прохання М. Драгоманова в листі від 31 жовтня 1891 р.

...Wilhelm Grimm'— Altdänische Volkslieder? — Збірку стародатських пісень упорядкував німецький філолог і фольклорист Вільгельм Грімм (1786—1859). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 85.

...«Книга осімох мудрецях» — поширена в давніх европейських літературах збірка перекладних повістей. Згадуваний І. Франком польський переклад її «Historya o siedmiu mędrcach», Nowy Sącz, 1886. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2863.

...бібліографічну працю Мурка... — Йдеться про працю чеського і словенського філолога Матія Мурка (1861—1951) Murko M. Das Buch der sieben Weisen bei der Slaven.— «Sit zungsberichte der kaiserlichen Academie der Wissenschaften. Philologisch-historische Klasse», B. X, 1890. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1521.

«Сборник» — наукове видання «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» (Софія). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1460—1465.

175. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. [*Львів, 25 листопада 1891 р.*]

Вперше надруковано: «Літературний архів», кн. 3-4. Харків, 1930, с. 308—309 (публікація І. Ткаченка).

Датується за одночасно надісланим листом О. Франко до Олени Пчілки.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 115).

Оля розписалася...— Йдеться про лист О. Франко до Олени Пчілки від 25 листопада 1891 р. (ІЛ, ф. 28, № 1436).

...те місце в моїм листі до Олі, котре Вас так неприємно доткнуло.— В листі до О. Франко від 31 серпня 1891 р. І. Франко зазначив, що оскільки до Києва йому їхати не можна, немає потреби заради відвідання Ковеля й Колодяжного переїжджати австрійсько-російський кордон.

Щодо видання віршів Лесі Українки...— Олена Пчілка просила видати окремою збіркою вірші Лесі Українки. Заходами І. Франка збірка «На крилах пісень» вийшла у Львові 1893 р.

Закроюється тут у нас видання «Антології европейських поетів»....— Йдеться про намір І. Франка випустити серію перекладних збірок в ювілейній серії «Академічного братства». Цей план було здійснено лише частково.

...вибір політичних віршів Г. Гейне...— Гейне Г. Вибір поезій. Переклав і пояснив І. Франко. Львів, 1892. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1000. «Deutschland» — поема «Німеччина. Зимова казка», «Disputation», «Spanische Atriden» — вірші «Диспут», «Іспанські Атріди» із збірки Г. Гейне «Романсеро».

...пощастило йому сього року!..— Йдеться про згадане вище видання і підготовлювану збірку перекладів Лесі Українки та М. Славинського «Книга пісень Генріха Гейне. Переклад Лесі Українки та Максима Стависького. Передмова Олени Пчілки», Львів, 1892. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1000.

...на другу книжку хотілось би набрати вибір з Віктора Гюго...— Це видання здійснити не вдалося.

...у мене є дещо поперекладуване з «Châtiments»...— Мається на увазі збірка В.Гюго «Les châtiments». На той час І. Франко зробив з неї переклади «Nox» та «Що таке штука?», звертався до неї пізніше.

...дати туди своїх «Бідних людей»... — Леся Українка переклала вірш В.Гюго «Les pauvres gens» («Народ» 1891, № 10—12).

...перекласти ще дещо з «Légendes des siecles»...— З цієї збірки В. Гюго Леся Українка не перекладала. І. Франко згодом переклав з неї вірш «Вулкан Мокатомбо».

...в[исокоповажаному] Петрові Ант[оновичу]...— П. А. Косачу.

176. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 29 листопада 1891 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 438—440.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 51).

...опізнився з відповіддю на Ваш лист.— А. Кримський в листі до І. Франка від 14—15 листопада 1891р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 189—200) визнав помилковими свої попередні полемічні виступи проти М. Драгоманова, «Народу» та радикальної партії.

Зі словником робіть як знаєте...— За свідченням А. Кримського (ІЛ, ф. 3, № 1297, с. 222), на той час він уже послав до «Зорі» свою статтю «Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові», яка закінчувалася закликом до всіх бажаючих взяти участь у складанні російсько-українського словника («Зоря», 1891, № 24).

Перша книжечка...— Йдеться про вид.: Ганкевич Микола. Про жіночу неволю в історичнім розвою. Львів, накладом товариства «Академічне братство», 1891. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1000.

...підбити до співробітництва над нею Сивенького...— В. І. Самійленка.

На другий томик антології у нас є приладжено дещо з Віктора Гюго...— Цей томик не був надрукований.

У мене є така перська антологія...— Hart. J. Divan der persischen Poesie. Halle, 1887. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 125.

Шибанов — московський книготорговець-антиквар.

Буслаев, Исторические очерки...— Буслаев Ф. Исторические очерки русской народной словесности и искусства, т. 1—2. Спб., 1861. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1926, 1927.

Никитский, Очерк...— Никитский А. Очерк внутренней истории церкви в Великом Новгороде. Спб., 1879. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1009.

А. Попов. Изборник...— Попов Андрей. Изборник славянских и русских сочинений и статей, внесенных в хроно-

графы русской редакции.М., 1869. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1202.

...Кушелев-Безбородко, Памятники...— «Памятники старинной русской литературы», видані Г. Кушелевим-Безбородьком за редакцією М. Костомарова та О. Пипіна (т. 1—4, Спб., 1860—1862). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 741.

...Тихонравова «Летописи»... — Летописи русской литературы и древности, издаваемые Николаем Тихонравовым, т. 1—5. М., 1859—1863. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1020—1024.

1892

177. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА. *Львів, 18 січня 1892 р.*

Вперше скорочено надруковано: «Комсомольская правда» (Вільнюс), 1961, 9 травня. Повністю вперше надруковано: «Українське літературознавство», 1980, вип. 34, с. 125—126 (публікація М. О. Мороза).

Автограф зберігається в ЦДІА Литовської РСР (ф. 1135, оп. 10, № 95, с. 381), фотокопія — ІЛ, ф. 3, № 4957.

Подається за автографом.

Карлович Ян (1836—1903) — польський фольклорист, етнограф, філолог і музикознавець. З 1888 р. редагував журнал «Wisła». Листувався з І. Франком у справах публікації його фольклористичних та етнографічних праць. В архіві І. Франка збереглося сім листів Я. Карловича (січень 1892 — листопад 1897 р. — ІЛ, ф. 3, № 1607, 1609, 1612, 1691).

...Вашого цінного видання... — Йдеться про журнал «Wisła», польський етнографічний і фольклористичний квартальник прогресивного спрямування, виходив у Варшаві в 1887—1905 та в 1916—1917 рр.

...здобувся на статейку...— Праця І. Франка «Wojna żydowska. Przyczynek do studiów porównawczych nad literaturą ludową» опублікована в журналі «Wisła», 1892, № 2.

...прислати мені журнал за минулий рік.— У бібліотеці І. Франка зберігається комплект журналу «Wisła» з 1887 по 1889 р. (№ 1781—1789).

...чи цікавлять редакцію подальші мої праці...— Протягом 1892 — 1894 рр. у журналі «Wisła» було опубліковано статті І. Франка «Bajka węgierska Wacława Potockiego і «psia krew» (1892, № 4), «Pochodzenie Atylli» (1892, № 4), «Jeszcze wojna żydowska» (1893, № 1), «Przyczynki do podań o Mahomecie u słowian» (1894, № 1).

178. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 18 лютого 1892 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 444—445.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 53).

...зразу не знав, де Ви обертаєтесь...— А. Кримський виїжджав з Москви до Звенигородки на різдвяні канікули.

Вчора Гейне вийшов, і я сими днями даю до друку Вашу річ.— Йдеться про перекладену І. Франком збірку: Гейне Г. Вибір поезій (Львів, 1892), та видане ним оповідання А. Кримського «В обіймах старшого брата. Київщанський малюнок» (Львів, 1892).

Не міг би я тільки згодитися на Ваш суд про Чайченка...— В своїй статті А. Кримський вдався до такого порівняння: «коли Франко є найперший письменник в Галичині, то Чайченко — перший між новітніми українськими, опроче, будь-що-будь, його твори найбільше од усіх сучасних українських підходять до Франкових» («Зоря», 1891, № 24, с. 471).

...навіть консервативний М. Комар...— І. Франко мав на увазі літературно-критичні виступи М. Ф. Комарова в «Зорі».

Пробував я читати його «Сонячний промінь»....—Ця повість Б. Грінченка друкувалася в «Зорі» (1891, № 11—22), ввійшла до видання: Грінченко Б. Твори, т. 2. Львів, 1892.

179. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «ДІЛО». *Львів, 23 лютого 1892 р.*

Вперше надруковано: «Народ», 1892, № 5-6, с. 82—83.

Автограф невідомий.

Подається за першодруком.

...як відповідь на ваш зазив, обернений до мене особисто...— У написаному І. Франком некролозі Д. Гладиловича («Народ», 1892, № 4; див. також т. 46 даного видання) було висловлено сумнів, «щоби його манили обіцяні д. Романчуком рясні «посади і аванси», і твердилося, що наприкінці життя було захитано його віру «в тривкість і пожиточність» проголошеної Ю. Романчуком «нової ери» — політичної угоди між «народовцями», австрійською владою та польською верхівкою в Галичині. Це викликало роздратований полемічний відгук «народовців»: «Коли Ви, пане Франко, маєте хоч дрібку честі, то дайте відповідь: коли і кому обіцював п. Романчук «рясні посади і аванси» і котрі-то народовці осягнули або мають обіцяні «посади і аванси» («Діло», 1892, 19 лютого). У відповідь І. Франко надіслав до «Діла» даного листа, але редакція зволікала з його публікацією. Тоді І. Франко видрукував його в «Народі» (1892, № 5-6), супроводивши пояснювальною заміткою, а потім ще раз звернувся до редакції «Діла» з вимогою помістити лист на сторінках цієї газети, де він, зрештою, й був надрукований («Діло», 1892, 23 березня). Див. також лист 182.

180. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 25 лютого 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 370—372.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1421).

...насилу дождався од Вас листа...— Згадуваний і попередній лист М. Драгоманова, як і листи І. Франка до М. Драгоманова, написані в грудні 1891 р. до лютого 1892 р., не збереглися.

...переглянув Вашого «Едіпа»....— Див. примітки до листа 166.

...згадки про Юду з Кобиловолок.— Варіант легенди про Іуду Іскаріотського записаний В. Щуратом в с. Кобиловолоки Теребовлянського повіту. Текст її див. при листі І. Франка до М. Драгоманова від 25 квітня 1892 р. (Матеріали, с. 378).

...передучора вислано Вам Гейне, «Дон-Кіхота» і «Без праці».— Йдеться про окремі видання перекладів І. Франка: Гейне Г. Вибір поезій. Львів, 1892; Сервантес М. Пригоди Дон-Кіхота. Львів, 1892, а також казку І. Франка «Без праці» (Львів, 1891).

...висилаю Вам «Pustelnik i anioł» з Кольберга...— Легенда про пустельника й ангела, опублікована в збірці О. Кольберга «Lud» (т. 14, Краків, 1881). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2662.

«Чем люди живы» — казка Л. Толстого, вперше опублікована 1881 р., увійшла в «Сочинения графа Л. Н. Толстого» (часть 12. М., 1886) та інші видання.

...я обробив сю легенду в казці «Rębacz»...— Казка опублікована польською мовою в журналі «Przegląd społeczny», 1886, № 9; українською мовою — вперше у збірці: Франко І. Сім казок. Львів, 1900 (з присвятою пам'яті М. Драгоманова).

...не зовсім справедливо закидаєте мені...— Очевидно, йдеться про замітку І. Франка «Чи то народовці?» («Народ», 1892, № 3).

...шматок моєї статейки «Жидівська війна».— Початок статті І. Франка «З поля фольклору» надруковано в журналі «Народ», 1892, № 1. Продовження її в «Народі» не публікувалося. Повністю польською мовою вміщено в журналі «Wisła» (1892, № 2).

...розпочав давати ряд заміток про «Співомовки» Руданського...— Йдеться про статті І. Франка: «До студій над Ст. Руданським» («Зоря», 1892, № 1) та «Студії над Ст. Руданським. Ні зле, ні добре» («Зоря», 1892, № 16).

Я писав на Україну...— Цей лист І. Франка невідомий.

...збірки чеської Челяковського...— Slovanské narodní písné sebrané F. L. Čelakovskym, t. 1—3. Praha, 1822—1827.

...російських Даля і Сахарова. Даль В. И.— Пословицы русского народа, т. 1—2, изд. 2. Спб.— М., 1879 (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2641—2642); Сахаров И. Сказания русского народа о семейной жизни своих предков, т. 1—3, Спб., изд. 3, 1885 (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2859); Русские народные сказки. Спб., 1841.

181. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. [*Львів, 11 березня 1892 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 445—447.
Датується за поштовим штемпелем на конверті.
Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 54).

Посилаю Вам окладку з підписом і марки.— Обкладинка перекладеної І. Франком збірки «Вибір поезій Генріха Гейне» (Львів, 1892) з автографом перекладача: «На знак приязні». За свідченням А. Кримського, він збирав і продавав поштові марки філателістам, обертаючи виручені кошти на придбання книжок для спільної нелегальної бібліотеки та на видавничі потреби (ІЛ, ф. 3, № 1287, с. 226—227).

Вашого обширного листа, про котрий Ви згадуєте...— Цей лист А. Кримського невідомий.

Ваш суд про мій переклад Гейне...— Схвальна оцінка (за винятком перших розділів перекладу «Німеччини»), висловлена А. Кримським в листі до І. Франка від 2 березня 1892 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 315).

...ті, що були вже давніше друковані...— Йдеться про байки Гейне в перекладі І. Франка «Вандруючі щури» («Друг», 1877, № 5), «Цар Довговух» (Думи і пісні найзнатніших європейських поетів. Вибрав і видав Іван Франко. Львів, 1879).

...в тім числі «Spanische Atriden» — вірш Г. Гейне з другої книжки циклу «Романсеро». У вірші розповідається про вбивство короля Кастілії дона Педро Жорстокого (1334—1369) його двоюрідним братом та про інші криваві злочини, вчинені членами цієї сім'ї.

...повернув на рахунок нашого фонду партійного...— Мова йде про грошовий фонд русько-української радикальної партії.

Ми ж з ним колись-то кореспондували...— Листування І. Франка з Б. Грінченком розпочалося 1885 р., перервалося 1887 р., відновилося 1898 р.

...через його писання...потерпів одно з моїх кораблекрушеній серед народовців...—. Йдеться про усунення І. Франка від редагування «Зорі» 1886 р. за надрукування рецензії Б. Грінченка «Нові книжки українські» («Зоря», 1886, № 17, 22, 24; за підписом Б. Вільхівський) та «Співомовок» С. Руданського.

...його вірші, друковані в «Світі» підпсевдонімом Перекотиполя...— Вірші Б. Грінченка «У минулі часи», «За вікном вітер віє», опубліковані в журналі «Світ» (1881, № 10), «Неначе і світ такий гарний» (1882, № 1, 2), «Не знаю» (1882, № 8—9).

...такі речі, як «Одна, зовсім одна»... — Оповідання Б. Грінченка опубліковане в літературному альманасі «Складка» (Харків, 1887).

Що до лубочників...—А. Кримський мав намір надрукувати деякі твори І. Франка за допомогою московських видавців лубочної літератури, зокрема Губанова; проте російська цензура не дала на це дозволу.

Писатель, звісний Вам з «Зорі» по підпису «Панько»...— Йдеться про П. Грабовського. Його переклад віршів російського поета П. П. Якубовича (Рамшева) І. Франко надрукував у журналі «Житє і слово» (1894, кн. 6; 1895, кн. 2). Переклад «Евгения Онегина» свого часу не був надрукований. Автограф його (перша глава) зберігається в ІЛ, ф. 3, № 224, арк. 191—242. Опублікований І. Я. Заславським у журналі «Радянське літературознавство», 1974, № 6.

Відколи «Зоря» заперла свої листки для перекладів...— З початку 1891 р. редактор «Зорі» Василь Лукич вирішив публікувати в журналі тільки оригінальні твори (див. його лист до І. Франка від 21 січня 1891 р. — ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 7).

182. ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ «ДІЛО». *Львів, 19 березня 1892 р.*

Вперше надруковано: «Культура» (Львів), 1925, № 2, с. 76 (публікація М. С. Возняка).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1285).

...конче видрукували мою відповідь...— Див. лист 179.

183. ДО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» У ЛЬВОВІ. [*Львів, близько 25 березня 1892 р.*]

Вперше надруковано: «Літературно-науковий додаток до «Нового часу», 1938, 18 квітня (публікація М. С. Возняка).

Кінець листа в автографі не зберігся.

Датується за змістом на підставі згадки про загальні збори «Просвіти», які відбулися 25 березня 1892 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 565—575).

...при нагоді сьогорічного Загального збору тов[ариства]... — Загальні річні збори товариства «Просвіта» відбулися 25 березня 1892 р. На інтерпеляцію П. Лагодинського від імені І. Франка та М. Павлика, чому їх не прийнято до «Просвіти», член виділу К. Левицький під схвальні вигуки присутніх заявив, що «виділ хоче, щоб між членами товариства була гармонія, один дух... щоби всі забирались разом до праці, а не ділали вороже» («Діло», 1892, 26 березня). Радикальна частина зборів запропонувала свій склад керівного виділу «Просвіти» (до якого входила й кандидатура Ольги Франко), але цей список зібрав лише 18 голосів. Наприкінці зборів справу прийняття І. Франка до «Просвіти» порушив також Й. Заячківський, заявивши, що хоча І. Франко і «служить чужим богам», все ж таки варто спробувати «притягти його до спільної хосенної праці» («Діло», 1892, 28 березня).

...збірку своїх оповідань... — «В поті чола» (Львів, 1890).

...В. Масляка, котрого видання віршів...— Йдеться про збірку: Масляк В. Поезії, т. 1. Краків, 1886. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 396.

184. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 5 квітня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 373—375.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1422).

...був зайнятий тов вічем...— Йдеться про віче в Снятині 27 лютого 1892 р. (кореспонденцію І. Франка про нього див.: «Kurjer Lwowski», 1892, 2 і 3 березня).

...то писанням фейлетонів...— статті І. Франка «Lew Tolstoj» («Kurjer Lwowski», 1892, 11—19 березня) та «Kilimy podolskie» («Kurjer Lwowski», 1892, 31 березня — 2 квітня).

...Вандера «Sprichwörterlexicon»...— Див. примітки до листа 166.

...мотивовану Естерлеєм...— Йдеться про німецького літературознавця Германа Естерлея, автора праць «Gesta Romanorum» (Berlin, 1872), «Steinhöwers Äsop» (Tübingen, 1873). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1577, 1191.

...паралелі українські (по Номису, Чубинському, Вашій збірочці, Комарову)....— Йдеться про фольклорні збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (Спб., 1864); Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы (К., 1876), зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2073; Труды этнографически-статистической экспедиции в Юго-Западный край. Материалы и исследования, собранные П. Чубинским, т. 1—7, Спб., 1872—1877; Комаров М. Нова збірка народних малоруських приказок, прислів'їв, помовок, загадок, замовлянь і шептань. Одеса, 1890. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1163.

...франкфуртське видання «Adagia»...— Йдеться про збірку: Adagia, id est proverbiorum, paroemiarum et parabolarum omnium, quae apud graecos, latinos, hebreos, arabes etc. .... in usu fuerunt, collectio absolutissima...; Francofurti, MDCLXX. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3517.

...«Хіліади» Еразма...— збірка афоризмів, повчальних висловів і байок класика просвітительської літератури Еразма Роттердамського (1469—1536); увійшла до «Adagia» поряд із творами кількадцяти інших авторів.

....не маю збірників російських, крім.... Дикарева ...— Йдеться про збірку українського етнографа Митрофана Олексійовича Дикарева (1854—1900) «Воронежский этнографический сборник», Воронеж, 1891. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1591.

...спасибі Вам за Ваш суд...— Мова йде про міркування М. Драгоманова (в листі від 17 лютого 1892 р.) щодо надісланих йому літературних праць І. Франка (Матеріали, с. 372—373).

...на намагання Шухевича.—Йдеться про В. О. Шухевича, який редагував журнал «Дзвінок», де протягом 1891 р. (№ 2—23) друкувався Франків переспів «Дон-Кіхота».

Гофман Ернст-Теодор-Амадей (1776—1822) — німецький письменник.

Посилаю Вам казку Гутовича...— До листа додана казка про ангела в записі Миколи Гутовича з Дрогобича. Список казки зроблений рукою Ів. Франка. Зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1424. Разом з листом він був надрукований у «Матеріалах», с. 376—377.

Гулейчук — селянин із с. Іспас на Буковині, передав І. Франкові Іспаський рукописний збірник.

Бажав би після приповідок зладити і видати збірку галицьких казок...— Записи народних казок І. Франко публікував у журналі «Житє і слово» та в збірці «Галицькі народні казки. В Берлині пов[іту] Бродського із уст народу списав Осип Роздольський. Впорядкував і порівнян-

ня подав Іван Франко» («Етнографічний збірник», т. I, Львів, 1895). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3762.

Войцицький.— Йдеться про розвідку: Wójcicki K. O przysłowiach historycznych ludu w Polsce i na Rusi. Warszawa, 1885.

...реферат про южноруську літературу XVI—XVIII віку...— Реферат, прочитаний І. Франком 21 травня 1892 р., надруковано під назвою «Charakterystyka literatury ruskiej XVI—XVII wieku» в журналі «Kwartalnik historyczny», 1892, № 4. Газетну інформацію І. Франка про цю його доповідь див. в газеті «Kurjer Lwowski», 1892, 26 травня.

Не знаю, коли я спроможуся на розбір Вашого «Едіпа».— Рецензію І. Франка «Дальші болгарські праці М. Драгоманова» (зокрема, про розвідку «Славянските приправки на Едипова история») надруковано в журналі «Народ», 1892, № 11-12.

...чи читали Ви статтю Охримовича...— Йдеться про вид.: Охримович В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи.— «Этнографическое обозрение», 1891, кн. 11.

...до Константина і до попа-осла.— Розвідки М. Драгоманова «Славянските сказания за рождение на Константина Великия» та «Славянските варианти на една евангелска легенда» надруковані у вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, т. 2—5.

185. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, перша декада квітня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1563). Датується за змістом на підставі згадки про віче в Станіславі, яке відбулося 9 квітня 1892 р.

Посилаю Вам «Вишенського».— Праця І. Франка «Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку», надрукована в журналі «Хлібороб», 1892, № 8, 11.

Що там з вічем станіславівськи м? — Замітку І. Франка «Wiec ludowy w Stanisławowie» надруковано в газеті «Kurjer Lwowski», 1892, 12 квітня.

Може би-сьте з «Вишенського» зробити відбитку...— Опублікована в «Хліборобі» праця І. Франка вийшла також окремою брошурою: Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку. Коломия, 1892.

186. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, близько 9 квітня 1892 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 379.

Датується за змістом на підставі згадки про віче в Станіславі.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1424). Крім тексту листа, тут же зберігаються переписані рукою І. Франка казка про ангела в записі М. Гутовича, легенда про Іуду, записана в с. Кобиловолоках В.Щуратом, зміст рукописної збірки XVIII ст. та початок повісті «Сказаніе дивное и живописное о рождении с[вя]того отця пр[епо]добного Григорія рицера».

Спішуся на станіславівське віче....— Див. примітки до листа 185.

...повість про Григорія...— Церковнослов'янська версія повісті про Григорія на камені записана в с. Іспас на Буковині.

Чи не згодилась би редакція «Сборника»...— У виданні «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» згадана праця І. Франка не друкувалася.

...текстів, друкованих у Тихонравова, Костомарова-Кушелева.— Йдеться про вид.: Тихонравов Н. Памятники отреченной литературы, т. 1. Спб., 1863, т. II. М., 1863 (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 388), та «Памятники старинной русской литературы» Г. Кушелева-Безбородька за редакцією М. Костомарова.

187. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 26 квітня 1892 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 450—451.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 55).

...з відповіддю на Ваш лист...— Лист А. Кримського до І. Франка від 20 березня 1892 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 327—332).

...без екземпляра Вашої книжечки.— Йдеться про видане І. Франком оповідання А. Кримського «В обіймах старшого брата» (Львів, 1892).

С. Жук — псевдонім О. Кониського. А. Кримський у своєму листі висловлював подив з приводу його безпринципності.

...нотую прескучний процес горілчаний— Кореспонденції І. Франка про цей процес див. у газеті «Kurjer Lwowski», 1892, 21—29 квітня.

188. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 29 квітня 1892 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 379.

Датується за змістом на підставі згадки про лист О. Франко від 29 квітня 1892 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1423).

До писання моєї жінки...— Лист О. Франко до М. Драгоманова від 29 квітня 1892 р. (ІЛ, ф. 3, № 1423).

...коли будете їхати за границю...— Йдеться про поїздку М. Драгоманова із Софії в Париж.

...Леся Українка збирається друкувати у Львові збірку своїх віршів.— Збірка вийшла заходом І. Франка 1893 р. під назвою «На крилах пісень».

Моєї бібліотеки вийшли томики 13 і 14...— Йдеться про видану в «Літературно-науковій бібліотеці» повість А. Кримського «В обіймах старшого брата» (конфіскована львівською прокуратурою за антипоміщицькі висловлювання одного з персонажів).

...статтю Грабовського...— Grabowski Bronisław. Podania o związkach między najbliższym rodzeństwem.— «Wisła», 1892, t. 6.

...статтю Охримовича..— Див. примітки до листа 184.

...замітку там про Едіпову легенду? — Маються на увазі зауваження В. Охримовича про народні пісні й казки на сюжет кровозмішення на с. 68—69 згаданої статті.

189. ДО ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА. *Львів, 30 квітня 1892 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1269).

Адресат встановлено за листом-відповіддю Г. Величка до І. Франка від 24 травня 1892 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 383—385).

Щиро дякую Вам, що обізвались-таки...—Навесні 1892 р. Г. Величко їздив до Петербурга у справі складеної ним карти України. Згаданий тут його лист в архіві І. Франка не зберігся.

...роздобути мені ось які книжки...— Книжка: Пыпин А. Н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских.— Ученые записки второго отделения императорской Академии наук, кн. 2. Спб., 1858. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 155.

«Сборник отделения русского языка и словесности».— В згаданих І. Франком томах цього збірника надруковані праці: Чистович И. А. Феофан Прокопович и его время (т. 4); Срезневский И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках; (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1443); Носович И. И. Сборник белорусских пословиц (т. 12) (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2660); Веселовский А. Н. Разыскания в области русского духовного стиха (т. 34). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 385.

...трохи грошей буде мені ще належатися від д. Сирку...— Поліхроній Агапійович Сирку (1855—1905), російський літературознавець, у той час доцент Петербурзького університету. Замовляв через І. Франка книжки в Галичині (див. його лист до І. Франка від 27 грудня 1891 р. — ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 229—231).

...*Даль*, Пословицы...— Даль Владимир. Пословицы русского народа, т. 1—2, изд. 2. Спб.— М., 1879.

«Русскуюмысль» Братство дістає.— Йдеться про передплачуваний студентським товариством «Академическое братство» журнал «Русская мысль».

Ганкевич Микола (1869 — 1931) — на той час студент Львівського університету, активний учасник «Академического братства».

190. ДО П. А. ГРАБОВСЬКОГО. [*Львів, квітень—травень 1892 р.*]

Вперше надруковано: Наукові записки Львівського університету, т. 3, серія філологічна, вип. І. Львів, 1946, с. 45 (публікація М. С. Возняка).

Датується за попереднім листом П. Грабовського, написаним у квітні 1892 р.

Лист незакінчений, без дати і підпису.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 513—514).

Листуватися з І. Франком П. Грабовський почав 1891 р., перебуваючи у сибірському засланні. Листування дійшло до нас не повністю: листи І. Франка не збереглися, за винятком коментованого (який, можливо, так і не був надісланий адресатові); 22 листи П. Грабовського до І. Франка (1891—1900) зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 224, 1612, 1613, 1614, 1620, 1622, 1629, 1671, 1672, 2826, 3240.

...трохи опізнився з відповіддю на Ваш лист...—Лист П. Грабовського до І. Франка написаний у квітні 1892 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 333—336).

...*уразі посилкою «Шільйонського в'язня».*— *Йдеться про зроблений П. Грабовським український переклад поеми Байрона. Його автограф разом з іншими згаданими тут рукописами П. Грабовського зберігаються в ІЛ, ф. 3, № 3239, 3252.*

...прозове оповідання про дякона..— Автограф оповідання (без початку) зберігається в ІЛ, ф. 3, № 224, арк. 281—291.

...«Шемяка», поемка з Міллера...— П. Грабовський переклав твір російського поета і перекладача Федора Богдановича Міллера (1818—1881) «Судья Шемяка». Автограф перекладу зберігається в ІЛ, ф. 3, № 3452. Вперше опубліковано: Грабовський Павло. Зібрання творів у 3-х т., т. 2. К., 1959, с. 402—406.

Губер Едуард Костянтинович (1814—1847) — російський поет і перекладач.

Жадовська Юлія Валеріанівна (1824—1883) — російська письменниця.

Рамшев — псевдонім російського письменника й революціонера, визначного діяча народовольського руху П. П. Якубовича, вірші якого перекладав П. Грабовський.

...кореспонденція про сектантів укр[аїнських]... — Стаття П. Грабовського «Сектанти-українці в Сибірі» надрукована в журналі «Народ», 1892, № 2, 4, 5—6.

...не одержали мого обширного письма, писаного десь в февр[алі] чи марті як відповідь на Ваші запити про Галичину...— Цей лист І. Франка (нині невідомий) є відповіддю на лист П. Грабовського, написаний на початку 1892 р. (Грабовський Павло. Зібрання творів у 3-х т., т. 3, с. 187—191).

191. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 21 травня 1892 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 451—453.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 56).

Вашу повістку сконфісковано...— Див. примітки до листа 187; незважаючи на зміну назви (на «Сирота Захарко»), повість у «Літературно-науковій бібліотеці» більше не друкувалася. Увійшла до збірки А. Кримського «Повістки та ескізи з українського життя» (Коломия — Львів, 1895).

...Веселовський, котрого праці про Рабле і Мольєра...— Олексій Миколайович Веселовський (1843—1918) — російський літературознавець, історик західноєвропейської літератури, професор Московського університету і Лазаревського інституту східних мов, автор праці «Этюды о Мольере» (ч. 1. М., 1879; ч. 2. М., 1881). Праця «Рабле и его роман. Опыт генетического объяснения» («Вестник Европы», 1878, кн. 3) належить його братові Олександру Веселовському.

...прекрасну роботу про західний вплив у рос[ійській] літературі....— Праця Олексія Веселовського «Западное влияние в русской литературе» друкувалася протягом 1881—1882 рр. в «Вестнике Европы» і вийшла окремим виданням (М., 1882). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 362.

Суд його про мої новели...— У листі до І. Франка від 15 травня 1892 р. А. Кримський сповіщав про схвальну оцінку збірки в «В поті чола» Олексієм Веселовським та про його намір присвятити розглядові Франкової творчості окрему статтю (ІЛ, ф. 3, № 1612, арк. 367—369).

...не нагородить глупостів, як Огоновський....— Мається на увазі розділ про І. Франка в «Історії літератури руської» Ом. Огоновського (друкувався в «Зорі» протягом 1891—1892 рр.).

...як Цеглинський в рецензії на «Панські жарти».— Див. примітки до листа 162.

Моє оповідання «Boa constrictor».... — Повість І. Франка, українською мовою друкувалася в журналі «Громадський друг», 1878, № 2, та в збірниках «Дзвін» і «Молот» (Львів, 1878); окремим виданням — додатком до «Зорі» (Львів, 1884); у польському перекладі в журналі «Przegląd tygodniowy», 1884, t. 2 (Dodatek miesięczny, półrocze 2).

Підвисоцький Кость (1853—1904) — український актор і драматург.

...свою драму «Украдене щастя».— У 1893 р. драма відзначена третьою премією на конкурсі галицького виділу крайового, надрукована в «Зорі», 1894, № 9—12. Як сповістив К. Підвисоцький у листі до І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 173), рукопис п'єси, яка мала назву «Жандарм», разом з іншими речами трупи був проданий адміністратором її при переїзді з Сімферополя до Одеси й подальша доля його невідома.

192. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, друга половина липня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1561).

Датується за змістом на підставі згадки про переїзд М. Павлика до Коломиї.

Сьогодні дістав разом Ваш лист і кореспондентку.— Ці листи М. Павлика в архіві І. Франка не збереглися.

Оферта д. Білоуса...— Михайло Білоус (1838—?), власник друкарні у Коломиї. Йдеться про його пропозицію надрукувати друге видання праці М. Драгоманова «Чудацькі думки про українську національну справу». В листі від 9 липня 1892 р.

М. Павлик сповіщав М. Драгоманова: «Ваші «Чудацькі думки» вже повинні друкуватися — я вже з місяць віддав Ф[ранко]ві рукопис з коротеньким переднім слівцем (пізніша примітка М. Павлика: «моїм, котрого Ф[ранко] не надрукував, замінивши його своїм) і хотів його відвезти в Коломию, та Фр[анко]ва не позволила» (Переписка, т. 7, с. 59 — 60). М. Павлик переїхав до Коломиї 15 липня 1892 р. (Переписка, т. 7, с. 761) і, очевидно, таки взяв із собою рукопис, бо наприкінці липня 1892 р. І. Франко просив повернути його.

Годак Валентин (1835—?) — управитель «Народної друкарні» Войцеха Манецького у Львові.

...Яр[осевич] не був у мене. — Можливо, йдеться про Романа Яросевича.

193. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, кінець липня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1561).

Датується за змістом на підставі згадки про судовий процес 1 серпня 1892 р.

Яворський Юліан Андрійович (1873—1937) — український літературознавець, етнограф, публіцист «москвофільського» напряму, видавець журналу «Живое слово». В архіві І. Франка зберігся 31 лист Ю. Яворського до І. Франка за 1892—1907 рр. (ІЛ, ф. 3, № 1607, 1609, 1610, 1612, 1613, 1624, 1635).

Розправа наша д[ня] 1 серпня. — Йдеться про судову справу, порушену проти І. Франка, М. Павлика та В. Годака за публікацію українського перекладу праці Ф. Енгельса «Розвиток соціалізму від утопії до науки» (Львів, 1892). М. Павлик, який перебував тоді в Коломиї, на судовому процесі не був присутній.

194. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 28—30 липня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 381—383.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1425).

...выслав дещо з моїх збірників апокрифічних до «Киевской старины»... — Стаття І. Франка «К истории южнорусских апокрифических сказаний» надрукована в журналі «Киевская старина», 1894, кн. 12.

...список апокрифів з Яремецького... — Йдеться про рукописну збірку апокрифів, складену в 1743—1752 рр. на Буковині священиком Яремецьким. Надіслана І. Франком стаття надрукована в журналі «Киевская старина», 1894, кн. 12.

...Соколова «Материалы и заметки»... — Соколов М. Материалы и заметки по старинной славянской литературе, вып. 1. М., 1888. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3598.

...Попова «Библиографические материалы».... — Йдеться про вид.: Библиографические материалы, собранные Андреем Поповым, Чтения в обществе истории и древно-

стей российских, 1879, кн. 1 (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 390) та окреме видання, М. 1889 (зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2690).

Срезневський є в Оссолінеум...— Срезневский И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, «Сборник отделения русского языка и словесности Академии наук», т. 15, Спб., 1867. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1673.

Про який се збірник Пипіна Ви пишете? — Йдеться про випуск 3 «Памятников старинной русской литературы» (апокрифи), упорядкований О. Пипіним. М. Костомаров упорядкував випуски 1—2 цього видання.

Казочку про чоловіка і верблюда я зладжу для «Сборника»....— Стаття І. Франка «Притчата за еднорога и нейният български вариант» надрукована у вид.: «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» (т. 13, 1896).

...процес о буковинські дефравдації...— Судовий процес у справі групи податкових і митних чиновників на Буковині, звинувачених у хабарництві та інших службових зловживаннях, почався у Відні 12 вересня 1892 р. Повідомлення про нього друкувалися в газеті «Kurjer Lwowski», 1892, 12 вересня — 1 листопада.

...прислання мені Arbeitgeber'ом.— Йдеться про Миколу Ковалевського.

...з Вашою статтею про етичні легенди...—Стаття М. Драгоманова «Славянски религиозно-етически легенди. II. Дуалистическото миротворение» надрукована у вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина (т. 7, 1892).

«Gesta Romanorum» («Римські діяння») — поширена в давніх літературах Європи збірка перекладених з латинської мови повістей.

Мою замітку про оповідання матері Гутовича...— В додатку до листа І. Франка М. Драгоманову від 12 квітня 1892 р. зроблено таку примітку: «Списав на мою просьбу Микола Гутович, міщанин дрогобицький. Від матері Гутовича перед 25 роками чув я трохи відмінний варіант, а властиво дві казки, котрі тут зілляні в одну: одна була тема: «Чем люди живы» (ангел служить у попа і робить різні «збитки»), а друга: ангел вандрує з пустельником (подібно як у Кольберга); з сеї другої казки д.Гутович затямив, очевидно, тільки мотив утоплення чоловіка; в тамтій казці се був молодий хлопець, син якогось дуже ласкавого хазяїна, котрий щиро гостив прохожих» (ІЛ, ф. 3, № 1424).

В понеділок буде наш процес за «Соціалізм утопійний і науковий»....— Йдеться про судову справу, порушену проти І. Франка, М. Павлика та управителя друкарні В. Годака за публікацію українського перекладу праці Ф. Енгельса «Розвиток соціалізму від утопії до науки. Соціалізм утопічний і науковий Фр. Енгельса — П. Лафарга, переклав Ю[ліан] Б[ачинський]. Накладом редакції «Народу», Львів, 1892. З друкарні народної В. Манецького під проводом В. Годака». Процес відбувся 1 серпня 1892 р., всіх звинувачених було засуджено до однієї доби арешту і грошового штрафу в сумі 10 гульденів кожного. І. Франко написав про нього статтю «Materjał dla reformy ustawy prasowej» («Kurjer Lwowski», 1892, 4 серпня).

...коли буде судитись «Вікліф»...—Йдеться про судовий процес у справі конфіскованої брошури М. Драгоманова «Іван Вікліф, доктор євангельський» (Львів, 1892).

195. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. [*Львів*], *4 серпня 1892 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 456—457.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 52).

Тільки тепер зачну Вам висилати брошури....— Йдеться про серію видань «Літературно-наукова бібліотека».

Вашої брошури суд не звернув мені....— Мова йде про конфіскацію оповідання А. Кримського «В обіймах старшого брата».

Книжки Метл[инського] я ще не передав у «Просвіту»....— А. Кримський у 1892 р. переслав через І. Франка до бібліотеки «Просвіти» книжку А. Л. Метлинського «Думки, пісні та ще дещо» (Харків, 1839).

196. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. [*Львів, перша половина серпня 1892 р.*]

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 104.

Датується на підставі згадки про статтю про С. Руданського «Ні добре, ні зле», надруковану в журналі «Зоря», 1892, № 16.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1120).

...посилаю тобі «Мініха»...— історичну поему С. Руданського «Мініх», згодом надруковану в календарі «Просвіти» на 1893 р.

Поема ся, як і всі «Гетьмани» Руданського, дуже дрантива...— Йдеться про історичні поеми С. Руданського, надруковані в кінці 80-х — на початку 90-х років.

Посилаю також рукопис «Лимерівни»....— П'єса Панаса Мирного опублікована в журналі «Зоря», 1892 № 18—20.

Посилаю...статейку про Руданського...— «Студії над Ст. Руданським. «Ні зле, ні добре» («Зоря», 1892, № 16).

Чи не взяв би ти що-небудь з моїх статей... таких, як «Килими галицько-руські», «Лев Толстой», «Галицьке краєзнавство»? — Ці статті в журналі «Зоря» не друкувалися.

197. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, серпень 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1511).

Датується орієнтовно за змістом.

З «Вікліфом» вийшло негарно...— М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 22 червня 1892 р. повідомляв про конфіскацію праці М. Драгоманова «Іван Вікліф, доктор євангельський», що видавалася накладом журналу «Народ», і передачу справи до суду. В листі від 20 серпня 1892 р. він писав, що у цей день суд підтримав конфіскацію (див.: Переписка, т. 7, с. 51, 66).

Тушинський, мабуть, же на гроші...— Йдеться про знайомого М.Павлика, якому він доручив переслати всі його речі зі Львова до Коломиї, куди Павлик переїхав у зв'язку з переведенням туди журналу «Народ».

Стаття Драг[омано]ва про «Сонячний промінь»... еу мене.— Очевидно, мається на увазі рецензія М. Драгоманова «Сонячний промінь». Повість Василя Чайченка»; надрукована в журналі «Народ», 1893, № 7—8.

...дочка вродилась...— Дочка І. Франка Анна народилася 3 серпня 1892 р.

Думаю, що треба дати справоздання з наших процесів — крайового у Львовіз соціалізм і станіславського.— Статті І. Франка про ці процеси в українській періодичній пресі не друкувалися.

Може, я ще здобудуся на рецензію книги Wolfa «Sozialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung»... — Відомостей про цю рецензію не знайдено.

Чайковський Андрій Якович (1857—1935) — адвокат, український письменник, автор повістей, оповідань з життя галицьких селян та інтелігенції, на деяких з них позначився вплив буржуазно-націоналістичних тенденцій.

Сандуляк Іван (1845—1925) — селянин з села Карлів (тепер с. Прутівка Івано-Франківської області), учасник радикального руху в Галичині. В архіві І. Франка зберігся його лист (ІЛ, ф. 3, № 1634).

Статути «Поступу» завтра подаю до намісництва.— Статути товариства «Поступ», яке мав намір заснувати І. Франко, ухвалою намісництва у Львові від 20 вересня 1892 р. не були затверджені (див.: І. Франко. Документи і матеріали. 1856—1956. К., 1966, с. 159, а також ІЛ, ф. 3, № 2322, с. 65).

198. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА. *[Львів], 6 або 7 вересня 1892 р.*

Вперше в перекладі російською мовою надруковано в уривках, як цитати у статті Г. Кисельова: «Комсомольская правда» (Вільнюс), 1961, 9 травня; мовою оригіналу: «Українське літературознавство», вип. 34. Іван Франко. Статті і матеріали. Львів, 1980, с. 128.

Датується орієнтовно за змістом.

Автограф зберігається в Центральному державному історичному архіві Литовської РСР (ф. 1135, оп. 10, № 95).

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 4958).

Щиро дякуючи Вам за надрукування у «Wisłі» моєї статті про іудейську війну...— Стаття І. Франка «Wojna żydowska. Przyczynek do studjów porównawczych nad literaturą ludową».— «Wisła», 1892, т. 6, № 2.

...посилаю Вам свою нову працю про «пся крев», а також... додаток до «Іудейської війни»....— Праця І. Франка «Bajka węgierska Wacława Potockiego і «psia krew» надрукована в журналі «Wisła», 1892, т. 6, № 4. Додаток до «Іудейської війни» під заголовком «Jeszcze wojna żydowska» опублікований у «Wisłі», 1893, т. 7, № 1.

Не маючи попередніх томів «Wisły», я хотів би поки що дістати хоча б том V...— В бібліотеці І. Франка (№ 1781—1787, 1789, 2695—2699) зберігаються комплекти журналу «Wisła» за 1887—1899 рр.

...поїду до Відня....— 10 жовтня 1892 р. І. Франко став слухачем Віденського університету. Темою дисертації він обрав старохристиянський роман «Варлаам і Йоасаф».

199. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, 21 вересня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1507).

Датується орієнтовно на підставі помітки в автографі, очевидно, рукою М. І. Павлика.

Тільки вчора вернувся я з дороги на захід.— І. Франко повернувся з двотижневої поїздки до Кракова, Відня, Нюрнберга та Франкфурта.

...50 рублів, одержаних з Києва через Б.— Мається на увазі Богдан Кістяківський.

Що робити зо з'їздом? — Очевидно, йдеться про з'їзд радикальної партії, що мав відбутися на початку жовтня 1892 р. В ІЛ, ф. 3, № 1612, зберігається перепустка на з'їзд, датована 2 і 3 жовтня 1892 р. М. Павлик у листі до. М. Драгоманова від 23 вересня 1892 р. з Коломиї писав: «Франко радить не робити тепер з'їзду» (див.: Переписка, т. 7, с. 75).

Сей номер «Народу» містити буде...—Перераховані І. Франком матеріали були надруковані в «Народі» протягом 1892 р.

...заявити прикінці, що «Народ» яко періодичне видавництво завішується....— Така заява не була надрукована в «Народі».

Тут закроюю[ть]ся на нове видавництво...— Очевидно, це одна із перших згадок про майбутній журнал «Житє і слово», який почав виходити у 1894 р.

Вашу заяву о переїзді в Коломию видрукуємо.— Заява М. Павлика про переїзд до Коломиї була надрукована в журналі «Народ», 1892, № 18.

200. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів 22—23 вересня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 385—387.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1426).

Хотілось послати Вам відразу й працю про притчу про однорога...— Праця І. Франка «Притчата за еднорога и нейният български вариант» була пізніше надрукована у вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. 13. Софія, 1896.

...часопись, хоч і радикальна...— Тут і далі І. Франко говорить про свій задум видавати журнал, яким згодом став «Житє і слово».

...сказати свою думку...— У листі від 9 жовтня 1892 р. М. Драгоманов писав: «Не раджу я Вам поспішатись з початком друку квартальника» (див.: Матеріали, с. 391).

З фотографіями і малюнками робіть, як знаєте...— У листі від 16 серпня 1892 р. М. Драгоманов писав про свої фотографії та портрет, виконаний слійними фарбами (див.: Матеріали, с. 383).

Соколова дістав...— працю російського славіста Матвія Івановича Соколова (1854—1906) «Материалы и заметки по старинной славянской литературе» (М., 1888), про яку він писав раніше у листі до М. Драгоманова від 28—30 липня 1892 р. Примірник книжки зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3598.

«Contes Lorraines» — двотомна праця французького фольклориста Емануїла Коскена «Contes populaires de Lorraines» видана 1886 р. у Парижі. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1323.

Maury «Lègendes pieuses». — Очевидно, йдеться про кн.: Maury Alfred. Essai sur les lègendes pieuses du moyen âge. Paris, 1893. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1644.

...англійське видання Джатак...— «Джатаки» (санскрит) — легенди про перероджения Будди, основані на індійському фольклорі.

Будьте ласкаві дати мені адрес Морфілла...— У листі від 27 вересня 1892 р. М. Драгоманов повідомив І. Франкові адресу англійського вченого (див.: Матеріали, с. 388).

«Твардовський» не має, м[а]б[уть], нічого спільного з «Дон-Жуаном».— У листі від 11 вересня 1892 р. М. Драгоманов просив І. Франка допомогти йому відповісти на питання англійського славіста Уїльяма-Річарда Морфілла (1834—1909) про сліди іспанської легенди про Дон-Жуана в польській літературі і зв'язок Дон-Жуана і Твардовського — героя польських народних легенд і казок (див. Матеріали, с. 384).

201. ДО НЕВСТАНОВЛЕНОЇ ОСОБИ. [*Львів, кінець вересня — початок жовтня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 595—597).

Датується орієнтовно за змістом.

Маленький зошитець... я рад би купити....— В архіві І. Франка в колекції давніх рукописів зберігається збірник житій, притч, апокрифів, так званий «Іспаський рукопис», писаний у XVIII ст. в Іспасі, на 39 арк. (ІЛ, ф. 3, № 4720). Можливо, про нього йдеться в даному листі. Див. ще лист І. Франка до М. Драгоманова від 5 квітня 1892 р. (лист 184).

202. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 1 жовтня 1892 р.*

Вперше надруковано: Переписка, т. 7, с. 77—78.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1508).

...з допису Марцинюка.— Допис Андрія Марцинюка був надрукований у журналі «Народ» (1892, № 15—18) за підписом «Ян Марцін» (див.: Переписка, т. 7, с. 208).

Я ношуся з думкою розпочати видавництво...— Йдеться про задум видавати журнал, яким став «Житє і слово».

...у першій книжці треба розпочати друк Дрепера.— Праця американського буржуазного соціолога-ідеаліста Джона-Уїльяма Дрепера (1811—1882) у перекладі М. Павлика була надрукована в додатку до журналу «Жите і слово» (1897) під заголовком «Історія боротьби між релігією і наукою». Окреме видання вийшло у Львові 1898 р. Два примірники зберігаються в бібліотеці І. Франка, № 3097, 4505.

203. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 3 жовтня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 389—390.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1427).

Окуневський — Теофіл Окуневський.

Остап — Остап Терлецький.

...передав мені працю «Шевченко і Міцкевич»...— згадана праця О. М. Колесси опублікована 1894 р. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3322.

...щоби перша книжка могла вийти з початком слідуючого року.— Журнал «Жите і слово» почав виходити в 1894 р.

«Чудацькі думки» друкуються...— Окреме видання праці М. Драгоманова «Чудацькі думки про українську національну справу» вийшло у Львові 1892 р. накладом І. Франка (вперше опублікована в журналі «Народ», 1891).

«Діла» жадані н[оме]ри вишлю...— У листі від 27 вересня 1892 р. М. Драгоманов просив надіслати йому номери газети «Діло», в яких йшлося про еміграцію галицьких селян в Росію (Матеріали, с. 388).

204. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*] *3 жовтня* [*1892 р.*]

Вперше надруковано: Переписка, т. 7, с. 79—81.

Рік написання листа встановлено за змістом.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1509).

Чи Окуневський поступив добре, чи зле...— Йдеться про перехід Т. Окуневського до табору «новоерінців» (див. лист М. Павлика до М. Драгоманова від 1 жовтня 1892 р.— Переписка, т. 7, с. 78, а також «Народ», 1892, № 19, с. 213).

Гаморак.— Очевидно, йдеться про Кирила Гаморака (1835—1909), українського громадсько-культурного діяча.

...я досі не маю Вашої кінцевої декларації, що і як буде далі з «Народом».— М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 3 жовтня 1892 р. писав, що він повідомляє І. Франка про «Народ», який перестає виходити у Львові і видаватиметься у Коломиї (див.: Переписка, т. 7, с. 82).

2-[й] піваркуш «Нар[оду]» вже надрукований...— У журналі «Народ», 1892, № 15—18, були вміщені: закінчення «Австро-руських споминів» М. Драгоманова (с. 193—197), закінчення статті І. Франка «Наш театр» (с. 197—202), стаття М. Драгоманова «Правда» за місяць червень 1892» (с. 201—203),

його рецензії на книгу Франческо Ніті «Studi sul socialismo contemporaneo, il socialismo catalico» (1891), с. 203—206; «Відозва до русинок Галичини і Буковини» (с. 206), а також заява від редакції про те, що журнал «Народ» видаватиметься не у Львові, а в Коломиї за редакцією М. Павлика, оскільки І. Франко у цей час виїхав до Відня (с. 206).

205. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 7 жовтня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 390.
Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1428).

206. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень, між 7—11 жовтня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1516).
Датується за змістом на підставі згадки про приїзд до Відня, про справу Анни Павлик та віденської адреси І. Франка.
...ведення справи Вашої сестри...— Йдеться про адвокатську оборону Анни Павлик, яка притягалася до суду за соціалістичну пропаганду і самовільну зміну місця проживання. Як писав М. Павлик до М. Драгоманова 3 грудня 1892 р.», «...сестрі потверджено вирок у Відні...» (див.: Переписка, т. 7, с. 103).

207. ДО О. Ф. ФРАНКО. *Відень, 11 жовтня* [*1892 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т 20, с. 464.
Рік написання встановлено за змістом.
Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1607, с. 413—414).
Я сьогодні записався вже на університет.— У вересні 1891 р. І. Франко, перебуваючи у Відні, домовився з видатним ученим-славістом Ватрославом Ягичем про керівництво у підготовці докторських екзаменів та дисертації і 10 жовтня 1892 р. став слухачем Віденського університету.
...кінчу роботу про буддійську легенду і, може, предложу її по-німецьки...— Йдеться про роботу над індійською легендою «Цар і аскет». Див. т. 1 даного видання.
«Ів. Вишенський».— Праця І. Франка «Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку» друкувалася в журналі «Хліборобь», 1892, № 8—11. Окремі видання вийшли 1892 р. у Коломиї і 1911 р. у Львові.

208. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень, 11—12 жовтня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1527).
Датується 11—12 жовтня 1892 р. на підставі згадки про лист І. Франка до М. Драгоманова від 7 жовтня 1892 р., листа М. Дра-

гоманова до М. Павлика від 9 жовтня (див. Переписка, т. 7, с. 86) та М. Драгоманова до І. Франка від 9 жовтня 1892 р. (див. Матеріали, с. 391).

Адлер Віктор (1852—1918) — редактор газети «Arbeiterzeitung», один із засновників і керівників австрійської соціал-демократичної партії.

Від Др[агоман]ова власне нині дістав лист, котрий одним уступом діткнув мене так боляче...— Йдеться про лист М. Драгоманова від 9 жовтня 1892 р., в якому він, зокрема, писав І. Франкові: «Жаль Вашого таланту, читаючи такі речі, як замітки про «Співомовки».... Вам небагато зосталось молодості. Не потратьте її» (Матеріали, с. 391). Тут, очевидно, йдеться про рецензію І. Франка «Студії над Ст. Руданським. «Ні зле, ні добре» («Зоря», 1892, № 16), якою, мабуть, був незадоволений М. Драгоманов.

209. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Відень, 11—12 жовтня 1892 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 392—393.

Датується на підставі листа М. Драгоманова до І. Франка від 9 жовтня 1892 р. (див. Матеріали, с. 390—391).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1429).

Дуже жаль, що... з Вами така історія коїться в Софії.— М. Драгоманов у 1889 р. був запрошений до Софії на посаду професора університету. В 1891 р. російський уряд зажадав скасувати контракт, і Міністерство освіти Болгарії вирішило задовольнити цю вимогу, проте під тиском прогресивної громадськості змушене було продовжити контракт на рік, а в 1893 р. ще на три роки.

Щодо Окун[евського], то я думаю, що те, що сталося тепер, добре сталося.— Йдеться про перехід Т. Окуневського до табору «новоерівців». Див. лист. 204.

...«серце запечатати»...— слова з вірша Т. Г. Шевченка «Заворожи мені, волхве» (1844).

Скажіть, будьте ласкаві, що мені робити з «Притчою об инорозе»...— Див. примітку до листа 200.

Сперанський Михайло Несторович (1863—1938) — російський історик літератури, представник культурно-історичної школи в літературознавстві.

...предложу Ягичеві яко дисертацію...— На славістичному семінарі В. Ягича у Відні І. Франко виступив з доповіддю «Про повість «Варлаам і Йоасаф», яку В. Ягич рекомендував розробити як докторську дисертацію. В автобіографії, написаній 18 січня 1909 р., І. Франко зазначив, що до дослідження про Варлаама і Йоасафа він ще додав притчу про «однорожця староболгарської переробки», яка була надрукована у переробленому вигляді в болгарському перекладі в «Сборнику за народни умотворения, наука и книжнина» (1896).

З квартальником я не спішусь...— Задум І. Франка про видання журналу на той час не був реалізований у зв'язку з навчанням у Відні.

210. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО. *Відень, 21 жовтня 1892 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», 1960, № 3, с. 120.

Подається за автографом (ЦНБ АН УРСР, ф. 21, № 487).

...я, конечно, готов участвовать в Вашем издании...— У листі від 8 жовтня 1892 р. Ю. Яворський пропонував І. Франкові співробітничати в журналі «Беседа», який він мав сам видавати (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 13—16). Оскільки редактор «Беседы» громадський діяч «москвофільського» напряму Осип Андрійович Мончаловський (1858—1906) не поступився місцем, наміри Ю. Яворського не здійснились (див. лист Ю. Яворського до І. Франка від 1 грудня 1892 р. — ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 25—32).

...могу прислать Вам статью... «Повесть о Варлааме и Йоасафе и ее литературная история».— Праця під назвою «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» був надрукований 1895—1897 рр. у ЗНТШ. Окреме видання під назвою «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман» вийшло 1897 р.

211. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень, 25 жовтня 1892 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 442—443.

Датується за змістом, а також на підставі листа до М. Драгоманова від 30 жовтня 1892 р.

Кінець листа не зберігся.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 41—43).

Спасибі тобі, що не прогнівалась за коректу.— Ольга Франко читала коректуру праці М. Драгоманова «Чудацькі думки про українську національну справу», окреме видання якої в той час виходило у Львові накладом І. Франка.

Листів Кулішевих П[авлик] мені ніколи не давав...— Йдеться про листи П. Куліша до І. Ю. Крашевського, лист І. Ю. Крашевського до П. Куліша і лист Куліша до М. Павлика, які були пізніше використані М. Павликом у статті «Куліш та Крашевський. Причинок до історії русько-польських відносин», надрукованої в журналі «Народ», 1892, № 20—21 (див. також лист М. Павлика до М. Драгоманова від 1 листопада 1892 р.— Переписка, т. 7, с. 97).

Скрипт Пчілок давай до друку.— Мова йде про збірку Лесі Українки «На крилах пісень» (Львів, 1893), видавцем якої був І. Франко.

...Богдан попався....— Б. Кістяківський.

212. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 25 жовтня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 393.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1430).

...Вашої сестри....— Йдеться про Ольгу Петрівну Косач (Олену Пчілку),

....Будилович зараз заявив себе! — Антон Семенович Будилович (1846—1908), російський історик, філолог та публіцист реакційного напряму на початку 90-х років XIX ст., викладав російську мову у Варшавському університеті. З листа І. Франка можна зрозуміти, що арешти він пов'язує з іменем Будиловича.

Тучапський Павло Лукич (1869—1922) — активний учасник марксистських гуртків у Києві, пізніше член Російської соціал-демократичної робітничої партії, якого неодноразово арештовували. 1898 р. був обраний делегатом від київського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» на I з'їзд РСДРП. Після 1905 р. відійшов від революційного руху. В ІЛ, ф. 3, № 1605, 1612, 1613 збереглися листи П. Л. Тучапського до І. Франка, які він часто підписував «Е. С.»

«Шевченкові ідеали і укр[аїнська] дійсність» — праця П. Л. Тучапського вийшла окремою брошурою у Львові 1892 р.

Воронцов.— Очевидно, Василь Павлович Воронцов (1847—1918), російський економіст, соціолог, публіцист, ліберальний народник 80—90-х років XIX ст., який виступав під криптонімом «В.В.»

...в копії листа, яку мені прислала жінка, тут якась путаниця.— Цей лист не виявлено.

213. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень*], *25 жовтня [1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1526).

Рік написання листа встановлено за змістом.

Листів Куліша Ви мені не давали.— Див. примітку до листа 211.

Тутешня робітницька партія згоджується заплатити за оборону Вашої сестри...— Див. примітку до листа 206.

214. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень, між 25 і 30 жовтня 1892 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1528).

Датується за змістом на підставі згадки про процес Анни Павлик (див. листи 206, 213).

До «Kurjera» дамо статті о еміграції.— У газеті «Kurjer Lwowski» протягом 1892—1893 рр. було надруковано кілька статей з питань еміграції, серед них і статті самого І. Франка.

215. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 30 жовтня [1892 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 394—395.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1431).

Рік написання листа встановлюється за змістом.

Статті в «Kurj[eri] L w[owski m]» I — XI ... — У листі від 28 жовтня 1892 р. М. Драгоманов просив І. Франка

надіслати йому матеріали про галицьку еміграцію (див.: Матеріали, с. 394).

Я помістив статтю про еміграцію в тутешній «Arbeiterzeitung»...— Йдеться про статтю «Die Auswanderung der galizischen Bauer», вміщену в газеті «Arbeiterzeitung», 1892, 21 жовтня.

Arbeitgeber — М. В. Ковалевський.

Хотів би... зладити для «Чеського ліду» статейку....— Стаття «Pověst o Přemyslově kvetouci lísce a pověsti o kvetouci holi» була надрукована в журналі «Česky Lid», 1895, т. IV.

...доповнення до роботи Тілля про сагу о Пшемиславі...— Мається на увазі праця чеського літературознавця та фольклориста Вацлава Тілле (1867—1937) «Lidové povídky o panovnikovi, povolanem od železného stolu».

Чи Вам не звісні слов'янські варіанти сеї саги...—М. Драгоманов у листі від 4 листопада 1892 р. писав Франкові, що саги про Пшемислова він не знає (див.: Матеріали, с. 395).

...крім Кулішевого великого грішника?— Очевидно, йдеться про поему П. О. Куліша «Куліш у пеклі», пісня друга (1891).

Європейські варіанти зведені у Либрехта.— Йдеться про працю Фелікса Либрехта «Die Quellen der Barlaam und Josaphat», вміщену в книзі «Zur Volkskunde. Alte und neue Aufsätze», 1879, с. 441—446. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 311.

«Русское богатство» — літературний, науковий і політичний журнал народницького напряму, виходив у Петербурзі в 1876—1918 рр. Про співробітництво І. Франка у цьому журналі відомостей немає.

216. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень*], *30 жовтня 1892 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1510).

Хмельницький — це прізвище, мабуть, з конспіративних причин в листі закреслено І. Франком.

Манецька — дружина В. Манецького, власника друкарні у Львові, де друкувалися твори І. Франка.

Мій заробок в «Kurje[ri]», мабуть, швидко зовсім урветься... — У листі до М. Драгоманова від 1 листопада 1892 р. М. Павлик писав: «Фр[анко] пише мені розпучний лист — бідує і боїться ще гіршої біди, бо праця в «Kurj[eri] Lw[owskim]» рветься. Може, би де друкували переклади його новел» (див.: Переписка, т. 7, с. 98).

Морачевська — Софія Анастасіївна Морачевська (Окуневська; 1866—1925), українська громадська і культурна діячка, лікарка.

...Ви там виступали... против моєї жінки...— У дописі до журналу «Народ», 1892, № 19, с. 213—214, М. Павлик, пишучи про заснування у Львові жіночої гімназії для українських жінок та жіночого товариства, до складу якого входили О. Франко, Н. Кобринська та інші, говорив також про те, що вони надто повільно бралися до роботи.

Дайте знати в слідуючім «Народі», що вийшли... «Чудацькі думки»...— Оголошення про вихід окремого видання книжки М. Драгоманова «Чудацькі думки про українську національну справу» в 1892 р. надруковано в журналі «Народ», 1892, № 20-21, с. 230.

217. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. *Відень, 1 листопада 1892 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5 с. 104—105.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1121).

Запросини твої радо приймаю....— Василь Лукич у листі від 26 жовтня 1892 р. просив І. Франка надіслати йому список своїх статей, на які він як редактор «Зорі» міг розраховувати на 1893 рік (див.: ІЛ, ф. 3, № 1632, с. 21).

...посилаю дві віршовані «східні повісті»....— Поетичні твори «Ідилія» та «Указ проти голоду», що мають підзаголовки «Східна повість», були надруковані в журналі «Зоря», 1892, № 23—24.

«Нарис літературної історії повісті про Варлаама і Йоасафа»...— Йдеться про працю «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» (див. примітку до листа 210).

Я радо дав би для «Зорі» й свою роботу про Лукіяна Кобилицю... — Праця І. Франка «Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX в.» згодом надрукована в ЗНТШ (1902, т. 49, кн. 5); записи народних пісень про Л. Кобилицю І. Франко опублікував в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1; 1895, кн. 2.

218. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень, початок листопада 1892 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 444.

Датується за змістом і на підставі листа до М. Павлика від 30 жовтня 1892 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1242).

Невестюк Яків (1868—1939) — один з діячів радикальної партії, у червні 1892 р. був заарештований на кордоні із забороненою в Росії літературою (див.: Невестюк Я. Спомини з моєї пригоди в Росії.— «Народ», 1893, № 17).

«Archiv für slavische Philologie» — науковий славістичний журнал, виходив у Берліні в 1875—1920 рр.

Pastrnek (Пастрнек Франтішек; 1853—1940) — чеський славіст, професор Празького університету. Автор праці «Bibliographische Übersicht über die slavische Philologie, 1876—1891».— «Archiv für slavische Philologie», Supplementband. Berlin, 1892.

219. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА. *Відень, 7 грудня 1892 р.*

Вперше в перекладі російською мовою в уривках надруковано: «Комсомольская правда» (Вільнюс), 1961, 9 травня; мовою оригіналу: «Українське літературознавство». Іван Франко.

Статті і матеріали, вип. 34. Львів, 1980, с. 129; українською мовою: «Радянське літературознавство», 1982, № 4, с. 30.

Автограф зберігається у Центральному державному історичному архіві Литовської РСР (ф. 1135, оп. 10, № 95).

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 4959).

...вечорами я написав повість.— Повість «Для домашнього огнища» написана польською мовою в листопаді 1892 р. і вперше польською мовою надрукована тільки 1979 р. Українською мовою вперше опубліковано 1897 р.

...скандальний процес, який відбувся кілька років тому над п. Вайс...— Суд над Антоніною Вайс відбувся 12 вересня 1883 р.— Див. статтю М. О. Мороза «Для домашнього огнища» («Радянське літературознавство», 1982, № 4, с. 29—35).

220. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 20 грудня 1892 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 397—398.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1432).

...пишу в «Kurjerі» про новий культур-кампф...— Йдеться про статтю «Nowy kulturkampf», спрямовану проти реакційної політики намісника Галичини Казимира Бадені (1846—1909), надруковану в газеті «Kurjer Lwowski», 1892, 16, 17, 19 та 31 грудня.

Скінчивши свій роман...— Мова йде про повість «Для домашнього огнища».

Гоммель Фріц (1840 або 1854 — ?) — німецький орієнталіст, професор Мюнхенського університету. Праця «Die älteste arabische Barlaam Version» вийшла 1887 р. у Відні.

Weisslovits (Вейссловіц).— Йдеться про працю німецького вченого Натана Вейссловіца «Prinz und Derwisch, ein indischer Roman», enthaltend die Jugendgeschichte Buddhas, in habräischer Darstellung aus dem Mittelalter nebst einer Vergleichung der arabischen und griechischen Paralleltexte, mit einem Anhang von Dr. Fritz Hommel, München, 1890. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1516.

Марр Микола Якович (1865—1934) — радянський філолог і археолог, академік Петербурзької АН з 1912 р., згодом академік АН СРСР. І. Франко має на увазі працю М. Марра «Мудрость Балавара», грузинская легенда «Душеполезной истории о Варлааме и Иоасафе», надруковану в «Записках Восточного отделения Русского археологического общества» (1888, т. 3).

Ольденбург Сергій Федорович (1863—1934) — російський радянський сходознавець, академік Петербурзької АН з 1900 р., пізніше академік АН СРСР. Тут йдеться про його працю «Персидский извод повести о Варлааме и Иоасафе», надруковану в «Записках Восточного отделения Русского археологического общества» (1889, т. 4).

Статтю в «Вест[нике] Евр[опы]» я читав.— Йдеться про статтю М. Драгоманова «Новые движения среди русских галичан», що була надрукована під криптонімом «Р. Я.» («Вестник Европы», 1892, кн. 2).

...написати аналогічну статтю для англ[ійського] журналу....— У листах від 4 листопада та 10(22) грудня 1892 р. М. Драгоманов заохочував І. Франка написати статтю про емігрантський рух у Галичині до німецьких чи англійських видань, яку М. Драгоманов міг би помістити в журналах Лондона або Едінбурга (див.: Матеріали, с. 396, 399).

...я переробив тепер по-своєму одну індійську легенду...— Йдеться про поему «Цар і аскет».

ZDDMG («Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft») — журнал німецького сходознавчого товариства.

Задумав я сунутися з нею до «Зорі»...— Поема «Цар і аскет» у «Зорі» не друкувалася.

...обоє з жінкою перекладемо його...— Намір І. Франка перекласти повість «Для домашнього огнища» російською мовою не був здійснений.

До німецького перекладу засяду... — Цей намір І. Франка не був здійснений.

Пернерсторфер Енгельберт (1850—1918) — австрійський політичний діяч. В архіві І. Франка збереглось його вісім листів до І. Франка за 1890—1897 рр.

Віндішгрец Альфред (1787—1862) — австрійський генерал, керував військами, які придушували повстання у Відні та Празі під час революції 1848 р.

Таафе Едуард (1850—1915) — австрійський реакційний діяч.

Людмила Михайлівна — дружина М. П. Драгоманова; дівоче прізвище Кучинська (1842—1918).

221. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. *Львів, 27 грудня 1892 р.*

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 105. Лист був помилково датований «24 грудня 1892 р.».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1122).

...посилаю тобі першу часть мого огляду.— Йдеться про статтю «Наше літературне життя в 1892 році (листи до редактора «Зорі»)», перша частина якої була надрукована в журналі «Зоря», 1893, № 1.

...огляну Галичину і Буковину...— тобто літературу Галичини та Буковини. Друга частина статті «Наше літературне життя в 1892 році», надрукована в журналі «Зоря», 1893, № 2, присвячена переважно літературі Галичини.

Напиши мені, як випаде твоя резолюція щодо моїх робіт...— У листах від 31 грудня 1892 р. та 7 січня 1893 р. Василь Лукич писав І. Франкові про всіляку підтримку щодо друкування його творів на сторінках журналу «Зоря» (див.: ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 541—544, 601—604, та статтю М. Возняка «Ів. Франко у виданнях, редагованих Лукичем».— «Українська література», 1940, № 7).

1893

222. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 2 січня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1512).

...жінка жалувалася мені на Ваш лист, писаний під час мого побуту у Відні.... — 16 грудня 1892 р. М. Павлик сповістив М. Драгоманова, що І. Франко написав йому з Відня про те, що «чується нещасним у новій позиції студента і, певне, стратить і невеличкий заробіток у «K[urjeri] Lw[owskim]» ... Я написав про це Реваковичеві... де розказав, у чім діло, і просив його друкувати статті Франка.... Рівночасно написав я і Фр[анко]ві одверто, що я думаю про його нову кар'єру, та радив держатися «K. Lw». Тільки ж Франко послав мій лист своїй жінці, а та мені заборонила «тривожити його своїми листами»... (див.: Переписка, т. 7, с. 109).

223. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *[Львів], 14 січня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 399—402.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1433).

...Ваш свояк...— Йдеться про зятя М. П. Драгоманова, Івана Шишманова, болгарського вченого і культурного діяча, професора Софійського університету.

...Ваш листу Львові...— лист М. Драгоманова від 10 січня 1893 р. (див.: Матеріали, с. 402).

...приїзд київської землячки...— Не встановлено, про кого йде мова. З конспіративних причин прізвище її не було назване. М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 9 січня 1893 р. називає її вчителькою, «тямущою і симпатичною людиною» (див.: Переписка, т. 7, с. 129).

Про Вашу статтю в «Зорі» написав Луки-чу... — Стаття М. Драгоманова «Інтерес галицько-руської літератури» надрукована в журналі «Народ», 1893, № 10, 12—13, 14, 16.

Що буде з статтею для англійського журналу, я ще й сам не знаю.— Даних про написання такої статті немає (див. примітку до листа 220).

Розправи «Die älteste Kirchliche Recension» я ніде не можу знайти.— У листі від 10 січня 1893 р. М. Драгоманов подає точну назву цієї праці: Braunholtz. Die erste nichtchristliche Parabel des B[arlaam] und J[oasaph]at. Halle, 1884 (див.: Матеріали, с. 403).

За виписки в G[aston] Paris спасибі...— Йдеться про книжку Гастона Парі «La littérature française au moyen âge» (Париж, 1888). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1031.

Кирпичников Олександр Іванович (1845—1903) — російський вчений, професор Харківського та Московського університетів.

Комісія, зложена переважно з народовців, признала мені третю премію... — Драму «Украдене щастя» І. Франко написав на конкурс, оголошений 18 березня 1891 р. Після переробок, здійснених на вимогу конкурсної

комісії, драма була відзначена третьою премією в січні 1893 р. (перша вистава відбулась 16 листопада 1893 р., вперше надрукована в журналі «Зоря», 1894, № 9—12).

Стаття про упадок нар[одних] пісень прекрасна.— Стаття М. Драгоманова «Порча украинских народных песен», рукопис якої М. Драгоманов надіслав І. Франкові для пересилки до редакції «Киевской старины», була надрукована у цьому журналі в 1893 р., № 6 (див.: Матеріали, с. 399).

...чи схоче Житецький помістити другу Вашу замітку проти його розглагольствій о думах.— Йдеться про замітку М. Драгоманова «Творці козацьких дум», яку пізніше під криптонімом «Р. Л. Н.» надрукував І. Франко в журналі «Житє і слово» (1894, кн. 2) з такою приміткою від редакції: «Стаття оця написана ще перед роком, та з причин, не залежних від автора, досі не була друкована».

...Ваші давні тексти дум друкуються! — «Нові варіанти кобзарських співів» надруковані в журналі «Житє і слово», 1895, кн. 2; кн. 4.

Страх яка замапчива тема, порушена Житецьким, про... розширення думкозацьких...— Маються на увазі праці П. Г. Житецького, що друкувалися в журналі «Киевская старина»: «Отражение песенных мотивов в народных малорусских думах» (1892, кн. 10); «Творцы и певцы народных малорусских дум» (1892, кн. 11); «Старинная запись народных малорусских дум с обзором вариантов к ним» (1892, кн. 12, 1893, кн. 1, 2); «О языке и поэтическом стиле народных малорусских дум» (1893, кн. 1). 1893 р. у Києві вийшла його книжка «Мысли о народных малорусских думах».

...Потебня вказав вірну дорогу: треба брати одну думу за другою... — Йдеться про двотомну працю українського і російського філолога, професора Харківського університету Олександра Опанасовича Потебні (1835—1891) «Объяснение малорусских и сродных народных песен» (Варшава, 1883, 1887).

Сидячи у Львові, прочитав я половину книжечки Верна... — М. Драгоманов у листі від 13 січня 1893 р. радив І. Франкові прочитати працю Моріса Луї Верна «Du prétendu polythéisme des hébreux» (див.: Матеріали, с. 403). На той час особливо відомими були дослідження Верна «Євангеліє» та «Історія і релігія євреїв», які Леся Українка переклала українською мовою, а І. Франко опублікував їх на сторінках свого журналу «Житє і слово» в 1895 р. Названа у листі праця М. Верна «Essais Bibliques» (Париж, 1891) зберігається в бібліотеці І. Франка, № 338.

...Рильський широкою статтею...— І. Франко тут має на увазі статтю Т. Р. Рильського «Студії над основами розкладу багатства», надруковану в ЗНТШ (1892, т. 1).

Грушевський Михайло Сергійович (1866—1934) — український буржуазний історик, один з ідеологів буржуазно-націоналістичної контрреволюції на Україні.

...Конисьский «вистежив» деякі деталі про дитячі літа Шевченка.— Йдеться про статтю О. Конисського «Дитинний вік Т. Г. Шевченка (критико-біографічний нарис)» (ЗНТШ, 1892, т. 1).

...показав себе... Колесса... статтею про

вплив українських пісень на Залеського.— Йдеться про статтю О. Колесси «Українські народні пісні в поезіях Богдана Залеського» (ЗНТШ, 1892, т. 1).

Залеський Юзеф-Богдан (1802—1886) — польський поет, представник «української школи» в польській літературі, учасник польського визвольного повстання 1830—1831 рр.

З романом своїм усе ще не можу дійти до ладу.— Йдеться про повість «Для домашнього огнища».

Індійську легенду згодився друкувати Лукич у «Зорі»...— Поема «Цар і аскет» у «Зорі» не друкувалася.

Щоби Ви сказали на мій план написати драматичну трилогію про Хмельницького... я думав... долучити драму «*Іван Богун*»...— Задуми І. Франка залишились не здійсненими. Зберігся недатований автограф початку драми про Богдана Хмельницького (див.: ІЛ, ф. 3, № 394, та Літературну спадщину, с. 209—210).

Чи Ви вислали мені Коскена? — М. Драгоманов у листі від 10 січня 1893 р. писав, що надішле Франкові працю Коскена «La Vie des saints Barlaam et Joasaphat» (1880), коли дізнається, що він уже перебуває у Відні (див.: Матеріали, с. 402).

Жадані екземп[ляри] «Споминів», а також том словаря з статтею Арабажина вислано Вам.— Можливо, йдеться про працю М. Драгоманова «Австрорускі спомини», що вийшла у Львові в чотирьох частинах у 1889—1890 рр., а також про статтю К. І. Арабажина «Галицко-русское литературно-общественное движение», надруковану в «Энциклопедическом словаре» Брокгауза та Єфрона, т. 14, с. 913—922. Рецензію на неї І. Франко надрукував у журналі «Зоря», 1891, № 1.

224. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *17 січня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1513). Закінчення не збереглося.

Посилаю Вам статейку для слід[ую чого] н[омера] «Народу».— Можливо, мова йде про статтю «Наше попівство і цивілізація», надруковану в журналі «Народ», 1893, № 2.

Жаль, що на з'їзді не буду міг бути...— З'їзд радикальної партії відбувся 22 січня 1893 р. І. Франко участі у ньому не брав, оскільки 18 січня виїхав до Відня (див.: Переписка, т. 7, с. 134).

225. ДО ЧЕНЕКА ЗІБРТА. [*Відень, 24 січня 1893 р.*]

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 445.

Автограф зберігається в архіві Національного музею в Празі.

Датується за поштовим штемпелем. Лист написано українською мовою в чеській транскрипції.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1085).

Зібрт Ченек (1864—1932) — чеський фольклорист, етнограф, історик культури, видавець журналу «Cesky Lid». І. Франко познайомився з ним у Відні. В архіві І. Франка зберігаються фотокопії

двох листів І. Франка до Ч. Зібрта (1893, 1894 рр.), автографи трьох листівок Ч. Зібрта до І. Франка (1899—1906 рр.) — ІЛ, ф. 3, № 1687—1689, та виписки І. Франка назв пісень з бібліографії Ч. Зібрта (ІЛ, ф. 3, №2006).

Посилаю... свою статейку...— До листа додана стаття німецькою мовою «Zur Sage von König Přemysl's blühenden Peitschenstocke» (див.: ІЛ, ф. 3, № 1085). У перекладі чеською мовою надрукована в журналі «Česky Lid», 1895, т. 4 (див. примітку до листа 215).

Карасек Йозеф (1868—1916) — чеський вчений-славіст. В архіві І. Франка збереглось два його листи за 1902 р. (ІЛ, ф. 3, № 1611, 1630).

226. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 28 січня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 405—407.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1434).

...фатальна робота над переробкою... моєї бідної драми... — Йдеться про драму «Украдене щастя».

...поправки... над романом...— тобто робота над повістю «Для домашнього огнища».

...зладити замітку до ...легенди про «Соломона, иже закопа бесы в одной дельве».— Йдеться про перший розділ праці І. Франка «Із старих рукописів» («Житє і слово», 1894, кн. 1).

У Веселовського, здається, нема про се нічого.— Очевидно, йдеться про працю Олександра Веселовського «Славянские сказания о Соломоне и Китоврасе и западные легенды о Морольфе и Мерлине» (Спб., 1872).

Баунгольца читав...— Очевидно, йдеться про розвідку: Braunholtz. Die erste nichtchristliche Parabel des Barlaam und Josaphat. Halle, 1884.

До Лукича напишу про Ваші болгарські статті...— У листі від 10 січня 1893 р. М. Драгоманов просив І. Франка довідатися про недавно послану брошуру «Забелѣжки» та інші книжки на ім'я Василя Лукича (див.: Матеріали, с. 403).

...з моєї преневинної статті в н[омері] 1 викинув цілу середину....— Йдеться про статтю І. Франка «Наше літературне життя в 1892 році» («Зоря», 1893, № 1, 2).

...Наталя Кибальчич з Полтави...— Українська письменниця Надія Матвіївна Кибальчич (Симонова; 1857—1918) друкувалася під псевдонімом Наталка Полтавка. Її п'єса «Катря Чайківна» була відзначена першою премією, рецензію на постановку І. Франко опублікував у газеті «Kurjer Lwowski», 1893, 7 грудня.

Писанецький (псевдонім Ванченко) Костянтин Іполитович — український актор, драматург. Його п'єса «Мужичка» на конкурсі відзначена другою премією, рецензію на постановку І. Франко надрукував у газеті «Kurjer Lwowski», 1893, 1 грудня. За змістом «Мужичка» була дуже близькою до драми «Світить, та не гріє», написаної М. Я. Соловйовим та О. М. Островським.

Савчак Дам'ян (1847—1912) — український громадський

дяч «народовського» напряму, депутат галицького крайового сейму, член конкурсної комісії.

Третяк Юзеф-Осип (1841—1923) — польський літературознавець та історик, член Польської Академії наук (з 1888 р.). Розвідка «Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка» надрукована українською мовою у Кракові 1892 р.

...своєї «оборони» попів у «Kurj[eri] Lw[owski]»...— Йдеться про статті І. Франка під спільним заголовком «Nowy kulturkampf», що друкувалися у газеті «Kurjer Lwowski», 1892, № 350, 351, 353, 364.

...я дав невеличке вияснення до «Народу»...— Стаття «Наше попівство і цивілізація» надрукована в журналі «Народ», 1893, № 2.

Замітку Вашу в ін-рі «Народу» читав...— Тут і далі І. Франко має на увазі замітку М. Драгоманова та замітки М. Павлика, які під заголовком «В справі церковній у Галичині» друкувалися в журналі «Народ», 1893, № 1.

Целібат — обов'язкова безшлюбність духівництва. Запроваджений в католицькій церкві в XI ст. В православній церкві обов'язковий для чернецтва.

Ультрамонтанство — течія в католицизмі, яка вимагає необмеженого впливу папи на церковні та громадські справи.

Азбоку П[авли]ка видається мені... нетактовним викликувати... призрак розлому в партії...— Йдеться про статтю М. Павлика, надруковану в журналі «Народ», 1893, № 1, с. 3—5, під назвою «В справі церковній у Галичині».

«Romania» — французький науковий журнал, виходив з 1872 р., присвячений питанням романської філології, зокрема публікаціям та дослідженням стародавніх текстів. Видавець Гастон Парі.

«Издубар» — вавілонський епос.

Щербатський Федір Іполитович (1866—1942) — російський радянський сходознавець, академік АН СРСР (з 1918 р.). І. Франко присвятив йому поему «Цар і аскет» (див. т. 1 даного видання).

Новакович.—Очевидно, йдеться про Стояна Новаковича.

Парабола — від грецького притча.

227. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень*], *31 січня 1893 р.*

Вперше надруковано: Переписка, т.7, с. 147—148.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1514).

Будьте ласкаві вислати мою «лютую» замітку «Попи і цивілізація» Д[рагоманов]у.— М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 24 січня 1893 р. назвав статтю І. Франка «Наше попівство і цивілізація «лютою» (Переписка, т. 7, с. 134). М. Драгоманов переказав зміст листа І. Франкові (див.: Матеріали, с. 404), який написав листа М. Павликові і одержав відповідь через редакцію журналу «Народ» (1893, № 3, с. 32): «Вашу кореспондентку про те, що Ви берете назад свою статейку п[ід] з[аголовком] «Попи і цивілізація», ми дістали вже після того, як 2 н[оме]р «Народу» був розісланий, і через те ми не могли сповнити Вашого бажання».

228. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Відень*], *10 лютого 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 408—409.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1435).

З моєю заміткою в «Народі» вийшло не зовсім добре.—Йдеться про статтю «Наше попівство і цивілізація».

...якби був знав його немудру приміткy... — Йдеться про пояснення М. Павлика до замітки І. Франка про статтю «Наше попівство і цивілізація».

«Читальні».— Йдеться про працю М. Павлика «Про руcько-українські народні читальні», Львів, 1887.

Наполеон (наполеондор) — золота французька монета часів Наполеона I та Наполеона III, вартістю 20 франків.

229. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Відень*], *19 лютого 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 411—412.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1436).

...його кореспонденцію від редакції...— Див. примітку до листа 228.

...«кореспонденція» Є. Левицькому...— Йдеться про зауваження М. Павлика до допису Є. Левицького «Вісті віденських русинів» («Народ», 1893, № 1) — див. «Народ», 1893, № 3, с. 31.

Будз[иновський] Вячеслав (1868—1935) — український письменник та історик буржуазно-демократичного напряму.

До Тов[ариства] Шевч[енка] я б радив Вам вступити... — У листах від 3/15 та 25 квітня 1893 р. М. Драгоманов повідомив Франкові, що вступати до Товариства не буде (див.: Матеріали, с. 412—415).

...я не вступлю після торішнього скандалу.— 1892 р. І. Франко мав намір вступити в члени товариства «Просвіта» і Товариства імені Шевченка, але не був прийнятий (див. лист 179 та зб.: Іван Франко. Документи і матеріали. 1856—1965. К., 1966, с. 155).

Не знаю, про яку війну між коломийцями і Будзиновським Вам пишуть.— У листі від 2/14 лютого 1893 р. М. Драгоманов писав Франкові про взаємини, які склалися між окремими групами радикалів, «народовців» і «москвофілів» (див.: Матеріали, с. 410).

Хотів писати якісь спростування на статтю П[авли]ка про з'їзд мужів довір'я...— Йдеться про статтю М. Павлика «В справі консолідації русинів» («Народ», 1892, № 2, с. 19—20).

230. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень*], *20 лютого 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 476—477.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1228).

... лист твій [з] виписками дістав.— Очевидно, йдеться про матеріали, які пізніше були використані при написанні

праці «Причинки до переказів про Магомета у слов'ян», надрукованої в журналі «Wisła», 1894, № 1.

...зайти... до «Бесіди»...— тобто до культурно-освітнього товариства «Руська бесіда», яке затримувало виплату грошей за премійовану драму «Украдене щастя».

Байздренко Микола Георгійович (1869—?) — член соціал-демократичного гуртка; виконував обов'язки зв'язківця між Києвом і Львовом.

Überweg (Юбервег Фрідріх; 1826—1871) — німецький вчений, автор згаданої Франком тритомної праці «Історія філософії» (1862—1866). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 991—992.

Старжецький — палітурник у Львові.

...маю читати лекцію про Шевченка... — На основі прочитаної лекції І. Франко написав реферат «Тарас Шевченко», опублікований в газеті «Kurjer Lwowski», 1893, № 62—64, 66—68.

«Bibliotеka polska» — польське історико-літературне товариство, засноване 1838 р. у Парижі А.-Є. Чарторийським, А. Міцкевичем та ін. У 1893 р. переїхало до Австро-Угорщини і займалося збиранням пам'ятників писемності. З 1903 р. існує при музеї Бібліотеки ім. А. Міцкевича.

...роман... передай Прухніковій... — Переклад німецькою мовою повісті «Для домашнього огнища» здійснила польська письменниця і перекладачка Феліція Прухнікова; надрукований під назвою «Am häuslichen Herd» у «Vorwärts», 1898, № 42—74 (див.: ІЛ, ф. 3, № 341, і т. 19 даного видання).

231. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, друга половина березня 1893 р.*]

Вперше надруковано: «Українське літературознавство», 1970, вип. 10, с. 115.

Датується за змістом та на підставі копії листа М. Павлика до О. Огоновського від редакції журналу «Народ» за 12 березня 1893 р. (ІЛ, ф. 101, № 663), де йдеться про Н. Кобринську та її погляди на жіноче питання. І. Франко, підтримуючи М. Павлика, написав з цього приводу, за його висловом, «*замітку*», *закінчення* якої збереглося при цьому листі.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1567).

Нижче подаємо текст згадуваної І. Франком замітки, що була надрукована в журналі «Українське літературознавство», 1970, вип. 10, с. 114—115.

Шлю Вам закінчення замітки...— «... скажемо ще слово про «кокети й упавші індивідуа», котрих «двигання» пані Кобринська покладає за вину радикалам. Чудно трохи чути такий докір з уст тої самої пані Кобринської, котра в тій же біографії каже про себе, що в пору своїх консервативних поглядів займалась «студіюванням журналів моди й движенням власного тіла». А втім, кокетерія кокетерії не рівня; буває кокетерія зовсім невинна, від котрої й двигати нізачим. Так само й між «упавшими індивідуами» бувають особи морально чисті, не раз чистіші від тих, що з погордою говорять про них. Та й чим се ми, радикали, причинюємося до підношення такого роду індивідуїв»? Навіть в писаннях наших

про сю тему безмірно менше мови, ніж навіть у консервативних письменників інших літератур, от хоч би у такого Достоєвського, котрий звісно якими красками змалював «упавше індивідуум» Соню Мармеладову. К слову сказати, чому пані Кобринська, докоряючи радикалам охотою підносити такі індивідуа, не кине камінцем і на народовців, котрі дали галицькій публіці роман Достоєвського в перекладі?

Інтересно, кого думає «підносити» і «двигати» пані Кобринська? Звісно, хто стоїть, того й підносити не треба. Для жінок, що живуть в достатку, питання жіноче існує більше як питання полове, чим жіноче. Властиве ж жіноче питання — то частина питання робітницького, частина великих ран людськості: взаємного визиску, вбожества і нерівноправності. У жінок одною з прояв тої суспільної хороби є також проституція і підносити «індивідуа», впавші в ту погану яму, а властиво йти до того, щоби і самої тої ями не було, се ж діяльність, справді гідна радикалів. Коли б їм тільки задля неї сили і знаття! А гордо відвертати лице від тої ями, закривати собі очі плащиком «морального» обурення — значить зовсім не розуміти жіночої справи, за котру нібито борешся.

Признаків такого нерозуміння ми справді бачимо чимало у нашого освіченого жіноцтва. Що ж до Кобринської, котрої головну вартість і заслугу бачимо зовсім не в її публіцистиці про жіночу справу, а в її творах белетристичних, де вона малює те, що справді знає і бачила. На сій дорозі й бажаємо їй якнайкращого поводження».

...я стрібую сам написати коротеньку замiточку до «Зорі», а Виподайте в «Народі».— Відомостей про друкування такої замітки в «Зорі» та «Народі» немає.

Жінка Геньова... — Йдеться про дружину брата Н. Кобринської Євгена Озаркевича — Олесю Озаркевич.

232. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *1 квітня 1893 р.*

Вперше надрукувано: «Українське літературознавство», 1970, вип. 10, с. 118—119.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1565).

...тут ходить о простуванні поглядів Кобринської... — Йдеться про погляди Н. Кобринської на програму радикальної партії у жіночому питанні, висловлені нею у приватному листі до Ом. Огоновського, який опублікував його з «Історії літератури руської» («Зоря», 1893, № 4, с. 77).

Цитата з листа Н. Кобринської викликала обурення з боку радикалів. М. Павлик написав з нього приводу «спростування» (ІЛ, ф. 101, № 393, 394), яке мав намір помістити на сторінках журналу «Зоря», спираючись на § 19 закону (статуту) про друк (див. лист М. Павлика до Василя Лукича від 12 березня 1893 р., ІЛ, ф. 61, № 781).

Я був би за тим, щоби дати спокій цілій тій справі і не рушити її в «Народі»... — 4 березня 1893 р. М. Павлик писав І. Франкові, що проти Н. Кобринської «треба спільно запротестувати в «Зорі» і «Народі» (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 645). Але, очевидно, він прислухався до поради І. Франка, і на сторінках журналів «Народ» і «Зоря» питання про погляди Н. Кобринської не порушувалось.

...з брошури Ганкевича...— Йдеться про брошуру «Про жіночу неволю в історичному розвою» Миколи Ганкевича (Львів, 1891).

233. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 21 квітня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 413—415.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1437).

....найшовся чоловічок, котрий згодився дати наклад на збірку моїх віршів... — тобто на друге доповнене видання збірки «З вершин і низин», що вийшла 1893 р. Тут, очевидно, йдеться про Ольгу Франко.

Стаття дуже інтересна, а примітки Коцовського ще інтересніші... — Йдеться про статтю М. Драгоманова «Інтерес галицько-руської літератури» («Народ», 1893, № 10, 12—13, 14, 16), надруковану під псевдонімом М. Гордієнченко. У № 11 (с. 102) вміщені пояснення В. Коцовського з приводу цієї статті у вигляді листів.

...як каже Маковей, «нема грошей»... — Йдеться про статтю українського письменника, критика і культурного діяча демократичного напряму Осипа Степановича Маковея (1867—1925), що під назвою «Нема грошей» була надрукована в журналі «Зоря», 1892, № 23.

...у Щурата переклад «Роланда»... — Переклад В. Щурата старофранцузького епосу «Пісня про Роланда» друкувався в журналі «Життє і слово», 1894, т. 1,2.

...одержав я від Стоцького лист... — Йдеться про лист С. Смаль-Стоцького від 10 квітня 1893 р. (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 91—94).

У «Wisłі» вийшла моя стаття про короля-собаку... — Мається на увазі «Угорська казка Вацлава Потоцького і «пся крев».

В Галичині його (роман.— *Ред.*) буде друкувати «Kurj[er] Lw[owski]».— Повість «Для домашнього огнища» у «Kurjeri Lwowskim» не друкувалася.

Долучую лист Науменка.— Невідомо, про який лист йде мова.

...не шлю Вам Вашої рукописі, а шлю її в ред[акцію] «Народу».— Йдеться про рукопис «Інтерес галицько-руської літератури» (див.: Матеріали, с. 415).

234. ДО ВАСИЛЯ ЛУКИЧА. [*Львів, 24 або 25 квітня 1893 р.*]

Вперше надруковано: «Україна», 1927, № 5, с. 105.

Лист незакінчений. На звороті аркуша автографа (ІЛ, ф. 3, № 1123) штамп: «Доручено 26 цвітня 1893. № 109». На цій підставі встановлена орієнтовна дата написання листа.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1123).

Моєї книжки «З вершин і низин» 2 вид[ання] вже готових 7 аркушів... — У 1893 р. вийшло друге, доповнене видання збірки «З вершин і низин».

Посилаю тобі Руданського «Війну жаб з мишами».— Див. примітку до листа 10.

«Ігоря» переписати тепер не маю часу...— Очевидно, йдеться про переклад С. Руданського «Слова о полку Ігоревім» — «Ігор Сіверський», що був надрукований у журналі «Зоря», 1896, № 15—18.

...посилаю два повістеві фрагменти пок[ійного] Навроцького.— В архіві І. Франка зберігаються деякі матеріали В. Навроцького, серед них прозові твори: картинка з школярського життя «Льоня» (ІЛ, ф. 3, № 3541), оповідання без назви (ІЛ, ф. 3, № 3556) та уривок оповідання (ІЛ, ф. 3, № 1952). Тут знаходиться автограф замітки І. Франка під назвою «Повістеві уривки Володимира Навроцького»:

«Між паперами пок. Вол[одимира] Навроцького, котрі удалось мені видобути з ц[ісарсько]-к[оролівського] суду карного у Львові, де вони (в канцелярії покійного вже судії слідчого Крігсейзена) лежали від р. 1876, коли то з причини звісного процесу соціалістичного і у пок. Навроцького зроблена була судова ревізія і забрано чимало всяких паперів, найшлись також брульйони деяких оповідань, позачинаних, очевидно, ще в студентських часах. Два обширніші фрагменти, цікаві не тільки як праці заслуженого писателя, але також як документи з життя нашої молодежі гімназіальної і університетської з кінця 60-тих років, подаю отсе до відомості ширшої громади. Вони разом з іншими речами покійника, друкованими і недрукованими, повинні були ввійти в другий том збірного видання його творів. Та коли-то той том появиться?» (ІЛ, ф. 3, № 624).

...свою заміточку про опришківську пісню.— Очевидно, йдеться про замітку «Опришок Семен Хотюк» («Зоря», 1893, № 11).

...другий том збірного видання його творів.— Другий том праць В. М. Навроцького виданий не був. Перший том «Твори» вийшов посмертно 1884 р.

235. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *25 квітня і 4 травня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1515).

Шнейдерка.— Йдеться про Кравченко Уляну (Шнайдер Юлію Юліївну).

Шлю Вам рукопись Др[агоманова]... —Див. примітку до листа 233.

Трильовський Кирило (1864—1942) — український громадсько-політичний діяч, публіцист, член радикальної партії. В останні роки у його діяльності виявились націоналістичні тенденції.

236. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Відень, 10 травня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1517).

...найшовся добрий чоловік, що згодився дати накладна... збірку моїх віршів.— Див. примітку до листа 233.

...оголосити в «Народі», що кожний передплатник «Народу» може одержати книжку за знижену ціну...— Таке оголошення було надруковано в журналі «Народ», 1893, № 10, 20, 21, 23, 24.

...постараюсь зробити окрему відбитку «Панських жартів».— Поема І. Франка «Панські жарти» друкувалася в збірці «З вершин і низин» 1893 р. З цього видання було зроблено окрему відбитку під назвою: Панські жарти. Поема з недавньої минувшини. Івана Франка. Накладом автора. Львів, 1893, до якої І. Франко додав віршовану посвяту — «Присвята пам'яті мойого батька Якова Франка».

237. [ДО К. БЕДНАРСЬКОГО]. *Відень, [перша половина травня 1893 р.]*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 928). Кореспондент і дата листа встановлюються за змістом.

Посилаю на Ваші руки для д. Паньківського решту моєї статті...— Очевидно, йдеться про працю «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія (розділ І)», надруковану в ЗНТШ, 1895, т. 8, кн. 4.

Паньківський Кость Федорович (1855—1915) — український ліберально-буржуазний діяч, видавець.

...як стоїть діло щодо умови з «Зорею» о набуванні моїх віршів? — У 1893 р. вірші І. Франка не друкувалися.

Хойнацький Антін (1862—?) — управитель Ставропігійської друкарні у Львові, видавець творів І. Франка.

238. ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ «KWARTALNIK HISTORYCZNY». *Відень, 12 травня 1893 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство», 1970, вип. 11, с. 112.

Автограф зберігається у Вроцлавській бібліотеці Оссолінеум (рукопис 7700/II).

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1287).

«Kwartalnik historyczny» — польський історичний журнал, заснований 1887 р. Історичним товариством у Львові. Після другої світової війни видавався у Кракові, з 1950 р. — у Варшаві.

Рецензію на працю д-ра Третяка про Шевченка і Міцкевича я вислав ще в березні.— Така рецензія І. Франка у бібліографічних довідниках не зафіксована.

Рецензії на праці кс[ьондза] Бажанського... зробити зараз не зможу.— В журналі «Kwartalnik historyczny» рецензії І. Франка не друкувались. Проте йому належать не друкована за його життя рецензія на дві праці українського композитора, музикознавця і фольклориста Порфирія Івановича Бажанського (1836—1920) «История русского церковного пения» (Львів, 1890) та «Малорусский музыкальный народный тон»

(Львів, 1891) під заголовком «Музика... та й годі» (див.: Іван Франко. Статті і матеріали, зб. 7. Львів, 1960, с. 28—44; «Жовтень», 1960, № 5), а також рецензія «Руська народна музикальна гармонія Зложив Порфирій Бажанський» за підписом «Нефаховий» (ЛНВ, 1900, т. 12, кн. 11).

239. ДО О. Ф. ФРАНКО. *Відень, 12 травня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 111—114).

Онофер — брат І. Франка.

...о. Левицький — священик села Нагуєвичі.

Роблю також статейку про Коллара для слов'[янського] альманаху.— Йдеться про статтю «Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар», надруковану в зб.: Kollár Jan. 1793—1852. Sbornik statí o životě, působení a literární činnosti pěvce «Slávy dcery»...». Відень, 1893.

...появилася в «Галичанині» замітка, що стаття Франкова... справила невдоволення...— У львівській газеті «москвофільського» напряму «Галичанин» (1893, № 87) була надрукована неточна інформація, немовби стаття І. Франка про Яна Коллара викликала незадоволення редакційного комітету збірника через те, що була написана фонетичним правописом. У цій газеті від 14 травня І. Франко надрукував «Опровержение»: «В одном из последних чисел Вашей газеты была подана весть, будто бы моя статья о Колларе вызвала неудовольствие в редакционном комитете пропамятного издания. Смею уверить Вас, что весть та лишена всяких оснований уже хотя бы для того, что статья моя до сих пор еще не написана, значит, комитет таковой еще и не видел».

Студинський Кирило Йосипович (1868—1941) — український літературознавець, академік АН УРСР (з 1929 р.), у 1894 р. закінчив Віденський університет.

...був я... у Пратері....— в парку у Відні.

240. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 12 травня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 415—416.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1438).

Картку Вашу дістав...— Йдеться про листівку М. Драгоманова від 25 квітня 1893 р. (Матеріали, с. 415).

Статтю Вашу вислав П[авли]ку....— Йдеться про статтю «Інтерес галицько-руської літератури». Див. примітку до листа 233.

З Тов[аристом] Шевч[енка] Ви добре зробили... — Див. примітку до листа 229.

Забавна історія вийшла з моєю статейкою про вплив Коллара на русинів.— Див. примітку до листа 239.

Віршів моїх готових уже 11 аркушів...— Йдеться про друге видання збірки «З вершин і низин».

241. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень*], *14 травня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1518).

...з голошення і гроші нехай шлють на адрес *книгарні Ставропігійської* у Львові.— Оголошення про вихід збірки «З вершин і низин» друкувалися в журналі «Народ», 1893, № 10, 20, 21, 23—24, та журналі «Зоря», 1893, № 22.

Я з Хойнацьким маю угоду...— В ІЛ, ф. 3, №1622, с. 81, зберігся недатований лист польською мовою управителя Ставропігійської книгарні і видавця творів І. Франка А. Хойнацького до О. Франко, в якому, зокрема, говориться: «Оскільки надано вельможній пані готівку, необхідну на видання накладом пані тому поезій І. Франка, я уклав з панею умову такого змісту:

«Прибуток з розпродажу «Поезій» буде передусім обернений на покриття завдатку, даного через мене на кошт накладу. Коли той завдаток буде повністю сплачений, дальший прибуток буде поділений порівну між нами обома. Я займусь продажею «Поезій» і буду щодо того видання провадити детальні записи, до котрих пані може будь-коли заглянути.

Витрати на видання визначу, порозумівшись з панею. Рахунки з розпродажу буду пред'являти пані по закінченні кожного кварталу.

Коли закінчиться продаж тиражу в 1000 екземплярів, ця умова буде вважатися виконаною».

На звороті цього листа рукою І. Франка зроблений такий запис:

«Заключення повищої умови приймаю до відомості і потверджую вповні з тим додатком, що а) по обопільнім порозумінні рабат* книгарський означуємо на 25 %;

б) рахунок з розпродажі книжок складати буде д. Хойнацький при кінці кожного року адміністраційного;

в) зараз по виданні книжки повинен д. Хойнацький дати мені яко гонорар за ведення коректи **екземплярів книжки.

Львів, 12 апр. 1893

Ольга Франко

А. Хойнацький».

* Знижка.

** Пропуск цифри Франком.— *Ред.*

Текст угоди написаний писарем і підписаний А. Хойнацьким, О. Франко та І. Франко.

Вість про приїзд старого мене дуже тішить...— Очевидно, йдеться про приїзд М. В. Ковалевського, який підтримував прогресивні видання у Галичині. І. Франко, мабуть, натякає на можливі ускладнення, які могли б виникнути по його приїзді до Львова з боку поліційних властей.

За щоденний «Народ» на підмозі українців...— Очевидно, йдеться про пропозицію, висунуту М. Ковалевським під час його перебування у Коломиї про грошову допомогу журналу «Народ». Про це писав М. Павлик М. Драгоманову 20 травня 1893 р. (див.: Переписка, т. 7, с. 220).

242. ДО О. Ф. ФРАНКО. *[Відень, 19 травня 1893 р.]*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 219—221).

Датується на підставі згадок у листі про закінчення статті про Коллара («Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар»), датованої 20 травня 1893 р., а також автобіографії, яку І. Франко закінчив «вчора» і яка має дату «18 травня». Закінчення листа не збереглося, верхню частину аркуша відрізано.

В неділю буду в домі у Ягича.— Зустріч з В. Ягичем відбулася в четвер 1 червня 1893 р.

...хочу скінчити статтю про Коллара...— Йдеться про статтю «Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар».

Франц I (1768—1835) — австрійський монарх (1792—1835), останній імператор «Священної Римської імперії».

...княгиня Чарторийська...— представниця польських магнатів Чарторийських — Флорентина Вольневичева.

Білинський Клавдій.— В архіві І. Франка зберігся лист К. Білинського з Яблунева, на той час студента у Відні, від 12 травня 1893 р., де він пише, які праці М. Драгоманова слід дістати для княгині Чарторийської (ІЛ, ф. 3, №1609, с. 115—116).

243. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 28 травня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 416—417.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1229).

Гревс Іван Михайлович (1860—1941) — російський історик, один з редакторів видання: Драгоманов М. П. Полнтические сочинения, т. 1. М., 1908.

Іречек Костянтин Йозеф (1854—1918) — чеський історик, досліджував історію південних слов'ян, з 1893 р. професор Віденського університету.

Краль Йозеф (1853—1917) — чеський філолог, досліджував класичну філологію.

Полівка Іржі (1858—1933) — чеський філолог-славіст, член-кореспондент Петербурзької Академії наук (з 1901 р.).

...в Харкові заарештовано Русова зжінкою...— Русов Олександр Олександрович (1847—1915)—український статистик, фольклорист, етнограф і громадський діяч ліберального напряму; Русова Софія Федорівна (1856—1940) — українська культурно-освітня діячка буржуазно-націоналістичного напряму, автор праць з питань педагогіки, мистецтва.

Пише мені П[авли]к, що дожидає старого з Києва...— Йдеться про М. Ковалевського.

Ви колись обіцяли... прислати Пипіна «Книжку о русских сказках»....— Очевидно, йдеться про працю О. Пипіна «Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских» (Пб., 1857—1858).

244. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень, 28 травня 1893 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 489.

Кінець листа не зберігся.

Датується за змістом і на підставі попереднього листа до М. П. Драгоманова від 28 травня 1893 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1231).

К у н Ернст (1846—1882) — німецький орієнталіст, автор книжки «Barlaam und Joasaph. Eine bibliographisch-literaturgeschichtliche Studie...» (Мюнхен, 1893). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3580.

245. ДО О. Ф. ФРАНКО. *Відень, 2 червня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1610, с. 37—39).

Г а у ч фон Франкентурм Павел (1851—?) — австрійський державний діяч реакційно-клерикального напряму, з 1885 р. міністр освіти.

...р о м а н м і й... — повість «Для домашнього огнища».

...«б о ж е т і л о»... — католицьке релігійне свято, що відзначається на початку літа.

...д і с т а в л и с т з Ц ю р і х а в і д Х м е л ь н и ц ь к о г о... — Листи Хмельницького в архіві І. Франка не збереглися.

246. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Відень*], *4 червня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1519).

«Д і л а» з л и с т о м К о ц о в с ь к о г о я н е б а ч и в.— Йдеться про лист В. Коцовського («Діло», 1893, 19(31) травня), де він писав, що не погоджується з думкою М. Драгоманова про галицькі справи, викладені ним у праці «Інтерес галицько-руської літератури». У листі до М. Драгоманова від 1 червня 1893 р. М. Павлик повідомляв, що Коцовський «признається до авторства заміток про Ваш «Інтерес гал[ицько]-р[уської] літ[ератури]... В «Ділі» подає деякі ближчі дані» (Переписка, т. 7, с. 227).

С п а с и б і В а м, щ о п р и г в о з д и л и Л у к и ч а з а й о г о с п р о с т у в а н н я щ о д о А р а б а ж и н а.— Йдеться про відповідь М. Павлика Василю Лукичу («Народ», 1893, № 10, с. 85) за його критику статті К. Арабажина «Галицко-русское литературно-общественное движение» («Зоря», 1893, № 7). І. Франкові належить рецензія на цю працю К. Арабажина в журналі «Зоря», 1893, № 1.

Г р а т у л ю ю г а р н о ї в д а ч і в і ч а! — Радикальне віче відбулося у Коломиї 30 травня 1893 р. (див.: «Народ», 1893, № 11, с. 93—95).

М е н д е л ь с о н Станіслав (1858—1913) — польський публіцист, учасник польського визвольного руху, організатор соціалістичних гуртків у Польщі.

247. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень, 12—13 червня 1893 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 482—483.

Кінець листа не зберігся.

Датується орієнтовно 12—13 червня 1893 р. на підставі згадки про маніфест, який був прийнятий на студентському вічі 11 червня 1893 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1229).

Звістки про арешт у Харкові я не подавав... — М. Павлик у листі до М. Драгоманова від 10 червня 1893 р. повідомляв, що в газетах пишуть про арешти у Харкові, не називаючи прізвищ авторів дописів (див.: Переписка, т. 7, с. 230, а також «Народ», 1893, № 18, с. 214).

Що се тобі приплило — подавати жида до суду?— О. Франко у листі до І. Франка писала, що не знала про непричетність Хараша до арештів у Харкові (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 31).

Жаль, що Bilderbogen пропали.— О. Франко писала І. Франкові, що малюнків вона не одержала (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 51).

Тут за демонстрацію проти митрополита буде кримінальний процес... — Йдеться про виступ 8 червня студентів, що навчалися у Відні, проти політики греко-католицького митрополита Сильвестра Сембратовича (1836—1898). Маніфест з їхніми звинуваченнями було конфісковано (див.: Переписка, т. 7, с. 231; «Народ», 1893, № 12—13, с. 103—105; «Діло», 1893, 28 травня (9 червня), с. 1.

Посилаю тобі той маніфест...— «Отзыв к галицко-русскому народу, изданный вечем русской молодежи в Вене от 11 июля 1893». Зберігається в ІЛ, ф. 3, № 2309.

...залюбки читали «Беркута».— Йдеться про повість І. Франка «Захар Беркут» (1883).

«Papageienbuch» («Книга папуги») — середньовічна індійська збірка новел різних авторів.

248. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Відень*], *13 червня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 418—419.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1440).

Лист Ваш дуже мене втішив.— Йдеться про лист М. Драгоманова від 7 червня 1893 р. (див.: Матеріали, с. 417—418).

Пекарський Петро Петрович (1827—1872) — російський літературознавець, історик, бібліограф. Автор праці «Наука и литература в России при Петре Великом» (1861).

Шляпкін Ілля Олександрович (1858—1918) — російський історик літератури, професор Петербурзького університету, автор праці «Св. Димитрий Ростовский и его время» (Спб., 1891). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1289.

...упиваюся сербськими піснями Вука...— Видатний сербський фольклорист і філолог Вук Караджич зібрав і видав «Малий слов'яно-сербський пісенник простого люду» (1814), «Сербські народні пісні» в 4-х книжках (1823—1833) та ін.

Хотів би я поперекладати із часом видати усі легенди сербські, а надто вибірку з пісень гайдуцьких, полишених наболі Старицьким... — Михайло Петрович Старицький, починаючи з 1870 р., друкував у періодичних виданнях свої переклади з сербського фольклору, а у 1876 р. видав збірку «Сербські народні думи і пісні». Пізніше І. Франко переклав кілька народних пісень із збірання Вука Караджича.

Dunlop-Liebrecht у мене є... — Йдеться про працю Джона Коліна Денлопа «The history of fiction» (1842), переклад якої німецькою мовою в 1851 р. здійснив Фелікс Лібрехт. Два примірники зберігаються в бібліотеці І. Франка, № 2147, 311.

...бачив Вашу величезну статтю про сотворення світу...— Очевидно, йдеться про статтю М. Драгоманова «Замітки про слов'янські релігійні та епічні легенди», надруковані у вид.: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. 7—8. Софія, 1892.

Щодо друкування моєї дисертації... — Праця «Варлаам і Йоасаф» друкувалася в 1895—1897 рр. в ЗНТШ; окремою книжкою опублікована 1897 р.

«Archiv» — очевидно, мається на увазі журнал «Archiv für slavische Philologie».

Масарик Томаш Гарріг (1850 — 1937) — чеський буржуазний політичний діяч, філософ, у 1882—1914 рр.—професор Празького університету.

Север'янов Сергій Миколайович (40-ві роки XIX ст.— 1918) — російський вчений, знавець слов'янських мов, співробітник Румянцевського музею у Москві.

Румянцевський музей — музей, створений 1831р. у Петербурзі на основі величезної колекції книжок, рукописів, етнографічних та нумізматичних матеріалів, зібраних російським державним діячем, дипломатом, колекціонером Миколою Петровичем Румянцевим (1754—1826); у 1861 р. переведений до Москви. Тепер Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна.

Махар Йозеф Святоплук (1864—1942) — чеський поет.

Вульф — вчений-мінеролог.

249. ДО О. Ф. ФРАНКО. [*Відень*], *20 червня 1893 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 446.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1230).

...перше (головне) ригорозум... — тобто склав іспити з славістики та латинської мови (див.: Матеріали, с. 420).

250. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Відень, 20 червня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 420—421.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1441).

Мінуцій Фелікс (?—бл. 210) — римський філософ, апологет християнства.

Тертуллліан Квінт Септімій Флоренс (між 150—160 — 222) — ранньохристиянський богослов, письменник.

...переклад одної глави Лівія.— Мається на увазі розділ із «Римської історії від заснування міста» римського історика Тіта Лівія (59 до н. е.— 17 н. е.).

Богомили — учасники антифеодального селянського руху в Болгарії та інших південнослов'янських країнах (X—XIV ст.), що згодом набрав форми релігійної єресі.

Потоцький Вацлав (1625—1695) — відомий польський поет, виступав проти соціальної нерівності, духівництва.

Гус Ян (1369—1415) — чеський мислитель, ідейний натхненник антифеодального, національно-визвольного руху в Чехії.

Маніфест «москаликів» сконфіскований... — у розумінні «москвофілів». Див. лист 247.

Безсонов Петро Олексійович (1828—1898) — російський літературознавець, фольклорист і етнограф, автор праці «Калики перехожие. Сборник стихов и исследований» (М., 1861—1864). В бібліотеці І. Франка зберігаються два томи цієї праці, № 1614, 1615.

Видобув з «Січі» Афанасьева «Сказки»...— В бібліотеці І. Франка (№ 2066, 2170—2172) зберігаються два примірники 4-томного видання «Народных русских сказок» (М., 1873), упорядкованих російським фольклористом Олександром Миколайовичем Афанасьевим.

251. До О. Ф. ФРАНКО. [*Відень*], *28 червня 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 488—489.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1611, с. 5).

...уділення такому-то степені доктора...— Повідомлення про надання І. Франкові ступеня доктора філософії було опубліковано в газеті «Діло», 1893, 1 липня.

...справа з доцентурою не представляється зовсім так, як ти думаєш.— У листі від 15 червня 1893 р. Ольга Франко писала Івану Франку: «Поговори з Ягичем, може, він тебе пристроїть до Львівського університету» (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 131).

252. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Коломия, 2 серпня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 422.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1442).

Тільки дворазовий побут у Коломиї...— Йдеться про приїзд І. Франка до Коломиї 18—19 липня 1893р., де разом з М. Ковалевським, М. Павликом та С. Даниловичем обговорювалось питання про дальше видання журналу «Народ» (див.: Переписка, т. 7, с. 242), та 30 липня 1893 р., коли було створено угруповання «Народна воля» (див.: Переписка, т. 7, с. 255 і далі).

Порт'єрові в Hotel de France пишу сьогодні...— У листі від 22 червня 1893 р. М. Драгоманов писав І. Франкові, що куплені для нього книги залишені у порт'є у Відні, Schottenring, Hotel de France, 22 (див.: Матеріали, с. 421).

Позвольте й мені прилучити свій голос до Даниловичевого в справі «Нар[одної] волі».— Йдеться про полеміку між М. Драгомановим, М. Пав-

ликом, С. Даниловичем, І. Гарасимовичем та іншими з приводу назви створюваного близького до радикальної партії угруповання «Народна воля», перші збори якого відбулися 30 липня 1893 р. у Коломиї. Виголошена тут промова І. Франка була опублікована в журналі «Хлібороб», 1893, 1 серпня, та введена в текст статті «Перші збори «Народної волі»» («Діло», 1893, 19(31) липня); див. також: Переписка, т. 7, с. 255—280; «Народ», 1893, № 16, с. 172; Матеріали, с. 423.

...про рос[ійську] «Нар[одную] волю»... — І. Франко має на увазі таємну революційно-народницьку організацію в Росії (виникла 1879 р.), основною метою якої було повалення самодержавства і встановлення демократичної республіки, методами боротьби вважала індивідуальний терор. Після вбивства царя Олександра II (1881 р.) організація фактично припинила діяльність. Її друкованим органом була газета «Народная воля» (1879—1885).

Якобінізм — якобінська диктатура, революційно-демократична диктатура у Франції за часів Великої буржуазної революції кінця XVIII ст., відображала інтереси міської дрібної і середньої буржуазії, більшості селянства та плебейських мас.

...будете лаяти мене за камінець, котрий я кинув на свіжу могилу «Січі»... — Очевидно, йдеться про статтю І. Франка «З поводу розв'язання тов[ариства] «Січі» і «Буковини» у Відні» («Народ», 1893, № 15, с. 132—137). Див.: Матеріали, с. 423.

253. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Попелі, 7 серпня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1520).

Кобринський Володимир Йосафатович (1858—1940) — лікар, лікував О. Ф. Франко, І. Я. Франка та Ю. Г. Гаврилик.

Був у суботу у Багрія... — Йдеться про чоловіка сестри І. Франка по матері Ю. Г. Гаврилик, яка на той час перебувала на лікуванні у Коломиї.

Мама — так І. Франко іноді називав свою дружину Ольгу Франко.

Воробець Мирон Васильович — знайомий І. Франка та М. Павлика, радикал. Прототип Омеляна Ткача в п'єсі І. Франка «Учитель».

Попелі — село, тепер Дрогобицького району Львівської області.

254. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *28 серпня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1521).

Це листівка з адресою М. Павлика: «В[ельми]пов[ажний] добр[одій] Михайло Павлик, ред[акція] «Народу» в Коломиї, ул. Замкова».

Адрес в ред[акції] «Кигј[ега]»...— Після від'їзду І. Франка до Відня його дружина з дітьми виїхала до села Нагуєвичі і залишила помешкання по вул. Зиблікевича, № 10. На початку вересня сім'я Франків оселилася по вул. Глибока, № 7.

Пришліть також колларівську книгу...— Очевидно, йдеться про книгу: Kollár Jan. 1793—1852. Sbornik stati o životě, působení a literárni činnosti pěvce «Slávy dcery» na oslavu jeho stoletých narozenin. Відень, 1893, в якій надрукована стаття І. Франка «Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар».

255. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 15 вересня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1522).

...тільки тепер здобувся закінчити статейку для «Народу», та й то не цілу... — Йдеться про статтю І. Франка «Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер» («Народ», 1893, № 16, 18, 21, 23—24).

...заплатити за лічення сестри...— Див. лист 253.

Нині ще зачну перекладати свій роман...— Йдеться про повість «Для домашнього огнища», яку І. Франко перекладав з польської на українську мову і перший пів-аркуш якої був надрукований як додаток до журналу «Народ» (1893).

Пошлю польський текст до «Ateneum'a»...— В «Ateneum'і» повість «Для домашнього огнища» не друкувалась.

...між нами мости зірвані...— Йдеться про початок розходжень, а потім і розколу радикальної партії, до якої на той час належали В. Охримович, В. Будзиновський та ін.

256. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, між 15 та 20 вересня 1893 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1529).

Датується на підставі згадки у листі про статтю «Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер», а також про віче у Сколім.

Шлю Вам статтю про Коллара...— Див. примітку до листа 255.

Завтра вишлю ще замітку про статтю «Діла» о виборі в Долині... — Замітка «Іде коза до воза» надрукована в журналі «Народ», 1893, № 19-20.

Долина — тепер місто, центр Долинського району Івано-Франківської області.

На вічу в Сколім буду.— Віче відбулось в Стрию 29 вересня 1893 р. (див. «Народ», 1893, № 19-20, с. 232—235).

257. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 20 вересня 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 226.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 58). Зберігся також конверт з адресою: «Россия. Москва, Рыбный переул[ок], контора И. Ю. Шульц. Для А. Е. Крымского».

...перероблю Ваше оповідання та вишлю його Павлику.— Мова йде про оповідання А. Кримського «В обіймах старшого брата» (1892).

...получив премію за драму...— Йдеться про драму «Украдене щастя», відзначену на конкурсі виділу крайового у Львові 1893 р. третьою премією у розмірі 200 гульденів.

...написав роман... та ніде його друкувати не хочуть.— Мається на увазі повість «Для домашнього огнища».

...одного добродія... забув... його... фамілію.— Як вказує сам А. Кримський у коментарі до даного листа І. Франка (див. ІЛ, ф. 3, № 98, 1297), цією особою був славіст Сергій Север'янов.

...зайнятий друкуванням збірки моїх віршів.— Йдеться про друге видання збірки «З вершин і низин».

Якби Ви хотіли написати на неї...— У відповіді на цей лист від 26 вересня 1893 р. А. Кримський писав, що охоче напише на збірку «З вершин і низин» рецензію (див.: Кримський А. Твори в 5-ти т. т. 5. К., 1973, с. 122), але даних про її публікацію немає.

...групка молодших ... хочуть зовсім відірватися і засновувати якийсь новий орган.— І. Франко має на увазі початок розколу радикальної партії.

...в своїх ультиматумах...— У листі до М. Драгоманова, написаному після 20 липня 1893 р., М. Павлик наводить «Ultimatum», підписаний групою так званих молодих представників радикальної партії В. Будзиновським, Ю. Бачинським, М. Ганкевичем, В. Охримовичем, у якому вони висловили ряд вимог до М. Павлика як редактора журналу «Народ» (див.: Переписка, т. 7, с. 244—247).

Ми не могли тому запобігти...— Йдеться про розкол партії.

258. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *20 вересня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1524).

Відбитку з «Русск[ого] бог[атства]» дістав.— Йдеться про статтю «Новые течения среди галицких русинов» польського публіциста, етнографа і перекладача Леона Василевського (1870—1936), надруковану в журналі «Русское богатство», 1893, № 6. Василевський Леон — батько Ванди Василевської.

На днях пишу до В. В.— Очевидно, мається на увазі В. П. Воронцов. Див. лист 212.

От якби вони так друкували мій роман!— Йдеться про повість «Для домашнього огнища», російською мовою надрукована не була.

259. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *23 вересня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1525).

На вічу в Стрию буду і напишу про нього.— Стаття І. Франка «Окружне віче в Стрию» була опублікована в журналі «Народ», 1893, № 19-20. Віче відбулося 29 вересня.

...написати про стан виїмковий у Празі... — Йдеться про судовий процес над членами чеської національної молодіжної організації «Омладіна», що відбувся у Празі наприкінці 1893 р. (див. статтю І. Франка «З нової чеської літератури», 1895 р., т. 29 даного видання).

Посилаю Вам першу главу роману.— Йдеться про повість «Для домашнього огнища».

...візьміть формат такий, як «Братство хрестителів» або «600 літ швейц[арської] спілки».— І. Франко має на увазі книжки М. Драгоманова «Про братерство хрестителів або баптистів на Україні» (Коломия, 1893) та «Шістсот років швейцарської спілки (1291—1891)» (Львів, 1892). Зберігаються в бібліотеці І. Франка, № 2204.

260. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *27 вересня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1523).

Шлю Вам початок наукової хроніки...— Йдеться про статтю І. Франка «З поля нашої науки» («Народ», 1893, № 19-20).

На днях пришлю... початок хроніки літературної (про Хиляка)... — Володимир Гнатович Хиляк (літературний псевдонім Ієронім Анонім; 1843—1899), уніатський священик, письменник «москвофільського» напряму. Відомостей про хроніку, написану Франком, немає.

...кінець статті про Коллара.— Йдеться про закінчення статті «Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер», надіслане пізніше і надруковане в журналі «Народ», 1893, № 23-24.

Початок роману вислав.— Йдеться про повість «Для домашнього огнища».

З Козакевичем будьте осторожні.— У листі до М. Драгоманова від 23 серпня 1893 р. М. Павлик писав, що до співпраці у «Народі» він хоче запросити свого давнього знайомого і товариша поляка Яна Козакевича (див.: Переписка, т. 7, с. 281).

Ваша замітка про статтю Василевського... — Див. примітку до листа 258.

261. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, кінець вересня — початок жовтня 1893 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1568).

Датується на підставі згадки про статтю І. Франка «З табору народовців», надруковану в журналі «Народ», 1893, № 19-20, за підписом «Хома Брут» (журнал виходив двічі на місяць: 1 та 15 числа).

262. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, 5—6 жовтня 1893 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1548).

Датується на підставі згадок про віче стрийське, статті «З табору народовців», намір написати М. Драгоманову (лист до М. Драгоманова, датований 6 жовтня 1893 р.). Цей лист є відповіддю на лист М. Павлика від 3 жовтня 1893 р. (ІЛ, ф. 3, № 1609).

Шлю Вам реферат про віче стрийське.— Стаття «Окружне віче в Стрию» була надрукована в журналі «Народ», 1893, № 19-20.

263. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 6 жовтня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 424—425.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1443).

За «Калік» велике Вам спасибі...— Йдеться про працю П. О. Безсонова «Калики перехожие. Сборник стихов и исследований» (М., 1861).

...«Сборника» Вашого міністерства я... не одержав.— Мова йде про «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина».

Про книжечку Куна о Варлаамі я знаю...— Йдеться про кн.: Kuhn Ernst. Barlaam und Joasaph. Eine bibliographisch-literatur-geschichtlichte Studie. München, 1893. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3580.

...дати наклад на невеличкий журнальчик... — На видання журналу, що дістав назву «Житє і слово», дружина письменника Ольга Франко віддала значну частину свого посагу. Крім того, журнал фінансували український співак Олександр Пилипович Мишуга (1853—1922) та російський філолог-орієнталіст, учень А. Кримського, Костянтин Андрійович Фрейтаг.

...в першій книжці розпочнеться друк «Пісні про Роланда»... — Перекладений В. Щуратом старофранцузький епос «Пісня про Роланда» друкувався у «Житі і слові» протягом 1894 р.

...підуть сербські моралізуючі легенди та деякі пісні, пропущені Старицьким... — Чотири сербські легенди надруковані в журналі «Житє і слово», 1895. І. Франко має на увазі збірку М. Старицького «Сербські народні думи і пісні» (К., 1876).

...я осмілююся... звернутися до Вас з просьбою о співробітництво...— М. Драгоманов у листі від 4(16) жовтня 1893 р. писав І. Франкові: «...поможу і статтями, і матеріалом фольклорним» (див.: Матеріали, с. 426).

...стаття д. Шишманова в «Сборнику» відповіла би сій цілі? — Праці І. Шишманова у «Житі і слові» в 1894 р. не друкувалися.

...добру статтю про «Chanson de Roland»...— Переклад статті українською мовою Гастона Парі «Пісня про Роланда», здійснений І. Франком, надруковано у «Житі і слові», 1894, т. 2, кн. 5, 6.

...книжище Gautiér'a «Les épopées nationales».— Мається на увазі книжка «Les épopées françaises» (1866—1867) французького дослідника середньовічної літератури Еміля-Леона Готьє (1832—1897).

Ви згадували про осуд Андрю Ланга... — У листі від 4(16) жовтня 1893 р. М. Драгоманов писав І. Франкові: «....а чи А. Lang видав книгу про Роланда, чи статтю, я вже забув» (див.: Матеріали, с. 426).

Ланг Андрю (1844—1912) — англійський письменник, голова товариства фольклористів.

...обернуся до Вашої сестри і сестринниці... — Йдеться про Олену Пчілку та Лесю Українку.

...Панька (у мене є його переклад першої глави «Євг[енія] Онєгіна»... — Див. примітку до листа 181.

Копач Іван Семенович (1870—1952) — український педагог і критик.

Назву журналу проектую «Русалка».— Так спочатку мав називатися журнал «Житє і слово».

264. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 7 жовтня 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 492—495.

Зберігся конверт з адресою: «Москва, Рыбный переулок, контора И. Ю. Шульц. Для А. Е. Крымского».

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 59).

...Пипіна «Очерк истории др[евне] рус[их] повестей, сказок...» — А. Кримський у листі до І. Франка від 26 жовтня 1893 р. повідомляв, що вислав йому «Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских» (1857—1858). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 155.

...Ви думали... познайомити нашу публіку з вибраними епізодами із «Шахнаме»...— Переклад А. Кримського «Шахнаме» Фірдоусі опублікований у журналі «Житє і слово», 1895, кн. 3, 5, 6.

...опис Румянцевського музею, діяльності «Общ[ества] ист[ории] и др[евностей]», «Об[щества] любителей др[евне]-р[усской] письм[енности]»...— А. Кримський написав для журналу «Житє і слово» статтю «Про Румянцевський музей у Москві» (1894, кн. 3, 5).

...Вас заставляв Лукич у «Зорі» з лубочними образками...— І. Франко натякає на статті А. Кримського «Українсько-руські видання московських лубочників» («Зоря», 1890, № 17) та «Про лубочну українську літературу» («Зоря», 1893, № 17—18).

Мені бажалось би, щоби мій журнал... дістав вільний вхід у Росію... — Журнал «Житє і слово» був заборонений в Росії.

...написати мені свою думку про мій план видання...— У листі від 26 жовтня 1893 р. А. Кримський радо вітав задум І. Франка про видання журналу «Житє і слово» (див.: Кримський А. Твори в 5-ти т., т. 5, с. 124).

...вийти к латинському 1 янв[аря]...— тобто за новим стилем.

...несправедливих закидів, вроді декотрих Чайченкових...— Очевидно, йдеться про статтю Б. Д. Грінченка «Галицькі вірші (критична стаття)», надруковану в «Правді», 1891, т. 3, № 8, 9; т. 4, № 10), на яку І. Франко відповів статтею «Говоримо про вовка, скажімо і за вовка» («Зоря», 1891 № 12).

Про Ваші оповідання маю намір написати критику в «Народі»...— Така стаття не була написана.

...Ваша стаття в спорі Чайченка...— Йдеться про статтю А. Кримського «Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові» («Зоря», 1891, № 24), надруковану під псевдонімом «А. Хванько».

...щедрінський премудрий ковбель...— І. Франко має на увазі образ з казки «Премудрый пескарь» М. Є. Салтикова-Щедріна.

...помре Чайченко...— Б. Грінченко був хворий на сухоти, помер 1910 р.

265. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, перша половина жовтня 1893 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1531).

Датується за змістом на підставі згадки про задум видавати журнал, про що він писав також М. Драгоманову 6 жовтня і А. Кримському 7 жовтня 1893 р.

...останню вже статейку до сього н[оме]ра «Народу»...— Очевидно, йдеться про третю частину статті «З поля нашої науки» («Народ», 1893, № 21).

«Панські жарти» видані також осібною книжечкою... — Поема І. Франка вийшла окремим виданням 1893 р. у Львові.

Мартович Лесь (Олекса Семенович; 1871—1916) — український письменник і громадський діяч. У журналі «Житє і слово» його твори не друкувалися.

266. ДО ОЛЕНИ ПЧІЛКИ. *Львів, [18 жовтня 1893 р.]*

Вперше надруковано: «Літературний архів», кн. 3-4, 1930, с. 309—311.

Автограф невідомий.

Датується і подається за першодруком.

...бачив я інтересну збірку пісень народних.— У листі від 11(23) жовтня 1893 р. Леся Українка писала І. Франкові про свою згоду передати до новоутворюваного журналу записи народних пісень, які пізніше були надруковані І. Франком в рубриці «Із уст народу» під заголовком «Купала на Волині» з її поясненням (див.: «Житє і слово», 1894, кн. 2 і 3, с. 276—283, 454—461).

Після Вашої збірки...— Йдеться про книгу Олени Пчілки «Украинский народный орнамент. Образцы вышивок, тканей и писанок», К., 1879.

267. ДО В. Г. ЩУРАТА. [*Львів*], *26 жовтня 1893 р.*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 229—230.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1593).

Щурат Василь Григорович (1871—1948) — український літературознавець, фольклорист і поет. Академік АН УРСР з 1929 р.

Листування між І. Франком та В. Щуратом почалося в 1891 р. Збереглося дев'ять листів І. Франка до В. Щурата за 1893—1896 рр. та тринадцять листів В. Щурата до І. Франка за 1891—1896 рр. Перша згадка про В. Щурата зустрічається у статті Франка «Дальші болгарські праці М. Драгоманова» (1892).

...вишлю на Ваші руки мої вірші... для семінарії.— І. Франко мав вислати збірку «З вершин і низин» для Слов'янського семінару у Віденському університеті, яким керував В. Ягич.

Буду сими днями в Коломиї...— І. Франко приїздив до Коломиї 29 жовтня 1893 р. на збори радикалів.

«Живе слово» — рання умовна назва журналу «Житє і слово».

Про Волкова я бажав би справоздання як можна докладного.— В журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, В. Щурат надрукував рецензію «Нові досліди про весільні обряди...» на працю Ф. Вовка «Rites et usages nuptiaux en Ukraine...», Paris.

«Аггей» — поема В. Щурата «Повість про царя Аггея», яку І. Франко мав намір надрукувати у журналі «Житє і слово». Поема була опублікована в газеті «Діло», 1894, № 204, 206, 207.

268. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА. *Львів, 26 жовтня 1893 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство». Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 1. 1966, с. 151.

Листи І. Франка до В. Охримовича зберігаються у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника АН УРСР у фонді М. Возняка, чотири листи (1884—1896 рр.) В. Охримовича до І. Франка — в ІЛ.

Подається за автографом (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, ф. 661, п. 150, арк. 1—2).

...просити Вас в співробітники нового видання.— В. Охримович погодився співробітничати в журналі «Житє і слово» і друкував там свої праці з фольклору.

«Этнографическое обозрение» — періодичне видання «Этнографического отдела императорского Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Московском университете». Виходило у Москві чотири рази на рік у 1889—1916 рр.

Остаточно можете тут друкувати й дальші розділи своєї праці про пісні й обряди весільні...— Йдеться про дослідження В. Охримовича «Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи: I. Матриархат» («Этнографическое обозрение», 1891, кн. 11, № 4; 1892, кн. 15, № 4).

Добре було б, якби Ви схотіли написати... рецензію для мойого журналу.— І. Франко мав на увазі свою збірку «З вершин і низин», яка у цей час вийшла у Львові. Рецензія В. Охримовича невідома.

269. ДО В. Г. ШУРАТА. [*Львів, початок листопада 1893 р.*]

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 233.

Датується за змістом на підставі згадки про те, що драма «Украдене щастя» ще не йшла на сцені (прем'єра відбулася 16 листопада 1893 р.), а також на підставі листа В. Шурата до І. Франка від 30 жовтня 1893 р. (див.: ІЛ, ф. 3, № 1606, с. 207—212).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1594).

«Р о л а н д а» н а д і ю с ь п у с т и т и в с ю п а й к у...— Йдеться про початок друкування в журналі «Житє і слово» перекладеного В. Шуратом старофранцузького епосу «Пісня про Роланда».

П р о с і т ь К о л е с с у, щ о б п р и с л а в д о п е р ш о ї к н и ж к и д е щ о з і с в о ї х в і р ш і в.— У журналі «Житє і слово», 1894, т. 1, кн. 1, надруковано розвідку О. Колесси «Сліди впливу В. Жуковського в поезіях Б. Залеського». Під псевдонімом «О. Ходовицький» у цьому журналі були надруковані поезії «В світ за очі» (1894, т. 1, кн. 2).

К р у ш и н с ь к о м у щ и р о д я к у ю з а й о г о г о т о в н і с т ь у д і л и т и м е н і л и с т и В. Ш а ш к е в и ч а... — Йосип Крушинський (1866—?), на той час студент Віденського університету, надіслав І. Франкові два листи Володимира Шашкевича (1839—1885), українського письменника «народовського» напряму, сина Маркіяна Шашкевича, які були надруковані в журналі «Житє і слово» (1894, кн. 1).

З а р а д о ю Д р [а г о м а н] о в а т и т у л ж у р н а л у з м і н ю ю н а «Ж и т є і с л о в о».— У листі до І. Франка від 17/29 жовтня 1893 р. М. Драгоманов запропонував дати таку назву замість первісної назви «Русалка» (див.: Матеріали, с. 427).

Д р [а г о м а н] о в о б і ц я в б а г а т о і н т е р е с н о г о м а т е р і а л у.— Протягом 1894 та 1895 рр. у журналі «Житє і слово» була надрукована значна кількість праць М. Драгоманова.

Д р а м а м о я щ е н е й ш л а н а с ц е н і...— Йдеться про драму «Украдене щастя».

Д ' А н с о н а (д'Анкона Александр; 1835—1914)—італійський літературознавець, видавець багатьох пам'яток італійської літератури.

«М е л ю з і н а».— У цей час В. Шурат збирав матеріали для праці про середньовічну повість про Мелюзіну і просив І. Франка допомогти йому. Згадана у листі праця Ф. Лібрехта була надрукована в 1856 р. у Ганновері (Німеччина).

Grässe (Грессе Йоганн-Георг; 1814—1885)—німецький літературознавець і фольклорист.

«L i t t e r a t u r b l a t t f ü r g e r m a n i s c h e u n d r o m a n i s c h e P h i l o l o g i e» — німецький філологічний журнал, виходив з 1880 р. у м. Гейльбронн.

V o l l m a r (Фольмар А.-Й.; 1819—1877), M a s s m a n n (Масманн Г.-Ф.; 1797—1874), P f e i f f e r (Пфейфер Ф.; 1819—1868) — німецькі філологи, дослідники і видавці пам'яток літератури середньовіччя.

Манц Георг-Йозеф (1808—1894) — австрійський видавець і книгар.

Перекажіть Студинському, щоби був ласкав якнайшвидше прислати мені «Архив...»— У виданні «Архив Юго-Западной России» (1887, ч. 1, т. 7) було опубліковано п'ять творів І. Вишенського, які потрібні були І. Франкові для його дослідження про І. Вишенського.

...маючи намір друкувати «Вишенського» в «Записках»...— Праця І. Франка «Іван Вишенський і його твори» була опублікована у Львові 1895 р. у серії «Літературно-наукова бібліотека».

270. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 6 листопада 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 428—429.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1414).

На Ваш лист...— Йдеться про лист М. Драгоманова від 17(29) жовтня 1893 р. (див.: Матеріали, с. 427).

...друкую малесенький проспект...— Йдеться про «Запросини до передплати на журнал «Житє і слово», вісник літератури, історії і фольклору» (Львів, 1893).

...матеріали етнографічні, звісно, підуть женевкою, а решта... нашою правописсю...— «Женевка» або «драгоманівка» — правопис, яким користувався з 1876 р. М. Драгоманов у виданнях і в листуванні.

...деякі листи Навроцького, Володимира Шашкевича та Федьковича...— Ці матеріали друкувалися в журналі «Житє і слово» (1894, кн. 1) під рубрикою «Із переписки наших літературних і політичних діячів» з приміт-ками І. Франка.

...статейка «Греко-католицька ієрархія в боротьбі з літературою і освітою в Галичині»...— Ця стаття у журналі «Житє і слово» не друкувалася.

...вислав Вам своє «З вершин і низин». Що то Ви про нього скажете? — Лист-відповідь М. Драгоманова не знайдено.

Леся обіцяла прислати свою збірку пісень купальських...— У журналі «Житє і слово» в рубриці «Із уст народу» (1894, кн. 2, 3) були надруковані записи Лесі Українки «Купала на Волині» та її пояснення.

...бувши в Колодяжнім...— І. Франко побував у Колодяжному влітку 1891 р.

...просив зладити статтю про Ожешкову...— Стаття Л. Василевського «Еліза Ожешкова» надрукована в журналі «Житє і слово» (1895, кн. 4).

Хмельовський Петро (1848—1904) — польський історик літератури, критик, перекладач, видавець, редактор журналу «Ateneum».

...що робити з працею О. Терлецького.— Праця Остапа Терлецького: «Літературні стремління галицьких русинів» була опублікована в журналі «Житє і слово» протягом 1894 та 1895 рр. під псевдонімом «Ів. Заневич».

...статті про «Старі хартії свободи»...— Йдеться про працю М. Драгоманова «Старі хартії вільності», яка була опублікована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, 2.

Гарнак Адольф (1851—1930) — німецький історик раннього християнства, апологет протестантизму. В журналі «Житє і слово» (1894, т. 1, кн. 2) надрукована анотація його праці «Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius. I Th. Die Überlieferung und Bestand».

...постараюсь іо книжку «Nuova Antol|ogia|»...—Книжка «Nuova antologia di scienze, lettere ed arti» зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5052.

Леся... зайнята якоюсь більшою працею белетристичною...— У цей час Леся Українка працювала над оповіданням «Одинак» (див.: Українка Леся. Зібрання творів у 12-ти томах, т. 10. К., 1978).

271. ДО В. Г. ЩУРАТА. [*Львів, 11 листопада 1893 р.*]

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 236.

Датується на підставі згадки про віче мазурське, яке відбулося 12 листопада 1893 р.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1595).

Лист Ваш дістав...— Йдеться про лист В. Щурата від 9 листопада 1893 р. (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 161—164).

Рейнгольд у мене є.— Йдеться про книжку Александра Рейнгольда «Geschichte der russischen Litteratur von ihrem Anfängen bis auf die neueste Zeit» (Лейпціг, 1886). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 341.

З Ваших віршів, може, дещо виберемо на шпунти.— Вірші В. Щурата у першому томі журналу «Житє і слово» не друкувалися.

З «Dichtungen des deutschen Mittelalters» мені потрібна «Mai und Beaflor»...— Йдеться про видання «Dichtungen des deutschen Mittelalters, herausgegeben von Vollmar, Massmann und Pfeiffer», що вийшло у Лейпцігу 1848 р. У цьому томі була вміщена легенда про Мая і Беафлору «Mai und Beaflor, eine Erzählung aus dem XIII Jahrh.», яку І. Франко використав у коментарі до опублікованої ним у журналі «Житє і слово», 1895, т. 3, кн. 3, казки «Про царівну, з котрою батько хотів женитися».

«Mai und Beaflor» — рицарська поема XIII ст.

272. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, 11 листопада 1893 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1530).

Датується на підставі попереднього листа до В. Щурата та згадки про віче мазурське.

...спізнився з посилкою докінчення Коллара.— Йдеться про статтю «Слов'янська взаємність у розумінні Яна Коллара і тепер».

...справоздання з віча мазурського...— Стаття І. Франка «Віче мазурське в Кракові» була опублікована в журналі «Народ», 1893, № 22.

...замітку про вибір Вахнянина...— Стаття проти реакційної політичної діяльності А. Вахнянина «А хто виграв?» була опублікована в журналі «Народ», 1893, № 22.

273. ДО М. І. ПАВЛИКА. *[Львів], 13 листопада 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1532).

В суботу посла[в] Вам кінець статті про Коллара...— Див. примітку до листа 272.

...шлю початок статті про віче мазурське... — Див. примітку до листа 272.

...дві дрібні замітки.— Очевидно, йдеться про статті «А хто виграв?» («Народ», 1893, № 22) та «Політичний огляд» («Народ», 1893, № 23—24).

...чи і коли буде віче в Снятині.. —Про віче у Снятині відомостей немає.

Шарко (Шарек Мацей; 1826—1904) — польський діяч селянської партії «Stronnictwo ludowe», самодіяльний поет.

274. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 21 листопада 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 430—431.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1445).

«Будду» і «Матеріали» до іст[оричних] віршів одержав... — Йдеться про надіслану М. Драгомановим працю французького індіаніста Леона Фера «La grande Encyclopédie, inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts» (Paris, 163-me livraison), статті з якої у перекладі І. Франка під назвою «Будда і буддизм» надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, 2, 4, 5, а також працю М. Драгоманова «Матеріали до історії українських віршів», надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, 3, 4, 5, 6.

Ваша сестра обіцяє... — У журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2, була опублікована «Колядка про дівчину-воячку» з післямовою І. Франка, надіслана Оленою Пчілкою.

Щурат дав обширний реферат про працю Вовка...— Див. примітку до листа 267.

Свого «Варлаама»... дам також у 1 кн. журналу...— Йдеться про докторську дисертацію І. Франка «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія», яку він мав намір надрукувати в журналі «Житє і слово». Праця друкувалася в ЗНТШ, в 1895—1897 рр.

Ви колись займалися «лицарськими відголосами в укр[аїнських] піснях»...— Йдеться про працю М. Драгоманова «Отголоски рыцарской поэзии в русских народных песнях. Песни о «Королевиче», опубліковану в «Записках Юго-Западного отделения имп[ераторского] русского географического общества», т. 2, К., 1874.

Чи не могли б Ви для 1 кн. написати мені коротенький бібліографічний огляд болгарських видань... може б, д-р Шишманов був ласкав се зробити...— Такі огляди М. Драгоманова та І. Шишманова у кн. 1 журналу «Житє і слово» не друкувалися.

275. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО. *Львів, 21 листопада 1893 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», 1960, № 3, с. 120—121.

Подається за автографом (ЦНБ АН УРСР, ф. 21, № 489).

...Ваш .... гарячий лист.— Йдеться про лист Ю. Яворського від 7 листопада, в якому дається висока оцінка збірки «З вершин і низин» (ІЛ, ф. 3, № 1609).

Я щиро тішуся, що Ви хочете писати для мойого журналу...— І. Франко в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, у рубриці «Із уст народу» надрукував три фольклорні записи Ю. Яворського.

276. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 22 листопада 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 60).

...спасибі Вам за лист і вказівки...— У своєму листі від 26 жовтня 1893 р. А. Кримський радив І. Франкові звернутися до Б. Грінченка, родини Косачів (Олени Пчілки, Лесі Українки, Михайла Обачного), М. Дикарєва та інших як майбутніх авторів новоутвореного журналу «Житє і слово» (див. Кримський А. Твори в 5-ти т., т. 5, 1973).

Для 1кн[ижки] «Житя і слова» просив би...— стаття «Про Румянцевський музей у Москві і його рукописи» надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, с. 402—417; кн. 5, с. 265—270.

Для другої кн. я буду Вас просив... о біографію Тихонравова....— Статтю про М. С. Тихонравова І. Франко написав сам і надрукував у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2.

Щодо перекладів билин... я ще з Вами порозуміюся. — Перекладів російських билин А. Кримський не зробив, проте в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, надрукував рецензію на «Русские былины старой и новой записи. Под редакцией акад. Н. С. Тихонравова и проф. Вс. Ф. Миллера» (М., 1894).

277. ДО ТОВАРИСТВА «РУСЬКА БЕСІДА». *Львів, 6 грудня 1893 р.*

Вперше надруковано: Записки історичного та філологічних факультетів Львівського державного університету ім. І. Франка, т. 1. Львів, 1940, с. 204—205.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1289).

«Рябина» — комедія І. Франка з народного життя в 4-х діях, написана 1886 р., перероблена для театру «Руської бесіди» 1893 р. Друга редакція вперше надрукована у вид.: Франко І. Твори, т. 19. Х.—К., 1928.

Лопатинський Лев Васильович (1868—1914) — український актор і письменник; з 1892 р. актор, згодом директор театру товариства «Руської бесіди».

«Quem di odere» («Кого боги зненавиділи») — інша назва комедії І. Франка «Учитель», написаної на початку 1894 р. і вперше надрукованої в журналі «Житє і слово», 1896, кн. 4—6.

«Світло і в тьмі світить»—про драму під такою назвою відомостей немає.

«Війт заламейський», «Фуенте Овехуна», «Віндзорські куми».— З цих творів І. Франко переклав тільки драму іспанського драматурга Педро Кальдерона де ла Барка (1600—1681) «Війт заламейський» (вперше надрукована у вид.: Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник другий. Львів, 1949).

Лопе де Вега Карпіо Фелікс (1562—1635) — іспанський письменник епохи Відродження, творець національної драматургії.

278. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 7 грудня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 433—434.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1446).

Ваша стаття про «Хартії» піде, звісно, в 1 кн[ижці]...— Стаття М. Драгоманова «Старі хартії вільності» надрукована у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, 2.

Посилаю Вам 3 лист друкований, з Вашими віршами...— Мається на увазі праця М. Драгоманова «Матеріали до історії українських віршів», яка друкувалася в «Житі і слові» протягом 1894—1895 рр.

...дати ще опісля переклад Софоклового «Едіпа-царя»...— Переклад трагедії давньогрецького драматурга Софокла «Едіп-цар» надрукований у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3—5.

Для 1 кн. дав Бігеляйзен реферат із Группе про нові напрями в міфології...— Йдеться про реферат Г. Бігеляйзена «Нові напрями в дослідах міфологічних», надрукований у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1. У статті Г. Бігеляйзен розглядає серед багатьох праць, присвячених міфології, і дослідження Отто Группе «Die griechischen Culte und Mythen» (1887). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4028.

Группе Отто-Фрідріх (1804—1876) — німецький філософ і поет, професор логіки та філософії в Берліні. Автор праць з історії філософії і мистецтва Греції.

...в 2 можна дати Коскена.— Йдеться про статтю Е. Коскена «Les origines des contes européens», переклад якої здійснила дружина М. П. Драгоманова Людмила Михайлівна. Сам М. Драгоманов написав до неї примітки. І. Франко мав намір опублікувати її в журналі «Житє і слово» (див.: Матеріали, с. 427).

Чи не варто б перекласти вступну статтю Компаретті з його книги про «Калевалу»...— Йдеться про працю італійського філолога Доменіко Компаретті (1835—?) «Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen» (Halle, 1892). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1192. Для журналу «Житє і слово» не була перекладена.

...реферати з праці Серенсена... — Мається на увазі праця шведського вченого А. Серенсена «Beitrag zur Geschichte der Entwicklung der serbischen Heldendichtung», надрукована в журналі «Archiv für slavische Philologie», 1892, т. 14.

...з праці... Житецького над нашими думами.— Йдеться про працю П. Г. Житецького «Мысли о малорусских думах» (К., 1893).

Сестра Ваша досі нічого мені не прислала...— У журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2, були опубліковані переклади віршів В. Гюго, здійснені Оленою Пчілкою, та «Колядка про дівчину-воячку».

Взагалі з Росії для 1 кн. нічогісінько, крім двох віршиків Одарки Романової.—Вірші Одарки Романової в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1, не були надруковані.

279. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 7 грудня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1533).

Дальшої програми 1 кн[ижки] «Життя і слова» не друкуйте.— В журналі «Народ», 1893, № 22, с. 292, було надруковано повідомлення про майбутнє видання журналу «Житє і слово».

...зладжу... замісточку про Стояловського.— Йдеться про статтю «Політичний огляд» («Народ», 1893, № 23—24), де згадується й діяльність римсько-католицького ксьондза, реакційного діяча Станіслава Стояловського (1845—1911).

Прислав лист з різними ремонстраціями...— Мова йде про лист С. Стояловського до І. Франка від 3 листопада 1893 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 743—746).

280. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 19 грудня 1893 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1534).

Шлю Вам огляд політичний...— Йдеться про статтю «Політичний огляд», див. примітку до листа № 279.

Матеріали, переслані через Васил[евського], дістав...— Очевидно, йдеться про фольклорні матеріали, надіслані для журналу «Житє і слово». Стаття Л. Василевського «Із фольклорного руху в Західній Європі» була надрукована у цьому журналі (1894, кн. 1).

Д-рові Кульчицькому прошу переказати, що моїх віршів вкоміс йому прислати не можу...— У листі від 11 грудня 1893 р. з Коломиї український громадський діяч і економіст Олександр Кульчицький (1860—1938) писав, що чекає від І. Франка 10 примірників збірки «З вершин і низин», які він міг би продати (див.: ІЛ, ф. 3, № 1609,с. 247).

«Вишенського» я передав Тов[ариству] ім[ені] Шевченка...— Йдеться про працю І. Франка «Іван Вишенський і його твори» (Львів, 1895).

281. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 24 грудня 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 498—499.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 61).

Ви забули про мене для першої книжки...— Очевидно, А. Кримський довго не надсилав обіцяних матеріалів для першої книжки журналу «Житє і слово».

Чи зможете для другої книжки дати мені портрет і факсиміле підпису Тихонравова і його біографію? — У листі від 31 грудня 1893 р. А. Кримський писав, що надіслав І. Франкові кліше автографа М. Тихонравова (див.: Кримський А. Твори в 5-ти т., т. 5, кн. 1, с. 314). Портрет М. Тихонравова з автографом був вміщений у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1.

...статтю Максимовича «Воспоминание о пребывании в Москве Мицкевича»...— Йдеться про тези доповіді М. О. Максимовича на засіданні «Общества любителей российской словесности» при Московському університеті в 1858 р.

Що з рецензією на мої вірші?—Даних про рецензію А. Кримського на збірку «З вершин і низин» немає.

...«Зоря» хоч бібліографічну звістку дала ...— В журналі «Зоря», 1893, № 11, с. 223, вміщено досить широке повідомлення про друге видання збірки «З вершин і низин».

282. ДО ВОЛОДИМИРА ГЕРАСИМОВИЧА. *Львів, 27 грудня 1893 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 499.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1000).

Герасимович Володимир — знайомий І. Франка з містечка Крехова (тепер Львівська область).

283. ДО В. Г. ЩУРАТА. *Львів, 29 грудня [1893 р.]*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 237.

Рік написання листа встановлюється за змістом.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1596).

Пригадую рецензії для 1 кн[ижки] «Ж[итя]і сл[ова]».— У журналі «Житє і слово» надруковано дві рецензії В. Щурата: на працю Ф. Вовка «Rites et usages nuptiaux en Ukraine» (1894, кн. 1) та на працю чеського етнографа Адольфа Черни «Svatba u Lužickych Srbů» (1894, кн. 1).

284. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *[Львів], 31 грудня 1893 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 434—435.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1447).

...я вислав Вам Соколова... — Йдеться про працю М. І. Соколова «Материалы и заметки по старинной славянской литературе» (М., 1888), яку І. Франко надіслав на прохання М. Драгоманова у листі від 22 листопада 1893 р. (див.: Матеріали, с. 433).

...книжечки Загірньої...— На прохання М. Драгоманова І. Франко разом з працею М. І. Соколова надіслав йому видання: Оповідання про Федора Християнина і про друга його Оврама Жидовина, М. С. Лескова (Львів, 1893), Орлеанська дівчина Жанна д'Арк (Львів, 1893), перекладені Загірньою Марією — псевдонім української письменниці Марії Миколаївни Грінченко (1863—1928), дружини Б. Д. Грінченка.

...в и ш л ю «Ж и т е і с л о в о».— Одержавши в січні 1894 р. журнал, М. Драгоманов писав І. Франкові, що книжка «вийшла досить серйозна і притому свіжа» (Матеріали, с. 437).

С т а т т і В а ш і з «К и е в [с к о й] с т а р [и н ы] і «П р а в д и» я в и д о б у в.—Очевидно, маються на увазі стаття про П. Житецького, подана до редакції журналу «Киевская старина», яку опублікував журнал «Житє і слово» під назвою «Творці козацькнх дум» (1894, кн. 2) під криптонімом «Р. Л. Н.», а також примітки до листа М. Костомарова, що знаходились в редакції «Правди», були надруковані в «Житі і слові», 1895, кн. 3, та «Дві шутки М. Ів. Костомарова» («Жите і слово», 1895, кн. 3).

П і т р е Джузеппе (1843—1916) — італійський фольклорист.

285. ДО МАТІЇ МУРКА. [*Львів, кінець грудня 1893 р.*]

Вперше опубліковано в журналі «Дружно вперед» (ЧССР), 1976, № 10, с. 20—21.

Датується орієнтовно кінцем грудня 1893 р. на підставі листа відповіді М. Мурка від 2 січня 1894 р. (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 767—769).

Оригінали цього та інших чотирьох листів І. Франка зберігаються *в університетській бібліотеці* м. Загреба (Югославія) *в архіві М. Мурка. В ІЛ (ф. 3, № 1612, 1624, 1626, 1632) зберігаються 12 листів М. Мурка до І. Франка за 1894—1910 рр.*

Подається за ксерокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 5040).

...і з к н и ж к о ю м о ї х в і р ш і в... — Мається на увазі збірка «З вершин і низин» (1893).

...з л а д и т и м е н і б і о г р а ф і ю п р о ф. Я г и ч а? — У листі від 2 січня 1894 р. М. Мурко повідомив, що біографії В. Ягича він написати не може.

1894

286. ДО В. Г. ЩУРАТА. *Львів, 9 січня 1894 р.*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 237.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1597).

Ж д у н а р у к о п и с.— Йдеться про перекладену В. Щуратом «Пісню про Роланда», яка друкувалася в журналі «Жите і слово» в 1894 р.

287. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. [*Львів, 12 січня 1894 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 500—501.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 62).

Датується за поштовим штемпелем.

З а р е ц е н з і ю н а м о ї в і р ш і н а п е р е д В а м д я к у ю.— Йдеться про рецензію А. Ю. Кримського на друге видання збірки І. Франка «З вершин і низин». Відомостей про її публікацію немає.

На статтю про Румянцев[ський] музе[й] наперед тішуся.— Йдеться про статтю А. Кримського «Про Румянцевський музей у Москві», надруковану в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, 5.

Тішить мене стаття Вас[илевського] про «Wisłu»...— Стаття Леона Василевського «Польський фольклорний журнал» опублікована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1.

Кліше Тихонр[авова]...—І. Франко мав намір ілюструвати журнал «Житє і слово» портретами вчених та культурних діячів. Намір цей через брак коштів був здійснений частково. Лише в першому і другому томах журналу за 1894 р. вміщені портрети М. Драгоманова та М. Тихонравова.

Життєпис Тихонр[авова] присилайте якнайшвидше... —Для першої книжки журналу «Житє і слово» А. Кримський мав намір написати статтю про М. Тихонравова. Стаття написана не була (див. лист А. Ю. Кримського до І. Франка від 23 січня 1894 р.— Кримський А. Ю. Твори в 5-ти т, т. 5, кн. 1, с. 137).

...друкувались тихонравовські апокрифи... — Йдеться про вид.: Тихонравов Н. С. Памятники отрсченной русской литературы. М., 1863 (у 2-х т.). Зберігається у бібліотеці І. Франка, № 388.

«Чтения» («Чтения в императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете»)— періодичне видання, виходило у Москві протягом 1815—1916 рр.

Ставропігія радо замовила б...— Йдеться про друкарню Ставропігійського інституту, де друкувався журнал «Житє і слово».

...в Політехн[ічний] музей вишлю...— У приміщенні Політехнічного музею містилася бібліотека «Этнографического отдела императорского Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Московском университете», на адресу якої надсилалися номери журналу «Житє і слово».

...про неї заговорили і в пресі...— На той час відгуки про кн. 1 журналу «Житє і слово» були надруковані в газеті «Діло», 1893, 29 грудня (1894, 10 січня); в журналі «Этнографическое обозрение», 1894, кн. 20, № 1, в журналі «Народ», 1894, № 1 (рецензія М. Павлика), в журналі «Tydzień. Dodatek literacki «Kurjera Lwowskiego», 1894, № 1 (резенція Л. Василевського) та ін.

288. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 13 січня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1535).

Одну штуку («Рябина») я вже віддав...— Йдеться про другу редакцію комедії «Рябина», здійснену 1893 р.

Другу (з життя сільського вчителя «Quem di odere»)...—П'єса «Quem di odere» («Учитель») була завершена на початку 1894 р.

До перекладів я вибрав Кальдерона «Війт заламейський, Лопе де Вега «Фуенте Овехуна» (історія бунту хлопського) і Шекспіра «Віндзорські куми».— З названих перекладів був здійснений лише переклад «Війта заламейського» Кальдерона.

...не поїхав на віче...— Йдеться про віче радикалів, що відбулося в Коломиї 4 січня 1894 р.

Портретів Д[рагоманова]...— У журналі «Житє і слово» (1894, кн. 1) було вміщено портрет М. Драгоманова. М. Павлик просив І. Франка надіслати йому відбитки портрета для читачів журналу «Народ» та газети «Хлібороб» (Переписка, т. 8, с. 12).

На запросинах, звісно, підпишуйте мене.— В кінці 1891 р. на повітовому вічі в с. Турка представниками «народовської» партії була висунута пропозиція «консолідації русинів» — тобто угоди між партіями «народовців», «москвофілів» та радикалів про спільні дії при розв'язанні окремих питань суспільно-політичного життя галицьких українців. Політичне спрямування «угодовської акції», її мета і завдання стали предметом гострої і довготривалої дискусії. «Народовці», проголосивши цю ідею, прагнули спрямувати діяльність інших партій у річище «новоерівської» політики. Радикали, також забираючи голос у обговоренні підвалин, на яких мала здійснюватись «консолідація», виходили в протилежних настанов. Характеризуючи їх, І. Франко писав у листі до М. Павлика 17 квітня 1894 р.: «Я вважаю, що акція робиться... для того, щоб інтелігенції руській, збитій з пантелику і здеморалізованій «новою ерою», дати в руки справді політичну і поступову програму на місце ославленої «так званої програми з 20 падолиста 1890 р.» Се значить, щоб тій інтелігенції голосом всенародного збору зарекомендувати таку працю, до якої ми її накликуємо вже віддавна».

В процесі дискусії, що особливо загострилася 1894 р. під час обговорення проекту спільної програми трьох партій, виявилися не тільки непримиренні протиріччя між партіями, а й суперечності між членами кожної з них, зокрема між членами радикальної партії, розкол якої намітився в цей час. Таким чином, стала очевидною політична неспроможність, безперспективність самої ідеї «консолідації русинів».

В цьому листі мова йде про запрошення на нараду (з'їзд) довірених осіб від радикальної, «народовської» та «москвофільської» партій, що мала відбутися у Львові 2 лютого 1894 р. з метою попереднього обговорення проекту спільної програми партій (чернетка тексту запрошення зберігається в архіві І. Франка.— ІЛ, ф. 3, № 1638, с. 249). Проект програми був висунутий на вічі радикальної партії у Коломиї 4 січня 1894 р. З'їзд для широкого обговорення і прийняття програми («декларації») призначався на 19 березня 1894 р.

І. Франко, М. Павлик та інші представники лівого крила радикальної партії, беручи участь у підготовці наради та з'їзду, в той же час неодноразово підкреслювали негативне ставлення до блоку радикальної партії з «народовцями» та «москвофілами». «О повній, загальній згоді,— писав І. Франко у статті «Два з'їзди»— не було ані думки. Адже ж ми знали добре, що у нас є своя програма, від основних її точок ми відступити не можемо, а перетягнути до неї за пару годин людей інших партій, у котрих є свої погляди і свої програми, ми не мали претензії. Ми бажали тільки дійти до порозуміння в тій точці: чи можлива у нас між партіями і людьми політично незалежними, несервілістичними, з різних партій хоч би коаліція для спільної праці оксло якоїсь конкретної, виразно поставленої справи» («Народ», 1894, № 5, с. 70—71).

289. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 20 січня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 435—437.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1448).

Не маючи Ваших «Хартій»...— Праця М. П. Драгоманова «Старі хартії вільності (історичні начерки)» друкувалася в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 1—2; 4—6.

...хотів дати після «Роланда»...— Йдеться про переклад В. Щурата «Пісні про Роланда».

...початок «роботи» Остапової... — Праця О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872» друкувалася в журналі «Жите і слово» протягом 1894—1895 рр.

Пані Ольга Петрівна прислала переклад трьох віршів з Віктора Гюго...— ПерекладИ Олени Пчілки: «Геній, змисник, з сіянням на чолі...», «Сором філософу марному...» та «Розважанне-забуванне» були надруковані в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 2.

...Леся прислала прекрасну і багату збірку купальських пісень...— Йдеться про публікацію Лесі Українки «Купала на Волині» в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 2—3.

...крім дальшої глави роману...— повісті І. Франка «Основи суспільності», яка друкувалася в журналі «Жите і слово» протягом 1894—1895 рр.

...даю початок перекладу Софоклового «Едіпа-царя...»— Трагедія Софокла «Цар Едіп» у перекладі І. Франка друкувалася в журналі «Жите і слово» протягом 1894 р.

...текст (у двох варіантах) Євангелія Фоми...— Йдеться про публікацію статті І. Франка «Апокриф про дітство Ісусово» в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 2.

«Описание рукописей Хлудова».— Йдеться про видання «Описание библиотеки рукописей Хлудова», яке здійснювалось А. М. Поповим у Москві в 1872—1875 рр.

Звіршів піде друга половина божественних...— Праця М. Драгоманова «Матеріали до історії віршів українських» надрукована в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 1, 3.

...е у Безсонова «Каліки»...— Мається на увазі праця П. О. Безсонова «Калики перехожие. Сборник стихов и исследований» (М., 1861).

З «Будди» до сього н-ра даю...— Праця французького індіаніста Леона Фера «Будда і буддизм», що друкувалася в журналі «Жите і слово» протягом 1894 р.

...поема Маковея.— Поема О. Маковея «Новик», яка друкувалася в журналі «Жите і слово», 1894, кн. 1—3.

Ані Куліша, ані Вовка я досі в співробітники не просив... — Відповідь на питання М. П. Драгоманова, висловлене в листі до І. Франка від 30 грудня 1893 р.: «Чи ви кликали до співроботи (в журналі «Жите і слово».— *Ред.*) Куліша і Волкова?» (Матеріали, с. 435).

290. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 25 січня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1536).

Шлю Вам половину огляду.— Йдеться про статтю І. Франка «Політичний огляд», надруковану в журналі «Народ», 1894, № 2.

Наш проект з'їзду...— З'їзд (нарада) довірених осіб від радикальної партії та партій «москвофілів» і «народовців» призначався на 2 лютого 1894 р.

291. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 25 січня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1537).

...завтра вишлю статтю Ант[оніна] Гайна про чеську «Омладіну».— Переклад статті чеського буржуазного політичного діяча Антоніна Гайна (1868—1949) про урядову розправу над членами чеської національної молодіжної організації «Омладіна чеська», опублікованої в газеті «Kurjer Lwowski» в січні—лютому 1894 р., в журналі «Народ» надрукований не був. Натомість відомості про цю розправу читачам журналу «Народ» подав І. Франко у своїй статті «Політичний огляд» («Народ», 1894, № 2). Це спричинилося до конфіскації другого номеру журналу цензурою. У поновленому виданні цього номеру «Народу» стаття І. Франка була надрукована з цензурними купюрами. Див. про це лист М. Павлика до М. Драгоманова від 18 лютого 1894 р. (Переписка, т. 8, с. 34). Див. також журнал «Радянське літературознавство», 1959, № 3, с. 117—120.

З друкуванням декларації я здержався...— Йдеться про проект спільної програми радикальної, «народовської» та «москвофільської» партій. Текст декларації був опублікований І. Франком у статті «Два з'їзди» («Народ», 1894, № 5, с. 74—75).

...прелімінарним з'їздом...— Йдеться про з'їзд (нараду), призначений на 2 лютого 1894 р.

292. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, 29 січня 1894 р.*]

Вперше надруковано: «Літературна газета», 1956, 2 серпня.

Датується орієнтовно на тій підставі, що лист написано на першому аркуші примірника газети «Kurjer Lwowski», 1894, 29 січня, яку І. Франко надсилав М. І. Павликові.

Подається за автографом (Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 663, оп. 1, од. зб. 259).

...початок «Омладіни»...— Див. примітку до листа 291.

В моїм огляді...— Очевидно, йдеться про статтю І. Франка «Політичний огляд» («Народ», 1894, № 2), зокрема про ту її частину, яка була вилучена цензурою (див. примітку до листа 291).

...не Сокола, а Міцк[евича]...— Очевидно, мова йде про спортивне і протипожежне товариство «Сокіл», засноване у Львові в 90-роках XIX ст., та про «Літературне товариство ім. Адама Міцкевича», що існувало у Львові з 1886 р.

Статтю Данил[овича]...— Очевидно, статтю «Чи можлива і потрібна солідарна політична акція всіх руських партій» («Народ», 1894, № 1).

293. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 29 січня 1894 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 446—447.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 963).

...вроді того, що в і кн[ижці] зроблено про «Wisł-y».— Мова йде про огляд Л. Василевського «Польський фольклорний журнал», надрукований у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1.

«Revue des questions historiques» — французький науковий квартальник, друкував дослідження з історії Франції та історії релігії, виходив з 1866 р.

«Journal asiatic» — французький науковий журнал з питань історії та культури народів Сходу. Досі виходить у Парижі.

...дати про нього добру орієнтаційну а недовгу статтю.— В журналі «Житє і слово», 1894, кн. 5 та 6, в перекладі І. Франка була надрукована праця Гастона Парі «Пісня про Роланда».

...1 том новел і 1 том віршів.— Йдеться про вид.: Франко І. В поті чола. Образки з життя робочого люду (Львів, 1890) та Франко І. З вершин і низин. Друге доповнене видання. Львів, 1893.

294. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 5 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 437—439.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1449).

Перелякали Ви мене досмерті своєю кореспонденткою...— Йдеться про претензії М. П. Драгоманова з приводу неточностей, які були допущені у розвідці про нього, опублікованій І. Франком у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1. Спростовуючи їх, редакція журналу вмістила в наступному номері «Поправки до біографії М. Драгоманова» (1894, кн.2). (Див. про це лист М. Драгоманова до І. Франка, писаний в січні 1894 р.— Матеріали, с. 437).

...як у Позднишева... — Мова йде про героя повісті Л. М. Толстого «Крейцерова соната» (1887—1889).

...Губернатісового «Словника»...— Йдеться про багатотомний словник Анжело де Губернатіса «Dictionaire international des ecrivains du jour» (1888—1891), де є стаття про М. П. Драгоманова.

Посилаю Вам листок Павлика.— З метою конспірації М. Павлик і М. Драгоманов певний час на початку 1894 р. листувалися тільки через І. Франка (див. лист М. Павлика до М. Драгоманова від 4 лютого 1894 р.— Переписка, т. 8, с. 34).

Про з'їзд мужів довір'я...— Йдеться про з'їзд (нараду), що відбувся 2 лютого 1894 р. у Львові.

О л і й н и к Михайло — один із членів радикальної партії, лікар.

Т е м н и ц ь к и й Микола (1847—1921) — священик у Галичині, публіцист «народовського» напряму.

К у л а ч к о в с ь к и й Ярослав (1863—1909) — український економіст у Галичині, «москвофіл».

Д а в и д я к Василь (1850—1922) — священик у Галичині, «москвофіл». У 70-х роках був членом редколегії журналу «Друг».

М а р к о в Осип (1849—1909) — один з діячів «москвофільської» партії, засновник і редактор реакційних газет «Пролом» (1881—1882), «Новий пролом» (1883—1887), «Червоная Русь» (1888—1891).

...с к л и к а т и ш и р ш и й з ' ї з д м у ж і в д о в і р ' я... З'їзд відбувся 19 березня 1894 р. у Львові. Для скликання цього з'їзду було організовано комітет, куди ввійшли представники кожної з трьох політичних галицьких партій.

...Є в а н г е л і є Ф о м и...— Мова йде про публікацію І. Франка «Апокриф про дітство Ісусово» («Житє і слово», 1894, кн. 2).

Ф і л і п о п о л ь — давня та середньовічна назва міста Пловдив (Болгарія).

В е р к о в и ч Стефан (1827—1893) — болгарський вчений, фольклорист, етнограф і археолог. Некролог надруковано в журналі «Житє і слово», 1894, т. 1, кн. 2.

С т а т т я П и п і н а п р о й о г о в і д к р и т т я у м е н е є.— Стаття «О песнях македонских болгар, собранных и изданных Верковичем», надрукована в журналі «Вестник Европы», 1877, № 7.

Х о ч у т а к о ж п о д а т и д о х р о н і к и п р о Р о л л е, Г л і б о в а, М а н ж у р у...— Некрологи на смерть польського буржуазного письменника та історика, автора творів про минуле України Антонія Юзефа Ролле (1830—1894), Л. Глібова та І. Манжуру були вміщені в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2, с. 318—319.

...п р о е т н о г р а ф і ч н и й в і д д і л н а б у д у щ і й л ь в і в с ь к і й в и с т а в і.— Йдеться про промислову, сільськогосподарську та культурну виставку, що відбулася у Львові в червні—серпні 1894 р. Відомості про неї І. Франко подав у своєму огляді «Сучасна хроніка. (Вистава. Русини і поляки. З'їзди і торжества. Віче мазурське)»; в журналі «Народ», 1894, № 16.

295. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 5 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 502—504.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 63).

К а р б а с н и к о в — власник книгарні у Москві.

О б і ц я н о ї с т а т т і д о с і н е м а ю.— Йдеться про статтю А. Ю. Кримського «Про Румянцевский музей у Москві».

...я к В а м в і д п л а т и т и з а В а ш у д о б р о т у...— Відповідаючи на цей лист, А. Кримський писав І. Франкові 13 лютого 1894 р.: «Перш усього пам'ятайте, що я Вас дуже люблю, а через те зробити Вам якусь прислугу — мені самому любо» (К р и м с ь к и й А. Ю. Твори в 5-ти т., т. 5, кн. 1, с. 138).

А ф а н а с ь е в а, «Д е т с к и е с к а з к и».— Очевидно, мова йде про «Русские детские сказки» О. М. Афанасьєва (М., 1871).

Тихонравова, «Драматические сочинения».— Йдеться про вид.: Тихонравов Н. Русские драматические произведения 1672—1725 годов. т. 1, 2. Спб., 1874. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1362, 1363.

Біографію Тихонр[авова], мабуть, уклеплюсам...— Стаття І. Франка «Микола Савич Тихонравов» була надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2.

...де єрукописи, що колись були власністю Царського, і ті, що були власністю гр[афа] Толстого...— Йдеться про колекцію рукописів І. М. Царського, яку після його смерті (1853 р.) придбав граф О. С. Уваров, та колекцію Ф. А. Толстого, передану Петербурзькій публічній бібліотеці. Описи цих обох колекцій були зроблені П. М. Строєвим.

Царський Іван Микитович (?—1853) — російський збирач давніх рукописів і стародруків.

Толстой Федір Андрійович (?—1849) — російський збирач рукописів.

Строєв Павло Михайлович (1796—1876) — російський історик-археограф, один з перших збирачів пам'яток давньої східнослов'янської літератури.

...статті Максимовича про Міцкевича.— Йдеться про рукопис статті М. О. Максимовича «Воспоминание о пребывании в Москве Мицкевича», який мав надіслати І. Франкові А. Кримський для публікації в журналі «Житє і слово». Стаття надіслана не була. В листі до І. Франка від 28 березня 1894 р. А. Кримський писав: «Стаття Максимовича зовсім загубилася. Ще два роки тому хтів її взяти Стороженко, та й тоді її не було. Недавнечко питався про неї Вержбовський (професор Варш[авського] університету)... та й знов не найшли. Веселовський каже: «Вероятно, потеряна эта статья во время секретарства Бессонова... » (Кримський А. Ю. Твори в 5-ти т., т. 5, кн. 1, с. 151).

Як же се, що Ви живете ніби в Москві, а ніби не в Москві? — Взимку 1893—1894 рр. А. Кримський жив у селі Болшеві під Москвою.

Що з Вашою дисертацією? — Магістерська дисертація А. Кримського «Філософія арістотеліка аль Фарабі X віку» про арабського вченого і філософа аль Фарабу (аль Фарабі) Абу Наср-Мухаммеда (бл. 870—950).

...перекладом Фірдоусі... — Переклад А. Кримського епічної поеми Фірдоусі «Шахнаме» опублікований у журналі «Житє і слово», 1895, кн. 2—3; кн. 5—6.

...у нас сього року має бути вистава крайова польсько-руська.— Див. примітку до листа 294.

...Вашу книжечку.— Оповідання А. Кримського «В обіймах старшого брата», видане І. Франком у Львові 1892 р. у серії «Літературно-наукова бібліотека» (інша назва «Сирота Захарко»).

Чи Ви не були б такі добрі прислати мені свою фотографічну карточку? — Фото з дарчим написом: «Дорогому приятелеві Іванові Франкові на знак щирої поваги од А. Кримського 18 $\frac{13}{11}$ 94» зберігається в Літературно-меморіальному музеї Івана Франка у Львові.

296. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 5 лютого 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1538).

...нашого з'їзду.— Йдеться про з'їзд (нараду) довірених осіб, що відбувся 2 лютого 1894 р. у Львові.

Клопіт з грішми.— Очевидно, йдеться про кошти, необхідні на передвиборчі витрати у зв'язку з балотуванням М. Павлика послом до галицького сейму у Бродському повіті.

Посилаю... листок від Українця.—Очевидно, лист М. П. Драгоманова до М. І. Павлика.

297. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. *Львів, 5 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: За сто літ, кн. 4, с. 275—276.

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Лист написаний українською мовою в чеській транскрипції.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1168).

...виславше тамтого року свою статейку «Počátky legendy pro Přemysla».— Мова йде про статтю «Pověst o Přemyslově kvetouci lisce a pověšti o kvetouci holi» («Český Lid», 1895, т. IV).

...два зошити «Киевской старины» (де була стаття Василенка про рекрутські пісні)...— У журналі «Киевская старина», 1889, кн. 8, 9, надрукована стаття українського етнографа Михайла Калиновича Васильєва (1863—1912) «Рекрутчина в малорусской песне» (этнографический очерк)».

...свій часопис...— Мова йде про науковий журнал, що виходив у Празі з 1827 р. під назвою «Časopis Musea kralovstvi Českeho», а у 1855—1919 рр. під назвою «Časopis společnosti vlastenecKeho Museum v Čechach». Видавався чеською і німецькою мовами.

...з Врхліцьким, про котрого хотів би написати в «Ж[итті]і сл[ові]» студію і дати його портрет та переклади деяких віршів.— Ні статті про чеського поета, драматурга і перекладача Ярослава Врхліцького (1853—1912), ні перекладів його творів у журналі «Житє і слово» вміщено не було.

Водній з дальших книжок прийде «Král Lávra».—Переклад І. Франка поеми К. Гавлічка-Боровського під заголовком «Цар Лаврін» був вміщений у журналі «Житє і слово», 1895, кн. 1.

298. ДО РЕДАКЦІЇ «GAZETY NARODOWEJ». *Львів, 6 лютого 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1284).

Лист написаний польською мовою.

Чорновий автограф, написаний на бланку газети «Kurjer Lwowski» з помітками синім олівцем. Разом з автографом зберігається незакінчена чистова копія листа невідомою рукою. Тому не виключена можливість, що лист не був надісланий до редакції «Gazety narodowej».

299. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 14 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 440—441.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1450).

Посилаю Вам Новий завіт. — Йдеться про видання «Святе письмо Нового завіту» (переклад П. О. Куліша та І. Пулюя). Відень, 1871. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 4510.

Ваша стаття...— Праця М. П. Драгоманова «Старі хартії вільності», яка в цей час друкувалася в журналі «Житє і слово».

...агітація за П[авли]ком також безпредметова...— Йдеться про балотування М. Павлика кандидатом на посла до галицького сейму в Бродському повіті (див. про це статтю М. Павлика «Моя бродська Одісея».— «Народ», 1894, № 3, 4, 5).

...Вартовий не Чайченко, а катеринославець Катренко, і що надарма Ви його балаканняприймаєте за голос «нашої публіки».— Мова йде про статтю «Листи з України Наддніпрянської» («Буковина», 1893, № 5, 6, 8, 11—13, 29—32, 36—38), зміст якої полемічно спрямований проти праці М. Драгоманова «Листи на Наддніпрянську Україну» («Народ», 1893, № 15—20, 22). Автором «Листів з України Наддніпрянської» був Б. Грінченко (Чайченко, Вартовий), а не Олександр Катренко, як помилково зазначає І. Франко.

Катренко Олександр (псевдонім Олександра Михайловича Катрухіна) — український письменник, автор збірок «Оповідання» (1900), «Пан Природа» (1901) та ін.

300. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. [*Львів, середина лютого 1894 р.*]

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 507—508.

Датується орієнтовно на підставі листа А. Кримського до І. Франка від 13 лютого 1894 р. (Кримський А. Ю. Твори в 5-ти т., т. 5, кн. 1, с. 138—142).

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 94).

...рецензії йдуть тепер.— Рецензії А. Кримського: «Малорусские прозвища Херсонской губернии. Этнографический очерк В. Ястребова. Одесса, 1893...» та «Этнографический отдел императорского Общества любителей естествознания, антропологии и этнографии: Русские былины старой и новой записи. Под редакцией акад. Н. С. Тихонравова и проф. В. О. Мюллера. Москва, 1894...» надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2—3.

...ідуть поряд дві великі поеми.— Йдеться про поему О. Маковея «Новик» та «Пісню про Роланда».

...та йто в № 6 мусить прийти ще студія про нього...— Мова йде про працю Г. Парі «Пісня про Роланда» («Житє і слово», 1894, кн. 5—6).

...хотів розпочати свій переклад Софоклового «Царя Едіпа»...— Переклад «Царя Едіпа» надрукований у журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, 4—5.

З і с т а т т е ю М а к с и м о в и ч а...— Йдеться про статтю «Воспоминание о пребывании в Москве Мицкевича» (див. примітку до листа 295).

...(п і с л я П о н о м а р е в а–«К и е в с к а я с т а р и н а», т. 1).— Йдеться про розвідку С. І. Пономарьова «Альбом М. А. Максимовича», де згадується стаття «Воспоминание о пребывании в Москве Мицкевича» («Киевская старина», 1882, № 1, с. 152—173).

...о п и с і в и п и с к и з п а п е р і в і а в т о г р а ф і в К о т л я р е в с ь к о г о, п р о я к і В и з г а д а л и в с в о ї й с т а т т і? — Мова йде про статтю А. Ю. Кримського «Про Румянцевський музей у Москві».

...щ о с т а л о с я з п а п е р а м и Г а т ц у к а? — Очевидно, йдеться про Олексія Олексійовича Гатцука (1832—1891), російського та українського журналіста і археолога. У 1875—1890 рр. був редактором-видавцем «Газеты А. Гатцука» у Москві, де вміщувались матеріали про Україну.

С ь о г о д н і о д е р ж а в Т и х о н р а в о в а...— Мова йде про працю «Русские драматические произведения 1672—1725 годов».

...С о б о л е в с ь к о г о с т а т т і о ш к і л ь н і й д р а м і. . . і о с в і т с ь к і й п о в і с т і...— Йдеться про статті О. І. Соболевського «Заметки по истории русской драмы» («Русский филологический вестник», 1889, № 1) та «Светская повесть и роман в древнерусской литературе» («Киевские университетские известия», 1883, № 2).

...Я к у ш к і н а п і с н і...— Мова йде про книжку російського письменника і фольклориста Павла Івановича Якушкіна (1820—1872) «Собрание песен», Спб., 1865. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2630.

...В і к т о р о в а «О п и с и р у к о п и с е й»...— Йдеться про книжку російського археолога і бібліографа Олексія Єгоровича Вікторова (1827—1883) «Описи рукописных собраний в книгохранилищах Северной России» (Спб., 1890). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3641.

...о п и с р[у]к. У н д о л ь с ь к о г о...— Мова йде про працю О. В. Вікторова «Собрание славяно-русских рукописей В. М. Ундольского» (М., 1870). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5841.

У н д о л ь с ь к и й Вукол Михайлович (1815—1864) — російський бібліограф, збирач і дослідник пам'яток давньої літератури.

...П а в л о в [а] «К р и т и ч е с к и е о п ы т ы п о и с т о р и и г р е к о - р у с с к о й п о л е м и к и п р о т и в л а т и н я н»...— точна назва згаданої праці О. С. Павлова: «Критические опыты по истории древнегреческой полемики против латинян» (Спб., 1878).

301. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 19 лютого 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1539).

Щ о з В а ш о ю к а н д и д а т у р о ю?— Мова йде про балотування М. Павлика послом до галицького сейму у Бродському повіті.

302. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *23 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 441—442.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1451].

...статейку про Сумцова одержавучора... коли моя статейка... була вже набрана...— Йдеться про рецензію І. Франка та рецензію М. Драгоманова на статтю М. Сумцова «Дума об Алексее Поповиче», опубліковану в «Киевской старине», 1894, № 1. Рецензії Франка та Драгоманова були надруковані під спільною назвою «Розбор думи про бурю на Чорнім морі» в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2.

...колядка Вашої сестри...— Йдеться про публікацію Олени Пчілки «Колядка про дівчину воячку» («Житє і слово», 1894, кн. 2).

...Ваша замітка про Житецького...— Мова йде про рецензію М. П. Драгоманова «Творці козацьких дум», підписану криптонімом «Р. Л. Н.» в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2, на статтю П. Житецького «Творцы и певцы народных малорусских дум» («Киевская старина», 1892, № 11).

...мій реферат про Крумбахерову Візантійщину...— Йдеться про рецензію І. Франка «Візантійська література» на праці: Karl Krumbacher. Geschichte der Bysantinischen Literatur. München, 1891, Karl Krumbacher. Bysantinische Zeitschrift. Leipzig, 1892—1894, Bd. I—III, в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2.

...я написав дві драматичні штуки для «Бесіди»...— Мова йде про комедію «Рябина» (друга редакція) та п'єсу «Quem di odere» («Учитель»).

...першу відкинуло намісництво...— Комедія «Рябина» була поставлена на сцені театру «Руської бесіди 1894 р. тільки після вилучення соціально загострених місць (див. т. 23 даного видання, с. 369—382).

...виділ «Бесіди» звернув мені й другу штуку...— Текст п'єси «Учитель» також зазнав цензурних спотворень. Вперше на сцені театру «Руської бесіди» «Учитель» було поставлено 16 вересня 1894 р. (див. т. 24 даного видання, с. 431).

...першу половину моєї статті, призначеної для «Сборника» болгарського.— Йдеться про працю «Притчата за еднорога и нейният български вариант» (Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Софія, 1896, кн. 17, с. 570—620).

...його подрібне справоздання в «Народ і».— Мова йде про статтю М. І. Павлика «Моя бродська Одіссея» («Народ», 1894, № 3—5).

303. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 23 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, 447—448.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 964).

Тут один чоловічок дає наклад...— Див. примітку до листа 260.

Себілот — Себійо Пауль, французький вчений, редактор паризького журналу «Revue des traditions populaires».

Карнуа — редактор паризького журналу «Tradition».

Гедод — Гедо Анрі, французький вчений-кельтолог, редактор журналу «Melusine».

Ролланд — видавець журналу «Melusine».

Ревілль Альберт (1824—1908) — французький протестантський богослов. З 1885 р. видавав журнал «Revue de l'histoire des religions».

Книжечки Gautier-а про Роланда...— Йдеться про видання «Chanson de Roland» французького дослідника середньовічної літератури Готьє Еміля Теодора Леона (1832—1897).

Щодо регабілітації Сумцова, то в 2 кн. ідуть дві статейки...— Стаття І. Франка та стаття М. П. Драгоманова, що були надруковані під спільним заголовком «Розбір думи про бурю на Чорнім морі».

...гарну статейку М[ихайла] П[етрови]ча...— Йдеться про рецензію М. П. Драгоманова «Творці козацьких дум» («Жите і слово», 1894, кн. 1) на працю П. Г. Житецького «Творцы и певцы народных малорусских дум» («Киевская старина», 1892, № 11).

...моя бібліографічна стаття про візантійську літературу по поводу видань Крумбахера...— Мова йде про рецензію І. Франка «Візантійська література». Див. примітку до листа 302.

«Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft» — журнал німецького сходознавчого товариства.

...посилаю Вам свою белетристику — том оповідань і том віршів.— Йдеться про вид.: Франко І. В поті чола. Образки з життя робочого люду. Львів. 1890, та Франко І. З вершин і низин. Друге доповнене видання (Львів, 1893).

304. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *25 лютого 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 442—443.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1452).

Посилаю Вам першу частину моєї праці, котру бажав би помістити в «Сборнику».— Праця І. Франка «Притчата за еднорога и нейният български вариант» (див. примітку до листа 302).

А щодо Куліша, то я не гаразд розумію, що мені з ним починати.— Йдеться про настійні пропозиції М. Драгоманова залучити П. Куліша до співробітництва у виданні журналу «Жите і слово» (див. листи Драгоманова до І. Франка від 30 грудня 1893 р. та середини лютого 1894 р.— Матеріали, с. 435, 445).

Ще Шекспір був непоганий.— Мова йде про вид.: Шекспірові твори. З мови британської мовою українською поперекладав П. Куліш, т. 1. Отелло; Троїл та Крессида; Комедія помилок. Львів, 1882. Пізніше, протягом 1889—1902 рр., «Українсько-руською видавничою спілкою» з передмовами І. Франка були

видані ще десять перекладів творів Шекспіра: «Гамлет, принц данський», «Приборкана гостроуха», «Макбет», «Коріолан», «Юлій Цезар», «Ромео та Джульєтта», «Багацько галасу знічев'я», «Антоній і Клеопатра», «Міра за міру», та «Король Лір».

«Тімон Атенський» — трагедія В. Шекспіра (1623).

«Перікл» — п'єса В. Шекспіра (1609).

...такого перекладу, яким він угостив «Правду»...— Мова йде про переклад П. О. Куліша «Дон-Жуана» Байрона, який друкувався в журналі «Правда», 1890, вип. 9—10; 1891, вип. 1—5.

Comparetti (Компаретті Доменіко) — італійський філолог, професор Флорентійського університету, редактор «Museo italiano d'antichita classica», що з 1884 р. виходив у Флоренції.

305. ДО М. І. ПАВЛИКА. *[Львів], 26 лютого 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1540).

Посилаю Вам Ваші записки...— очевидно, матеріали про вибори до галицького сейму у Бродському повіті.

Щодо друку Вашого спростування...— Йдеться про лист М. Павлика до редакції газети «Kurjer Lwowski», де М. Павлик спростовував неточні відомості про вибори у м. Бродах, що подавалися у газеті (див. лист. М. Павлика до М. Драгоманова від 4 березня 1894 р.— Переписка, т. 8, с. 44).

Я зладив був переклад з «Діла»...— Очевидно, мова йде про статтю «Справа вибору в Брідщині», надруковану в газеті «Діло», 1894, 31 січня (12 лютого).

...ліпше буде дати з «Народу» Ваше справоздання докладне.— Йдеться про статтю М. Павлика «Моя бродська Одіссея».

Зі з'їздом буду робити, що можна.— Мова йде про з'їзд довірених осіб трьох галицьких політичних партій, призначений на 19 березня 1894 р.

306. ДО ЯНА КАРЛОВИЧА. *Львів, 6 березня 1894 р.*

Вперше в перекладі російською мовою уривки листа надруковано: «Комсомольская правда» (Вільнюс), 1961, 9 травня. Вперше надруковано мовою оригіналу: «Українське літературознавство». Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 34. Львів, 1980, с. 130—131.

Лист написаний польською мовою.

Автограф зберігається в Центральному державному історичному архіві Литовської РСР, ф. 1135, оп. 10, № 95.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 4960).

...мою нову працю «До вивчення слов'янських легенд про Магомета»...— Йдеться про «Przyczynki do podań o Mahomecie u Słowian» («Wisła», 1894, т. 8, N 1, с. 70—96).

...Адальберга «Прислів'я»...— Йдеться про вид.: Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich Zebrał i opracował Samuel Adalberg. Warszawa, 1889—1894, яке

було надіслане Франкові. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1923.

Брюкнер Александр (1856—1939) — польський і німецький філолог-славіст, історик культури.

307. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 10 березня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1542).

...заразом долучаю лист краків'ян.— Йдеться про лист членів «комітету краківських радикалів» до М. І. Павлика про потребу скликання з'їзду радикальної партії» (див.: Переписка, т. 8, с. 45—46).

Допис, котрий Ви вислали на ім'я Реваковича...— Мова йде про лист М. І. Павлика до редакції газети «Kurjer Lwowski» (див. примітку до листа 305).

Що се за ідіотизми пописав якийсь піп у «Галичанині» про ревізію у Бородайкевича? — Йдеться про замітку «Запрещенное вече «радикалов» у газеті «Галичанин», 1894, ч. 43.

...особливо стаття Д[рагоманова] прекрасна.— Йдеться про статтю М. П. Драгоманова «Підновлена рутенщина» («Народ», 1894, № 3).

308. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, між 10 і 19 березня 1894 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1569).

Датується за змістом.

...радить з нашим з'їздом зачекати до по 19-тім, щоб побачити, що буде з тим, котрий скликають посли.— Мова йде про з'їзд радикальної партії, який мав бути скликаний після з'їзду довірених осіб від радикальної, «народовської» та «москвофільської» партій, що відбувся у Львові 19 березня 1894 р.

Кузьма — псевдонім Антона Ляхоцького.

Статтю мою про гімназії будьте ласкаві прислати *до мене* до ред[акції] «Kurj[era] Lw[owskiego]...— Стаття І. Франка про гімназії в газеті «Kurjer Lwowski» не друкувалася.

Чи про «Омладіну» Гайнову статтю даєте?— Див. примітку до листа 291.

309. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *11, 19 березня* [*1894 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 447—449.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1453).

Рік написання листа встановлено за змістом.

Щодо Вашого плачу на моє самодурство з поміщенням Вашої статті про Житецького... — Див. з цього приводу лист М. Драгоманова до Франка від 14/26 лютого 1894 р. (Матеріали, с. 443).

...з змістом і формою Вашої першої замітки зовсім згоджуюся.— Йдеться про критичні зауваження М. Драгоманова на фольклористичні праці М. Сумцова у статті «Наукові методи пр. Сумцова», надрукованій в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1.

Читанку Барв[інського]...— очевидно, «Руську читанку» (Львів, 1892,) укладену О. Барвінським.

З моїми драмами щекінця нема.— Див. примітку до листа 302.

...«Літописі» Величка...— Йдеться про вид.: Величко С. В. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке, т. 1—4. К., 1848—1864. Примірник четвертого тому видання зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3900.

...другу частину своєї роботи.— Мова йде про працю «Притчата за еднорога и нейният български вариант».

Лучаківський Костянтин (1846—1912) — український письменник, педагог, автор шкільних підручників. Належав до партії «народовців».

...передмову до «Читанки»...— Йдеться про передмову до підручника К. Лучаківського: «Взори поезії і прози для дітей п'ятої класи ц[ісарської] к[орони] шкіл середніх» (Львів, 1894).

Ваш суд про Лесині пісні...— Мається на увазі негативний відгук Драгоманова про публікацію праці Лесі Українки «Купала на Волині» в журналі «Житє і слово», висловлений у листі до І. Франка від 3(15) березня 1894 р. (Матеріали, с. 446).

Не зовсім годжусь і на Ваш суд про Маковея.— В цьому ж листі М. Драгоманов писав І. Франкові: «Не розуміюсь я в поезії Маковея! Для мене там нема ні поезії, ні навіть стихотворства!» (Матеріали, с. 447).

Щодо підпису Краліцького... Він не мав нічого проти друкування його фамілії.— Йдеться про публікацію запису народної легенди «Відки взялася жаба?», що подавалася за підписом А. Краліцького в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 1.

Краліцький Анатоль (1835—1894) — український письменник та етнограф на Закарпатті, ігумен Мукачівського монастиря.

Решта його записів піде в сій книжці.— Записи народної казки «Фраїр на гусячих ногах» та народної легенди «Добра баба і чорт» А. Краліцького опубліковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3.

...була п'єса про Полуботка, про котрими колись з Вами кореспондували...— Див. лист І. Франка до М. Драгоманова за серпень 1886 р. (№ 43).

Огоновський, здається, викинув...— Мова йде про перший том здійснюваного Ом. Огоновським видання: Шевченко Т. Кобзар, т. 1—2. Львів, 1893.

...на котру натяк я дав був у «Зорі» 1886 р.— Йдеться про статтю І. Франка «Шевченко героєм польської революційної легенди», опубліковану в розділі «Дрібні вісті з літератури й науки» в журналі «Зоря», 1886, № 6.

Жінка моя засіла тепер до роботи. Хоче зладити збірку казок *для дітей*...— Задум не був здійснений.

Товариство педагогічне.— Йдеться про Руське товариство педагогічне, громадсько-культурну та освітню організацію ліберально-буржуазного, а пізніше буржуазно-націоналістичного напряму, засновану у Львові в 1881 р.

Бігеляйзен передав мені досить багату збірку казок...— Дві казки із збірки Г. Бігеляйзена: «Щастя й нещастя» та «Раб і ангел», були опубліковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 5; 1895, кн. 1.

...першу часть свого роману і вірші.—Йдеться про повість «Основи суспільності» та поетичні переклади І. Франка з Гюго та Теннісона, що друкувалися в журналі «Житє і слово», 1894, т. 2.

310. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. *Львів, 15 березня 1894 р.*

Вперше надруковано: За сто літ, кн. 4, с. 276—277.

Лист написаний українською мовою в чеській транскрипції.

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1170).

Хотів бия в №3 дати портрет Račkі.—Портрет Франьо Рачкі (1828—1894), хорватського історика і політичного діяча в третьому номері журналу «Житє і слово» не був вміщений.

«Zlatá Praha» — ілюстрований журнал, виходив у Празі в 1884—1930 рр.

В одній з дальших книжок «Ж[итя]іс[лова]» я хотів би дати портрет і біографію Гавлічка.— Портрет і біографія К. Гавлічка-Боровського в журналі «Житє і слово» не були вміщені.

311. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 16 березня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 965).

312. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *[Львів], 22 березня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 451—452.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1454).

...коли б усі згодилися на першу точку (зовсім «новоерівську»)...— Мова йде про обговорення першого пункту проекту спільної програми трьох галицьких політичних партій, запропонованого Ю. Романчуком. Першим пунктом у декларації було: «Стоїмо на основі національної програми Головної ради руської з р. 1848 і хочемо, щоби наш народ розвивався яко самостійний народ слов'янський, остаючись при вірі і обряді своїх батьків, вірний австрійській державі і цісареві» («Народ» 1894, № 5, с. 74). Представляючи на з'їзді радикальну партію, І. Франко не погодився з пропозицією Ю. Романчука. Так само виступив І. Франко і проти пропозиції, виголошеної «москвофілами».

...по поводу Вашої картки з осудом на «Хмару»...— 5(17) березня 1894 р. М. Драгоманов писав Франкові з приводу надрукованого в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2 с. 219—222, оповідання старшого брата Лесі Українки Михайла Петровича Косача (псевдонім М. Обачний; 1869—1903): «Забув написати Вам у листі, що Мих. Обачного «Хмара» просто чепуха. Я б таких речей не печатав: була б наука чоловікові. Писав би прозу або переводив, коли виробив порядну мову» (Матеріали, с. 447).

...Колесси вірші ще плитківші...— Йдеться про цикл поезій «В світ за очі» О. М. Колесси, що під псевдонімом Олекса Ходовицький був надрукований у журналі «Житє і слово» 1894, кн. 2, с. 161—165.

...«Поетику» Лучаківського.— Мова йде про передмову до хрестоматії «Взори поезії і прози для п'ятої класи ц[ісарської] к[орони] шкіл середніх».

...«Харьковские басни» Сковороди...— Йдеться про вид.: Басни харковскія. Г. С. Сковороды. М., 1837. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1257.

Не знаю, що Вам сказати про «Русскую жизнь».— 8(20) березня 1894 р. М. Драгоманов писав І. Франкові: «З петербурзької газети «Русская жизнь» просять у мене кореспонденції про Галичину і взагалі про Слов'янщину. Перш усього просять статті про партії в Галичині. Я абсолютно не можу взятись за нову роботу і надумавсь рекомендувати «Р[ускої] ж[изни]» Вас» (Матеріали, с. 449).

«Русская жизнь» — щоденна російська газета, виходила в Петербурзі протягом 1890—1895 рр.

«Руська бесіда» просить мене зладити для виставки брошуру про розвій і стан руського театру.— Йдеться про працю «Русько-український театр (Історичні обриси)». Праця мала вийти з друку 1894 р. Про це свідчить сигнальний примірник книжки, що зберігається в ІЛ, ф. 3, № 2314. Вперше опубліковано М. С. Возняком у вид.: Річник українського театрального музею. К., 1929, с. 42—75.

313. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 22 березня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, 511—514.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 64).

«Голістана» вирівки з першої книжки вже надруковані...— Уривки з поеми перського поета Сааді, що в перекладі і з передмовою А. Кримського опубліковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3, 4.

Горацій Квінт (65—8 до н. е.) — римський поет.

...із Казвіні «Іскандер-наме»...—Автором поеми «Іскандер-наме» (бл. 1200) є азербайджанський поет і мислитель Нізамі Гянджеві Ільяс Юсіф-огли (1141—1203), а не арабський письменник Казвіні Захарія ібн Мухамед (1202—1283).

Вирівків з «Бустана» я, мабуть, зовсім не буду друкувати.— Окремо віршовані переклади А. Кримського уривків з поеми «Бустан» Сааді в журналі «Житє і слово» не публікувалися. Деякі з них були вміщені А. Кримським у вибір-

ці перекладів з поеми «Голістан» (див.: «Житє і слово», 1894, кн. 4, с. 31—36).

Дивно мені йте, що Ви пишете про життєпис Фірдоусі.—В листі від 15 березня 1894 р. А. Кримський писав І. Франкові: «Життєпис його, зложений Девлет-шахом і переложений на німецьку мову Вуллерсом, Гейне переклав, як Вам відомо, на вірші («Firdusi»). Той віршований життєпис повторяє навіть Девлет-шахові вирази (не кажу вже про фактичні дані), і, на мою гадку, можна було б Гейнів стихотвір взяти замість прозаїчної біографії Фірдовсія». (Кримський А. Ю. Твори в 5-ти томах, т. 5, кн.1, с. 145).

Девлет-шах — перський історик і біограф, склав антологію біографій перських поетів під назвою «Тезкирет еш-Шаора».

...з літератури Корша-Кирпичникова. — Мається на увазі п'ятитомна «Всеобщая история литературы» В. Ф. Корша та О. І. Кирпичникова, що друкувалася у Петербурзі протягом 1880—1883 рр.

Попова книжку про полеміку з латинами...— Йдеться про «Историко-литературный обзор древнерусских полемических сочинений против латинян XI—XV вв.» (М., 1875).

...книжка Павлова...— очевидно, «Критические опыты по истории древнегреческой полемики против латинян».

...Тихонравова розбір Галаховської історії руської літератури (мабуть, 19-те присуждение демидовских наград)...— Працю М. С. Тихонравова «Разбор истории русской словесности» була надрукована у виданні «Отчет о XIX присуждении наград графа Уварова», Спб., 1878, с. 13—136.

..Потебні розбір пісень Головацького...— Рецензія О. О. Потебні «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким» надрукована у вид.: Отчет о XXII присуждении наград графа Уварова. Приложение к XXXVII тому «Записок императорской Академии наук». М., 1880, № 4, с. 64—152.

Котляревського «Ода Сапфо»....— Переклад І. Котляревського оди Сапфо, надрукований в альманасі «Молодик на 1844 год. Украинский литературный сборник. Изд. И. Бецкий» Харків, 1843, с. 279—280.

Бецький Є.— Очевидно, тут мова йде про Івана Єгоровича Бецького (1818—1890), видавця альманаху «Молодик» (чотири частини альманаху вийшли у Харкові протягом 1843—1844 рр.).

...портрет Рачкі, в 4 [книжці], мабуть, піде Горнік або наш Малиновський, так що Бодянський пішов би аж у бабо б книжку.— Портрети згаданих осіб у журналі «Житє і слово» не були вміщені. Некрологи Франьо Рачкі, лужицького письменника Міхала Горніка (1833—1894) та українського церковного діяча і видавця Михайла Малиновського (1812—1894) надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 2.

...рецензія на Германа.— Йдеться про рецензію А. Ю. Кримського «Українська етнографія в чужім поетизуванні» на поему «Ukraina» німецького письменника Тео Германа. В журналі «Житє і слово» надрукована не була. Пізніше друкувалася в

збірнику праць А. Кримського «Розвідки, статті та замітки», К., 1928, с. 374—375.

Щодо того, чи надовго вистарчить нам набоїв...— І. Франко відповідає на таке місце в листі А. Ю. Кримського до І. Я. Франка від 16 березня 1894 р.: «Перша книжка журналу зробила тут гарне враження, тільки председатель (Міллер В. Ф.— *Ред.*) завважив трохи скептично: «Перша книжка виглядає гарно, та побачимо, чи надовго вистачить набоїв надалі» (Кримський А. Ю. Твори, т. 5. кн. 1, с. 147).

...конкурсове журі... давши першу і другу премію штукам зовсім слабим...— Йдеться про п'єси «Катерина Чайківна» Н. Кибальчич та «Мужичка» К. Ванченка-Писанецького.

314. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, між 21—26 березня 1894 р.*]

Вперше надруковано: Переписка, т. 8, с. 58—59.

Автограф не виявлено.

Датується і подається за першодруком.

Даруйте, що так шматочками піджу цю статтю! — Йдеться про статтю І. Франка «Два з'їзди»(«Народ», 1894, № 5, с. 69—71, с. 72—75).

Вчора вибрано комітет з 3 мужів (Романчук, Кулачк[овський] і я) для виробу спеціальної програми акції...— Йдеться про створення так званого «угодового комітету» («угодової комісії») для вироблення спільної думки щодо першого пункту програми трьох галицьких політичних партій. Спочатку вона складалася з трьох осіб. Пізніше до її складу входило десять, згодом чотирнадцять осіб. І. Франко був обраний референтом «угодового комітету».

315. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, близько 28 березня 1894 р.*]

Вперше надруковано: Переписка, т. 8, с. 62—63.

Автограф не виявлено.

Датується і подається за першодруком.

Коли москвофіли пристають на малоруську основу...— Йдеться про обговорення першого пункту проекту спільної програми радикальної, «народовської» та «москвофільської» партій, що відбувалося на з'їзді 19 березня 1894 р. (зокрема про пропозицію, висловлену Кулачковським (див.: «Народ», 1894, № 5, с. 74).

Ваша Одіссея робить страшенно прикре враження.— Йдеться про статтю М. Павлика «Моя бродська Одіссея» («Народ», 1894, № 3—5).

316. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, 9 квітня 1894 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 458—462.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1455).

Щодо першого пункту в стилізації децембірату....— Див. примітку до листа 312.

...я прийняв вибір до комісії трьох...— Див. примітку до листа 314.

Величка одержав...— Див. примітку до листа 309.

Бадені Станіслав (1850—1912) — австрійський політичний діяч консервативного напряму.

...конгрес літераторів руських...— Йдеться про з'їзд галицьких письменників («руських письменників та любителів літератури»), що мав відбутися у Науковому товаристві імені Шевченка у Львові 28 і 29 червня 1894 р. У зазначений час з'їзд не відбувся.

А щодо карти етногр[афічної]...— З цього приводу М. Драгоманов писав І. Франкові 10(22) березня 1894 р.: «Получив сими днями листи К. Пань[ківського] та Макарушки в справі карти етнографічної Русі — Укр[аїни]. Ще в Женеві предложив мені К. П. криптогамічно од імені «Просвіти» зробити таку карту. Я в принципі згодився і вмовився з Перроном, картографом Реклю і Гашета, послав рахунки і 2 проекти сітки. Та «Просвіта» одклала справу, навіть мені ніхто не одповів, а я взнав лишень з газет, що, мовляв, увіходили в переговори з Гашетом (?!), та одклали. Після того я виїхав з Женеви і читав не раз, що роботу веде Величко. Тепер пишуть мені К. П. і М[акарушка], що карту Вел[ичка] дали вже літографувати, та запримітили, що вона нікуди не годиться, то виділ «Просвіти» поклав віднестись криптогамічно до мене через К. П., щоб я дав суд про карту Вел. і робив нову. Карта мусить получитись сьогодні, бо принесли поштову звістку. Побачу карту В[еличка]. Але своєї робити не можу» (Матеріали, с. 450—451).

Макарушка Остап (1867—1913) — український культурний і педагогічний діяч у Галичині.

Величко — Григорій Величко, географ і природознавець.

Ваші замітки про Огон[овського] і Кудринського...— Маються на увазі статті М. Драгоманова «Непорозуміння між проф. Ом. Огоновським і його наукою» («Житє і слово», 1894, кн. 3); «Противупопівська сатира і сектанти на Україні» («Житє і слово», 1894, кн. 4).

Кудринський Федір — український письменник, етнограф, у 1892—1898 рр. співробітник «Киевской старины».

...аркуш Остапа...— Йдеться про працю О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872».

«Новик» — поема О. Маковея.

«Вірші великодні»...— Частина етнографічної розвідки М. Драгоманова «Матеріали до історії українських віршів», що друкувалася в журналі «Житє і слово» протягом 1894 р.

...скінчити Купала...— Йдеться про публікацію Лесі Українки «Купала на Волині».

...збірку пісень про Кошута і кошутську війну.— Праця І. Франка «Кошут і кошутська війна» надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 3.

Я вже повибирав те, що є друковане у Голов[ацького]...— Мова йде про книжку Я. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», М. , 1878, ч. 1—3. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2672—2674.

Вовк прислав французьку книжечку Gaston a Paris, де є стаття про Роланда...— Йдеться

про вид.: Gaston Paris. Extraits de la Chanson de Roland. Paris, 1893. Згадана І. Франком стаття про «Пісню про Роланда» вміщена на с. VII—XXXIV. Примірник книжки Парі зберігається в бібліотеці І. Франка, № 340.

Свого Варлаама я вислав до «Киевской старины»...— Праця І. Франка «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія» в «Киевской старине» не друкувалася. Вперше була опублікована в ЗНТШ протягом 1895—1897 рр.

«Wisła» друкує мої «Польські і руські причинки до легенд про Магомета»...— Праця І. Франка «Przyczynki do podań o Mahomecie u Słowian» надрукована в журналі «Wisła», 1894, т. 8, № 1, с. 70—96.

...другу частину моєї статті про «Притчу о багатих»? — Мова йде про статтю І. Франка «Притчата за еднорога й нейният български вариант».

...по поводу банкротства моєї драматичної штуки...— Йдеться про заборону першої редакції п'єси «Рябина». Див. примітку до листа 302.

Що Вам пишуть про нього з Петербурга?— У листі від 22 березня 1894 р. М. Драгоманов повідомляв І. Франка: «Писав мені Морд[овець], що в Петерб[урзі] ходить «Ж[ите] і сл[ово] (Матеріали, с. 457).

...після представлень моєї драми....— драми «Украдене щастя», яка з 16 жовтня 1893 р. йшла на сцені театру «Руської бесіди».

317. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *9 квітня 1894 р.*

Вперше надруковано: Переписка, т. 8, с. 69.

Подається за першодруком.

Щодо 4 точки Д[рагомано]ва...— Мова йде про четвертий пункт запропонованого М. П. Драгомановим проекту програми трьох галицьких партій (див.: «Народ», 1894, с. 69), зміст якого був такий: «Ідучи до поєднання акції русинів Австро-Угорщини на полі політичнім і економічнім, з'їзд признає кожній руській партії повну волю думок релігійних, етнографічних і літературних і бажає, щоби незбіжна конкуренція партійна велася способами чесними; одвертого літературно-наукового методу і такої ж пропаганди серед народу».

Чи прийшли вже петербурзькі капітали? — Йдеться про гроші від передплатників журналу «Народ» з Росії.

318. ДО В. Г. ЩУРАТА. [*Львів*], *10 квітня 1894 р.*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 240.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1598).

«Аггея» дістав...— Йдеться про поему В. Щурата «Повість про царя Аггея», яку І. Франко мав намір надрукувати в журналі «Житє і слово». Поема була надрукована в газеті «Діло», 1894, 12(14) вересня, 15(27) вересня, 16(28) вересня.

Пчілка обіцяла мені статтю про укр[аїнську] орнаментику....— Можливо, мова йде про працю, що 1903 р. вийшла окремою брошурою: Українські взори. Зібрала Ол. Пчілка. К., 1903.

Як стоять Ваші відносини до «Рус[ской] беседы»? — Мова йде про «Беседу» — літературний журнал «москвофільського» напряму, що виходив у Львові протягом 1887—1898 рр. під редакцією «москвофіла» Осипа Мончаловського (1858—1906). Опублікувавши в журналі «Беседа» (1894, № 1—2, 4—5) рецензію Ю. Яворського на збірку І. Франка «З вершин і низин» — «Верхи и низы современной малорусской поэзии. Критический очерк», О. Мончаловський у редакційній примітці до неї висунув провокаційні звинувачення на адресу Леона Василевського, одного з авторів «Життя і слова».

319. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 17 квітня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1543).

...мандат, висказаний усоборному листі...— Йдеться про лист до І. Франка від 21 квітня 1894 р., написаний М. Павликом від імені коломийської та краківської груп радикалів, в якому були викладені деякі конкретні пропозиції щодо вироблення проекту спільної програми трьох галицьких партій. Найсуттєвішою з них була вимога заміни першого пункту спільної програми, запропонованої «народовцями» та «москвофілами» (див. примітку до листа 312) четвертим пунктом з програми, запропонованої М. Драгомановим (див.: «Народ», 1894, № 5, с. 69).

Водночас у листі висловлювалась невіра в реальну можливість солідаризації радикалів з партіями «народовців» та «москвофілів». «Повна згода,— писав М. Павлик,— навіть така, яку Ви пропонуєте, немислима між нами і народовцями та москвофілами, бо ми ж маємо свою програму, від котрої відступити не можемо, а то в справах віри: повна воля ширення раціоналістичного світогляду, емансипація від церковщини і попів, зміна всіх порядків церковних в дусі радикально-демократичнім (світські метрики і т. д.), позитивне виховання молодежі в школах; в політиці: радикально-демократична програма, зміна в тім дусі законів, плебісцит, заступництво меншостей, рівноправність жінок, роззброєння — міліція; в економічних справах: соціалістична аграрна і економічна програма; в справах національних: здемократизування всіх урядів — руська мова в урядах і школах; виборення свободи українському народу в Росії усіми можливими для нас способами і т. д., і т. д. Сеї програми не приймуть ані народовці, ані москвофіли; значить, ніщо і думати про таку згоду» (ІЛ, ф. 3, № 1614, с. 140, 141).

...виступити з комісії...— В листі від 13 квітня 1894 р. М. Павлик писав І. Франкові: «Просимо про тоє вицофатися цілком з тої угодової комісії, а принаймні не виступайте там яко представитель партії і голови «Народної волі» (ІЛ, ф. 3, № 1614, с. 271). Лист цей був підписаний також С. Даниловичем та Ів. Герасимовичем.

...про з'їзд 15 мая...— З'їзд довірених осіб від трьох галицьких партій, на якому мало тривати обговорення проекту спільної програми і який призначався на 15 травня 1894 р., не відбувся.

...одержите від Др[агоманова] ті документи угодові, котрі я йому післав, і мій лист...— Див. лист 316.

До комісії 10-ти і 3-ох ...— Див. примітку до листа 314.

...користуючись тими аргументами, котрі справедливо підніс Драгоманов.— М. Драгоманов, так само як і М. Павлик, у своїх листах до І. Франка, а також у публіцистичних виступах у журналі «Народ», висловлював думку про те, що вироблення спільної програми галицьких партій має йти в руслі обмеженої громадсько-політичної, державно-адміністративної діяльності. Підводячи підсумки дискусії про перший пункт «декларації», яка точилася на з'їзді довірених осіб 19 березня 1894 р., він писав у статті «Вп'ять неполітична політика»: «Справи абстрактні і наукові, а надто богословські, мають такий характер, що в них кожний стремить до абсолюту і не може в них робити ніяких уступок,— тоді як справи політичні, як усяка практика, без уступок не обходяться... Значить, програма згоди між фракціями мусить або зовсім мовчати про незгоди між ними в справах етнографічних, літературних і релігійних, або ще ліпше: рішуче признати кожній фракції вільність держатись і пропагувати свої думки і бажати лишень чесних способів пропаганди» («Народ», 1894, № 5, с. 67—68.

...на місце ославленої «т[ак]зв[аної] програми з 20 падолиста 1890 р.».— Мається на увазі промова Ю. Романчука, виголошена в кінці листопада 1890 р. на засіданні галицького сейму, в якій він виклав програму так званої «нової ери».

Вертгеймівська каса...— залізна скриня або шафа-сейф з подвійним (так званим вертгеймівським) замком.

...посилаю Вам навіть статейку в тій справі.— Мова йде про статтю І. Франка «Камінь преткновенія» («Народ», 1894, № 6).

«Прометей» гарний...— Йдеться про розвідку М. Драгоманова «Оповідання про заздрих богів» («Хлібороб», 1894, № 1—6).

З гецою на попів треба раз дати собі спокій хоч на якийсь час...— Маються на увазі виступи журналу «Хлібороб» проти духовенства («Хлібороб»,1894, № 3—4, 6).

Дорундяк Іван — один з діячів товариства «Народна воля», друкував статті в журналі «Хлібороб».

...приписка до статті о з'їзді нетактовна...— Йдеться про статтю І. Франка «Два з'їзди» («Народ», 1894, № 5. Приписка М. Павлика на с. 71—72).

Добрянський Адольф Іванович (1817—1901) — публіцист і громадський діяч на Закарпатті, «москвофіл».

Тиндюк Михайло, Мардарович, Кралицький— діячі «москвофільської» партії у Галичині.

Статейку для «Народу» про москвофільські денунціації...— Мова йде про статтю «Камінь преткновенія».

...розбираючи нову працю Коцовського.— Йдеться про працю В. Коцовського «Історично-літературні замітки до «Слова о полку Ігоревім», Львів, 1893.

320. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *26 квітня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 463—464.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1456).

...Ваша рецензійка на 3 кн. «Київської старини».— Стаття М. Драгоманова «Противупопівська сатира і сектанти на Україні» надрукована в журналі «Житє і слово» (1894, кн. 4).

З «Правди» передано мені статтю Вашу про Костомарова...— Можливо, йдеться про працю М. Драгоманова «Микола Іванович Костомаров. Життєписний очерк», що була видана 1901 р. у Львові.

заявив се публічно в газетах...— Заява І. Франка про вихід із складу «угодовської комісії» надрукована в газеті «Діло», 1894, 23 квітня.

Тепер коломийці пишуть мені...— В листі від 23 квітня 1894 р. Ілл. Гарасимович писав: «В середу тамтого тижня мали ми тут в Коломиї засідання нашого кружка, в котрім ми розбирали всі условія запропонованої згоди. Ціла дискусія велася в тоні не особистім, тільки річево. Впливом тої дискусії були ухвали, котрі ми постановили подати до Вашої відомості яко директиву, але не яко якесь вотум недовір'я проти Вашої особи яко члена комісії угодової» (ІЛ, ф. 3, № 1614, с. 275).

321. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 7 травня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 514—515.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 65).

Щодо «Отчетов», то 19-тий, де є стаття Тихонравова, я вже случайно дістав...— Див. примітку до листа 313.

...потребував би тільки 21, де є стаття Потебні.— Див. примітку до листа 313.

Щодо Ваших творів... — Мається на увазі збірка оповідань А. Кримського «Повістки та ескізи з українського життя», Коломия—Львів, 1895.

Мені конче треба видання «Палеї», зробленого учениками Тихонравова.— Йдеться про «Палею толковую по списку, сделанному в г. Коломне в 1406 г.», упорядковану учнями М. С. Тихонравова і видану у Москві 1892 р. (перший випуск). «Палея» — книга, в якій викладаються події, описані в Старому завіті, із вставками з апокрифів.

Я найшов тут доволі давній список «Палеї» (м[а]б[уть] XV в.)...— Мова йде про так звану «Крехівську Палею», рукопис якої зберігався в бібліотеці Крехівського монастиря. Вперше опис збірника І. Франка подає у виданні: Апокрифи і легенди з українських рукописів. Львів, 1896, т. 1, с. XLVIII.

«Хождение игумена Даниила» — твір Даниїла Паломника, староруського письменника кінця XI — початку XVII ст., ігумена (можливо, Чернігівського) монастиря, в якому описано подорож автора до Палестини (бл. 1106—1108).

«Палестинский сборник» («Православный палестинский сборник») — видання, яке виходило в Петербурзі з 1881 р. окремими випусками або двічі на рік.

...чи не могли б Ви добути мені дальший випуск того «Сборника», де є кінець «Дан[ила] Паломника»? — Кінець твору «Житие и хождение Данила, руския земли игумена» під редакцією Веневітінова вміщений в 9-му випуску «Православного палестинского сборника», Спб., 1885 р.

...мені потрібно було найповнішого видання «Истории русс[кой] слов[есности]» Галахова...— Йдеться про тритомну «Историю русской словесности древней и новой» А. Галахова (М., 1894). Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1296—1298.

Та невже-таки в «Исто[рии] лит[ературы]» Корша-Кирпичникова перської і т. д. літератури зовсім нема? — У п'ятитомному виданні «Всеобщая история литературы» В. Корша та О. Кирпичникова статті про перську літературу немає. Згадані Франком покажчики стосуються статті російського тюрколога В. Д. Смирнова (1846—1922) «Очерк истории турецкой литературы», яка була вміщена в т. 4 даного видання (Спб., 1892, с. 425—554).

322. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *13 травня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 465—467.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1457).

...стилізовані Вами 4 пункти...— Див.: «Народ», 1894, № 5, с. 69.

...приступлення Окуневського до «новоерівського» клубу.— Див. лист М. Павлика до М. Драгоманова від 3 жовтня 1892 р. (Переписка, т. 7, с. 78).

Пишете мені: «Коли хочете займатися політикою».— В листі до. І. Франка М. Драгоманов писав 17(29) квітня 1894 р.: «...треба Вам взяти себе в руки холоднішою прозою, коли хочете займатись політикою, та й в наукових справах бути трошечки не таким скорим» (Матеріали, с. 465).

Коломийці прислали й мені обширний акт оскарження на П[авли]ка... — Лист, підписаний С. Даниловичем та Ів. Герасимовичем від 26 квітня 1894 р. (ІЛ, ф. 3, № 1622, с. 321—326).

Але маю їх власний лист (Дан[иловича] і Гар[асимовича]), де мені виразно наказано в комісії угодової виступити і заявити се в газетах.— Лист від 13 квітня 1894 р. (ІЛ, ф. 3, № 1614, с. 271—273).

Вашу замітку про «Граматку» Куліша одержав і випечатаю.— Мова йде про замітку М. Драгоманова «З поводу статті І. Франка «Шевченко героєм польської революційної легенди», що була надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 4.

Чи не походить часть путанниці з тою «Граматкою» також з тої обставини, що в 1862 ви-

йшло друге, зовсім перероблене її видання?— Перше видання «Граматки» П. Куліша вийшло в Петербурзі в 1857 р.; друге — в Петербурзі в 1861 р.

Що уступ про Ценглевича в моїй статті трохи, як каже німець, bei den Haaren herbeigezogen, се я й сам чую...— В листі до І. Франка від 17(29) квітня 1894 р. М. Драгоманов писав про статтю «Шевченко героєм польської революційної легенди»: «Статтю Вашу про легенди Ш[евчен]ка прочитав. Дуже інтересна, хоч про Ценг[левича], до речі, не належить» (Матеріали, с. 464). М. Драгоманов не поділяв думки І. Франка про те, що фольклорний сюжет, який лежить в основі легенди про «Шевченкову пропаганду зернами», вперше був згаданий у брошурі польського революційного діяча 1848 р. Каспера Ценглевича (1807—1886) «Інструкція для вчителів руського народу» (1840). В своїй рецензії на статтю І. Франка М. Драгоманов висуває гіпотезу більш давнього походження цього мандрівного сюжету («Житє і слово», 1894, кн. 4. с. 160).

Вірші скінчаться в № 4—5.— Йдеться про публікацію М. Драгоманова «Матеріали для історії віршів українських», яка друкувалася в журналі «Житє і слово» протягом 1894 р.

До Ваших матеріалів я думаю долучити ще осібно ті, які є у мене...— До згаданої праці М. Драгоманова І. Франко долучив записи трьох творів: «Вірша про сотворення і потопу світу», «Вірша про неврожай» та «По битві під Плевною» («Житє і слово», 1894, кн. 5).

323. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 13 травня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 515—516.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 66).

Попова про «Палею» купіть....— Очевидно йдеться про вид.: Попов А. Палея историческая. М., 1881. Зберігається в бібліотеці І. Франка. № 1495.

...Сковороду запренумеруйте...— Йдеться про вид.: Сочинения Григория Саввича Сковороды, собранные и редактированные проф. Д. И. Багалеем. Юбилейное издание (1794—1894). Харків, 1894.

А щодо Корша-Кирпичникова, Ви, мабуть, таки помиляєтесь...— Див. примітку до листа 321.

Чи не зрецензувати б Граба «Пролісок»...— Мова йде про збірку поезій П. Грабовського «Пролісок», яка вийшла у Львові в 1894 р. Рецензію Кримський не написав.

Вийшла тепер також книга віршів Чайченка.— Мається на увазі збірка Б. Грінченко «Книга казок віршом», Львів, 1894. Зберігається в бібліотеці І. Франка (ІЛ, № 2824).

324. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *14 травня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1544).

...як пише Дан[иловичч].— Йдеться про лист від 26 квітня 1894 р. (ІЛ. ф. 3, № 1622. с. 321—326).

Гарматій Лука (1866—1924) — учитель, культурно-просвітний діяч у Галичині.

325. ДО ФРАНТІШЕКА РЖЕГОРЖА. [*Львів*], *29 травня 1894 р.*

Вперше надруковано: За сто літ, кн. 4, с. 277.

Лист написаний українською мовою в чеській транскрипції.

Автограф зберігається в Літературному архіві національного письменства в Празі.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1169).

Будьте ласкаві прислати *всі свої праці* на виставу.— Про виставку див. примітку до листа 294. В етнографічному павільйоні виставки, який організовував В. Шухевич, експонувалися польські та українські етнографічні видання.

Бібліографію Ваших праць я опублікую в «Ж[итті] і сл[ові]» для відома наших учених.— Бібліографія праць Ф. Ржегоржа в «Житі і слові» не друкувалася.

326. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, червень 1894 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1566).

Датується орієнтовно червнем 1894 р. на підставі згадки про статтю «Етимологія і фонетика в южноруській літературі», що друкувалася в журналі «Народ» з липня 1894 р.

Шлю Вам статтю про правопис.— Стаття «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» надрукована в журналі «Народ», 1894, № 13—15.

327. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 3 серпня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 469—471.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1456).

Наші сецесіоністи...— тут: політична група, що відкололася від радикальної партії.

З покликом на ворочці № 4 «Ж[итя]і сл[ова]» Ваша правда...— Маєтьея на увазі «Оповістка», вміщена в журналі «Жите і слово» (1894, кн. 4).

Водовозов Василь Васильович (1864—1933) — російський публіцист, економіст буржуазно-демократичного напряму, з 1906 р.— «трудовик», з 1926 р. — емігрант.

Міклашевський Олександр Миколайович (1864—1911) — російський буржуазний економіст, приват-доцент Московського університету.

Він мені покинув книгу М. Ковалевського «Modern customs and ancient laws of Russia», я прочитав із неї дві глави... і бажав би перекласти їх для «Ж[итя]і слова».— Йдеться про працю Максима Максимовича Ковалевського (1851—1916), російського буржуазного історика, юриста, соціолога та етнографа. Переклад згаданих розділів І. Франком не був здійснений.

«Хартії» я переклав і відсилаю Вам текст рос[ійський].— Праця М. Драгоманова «Старі хартії вільності (історичні начерки)» написана російською мовою. Для публі-

кації в журналі «Житє і слово» був здійснений автопереклад. Частина тексту через хворобу Драгоманова перекладена не була. Її переклав І. Франко (див. лист М. П. Драгоманова до І. Франка від 8(20) липня 1894 р. — Матеріали, с. 469).

На з'їзді польських писателів....— З'їзд польських письменників і журналістів відбувся у Львові 19—22 липня 1894 р. І. Франко виступив на з'їзді з рефератом, брав участь у дискусіях, у збірнику, виданому з нагоди з'їзду, надрукував статті: «Етнологія та історії літератури» (1894) та «Взаємозв'язок польської та української літератур» (1894).

Бодуен-де-Куртене Іван Олександрович (1845—1929) — російський і польський мовознавець, автор праць з фонетики, діалектології, загального і порівняльно-історичного мовознавства.

Врхліцький Ярослав (справжнє ім'я та прізвище Еміль Богуш Фріда; 1853—1912) — чеський поет демократичного напряму. Підтримував творчі контакти з І. Франком.

Каліна Антоній (1846—1908) — польський славіст, лінгвіст і етнограф, займав кафедру слов'янської філології у Львівському університеті.

Остоя — псевдонім польської письменниці демократичного напряму Юзефи Савицької (1859—1920).

Чи Вам звісне видання Бр[оніслава] Залеського про киргизькі степи з чудесними офортами? — Мова йде про альбом офортів «La vie de steppes Kirghizes». Paris, 1865, виданий прогресивним польським істориком, художником і політичним діячем Броніславом Залеським (1820—1880). В альбомі відтворено кілька малюнків Т. Г. Шевченка.

328. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО. *Львів, 4 серпня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 519—520.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 4950).

...Вашого мужа....— Чоловік У. Кравченко — учитель Ян Нементовський.

Щодо Ваших віршів...— Очевидно, мова йде про вибірку поезій У. Кравченко, надруковану Василем Лукичем під заголовком «Фрагменти» у журналі «Зоря», 1894, № 17.

Чи для «Ж[итя]і сл[ова]» Ви не переклали б дещо із Ленау? — Переклади У. Кравченко поезій австрійського поета Ніколауса Ленау (1802—1850) опубліковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6, с. 338—339.

329. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 4 серпня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 518—519.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 67).

Галахова першого видання т. 1... — Див. примітку до листа 321.

...дєє «Літос», виданий Голубєвим?— «Літос или камень з пращи», визначний полемічний твір української літе-

ратури XVII ст., опублікований професором Київської духовної академії Степаном Тимофійовичем Голубевим (1849—1920) у журналі «Архив Юго-Западной России», 1893, т. IX, № 1.

Статтю Вашу одержав...— Стаття А. Ю. Кримського «Про Румянцевський музей у Москві».

Щодо «Шахнаме», то я думаю розпочати його аж у слідуючім році....— Див. примітку до листа 295.

З надгробним каменем Федорова Ваше «Арх[еологическое]общ[ество]»трохи запізно вибралося.— А. Ю. Кримський у листі до І. Франка від 3 липня 1894 р. писав: «Далі: просьба до Вас од императорского моск[овского] археологич[еского] общества. У Львові в Онопріївському монастирі десь знаходиться (або -ився) камінь з могили первопечатника московського — Федорова. Довідайтесь, спасибі Вам, яка доля того каменя: може, він десь занедбаний. Якщо так, то чи не можна його як-небудь переслати (залізницею) сюди до мене? А я б його завіз до Москви, в музей Археол[огического] общ[ест]ва, де його шанували б як святість» (Кримський А. Ю., т. 5, кн. 1, с. 155—156).

Я говорив з Павликом про Ваше видання оповідань...— Йдеться про збірку оповідань А. Ю. Кримського «Повістки і ескізи з українського життя», Коломия — Львів, 1895.

Незадовго вийде моя книжка про Вишенського...— Іван Вишенський і його твори, Львів, 1895.

330. ДО В. Г. ЩУРАТА. [*Львів*], *4 серпня 1894 р.*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка. К., 1956, с. 242.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1599).

...не присилаєте р[укопису] «Роланда»? — Див. примітку до листа 286.

Також просив би я обіцяний вірш із Рішпена....— Переклад вірша Рішпена І. Франкові не був висланий.

331. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 9 серпня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 472—473.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1459).

Про Сирку я чув у Відні те саме, що Ви пишете...— Натяк на негативний відзив М. Драгоманова про Сирку в листі від 6 серпня 1894 р. (Матеріали, с. 471).

Що до Ковалевського... та сама книжка його в Росії не дозволена...— Див. примітку до листа 327.

Про Лібельта я Вам писав....— І. Франко відповідає на прохання М. П. Драгоманова: «Чи не змогли б Ви мені прислати (взявши, напр., з Ossolineum) Лібельта брошуру про слов['янський] з'їзд у Празі 1848?» (Матеріали, с. 469).

Лібельт Кароль (1807—1875) — польський ліберально-буржуазний діяч та філософ ідеалістичного напряму.

У м е н е є к н и ж е ч к а М о р а ч е в с ь к о г о...— Йдеться про «Опис празького з'їзду» польського історика Андрія Моравчевського (1804—1855).

...б у л а щ е д е с ь б р о ш у р а Ф о р с т е р а...— Очевидно, «Kwestia» польського письменника і публіциста Карла Форстера (1800—1879).

Щ о д о а н г л і й с ь к и х г р о ш е й... — 8 (20) липня 1894 р. М. Драгоманов, повідомляючи Франка про перебування Лесі Українки у Софії, писав: «Леся привезла звістку, що англічане Вам грошей прислали на штундову літературу. Напишіть про це докладно» (Матеріали, с. 469).

В а т с о н Роберт Спенсер— англійський поет, публіцист, громадський діяч.

332. ДО М. І. ПАВЛИКА. *Львів, 12 серпня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1545).

Ш л ю В а м т и м ч а с о м 10 р у б. н а к н и ж к у К р и м с ь к о г о.— Йдеться про вид.: Повістки та ескізи з українського життя. Коломия—Львів, 1895.

333. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *11 вересня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1546).

Ш л ю р і в н о ч а с н о 2 е к з [е м п л я р и] «Ч и т а л е н ь».— Йдеться про вид.: П а в л и к М. Про руcько-українські народні читальні, ч. 1. Львів, 1887.

...п р и ш л і т ь м е н і «П р о р а й і п о с т у п».— Мова йде про працю М. П. Драгоманова «Про рай і поступ», що друкувалася в журналі «Народ», 1894, № 6—12.

Г р а б о в с ь к о м у т р е б а, м а б у т ь, с л а т и в к о н в е р т і...— Йдеться про посилку П. Грабовському видань: П а в л и к М. Про русько-українські народні читальні. Львів, 1887; Д р а г о м а н о в М. Австро-руські спомини (1867—1877). Львів, 1889—1892. З проханням про ці книжки П. Грабовський звертався до М. Павлика (див.: Г р а б о в с ь к и й П. Зібр. творів у 3-х т., т. 3. К., 1960, с. 212).

В а ш а с т а т т я д у ж е д о б р а.— Йдеться, очевидно, про статтю М. Павлика «Месія чи антихрист?» («Народ», 1894, № 15) або про статтю «П[ан] намісник і руські посли» («Народ», 1894, № 15).

Д л я с л і д [у ю ч о г о] н о м е р а я п р и ш л ю п р о в и с т а в у і в і ч е м а з у р с ь к е.—Йдеться про кореспонденцію І. Франка «(Вистава. Русини і поляки. З'їзди і торжества. Віче мазурське)», надруковану в журналі «Народ», 1894, № 16, у рубриці «Сучасна хроніка».

Т р и л ь о в с ь к и й н а п и с а в м е н і м о н у м е н т а л ь н и й л и с т з п о в о д у в і д к л и к а н н я в і ч а...— Див. лист К. Трильовського до І. Франка від 6 вересня 1894 р. (ІЛ, ф. 3, № 1634, с. 547—554).

...Т р и л ь [о в с ь к и й] с а м н а в л а с н у р у к у о г о л о с и в в «Д і л і»...— Мається на увазі повідомлення про скликання віча «Народної волі», надруковане в газеті «Діло» (1894, 16(28) серпня) в рубриці «Новинки».

334. ДО Ю. А. ЯВОРСЬКОГО. *Львів, 12 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: «Радянське літературознавство», 1960, № 3, с. 121—122.

Подається за автографом (ЦНБ АН УРСР, ф. XXI, № 490).

...за Вашу критику моїх віршів.— Йдеться про рецензію Ю. Яворського на збірку «З вершин і низин», надруковану в журналі «Беседа» (див. примітку до листа 318).

Хомяков Олексій Степанович (1806—1860) — російський письменник, один з ідеологів слов'янофільства.

...дещо-таки сказав втім напрямі Драгоманов.— Мова йде про статтю М. Драгоманова «Ще раз «Беседа» О. А. Мончаловського» («Народ», 1894, № 7—8, с. 99—106).

...теми, вибрані Вами,— дуже інтересні.— В листі від 28 серпня 1894 р. Ю. Яворський писав І. Франкові: «Я именно решил бросить всякие стихомарательства и идиллии и заняться только серьезным трудом: во-первых, разобрать критически прошлую и современную жизнь и литературу Малой Руси, особенно же Галичины, а во-вторых, заняться тоже этнографическими студиями. Для первой области приготовляю материалы к сочинению о возникновении, развитии и борьбе нашего сепаратизма, как то же к критическому разбору Иеронима Анонима, который предложу как докторскую диссертацию» (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 934).

Я читав, що Ваша стаття про наш сепаратизм уже друкується.— Відповідаючи Франкові на цей лист, Ю. Яворський спростовує ці відомості (див. ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 947—948).

Остромирове евангеліє — одна з найдавніших пам'яток давньоруської писемності, переписана 1056—1057 рр. з староболгарського оригіналу.

Нестор (? — після 1112) — видатний давньоруський письменник і літописець.

Скорина Георгій (Франциск) Лукич (бл. 1490 — бл. 1540)— білоруський першодрукар, громадський і культурний діяч.

...польська gawęda....— невеликий за розміром твір, написаний у формі розлогої, невимушеної оповіді, характерний для польської літератури.

Деякі причинки до розбору його творів надіюсь опублікувати в «Житі і слові»...—Стаття не була опублікована.

Щодо факту о Стоцькім, котрий Ви мені комунікуєте...— Мова йде про таке місце в листі Ю. Яворського (від 28 серпня 1894 р.): «При этой случайности я сообщаю Вам факт, за верность которого я Вам ручаюсь, и даже на него имею письменные доказательства, и который бросает яркий свет на наши культурные отношения. Проф. Стоцкий читал в первом курсе минувшего (1893/4) года лекции о галицкой литературе текущего столетия. Лекция эта оказалась дословно идентичной с печатаемой в «Житі і слові» статьей О. Терлецького» (ІЛ, ф. 3, № 1612, с. 935—936). Згадана праця Терлецького — «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872».

Оповідання про дику бабу дуже інтересне, і я позволяю собі, користуючись Вашим

дозволом, напечатати його...— Записана Ю. Яворським народна легенда «Дика баба (Літавиця)» надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6.

335. ДО В. Г. ЩУРАТА. *Львів, 13 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: Дослідження творчості Івана Франка, с. 243.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1600).

...4 п'єси із Віктора Гюго...— Йдеться про перекладені І. Франком вірші В. Гюго: «Раз бог-батько й Асмодей», «Сон консерватиста», «Вулкан Момотомбо», «Гриміть, гриміть раз в раз», надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6.

...10 із Рамшева (переклад Павла Грабова)...— Мова йде про перекладені П. Грабовським вірші російського поета Петра Якубовича (1860—1911; один з його псевдонімів М. Рамшев): «Конай один...», «Могила», «Зірка», «До матері», «На варті», «Я для тих співаю, хто болить за брата», «До сестри», «Під вовчі заводи пустині», «На смерть Н. К-ої» і «У огонь», надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн 6.

...1 із Теннісона (мій)....— Йдеться про переклад І. Франка поеми англійського поета А. Теннісона (1809—1892) «Святий Симеон Стовпник», надрукованої в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6.

...2 із Ленау (У. Кравченко).— Перекладені У. Кравченко вірші Ленау «Байдуже» і «Пісня про бідну зяблицю» надруковані в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6.

Дуже мене тішить, що Ви також узялися до розбору питання про нашу літературну мову.— Йдеться про статтю В. Щурата «Нова українська і малоруська мова», написану для газети «Діло». Надрукована не була.

Чайченко з легкої руки дилетанта порушив більше питань, ніж на них можна відповісти...— Очевидно, мова йде про статтю Б. Грінченка «Галицькі вірші» («Правда», 1891,т. 3—4, № 8—10), якою розпочалася широка дискусія про шляхи розвитку української літературної мови. В процесі цієї дискусії виступили І. Франко (стаття «Говоримо на вовка, скажімо і за вовка»), А. Кримський, І. Верхратський та ін.

Стоцький — Є. О. Смаль-Стоцький.

На Вашого «Чернеця» я написав маленьку рецензійку...— Йдеться про рецензію І. Франка на статтю В. Щурата «Замітки до поеми Т. Шевченка «Чернець», надруковану в газеті «Діло», 1894, 27 червня (10 липня), 30 червня (12 липня), 1(13) липня, 2(14) липня, 4(16) липня, 8(18) липня. Рецензія І. І. Франка була надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6.

336. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 14 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 474—475.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1469).

Приїзд цісарський не давав ані хвилі віддихнути.— Йдеться про приїзд австрійського імператора

і одночасно угорського короля Франца-Йосифа I до Львова у вересні 1894 р. Події, пов'язані з цим, широко висвітлювались у тогочасній пресі, зокрема і в газеті «Kurjer Lwowski».

З матеріалами для Бакуніна я не мав щастя.— Михайло Олександрович Бакунін (1814—1876), російський дрібнобуржуазний революціонер, ідеолог анархізму. М. Драгоманов просив І. Франка підібрати матеріали про М. Бакуніна в листі від 22 серпня 1894 р. (Матеріали, с. 473).

...мова Бакуніна, виголошена 1848 на празькому з'їзді...— М. Бакунін був одним з керівників народного повстання у Празі, під час з'їзду (12—17 червня). У відозві до слов'ян він закликав до заснування слов'янської федерації, до зближення з німецьким та угорським народами у боротьбі проти абсолютистського режиму Габсбургів.

Вішньовський Теофіл (1806—1847)— учасник польського краківського повстання 1846 р., страчений за наказом австрійських властей у липні 1847 р. у Львові.

Вишенського на днях вишлю Вам цілого.— Мова йде про вид.: Іван Вишенський і його твори. Львів, 1895.

...послав Вам свої дві драми: «Украдене щастя» і «Едіпа».— Йдеться про вид.: Украдене щастя. Драма в сільського життя в 5 діях. Львів, 1894 ; та Едіп-цар. Трагедія. Переклав з грецького Іван Франко. Львів, 1894.

...сказали мені свою думку, особливо про «Укр[аденеі щ[астя]».— У листі від 21 вересня 1894 р. М. Драгоманов писав І. Франкові з цього приводу: «Драм Ваших тепер наново не перечитав ще. «Укр. щастя» мені подобалось, як я читав у «Зорі». Живо і місцями ефектно, але чи реально, сього не берусь судити, бо життя галицького не знаю. Вам треба самим за собою слідити по части реалізму, бо Ви часто то з фантазії, то з символізму і тенденції одступаете од нього» (Матеріали, с. 476).

Nestl (Нестле Ебергард; 1851—1913) — німецький вчений-орієнталіст.

Montaiglon et Raynaud, Recueil general et complet des fabliaux — шеститомна збірка фабльо, вийшла з друку в Парижі 1878 р. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1931—1936.

337. ДО ЧЕНЕКА ЗІБРТА. *Львів, 17 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 449—450.

Подається за фотокопією автографа (ІЛ, ф. 3, № 1086).

Лист написаний українською мовою в чеській транскрипції.

Автограф зберігається в Літературному архіві Музею національного письменства в Празі.

...побачив опубліковану мою статейку.— Стаття І. Франка «Pověst o Přemyslově kvetoucí lisce a pověsti o kvetoucí holi» опублікована в журналі «Česky Lid», 1895, т. 4.

Бажаючи видрукувати свою статейку і в «Житі і слові»...— В журналі «Життє і слово» стаття «Pověst

o Přěmyslově kvetouci lisce a pověsti o kvetouci holi» не була надрукована.

В V книжці «Житя і слова», котра нині буде Вам вислана, найдете мій реферат по Ваших працях. — Мова йде про вид.: Фольклорні праці д-ра Ченека Зібрта («Житє і слово», 1894, кн. 5).

...після Вашого Indiculus-a...— Йдеться про працю Ч. Зібрта «Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku (Indiculus superstitionum et paganiarum). Jeho význam pro všeobecnou kulturní historii i pro studium kulturních přežitků v nynějším lidovém podání, ze zvláštním zřetelem k české lidovědě», Прага, 1894. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 1586.

338. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 18 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 475—476.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1461).

Воскрессон — містечко у Франції біля Парижа, де відпочивав М. Драгоманов.

І Малу («Наше znovuzrození»...—Йдеться про вид.: Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za posledního půlstoletů. Sestavil Jakub Malý, mimořádný člen královské české společnosti nauk. V Praze, 1880. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 5985.

Зах Ф.— один з делегатів слов'янського з'їзду у Празі 1848 р., який разом з М. Бакуніним намагався створити централізований орган повстання.

Прошу... о деякі рецензії або звістки з наукового поля.— Кілька невеличких наукових статей М. Драгоманова були опубліковані в журналі «Житє і слово», 1895, кн. 3: «Освіта на Україні в XVIII в.», с. 343; «До історії української хлопоманії 60-х рр.»; с. 344—348, «Народний театр на Україні», с. 350, та ін.

...«Дневник» Навроцького...— Праця надрукована в журналі «Житє і слово», 1894, кн. 6, з передмовою І. Франка.

...листи Федьковича до Кобилянського..— Ці листи надруковані в журналі «Житє і слово», 1895, кн. 1.

339. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів*], *20 вересня 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1547).

Шлю початок «Хроніки».— Йдеться про кореспонденцію І. Франка: «Русини в суді: Шухевич contra Луцик і др., К. Левицький contra Авдиковський і Гуляй», що друкувалася в журналі «Народ», 1894 р., № 18, у рубриці «Сучасна хроніка».

«Статути «Поступу»... — Йдеться про «Статут руського-українського просвітнього товариства «Поступ» у Львовіі», Львів, 1894.

340. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 25 вересня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 523—525.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 68).

...том Галаховаі випуск Корша-Кирпичникова? — Ці праці з історії російської літератури були надіслані А. Кримським на прохання І. Франка з Москви (див. примітку до листа 321).

...Буслаєва «Историческую грамматику русского языка».— Йдеться про працю Ф. Буслаєва «Опыт исторической грамматики русского языка», ч. 1—2, М., 1858.

Мені хотілось би подати оцінку віршів Чайченка.— Рецензія на збірку віршів В. Грінченка «Під хмарним небом» (Львів, 1893) у журналі «Житє і слово» не була надрукована. 1894 р. з'явилася рецензія на це видання в журналі «Зоря»: «Лукич Василь (Левицький В.). Поезії Василя Чайченка «Під хмарним небом» («Зоря», 1894, № 11).

...хотів я вас просити — хоч для VI, хоч для Ікн. о реферат із дотеперішніх річників «Этнографич[еского] обоз[рения]», зладжений вроді тих, які у нас були про «Wisłu», «Byzantinische Zeitsch[rift]» та праці Зібрта.— Мова йде про статтю Леона Василевського «Польський фольклорний журнал «Wisła» та статтю І. Франка «Візантійська література» («Житє і слово», 1894, кн. 2), а також про статтю І. Франка «Фольклорні праці д-ра Ченека Зібрта» («Житє і слово», 1894, кн. 5). Реферат А. Кримського про «Этнографическое обозрение» в журналі «Житє і слово» не друкувався.

...свою працю про Івана Вишенського.— Йдеться про вид.: Іван Вишенський і його твори. Львів, 1895.

Я дуже рад би почути суд про неї Ваш...— Рецензія А. Кримського на працю І. Франка була надрукована в журналі «Киевская старина», 1895, кн. 9, с. 211—247; кн. 10, с. 1—47, під заголовком «Иоанн Вышенский, его жизнь и сочинения...».

341. ДО М. І. ПАВЛИКА. [*Львів, кінець вересня 1894 р.*]

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1541).

Датується орієнтовно кінцем вересня 1894 р. за часом публікації в журналі «Народ» кореспонденцій І. Франка, про які йде мова в листівці.

Шлю кінець хроніки...— Див. примітку до листа 339.

Долучую пакет парцеляційний Сюдака в Нагуєвичах.— Мова йде про продаж землі в с. Нагуєвичах поміщиком Щасним Сюдаком. І. Франко, очевидно, вважаючи умови продажу землі вигідними для селян, бажав якомога ширше сповістити про це. На його прохання М. Павлик дав оголошення в журналі «Хлібороб» під назвою «Продаж землі» (див.: «Хлібороб», 1894, № 14, 15 і 16).

342. ДО УЛЯНИ КРАВЧЕНКО. [*Львів, вересень 1894 р.*]

Вперше надруковано: Іван Франко. Статті і матеріали. Зб. 5, 1956, с. 170—171.

Датується за поштовим штемпелем.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 4951).

Д а р у й т е, щ о д о с і н е в і д п и с а в н а В а ш щ и р и й і л а с к а в и й л и с т...— Лист У. Кравченко до І. Франка від 8 вересня 1894 р. зберігається в ІЛ, ф. 3, № 1609, с. 202.

З а п е р е к л а д и із Л е н а у щ и р о д я к у ю...—Див. примітку до листа 328.

343. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 7 жовтня 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 478—479.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1462).

...о б і п о с и л к и о д е р ж а в.— Мова йде про рукопис продовження статті М. Драгоманова «Старі хартії вільності», що друкувалася в журналі «Жите і слово», та журнал «Časopis společnosti vlasteneckého Museum v Čechach» за 1848 р., який І. Франко надсилав М. Драгоманову на його прохання у зв'язку з розшуками матеріалів про Бакуніна.

...Б а к у н і н о в у в і д о з в у д о с л о в ' я н...— Йдеться про вид.: Aufruf an die Slaven von einem russischen Patrioten Michael Bakunin, Mitglied des Slawenkongresses in Prag. Koethen, Selbsverlag des Verfassers. 1848. Druck von Alexander Wiede in Leipzig.

К н и ж е ч к у Г а с т о н а П а р і о д е р ж а в, т а с е н е т е, о щ о я п р о с и в.— І. Франко одержав книжку Г. Парі «La poesie du moyen âge», Paris, 1887. Очевидно, йому потрібна була книжка того ж автора «La littérature française au moyen âge», Paris, 1888.

В а ш а з а м і т к а в «K u r j [e r i] L w [o w s k i m]» п і д е с ь о г о д н і а б о з а в т р а.— Мова йде про замітку М. Драгоманова з приводу книги Заленського «Geneza i rozwój nihilizmu w Rosji», яка під заголовком «Prof. Dragomanow i «nihilizm» rosyjski» була надрукована в газеті «Kurjer Lwowski», 1894, N 280.

Щ о д о М і л к о в с ь к о г о...— Мова йде про Мілковського Зигмунта (літературний псевдонім — Теодор Томаш Єж).

С и м и д н я м и л е д в е - н е - л е д в е к і н ч и т ь с я м і й В и ш е н с ь к и й... Ч и м о ж н а б п р о с и т и В а с о р е ц е н з і ї с с ї р о б о т и д л я «Ж и т я і с л о в а?» — Рецензія на книжку І. Франка «Іван Вишенський і його твори» М. Драгомановим не була написана.

В і д В а ш о ї с т а т т і в «Н а р о д і» О г о н о в с ь к и й х в о р и й! — Йдеться про статтю М. Драгоманова «Дотепи пр. Ом. Огоновського», надруковану в журналі «Народ», 1894, № 11-12.

Щ о ч у в а т и з м о є ю с т а т т е ю п р о «П р и т ч у о б а г а т и х?» — Мається на увазі праця «Притчата за еднорога и нейният български вариант».

344. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів, кінець жовтня — початок листопада 1894 р.*]

Вперше надруковано: Матеріали, с. 480—481.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1463).

Датується на підставі листів М. Драгоманова до І. Франка від 13—25 жовтня та 22 жовтня — 3 листопада 1894 р. (Матеріали, с. 479—480, 481—482).

«Slawische Jahrbücher» («Jahrbücher für Slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft») — німецький славістичний журнал консервативного напряму, заснований Яном Петером Йорданом (1818—1891), лужицьким славістом, професором Лейпцігського університету. Виходив у Лейпцігу в 1843—1848 рр.

Будз[иновського] писанню в «Народі»...— Йдеться про статтю В. Будзиновського «Хлопська посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання» («Народ», 1894, № 17—24).

По поводу першого розділу я славнавіть у «Народ» невеличку заміточ ку.— Стаття І. Франка «Не в пору пафос», що була опублікована в журналі «Народ», 1894, № 19.

...а може, й мені найдеться час поповнити мої давні студії про панщину і її знесення і зробити з того якусь цілість.— Праця І. Франка «Панщина і її скасування в 1848 р.», була надрукована 1898 р. у Львові.

Доконав його, як кажуть, процес Левицького.— Мова йде про судовий процес у Львові, розпочатий Костем Левицьким проти Ореста Авдиковського та Івана Гуляя, які публічно звинуватили К. Левицького в плагіаті, а саме в тому, що, видаючи свій «Німецько-руський словар висловів правничих і адміністраційних» (1893), він нібито беззастережно скористався рукописом не опублікованої за життя праці Олександра Огоновського. Процес набув великого розголосу, оскільки і позивачі, і відповідачі, і свідки перебували між собою у родинних зв'язках (К. Левицький був зятем Ом. Огоновського, Авдиковський — братом вдови Олександра Огоновського, свідками з боку Авдиковського були Іларій та Петро Огоновські, а з боку позивача — Ом. Огоновський).

Я подаюсь сими днями о veniam legendi...— У листопаді 1894 р. І. Франко вирішив подати заяву до колегії професорів філософського факультету Львівського університету про надання йому дозволу на читання лекцій (veniam legendi) з української літератури та етнографії. Незважаючи на те, що І. Франко з успіхом пройшов усі етапи процедури габілітації на місце доцента, буржуазно-націоналістичні кола не допустили його до університетської кафедри.

...потрібні були б мені матеріали і праці до старої літератури, значить: тексти літописів і праці про них (Погодін, Бестужев-Рюмін), далі Сухомлинова видання Кирила Туровського, Калайдовича «Памятники», Срезневського «Известия и заметки»...— Йдеться про вид.: Погодин М. П. О древнейших памятниках. Иссле-

дования, замечания и лекции о русской истории, т. 1. М., 1846; Бестужев-Рюмин К. М. О составе русских летописей до конца XIV века. М., 1868; Сухомлинов М. И. О сочинениях Кирилла Туровского. Спб., 1858; Калайдович К. Ф. Памятники российской словесности XII века. М., 1821; Срезневский И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Спб., 1866—1876.

Статтю Верна я готов печатати в «Ж[иті] і сл[ові]»...— Стаття Моріса Верна «Історія і релігія жидів» у перекладі Лесі Українки надрукована в журналі «Житє і слово», 1895, кн. 4—5.

...попередня стаття до «Народу» не зовсім-таки надавалась.— Стаття Моріса Верна «Біблія, або Старий заповіт» у перекладі Лесі Українки надрукована в журналі «Народ», 1894, № 11—14, 16—18.

Остап переробляє свою працю про 1848 рік.— Очевидно, йдеться про другу частину праці О. Терлецького «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872», що під заголовком «Галицько-руське письменство 1848—1865 рр. Уваги й спомини» друкувалася в ЛНВ, 1903, т. XXII—XXIV.

Для І[оме]ра маю етнографічну статейку Зубрицького.— У першій книзі журналу «Житє і слово» (1895) були вміщені етнографічні записи М. Зубрицького («Будинки і майстри», «Млини і мельники»).

Ваш листок про Заленського...— Див. примітку до листа 343.

...об[щ]ество Качк[овського].— Йдеться про просвітницьке «москвофільське» товариство, засноване 1875 р. І. Наумовичем. Назву дістало від прізвища громадсько-культурного діяча у Галичині, «москвофіла» Михайла Качковського (1802—1872), який заповідав товариству значні кошти та будинок.

345. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 1 листопада 1894 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 69).

Що з Вами? Чи Ви хворуєте, чи гніваєтесь..— Кримський хворів протягом вересня — листопада 1894 р. (див. лист до І. Франка від 5 грудня 1894 р. — *Кримський А. Ю.* Твори в 5 т., т. 5, кн. 1, с. 160).

346. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. *Львів, 10 листопада 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 483.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1464).

...вислав Вам пакетом Maly-го — Див. примітку до листа 338.

...пару екземплярів «Чуд[ацьких] думок»... — Йдеться про вид.: Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу, вид. 2-е, Львів, наклад Ів. Франка, 1892.

...і т е о л о г і ч н и х...— Можливо, мається на увазі праця М. Драгоманова «Наука теологічна в Західній Європі», видана І. Франком 1890 р. у серії «Літературно-наукова бібліотека».

...б р о ш у р у Б[а к у н і н а]: «П о к л и к д о с л о в ' я н». — Мова йде про видання: Aufruf an die Slawen von einem russischen Patrioten Michael Bakunin, Mitglied des Slawenkongresses in Prag.

З л и с т о м , п р о к о т р и й В и з г а д у є т е , н і ч о г о з л о г о н е с т а л о с я.— 24 жовтня 1894 р. М. Драгоманов писав І. Франкові з Софії: «З одним моїм листом з Парижа шось поробила нечиста сила. За день до мого виїзду з Парижа получив я зі Львова лист приблизно такий: «Їдучи в Прагу, хочу побачитись з Вами в Відні. Єсть що багато переговорити. Напишіть, коли будете в Відні. Виїжджаю на 3 дні в Київ». Підписано «Л. Р-ский чи Р. Л-ский» (Матеріали, с. 482).

...з у п и н и л о с ь ч е р е з м о ю с т а т т ю п р о п о к [і й н о г о] О г о н о в с ь к о г о... — Мова йде про статтю І. Франка «Професор Омелян Огоновський» («Народ», 1894, № 20, 21, 23, 24).

...п е р е к л а д и в і р ш і в (Г р а б а «О п о в і д ь Н а л и в а й к а» Р и л е є в а і К р и м с ь к о г о з Г а ф і з а)...— Згадані переклади були надруковані в журналі «Житє і слово», 1895, кн. 1.

347. ДО Ф. К. ВОВКА. *Львів, 12 листопада 1894 р.*

Вперше надруковано: Літературна спадщина, с. 449—450.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 966).

...в с п р а в і в и п и с к и з «Д і л а»...— Йдеться про вміщену в газеті «Діло» замітку про заборону книг українською мовою, яку Ф. Вовк мав намір використати у брошурі про цензурні утиски української мови. Згадана брошура під назвою «Порабощаемый народ» вийшла у Львові в 1895 р. Зберігається в бібліотеці І. Франка, № 2108.

...п о д а в у « Д і л і » в і д о м і с т ь п р о п р и г о т о в а н у б р о ш у р у. — Повідомлення про вихід брошури «Порабощаемый народ» надруковано в газеті «Діло», 1894, 29 вересня (11 жовтня), розділ «Новинки» («Про цензурні утиски української мови...»).

М а х а л Ян (1855—1939) — чеський історик слов'янських літератур, зокрема й української, професор Карлового університету в Празі. Автор історії слов'янських літератур, праці про слов'янський епос, чеську драму.

К а з к у , п р о к о т р у В и з г а д у є т е , я д у ж е б а ж а в б и м а т и...— Мова йде про «Казку про початок вогню». Можливо, саме вона була надрукована під заголовком «Звідки взявся огонь у кремені?» («Житє і слово», 1895, кн. 2).

...п р и ш л і т ь в і д б и т к у с в о є ї ф р а н ц у з ь к о ї п р а ц і «R i t e s e t u s a g e s n u p t i a u x».— Відбитка цієї праці Ф. Вовка зберігається в бібліотеці І. Франка, № 3678.

...п о с и л а ю В а м т а к о ж м о ю к н и ж е ч к у п р о І в а н а В и ш е н с ь к о г о.— Йдеться про вид.: Іван Вишенський і його твори. Львів, 1895.

...с т а р а ю с ь о д е р ж а т и м і с ц е д о ц е н т а р у с ь к о - у к р [а ї н с ь к о ї] л і т е р а т у р и і е т н о г р а -

фії при тутешнім університеті.— Див. примітку до листа 344.

Для моєї рубрики «Із чужих квітників» у «Ж[итті] і с[лові]» мені треба різних віршів для перекладування.— Ряд книжок названих далі поетів, які мав намір перекладати І. Франко, зберігаються в бібліотеці І. Франка: Hugo, La lègendes des siècles (N1970—1971); Hugo, Les Châtiments (N 281); Richepin, Les Blasphemes, (N 1809); Richepin, La chanson des queux (N 1810); Beranger, Chansons (N 1884). У журналі «Житє і слово» були вміщені лише переклади кількох віршів Гюго (1894, кн. 6).

Бодлер Шарль (1821—1867) — французький поет.

Беранже П'єр-Жан (1780—1857) — французький поет-демократ.

Towarzystwo Ludoznawcze — польське фольклорне та етнографічне товариство, засноване у Львові 1895 р.

348. ДО М. П. ДРАГОМАНОВА. [*Львів*], *14 листопада 1894 р.*

Вперше надруковано: Матеріали, с. 484.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1465).

У виписці, котру Ви переслали мені...— Мова йде про виписку з журналу «Slavische Jahrbücher», яку І. Франко надіслав М. Драгоманову на його прохання (див. листи від 19(31) жовтня та 22 жовтня (3 листопада) 1894 р.— Матеріали, с. 480, 482).

З Вашої статейки «Старі потреби перед новим царем»...— Див. журнал «Народ», 1894, № 20.

Пілят Роман (1846—1906) — професор історії польської літератури у Львівському університеті.

349. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА. [*Львів, до 6 грудня 1894 р.*]

Вперше надруковано: «Українське літературознавство». Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 1. Львів, 1966, с. 152.

Датується на підставі згадки про віче товариства «Народна воля», що відбулося 16 грудня 1894 р.

Подається за автографом (Львівська державна наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, відділ рукописів, ф. 661, п. 150, арк. 7).

На порядку дневнім нашого з'їзду треба ще поставити: у конституювання това[риства] «Поступ».— Йдеться про народне віче, яке скликалося товариством «Народна воля» 16 грудня 1894 р. у Львові. Тоді ж відбулися і перші загальні збори просвітнього товариства «Поступ».

350. ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО. *Львів, 21 грудня 1894 р.*

Вперше надруковано: Твори, т. 20, с. 529—530.

Подається за автографом (ІЛ, ф. 3, № 70).

Пушкіна П[авли]ку передав...— М. Павлик збирав бібліотеку творів класиків російської літератури і просив

А. Кримського допомогти йому в цьому (див.: К р и м с ь к и й А.Ю. Твори в 5 т., т. 5, кн. 1, с. 158).

Ч е т ь ї - М і н е ї — церковно-релігійні збірки. Містили «житія святих», перекази та повчання. Складалися за порядком днів кожного місяця. Виникли у Візантії бл. IX ст. У листі мова йде про так звані «Великі Мінеї-Четьї» (12 томів), складені у Москві за ініціативою митрополита Макарія (XVI ст.).

Чи з Б а р с у к о в с ь к о ї б і б л і о г р а ф і ї П о г о д і н а можна добути п о о д и н о к і т о м и? — Йдеться про багатотомну працю Миколи Платоновича Барсукова (1838—1906), російського бібліографа та історика «Жизнь и труды М. П. Погодина» (1888—1910).

...В а ш і п е р е в о д и т р ь о х п і с е н ь Г а ф і з а...— Йдеться про переклади А. Кримського: «Гей-бо, одшельниче!..», «Одшельниче, геть!..» та «Призначив мене господь-создатель...» («Житє і слово», 1895, кн. 1).

Д ж е л а л е д д і н Румійський (1207—1273) — перський поет-містик.

351. ДО В. Ю. ОХРИМОВИЧА. *Львів, 23 грудня 1894 р.*

Вперше надруковано: «Українське літературознавство». Іван Франко. Статті і матеріали, вип. 1. Львів, 1966, с. 151, з помилковою датою: «23 грудня 1893 р.»

Подається за автографом (Львівська державна наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР, відділ рукописів, ф. 661, п. 150. арк. 3).

С т а т е й к а п р о б о й к і в і д е д о 1 к н...— Стаття В. Охримовича «Звідки взялася назва бойки?» була надрукована в журналі «Житє і слово», 1895, кн 1.

...с т а т т я п р о ю р и д и ч н і о б и ч а ї й д е в 2 к н...— Йдеться про розвідку В. Охримовича «Знадоби до пізнання народних звичаїв і поглядів правних» («Житє і слово», 1895, кн. 2).

...д а т и з а м і т о ч к у п р о с н о х а ч е с т в о...— Див. розвідку І. Франка «Сліди снохацтва в наших горах» («Житє і слово», 1895, кн. 4).

...т о д і я д о л у ч и в б и с в о ї з а м і т к и д о В а ш и х в п о д і б н и й с п о с і б, я к ж е з р о б и в з с т а т е й к о ю о б о й к а х.— До розвідки В. Охримовича «Звідки взялася назва бойки?» була долучена замітка І. Франка «Уваги про походження назви бойки» («Житє і слово», 1895, кн. 1. Див. т. 29 даного видання).

ДОДАТКИ

352. ДО О. С. МАКОВЕЯ. *Львів, 14 серпня 1890 р.*

Друкується вперше за автографом (ІЛ, ф. 3, № 1127), який писаний невідомою рукою, з власноручними підписами І. Франка, М. Павлика, Є Левицького. Проти пункту 1 порядку денного позначка олівцем невідомою рукою: «Євг[ен] Л[евицький]».

З а п р о с и н и н а з ' ї з д...— Установчий з'їзд української радикальної партії відбувся у Львові 4—5 жовтня 1890 р.

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

А б д и к а́ ц і я — зречення
А б н е г а́ ц і я — самозречення, байдужість, відстороненість
А б с о л ь в у в а́ т и — тут: відокремити
А б с т и н е́ н ц і я — утримання від чогось
А г і р у в а́ т и — діяти
А л ю́ з і ї — натяки
А м б а с а д о́ р — посол
А с е к у р а́ ц і я — забезпечення, страхування

Б л я́ г а — брехня, пустомовство
Б о з — бузок
Б р у л ь й о́ н и — тут: рукописи
Б у́ т н и й — гордовитий, бундючний

В а р с т а́ т — верстат
В и п о в і д а́ т и — тут: відмовляти

Г а б і л і т у в а́ т и с я, г а б і л і т а́ ц і я — захист наукової роботи на право читання лекцій в університеті
Г а б л о́ т — шафа для книжок, дрібні предмети
Г е́ ц а — жарт, кумедна історія . .
Г о н о р у в а́ т и — тут: сплачувати гонорар
Г р а т у л я́ ц і я — привітання, поздоровлення

Д е з и д е р а́ т и — побажання, вимоги; речі, книги, потрібні для поповнення колекції
Д е н у н ц і ю в а́ т и — виказувати, доносити
Д е с п е́ к т — неповага
Д е ц е м в і р а́ т — у Стародавньому Римі колегія з 10 чоловік, яку обирали для виконання спеціальних державних доручень
Д е ц и д у в а́ т и — вирішувати, приймати постанову

Е в е н т у а́ л ь н і с т ь — можливість
Е к з е г е т и́ ч н и й — пояснювальний
Е к с ц е́ р п т — вислів, цитата, виписка із чогось
Е л а б о р а́ т — виконана праця, здобуток
Е л і м і н а́ ц і я — виключення
Е т е́ р — ефір

Ж е н т и́ ц я — сироватка з овечого молока

З а г о н о́ в и й (шляхтич) — тут: дрібнопомісний
З а́ в і д — тут: невиконання обіцянки
З е́ ц е р — складач

Інавгура́ція — урочисте відкриття торжества
Індемніза́ція — обзяження селянства виплатою відшкодувачь за скасування кріпосних повинностей
Інте́нція — мета, намір, бажання
Інтерпу́нкція — розділові знаки
Інтроду́кція — вступ
Інтерпеля́ція — депутатський запит
Інтроліга́тор — палітурник

Ка́вція — грошова застава
Канціона́л — збірник католицьких духовних пісень
Кве́стія — питання, проблема
Кви́та — квитанція
Кла́ки — клоччя
Клевре́т — прислужник
Кслаціонува́ти — звіряти, вичитувати
Ко́мерс — банкет після якоїсь урочистості
Комо́рацлова — митниця
Компетова́ння — тут: конкурс
Конверза́ція — розмова
Конфе́сія — віросповідання
Кореспонде́нтка — тут: поштова листівка
Кру́хо — скрутно
Куратéля — опіка
Куре́нда — розпорядження, збірка церковних наказів

Маргінéси — поля книги, рукопису
Ме́рітум — важливість, значення, суть

Недискре́тність — неприхованість
Некопсеквéнтний — непослідовний
Ношала́нсія — безжурність, байдужість до чогось

Одіум — ненависть, відраза, нехіть
Опінія — думка, погляд, припущення
Оруди — дрібна справа
Офе́рта — пропозиція

Пактува́ти — вести переговори
Парцеля́ція — поділ землі на дрібні ділянки
Пе́дель — університетський наглядач, сторож
Пе́няво — повільно
Поéнт (пуáнт) — тут: основна суть
Позю́мки — суниці
Порéкла — гасла
Прелімінáрій — початок, попередні переговори, тимчасові рішення
Преміси — твердження
Промóція — присудження вченого ступеня
Проскри́пція — вигнання

Ребéлія — повстання
Резигна́ція — самозречення
Ре́курс — апеляція до вищої інстанції
Ремонструва́ти — тлумачити, доводити
Ремунера́ція — винагорода
Ригоро́зум — іспит на вчене звання
Рецéпсис (рецéпіс) — розписка, квитанція

Сатисфа́кція — задоволення
Секату́ра — тут: утиск, різання
Сервілізм — рабська підлесливість, прислужництво

Сецéсіон — відхід убік, відділення
Скомплікóваний — складний
Скрипт — рукопис
Скрупулятно — пунктуально, скрупульозно, акуратно
Сморжі — рід грибів
Спрецизувáти — уточнювати
Стéмплі — печатки на документах, поштових листівках, митні марки
Субвéнція — грошова допомога
Субскрибувáти — передплачувати
Супéнзіум — звільнення з посади
Суплéнт — кандидат

Трáфний — гірний, справжній
Трускавкú — полуниці

Ферфлюхгáція — обурення, прокльони
Фýзія — об'єднання, злиття

Цабáнити — лаяти
Цлóва оплáта — митний збір
Цóфатися — відступати

Шлендріáн — балаган
Шпарáги — спаржа

ПОКАЖЧИК ІМЕН І НАЗВ

Авдиковський Орест *772*
Адальберг 499, *748*
Адлер Віктор 355, 362, *694*
Айталевич (Вітошинський) Іван 151, *600*
«Академічне братство» 33, 37, 41, 77, 101, 111, 113, 114, 126—128, 131, 135, 145, 149, 305, 310, 312, 504, 508, *553, 566, 583, 593, 672—674, 683*
«Академічна громада» 198, *624*
«Академический кружок» 126, 242, 244, *589*
Алекса 151
Александр Македонський *600*
Александров В. С. 151, *600*
Александрович М. М. 42, 64, 151, *557, 565, 600*
Алімпій Печерський 151, *600*
Аль Фарабі Абу Наср-Мухаммед *742*
Альбрант Ольга 15, 100, *545*
«Америка» 173, 179, *609, 612, 615*
Анар *657*
Ангелович Антін 152, *600*
Анкона Александр 430, 444, 468, *727*
Анненков П. В. *640*
Антоневич (лікар) 412
Антоневич Микола 244, 454, *646*
Антоній Печерський 146, 147, 152, 155, *600*
Антонович А. Я. *607*
Антонович В. Б. 12, 22, 29, 50, 62, 64, 67, 68, 71, 100, 104, 105, 109, 146, 152, 155, 165, 171, 195, 203, 215, 252, 279—281, 307, *542, 543, 545, 560, 561, 566, 568, 569, 578, 607, 610, 623, 652*
Арабажин К. І. 119, 120, 125, 128, 215, 284, 286, 295, 378, 404, *586, 642, 664, 665, 703, 715*
Арборе-Раллі Замфір *614*
«Археологическое общество» 507, *764*
«Архив Юго-Западной России» 431, 506, *728, 764*
Арцишевський В. 173, 176, *611*
Аскольд 176
Аскоченський В. І. 176
Ау Юліуш 247, *648*
Ауербах Бертольд 243, *646*
Афанасій 200
Афанасьев О. М. 41, 409, 456, 463, 513, *553, 556, 718, 741*
Афанасьев-Чужбинський О. С. 73, 138, 144, 145, 149, 151, 253, *569, 594, 604, 652*

Багалій Д. І. 50, *560*
Багрій 413, *719*
Бадені Казимир *660, 699*
Бадені Станіслав 487, 488, *755*
Бадрова 104, *580*
Бажанський П. І. 395, *711, 712*
Байздренко М. Г. 387, 390, 393, 406, *707*
Байрон Джордж-Ноел-Гордон 115, 116, 168, 203, 333, *585, 648, 684, 748*
Бакунін М. О. 514—517, 520; 525, *768, 771, 774*

Банах М. *544*
Барвінська 285
Барвінський В. Г. 114, 117, 137, 199, *630, 650*
Барвінський О. Г. 49, 97, 120, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 180, 182, 184, 185, 202, 203, 209, 256, 268, 279, 280, 473, 477, 485, 487, 508, 525, *555, 613, 618, 628, 644, 660, 750*
Баронч Садок 7, 14, 23, 24, *540*
Барсуков М. П. *776*
Батюшков П. М. 68, *566*
«Батьківщина» 120, 134, 251, *586, 632*
Баур Фердінанд Хрістіан 127, *589*
Бачинський Богдан 129, *571, 590*
Бачинський Михайло 71, *568*
Бачинський Олександр 286, *665*
Бачинський Юліан 285, 416, 417, *687, 721*
Беднарський Кароль 252, 394, 505, *652, 711*
Безіменний 106
Безсонов П. О. 238, 409, 421, 449, *718, 723, 738*
Белей І. М. 12, 20, 33, 37, 104, 105, 108, 113, 118, 119, 156, 165, 223, 248, 254, 279, 526, *543, 546, 558, 586, 593, 605, 647, 649, 653, 655*
Бельовський Август 154, *601*
Бенфей Теодор 272, 338, 369, *662*
Беранже П'єр-Жан 333, 527, *775*
Бережанський 285
Беренштам В. Л. 55, *563*
«Беседа» 491, *695, 757, 766*
Бестужев-Рюмін К. М. 33, 523, *553, 772, 773*
Бецький І. Є. 253, 480, *598, 652, 753*
Белінський В. Г. 138, 139, 145, 149, 231, 233, *569, 594, 595, 640*
Біберович Іван 99, *578*
Бігеляйзен Генрік 214, 440, 474, 515, *632, 732, 751*
Білахевич — див.: Яремецький-Білахевич Ілля
Білик Іван (Рудченко І. Я.) 22, *548, 550, 553*
Білинський Клавдій 276, 282, 400, *663, 714*
Білінський Леон 246
Білозерський М. М. 138, *594*
Білоус М. І. 336, *685*
Бісмарк Отто 33, *553*
Блік 113
Блонський Тит 37, *555*
Богатирьов П. Г. *660*
Богданович Флоріан 210, 630, *631*
Боденштендт Фрідріх 262, *657*
Бодлер Шарль 527, *775*
Бодуен-де-Куртене І. О. 505, *763*
Бодянський О. М. 138, 144, 154, 446, 481, *581, 591, 595, 601, 753*
Боетій Аніцій 37, *555*
Бородайкевич 471, *749*
Бораковський Г. М. *573*
Борковський Олександр 171, 182, 187, 215, 223, 250, *617, 619, 620, 633*
Брандес 206
Брандес Георг 128, 131, *590*
Брандт Ф. Ф. 19, *546*
Браунгольц 380, *701, 704*
Брет-Гарт 251, *651*
Бродзінський Казімеж 286
Бруно Джордано 214, *632*
Брюкнер Александр 470, *749*
Брюллов К. П. 145, *598*
Бугель Володимир 74, 453, 467, *570*
Будвайсер К. 301
Будзиновський Вячеслав 385—387, 390, 414, 416, 522, *588, 668, 706, 720, 721, 772*
Будилович А. С. 361, 378, *696*
«Буковина» (газета) 305, 409, *623, 672, 744*
«Буковина» (товариство) 286, *664, 719*
«Буковинський православний календар» 288, *661, 666*
Булгаков М. П. (Макарій) 225, *638, 776*
Бурцев В. Л. *625*
Буслаєв Ф. І. 218, 312, 315, 420, 422, 446, 518, 524, 529, *634, 674, 770*
Буцах Сень 215, *633*
Буцинський Мелітон 120, 184, 208, *586, 618*

Вагилевич І. *646*
Вагнер Адольф 112, *583*
Вагнер М. *655*
Вайс Антоніна 369, *699*
Вайц Георг 148, *599*
Вакернагель Фрідріх 225, *638*
Вандер Карл-Фрідріх-Вільгельм 288, 301, 308, 321, 327, *666, 680*
Варшевицький Кшиштоф 200, *626*
Василевська В. Л. *721*
Василевський Леон 416, 418, 432, 441, 446, 479, 491, 525, *721, 722, 728, 733, 736, 740, 757, 770*
Василенко 161
Васильев В. П. 257, *654*
Васильев М. К. (Василенко) 458, *743*
«Ватра» 220, 240, 253, *567, 568, 572, 574, 577, 624, 635, 645*
Ватсон Роберт Спенсер 509, *765*
Вахнянин А. К. 27, 37, 249, 285, 288, 434, 438, 486—488, *551, 586, 729*
Вахнянин Іван *615*
Вейссловіц Натан 370, *699*
Величко Григорій 152, 155, 293, 332, 488, *600, 602, 668, 683, 755*
Величко (Озаркевич) Іероніма 293, *668*
Величко Самійло 473, 487, *750, 755*
Вельгаузен Юліус 28, 104, 113, 183, 234, *551, 611, 641*
Венгеров С. О. 263, *657*
Веневітінов *760*
Венцлевський 245
Вержбовський *742*
Веркович Стефан 455, *741*
Верн Моріс Луї 104, 120, 124, 126, 127, 130, 131, 149, 183, 194, 203, 211, 233, 238, 272, 296, 376, 523, 525, *580, 589, 591, 611, 618, 631, 641, 642, 661, 669, 702, 773*
Верхратський І. Г. 242, 243, *645, 646, 767*
«Веселка» 86, 156, 163, *574, 605*
Веселовський Олександр 19, 30, 34, 108, 272, 273, 332, 379, *546, 580, 683, 685, 704*
Веселовський Олексій 225, 334, 335, *638, 685, 742*
«Вестник Европы» 19, 35, 102, 234, 244, 371, *546, 547, 579, 589, 637, 640, 642, 647, 679, 685, 699, 741*
«Вестник «Народной воли» 149, *599*
Виговський Іван 50
Вижиковська Станіслава 153, 157, 158, *603*
Вислоух Болеслав 143, 160, 181, 206, 214, 232, 233, 251, 252, 293, 360, 367, 371, 376, 389, 400, 403, 410, 414, 525, *597*
Вислоух Марія 218, *634*
Вислоцький А. 178, 288, *615, 666*
Висоцький Володимир 57, *563*
Вишенський Іван 195, 197, 199, 200, 221, 223, 251, 259, 262, 263, 288, 330, 500, 507, 509, 515, 519, 522, 523, 524, 527, *623, 626, 655, 657, 666, 681, 728, 764, 768, 770, 771, 774*
Вієльгорський М. Ю. 140, *595*
Вікліф Джон 340
Віктороз О. Є. 462, *745*
Вільхівський — див. Грінченко Б. Д.
Віндішгрец Альфред 372, *700*
«Вінок русинам на обжинки» 240, *645*
Вінцковський Д. І. 242, *645*
«Вісті» *594*
Вішньовський Теофіл 514, *768*
Вовк Ф. К. 21, 67, 68, 87, 122, 124, 146, 147, 152, 154, 160, 162, 171, 176, 273, 412, 420, 425, 427, 429, 433, 435, 449, 452, 465, 476, 488, 491, 505, 509, 510, 526, *547, 569, 602, 605, 613, 614, 662, 726, 730, 734, 738, 740, 746, 751, 755, 774*
Вовчок Марко 46, 55, 244, *553, 563*
Водовозов В. В. 504, *762*
Возняк М. С. *559, 561, 562, 567, 572, 576, 589, 600, 622, 630, 643, 658, 660, 662, 679, 683, 700, 726, 752*
Войціцький Казімеж 329, *681*
Воллан Г. А. 190, 191, *621*

Волянський Іван 167, 179, *609, 612*
«Вольное слово» 40, 117, 206, 207, 248, *556, 625, 649, 650, 659*
Воробець М. В. 413, *719*
Воробкевич С. І. 43, *558*
Воронцов В. П. 361, 363, *696, 721*
Воронцова 363
Врхліцький Ярослав 459, 505, *743, 763*
Вуєк Якуб 200, *626*
Вуллерс *753*
Вульфи 407, *717*

Габерман П. П. 361
Гаватович Якуб 186, 195, 199, 201
Гавлічек-Боровський Карел 175, 476, *612, 613, 743, 751*
Гаврилик Григорій 35, 81, 168, 241, *554, 572, 609, 633*
Гаврилик (Багрій) Ю. Г. 35, *554, 719*
Гайгель Іван 215, *633*
Гайдерер 341
Гайн Антонін 450, 472, *739, 749*
Галахов О. Д. 480, 497, 501, 506, 518, *753, 760, 763, 770*
Галецька 366
Галин Мартирій 255, *653*
«Галицкая Русь» *665*
«Галичанин» 396, 397, 471, 474, *712, 749*
Гамель 185, 194, 226, *619*
Гаморак Кирило 352, *692*
Ганка Вацлав *646*
Ганкевич Микола 312, 333, 389, 416, 432, *674, 683, 709, 721*
Гарасимович Іларій 494, 500, 511, *719, 757, 759, 760*
Гарматій Лука 502, *761*
Гарнак Адольф 432, *729*
Гарт Й. 262, 312, *657, 674*
Гартман фон Ауе 271, 288, *661, 666*
Гаршин В. М. 108, *581*
Гаршин Є. М. 149, *599*
Гатцук О. О. 462, *745*
Гаусрат Адольф 28, 127, *589*
Гауч фон Франкентурм Павел 403, *715*
Гафіз 267, 269, 305, 375, 480, 497, 530, *659, 672, 774, 776*
Гашет *755*
Гедо Анрі 466, *747*
Гейне Генріх 115, 116, 132, 243, 247, 305, 310, 312, 315, 316, 318, 321, 480, *584, 590, 648, 672, 673, 676—678, 753*
Геккель Ернст-Генріх 115, *584*
Гекслі Томас-Генрі 19, 115, *546*
Гельванд Фрідріх 112, *583*
Геник Кирило 247, *649*
Герасимович Володимир 442, *734*
Герман Тео 481, *753*
Герцен О. І. 198, 200, 231, 245, *627*
Гете Йоганн-Вольфганг 49, 117, 240, 243, 247, 248, 271, 333, *560, 584, 627, 645, 648, 661*
Гільгенфельд А. 222, *636*
Гіршберг 199, *625*
Гладилович (хімік) 77
Гладилович Дем'ян 66, 75, 82, 120, 285, *566, 605, 610, 676*
Глазунов 480, 496
Глинка Авдотья 224, *637*
Глібов Л. І. 455, *741*
Гловацький Олександр — див. Прус Болеслав
Глюзинський 414
Гнат (з Любарова) 221, *636*
Гнатюк В. М. *555*
Гоголь М. В. 10, 251, 335, *542, 651*
Годак Валентин 336, 360, 361, 366, *686, 687*
Головацький І. Ф. *645*
Головацький Я. Ф. 190, 191, 222, 237, 265, 480, 488, *621, 637, 646, 658, 753, 755*
Голубєв С. Т. 50, 200, 506, *560, 626, 763, 764*
Голубинський Є. Є. 225, *638*
Голуховський Агенор *606, 607*
Гомер 11, 196, 243, 254, *542, 548, 628, 646*
Гоммель Фріц 370, *699*
Горацій Квінт 480, *752*
Горбаль Кость 71, 179, *615*
Гордієнко Д. 96, *577*
Гордієнченко М.— див. Драгоманов М. П.

Горленко В. П. *650*
Горнік Міхал 481, *753*
Городецький В. В. 54, *562, 563*
Готьє Еміль-Леон 420, 466, *723, 747*
Гофман Генріх 243, *646*
Гофман Ернст-Теодор-Амадей 244, 328, *680*
Гофман Рудольф 224, 232, *638, 641*
Грабовський Броніслав 332, *682*
Грабовський П. А. (Граб) 323, 333, 420, 502, 511, 513, 525, *678, 683, 684, 761, 765, 767, 774*
Грант Ален 116, 250, *651*
Гребінка Є. П. 138, 139, 144, *594*
Гревс І. М. 401, 406, 412, *714*
Грегоржевський 87
Грессе Йоганн-Георг 430, *727*
Григорієвич Григорій — див. Цеглинський Г. І.
Григорова Л. Ф. 469
Гриневецький Іван 276, 282, *663*
Грімм Вільгельм 308, 513, *673*
Грінченко Б. Д. (Вартовий, Перекотиполе Іван, В. Чайченко) 18, 70, 81, 84, 95, 250, 297, 304, 316, 322, 423, 461, 502, 514, 519, *545, 546, 572, 573, 577, 650, 663, 670, 671, 676, 678, 689, 724, 725, 731, 734, 744, 761, 767, 770*
Грінченко М. М. (Загірня Марія) 443, *734*
«Громада» 40, 49, 59, 72, 75, 150, 184, 207, 348, *550, 553, 560*
«Громадський друг» 114, 246, *567, 647, 648, 685*
Громницький Сидір 167, 455, 461, *609*
Грубер Йоганн-Готфрід 151, *583, 600*
Группе Отто-Фрідріх 440, *732*
Грушевський М. С. 376, 508, 523, 525, 529, *555, 702*
Грушецький Артур 49, *560*
Губанов *678*
Губер Е. К. 333, *684*
Губернатіс Анжело 454, *597, 740*
Гуд Томас 246
Гуден 206
Гузар 285
Гулак-Артемовський П. П. 281
Гулейчук 329, 338, 388, *680*
Гуляй Іван *772*
Гус Ян 408, *718*
Гутович Микола 328, 339, *680, 687*
Гуцков Карл 243, *646*
Гюго Віктор 116, 243, 299, 310, 312, 318, 449, 513, 527, *585, 674, 733, 738, 751, 767, 775*

Давидяк В. С. 454, *741*
Давлет-шах 480, *753*
Даль В. І. 321, 333, *677, 683*
Даниїл Паломник *759*
Данило Галицький 50
Данилович Северин 120, 226, 277, 345, 354, 357, 411, 452, 454, 477, 483, 500, 502, 511, *586, 639, 718, 719, 740, 757, 760, 761*
Данте Алігієрі 203, 209, *628*
Дашинська Софія 214, *632*
Дашинський Ігнаци *668*
Дашкевич М. П. 50, 100, 128, 181, 201, 202, 224, 334, 525, *560, 590, 591, 616, 628*
Дебогорій-Мокрієвич В. К. 152, *600, 625, 627*
Деген М. В. *635*
Деген Н. В. *635*
Деген С. В. 215, 217, 228, *632—635, 639*
Дей О. І. *613, 620, 621, 622*
«Дело» 30, 34, 41, *552*
Демокріт *583, 588*
Денлоп Джон-Колін 407, *717*
«Денниця» 243, *646*
Джелаледдін Румійський 530, *776*
«Дзвін» 69, 114, 246, *567, 647, 685*
«Дзвінок» 234, 254, 380, 479, *627, 642, 680*
Дикарєв М. О. 328, *680, 731*
Дідеріхс Віктор 265, 289, 308, *667*
Діккенс Чарльз 243, 335, *646*
«Діло» 23, 31, 36, 40, 48, 71, 74, 75, 87, 92, 115, 116, 118; 119, 123, 134, 140, 157, 161, 163, 165, 167, 170, 175, 211, 225, 232, 249, 251, 252, 275,

279, 283, 316—318, 320, 323, 352, 404, 415, 442, 469, 511, 526, *540, 543, 544, 554, 558, 574, 576, 583, 585, 586, 603, 605, 607—611, 621, 631, 638, 641, 643, 651, 653, 655, 663—665, 669, 676, 679, 692, 715, 716, 718—720, 726, 736, 748, 756, 759, 765, 767, 774*
«Дністрянка» 114, 244, *647*
Доброграєва О. О. 15, 17, 34, 46, 98, 100, 121, 134, 167, *545, 581, 609*
Добрянський А. І. 495, *758*
Домонтар Д.— див. Лукич Василь
Дорошкевич О. К. *545, 573, 577*
Дорундяк Іван 494, *758*
Достоєвський Ф. М. 251, 412, *708*
Дошлі Людвіг 214, *632*
Драгоманов М. П. 7, 11, 12, 20, 22, 24, 25, 30, 34, 37, 43, 49, 50, 53, 58, 59, 62, 66—68, 71, 72, 74, 77, 80, 83, 86, 90, 92, 101, 103, 104, 107, 111, 118, 124, 126, 129, 130, 133, 134, 135, 140, 143, 144, 146, 147, 154, 168, 171—173, 178, 179, 182, 184, 194, 198, 202, 204, 208, 210, 213, 218, 224, 231, 236, 252, 253, 255, 257, 258, 260, 261, 263, 271, 275, 280, 286, 287, 290, 294, 295, 298, 300, 305, 306, 310, 318, 326, 330, 331, 337, 341, 345, 350, 353, 355, 356, 361, 362, 364, 366, 370, 374, 379, 383, 385, 387, 389, 393, 397, 401, 403, 406, 408, 411, 414, 416, 419, 421, 425, 430, 431, 435, 438, 439, 448, 453, 455, 457, 460, 463, 466, 467, 469, 471, 472, 477, 484, 489, 490, 492, 495, 498, 502, 503, 508, 510, 512, 514, 516, 520, 522, 524, 526, 527, *540—544, 546, 547, 549—557, 560—574, 576, 579—584, 586—591—593, 595—599, 602, 609—611, 614—619, 622, 625, 627, 629—632, 635, 637—641, 643, 644, 647, 648, 652—657, 660—663, 665, 667, 669—672, 676, 677, 679, 680—682, 685, 686, 688—706, 709, 710, 712—718, 721—723, 725, 727, 728, 730, 732, 734, 735, 736—740, 743, 744, 746—752, 754—769, 771—775*
Драгоманов Світозар 262, *656*
Драгоманова Аріадна 184, 228, 262, *656*
Драгоманова Лідія 152, 186, 228, *586, 600, 619*
Драгоманова Людмила 262, 372, 374, *700, 732*
Дрентельн О. Р. 174, *612*
Дрепер Джон-Уїльям 350, 351, *692*
«Дрібна бібліотека» 135, 246, 563, 593, 647—649
«Друг» 114, 129, 210, 242, 244, 245, 301, 321, *584, 590, 645, 647, 741*
«Дружно вперед» *735*

Еберт А. 225, *638*
Евріпід 202, *627*
Ейтельбергер 378
Еллен 235, *642*
Енгельс Фрідріх *686, 687*
Еразм Роттердамський 328, *680*
Ерш Йоганн-Самуель 151, *583, 600*
«Этнографическое обозрение» 329, 332, 429, 519, 529, *681, 726, 770*
«Етнографічний збірник» *614, 621, 624, 681*
Етнографічний кружок 68, 128, *566*
Естерлей Герман 327, *680*

Єгупова 15
Єж Томаш — див. Мілковський Зигмунд
Єлінек Едвард 146, 147, 433, 505, *598*
«Елисаветградский вестник» 280
Єпіфаній Кіпрський 224, *637*
Єфименкова О. Я. 41, 68, 112, *556, 567*
Єфрем Сірін 200, 236

Жадовська Ю. В. 333, *684*
Жальплахта Ян 125, *588*
Жан-Поль (Ріхтер Йоганн-Пауль-Фрідріх) 243, *646*

Желехівський Є. І. 204, 205, 216, 320, *563, 601, 629, 633*
«Живе слово» («Житє і слово») 428, 429
«Живое слово» *686*
Житецький Г. П. 100, 103, 197, 235, 279, 307, *623*
Житецький П. Г. 62, 100, 102, 107, 125, 146, 147, 376, 423, 424, 440, 464, 466, 472, 525, *548, 565, 578—580, 702, 733, 735, 746, 747, 749*
«Житє і слово» 428—432, 437, 440, 442, 444, 447, 448, 450, 452, 458, 459, 461, 465, 466, 468, 470—473, 475, 476, 479—481, 491, 495—497, 501, 503—510, 512—519, 522—527, 529, 531, *548, 589, 593, 602, 612, 616, 623, 632, 633, 644, 657, 661, 672, 678, 680, 690—692, 698, 702, 704, 709, 723—738, 740—744, 746, 747, 750—753, 755—757, 759, 760—763, 766—771, 773—776*
«Життя й революція» *554, 655, 658*
«Жіночий альманах» («Перший вінок») 51, 110, 123, 124, 156, 198, 299, *543, 562, 575, 582, 588, 596, 607, 670*
«Жовтень» *605, 712*
«Журнал Министерства народного просвещения» 30, 34, 46, 55, *552*

Завитневич В. З. 258, 265, *654, 658*
Загірня Марія — див. Грінченко М. М.
Заклинські 120
Заленський 524, *771, 773*
Залеський Броніслав 233, 505, *593, 641, 763*
Залеський Юзеф-Богдан 376, *703*
Заневич І.— див. Терлецький О. С.
«Записки Восточного отделения Русского археологического общества» *699*
«Записки императорской Академии наук» *753*
«Записки Наукового товариства імені Шевченка» 394, 407, 431, *643, 664, 695, 698, 702, 711, 717, 728, 730, 756*
«Записки Русского географического общества по отделению этнографии» *615, 666*
«Записки Юго-Западного отделения Русского географического общества» 68, 237, *739*
Заревич Федір 137, *593*
Зарудний М. І. 68, 69, 72, *565*
«Заря» 248
Засадкевич Н. 265, *658*
Заславський І. Я. *678*
Зауер 246
Зах Ф. 517, *769*
Захер Мазох Леопольд 286, *665*
«Західна Україна» *575*
Заячківський Йосип 140, *595, 679*
«Зеркало» *650*
«Зерна» 195, *623*
Зібер М. І. 171, *610*
Зібрт Ченек 378, 458, 474, 513, 516, 519, *703, 704, 768, 769*
«Знание» *546*
Золя Еміль 114, 115, 245, 335, *584, 648*
«Зоря» 7—9, 11—14, 18, 19, 21—23, 25, 29, 32, 33, 35—37, 40—44, 48, 50—53, 57—59, 64, 70, 71, 78, 79, 82, 85, 88—91, 96, 99, 102, 105, 111, 113, 114, 116, 118, 119, 122, 124, 128, 135, 134, 136, 137, 148, 150, 151, 163, 171, 175, 182, 186, 188, 203, 216—219, 221, 226, 228, 234, 249, 250, 271, 274, 281, 285, 291, 295, 297, 305, 309, 319, 322, 323, 365, 366, 371, 372, 374, 377, 380, 384, 388, 393, 394, 422, 423, 442, 472, 478, 479, 495, 506, *540—555, 557—562, 564—566, 568, 570, 571, 574, 575, 577—579, 583, 586, 588, 592, 593, 594, 596, 609, 617—620, 623, 624, 628, 633, 634, 636, 642, 648, 650, 651, 656, 660—662, 664, 669—671, 674, 676—679, 685, 688, 694, 698, 700—704, 708—710, 713, 715, 724, 725, 734, 750, 763, 768, 770*

«Зоря галицька» 183, *618*
Зрудловський 246
Зубрицький Михайло 258, 265, 523, *659, 773*
«Исторический вестник» 30, 145, 149, 532
Іванович 128, *589*
Ігнатьєв М. П. 170, *610*
Іловайський Д. І. 151
Ількевич Г. С. 288, *666*
Ільницький В. С. 25
Інлендер Людвік *649*
Іофанов Д. М. *601, 623*

Їречек Костянтин Йозеф 401, 402, *714*

Йогансон 286
Йордан Ян Петер 522, *772*

Казвіні Захарія ібн Мухамед 480, 530, *752*
Калайдович К. Ф. 523, *772, 773*
«Календар «Просвіти» 115
Калитовський Омелян 8, 12, 13, 21, 33, 36, 41, *541, 543, 546, 553, 636*
Калідаса 292, *668*
Каліна Антоній 505, 527, 528, *763*
Калужняцький О. І. 37, 222, 264, 437, *555, 636, 658*
Кальдерон де ла Барка Педро 438, 448, 473, 482, *732, 736*
Камінський Ф. *645*
Кант Іммануїл 112, *583*
Каравелов Любен 262, *566*
Каравелов Петко 67, *566*
Караджич Вук 290, 301, 406, *667, 716, 717*
Карамзін М. М. 501
Карасек Йозеф 378, 400, *704*
Карбасников 455, *741*
Карлович Ян 180, 314, 319, 342, 368, 469, 505, *615, 626, 675, 689, 698, 748*
Карнуа 466, *747*
Карпенко-Карий (Тобілевич) І. К. *573*
Каспрович Ян 214, *632*
Катрухін О. М. (Катренко Олександр) 304, 461, *671, 744*
Кахникевич Кирило 31, *553*
Качала В. С. 77, *570*
Качала Степан 210, 254, *652*
Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 480
Келлер Адельберт 265, *659*
Кентчинський Войцех 142, *596*
Кестлін Генріх-Адольф 224, *232, 637, 641*
Кибальчич Н. М. 380, *704, 754*
«Киевлянин» 286, *639, 665*
«Киевская старина» 8, 12, 14, 20, 50, 73, 102, 103, 133, 145—147, 149, 151, 156, 159, 162, 163, 167, 172, 173, 180, 181, 184, 196—199, 201, 202, 207, 208, 215, 219, 235, 238, 240, 249, 251, 285, 286, 288, 289, 294, 295, 297, 337, 360, 366, 376, 391, 402, 444, 449, 458, 462, 466, 474, 479, 488, 495, *541, 543, 545—547, 550, 578, 580, 583, 589, 591, 592, 594, 599, 600—602, 605, 608, 611, 616, 623, 624, 626, 627, 630, 632—636, 641, 645, 650, 661, 664, 666, 668—670, 686, 702, 735, 743, 745—747, 755, 756, 759, 770*
«Киевские университетские известия» *745*
«Киевский телеграф» 135, *593*
«Киевское слово» 165, *607, 610, 639*
Кирило Туровський 523
Кирпичников О. І. *263, 273, 312*, 375, 480, 497, 501, 506, 518, 529, *657, 701, 753, 760, 761, 770*
Кирчів П. О. 141, *662*
Кістяківський Б. О. 215, 226, 227, 235, 261, 262, 344, 361, 363, *632, 635, 639, 642, 656, 690, 695*
Кістяківський О. Ф. 198, 203, 204, *625*
Кішка Самійло 183
Клеменс Самюель-Лонг-Хорн — див. Марк Твен
Климкович К. Г. 137, *593*
Клопшток Фрідріх-Готліб 243, *646*
Кміцикевич В. Ф. *584*
Кобилиця Лук'ян 83, 106, 107, 288, 365, *664, 666, 668, 669, 698*
Кобилянський Антін 143, 517, *597*

Кобринська Н. І. 12, 18, 40, 50, 52, 65, 91, 109, 110, 122, 143, 146, 147, 152, 159, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 283, 285, 293, 353, 388, 389, *540, 543, 556, 562, 565, 575, 576, 587, 588, 596, 603, 604, 607—609, 663, 697, 707, 708*
Кобринський В. Й. 412, 413, 414, *719*
Кобринський Теофіл *588*
Ковалевський М. В. (Прихильний) 27, 32, 41, 43, 59, 69, 72, 104, 107, 113, 121, 201, 277, 278, 291, 307, 339, 363, 364, 367, 406, 411, *551, 558, 566, 575, 581, 687, 697, 713, 714, 718*
Ковалевський М. М. 504, 509, *762, 764*
Козакевич Ян 417, *722*
Козлов І. І. 138, *594*
Козловський Станіслав *614*
Колесса І. М. 197, 264, *624*
Колесса О. М. 142, 264, 351, 376, 420, 430, 432, 478, *597, 692, 702, 703, 727, 752*
Колесса Ф. М. 435
Коллар Ян 396, 397, 400, 415, 417, 434, *712, 714, 720, 722, 729, 730*
Колцуняк (Ковцуняк) Микола 247, *649*
Кольберг Оскар 21, 183, 238, 289, 300, 318, 329, 458, 488, *547, 618, 622, 644, 677*
Кокорудз Ілля 274, 275, 285, *662*
Комаров М. Ф. 71, 83, 86, 255, 280, 281, 296, 302, 316, 327, *568, 573, 671, 680*
Компаретті Доменіко 440, 468, *732, 748*
«Комсомольская правда» (Вільнюс) *675, 689, 698, 748*
Конiський О. Я. 10, 25, 31, 36, 42, 70, 77, 78, 91, 102, 104, 105, 113, 118—121, 147, 149, 161, 163—165, 168—172, 177, 180, 182, 184, 185, 195, 209, 214, 223, 252, 254, 268, 280, 296, 307, 331, 376, 475, *542, 553—555, 568, 579, 586, 598, 599, 605, 606, 610, 616—619, 630, 637, 653, 660, 682, 702*
Копач І. С. 420, *724*
Коперницький Ізидор 189, 192, *598, 620—622*
Копистенський Захарія *654*
Коржан Йозеф 146, 155, 162, 176, *597, 605*
Кормош Теофіл 179, 180, 183, *615*
Короленко В. Г. 148, 334
Корш В. Ф. 263, 273, 375, 480, 497, 501, 506, 518, *657, 753, 760, 761, 770*
Кос Андрій 168, *609*
Косач Ізидора *670*
Косач Микола *671*
Косач М. П. 304, 478, 491, *543, 671, 713, 752*
Косач (Кривинюк) Ольга 299, *671*
Косач П. А. 277—282, 295, 297, 310, *663, 674*
Коскен Еммануїл 58, 112, 347, 350, 363, 378, 382, 384, 386, 440, 444, 449, 513, *564, 583, 599, 691, 703, 732*
Коссак Ілля-Еміліан 218, *634*
Костомаров М. І. 32, 49, 52, 93, 138, 149, 151, 180, 291, 315, 330, 337, 495, *553, 560, 561, 574, 576, 594, 599, 616, 644, 675, 682, 687, 735*
Котляревський І. П. 30, 309, 462, 479, 480, *745, 753*
Котович 238
Котурницький М. *647*
Кохановський Ян 235, *644*
Коховський В. П. 42, *557*
Коцебу Август 243, *646*
Коцовський В. І. 7, 33, 34, 39, 41, 58, 61, 62, 72, 73, 75—78, 81, 83, 98, 102, 108, 118, 121, 126, 134, 145, 149, 151, 161, 167, 168, 171, 173, 185, 195, 204, 211, 214, 223, 265, 285, 288, 295, 375, 380, 390, 393, 397, 404, 449, 495, 497, *540, 545, 570, 585, 593, 609, 628, 631, 644, 709, 715, 758*
Коцюбинський М. М. 255, 260, *653, 655, 671*
Кошут Лайош 215, 488, 517, *633, 755*
Кравченко Уляна (Шнайдер

Ю. Ю.) 7, 70, 106, 110, 195, 294, 393, 505, 513, 520, *540, 568, 582, 669, 670, 710, 763, 767, 771*
Кралицький 495
Краліцький Анатоль 474, *750*
Краль Йозеф 401, 402, *714*
Красінський Зигмунт 243, *646*
Красіцький Ігнаци 243, *646*
Краус Фрідріх-Самуель 21, 407, 428, *547*
Крашевський Юзеф-Ігнаци 199, 224, 233, *587, 591, 593, 626, 641, 695*
Кримський А. Ю. 262, 267, 269, 275, 302, 310, 315, 321, 331, 334, 340, 415, 416, 420, 421, 425, 432, 437, 441, 444, 446, 455, 461, 464, 479, 488, 496, 501, 506, 510, 518, 523, 524, 525, 528, *548, 656, 657, 659, 660, 671, 672, 674, 675, 677, 678, 682, 684, 685, 688, 720, 721, 723—725, 731, 733—736, 741, 742, 744, 745, 752—754, 759, 761, 763—765, 767, 770, 773—776*
Кріґсейзен *710*
Кропивницький М. Л. 335, 479
Крумбахер Карл 375, 401, 402, 419, 431, 464, 466, *746, 747*
Крушинський Йосип 430, 433, *727*
Кудринський Федір 488, *755*
Кузів І. *634*
Кузьмичевський — див. Драгоманов М. П.
Куїловський *665*
Кулачковський Ярослав 454, 472, 478, 483, 484, 486, 487, 495, 499, *741, 754*
Куліш О. М. (Ганна Барвінок) 65, *565*
Куліш П. О. 10, 65, 115, 137, 145, 199, 244, 301, 360, 364, 378, 449, 468, 500, *542, 566, 571, 671, 695—697, 738, 744, 747, 748, 760, 761*
Кулябка С. 73, *569*
«Культура» *679*
Кульчицький Олександр 441, *733*
Кульчицький Павло 241
Кун Ернест 402, 419, 431, *715, 723*
Купчанко Г. І. 37, 288, *555, 666*
Кушелев-Безбородько Г. 312, 315, 330, 337, *675, 682*
Кюнен Авраам 126, 233, 234, *589, 641*

Лавальє Еміль Луї Віктор 115, *584*
Лаврівський Володимир 276, 390, *663*
Лагодинський П. *679*
Лазаревський О. М. 19, *546*
Ланг А. 420, *559, 723*
Ланге Фрідріх 25, 115, *550*
Лассаль Фердінанд 131, *591*
«Ластівка» 242, *645*
Лафарг Поль *687*
Лашкевич О. С. 154, 197, 219, *592, 601, 608, 623, 635*
Лебедєв С. *655*
Лебединцев П. Г. 172, *611*
Лебединцев Ф. Г. 103, 104, *580, 592, 608, 611*
Леваковський Кароль 181, *616*
Левицький 396, *712*
Левицький Володимир — див. Лукич Василь
Левицький Євген 238, 344, 351, 375, 385, 405, 416, 535, *644, 706*
Левицький І. О. 137, *593, 594, 601, 605, 615*
Левицький Йосиф 240, *645*
Левицький Кость 41, 69, 285, 495, 523, 525, *556, 664, 679, 772*
Левицький О. І. 21, 50, *547, 560*
Левицький Петро 180, 182, 184, *618*
Леккі Вільям-Едуард-Гартополь 28, 116, *551*
Ленау Ніколаус 506, 513, 520, *763, 767, 771*
Лермонтов М. Ю. 138, 286, *665*
Лессінг Готгольд-Ефраїм 131, 212, *591*
Лефман С. 273, *661*
Лешова 142
Лещишак Н. 189—193, *621*
Лисенко М. В. 25, 100, 103, 108, 113, *566, 579, 584*
«Листок Громади» 72, 348, *569*
Лібельт Кароль 509, 514, 517, *764*

Лібрехт Фелікс 273, 364, 407, 430, 513, *662, 697, 717, 727*
Лівій Тіт 408, *718*
Лімановська 115
Лімановський Болеслав 246, *648*
Лінда Йозеф *646*
Лінинський 180
Лісевич 164
Ліске Ксаверій 133, 148, *592*
«Література і мистецтво» *633*
«Літературна газета» *739*
«Літературна критика» *559, 576, 600*
«Літературне товариство ім. Адама Міцкевича» 452, *739*
«Літературний архів» *673, 725*
«Літературно-наукова бібліотека» 111—114, 120—125, 127, 131, 135, 136, 142, 145, 149, 155, 156, 183, 186, 198, 205, 219, 226, 231, 232, 238, 239, 251, 254, 256, 257, 267, 272, 299, 305, 309, 311, 332, *583, 588, 590, 592, 596, 597, 614, 616, 618, 623, 624, 627, 628, 629, 631, 639, 640, 641, 644, 654, 659, 661, 669, 672, 682, 684, 688, 728, 774*
«Літературно-науковий вісник» *568, 591, 622, 773*
Лодій П. Д. 103, *579*
Лозинський Броніслав 97, *577*
Лоначевський А. *666*
Лопатинський 276
Лопатинський Василь 159, *604*
Лопатинський Л. В. 438, *731*
Лопе де Вега Карпіо Фелікс 438, 448, *732, 736*
Лукич Василь (Левицький В. Л.) 70, 73, 82, 87, 104, 114, 120, 253, 271, 273, 325, 340, 365, 372, 374, 375, 377, 380, 388, 390, 392, 404, 422, 505, *567, 572, 574, 618, 643, 645, 660, 661, 662, 679, 688, 698, 700, 701, 703, 704, 708, 709, 715, 724*
Лук'янович Д. Я. *540*
«Луна» *569*
Лучаківський Костянтин 473, 478, *750, 752*
Лялюк Мартин 215, *633*
Ляхоцький А. М. (Кузьма) *580, 749*
«Львівський Боян» 285, *664*

Мазепа І. С. 50
Маєвський 341
Майков А. М. 138, *594*
Макарій — див. Булгаков М. П.
Макарушка Остап 523, *755*
Маковей О. С. 70, 390, 449, 462, 474, 535, *568, 709, 738, 744, 750, 755, 776*
Максимович М. В. 15, *545*
Максимович М. О. 10, 442, 456, 462, *542, 734, 742, 745*
Малиновський Михайло 481, *753*
Малишевський І. І. 258, *654*
Маліш 509
Мальшинський А. П. 266, *659*
Мандичевський Іван 120, 204, 210, 325, *586, 628, 647*
Манецька 364, *697*
Манецький Войцех *686, 687, 697*
Манжура І. І. 455, *741*
Манц Георг-Йозеф 430, *727*
Мардарович 495, *758*
Марк Аврелій Антонін 28, *551*
Марк Твен 251, *651*
Маркевич М. А. 138, 144, *594, 597*
Марков Осип 454, *741*
Маркович Светозар 248, *649*
Маркс Карл 248, 376, *649*
Марр М. Я. 370, *699*
Мартович Лесь 425, *725*
Марцинюк Андрій (Марцін Ян) 344, 349, *691*
Маршинський Аполінарій 228, *635, 639, 643*
Масарик Томаш Гарріг 407, 409, *717*
Маслов-Стокіз В. П. 148, 152, 201, 208, *599, 627*
Масловський Людвік 187, *620*
Масляк В. І. 98, 99, 116, 326, *578, 679*
Массманн Ганс-Луї-Фердінанд 430, *727, 729*
Махал Ян 526, *774*
Махал Йозеф Сватоплук 407, *717*
Махмуд 263
«Маяк» 144, *597*
Мельник Катерина 15, 100, *545*
Мендельсон Станіслав 404, *715*
Мерунович Теофіл 199, *626*

Метлинський А. Л. 340, *688*
Мечников Л. І. *610*
Микешин М. О. *644*
«Мир» 31, *553*
Мирний Панас 10, 50, 56, *70*, 81, 83, 86, 91, 93, 99, 106, 195, 244, 334, 550, 553, 561, 568, *572, 573, 575, 623, 688*
Мирович М. 224, 238, *638*
Михальчук К. П. 23, 62, 100, 182, 278, 279, 282, 287, 288, 424, *549, 616, 617, 665*
Мишуга О. П. *723*
Мійський 366
Міклашевський О. М. 504, 509, *762*
Мілковський Зигмунт (Єж Теодор Томаш) 206, 521, *629, 771*
Міллер В. Ф. *754*
Міллер Ф. Б. 333, *684*
Мілль Джон-Стюарт 248, *649*
Мінуцій Фелікс 408, *717*
Мінчакевич Филимон 288, *666*
Мінь Жан-Поль 224, *637*
Міцкевич Адам 116, 139, 242, 243, 395, 432, 456, *595, 707, 711, 742, 745*
Могила Петро 50, *560, 626*
Могильницький Антін Любич 107, 116, *581*
«Молодая Россия» 208
«Молодик» 145, 150, 226, 253, 265, 409, *598, 638, 652, 753*
Молодченко Андрій *574*
«Молот» 69, 92, 114, 246, *567, 647, 685*
Молчановський Н. В. 25, 27, *550*
Мольєр Жан-Батіст 334
Мольнар Михайло *598, 605*
Мончаловський О. А. 495, *695, 757, 766*
Морачевська (Окуневська) С. А. 92, 109, 365, 366, *576, 697*
Морачевський Андрій 509, 514, 516, *765*
Мордовцев Д. Л. (Мордовець Данило) — 70, 116, *546, 568, 756*
Морі Альфред 222, 347, 467, 476, *637, 691*
Мороз М. О. *613, 620, 622, 675, 699*
Морозов П. О. 225, *638*
Морфілл Уїльям-Річард 347, *691*
Мохначук 338
Мундяк Марія *598, 605*
Мурко Матій 308, 428, 444, *673, 735*
Мюллер В. О. *744*
Мяновський 470

Навроцький В. М. 106, 135—137, 194, 199, 209, 238, 392, 431, 517, *581, 593, 622, 630, 644, 710, 728, 769*
Нагірний Василь 116, 120, 249, *585*
Наполеон I *706*
Наполеон III *706*
Нарольський Адольф 39, *556*
«Народ» 226, 227, 239, 251, 252, 255, 256, 261, 262, 265—267, 272, 275—279, 281, 283, 285, 286, 290, 291, 297, 300, 301, 305, 307, 319, 323, 333, 336, 338, 339, 341, 344—347, 349, 351—353, 355, 357, 363—367, 373, 378, 381, 383, 385, 388, 389, 391—394, 398, 401, 403, 406, 407, 409, 413, 416, 417, 423—425, 428, 430, 440, 447, 450, 451, 464, 465, 469, 471, 490, 494, 495, 499, 502, 510, 511, 522, 523, 525, 528, 530, *639, 644, 651, 653, 656, 657, 659, 660, 663, 664, 666—668, 670—672, 674, 676, 677, 681, 684, 687—693, 695, 697, 698, 701, 703, 705—709, 711, 713, 715, 716, 718—725, 729, 733, 736, 737, 739—741, 744, 746, 748, 749, 751, 754, 756—758, 760, 762, 765, 766, 769—775*
«Народна воля» 411, 417—419, 492, 496, 499, 502, 511, 525, *718, 719, 757, 758, 765, 775*
Народна рада 80, 140, 141, 145, *665*
«Народна творчість і етнографія» *621*
«Народная воля» 411, *719*
Наталка Полтавка — див. Кибальчич Н. М.
«Наука» 120, *587*
«Наукова бібліотека» — див. «Літературно-наукова бібліотека»

«Наукове товариство імені Шевченка» 31, 36, 78, 249, 256, 257, 279, 285, 288, 289, 302, 320, 324, 366, 374, 376, 385, 390, 391, 393, 394, 397, 435, 441, 525, *544, 554, 555, 571, 590, 644, 652, 706, 712, 733, 755*
Науменко В. П. 100, 125, 146, 147, 235, 240, 307, 392, *578, 709*
Наумович І. Г. *773*
Невестюк Яків 367, *698*
Недільський С. *563, 601*
Нейман Ч. Г. 260, *656*
Некрасов М. О. 115, 248, *595*
Нементовський Ян 294, 505, 506, *582, 669, 763*
Нестле Ебенгард 515, *768*
Нестор 512, *766*
Нефаховий — див. Бажанський П. І.
Нечуй-Левицький І. С. (Баштовий) 10, 46, 86, 234, 280, 299, *542, 554, 558, 642, 663, 669, 671*
«Нива» 11, 33, *542*
Никитський А. 312, *674*
Никодим 222, *636*
Ничипоренко 254
Нізамі Гянджеві Ільяс Юсіфогли *752*
Ніті Франческо 353, *693*
Ніщинський П. І. 11, 22, 201, 203, 254, 302, *542, 575, 627, 628*
«Нова основа» 246, *648, 649*
Новакович Стоян 290, 301, 375, 382, *667, 705*
«Новий пролом» 90, 134, *574, 575, 741*
Новицький В. Д. 296, 297, 307
Новицький І. П. 50, 104, 105, *560*
«Новости» *574*
«Новь» 30, *552*
Номис (Симонов М. Т.) 289, 302, 327, *621, 666, 680*
Носович І. І. *683*

Обачний Михайло — див. Косач М. П.
Обст Северин *554*
«Общество истории и древностей российских» 421, 422, *657, 672, 724*
«Общество любителей древнерусской письменности» 422, 442, 462, *724*
«Общество любителей естествознания, антропологии и этнографии» *736, 744*
«Общество любителей российской словесности» *734*
Овідій 11
Оглоблін 306
Огоновський Іларій *772*
Огоновський Олександр 77, 140, 141, *571, 577, 772*
Огоновський Омелян 11, 13, 49, 50, 99, 114, 126, 133, 150, 152, 161, 219, 221, 236, 239, 240, 245, 246, 253, 254, 264, 285, 288, 308, 309, 329, 335, 338, 380, 381, 396, 474, 475, 488, 495, 522, 523, 525, *542, 560, 561, 570, 578, 636, 644, 664, 685, 707, 708, 750, 755, 771, 772, 774*
Огоновський Петро *772*
«Одесский вестник» 105, 115 254, *580*
Ожешко Еліза 47, 55, 93, 153 156, 250, 432, *559, 563, 576 600, 601, 603, 651, 728*
Озаркевич В. І. *576*
Озаркевич Є. І. 168, 388, *609, 708*
Озаркевич (Величко) І. І. 167. *608*
Озаркевич Л. І. 120, 293, *586, 668*
Озаркевич (Бажанська) О. П. 298, *670, 708*
Озаркевичі 7, *540*
Окуневська С. А.— Морачевська С. А.
Окуневський Теофіл 21, 120, 141, 149, 307, 346, 351—353, 356, 357, 457, 461, 464, 477, 478, 484, 485, 498, 499, *547, 551, 692, 694, 760*
Олександр II *719*
Олелькович Митро — див. Александрович М. М.
Олесницький Євген 120, 146, 147, 173, 175, 182—185, 205, 210, 293, 345, 454, 472, *557, 611, 617, 618, 647*

Олеськів Йосип 97, 293, *577*
Олійник Михайло 454, *741*
Ольденбург С. Ф. 370, 382, *699*
Ольшевський Ф. *605*
Омельченко Іван 76, 79, *570*
«Омладіна» 450, 451, 472, *722, 739, 749*
Оржеховський Тадеуш 181, 211, *717*
Осадця Михайло 50, *561*
«Основа» 14, 43, 145, 462, *544, 545, 557*
Оссолінський Юзеф Максиміліан *540*
Остоя (Савицька Юзефа) 505, 521, *763*
Островський О. М. 380, 411, *704*
«Отечественные записки» 21, 139, *547, 595*
Отто Ян 154, 155, *602, 613, 614*
Охорович 246
Охримович В. Ю. 179, 264, 291, 329, 332, 339, 346, 351, 413, 414, 416, 420, 429, 432, 528, 530, *615, 667, 668, 681, 683, 720, 721, 726, 775, 776*

Павлик А. І. 247, *543, 544, 647, 693, 696*
Павлик М. І. 8, 9, 12, 13, 21, 23, 25, 33, 38—41, 61, 62, 67—69, 73, 75, 77, 79—81, 87, 90, 93, 98, 99, 102, 112—115, 120, 124, 127—133, 135, 136, 143, 146, 151, 160, 161, 165—168, 172, 173, 175, 177, 179, 181—184, 204, 211, 214, 224, 226, 227, 233, 244, 246, 251, 252, 254, 255, 259, 260—262, 265, 266, 272, 274, 278, 282, 283, 286, 287, 291—293, 297, 298, 301, 307, 309, 318, 330, 333, 336—339, 341, 344—347, 349, 351, 352, 354, 355, 357, 360—364, 366, 367, 370, 371, 373, 375, 378, 381, 383—386, 388, 391—393, 397, 398, 401, 404, 406, 412—419, 424, 434, 440, 441, 447, 450, 451, 454, 455, 457, 461, 463, 465, 469, 471, 472, 477, 482, 483, 489, 491, 495, 498, 500, 502, 503, 507, *510, 517,* 520, 522, 525, 528, 529, 535, *541, 543, 547, 550, 556, 567, 573, 574, 583, 584, 587, 588, 590—593, 596, 604, 607, 610, 614, 617, 632, 639, 641, 647, 654, 656, 659, 661, 662, 663, 667—679, 681, 685—698, 701, 703, 705—708, 710, 712—716, 718—722, 725, 729, 730, 733, 736, 737, 739, 740, 743—745, 748, 749, 754, 756, 757, 758, 760—762, 764, 765, 769, 770, 775, 776*
Павлов О. С. 463, 480, *745, 753*
Палацький Франтішек 175, *613*
Панаєв І. І. 139, *595*
Пантелеєв Л. 289
«Пантеон литературы» 150, *599*
Паньківський К. Ф. 394, 395, 397, *711, 755*
Папроцький Теодор 49, 391, 400, *560*
Парі Гастон 177, 375, 453, 466, 468, 488, 491, 513, 515, 521, *614, 638, 701, 705, 723, 740, 755, 756, 771*
Партицький 276
Партицький О. О. 12, 18, 19, 85, 206, 249, 279, 405, *543, 544, 546*
Пасічинський Ізидор 149, 242, *599, 645*
Пастрнек Франтішек 367, 428, *698*
Педро Жорстокий *678*
Пекарський П. П. 406, *716*
Пелеш Юліан 27, 33, 61, 114, 286, *550*
Перевлеський П. *618*
Пернерсторфер Енгельберт 371, 387, 404, *700*
Перрон *755*
«Перший вінок» — див. «Жіночий альманах»
Петров М. І. 50, 73, 128, 138, 151, 181, *561, 590, 616*
Петрушевич А. С. 103, 149, 152, 207, 222, 497, *579, 610, 636*
Петрушевич Михайло 113, *584*
Петрушевич Стефан 288, *666*
Пильчиков Д. П. 185, *619*
Пипін О. М. 50, 128, 137, 145, 149, 222, 231, 233, 254, 255, 265, 332, 337, 402, 421, 430, 455, *561, 589, 594, 637, 640,*

653, 675, 683, 687, 714, 724, 741
Писанецький (Ванченко) К. І. 380, *704, 754*
Пігас Мелетій *654*
Підвисоцький К. О. 335, 438, *685*
Пілят Роман 528, *775*
Пільц Еразм 49, *560*
Піскунов Ф. М. *594*
Пітре Джузеппе 444, *735*
Платон 112, *583*
Площанський В. М. 224, *638*
Погодін М. П. 144, 523, 529, *597, 772, 776*
Подолинський Михайло 12, *543*
Подолинський С. А. 72, 78, *569, 571, 614*
«Подольские епархиальные ведомости» *655*
Познанський Б. С. 14, 21, 42, 64, 71, 76, 79, 83, 85, 89, 198, 201, 205, *544, 548, 549, 557, 565, 570, 571, 573, 575, 624*
Позник Радивой *648*
Полівка Іржі 401, 433, 475, 476, 503, *714*
Полінковський Осип 292, *668*
Полонський Я. П. *644*
Полуботок П. Л. 73, 474, 475, *750*
Полунін *582*
Поляков Андрій *636*
Поляновський 249
Помяловський М. Г. 115, 245, *584*
Пономарьов С. І. 462, *745*
Поплавський 368, 369
Попов А. М. 312, 337, 480, 501, *674, 686, 738, 753, 761*
Попович К. К. 51, 166, *561, 562, 608*
Попович Теодор 221, *636*
Порфир'єв І. Я. 30, 34, 41, *552, 556*
«Поступ» 39, 63, 75, 77—80, 82—84, 86, 87, 90—92, 94—97, 105, 120, 161, 256, 342, 347, 350, 517, 528, *556, 565, 571, 573, 574, 576, 577, 580, 689, 769, 775*
Потебня О. О. 154, 180, 376, 480, 496, *602, 702, 753, 759*
Потоцький 21, *548*
Потоцький Вацлав 408, *689, 718*
«Правда» 91, 115, 129, 135, 145, 168, 169, 171—173, 177—180, 182, 184—186, 195, 203, 209, 216, 217, 223, 228, 229, 244, 252, 254, 256, 257, 267—269, 279—281, 297, 302, 331, 334, 444, 468, 495, *550, 568, 575, 602, 610, 613, 615—619, 623, 628, 630, 633, 634, 637, 647, 648, 652, 653, 657, 659, 662, 670, 724, 725, 748, 759, 767*
Прельс 225
Прислопський 221, *636*
«Пролом» *741*
«Просвіта» 59, 70, 106, 141, 197, 243, 246, 248, 249, 256, 285, 297, 324—326, 340, 474, 524, 525, *552, 567, 595, 618, 644, 649, 650, 679, 688, 706, 755*
Прус Болеслав (Гловацький Олександр) 251, *651*
Прухнікова Феліція 388, *707*
Псьол Г. І. *645*
Псьол О. І. *569, 645*
Пулюй І. П. *744*
Пушкін О. С. 138, 139, 203, 323, 333, 529, *628, 678, 775*
Пфейфер Ф. 430, *727, 729*
Пчілка Олена (Косач О. П.) 8, 34, 46, 65, 74, 88, 125, 137, 234, 277, 283, 286 287, 295—298, 307, 309, 361, 420, 426, 432, 435, 440, 449, 463, 478, 491, *541—543, 554, 570, 574, 575, 588, 594, 596, 607, 663, 669, 670, 673, 695, 724, 725, 730, 731, 733, 738, 746, 757*
Пшиленцький Станіслав 8, *541*

Рабле Франсуа 334
Равіта-Гавронський А. 521
«Рада» (збірник) 50, *561*
«Радянське літературознавство» (журнал) *573, 577, 624, 678, 695, 699, 731, 739, 748, 766*
«Радянське літературознавство» (наукові записки) *565, 571, 573, 575, 624*
Рамшев — див. Якубович П. П.
Ратай Павло — див. Куліш П. О.
Рачкі Франьо 475, 481, 488, *751, 753*
Ревакович Генрік 159, 181, 199, 284, 469, 471, 505, *604, 749*

Ревакович Тит 166, 285, *605, 701*
Ревера-Рамулт 249
Ревілль Альберт 466, *747*
Рей Міколай 200, 237, *626*
Рейнгольд Александр 433, *729*
Рейс Едуард 27, 28, 59, 66, 67, 104, 113, 126, 127, 233, 234, *551, 564*
Реклю Елізе 49, *560, 755*
Репніна В. М. 240, *645*
Ржегорж Франтішек 118, 120, 122, 130, 142, 146, 147, 151, 152, 159, 174, 176, 214, 269, 433, 458, 475, 503, *586, 587, 590, 596, 598, 604, 612, 613, 632, 660, 743, 751, 762*
Рилєєв К. Ф. 525, *774*
Рильський Т. Р. 376, *702*
Рігер Франтішек 146, 147, *598*
Рід Елізабет 289, *666*
Рішпен Жан 508, 513, 527, *764, 775*
Роздольський Осип *680*
Рокосовська Софія *598*
Ролланд 466, 526, *747*
Ролле Антоній Юзеф 455, *741*
Романова Одарка 440, *733*
Романчук Юліан 114, 120, 126, 203, 317, 318, 477, 478, 483—487, 492, 493, 495, 499, 508, 525, *584, 586, 628, 660, 665, 676, 751, 754, 758*
Роскоф Георг-Густав 224, *637*
Рошкевич (Іванець) М. М. 92, 167, 259, *576, 608, 655*
Рошкевич (Озаркевич) О. М. 92, 177, *576, 608, 613*
Руданський С. В. 22, 33, 42, 70, 106, 203, 205, 244, 250, 253, 319, 340, 392, *548—550, 557, 568, 578, 628, 650, 677, 678, 688, 710*
Румянцев М. П. *717*
«Русалка» («Житє і слово») 420
«Русалка Дністровая» 243, 592, 593, *646*
«Руслан» *558*
Русов О. О. 401, 403, *714*
Русова С. Ф. *714*
Русови 405
«Русская жизнь» 479, *752*
«Русская историческая библиотека» *654*
«Русская мысль» 200, 218, 226, 333, 447, 449, *561, 627, 634, 638, 639, 683*
«Русская рада» 242, *645*
«Русская старина» 145, *594, 598*
«Русский архив» 29, *552, 645*
«Русский филологический вестник» *745*
«Русское богатство» 364, 416, *697, 721*
«Русское слово» *604*
«Руська бесіда» 126, 131, 235, 246, 438, 439, 448, 469, 473, 479, 482, *589, 643, 647, 707, 731, 746, 752, 756*
«Руська історична бібліотека» 36, *555*
«Руська школа» 264, 272, 282, 391, *653, 658, 662*
«Руське товариство педагогічне» 474, *751*
«Руcько-українська бібліотека» 183, *618*

Сааді 269, 305, 375, 480, 481, 497, *660, 672, 752*
Савчак Дам'ян 380, 438, *704*
Салтиков-Щедрін М. Є. 251, 328, *595, 725*
Самійленко В. І. (В. Сивенький) 70, 100, 206, 312, 420, *568, 629, 674*
«Самоуправление» 149, *599*
Сандомирський 511
Сандуляк Іван 342, *689*
Сахаров І. П. 321, *677*
Сахер 286
«Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» 265, 309, 329, 330, 332, 338, 339, 392, 402, 407, 419, 420, 428, 465, 467, 478, 489, 522, *641, 643, 658, 667, 673, 681, 682, 687, 690, 694, 717, 723, 746, 747*
Свєнтоховський Александр 49, *560*
Свидницький А. П. 21, 42, 64, *548, 551, 564, 565*
Свирговський Іван 49
«Світ» 19, 33, 40, 65, 73, 92, 113, 115, 248, 323, *546, 560, 566, 584, 648, 649, 678*
«Свобода» 149, *599*

«Свободная Россия» 198, 199, 205, 206, 210, 211, 213, 214, *619, 625, 629, 631, 632*
Себійо Пауль 466, *747*
Северин З. 97, *577*
«Северный вестник» *589*
Север'янов С. М. 407, *717, 721*
Сельський Щасний (Фелікс) 110, 244, 325, 346, 353, *582, 647*
Семашко Марія 153, 157, *601, 603*
Сембратович Сильвестр *716*
Семенський Люціан Іполит 21, *547*
Сервантес Мігель 318, 328, *677*
Серенсен А. 440, *732*
Симиренко Л. П. 302, *671*
Сирку П. А. 332, 504, 508, *683, 764*
Сігізмунд I *650*
Сіменович Володимир 179, *612, 615*
«Січ» 106, 109, 156, 230, 276, 286, 348, 409, 411, 412, *580, 582, 639, 640, 663, 664, 718, 719*
Січинський Микола 140, 141, *595*
Скабаланович М. О. 258, 265, *654*
Скабичевський О. М. 87, 139. *574, 595*
Скальковський А. О. 50, *561*
Скарга Петро 200, *626*
«Складка» *678*
Скобельський Петро 228, *633, 639*
Сковорода Г. С. 463, 479, 480, 501, 529, *752, 761*
Скорина Георгій (Франциск) 237, 512, *643. 766*
Славинський М. А. *673*
«Славянская заря» 84, *573*
Сластіон О. Г. *550*
Словацький Юліуш 243, *646*
«Слово» 218, *634*
«Слов'янське благодійне товариство» *610*
«Слов'янський альманах» 115, 246, *648*
Смаль-Стоцька М. С. 282, *663*
Смаль-Стоцький С. О. 264, 265, 272, 282, 288, 380, 391, 410, 512, 514, *658, 709, 766, 767*
Смирнов В. Д. *760*
Смоленський Леонід 201, *627*
Соболевський О. І. 125, 462, *588, 745*
«Советская Украина» *579, 601, 623*
«Современник» 139, *595*
«Сокіл» 451, *739*
Соколов М. І. 337, 347, 443, *686, 691, 734*
Соловйов М. Я. *704*
Солодкий 77, 78, *571*
Сомадева 273, *662*
Софокл 11, 202, 243, 440, 449, 461, 473, *542, 576, 627, 732, 738, 744*
Сошенко І. М. 138, *594*
«Союз боротьби за визволення робітничого класу» *696*
Спасович В. Д. 139, *561, 595*
Спенсер Герберт 19, *546*
Сперанський М. Н. 357, 415, 421, 442, *694*
Срезневський І. І. 337, 523, *683, 687, 772, 773*
Стависький Максим — див. Славинський М. А.
Стамболов Стефан *574*
Станьчик *650*
Старжецький 387, *707*
Старицький М. П. (Коваль, Гетьманець) 62, 64, 66—68, 81, 100, 106, 406, 420, *565, 572, 578, 717, 723*
Стодольський — див. Кониський О. Я.
Стороженко О. П. 244, *647, 742*
Стоцький — див. Смаль-Стоцький С. О.
Стоюнін В. Я. 203, *628*
Стояловський Станіслав 441, *733*
Стоянов Захарій 262
Строєв М. П. 456, *742*
Стронський І. *617*
Студинський К. Й. 396, 431, 433, *622, 712, 728*
Ступницький 286
Стшелецька М. *622*
Судовщикова А. І. 100, *579*
Сумцов М. Ф. 154, 180, 200, 423, 463, 464, 466, 473, *601, 616, 626, 744, 747, 750*
Сухомлинов М. І. 523, *772, 773*

Сушкевич Корнило 254, *646, 652*
Сю Ежен 243, *646*
Сюдак Щасний 520, *770*

Таафе Едуард 372, *700*
Тарновський 403
Таціт Публій Корнелій 243, *646*
Тейлор Едуард 113, *584*
Телішевський К. 286, *665*
Темницький Микола 454, *741*
Тен Іполит 128, *590*
Теннісон Альфред 513, *751, 767*
Терлецький О. С. 38, 39, 75, 77, 81, 83, 93, 100, 102, 109, 110, 124, 127, 129, 136, 142, 143, 145—148, 151, 152, 154—156, 161, 177, 184, 256, 346, 351, 432, 448, 449, 473, 475, 488, 512, 523, *556, 569—571, 581, 582, 589, 590, 596, 602, 647, 653, 692, 728, 738, 755, 766*
Тертулліан Квінт Септімій Флоренс 408, *717*
Тиміш 100
Тиндюк Михайло 495, *758*
Тихомиров Л. О. 75, 174, *570, 612, 614*
Тихонравов М. С. 30, 34, 41, 263, 313, 322, 330, 337, 422, 437, 438, 442, 444, 446, 447, 450, 456, 462, 463, 480, 496, 497, *552, 556, 675, 682, 731, 734, 736, 742, 744, 745, 753, 759*
Тігерман Ізидор 82, *572*
Тілле Вацлав 364, 378, *697*
Тілле Корнелій Петер 25, 113, *550*
Тіндаль Джон 19, *546*
Тішендорф Костянтин 232, *638, 641*
Ткаченко І. *541, 570, 670, 673*
«Товариство руських жінок» *556, 562*
«Товариш» 165—167, 171—178, 180, 198, *577, 598, 607—612, 614, 616, 624*
Толмачов М.— див. Драгоманов М. П.
Толстой Л. М. 187, 245, 319, 327, 328, 453, *677, 680, 740*
Толстой Ф. А. 456, *742*
Транквіліон-Ставровецький Кирило *669*
Трегубов Володя 100, *578*
Трегубов Є. К. 12, 15—17, 20, 21, 29, 34, 35, 46, 55, 100, 102, 145, 156, 159, 164, 166, 167, 172, 186, 201, 205, 217, 235, 252, 254, 259, 286, 296, 297, 307, *542, 543, 545, 548, 552, 563, 578, 604, 609, 652*
Трегубов Роман (Ілля) 100, *578*
Трегубова А. Ф. 27, 66, 100, *545, 551*
Трегубова Катря 100, 102, *578*
Тредьяковский В. К. 183, *618*
Третяк Юзеф-Осип 381, 395, *705, 711*
Трильовський Кирило 393, 471, 511, *710, 765*
«Труд» *569*
Тун Альфонс 211, *631*
Тургенев І. С. 116, 231, 245, 253, *543, 544, 546, 644, 652*
Туровський Кирило 523, *772*
Турчинський Юліан 242, *645*
Тур-ські 86, *574*
Тучапський П. Л. 361, 363, *696*
Тушинський 341, *689*
Тхужніцький Я. *622*
Тьєрсо Юліан 225, *638*

Уваров О. С. *742*
«Украинский вестник» 145, *598*
«Україна» *643, 660, 662, 688, 698, 700, 709*
Українець — див. Драгоманов М. П.
Українка Леся 74, 282, 287, 297, 299, 309, 310, 312, 332, 361, 420, 426, 432, 433, 449, 463, 473, 489, 505, 523, 525, *543, 559, 570, 663, 665, 670, 673—675, 682, 695, 702, 724, 725, 728, 729, 731, 738, 750, 751, 755, 765, 773*
«Українська література» *700*
«Українське літературознавство» *620, 622, 689, 698, 707, 708, 711, 726, 748, 776*
«Українсько-руська видавнича спілка» *747*
Ундольський В. М. 462, *745*
Успенський Г. І. 227, *639*
Устиянович К. М. 249, *650*
«Учитель» 242, *645*

Фалес *583, 588*
Федоров Іван 507, *764*
Федорович В. І. 29, 46, 49, 117, 118, 249, *552, 585*
Федорович Іван 22, 249, *549, 552, 650*
Федоровський Іван 259, *554, 562, 655*
Федькович Осип-Юрій 50, 71, 83, 106, 136, 137, 143, 175, 178, 179, 198, 238, 264, 288, 431, 517, *561, 568, 593, 597, 613, 615, 658, 728, 769*
Фельдман Вільгельм 97, *577*
Фер Леон *730, 738*
Фердінанд I 164, *606*
Фінкель Людвік *593*
Фірдоусі Абулькасим 263, 375, 432, 456, 461, 480, 497, 518, 524, *657, 724, 742, 753*
Флобер Гюстав 245, 272, *647, 661*
Фокшей 247
Фольмар А.-И. 430, *727, 729*
Форстер Карл 509, *765*
Франко Андрій 118, 218, 235, 252, 287, *586, 596, 603*
Франко Анна *689*
Франко Захар 35, *554*
Франко (Кульчицька) Марія 241, 244, *554*
Франко (Хоружинська) О. Ф. 15, 20, 29, 34, 44, 45, 53, 58, 74, 82, 98, 101, 111, 117, 128, 158, 160, 162—164, 166, 167, 214, 217, 252, 259, 266, 277, 282, 284, 291, 293, 294, 296, 309, 321, 354, 360, 366, 386, 396, 400, 402, 403, 405, 408, 410, 474, 478, *545, 547, 549, 552—554, 558, 562—564, 572, 578, 579, 585, 603, 604, 607—609, 632—642, 650, 652, 655, 659, 663, 664, 667—670, 673, 679, 682, 693, 595, 697, 698, 706, 709, 712—718, 723, 750*
Франко Онуфрій 35, 252, 396, *554, 562, 652, 712*
Франко Петро 259, 287, 299, *654*
Франко Тарас 204, 252, 287, *658*
Франко Яків 240, *554, 711*
Франц I 400, *714*
Франц-Йосиф I 164, 400, *606, 768*
Фрейліграт Фердінанд 115
Фрейтаг К. А. *723*
Фрілінг 284, 285, 294, 349, *664*

Хайям Омар 262, 267, *657, 659*
Халанський М. Г. 68, 72, *566*
Хараш 405, *716*
Хванько А.— див. Кримський А. Ю.
Хиляк В. Г. (Ієронім Анонім) 417, 512, *722, 766*
«Хлібороб» 277, 289, 296, 297, 300, 301, 342, 345, 346, 349, 351, 353, 362, 393, 394, 413, 419, 425, 471, 494, 498, 502, 510, 520, *657, 658, 666, 667, 669, 681, 693, 719, 737, 758, 770*
Хлудов О. І. 449, 456, *738*
Хмельницький 364, 366, 367, 403, 404, *697, 715*
Хмельницький Зіновій Богдан 155, 377, *703*
Хмельовський Петро 432, 521, *728*
Ходовицький Олександр — див. Колесса О. М.
Хойнацький Антін 394, 398, 469, *711, 713*
Хомяков О. С. 511, *766*
Хоружинська Марія 159, 163, *604*
Хоружинська Олександра 100, 101, 294, *578, 669*

Царський І. М. 456, *742*
Цвейбрюк Моріц 354, 362
Цвітковський Ю. Ю. 201, *627*
Цеглинський Г. І. (Григорій Григорієвич) 71, 85, 99, 113, 114, 116, 141, 143, 151, 171, 235, 275, 298, 335, 382, 495, *568, 575, 578, 596, 642, 662, 685*
Целевич Ю. А. 13, 288, 375, 392, 404, *544*
Ценглевич Каспер 500, *761*
Ціпсер Йозеф 181, 354, 430, 433, *617*
Ціттель Еміль 130, 136, 150, 203, 258, *591, 628, 638, 654*

Чайковський А. Я. 342, *689*
Чайченко Василь — див. Грінченко Б. Д.
Чалий М. К. 73, 138, 144, 145, 150, *569, 594*
Чапельський Іван 120
Чарторийська (Вольневичева) Флорентина 400, 403, *714*
Чарторийський А.-Є. *707*
Чарторийські *714*
Челаковський Франтішек Лада 321, *677*
Червенський Болеслав *649*
«Червоная Русь» 165, 173, *607, 608, 741*
«Червоний шлях» *628, 670*
Черемшина Марко *581*
Черкезов В. *543*
Чермончакевичі 454
Черни Адольф *734*
Чернишевський М. Г. 245, 248, *595, 634, 649*
Черніг Карл 82, *572*
Чех Сватоплук 116, *585*
Чистович І. А. *683*
«Чтение в Обществе истории и древностей российских» *686, 736*
«Чтения в Обществе Нестора-летописца» 196, *623*
Чубинський П. П. 220, 237, 327, *635, 680*
Чужбинський О. С.— див. Афанасьєв-Чужбинський О. С.

Шамісso Адельберт *661*
Шараневич І. І. 164, 246, 257, 528, *606*
Шарек Мацей 434, *730*
Шашкевич В. М. 430, 431, *727, 728*
Шашкевич М. С. 77, 521, *646, 727*
Шварценберг 371
Шевченко Т. Г. 10, 22, 23, 29, 37, 52, 68, 73, 77, 79, 90, 103, 107, 112, 115, 129, 134, 138—140, 144, 145, 149—151, 155, 183, 185, 197, 203, 204—206, 220, 231, 233, 235, 236, 239, 240, 243, 244, 253, 271, 278, 280, 281, 285, 305, 357, 376, 387, 395, 429, 432, 488, 491, 505, *549, 550, 552, 563, 567, 569, 581, 590, 593, 594, 599, 604, 623—625, 628, 640, 641, 643, 644, 645, 646, 652, 661, 664, 694, 702, 707, 711, 761, 763*
Шейковський К. В. 290, *667*
Шекспір Вільям 16, 207, 209, 243, 380, 439, 448, 468, *646, 736, 747, 748*
Шелгунов М. В. *634*
Шеллі Персі-Біші 115, 247, *584, 648*
Шелухін С. П. 99, *578*
Шель Ганс 115, *584*
Шефле Альберт 115, *353, 584*
Шехович Северин 106, *580*
Шибанов 312, 313, 432, *674*
Шиманов Андрій 19, 201, *546*
Шишманов Іван 265, 287, 374, 391, 420, 436, *586, 619, 658, 701, 723, 730*
Шіллер Фрідріх 243, *584, 645, 646*
Шляпкін І. О. 406, *716*
Шмерлінг Антон *606*
Шмідт Еріх 265, *658*
Шмідт Хрістоф 243, *646*
Шнайдер Ю. Ю.— див. Кравченко Уляна
Шпільгаген Фрідріх 187, 245, *620*
Штінде Юлій *608*
Штраус 131
Шульгін В. Я. 145, *598*
Шульгін Я. М. 67, 112, *566, 583*
Шульце Фріц 111, 113, *583*
Шумлянський Йосиф 288, *666, 668*
Шухевич В. О. 54, 122, 254, 279, 285, 328, 458, 503, *563, 680, 762*
Шухевичі 54, *563*

Щепкін М. С. 139, *595*
Щербатський Ф. І. 382, 384, 386, 401, 403, 406—409, 428, 445, *705*
Щурат В. Г. 272, 390, 405, 409, 420, 428, 433, 435, 443, 446, 490, 508, 513, *633, 661, 672, 677, 681, 709, 723, 725—727, 729, 730, 734, 735, 738, 756, 764, 767*

Юбервег Фрідріх 387, *707*

Яворницький Д. І. *623*
Яворський Ю. А. 336, 358, 436, 491, 511, *686, 695, 731, 757, 766, 767*
Ягич Ватрослав 196, 254, 338, 354, 357, 365, 370, 380, 386, 387, 396, 397, 400—405, 407, 409, 410, 428, 445, 516, *623, 693, 694, 714, 718, 726, 735*
Яковлев 151
Якубович П. П. 322, 333, 513, *678, 684, 767*
Якушкін Є. І. 68, 69, 462, *566*
Якушкін П. І. *745*
Яремецький (Білахевич Ілля) 330, 337, *686*
Яросевич Роман 265, 268, 290, 307, 336, 355, 367, 457, 495, *659, 660, 686*
Ярошинська Є. І. 285
Ясинський (Максим Белінський) 108, *581*
Ястребов В. М. *744*

«Arbeiterzeitung» 251, 363, *694*, 697
Arbeitgeber — див. Ковалевський М. В.
«Archiv für slavische Philologie» 367, 407, *698, 717, 732*
«Archivio» 444
«Ateneum» 203, 250, 414, *628, 651, 720, 728*
«Biblioteka polska» 387, *707*
«Byzantinische Zeitschrift» 466, 468, 475, 519, *770*
«Časopis Musea kralovství českého («Časopis Českého Musea») 459, 475, 517, *743, 771*
«Czas» 199, 434, *625*
«Český Lid» 364, 379, 391, 458, 475, 516, *697, 703, 704, 743, 768*
Desaivre L. 430
«Dziennik Łódzki» 153, 250, *601 603, 651*
«Dziennik polski» 173, 199, 202, *626*
«Gazeta Lwowska» 37, 218, *555, 634*
«Gazeta narodowa» 199, 254, 459, *625, 743*
«Giornale» 444
«Gleichheit» 251
«Głos» 116, 150, 251, 369, *599, 611, 638*
Gourenbach 513
Greban Arnoul 476,
«Heimat» 115, 246, *647*
«Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft» 522, 525, *772, 775*
«Journal asiatic» 452, *740*
«Kraj» 27, 32, 52, 57, 69, 70, 87, 115, 116, 146, 147, 150, 153, 227, 250, 479, 517, *604*
«Kronika codzienna» 187, *620*
«Kurjer Lwowski» 37, 38, 87, 115 — 117, 118, 121 — 123, 130 — 132, 134, 135, 142, 146, 147, 149, 152, 165, 167, 173, 174, 178, 180 — 182, 186, 187, 196, 199, 202, 205, 206, 208, 214, 223, 228, 234, 250, 252, 254, 255, 272, 275, 278, 284, 285, 287, 309, 327, 338, 341, 342, 349, 362 — 364, 369, 370, 375, 377, 381, 392, 409, 410, 414, 434, 450, 452, 463, 464, 472, 481, 489, 498, 499, 521, 523, 524, 528, *555, 556, 584, 585, 593, 597, 599, 604, 608, 609, 611, 612, 614, 617, 619, 620 — 622, 625, 627, 629—632, 635, 639, 650, 651, 653, 656, 663—665, 668, 679—682, 687, 696, 697, 699, 701, 704, 705, 707, 709, 719, 739, 743, 748, 749, 768, 771*
«Kurjer Stanisławowski» 116
«Kurjer Warszawski» 127, 159, 160, 163, 250, *578, 589, 604, 605, 609, 619*
«Květy» 458
«Kwartalnik historyczny» 133, 136, 137, 144, 146—149, 193, 194, 395, *592, 593, 598, 599, 602, 621—623, 681, 711*
«Literarische Centralblatt» 476
Maly 516, 517, 520, 524, *769, 773*
«Melusine» 273, 444, 452, 466, 526 *662, 747*
«Moravska biblioteka» *612*
Moszyńska *613*
«Museo italiano d'antichità classica» *748*

«Museum Náprstkovo» 458
«Na dziś» 210, *630*
«Neue freie Presse» 69, 174, *567*
«Neue Zeit» 166, 167, *608*, *609*
«Nowa reforma» 186, 189, *619*, *625*
«Ognisko» 116, 209, *585*, *630*
«Praca» 38, 153, 248, *556*, *648*, *649*
«Prawda» 52, 98, 115, 116, 135, 249, 250, *560*, *562*, *568*, *578*, *600*, *650*
«Preussische Jahrbücher» 432
«Przegląd społeczny» 57, 92, 98, 108, 116, 151, 153, 180, 181, 206, 250, 319, *563*, *578*, *581*, *624*, *651*, *677*
«Przegląd tygodniowy życia społecznego, literatury i sztuk pięknych» 99, 153, 250, 335, *578*, *585*, *651*, *685*
«Przemysł domowy» 215
«Przyjaciel ludu» 206, 251, *629*
«Revue critique» 526
«Revue des questions historiques» 444, 452, 476, *740*
«Revue des traditions populaires» 177, 452, 466, 467, 526, *747*
«Revue d'histoire des religions» 177, 233, 444, 466, 467, *614*, *747*
«Revue scientifique» 206
«Rivista Europea» *597*
«Robotnik galicyjski» 181, *617*
«Romania» 382, 444, 452, 466—468, 515, *705*
«Ruch» 102, 116, *251*, *579*, *651*
«Russische Revue» *667*
«Slovenský Sbornik» 433
Stadnicka L. *614*
Szczepański Stanisław *611*
Tomaszewska M. *613*
«Towarzystwo Ludoznawcze» 505, 527, *775*
«Tradition» 466, *747*
«Tydzień. Dodatek literacki «Kurjera Lwowskiego» *736*
«Tydzień literacki, artystyczny, naukowy i społeczny» 115, *584*, *648*
«Tydzień polski» 247, *648*
«Urquell» 467
«Volkszeitung» 363
«Vorwärts» *707*
«Walka klas» 210, *630*
Walter H. 476
Weryha Władysław *615*, *626*
«Wędrowiec» *560*
«Wieniec» 116
«Wisła» 308, 319, 332, 342, 343, 380, 391, 446, 452, 466, 468—470, 475, 489, 519, *672*, *675*, *677*, *682*, *689*, *700*, *709*, *736*, *740*, *748*, *756*, *770*
Wolf 342, *689*
«Wolne słowo polskie» 137, 204, 205, 211, *594*, *629*
«Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» 177, 183, 189, 289, *613*, *614*, *618*, *620*, *666*
«Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft» 467, *747*
«Zeitschrift des Vereins für Volkskunde» 467
«Zlatá Praha» 475, *751*
«Züricher Volksblatt» 251

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. І. Я. Франко та О. Ф. Хоружинська. Фото. 1886 . . . . . 224—225
2. А.Ю. Кримський. Фото. 1894 . . . . . 224—225
3. Франтішек Ржегорж. Фото. 90-ті роки . . . 224—225
4. В. Г. Щурат. Фото. 900-ті роки . . . . . 224—225
5. Еліза Ожешко. Фото. 900-ті роки . . . . 224—225
6. Н. І. Кобринська. Фото. 90-ті роки 256—257
7. Б. Д. Грінченко. Фото. 1889 . . . . . 256—257
8. І. Я. Франко з дружиною О. Ф. Франко та дітьми — синами Андрієм, Тарасом, Петром та дочкою Анною. Фото. 1902 256—257
9. Сторінка автографа листа І. Я. Франка до Е. Ожешко від 31 березня 1886 256—257
10. Сторінка автографа листа І. Я. Франка до М. П. Драгоманова від 23 лютого 1894 р. . . . . 448—449
11. Сторінка автографа листа І. Я. Франка до А. Ю. Кримського від 22 листопада 1893 р. . . . . 448—449

У підготовці до видання 49-го тому брала участь текстологічна комісія у складі: *Бернштейн М. Д. (голова)*, *Білявська О. О.*, *Вишневська Н. О.*, *Гончарук М. Л.*, *Полотай А. М.*, *Секарєва К. М.*

ЗМІСТ

1886

1. До Уляни Кравченко. *Львів, 1 січня* 7 *540*
2. До М. П. Драгоманова. *Львів, 4 січня* 7 *540*
3. До Слени Пчілки. [*Львів, 4 січня*] 8 *541*
4. До М. П. Драгоманова. *Львів, 9 січня* 11 *542*
5. До Б. С. Познанського. *Львів, 10 січня* 14 *544*
6. До О. Ф. Хоружинської. [*Львів*], *10 січня* 15 *545*
7. До Б. Д. Грінченка. *Львів, 18 січня* 18 *545*
8. До О. Ф. Хоружинської. [*Львів*], *18 січня* 20 *547*
9. До М. П. Драгоманова. *Львів, 18 січня* 20 *547*
10. До Б. С. Познанського. *Львів, 24 січня* 21 *548*
11. До М. П. Драгоманова. *Львів, 2 лютого* 22 *549*
12. До М. П. Драгоманова. [*Львів, початок лютого*] . . . 24 *549*
13. До М. П. Драгоманова. *Львів, 8 лютого* 24 *549*
14. До М. П. Драгоманова. [*Львів, 8 лютого*] 24 *550*
15. До М. П. Драгоманова. *Львів, 10 лютого* 25 *550*
16. До М. П. Драгоманова. *Львів, 14 лютого* 26 *551*
17. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 14 лютого* 29 *552*
18. До М. П. Драгоманова. *Львів, 22 лютого* 30 *552*
19. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 24 лютого* 34 *553*
20. До О. Я. Конiського. [*Львів*], *26 лютого* 36 *554*
21. До М. П. Драгоманова. [*Львів, 3 березня*] 37 *555*
22. До Б. С. Познанського. *Львів, 14 березня* 42 *557*
23. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 15 березня*] . . 43 *557*
24. До С. І. Воробкевича. *Львів, 16 березня* 43 *558*
25. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 18 березня* 44 *558*
26. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 28 березня* 45 *558*
27. До Елізи Ожешко. *Львів, 31 березня* 47 *559*
28. До К. К. Попович. [*Львів, березень*] 51 *561*
29. До М. П. Драгоманова. *Львів, 6 квітня* 53 *562*
30. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 6 квітня* 53 *562*
31. До Елізи Ожешко. *Львів, 13 квітня* 55 *563*
32. До О. Ф. Хоружинської. *Львів, 20 квітня* 58 *564*
33. До М. П. Драгоманова. *Львів, 21 квітня* 58 *564*
34. До М. П. Драгоманова. *Львів, 29 квітня* 59 *564*
35. До М. П. Драгоманова. *Львів, 20 травня* 62 *564*
36. До Б. С. Познанського. *Львів, кінець травня* 64 *565*
37. До Н. І. Кобринської. *Львів, 5 червня* 65 *565*

38. До М. П. Драгоманова. *Львів, 7 червня* 66 *566*
39. До М. П. Драгоманова. *Львів, 24 червня* 67 *566*
40. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *7 липня* 68 *567*
41. До Василя Лукича. *Львів, 9 липня* 70 *567*
42. До М. П. Драгоманова. *Львів, 12 липня* 72 *569*
43. До М. П. Драгоманова. [*Львів, кінець серпня*] 72 *569*
44. До Олени Пчілки. *Львів, 29 серпня* 74 *570*
45. До М. П Драгоманова. *Львів, 17 вересня* 74 *570*
46. До Б. С. Познанського. *Львів, 22 вересня* 76 *570*
47. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *24 жовтня* 77 *570*
48. До Б. С. Познанського. *Львів, 24 жовтня* 79 *571*
49. До М. П. Драгоманова. *Львів, 31 жовтня* 80 *571*
50. До Гриня Гаврилика. [*Львів*], *31 жовтня* 81 *572*
51. До Василя Лукича. [*Львів, 11 листопада*] 82 *572*
52. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 20 листопада*] . . . 83 *573*
53. До Б. Д. Грінченка. *Львів, 24 листопада* 84 *573*
54. До Б. С. Познанського. *Львів, 26 листопада* 85 *573*
55. До М. Ф. Комарова. *Львів, 26 листопада* 86 *573*
56. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 28 листопада*] . . 86 *574*
57. До Олени Пчілки. *Львів, 1 грудня* 88 *574*
58. До Б. С. Познанського. *Львів, 8 грудня* 89 *575*
59. До М. П. Драгоманова. [*Львів, 11 грудня*] 90 *575*
60. До Н. І. Кобринської. *Львів, 11 грудня* 91 *575*
61. До М. П. Драгоманова. *Львів, 14 грудня* 92 *576*
62. До Елізи Ожешко. *Львів, 14 грудня* 93 *576*
63. До Б. Д. Грінченка. [*Львів, кінець грудня*]. 95 *577*

1887

64. До О. Г. Барвінського. *Львів, 1 січня* 97 *577*
65. До О. Ф. Франко. [*Львів, середина січня*] 98 *578*
66. До М. П. Драгоманова. *Львів, 18 січня* 101 *579*
67. До О. Ф. Франко. [*Львів, 19 січня*] 101 *579*
68. До П. Г. Житецького. *Львів, 4 лютого* 103 *579*
69. До М. П. Драгоманова. *Львів, 11 лютого* 103 *580*
70. До товариства «Січ». *Львів, 11 лютого* 106 *580*
71. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *14 квітня* 107 *581*
72. До товариства «Січ». [*Львів, 25 квітня*] 109 *582*
73. До Уляни Кравченко. *Львів*, [*19 травня*] 110 *582*
74. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 24 травня*] . . . 111 *583*
75. До О. Ф. Франко. [*Тернопіль, 27 червня*] 117 *585*
76. До О. Ф. Франко. [*Тернопіль, початок липня*] 117 *585*
77. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 20 серпня*] . . . 118 *586*
78. До Франтішека Ржегоржа. [*Львів, 26 серпня*] 122 *587*
79. До Н. І. Кобринської. [*Львів, близько 10 жовтня*] . . . 122 *587*
80. До М. П. Драгоманова. *Львів, 19 жовтня* 124 *588*
81. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *6 листопада* 126 *589*
82. До Б. Бачинського. [*Львів*], *8 листопада* 129 *590*
83. До М. І. Павлика. [*Львів, кінець листопада*] 129 *590*
84. До Франтішека Ржегоржа. [*Львів, 22 листопада*] . . . 130 *590*
85. До М. П. Драгоманова. *Львів, 26 листопада* 130 *591*
86. До М. І. Павлика. [*Львів, початок грудня*] 132 *591*
87. До М. П. Драгоманова. *Львів*, [*перша половина грудня*] . 133 *591*
88. До М. І. Павлика. [*Львів*], *грудень* 133 *592*

1888

89. До М. П. Драгоманова. [*Львів, 13*], *15 січня* 135 *593*
90. До О. М. Пипіна. *Львів, 23 січня* 137 *594*
91. До М. П. Драгоманова. *Львів, 6 лютого* 140 *595*
92. До Франтішека Ржегоржа. [*Львів, 6 лютого*] 142 *596*
93. До М. І. Павлика. [*Львів*], *16 лютого* 143 *596*
94. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *22 лютого* 144 *597*
95. До Йозефа Коржана. *Львів, 15 березня* 146 *598*
96. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *19 березня* 147 *598*
97. До Елізи Ожешко. *Львіз, 19 березня* 153 *600*
98. До О. С. Лашкевича. *Львів, 4 квітня* 154 *601*
199. До Ф. К. Вовка. *Львів, 16 квітня* 154 *602*
100. До Елізи Ожешко. *Львів, 18 квітня* 156 *603*
101. До О. Ф. Франко. [*Львів*], *10 травня* 158 *603*
102. До О. Ф. Франко. [*Львів, 16 травня*] 160 *604*
103. До О. Ф. Франко. *Львів, 22 травня* 160 *604*
104. До Йозефа Коржана. *Львів, 29 травня* 162 *605*
105. До О. Ф. Франко. [*Львів, 29 травня*] 163 *605*
106. До І. І. Шараневича. [*Львів, після 21 травня*] 164 *606*
107. До О. Ф. Франко. [*Львів, початок червня*] 164 *607*
108. До О. Я. Конишського. [*Львів, 11 червня*]. 165 *607*
109. До К. К. Попович. *Львів, 15 червня* 166 *608*
110. До О. Ф. Франко. [*Львів, 19 червня*] 166 *608*
111. До О. Ф. Франко. [*Львів*], *22 червня* 167 *609*
112. До М. П. Драгоманова. *Львів, 30 червня* 168 *609*
113. До М. П. Драгоманова. *Львів, 25 липня* 171 *610*
114. До М. П. Драгоманова. *Львів, 3 вересня* 172 *611*
115. До Франтішека Ржегоржа. *Львів, 9 вересня* 174 *612*
116. До О. Г. Барвінського. [*Львів*], *19 вересня* 175 *613*
117. До Ф. К. Вовка. *Львів, 25 вересня* 176 *613*
118. До М. П. Драгоманова. *Львів, 25 вересня* 178 *614*
119. До Костя Горбаля. *Львів, 6 листопада* 179 *615*
120. До М. П. Драгоманова. *Львів, 6 листопада* 179 *615*
121. До М. П. Драгоманова. *Львів, 19 листопада* 182 *617*
122. До М. П. Драгоманова. *Львів, 17 грудня* 184 *618*
123. До Олександра Борковського. *Львів, 20 грудня* . . . 187 *619*

1889

124. До Ізидора Коперницького. *Львів, 7 січня* 189 *620*
125. До Ізидора Коперницького. *Львів, 2 лютого* 192 *622*
126. До М. П. Драгоманова. *Львів, 10 лютого* 194 *622*
127. До О. С. Лашкевича. *Львів, 20 лютого* 197 *633*
128. До І. М. Колесси. *Львів, 24 лютого* 197 *624*
129. До Б. С. Познанського. *Львів, 27 лютого* 198 *624*
130. До М. П. Драгоманова. *Львів, 1 березня* 198 *625*
131. До М. П. Драгоманова. *Львів, 20 березня* 202 *627*
132. До М. П. Драгоманова. *Львів*, [*середина квітня*] — *27 квітня* 204 *629*
133. До М. П. Драгоманова. *Львів, 7 травня* 208 *630*
134. До М. П. Драгоманова. [*Львів, кінець травня*] — *7 червня* . 210 *631*
135. До В. І. Коцовського. [*Львів, після 12 червня*] 211 *631*
136. До М. П. Драгоманова. [*Львів, після 19 червня*] 213 *631*
137. До О. Ф. Франко. [*Львів, між 19 і 22 червня*] 214 *632*

138. До Олександра Борковського. *Львів, 2 серпня* 215 *633*
139. До О. Ф. Франко. [*Львів, початок серпня*] 217 *633*
140. До О. Ф. Франко. [*Львів, після 9 вересня*] 217 *634*
141. До М. П. Драгоманова. *Львів, 23 листопада* 218 *635*
142. До М. П. Драгоманова. [*Львів, після 21 грудня*]. . . . 224 *637*

1890

143. До товариства «Січ» у Відні. *Львів, 23 січня* 230 *639*
144. До О. М. Пипіна. *Львів, 17 лютого* 231 *640*
145. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *5—7 березня* 231 *640*
146. До товариства «Руська бесіда» в Станіславі. *Львів, 9 березня* 235 *643*
147. До М. П. Драгоманова *Львів, 26 квітня* 236 *643*
148. До О. Ф. Франко. [*Львів*], *19 травня* 252 *652*
149. До М. П. Драгоманова. *Львів, 30 травня* 253 *652*
150. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *24 червня* 255 *653*
151. До М. П. Драгоманова. *Львів, 8 липня* 257 *653*
152. До М. П. Драгоманова. *Львів, 28 липня* 258 *654*
153. До О. Ф. Франко. [*Львів*], *30 липня* 259 *655*
154. До М. М. Коцюбинського. *Львів, 1 жовтня* 260 *655*
155. До М. П. Драгоманова. *Львів, 17 жовтня* 261 *656*
156. До А. Ю. Кримського. *Львів, 29 листопада* 262 *656*
157. До М. П. Драгоманова. *Львів, 7 грудня* 263 *657*
158. До А. Ю. Кримського. *Львів, 9 грудня* 267 *659*
159. До Франтішека Ржегоржа. [*Львів, 15 грудня*] 269 *660*

1891

160. До Василя Лукича. [*Львів*], *19 січня* 271 *660*
161. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *27 березня* 271 *661*
162. До Василя Лукича. *Львів, 15 травня* 273 *662*
163. До М. П. Драгоманова. *Львів, 8 червня* 275 *662*
164. До О. Ф. Франко. [*Львів, середина липня*] 282 *663*
165. До О. Ф. Франко. [*Львів, близько 10 серпня*] . . . 284 *664*
166. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *22 серпня* 287 *665*
167. До М. П. Драгоманова. *Львів, 29—31 серпня* 290 *667*
168. До О. Ф. Франко. [*Львів, кінець серпня*] 293 *668*
169. До О. Ф. Франко. *Львів, 31 серпня* 294 *669*
170. До М. П. Драгоманова. *Львів, 15 вересня* 295 *669*
171. До Олени Пчілки. *Львів, 30 вересня* 298 *670*
172. До М. П. Драгоманова. [*Львів, 2 жовтня*] 300 *671*
173. До А. Ю. Кримського. *Львів, 4 листопада* 302 *671*
174. До М. П. Драгоманова. *Львів, 14—15 листопада* 306 *672*
175. До Олени Пчілки. [*Львів, 25 листопада*] 309 *673*
176. До А. Ю. Кримського. *Львів, 29 листопада* 310 *674*

1892

177. До Яна Карловича. *Львів, 18 січня* 314 *675*
178. До А. Ю. Кримського. *Львів, 18 лютого* 315 *675*
179. До редакції газети «Діло». *Львів, 23 лютого* 316 *676*
180. До М. П. Драгоманова. *Львів, 25 лютого* 318 *676*
181. До А. Ю. Кримського. [*Львів, 11 березня*] 321 *677*
182. До редакції газети «Діло». *Львів, 19 березня* 323 *679*

183. До товариства «Просвіта» у Львові. [*Львів, близько 25 березня*] 324 *679*
184. До М. П. Драгоманова. *Львів, 5 квітня* 326 *679*
185. До М. І. Павлика. [*Львів, перша декада квітня*] . . . 330 *681*
186. До М. П. Драгоманова. [*Львів, близько 9 квітня*] . . 330 *681*
187. До А. Ю. Кримського. *Львів, 26 квітня* 331 *682*
188. До М. П. Драгоманова. *Львів, 29 квітня* 331 *682*
189. До Григорія Величка. *Львів, 30 квітня* 332 *683*
190. До П. А. Грабовського. [*Львів, квітень—травень*] . . 333 *683*
191. До А. Ю. Кримського. *Львів, 21 травня* 334 *684*
192. До М. І. Павлика. [*Львів, друга половина липня*] . . 336 *685*
193. До М. І. Павлика. [*Львів, кінець липня*] 336 *686*
194. До М. П. Драгоманова. *Львів, 28—30 липня* 337 *686*
195. До А. Ю. Кримського. [*Львів*], *4 серпня* 340 *688*
196. До Василя Лукича. [*Львів, перша половина серпня*] . . 340 *688*
197. До М. І. Павлика. [*Львів, серпень*] 341 *688*
198. До Яна Карловича. [*Львів, 6 або 7 вересня*] 342 *689*
199. До М. І. Павлика. [*Львів, 21 вересня*] 344 *690*
200. До М. П. Драгоманова. *Львів, 22—23 вересня* 345 *690*
201. До невстановленої особи. [*Львів, кінець вересня — початок жовтня*] 348 *691*
202. До М. І. Павлика. *Львів, 1 жовтня* 349 *691*
203. До М. П. Драгоманова. *Львів, 3 жовтня* 350 *692*
204. До М. І. Павлика. [*Львів*], *3 жовтня* 352 *692*
205. До М. П. Драгоманова. *Відень, 7 жовтня* 353 *693*
206. До М. І. Павлика. [*Відень, між 7 — 11 жовтня*] . . . 354 *693*
207. До О. Ф. Франко. *Відень, 11 жовтня* 354 *693*
208. До М. І. Павлика. [*Відень, 11—12 жовтня*] 355 *693*
209. До М. П. Драгоманова. [*Відень, 11—12 жовтня*] . . . 356 *694*
210. До Ю. А. Яворського. *Відень, 21 жовтня* 358 *695*
211. До О. Ф. Франко. [*Відень, 25 жовтня*] 360 *695*
212. До М. П. Драгоманова. *Відень, 25 жовтня* 361 *695*
213. До М. І. Павлика. [*Відень*], *25 жовтня* 362 *696*
214. До М. І. Павлика. [*Відень, між 25 і 30 жовтня*] . . . 362 *696*
215. До М. П. Драгоманова. *Відень, 30 жовтня* 362 *696*
216. До М. І. Павлика. [*Відень*], *30 жовтня* 364 *697*
217. До Василя Лукича. *Відень, 1 листопада* 365 *698*
218. До О. Ф. Франко. [*Відень, початок листопада*] . . . 366 *698*
219. До Яна Карловича. *Відень, 7 грудня* 368 *698*
220. До М. П. Драгоманова. *Львів, 20 грудня* 370 *699*
221. До Василя Лукича. *Львів, 27 грудня* 372 *701*

1893

222. До М. І. Павлика. *Львів, 2 січня* 373 *701*
223. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *14 січня* 374 *701*
224. До М. І. Павлика. [*Львів*], *17 січня* 378 *703*
225. До Ченека Зібрта. [*Відень, 24 січня*] 378 *703*
226. До М. П. Драгоманова. *Відень, 28 січня* 379 *704*
227. До М. І. Павлика. [*Відень*], *31 січня* 383 *705*
228. До М. П. Драгоманова. [*Відень*], *10 лютого* 383 *706*
229. До М. П. Драгоманова. [*Відень*], *19 лютого* 385 *706*
230. До О. Ф. Франко. [*Відень*], *20 лютого* 386 *706*
231. До М. І. Павлика. [*Львів, друга половина березня*] . . 388 *707*
232. До М. І. Павлика. [*Львів*], *1 квітня* 388 *708*

233. До М. П. Драгоманова. *Львів, 21 квітня* 389 *709*
234. До Василя Лукича. [*Львів, 24 або 25 квітня*] 392 *709*
235. До М. І. Павлика. [*Львів*], *25 квітня і 4 травня* 393 *710*
236. До М. І. Павлика. *Відень, 10 травня* 393 *710*
237. [До К. Беднарського]. *Відень*, [*перша половина травня*] . 394 *711*
238. До редакції журналу «Kwartalnik historyczny». *Відень, 12 травня* 395 *711*
239. До О. Ф. Франко. *Відень, 12 травня* 396 *712*
240. До М. П. Драгоманова. *Відень, 12 травня* 397 *712*
241. До М. І. Павлика. [*Відень*], *14 травня* 398 *713*
242. До О. Ф. Франко. [*Відень, 19 травня*] 400 *714*
243. До М. П. Драгоманова. *Відень, 28 травня* 401 *714*
244. До О. Ф. Франко. [*Відень, 28 травня*] 402 *715*
245. До О. Ф. Франко. *Відень, 2 червня* 403 *715*
246. До М. І. Павлика. [*Відень*], *4 червня* 404 *715*
247. До О. Ф. Франко. [*Відень, 12—13 червня*] 405 *716*
248. До М. П. Драгоманова. [*Відень*], *13 червня* 406 *716*
249. До О. Ф. Франко. [*Відень*], *20 червня* 408 *717*
250. До М. П. Драгоманова. *Відень, 20 червня* 408 *717*
251. До О. Ф. Франко. [*Відень*], *28 червня* 410 *718*
252. До М. П. Драгоманова. *Коломия, 2 серпня* 411 *718*
253. До М. І. Павлика. *Попелі, 7 серпня* 412 *719*
254. До М. І. Павлика. [*Львів*], *28 серпня* 413 *719*
255. До М. І. Павлика. *Львів, 15 вересня* 414 *720*
256. До М. І. Павлика. [*Львів, між 15 та 20 вересня*] . . . 415 *720*
257. До А. Ю. Кримського. *Львів, 20 вересня* 415 *720*
258. До М. І. Павлика. [*Львів*], *20 вересня* 416 *721*
259. До М. І. Павлика. [*Львів*], *23 вересня* 417 *721*
260. До М. І. Павлика. [*Львів*], *27 вересня* 417 *722*
261. До М. І. Павлика. [*Львів, кінець вересня—початок жовтня*]. 418 *722*
262. До М. І. Павлика. [*Львів, 5—6 жовтня*] 418 *722*
263. До М. П. Драгоманова. *Львів, 6 жовтня* 419 *723*
264. До А. Ю. Кримського. *Львів, 7 жовтня* 421 *724*
265. До М. І. Павлика. [*Львів, перша половина жовтня*] . . . 424 *725*
266. До Олени Пчілки. [*Львів, 18 жовтня*] 426 *725*
267. До В. Г. Щурата. [*Львів*], *26 жовтня* 428 *725*
268. До В. Ю. Охримовича. *Львів, 26 жовтня* 429 *726*
269. До В. Г. Щурата. [*Львів, початок листопада*] 430 *727*
270. До М. П. Драгоманова. *Львів, 6 листопада* 431 *728*
271. До В. Г. Щурата. [*Львів, 11 листопада*] 433 *729*
272. До М. І. Павлика. [*Львів, 11 листопада*] 434 *729*
273. До М. І. Павлика. [*Львів*], *13 листопада* 434 *730*
274. До М. П. Драгоманова. *Львів, 21 листопада* 435 *730*
275. До Ю. А. Яворського. *Львів, 21 листопада* 436 *731*
276. До А. Ю. Кримського. *Львів, 22 листопада* 437 *731*
277. До товариства «Руська бесіда». *Львів, 6 грудня* 438 *731*
278. До М. П. Драгоманова. *Львів, 7 грудня* 439 *732*
279. До М. І. Павлика. *Львів, 7 грудня* 440 *733*
280. До М. І. Павлика. *Львів, 19 грудня* 441 *733*
281. До А. Ю. Кримського. *Львів, 24 грудня* 441 *733*
282. До Володимира Герасимовича. *Львів, 27 грудня* 442 *734*
283. До В. Г. Щурата. *Львів, 29 грудня* 443 *734*
284. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *31 грудня* 443 *734*
285. До Матії Мурка. [*Львів, кінець грудня*] 444 *735*

286. До В. Г. Щурата. *Львів, 9 січня* 446 *735*
287. До А. Ю. Кримського. [*Львів, 12 січня*] 446 *735*
288. До М. І. Павлика. *Львів, 13 січня* 447 *736*
289. До М. П. Драгоманова. *Львів, 20 січня* 448 *738*
290. До М. І. Павлика. *Львів, 25 січня* 450 *739*
291. До М. І. Павлика. *Львів, 25 січня* 450 *739*
292. До М. І. Павлика. [*Львів, 29 січня*] 451 *739*
293. До Ф. К. Вовка. *Львів, 29 січня* 452 *740*
294. До М. П. Драгоманова. *Львів, 5 лютого* 453 *740*
295. До А. Ю. Кримського. *Львів, 5 лютого* 455 *741*
296. До М. І. Павлика. *Львів, 5 лютого* 457 *743*
297. До Франтішека Ржегоржа. *Львів, 5 лютого* 458 *743*
298. До редакції «Gazety narodowej». *Львів, 6 лютого* 459 *743*
299. До М. П. Драгоманова. *Львів, 14 лютого* 460 *744*
300. До А. Ю. Кримського. [*Львів, середина лютого*] 461 *744*
301. До М. І. Павлика. *Львів, 19 лютого* 463 *745*
302. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *23 лютого* 463 *746*
303. До Ф. К. Вовка. *Львів, 23 лютого* 465 *746*
304. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *25 лютого* 467 *747*
305. До М. І. Павлика. [*Львів*], *26 лютого* 469 *748*
306. До Яна Карловича. *Львів, 6 березня* 469 *748*
307. До М. І. Павлика. *Львів, 10 березня* 471 *749*
308. До М. І. Павлика. [*Львів, між 10 і 19 березня*] 472 *749*
309. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *11, 19 березня* 472 *749*
310. До Франтішека Ржегоржа. *Львів, 15 березня* 475 *751*
311. До Ф. К. Вовка. *Львів, 16 березня* 476 *751*
312. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *22 березня* 477 *751*
313. До А. Ю. Кримського. *Львів, 22 березня* 479 *752*
314. До М. І. Павлика. [*Львів, між 21—26 березня*] 482 *754*
315. До М. І. Павлика. [*Львів, близько 28 березня*] 483 *754*
316. До М. П. Драгоманова. *Львів, 9 квітня* 484 *754*
317. До М. І. Павлика. [*Львів*], *9 квітня* 489 *756*
318. До В. Г. Щурата. [*Львів*], *10 квітня* 490 *756*
319. До М. І. Павлика. *Львів, 17 квітня* 491 *757*
320. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *26 квітня* 495 *759*
321. До А. Ю. Кримського. *Львів, 7 травня* 496 *759*
322. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *13 травня* 498 *760*
323. До А. Ю. Кримського. *Львів, 13 травня* 501 *761*
324. До М. І. Павлика. [*Львів*], *14 травня* 502 *761*
325. До Франтішека Ржегоржа. [*Львів*], *29 травня* 503 *762*
326. До М. І. Павлика. [*Львів, червень*] 503 *762*
327. До М. П. Драгоманова. *Львів, 3 серпня* 503 *762*
328. До Уляни Кравченко. *Львів, 4 серпня* 505 *763*
329. До А. Ю. Кримського. *Львів, 4 серпня* 506 *763*
330. До В. Г. Щурата. [*Львів*], *4 серпня* 508 *764*
331. До М. П. Драгоманова. *Львів, 9 серпня* 508 *764*
332. До М. І. Павлика. *Львів, 12 серпня* 510 *765*
333. До М. І. Павлика. [*Львів*], *11 вересня* 510 *765*
334. До Ю. А. Яворського. *Львів, 12 вересня* 511 *766*
335. До В. Г. Щурата. *Львів, 13 вересня* 513 *767*
336. До М. П. Драгоманова. *Львів, 14 вересня* 514 *767*
337. До Ченека Зібрта. *Львів, 17 вересня* 516 *768*

338. До М. П. Драгоманова. *Львів, 18 вересня* 516 *769*
339. До М. І. Павлика. [*Львів*], *20 вересня* 517 *769*
340. До А. Ю. Кримського. *Львів, 25 вересня* 518 *770*
341. До М. І. Павлика. [*Львів, кінець вересня*] 520 *770*
342. До Уляни Кравченко. [*Львів, вересень*] 520 *771*
343. До М. П. Драгоманова. *Львів, 7 жовтня* 520 *771*
344. До М. П. Драгоманова. [*Львів, кінець жовтня — початок листопада*] 522 *772*
345. До А. Ю. Кримського. *Львів, 1 листопада* 524 *773*
346. До М. П. Драгоманова. *Львів, 10 листопада.* 524 *773*
347. До Ф. К. Вовка. *Львів, 12 листопада* 526 *774*
348. До М. П. Драгоманова. [*Львів*], *14 листопада* 527 *775*
349. До В. Ю. Охримовича. [*Львів, до 16 грудня*] 528 *775*
350. До А. Ю. Кримського. *Львів, 21 грудня* 528 *775*
351. До В. Ю. Охримовича. *Львів, 23 грудня* 530 *776*

ДОДАТКИ

352. До О. С. Маковея. *Львів, 14 серпня 1890 р.* 535 *776*

КОМЕНТАРІ 537

Пояснення слів 777

Покажчик імен і назв 780

Список ілюстрацій 802

Академия наук
Украинской ССР

Институт литературы
им. Т. Г. Шевченко

ИВАН

ФРАНКО

Собрание сочинений
в пятидесяти томах

Письма

Тома 48—50

Том 49

(1886—1894)

(На украинском языке)

Киев, издательство «Наукова думка»

Друкується за постановою
Президії АН УРСР

Редактор
Л. П. Чорна

Художній редактор
С. П. Квітка

Оформлення художника
О. Г. Комяхова

Технічний редактор
Г. Р. Боднер

Коректори
Н. О. Луцька,
Л. П. Рябцева,
О. С. Улезко

Інформ. бланк № 7659

Здано до набору 27.01.86. Підп. до друку 09.07.86. Формат 84×108/32. Папір друк. № 1. Літ. гарн. Вис. друк. Фіз. друк. арк. 25,375+3 вкл. Ум. друк. арк. 42,95. Ум. фарбо-відб. 42,95. Обл.-вид. арк. 47,2. Тираж 4000 пр. Зам. 6-32. Ціна 5 крб. 20 к.

Видавництво «Наукова думка». 252601
Київ 4, вул. Репіна, 3.

Книжкова фабрика імені М. В. Фрунзе, 310057,
Харків 57, вул. Донець-Захаржевського, 6/8.